

- Міністерство освіти і науки України (МОНУ)
- ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОНУ
- Чернігівський національний технологічний університет (ЧНТУ)
- Навчально-науковий інститут економіки ЧНТУ
- Навчально-науковий інститут права та соціальних технологій ЧНТУ
- Навчально-науковий інститут менеджменту, харчових технологій та торгівлі ЧНТУ
- ННІ бізнесу, природокористування і туризму ЧНТУ
- Гомельський державний університет імені Ф. Скорини (Гомель, Білорусь)
- Гомельський філіал Міжнародного університету «МІТСО» (Гомель, Білорусь)
- Університет ім. Олександра Стульгінського (Каунас, Литва)
- Інститут менеджменту інформаційних систем ISMA (Рига, Латвія)
- Батумський державний університет імені Ш. Руставелі (Грузія)

- Ministry of Education and Science of Ukraine (MESU)
- State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernization» of MESU
- Chernihiv National University of Technology (CNUT)
- Educational-Scientific Institute of Economics (ESI) of Economics of CNUT
- Educational-Scientific Institute of Law and Social Technology of CNUT
- Educational-Scientific Institute of Management, Food Technology and Trade, CNUT
- Educational-Scientific Institute of Business, Quality Management and Life Support, CNUT
- Francisk Skorina Gomel State University (Gomel, Belarus)
- Gomel Branch of International University «MITSO» (Gomel, Belarus)
- Aleksandro Stulginskis University (Kaunas, Lithuania)
- Information Systems Management Institute ISMA (Riga, Latvia)
- Batumi Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia)
- Scientific Association of Students, Postgraduates and Young Scientists of CNUT

**VII Міжнародна науково-практична
конференція студентів та молодих учених**

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА:
ЕКОНОМІКО-УПРАВЛІНСЬКІ, ПРАВОВІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

12 грудня 2018 року

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

**VII International Research and Practice Conference
of Students and Young Scientists**

**INNOVATIVE DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY:
ECONOMIC AND MANAGERIAL, LEGAL AND SOCIOCULTURAL ASPECTS
December 12, 2018**

CONFERENCE PROCEEDINGS

**VII Международная научно-практическая
конференция студентов и молодых ученых**

**ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА:
ЭКОНОМИКО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ, ПРАВОВЫЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ
АСПЕКТЫ**

12 декабря 2018 года

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ КОНФЕРЕНЦИИ

Чернігів – 2018 /Chernihiv-2018

- 1 65 **«Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти»:** збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 12 грудня 2018 р.) / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2018. – 748с.

Матеріали надруковані в авторській редакції. Автори матеріалів відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел та посилання на них.

ПРОГРАМНИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТИ

Члени програмного комітету

Голова:

Гонта Олена Іванівна - директор навчально-наукового інституту (ННІ) економіки ЧНТУ, д.е.н., професор

Співголови:

Остапенко Людмила Анатоліївна - директор ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ, к.ю.н., доцент

Ткаленко Наталія Валеріївна – директор ННІ менеджменту, харчових технологій та торгівлі ЧНТУ, д.е.н., проф.

Забаштанський Максим Миколайович – директор ННІ бізнесу, природокористування і туризму ЧНТУ, д.е.н., доц.

Члени програмного комітету:

Башлакова Ольга Сергеевна - зав. кафедри фінансов и кредита УО «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины», к.э.н., доцент

Колесніков Сергій Дмитрович – директор Гомельського філіала Міжнародного університета «МИТСО», к.э.н., доцент

Гечбаія Бадрі Нодарович - директор департаменту економічної політики та управління бізнесом Батумського державного університету ім. Ш. Руставелі (Грузія), д. е. н., проф.

Мицейкієне Астріда - декан факультету економіки та менеджменту Університету

ім. Александраса Стульгінскіса, д.е.н., професор (м. Каунас, Литва)

Живитере Марга Іоханівна – радник ректора, завідувач кафедри економіки Інституту менеджменту інформаційних систем (м. Рига, Латвія), д.е.н., професор, академік

Ремньова Людмила Михайлівна – декан фінансово-економічного факультету ННІ економіки ЧНТУ, к.е.н., проф.

Юрченко Марина Євгенівна – декан обліково-економічного факультету ННІ економіки ЧНТУ, к.ф.-м.н., доц.

Селецький Олексій Вікторович – декан юридичного факультету інституту права та соціальних технологій ЧНТУ, к.ю.н.

Левицька Надія Сергіївна – в.о. декана факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації ННІ інституту права та соціальних технологій ЧНТУ, к.психол.н., доц.

Члени організаційного комітету

Роговий Андрій Віталійович. – д.е.н., доц., професор кафедри туризму

Хоменко Інна Олександрівна – д.е.н., доц., професор кафедри теоретичної та прикладної економіки

Гливенко Валентина Василівна – к.е.н., доц., доцент кафедри бухгалтерського обліку оподаткування і аудиту

Холявко Наталія Іванівна – к.е.н., доц., голова наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених ЧНТУ

Садчикова Ірина Володимирівна – к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Литвиненко Валентина Миколаївна – к.ю.н., доц., доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу

Круподеря Юлія Олександрівна – к.с-г. наук, доцент кафедри аграрних технологій та лісового господарства

Петровська Аліна Сергіївна – аспірант кафедри менеджменту і державної служби

Веремієнко Тетяна Григорівна – ст. лаборант кафедри управління персоналом та економіки праці

Кормило Ірина Миколаївна – провідний спеціаліст відділу підготовки науково-педагогічних кадрів

Матеріали надруковані в авторській редакції. Автори матеріалів відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел та посилання на них.

165 **«Инновационное развитие информационного общества: экономико-управленческие, правовые и социокультурные аспекты»**: сборник материалов VII Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых (г. Чернигов, 12 декабря 2018 г.) / Черниг. нац. технол. ун-т. – Чернигов : Черниг. нац. технол. ун-т, 2018. – 748с.

ПРОГРАММНЫЙ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ КОМИТЕТ

Председатель:

Гонта Елена Ивановна – директор учебно-научного института (УНИ) экономики ЧНТУ, д.э.н., проф.

Сопредседатели:

Остапенко Людмила Анатольевна – к.ю.н., доц., директор УНИ права и социальных технологий ЧНТУ

Ткаленко Наталья Валерьевна – д.э.н., проф., директор УНИ менеджмента, пищевых технологий и торговли ЧНТУ

Забаштанский Максим Николаевич – д.э.н., доц., директор УНИ бизнеса, природопользования и туризма ЧНТУ

Члены программного комитета

Башлакова Ольга Сергеевна – зав. каф. финансов и кредита Гомельского государственного университета им. Франциска Скорины, к.э.н., доцент (г. Гомель, Беларусь)

Колесников Сергей Дмитриевич – директор Гомельского филиала Международного университета «МИТСО», к.э.н., доцент

Гечбаия Бадри Нодарович – доктор экономики, руководитель департамента управления бизнесом Батумского государственного университета имени Шота Руставели (г. Батуми, Грузия)

Мицейкиене Астрида – декан факультета экономики и менеджмента Университета им. Александра Стульгинскиса, проф. (г. Каунас, Литва)

Живитере Марга Иохановна – советник ректора, руководитель кафедры экономики института менеджмента информационных систем (г. Рига, Латвия), д.э.н., профессор, академик

Юрченко Марина Евгеньевна – декан учетно-экономического факультета УНИ экономики ЧНТУ, к.ф.-м.н., доцент

Ремнева Людмила Михайловна – декан финансово-экономического факультета УНИ экономики ЧНТУ, к.э.н., профессор

Левецкая Надежда Сергеевна – и.о. декана факультета социальных технологий, оздоровления и реабилитации УНИ права и социальных технологий ЧНТУ, к.психол.н., доц.

Селецкий Алексей Викторович – декан юридического факультета УНИ права и социальных технологий ЧНТУ, к.ю.н.

Члены организационного комитета

Роговой Андрей Витальевич – д.э.н., доц., профессор кафедры туризма

Хоменко Инна Александровна – д.э.н., доц., профессор кафедры теоретической и прикладной экономики

Гливенко Валентина Васильевна – к.э.н., доц., доцент кафедры бухгалтерского учета налогообложения и аудита

Холявко Наталья Ивановна – к.э.н., доц., председатель научного сообщества студентов, аспирантов, докторантов и молодых ученых ЧНТУ

Садчикова Ирина Владимировна – к.э.н., доц., доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

Литвиненко Валентина Николаевна – к.ю.н., доц., доцент кафедры трудового права, административного права и процесса

Круподеря Юлия Александровна – к.с.-г.наук, доцент кафедры аграрных технологий и десного хозяйства

Петровская Алина Сергеевна – аспирант кафедры менеджмента и государственной службы

Веремеенко Татьяна Григорьевна – ст. лаборант кафедры управления персоналом и экономики труда

Кормыло Ирина Николаевна – ведущий специалист отдела по подготовке научно-педагогических кадров

«Innovative development of information society: economic and managerial, legal and sociocultural aspects» : conference proceedings of VII International research and practice conference of students, postgraduates and young scientists (Chernihiv, December 12, 2018) / Chernihiv National University of Technology – Chernihiv: CNUT, 2018. – 750 p.

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1 СЕКЦІЯ / 1 SECTION	
Сталий розвиток регіональних та національних соціально-економічних систем	
<i>Устойчивое развитие региональных и национальных социально-экономических систем</i>	
<i>Sustainable development of regional and national socio-economic systems</i>	
Гулицький Ю.О. ПЕРШОЧЕРГОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ	13
Дерій О.Ю. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	15
Дідок Є.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	18
Зосименко Т.І. ВИМОГИ РИНКУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	20
Корицька А.Є., Онопрієнко А.В. ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	23
Красій А.В. ВПЛИВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	25
Музика В.В. СУЧАСНИЙ СТАН МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	27
Пелюховська А.О. ДЕТЕРМІНАНТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗРАЇЛЮ	30
Савченко С.В. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	34
Федченко А.В. СУЧАСНИЙ СТАН БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ	36
Хомєнок М.В. ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	39
Хоменко І.О., Волинець Л.М. CREATIVE ECONOMY AS A MODERN PARADIGM OF DEVELOPMENT	41
Філоненко К.Ю. ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ СУЧАСНОГО РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНО СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	43
Чех А.В. МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	44
Холявко Н.І. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗВО	46
Чичкань А.О. СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ НАПРЯМОК ФУНКЦІОНУВАННЯ	48
Яковцов П.І. ПРОБЛЕМИ НАЛОГОВОЇ СИСТЕМИ В РЕСПУБЛІКЕ БЕЛАРУСЬ	51
Емельяненко Я.В. МИРОВЫЕ ЛИДЕРЫ ИННОВАЦИЙ	53
2 СЕКЦІЯ / 2 SECTION	
Детермінанти інноваційного розвитку національної економіки	
<i>Детерминанты инновационного развития национальной экономики</i>	
<i>Determinants of innovative development of national economy</i>	
Козловська С.М. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МОБІЛЬНИХ ПЛАТЕЖІВ GOOGLE PAY В УКРАЇНІ	57
Савченко С.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ	59
Садчикова І.В., Гончаренко Ю.В. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПАВАЛЮТ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	61
Харченко К.А. ЕКОНОМІЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК АДАПТУВАННЯ ДО ЗМІН СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ	63
Кошук А.Г. ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	65
Кліперт О.В. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ДИВЕРСИФІКОВАНОЇ ФОРМИ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ КРАЇНИ	69

3 СЕКЦІЯ / 3 SECTION	
Фінансова політика: сучасні проблеми та перспективи вдосконалення	
<i>Финансовая политика: современные проблемы и перспективы совершенствования</i>	
<i>Financial policy: current issues and prospects of improvement</i>	
Белорус А.В. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	72
Гончаренко Ю.В. УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ПРОЦЕСОМ В УКРАЇНІ	76
Гончаренко Ю.В. ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ МОЛОДІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	79
Долгополов М.Г. ТЕОРІЯ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ	82
Мандрико М. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	87
Маслюк О.Ю. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	89
Науменко Д.Г. ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА СКЛАДОВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	92
Нагорна А.В. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	96
Однолько Я.В. РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД	98
Онопрієнко А.В. РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	102
Піщенко О.В. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ	104
Рябченко І.С. ОЦІНКА ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	105
Середюк І.О. РОЛЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У ПІДВИЩЕННІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	107
Стародубець А.О. ВПЛИВ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	110
Баранова А.А. ЗАРУБЕЖНИЙ ОПИТ ОРГАНІЗАЦІЇ АУДИТА І ВОЗМОЖНОСТІ ЕГО ІСПОЛЬЗОВАННЯ В РЕСПУБЛІКЕ БЕЛАРУСЬ	112
Глазко О.И. МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОГНОЗИРОВАНИЮ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ	115
Гриневич М.А. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА КРИПТОВАЛЮТ	118
Евлаш Е.Н. КРЕДИТНЫЙ РИСК ОАО «БЕЛГАЗПРОМБАНК»: ОЦЕНКА И МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ	122
Жукевич А.М., Чугай В.А. О ВЛИЯНИИ ОПЕРАЦИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПЛАТЕЖНЫХ КАРТ НА ПРИБЫЛЬ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА	125
Журович С.А. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ИМУЩЕСТВЕННОГО СТРАХОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	127
Агиевич В.А. НДС, КАК ВАЖНЕЙШИЙ ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ НАЛОГОВЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В СФЕРЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	132
Тарасенко А.А. ЛИЗИНГ ОБЪЕКТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ КАК НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ ЛИЗИНГА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	136
Федоренко А.С. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	141
Шитикова С.Ф. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТТЯ НАЛОГОВОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ БЕЛАРУСЬ	143
Матвеев А.А. О ЛОГИСТИЧЕСКОМ ПОДХОДЕ К УПРАВЛЕНИЮ ФИНАНСОВЫМИ ПОТОКАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ	147
Коваленко Д.П. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРУДЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	150
4 СЕКЦІЯ / 4 SECTION	
Обліково-аналітичні аспекти забезпечення сталого розвитку національної економіки	
<i>Учетно-аналитические аспекты обеспечения устойчивого развития национальной экономики</i>	
<i>Accounting and analytical aspects of ensuring sustainable development of national economy</i>	
Hnedina K.V. STRATEGY FORMATION: THE ROLE IN ENSURING ECONOMIC SECURITY	152
Єрошенко Я.М. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ	153
Жолобецька М.Б. ЗАХОДИ ІЗ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ	155

Іванова Л.Б., Іванова К.Ю. МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ВИКОНАННЯ КОШТОРИСУ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	157
Калініченко Д.О. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	163
Калініченко Д.О., Мінченко Ю.В. ЗВІТ ПРО УПРАВЛІННЯ: ФОРМУВАННЯ НОВОЇ МОДЕЛІ ЗВІТНОСТІ ДЛЯ БІЗНЕСУ	165
Клименко Т.В., Глушко Є.А. ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВ	167
Корх М.Ю. ПРОБЛЕМИ МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТА ОПОДАТКУВАННЯ АВТОМОБІЛІВ НА ЄВРОНОМЕРАХ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	169
Литовченко А.С., Товкач В.В. СУТНІСТЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО РОЛЬ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	172
Петрик О.М. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА І РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ	174
Сидоренко О.О., Нехай В.А. ОБЛІКОВО-ПОДАТКОВІ НАСЛІДКИ ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК МИНУЛИХ РОКІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ У СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	176
Микитюк О.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ	178
Онищенко В.П. ОПОДАТКУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЗ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ	181
Іванченко А.В. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА	182

5 СЕКЦІЯ / 5 SECTION

Актуальні питання теорії та практики застосування інформаційних технологій і математичних методів та моделей в економіці

Актуальные вопросы теории и практики применения информационных технологий и математических методов и моделей в экономике

Current issues of the theory and practice of application of information technologies and mathematical methods and models in economics

Войтенко В.О. ЗАСТОСУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ЕКОНОМІЧНІЙ ДІАГНОСТИЦІ	185
Волот О.І., Вертійко А.А. БІЗНЕС ЗІ ШВИДКІСТЮ ДУМКИ: ОГЛЯД ІДЕЙ БІЛЛА ГЕЙТСА В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ НА ПРИКЛАДІ MICROSOFT	186
Костюченко І.А. ВІТСОІН ЯК РІЗНОВИД ВІРТУАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ВАЛЮТИ	188
Камінський О.Є. ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	190
Камко Я.С. МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЯ И СЕБЕСТОИМОСТИ ЕГО ПРОДУКЦИИ НА ОСНОВЕ ДАННЫХ ВРЕМЕННЫХ РЯДОВ	194
Маргасова В.Г., Сакун О.С. МОДЕЛЮВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ ЗА НАСЛІДКАМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ЕКОНОМІКИ ДО ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ	197
Багно И.Н. О ЛОГИСТИЧЕСКОМ ПОДХОДЕ К ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	199
Ющенко Н.Л. АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА МУНІЦИПАЛЬНОЇ СТАТИСТИКИ ЯК УПРАВЛІНСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	203
Хапіліна К.О. ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ	206
Шестаковська Т.Л. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ	208

6 СЕКЦІЯ / 6 SECTION

Соціо-гуманітарні, історико-культурні та правові аспекти розвитку суспільства в умовах глобалізації

Социо-гуманитарные, историко-культурные и правовые аспекты развития общества в условиях глобализации

Socio-humanitarian, historical-cultural and legal aspects of the society's development in conditions of globalization

Аджієва Я.Н. НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	211
Акуленко О.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОШИРЕННЯ ЖІНОЧОГО ТЕРОРИЗМУ	212
Акуленко О.В. ЩОДО ВІДМЕЖУВАННЯ ВИКОНАВЧОГО ЗБОРУ ВІД СУДОВОГО ЗБОРУ ТА ІНШИХ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ	214

Бабич Д.С. ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ» ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	218
Байдала О.С. СУБ'ЄКТ ЗАБРУДНЕННЯ АБО ПСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ (СТ. 239 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)	222
Берднік І.В. БЕЗПОСЕРЕДНІ ОБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВОДНІ РЕСУРСИ	226
Блохін Д.В. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СПІВУЧАСТЬ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ	230
Вініченко М.М. ТЕОРІЇ ПОКАРАННЯ У НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	233
Вітряк О.О. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО У ЗУПИНЕНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	235
Волох А.С. ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО АЛІМЕНТІВ В УКРАЇНІ	239
Гаєвська А.О. ЄДНІСТЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ І УНІФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	243
Головко М.Б. ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ТА ДЕЗЕРТИРСТВА	246
Горбій К.О. ГЕНЕЗА ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ	249
Городній М.С., Козинець І.Г. ФОРМУВАННЯ СПАДКОВОГО ПРАВА В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ	251
Данилов Д.О. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ	254
Денисова Л.Ч. ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ЗВО	257
Дербак М. В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДОЮ СІМ'ЄЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	259
Деркач А.В. КОРОЛІВСТВО ВАНДАЛІВ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК	263
Дудко О.О. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА ОСОБИ, ЯКА Є СУБ'ЄКТОМ ЗЛОЧИНУ БАНДИТИЗМ	265
Жернова М. Г. PATRIA POTESTAS У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ	269
Забара Б.В. ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ І СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНТРАБАНДИ	271
Іванок Д. В. МЕХАНІЗМ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЖИМУ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	275
Калюжна А. В. ФАНДРАЙЗИНГ В СФЕРУ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ	279
Кедровська Г.О. ОСНОВНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОВАЖНОГО ВІКУ: ПРОЦЕС НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ	281
Керноз Н.Є., Кривденко М.О. ОКРЕМА УХВАЛА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВІ ВИКЛИКИ	283
Керноз Н.Є., Мулач Т.С. СТРОКИ НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВИЙ ПОГЛЯД	286
Керноз Н.Є., Петренко О.Ю. ЩОДО РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ ЯК ОСНОВНОЇ ЗАСАДИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	289
Керноз Н.Є., Шпак А.В. НОВЕЛИ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	293
Кирда В.В. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН	298
Кирдан Ю. В. ПРИНЦИПІ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ	301
Кіщенко Ю.А. МЕДІАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УГОД В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	304
Козинець І.Г., Струк Є.О. ФОРМИ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ РИМСЬКИХ ГРОМАДЯН	307
Козинець О.Г., Стеченко К.Л. ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В АНГЛІЇ В XVII - XX ст.ст.	309
Кокоша Д. Ю. СУЧАСНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЇ	312
Короткоручко Д.О. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З БЕЗРОБІТНИМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У СВІТІ	316
Кошка І.Ю., Матвєєва Т.О. ІНСТИТУТ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	318
Кравченко В. Я. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ В АНГЛІЇ XVII-XIX СТ.	321
Кушнір В.С. БЕЗПОСЕРЕДНІ ОБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ФОНДОВОГО РИНКУ	324
Лапа А.Ю. СПІВВІДНОШЕННЯ ОСУДНОСТІ ТА НЕОСУДНОСТІ ОСІБ З ПСИХІЧНИМИ АНОМАЛІЯМИ	327

Кропива О.С. РІВЕНЬ ІНВАЛІДИЗАЦІЇ ПІСЛЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ОСІБ З ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ	331
Лапа І.В. СИСТЕМА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	333
Левченко М. Ю. РЕЧОВЕ ТА ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	338
Лось А.Ю. СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	341
Люблінський Р.М. СТАЖУВАННЯ ЯК ОКРЕМИЙ ЕТАП НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ	344
Марміль А.В. ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ	347
Марчук В.В. СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ОБ'ЄКТА Й ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ	351
Мекшун А.Д., Тимофєєва К.О., Гарішина А.В. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	353
Мекшун А.Д., Ібрагімова А.А. ПРАВОВА ОБІЗНАНІСТЬ – ЯК ЗАПОРУКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН	356
Мельников М.О. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ	359
Мороз С.В. ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЛЮДИНИ ЗА ХОДОЮ	363
Місько О.О. ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ З ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ	365
Михайленко В.О. ПРИНЦИП АВТОНОМІЇ ВОЛІ СТОРІН В ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ	367
Михайліченко І.О. ПРИЧИНИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ	370
Мишаєва К.Б. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ СРСР 1977 Р. ЗАКРІПЛЕННЯ ПАНІВНОЇ РОЛІ КПРС	374
Морозова М.В. ВИНИКНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ 1920 Р.	378
Музика В.В. ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ СТОРОНИ, НА КОРИСТЬ ЯКОЇ УХВАЛЕНЕ СУДОВЕ РІШЕННЯ ЯК НОВА ЗАСАДА ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	380
Мурадлі Р.М. ВИЗНАЧЕННЯ ОБМАНУ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА	384
Ніколаєнко Є.П. ЗАХИСТ ПРАВ ПРОГРАМІСТІВ ВІД ПРИМУСУ ДО РОБОТИ ПОНАД НОРМУ	386
Огієнко М.В. СУБ'ЄКТ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ (СТ. 149 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)	388
Павленко О.М. ПІДТРИМАННЯ ПРОКУРОРОМ ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ: ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ	391
Петрикій І.Ю. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ОЗНАКИ СПІЛЬНОСТІ СПІВУЧАСТІ	393
Півень Б.О. ЩОДО ФУНКЦІЇ НАГЛЯДУ ПРОКУРОРОМ ЗА ДОДЕРЖЕННЯМ ЗАКОНІВ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	397
Півень Б.О. ЗАХИСТ ПОРУШЕНИХ ПРАВ Й ІНТЕРЕСІВ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ВНАСЛІДОК ДТП: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ	400
Портна К.М. ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНОГО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	403
Попович А. Ю. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	406
Придатко А.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ТА ДОКАЗУВАННЮ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ	409
Приходько В.О. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ	412
Приходько В.О. ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ	415
Пророченко В.В., Веремієнко С.В. ОДНОСТОРОННІ АКТИ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	416
Рогова А.В. ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ	419
Руденок К.В. РОЗВИТОК КАНОНІЧНОГО ПРАВА У СЕРЕДНІ ВІКИ	421
Семененко О.О. ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ НАКАЗУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	423
Сенченко Н.М. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТА І СПЕЦІАЛІСТА ПРИ ВИКОРИСТАННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	426
Сетун Р.Є. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ В ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД	429
Сичевська (Джавадова) Р.А. ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЖІНКАМИ	431
Соловар М.М. ВІНА ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 116, 123 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	434

Старенок І.П. ПРАВОВА ПРИРОДА АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ В ПРОФЕСІЙНОМУ СПОРТІ	437
Старенок І.П. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ	439
Стовпова А.С. ДО ПИТАННЯ ПРО ПОДАТКОВИЙ АУДИТ	441
Сушня О.О. ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ФОНДОВИЙ РИНОК, ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗА ОЗНАКАМИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ	444
Тарадій Я.О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ	447
Товбіна І.С. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СХІДНА ДЕСПОТІЯ	450
Ушенко О.О. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ОЦІНОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	452
Харлан А.В. СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	454
Харлан А.В. ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ	457
Хименко А.О. ЗАПОВІТИ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	459
Чепіга К.В. ОЗНАКИ СТОРОНИ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	462
Чичкань А.О. КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	465
Шайхєєва Н.В. ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНОЛОГІЧНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ АГРЕСИВНО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	468
Шванська А.О. ПРОБЛЕМА ІСТИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	471
Шевченко К.А., Карпова І.Г. КОБЗАРСЬКЕ МИСТЕЦТВО ЯК ВИЗНАЧНЕ ЯВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ	473
Шегай Н.М. НАСИЛЬСТВО В ЖИТТІ	475
Щербак К.А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВА СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ	476
Шидловський Н.С. ВИНИКНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙ 1921 та 1935 рр.	480
Шпак А.В. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ	482
Юр'єва І.М. СЛІДОВА КАРТИНА У СПРАВАХ ПРО ВБИВСТВА НА ЗАМОВЛЕННЯ	484
Юцевич П.О. ЗАПОБІГАННЯ МОЛОДІЖНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В АВСТРАЛІЇ	487
Ющенко М.С. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА МАЙЯ	490
Глузд А.П. ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА В СФЕРЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ	494
Глузд А.П. МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ ГРАЖДАН В СФЕРЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	496
Глускина Ю.Л. О НЕКОТОРЫХ НАРУШЕНИЯХ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ СТРАХОВАНИЯ И ПУТЯХ ИХ УСТРАНЕНИЯ	497
Житкевич А.А. АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ИМЕНА КАК СПОСОБ СУЩЕСТВОВАНИЯ НОМО LUDANS В СЕТИ ИНТЕРНЕТ	498
Климович А.А. ДЕКРЕТ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ ОТ 23 НОЯБРЯ 2017 г. № 7 «О РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА»: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ	500
Романовская А.О. ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПОРЯДКА ОТЪЕЗДА ИЗ ОТПУСКА	503
Троякова А.О. К ВОПРОСУ О СТАБИЛИЗАЦИОННЫХ ОГОВОРКАХ В ИНВЕСТИЦИОННОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ	505
Шевчик В.П. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЕРВИТУТНОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН	509

7 СЕКЦІЯ / 7 SECTION

Сучасні аспекти маркетингу та менеджменту підприємницької діяльності

*Современные аспекты маркетинга и менеджмента
предпринимательской деятельности*

Modern aspects of marketing and management of business activities

Petrovska A.S., Akymenko O. Y. CIRCULAR ECONOMY IN THE MODERN CONDITIONS AS A NEW MODEL FOR DOING BUSINESS	512
Вайвод В.О. СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ДО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА	514
Боднарук О.В. ВПЛИВ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ ІННОВАЦІЙ НА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	518

Гаркуша В.О. СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ	520
Гельман Х.С. ПРИНЦИПИ ЦІНОУТВОРЕННЯ МАРОЧНИХ ТОВАРІВ	524
Герасімчук М.О. МОЖЛИВОСТІ ФРАНЧАЙЗИНГУ В УМОВАХ УКРАЇНИ	527
Григор'єва К.О. ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	529
Криволап О.В., Бабаченко Л.В. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМ ПРЯМОГО МАРКЕТИНГУ	530
Криса А.В. ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	532
Лашкевич В.О., Сита Є.М. СТРАТЕГІЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЯК ОСНОВА ДОСЯГНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА	536
Летошко К.А. ТЕОРЕТИКО – ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМ КОМПЛЕКСОМ	539
Михалочкіна М.О. ФАКТОРИНГ ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД РЕФІНАНСУВАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ	543
Мурай А.О. СУТНІСТЬ ТА РОЗВИТОК МАРКЕТИНГОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ	544
Мурай А.О. ДЖЕРЕЛА МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕТОДИ ЇЇ ЗБОРУ	547
Однолько Я.В. КОУЧІНГ ЯК ФАКТОР БЕЗПЕРЕРВНОГО РОЗВИТКУ І АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ДО ЗМІННИХ УМОВ РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА	551
Семикопенко І.І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ КРИЗИ	553
Просунко Д.В. ІНФОРМАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ МАРКЕТИНГОВОГО РІШЕННЯ	555
Харченко Н.Ю. МЕРЧАНДАЙЗИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ТОВАРІВ	557
Хоменко В.О. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ В УКРАЇНІ	559
Кліперт О.В. ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК ФОРМУВАННЯ МЕТОДІВ ВПЛИВУ НА СПОЖИВАЧІВ	561
Бортновский А.В. ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ГРУЗОПЕРЕВОЗОК АВТОМОБИЛЬНЫМ ТРАНСПОРТОМ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	564
Кобрусєва Е.А., Гришай А.В. ЗАДАЧИ УПРАВЛЕНИЯ ЗАКУПКАМИ В ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	567
Кожакєв С.Г., Шенько М.В. МАРКЕТИНГОВЫЕ И ЛОГИСТИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ	569
Саприко В.Д. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПЕРЕВОЗКИ ГРУЗОВ АВТОМОБИЛЬНЫМ ТРАНСПОРТОМ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В КОММЕРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	571
Устименко О.В. МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ И АЛГОРИТМ ФОРМИРОВАНИЯ РЕКЛАМНОЙ ПРОГРАММЫ ПРЕДПРИЯТИЯ С УЧЕТОМ МАРКЕТИНГОВОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ	575

8 СЕКЦІЯ / 8 SECTION

Сучасні проблеми розвитку туристичної індустрії

Современные проблемы развития туристической индустрии

Modern problems of development of the tourism industry

Асатрян А.Г. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	580
Багрицька Д.І. БЕКПЕКІНГ – ІННОВАЦІЙНИЙ ВИД ТУРИЗМУ. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	581
Безугла Ю.В. РОЛЬ АНІМАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ У РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ КАРНАВАЛУ У РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО)	583
Бусєл В.М. ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	586
Волгіна О.В. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КОСМІЧНОГО ТУРИЗМУ. КОСМІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ВИД ТУРИЗМУ	587
Зимогляд А.О. ОРГАНІЗАЦІЯ АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТЕМАТИЧНОМУ ПАРКУ «DISNEYLAND» (США, Каліфорнія)	589
Коваль П.Ф., Андрєєва Г.П. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИГОДНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	591
Кульгейко Д.В. СІЛЬСЬКИЙ АГРОТУРИЗМ У СЕРБІЇ	593
Мурай А.О. МІСЦЕ УКРАЇНИ НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ	595
Огнієнко Ю.А. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПЕЛЕОТУРИЗМУ	598
Сотниченко М.Д. СПЕЦИФІКА АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТУРЕЧЧИНІ	600
Шкраб В.С. СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ У НІМЕЧЧИНІ. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ ТА ГОЛОВНІ АСПЕКТИ	601
Хапіліна К.О. СИСТЕМА МАРКЕТИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ	603

9 СЕКЦІЯ / 9 SECTION

Актуальні проблеми управління персоналом та економіки праці*Актуальные проблемы управления персоналом и экономики труда**Actual problems of human resources management and labor economics*

Алексієнко О.Г. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МЕНЕДЖЕРА ДЛЯ ПОДАЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ	605
Акуленко Д.І., Безсмертний М.О. ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ	608
Афіміна Є.М. ЗАРОБІТНА ПЛАТА ТА ІНШІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	610
Болуто А.О. ШЛЯХИ І РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	613
Волик М.А. ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ВЧЕНИХ ЩОДО КАТЕГОРІЇ "ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ"	617
Гаврилова А.А. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ	620
Гарішина А.В., Тимофєєва К.О. ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	622
Гончаренко Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ	627
Євган Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАВДАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА	629
Зубрій О.А., Савченко В.Ф. ВАЖЛИВІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ТА НОРМУВАННЯ ПРАЦІ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	631
Іваненко В.В. ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЗМЕНШЕННЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ	633
Костенко Є.М. НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ HR-МЕНЕДЖЕРІВ В УПРАВЛІННІ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	635
Костюк І.С., Савченко В.Ф. МАЛІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	638
Михайленко В.М. УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ	640
Мозгова І.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НОРМУВАННЯ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ	642
Мостовий В.В. ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	644
Нітченко О.Ю. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ	646
Осипенко С.М. ІНВЕСТИЦІЇ У ПЕРСОНАЛ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ	648
Чуприна О.В., Пильник С.Ю. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПрАТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ ЗАВОД»	650
Ромащенко І.О., Прокопенко Н.В. ПРОФЕСІЙНИЙ ПІДБІР КАДРІВ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА	652
Савченко В.Ф., Лавріненко В.В. ПЕРЕВАГИ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗА НАКОПИЧУВАЛЬНОЮ БАЛЬНО-РЕЙТИНГОВОЮ СИСТЕМОЮ	654
Савченко В. Ф., Лях О. М. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	655
Савченко В.Ф., Ситник А.О. ОРГАНІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НА МАШИНОБУДІВНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	657
Савченко В.Ф., Токар А.Р. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ: З'ЯСУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ	658
Сайфудінова В.М. СУЧАСНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПІДПРИЄМСТВІ	660
Сидоренко О.І. ВПЛИВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРА ПО ПЕРСОНАЛУ	663
Труніна А.П. ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	665
Сніцаренко О.М. ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	668
Хмелевська О.О. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАБОРУ КАДРІВ У ДЕРЖАВНИХ ОРГАНАХ	670
Мекшун Л.М., Лисич А.І. СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ КОНФЛІКТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	673
Хмелевський С.М. РИНОК ПРАЦІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	674
Кліперт О.В. ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ	676
Чусь Н.М. РОЗВИТОК АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	678

10 СЕКЦІЯ / 10 SECTION**Аграрна галузь та лісове господарство: глобальні виклики та перспективи розвитку**

Афіміна Є.М. ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ	680
Баглай А.С. СТВОРЕННЯ ГОРІХОПЛІДНОЇ ПЛАНТАЦІЇ КЕДРОВИХ СОСЕН	683
Богуш В.В., Коробач А.А. РОЛЬ ІННОВАЦІЙ В ПОВЫШЕННІ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТІ ПРІДПРИЯТІЙ СЕЛЬСЬКОХОЗЯЙСТВЕННОГО МАШИНОСТРОЕННЯ	685
Бутурлим Д.А. СИСТЕМ ЗЕМЛЕРОБСТВА NO-TILL В ІНТЕНСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ	688
Вовк О.І. АЗОТ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВРОЖАЮ	690
Гаврусенко І.В. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ	692
Гаврусенко І.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	696
Деркач Ю.Л. СПРИЯННЯ ПРИРОДНОМУ ПОНОВЛЕННЮ ЛІСУ	699
Єременко Н.О., Андрєєва Г.П. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОГО РІПАКУ	701
Калюжна А. В. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УКРАЇНІ	704
Кашенкова В.І. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	706
Ковальова К.С. ІННОВАЦІЙНА АКТИВАЦІЯ НАСІННЯ БУРЯКА ЦУКРОВОГО ЗА ТЕХНОЛОГІЄЮ ЕНЕРДЖ'ХІЛЛ (ENERG'HILL)	708
Кухаренко В.С. ЗАХИСТ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ ВІД БУР'ЯНІВ	710
Ляшенко А.Г. ВПЛИВ БОТАНІЧНИХ САДІВ НА БІОРІЗНОМАНІТТЯ РОСЛИННОГО СВІТУ	712
Марцева І.О. ВПЛИВ ЗООПАРКІВ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТВАРИННОГО СВІТУ	715
Петренко М.М. ХВОРОБИ ТА НЕДОЛІКИ ВИРОЩУВАННЯ СОСНИ	717
Пороховнюк В.В. СТИГЛІСТЬ ЛІСУ	719
Рудник І.С. ВПРОВАДЖЕННЯ ҐРУНТОЗБЕРІГАЮЧОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «MINI-TILL»	724
Рябчун В.Г. СОНЯШНИК НА РИНКУ ВИСОКООЛЕЇНОВИХ КУЛЬТУР	727
Сема О.М. СТОВБУРОВІ ШКІДНИКИ І СТІЙКІСТЬ ЛІСУ	729
Ткаченко А. В. ДРОНИ - СУЧАСНЕ РІШЕННЯ ДЛЯ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ	732
Фатєєва А.І., Савченко В. Ф. ЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО РИНКІВ КУКУРУДЗИ: ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	734
Чмель О.П., Пархоменко М.М. ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ АГРОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛІССЯ	736
Шамшур О.О. АКТУАЛЬНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ СОРГО В УКРАЇНІ	738
Шекера К.А., Андрєєва Г.П. ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ЛОСЕФЕРМИ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	740
Шевченко І.М., Тимошенко О.П. ВИКОРИСТАННЯ ОДНОРІЧНИХ ТА БАГАТОРІЧНИХ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМУЮЧОГО ВЗЯТКУ В БДЖІЛЬНИЦТВІ	741
Шумейко А.Г. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРІВ	743
Щерба А.Ю. СИСТЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ДОБРІВ У СІВОЗМІНІ	745
Селютін С.Т. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА УКРАЇНИ	746

1 СЕКЦІЯ / 1 SECTION

**Сталий розвиток регіональних та національних
соціально-економічних систем**

**Устойчивое развитие региональных и национальных
социально-экономических систем**

Sustainable development of regional and national socio-economic systems

Гулицький Ю.О., студент 3 курсу, група МР-161,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Полковниченко С.О.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: yuri.gulitsky@ukr.net

ПЕРШОЧЕРГОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

Енергетика є основою розвитку національної економіки будь-якої країни, оскільки забезпечує технологічні процеси в промисловості, дає тепло і світло людям. Від її стану та ефективного функціонування залежать успішний розвиток усіх галузей народного господарства, рівень і якість життя населення, національна безпека країни. Ціна енергетичних ресурсів закладена майже в усі статті життєдіяльності людини. Протягом останніх років у вітчизняній енергетиці нагромадилося чимало складних проблем, які потребують ефективного і швидкого розв'язання. Якщо не звертати на них увагу, то мова про економічно сильну і могутню державу не може йти.

Енергетика – це сукупність галузей господарства, що вивчають і використовують енергетичні ресурси з метою вироблення, перетворення, передачі і розподілу енергії. Вона охоплює паливну промисловість та електроенергетику з їх підприємствами, комунікаціями, системами управління, науково-дослідною базою. Підприємства енергетики ведуть розвідку, освоєння, переробку та транспортування енергоносіїв, виробництво та передачу електроенергії і тепла [1]. Як відомо, Україна належить до країн, які тільки частково забезпечені власними енергоресурсами. І хоча енергозалежність України є середньоевропейською (частка імпорту в загальному постачанні первинної енергії в Україні в середньому складала 38% в останні роки), залежності сприяє не тільки відсутність достатнього обсягу енергоресурсів, але й їх неефективне використання [2].

Внаслідок воєнних дій на Сході Україна вперше у своїй історії виявилася залежною від імпорту всіх видів енергоресурсів, оскільки до імпорту природного газу і нафтопродуктів додався імпорт вугілля і періодичний імпорт електричної енергії [3].

Для повного розуміння енергетичної ситуації в країні варто виділити першочергові проблеми, до яких насамперед відносяться: проблема надійного та якісного енергозабезпечення, підвищення енергетичної безпеки України, розробка та впровадження енергоощадливих технологій, ефективного та сталого функціонування Об'єднаної енергетичної системи країни, пошуку нових джерел енергії, розвитку відновлюваної енергетики, вдосконалення структури енергетики, передусім, за рахунок збільшення власного видобутку енергоносіїв, реконструкція та оновлення матеріальної бази галузі, диверсифікація джерел одержання енергетичних ресурсів, інтеграція енергетики України з Європейською енергетичною системою тощо [4; 5].

Зокрема, прориви води, негода, яка залишає на тривалий час населені пункти без світла, вибухи природного газу, стрімке подорожчання палива без явної на те причини свідчать про відсутність надійного та якісного енергетичного забезпечення.

Під енергетичною безпекою розуміють наявність економічного суверенітету країни у забезпеченні себе паливно-енергетичними ресурсами. Головними чинниками енергетичної безпеки є рівень забезпеченості власною нафтою, газом та сировинними ресурсами, а також

енерговитратність виробництва. Зворотним боком енергетичної безпеки є енергетична небезпека, що виникає внаслідок гострої нестачі паливно-енергетичних ресурсів, неекономного використання енергоносіїв, надмірної залежності від їх імпорту, нераціонального роздержавлення та приватизації енергетичної системи держави та ін. [6].

Використання енергоощадливих технологій в останні роки зазнало суттєвих змін. Сьогодні у багатьох пересічних громадян встановлені економні лампи або світлодіодні підсвітки, все більше людей ставлять євровікна і утеплюють житло пінопластом, з'явилися державні програми з виділення коштів на утеплення будинків, люди намагаються економити світло, в рази зросла кількість тих, хто пересувається громадським транспортом тощо.

Водночас впровадження заходів із енергоефективності домогосподарствами та компаніями, а також державними органами, за міжнародними стандартами, залишається низьким. Україна має один із найвищих показників споживання енергії на душу населення через велику частку енергоємних секторів, неефективні технології та вкрай виснажені основні засоби, зокрема неефективні системи централізованого теплопостачання та низькоякісний фонд будівель. За чисельності населення менш як 1% від світової, Україна споживає понад 2% світових енергоресурсів (210 млн т у.п. на рік) [2; 3].

Проблеми ефективності використання традиційних джерел енергії в Україні стоять дуже гостро. Причинами цього є застарілі технології, вичерпання ресурсів використання основних фондів генерації електроенергії і тепла, що разом з низькою ефективністю використання палива призводить до значних обсягів викидів шкідливих речовин. Ще більш ускладнюють ситуацію на енергетичному ринку України значні втрати при транспортуванні, розподілі та використанні електроенергії і тепла, а також монопольна залежність від імпорту енергоносіїв [7].

Україна має нагальну потребу у переході до енергетично ефективних та екологічно чистих технологій, якими є, зокрема, нетрадиційні і відновлювані джерела енергії (НВДЕ). Але, незважаючи на декларативні заяви щодо усвідомлення цієї потреби з боку різних гілок влади та низку нормативно-законодавчих актів, які стосуються розвитку НВДЕ, – реальних кроків щодо впровадження НВДЕ зроблено досить мало. Частка НВДЕ в енергетичному балансі країни становить лише 7,2% (6,4% – позабалансові джерела енергії; 0,8% – відновлювані джерела). Змінити ситуацію можна шляхом проведення відповідної енергетичної політики, вдосконалення нормативно-правової бази та залучення інвестицій у розвиток НВДЕ [8]. На жаль, через бойові дії відбувся вплив фінансових коштів західних інвесторів з енергетичного ринку України.

Одним із головних складників в енергетичній безпеці України є видобуток власних енергоносіїв. Загострення проблеми з імпортом газу підтвердило тезу про необхідність максимально можливого використання власних ресурсів. Проблеми з газом, очевидно, не було б, якби держава вважала видобуток його з надр України пріоритетним напрямом своєї діяльності в енергетичній сфері, забезпечивши фінансовою, нормативною та законодавчою базами [9].

За роки незалежності Україна не спромоглася розробити і втілити в життя програму забезпечення енергетики власними ресурсами. Натомість спостерігалось неухильне скорочення фінансування геологорозвідувальних і пошукових робіт. Імпорт енергоносіїв давав певним комерційним структурам величезні прибутки. Цілком зрозуміло, що вкладати кошти у розвиток вітчизняної галузі було справою ризикованою. А тим часом плата за власні нафту і газ у кілька разів нижча від оптових цін імпортованих вуглеводнів. Але окупність власного видобутку розтягується на роки, а імпорт дає раптову віддачу [9].

На наш погляд, слушною є пропозиція академіка НАН України А.А.Халатова щодо створення принципово нової Енергетичної стратегії України, яка враховувала б зміни в політичному житті країни, в її інфраструктурі, а також особливості функціонування енергосистеми країни в умовах нестачі власних енергоносіїв. Головною особливістю нової Стратегії поряд з розвитком теплової, атомної та гідроенергетики має стати широке

використання інноваційних енергетичних технологій, а також вирішення проблеми енергоощадності [3].

Таким чином, незважаючи на певні позитивні зрушення, енергетика України сьогодні знаходиться в складному становищі і потребує суттєвих змін. Важливо розробити принципово нову енергетичну стратегію, спрямовану на нарощування пошуково-розвідувальних робіт, видобуток власних енергоносіїв, впровадження інноваційних енергетичних технологій, європейських норм для підвищення енергоефективності, розвиток альтернативних джерел енергії.

Список використаних джерел

1. Енергетика – Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Енергетика>.
2. Домбровський О. Енергоефективність – ахілесова п'ята української економіки. URL: https://ukr.lb.ua/blog/dombrovskiy/367861_energoefektivnist-ahilesova.html
3. Халатов А.А. Енергетика України: сучасний стан і найближчі перспективи. Вісник Національної академії наук України. 2016. № 6. С.53-61.
4. Міняйленко І.В., Позняк Ю.І. Енергоефективність виробництва та її роль у створенні конкурентоспроможної економіки регіонів України. Ефективна економіка. 2014. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3579>
5. Альтернативна енергетика як фактор підвищення конкурентоспроможності України на світовій арені. URL: <http://www.uzep.com.ua/ukrainian/43-ukrainian/news/10020-energy-saving>
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
7. Матвійчук Л.Ю., Герасимчук Б.П. Економічна доцільність використання альтернативних джерел енергії. Економічний форум. 2013. №4. С.12-16.
8. Недава О.А. Біоенергоефективні технології в Україні: проблематика та перспективи впровадження. Комунальне господарство міст. 2017. Випуск 137. С.61-65.
9. Гожик П.Ф., Крижанівський Є.Г. Резерви видобутку нафти і газу. Вісник Національної академії наук України. 2006. №2. С.59-62.

Дерій О.Ю., аспірантка 1 курсу

Науковий керівник: **Маргасова В.Г.**, д.е.н., проф.

Чернігівський національний технологічний університет

e-mail: jannet_d@ukr.net

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Концепція сталого розвитку враховує той факт, що диференціація соціально-економічного розвитку окремих територій, країн історично обумовлена об'єктивними відмінностями в початкових передумовах господарської діяльності – географічному розташуванні регіонів, їх природно-кліматичних умовах, забезпеченості найважливішими видами природних ресурсів (включаючи сировинні, паливно-енергетичні, земельні, водні, лісові), щільності й характері локалізації населення.

В Україні міжрегіональні відмінності є відображенням диференційованості між економічною та соціальною складовими. Водночас, в Україні з кожним роком посилюються диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів. Для оптимізації зв'язків між економічним зростанням у конкретному регіоні, людським розвитком та досягненням цілей сталого розвитку варто акцентувати увагу на таких напрямках: нарощування інвестицій в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку, що сприяє реалізовувати здібності та потенційні можливості людини; справедливий розподіл доходів і багатства, який дозволяє здійснити перерозподіл доходів на користь більш вразливих верств населення регіону; збалансування соціальних витрат з метою зміцнення економічної бази соціальної сфери; рівне розширення можливостей для людей різних груп здійснити свій політичний, економічний та соціальний вибір.

Одні відмінності, зокрема, природно-ресурсні особливості та географічне розташування мають природний характер і в часовому аспекті є первинними відносно процесів територіального економічного розвитку. Інші відмінності, перш за все в характері розселення, з самого початку розвитку суспільства були пов'язані з особливостями просторової локалізації спочатку природних, а потім економічних умов життєдіяльності людей.

Разом з тим у міру розвитку суспільного виробництва та торговельно-економічних зв'язків, зростання кількості й населеності міст дедалі дужче за масштаби та динаміку територіальної економічної диференціації почали впливати агломераційні фактори, пов'язані з ефектом концентрації виробництва й господарської діяльності в цілому, а також відмінності в транспортно-географічних умовах.

Стимулювання розвитку регіонів визначається як комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому.

Соціальними цілями сталого розвитку визначено міцне здоров'я і благополуччя, якісну освіту, гендерну рівність, скорочення нерівності, сталий розвиток міст і громад, відповідальне споживання та виробництво [1]. І вони повинні бути досягнуті в усіх регіонах незалежно від їх розвитку.

Відповідно до прийнятої в регіональній науці термінології, проблемними регіонами вважають такі території, які в соціально-економічних умовах, що склалися, не в змозі самостійно вирішити найбільш гострі проблеми свого розвитку (у тому числі реалізувати наявний економічний потенціал) і тому вимагають активної державної підтримки.

Світовий розвиток та його специфіка історично зумовили диференціацію країн в аспекті людського розвитку, крім того, існують відмінності у людському розвитку в межах однієї країни, що пов'язано з історичними, географічними, економічними факторами, станом господарства. Різний економічний, демографічний, історичний розвиток регіонів спричинив надмірну соціальну диференціацію регіонів України. При цьому диференціація за індексом людського розвитку істотно відрізняється від такої за економічними показниками. Це свідчить про те, що результати економічного розвитку в економічно розвинених регіонах не спрямовуються на гуманітарні цілі та не втілюються в розвитку людського потенціалу регіону. Регіональні коливання обсягів заробітної плати та умов праці викликані значними галузевими відмінностями, що створює складні проблеми у забезпеченні єдиних національних стандартів рівня життя населення країни. Економічне зростання відкриває широкі можливості для розвитку людського потенціалу і розширення для людини спектра вибору.

Диспропорції у розвитку регіонів, соціальна нерівність та кризова демографічна ситуація яка проявляється у депопуляції населення, призвели до руйнування громадянської єдності, тому пріоритетом модернізації економіки має стати відновлення людського потенціалу та на його базі нарощення людського капіталу з метою зростання конкурентоспроможності економіки.

Конкурентоспроможність регіону як потенційної можливості брати участь у конкуренції з іншими регіонами на основі володіння достатнім рівнем людського потенціалу, що формують цей потенціал, коли інтегральним елементом конкурентоспроможності є поняття конкуренції і конкурентної позиції регіону. Конкурентна позиція чітко виявляється в господарській, соціальній і політичній поведінці регіону, а отже часто ця позиція видається за сильну або слабку конкурентоспроможність певного регіону. Тому одне з гострих питань, які хвилюють сьогодні науковців – як зробити людський капітал регіону фактором сталого розвитку? Інакше кажучи, мова йде про капіталізацію людського потенціалу. Люди стають факторами формування конкурентної переваги регіону, у тому числі, при виникненні нових викликів, нових ідей, технологій та ін. Розвиток людського капіталу в Україні значно відстає від інших країн, це проявляється у низькій якості життя; недостатності фінансування людського розвитку; недостатньому фінансуванні і капіталізації людського потенціалу країни.

Така тенденція обумовлюється логікою суспільного розвитку. Коли традиційні джерела та ресурси вичерпуються, економічне зростання можна забезпечити за рахунок інновативності та креативності розвитку.

Соціальна складова сучасного розвитку має також капітальну природу – (освіта, здоров'я, виховання) тому соціальна складова прямо впливає на зростання продуктивності праці і отримувани доходи працівником. Оцінити регіональні особливості розвитку людського потенціалу можна за такими показниками як: індекс розвитку людського потенціалу (очікувана тривалість життя, середня тривалість навчання, середньодушовий рівень ВВП); індекс людського розвитку (середня тривалість життя, ВВП на душу населення, рівень охоплення навчанням, рівень грамотності).

Капіталізація може йти по шляху створення нових ділових зв'язків господарюючих суб'єктів на основі використання комунікативних якостей робочої сили, перетворення особистого іміджу ключових осіб в імідж регіону, використання творчих здатностей людей для генерації нових бізнес-ідей і диверсифікованості бізнесу, особливо в ситуаціях загострення конкуренції.

В умовах економіки знань виграє той, хто ефективно використовує наявні навички і перетворює їх у доходи. Саме тому зростає увага до науки, яка перетворюється в продуктивну силу, базис розвитку НТП і зростання на його основі ефективності виробництва. Інвестиції у високотехнологічні галузі забезпечують накопичення потенціалу висококваліфікованих працівників, підвищення їх продуктивності, зниження матеріало- й енергоємності, поліпшення якості продукції. Витрати на наукові дослідження та вищу освіту розглядаються як інвестиції у знання – вирішальний чинник розвитку людського капіталу, економічного прогресу, активізації професійної творчості, поліпшенні життєвих стандартів.

Передумови для забезпечення людського розвитку пов'язані переважно із соціально-економічним станом місцевості. Людське життя проходить у конкретному населеному пункті, і стан життєзабезпечення, культури, демократичність і дієвість місцевої влади, природно-рекреаційні й економічні можливості у даному населеному пункті визначальною мірою впливають на збереження й розвиток людського потенціалу. Саме на цьому рівні соціально-економічна політика найшвидше і найдієвіше впливає на реальне життя населення, тут відбувається її практична реалізація.

Політика подолання соціальної нерівності повинна вибудовуватись на принципах територіальної справедливості, гармонізації соціуму і природного середовища, економічного зростання, сталого розвитку, удосконалення системи управління територіями, розвитку інфраструктурного забезпечення та ін. заходами соціального вирівнювання регіонального ландшафту

Регіональні особливості людського розвитку пов'язані з дією вище названих факторів лежать в основі формування якості життя на рівні територій. Якість життя можна визначити як головну мету соціально-економічного розвитку та найважливіший критерій ефективності управління економічними процесами та соціальною сферою.

В той же час, якість життя суспільства взагалі можна констатувати тоді, коли виконуються умови: у наявності високий життєвий потенціал на території проживання, абсолютна більшість громадян асоціює себе з суспільством, відчуває себе у безпеці (економічній, екологічній, продовольчій, соціальній і т.д.), життєдіяльність відповідає критеріям високої якості життя окремої людини; задоволено базові потреби всіх членів територіальної громади на рівні не нижче мінімальних соціальних стандартів; здійснюється політична, суспільна, підприємницька, наукова, культурна діяльність за високого рівня розвитку інституцій суспільства.

При цьому для вияву регіональних особливостей людського розвитку в Україні важливе значення мають такі види порівнянь показників людського регіонального розвитку як порівняння з соціальними граничними межами, мінімальними соціальними стандартами, гарантіями, порівняння з аналогічними показниками найбільш благополучних регіонів, порівняння у динаміці з аналогічними показниками минулих періодів, порівняння з

прогнозними даними, стратегічними плановими завданнями та аналіз імовірності їх досягнення.

Список використаних джерел

1. Комісія ООН зі сталого розвитку. Офіційна веб-сторінка: [Електроний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/russian/esa/desa/aboutus/dsd.html>
2. Національна доповідь «Цілі Сталого розвитку: Україна»: [Електроний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000080/80861.pdf
3. Дерій Ж.В., Маргасова В.Г. Модель управління процесом капіталізації людського потенціалу на регіональному рівні / Ж.В.Дерій, В.Г.Маргасова // Проблеми і перспективи економіки та управління: Науковий журнал. – Чернігів: ЧНТУ, 2015. – № 1 (4). – С. 46-54.

Дідок Є.Ю., студентка 3 курсу, група МРГ-181,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Полковниченко С.О.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: zhenya.dedock00@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Недосконалий рівень якості управління економікою з боку органів державної влади призводить до поділу державної економіки на офіційний (соціально-позитивний) і тіньовий (соціально-негативний) сегменти.

Тіньова економіка – це економічна діяльність, яку приховують, щоб ухилитися від сплати податків або внаслідок її незаконного характеру [1]. Найпоширенішим підходом до класифікації тіньової економіки в економічній літературі є поділ її на три великі блоки:

а) неофіційна економіка («сіра») – дозволена законом, але не зареєстрована економічна діяльність, пов'язана з виробництвом та реалізацію звичайних товарів і послуг (переважно дрібний бізнес). Така діяльність значного поширення набула в сфері послуг (ремонт квартир; надання житла в курортній місцевості; підготовка учнів для вступу у вищі навчальні заклади, що здійснюється приватно, без юридичного оформлення договорів та ін.). При цьому одержувачі доходів приховують їх від оподаткування;

б) фіктивна економіка («друга» або «білокомірцева») – це заборонена законом приховувана економічна діяльність працівників «білої» (офіційної) економіки на їх робочих місцях, що призводить до одержання вигід суб'єктами господарювання (приписки, що здійснюють керівники підприємств у державному секторі економіки, хабарництво, шахрайство);

в) підпільна економіка («чорна») – заборонена законом економічна діяльність, пов'язана з виробництвом і реалізацією заборонених та гостродефіцитних товарів і послуг. «Чорною» тіньовою економікою в широкому сенсі слова можна вважати всі види діяльності, повністю виключені з нормального економічного життя, оскільки вони вважаються несумісними з нею, руйнують її (виробництво зброї, наркотиків, контрабанда, торгівля людьми тощо) [2].

За розрахунками Міжнародної асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА), у 2016 р. обсяг тіньової економіки України сягав 1,1 трлн грн., і країна посіла третє місце в списку економік з найбільшим рівнем тіні в світі – 45,16% від ВВП. Водночас, за розрахунками Міністерства фінансів України, масштаби тіньової економіки в нашій країні були значно меншими – близько 30% ВВП (хоча і це означає, що третина всіх операцій в Україні здійснювалися із застосуванням схем заниження податків та уникнення від їх сплати) [3].

МВФ в доповіді «Тіньова економіка в світі: що ми дізналися за останні 20 років?» оцінив розмір неформальної економіки України у 44,8% ВВП. Розрахунки МВФ базуються на дослідженні групи економістів, які вивчали економіки більшості країн протягом 1991-2015 рр.

1991 року тіньова економіка України оцінювалася в 38,96% ВВП. Найменшим (36,65%) рівень тіньової економіки України був у 2008 р., а пікового значення у 57% ВВП сягнув у 1998 р. Протягом 2009-2014 років рівень тіньової економіки коливався в межах 39,2% – 43,5%. 2015 року українська тіньова економіка оцінювалася на рівні 42,9%. При цьому в розвинених країнах показник знаходиться в межах від 7% до 15% ВВП (США, Нідерланди, Японія, Швейцарія, Сінгапур) [4].

До особливостей тінізації економіки сучасної України можна віднести тіньову зайнятість і нелегальне виробництво товарів і послуг. Так, за результатами оцінки Міжнародної організації праці, близько 50% працівників в Україні від офіційно зайнятого числа людей працюють в тіні. Тобто близько 5 млн (з 10-12 млн зайнятих), або кожен третій працює нелегально [5].

Найпопулярнішими нелегальними бізнесами в Україні сьогодні є: виробництво алкоголю (частка нелегального ринку 40%), виготовлення нафтопродуктів (30%), видобуток вугілля в копанках (10%), рубка лісу (80%), видобуток бурштину (99%), добування піску та гравію (100%), відпал деревного вугілля (понад 60%) [6].

За даними Державної фіскальної служби (ДФС), за 2017 рік в Україні було вилучено нелегального алкоголю на понад 1 млрд грн. На думку експертів, обсяг тіньового ринку алкоголю в Україні може сягати 200 млн літрів [7]. Основними причинами розвитку незаконного ринку експерти називають недостатній рівень державного контролю, який би регулював дотримання законодавчих норм; слабку державну політику, спрямовану на зниження рівня вживання алкоголю, виробленого в нелегальних умовах; та цінову доступність на тлі підвищення цін на акцизний алкоголь.

Характерними рисами тінізації економіки України є також приховування доходів громадян та прибутків підприємств від оподаткування; шахрайство у фінансово-кредитній сфері та у ціноутворенні, розкрадання державної власності. Процвітає торгівля наркотиками, зброєю, людьми, інтелектуальною власністю та ін.

Найпопулярнішими схемами уникнення оподаткування в Україні є: офшорні схеми (50-65 млрд грн втрат бюджету); сірий імпорт і контрабанда (25-70 млрд грн); конвертаційні центри (12-15 млрд грн); «скрутки» – махінації з відшкодуванням ПДВ (10-12 млрд грн); контрафакт (10 млрд грн); оформлення штатних працівників як індивідуальних підприємців (2,5-5 млрд грн); виведення прибутку через псевдопідприємництво фізичних осіб (0,7-3 млрд грн); заниження оборотів підприємцями на спрощеній системі оподаткування (1-1,5 млрд грн) [8].

У 2017 р. Національною поліцією задокументовано 346 фактів торгівлі людьми (115 – у 2016 р.), 7855 фактів незаконного обігу зброї (6087 – у 2016 р.) [9].

Високий рівень тінізації чинить негативний вплив на розвиток національної економіки України. Знижуються надходження до державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду, зменшуються іноземні інвестиції, а значить, і можливості забезпечення добробуту значної частини населення. Під загрозою опиняється виконання важливих державних програм. Посилюються загрози національній безпеці країни. Тому держава повинна проводити виважену соціально-економічну політику, яка б включала систему заходів із детінізації економіки.

Список використаних джерел

1. Національна економіка: навч. посібник / за заг. ред. В.П. Решетило; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2009. 386 с.
2. Мельникова В.І. Національна економіка. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 248 с.
3. Дикаленко М. Сутінкова зона. URL: <https://business.ua/vlast/item/3175-sutinkova-zona>
4. Колесніченко О. Тіньова економіка України досягає 45% – МВФ. Економічна правда. 2018, 9 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/02/9/633941/>
5. Кожен третій працівник в Україні працює нелегально – Держслужба праці. URL: <https://mind.ua/news/20182019-kozhen-tretij-pracivnik-v-ukrayini-pracyue-nelegalno-derzhsluzhba-praci>
6. На чому українці нелегально «золотять ручки». Топ-10 прибуткових бізнесів. URL: <https://tsn.ua/groshi/nachomu-ukrayinci-nelegalno-zolotyat-ruchki-top-10-pributkovih-biznesiv-509875.html>

7. Ринок нелегального алкоголю: причини розвитку та методи протидії. URL: <https://suninbev.com.ua/news/rinok-nelegalnogo-alkogolyu-prichini-rozvitku-ta-metodi-protidii>
8. Вісім схем ухилення від податків: найбільше недоплачує в бюджет офшорний бізнес і тіньові імпортери. URL: <https://antikor.com.ua/articles/191528-visim-shem-uhilennja-vid-podatviv-najbiljshe-nedoplachuje-v-bjudhet-ofshornij-biznes-i-tinjovi-impor>
9. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua/>

Зосименко Т.І., к.е.н., доц. кафедри теоретичної та прикладної економіки
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: blindfriend@gmail.com

ВИМОГИ РИНКУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Головна місія закладів професійно-технічної освіти – забезпечити ринок праці необхідними кадрами, а це можливо, лише якщо навчальні програми будуть приведені у відповідність до потреб сучасної економіки. Наразі на ринку праці робітничих професій склалася парадоксальна ситуація. З одного боку, рівень непрацевлаштованості випускників ПТЗО є доволі високим: у 2016/2017 навчальному році він становив 10,4% порівняно із 6,6% у 2009/2010 рр., що свідчить про погіршення негативних тенденцій. З іншого боку, попит на робітничі професії залишається незадоволеним уже протягом тривалого періоду [3].

Система ПТО в Україні характеризується відсутністю обмежень, які впливають на вибір освітніх траєкторій молоді для подальшого навчання, доступ до вищих рівнів освіти та підготовки у цілому або для конкретних груп населення. Принципами, на яких базується ПТО на національному і регіональному рівнях, є:

- рівність прав на здобуття професійно-технічної освіти відповідно до своїх здібностей і нахилів. Обмеження допускаються за медичними та віковими показниками, а також показниками професійної придатності, що визначаються Кабінетом Міністрів України;

- доступність та можливість вибору освітніх траєкторій для отримання професій різного кваліфікаційного рівня завдяки різнорівненості системи ПТО (від професійної освіти осіб, які не мають базової середньої освіти, осіб з особливими потребами до отримання найвищої робітничої кваліфікації). Професійно-технічна освіта здобувається громадянами України в державних і комунальних професійно-технічних навчальних закладах безоплатно, за рахунок держави, а у державних та комунальних акредитованих вищих професійно-технічних навчальних училищах та центрах професійної освіти – у межах державного замовлення безоплатно, на конкурсній основі.

- соціальна орієнтованість. Відповідно до діючого законодавства на систему ПТО в Україні покладено функцію соціального захисту уразливих груп населення молоді, яка має переваги при зарахуванні до ПТНЗ, їм виплачується соціальна стипендія, створюються кращі умови для проживання в гуртожитку, гарантується працевлаштування, у більшості випадків вирішується питання щодо забезпечення житлом;

- відкритість системи ПТО до нововведень (запровадження протягом останніх років ваучерної системи, визнання результатів неформального навчання), гнучкість з метою відповідності швидкозмінним запитам різних соціальних категорій [5].

Не зважаючи на вказані переваги популярність професійно-технічної освіти є невисокою. Щороку зменшується кількість учнів, прийнятих до ПТНЗ. Якщо у 2010 р. у ПТНЗ навчалося 433,5 осіб, то у 2017 р. цей показник скоротився до 269,4 тис. осіб. Збільшується диспропорція між кількістю осіб, що здобувають робітничі професії та отримують вищу освіту: кількість учнів, слухачів, що навчалися у професійно-технічних навчальних закладах, у показниках на 10 тис. населення зменшилася у 1,5 рази з 96 осіб у 2010 році до 64 – у 2017 р.[6] Більшість випускників України орієнтується на отримання вищої освіти. Професійну освіту зараз здобувають лише близько 14% випускників шкіл. Співвідношення

кількості студентів вищих навчальних закладів до учнів професійно-технічних навчальних закладів становило на початок 2017/2018 навчального року 6 до 1. Для порівняння, в середньому в Європі 40% випускників закладів середньої освіти отримують професійну освіту, а в Чехії, Хорватії, Австрії та Фінляндії цей відсоток сягає 70% та більше [4]. Це свідчить про зниження ролі робітників і престижності робітничих професій серед учнівської молоді в українському суспільстві.

До основних проблем, які призводять до “паралельного існування” ринку освітніх послуг системи ПТО та ринку праці, відносяться:

- існування професійно-кваліфікаційного дисбалансу між потребами ринку праці та підготовкою кадрів через відсутність короткострокового та середньострокового прогнозування економічного розвитку регіонів, а значить і потреб ринку праці;

- підготовка робітничих кадрів без врахування вимог роботодавців (їх не завжди влаштовують терміни навчання, застарілі кваліфікаційні характеристики, що впливають на зміст навчальних програм тощо), відсутність механізму стимулювання роботодавців до налагодження соціального партнерства з ПТНЗ;

- недосконалість національного та регіонального механізмів виявлення попиту на професійні навички, котрі орієнтовані на моніторинг вакансій для всіх вікових груп населення незалежно від статі, рівня професійної підготовки та досвіду роботи, а випускники ПТНЗ це, як правило, молоді люди, які мають IV кваліфікаційний розряд і не мають досвіду роботи;

- відсутність централізованих баз даних щодо потреб ринку праці на національному та регіональному рівнях;

- неефективна інформаційна база щодо дійсного стану працевлаштування випускників та тіньова зайнятість випускників системи .

Крім того, до причин, котрі перешкоджають працевлаштуванню випускників ПТНЗ і їх закріпленню на робочих місцях відносяться:

- недостатня мотивація до легального працевлаштування на фоні великого сектора тіньової економіки (близько 45% від об'єму офіційного ВВП) і тіньової зайнятості;

- низька конкурентоспроможність через відсутність досвіду практичної роботи і достатнього професіоналізму;

- штучно занижена вартість робочої сили, відсутність гідної заробітної плати, а також дефіцит можливостей для професійного зростання особи та побудови кар'єри;

- неналежні умови праці (застарілість обладнання на підприємствах, відсутність соціального пакету) та відсутність базової соціальної інфраструктури;

- низькі темпи створення нових робочих місць внаслідок несприятливого інвестиційного клімату;

- непрестижність робітничих професій серед молоді.

Отже, в економіці України склалася ситуація, коли попит на робітничі професії не задовольняється за рахунок пропозиції робочої сили, котра готується вітчизняними закладами ПТО. Це доводить неактуальність сучасної системи підготовки робітників та її неспроможність забезпечити підготовку кваліфікованих робітників у відповідно до соціально-економічних потреб суспільства.

Реформування професійної сільськогосподарської освіти повинно відбуватися одночасно з реформуванням виробництва в рамках панівної нині концепції сталого розвитку. Однак, система ПТО в Україні як і раніше зорієнтована на підготовку кадрів для виробництва індустріального типу в умовах конкуренції за світові ринки торгівлі та збуту [1]. Через застаріння практичної бази навчальних закладів та переважання в навчальному процесі теоретичної частини знання випускників не відповідають актуальним вимогам виробництва в умовах постіндустріального суспільства. Актуалізація навчальних планів відстає від динамічних змін у технологіях та умовах виробництва.

Ще однією проблемою системи ПТО є її закритість. Вона працює на відтворення і підготовку кадрів, не намагаючись встановити контакт з тими, хто є її ключовими “клієнтами” – тобто з бізнесом. Сьогодні бізнес хоче отримати від системи освіти робітника, котрий не

лише непогано підготовлений за ключовими предметами своєї професії, але й має принаймні загальне розуміння того, як влаштований ринок на локальному рівні і які існують глобальні тренди і технології в світі [2].

Західні експерти зазначають, що галузь сільського господарства залишатиметься панівною у країнах Східної Європи, в тому числі в Україні, щонайменше у середньостроковій перспективі. При цьому потенціал вітчизняного сільського господарства є високим, але його ефективність залишається незадовільною. По-перше, сільськогосподарська продукція не має достатньо високої якості для того, щоб конкурувати з західноєвропейським імпортом навіть на внутрішньому ринку. Фермерам бракує знань та порад щодо правил світової торгівлі, сільськогосподарської політики ЄС, розвитку продуктивності та технічного розвитку, методів досягнення екологічної безпеки, сталого розвитку сільського господарства [1].

По-друге, у зв'язку з широкою приватизацією постала потреба у формуванні особистості, здатної до вибору індивідуальної освітньої траєкторії, навчання впродовж життя, розвитку професійної кар'єри, підприємництва та самозайнятості. Натомість, стандартами професійної освіти 2006-2016 та 2017 передбачено оволодіння лише основами галузевої економіки та підприємництва. При цьому навчальні програми з професійної підготовки робітників у відкритому доступі відсутні, тому визначити чи зорієнтовані вони на формування в учня навичок підприємництва практично не можливо.

По-третє, модернізація системи професійно-технічної підготовки потребує поступової зміни характеру вмінь із спеціальних на основні. Вони включають застосування інформаційних технологій, комунікаційні навички (зокрема, ефективне спілкування іноземними мовами на професійну тематику), готовність до інноваційної колективної роботи (вміння сприймати чужі ідеї та генерувати свої), розуміння проектного циклу та своїх задач у ньому (вміння донести до членів команди план та мету проекту і спрямувати у необхідному напрямку енергію членів команди). Важливими є також уміння суспільного характеру: активність, відповідальність, творчість, адаптаційні здібності, професійна мобільність [1]. У стандартах професійної освіти 2017 дані навички враховані лише частково у межах загальнопрофесійних компетентностей “Оволодіння основами професійної етики” та “Використання інформаційних технологій”.

Таким чином, професійна освіта є системоутворюючою ланкою національної економіки, покликаною забезпечити підготовку кваліфікованих робітників відповідно до потреб економіки. Завдяки порівняно нетривалим термінам навчання, орієнтованості на формування необхідних для практичної діяльності професійних умінь даний рівень освіти особливо цінується роботодавцями. Однак нині потенціал професійного навчання в Україні не використовується повністю, а її функції щодо формування і розвитку професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності, забезпечення її конкурентоздатності та мобільності на ринку праці, кар'єрного зростання дають збій. Національна система профтехосвіти потребує перезавантаження з урахуванням засад сталого розвитку, включаючи соціально-демографічні, економічні та екологічні тренди. При розробленні державних вимог до змісту професійно-технічної освіти, рівня професійної кваліфікації випускників професійно-технічних навчальних закладів, основних обов'язкових засобів навчання врахувати необхідність включення до загальнопрофесійних компетенцій: знань щодо правил світової торгівлі, економічної, екологічної та соціальної політики ЄС, умінь у сфері розвитку продуктивності та технічного розвитку, екологічної безпеки. Це забезпечить здатність системи професійної гнучко та адекватно реагувати на динамічні зміни ринку та ефективно задовольняти потреби у кадрах.

Список використаних джерел

1. Заскалета С.Г. Тенденції професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країнах Європейського Союзу: дис. ... д-ра. пед. наук : [спец.] 13.00.04 “Теорія і методика проф. освіти” / Заскалета Світлана Григорівна ; Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. – Захищена 23.09.2015. – Вінниця, 2015. – 510 с., с.46

2. Кунь І. Успішний аграрний бізнес сам готує для себе кадри [Електронний ресурс] / І. Кунь. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/uspisnij-agrarnij-biznes-sam-gotue-dla-sebe-kadri>
3. Професійний склад зареєстрованих безробітних та вакансій [Електронний ресурс] / Державна служба зайнятості. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69#node-2200>
4. Сучасна професійна освіта, яка стане інвестицією в особистість, - у МОН представили візію реформи ПТО. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/suchasna-profesijna-osvita-yaka-stane-investiciyeyu-v-osobistist-u-mon-predstavili-viziyu-reformi-ptu>
5. Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень. Резюме регіональних звітів. Проект Європейського Фонду Освіти “Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень” / Міністерство освіти і науки України, Європейський Фонд Освіти, – К.: “Вік принт”. – 2016. – 32 с.
6. Дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (професійно-технічні навчальні заклади / освіта / статистична інформація)

Корицька А.Є., Онопрієнко А.В., гр. ФК 171
 Науковий керівник: **Дерій Ж.В.,** д.е.н., проф.
Чернігівський національний технологічний університет

ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах розвитку України питання сталого розвитку є дуже гострою проблемою, яку треба вирішувати. На даному етапі розгляду цієї проблеми науковцями, впродовж останніх десятиліть, було створено дуже багато ідей щодо переходу до ринкової економіки, але питання про напрямки та механізми переходу до сталого розвитку залишалися поза увагою. Та все ж таки це питання є дискусійним не лише в науковій спільноті, а й для населення України загалом. Програма сталого розвитку сприяє покращення рівня життя населення в економічній, соціальній та екологічній сферах, які є взаємопов'язаними між собою.

За даними звіту комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку 1987 р., сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби. Для досягнення Цілей Сталого Розвитку на національному рівні Україна здійснюватиме нові програми і проекти, які на практиці забезпечать макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. На Саміті ООН з Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року, який відбувся в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН було надано загальне бачення нових орієнтирів розвитку до 2030 року та визначено 17 Цілей сталого розвитку [1].

Таблиця 1 - Цілі сталого розвитку*

Економічні цілі	Соціальні цілі	Екологічні цілі
Подолання бідності	Міцне здоров'я і благополуччя	Чиста вода та належні санітарні умови
Подолання голоду, розвиток сільського господарства	Якісна освіта	Доступна та чиста енергія
Гідна праця та економічне зростання	Гендерна рівність	Пом'якшення наслідків зміни клімату
Промисловість, інновації та інфраструктура	Скорочення нерівності	Збереження морських ресурсів
Партнерство заради сталого розвитку	Сталий розвиток міст і громад	Захист та відновлення екосистем суші
	Відповідальне споживання та виробництво	

*Складено авторами за даними [2]

Основними економічними цілями сталого розвитку є подолання бідності та голоду, розвиток сільського господарства та промисловості, впровадження новітніх технологій, забезпечення економічного зростання країни в цілому тощо. Проаналізуємо деякі з них.

Так, за даними Міністерства соціальної політики України, бідними є 20-25% українських господарств. Головною причиною цього є низький рівень оплати праці. У наслідок девальвації гривні відносно долара США та зростання інфляції рівень доходів населення знизився, а рівень безробіття значно виріс у порівнянні з попередніми роками.

Важливою стратегічною галуззю української економіки є аграрний сектор, який населення робочі місця, формує приблизно 16-17% валового внутрішнього продукту. Проте, не зважаючи на значні успіхи цієї галузі, все ще залишається ряд невирішених питань. Зокрема, важливою для СГ є цінова політика, яка б допомогла виробникам визначити оптимальний обсяг виробництва продукції. Важливу роль відіграє утворення у сільському господарстві кластерів. Кластерні локальні мережі територіально-виробничих систем є джерелами і факторами забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання й сталого розвитку території. Не менш важливим є впровадження новітніх технологій для збільшення продуктивності праці аграрного комплексу країни.

Таблиця 2 - Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах*

Рік	Сільське господарство	Рослинництво	Тваринництво
2016	275317,8	270863,2	292511,2
2017	271491,4	260793,7	315503,8

*[3]

Виходячи з даних таблиці 2, можна зробити висновок, що поки немає повного ефекту сталого розвитку в економічній сфері і продуктивність праці зростає не в усіх галузях, в тому числі і не на всіх ланках сільськогосподарських підприємств.

Соціальний розвиток має на меті забезпечення міцного здоров'я та благополуччя населення, надання якісної освіти, забезпечення рівності та справедливості.

Найбільший у світі рейтинг загальноосвітніх шкіл, що був складений Організацією економічної співпраці і розвитку у 2015 році, показав, що рівень якості освіти в Україні не досить високий так як вона осідає лише 38-ме місце з 76 [4]. Щоб сприяти зростанню якості освіти необхідні достатні інвестиції з боку держави, застосування сучасних технологій у викладанні, відкритий підхід до новаторських методик та цілеспрямована реорганізація шкільного процесу.

Таблиця 3 - Професійно-технічні навчальні заклади*

Рік	Кількість закладів	Кількість учнів, тис.	Прийнято учнів, тис.	Випущено кваліфікованих робітників, тис.
2014	814	315,6	178,0	182,0
2015	798	304,1	176,6	165,0
2016	787	285,8	157,9	152,8
2017	756	269,4	146,9	141,3

*[5]

Однією з цілей в соціальній сфері є забезпечення доступності професійної освіти, але, згідно табл. 3 кількість закладів професійної освіти постійно зменшується тому, на нашу думку, не йде сприянню професійної освіти.

Здоров'я є найбільшою цінністю людини, основою для забезпечення соціально-економічного зростання країни. В останні роки Україна намагається реформувати систему охорони здоров'я, проте особливих поліпшень це поки не приносить. Негативним фактом є підвищення рівня смертності серед населення. У 2017 році в Україні померло 574,1 тис. осіб, або 14,51 особи на 1000 наявного населення. Серед причин смерті населення перше місце посідали хвороби системи кровообігу (67,0% загальної кількості померлих), друге – новоутворення (13,6%), третє – зовнішні причини смерті (5,4%) [5]. Але, все ж таки, кількість випадків захворюваності знизилася у 2017 році в порівнянні з 2016 на 746 тисяч [6].

Ще однією не менш важливою сферою є екологічна. Проте аналізуючи структуру витрат Державного Бюджету України на 2017 рік, бачимо, що на охорону навколишнього середовища виділяється лише 0,56% всіх витрат [7]. Такий незначний обсяг витрат, на жаль,

не вирішить низки екологічних проблем країни. Наприклад, за даними Держкомстату, у 2017 році у країні було утворено 366,054 млн. тон відходів, а утилізовано лише 100,056 млн. тон. Потужність водоочисних споруд у країні у 2017 році в порівнянні з 2016 роком зменшилась з 5690 до 5415 [8]. Більшість басейнів річок і водоймищ, із яких, переважно, забезпечуються потреби населення у воді, не можна вважати екологічно безпечними. У деяких містах і навіть окремих регіонах відхилення в якості води від норми сягає 70-80%. Таким екологічний стан країни впливає на якість та тривалість життя населення, розвиток сільського господарства, на рівень захворюваності населення тощо.

Отже, аналізуючи все вище сказане, можна зробити висновок, що для досягнення цілей сталого розвитку Україні потрібне удосконалення нормативно-правової бази та відповідних заходів установ виконавчої влади, збільшення видатків на стратегічно важливі сфери СР, розробка нових та більш ефективних програм розвитку країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Комісія ООН зі сталого розвитку. Офіційна веб-сторінка: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/russian/esa/desa/aboutus/dsd.html>
2. Національна доповідь «Цілі Сталого розвитку: Україна»: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000080/80861.pdf
3. Державна служба статистики України. Доходи та мови життя. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/virdg.htm
4. BBC News Україна. Світовий рейтинг освіти. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/virdg.htm
5. Державна служба статистики України. Звіт про демографічну ситуацію на 2017 рік. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ds/ds/ds2017.doc>
6. Державна служба статистики України. Звіт про захворюваність населення (1990-2017). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/oz_rik/oz_u/zahvor_06_u.html
7. Міністерство фінансів України. Видатки Державного бюджету 2017 року. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2017>
8. Державна служба статистики України. Звіт про стан навколишнього середовища. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ns.htm

Красій А.В., студентка 3 курсу, група МР-161,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Полковниченко С.О.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: alina.krasiy99@gmail.com

ВПЛИВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Тіньова економіка є проблемою глобального масштабу. Наявність тіньових елементів виявлено абсолютно у всіх економічних системах, незалежно від держави, рівня соціально-економічного розвитку країни, сектора економіки, адміністративної системи управління та інших факторів. Тіньова економіка охоплює значну частину національного господарства. Розміри тіньової економіки в середньому становлять від 10% ВВП в розвинутих країнах до 40% та більше – у країнах, що розвиваються.

Актуальність теми обумовлена наступними факторами. По-перше, масштаби розвитку та обсягу тіньової економіки настільки великі, що тіньова економіка зростає до розмірів другої економіки. По-друге, на даний час відсутнє єдине визначення поняття «тіньова економіка». По-третє, існування та розвиток тіньової економіки породжує як негативні, так і позитивні наслідки для національного господарства і для суспільства, які необхідно чітко оцінювати при реалізації економічної політики країни.

Тіньова економіка – це діяльність суб'єктів господарювання, яка розвивається за межами державного контролю. Тіньова економіка має дві взаємозалежні ознаки: а) протиправна

діяльність в цілях отримання неконтрольованого доходу виключно у власних інтересах; б) отримання доходу, який повністю або частково виведений з-під фіскального контролю в цілях отримання додаткових економічних вигод [1].

Основним «двигуном» тіньової економіки є звичайні люди, які облаштовують своє життя, не сподіваючись на підтримку держави. Більшість із них не йдуть на кримінал, але і не бачать нічого поганого у тому, що не реєструють свою діяльність і не сплачують податки. Наприклад, вчителька офіційно працює в школі, але неофіційно, як репетитор, вдома готує учнів до ЗНО. Інший приклад: дві подруги, які дуже люблять робити манікюр та зачіски, купують маленьку квартиру та відкривають невеликий салон краси на два робочих місця і обслуговують знайомих, невелике коло споживачів. Ці люди не сплачують податки, у нас в країні сприймають державу як стаціонарного бандита, який забирає гроші і зовсім нічого не гарантує.

Існування тіньової економіки чинить як конструктивний, так і негативний вплив на розвиток національного господарства. Зокрема, вигоди для держави пов'язані з: меншими можливостями грабувати бюджетні ресурси; більшою кількістю коштів, які залишаються в економіці; можливістю насичення ринку товарами і послугами; вищою рухливістю бізнесу, здатністю швидко заповнювати ніші, які виникають в економічному просторі, створювати додаткові робочі місця; збільшенням доходів частини населення; кращою захищеністю власних збережень від девальвації; більшою стійкістю економіки до кризи; стриманням на певний час соціальних дестабілізаційних процесів в суспільстві.

Негативними наслідками наявності тіньової економіки в державі є: менші можливості вкладати заощадження на фондовому ринку; менші можливості у бізнесу залучати банківські кредити; зменшення доходів бюджету; зменшення ресурсів держави для розвитку інфраструктури; менші можливості фінансувати соціальні програми; зростання зовнішнього і внутрішнього боргу; зменшення інвестиційної привабливості держави; зростання організованої злочинності, криміналізація суспільства; втрата можливостей активної участі у глобалізаційних процесах; відтік капіталу; складність боротьби з безробіттям.

З метою боротьби з тіньовою економікою в Україні застосовують: контроль витрат фізичних осіб; обмеження на ввіз товарів з-за кордону фізичними особами; обмеження на безподаткові пересилки товарів фізичними особами у міжнародних поштових відділеннях; єдиний реєстр всіх угод оренди нерухомості; контроль актів оцінки об'єктів нерухомості при угодах купівлі-продажу; контроль грошових перерахунків громадян; перехід від готівкових розрахунків до безготівкових; обмеження розмірів розрахунків готівкою; контроль оборотів крипто валюти; заходи з фіскального контролю приватних таксі тощо.

Проте, оскільки на тіньовій економіці чиновники отримують великі корупційні доходи, до сьогодні в Україні відсутня цілісна стратегія детінізації економіки. Крім того, суспільна мораль швидше підтримує тіньові економічні відносини, ніж державний контроль та прозорість. Відповідно, навіть ті, хто веде неправову економічну діяльність, відчують себе правими і починають організовано захищатися у відповідь на нормативно-регулятивні дії держави.

За даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, за перший квартал 2018 року рівень тіньової економіки склав 33% від офіційного ВВП, що на 4% менше порівняно з тим самим періодом 2017 року. Детінізація української економіки стала можливою завдяки таким факторам як: збереження головних ознак макроекономічної стабільності, позитивних економічних тенденцій в умовах реалізації політики, направленої на розширення внутрішнього попиту, підвищення доходів населення, сприятливі зовнішні умови, зміцнення інвестиційної складової тощо [2].

Разом з тим, динаміку детінізації української економіки стримують проблеми, які негативно впливають на розвиток економіки держави в цілому. Серед таких проблем є наявність значного державного боргу та непідконтрольних владі територій, які утворилися в результаті війни на Донбасі.

Список використаних джерел

1. Ангелко І.В. Тіньова діяльність у господарській системі України: монографія. Львів; Дрогобич: Посвіт, 2014. 232 с.
 2. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2018 року. URL: <http://me.gov.ua/>
-

Музика В.В., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Науковий керівник: **Виговська В.В.**, д. е. н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: Vladislavmuzyka@ukr.net

СУЧАСНИЙ СТАН МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сучасні тенденції розвитку мисливського господарства України характеризуються нераціональним використанням природних ресурсів, що у кінцевому підсумку спричиняє гальмування та деградацію галузі загалом. У Законі України «Про мисливське господарство та полювання» поняття мисливського господарства як галузі розуміється як сфера суспільного виробництва, основними завданнями якого є охорона, регулювання чисельності диких тварин, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвитку мисливського собаківництва [6]. На відміну від багатьох закордонних країн, державному регулюванню мисливства в Україні не приділяється належна увага, через що мисливська галузь не набула вагомості як складова частина національної економіки. Стан мисливства на Чернігівщині також не відрізняється позитивною динамікою.

Чернігівська область розташована в північній частині України. Більша частина території області входить до складу Придніпровської низовини, лише невелика частина на північному сході – до складу Середньої височини. Чернігівські землі лежать у лісовій смузі – це так зване Чернігівське Полісся, в якому інколи вирізняють ще Новгород-Сіверське Полісся. Область розташована в зонах мішаних лісів і лісостепу. Відсоток площ, вкритих лісом, у різних районах області неоднаковий: лісистість північних районів становить 37–41 % від загальної площі району, південних – 8–11 % [3, с. 7].

Площа Чернігівської області становить 3 млн 190 тис. га. Загальна площа мисливських угідь області – 2 млн 760 тис. га, що становить 87 % території області та 7,1 % угідь України, з яких лісові – 674,7 тис. га (25 %), польові – 1 млн 870 тис. га (68 %) та водноболотні – 169,7 тис. га (7 %).

Мисливські угіддя, відповідно до рішення Чернігівської обласної ради, були надані в користування 59 користувачам (більшості з яких терміном на 25 років). Відповідно до форм власності можна виокремити 3 такі групи господарств:

- Державні підприємства ОУЛМГ (8 господарств) – 212,8 тис. га, що становить 8 % території мисливських угідь області;
- Мисливські господарства обласної організації УТМР (9 господарств) – 1 млн 841 тис. га, що становить 67 % території мисливських угідь області;
- Мисливські господарства інших форм власності (42 господарства) – 705,8 тис. га, що становить 25 % території мисливських угідь області (рис. 1).

Рисунок 1 - Розподіл площі мисливських угідь між користувачами Чернігівської області

Протягом останніх п'яти років кількість користувачів мисливських угідь області не змінилась. Останнє рішення обласної ради щодо надання права на користування мисливськими угіддями було прийняте у 2013 р. З огляду на вищенаведене можемо зазначити, що жоден із користувачів мисливських угідь Чернігівської області не має монопольного права користування мисливськими угіддями.

Згідно з Законом України «Про мисливське господарство та полювання» користувачі мисливських угідь зобов'язані сформувати егерську службу для охорони мисливської фауни та проведення біотехнічних заходів. Протягом 2013–2017 рр. кількість штатних працівників мисливського господарства області суттєво не змінилась. Так, у 2017 р. в галузі працював 531 спеціаліст з яких 40 мисливствознавців та 379 егерів. Решту працівників становив технічний та обслуговуючий персонал. Середня площа егерського обходу в області на 2017 р. становила 7,3 тис. га, зокрема ДП ОУЛМГ – 8,2 тис. га, Чернігівській обласній організації УТМР – 8,9 тис. га, мисливських господарств інших форм власності – 4,8 тис. га.

Необхідно зазначити, що у 2013–2017 р. загальні витрати на ведення мисливського господарства збільшились на 42,5 % і у 2017 р. становили 27 352,6 млн грн. У середньому витрати на 1 тисячу га мисливських угідь становили 9909 тис. грн. Протягом звітної періоду збільшилась і кількість мисливців на 8,2 % і у 2017 р. становила 26 989 осіб.

Надходження від ведення мисливського господарства здебільшого формуються від реалізації ліцензій, відстрільних карток для полювання на пернату дичину, хутрових та копитних тварин, реалізації м'яса, шкур, рогів та іклів трофеїв та інших послуг, що надаються егерською службою. У 2017 р. загальна кількість добування копитних тварин проти 2013 р. зменшилась на 102 голови. Найвища кількість добування копитних тварин спостерігалась у 2015 р. На нашу думку, це було пов'язано з епідеміологічною ситуацією в області, оскільки більшість користувачів мисливських угідь проводили депопуляцію дикого кабана для запобігання подальшому поширенню африканської чуми свиней (таблиця).

Таблиця - Чисельність та добування диких тварин у мисливських угіддях Чернігівської області

	2013 рік		2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік	
	Чисел.	Добуто	Чисел.	Добуто	Чисел.	Добуто	Чисел.	Добуто	Чисел.	Добуто
Копитні	14 073	825	14 688	873	14 264	1844	12 735	568	13 644	723
Хутрові	69 723	7125	68 966	7908	70 469	8243	72 745	9563	74 066	8946
Пернаті	793 964	89 088	791 768	66 504	828 689	66 732	879 273	80 626	871 882	79 256

Тож зменшення добування копитних тварин у 2016–2017 рр. також пов'язане із зменшенням поголів'я дикого кабана в мисливських угіддях Чернігівської області внаслідок проведення депопуляції та загибелі дикого кабана від африканської чуми свиней. Так, протягом звітної періоду в області було виявлено загиблими 98 голів дикого кабана, що становить 77,2 % від загальної кількості померлих копитних тварин. Можемо припустити, що

значне зниження популяції дикого кабана негативно вплинуло і на фінансові надходження до мисливських господарств. Згідно з матеріалами діючого мисливського впорядкування далекі від оптимальної кількості не лише поголів'я дикого кабана, а й решти копитних та частини хутрових тварин, зокрема і зайця-русака. Перевищували оптимальну чисельність в області лише поголів'я бобра та куниці.

Щодо надходжень від ведення мисливського господарства то протягом 2013–2017 рр. їх кількість зросла на 45 % і у 2017 р. становила 18271,6 млн грн. Середня кількість надходжень у 2017 р. з 1 тис. га становила 6619 тис. грн (рис. 2). Як бачимо, діяльність мисливських господарств Чернігівської області є збитковою, про що свідчить відсоток окупності, який у 2017 р. становив 66,8 %. Найкращий показник протягом звітнього періоду був у 2015 р. –70,3 %. Ми поділяємо думку дослідників, які припускають, що далеко не всі мисливські господарства в повному обсязі дотримуються вимог Законів України «Про тваринний світ»(ст. 34) та «Про мисливське господарство та полювання» (ст. 30) щодо раціонального використання природного мисливського фонду, виконання біотехнічних заходів, дотриманням встановлених норм, лімітів та строків добування мисливських тварин [4, с. 111].

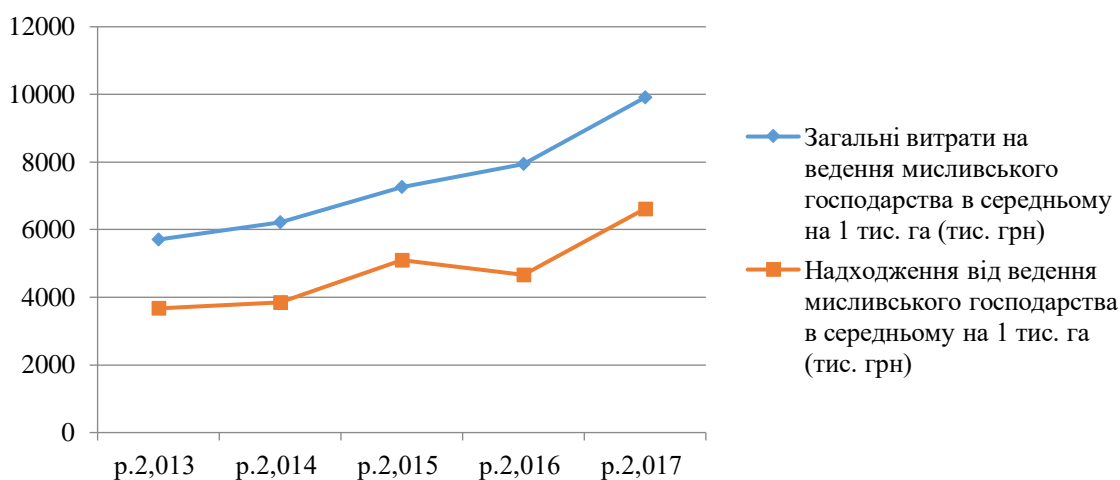

Рисунок 2 - Динаміка надходжень та витрат від господарської діяльності мисливських підприємств Чернігівської області

Більшість дослідників відзначають, що заходи, спрямовані на відтворення диких тварин (здебільшого копитних), користувачами мисливських угідь сконцентровані переважно на заготівлі кормів та викладанні їх у зимовий період у лісових угіддях. У польових угіддях здебільшого відсутні біотехнічні споруди для зайців, куріпок, тобто не проводиться їх підгодівля [4, с. 111].

Лише в небагатьох мисливських господарствах проводять роботи зі штучного розведення мисливських тварин і птахів. Так, у 2017 р. в Чернігівській області 10 мисливських господарств утримували вольєри загальною площею 1972,5 га. Витрати на утримання вольєрів становили 575 540 тис. грн.

Велику роль у зростанні кількості диких тварин відіграє регулювання чисельності хижаків. Так, у 2017 р. було відстріляно 2617 голів лисиці, 96 голів вовка, що на 12 і 52 % більше, ніж у 2013 р. Значної шкоди поголів'ю мисливських тварин завдають часті випадки браконьєрства. У 2017 р. було проведено 1008 рейдів з охорони державного мисливського фонду та складено 157 протоколів на порушників правил полювання та накладено штрафів на суму 62 906 грн, стягнуто з порушників – 61 444 грн. штрафних санкцій [1, с. 85-86].

Отже, мисливське господарство Чернігівської області має достатній потенціал для подальшого успішного розвитку. Природні, кліматичні та географічні умови також сприяють розвитку досліджуваної галузі.

Треба зауважити, що в Чернігівській області веденням мисливського господарства займаються 59 користувачів мисливських угідь різних форм власності. Аналіз діяльності цих господарств свідчить про їхню неприбутковість. У зв'язку зі знеціненням національної валюти

та підвищенням цін на основні товари та послуги значно збільшилися витрати на охорону мисливських угідь від браконьєрів та проведення біотехнічних заходів. Значних збитків мисливському господарству завдають недосконалість економічних, правових і організаційно-управлінських механізмів ефективного та раціонального використання природних ресурсів. Негативно впливають також епідеміологічна ситуація в області, велика кількість хижаків та браконьєрство.

Згідно з матеріалами діючого мисливського впорядкування кількість копитних (зокрема дикого кабана, лося, козулі, оленя) та деяких хутрових тварин (наприклад, зайця-русака) не досягає оптимальної.

З огляду на входження України в європейський економічний простір необхідне проведення комплексних досліджень щодо всебічного вирішення проблем мисливської галузі, а саме ефективна система управлінських заходів, які б сприяли вирішенню основних завдань цієї галузі та стимулювали б суб'єкти економічної діяльності до раціонального використання, охорони та відтворення ресурсів диких тварин.

Список використаних джерел

1. Дейнека А. М., Бурмас В. Р. Стан і перспективи розвитку мисливського господарства. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.13. С. 78–94.
2. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Доповідь про стан навколишнього природного середовища. URL: <https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%20%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%202016.pdf>.
4. Івануса А. В. Аналіз ведення мисливського господарства підприємствами Львівської області. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.18. С. 108–112.
5. Проект моделі реформування і розвитку мисливського господарства України. Жовтень 2015 / М. О. Мироненко та ін. URL: <https://www.slideshare.net/enpifleg/ss-65435331>.
6. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 № 1478-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>.
7. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 № 2894-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
8. Статистична звітність Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства. Форма 2 –ТП Мисливодство за 2013–2017 рр.
9. Щербина І. О., Наконечний І. В. Еколого-економічні шляхи оптимізації структурно-функціональної організації системи мисливського господарства України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 14. С. 697–702.
10. Яворська А. В. Мисливське господарство як напрям розвитку місцевих промислів. Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. 2013. № 1-2(2). С. 355-363.

Пелюховська А.О., студентка 4 курсу,
групи ЕПт-171, обліково-економічного факультету
Науковий керівник – **Поленкова М.В.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
aliona.peliuhovska123@gmail.com

ДЕТЕРМІНАНТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗРАЇЛЮ

В Ізраїлі найвища в світі концентрація стартапів на душу населення, тобто Ізраїль став інноваційною супердержавою, яка створює новітні технології і сприяє економічному процвітанням в світі.

Ізраїль посідає третє місце в світі (після США і Канади) за рівнем освіти населення; працівники з університетськими ступеннями складають майже чверть від усіх працівників; за кількістю вчених (145 чол. на 10 000 чол. населення). Ізраїль набагато обходить Японію (70 чол.) і навіть США (85 чол.) [1, с. 8]. Невелика країна з населенням не більше 8 млн. чоловік, знаходиться в числі найбільш динамічно розвинених країн світу і при цьому вносить величезний внесок у світову фундаментальну і прикладну науку.

Слід зазначити, що головна теза побудови інноваційної системи Ізраїлю полягає в тому, що держава повинна підтримувати нові розробки, але не втручається у діяльність дослідників, тобто держава відіграє центральну роль у здійсненні впливу на інноваційну діяльність.

У перші роки існування держави головною статтею його експорту були цитруси, а в даний час 11% ВВП Ізраїлю - продукція хай-тека, а з \$ 70 млрд. експорту більше половини припадає на високотехнологічні товари [2, с.1].

Можна виділити специфічні фактори, які визначаються успіх Ізраїлю у наукових дослідженнях:

- високий рівень наукових досліджень в університетах; підвищення престижу робітників наукової сфери;
- організація контактів між вченими різних галузей, консультування уряду з наукових питань та участь в міжнародних наукових організаціях;
- пріоритетне фінансування державою фундаментальних досліджень;
- система ізраїльської освіти сприяє розвитку технічних та інженерних кадрів;
- взаємодія промислових підприємств й наукового середовища, та можливість застосування наукових досліджень на практиці;
- законодавче стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності.

Особливість ізраїльської індустрії високих технологій та інновацій - її відкритість всьому світу, початкова спрямованість на завоювання саме світового ринку. Хайтек-індустрія за останні 20 років стала головним джерелом загального, динамічного, системного зростання ізраїльської економіки.

Відмінною особливістю інноваційної системи Ізраїлю є те, що в Ізраїлі навчилися доводити розробки вчених до стану ринкового продукту, але компанії по комерціалізації НДДКР ізраїльських університетів (і вже тим більше самі університети) не стають акціонерами інноваційних підприємств, хоча їх керівники - люди комерційно досвідчені. Університети обмежують себе продажем або передачею в користування патентів.

Університет щороку інвестує якусь суму, розуміючи, що це вкладення в майбутнє. При всіх ізраїльських університетах давно вже є компанії з просування патентів викладачів і співробітників. Патенти вони реєструють не тільки вдома, в Ізраїлі, але всюди, де це потрібно, до того ж, що в Ізраїлі немає патентних судів, використовуються законні способи захисту за межами своєї країни [2, с.3].

Постійна загроза існування держави змусила Ізраїль створити розвинений, високотехнологічний військово-промисловий комплекс. Маленька країна змушена впродовж свого існування після отримання державного суверенітету оборонятися одночасно і від зовнішньої загрози з боку арабського світу, і від терористичної загрози всередині країни. Міністерство оборони Ізраїлю стало найважливішим каталізатором створення і розвитку інноваційних систем, індустрію стартапів.

Оборонні стартапи Ізраїлю.

ICS2. Створено в 2013 році. Обсяг вкладеного капіталу не розголошується. Основна специфіка діяльності - розробка технологій захисту від кібератак систем контролю і управління стратегічно важливих енергетичних об'єктів: газопроводів, електростанцій, нафтопроводів, нафтопереробних заводів, ЛЕП. Засновники: Еяль Розенман і Гіль Кройцер.

ThetaRay. Створено в 2014 році. Мобілізовані 10 млн. доларів. Профіль діяльності - виявлення і нейтралізація кібератак на промислові та фінансові об'єкти на ранніх стадіях. На даний момент веде діяльність і за межами Ізраїлю, співпрацюючи з всесвітньо відомою американською General Electric у Нью-Йорку.

Team8. Створено в лютому 2016 року. У раунді фінансування серії В привернув 23 млн. доларів. Компанія - засновник стартапу існує з 2015 року. Основні інвестори: Accenture, Alcatel-Lucent, AT & T, Bessemer Venture Partners, Cisco, Innovation Endeavors, Marker, Mitsui, Nokia і Temasek Holdings. Специфіка діяльності - кібербезпека, компанія є платформою - розробником стартапів. Засновники - Надав Цаффір, Лиран Грінберг, Ізраель Грімберген; всі троє - ветерани елітного підрозділу радіоелектронної розвідки 8200 [2, с.6].

Слід зазначити, що в інноваційній системі Ізраїлю важливе місце в системі створення, розвитку і підтримки інновацій в Ізраїлі займають “технологічні теплиці”. Це ізраїльський термін, в інших науково-дослідних система цей інструмент інноваційної системи називають “бізнес-інкубаторами” [2, с.8].

Керівництво таких структур займається бюрократичними та організаційними питаннями, а фахівці отримують можливість займатися виключно науково-дослідними розробками. Компанія в “теплиці” забезпечена необхідною інфраструктурою, яка може знадобитися новому бізнесу: лабораторіями, серверами і знаходиться в сприятливих наукових умовах. Тому, дослідник може зосередитися на розвитку свого продукту.

Крім цього, держава створила спеціальну інфраструктуру підтримки інновацій. Бюро Головного вченого Міністерства промисловості і торгівлі Ізраїлю надає допомогу “стартовим” підприємствам, які створені у всіх технологічних теплицях, розташованих по всій країні [1, с. 10].

Інноваційна політика Ізраїлю виражається у всебічній допомозі компаніям високотехнологічного сектора. Найчастіше на наукові дослідження і технологічні розробки, згідно програм національної підтримки науково-інноваційних розробок у промисловості, надається фінансова допомога у вигляді субсидій, які виробник повертає після продажу розробленого продукту. Наприклад, Бюро Головного вченого при Міністерстві промисловості і торгівлі щорічно виділяє близько 400 млн. доларів в якості стипендій на дослідження і розробку, що покриває від 30% до 66% всієї їх вартості. Близько 100 млн. доларів на рік складають компенсації міністерства у вигляді процентних відрахувань за умови успішної реалізації продукції [2, с. 9].

Цілі “технологічних теплиць” Ізраїлю:

- підтримка початківців винахідників, що мають нові технологічні ідеї і допомогу в розробці та впровадженні виробів на ринок. Винахідники на початку шляху потребують: фінансової, юридичної, адміністративної, матеріально-технічної та управлінської допомоги. Оскільки не існує ризику, пов'язаного з фінансуванням розробок, такі програми більш привабливі для стратегічних інвесторів (допомога надається на протязі двох років);

- “технологічні теплиці” працевлаштовують за фахом нових репатріантів, які мають технологічними знаннями і досвідом. Після закінчення стадії “теплиць”, репатріанти продовжують займатися розробками, виробництвом і збутом на підприємстві [2, с. 10];

- сприяння створенню нових підприємств по їх виробництву і продажу.

Ізраїльська “технологічна теплиця” - це самостійна юридична одиниця, записана як організація, що ставить за мету отримання прибутку. При цьому в кожній технологічній теплиці мінімум 50% працівників і дослідників повинні бути новими репатріантами. Управляє теплицею Рада директорів, який визначає її політику.

Технологічна теплиця – це організація, в якій працюють стартапи, розвивається в середньому 10 стартапів одночасно.

Нове підприємство набирає сили в “теплиці” протягом двох-трьох років, а потім йде в самостійне плавання. Якщо проект виявляється успішним, бізнесмен повертає гроші за допомогою виплати роялті - зазвичай 3-4% з продажів. Якщо ж немає, підприємець не несе відповідальності перед державою. У зв'язку з цим і проводиться ретельний відбір заявок. Бюджет, що виділяється на один інноваційний проект, складає 350-600 тисяч доларів. Біотехнологічні компанії протягом трьох років можуть отримати до 1,8 млн. доларів держфінансування. Програма технологічних теплиць в Ізраїлі почалася в 1991 році [1, с. 11].

Існує вища атестаційна комісія, яка визначає генеральну політику, пов'язану з роботою “теплиць”. Комісія стверджує також відкриття нових “теплиць”, програми розробок “теплиць”, фінансову допомогу, бюджет і спостереження. При цьому немає бажаних областей досліджень, що диктуються “технологічним теплицям”. Кожна “теплиця” визначає свої програми відповідно до ресурсами знаходяться в їх розпорядженні людськими і матеріальними, такими як університети і науково-дослідні інститути. Загалом, “технологічні теплиці” діють по всьому спектру досліджень, які співвідносяться наступним чином:

електроніка - 32%, програмне забезпечення - 22%, медичне обладнання - 9%, хімія і матеріали - 23%, решта - 14%.

Для того щоб домогтися цих цілей “технологічна теплиця” надає наступні послуги:

- допомога в управлінні і здійсненні програм для перевірки технологічного і комерційного потенціалу ідеї;
- підготовка програм для дослідження і розробки;
- допомога в мобілізації робочої сили;
- допомога в організації дослідницького колективу;
- створення фізичних умов, які відповідають вимогам управління дослідницькими програмами: структура, обладнання, адміністративне управління, інструктаж, секретаріат, бухгалтерія, юридична служба. допомога в мобілізації капіталовкладень і підготовка до збуту і комерціалізації виробу.

Але головне, можливість вчитися в Ізраїлі дається всім. Щороку визначається сотня особливо обдарованих підлітків. Це робиться на спеціальних іспитах. Тривають вони по 4-5 годин. Виходити в туалет можна тільки в супроводі поліцейського, все дуже строго. Ті, хто пройшли і вчаться в класі особливо обдарованих, отримують зовсім інше освіту, одну тільки світову літературу вивчають п'ять років, а є і такі предмети, яких немає ні в яких інших школах світу, вчитися там дуже важко [2, с. 18].

У “теплиці”, держава за допомогою Головного вченого, що працює в рамках Міністерства промисловості і торгівлі Ізраїлю, надає більшу частину фінансування для здійснення проекту. Адміністрація “теплиці” несе відповідальність за професійне та ефективне управління і підготовку до впровадження проекту. Управління “теплицею” діє як довірена особа держави. Всі угоди і договори, що забезпечують державну підтримку поточної роботи технологічної теплиці, підписуються адміністрацією. Бюджет, як для управління, так і для проектів перекладається державою прямо в теплицю. Проект будується як фірма з обмеженою юридичною відповідальністю і повинен діяти на комерційній основі. Підписується угода між підприємцями проекту і адміністрацією теплиці, яка зобов'язана забезпечити здійснення поставлених цілей і вимог, визначених урядом. Володіння власністю компанії ділиться за наступним принципом:

- підприємець: мінімум 50%;
- працівники, які не є підприємцями: мінімум 10%;
- інші, що забезпечують фінансування: до 20%;
- “теплиця”: до 20% [2, с. 12];.

Підсумовуючи огляд інноваційної системи Ізраїлю треба відзначити - ринок інвестицій в Ізраїлі функціонує ефективно і постійно розвивається, і оновлюється. Досить, декількох місяців, щоб інвестори почали відкривати фінансування, і в першу чергу фінансування спрямовується на високотехнологічні розробки. Саме там і будуть відбуватися вибухи капіталізації. Це призводить до того, що багато великих компаній створюють в країні свої філії, підприємства, інноваційні та інформаційні центри. Так, американські інвестиційні банки проявляють все більше інтересу до ізраїльських фірм, причому їх увагу привертають, головним чином, технічний сектор і, зокрема, компанії, що спеціалізуються на розробці оптоволоконних і супутникових технологій, а також методів передачі голосових даних через Інтернет.

Ізраїль є осередком провідних компаній, що працюють в багатьох ринкових сегментах, включаючи напівпровідники, зв'язок, безпеку і зберігання даних. Країна, стала головним центром перспективних стартапів, які швидко поглинають транснаціональні корпорації.

Список використаних джерел

1. Развитие инноваций в Израиле. Краткий обзор рынка, институты развития, законодательство, программы поддержки. Режим доступа: <http://www.rosinfocominvest.ru/>
2. Фиговский О.Л. Инновационная система Израйля. [Електронний ресурс] / О.Л. Фиговский // Режим доступа: <http://iee.org.ua/ru/publication/304/>

Савченко С.В., студент 6 курсу,
група МФПп-171, фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Ніколаско Ю.В.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: ukr_4@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Потужна банківська система є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання в Україні. Вітчизняні банки проходять серйозну перевірку часом в умовах постійних економічних трансформацій. Швидка зміна умов функціонування, відкритість зовнішньому середовищу, схильність до внутрішніх перетворень спонукають банківську систему до постійного удосконалення. Рівень розвитку економіки значною мірою залежить від стану банківської системи [3].

Банківська система України протягом останніх декількох років знаходиться у стані системної кризи, яка зумовлена сировинною моделлю розвитку національної економіки, постійним дефіцитом довгострокових банківських ресурсів, диспропорціями банківських балансів та неефективними діями монетарного регулятора, вразливості банків та їхніх клієнтів до валютних шоків.

Активний розвиток і розширення сфер діяльності банків вимагає окреслення пріоритетних напрямів упровадження нових послуг, на яких повинні бути сконцентровані зусилля. Під впливом посилення міжбанківської конкуренції на банківському ринку України проявляється тенденція до розширення ряду наданих послуг. Серед них можна відзначити: трастові операції; послуги зі збереження цінностей; консультаційно-інформаційні послуги; гарантійні та посередницькі послуги; факторингові та лізингові операції [4].

Нині вітчизняні комерційні банки стикаються зі значною кількістю проблем: скорочення вкладів (депозитів) фізичних осіб, збільшення простроченої заборгованості, незатребуваність посередницьких послуг та інші. Банківська система України не відрізняється стабільністю, а тому й не викликає довіри у вкладників, тим більше в довгостроковій перспективі.

Сьогодні однією з головних причин недовіри клієнтів до банківської системи є зростання випадків втрати ліцензій відомими банками. Скорочення числа банків, хоча і позначилося на рівні недовіри клієнтів до банківської системи, проте можна назвати й інші причини падіння обсягів вкладів, зокрема, збій в системі видачі сум вкладникам за системою страхування вкладів.

Іншою характерною ознакою сучасного ринку банківських продуктів є орієнтація банків на обслуговування переважно фізичних осіб в порівнянні з обслуговуванням юридичних осіб [1].

Починаючи з 2014 року в Україні відбулося скорочення кількості платоспроможних банків (рис. 1). Скорочення банків відбулося в першу чергу через втрату ліквідності та капіталу. На рис.1 продемонстровано, що на початок 2014 року в Україні нараховувалося 180 банків, а на початок 2018 року їхня кількість вже становила 82 банківські установи. Станом на початок 2018 року 95 банківських установ знаходились в процесі ліквідації. Все це спричинило значне фінансове навантаження на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який почав активно виплачувати кошти вкладникам неплатоспроможних банків.

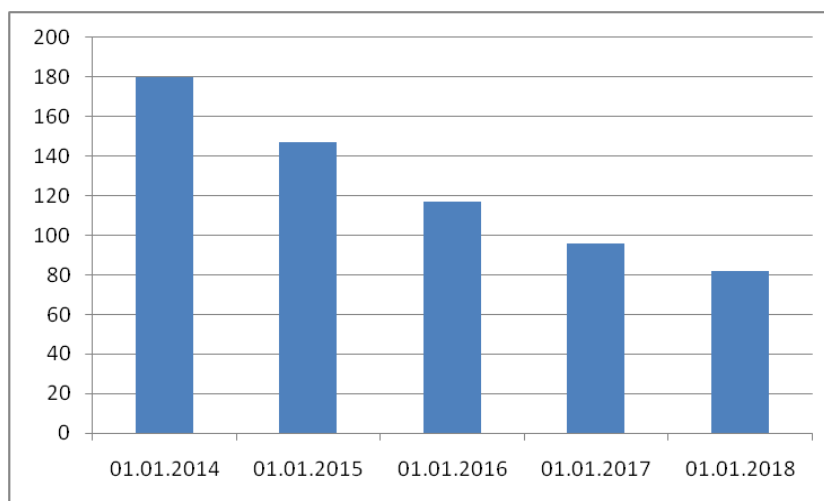

Рисунок 1 - Кількість платоспроможних банків в Україні*

*Джерело: складено автором на основі [5; 6; 7]

В області кредитних продуктів також існує низка проблем, зокрема:

- спрощення порядку надання кредитів населенню підвищує ризик неправильної оцінки кредитоспроможності позичальника і тим самим спричиняє за собою довгострокові прострочення або зовсім невиконання кредиту.

- прагнення банків до скорочення кількості документів, необхідних для оформлення кредиту підвищує ризик неправильної оцінки кредитоспроможності позичальника і ризик недостовірності наданих документів.

- фінансова неграмотність населення є однією з проблем банківської системи. На жаль, більшість клієнтів банків мають вузьке уявлення про кредит, внаслідок чого клієнт банку дістає відмову по кредитній заявці. Багато банків активно фінансують програми підвищення фінансової грамотності серед населення, вважаючи ці заходи ефективними як для розвитку населення — потенційного користувача банківськими послугами, так і для самого банку [1].

Отже в сучасних умовах при формуванні стратегії розвитку з метою покращання банківських послуг банки повинні впроваджувати такі напрями діяльності:

- розвиток економіки, заснованої на знаннях, коли інтелект та інноваційні рішення визначають темпи і перспективи економічного розвитку, а людина стає не тільки рушійною силою, а й результатом виробництва, націленого на збільшення його здібностей і нарощування набору його потреб;

- процеси глобалізації, які створюють принципово нові умови для функціонування фінансово-кредитних інститутів, що виявляється: у створенні закордонної мережі підрозділів банків, загостренні конкуренції на міжнародних фінансових ринках, збільшенні мобільності клієнтів, яка вимагає створення єдиних глобальних стандартів обслуговування, необхідності розробки нових продуктів і послуг, диференційованих за географічним ринків і т. д.;

- розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та на їх основі формування так званої мережевої економіки, в якій особливе значення набуває спільне виробництво знань шляхом спільних проектів, науково-технічних альянсів, формується концепція відкритої інновації; зміни в регулюванні банківської діяльності і, в цілому, функціонування фінансових ринків, які створюють певні рамки для розгортання інноваційної діяльності банківських організацій [2].

Список використаних джерел

1. Драчук Ю. З. Особливості сучасного стану та розвитку вітчизняного ринку банківських послуг / Ю. З. Драчук. // *Міжнародний науковий журнал*. – 2016. – №6. – С. 127–129.
2. Корнеєв, Ю. В. Діяльність ринку банківських послуг в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду / Ю. В. Корнеєв, // *Юридичний вісник*. – 2017. – №3. – С. 124–129.
3. Марич М. Г. Напрями підвищення ефективності функціонування банківської системи України в умовах глобалізації / М. Г. Марич. // *Фінансовий простір*. – 2014. – №2. – С. 61–67.

4. Марценюк-Розарьонова О. В. Аналіз сучасного стану ринку банківських послуг в Україні та напрями його розвитку [Електронний ресурс] / О. В. Марценюк-Розарьонова, В. В. Шмігельська // Ефетивна економіка. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2018/45.pdf

5. Огляд банківського сектору. Жовтень 2016 [Електронний ресурс] // Національний Банк України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=37585678>.

6. Огляд банківського сектору. Лютий 2017 [Електронний ресурс] // Національний Банк України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>.

7. Огляд банківського сектору. Лютий 2018 [Електронний ресурс] // Національний Банк України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64628171>.

Федченко А.В., студентка 3 курсу, група МРт-181,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Полковниченко С.О.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: alinafedchenko14@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Безробіття є невід'ємною частиною життя населення сучасної України. Макроекономічна нестабільність призводить до змін у різних сферах життєдіяльності людей, в тому числі і до зростання безробіття. А це, в свою чергу, створює цілий комплекс проблем для країни: скорочується купівельна спроможність населення, бюджет втрачає платників податків, підприємство втрачає персонал, збільшуються витрати на підтримку безробітних.

Під терміном «безробіття» мається на увазі така ситуація, коли економічно активне населення не може знайти оплачувану роботу.

В економічній літературі розрізняють фрикційне, структурне, циклічне, інституціональне, добровільне та інші види безробіття.

Фрикційне безробіття показує плинність кадрів, пов'язану зі зміною робочих місць та місця проживання. Серед робочої сили деяка частина постійно знаходиться в русі, переходячи на нові робочі місця. Цей тип безробіття включає людей, що не зайняті в зв'язку з переходом з однієї роботи на іншу. У період впровадження нових досягнень технічного прогресу такий рух стає не тільки неминучим, але й більш інтенсивним. Якоюсь мірою це безробіття є бажаним, тому що багато робітників переходять із низькопродуктивної, малооплачуваної роботи на більш високооплачувану і більш продуктивну, що означає більш високі доходи для робітників і більш раціональний розподіл трудових ресурсів, а отже, і більший обсяг реального національного продукту.

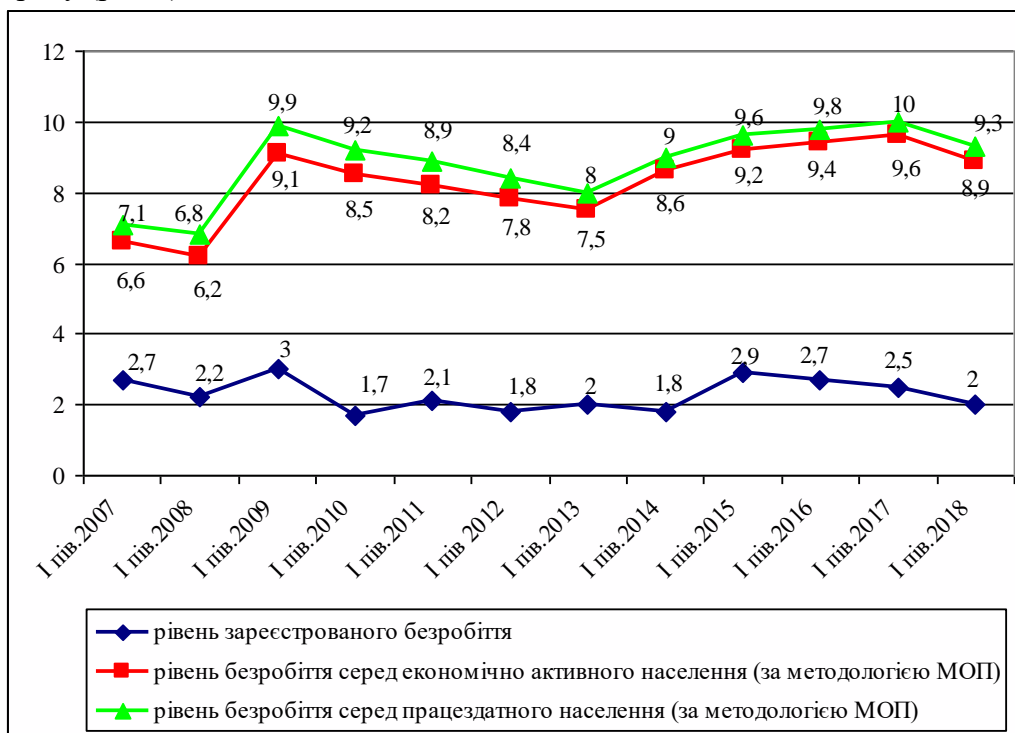
Структурне безробіття, власне кажучи, є розширенням фрикційного. З часом у структурі споживчого попиту та у технології відбуваються важливі зміни, що, у свою чергу, змінюють структуру загального попиту на робочу силу. Через такі зміни попит на деякі види професій зменшується або зовсім припиняється. Попит на інші професії, включаючи нові, збільшується. Виникає безробіття, тому що робоча сила реагує на цю зміну повільно і її структура не відповідає новій структурі робочих місць.

Циклічне безробіття викликане спадом виробництва під час кризи, депресії, тобто фази економічного циклу, що характеризується недостатністю сукупних витрат. Коли сукупний попит на товари і послуги зменшується, зайнятість скорочується, а безробіття росте. З цієї причини циклічне безробіття іноді називають безробіттям, зв'язаним з дефіцитом попиту. З переходом до поживлення і підйому число безробітних зазвичай стає менше.

Інституціональне безробіття виникає, коли сама організація ринку праці недостатньо ефективна. Наприклад, неповна інформація про вакантні робочі місця. Рівень безробіття був би нижче при налагодженій роботі системи інформації. У цьому випадку зростає тривалість безробіття, тому що гасяться стимули для енергійних пошуків роботи.

Добровільне безробіття викликане тим, що в будь-якому суспільстві існує прошарок людей, що за своїм психічним складом або з інших причин не хочуть працювати. У нашій країні добре відомо, що зусилля до примусової роботи так званих «бомжів» не привели до переорієнтації цієї категорії населення [1].

Згідно із статистичними даними, у першому півріччі 2018 року в Україні розрахований за методологією Міжнародної організації праці рівень безробіття серед економічного активного населення становив 8,9%, знизившись на 0,7% порівняно з першим півріччям минулого року (рис.1).

Риунок 1 - Динаміка рівня безробіття в Україні за I півріччя 2007-2018 рр., %
Джерело: [2].

Дослідження даного показника за перше півріччя 2007-2018 років свідчить про незначні коливання рівня безробіття. Найвищого значення рівень безробіття (розрахований за методологією МОП) досягнув у I півріччі 2017 р. (9,6%), а найнижчого – у I півріччі 2008 р. (6,2%). Серед осіб працездатного віку рівень безробіття дещо вищий і у I півріччі 2018 р. склав 9,3%. Щодо динаміки даного показника, спостерігається аналогічна тенденція з попереднім. Рівень безробіття, розрахований за українською методологією, набагато нижчий і коливається в межах 1,7-3,0%

Загальна чисельність безробітних серед працездатного населення у першому півріччі 2018 р. становила 1487,9 тис. осіб, серед яких 65% (517 тис. осіб) – чоловіки. Понад 68% (1015,7 тис. осіб) безробітних проживають у містах [3].

Щодо регіонів України (рис.2), найвищий рівень безробіття серед осіб працездатного віку, із зрозумілих причин, зафіксований у Луганській (16,4%) та Донецькій (14,6%) областях. Ще у 15 регіонах рівень безробіття перевищував середній показник по Україні. Найменше від безробіття потерпало працездатне населення Харківської, Київської та Одеської областей, де його рівень не перевищив 7%.

Для скорочення безробіття використовують два підходи: американський (жорсткий) та шведський (протекціоністський).

Американський підхід відображає сутність ліберального ринку праці. Тому допомога по безробіттю при «жорсткому» підході сплачується не більше півроку, що спонукає особу шукати роботу. Ті, хто не знаходять роботи за цей період, переходять до групи бідних громадян, які проживають на державну допомогу.

Шведський підхід до державного регулювання зайнятості віддає перевагу активним заходам. Безробітних перенавчають новим професіям, створюють нові робочі місця, підтримують самозайнятість, мале підприємництво, здійснюють інші заходи щодо розширення сфери докладання праці [4]. Цей підхід є найбільш прийнятний для України.

Риунок 2 - Рівень безробіття серед працездатного населення у розрізі регіонів України у I півріччі 2018 року (за методологією МОП), %

Джерело: [2].

Безробіття передбачає реалізацію певних заходів з боку держави. Для всіх видів безробіття характерними є заходи соціальної підтримки (створення служб, центрів зайнятості, виплата допомоги по безробіттю). Для боротьби із фрикційним безробіттям важливим є створення і функціонування системи збору та надання інформації про наявність вільних робочих місць. Подоланню структурного безробіття сприятиме підтримка державою установ з перепідготовки, перекваліфікації, професійного навчання безробітних; організація стажування, громадських і тимчасових робіт. Засоби боротьби з циклічним безробіттям включають: проведення стабілізаційної політики (створення додаткових робочих місць в державному секторі економіки), політика зайнятості, яка спрямована на недопущення глибоких спадів виробництва, що призводить до масового безробіття. Крім того, важливу роль для вирішення проблеми безробіття може відіграти реалізація державних програм з підтримки малого і середнього бізнесу, допомоги громадянам у розвитку бізнесу; створення центрів навчання молодих людей найбільш затребуваним спеціальностям на ринку праці; квотування робочих місць для молодих фахівців, осіб з обмеженими можливостями, зниження податків для роботодавців тощо.

Сучасна державна система підтримки безробітних є недостатньо мотивованою і орієнтована на виключення із числа безробітних осіб, які тривалий час не можуть знайти роботу. Тому необхідно шукати нові, ефективні інструменти державної політики щодо вирішення проблеми безробіття.

Список використаних джерел

1. Круш П.В., Тульчинська С.О. Макроекономіка. К.: «Центр учбової літератури». 2008. 324 с.
2. Безробіття в Україні та світі. I півріччя 2018 року. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/bezrobittya-v-ukrayini-ta-sviti-i-pivrichchya-2018-roku>
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Кулішов В.В. Макроекономіка. Основи теорії і практики. Навчальний посібник. 2-ге вид., стереотипне. Львів: «Магнолія плюс» 2006. 337с.

Хомєнок М.В., студент 3 курсу, група МР-161,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Полковниченко С.О.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: 09micha09@gmail.com

ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Однією із важливих проблем розвитку українського суспільства є низький життєвий рівень населення. Сьогодні значна частина працездатних і працюючих людей не може забезпечити себе всім необхідним. Тому важливо максимально наблизити прожитковий мінімум до реальної суми, яка необхідна для життя.

У 1999 році було прийнято Закон України «Про прожитковий мінімум», який відповідно до статті 46 Конституції України дав визначення прожиткового мінімуму, заклав правову основу для його встановлення, затвердження та врахування при реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень [1]. Відповідно до цього Закону, прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [1].

Обсяг прожиткового мінімуму містить два елементи – фізіологічний та соціальний. Фізіологічний мінімум – це вартісне вираження матеріальних цінностей, необхідних для існування людини, задоволення тільки головних найелементарніших потреб в товарах і послугах. У світовій практиці він становить 85-87% загального прожиткового мінімуму, а решта припадає на соціальну частину – певний мінімальний набір духовних і соціальних цінностей прийнятого рівня життя [2].

Відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 року № 2017-III [3], прожитковий мінімум визначено базовим державним соціальним стандартом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сфері доходів населення (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія).

Прожитковий мінімум в Україні визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп: дітей віком до 6 років; дітей віком від 6 до 18 років; працездатних осіб; осіб, які втратили працездатність.

Розміри прожиткових мінімумів закладені в законах України «Про Державний бюджет» (табл.1).

Таблиця 1 - Розмір прожиткового мінімуму в Україні на 2018-2019 рр.

На одну особу в розрахунку на місяць	з 01.01		з 01.07		з 01.12	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
в середньому на одну особу	1700	1853	1777	1936	1853	2027
– діти віком до 6 років	1492	1626	1559	1699	1626	1779
– діти віком від 6 до 18 років	1860	2027	1944	2118	2027	2218
– працездатні особи	1762	1921	1841	2007	1921	2102
– особи, які втратили працездатність	1373	1497	1435	1564	1497	1638

Джерело: складено автором на основі [4]

Щорічне збільшення прожиткового мінімуму вимагає підвищення розмірів як державних соціальних гарантій, так і доходів населення. Однак встановлення розмірів державних

соціальних гарантій цілком залежить від фінансових можливостей державного бюджету, бюджету Пенсійного фонду та місцевих бюджетів.

З огляду на можливості держбюджету Мінфін з 1 січня 2019 року встановив прожитковий мінімум для працездатних осіб у розмірі 1921 грн. З таким мінімальним розміром не згідна Федерація профспілок України. За її розрахунками, з 01.01.2019 цей показник має становити близько 5200 грн, виходячи з вартості життя [5].

В основі розрахунку прожиткового мінімуму лежить споживчий кошик – набір товарів та послуг, необхідних для задоволення першочергових потреб людини у середньому за рік.

Основними принципами формування набору продуктів харчування є: забезпечення дитини повноцінним харчуванням для розвитку здорового організму; забезпечення дитини віком від 6 до 18 років додатковим харчуванням для активного соціального та фізичного розвитку; задоволення організму працюючої особи у відтворенні працездатності, збереження працездатності для безробітного, відновлення в необхідних випадках працездатності для особи, яка її втратила; підтримання повноцінного функціонування організму людини похилого віку [1].

Набори продуктів харчування для відповідних соціальних і демографічних груп сформовано з використанням нормативів фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування, виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності з урахуванням рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). Набори непродовольчих товарів сформовані із непродовольчих товарів індивідуального та загальносімейного користування в умовах минулого часу. Для набору непродовольчих товарів застосовано мінімальні нормативи забезпечення одягом, взуттям, засобами гігієни, медикаментами, засобами захисту організму людини від впливу навколишнього середовища, а також засоби для влаштування побуту окремо для чоловіків і жінок у працездатному віці, чоловіків і жінок, які втратили працездатність, дітей до 6 років, підлітків від 6 до 18 років. Ці набори враховують помірні природно-кліматичні умови проживання, а також національні особливості України. При розробці набору товарів довготривалого користування були враховані наукові підходи щодо терміну їх служби, фізичного та морального зносу з урахуванням реалій того періоду [6].

Офіційно повний список складових кошика розраховується згідно Постанови КМУ від 11 жовтня 2016 № 780 (раніше – Постанови Кабінету міністрів України № 656 від 14 квітня 2000) «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» [7].

На виконання цієї Постанови Мінсоцполітики видало Наказ №178/147/31 від 03.02.2017 «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму» (раніше діяв Наказ №109/95/157 від 17.05.2000 «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення»), де надало не лише методику, але і умовні приклади і розрахунки вартості.

Склад товарів споживчого кошика для працездатного українця на 2018 рік в Україні містить продукти харчування в наступних розмірах: виробів хлібобулочного виробництва – 101 кг/рік; макаронів – 4 кг, борошна – 9,4 кг; крупи – до 7,1 кг; картоплі – до 95 кг; капусти – до 28 кг; помідорів і огірків – 25 кг; моркви, буряків і часнику – до 9 кг; кабачків та гарбузів – до 13 кг; 16 кг яловичого, 8 кг свинячого, 14 кг пташиного, 9 кг ковбасного товару; 4 кг оселедця і 7 кг свіжомороженої риби; близько 400 грам чаю і 500 грам кави [8].

Відповідно до офіційно опублікованої інформації, кожна сім'я на території України може купувати люстру, ліжко або диван, настільну лампу, шафу для одягу, стіл, кухонні меблі не частіше, ніж кожні двадцять п'ять років; раз у десять років – столові прилади; телевізор (діагоналлю 38 см); стаціонарний телефон; дзеркала в ванну кімнату.

Починаючи з 2018 р. кухонна техніка та прилади (наприклад, тарілки) повинна використовуватися українцями протягом трьох років, а чайник – вісім років.

Громадяни країни повинні користуватись однією теплою курткою протягом трьох років, демісезонною – п'ять років. Влада вважає, що на рік повинно вистачати десять пар шкарпеток і півтори сорочки. Джинси і светри повинні носитися не менше, ніж три роки [8]. Щодо засобів

особистої гігієни, на думку уряду, на рік українцям достатньо дві зубні щітки, один гребінець, 12 рулонів туалетного паперу, два бинти, одну вату, один одеколон, сім пластирів, один дитячий крем, два жарознижуючі засоби. За рік шість разів можна відвідати театр, кінотеатр, клуб, музей, парк, зоопарк, заповідник, цирк, бібліотеку.

Діючий порядок формування прожиткового мінімуму не може забезпечити конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень. Тому держава повинна забезпечити такі нормативи прожиткового мінімуму, які б служили гарантією реалізації громадянами своїх конституційних прав.

Список використаних джерел

1. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966–XIV. Редакція від 20.01.2018, підстава – 2249-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14>
2. Прожитковий мінімум – Вікіпедія URL: <https://uk.wikipedia.org/>
3. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України № 2017-III від 05.10.2000 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 48, ст. 409 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
4. Прожитковий мінімум. URL: https://www.golovbukh.ua/dovidnyki_prozhitkovijj_minimum_pratsezdatnikh_osib
5. Прожитковий мінімум 2019. URL: https://www.budgetnyk.com.ua/article/313-projitkoviy-mnimum-2019?utm_medium=refer&utm_source=www.budgetnyk.com.ua&utm_term=69&utm_content=art&utm_campaign=refer_www.budgetnyk.com.ua_mixedblock_vrezka_image
6. Новосільська Т.В. Прожитковий мінімум як базовий державний соціальний стандарт. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Випуск 3 (50), ч. 2. С.175-181.
7. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF>
8. Споживчий кошук в Україні 2018. URL: Склад <http://dovidkam.com/porady/spozhivchij-koshik-v-ukra%D1%97ni-2018-sklad.html>

Хоменко І.О., д.е.н., доц. кафедри теоретичної та прикладної економіки
Чернігівський національний технологічний університет

Волинець Л.М., к.е.н., доц. кафедри транспортного права та логістики
Національний транспортний університет
e-mail: innakhomenko28@gmail.com

CREATIVE ECONOMY AS A MODERN PARADIGM OF DEVELOPMENT

The concept of a creative economy as a new direction of economic research formed by European scientists more than 20 years ago. Great Britain has introduced it as a basis for state policy since 1998, which then became a priority for some countries in Eastern Europe and Southeast Asia.

The creative economy is the result of the transition from raw material production to a new type of production with a growing share of the intellectual component. In the modern world, more and more cities compete for investment flows and workers who create new creative services and products.

The creative economy, based on intellectual activity and transfer technology, is dynamic. In Europe, today, more than 8.5 million people work in the creative industries, and the share of intangible assets of Google, Apple, Facebook, which have the highest capitalization, has already grown to 84%. Creative and innovative approaches to product design, brand image, unconventional marketing solutions can increase additional value added and value of goods and services.

According to the consulting company EY, the segment of creative industries in 2017 created 3% of world GDP and occupied 1% of the economically active population of the world. The countries of the Asia-Pacific market (APM), the world's largest market for creative industries with the highest concentration of consumers, the highest demand for newspapers and video games accounted for 33%

of the market or \$ 743 billion, to Europe - 32% or \$ 709 billion, North America - 28 Market% or \$ 620 billion [1] - [3], [7].

The creative industry is an important element of the export of developed countries: about one-third of the products and services of the creative industries sector sent to foreign markets. For example, the revenue of the Chinese company Tencent, the main manufacturer of games and instant messaging services, amounted to \$ 22.9 billion in 2016. USA. The Japanese publishing house Yomiuri Shimbun comes out with a circulation of 10 million copies a day. The Indian book industry is the 10th largest book market in the world with the highest growth rates of book sales revenue [2]-[5].

Today, traditional occupational competences are gradually shifted, some disappearing altogether, business methods used for non-profit projects, and public sector approaches are beneficial in the commercial sphere. The creative economy is an entirely new paradigm in the development of modern economic systems. This vector is necessary for the regions and the whole country, which will bring the economy of Ukraine to a new level.

The Martin Prosperity Institute, a research institute and think-tank at the University of Toronto have developed a Global Creativity Index, evaluated from basis of three criteria - talent, technology and tolerance. For this indicator, 139 countries analyzed, but Ukraine has the lowest ratings in many ratings [6].

References

1. CIIC (2013) Valuing Australia's Creative Industries – Final Report, Creative Industries Innovation Centre, SGS Economics and Planning,
 2. IPPR (2014) March of the Modern Makers: An Industrial Strategy for the Creative Industries, Institute for Public Policy Research, London.
 3. UNESCO (2013) Creative Economy Report, New York: United Nations Development Program (UNDP), <http://www.unesco.org/culture/pdf/creativeeconomy-report-2013.pdf>
 4. European Creative Industries Summit, Brussels 2015, <http://ecbnetwork.eu/wp-content/uploads/2015/09/ECIS-2015-Brussels.pdf>.
 5. Belussi, F., & Sedita, S. (2015). Managing situated creativity in cultural industries. Abingdon: Routledge
 6. Kolb, B. (2015). Entrepreneurship for the Creative and Cultural Industries. Abingdon: Routledge. Lazzeretti, L. (2014). Creative Industries and Innovation in Europe. Concepts, Measures and Compar
 7. Михайлова А.В. Цифровая и креативная экономика в современном пространстве // Креативная экономика. – 2018. – Том 12. – № 1. – С. 29-42.
 8. Shkarlet, S. M. The current state and prospects of development of international electronic commerce / S. M. Shkarlet, I. O. Khomenko / Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 2 (10). Ч. 2. – С. 133-138.
-

Філоненко К.Ю.

Науковий керівник: д.е.н., проф. **Дерій Ж.В.**

kate.filonenko.1995@gmail.com

Чернігівський національний технологічний університет

ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ СУЧАСНОГО РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНО СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Стрімкий розвиток цивілізації та науково-технічний прогрес ставлять перед усіма державами світу потужні екологічні виклики. Екологічна сфера не може існувати незалежно від економічної та соціальної, вона тісно пов'язана з ними. Системне запровадження сучасних підходів у сфері збереження довкілля є запорукою підвищення якості життя громадян, забезпечення процвітання майбутніх поколінь. В умовах загальної глобалізованості питання екології вийшли за межі певних територіальних кордонів та набули світового значення.

Для України істотною перешкодою на шляху впровадження екологічно сталого розвитку сільських територій є слабкість законодавчої бази стосовно практичної реалізації ідей та принципів сталого розвитку. Національна екологічна політика повинна здійснюватись виходячи з необхідності досягнення стратегічних цілей, визначених в Основних завданнях (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджених Законом України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI [1]. Існують сформовані школи науковців і практиків, які розглядають питання екологічного землекористування та екологічно сталого розвитку сільських територій. Теоретичні й методичні підходи до розгляду даного питання викладені в працях багатьох вчених [3, с. 6–10]. У цих роботах сформовано суттєве науково-методологічне підґрунтя для дослідження проблем забезпечення екологічно сталого розвитку сільських територій. Проте з огляду на загострення екологічної ситуації вивчення цих питань залишається актуальним і вимагає безперервного подальшого моніторингу.

Зарубіжний досвід успішного розвитку сільських територій не завжди відповідає вимогам екологічної безпеки. Одним із засобів впровадження Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року, який враховує соціально-економічні та суспільно-політичні процеси в державі, а також функціонує на глобальному й регіональному рівнях, став Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011–2015 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 року № 577 [2].

Різноманітність кліматичних умов розвитку сільських територій та сільського господарства України пояснюються складними фізико-географічними умовами, які змінюються від перезволожених на північному заході та півночі Полісся до посушливих південних та південно-східних степових районів. Своєрідністю клімату відрізняються території Українських Карпат та Кримських гір [3, с. 101].

За даними Міністерства екології та природних ресурсів України [4], під урожай 2017 року сільськогосподарськими підприємствами під посіви сільськогосподарських культур на площу 18,7 млн га всього було внесено 1343,0 тис тон поживних речовин мінеральних добрив, що становить 106% від обсягів внесених добрив у 2016 році. На 1 га посівної площі внесено по 72 кг, що на 4 кг / га більше проти 2016 року. Удобрена площа становить 14,6 млн га (78%). Під посіви зернових та зернобобових культур (без кукурудзи) було внесено 526,7 тис тон поживних речовин мінеральних добрив (71 кг / га), під посіви пшениці – 382,9 тис тон (88 кг / га), кукурудзи на зерно – 340,6 тис тон (96 кг / га), технічних культур – 424,5 тис тон (66 кг / га), цукрових буряків – 114,5 тис тон (282 кг / га), соняшнику на зерно – 169,2 тис тон (42 кг / га), ріпаку – 75,8 тис тон (137 кг / га), сої – 60,3 тис тон (46 кг / га), картоплі – 7,4 тис тон (209 кг / га), овочів відкритого та закритого ґрунту – 8,5 тис тон (196 кг / га), кормових культур – 35,0 тис тон (29 кг / га), кукурудзи на силос і зелений корм – 23,4 тис тон (50 кг / га). Під багаторічні насадження (сади, ягідники, виноградники та ін.) було внесено 3,3 тис тон поживних речовин мінеральних добрив, що становило 104 кг / га.

Внесення азотних добрив досягає 69% від усіх добрив. Співвідношення внесених поживних речовин мінеральних добрив (NPK) становить 1,0:0,2:0,2, що не відповідає науково обґрунтованому рівню (1,0:0,8:0,7). Органічних добрив внесено всього 9,6 млн тон, на 1 га посівної площі – по 0,5 тон. Удобрена площа органічними добривами становить 398,8 тис га (2%). Із них під цукрової буряк було внесено 1,4 млн тон, що становить 3,5 тон на 1 га посівної площі, під картоплю – 0,1 млн тон (3,8 т / га), овочі відкритого та закритого ґрунту – 0,03 млн тон (0,7 т / га) та багаторічні насадження – 0,04 млн тон (20,3 тон на 1 га удобреної площі) [3]. Застосування значної кількості органічних добрив у землеробстві не може забезпечити бездефіцитний баланс гумусу та поживних речовин у ґрунтах України, тобто, таким чином, не дотримується основний закон землеробства – винесення поживних речовин потрібно компенсуватися шляхом їх повернення в ґрунт. Як наслідок, в останні роки спостерігається від’ємний баланс гумусу та поживних речовин у ґрунті.

На сьогодні необхідні нові підходи й технологічні рішення проблем хімічної меліорації ґрунтів. Навіть застосовуючи сучасні ресурсозберігаючі технології хімічної меліорації ґрунтів, господарствам не обійтися без відчутної державної підтримки. Розширенню можливостей використання мінеральних добрив у сільському господарстві перешкоджає висока динаміка зростання їх вартості.

Ринок засобів захисту останніми роками насичений необхідним асортиментом, що включає понад 1500 зареєстрованих найменувань препаратів. Асортимент пестицидів дозволяє забезпечити проведення захисту посівів зернових, технічних, овочевих культур та багаторічних плодових насаджень від шкідників, хвороб та бур’янів.

Висновок. Отже, вважаємо, що для формування екологічно сталого розвитку сільських територій необхідно забезпечити контроль за внесенням добрив, яке повинно бути збалансованим зі споживанням сільськогосподарськими рослинами. Застосування сучасних ресурсозберігаючих технологій меліорації ґрунтів потребує державної підтримки. Проблема забезпечення продовольством в достатній кількості, за доступними цінами та належної якості не лише не втратила своєї актуальності, але й певним чином загострилася з огляду на екологічні аспекти зрошення та осушення земель. Меліоровані землі можна вважати страховим фондом держави. Від ефективності їх збереження та бережливості використання залежить економічна, екологічна та соціальна ситуація сільських територій та всієї країни.

Список використаних джерел

1. Писаренко В. Н. Агроекологія: навчальний посібник / В. Н. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко, Полтава // , – 2008. – 255 с.
2. Карпіщенко О. І. Еколого-економічні проблеми використання мінеральних добрив / О. І. Карпіщенко, О. О. Карпіщенко // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2013. – №2. – С. 5–11.
3. Хвесик М. А. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. А. Хвесик, І. К. Бистряков // Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 4–12.
4. Захаренко В. А. Оценка влияния минеральных удобрений на экономические показатели сельскохозяйственного производства: методические указания / В. А. Захаренко. – М.: Агропромиздат, 1989. – 33с.

Чех А.В., аспірантка 2 курсу

Науковий керівник: **Дерій Ж.В.**, д.е.н., проф.

Чернігівський національний технологічний університет

e-mail: jannet_d@ukr.net

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сьогодні державна молодіжна політика України не відзначається особливою активністю та послідовністю. Велика значущість молоді в суспільно-політичному житті не до кінця усвідомлюється представниками української політичної еліти, в зв’язку з чим має місце недостатність уваги до проблем та інтересів молоді, споживацьке чи зверхнє відношення до молодіжного руху, фінансування заходів державної молодіжної політики за залишковим

принципом. Такі фактори можуть розцінюватися як загрози, що здатні призвести до виникнення ситуації, коли буде просто неможливо контролювати ситуацію з боку органів державного управління та місцевого самоврядування. В зв'язку з цим постає проблема вдосконалення формування та реалізації державної молодіжної політики.

Поняття «політика» є одним із найбільш неоднозначних термінів. В буденному житті під політикою розуміють будь-яку планомірну діяльність: мистецтво управління суспільством, прояви громадської активності, сферу задоволення амбітностей і прагнень тощо. При цьому молодь, як самобутня соціально-демографічна група суспільства, характеризується не лише віковими ознаками, але й місцем, яке вона посідає у соціальній структурі суспільства, особливостями соціального становлення та розвитку.

Суть, особливості, практичне здійснення державної молодіжної політики в конкретній державі зумовлюються багатьма складовими, однак провідними є: характер держави, особливості її політичної системи, специфіка формування й реалізації соціальної політики тощо.

Виокремлюють декілька основних моделей державної молодіжної політики, з-поміж яких вирізняють дві домінуючі за кількістю країн, де вони присутні: неоконсервативну (приміром, у США), коли держава найперше надає соціальну допомогу тим категоріям і групам молоді, що її потребують, і соціал-демократичну (в більшості європейських країн), де держава практично бере на себе відповідальність за розв'язання майже всіх проблем молоді.

Характерною особливістю молодіжної політики в європейських країнах є те, що вона здебільшого реалізується у трьох напрямках. Тобто держава, її органи розв'язують актуальні проблеми молоді в соціально-економічній, культурно-духовній сфері та у сфері молодіжного руху. При цьому більшість розвинених країн (Німеччина, Австрія, Фінляндія, Франція) продовжують розробляти й удосконалювати специфічне ювенальне законодавство. У багатьох країнах молодіжна політика реалізується завдяки відповідним державним і регіональним програмам, ґрунтується на створенні певних гарантій, умов для розвитку й самореалізації молоді. На відміну від України в більшості країн світу державна молодіжна політика розрахована передовсім на так звані вразливі категорії, а інша молодь лише стимулюється державою.

Згідно з українським законодавством державна молодіжна політика – це діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України [1].

Молодіжна політика здійснюється в суспільстві у всіх сферах життєдіяльності молоді як в її інтересах, так і в інтересах суб'єктів молодіжної політики. Суб'єктами її впровадження є всі суспільні інституції, що взаємодіють з молоддю, а також сама молодь. Тому під молодіжною політикою розуміється система заходів, які здійснює держава, націлених на всебічний розвиток молоді та на забезпечення її активної участі в житті суспільства.

Метою державної молодіжної політики є здійснення системного державного впливу на процеси соціалізації молодого покоління та створення й розвиток соціально-економічних, політичних, організаційних і правових умов та гарантій самореалізації молодих громадян з метою реалізації молоддю соціально значущих функцій. На різних етапах розвитку суспільство прагне створити певні вимоги до підростаючого покоління у формі норм, цінностей, правил.

За допомогою правових та соціально-економічних механізмів створюються умови для становлення, розвитку та інтеграції молоді в суспільні структури, самореалізації особистості як громадянина суспільства. Таким чином, політика держави відображає її ставлення до молодого покоління як ресурсу соціально-економічного, політичного та культурного розвитку суспільства. Форми і методи вирішення реальних молодіжних проблем лежать на перетині державної молодіжної політики і соціального потенціалу молоді.

Системоутворюючу роль у побудові роботи з молоддю в сучасних умовах децентралізації відіграє державна молодіжна політика, зокрема Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки, що має на меті створення сприятливих умов для розвитку та самореалізації української молоді, формування патріота і громадянина, визначає загальнодержавні пріоритети та напрями молодіжної політики, ґрунтуючись на найактуальніших проблемах молоді: високий рівень захворюваності та смертності, слабка мотивація до дотримання здорового і безпечного способу життя [2].

Список використаних джерел

1. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні // Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>
2. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації – Тернопіль: ТОВ «Тернограф», 2017. – 100 с.

Холявко Н.І., к.е.н., доц.

Чернігівський національний технологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗВО

Сучасні заклади вищої освіти (ЗВО) стикаються з низкою викликів, особливе місце серед яких посідають зростаюча конкуренція на ринку освітніх послуг та скорочення державного фінансування. Забезпечення високої конкурентоспроможності означає постійний розвиток та вдосконалення університетів, що у свою чергу вимагає вкладення значних інвестицій. У таких умовах ЗВО націлюються на диверсифікацію джерел фінансування їх діяльності. Перспективним напрямом зазначеного є комерціалізація результатів наукових досліджень.

Світовий досвід свідчить про наявність апробованих механізмів та ефективно функціонуючих моделей комерціалізації досліджень університетів. Натомість, в Україні наявні різнопланові проблеми, що супроводжують комерціалізаційні процеси. Основними чинниками комерціалізації результатів наукових досліджень ЗВО України в умовах формування інформаційної економіки є: фактори ендогенного характеру (кадрові, мотиваційні, інституційні, матеріально-технічні, інформаційно-технологічні, управлінські, маркетингові, фінансові) та екзогенного характеру (нормативно-правові, ринкові, фінансові, міграційні, статистично-звітні, інфраструктурні, зокрема фактори розвитку інноваційної й інформаційно-комунікаційної інфраструктури).

Проведене дослідження дозволило розробити схему організаційно-економічного механізму комерціалізації результатів наукових досліджень ЗВО – рис. 1. Реалізація окресленого механізму дозволить сформувати синергетичні ефекти від взаємодії стейкхолдерів, підвищити ефективність його функціонування та у підсумку створити умови для диверсифікації джерел фінансування ЗВО і розвитку інноваційного середовища ЗВО. Даний механізм ґрунтується на синхронізації соціально-економічних інтересів суб'єктів моделі Quadruple Helix (суб'єктів секторів підприємництва, вищої освіти, держави та громадськості) та проактивній позиції ЗВО на всіх етапах комерціалізації:

- 1 – актуалізація напрямів інноваційної і науково-технічної діяльності ЗВО;
- 2 – генерація комерційно привабливих наукових розробок;
- 3 – комплексне управління науково-дослідною діяльністю, зокрема в частині формування, передачі та реалізації розробок, створення на їх основі наукомістких технологій;
- 4 – правова охорона об'єктів інтелектуальної власності;
- 5 – отримання соціально-економічних ефектів.

Керівництвом ЗВО України визнається та усвідомлюється актуальність пошуку додаткових джерел фінансування, зокрема в напрямі комерціалізації результатів наукових досліджень. При університетах та інститутах створено відповідні підрозділи та відділи як елементи інноваційної інфраструктури. Однак, на практиці існування таких підрозділів нерідко виявляється суто формальним. Наявність проблем фінансово-економічного,

юридичного, матеріально-технічного характеру ускладнює та уповільнює процеси проведення досліджень і подальшого трансферу, комерціалізації досягнутих результатів у реальному секторі економіки.

Реалізовані урядом заходи з активізації комерціалізаційних процесів відрізняються фрагментарністю і непослідовністю. Засновані національні мережі/системи трансферу та комерціалізації дослідницьких результатів мають дублюючі функції, через що лімітують можливості акумулювання повної, вичерпної інформації про вітчизняні розробки на єдиному зручному для потенційних інвесторів ресурсі. Вагомою проблемою є нерозвиненість моделей комерціалізації на національному рівні, а також розбалансованість інтересів і несинхронізованість діяльності секторів держави, вищої освіти та підприємництва.

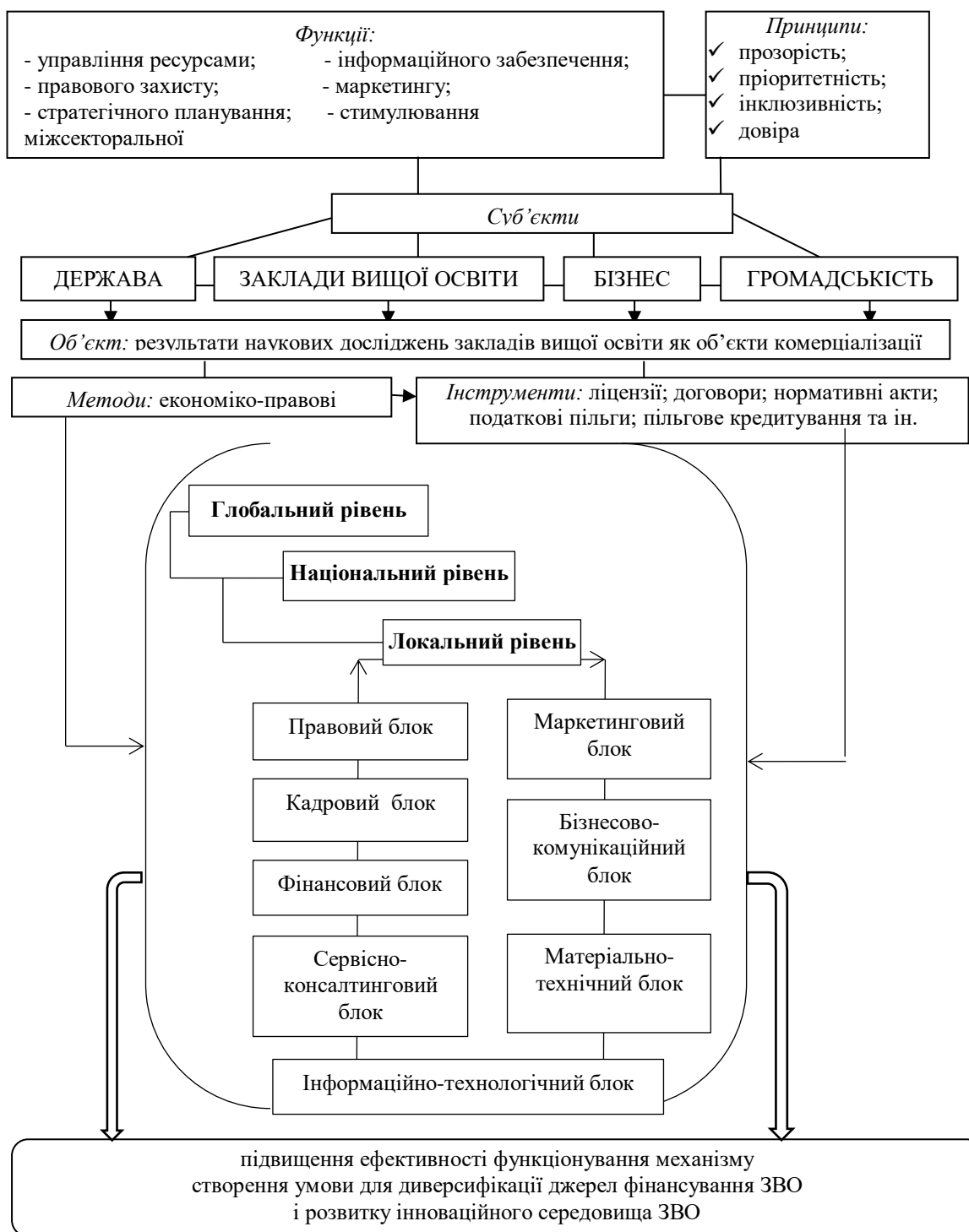

Рисунок 1 - Організаційно-економічний механізм комерціалізації результатів наукових досліджень ЗВО
Джерело: побудовано автором

Вирішення виявлених проблем вимагає розвитку інноваційної культури в суспільстві, інтенсифікації ринку науково-технічної продукції, забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, розбудови інноваційної інфраструктури, розширення співробітництва між суб'єктами моделі Quadruple Helix, стимулювання інноваційної активності бізнесу тощо.

Чичкань А.О., студентка 4 курсу, група СРт-171,
факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Лескова Л.Ф.**, ст. викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: chichkansha@ukr.net

СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ НАПРЯМОК ФУНКЦІОНУВАННЯ

Процес модернізації та вдосконалення сфер людського життя вражає своєю швидкоплинністю та різнобічністю. Наша планета є досить виснаженою від багатоплановості даного розвитку, тому відбувається концентрація уваги політики та науки щодо сталого розвитку суспільства в умовах глобалізації. Нині є досить розгорнутою діяльність світових лідерів, що спрямована на розробку нових світових форм, програм та методів функціонування міжнародної концепції сталого розвитку. Але, зусилля світової співдружності не зовсім є ефективними, адже ресурсів, виділених для цього, не достатньо.

Розвиток думки, спрямованої на екологізацію економічної діяльності та злагодженості суспільного життя знаходить своє розповсюдження в просторі глобалізації, що є помітним фактором сьогоденного світового ринку. Маємо зазначити, що під терміном “глобалізація” позначають об'єктивний процес усе більш тісного зближення, взаємодії, взаємозалежності різних країн і народів світу, перш за все, у економічній сфері, але також у сферах інформації, культури, технологій, управління. Глобалізація пов'язана із наявністю у світовій матеріальній культурі таких нових продуктів масового вжитку, послуг, технологій, які мають глобальний попит. З іншого боку, вона стала можливою за умов колосального накопичення капіталів окремими компаніями, фінансовими установами та країнами. Для них тісними стали національні кордони, вони стають головними гравцями світового ринку [4; с. 21].

Дослідження у напрямку сталого розвитку суспільства було здійснено вченими з різних галузей науки. Видатні екологи, соціологи, економісти та політичні діячі максимально сприяють вірному функціонуванню всіх аспектів сталого розвитку. Як приклад, даною темою займалися В. Вернадський, М. Мойсєєв, В. Добровольський, С. Дорогунов, В. Трегобчук, О. Білорус, А. Гальчинський, Н. Стукало та інші. Науково-теоретичними проблемами процесу переходу країн до сталого розвитку займалися такі науковці, як Ю. Дем'яненко, В. Данилов-Данильян та А. Субетто. Також, слід зауважити, що саме з ініціативи Організації Об'єднаних Націй, за активної участі її органів та спеціалізованих установ з кінця минулого століття іде завзята робота, що має на меті прикріпити світовій громадськості розуміння характеру та широти небезпеки, направити діяльність міжнародних організацій, установ та урядів на пошук та проведення відповідних заходів щодо зменшення глобальних загроз.

Модель сталого розвитку розглядається світовим співтовариством як така стратегія, що покликана забезпечувати оптимальне економічне зростання при збереженні (а в перспективі й покращення) природного середовища життєдіяльності людини, створювати умови для задоволення раціональних і розумних потреб особистості. У цьому контексті поняття “економіка” та “екологія” трактуються як органічно взаємопов'язані. Мова йде про необхідність радикальної переорієнтації традиційних принципів економічного розвитку, про перенесення акцентів з переважаючих кількісних параметрів росту на його якісні характеристики з урахуванням біосферних критеріїв.

Сталий розвиток (англ. sustainable development; франц. developpment durable; нім. nachhaltige entwicklung) – процес змін, у якому експлуатація природних ресурсів, спрямування інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості й інституціональні зміни узгоджені один із одним і закріплюють нинішній та майбутній потенціал для задоволення людських потреб і прагнень [3; с. 323].

Маємо зазначити, що в результаті попередньої господарської діяльності в Україні склалася вкрай нераціональна структура природокористування, яка є наслідком нагромадження за багато десятиріч структурних деформацій господарства, домінування природомістких галузей промисловості, ресурсо- та енергомістких технологій, переважне використання невідновлювальних природних ресурсів, сировинної орієнтації експорту, надмірної концентрації виробництва в окремих регіонах держави. Нинішня структура економіки в цілому залишається неефективною та екологічно небезпечною. Енергомісткість валового внутрішнього продукту не знижується. Структурна перебудова економіки відбувається в основному як нерегульований, з точки зору сталості, процес. Зношення основних фондів, яке в деяких галузях доходить до 90 %, є причиною низької економічної ефективності виробництва, високих енергетичних ресурсних та фінансових затрат, що визначає низьку якість продукції і її конкурентноспроможність [1].

Формування концепції сталого розвитку відбулося у результаті об'єднання декількох точок зору: економічної, екологічної та соціальної. Вважаємо за доцільне проаналізувати лише деякі з них. Як приклад, економічний підхід до концепції стійкості розвитку ґрунтується на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який може бути створений за умови збереження сукупного капіталу, за допомогою якого і виробляється цей дохід. Ця концепція має на увазі оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних – природно-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій, включаючи добуток і перероблення сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, перероблення та знищення відходів. Однак при вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний, природний чи людський) і якою мірою різні види капіталу взаємозамінюються, а також при вартісній оцінці цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації й обліку. З'явилися два види стійкості – слабка, коли йдеться про не зменшуваному у часі природному й виробничому капіталі, і сильна – коли має не зменшуватися природний капітал (причому частина прибутку від продажу невідновлювальних ресурсів повинна спрямовуватися на збільшення цінності відновлюваного природного капіталу).

Говорячи про екологічну складову, стійкий розвиток повинен забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Більше того, поняття «природних» систем і ареалів існування можна розуміти широко, включаючи у них створене людиною середовище, таке як, наприклад, міста. Основна увага приділяється збереженню здатностей до самовідновлення й динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому “ідеальному” статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного різноманіття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення [3; с. 330].

Слід зауважити, що сьогодні не тільки людина прямолінійно залежить від природи, а й природа від людини. Цей досить цікавий факт орієнтує увагу науки на процес захисту природи від негативних наслідків людської діяльності, що у свою чергу, підтверджує першорядність природоохоронного аспекту сталого розвитку та поєднання еколого-економічного виміру сталості. Зокрема, еколого-економічна система – це інтеграція економіки і природи, які представляють собою взаємопов'язане і взаємообумовлене функціонування суспільного виробництва і природничих процесів. В межах цього, виникають еколого-економічні відносини, що виникають між людьми в процесі природокористування для відновлення і охорони екологічних систем, добування природної сировини, її переробки та екологізації виробництва. Іншими словами, еколого-економічні відносини – це такі відносини між людьми в процесі

природокористування, які, з одного боку, не порушують екологічну рівновагу, з іншого, враховують економічний підхід до використання природних ресурсів [2; с. 12].

В контексті даного питання, вчені виокремлюють декілька важливих понять, які яскраво змальовують поєднання екології та економіки, серед яких є економіка довкілля, зелена економіка та екологічна освіта.

Економіка довкілля – це підгалузь економіки, що зосереджує увагу на екологічних проблемах (забруднення, негативні зовнішні ефекти, оцінювання неринкових послуг довкілля) та на процесі ефективного розподілу ресурсів для виготовлення різних товарів і надання послуг. Економіка довкілля розрізняє приватні та суспільні товари, вводить поняття зовнішніх (екстернальних) ефектів для означення виробничих витрат суспільства загалом, розглядає проблеми відновних та невідновних ресурсів, виконує теоретичні й емпіричні дослідження економічних ефектів від запровадження екологічної політики і пропонує систему її інструментів. Від екологічної економіки економіка довкілля відрізняється, насамперед, застосуванням стандартних неокласичних методів. Українські вчені мають значний доробок у сфері економіки довкілля, зокрема в обґрунтуванні економічної сутності процесів природокористування, системи економічних інструментів екологічної політики [5; с. 65].

В основі науково-суспільної парадигми екологічної економіки лежить погляд на економіку як підсистему, що діє в межах загальної екосистеми Землі, тобто природних обмежувальних чинників, визнання провідної ролі природного та людського капіталу поряд з капіталом виробничим. Зокрема, поняття “зелена економіка” слід розуміти як напрям в економічній науці сформований впродовж двох останніх десятиліть, який базується на трьох аксіомах: а) неможливо безмежно розширювати сферу впливу людини в обмеженому просторі; б) неможливо вимагати задоволення невпинно зростаючих потреб в умовах обмежених ресурсів; в) усі процеси на поверхні Землі взаємопов’язані. Значення теорії містить ідеї феміністичної економіки, постмодернізму, екологічної економіки, економіки довкілля, антиглобалізму, теорії міжнародних відносин і ставить такі завдання:

1. Створити економічні умови, за яких процвітатимуть соціальна та екологічна праведливість та вигоди для усіх людей.

2. Реформувати чинну економічну науку в дисципліну, яка не схвалює того, що незначна частина суспільства є багатюю, а інша не має мінімальних засобів для існування. Як зазначає Велфорд, “якщо ми надаватимемо особливої уваги поміркованості та достатності замість максимізації виробництва, споживання, доходів і прибутків, то це матиме радикальний, фундаментальний вплив на шлях, яким йде наше життя і те, яким чином ми трактуємо довкілля”.

3. Заснувати нову дисципліну, школу наукової думки чи онтологію в домінуючій економіці заради того, щоб їхній вплив на суспільне життя виявився настільки істотним, що це дало б змогу усім членам суспільства брати участь в економічному процесі із однаковими владними можливостями, правами а впливом на процес ухвалення рішень [5; с. 67].

Аналізуючи процес економічної трансформації суспільства та рівень ефективності “зеленої економіки”, зауважимо, що глобальний “зелений” розвиток приблизно вже через 7 років забезпечить значно високі річні темпи економічного зростання, і збільшить при цьому запаси поновлювальних ресурсів, необхідних для розвитку світової економіки.

В умовах сьогочасних змін відбувається модернізація системи освіти, що має сучасний підхід до організації навчального процесу, який включає інформування членів суспільства про основні аспекти сталого розвитку. Метою освіти для сталого розвитку є сприяння засвоєнню вмій, знань та переконань, які дають змогу ухвалювати та впроваджувати рішення на місцевому та глобальному рівнях задля підвищення якісного рівня життя як теперішнього, так і майбутнього.

Слід зауважити, що саме екологічна освіта була передумовою виникнення освіти для сталого розвитку та стала її базою. Зараз освіта для сталого розвитку охопила всі сфери діяльності людини і уособлює значно ширше поняття, ніж екологічна освіта. Також, існує два

підходи до врахування екологічної освіти в процесі впровадження освіти для сталого розвитку:

а) трансформування екологічної освіти в освіту для сталого розвитку, її поширення на досі не властиві для цього галузі. Головними впроваджувальними інституціями є спільні установи екологічного та освітнього спрямування;

б) створення нової структури на державному рівні, яка безпосередньо виконує функції з освіти для сталого розвитку. В цьому випадку спостерігається паралельне існування екологічної освіти й освіти для сталого розвитку з обов'язковою координацією їх дій [6; с. 48].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що економічна та екологічна складові сталого розвитку є невід'ємною частиною процесу досягнень його цілей. Спільні зусилля жителів нашої планети, формують нову політику, що сприяє зростанню “зеленої економіки”. Політичний устрій країн повинен базуватись на розумінні багатьох чинників та аспектів діяльності, що повністю віддзеркалюють принципи та завдання концепції сталості.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про концепцію переходу України до сталого розвитку». Проект. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>
2. Борейко В.І. Економіка довкілля та природокористування: Навч. посібник. – Рівне: НУВГП, 2011 – 255 с.
3. Васильева Т. А. Місцевий розвиток за участі громади: монографія / Т. А. Васильева, С. В. Леонов, Ю. М. Петрушенко / Том 2: Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2014. – 368 с.
4. Сталый розвиток суспільства: навчальний посібник / А.Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, В. Тимочко. – 2 вид. – Київ, 2011. – 392 с.
5. Сталый розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі: колективна монографія [Аверкина М.Ф., Андреева Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. та ін.] / НАН України, ДУ “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України”; НТТУ “Київський політехнічний інститут”; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук.ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А, 2014. – 540 с.
6. Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В., Вишенська І., Маслюківська О. Сталый розвиток суспільства: роль освіти. Путівник – К.: Видавництво СПД “Ковальчук”, 2005. – 88 с

Яковцов П.Л., студент 2 курса,
Група 1773-П, факультет економіки и права
Научный руководитель: **Грибанов Е.Д.**, ст. преподаватель
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)

ПРОБЛЕМЫ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Проблемам совершенствования налоговой системы Республики Беларусь уделяется большое внимание. Согласно опубликованным данным Всемирного банка «Doing Business» на 2018 год, налогообложение в Республике Беларусь занимает 96-ю позицию среди 190 государств.

Налоговая система является важнейшей составляющей инвестиционного климата. Размер налоговых отчислений влияет на экономическую эффективность инвестиционного проекта. Вместе с тем налоговые поступления – это источник государственных инвестиций, в том числе в объекты, в которых коммерческие структуры не заинтересованы по различным причинам.

Одним из основных направлений бюджетно-налоговой политики является снижение налоговой нагрузки. За последние годы предпринят ряд шагов, обеспечивающих это направление. Однако проблема высокого уровня налогообложения по-прежнему остаётся достаточно острой.

Величина налоговой нагрузки на экономику Республики Беларусь, согласно международной практике, рассчитывается как отношение налоговых доходов консолидированного бюджета к валовому внутреннему продукту (далее – ВВП). Под

налоговыми доходами понимаются республиканские налоги, сборы (пошлины), местные налоги, сборы и другие налоговые доходы, установленные Президентом Республики Беларусь или законами Республики Беларусь, пени, начисленные за несвоевременную уплату налогов и сборов, а также проценты за пользование налоговым кредитом, отсрочкой уплаты налогов, сборов, таможенных платежей и пеней. За 2017 год налоговые доходы, с учетом платежей, уплачиваемых на таможне, составили 26,3 млрд. рублей, или 83,2 % доходов консолидированного бюджета республики. По сравнению с 2016 годом их доля снизилась на 0,5 процентного пункта, поскольку доходы консолидированного бюджета росли более быстрыми темпами (темп роста в сопоставимых ценах – 102,6 %) по сравнению с динамикой налоговых доходов (102,2 %). По предварительным данным, в 2017 году величина налоговой нагрузки на экономику Республики Беларусь составила 25 % в ВВП и по сравнению с 2016 годом снизилась на 0,1 процентного пункта, что обусловлено опережающей динамикой ВВП (102,4 %) по отношению к росту налоговых доходов.

В данный момент уровень налогообложения в Республике Беларусь является самым высоким на территории постсоветского пространства, что в условиях активной внешнеэкономической деятельности и открытости экономики создаёт существенные проблемы в обеспечении конкурентоспособности белорусских товаров на рынках России и стран СНГ. Также, одним из приоритетов налоговой политики Республики Беларусь является унификация налогового законодательства.

На сегодняшний день в Республике Беларусь работает 200-300 тыс. бухгалтеров. Количество форм статистической отчетности, базой для составления которых являются данные бухгалтерского учёта, достигает 300, что означает дополнительные расходы для инвестора (ведение бухгалтерии, найм дополнительных работников, судебные издержки, санкции и т.п.) и в конечном счёте ведёт к снижению инвестиционной активности и потерям для национальной экономики. Подобные расходы многократно возрастают в случае расширения компанией собственного бизнеса путём инвестирования в объекты другой страны.

В связи с этим, реформирование налоговой системы является актуальной задачей, а изменения с учётом унификации налоговых систем способны дать дополнительные преимущества. Это позволит снизить издержки иностранного инвестора и привлечь дополнительные средства. В то же время следует учесть, что частые и незапланированные изменения в налоговом законодательстве негативно отражаются на имидже государства. Таким образом, проблемы в совершенствовании налоговой системы Республики Беларусь требуют принятия кардинальных решений по реформированию системы налогообложения. В нынешних условиях обеспечить снижение налоговой нагрузки возможно при использовании эффективного финансового менеджмента, направленного на выбор оптимальной финансовой стратегии предприятия, управление финансовыми ресурсами, оборотным и основным капиталом, привлечение высококвалифицированных кадров, в том числе в сферу финансов и налогообложения.

Список использованных источников

1. Богдан, С. А. О проблеме унификации налоговой системы Беларуси и России / С. А. Богдан // Экономический бюллетень научно-исследовательского экономического института министерства экономики РБ. – 2010. – №1. – С. 71-81. ББК 65.261.4
2. Киреева, Е. Проблемы реформирования налоговой системы Республики Беларусь / Елена Киреева // Директор. – 2004. - N 6. – С. 42-44. ББК 65.261.4 (4Беи)
3. Масинкевич, Н. Налоговая система Республики Беларусь: проблемы и перспективы её совершенствования / Наталья Масинкевич // Консультант. - 2002. – N 14. – С. 17-22. ББК 65.261.4 (4Беи)

Емельяненко Я.В., старший преподаватель,
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»
 (г. Гомель, Республика Беларусь)
 e-mail: yanina-email@yandex.by

МИРОВЫЕ ЛИДЕРЫ ИННОВАЦИЙ

Ежегодно авторитетная консалтинговая компания The Boston Consulting Group (BCG), занимающаяся исследованием инноваций с 2004 г., публикует рейтинг «Самые инновационные компании мира» (Most Innovative Companies). Естественно данная организация не единственная, кто составляет рейтинги инновационного развития компаний во всем мире. Преимуществом рейтинга BCG является тот факт, что в его основе лежит сложная формула, сочетающая результаты голосования 1500 топ-менеджеров авторитетных корпораций и финансовые показатели компаний-претендентов. При этом итоги голосования имеют наибольший удельный вес – они занимают 80 % в общих результатах. Поэтому рейтинг The Boston Consulting Group отражает именно настроения в индустрии высоких технологий, а не является мерилем каких-то финансовых достижений.

Проследим, как изменились результаты рейтинга за последние пять лет в таблице 1.

Таблица 1 – Самые инновационные компании мира по версии BCG

№ в рейтинге 2018 г.	№ в рейтинге 2013г.	Компания	Описание
1	1	Apple	Компания перевернула рынок смартфонов, создала рынок планшетов, изменила представление об облачных сервисах.
2	3	Google	Одна из самых инновационных компаний мира постепенно утрачивает лидерство. Надежда Google – гаджеты нового поколения, например Google Glass.
3	4	Microsoft	Компания «едет на старом багаже». Все новые начинания Microsoft в последние годы оказались неудачными.
4	7	Amazon	Уникальная в своем роде компания, которая смогла оттолкнуться от онлайн-торговли и превратиться в одного из лидеров IT-индустрии.
5	2	Samsung	Корейский гигант похоронил Nokia, отбросил на обочину рынка HTC, LG и Sony и сегодня является единственным соперником Apple.
6	–	Tesla	Tesla стала прорывной технологией в высокотехнологичном сегменте. Высококласные прорывы становятся возможными благодаря инновациям, которые входят на рынок в необычном порядке, что не позволяет им моментально распространиться. Они превосходят существующие продукты по ключевым показателям с самого начала, они продаются с наценкой, а не со скидкой.
7	12	Facebook	Соцсети выходят из моды. Миллионы пользователей уже отказались от Facebook из-за засилья рекламы и неуверенности в приватности своих данных. Из последних инноваций компании: разработка устройства для видеочата и технологии для мысленного управления компьютером.
8	6	IBM	Современные облачные технологии во многом держатся на серверных разработках компании.
9	–	Uber	Uber – инновация в мире транспорта. На смену традиционному шашечному такси пришло новое поколение онлайн-такси.
10	–	Alibaba	Компания Alibaba, в первую очередь известная своей торговой площадкой, также проявляет огромную активность в сфере разработки искусственного интеллекта, виртуальной и дополненной реальностей, робототехники, облачных вычислений и прочих перспективных современных технологий.

№ в рейтинге 2018 г.	№ в рейтинге 2013 г.	Компания	Описание
17	5	Toyota	Автомобильный гигант не только производит самые надежные в мире машины, но и активно продвигает гибридные технологии.
>50	8	Ford	Старейший производитель автомобилей до сих остается в числе самых инновационных, гибриды Ford – одни из самых надежных и экономичных.
36	9	BMW	Автомобили премиум-класса становятся все более экономичными и экологичными. Начинается производство спортивных электромобилей с кузовами из углеволокна.
18	10	General Electric	Основанная Томасом Эдисоном компания методично внедряет новые продукты в самых разных сферах – авиации, энергетике, транспорте, финансах и здравоохранении.
>50	11	Sony	Японский гигант превращается в производителя среднего уровня. С каждым годом продукты компании привлекают все меньше внимания потребителей.
>50	13	General Motors	Компанию уже не раз хоронили, но она выжила с помощью разработок корейских инженеров. Недорогие, но изрядно «нафаршированные» автомобили пользуются спросом во всем мире.
>50	14	Volkswagen	Народный автомобиль уже давно перестал быть народным по цене, но уровень технологической оснащенности вызывает восхищение.

Примечание – Источник: собственная разработка на основании [1], [2].

В ходе составления данного рейтинга было установлено, что более 3/4 руководителей из 1500 опрошенных поставили инновации либо на первое место, либо среди трех наиболее важных показателей для развития. При этом число таких компаний с 2013 г. ежегодно растет в среднем на 5%.

Такое отношение топ-менеджеров к инновациям, по данным исследователей, подкрепляется инвестициями в это направление, которые значительно выросли за последние годы. Более того, в опросе этого года более половины участников заявили, что планируют увеличить расходы по этой статье на несколько процентов по сравнению с прошлым годом, поскольку благодаря грамотному инвестированию их компании добиваются большего успеха.

Как видно из таблицы 1, первое место занимает компания Apple, вопреки тому, что в последнее время ее доля на рынке смартфонов сократилась. При этом, данная организация удерживает лидирующие позиции с 2005 г. Это и объяснимо. Компания уделяет огромное внимание инновациям.

Отметим, что 11 из 50 компаний рейтинга были основаны в цифровую эпоху, то есть они всегда были цифровыми компаниями, которые предлагают цифровые продукты и услуги. В 2018 году в топ-10 вошли еще две цифровые компании: Alibaba Group, впервые поднявшаяся в топ-50, и Uber.

Главный конкурент Apple – Samsung Electronics, десять лет назад занимавшая 26 строчку в рейтинге, в 2013 году обосновалась на втором месте, сдвинув Google, который занимал эту строчку с 2006 г. по 2012 г. В 2012–2013 гг. бизнес-модель компании в большей степени стала ориентированной на смартфоны. В частности, представленная на рынок новая линейка Galaxy позволила южнокорейскому концерну в июле 2013 г. вдвое обогнать Apple по продажам смартфонов и занять долю на рынке в 30,4% [2]. В 2018 г. Samsung опустилась в рейтинге на 5 позицию, уступив свое место более успешным компаниям. При этом, как полагают эксперты, в настоящее время нет угроз долгосрочным перспективам Samsung. Успех компании заключается в том, что она никогда не позиционировала себя как новатора, а следовала свежим тенденциям и показывала способность к быстрой адаптации на рынке.

В 2018 г. на одну позицию по сравнению с 2013 г. поднялись две компании – Google и Microsoft, которые заняли соответственно второе и третье место в рейтинге. Если посмотреть

на то, что показали Google и Microsoft на своих конференциях в 2018 году, становится ясно, что обе компании перестала интересовать конкуренция в привычном смысле. Как говорят разработчики, Windows 10 хочет стать платформой, которая позволит вам с комфортом пользоваться любыми продуктами. А Google (в отличие от Apple) уже давно перестало интересовать, какое у вас устройство – ей куда важнее предложить вам свои сервисы. В руках компании сосредоточена самая популярная в мире мобильная операционная система, самый популярный навигационный сервис, главный поисковик и главный почтовый сервис современности.

Если же рассматривать рейтинг с точки зрения самой инновационной отрасли, то таковой являются технологии и телекоммуникации. Хорошая динамика роста позиций компаний видна и в сегменте автомобилестроения, который стал вторым. Аналитики VCG считают, что такой резонанс инноваций на автомобильном рынке обусловлен несколькими факторами: увеличение топливной эффективности, снижение цен на электрические и гибридные авто и повышение стандартов безопасности. Это позволило 7 компаниям из автоиндустрии попасть в список.

В отчёте VCG также говорится о разрыве между ведущими и отстающими новаторами, который может еще больше увеличиться и зависит от способности компаний максимально эффективно использовать цифровые технологии. Например, о качественной цифровизации инновационных процессов заявило 79 % компаний, считающих себя ведущими новаторами, в то время как среди отстающих новаторов эта цифра составила лишь 29 %. Более трети респондентов, участвовавших в исследовании, сообщили, что в действительности цифровизация процессов ненамного улучшает работу компании. Это свидетельствует о том, что они ещё не нашли эффективного способа использования новых возможностей. Кроме того, разрыв между ведущими и отстающими новаторами в том, что касается внедрения методов использования цифровых инноваций, наиболее разительный. Ведущие новаторы инвестируют гораздо больше финансовых средств в цифровые технологии. Например, в технологии больших данных активно инвестируют 43 % ведущих новаторов и лишь 26 % отстающих, в мобильные возможности – 42 % и 16 % соответственно, в цифровое проектирование – 39 % и 14 % соответственно [1].

В топ-50 рейтинга VCG попали компании из различных стран мира. Но все же, наибольший удельный вес занимают американские корпорации, чьи частные инвестиции являются двигателями технологического прогресса. Что касается российских и тем более белорусских организаций, то они никогда не появлялись в данном рейтинге с 2004 г.

Список инноваций по-белорусски разительно отличается от тех изобретений и технологий, которые перечисляются в таблице 1 и позволяют расширять границы цивилизации. Республиканский центр трансфера технологий на своем сайте указывает на следующие инновационные продукты: зерноуборочный комбайн и зерноочистительно-сушильная техника, электродвигатель, тюнер для цифрового телевидения, фармацевтические субстанции, информационные табло, автоматизированные системы контроля и учета электроэнергии и т.п. Такими «хай-тек» продуктами мы не можем удивлять развитые страны.

Поэтому в ближайшие годы Республика Беларусь должна стать активным реципиентом научных открытий других стран, в первую очередь, США и Европы. Если не можем создать своего, нужно брать лучшее, что есть в мире. Лицензионные соглашения по использованию патентов, совместное производство, интеграция молодых белорусских ученых в исследовательские проекты ведущих научных центров мира при безусловной защите прав интеллектуальной собственности в стране – вот что поможет нам хотя бы сократить отставание от мировых лидеров.

Список использованных источников

1. Бизнесмены назвали 50 самых инновационных компаний мира [Электронный ресурс] / Forbes.Kazakhstan. – Режим доступа: https://forbes.kz/leader/biznesmenyi_nazvali_50_samyih_innovatsionnyih_kompaniy_mira/ – Дата доступа: 02.11.2018.

2. Простота успеха. Рейтинг самых инновационных компаний 2013-го года [Электронный ресурс] /
Официальный сайт журнала «Корреспондент». – Режим доступа:
[http://korrespondent.net/lifestyle/gadgets/1617572-prostota-uspeha-rejting-samyh-
innovacionnyh-kompanij-2013-go-goda](http://korrespondent.net/lifestyle/gadgets/1617572-prostota-uspeha-rejting-samyh-innovacionnyh-kompanij-2013-go-goda). – Дата доступа: 02.11.2018.

2 СЕКЦІЯ / 2 SECTION

Детермінанти інноваційного розвитку національної економіки Детерминанты инновационного развития национальной экономики Determinants of innovative development of national economy

Козловська С.М., студентка 4 курсу,
група ФЕБ-151, фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Парубець О.М.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: svetlanka.kozlovskaya@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МОБІЛЬНИХ ПЛАТЕЖІВ GOOGLE PAY В УКРАЇНІ

В умовах розвитку інформаційної економіки зростає попит споживачів на здійснення покупок в інтернет-магазинах і їх оплати в онлайн-режимі. На даний момент, коли інтернет має майже необмежений характер, населення використовує різноманітні засоби комунікації, розвиваються різноманітні системи платежів. Актуальною є мобільна платіжна система Google Pay, яка набирає обертів з кожним днем та займає все більше простору у нашій країні й відповідає всім потребам електронної комерції.

Google Pay – це система мобільних платежів розроблена компанією Google, яка дозволяє здійснювати покупки за допомогою мобільних пристроїв, такими пристроями можуть бути смартфони, планшети, годинники на платформі Android[1].

GooglePay є досить молодого платіжною системою, яка була випущена 2015 року в США. В Україні вперше була запроваджена та використана 1 листопада 2017 року. Переваги та недоліки такої платіжної системи розглянемо у таблиці 1.

Таблиця 1 – Позитивні та негативні сторони мобільної платіжної системи GooglePay

Плюси Google Pay	Недоліки Google Pay
<ul style="list-style-type: none">– швидкість оплати: розрахунки відбуваються за декілька секунд, потрібно лише розблокувати телефон та прикласти його до терміналу;– безкоштовне використання: завантажити додаток можна безкоштовно та здійснювати транзакції без комісії;– безпечність у використанні: дані про банківські картки замінюються унікальним номером віртуального рахунку, у разі втрати телефону всі дані можна видалити дистанційно;– керування обліковим засобом онлайн чи за допомогою додатку, цілодобово можна відслідковувати власні транзакції;– здійснення покупок у різноманітних додатках і для цього не потрібно вводити власну платіжну інформацію та реквізити;– розрахуватися можна не тільки у торгових мережах, але і у кав'ярнях, заправках, метрополітені та ін.	<ul style="list-style-type: none">– працює тільки з платіжними картками тих банків, які підключені до даної системи;– не всі термінали оснащені для безконтактної оплати;– користуватися даною платіжною системою можна лише власникам гаджетів, які підтримують ОС Android з NFC-модулем;– необізнаність населення;– особистісний фактор та недовіра людей.

Джерело: складено автором на основі даних [1, 2].

Причиною впровадження Google Pay в Україні стало зацікавлення у розвитку даного сервісу з боку Приватбанку та Mastercard, тому запуск платіжної системи був незапланований

завдяки рішення компанії Google. Google Pay підтримує такі види карток як Visa та Mastercard.

Не всі банки, які здійснюють свою діяльність на Україні підключені до цього електронного сервісу. Детальну інформацію можна дізнатися на сайті Google Pay або зателефонувавши на гарячу лінію банку. Список банків України, які користуються Google Pay та види підтримуваних карток зображені у таблиці 2.

Таблиця 2 –Перелік основних банків України підключених до сервісу Google Pay

Банк	Картки
Приватбанк	Дебетові, кредитні та передплачені картки Mastercard та Visa
Ощадбанк	Кредитні, дебетові та наперед оплачені картки Mastercard і Visa
Райффайзен Банк Аваль	Кредитні та дебетові картки Visa
Пумб	Кредитні, дебетні та Препейд картки Mastercard, кредитні та дебетні картки Visa
Альфа-банк	Кредитні та дебетні картки Visa і Mastercard, prepaid-картки

Джерело: складено автором на основі даних [3, 4].

Для користування Сервісом Google Pay потрібна розвинена інфраструктура приймання оплати за допомогою POS-терміналів, оскільки для здійснення транзакції достатньо лише піднести телефон до терміналу обслуговування і розблокувати його. Тому проаналізуємо ситуацію в Україні, для цього звернемо увагу на таблицю 3.

Таблиця 3 – Банки-учасники платіжної системи щодо інфраструктури обслуговування станом на 01.10.2018

Банк	Кількість платіжних терміналів, шт		Частка безконтактних терміналів до загальної кількості відповідного банку, %	Частка безконтактних терміналів на загальному ринку, %
	загальна	із них безконтактних		
Приватбанк	165667	133928	81	48
Ощадбанк	49150	34304	70	11,5
Райффайзен Банк Аваль	26965	17675	66	6
Пумб	3893	1403	36	0,5
Альфа-банк	2422	2415	99	1
Інші банки	34076	18764	55	7
Усього	282173	208399	74	74

Джерело: складено автором на основі даних [3, 4].

Дані таблиці 3 свідчать про те, що 36% загальної кількості терміналів не здатні технічно приймати безконтактні платежі, а решта 74% оснащені даною технологією. Наразі ці цифри є незначними, оскільки ми живемо у період інновацій та інформаційних технологій. Найбільшу кількість терміналів має Приватбанк, його частка на ринку використання безконтактних терміналів обслуговування складає 48%, наступний Ощадбанк—11,5%, замикає трійку банк Аваль—6%. Загальна кількість терміналів дорівнює 282 173 одиниці [4].

Обсяги безготівкових розрахунків зростають з кожним днем. За даними НБУ кількість безготівкових операцій становила 2,3 млрд шт. (у порівнянні з 2016 роком—зростання на 30,2%); обсяг безготівкових операцій становив 835 млрд грн (у порівнянні з 2016 роком – зростання на 46,2%). У регіональному розрізі домінують м. Київ, Дніпропетровська та Харківська області. Проте найменш забезпеченими платіжною інфраструктурою та картками є Чернівецька та Тернопільська області. [4].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що в умовах розвитку інформаційне суспільства, зростає попит на сучасні інформаційно-комунікаційні технології,

які полегшують повсякденне життя шляхом використання різних форм безготівкових розрахунків через Інтернет. Виходячи з цього сфера застосування мобільної платіжної системи Google Pay в майбутньому буде суттєво розширюватися.

Список використаних джерел

1. Google Pay [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pay.google.com/intl/uk_ua/about/
2. Корпанюк Т. М., Я. І. Мулик Застосування мобільних додатків в бізнесі та їх облік. [Електронний ресурс]. – Ефективна економіка, 2018. – № 3. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/59.pdf
3. Google Pay Довідка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://support.google.com/pay/answer/7559873?hl=uk&ref_topic=7351519
4. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64347382>

Савченко С.В., студент 6 курсу,
група МФПп-171, фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Ніколаско Ю.В.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: ukr_4@ukr.net

УДОСКОНАЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Важливим стратегічним напрямком розвитку вітчизняного ринку банківських послуг є впровадження інновацій у діяльність банків.

Інновації у банківській сфері — це кінцевий результат інноваційної діяльності банку, який отримав реалізацію у вигляді нового або вдосконаленого банківського продукту чи послуги, які впроваджено в практичну діяльність. Впровадження банківських інновацій призводить до якісних змін у банківській сфері та сприяє отриманню банками прибутку [1; 4].

Найбільшого поширення в банках набули такі види інноваційних змін, як:

- зміна структури та вигляду банківської установи;
- багатоканальна діяльність з поєднанням нових і традиційних технологій та інструментів, самообслуговування, дистанційне обслуговування, телефонні центри;
- віртуальні банківські та фінансові технології: управління банківськими рахунками, готівкові розрахунки, електронний підпис, укладання договорів;
- комплексне використання нових інформаційних та комунікаційних технологій для електронного та змішаного (традиційного і нового) маркетингу;
- нові можливості внутрішнього контролю та аудиту;
- оптимізація банківської мережі: сегментація, зміни у філіях і філіальній мережі; комплексне використання нових інформаційних і комунікаційних технологій для електронного і змішаного (традиційного і нового) маркетингу (клієнт сам вибирає форму обслуговування);
- нові банківські продукти (послуги) на базі нових технологій [2].

Інновації у банківському бізнесі характеризуються певними особливостями, серед яких варто виокремити такі:

- наявність суттєвого впливу достатньо жорсткої системи регулювання банківського бізнесу, що до певної міри може гальмувати темпи інновацій;
- на відміну від сфери матеріального виробництва, основним інструментом захисту інтелектуальної власності на інноваційні об'єкти банку є не патентний захист, а ноу-хау та авторські права, хоча останнім часом кількість виданих патентів у сфері банківського бізнесу значно зростає;

– абсолютна більшість банківських інновацій базується на прикладних, а не фундаментальних наукових дослідженнях, що дає змогу значно скоротити затрати банків на інноваційну діяльність;

– значна частка банківських інновацій є результатами здійснення інноваційних рішень в інших галузях суспільного життя або мотивовані зміною параметрів попиту з боку клієнтів [3].

Найперспективнішим напрямком банківської інноваційної діяльності є впровадження дистанційного обслуговування. Впровадження дистанційного обслуговування можливе із застосуванням концепції Банк 2.0, концепції Банк 3.0.

Концепція Банк 2.0 базується на використанні технології тісного спілкування з клієнтами. Для взаємовідносин з клієнтами використовуються соціальні мережі та технологія Web 2.0, ця технологія дає можливість користуватися мобільним банкінгом, здійснювати платежі, використовувати біометрію для ідентифікації.

Концепція Банк 3.0 базується на використанні соціальних технологій, інтелектуальному аналізі даних та має необмежені можливості для зберігання інформації завдяки хмарним сховищам. Головною особливістю даної концепції є її мобільність, крім цього можна виділити і інші її переваги:

– є можливість використовувати соціальні мережі задля зв'язку з клієнтами та їх консультування;

– є можливість здійснення в соціальних мережах реклами своїх послуг;

– є можливість проведення відстеження ефекту від реклами та підтримка репутації;

– є можливість у реальному часі здійснювати платежі між користувачами соціальних мереж;

– є можливість оцінити платоспроможність користувача;

– є можливість оцінити інтереси користувачів, що входять до певної соціальної групи;

– є можливість здійснення кредитування в соціальних мережах.

Використання банком системи BankID надає клієнтам можливість отримати будь-яку адміністративну послугу попередньо пройшовши ідентифікацію. Впровадження системи BankID надасть низку переваг:

– прискорення процедури отримання адміністративних послуг, а так як це відбуватиметься в електронному режимі, то відбудеться уникнення корупційної складової;

– підвищення конкурентоспроможності банку, через збільшення переліку послуг, що ним надаються;

– ідентифікація не має відмінностей із звичайною перевіркою документів у відділенні банку;

– система гарантує достовірність та безпеку даних.

Впровадження системи BankID сприятиме прозорості діяльності та боротьбі з корупцією, тому необхідно залучити до даної системи якомога більшої кількості клієнтів. Надійне зберігання клієнтських даних банками покращить репутацію банку та надасть змогу своїм клієнтам безпечно отримувати не тільки банківські послуги.

Список використаних джерел

1. Зверук Л. А. Модернізація національного ринку банківських послуг як стратегічний орієнтир його розвитку (на прикладі ПАТ «Державний Ощадний Банк України») / Л. А. Зверук, В. О. Рибачук. // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». – 2017. – №1. – С. 19–26.

2. Поповенко Н. С., Марченко Н. Б. Інноваційні процеси у банківській справі / Н. С. Поповенко, Н. Б. Марченко // *Економічний простір*. — 2008. — № 15. — С. 99–104.

3. Ткачук В. О. Інноваційна політика банків на ринку банківських послуг / В. О. Ткачук. // *Економічний аналіз*. – 2013. – №2. – С. 43–51.

4. Трудова М. Є. Інноваційні перспективи розвитку банківської системи України. — *Економіка і суспільство*. Мукачівський держуніверситет. — 2016. — Вип. 3. — С. — 485–489.

Садчикова І.В., к.е.н., доцент,
Гончаренко Ю.В., студентка 4 курсу, група ФКТ-171,
фінансово-економічного факультету
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
e-mail: aspirant_chstu@ukr.net

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПОВАЛЮТ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В сучасних умовах господарювання фінансове середовище України функціонує під впливом цифрових грошей. Цифрові валюти виступають важливими факторами за допомогою яких визначаються тенденції розвитку держави та суб'єктів господарювання. Останнім часом капіталізація криптовалют (електронних грошей) є важливим підґрунтям розвитку економіки нашої держави.

Поява криптовалют викликала неоднозначну реакцію серед фінансових фахівців. Це порівняно нове явище в економіці стало предметом для обговорень. На сьогоднішній день зростають обсяги використання криптовалют у світі. Актуальність дослідження обумовлена недостатньою обізнаністю суспільства з питань використання криптовалют. Тому важливим є дослідження питань розвитку криптовалют як платіжного засобу в Україні.

Дослідженням етапів розвитку криптовалют та перспективам їх розвитку було присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема, таких як: Т. Счерер, Д. Грубер, Р. Наїк та ін. Дослідження руху та тенденції розвитку криптовалюти у світі та в Україні присвячені праці Є.О. Галушка, О.Д. Пакон, О.О. Григоревської, М.А. Куцевол, М. Ліхачова та ін.

Проведені вченими дослідження розкривають широке коло питань, які стосуються визначення сутності поняття «криптовалюта», методичних аспектів аналізу і оцінки криптовалюти, проте багато питань залишаються недостатньо висвітленими і потребують подальших досліджень. Зокрема це стосується дослідження умов легалізації криптовалюти, основних факторів, що на неї впливають та основних причин, що зменшують довіру суспільства до такого платіжного засобу.

Криптовалюта – платіжний засіб, курс якого залежить не від долара як з більшістю паперових грошей, а від попиту. Слід відмітити, що криптовалюта це ефективна, надійна система через яку здійснюються платежі та перекази з використанням сучасних засобів інформаційних технологій [5].

Найбільш поширеним видом криптовалюти є bitcoin, хоча на сьогодні їх існує близько 1600 видів (Litecoin, Peercoin та ін.). Найбільш популярні криптовалюти наведені в табл. 1.

Таблиця 1 – Популярні криптовалюти у світі

Назва криптовалюти	Позначення (Coins)	Засновник	Рік заснування	Частка на ринку криптовалют (на початок 2018 р.)	Кількість валюти	Вартість (на початок 2018 р.)
1	2	3	4	5	6	7
Bitcoin	BTC	Сатоши Накамото	2008	33 % (160 млрд. дол.)	більше 16,7 млн. од.	6800,0 \$
Ethereum	ETH	Віталій Бутерін	2015	20 % (34 млрд. дол.)	більше 94 млн. од.	313,54 \$
Ripple	XRP	Райн Фуггер	2012	5 % (8,4 млрд. дол.)	більше 38 млрд. од.	0,212 \$
Litecoin	LTC	Чарльз Лі	2011	2 % (3,29 млрд. дол.)	більше 52 млн. од.	69,72 \$

1	2	3	4	5	6	7
Nem	XEM	Лонг Вонг	2015	1,5% (2,7 млрд. дол.)	8,9999 млрд. од.	0,288 \$
Dash	DASH	Evan Duffield	2014	1,6 % (2,8 млрд. дол.)	7,5 млн. од	333 \$

Джерело: складено авторами з використанням [1-3, 5, 8]

Курс bitcoin є дуже мінливим. Розглянемо динаміку курсу долара США до bitcoin протягом 2013-2017 років, що продемонстрована на рис.1.

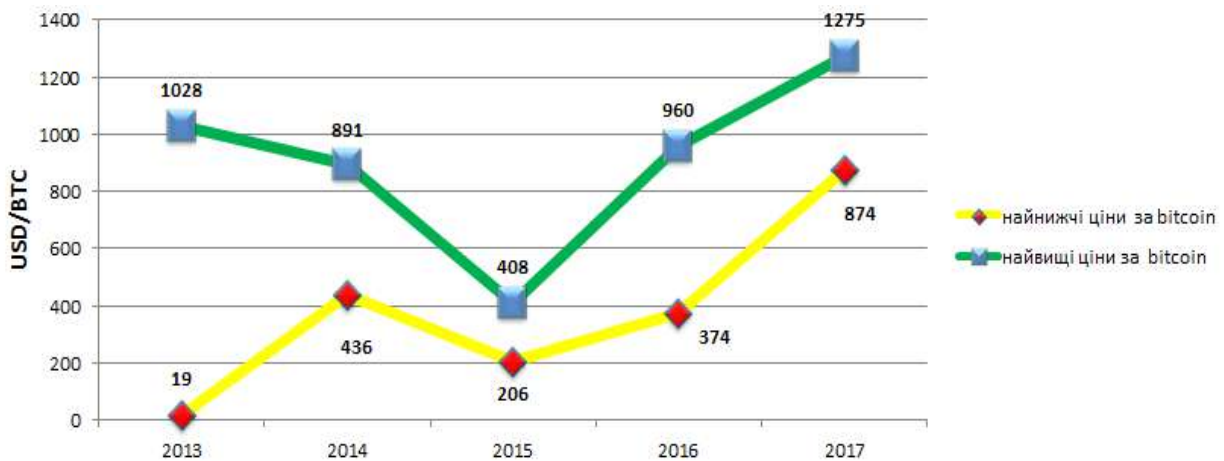

Рисунок 1 – Динаміка курсу долара США до bitcoin протягом 2013-2017рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних [4, 6, 9, 10].

За цими даними, ми спостерігаємо, що в 2014р. в порівнянні з 2013р. курс знизився: червень – 891 USD, листопад – 436 USD за bitcoin. У 2015 році тенденція до зменшення продовжилася. На початку 2016 року bitcoin знизився до 374 USD, але на кінець періоду став 960 USD. За статистичними даними за 6 років курс bitcoin з 0,66 USD зріс до 1050 USD. За перше півріччя 2017р. він злетів більш ніж в 1930 разів і становить 1275 USD.

Слід відмітити, що використання криптовалют в сучасних умовах господарювання має недоліки та переваги. Основними недоліками є: відсутність законодавчої бази регулювання використання криптовалюти; волатильність курсу криптовалют; неспроможність суб'єктів господарювання включати криптовалюту до статутного капіталу; хакерські атаки; використання криптовалюти для обороту тіншової економіки; значна кількість ризиків при використанні електронних гаманців. Перевагами використання криптовалюти є: анонімність та захищеність персональних даних користувача; можливість здійснювати виплати в будь-який час і в будь-яку точку світу; відсутність контролю з боку державних органів; криптовалюту можна використовувати не тільки як засіб платежу, а і як інвестиційний інструмент; невеликі витрати на обслуговування порівняно з банківськими картками [6].

Первісна вартість bitcoin перебуває в залежності з витратами електроенергії, яка потрібна для його отримання. Проте, орієнтуючись на дану залежність курс bitcoin всеодно на сьогодні дуже високий.

Використання криптовалюти останнім часом поширюється і в Україні. Причинами цього є: криза кредитно-банківської системи України, девальвація гривні та інші соціально-економічні причини, які пов'язані з фінансовою сферою України. Після створення Bitcoin Foundation Ukraine (BFU) – організації, яка займається поширенням інформації про bitcoin та інших криптовалют, з 2014р. в Україні поняття «криптовалюта» стало широковідомим.

На сьогоднішній час в Україні починає з'являтися все більша кількість компаній, що використовують bitcoin у розрахунках, зокрема, такі як: продуктовий магазин в Києві

«Натуральні продукти»; ІТ-компанія Silença Tech, Київ; Кав'ярня Kava Like, Київ; Агенство нерухомості Gek, Одеса та ін. [7]

З проведеного вище дослідження можемо зробити висновки, що криптовалюта з часом серед громадян України почне набувати все більшого поширення. Це передусім пов'язано з тим, що криптовалюта дає змогу заробити гроші. Суспільство в останній час починає залучати крипто валюту в усі сфери економіки країни. Але тут потребує вирішення питання безпеки використання криптовалюти, яке є досить актуальним і перешкоджає ефективному розвитку криптовалют, особливо в умовах стратегічного орієнтування України на приєднання до європейський структур.

Отже, для забезпечення використання суспільством нових засобів платежу необхідно вирішити ряд економічних, юридичних, інформаційно-технологічних питань.

Список використаних джерел

1. Безверхий К. Криптовалюта: гроші чи мультна бульбашка / К. Бузверхий, А. Кувшинова//Бухгалтерський облік і аудит. – 2018. - № 1. – С. 29-38
2. Биткоин: история создания. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.vshu.ru/bitcoin-istoriya-sozdaniya/> – Назва з екрану
3. Галушка Є.О., Пакон О.Д. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку // Молодий вчений. – № 4. – 2017. – С. 634 – 638.
4. Інформаційний фінансовий портал Білорусії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://m.myfin.by>
5. Попов В. Що таке криптовалюта? [Електронний ресурс] / Вадим Попов // Радіо Свобода. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/details/28742278.html>
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/currency/crypto/bitcoin/>;
7. Офіційний сайт посольства Bitcoin в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://www.embassyofbitcoin.com/service-and-items-for-bitcoin-in-ukraine/>
8. Ринок криптовалют сьогодні втратив більше 60 млрд доларів капіталізації. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rynok-kriptoalyut-segodnya-poteryal-60-mlrd-1517587458.html> – Назва з екрану
9. Фінансово-інформаційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://maanimo.com/cryptocurrency/bitcoin/>;
10. Vasylychak, S.V., Kunytska-Plyash, M.V., Dubyna, M.P. (2017). Using of cryptocurrency in the modern economic systems of Ukraine: prospects and risks. Scientific Messenger LNUVMBT named after S.Z. Gzhytskyj, 19(76), 19–25.

Харченко К.А., студент II курсу магістратури,
Група МСРп – 171, факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Москаленко В.В.**, доктор філософських наук, професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: arrey_benail@ukr.net

ЕКОНОМІЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК АДАПТУВАННЯ ДО ЗМІН СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Аналіз соціально-психологічних досліджень показує [6], що ступінь спрямованості на економічні цінності визначають не тільки об'єктивні соціально-економічні умови, але й феномени свідомості, зокрема, суб'єктивні уявлення, соціальні установки, психологічне ставлення. Зокрема, особливості монетарної поведінки детермінуються уявленнями, оцінками, мотивацією та ін., що пов'язані з грошима. Без знання особливостей сприйняття грошей і ставлення до них з боку їх суб'єктів неможливо зрозуміти сутність процесу економічної соціалізації особистості.

Поняття економічної соціалізації багатьма авторами розуміється як адаптація. Швидкі соціально-економічні і політичні зміни, що відбуваються в суспільстві, ведуть до змін стереотипів поведінки. У цій ситуації виникає необхідність адаптації до нової соціальної

реальності для більшої частини населення нашої країни. Особливого значення набуває психологічна, внутрішня адаптація особистості як умова адаптації зовнішньої, соціальної. Ступінь адаптації до ринку, варіанти економічної поведінки відрізняються залежно від віку, статі, приналежності до соціальної верстви і професійної спільності, від особових якостей суб'єкта та ін.

У дослідженні проблеми економічної соціалізації виокремлюють декілька взаємопов'язаних напрямків: по-перше, оволодіння індивідом економічних понять, формування в нього уявлень про економічну дійсність. По-друге, набуття людиною навичок економічної поведінки і взаємодії (економічний аспект). Формування відношення до системи цінностей і моральних норм соціуму в процесі економічної діяльності (психологічний аспект); при цьому важлива інтеграція виділених напрямів економічної соціалізації [3, 8].

Як педагогічний феномен економічна соціалізація характеризується наявністю форм, складових, етапів і механізмів. Можна виділити наступні складові економічної соціалізації:

- когнітивна – відображення сформованості економічних уявлень (низький рівень сформованості – відсутність уявлень про основні економічні явища або фрагментарні уявлення, які базуються на виокремленні несуттєвих якостей; середній рівень – наявність уявлень про окремі економічні явища; високий рівень – наявність економічних уявлень, які базуються на розумінні сутності, змістових й функціональних особливостей економічних явищ);

- афективна – емоційно забарвлене відношення індивіда до економічної дійсності (відношення до бідності, приватної власності тощо);

- конативна – наявність різноманітних форм економічної поведінки [1, 5].

Таким чином, базовими формами економічної соціалізації можна вважати:

1. Цілеспрямовану економічну соціалізацію – плановий процес соціалізації, який реалізується за допомогою різноманітних соціальних інститутів (дошкільні, середні, вищі заклади освіти) відповідно до певних норм і вимог суспільства.

2. Стихійну економічну соціалізацію – процес соціалізації, який має ситуативний характер (завдяки спілкуванню в родині та за її межами, за допомогою засобів масової інформації).

3. Самовиховання – самовиховання особистості на основі досвіду й важливих орієнтирів розвитку [2, 7].

Таким чином, економічна соціалізація може бути добровільною та вимушеною. Добровільна соціалізація розуміється як активне й свідоме включення індивіда в систему нових соціально-економічних відносин; вимушена соціалізація супроводжується внутрішнім конфліктом, виявляється в неприйнятті ринкових відносин на ціннісному рівні, при наявності орієнтацій на ці цінності у зовнішньому поведінковому плані. Спираючись на дослідження вчених, які займаються проблемами соціалізації взагалі й економічної соціалізації зокрема, основними етапами економічної соціалізації можна вважати наступні складові:

- адаптацію – процес пристосування людини до умов оточуючої соціально-економічної дійсності;

- ідентифікацію – ототожнення індивідом з певною соціально-економічною групою;

- індивідуалізацію – збереження і розвиток індивідом тенденцій до автономії, формування власної позиції, пошук оптимального варіанта життєдіяльності в соціумі;

- наднормативну індивідуалізацію – створення власного феноменологічного простору.

На мою думку, економічна соціалізація людини зумовлена рівнем його економічної культури. Виховання економічної культури, а, відповідно, і процес економічної соціалізації повинні спрямовуватись за допомогою розвитку їхніх складових. У результаті економічної соціалізації соціальний працівник повинен набути знання про загальні економічні явища, закони та закономірності, засвоїти основні соціально-економічні ролі, знати стереотипи економічної поведінки, в нього повинна бути сформована модель економічного успіху й система цінностей економічної поведінки, яка відповідає загальнолюдським цінностям.

Економічна соціалізація розглядається нами в межах єдиного процесу соціалізації особистості як його складова і визначається як процес засвоєння нею економічних цінностей суспільства в результаті здійснення економічної життєдіяльності.

Економічні цінності, закріплені в певних нормах і правилах, є компонентом соціальної системи, які спонукають індивіда відповідати певним експектаціям щодо прийнятих даним суспільством “зразків” поведінки та особистісних характеристик. Економічні цінності, інтеріоризуючись індивідом, стають “внутрішніми” регуляторами його поведінки, саморегуляторами, тобто умовами реалізації в діяльності активної позиції особистості щодо зовнішнього світу. Отже економічні цінності - це важливий чинник соціалізації особистості [4].

Отже, економічна соціалізація як складний, багатоаспектний процес входження людини в економічну сферу суспільства, в результаті якого людина, формуючи відповідні соціальні властивості, стає повноправним суб'єктом економіки, є важливою стороною соціалізації особистості і актуальною проблемою у її дослідженні. Як відмічає англійський психолог А. Фернам, який має досить багато робіт з даної теми, вивчення розуміння дітьми економічних понять і законів могло б дати більш реалістичну інформацію про процеси їх мислення, ніж дослідження розуміння ними фізичних законів, які мають до більшості дітей віддалене відношення.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
2. Анкудинова Е. В. Экономическая социализация как психологический феномен / Е. В. Анкудинова // Вестн. Том. гос. пед. ун-та. – 2009. – № 11. – С. 126–130.
3. Анкудинова Е. В. Определение сущности экономической социализации / Е. В. Анкудинова // Вестн. Челябин. гос. пед. ун-та. – 2009. – № 9. – С. 5–15.
4. Бондаренко З. П. Організація волонтерської роботи за умов вnz / Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді: збірник статей. – К.: Християнський дитячий фонд, 2006. – С-24 - 32.
5. Волонтери в соціальній роботі: Навч. посіб. / О.Главник, та ін. (упоряд.). – К.: Главник, 2006. – 128 с.
6. Голова Н. І. Професійна компетентність працівників соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності / Н. І. Голова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. - 2015. - Вип. 24. - С. 35-43.
7. Гуменюк Л.Є Соціально-психологічні детермінанти економічної соціалізації студентів / Л.Є Гуменюк // Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - № 2. – 2016. – С.20-31.
8. Дембицька Н. М. Теоретичні підходи до дослідження суб'єкта відносин власності / Н. М. Дембицька // Проблеми загальної та педагогічної психології / Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименка. – К. : Гнозис, 2006. – Т. VIII, вип. 1. – С. 111–117.

Кошук А.Г., аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Першочерговим напрямом інноваційного розвитку економічних систем та інструментом створення довгострокових конкурентних переваг в сучасних умовах розвитку світового господарства є цифровізація економіки.

Становленню та тенденціям розвитку цифрової економіки присвячена низка праць зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Т. Месенбург, О. Вишневський, Н. Краус, В. Ляшенко, М. Тарасюк досліджуючи тенденції розвитку цифрової економіки, доводять її постійне збільшення у структурі ВВП провідних економік світу, та роблять висновок, що сучасні процеси цифрової трансформації економіки пов'язані з розвитком бізнес-моделей, які використовують цифрові платформи [1]. Інші дослідники пропонують концепцію міжнародної технологічної інтеграції України та напрямів її високотехнологічної спеціалізації у нових умовах [2].

Слід зазначити, що розвиток цифрової економіки засвідчує позитивні тенденції розвитку. Так, за 2016 рік порівняно з 2010 роком, спостерігається збільшення частки цифрової економіки у всіх країнах групи G-20. Проте слід відзначити нерівномірність цифровізації цих економік, про що свідчить різний її обсяг – від 1,5% до 12,4%, а збільшення за останні 6 років коливається від 1,09 до 1,72 разів [1].

Розглядаючи класифікацію інноваційних інструментів цифровізації економіки, варто взяти до уваги погляд та структуру цифрової економіки Т. Месенбурга, який виділив наступні її обов'язкові складові [3]:

1) підтримуюча інфраструктура (апаратне забезпечення, програмне забезпечення, телекомунікації, мережі);

2) електронний бізнес (будь-які процеси, які організація проводить через комп'ютерні мережі);

3) електронна комерція (передача товарів он-лайн).

Велику частку в цифровій економіці займає електронна комерція. За 2017 рік кількість активних зареєстрованих облікових записів лише в електронній системі PayPal склало 229 млн. чоловік, а у 2018 році за 3-й квартал кількість збільшилась до 254 млн. чоловік. Кількість споживачів, що купують через інтернет постійно зростає. Очікується, що до 2021 року обсяг світових інтернет-продажів електронної комерції по всьому світу сягне суми 4 878 млрд \$ USA (Табл. 1).

Таблиця 1 - Динаміка розвитку електронної комерції в світовій економіці

<i>Показник, що характеризує розвиток електронної комерції в світі</i>	<i>2017</i>	<i>2019*</i>	<i>2020*</i>
Роздрібна торгівля в сфері електронної комерції у світовій економіці (млрд \$ USA)	2304	3453	4878
Кількість "цифрових" покупців у всьому світі (млрд \$ USA)	1,66	1,92	2,14
Кількість "цифрових" покупців у всьому світі (%)	60,2	63	65,2

** очікується*

Примітка - розроблено автором за даними джерела [4]

Варто зазначити, що поведінка споживачів щодо цифрових продуктів є нестабільною та починає суттєво змінюватися. Так, на основі статистичних досліджень компанії WebIndex, 46% користувачів свідомо скоротило свій час користування соціальними мережами у США і 41% у Великобританії. Найчастіше за інших від соціальних мереж відмовляються представники покоління Z (покоління що народилося з 1995-го року) і мілленіали (покоління що народилося з 1981-го року). Велику популярність в месенджерах, які на нині активно використовуються споживачами для особистого спілкування, соціальних об'єднань і роботи, набирають голосові повідомлення. Все частіше використовуються голосові помічники такі як: голосовий пошук Google / GoogleNow (аналізує вашу пошту і історію пошукових запитів); AppleSiri (вміє розмовляти з користувачем і давати активні рекомендації); AmazonAlexa (інтегрований в аудіо Amazon (Echo, EchoDot, Tap); Microsoft Cortana (віртуальний асистент з текстовим і голосовим введенням, який доступний на Windows, iOS і Android, поєднує в собі вміння відповідати на запитання користувачів); Facebook M (асистент з текстовим управлінням в середовищі Facebook Messenger); Viv (віртуальний асистент від творців Siri).

Систематизація цифрових технологій та продуктів як інноваційних трендів сучасного соціально-економічного середовища наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Цифрові технології та продукти як інноваційні тренди сучасного соціально-економічного середовища*

<i>Цифрові технології</i>	<i>Цифрові продукти та послуги</i>
BioTech – використання живих організмів і біологічних процесів у виробництві, сільському господарстві та медицині із застосуванням високих технологій	BlockChain – вибудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюжок блоків, що містять інформацію; блокчейн розглядається як спосіб зберігання і узгодження бази даних, копія якої є у кожного учасника
NanoTech – високотехнологічні центри, підприємства, що займаються розробкою та тестуванням мікроелектронної продукції, а саме напівпровідних пластин, кремнієвих кристалів, інтегральних мікросхем з високими стандартами контролю якості	Digitalmarketing – інструменти просування за допомогою цифрових каналів: радіо, телебачення, зовнішня реклама; використовує комплексні методи on-line-стратегії, розробки сайтів та мобільних додатків, креативу і копірайтингу, контекстної реклами, SMM, інших інтерактивних продуктів
RetailTech – це технології, які розроблені startup для застосування в сфері торгівлі: 3Dсканування тіла, відстеження споживачів асистентами з підтримкою AI, які допомагають роздрібним торговцям і споживачам	CRM&BPM – готові процеси для управління всіма типами угод; CRM об'єднує можливості системи управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM) та системи управління бізнес-процесами (BPM)
FinTech – технологічні проекти в сфері фінансових сервісів: софт і послуги фінансових сервісів на ринку B2B; інструменти, що забезпечують створення конкурентних переваг постачальників фінансових послуг на ринку B2C	Grid-технології – орієнтовані на підприємства, які спільно використовують глобальні ресурси, бази даних, програмне забезпечення та надають колективний розподілений режим доступу до ресурсів і до зв'язаних з ними послугами в рамках глобальних організацій
LegalTech – цифрові технології в інформаційно-технологічному обслуговуванні юридичної діяльності	Digital-страхування – digital-стратегія в страхуванні: трансформація всього бізнесу в напрямі роботи з електронним полісом, Інтернет-продажі
InsurTech – це впровадження інноваційних рішень, покликаних максимізувати ефективність використання нових технологій на страховому ринку	ePrescription – електронний рецепт (eTransfer – конфіденційна передача електронного рецепту до аптеки; eCapture – формування електронного рецепту лікарем; eDispensation – передача даних з аптеки до медичного закладу)
GovTech – IT - продукти, рішення, розробки, сервіси, що допомагають вирішити проблеми держсектора	TeleHealth – “цифрові” технології для надання дистанційних медичних послуг та підтримки роботи лікарів

* систематизовано на основі [6]

Характеризуючи наведені цифрові технології та продукти, розглянемо деякі більш детально, та розглянемо інші, не наведені в Табл. 2 інноваційні цифрові технології та продукти.

За прогнозами Comscore, 50% всіх запитів стануть голосовими. На тлі популяризації і активних розробок нових голосових помічників, маркетологи активно розглядають впровадження їх монетизації. В майбутньому вони мають мати змогу запропонувати користувачам товари чи послуги, або повідомити їм про подію, яка їх може зацікавити. Проте голосова реклама, має звучати як корисна та ненав'язлива інформація, що б користувачі не скористалися сервісами для блокування реклами, які може не одразу, та з часом зможуть блокувати і цей вид реклами.

Активно розробляються технології для фінансових операцій. Перевірка балансу, перекази коштів між рахунками, оплата послуг мобільних операторів, інтернет-провайдерів тощо – усі ці послуги все частіше оплачуються за допомогою мобільних додатків фінансових установ. Постійному розвитку цього процесу також буде сприяти масова поява FinTech-компаній, які пропонують клієнтам власні додатки, що призведе до здешевлення вартості грошових переказів. Наприклад, такі перспективні FinTech-стартапи IT-компаній світового значення, які мають платіжні сервіси в секторі мобільних платежів, як Apple, Google, Amazon,

Samsung, LG, Microsoft – нині складають успішну конкуренцію традиційним фінансовим структурам [5].

Вже в 2019 році очікується розгортання 5G стандарту по всьому світу. Завдяки цьому користувачі отримають над широко смуговий доступ в інтернет, відбудеться масове підключення пристроїв до інтернету. Це істотно розширить можливості для інновацій в різних сферах: підштовхне розвиток «розумних» міст, безпілотних автомобілів, технологій доповненої і віртуальної реальності.

Так, CRM-системи (Customer Relationship Management) шляхом автоматизації збору інформації історії взаємодій клієнта з компанією та аналізу цих результатів, допомагає в оптимізації стратегії маркетингу, покращенню рівня обслуговування клієнтів та підвищенню продажів. Досить інноваційними в електронній комерції є безконтактні платежі, які працюють на основі NFC (Near Field Communication) технології. Це технологія бездротової передачі даних на радіусі до десяти сантиметрів, та має час з'єднання менше ніж 1 секунду. Найпоширенішими засобами які використовуються споживачами на сьогоднішній день є смартфони та кредитні картки. Все більшої популярності для безконтактної оплати набирають смарт-годинники. Споживачам вже знайомі AR (Augmented Reality) – ігри та демонстрації. Лідери ринку, зокрема ІКЕА, Houzz, вже створили додатки AR, які дозволяють людям обирати товари з магазину і тестувати їх в симульованих кімнатах, близьких до їх справжнього дому. AR стане тенденцією в 2019 році в багатьох нішах. Це змінить досвід користувача та змусить більшість компаній розробляти подібні додатки, щоб залишатися зручними для своїх потенційних клієнтів.

В час коли все більше людей купують товари та послуги на ходу, через смартфони та планшети, компанії змушені приділяти першочергову увагу мобільній комерції, зокрема мобільній версії сайту. Якщо ще зовсім недавно компаніям було достатньо творити адаптивний дизайн під мобільну версію сайту, то нині лідери ринків створюють спеціальні сайти, заходячи на які через мобільні пристрої автоматично змінюють адресу (URL) та ведуть фактично на інший сайт. Користування таким сайтом набагато комфортніше, за рахунок вигляду та розміщення інформації в іншому вигляді, а іноді зовсім в іншому порядку. Наприклад інтернет магазин Rozetka видає в пошуку адресу www.rozetka.com.ua та якщо перейти по цьому URL з мобільного, споживача автоматично переведе на сайт <https://m.rozetka.com.ua/>. Також велику популярність серед компаній та їх споживачів здобули додатки. Завдяки їм інтернет магазинам набагато легше збирати історію відвідування сайту, та шлях дій споживача на ньому.

При глобальній діджиталізації економіки суттєвої ролі набувають системи бізнес-аналітики. При виникненні попиту на продукти, які можуть аналізувати постійно зростаючі канали даних, виникає й пропозиція на системи які зможуть автоматизувати збір даних й аналізувати його без втручання людини. Такі системи бізнес-аналітики, як Oistat, PrimeGate, Origami збирають дані з CRM системи, сайтів. З цих даних формуються звіти за ключовими бізнес-показниками.

Одним з інноваційних інструментів цифровізації є розробка біометричних платіжних карт. Так, китайський виробник систем ідентифікації FETIAN і компанія FingerprintCards, працюватимуть над розробкою біометричних карт для безконтактних платежів. В карту буде вбудований модуль датчиків відбитків пальців T-Shape. Цей енергоекономічний модуль призначений для інтеграції в смарт-карти. До цього китайський FETIAN співпрацював з компанією IDEX. Біометричні карти, які вони почали розробляти рік тому, нещодавно були запущені в тестовому режимі на азійських ринках. До інноваційних інструментів цифровізації належать і магазини майбутнього. В Сеулі відкрився магазин GS25 з сканером обличчя для оплати товарів. Після сканування обличчя покупця з його кредитної картки автоматично знімається необхідна сума. Ще одна інноваційна розробка яку тестують в магазині GS25 ідентифікує продукт без використання штрих-коду. За словам співробітників компанії, сканеру потрібно всього одна секунда, в той час як раніше на сканування товару витрачалось до 15 секунд.

Варто відзначити й інновації в фінансовій сфері. Так, японський банк MUFG анонсував плани по запуску мережі блокчейн-платежів. MUFG спільно з Akamai планують розробити систему, яка забезпечить користувачів можливістю робити більш швидкі і дешеві платежі. Система зможе обробляти мільйон транзакцій в секунду в умовах реального часу. Планований час очікування проходження транзакції буде займати до двох секунд.

На тлі популяризації крипто валют в світі, Bank of America, передбачаючи виникнення необхідності про надання послуги зі зберігання крипто валютних активів банками, запатентував механізм зберігання крипто валют клієнтів фінансовими установами. У 2017 році SWIFT запусив систему gpi яка зробила прозорими етапи міжбанківських переказів не тільки для банків, а й для компаній або приватних осіб, які беруть участь в транзакції. Система SWIFT gpi забезпечує відстеження платежів в режимі реального часу. Основною проблемою в системі стала неможливість змінити дані, так як вони доступні з самого початку транзакції. На сьогоднішній день компанія працює над усуненням цієї проблеми. Swift розробляє нову функцію, впровадження якої дозволить банкам відправляти і отримувати виклик API через Swift з метою перевірки інформації облікового запису бенефіціара і банку-одержувача. Завдяки цьому, банки зможуть виправити будь-яку неточність або заповнити відсутню інформацію, усуваючи при цьому будь-які затримки транзакцій.

Таким чином, згідно з проведеним дослідженням інноваційних інструментів цифрової економіки можна зробити висновок про необхідність впровадження в Україні інноваційних цифрових технологій, в іншому випадку “цифровий розрив” та суттєве відставання країни у розвитку порівняно з прогресивними “цифровізованими” країнами буде лише збільшуватись.

Список використаних джерел

1. Ляшенко В.І. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія / В.І. Ляшенко, О.С. Вишневський; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2018. – 252 с.
2. Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти : моногр. / Н. П. Мешко, О. М. Сазонець, О. А. Джусов, О. В. Пирог, С. Е. Сардак; ред.: Н. П. Мешко; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 470 с.
3. Mesenbourg T. L. Measuring the Digital Economy / US Bureau of the Census, Suitland, MD. 2001. <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/workingpapers/2001/econ/umdigital.pdf>.
4. The Statistics Portal <https://www.statista.com>
5. Тарасюк М. В. Інновації в глобальній цифровій фінансовій сфері: оцінка трансформацій // М. В. Тарасюк, О. О. Кошечев / Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 131. – 2017. – С. 94-109.
6. Краус Н.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку [Електронний ресурс] / Н. М. Краус, О. П. Голобородько, К. М. Краус // Ефективна економіка. – 2018.

Кліперт О.В., студентка 3 курсу, група ЕПР-16,
факультет економіки та менеджменту

Науковий керівник – к.е.н., доц. **Подлужна Н.О.**

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Покровськ, Україна

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ДИВЕРСИФІКОВАНОЇ ФОРМИ ЕКОНОМІКИ ЗНАТЬ КРАЇНИ

За останні десятиріччя, завдяки технологічно-інноваційному прогресу, світова економіка суттєво змінилася, залишивши безліч переваг для потенційного економічного зростання. Більшість розвинених країн пройшли через структурні перетворення, і на місце індустріальної економіки прийшла епоха економіки знань, яка формується за рахунок диверсифікації її основних форм, що ґрунтуються на сукупності інноваційної, креативної, мережевої, цифрової та зеленої типів економік [1, с. 125].

Отже, однією формою економікою знань є креативна економіка, яка забезпечує реалізується за рахунок креативності ідей, вміння якісно використовувати свою фантазію та

творчі здібності, що в свою чергу допомагає економіці швидко реагувати на мінливе господарське середовище. Креативність можна розглядати як фактор економічної стабільності, створення новітніх технологій, як зріст ефективності та забезпечення конкурентоспроможності, що допомагає покращити всі галузі економіки і соціальну сферу.

Велика кількість зарубіжних та вітчизняних вчених присвятили свої дослідження розвитку креативної економіки, зокрема такі як: Т. Адорно, О. Дорошенко, А. Флоріда, Дж. Хокінс, О. Чуль, В. Юрьєв, О. Ястремська. Однак, не до кінця розкритим залишається питання стосовно розвитку креативної економіки як диверсифікованої форми економіки знань.

Саме тому метою дослідження є визначення впливу креативної економіки та розкриття напрямів, що допоможуть покращити умови для розвитку підгалузей та видів діяльності усіх сфер економіки, які мають здатність до підвищення доходів, рівня зайнятості, сталого розвитку та безпосередньо сприяють економічному зростанню. На сучасному етапі глобалізації світу креативна економіка є рушійним фактором соціально-економічного та соціально-культурного розвитку країни. До того ж креативна економіка є одним з найважливіших шляхів досягнення інноваційного розвитку. При цьому, термін «креативність» визначається як творчий підхід до чого-небудь із залученням нових, раніше не використаних ідей. Поняття «креативна економіка» вперше з'явився у 2000 р. завдяки Джону Хокінсу [2, с. 105]. Він зазначав, що особливість креативної економіки полягає в системі специфічних соціально-економічних стосунків між власною економікою і творчим підходом до її розвитку і вдосконалення.

На рівні суб'єктів господарювання визначено, що творчість, інновації та генерація нових ідей є перевагою у виробничо-комерційній діяльності серед конкурентів. Креативна економіка базується на методології прийняття нестандартних, оригінальних і нетрадиційних управлінських рішень, як з метою стратегічного розвитку, так і подолання постійно виникаючих кризових явищ, коли потрібно шукати нові напрямки виживання, просування вперед, й досягнення конкурентоспроможності фірми.

Розвиток креативної економіки значно впливає формування економіки знань в регіонах України. Передумовою цього виступає певний рівень економічних знань, підприємницьких навичок та творчого потенціалу людини. Завдяки цьому на сучасному етапі велика кількість суб'єктів господарювання більше переваги віддають підготовці й підвищенню рівня кваліфікації креативних та інтелектуальних вмінь та навичок працівників, адже завдяки їм підприємство може приймати такі управлінські рішення, що допоможуть змінюватися та пристосовуватися до мінливості ринкових умов [3, с. 26].

Для прогресивного зростання креативної економіки та її становлення важлива роль надається споживачу, для якого виготовляється продукція. Однак для активного розвитку креативної економіки як диверсифікованої форми економіки знань необхідна наявність великої кількості забезпеченого населення і високий рівень інтелектуального розвитку споживача. Отже, встановлено, що продукція креативної економіки не є предметом першої необхідності. Споживач зразу витрачає зароблені кошти на задоволення фізіологічних потреб, які є необхідними для виживання (продукти харчування, житло, одяг). Продукція таких креативних галузей, як: мистецтво, музеї та виставки, комп'ютерні ігри, музика, буде користуватися попитом серед тих споживачів, які мають достатньо коштів на задоволення цих потреб.

Другою умовою зростання креативної економіки є рівень освіти споживачів. У сучасному світі освічені люди в пошані, оскільки створення високотехнологічної економіки не може відбуватися без відповідного розвитку людини як носія загальних і спеціальних знань та вмінь. Важливо, щоб споживач мав здатність до естетичного сприйняття, приділяв увагу не тільки корисності та функціональності, але й естетичній стороні пропонованої продукції. У зв'язку з цим в умовах креативної економіки повинна зрости потреба і відповідно, підготовка креативних кадрів для управління соціально-економічними процесами в усіх сферах економічної діяльності національної економіки [4].

Наступний не менш важливий фактор, що сприяє збільшенню частки креативного сектора, – це творчий потенціал людини. Кожна особистість унікальна і володіє певними вміннями і навичками, які властиві тільки їй, сюди можна віднести художників, співаків, дизайнерів, тобто усіх, хто якимсь чином пов'язаний із творчістю. Однак, щоб розвинути ці навички, творче середовище повинно бути відкритим, доброзичливим, здатним прийняти кожного, незалежно від його поглядів та культурних цінностей.

Досліджено, що існує ряд проблем, які виникають у процесі перетворення креативних ідей в продукт для споживання. Ці проблеми пов'язані із залученням додаткових коштів. Саме завдяки інвестиціям креативні ідеї можуть бути практично перетворені у продукт діяльності. На жаль, економіка багатьох регіонів, не відповідає умовам, необхідним для формування креативної галузі, до цих умов можна віднести наступні:

1. Недостатня кількість фінансових ресурсів;

2. Відсутність чітко розроблених регіональних програм щодо забезпечення інноваційного розвитку креативної економіки;

3. Відсутність стимулу вкладати кошти в інноваційний розвиток культури.

Для того, щоб подолати ці проблеми ми повинні на регіональному рівні стимулювати зацікавленість суб'єктів господарювання у розвитку креативної економіки, збільшення джерел фінансування інновацій за рахунок залучення іноземних інвестицій [5, с. 110].

Таким чином, встановлено, що розвиток креативної економіки дозволить забезпечити:

1. Надання відповідного рівня освітніх послуг з використанням новітніх підходів подання матеріалу;

2. Розвиток сфери культури та мистецтва;

3. Збільшення частки науково-дослідницьких робіт в регіоні;

4. Введення нових ефективних способів організації власної діяльності;

5. Досягнення економічної стабільності та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання;

6. Пришвидшення процесів формування економіки знань на регіональному та національному рівнях;

7. Збільшення частки середнього класу у структурі населення країни.

Список використаних джерел

1. Подлужна Н.О. Досягнення економічного прогресу в Україні на основі диверсифікації форм економіки знань та прояву ефекту меліоризму. *Управління економікою: теорія та практика*. Шості Чумаченківські читання: зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; редкол.: О.І. Амоша (голов. ред.), В.І. Ляшенко (відп. ред.), Ю.С. Залознова та ін. Київ. 2017. С. 121-133.

2. Хокинс Дж. Креативная экономика. Как превратить идеи в деньги. М.: Издательский дом «Классика XXI». 2011. 205 с.

3. Шевчук А.М. Освітня та інноваційно-креативна метрополійні функції міст та їх вплив на регіональний розвиток. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2013. Вип. 2(100). С. 26-35.

4. Волошина С.В. Нерівність доходів населення України як перешкода розвитку людського капіталу. Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/153.pdf (дата звернення – 20.11.2018).

5. Клоудова Й. Влияние развития креативной экономики на экономически отсталые регионы / Й. Клоудова. *Журнал новой экономической ассоциации*. 2010. № 5. С. 110-125.

3 СЕКЦІЯ / 3 SECTION

Фінансова політика: сучасні проблеми та перспективи вдосконалення

Финансовая политика: современные проблемы и перспективы совершенствования

Financial policy: current problems and prospects for improvement

Белорус А.В., студентка 3 курсу, група ФК-161,
фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Товстиженко О.В.**, к.е.н., доц.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: ArinaOrihovskaya@i.ua

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Інвестиційна діяльність є невід'ємною складової фінансової політики кожної держави. Залучення грошових коштів національних та іноземних інвесторів є необхідною умовою ефективного функціонування валютного, фондового, кредитного та фінансового ринку в цілому. Саме інвестиційна діяльність виступає основоположним чинником зростання економіки, даючи змогу акумулювати тимчасово вільні фінансові ресурси та спрямувати їх на реалізацію різноманітних проектів з метою отримання майбутньої економічної вигоди [4, с.63]. Зокрема, інвестиції – це один з першочергових факторів, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності та дохідності підприємств різних розмірів та форм власності.

В умовах глобалізації та інтеграції, загострення політико-економічної ситуації, проникнення іноземних виробників на вітчизняні ринки Україна потребує значної допомоги у вигляді додаткових фінансових ресурсів. Інвестування в першу чергу пов'язано з оновленням та модернізацією основних засобів підприємства, впровадженням інноваційних розробок та технологій, забезпеченням розширення установ та організацій (створення нових підрозділів, філій). На сьогодні велика частка підприємств змушена самостійно фінансувати процес виробництва, оновлювати власні фонди або брати кредити під надвисокі банківські відсотки. Брак фінансових ресурсів гальмує розвиток українського малого та середнього бізнесу, робить його низькорентабельним та неконкурентоспроможним як на вітчизняному, так і зарубіжному ринках.

Важливим показником інвестиційної діяльності вважаються обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну, що є найбільш привабливою формою капіталовкладень для національної економіки. Прямі інвестиції – це один з видів інвестицій, що передбачає вкладання грошових коштів в розвиток матеріального виробництва та сферу послуг. У таблиці 1 наведені обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну та з України з 2010 по 2017 роки.

Таблиця 1 – Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україні, 2010-2017 рр. (млн дол США)

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ПІІ в Україну	6495	7207	8401	4499	410	2961	3284	2202
ПІІ з України	736	192	1206	420	111	-51	16	8

Джерело: складено за даними [5]

Згідно з даними таблиці 1, необхідно зазначити, що до 2013 року обсяги іноземних інвестицій в Україну мали яскраву тенденцію до зростання (2010 р. – 6495 млн дол, 2012 р. – 8401 млн дол). Це було пов'язано з поступовою стабілізацією економіки України та підвищенням рівня інвестиційної привабливості українських підприємств. Проте, починаючи з 2013-го року, обсяги іноземних інвестицій в Україну помітно скоротились (2013 р. – 4499 млн дол, 2015 р. – 2961 млн дол), та найменші обсяги були зафіксовані у 2014 році – лише 410 млн грн, що майже у 11 разів менше, ніж у 2013-му році. Дану ситуацію можна пояснити

наявністю високих ризиків для іноземних інвесторів, зокрема, загострення військово-політичного становища, економічної кризи України, розлад фінансової системи, наявність бюрократичних та інших перешкод. На сьогодні обсяги іноземних інвестицій в Україну також зменшуються (2016 р. – 3284 млн дол, 2017 р. – 2202 млн дол).

Щодо діяльності національних інвесторів закордоном, то найбільші обсяги інвестицій становили 1206 млн дол у 2012 році, однак з 2013-го року простежується тенденція до зменшення інвестицій. У 2017-му році обсяги іноземних інвестицій з України склали 8 млн грн.

Значну роль у розвитку підприємств та організацій відіграють капітальні інвестиції. Капітальні інвестиції – це витрати на будівництво нових, розширення, реконструкцію та технічне переобладнання наявних основних засобів виробничого та невиробничого призначення. Щодо їхнього економічного змісту, то це особливий вид інвестицій, який уособлює у собі широкий спектр напрямів та процесів, що відбуваються у суспільному відтворенні. Їх вплив на економіку країни пов'язаний із утворенням капіталу [2, с.14]. Через нерозвиненість фондового ринку в Україні більшість інвестицій здійснюється саме у капітальній, а не у фінансовій формі [4, с.64]. Пропонуємо розглянути структуру капітальних інвестицій за видами економічної діяльності у 2014 та 2017 роках на рисунках 1 та 2.

Рисунок 1 – Структура капітальних інвестицій за видами економічної діяльності у 2014 році
Джерело: складено за даними [1]

Відповідно до даних рисунків 1 та 2, необхідно зазначити, що найбільшу частку у структурі капітальних інвестицій у 2014 році займали промисловість (38,02%), будівництво (19,16%) та оптова і роздрібна торгівля (9,13%). У 2017 році відбулися деякі структурні зрушення, так як помітно зросла частка сільського, лісового та рибного господарства (з 8,29% до 14,33%), що свідчить про зміцнення позиції АПК на міжнародній арені. Також суттєво збільшилась частка державного управління й оборони у структурі капітальних інвестицій з майже незначної (2,56%) до впливової (7,32%). Натомість частка промисловості та будівництва зменшилась й становить 31,95% та 11,63% відповідно. Ситуація, що склалась, означає, що Україна тяжіє до розвитку промислово-аграрного сектору, потребує інвестицій в сферу оборони та управління, має привабливий та перспективний АПК, проте поступово втрачає свої позиції щодо розбудови потужної промислової інфраструктури, що, в свою чергу, є головним джерелом наповнення бюджету.

Рисунок 2 – Структура капітальних інвестицій за видами економічної діяльності у 2017 році

Джерело: складено за даними [1]

За умов євроінтеграції та глобалізації вітчизняної економіки соціально-економічний розвиток України неможливий без достатнього фінансування капітальних інвестицій, насамперед у модернізацію виробництва високотехнологічних та конкурентних товарів з високою доданою вартістю, та нарощування їх експорту, а також запровадження інноваційних і енергоощадних технологій [2, с.14]. В умовах зниження капітальних вкладень в такі економічні сфери, як промисловість, будівництво, транспорт та зв'язок, відповідно до рис.2, постає нагальна проблема знаходження нових джерел фінансування. Не лише іноземні інвестори прагнуть вкласти кошти в розвиток певних галузей та підприємств, адже суттєве значення для України мають такі вкладники, як держава, місцеві бюджети та самі підприємці. Більш детальна інформація щодо джерел фінансування капітальних інвестицій наведена в таблиці 2.

Відповідно до даних рисунків 1 та 2, необхідно зазначити, що найбільшу частку у структурі капітальних інвестицій у 2014 році займали промисловість (38,02%), будівництво (19,16%) та оптова і роздрібна торгівля (9,13%). У 2017 році відбулися деякі структурні зрушення, так як помітно зросла частка сільського, лісового та рибного господарства (з 8,29% до 14,33%), що свідчить про зміцнення позиції АПК на міжнародній арені. Також суттєво збільшилась частка державного управління й оборони у структурі капітальних інвестицій з майже незначної (2,56%) до впливової (7,32%). Натомість частка промисловості та будівництва зменшилась й становить 31,95% та 11,63% відповідно. Ситуація, що склалась, означає, що Україна тяжіє до розвитку промислово-аграрного сектору, потребує інвестицій в сферу оборони та управління, має привабливий та перспективний АПК, проте поступово втрачає свої позиції щодо розбудови потужної промислової інфраструктури, що, в свою чергу, є головним джерелом наповнення бюджету.

На сьогодні найбільш значущими інвесторами для підприємств, згідно з табл.2, залишаються безпосередньо підприємці, що використовуються власні вільні кошти для купівлі та оновлення основних фондів та інших активів. Також суттєву роль, починаючи з 2015 року, відіграють кошти місцевих бюджетів, що свідчить про активізацію діяльності об'єднаних громад. Сума капітальних інвестицій у 2017 році склала 41565,5 млн грн, що у 6 разів більше порівняно з 2013 роком. Важливою залишається й діяльність населення, капітальні інвестиції яких мають тенденцію до зростання. За рахунок державного бюджету

була освоєна невелика частка інвестицій - 15295,2 млн грн, що свідчить про наявність вад у державних фінансах та збільшення споживчих видатків.

Таблиця 2 – Капітальні інвестиції за джерелами фінансування, 2010-2017 рр. (млн. грн.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5
у т.ч. за рахунок								
коштів державного бюджету	10223,3	17376,7	16288,3	6174,9	2738,7	6919,5	9264,1	15295,2
коштів місцевих бюджетів	5730,8	7746,9	8555,7	6796,8	5918,2	14260,0	26817,1	41565,5
власних коштів підприємств та організацій	111371,0	147569,6	171176,6	165786,7	154629,5	184351,3	248769,4	310061,7
кредитів банків та інших позик	22888,1	36651,9	39724,7	34734,7	21739,3	20740,1	27106,0	29588,9
коштів іноземних інвесторів	3723,9	5038,9	4904,3	4271,3	5639,8	8185,4	9831,4	6206,4
коштів населення на будівництво житла	18885,9	17589,2	22575,5	24072,3	22064,2	31985,4	29932,6	32802,5
інших джерел фінансування	7752,5	9312,8	10030,9	8036,7	6690,2	6674,7	7495,5	12941,3

Джерело: складено за даними [1]

Для подолання наявних проблем, зокрема, зменшення обсягів прямих інвестицій, недостатня розвиненість фондового ринку, переорієнтація капітальних інвестицій в бік сільського господарства та державного управління й оборони, в Україні здійснюється реформування для активізації інвестиційної діяльності.

Для подальшого покращення інвестиційного клімату України актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки [3].

Як приклад, наведемо ряд позитивних кроків у цьому напрямі, що вже були реалізовані [3]:

1. На сьогодні в Україні створене правове поле для інвестування та розвитку державно-приватного партнерства.

2. На території України до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності, тобто надано рівні умови діяльності з вітчизняними інвесторами. Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації.

3. Для підвищення захисту іноземних інвестицій Законом України від 16.03.2000 № 1547 ратифікована Вашингтонська Конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами.

4. Підписано та ратифіковано Верховною Радою України міжурядові угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій з більше ніж 70 країнами світу.

Приєднання України до Декларації ОЕСР та набуття членства в Інвестиційному комітеті ОЕСР надасть такі суттєві переваги для країни, а саме [3]: свідчитиме про запровадження

Україною міжнародних стандартів здійснення інвестиційної діяльності; сприятиме залученню прямих іноземних інвестицій шляхом усунення обмежень щодо секторів, в яких іноземне інвестування заборонено та забезпечення національного режиму для транснаціональних корпорацій (далі – ТНК) відповідно до системи розвитку міжнародних стандартів у регулюванні відносин ТНК із країнами, що приймають їхні інвестиції; сприятиме поліпшенню конкурентного середовища та впливу на впровадження та розповсюдження інновацій; сприятиме реалізації принципів та стандартів соціальної відповідальності бізнесу згідно з керівними принципами ОЕСР щодо ведення відповідального бізнесу.

На сучасному етапі розвитку в Україні спостерігається тенденція відтоку іноземних інвестицій через високі політичні та фінансово-економічні ризики. Більшість інвестицій припадає на капітальну форму, адже існує проблема нерозвиненості фондового ринку, що в європейських країнах є головним осередком мобілізації та розподілу вільних грошових коштів. Найбільші обсяги інвестицій надходять в такі сфери, як промисловість, будівництво, сільське господарство та оптова й роздрібна торгівля. Основними джерелами фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємців та місцевих бюджетів, причому роль останніх помітно зростає. Зважаючи на вади інвестиційної діяльності, держава проводить політику активізації та стимулювання національних і зарубіжних інвесторів за допомогою удосконалення правової та організаційної бази, налагодження міжнародних взаємин, що вже мають позитивні зрушення.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Майорова Т. В./ Капітальні інвестиції: сутність та проблеми реалізації в кризових умовах / Т. В. Майорова, В. В. Крук, Я. В. Шевчук // Інвестиції: практика та досвід. - 2015. - № 21. - С. 12-16.
3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
4. Мордань Є.Ю./ Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні// Є.Ю. Мордань, К.С. Закорко// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - С. 63–67.
5. Прямі іноземні інвестиції: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2017>

Гончаренко Ю. В., студентка 3 курсу, група ФКт-171,
фінансово-економічний факультет

Науковий керівник: **Парубець О. М.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет(м. Чернігів, Україна)
YulyaGonsharenko_24@ukr.net

УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ПРОЦЕСОМ В УКРАЇНІ

Бюджет є важливим атрибутом будь-якої країни і невід’ємним засобом реалізації економічно-соціальної політики держави. В сучасних умовах господарювання важливого значення набуває проблема створення дохідної та видаткової складової бюджету для забезпечення ефективного розвитку економіки країни. Слід відмітити, що актуальною є при прийнятті бюджету та його виконанні, проблема прозорості бюджетного процесу.

Дослідженням питань управління бюджетним процесом в Україні було присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених, зокрема, таких як: Ю. Пасічник [2], В. Федосов [3], С. Юрій [3]. Прозорість українського бюджетного процесу досліджували Н. Бак [4], Є. Пономаренко, Н. Вакарюк [5]. Світовий досвід забезпечення прозорості бюджетної системи, створення сприятливих умов для залучення громадян до участі в бюджетному процесі розглядали О. Іваницька [6], Є. Тихомирова [7] та експерти Міжнародного бюджетного партнерства [8].

Проведені вченими дослідження розкривають широке коло питань, які стосуються визначення сутності поняття «бюджетний процес», методичних аспектів аналізу і оцінки

бюджетного процесу, проте багато питань залишаються недостатньо висвітленими і потребують подальших досліджень. Безпосередньо це пов'язано з дослідженням проблем організації бюджетного процесу на сучасному етапі, основних факторів, що на нього впливають та основних причин, що перешкоджають ефективному виконанню бюджетного процесу.

Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджетний процес визначають як «регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства»[1]. Актуальність регулювання бюджетного процесу обумовлена потребою вивчення впливу децентралізації української фінансово-економічної системи на ефективність виконання бюджетного процесу. Відповідно до ст. 19 Бюджетного Кодексу України бюджетний процес складається з наступних стадій[1]: складання проектів бюджетів; розгляд проектів та прийняття ЗУ «Про Державний бюджет України» (рішення про місцевий бюджет); створення та розгляд звіту про виконання бюджету та прийняття відповідних рішень. Всі стадії є взаємопов'язаними між собою.

Слід відмітити, що в сучасних умовах кожен з етапів реалізації бюджетного процесу має недоліки. Також важливим є встановлення прозорості бюджетного процесу на всіх стадіях. Тому важливим є дослідження основних проблемних питань реалізації бюджетного процесу на загальнодержавному та місцевому рівнях. Ключовими проблемними питаннями на стадії складання проектів бюджетів є: непрозорість бюджетного процесу; вплив політичної нестабільності та ситуація на Сході країни; несвоєчасне приймання бюджету; низький рівень якості бюджету через неефективне планування, що призводить до необґрунтованого схвалення основних макроекономічних показників, що в подальшому слугує базою для внесення змін і доповнень до закону, і, як результат зменшується соціальний ефект, очікуваний від закону; проблема ефективного розподілу видатків між місцевим та загальнодержавним рівнем; відсутність доступу місцевих та регіональних органів влади до методів розподілу дохідної та видаткової складової бюджету, міжбюджетних трансфертів.

На етапі розгляду проекту та прийняття закону наявні наступні проблеми: порушення стадії розгляду проекту на всіх рівнях; відсутність нагляду за дотриманням законодавчих правил з приводу розгляду та затвердження бюджету. Аналізуючи другий етап бюджетного процесу в Україні за останні роки можна зробити висновок про несвоєчасне прийняття держбюджету органами влади (табл. 1). Важливим є той факт, що в роки, коли бюджет було прийнято своєчасно, в Україні спостерігалися найвищі темпи росту ВВП. Міжнародний досвід показує, що вчасне прийняття державного бюджету є важливим фактором розвитку економіки країни.

Таблиця 1 - Аналіз прийняття ВРУ ЗУ «Про державний бюджет України» в 2015-2017 рр.

Рік	Дата подачі проекту бюджету КМУ до ВРУ	Нормативний термін прийняття ЗУ «Про державний бюджет України»	Фактична дата прийняття	Кількість доповнень до прийнятого закону	Темпи росту ВВП, у % до попереднього року
2015	12.12.2014 р.	до 01.12.2013 р.	28.12.2014 р.	10	90,2
2016	17.12.2015 р.	до 01.12.2014 р.	25.12.2015 р.	10	102,3
2017	15.09.2016 р.	до 01.12.2015 р.	21.12.2016 р.	6	102,5

Джерело: складено автором на основі [10].

Як бачимо з таблиці 1, лише в 2017р. КМУ своєчасно (не пізніше 15 вересня) подав проект Закону про Держбюджет до ВРУ, проте фактична дата прийняття закону не відповідає нормативній. Також вже затвердженні бюджети часто ставали об'єктом секвестрування, внаслідок чого часто вносяться зміни і доповнення до затвердженого закону. Варто зазначити, що в Україні існує безліч питань, які потребують вирішення у сфері правового регламентування бюджетного процесу.

Стадія виконання бюджетного процесу має суттєвий вплив на бюджетну політику країни. Основними проблемами при виконанні бюджету є: наявність державної заборгованості та потреби в її обслуговуванні; наявність дефіциту бюджету; зменшення видатків на соціальну сферу; порушення рівноваги у розподілі коштів для місцевих бюджетів; відсутність доступного інформування громадян про бюджетні видатки.

В процесі розгляду і прийняття звіту про виконання бюджету виникають наступні проблеми: нецільове витрачання коштів бюджету; відсутність ефективної системи нагляду за бюджетними установами; порушення прав органів місцевої влади щодо права розпорядження коштів місцевими бюджетами.

За даними міжнародного рейтингу бюджетної прозорості – Open Budget Index, що проводить Міжнародне бюджетне партнерство, Україна у 2017 році зайняла 39 місце зі 115 країн (на 18 пунктів вище ніж у 2015 році). Середнє значення бюджетної відкритості становить – 43 зі 100 балів. В Україні даний показник складає – 54 бали. В порівнянні з країнами Східної Європи, Україна знаходиться на одному рівні з Словаччиною (59 балів), Польщею (59 балів), Молдовою (58 балів) [8].

Не звертаючи уваги на всі проблемні питання реалізації бюджетного процесу, Україна зайняла достойну позицію. Вона має всі можливості для того, щоб піднятися ще вище, адже в країні запроваджується перехід на середньострокове бюджетне планування. Середньострокове бюджетне планування дає змогу на загальнодержавному рівні: забезпечити фінансово-економічну стабільність в країні; створити систему контролю за державним боргом; забезпечити прозорість діяльності головних розпорядників коштів бюджету шляхом оприлюднення звіту про фінансування бюджетних програм; збільшення антикорупційності бюджетного процесу. Переваги матимуть і місцеві бюджети, зокрема при трирічному плануванні вони будуть працювати виключно для задоволення інтересів громад, а також можуть самостійно прогнозувати, на що їм розраховувати в майбутньому, а не чекати «бюджетного подарунку» з Києва.

Відповідно до рейтингу прозорості 100 міст України, відкритість бюджетного процесу становить близько 38%. Жодне місто не набрало абсолютну кількість балів з відкритості бюджету. Лідируючі позиції зайняли Вінниця (7,2 бали з 10), Маріуполь (8 балів). Слід зазначити, що одним із лідерів за даним рейтингом є Ніжин (7 балів), оскільки місто здійснило приєднання до системи «відкритий бюджет», де всі показники бюджету міста є доступними для суспільства, що дає змогу зменшити рівень корумпованості місцевих органів влади [9].

Втім, перехід на середньострокове планування для України має і певні ризики. По-перше, важко передбачити середньострокові інфляційні процеси через політичну нестабільність та ситуацію на Сході; коливання курсу гривні, підвищення тарифів, цін. І відповідно, якщо не вдасться спрогнозувати ці показники, то трирічне планування не дасть очікуваного ефекту. По-друге, розпорядники коштів бюджету на місцевому рівні ще неготові до встановлення середньострокового планування, оскільки більшість із них не вміють розробляти плани розвитку на трирічну перспективу. Схожа ситуація виникла і при запровадженні програмно-цільового методу планування місцевих бюджетів, яка так і залишилась затверджена лише на папері.

Отже, проблема удосконалення управління бюджетним процесом є досить актуальною для України і потребує негайного вирішення. Серед основних заходів спрямованих на удосконалення управління бюджетним процесом можна назвати широке залучення громадськості до процесу формування і використання коштів бюджетів усіх рівнів шляхом розвитку учасницького бюджетування, що сприятиме посиленню контролю за ефективним і цільовим витрачанням бюджетних коштів; запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення ще більшої прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на усіх етапах бюджетного процесу. Розробка та удосконалення описаних вище заходів сприятиме розвитку механізму управління бюджетним процесом в Україні.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: від 08.07.2010р. №2456-VI(зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>;
2. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: [навч. посіб.] / Ю.В. Пасічник. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К.: Знання, 2008. – 670 с. – С. 441;
3. Юрій С.І. Фінанси: [підручник] / С.І. Юрій; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с. – С. 177;
4. Бак Н. А. Прозорість бюджетного процесу як фактор підвищення ефективності бюджетного менеджменту в Україні / Н. А. Бак // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 1 (11). – С. 43–49;
5. Пономаренко С. Б. Реформування організації та реалізації бюджетного процесу: основні напрями, проблеми та шляхи їх вирішення / С. Б. Пономаренко, Н. А. Вакарюк // Вісн. ЖДТУ. – 2015. – № 4 (74). – С. 185–191;
6. Іваницька О. М. Забезпечення прозорості державних фінансів і фінансової системи України / О. М. Іваницька // Наук. пр. НДФІ. – 2014. – № 4 (69). – С. 13–19;
7. Тихомирова Є. Б. Транспарентність бюджету України: методики оцінки Держдепартаменту США та Міжнародного бюджетного партнерства [Електронний ресурс] / Є. Б. Тихомирова // Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки : електрон. зб. наук. пр. / Ін-т між-нар. відносин Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 5. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2502. – Назва з екрана;
8. Open Budget Survey 2017 [Electronic resource] // International Budget Partnership. Open Budgets. Transform Lives. – Mode of access : www.url : <http://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/>.
9. Transparent Cities/ Прозорі міста [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Transparent Cities. – Режим доступу: <http://transparentcities.in.ua>.
10. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/ru.

Гончаренко Ю.В., студентка 4 курсу, група ФКт-171,
фінансово-економічний факультет

Науковий керівник: **Штирхун Х.І.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет(м. Чернігів, Україна)
e-mail: YulyaGonsharenko_24@ukr.net

ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ МОЛОДІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

В умовах світової фінансово-економічної кризи безробіття залишається актуальною проблемою. Зокрема, значної уваги потребує безробіття молоді, оскільки це найбільш чутлива верства населення, яка стикається з великою кількістю проблем. Кожного року навчальні заклади України випускають велику кількість молодих спеціалістів, перед якими виникає проблема пошуку роботи за спеціальністю, проте, при працевлаштуванні роботодавці часто віддають перевагу людям з досвідом роботи у даній сфері. Варто зазначити, що проблема безробіття молоді значною мірою впливає на економіку України, адже молодь є стратегічним ресурсом держави, саме в її руках зосереджено майбутнє країни, проте, через проблеми з працевлаштуванням вона вимушена їхати закордон у пошуках кращої долі.

Питанням безробіття присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема, таких як: Л. Гальків, О. Піжук, В. Фелоренко та ін. Проведені вченими дослідження розкривають широке коло питань, які стосуються визначення сутності поняття “безробіття”, методичних аспектів аналізу і оцінки безробіття, взаємозв’язку інфляційних процесів і безробіття, проте багато питань залишаються недостатньо висвітленими і потребують подальших досліджень. Зокрема, це стосується дослідження умов виникнення молодіжного безробіття, основних факторів, що на нього впливають та основних причин, що погіршують рівень зайнятості молоді України.

Для визначення сутності молодіжного безробіття важливим є ідентифікація причин виникнення даного явища. Швидкому розвитку безробіття серед молоді України сприяють як екзогенні фактори, що пов’язані з зовнішніми процесами (високий рівень зовнішньої та внутрішньої міграції в Україні; світова економічна криза), так і ендогенні фактори (тобто фактори внутрішнього середовища, серед яких невідповідність між попитом та пропозицією на ринку трудових ресурсів; недосконалість законодавчої бази з питань зайнятості, завищені вимоги

роботодавців щодо кваліфікації молодих спеціалістів; низька заробітна плата і, як наслідок, небажання молоді заповнювати робочі місця) [4].

Згідно зі статистичними даними Державної служби зайнятості України у I півріччі 2017 року найвищі показники зайнятості спостерігались серед населення віком 35-39 років, що становило 76,5% (рис. 1). Це найвищий рівень, у порівнянні з середнім значенням серед усіх вікових груп (56,69%). У віковій групі 15-24 роки даний показник становив 28,2% [2]. Це пояснюється низькою конкурентоспроможністю на ринку праці у порівнянні з іншими категоріями молоді. Населення у віці від 15 до 20 років навчається, тому їм не до працевлаштування, а у віці 20-24 років – це випускники та студенти, які не можуть знайти роботу через відсутність досвіду.

Рисунок 1 демонструє, що рівень зайнятості українського населення у I півріччі 2017 та 2018 років у відсотковому співвідношенні суттєво не відрізняється, хоча за абсолютними величинами рівень зайнятості у I півріччі 2018 у порівнянні з I півріччям 2017 року за віковими групами є нижчим; найбільший рівень зайнятості мають особи у віці 40-49 років (78,0%), а найменший – особи у віці 60-70 років (13,4%) та молодь (27,3%).

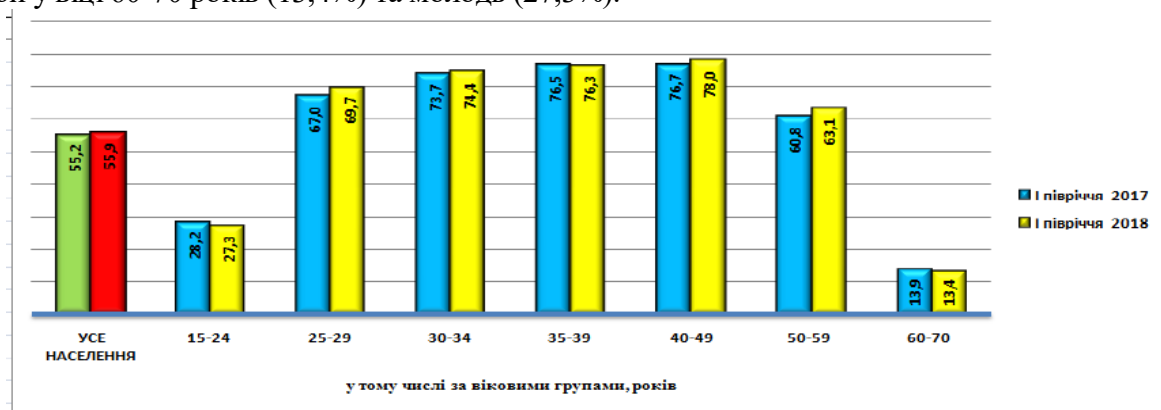

Рисунок 1 – Рівень зайнятості населення у I півріччі 2017 та 2018 років, % (за віковими групами)

Джерело: складено автором на основі даних [1]

За статистичними даними Міжнародної організації праці (МОП), рівень безробіття населення віком 25-29 років у I півріччі 2018 року становив 11,5%, що є меншим у порівнянні з I півріччям 2017 року (рис. 2). Таке зменшення пояснюється працевлаштуванням молоді як за фахом, так і на малокваліфіковані роботи, де досвід не потрібен [2]. Саме молодь віком 15-24 роки має найвищий відсоток безробіття серед інших вікових груп працездатного населення за I півріччя як 2017 так і 2018 років, який складає 17,7% та 19,7% відповідно, що є практично удвічі вищим, у порівнянні з іншими віковими групами населення. Високі показники безробіття пояснюються тим, що велика частка молоді не має необхідних професійних навичок.

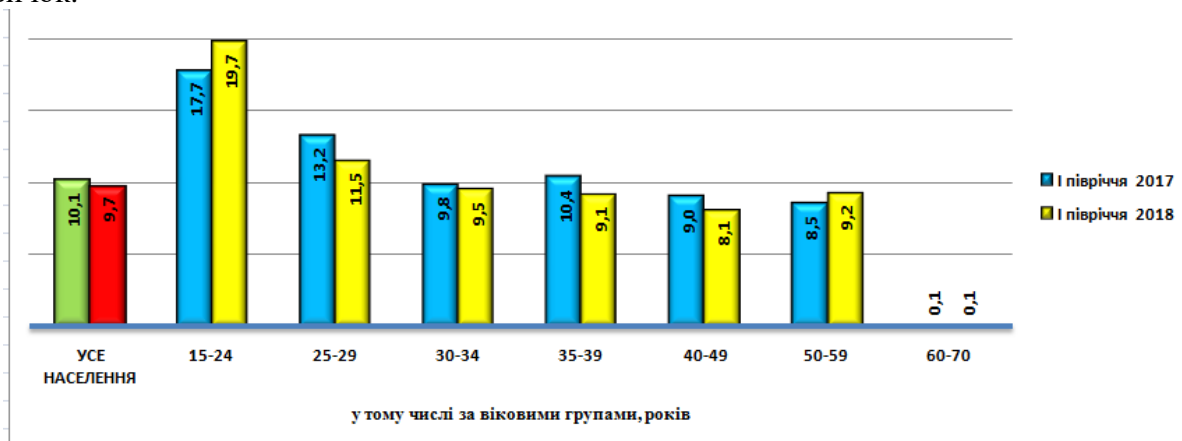

Рисунок 2 – Рівень безробіття населення у I півріччі 2017 та 2018 років, % (за віковими групами)

Джерело: складено автором на основі даних [1]

У науковій літературі наведено безліч порад для вирішення проблеми безробіття молоді України. Однак, ми пропонуємо комбінований підхід. З проведеного вище аналізу, можемо зробити висновки, що основними суб'єктами, які мають відношення до процесу безробіття є: держава, молоді спеціалісти, навчальні заклади, роботодавці. Кожен із суб'єктів має свої інтереси та цілі при вирішенні питань безробіття, які наведено в таблиці 1.

Таблиця 1– Цілі та заходи суб'єктів для подолання причин та наслідків молодіжного безробіття

ДЕРЖАВА	МОЛОДЬ	НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ	РОБОТОДАВЦІ
Цілі			
- створити сприятливі умови для збільшення обсягів інвестицій в освіту; - створити підґрунтя для підвищення кваліфікації молодих спеціалістів – майбутніх платників податків.	- отримати вищу освіту, професійні навички; - знайти добре оплачувану роботу; - просуватись по кар'єрній сходові.	- заповнити контрактні місця, які надані закладу та отримати якнайбільшу кількість бюджетних місць.	- знайти гарних спеціалістів з досвідом роботи.
Заходи			
- створити електронну платформу для пошуку роботи студентами, випускниками; - забезпечити пільги для роботодавців, які прийматимуть на роботу молодих спеціалістів без досвіду роботи.	- брати участь у програмах стажування, ярмарках вакансій; - проводити аналіз ринку праці; - публікувати резюме на сайтах пошуку роботи.	- вдосконалити проведення ярмарок вакансій; - співпрацювати з роботодавцями регіону; - вводити в навчальні програми ВНЗ більше практичних занять.	- організувати програми стажування для студентів з метою отримання досвіду, навичок ще до отримання диплому.

Джерело: складено автором на основі даних [3]

Імплементація описаних вище заходів, зокрема випуску висококваліфікованих спеціалістів та забезпечення їх роботою в Україні, сприятиме зниженню рівня молодіжного безробіття та підвищенню добробуту молоді у країні в цілому.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
3. Кудіна Л. Проблеми молодіжного безробіття та шляхи його подолання / Л. Кудіна, Л. Яцюк. – К. : ГО «Молодіжна Альтернатива», 2011. – 64 с.
4. Яценко Н. М. Причини безробіття молоді в Україні / Н. М. Яценко, Я. Ю. Яковенко // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. - 2013. - Вип. 1. - С. 143-147.

Долгополов М.Г., магістрант
група МФПп-171, фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Ніколаєнко Ю.В.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: dmihailg@ukr.net

ТЕОРІЯ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ

За роки незалежності Україна накопичила чимало проблем вирішення яких необхідно для соціально-економічного розвитку та прискорення процесу євроінтеграції. В часи політичних, економічних та соціальних перетворень будь-яка країна потребує значних фінансових ресурсів, що, за умови відсутності власних коштів, призводить до утворення державного боргу. Його формування України відбулося за рахунок постійного дефіциту бюджету, що зумовило потребу у поточному фінансуванні державних потреб за рахунок кредитних коштів.

Накопичення значного обсягу боргу негативно впливає на стабільність фінансової системи держави і може призвести до економічної кризи. Також надмірне використання даного інструмента призводить до залежності від нього, а іноді і до втрати самостійності ведення державної політики.

Не дивлячись на це, країни активно використовують назване джерело фінансування, особливо в часи їх значного збільшення (кризи, стихійні лиха, війни та ін.). Однією з причин цього є те, що всі названі негативні чинники нівелюються за умови ефективного управління і використання державного боргу для забезпечення економічного зростання. З огляду на це, питання дослідження державного боргу, ефективності управління ним та ризику виникнення боргової кризи актуальне, особливо для України. Боргова безпека є важливим чинником фінансової безпеки яка, у свою чергу, є однією зі складових національної безпеки, забезпечення якої особливо актуальне для нашої країни в часи зовнішньої агресії [5].

Згідно визначення державного боргу, яке надано в Бюджетному Кодексі України, державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави станом на звітну дату, що виникли внаслідок державних запозичень [1].

Державний борг України складається з прямого боргу, тобто коштів які вона залучала самостійно і гарантованого боргу – сума зобов'язань її резидентів виконання яких забезпечено державною гарантією [1].

Боргове зобов'язання виникає внаслідок укладання кредитних договорів або випуску і розміщення боргових цінних паперів. Кредиторами та тримачами цінних паперів можуть бути як резиденти так і нерезиденти України. Відповідно до цієї ознаки, борг поділяють на внутрішній та зовнішній.

Як вже зазначалося, у забезпеченні фінансової безпеки велику роль відіграє ефективне управління державним боргом, тобто сукупність дій, пов'язаних із здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням державного боргу, інших правочинів з державним боргом, що спрямовані на досягнення збалансованості бюджету та оптимізацію боргового навантаження.

В Україні застосовується урядова модель управління боргом, цю функцію виконує Міністерство фінансів. Для підвищення ефективності управління воно має право залучати суб'єктів господарювання для надання консультаційних, рейтингових та інших послуг. Також виділяють банківську та агентську моделі, в першій управлінням займається центральний банк (Кіпр, Данія), а в другій – окрема комерційна структура (Бельгія, Словаччина) [3].

Слід відзначити відмінність понять «погашення» та «обслуговування» державного боргу. Так суть першого полягає в поверненні самого боргу, а другого – в здійсненні плати за користування кредитом, сплати комісій, штрафів та інших платежів, пов'язаних з управлінням державним боргом [2]. Для ефективного управління необхідно дотримуватись певних принципів:

1. мінімізація ризиків – один з найважливіших принципів, його необхідно дотримуватися для забезпечення від коливань глобального ринку;

2. оптимальність структури – перш за все, диверсифікація боргових інструментів необхідна для незалежності від певного кредитора та уникнення піків платежів. Таким чином, диверсифікувати необхідно за різними ознаками: термін погашення, тип інструменту (кредит, облігація), кредитор тощо;

3. відкритість та звітність – надання інформації щодо показників діяльності держави та забезпечення вільного доступу до неї необхідне для оцінки ризиків з боку кредиторів та присудження кредитного рейтингу міжнародними рейтинговими агентствами, на які кредитори також звертають увагу при прийнятті рішень;

4. безумовність виконання зобов'язань – цей принцип необхідний для забезпечення довіри з боку кредиторів, оскільки ризик відмови від виплати відсотків та кредитів державою-позичальником призведе до підвищення відсоткових ставок або ж до відмови подальшого кредитування.

Управління боргом повинно забезпечувати боргову стійкість, тобто здатність країни виконувати свої зобов'язання використовуючи лише загальні методи управління, не вдаючись до спеціальних. До загальних відносять прогнозування і планування, суть яких полягає у визначенні обсягу кредитних коштів які необхідно залучити для фінансування потреб держави; погашення та обслуговування, для забезпечення виконання своїх зобов'язань та моніторинг і контроль, які необхідні для аналізу та забезпечення ефективності використання державних запозичень.

Якщо ж у держави виникли проблеми з дотриманням угоди, їй необхідно вдаватися до спеціальних методів і спільно з кредиторами шукати взаємоприйнятні варіанти вирішення питання.

Рефінансування є найприйнятнішим варіантом вирішення проблем платоспроможності для кредиторів, оскільки зобов'язання виконуються відповідно до раніше укладених угод і в повному обсязі. Держави можуть використовувати цей метод не тільки при настанні кризи, але й для зменшення вартості боргу шляхом виплати старих кредитів за рахунок нових, отриманих під меншу відсоткову ставку.

Сутність реструктуризації полягає в зміні умов, процентних ставок і термінів погашення. Виділяють наступні інструменти реструктуризації:

- уніфікація – об'єднання декількох старих запозичення в одне нове;
- конверсія – зміна дохідності боргових інструментів;
- консолідація – збільшення або зменшення терміну погашення;
- новація – домовленість щодо заміни одного зобов'язання іншим;
- сек'юритизація – обмін кредитів на боргові цінні папери.

Значну роль у реструктуризації державних боргів відіграє співпраця з Паризьким клубом кредиторів. Необхідною умовою для початку співпраці є наявність затвердженої Міжнародним Валютним Фондом (МВФ) програми реформування країни. Світова практика показала, що співпраця з Паризьким клубом може дозволити списати значну частку боргу.

Якщо ж домовитись не вдається, уряд може оголосити дефолт. На практиці виділяють повний дефолт, коли країна не має змоги виконати свої зобов'язання взагалі і технічний дефолт – на певний час. Розгляд дефолту як методу управління боргу є досить спірним, оскільки після його оголошення прослідують негативні наслідки і на деякий час у держави виникнуть проблеми з залученням нових кредитних ресурсів. Проте можливість його настання полегшують переговори з кредиторами щодо реструктуризації зобов'язань [4].

Формуючи державний борг, необхідно враховувати важливість забезпечення боргової безпеки, тобто збалансованого співвідношення зовнішніх та внутрішніх позик з урахуванням сумарної величини державного боргу та вартості обслуговування його складових, яка забезпечує стійкість фінансової сфери держави, її економічну безпеку, а також ефективне функціонування національної економіки та соціальний розвиток держави.

Як вже зазначалось, державний бюджет є вагомим чинником впливу на фінансову безпеку, хоча б тому, що боргова безпека є одним з її складових. Фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується стійкість її елементів до фінансових шоків і дисбалансів [2].

Вплив зумовлений важливою роллю, яку відіграє держборг в багатьох сферах життя країни. Наприклад, активне залучення коштів на внутрішньому ринку призводить до їх дефіциту та відповідному підвищенню відсоткових ставок. Обслуговування та погашення валютного боргу формує додатковий попит на іноземну валюту, що негативно впливає на курсову стабільність національної валюти. Надмірно високі видатки на його обслуговування підривають платоспроможність країни, а необхідність виконання зобов'язань зумовлюють постійні зміни в податковому законодавстві та залучення нових запозичення. Також ускладнюється відстоювання фінансових інтересів через залежність від зовнішніх кредитних ресурсів. Все це стримує економічне зростання країни та робить державу уразливою до фінансових потрясінь. Управління державним боргом потребує постійного моніторингу індикаторів безпеки, для оперативного втручання і недопущення їх досягнення критичних значень.

Нинішні показники боргової стійкості є результатом історії державних дефолтів та боргових криз, а також трансформації підходів до боргового управління та контролю. Перші індикатори почали розробляти в середині ХХ-го століття, зазвичай державний борг порівнювали з ВВП та експортом. Кожна країна мала власні індикатори та підходи до оцінки боргу, що ускладнювало оцінку ризиків при міжнародному кредитуванні. У 1996 році МВФ та Світовий банк (СБ) задля детального аналізу боргової стійкості прийняли програму «High indebtedness poor countries (НІРС)», в якій була перша, визнана на міжнародному рівні, система індикаторів яку в 1999 році доопрацювали змінивши критичні значення (табл. 1) [6].

Таблиця 1 – Критичні значення боргових індикаторів за методологією НІРС

Індикатор	Граничні значення
Теперішня вартість боргу / експорт	150%
Теперішня вартість боргу / доходи	250%
Обслуговування боргу / експорт	15% - 20%

Джерело: [7]

За методикою НІРС враховується лише прямий та гарантований борг; ставкою дисконтування для визначення теперішньої вартості виступає шестимісячна середня ставка Commercial Interest Reference Rates (CIRR); за обсяг експорту береться його середнє значення за останні 3 роки; за обсяг доходів – його річне значення.

У 2002 році з'явилася нова програма від МВФ і СБ – Debt sustainability framework (DSF). Вона також була згодом було доопрацьована у 2003 і 2005 роках і отримала наступний вигляд (табл. 2).

Таблиця 2 – Граничні значення боргових індикаторів за методологією DSF

Індикатор, %	Рівень інституціонального розвитку		
	Високий	Середній	Низький
Теперішня вартість боргу / ВВП	50	40	30
Теперішня вартість боргу / експорт	200	150	100
Обслуговування боргу / експорт	25	20	15
Теперішня вартість боргу / доходи	300	250	200
Обслуговування боргу / доходи	35	30	25

Джерело: [4]

Відміно від методології НІРС, за DSF враховується не тільки прямий та гарантований борг, але й приватний негарантований. Обсяг доходів, ВВП та експорту визначаються на основі прогнозів, а ставка дисконтування встановлюється на рівні 5%. Також відмінність

полягала у тому, що у DSF граничні показники були не загальними для всіх країн, а залежали від їх рівня інституціонального розвитку, що дає змогу адекватніше оцінити ризик настання боргової кризи.

Також дана програма передбачає прогнозування боргової стабільності за трьома сценаріями розвитку та шістьма стрес-тестами. Перший сценарій – базовий, він заснований на офіційних макроекономічних показниках. Другий – історичний, в ньому темп зростання ВВП, реальна відсоткова ставка та сальдо бюджету береться як середньо історичне значення (за 10 років), всі інші показники такі ж самі як і у базовому. Третій – сценарій статичного сальдо бюджету, тобто висувається гіпотеза, що сальдо бюджету буде на рівні першого року, всі інші показники відповідні базовому сценарію. Для обох методик обов'язковою є конвертація показників в долари США [4].

У 2013 році МВФ розробив нову методику оцінки боргової стійкості – Staff guidance note for public debt sustainability analysis in market-access countries (SGNPDS). Відповідно до якої, граничними показниками співвідношення державного боргу до ВВП та державних доходів для розвинених країн є 60% та 15%, а для країн, що розвиваються – 50% та 10% відповідно. Також було запропоновано ряд нових індикаторів (табл. 3). Слід відмітити, що досягнення зазначених показників не говорить про те, що в країні неминуче наступить дефолт, їх скоріш слід сприймати як індикатор проблем в борговій політиці [8].

Таблиця 3 – Індикатори SGNPDS

Показник	Розвинені країни	Країни, що розвиваються
Доходність облігацій або EMBI, базисних пунктів	800	800
Необхідність у зовнішньому фінансуванні / ВВП, %	35	20
Борг перед нерезидентами / державний борг, %	60	60
Державний борг в іноземній валюті / державний борг, %	-	80
Річна зміна частки короткострокового державного боргу, %	2	1,5

Джерело:[8]

Важливість контролю за боргом перед нерезидентами та боргом в іноземній валюті викликана необхідністю збереження фінансової незалежності країни та недопущення надмірного навантаження на вітчизняну валюту, що може призвести до її знецінення. Потреба у зовнішньому фінансуванні відображає залежність країни від кредитних ресурсів, високий рівень якої, з великою вірогідністю, призведе до ірраціональності структури державного боргу, що значно ускладнить його обслуговування і може призвести до боргової кризи. Вітчизняні індикатори боргової стійкості, які пропонує Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТУ), виглядають наступним чином (табл. 4).

Таблиця 4 – Індикатори боргової безпеки МЕРТУ

Індикатор	Граничне значення
Державний борг / ВВП, %	60
Зовнішній борг / ВВП, %	70
Середньозважена доходність облігацій ОВДП на первинному ринку, %	11
Індекс EMBI + Україна	1000
Міжнародні резерви / зовнішній державний борг, %	20

Джерело:[2]

В цілому українські індикатори є загально прийнятими, але, на нашу думку, граничні показники є дещо завищеними, а перелік не відображає стан боргу в повній мірі. Стосовно останніх двох показників, застосування рекомендувало Україні Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Воно зазначило, що індекс EMBI дозволяє відслідковувати рівень ризику дефолту в реальному часі, а забезпеченість міжнародними резервами надає кредиторам впевненість у платоспроможності держави [9].

На наше переконання, доцільним є доповнення названого переліку індикаторів співвідношення короткострокового борг до міжнародних резервів, а також до обсягу заборгованості в цілому. Вони характеризують залежність від короткострокових позик, тобто в необхідності постійного пошуку нових кредитів для фінансування державних видатків, що не дуже добре, оскільки несе в собі ризик невиконання своїх зобов'язань через неотримання нового кредиту. Також вони показують своєрідний сумнів кредиторів в державній стабільності, через небажання надання коштів на довгий період. Отримані розрахунки дозволяють краще контролювати та планувати диверсифікацію залучення кредитних коштів по термінах погашення.

Державний борг являє собою суму зобов'язань перед представникам будь-якої країни на певну дату. Його активно використовують при вирішенні різних проблем держави, а також для вкладання позикових коштів в інфраструктурні об'єкти з ціллю прискорення економічного розвитку. Проте його використання повинно бути зваженим, оскільки накопичення великого обсягу недиверсифікованого боргу може призвести до краху економіки. Дослідженні принципи та індикатори дозволяють проаналізувати стан фінансової безпеки країни та вибудувати боргову політику таким чином, що дозволить стабільно обслуговувати власні запозичення та мінімізувати відсоткові видатки використовуючи дешеві канали позикових коштів за рахунок репутації надійного партнера серед кредиторів.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] / Законодавство України . – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (Наказ Міністерства економічного розвитку України від 29.10.2013 № 1277) [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України -> головна сторінка. – Режим доступу: www.me.gov.ua/Documents/Download?id=cf1a6236-2e54-49b5-9d46-894a4bcdf481
3. Управління державним боргом Прутська О.О. [Електронний ресурс] / Науково-технічна бібліотека Національного авіаційного університету (НТБ НАУ, Библиотека НАУ). – Режим доступу: www.lib.nau.edu.ua/booksfor nau/2010/Upr_derj_borg_spusk.pdf
4. Debt sustainability indicators [Електронний ресурс] / Development Finance International. – Режим доступу: www.development-finance.org/pt/component/docman/83-debt-sustainability-indicators-2009-02.html
5. Fiscal fatigue, fiscal space and debt sustainability in advanced economies [Електронний ресурс] / Development Finance International. – Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w16782.pdf>
6. Indicators for measuring and controlling the public debt of Ukraine [Електронний ресурс] / Financial Markets International, Inc. – Режим доступу: http://www.fmi-inc.net/news/pdfs/Ukraine%20PDF/FINAL%20Report%20%20Indicators%20of%20Ukraine_Ott%20March%202015.pdf
7. Staff guidance note for public debt sustainability analysis in market-access countries [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/050913.pdf>
8. Svaljek S. Public debt boundaries: a review of theories and methods of the assessment of public debt sustainability [Електронний ресурс] / Economic trends and economic policy. – Режим доступу: <http://hrcak.srce.hr/file/9649>
9. This Time Is Different Eight Centuries of Financial Folly By Carmen M. Reinhart and Kenneth S. Rogoff Princeton University Press [Електронний ресурс] / Federal Reserve Bank of Minneapolis. – Режим доступу: <https://www.mpls.frb.org/~media/files/pubs/region/10-09/bookreview.pdf>

Мандрико М., студентка 3 курсу,
група ФК-161 , фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Парубець О.М.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: mandriko_marina@ukr.net

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Сьогодні, в умовах поглиблення процесу глобалізації, коли відбувається безперервний процес загострення конкуренції, більшість малих і середніх українських підприємств не в змозі ефективно функціонувати та залишати за собою конкурентні переваги. Тому перед ними постало особливе завдання – пошук шляхів поліпшення свого фінансового стану для подальшого розвитку підприємства та підтримки конкурентних позицій на зовнішніх та внутрішніх ринках.

Проблема пошуку шляхів покращення фінансового стану підприємств стала предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Визначення поняття фінансовий стан підприємства різними авторами наведено в таблиці 1. Проте, не зважаючи на значний науковий доробок тема спрямована на поліпшення сучасного фінансового стану вітчизняних підприємств не втрачає своєї актуальності.

Виходячи з цього метою даної роботи є аналіз факторів, що здійснюють безпосередній вплив на фінансовий стан підприємств, та дослідження шляхів покращення їх фінансової активності в умовах сьогодення.

Таблиця 1 - Дефініція поняття «фінансовий стан підприємства»

Автор	Характеристика поняття
Бандурка О. А.	Фінансовий станом підприємства розуміють рівень забезпеченості фінансовими ресурсами необхідними для здійснення результативної господарської діяльності та вчасного проведення грошових розрахунків за зобов'язаннями підприємства
Савицька Г. В.	Фінансовий стан підприємства характеризується системою показників, які відображають стан капіталу в процес його кругообігу та здатність суб'єкта господарювання фінансувати свою діяльність на фіксований момент часу
Поддєрьогін А. М.	Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів
Маркарян Е. А.	Фінансовий стан підприємства – це сукупність показників, які відображають його спроможність погасити свої боргові зобов'язання
Осмоловський В. В.	Фінансовий стан – це комплексне поняття, яке характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для нормальної виробничої діяльності комерційних та інших суб'єктів господарювання, доцільністю й ефективністю їх розміщення і використання, фінансовими взаємовідносинами із суб'єктами господарювання, платоспроможністю та фінансовою стійкістю

Джерело: складено автором на основі [1-5].

Першочерговим завданням для покращення фінансового стану вітчизняних малих і середніх підприємств (МСП) має стати збільшення обсягів реалізації продукції та послуг. Сьогодні, це можливо шляхом оптимізації та модернізації збутової діяльності, тобто розширення ринку збуту продукції, як всередині країни так і за її межами та удосконалення маркетингової політики підприємства.

Загалом, покращення збуту можливо шляхом зменшення цін на товари та послуги. Але для того, аби запобігти зменшенню виручки від реалізації продукції підприємствам доцільно зменшити їх собівартість. Зменшення собівартості виробленої продукції можливе шляхом раціонального використання матеріальних та трудових ресурсів підприємства, модернізації виробництва, впровадження новітніх технологій та підвищення інноваційної активності, що в свою чергу допоможе підвищити якість та зменшити витрати підприємств. Також активізувати збутову діяльність допоможе постійне підвищення якості продукції та впровадження нових товарів та диверсифікація вже існуючого асортименту. Активна рекламна політика, запровадження системи знижок, розширення мережі роздрібної торгівлі, створення інтернет-магазинів, та формування позитивного іміджу підприємства, в свою чергу, допоможе залучити нових покупців та допоможе збільшити прибуток та обсяг оборотних коштів [6].

Однією з основних проблем погіршення фінансового стану підприємств є зростання рівня дебіторської заборгованості. Підприємства повинні розробити ефективну політику управління дебіторською заборгованістю з чітким визначенням стратегічних і тактичних заходів щодо оптимізації та рефінансування обсягів такої заборгованості. Для цього МСП повинні встановити найоптимальніші строки погашення платежів та умови можливої їх відстрочки, що допоможе залучити нових покупців та розширити ринки збуту. Дані заходи допоможуть збільшити обсяг реалізації продукції та прибуток зазначених підприємств. Також на рівні МСП необхідно широко впроваджувати практику використання факторингу, форфейтингу, а в деяких випадках і примусового стягнення дебіторської заборгованості шляхом звернення до суду[7].

Нажаль, сьогодні незадовільна структура власного капіталу та нестача коштів – характерна для більшості вітчизняних підприємств малого і середнього бізнесу. Тому оздоровити фінансовий стан таких підприємств можливо шляхом мобілізації їх внутрішніх резервів. Так, мобілізація ресурсів виробництва та вдосконалення технічного оснащення підприємства допоможе збільшити обсяг випуску продукції та поліпшити її якість. А впровадження новітніх технологій та інновацій у виробництво, дасть змогу ефективно використовувати наявні ресурси МСП, зменшити кількість відходів виробництва та дасть можливість їх повторного використання.

Наступним напрямком є мобілізації внутрішніх резервів, що включає заходи з мобілізації прихованих ресурсів, здачі в оренду незадіяних приміщень, продажу основних засобів підприємства, його низькорентабельних підрозділів та використання зворотного лізингу.

Важливим для покращення фінансового стану підприємства є зменшення вихідних потоків підприємства. Це можливо шляхом зменшення постійних та умовно-змінних витрат. Для цього доцільно скоротити кількість працівників, зменшити площі орендованих приміщень та орендну плату за них, раціональніше використовувати обладнання, тепло, електро-енергію та інші ресурси підприємства, скоротити витрати на автотранспорт, зменшити витрати на зберігання товарів та їх реалізацію, тощо[8]. Також в цьому напрямку доцільним є застосування МСП аутсорсингу, що передбачає передачу деяких функцій і операцій на виконання аутсорсинговим компаніям.

Аби МСП могли ефективно функціонувати в умовах розвитку інформаційної економіки залишаючи за собою конкурентні переваги, важливо здійснювати сукупність заходів спрямованих на використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з метою розширення ринків збуту і збільшення кількості постачальників і споживачів. Для цього необхідно постійно оновлювати і просувати сайти підприємств в Інтернеті, використовувати можливості подання платної реклами на розкручених порталах продажів тощо. Враховуючи специфіку МСП, особливості виникнення проблем пов'язаних з погіршенням їх фінансового стану із сукупності вищенаведених заходів можна обрати ті, що в короткі терміни призведуть до збільшення показників ефективності діяльності таких підприємств.

Список використаних джерел

1. Бандурка О.А. Фінансова діяльність підприємства. / Бандурка О.А. – К.: Либідь, 2011. – 384 с.
2. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посібник / Г.В. Савицька - [2-ге вид., випр. і доп.]. - К. : Знання, 2005. - 662 с.
3. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / А. М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2000. – 406 с.
4. Маркар'ян Э. А. Финансовый анализ : учеб. пособие / Маркар'ян Э. А., Герасименко Г. П., Маркар'ян С. Э. – 4-е изд. испр. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС. 2003. – 217 с.
5. Осмоловський В. В. Теория анализа хозяйственной деятельности / В. В. Осмоловський. – М. : Новое знание, 2001. – 307 с.
6. Карпенко Г.В. Шляхи удосконалення фінансового стану підприємства // Економіка держави. К., 2010. № 1. С. 61–62.
7. Рудницька О. Шляхи покращення фінансового стану українських підприємств / О. Рудницька, Я. Біленька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 639. – С. 132–138.
8. Аверіна М.Ю. Аналіз та оцінка фінансового стану підприємства: шляхи покращення М. Ю. Аверіна // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 9. — С. 92–100.

Маслюк О.Ю., студентка 2 курсу,
група ФК-171, Фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Парубець О.М.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: masliukolha@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Ефективність і стабільність фінансової системи держави обумовлюється розвитком усіх її сфер і ланок. Однією із провідних сфер фінансової системи України є місцеві фінанси, через які держава розподіляє значну частку ВВП. Основною складовою місцевих фінансів є місцеві бюджети.

Реалізація реформи фінансової децентралізації в першу чергу спрямована на забезпечення фінансової спроможності місцевих бюджетів, передачу низки повноважень з державного на місцевий рівень, для чого необхідно забезпечити місцеві органи самоврядування необхідними фінансовими ресурсами. Виходячи з цього тема дослідження присвячена аналізу дохідної і видаткової частини місцевих бюджетів, в умовах проведення реформи фінансової децентралізації, є своєчасною і актуальною.

У вітчизняній економічній науці дослідженню проблем місцевих бюджетів присвячені праці сучасних вчених-економістів Й. Бескида, О. Василика, А. Даниленка, О. Кириленко, І.Луїної, І. Лютого, В. Опаріна, К. Павлюк, О. Романенко, С. Юрія та інших.

Коли досліджуються проблеми місцевих бюджетів, то їх розглядають у двох аспектах. По-перше, як організаційну форму мобілізації частини фінансових ресурсів у розпорядженні місцевих органів самоврядування. По-друге, як систему фінансових відносин [3, с. 253].

Розглянемо кілька визначень поняття «місцевий бюджет». Згідно до Бюджетного Кодексу України, бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [1].

Місцевий бюджет – це система формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань [4, с. 99]. Місцеві бюджети – це фонди фінансових ресурсів, що зосереджені у розпорядженні місцевих рад народних депутатів та органів місцевого та регіонального самоврядування [3, с. 254]. Отже, місцевий бюджет потрібен для забезпечення функцій, завдань та повноважень

органів місцевого самоврядування, стосовно забезпечення подальшого місцевого економічного розвитку і задоволення потреб мешканців територіальних громад.

Згідно з законодавством України, до доходів місцевих бюджетів належать податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, а також офіційні трансферти від органів державного управління. До основних груп видатків місцевих бюджетів відносяться видатки на: місцеву пожежну охорону, органи місцевого самоврядування, соціальний захист та соціальне забезпечення, місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів, культурно-мистецькі програми, реставрацію та охорону пам'яток культури, транспорт та дорожнє господарство та інші програми пов'язані з виконанням власних повноважень, затверджені відповідною місцевою радою згідно із законом.

Проаналізуємо доходи та видатки місцевих бюджетів за період 2015-2017 рр., враховуючи те, що саме 2015 р. є роком початку практичної реалізації реформи фінансової децентралізації в Україні. Динаміка зміни дохідної частини місцевих бюджетів наведена в таблиці 1.

Щодо доходів, то загалом можна побачити тенденцію зростання дохідної частини місцевих бюджетів за роками періоду, що аналізується. У 2017 р. вперше за останні роки частка місцевих бюджетів з трансфертами у зведеному бюджеті України склала 51,2 %. Однак, за підсумками 2017 р. спостерігається зменшення коштів, що надійшли від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ на 65042,7 тис грн. або у 3,7 рази. У 2017 році у порівнянні з 2016 роком частка податкових надходжень, як основного джерела наповнення місцевих бюджетів, майже не змінилась, і становила 40%, при цьому питома вага місцевих податків і зборів знизилась на один відсоток і складала за звітний рік 10,5 %. Органи місцевого самоврядування зацікавлені в збільшенні джерел надходжень до місцевого бюджету, про що свідчить зростання частки власних доходів місцевих бюджетів у ВВП з 5,1 % у 2015 р. до 6,7 % у 2017р. Однак, треба зазначити, що на протязі періоду, що аналізується, значною залишається частка міжбюджетних трансфертів, які передаються з державного бюджету місцевим бюджетам. У 2015 р. питома вага офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів складала 59,1 % у 2017 р. зменшилась до 54,3 %.

Таблиця 1 – Доходи бюджетів за 2015-2017 рр., тис. грн.

Вид доходу	Роки		
	2015	2016	2017
Податкові надходження	98 218 360,5	146 902 245,8	201 005 127,7
Неподаткові надходження	20 147 953,3	21 859 195,8	25 972 976,6
Доходи від операцій з капіталом	1 628 137,1	1 402 487,3	1 873 557,6
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	81 854,6	88 845,2	23 802,5
Цільові фонди	403 924,7	495 071,8	619 896,1
Офіційні трансферти від органів державного управління	173 979 997,7	195 395 273,6	272 602 946,5
Разом	294 460 228,0	366 143 119,5	502 098 306,9

Джерело: складено автором на основі даних [8].

За період, що аналізується спостерігається перевищення доходів місцевих бюджетів над видатками. Динаміка зміни видаткової частини місцевих бюджетів наведена в таблиці 2.

Таблиця 2 – Видатки бюджетів за 2015-2017 рр., тис. грн.

Вид видатків	Роки		
	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	14 525 678,8	16 207 662,2	23 802 388,2
Оборона (цивільна)	10 573,0	8 374,8	14 163,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	319 555,3	386 197,0	634 797,4
Економічна діяльність	19 121 931,6	34 768 942,2	55 883 230,5
Охорона навколишнього природного середовища	1 476 724,5	1 483 795,8	2 609 312,6
Житлово-комунальне господарство	15 678 936,5	17 535 011,5	27 170 519,9
Охорона здоров'я	59 550 703,7	63 038 824,2	85 663 045,6
Духовний та фізичний розвиток	9 609 186,5	11 938 899,3	16 444 241,3
Освіта	84 007 794,4	94 611 227,3	136 618 451,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	72 638 903,5	106 364 664,2	141 282 848,6
Міжбюджетні трансферти	3 144 048,1	4 171 580,5	5 967 702,8
Всього видатків	280 084 036,0	350 515 178,8	496 090 701,7

Джерело: складено автором на основі даних [8].

В структурі видатків місцевих бюджетів найбільшу питому вагу за підсумками 2017 р. займали видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 28,5 %, освіту – 27,5 %, охорону здоров'я – 17,3 % та економічну діяльність – 11,3 %. Найменшу частку займають духовний та фізичний розвиток – 3,3 %, міжбюджетні трансферти, що передаються з місцевих бюджетів до державного бюджету – 1,2 %, охорона навколишнього природного середовища – 0,5 % [8].

За результатами проведеного аналізу, можна зробити висновок, що вагомою проблемою місцевих бюджетів залишається недостатній обсяг концентрації, на рівні місцевих громад, власних фінансових ресурсів і відсутність стабільних джерел їх формування, особливо на рівні сільських та селищних рад. Це призводить до збільшення рівня дотаційності та зниження фінансової спроможності місцевих бюджетів. Підтвердженням цього є висока частка дотаційних бюджетів у загальній кількості місцевих бюджетів, яка по рокам періоду складала у 2015 р. – 74,2 %, 2016 р. – 73,5 % 2017 р. – 72,5 % [9].

Для зміни ситуації на місцях в умовах проведення реформи фінансової децентралізації місцеві органи самоврядування повинні впроваджувати нові підходи до збільшення дохідної частини місцевих бюджетів. Основними серед яких є наступні:

- забезпечення прозорості і відкритості місцевих бюджетів, що дасть змогу підвищити ефективності формування та використання обмежених бюджетних ресурсів;
- удосконалення механізмів між територіального фінансового вирівнювання;
- впровадження середньострокового бюджетного планування;
- запровадження методики розподілу реалізації бюджетних програм за пріоритетами, враховуючи місцеву специфіку;
- стимулювання розвитку підприємницької ініціативи на місцях;
- покращення інвестиційного клімату на рівні окремих місцевих громад;
- посилення контролю з боку громадськості стосовно порушення бюджетного законодавства у сфері мобілізації доходів до місцевих бюджетів.

Практична реалізація зазначених вище заходів буде сприяти ефективному формуванню і використанню коштів місцевих бюджетів та прискоренню реалізації реформи фінансової децентралізації в Україні.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI зі змінами та доповненнями.– [Електронний ресурс].– Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n449>
2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р.– [Електронний ресурс].– Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
3. Фінанси: Навчальний посібник / Крутова А.С., Близнюк О.П., Лачкова Л.І. та ін. – Х.: Видавництво «Лідер», 2013. – 560 с.
4. Кульчицький М.І. Місцеві бюджети і механізм їх формування. Фінанси України. 2001. № 9.
5. Васильєва Н. В., Гринчук Н. М., Дерун Т. М., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. / [Н. В. Васильєва, Н. М. Гринчук, Т. М. Дерун, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук] – К.: – 2017. – 119 с.
6. Міністерство фінансів України: Затвердження місцевих бюджетів. – [Електронний ресурс].– Режим доступу <https://www.minfin.gov.ua/news/local-budg/zatverdezhhnnia-mistsevykh-biudzhativ>
7. Децентралізація. Новини: Місцеві бюджети. – [Електронний ресурс].– Режим доступу <https://decentralization.gov.ua/news/8053>
8. Статистичний збірник: «Бюджет України 2017» // Департамент державного бюджету Міністерства фінансів України. – Київ. – 2018.– 307 с.
9. Асоціація міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.auc.org.ua/>

Науменко Д.Г., студентка 6 курсу,
група МФКп-171, фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Ільчук В.П.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
w.mouz@ukr.net

ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА СКЛАДОВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Харчова промисловість є однією із пріоритетних та стратегічно важливих галузей для національної економіки нашої країни. Її значна участь виявляється у забезпеченні продовольчої безпеки держави, підтримці експортного потенціалу й позитивному впливі на темпи економічного зростання України. Ефективна, високопродуктивна та динамічно зростаюча харчова промисловість має вплив на національну конкурентноздатність та є одним з головних факторів формування соціальної стабільності країни. Харчова галузь, як і будь-яка інша, тісно пов'язана з різними сферами виробництва та послуг, тому кризові явища в економіці найперше впливають на її розвиток. За останні десятиліття харчова промисловість переживала різні етапи свого розвитку.

90-ті роки ХХ ст. були особливо складними не тільки для галузі, а й для всієї економіки країни. Перехід до ринкових відносин, руйнування планово-командної економіки, розрив налагоджених роками економічних зв'язків з іншими соціалістичними країнами, роздержавлення підприємств, шалена гіперінфляція, диспропорція виробництва, поява великої кількості дрібних виробництв – все це стало причиною руйнування роками створених систем господарювання і, як наслідок, тотального дефіциту харчових продуктів. Лише з початку нового століття відбувалося досить повільне, але стабільне відновлення харчового виробництва. За підрахунками окремих вчених-економістів її частка становила приблизно 16%. Харчова промисловість стає найважливішою складовою агропромислового комплексу України. Саме від її вдосконалення і модернізації залежала своєчасна переробка сільськогосподарської продукції та виробництво якісних товарів. Але разом із поживленням гостро стояли питання співвідношення якості та ціни харчових продуктів через низьку платоспроможність населення [3].

З настанням світової економічної кризи у 2008 році на українських підприємствах спостерігається поступове зниження обсягів виробництва продуктів харчування. Відсутність

чіткої стратегії розвитку харчової галузі та загальносвітова економічна криза призвели до скорочення ринків збуту готової продукції і до зниження рівня прибутків вітчизняних харчових виробників.

Важко говорити про стабілізацію промисловості після 2010 р., але зміни в політичній кон'юктурі, обрання курсу на європейську інтеграцію, вступ України до Світової організації торгівлі відіграли свою роль. Починається пошкваллення вітчизняного ринку харчової продукції. Постійно зростаючі ціни на продукти харчування надали можливість засновувати нові підприємства, оновлювати виробничі потужності, обладнання, підвищувати заробітну плату працюючим робітникам.

Після Революції 2013-2014 рр. харчова промисловість неухильно розвивається і є одним із найважливіших джерел надходження коштів до державного бюджету. Так, упродовж 2011-2017 рр. загальний обсяг обов'язкових податків і виплат, випланих харчовими підприємствами до загальнодержавного бюджету країни, збільшився більш ніж у 4 рази.

Як свідчать статистичні дані, з 2000 до 2007 року обсяги виробництва у галузі зросли в 2,5 рази. У 2008, 2009 роках спостерігалось незначне падіння обсягів промислової продукції, внаслідок негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України загалом та на діяльність підприємств харчової промисловості зокрема. Проте з 2010 року галузь стабільно нарощує виробництво. За останні 4 роки динаміка обсягів виробництва була нестабільною. Значний спад виробничої діяльності спостерігався у 2015 році на 10,7%, зростання виробництва на 2,5% та 4,4% - у 2014, 2016 роках відповідно. 2017 рік відзначився приростом виробництва харчової продукції, але меншим, ніж він був у 2016 році на 1,5%. Якщо аналізувати в цілому динаміку індексів виробництва галузі, то порівняно з 2007 роком, лінія тренду показує тенденцію до зменшення темпів виробництва, що є наслідком низької платоспроможності населення.

Незважаючи на наявні тенденції, починаючи з 2012 року харчова промисловість на загальнодержавному рівні займає одне з перших місць за обсягами реалізованої промислової продукції серед всіх галузей промисловості і має позитивну динаміку питомої ваги (рисунк 1) [4]. В 2012 році було реалізовано продукції на суму 278,5 млрд. грн., що склало 18,6% в загальному обсязі. В 2017 році обсяги реалізованої продукції галузі вже склали 609,2 млрд. грн., що майже в 2,2 рази більше, ніж в 2012. Стосовно частки харчової промисловості у загальних обсягах реалізації промислової продукції, то протягом останніх трьох років значення стабільно тримається на позначці 22%.

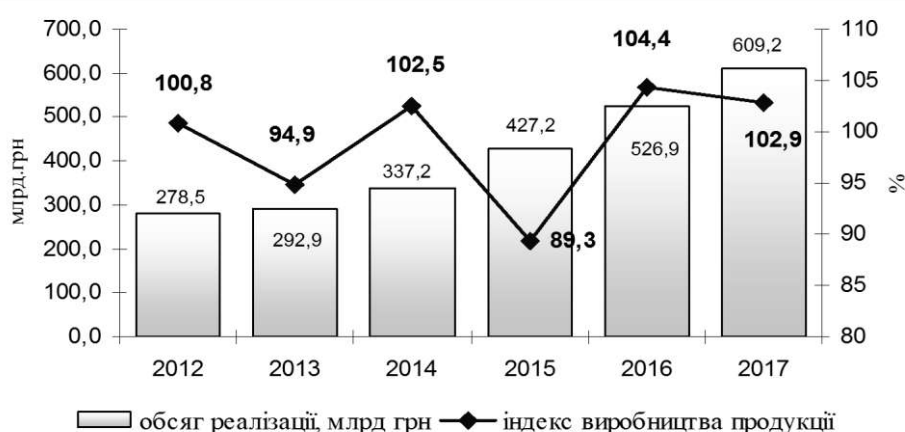

Рисунок 1 - Динаміка виробництва продукції харчової промисловості протягом 2012-2017 років

Спираючись на дані Державної служби статистики України, бачимо, що в період з 2012 року по 2017 обсяги реалізації підприємств харчової галузі зросли на 118,7%, при цьому кількість діючих підприємств різних форм власності скоротилося на 646 одиниць і на кінець 2017 року їх кількість складає 5122, включаючи великі, середні та дрібні виробництва (таблиця

1). Відповідно і кількість зайнятих у сфері харчового виробництва теж скорочується. Зокрема у 2013 році харчова галузь забезпечувала роботою більше 404 тис. осіб, а за 4 останні роки кількість працюючих у галузі зменшилась на 23%. За підрахункам експертів щорічне вивільнення трудового потенціалу з харчової галузі складає близько 2-4%.

Таблиця 1 – Основні показники економічної діяльності підприємств харчової промисловості за 2012-2017 роки

Назва показника	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість підприємств	5768	6407	5528	5502	5104	5122
Дохід від реалізації, млрд.грн..	278,5	292,9	337,2	427,2	526,9	609,2
Чистий прибуток (збиток), млн.грн.	7183,9	6531,7	-16906,0	-16553,3	-7509,5	8896,3
Підприємства, які одержали	60,3	62,1	61,6	72,0	70,8	69,1
Підприємства, які одержали збиток, %	39,7	37,9	38,4	28,0	29,2	30,9
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	417,0	404,1	350,8	321,0	313,7	310,5
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств,	6,4	6,1	5,1	3,0	2,8	5,1
Загальний рівень рентабельності (збитковості) діяльності, %	2,5	2,3	-4,5	-3,3	-1,3	1,6

Варто також відмітити, що в галузі зростає питома частка прибуткових підприємств (таблиця 1). За період 2012–2017 років їх частка зросла на 8,8 процентні пункти з піковим значенням у 2015 році (72%). Проте з 2015 року кількість збиткових підприємств починає збільшуватись і за підсумками 2017 року майже третина всіх господарюючих суб'єктів галузі завершили рік з від'ємним фінансовим результатом..

Відобразилось це і на прибутковості виробництв. До 2012 року чистий прибуток мав позитивну динаміку росту, але в наступний період 2014-2016 р. вартість збитків переважала. Причиною цього стало пікове зростання цін, коли на фоні переважної неплатоспроможності населення ціни зросли на 21-50% [1].

В 2017 році галузі все ж вдалося вийти із зони збитків, наростивши прибуток до найбільшого свого значення в розмірі 8896,3 млн.грн, відповідно підвищилась і загальна рентабельність діяльності до 1,6, тобто 1 грн. реалізованої продукції принесе галузі 1,6 грн. прибутку.

Основними перешкодами для розвитку галузі є недостатня ефективність ринків сільськогосподарської продукції, монополія великих торговельних компаній, низька якість сировини та кінцевої продукції, невідповідність системи державного регулювання безпечності харчових продуктів європейській та міжнародній практиці, неефективна система надання кредитних ресурсів (в т. ч. державних дотацій), високий ступінь зношеності матеріально-технічної бази і низький рівень інноваційних впроваджень [5].

Вагомим фактором процвітання та розвитку виробництва різних видів харчової продукції повністю є забезпечення раціональної інвестиційної політики уряду України та створення належного інвестиційного клімату для іноземних підприємств. За даними Державної служби статистики, починаючи з 2016 року і по сьогодні виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів є одним з найбільших реципієнтів іноземних інвестицій в економіку України (рисунок 2), до 2016 року перше місце належало металургійному комплексу.

Рисунок 2 – Динаміка прямих іноземних інвестицій в харчову промисловість України протягом 2012-2017 років

Таким чином, у 2017 р. на харчові підприємства України надійшло 2785,1 млн.дол. прямих іноземних інвестицій, що становить 7,12% від загального обсягу акумульованих іноземних інвестицій, хоча порівняно з 2013 роком інвестиції скоротилися на 13,7% (2012, 2013 роки – лідери по обсягам інвестування із-за закордону 3040,6 та 3228 млн.дол. на рік відповідно).

На думку експертів, для створення сучасної високорозвиненої індустрії харчування в Україні необхідно 20–25 мільярдів гривень капіталовкладень. Фінансування може здійснюватись за рахунок іноземних та внутрішніх інвесторів, амортизаційних відрахувань на відтворення виробничого потенціалу, банківських і податкових кредитів та інших джерел. Капітальні вкладення будуть ефективними передусім у такі стратегічні галузі, як цукрова, олійно-жирова, плодово-овчево-консервна, лікєро-горілочна, соляна та інші, які можуть виробляти конкурентоспроможну продукцію для внутрішнього й зовнішнього ринків.

Поліпшення стану підприємств харчової промисловості залежить від системи напрямів, спрямованих на поліпшення фінансових ресурсів, на реінвестицію прибутку, а також збільшення і підвищення рентабельності власних фінансових ресурсів підприємств.

Процес оптимізації структури джерел фінансування підприємства є формуванням такого співвідношення власного і позикового капіталу, яке забезпечує досягнення максимальної рентабельності активів за мінімальної вартості джерел фінансування за умови достатньої фінансової стійкості, яка визначається сукупністю відповідних коефіцієнтів.

Перспективними напрямками розвитку галузі має бути мобілізація капіталу в оновлення основних засобів, у впровадження інноваційних технологій. Напрями інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості України мають визначатися з урахуванням світових тенденцій розвитку галузі, внутрішнього та зовнішнього попиту на окремі види харчової продукції. Цьому має сприяти держана підтримка інвестицій в наукові дослідження; вдосконалення нормативної бази, податкове стимулювання інноваційної діяльності; збільшення частки експорту продовольчих товарів в закордонні країни; створення сприятливих умов для притягнення іноземного капіталу, кредитування на вигідних умовах, модернізація існуючих та будівництво нових підприємств, підтримка ресурсної бази АПК і оптимізація їх взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Держстат України. Офіційний сайт. URI: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 25.11.2018).
2. Промисловість України у 2011-2016 роках: статистичний збірник / Держ. ком. статистики України ; [за ред. І.С. Петренко]. – Київ: вид.- во Держ. стат. України, 2017. 379 с.
3. Пашнюк Л.О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку. *Економічний часопис XXI. Економіка та управління підприємством*. 2017. №9-10. С.60-63.
4. Міністерство аграрної політики України. URI: <http://minagro.kiev.ua> (дата звернення 25.11.2018).

Нагорна А.В., студентка 2 курсу, група ФК-171
Науковий керівник: **Парубець О.М.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Процес децентралізації в Україні розпочався 2014 року із затвердженням Кабінетом Міністрів «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [1]. Шляхом передачі деяких функцій та повноважень на прийняття рішень від центральної влади до органів місцевого самоврядування планується створити самостійні територіальні об'єднання у відповідності до вимог Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [2]. Згідно до законодавства України об'єднані територіальні громади (ОТГ) візьмуть на себе частину управління в сфері освіти, охорони здоров'я, дозвілля, соціально-економічного розвитку, інфраструктури тощо.

Вирішення всіх проблем не розв'язується самим лише створенням територіальних громад. Для ефективної діяльності, що забезпечить економічний добробут на рівні створених ОТГ, потрібні люди котрі будуть лідерами, здатними залучати й ефективно використовувати кошти бюджету та нести відповідальність за свою роботу перед населенням і державою.

Динаміка створення об'єднаних територіальних громад має прогресивний характер, що свідчить про успішне виконання реформи фінансової децентралізації (див. рис. 1). З урахуванням даних 2018 року створено 865 об'єднаних територіальних громад загальною площею 207,8 тис. кв. км. [3].

Реформу планується завершити до 2020 року. До цього часу має бути об'єднано 73,4% від загальної площі країни. Проте гарантії виконання поставлених завдань в цей період ніхто дати не може, оскільки по мірі запровадження нововведень виникають і проблеми, на вирішення яких потрібні час та ресурси [4].

У процесі втілення реформи виникають диспропорції в процесі розподілу коштів у вигляді міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам. Так, на період з 2017 по 2018 роки розмір коштів які, виділяються на формування й утримання інфраструктури громад зріс приблизно на 27%, а кількість територіальних об'єднань в свою чергу - на 82%. Тому обсяг виділення ресурсів для громад, що створюються пізніше значно менший, ніж тих, що утворились на початку впровадження реформи [5].

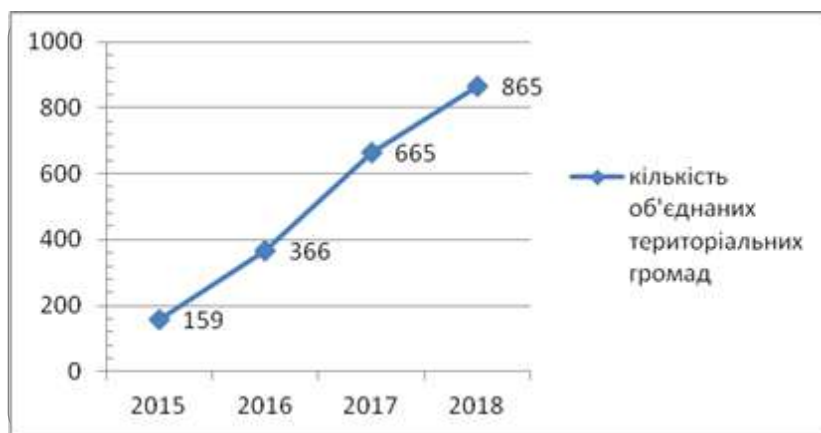

Рисунок 1 – Кількість об'єднаних територіальних громад
Джерело: складено автором на основі [3].

Одним з найбільш актуальних питань залишається проблема фінансової спроможності бюджетів ОТГ. За підсумками 2017 року майже в чверті ОТГ державні видатки займають більше 20% доходу громади. Тому не виключено, що в подальшому можливий поділ громад на «багаті та бідні».[6]

Виходом з цієї ситуації є використання основних положень Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [7] і розвиток на його основі міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва з метою забезпечення соціально-економічного та культурного розвитку у територій.

Вирішення багатьох проблем також можливе за рахунок використання досвіду зарубіжних країн. Цікавим є підхід Європейських країн щодо залучення громадян до розробки державної політики. Процес передбачає активну комунікацію з населенням щодо рішень, які приймаються органами влади. Державна політика має відповідати реальним суспільним потребам, а рішення відповідати чітким цілям і прийматися у визначені терміни.[8]

Результатом реформування влади в Італії було створення системи регіон-провінція-комуна. До компетенції провінцій належить забезпечення інфраструктури територіальної одиниці, економічний розвиток, надання соціальних послуг, підвищення розвитку культури, туризму та спорту. Окремим завданням провінції є підтримка та розвиток співробітництва та партнерства між комунами. Місцеві органи влади Італії також наділені правом самостійно встановлювати місцеві податки та збори, які є потужним джерелом фінансування поточних потреб. Як свідчить практика, італійська модель державного будівництва виявилася досить дієвою та сприяла підвищенню ефективності використання бюджетних фондів, якості надання публічних послуг, зростанню економічної активності на регіональному рівні. [9]

У 2009 році в Латвії була завершена децентралізаційна реформа, яка охоплювала три основні напрями: юридичний, адміністративно-територіальний та фінансовий. Навіть незважаючи на невеликі розміри території країни, початок реформ у Латвії відбувався нерівномірно, з певними відмінностями у розвитку межуючих регіонів і територій. Упровадження адміністративно-територіальної реформи проходило зі значними труднощами. Насамперед вони стосувалися небажання дрібних громад об'єднуватися. За перші шість років реформи утворилося лише 20 об'єднаних громад. При цьому помилкою з боку держави стало те, що не було затверджено чітких правил щодо критеріїв та формату об'єднання. Це призвело до того, що нові громади хоч і виникали, але були неспроможні виконувати необхідні функції.

Попри те, що було допущено ряд помилок, а термін упровадження затягнувся на значний період, децентралізаційна реформа в Латвії вирішила широке коло існуючих проблем та сприяла збільшенню можливостей місцевого самоврядування у вирішенні найбільш нагальних питань та посилила їх вплив на місцевий економічний розвиток.[9]

Децентралізація в Польщі відбувалася шляхом перерозподілу сплати податків з державного бюджету до місцевих бюджетів: так, на місцях залишається близько 40% прибуткових податків, майже 7% доходів від корпоративних податків і 100% податків на нерухомість. Влада Польщі вирішила зробити ставку на співпрацю регіонів, що передбачало створення вільних економічних зон і надання допомоги одному регіону іншому в умовах профіциту і дефіциту бюджету. Таким чином завданням регіонів стало економічний розвиток, розпорядження власними бюджетами та майном, ведення самостійного фінансового господарства, а також наближення системи надання послуг до населення.[10]

З метою збереження зовнішньої незалежності та захисту внутрішньої структури влади в Швейцарії було створено кантони і комуни (громади), які мають право самоврядування. Кантони приймають рішення щодо місцевого самоврядування; також вони мають велику свободу дій у визначенні обсягу повноважень для місцевих органів влади. Місцеві органи урядування користуються лише автономією, наявністю і ступінь якої визначаються кантонами.

Реформа принесла позитивні зміни, оскільки організація державної влади стала більш стабільною і принесла зрушення в фінансовій, політичній і соціально-економічній сферах. Але мала і свої негативні сторони у сфері завдань виконання обов'язків органів місцевої влади та раціонального й ефективного надання послуг. Тому було вирішено провести зміни в організації системи управління, структури адміністрування та розширення співпраці з правліннями інших територіальних одиниць.[11]

Отже враховуючи всі досягнення та проблеми впровадження реформи децентралізації в Україні, можна сказати, що результати її реалізації здійснюють позитивний вплив на місцевий економічний розвиток, підвищення рівня життя населення та зростання значення громадської думки

в системі прийняття рішень органами місцевого самоврядування. Використовуючи зарубіжний досвід та враховуючи національні відмінності, можливо забезпечити більш вдале проведення реформи та досягнення збільшення фінансових ресурсів ОТГ.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>
2. Про добровільне об'єднання територіальних громад [Електронний ресурс] / Закон України від 05.02.2015. № 157-VIII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
3. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування (станом на 10 серпня 2018 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/333/10.11.2018.pdf>
4. Урядовий портал. Реформа децентралізації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi>
5. Про затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у 2018 році. Розпорядження Кабінету Міністрів від 04 квітня 2018 р. № 201-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу :<https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-zatverdzhennya-rozpod>
6. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів від 7 червня 2017 р. № 410 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250057552>
7. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 34, ст.1167) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
8. Моделі децентралізації влади країн Європейського Союзу. Науковий вісник.-2013.-Вип.12 [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik12/fail/Roman.pdf
9. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://kyiv.fpsu.org.ua/index.php/sotsialnyi-dialoh/uhody-pro-spiivpratsiu/240-zarubizhnij-dosvid-provedennya-detsentralizatsijnikh-reform>
10. Про європейський досвід децентралізації [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://zahyst.org.ua/novini/pro-evropejskij-dosvid-decentralizacii.html>
11. Швейцарський досвід місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. - Режим доступу: file:///D:/опера/mcrru_2012_1_19.pdf

Однолько Я.В., студентка 5 курсу,
група МФКп-181, Фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Тарасенко А.В.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: YankaFk1@ukr.net

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Перехід до ринкових відносин, який здійснюється в Україні, входження підприємств в товарні, фінансові та інші ринки, наростаюча конкуренція пред'являють нові жорсткі вимоги до виробничого, фінансово економічного, управлінського, трудового потенціалу підприємств. Але більшість вітчизняних підприємств не відповідають цим вимогам: часто працюють зі збитками та накопичують борги і перебувають у складному становищі, нерідко кризовому положенні [2]. Перехідна економіка України має деформовану структуру виробництва. Для того, щоб виробничий потенціал підприємства розвивався, необхідна його структурна перебудова. Її можна здійснювати шляхом фінансової санації підприємств, оздоровлення конкурентоспроможних або ліквідації неперспективних і збиткових.

Одним із засобів фінансового оздоровлення підприємств є їх реструктуризація.

Реструктуризація підприємства (Restructuring of enterprise) - здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню

обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів [1].

Зарубіжний та вітчизняний досвід та практика системних перетворень, а також перетворень структури і власності суб'єктів підприємництва свідчать про те, що умовою успіху підприємств є проведення різноманітних реструктуризаційних процесів, що охоплюють системні зміни, пов'язані як з правово-організаційними перетвореннями (процесами приватизації, акціонування, викупів, злиття, формування паю в статутному капіталі тощо), а також із змінами в матеріально-технічній і фінансовій структурі капіталу в різних ринкових ситуаціях трансформації господарства. Власне ринок стає верифікатором господарської діяльності, змушуючи до своєчасної відповідної реакції підприємства, і, тим самим, визначає "ціну" та сенс реалізації стратегічних програм [5].

Ефекти реструктуризації стосуються зазвичай усіх сфер господарської активності підприємства. Це випливає з того факту, що підприємство є багатовимірною господарською структурою – системою, в якому кількісні і якісні зміни, які відбуваються в одному вимірі досліджуваної структури, тягнуть за собою, через взаємні залежності, зміни інших структур, які описують функціональні та організаційно-технологічні зв'язки підприємства [6].

Реструктуризація підприємства спрямовується і реструктуризації на розв'язання двох основних завдань: по-перше, якнайскоріше забезпечити виживання підприємства; по-друге, відновити конкурентоспроможність підприємства на ринку. Відповідно до цих завдань і розглядають взаємозв'язані форми і види реструктуризації підприємств та організацій.

За оперативної реструктуризації підприємства (організації) розв'язуються дві основні проблеми: забезпечення ліквідності та суттєве поліпшення результатів його (її) діяльності. Період оперативної реструктуризації триває приблизно 3—4 місяці. Оперативні зміни на підприємстві потребують проведення комплексу заходів, що з них, як правило, спеціально виділяють такі:

- зміна окремих складових організаційної структури підприємства;
- створення й відокремлювання нових структурних підрозділів;
- оперативне зниження дебіторської заборгованості;
- зменшення величини оборотних фондів через виявлення та реалізацію (ліквідацію) зайвих запасів (у тім числі запасів допоміжних матеріалів);
- відмова (продаж паю) від пайової участі в інших підприємствах та організаціях, якщо попередній аналіз підтвердив недостатню економічну ефективність останніх;
- скорочення обсягів основних фондів через реалізацію (ліквідацію) зайвого обладнання, транспортних засобів тощо;
- аналітична оцінка та припинення вкладання неефективних інвестицій, крім життєво необхідних для підприємства й обґрунтованих з позицій розвитку ринку.

Відтак комплекс заходів з оперативної реструктуризації містить передовсім заходи з зниження всіх видів витрат (без одержання будь-яких суттєвих інвестицій) і швидкого збільшення обсягу збуту продукції та обороту капіталу. Проте, якщо процес перетворення буде зупинено після завершення оперативної реструктуризації, то підприємство незабаром неминуче знов опиниться в кризовому стані.

Стратегічна реструктуризація підприємства (організації) забезпечує довготермінову його (її) конкурентоспроможність. Для досягнення такої конкурентоспроможності необхідне визначення стратегічної мети підприємства, розробка стратегічної концепції розвитку, а також напрямів та інструментів реалізації цієї мети. Отже, реструктуризації підприємства передують оцінка його стану. Проте й аналіз, і реформування можна проводити, якщо маємо всебічно обґрунтовану мету реструктуризації, яку можна сформулювати (беручи загалом) таким чином: продукція підприємства має відповідати поточному платоспроможному попиту. Підприємство, що задовольняє цю вимогу, з одного боку, зберігає централізований контроль у найбільш важливих сферах діяльності, а з іншого — відроджується завдяки проведенню активної науково-технічної та ринкової стратегії в межах кожної товарної групи. Як правило, кризовий стан підприємства зумовлений не однією, а багатьма причинами, їх буває то більше, що більш повільною є реакція суб'єктів господарювання на зміну типу господарської системи [3].

В Угорщині перші та дуже важливі кроки були зроблені ще в 1992 році. Міжнародна робоча група, очолювана паном Збігневом Бочняжем з Університету Міннесота (США), підготувала проект під назвою "Довкілля та розвиток в Угорщині". Основною метою цього проекту було допомогти Угорщині просуватися якомога швидше шляхом сталого розвитку. Така мета пояснювалася суспільною, економічною та екологічною кризою в Угорщині.

Були визначені такі чотири критерії сталого розвитку під час перехідного періоду:

- Стале використання природних ресурсів.
- Реабілітація та підтримання цілісності екологічного процесу та екосистем.
- Захист генетичної розмаїтості та збереження природи в цілому, а також.
- Захист і підвищення рівня здоров'я, безпеки та добробуту людини.

Розробка програми сталого розвитку для Угорщини супроводжувалася важливими зрушеннями у сфері інституційного та організаційного розвитку. На початку 90-х виникло багато громадських та недержавних організацій з питань довкілля. У 1993 році було засновано Центр екологічних студій – недержавний учбово-дослідницький інститут, який повинен був стати каталізатором перебудови Угорщини на засадах сталого екологічного розвитку. У тому ж році постановою уряду була заснована Комісія з питань сталого розвитку, головним чином як консультативний орган.

Комісію очолив міністр у справах довкілля, і в її роботі взяли участь представники кількох міністерств, наукових закладів та неурядових організацій. Перші шість років комісія працювала дуже інтенсивно. На порядку денному її засідань розглядалося багато ключових питань охорони довкілля, і комісія видала багато публікацій. Комісія з питань сталого розвитку відіграла дуже важливу роль у формуванні реальних знань про екологічно сталий розвиток. Щодо проблем, можна відзначити, що діяльність комісії обмежувалася питаннями сталості довкілля вона мала лише консультативну роль і практично не мала ніяких повноважень. Комісія не мала достатніх ресурсів.

З загальної точки зору сталий розвиток має три виміри: економічний, соціальний і екологічний. Основна задача керування процесом сталого розвитку – шукати та знаходити баланс між цими трьома вимірами [4].

Активна підтримка малого й середнього підприємництва у Франції здійснювалася одночасно із централізацією державного управління економікою й виробництвом. При цьому регіональні адміністрації набули юридичні й ресурсні можливості проводити оздоровлення виробництва, що передбачає участь у ньому малого й середнього підприємництва. З метою розвитку взаємодії великих і малих підприємств, особливо щодо модернізації виробництва, трансферту технологій у сектор малого й середнього підприємництва, з 1993-1994 рр. почали реалізовуватися державні програми реструктуризації і конверсії великих підприємств у металургійній, оборонній та текстильній промисловості із залученням потенціалу малого й середнього підприємництва. У рамках програм у нові підприємства малого й середнього підприємництва інвестувалися основні кошти великих підприємств і відбувалося їх середньо- та довгострокове кредитування на пільгових умовах, але без гарантії [5]. При цьому органи державного управління відіграють важливу роль у структурних перетвореннях: розробляють стратегію розвитку, залучають партнерів, консоліднують фінансові ресурси і створюють основу інфраструктури [7].

В Англії, де мале й середнє підприємство має добре організовану державну підтримку, структурні перетворення частіше відбуваються для досягнення соціально-орієнтованих цілей. Мале й середнє підприємство орієнтоване на створення нових робочих місць для працівників, що вивільняються з великих підприємств. Уряд М. Тетчер у Великій Британії спочатку реструктуризував підприємства, а потім продавав. Нині аналогічні дії здійснює у Великій Британії уряд Г. Брауна [7].

Американська компанія The Whirlpool Corporation у середині 90-х років оголосила про початок програми реструктуризації. У своїй стратегії вона зробила акцент на розвиток основного напрямку діяльності – випуску великогабаритної побутової техніки. При цьому цільові показники розвитку були виражені категорією "економічної доданої вартості", яка більш точно відображає структуру капіталу й характер створюваної під керівництвом менеджерів вартості. Зміни торкнулися всіх підрозділів The Whirlpool Corporation у різних країнах світу. Було проведено реорганізацію спільних підприємств з азіатськими партнерами. Частина виробництв в Азії та Європі припинили свою діяльність. Незважаючи на невизначеність перших кроків The Whirlpool Corporation, інвестори позитивно відреагували на ухвалення нової стратегії, і вже через два тижні, після оголошення про початок реструктуризації, акції The Whirlpool Corporation зросли майже вдвічі. Серед європейських компаній також відомі випадки різкого збільшення капіталізації завдяки стратегії експансії на ринку. Так, одним з основних засобів виконання стратегії розвитку є здійснення одного з різновидів реструктуризації, а саме поглинання підприємств. Стратегія відомої пивної компанії Heineken була тривалий час спрямована на поглинання дрібних європейських виробників пива і, зрештою, сприяла майже подвійному зростанню цін акцій Heineken. Тільки за останні п'ять років угоди з купівлі щороку підвищували її ціну на 12%. Особливо високими ціни були після оголошення про чергове поглинання [9].

Серед європейських компаній також відомі випадки різкого збільшення капіталізації завдяки стратегії експансії на ринку. Так, одним з основних засобів виконання стратегії розвитку є здійснення одного з різновидів реструктуризації, а саме поглинання підприємств. Стратегія відомої пивної

компанії Heineken була тривалий час спрямована на поглинання дрібних європейських виробників пива і, зрештою, сприяла майже подвійному зростанню цін акцій Heineken. Тільки за останні п'ять років угоди з купівлі щороку підвищували її ціну на 12 %. Особливо високими ціни були після оголошення про чергове поглинання [9].

У практиці українських підприємств 98 % поглинань є недружніми, оскільки у вітчизняному законодавстві технологію цивілізованого поглинання не прописано, тобто фактично відбувається захоплення компаній. Недружні поглинання здійснюються щодня, проте статистикою враховуються лише одиниці. Наприклад, захоплення "Оболоні" компанією "Сармат", молококомбінату "Придніпровський" компанією "Галактон", скандальний перехід активів "Рівнеазоту" і Північнодонецького "Азоту" тощо. Дослідження інвестиційної компанії "Dragon Capital" засвідчило, що обсяг українського ринку поглинань щорічно оцінюється на рівні 3 млрд дол. США [10].

Дослідження вітчизняного досвіду дає змогу виділити такі основні недоліки у практиці реструктуризації підприємств [10]:

- відсутність методичного обґрунтування ефективних моделей реструктуризації;
- переважне використання реорганізації, без належного розгляду альтернативних варіантів реструктуризації;
- недостатнє обґрунтування економічних наслідків реструктуризації об'єктів;
- відсутність механізмів залучення інвестицій у процесі реструктуризації; невизначеність фінансових джерел реструктуризації;
- не вирішеність соціальних питань під час розроблення планів реструктуризації [11]:

Входження українських підприємств на ринок є досить складним процесом, результат такої трансформації майже не відчутний, свідченням цьому є загальне падіння промислового виробництва. Однією з причин невдалих спроб реструктуризації є недостатньо науковий підхід до рішення її проблем на Україні. Щоб виправити дану ситуацію потрібно:

1) визначити особливості реструктуризації в умовах формування ринкового середовища. Потрібно адекватно представити середовище в якому виникає, виконується та досягає свого завершення проект реструктуризації. Його життєздатність максимально залежить від того на скільки точно був даний опис навколишнього середовища з позиції його взаємодії з проектом;

2) виявити методичні підходи для оцінки ефективності самої реструктуризації та управлінських дій по відношенню її виконання. Реструктуризація повинна мати чітку ціль, досягнення якої потрібно оцінювати на окремих етапах та в цілому;

3) розглянути наукову проблему відносно конкретного проекту реструктуризації підприємств. Єдиного шляху реструктуризації підприємств не існує [8].

Висновки. Отже, щоб правильно реструктурувати підприємство, знайти нові аспекти діяльності, необхідно обрати стратегію та напрями розвитку, які допомогли б удосконалити роботу конкретного підприємства. Для успішного функціонування фірми у майбутньому необхідно розробити індивідуальний підхід реструктуризації. Це необхідно для того, щоб заходи відповідали конкретному підприємству і спиралися на його завдання, цілі, фінансовий стан. На вітчизняних підприємствах необхідна реструктуризація, а досвід іноземних фірм доводить, її використання є ефективним.

Список використаних джерел

1. Навчальні посібники ВНТУ. Мережні електронні видання [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/>
2. Про затвердження Методичних вказівок проведення реструктуризації державних підприємств: Наказ Міністерства економіки України від 23.01. 1998 р. №9 [Електронний ресурс] // Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua
3. Безкоштовні реферати, курсові, дипломні роботи [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.br.com.ua/referats/Economica_pidpriemstva
4. Освіта.ЮА [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://osvita.ua>
5. Довбня С. Б. Методические основы и направления реструктуризации предприятий в промышленности: Монография – Днепропетровск: Наука и образование, 2002. – 312 с.
6. Лозинська М. Ю. Впровадження новітніх технологій інформаційних систем управління підприємством як умова досягнення конкурентної переваги // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2003. – № 472. - С. 282-287
7. Личук П. Реструктуризация французской атомной промышленности // Зеркало недели.- 2009. – № 49 (322)
8. Буковинська державна фінансова академія, Україна [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58921.doc.htm
9. Влияние реструктуризации на рост стоимости компании [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://raexpert.ru/research/restructuring/>
10. Дорофеева Г.А. Практика здійснення реструктуризації підприємств: вітчизняний та зарубіжний досвід / Г.А. Дорофеева // Економіка промисловості : наук.-практ. журн. / ІЕП НАН України. – 2011. – № 1. – С. 97-103.

Онопрієнко А.В., студентка 2 курсу,
група ФК-171, Фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Парубець О.М.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: nast170600@gmail.com

РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Штучний інтелект (ШІ) є порівняно новою галуззю пізнання. Вперше цей термін був запропонований професором Дартмутського коледжу Джоном МакКарті в 1956 році на семінарі, що був присвячений даній темі, в Стенфордському університеті (США). Основною метою даної галузі розкриття таємниць мислення та механізмів функціонування мозку, створення адекватних йому моделей [1]. За підсумками 2017 р. обсяг глобальних світових інвестицій в інтелектуальні розробки перевищив 500 млн.дол. За прогнозами міжнародної дослідницької компанії MarketsandMarkets, до 2020 року ринок Artificial intelligence (AI) виросте до 5 млрд.дол. – переважно, за рахунок застосування технологій машинного навчання і розпізнавання природної мови в рекламі, роздрібній торгівлі, фінансах і сфері охорони здоров'я [2].

Машини зі штучним інтелектом запроваджують на підприємствах різних видів економічної діяльності. Це пов'язано зі швидкою зміною зовнішнього середовища, переходу економіки багатьох країн світу на інноваційно-інвестиційну модель розвитку та необхідності забезпечення в цих умовах конкурентоспроможності на високому рівні. Завдяки спеціальним програмам, багато компаній ввели системи планування, які можуть за короткий час підібрати товар, що найкраще підходить для покупця; здатні аналізувати економічну ситуацію, що склалася на ринку; розробляти план необхідних капіталовкладень тощо.

За даними опитування FutureEnterprise 2018, опублікованого на початку осені, 62% опитаних бізнес-лідерів більш ніж у 30 країнах світу заявили, що автоматизація і штучний інтелект матимуть найбільший вплив на їх діяльність і ключові комерційні процеси протягом наступних п'яти років. Крім того, 21% респондентів вважають, що ШІ зможе істотно вплинути на привабливість їх продуктів і послуг [2].

Використання систем ШІ дає можливість підприємцям знизити витрати на персонал, адже роботу не потрібна зарплата, вихідні та лікарняні. Єдині витрати – купівля та обслуговування. Застосування цих технологій у сфері управління допоможе краще прогнозувати майбутні події та їх результати, регулювати фінансову діяльність, а також розробляти рішення у непередбачуваних ситуаціях.

Але не зважаючи на ряд переваг, використання ШІ має і негативні сторони. Існує багато ризиків, пов'язаних із застосуванням ШІ в діяльності підприємств. Основні види ризиків, що виникають в процесі використання ШІ та методи їх зниження наведено у таблиці 1.

Розглянемо вплив кожного із зазначених в табл. 1 ризиків на діяльність підприємств. В сучасних умовах господарювання, робота зі ШІ не викликає великої довіри. Дослідники вважають, що, розвиваючись, роботи можуть перевершити людський інтелект, вони стають все більше схожими на нас і починають розуміти нашу поведінку. Вже відомо не мало випадків, коли вони виходили з під контролю. Зокрема, у 2010 році в США несподівана «раптова аварія» ледь не обрушила фондовий ринок. Швидка торгівля, яку здійснювали боти, призвела до штучної інфляції на ринку. У 2017 році Facebook вимкнули свою систему ШІ, коли роботи Боб і Еліс, які мали бути онлайн-підтримкою користувачів, створили власну мову і спілкувалися тільки нею. Не меншим ризиком є зловживання можливостями ШІ внаслідок неавторизованого доступу, оскільки багато алгоритмів цих систем можна перепрофілювати під будь-які наміри, навіть для завдання шкоди. Належним вирішенням цієї проблеми може бути удосконалення систем управління та контролю за діяльністю машин зі штучним інтелектом, більш глибоке вивчення принципів мислення та саморозвитку роботів. Належні наукові висновки дадуть змогу краще розуміти їх поведінку та передбачити можливі негативні наслідки їх впровадження [6].

Таблиця 1 - Ризики впровадження ШІ та методи їх мінімізації

Ризики	Методи їх зниження
Ризики обмеженого контролю та загрози виникнення кібератак	<ul style="list-style-type: none"> • Удосконалення систем управління та контролю за діяльністю машин зі ШІ; • глибоке вивчення принципів мислення та саморозвитку роботів.
Ризики зростання масового безробіття	<ul style="list-style-type: none"> • Підготовка кваліфікованих кадрів, які зможуть розбиратися у тонкощах новітніх технологій та зможуть ефективно їх використовувати.
Ризики змін структури і сегментів світового ринку	<ul style="list-style-type: none"> • Підтримка підприємств які впроваджують новітні технології (системи пільгового оподаткування та субсидіювання); • конкурси на інноваційні розробки, які будуть включати захист навколишнього середовища тощо.
Ризики не сприйняття людством ШІ	<ul style="list-style-type: none"> • Розробка та вдосконалення заходів для ефективного контролю над новітніми розробками у галузі ШІ.

Джерело: складено автором на основі [3].

За останніми дослідженнями аналітичного агентства Gartner встановлено, що до 2020 року ШІ дійсно може зникнути майже 2 мільйони робочих місць через перехід на автоматизоване виробництво. Але, водночас, буде створено 2,3 мільйони нових робочих місць переважно за рахунок необхідності найму фахівців для роботи з інноваціями [2]. Задля уникнення цієї проблеми необхідно забезпечити підготовку фахівців, які зможуть управляти роботами та будуть розумітися на новітніх технологіях.

Впровадження систем штучного інтелекту може призвести до перерозподілу підприємств на лідерів та аутсайдерів за ознакою впровадження інноваційних технологій. Ті компанії, що зможуть швидко адаптуватися до змін і ефективно використовувати всі переваги ШІ, матимуть вищі позиції на противагу тим, які мають складнощі в їх запровадженні. Збільшиться споживання ресурсів, обсягів відходів та попиту на енергію[3]. Тому необхідно, щоб у країні діяли системи пільгового оподаткування та субсидіювання для тих підприємств, що реально прагнуть інноваційних змін, які здійснюють позитивний вплив на фінансово-економічне становище держави. Це дозволить розвивати економіку країни та забезпечити її конкурентоспроможність на світовому ринку. Відомий американський винахідник Ілон Маск назвав штучний інтелект основною загрозою людства [4]. Про потенційну загрозу штучного інтелекту висловлювався також відомий фізик-теоретик Стівен Хокінг, який стверджував, що в майбутньому людям вдасться створити таку його форму, яка візьме ініціативу на себе і буде постійно самовдосконалюватися, а можливості людей обмежені надто повільною еволюцією[5]. З'являються підстави задуматися над питаннями рівності і поваги до прав людини. Поштовхом до цього є той факт, що у 2017 році перший у світі робот на ім'я Софія отримує громадянство Саудівської Аравії[6]. Виходячи з цього необхідно бути готовими до такого розвитку подій, розробляючи та вдосконалюючи заходи для ефективного контролю над новітніми розробками у галузі ШІ.

Отже, розглядаючи дану тему не можливо однозначно стверджувати чи стане штучний інтелект загрозою для підприємницької діяльності у майбутньому. В умовах розвитку інформаційної та цифрової економіки впровадження ШІ в усі сфери діяльності бізнес-структур і суспільства є неминучими, але впроваджувати їх на рівні підприємств необхідно враховуючи вищезазначені ризики і методи їх зниження для досягнення фінансово-економічної, соціально-екологічної та інших видів ефективності виробництва.

Список використаних джерел

1. Єфремов М. Штучний інтелект, історія та перспективи розвитку / М.Єфремов, Ю.Єфремов // Вісник ЖДТУ №2(45). – 2006.
2. Ріст попиту на AI у бізнес-середовищі сформував нові тенденції на світовому ринку інтелектуальних технологій. Аналітика. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.everest.ua/ai-platform/analytics/rist-popytu-na-ai-u-biznes-seredovishchi-sformuvav-novi-tendentsiyi-na-svitovomu-rynku-intelektualnykh-tekhnologiy>
3. Звіт Всесвітнього економічного форуму з компанією PricewaterhouseCoopers «Четверта промислова революція заради Землі». [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/ai-for-the-earth-jan-2018.pdf>
4. Кореспондент.net. Ілон Маск про головну загрозу людства. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/tech/science/3869375-ilon-mask-nazvav-holovnu-zahrozu-dlia-luidstva>
5. УНІАН. Що Стівен Хокінг прогнозував людству.[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unian.ua/science/10041596-peretvorennya-zemli-na-peklo-i-znishchennya-shtuchnim-intelektom-shcho-stiven-hoking-prognozuvav-lyudstvu.html>
6. ТСН. Саудівська аравія першою у світі надала громадянство роботу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://tsn.ua/nauka_it/saudivska-araviya-stala-pershoyu-u-sviti-krayinoyu-yaka-vidala-gromadyanstvo-robotu-1023650.html
7. Штучний інтелект-виклик часу / Міщенко Н. // Науковий світ. - 2006.

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Основні цілі еколого-економічної безпеки аграрного сектору вбачаємо в забезпеченні окремих його складових, які об'єднуються в єдину систему. Важливе місце при цьому відводиться екологічній безпеці технологічних та управлінських рішень. До пріоритетних завдань еколого-економічної безпеки аграрного сектору доцільно віднести зміцнення еколого-економічної безпеки; зменшення техногенного навантаження на природні біоценози; раціональне використання природних ресурсів; збереження, відтворення і підвищення родючості ґрунтів; запровадження енергоощадних, безвідходних технологій виробництва; збільшення обсягів виробництва екологічно безпечної продукції. Для реалізації цілей та вирішення поставлених завдань слід розробити дієвий інструментарій [1].

Протягом останнього часу активного розвитку набув еколого-економічний аудит та еколого-економічний консалтинг, який спеціалізується на наданні технічної, інформаційної та практичної допомоги в сфері охорони навколишнього середовища інвесторам, підприємствам, державним, громадським та бізнесовим компаніям і організаціям в Україні та за її межами для прийняття ефективних управлінських рішень, реалізації еколого-економічних програм та оптимізації природоохоронної діяльності. Для отримання достовірної інформації про вплив виробничих процесів на стан навколишнього природного середовища та виявлення змін, що у ньому відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників виникає потреба в організації екологічного моніторингу, який здійснюється на чотирьох рівнях, а саме: світовому, державному, регіональному та локальному [2].

Ефективний розвиток екологічного аграрного сектору є важливим завданням держави та гарантією вирішення соціальних протиріч, забезпечення якості життя. Вивчення наукових праць з досліджуваної тематики дозволило сформулювати теоретичне підґрунтя для авторського підходу до розуміння державного механізму управління екологічною безпекою аграрного сектору, в основу якого має бути покладено принцип комплексності та системності у напрямку визначення методів, заходів, інструментів та важелів впливу на еколого-соціо-економічні відносини, що спрямовані на забезпечення фундаментальних засад забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору через збереження й відтворення природних ресурсів, залучених у господарський обіг, попередження або недопущення негативного впливу господарської діяльності на екосистеми, створення сприятливих умов для виробництва екологічно безпечної продукції й сировини.

Список використаних джерел

1. Бігдан О.В. Напрями розвитку екологоорієнтованого агровиробництва в міжнародній практиці. *Агросвіт*. 2013. № 4. С. 29-31.
2. Манойленко О.В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 139–158.

Рябченко І.С., студент 3 курсу, група МРт-181,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Полковниченко С.О.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: itstreet@protonmail.com

ОЦІНКА ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Проблеми реалізації фіскальної політики є одними з ключових в сучасній Україні. Фіскальна політика стосується практично всіх аспектів розвитку національної економіки. Від ефективності її реалізації залежить доля кожного громадянина в складній ситуації сьогодення.

Фіскальна політика стосується державної політики, яка намагається вплинути на напрям розвитку економіки через зміни податків та видатків держбюджетів. Фіскальна політика може бути протиставлена іншим основним видам макроекономічної політики, зокрема грошово-кредитній політиці, яка спрямована на стабілізацію економіки шляхом регулювання процентних ставок та пропозиції грошей.

Основними інструментами фіскальної політики є державні витрати та оподаткування. Зміни рівня та складу податкових зобов'язань та державних витрат можуть вплинути на такі змінні в економіці як: сукупний попит та рівень економічної активності; структура розподілу ресурсів; розподіл доходів тощо. Тому фіскальна політика належить до загального впливу результатів бюджету на економічну діяльність.

До основних видів фіскальної політики відносяться: нейтральна, експансіоністська та стримуюча.

Нейтральна фіскальна політика передбачає збалансований бюджет, де $G = T$ (від. англ. – Government spending – витрати уряду = Tax revenue – податкові надходження). Державні витрати повністю фінансуються податковими надходженнями, і в цілому результат бюджету нейтрально впливає на рівень економічної активності [1].

Експансіоністська фіскальна політика передбачає чисте збільшення державних видатків ($G > T$) за рахунок збільшення державних витрат, або зменшення доходів від оподаткування, або їх поєднання. Експансіоністська фіскальна політика, як правило, пов'язана з дефіцитом бюджету.

Стримуюча фіскальна політика ($G < T$) відбувається тоді, коли чисті державні витрати зменшуються за рахунок вищих податкових надходжень, або за рахунок зменшення державних витрат. Стримуюча фіскальна політика, як правило, пов'язана з профіцитом.

Серед різних інструментів фіскальної політики найважливішими є реформаційна та дефляційна фіскальна політика.

Реформаційна фіскальна політика може бути використана для підвищення рівня економічної активності в періоди спаду або уповільнення економічної активності. Це відбувається шляхом зниження податків або збільшення державних витрат.

Дефляційна фіскальна політика використовується під час буму, тобто коли економіка виходить за рамки її потенціалу, можуть виникнути проблеми з інфляцією та платіжним балансом. Це може бути досягнуто за рахунок збільшення податків або зменшення державних витрат.

Аналізуючи фіскальну політику України протягом останніх років, можна стверджувати, що вона була спрямована на стабілізацію соціально-економічних процесів, наповнення бюджетів держави, забезпечення виконання планових показників, удосконалення адміністрування платежів та митних процедур, виявлення та руйнування схем мінімізації податкових зобов'язань, запобігання та виявлення кримінальних та інших правопорушень у сфері оподаткування, митній та бюджетній сферах, впровадження нових та забезпечення функціонування діючих електронних сервісів для суб'єктів господарювання.

В той же час у державі спостерігається загострення основного фіскального протиріччя між необхідністю і можливістю забезпечення достатніх податкових надходжень, обумовленого впливом різних чинників об'єктивно-суб'єктивного характеру, зокрема через посилення кризової соціально-економічної та військово-політичної ситуації в Україні і як наслідок – зростання бюджетного дефіциту [2].

Дослідження бюджетного процесу в нашій країні за останні роки свідчить про стійкий і довготривалий характер розбалансованості бюджетів України, як державного (табл.1), так і зведеного (табл.2).

Причиною розширення дефіциту бюджетів України стали високі темпи нарощення видатків на оборону, громадського порядку, безпеки та судової влади, обслуговування боргу, управління.

Усі надходження та видатки бюджетів повинні складати єдиний баланс відповідного бюджету. Однак зміни в економіці країни під дією внутрішніх і зовнішніх факторів (криза, війна, міграція населення тощо) призводять до того, що планові показники зазвичай не співпадають з фактичними.

Таблиця 1 – Виконання державного бюджету України у 2011-2017 рр.

	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП
2011	314616,9	23,90	333459,5	25,33	4715,0	0,36	-23557,6	-1,79
2012	346054,0	24,56	395681,5	28,08	3817,7	0,27	-53445,2	-3,79
2013	339180,3	23,31	403403,2	27,73	484,7	0,03	-64707,6	-4,45
2014	357084,2	22,79	430217,8	27,46	4919,3	0,31	-78052,8	-4,98
2015	534694,8	27,01	576911,4	29,14	2950,9	0,15	-45167,5	-2,28
2016	616274,8	25,86	684743,4	28,73	1661,6	0,07	-70130,2	-2,94
2017	793265,0	26,59	839243,7	28,13	1870,9	0,06	-47849,6	-1,60

Джерело: [3].

Таблиця 2 – Зведений бюджет України у 2011-2017 рр.

	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП
2011	398553,6	30,27	416853,6	31,66	4757,9	0,36	-23057,9	-1,75
2012	445525,3	31,62	492454,7	34,95	3856,3	0,27	-50785,7	-3,60
2013	442788,7	30,43	505843,8	34,77	535,2	0,04	-63590,3	-4,37
2014	456067,3	29,11	523125,7	33,39	4972,1	0,32	-72030,5	-4,60
2015	652031,0	32,94	679871,4	34,35	3057,8	0,15	-30898,2	-1,56
2016	782748,5	32,84	835589,8	35,06	1841,3	0,08	-54682,6	-2,29
2017	1016788,3	34,09	1056759,9	35,43	2122,1	0,07	-42093,8	-1,41

Джерело: [3].

Державний бюджет України на 2019 р. також не є збалансованим за доходами й видатками. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Державний бюджет на 2019 рік» на 2019 р. затверджено доходи державного бюджету у сумі 1026131 млн грн, видатки державного бюджету у сумі 1112130 млн грн [4]. Дефіцит держбюджету визначено у розмірі 89989,3 млн грн. Для України вже тривалий час дефіцит бюджету – явище хронічне. Для населення наявність дефіциту має хоч і опосередковане, але важливе значення, оскільки воно бере участь у поверненні залучених для покриття дефіциту коштів шляхом сплати податків.

В сучасних умовах існують проблеми з наповненням дохідної частини бюджетної системи України. Податкова система, що діє зараз, є неефективною, що значною мірою пов'язано з великим відсотком тіньового сектора економіки.

Покриття дефіциту бюджету шляхом збільшення податків з огляду на сучасний стан економіки країни неприйнятний. Відповідно до загальноновизнаного наукою відомого висновку вченого А. Лаффера, збільшення податкових надходжень до бюджету може бути забезпечене лише до певного рівня податкового навантаження (рівня податкових ставок), при подальшому його підвищенні обсяги бюджетних надходжень будуть навпаки зменшуватися, оскільки

високі податки здійснюють дестимулюючий вплив на діяльність суб'єктів господарювання. А перехід до помірної оподаткування (базова ставка менша від максимально можливої) дасть позитивні результати через певний проміжок часу. Перш за все зростуть доходи платників податків, це сприятиме зростанню сукупного попиту й сукупної пропозиції, заощаджень та інвестицій, ділової активності, зайнятості населення, а звідси і збільшенню податкових надходжень [5].

На наш погляд, потрібно змінити систему оподаткування для фізичних осіб з пропорційної на прогресивну, оскільки тоді буде можливо збільшити доходи бюджету за рахунок підвищення процентної ставки для заможної частини населення.

Таким чином, здійснене дослідження свідчить про те, що фіскальна політика як спосіб фінансового регулювання національної економіки здійснюється за допомогою потужних важелів – податків і державних витрат. Для вдосконалення бюджетної політики необхідно: якісно вдосконалити казначейську систему виконання бюджетів; оптимізувати структуру видатків; розробити систему середньотермінового бюджетного планування; створити ефективну систему управління державним боргом. Також Україні необхідно рішуче боротися з корупцією, поглиблювати податкову реформу, в тому числі удосконалювати податкове законодавство.

Список використаних джерел

1. Фіскальна політика. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Дулік Т.О., Александрюк Т.Ю. Вектори розвитку сучасної фіскальної політики України. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. №2. С.107-115.
3. Мінфін. Індекси. URL: <https://index.minfin.com.ua/finance/budget/gov/>
4. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Державний бюджет України на 2019 рік» <http://rada.gov.ua/news/Novyny/164917.html>
5. Александрюк Т.Ю., Баранник Л.Б., Дулік Т.О. Фіскальна політика: теоретичні аксіоми та прикладні антитези. *Економічний вісник університету*. 2018. Випуск № 36/1. С.188-200.

Середюк І.О., студентка 4 курсу,
група ФЕБ-151, фінансово-економічного факультету
Науковий керівник: **Парубець О.М.**, д.е.н., професор
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: i.seredyuk36@gmail.com

РОЛЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У ПІДВИЩЕННІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Банківський аспект зачіпає практично всі сфери життєдіяльності. Грамотність у даному розрізі дає можливість громадянам керувати своїм матеріальним благополуччям, приймати рішення у правильному залученні грошових ресурсів та мати можливість отримувати фінансову вигоду.

Теоретичні та методологічні основи питання фінансової грамотності у сфері банківської діяльності знайшли відображення у вітчизняній економічній літературі, зокрема в роботах О. Амошея, О. Васюренка, В. Гейца, С. Єгоричевої, А. Єпіфанова, С. Ілляшенка, Т. Кізими, Я. Кривич, З. Луцишин, Т. Люсея, М. Пацера, А. Пересади, Й. Шумпетера, Ю. Яковця та багатьох інших.

Сучасному споживачу необхідно проявляти інтерес, до процесів, які стають актуальними у банківській діяльності на світовому рівні. За умови глобалізації наша держава поглинає інновації та досвід зарубіжних партнерів, бо від цього залежить розвиток фінансових взаємозв'язків з розвинутими країнами та загальний розвиток ринкової економіки.

У 2012 році Національним банком України було розроблено проект, щодо підвищення фінансової грамотності населення України, до участі долучили державні органи та установи, банки та їх асоціації, вищі навчальні заклади та багато інших організацій. Метою даного проекту було навчити громадян ефективно використовувати свій бюджет, або свого домогосподарства, навчитися приймати зважені фінансові рішення у тих чи інших обставинах. Програму розпочато 12 вересня 2012 року з запровадженням курсу «Фінансова грамотність» у загальноосвітніх навчальних закладах [2].

На сьогоднішній день проект НБУ продовжує розвиватися, у кожному місті проводяться дні фінансової грамотності, відбуваються просвітницькі заходи Global Money Week, докладається максимум зусиль, щоб надихнути дітей і молодь дізнатися більше про гроші, банківські інновації, заощадження, нові можливості у користуванні кредитними продуктами та багато іншого.

Сучасні умови розвитку банківського ринку України передбачають надання і продаж різних фінансових продуктів та послуг, тому, зазвичай, присутній фактор конкуренції між кредитними організаціями. На цьому етапі лідерами стають ті організації, які здатні розробляти нові технології, застосовувати їх з мінімальними витратами, створювати унікальні канали обслуговування клієнтів, тобто впроваджувати інноваційний процес. У свою чергу, наукові досягнення та винаходи в організації банківського обслуговування забезпечують постійне відновлення і покращення їх продуктів та технологій. Саме тому важливо знати сучасні банківські стратегії та потреби користувачів банківськими послугами, щоб зуміти зробити фінансову оцінку діяльності кредитної установи, та зробити вірний вибір для своїх заощаджень.

Порівнюючи стратегії державних банків можна зробити висновок, які найбільші проблеми існують у тій чи іншій організації, так у АТ «Ощадбанк» спостерігається відновлення матеріально-технічної бази, тобто той рівень, який існує зараз для забезпечення клієнтів сервісами самообслуговування, є недостатньо ефективним або зовсім застарілим, про безпеку фінансових ресурсів клієнтів зовсім не йдеться, хоча всі пам'ятають, як легко в цей банк проник вірус «Ретуа» [10,11]. На противагу цьому, АТ КБ «Приватбанк» робить акцент на забезпеченні безпеки ІТ, що показує зовсім інший рівень банківського обслуговування, бо шахрайство, «телефонні фішинги», «фішингові сайти» та скімінгові пристрої це те, від чого зараз потерпають усі українські банки [8,9].

Рівень фінансової грамотності населення у безпечному користуванні банківськими продуктами показує статистика, яка була підсумована АТ «Альфа-Банк», щодо «телефонного фішингу» [6,7]. Згідно даних статистики, більше 70% власників пластикових карток, яким зателефонували шахраї, під психологічним їх натиском розголошують конфіденційні дані та стають жертвами обману.

З метою підвищити фінансову грамотність та обізнаність населення в сфері банківської інноваційної діяльності необхідно:

- забезпечити нормативно-правовий захист користувачів банківських продуктів;
- зробити інформацію про умови обслуговування доступною для споживача;
- розробити механізм захисту від фінансових ризиків;
- створити безпечний рівень каналів самообслуговування;
- проводити тренінги, конференції, або презентації для поширення інформації про способи користування новітніми банківськими продуктами.

Реалізація зазначених заходів на практиці дасть змогу розширити межі співробітництва банківських установ і населення, підвищити рівень довіри останніх до сучасних банківських продуктів і послуг.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III. База даних «Законодавство України»/ВР України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
2. Національний Банк України про «Фінансову грамотність» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=3115908.
3. Єгоричева С.Б. Методичні засади організації інноваційного процесу в комерційних банках / С.Єгоричева // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 53–57.
4. Луцишин З. О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації: [монографія] / З. О. Луцишин. – К. : Видавничий центр «ДруК», 2002. – 320 с.
5. Пацера М. Проект «Твіннінг» (Twinning) – важливий крок на шляху євроінтеграції України / М. Пацера // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 8. – С. 9–11.
6. Офіційний сайт ПАТ «Альфа-Банк» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://alfabank.ua>.
7. Телефонний фішинг від ПАТ «Альфа-Банк» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://alfabank.ua/about/press/telefonnij-vishing-shahrajstvo-nabiraye-obertiv-yak-ne-stati-1763>.
8. Офіційний сайт ПАТ «Приватбанк» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://privatbank.ua>.
9. «Економічна правда» про «Стратегію розвитку АТ КБ «Приватбанк» від 27.04.2018» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/06/27/638209/>.
10. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oschadbank.ua>.
11. Стратегія розвитку від АТ «Ощадбанк» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oschadbank.ua/ua/about>.

Стародубець А.О., студентка 3 курсу,
група ФК-161, фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Товстиженко О.В.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: asia.starodubets@gmail.com

ВПЛИВ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Важливу роль в розвитку економіки держави відіграють заощадження населення. Вони слугують джерелом інвестиційних ресурсів, стимулюють економічне зростання, збільшують фінансові ресурси банківських установ, свідчить про рівень соціальної захищеності та фінансового благополуччя, сприяють посиленню фінансової незалежності. Саме тому для зростання та зміцнення національної економіки важливим є зростання уваги до збільшення заощаджень населення та їх залучення до розвитку економіки в якості інвестиційних ресурсів.

Заощадження населення – сума грошового доходу, яка не використовується на поточне споживання і призначається для задоволення потреб у майбутньому [1].

Джерелом формування заощаджень населення є частина сукупних доходів, яка не була витрачена на задоволення поточних потреб, тобто [3, с.65]:

- оплата праці, стипендія
- аліменти, гонорари, благодійна допомога;
- соціальні трансферти у грошовій формі;
- доходи від власності;
- доходи від продажу продукції підсобного господарства;
- доходи від підприємницької діяльності

Основними напрямками використання заощаджень населення є [2, с.2].:

- 1) відкриття депозитного рахунку в банку;
- 2) збереження заощаджень у вигляді готівки;
- 3) купівля акцій, облігацій

На рівень заощадження населення впливає досить багато чинників. Серед них: політична та економічна ситуація в державі, податкова політика держави, відсоткові ставки за депозитами, рівень доходів населення, рівень цін на товари та послуги, очікування населення, пов'язані з майбутніми доходами, цінами, наявністю товарів, випуском товарів та послуг з покращеними властивостями чи вищою якістю, зобов'язання населення за кредитами тощо.

Існує тісний взаємозв'язок між заощадженнями та станом економіки. Якщо більша частина заощаджень перетворюється на інвестиції та вкладається в економіку, то відбувається економічне зростання. Якщо заощадження зберігаються в готівковій формі та не вкладаються в жодну сферу діяльності економіки, то спостерігається економічний спад.

Заощадження стають інвестиційними ресурсами лише у випадку прийняття рішення про їхнє вкладення в об'єкти підприємницької діяльності або інші види діяльності з метою збільшення їхньої вартості [3, с.38]. В той же час, якщо заощадження зберігаються поза фінансово-кредитною системою, вони не беруть участі в інвестиційному процесі та з часом зменшують свою реальну вартість (внаслідок інфляційних процесів у країні).

Обсяги та динаміка заощаджень населення мають негативну тенденцію. Обсяги заощаджень впродовж останніх років, починаючи з 2013 року, скорочуються досить значними темпами. Це зумовлене перш за все нестабільною політичною та економічною ситуацією в Україні, зміною рівнів доходів та витрат населення. Скорочення заощаджень негативно впливає на розвиток економіки держави та посилює економічну нестабільність та інфляційні процеси в Україні.

Аналіз структури доходів і витрат населення протягом 2012-2017 років (таблиця 1) свідчить про збільшення рівня доходів та витрат населення. В той же час, рівень витрат зростає більшими темпами, що сприяє зменшенню рівня заощаджень населення. Це пов'язано з інфляційними процесами, девальвацією національної валюти та, як наслідок, зростанням цін на товари й послуги.

Таблиця 1 – Динаміка доходів та витрат населення України протягом 2012 -2017 рр.,млн. грн.

Роки	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Доходи	1 457 864	1 548 733	1 516 768	1 735 858	1 989 771	2 475 826
Витрати	1 310 584	1 432 467	1 485 988	1 722 879	2 007 662	2 544 806

Джерело: складено автором на основі даних [6].

В той же час, за даними Національного банку України, обсяги депозитів населення зростають (таблиця 2, таблиця 3)

Таблиця 2 – Динаміка заощаджень населення України, покладених на депозитні рахунки, за строками вкладення у 2013-2017 рр., млн. грн.

Роки	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сума депозитів						
Усього:	369 264	441 951	418 135	410 895	444 676	495 313
у тому числі депозити:						
- на вимогу	77 153	87 720	100 171	112 524	129 638	165 978
- до 1 року	125 560	121 343	135 635	176 408	171 488	181 092
- від 1 до 2 років	139 490	218 308	167 752	106 162	138 169	142 017
- більше 2 років	27 062	14 580	14 577	15 801	5 382	6 227

Джерело: складено автором на основі [7].

Аналізуючи динаміку заощаджень за строками вкладення, можна зробити висновок, що вони поступово зростають. При цьому найбільше коштів населення на короткострокові депозити (до 1 року) та на депозити терміном від 1 до 2 років. Це може бути зумовлено збільшенням споживчих витрат, значною недовірою населення до банківської системи, що пов'язана з політико-економічною ситуацією в країні, та, як наслідок, небажанням населення вкладати кошти на довший період.

Таблиця 3 - Динаміка заощаджень населення України, покладених на депозитні рахунки за видами валюти у 2013-2017 рр., млн.

Роки	2013	2014	2015	2016	2017
Сума депозитів					
Усього:	441 951	418 135	410 895	444 676	495 313
у тому числі депозити:					
- у національній валюті	257 829	200 859	198 876	209 601	252 439
- в іноземній валюті	184 122	217 275	212 019	235 075	242 874

Джерело: складено автором на основі [7].

Проведений аналіз показав, що населення України до 2016 року заощаджувало власні кошти в більших обсягах в іноземній валюті, внаслідок значного падіння курсу гривні, що спричинило недовіру населення до національної валюти. Однак, починаючи з 2017 року, більше коштів покладено на депозитні рахунки з національній валюті. Це свідчить про підвищення довіри населення до національної валюти, що пов'язано, перш за все, зі стабілізацією гривні.

В зарубіжних країнах населення чітко усвідомлює важливість на необхідність здійснення заощаджень на випадок економічних негараздів у майбутньому. За результатами дослідження, яке проводилось за підтримки Erste Group, більше 3/4 населення Центральної та Східної Європи вважають заощадження досить важливими (так вважають 75% хорватів, 72% сербів, 84% румунів) [5].

Регулярно мають змогу відкладати певну частину власних доходів та заощадження жителі Австрії, Німеччини, Чехії, Польщі та Словаччини [9]. Вони в середньому відкладають 9-15 % власних коштів, що може принести додатковий дохід та підвищити якість життя загалом.

В Україні ж регулярно поповнюють власні заощадження лише 30 % населення. До того ж, 74 % опитаних жителів України відкладають лише тоді, коли мають вільні кошти [9].

Протягом останніх років помітно знизилась заощадження в таких країнах як Японія та Канада. В той же час Німеччина та Франція, навпаки, мають досить високу схильність до заощаджень. Найбільш стабільні тенденції до заощаджень має Німеччина (приблизно 80% населення щомісячно заощаджує певну визначену суму коштів) [9].

При здійсненні заощаджень населення Центральної та Східної Європи надає перевагу банківським продуктам. Щодо альтернативних способів заощадження коштів (наприклад, інвестування в цінні папери), то інтерес та довіра до них значно знизилась.

В Україні фінансовий ринок розвинений недостатньо, тому фінансовий сектор представляють в основному банківські установи

Це свідчить про необхідність запровадження заходів, що сприятимуть регулярному збільшенню заощаджень, зокрема:

1. підвищення рівня довіри населення до банківської системи;
2. встановлення таких відсоткових ставок на депозити, які будуть більшими, ніж рівень інфляції в країні;
3. реформування та оптимізація податкової політики держави, що дозволить збільшити доходи та зменшити витрати населення;
4. стабілізація курсу національної валюти;
5. використання державних цінних паперів для залучення тимчасово вільних коштів;
6. надання додаткових пільг інвесторам казначейських цінних паперів;
7. приведення державних цінних паперів до єдиного універсального типу за термінами обігу, схемами нарахування та способами погашення.
8. удосконалення механізмів гарантування вкладів фізичних осіб у випадку неплатоспроможності банківських установ з урахуванням передового зарубіжного досвіду та розробка механізмів гарантування вкладів заощаджень в інвестиційні компанії;
9. запровадження та оптимізація Державної програми пенсійних заощаджень, що забезпечить формування резервів майбутнього пенсійного забезпечення;

Важливим інструментом стимулювання заощаджень населення є функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, основними функціями якого є [8]:

- зміцнення довіри населення до держави та банківської системи загалом;
- надання захисту вкладникам з невеликими сумами заощадження;
- використання заощаджень населення, як довгострокових ресурсів економіки;
- мобілізація заощаджень;
- забезпечення стабілізації та стійкості банківської системи та грошового обігу;
- захист банківського сектору від фінансових криз;
- підтримання здорової конкуренції між банківськими установами.

Для більш ефективного управління залученими заощадженнями потрібно використовувати комплексний підхід, тому доцільним буде запровадження таких заходів:

1. з'ясування потреб регіону в додаткових фінансових ресурсах, проведення розрахунків та їх обґрунтування щодо зібраних заощаджень в реалізації програми економічного розвитку регіону, виявлення умов, які необхідні для їх залучення;
2. аналіз та оцінка ощадного потенціалу населення;
3. розробка пріоритетних напрямів, які дозволять більш ефективно використовувати заощадження населення

Недовіра населення до фінансово-кредитних установ (у зв'язку з нестабільною політико-економічною ситуацією, закриттям великої кількості банківських установ, девальвацією національної валюти) спричинила функціонування значної частки грошових коштів за межами банківської системи. Залучення цих коштів забезпечить формування нових інвестиційних потоків до національної економіки, що зумовить підвищення ліквідності банківської системи держави, збільшення золотовалютних запасів, зростання курсу національної валюти, розвиток пріоритетних галузей та економіки в цілому.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BE%D1%89%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
2. Власова І.В. Заощадження населення як інвестиційний ресурс економіки / І.В.Власова // Економіка: теорія і практика. – 2016. - №2. – с. 4-7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econom_2016_2_3
3. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посібник. – К: КНЕУ, 2003, 300 с.
4. Юргачова М. І. Заощадження населення як перспективне інвестиційне джерело фінансування реального сектору / М. І. Юргачова // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. - 2012. – №7(159). – С. 38-50
5. Карпишин, Н. І. Заощаджувальна поведінка вітчизняних і зарубіжних домогосподарств / Н. Карпишин // Перші наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наук. праць / За ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. – 26 лист. 2015 р., м. Тернопіль. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – С. 78-82.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua/

8. Пасажко Т.С. Шляхи вдосконалення фінансового механізму трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси економіки України / Т. С. Пасажко // Інвестиції: практика та досвід. - 2015. - № 10. - С. 85-89.

9. Ставлення до заощаджень ErsteGroup: Популярність заощаджень в країнах Центральної та Східної Європи. Прес-реліз. - Київ, 29.10.2012

Баранова А.А., студентка 4 курсу,
група ФК-41, економічний факультет
Научный руководитель: **Порошина О.О.**, старший преподаватель
Гомельский государственный университет им. Ф.Скорины (г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: poroshina@tut.by

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ АУДИТА И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В любой стране аудит представляет собой элемент ее финансово-экономической системы, что определяет его содержание и функции.

В развитых странах функционируют десятки тысяч аудиторских фирм. Их деятельность настолько распространена, что привела к созданию международных аудиторских фирм.

Иностранные аудиторские фирмы группируются в четыре категории:

- «Большая четверка»;
- другие национальные фирмы;
- крупные местные и региональные фирмы;
- малые местные фирмы.

«Большая четверка»: (KPMG, Ernst&Young, PricewaterhouseCoopers и DeloitteLLP) – крупнейшие иностранные аудиторские фирмы. Практически во всех крупных странах и городах мира имеется хотя бы один офис данных фирм. Их деятельность характеризуется получением больших доходов, значительной долей мирового рынка аудиторских услуг.

Существуют и другие фирмы, которые считаются национальными. Они оказывают те же услуги, что и фирмы «Большой четверки», являются их прямыми конкурентами.

Крупные местные и региональные фирмы конкурируют с национальными фирмами. Они проводят аудит в масштабах региона. Профессиональный штат в них, как правило, более 50 человек. Некоторые из данных фирм вступили в ассоциации аудиторских фирм, чтобы поделиться ресурсами в таких областях, как техническая информация и непрерывное обучение.

Малые местные фирмы – фирмы, которые проводят аудит и оказывают другие связанные с этим услуги в основном для мелких предприятий в рамках отдельного региона. Численность профессионального штата данных фирм, как правило, не превышает 25 человек. Таких фирм насчитывают порядка 95 % [1].

Следует отметить, что профессия аудитора в зарубежных странах имеет различные названия. Например, в США бухгалтер-аудитор называется общественным или дипломированным бухгалтером, аудиторы во Франции называются бухгалтерами-экспертами или комиссарами по счетам, в Германии аудиторы – это контролеры хозяйства или контролеры книг, в Великобритании и многих других европейских странах аудитор это ревизор или присяжный бухгалтер и т. п.

Независимые аудиторы за рубежом, имеют право работать индивидуально, но, как правило, они объединяются в отдельные организации или фирмы, так как это более эффективно. В современной практике примером таких объединений являются широко известные фирмы присяжных бухгалтеров в Великобритании, фирмы дипломированных общественных бухгалтеров в США и другие [2].

Международный современный аудит характеризуется тем, что практически во всех развитых странах мира существует общественный Институт профессионального аудита со своей правовой и организационной инфраструктурой. Однако существуют различия в государственном контроле аудиторской деятельности.

Одной из стран-основателей аудита считается *Великобритания*. Основываясь на вековом опыте, современный аудит в Великобритании имеет следующие особенности.

Главная цель аудита – дать заключение относительно того, составлены ли директорами компаний финансовые отчеты точно и беспристрастно. Аудиторы, обычно проводят выборочный письменный опрос дебиторов, чтобы проверить, что они действительно существуют.

Для банков в Великобритании аудит обязателен. Квалификация аудиторов должна подтверждаться членством в одном из четырех институтов Консультативного комитета бухгалтерских органов.

Большой акцент в *США* делается на контроль качества независимого аудита, он проводится на нескольких уровнях: государственно-общественном; корпоративном; общественном.

В *США* аудиторы сертифицируются по трем специализациям: присяжный бухгалтер; присяжный внутренний аудитор; присяжный аудитор информационных систем. Чтобы получить лицензию на ведение практики аудита, необходимо сдать достаточно сложный экзамен.

Аудиторские фирмы в Великобритании и *США* характеризуются большой самостоятельностью в подготовке, присвоении квалификации и контроле над тем, насколько добросовестно и квалифицированно выполняются аудиторами профессиональные обязанности [1].

Аудиторская деятельность стран континентальной Европы, наоборот, подвержена строгой регулируемости со стороны государства. Аудит здесь регламентируется и проводится по нормативно-правовым актам, принятым в правительственных структурах. В странах Европейского союза наряду с аудиторами, занимающимися проверкой бухгалтерских отчетов и балансов, выделяют специфическую категорию аудиторов-консультантов по вопросам налогообложения.

Во *Франции* вопросы, связанные с аудитом, регулирует министерство юстиции. Аудитора во Франции называют комиссаром по счетам, он назначается собственниками предприятия (акционерами) сроком на шесть лет для проведения аудита [2].

Главной особенностью аудиторская деятельность в *Германии* является то, что все аудиторы и аудиторские фирмы должны быть в обязательном порядке членами Аудиторской палаты. Аудиторский контроль в Германии осуществляется по нескольким направлениям. Во-первых, аудиторский контроль предприятия в конце финансового года. Во-вторых, специальный аудиторский контроль (в период образования, по поручению общего собрания директоров и т. п.) [3].

В *Канаде* главным органом государственного финансового контроля является Управление Генерального Аудитора. Во главе управления стоит Генеральный аудитор, который избирается на 10 лет и является должностным лицом парламента. В свою очередь, персонал (порядка 600 человек) Управления Генерального аудитора оказывает содействие Генеральному аудитору при осуществлении возложенных на него законом полномочий. Управление проводит 3 вида аудита: финансовый, специфический и управленческий (ежегодно около 30 проверок в субъектах государственного управления). [2].

Канада одной из первых в мире отказалась от практики проверки только законности финансовой и экономической деятельности правительства. Поэтому аудиторы осуществляют также контроль над эффективностью выполнения правительственных программ и, как следствие, эффективностью расходования государственных ресурсов.

Аудит в *Японии* характеризуется неадекватностью системы независимого аудита и внутреннего контроля в японских корпорациях уровню экономического развития. Министерство финансов Японии оказывает слишком большое влияние на аудит, что вредит независимости аудиторов. И даже попытки внедрить в Японию западные модели бухгалтерского учета и аудита удалась далеко не полностью. Внутренний аудит в японских корпорациях не прижился вообще.

Правительство *Китая*, наоборот, поддерживает рост числа дипломированных общественных бухгалтеров и аудиторов. В Китае аудиторы также осуществляют контроль доходов, расходов министерств, предприятий и органов власти.

Отметим, что отличительной особенностью государственного регулирования аудита в ряде стран (Великобритания, Канада, Китай и др.), является наличие единого органа, регламентирующий порядок осуществления аудиторской деятельности.

Таким образом, количество аудиторских служб за рубежом достаточно велико в каждой стране. Стоит отметить, что квалифицированные аудиторы востребованы всегда и везде, и спрос на данную профессию с каждым годом увеличивается. Основная задача аудиторов на современном этапе состоит в контроле над соблюдением законодательства, регулирующего финансово-хозяйственную деятельность предприятий, ведение бухгалтерского учета, составление финансовой отчетности, и в обеспечении государственных органов и частных предпринимателей, и всех собственников объективной информацией о финансовом положении той или иной фирмы, банка и так далее.

Создание в Республике Беларусь по примеру ряда зарубежных стран единого специализированного органа в сфере аудита позволит, на наш взгляд, исключить дублирование функций управления и контроля аудиторской деятельности.

Также следует обратить внимание на зарубежную практику аудита с позиции контроля за эффективностью выполнения правительственных программ и эффективностью расходования государственных ресурсов, как это происходит в Канаде. Или контроль доходов, расходов министерств и органов власти (Китай). Таким образом, в Республике Беларусь независимыми аудиторскими компаниями может осуществляться контроль финансовой деятельности и выполнения законодательства не только организаций, но и органов власти.

Следующий, требующий рассмотрения вопрос – практика применения Международных стандартов аудита (МСА).

Стандарты аудита регулируют профессиональную деятельность аудиторов и широко признаны во всем мире, поскольку позволяют достичь наибольшей объективности в выражении аудиторского мнения по поводу соответствия финансовой отчетности общепринятым принципам ведения бухгалтерского учета и формирования финансовой отчетности, а также устанавливают единые качественные критерии сравнения результатов аудиторской деятельности. Аудиторские стандарты формируют единые базовые нормативные требования к качеству и надежности аудита, обеспечивающие при их соблюдении определенный уровень гарантии результатов проверки.

Стандарты определяют общий единообразный подход к проведению аудита, масштабам аудиторской проверки, видам отчетов аудиторов, вопросам методологии, базовым принципам, которым должны следовать все субъекты, занимающиеся аудиторской деятельностью независимо от условий ее осуществления. Единообразие аудиторской деятельности является необходимым ее условием ввиду многообразия методик, применяемых в аудиторской практике, и сложности их сопоставления. На базе аудиторских стандартов формируются программы для подготовки аудиторов, а также требования для проведения экзаменов на право заниматься аудиторской деятельностью.

Все стандарты аудита подразделяются на внешние и внутренние. Внутренние стандарты разрабатываются в аудиторских организациях и используются для различных целей. Внешние стандарты являются основным элементом системы правового регулирования аудиторской деятельности. Они подразделяются на международные и национальные.

Разработкой профессиональных требований к аудиту на международном уровне занимается Международная федерация бухгалтеров (International Federation of Accountants – IFAC), созданная в 1977 г. В рамках IFAC Международный комитет по аудиторской практике, действующий на правах постоянного автономного комитета, издает международные стандарты по аудиту (International Auditing Guidelines — IAG), которые преследуют двоякую цель: способствовать развитию профессии аудитора в тех странах, в которых уровень профессионализма аудиторов ниже общемирового, и унифицировать по мере возможности отношение к аудиту в международном масштабе.

Взаимосвязи международных стандартов аудита и финансовой отчетности проявляются в следующих направлениях:

- единство терминологии, применяемой в международных стандартах финансовой отчетности (МСФО) и международных стандартах аудита;
- использование аудиторами МСФО в целом в качестве критерия соответствия проверяемой отчетности установленным требованиям.

Национальные правила аудиторской деятельности, как правило, максимально приближены к Международным стандартам аудита, при этом они могут включать дополнительные нормы и положения, соответствующие законодательству конкретной страны.

В случае отсутствия национальных правил в какой-либо области аудита при разработке правил аудиторской деятельности организации можно руководствоваться Международными стандартами аудита, правилами (стандартами) аудиторской деятельности других стран, с учетом особенности проведения аудита и требований национального законодательства.

В целом, национальные стандарты можно подразделить на несколько групп:

- а) национальные стандарты, близкие к международным;
- б) национальные стандарты аудита, отличающиеся от международных;
- в) правила (стандарты) аудиторской деятельности, не имеющие аналогов в системе МСА.

Согласно статье 18 Закона Республики Беларусь № 56-3 от 12 июля 2013 года «Об аудиторской деятельности», правила аудиторской деятельности включают:

- национальные правила аудиторской деятельности (НПАД);
- внутренние правила аудиторской деятельности аудиторского объединения;

– внутренние правила аудиторской деятельности аудиторской организации, аудитора – индивидуального предпринимателя.

Национальные правила аудиторской деятельности, утвержденные Министерством финансов Республики Беларусь, – нормативные правовые акты Республики Беларусь, устанавливающие требования к порядку осуществления аудиторской деятельности, а также регулирующие иные вопросы, предусмотренные Законом об аудиторской деятельности. Внутренние правила аудиторской деятельности разрабатываются на уровне аудиторского соединения, аудиторских организаций [4].

Национальные стандарты разрабатываются с целью учета особенностей экономики страны, в которой они применяются. При их разработке страны, как правило, учитывают содержание международных стандартов аудита путем:

– использования международных стандартов без корректировки на национальные особенности (Кипр, Малайзия, Нигерия);

– принятия международных стандартов аудита лишь к своему сведению (Канада, Великобритания, Ирландия, США);

– разработки национальных стандартов на основе международных (Австралия, Бразилия, Индия, Нидерланды)

Республика Беларусь избрала для себя третий из указанных способов.

Сравнительный анализ национальных правил Республики Беларусь и Международных стандартов аудита позволил выявить ряд отличий. Существующие различия связаны не с намеренным желанием отказаться от соблюдения МСА, а с особенностями действующего белорусского законодательства, уровнем развития отечественного аудита и другими причинами. Такие расхождения могут быть со временем устранены, но для этого следует менять белорусские регламентирующие документы. Другим вариантом является введения в действие на территории Республики Беларусь международных стандартов аудиторской деятельности.

Использование международных стандартов будет способствовать повышению степени доверия со стороны иностранных партнеров к результатам национального аудита, позволит обеспечить международное признание аудиторских заключений, подготовленных белорусскими аудиторами, повысит уровень профессионализма аудиторов и аудиторских фирм, качество проводимого аудита.

Список использованных источников

1. Ножкина, Т. В. Международный аудит: учебное пособие [Электронный ресурс] / Т. В. Ножкина. – Режим доступа: <http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/853/69853/45013?p>. – Дата доступа: 30.11.2018.

2. Мазуренко, А.А. Зарубежный бухгалтерский учет и аудит: учебн. пособие / А.А. Мазуренко. – М.: КНОРУС, 2010. – 240 с.

3. Организация аудиторской деятельности в Германии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://works.doklad.ru/view/oSsaon-o2A.html> – Дата доступа: 30.11.2018.

4. Об аудиторской деятельности [Электронный ресурс]: Закон Республики Беларусь 12 июля 2013 г. № 56-З: с изм. и доп.: текст по состоянию на 4 июня 2015. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=h11300056> – Дата доступа: 18.11.2018.

Глазко О.И., студентка 5 курса, группа Ф-5, заочный факультет
Научный руководитель: **Порошина О.О.**, старший преподаватель
Гомельский государственный университет им. Ф.Скорины (г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: poroshina@tut.by

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОГНОЗИРОВАНИЮ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

В соответствии с действующим в Республике Беларусь законодательством как кредитор, так и сам должник вправе подать в хозяйственный суд заявление о своей несостоятельности (банкротстве) при наличии одного из следующих оснований:

– неплатежеспособность должника приобретает устойчивый характер;

– неплатежеспособность должника имеет устойчивый характер [1].

Критерии оценки платежеспособности субъектов хозяйствования Республики Беларусь установлены постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 12 декабря 2011г.

№1672 [2]. Согласно данному постановлению в качестве показателей для оценки платежеспособности и финансовой устойчивости используются следующие коэффициенты:

– коэффициент текущей ликвидности, характеризующий общую обеспеченность субъекта хозяйствования краткосрочными активами для ведения хозяйственной деятельности и своевременного погашения срочных обязательств;

– коэффициент обеспеченности собственными оборотными средствами, характеризующий наличие у субъекта хозяйствования собственных оборотных средств, необходимых для его финансовой устойчивости;

– коэффициент обеспеченности финансовых обязательств активами, характеризующий способность субъекта хозяйствования рассчитываться по своим финансовым обязательствам.

Порядок расчета указанных коэффициентов установлен Инструкцией о порядке расчета коэффициентов платежеспособности и проведения анализа финансового состояния и платежеспособности субъектов хозяйствования [3]. Значения рассчитанных показателей сравниваются с нормативными значениями, дифференцированными по видам экономической деятельности. По результатам сравнения делаются выводы о наличии угрозы банкротства предприятия.

Согласно инструкции детальный анализ финансового состояния рекомендуется проводить только в случае установления неплатежеспособности организации в целях выявления причин ухудшения финансового состояния организации. Вместе с тем, на уровне предприятия финансовый анализ должен предшествовать установлению факта неплатежеспособности, позволять выявлять причины, приводящие к снижению финансовой устойчивости, деловой активности организации, прогнозировать ее развитие.

Разработка прогнозных моделей финансового состояния предприятия необходима для выработки генеральной финансовой стратегии по обеспечению предприятия финансовыми ресурсами, оценки его возможностей в перспективе. Она должна строиться на основе изучения реальных финансовых возможностей предприятия, внутренних и внешних факторов и охватывать такие вопросы, как оптимизация основных и оборотных средств, собственного и заемного капитала, распределение прибыли, инвестиционную и ценовую политику. Основное внимание при этом уделяется выявлению и мобилизации внутренних резервов увеличения денежных доходов, максимальному снижению себестоимости продукции и услуг, выработке правильной политики распределения прибыли, эффективному использованию капитала предприятия на всех стадиях его кругооборота.

Обычно выделяют четыре метода прогнозирования финансовой устойчивости субъекта хозяйствования: экстраполяцию; метод сроков оборачиваемости; метод бюджетирования; метод предварительных (прогнозных) балансов.

При использовании первого метода исходят из предположения о существовании прямой связи между оборотным капиталом и объемом продаж, которая может быть выражена с помощью простого коэффициента (отношение чистого оборотного капитала к объему продаж), либо с помощью уравнения связи (1):

$$Y = a + bx, \quad (1)$$

где a – постоянная величина чистого оборотного капитала;

b – коэффициент регрессии, отражающий степень зависимости оборотного капитала от объема продаж.

Зная величину этих коэффициентов и прогнозируемый объем продаж, можно определить потребность в чистом оборотном капитале (финансово-эксплуатационную потребность в оборотных средствах).

Однако этот метод достаточно упрощен, так как учитывает единственный фактор – объем продаж, тогда как уровень потребности в краткосрочном финансировании во многом зависит от срока оборачиваемости запасов, дебиторской и кредиторской задолженности и т.д.

Второй метод определения чистого оборотного капитала основан на изучении продолжительности производственно-коммерческого цикла: период оборачиваемости запасов плюс период оборачиваемости дебиторской задолженности минус период оборачиваемости кредиторской задолженности, умноженный на однодневный оборот по реализации.

Однако и этот метод имеет свои недостатки, так как сроки оборачиваемости не являются нормативными, а изменяются под воздействием различных факторов и поэтому в свою очередь требуют прогнозирования и уточнения.

Метод бюджетирования основан на планировании поступления и расходования денежных средств, в том числе от основной, инвестиционной и финансовой деятельности. Расчет отклонений между поступлением и выплатами показывает планируемое изменение денежных средств и создает основу для принятия соответствующих управленческих решений. Прогнозирование денежных потоков позволяет определить размеры избытка или недостатка денежной наличности в обороте предприятия. Реальность прогнозов поступления и расходования денежных средств зависит от степени их неопределенности.

Одним из методов финансового прогнозирования является составление прогнозного отчета о прибылях и убытках и прогнозного баланса. Прогнозная отчетность может составляться на конец каждого месяца, квартала, года. Она позволит установить и оценить изменения, которые произойдут в активах предприятия и источниках их формирования в результате хозяйственных операций на планируемый период времени.

Прогнозный баланс может составляться на основании системы плановых расчетов всех показателей производственно-финансовой деятельности, а также на основании динамики отдельных статей баланса и их соотношений. Большую помощь при разработке прогнозной финансовой отчетности и моделей финансового состояния предприятия могут оказать компьютерные программы по финансовому моделированию.

Сопоставление прогнозных значений статей баланса с фактическими на конец отчетного периода позволит установить, какие изменения произойдут в финансовом состоянии предприятия, что даст возможность своевременно внести коррективы в его производственную и финансовую стратегию.

Для оценки состояния самой организации (возможность своевременной нормализации финансовой ситуации, принятие мер для восстановления платежеспособности), а также для выбора контрагентов (оценка платежеспособности) важно определить вероятность банкротства.

При анализе вероятности банкротства дается обобщающая оценка финансовой устойчивости предприятия и его платежеспособности, делается прогноз на будущее и оценивается сама вероятность банкротства.

Наиболее известными многофакторными моделями прогнозирования несостоятельности организации являются: модель Альтмана; модель Таффлера; модель Лиса, система показателей Бивера. В Республике Беларусь также были разработаны модели оценки вероятности банкротства предприятий Л.В. Донцовой и Н.А. Никифоровой, а также профессором Г.В. Савицкой. К недостаткам данных моделей следует отнести: их ретроспективный характер, то есть полученная на основе факторной модели оценка позволяет получить информацию о риске банкротства только через некоторое время после события, ставшего причиной этого. Кроме того, указанные модели разработаны применительно к определенным экономическим условиям, некоторые учитывают отраслевые особенности. Поэтому полученная при их использовании оценка может быть неточной.

Таким образом, применение широкого методического арсенала прогнозирования финансовой устойчивости позволит своевременно оценивать последствия принимаемых финансово-хозяйственных решений с позиции их влияния на состояние организации и перспективы ее развития.

Список использованных источников

1. Об экономической несостоятельности (банкротстве) [Электронный ресурс]: закон Респ. Беларусь №415-З от 13.07.2012г. (с изм. и доп.) / Правовой интернет-портал Респ. Беларусь. – Режим доступа: <http://www.pravo.by>. – Дата доступа: 05.11.2018.

2. Об определении критериев платежеспособности субъектов хозяйствования [Электронный ресурс]: пост. Совета Министров Респ. Беларусь №1672 от 12.12.2011г. (с изм. и доп.) / Правовой интернет-портал Респ. Беларусь. – Режим доступа: <http://www.pravo.by>. – Дата доступа: 05.12.2018.

3. Об утверждении Инструкции о порядке расчета коэффициентов платежеспособности проведения анализа финансового состояния и платежеспособности субъекта хозяйствования [Электронный ресурс]: пост. Мин. фин. Респ. Беларусь и Мин. экон. Респ. Беларусь №140/206 от 27.12.2011г. (с изм. и доп.) / Правовой интернет-портал Респ. Беларусь. – Режим доступа: <http://www.pravo.by>. – Дата доступа: 05.12.2018.

Гриневиц М.А., студент
Научный руководитель: **Башлакова О.С.**, к.э.н., доцент
Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины
(г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: nt.tarasenko@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА КРИПТОВАЛЮТ

Блокчейн является сегодня практически самой прогрессивной и стремительно развивающейся технологией, представляющей собой базу данных, в которой хранится информация о каждой экономической транзакции, произведенной в этой системе. Безопасно храниться может не только информация, но и почти все виды финансовых активов. Информацию базы данных невозможно подделать, так как ее копии одновременно хранятся на всех компьютерах системы, и каждый ее участник имеет к ней доступ.

Блокчейн является платформой функционирования цифровой денежной единицы – криптовалюты. Initialcoinoffering (ICO) – форма предложения криптовалют. На сегодняшний день рынок криптовалют набирает все большую популярность, предлагает возможность осуществлять финансовые операции анонимно и без посредников. Следует отметить, что в 2017 году популярность криптовалют настолько возросла, что уже к концу года капитализация данного рынка превысила 500 миллиардов долларов, при этом более 4 миллиардов долларов было заработано в системе ICO. Многие аналитики считают, что биткоин и альткоины являются «активами будущего».

Термин «криптовалюта» начал использоваться в 2009 году после появления первой платежной системы Bitcoin (Биткоин), в которой функционирует децентрализованная цифровая валюта. Эмиссия данной валюты происходит путем работы миллионов компьютеров в разных частях мира с использованием сложных математических алгоритмов. Его стоимость зависит так же, как и для обычных активов (золото, объекты недвижимости, акции) от спроса и предложения на рынке. На ведущих мировых биржах, самый высокий курс биткоина был отмечен в декабре 2017 года, когда его стоимость была почти 20 тысяч долларов США, после чего постепенно она начала падать и сегодня находится в пределах 6-8 тысяч долларов США. Однако эмиссия биткоина ограничена и составляет 21 миллион токенов, более 17 миллионов уже сегодня находятся в обращении, а число людей, желающих их приобрести с каждым днем возрастает, даже не смотря на падение его стоимости. Позже, после появления биткоина начали создаваться новые криптовалюты, такие как Ethereum, Litecoin, PPCoin, Namecoin т.д.

В Китае исследователи Центра по развитию индустрии информационных технологий составили свой первый рейтинг криптовалют, где биткоин занял лишь 13 место, а лидером стала вторая по капитализации монета Ethereum. Исследователи Центра рассмотрели около 28 различных криптовалют, которые оценивали по «технологии», «применению» и «инновации». Ethereum набрала высокие оценки по всем трем критериям, однако абсолютным лидером стала лишь в области «применения». Основой данной криптовалюты является децентрализованная майнинговая сеть – блокчейн, которая позволяет создавать приложения. Обменной единицей выступает эфир, с помощью которого могут проводиться сделки с различными ресурсами,

например, финансовыми активами. Здесь стало популярным такое понятие, как смарт-контракт, который также получил название умного контракта. Смарт-контракт – это наиболее безопасный вариант электронного протокола, который представляет собой компьютерный алгоритм, служащий для обеспечения исполнения условий контракта заключившими его сторонами. Он не только содержит информацию об обязательствах сторон и санкциях за нарушения, но и сам автоматически обеспечивает выполнение условий договора.

Криптовалюта Ethereum стала невероятно популярна и уже летом 2018 года общее количество эфиров, выпущенных в обращение превысило 100 миллионов. Если в биткойне существует ограничение по выпуску монет, то разработчики Ethereum не стали их вводить, что вызывало немало опасений по поводу возможной инфляции. В 2016 году основатель Ethereum Виталий Бутерин проводил расчеты и сделал прогноз, что количество эфиров не превысит 100 миллионов. Однако в последующих годах планы разработчиков изменились. В апреле 2018 года Бутерин опубликовал свое предложение по улучшению данной криптовалюты в виде ограничения в 120 миллионов эфиров, но это предложение так и не было принято. Следует отметить, что количество монет продолжает расти примерно на 10 % в год, так как в 2015 году в сети уже имелось 72 миллиона монет и после публичного запуска сети было намайнено еще 28 миллионов. Существуют возможность ограничить рост эфиров с помощью принятия PoS-протокола Casper, который по прогнозам должен решить проблему инфляции данной криптовалюты с 10 % в год до 0,5 %, однако дата его внедрения все еще остается неопределенной.

Litecoin является одним из самых перспективных альткойнов сегодня, уже сейчас в обращении находится около 59 миллионов монет. Основатель данной монеты Чарльз Ли продвигает новую функцию, которая позволяет всем владельцам отправлять и получать Litecoin через текстовые сообщения. Разработчики выбрали для тестирования мессенджер Telegram, который является приватным, а также благодаря встроенным программам процесс транзакции упрощается. В дальнейшем планируется создать поддержку для SMS-транзакций, в результате которой появится возможность отправлять монеты даже без подключения к сети Интернет. Также летом 2018 года организация Litecoin Foundation приобрела около 10% акций банка WEG Bank AG, находящегося в Германии. Данная сделка стала результатом соглашения с фирмой TokenPay, которая занимается переводом активов из криптовалют в фиат и наоборот.

Следует отметить, что такая ситуация является довольно интересной, так как все считали, что когда криптовалюты станут популярными, то банкам станет выгодно приобретать различные блокчейн проекты, а здесь можно наблюдать обратную ситуацию, когда криптовалютная организация покупает часть акций банка. Возможно именно таким способом будет продолжаться дальнейшее развитие индустрии криптовалют.

Еще одно интересное нововведение произошло этим летом. Одна из самых популярных криптобирж Coinbase в своем блоге сообщила об официальном запуске сервиса для бизнеса – кастодиальных услуг. Криптобиржа будет предоставлять услуги для безопасного хранения криптовалютных активов институциональным инвесторам в Европе и США, также планирует расширить свою деятельность и на азиатский регион. В данный момент сервис предлагает услуги для хранения активов в Bitcoin, Ethereum, Litecoin и BitcoinCash. Сейчас под управлением сервиса находятся активы в сумме составляющие более 20 миллиардов долларов в криптовалютах. Сразу после запуска этого сервиса компания начала принимать депозиты. Coinbase Custody предоставляет возможность холодного хранения активов в криптовалютах с несколькими слоями безопасности. Также компания предлагает и возможность использовать горячий кошелек для удобства вывода криптовалютных активов. Вице-президент криптобиржи Адам Уайт ранее заявлял, что такой новый продукт позволит «выйти на рынок 10 миллиардам долларов от институциональных инвестор» для которых в июне 2018 года был запущен криптовалютный индекс-фонд.

Еще одним перспективным альткойном сегодня является Ripple, который привлекает к себе крупные финансовые институты по всему миру. Одна из крупнейших финансово-кредитных групп Santander этой весной запустила приложение международных денежных

переводов, основой которой является система блокчейн Ripple. Такой случай стал первым, когда крупный банк начал использовать технологию Ripple в международных масштабах. Впервые запуск приложения был объявлен в январе 2018 года генеральным директором банка Анной Ботин, сообщившей, что новая система станет доступна для клиентов Испании, Бразилии, Великобритании и Польши. Банк начал инвестировать в Ripple еще в 2015 году через венчурное инвестиционное подразделение Santander Innoventures. Несмотря на то, что многие банки и крупнейшие финансовые организации все больше признают Ripple, существуют главный риск этой криптовалюты – централизация. Основная часть монет находится в управлении компании, которая в любой момент может повлиять на стоимость и остальные параметры.

Американский поставщик финансовых услуг Northern Trust, который по своим управлению имеет активы на сумму 10,7 триллионов долларов в августе 2018 года начал предоставлять сервисы для хедж-фондов, которые ориентированы на приобретение в криптовалютные портфели биткоина и альткоина Ethereum. Начиная с января 2018 года Northern Trust сотрудничает с тремя хедж-фондами. Компания предложила сервисы, которые помогают в оценке криптоинвестиций и ценообразования активов, но данная финансовая компания пока что не предоставляет кастодиальные услуги для инвесторов в криптовалюты. Президент корпоративных и институциональных сервисов Northern Trust Пит Черкевич считает, что в будущем правительства займутся оцифровкой фиатных валют и станут торговать ими как цифровыми токенами. Также американская компания занимается разработкой решений на платформе блокчейн Hyperledger Fabric для поддержки частного инвестиционного бизнеса. По словам Черкевича, компания предоставила свои программные решения уже более, чем 100 клиентам. Ранее к рынку криптовалют проявил интерес холдинг BlackRock – международная инвестиционная компания, штаб-квартира которой находится в Нью-Йорке. Одна из самых крупных инвестиционных компаний мира и крупнейшая по размеру своих активов, под ее управлением находятся более 6,3 триллионов долларов.

Приобрести биткоин и альткоины пользователь может не только через специальные биржи, но и с помощью OTC-трейдинга, который расшифровывается как Over-the-Counter. Таким термином обозначается внебиржевая торговля, осуществляемая между клиентами и маркетмейкерами. В таком случае между продавцом и покупателем заключается сделка, которая обычно происходит при содействии третьих сторон. Часть участников на рынке криптовалют привлекает именно OTC-трейдинг, благодаря стабильности цены, скорости исполнения, безопасности, о которой должны позаботиться сами участники при проведении сделки, а также уровень конфиденциальности здесь намного выше, так как данные о проведении не отображаются в сети Интернет и на обычных биржах. Такая покупка криптовалюты отличается от обычной тем, что при проведении транзакций на бирже нужно совершить множество маленьких сделок, где курс монеты может изменяться. В ходе OTC-трейдинга клиенты проводят одну большую сделку, что позволяет повысить эффективность и избежать некоторых сложностей с исполнением на разных биржах. Кроме того, данная транзакция не фиксируется и не отображается публично, именно это и позволяет достигнуть высокого уровня конфиденциальности. Обобщая все это, можно сказать, что OTC-трейдинг – это внебиржевой обмен криптовалютой на фиатные деньги и наоборот, где продавец и покупатель совершают обмен на определенных обговоренных условиях.

Фондовая биржа Nasdaq в США этим летом провела в Чикаго встречу, на которой представители финансового сектора и нескольких биткоин-бирж обсудили пути возможного признания криптовалют. Целью этой встречи стала разработка мер, которые должны помочь криптовалютной индустрии улучшить свою репутацию и обосновать свою потенциальную роль на глобальных рынках, а также возможные последствия от регулирования рынка в будущем и инструменты, которые для этого необходимы. На этой встрече присутствовали представители компаний с Уолл-стрит и биткоин-миллионеры братья Уинклевоссы. Немного ранее CEO Nasdaq – Адена Фридман уже заявляла, что видит будущее цифровых денег оптимистично и глобализированный платежный механизм, в основе которого будут находиться

криптовалюты, не только позволит безопасно осуществлять платежи во всем мире, но и поддержит интернет-экономику.

В Международном валютном фонде (МВФ) считают, что в дальнейшем применение криптовалют вырастет, и они станут исполнять функцию денег во многих регионах и отраслях мировой экономики. Это связано с тем, что во многих странах уже ведутся разработки цифровых валют, которые поддерживаются центральными банками. Например, в Банке Англии рассматривают возможность введения цифровых активов, а в Швейцарии планируют ввести государственную криптовалюту *e-franc*, а также и норвежский центробанк ведет исследования в этой области. Исследователи обсуждают возможность создания банковских цифровых валют. Такие кардинально новые способы свершения выплат могут произвести революцию в финансовой индустрии.

На рынке криптовалют, как и на любом другом рынке, существует такое понятие, как рыночные циклы. Рассмотрим каждую стадию более подробно:

- стадия накопления – характеризуется появлением на рынке криптовалют, когда трейдеры начинают скупать активы, надеясь, что предыдущая фаза осталась позади; начало данной стадии приходит незаметно, и в начале мало чем отличается от стадии снижения: настроения все еще остаются негативными, а СМИ настроены скептически;

- на стадии повышения появляется тенденция к росту, трейдеры замечают, что все большее количество инвесторов заходит в рынок, появляются новые пользователи; начинает появляться огромный спрос на активы, в результате цены повышаются, новые пользователи продолжают заходить в рынок, а профессиональные игроки к этому времени закрывают свои позиции; цены в такой ситуации приближаются к пиковым значениям;

- стадия распределения – характеризуется смешанным настроением участников рынка, когда цены находятся между определенными уровнями; здесь чаще всего настроения игроков начинают меняться в лучшую сторону, однако появление плохих новостей способно серьезно ухудшить ситуацию;

- стадия понижения – наиболее болезненная стадия для инвесторов, которые стараются удерживать длительные позиции; игроки предполагают, что активы все еще будут расти, но когда цены падают на 50-60 %, они начинают продавать все, чтобы не достичь серьезных потерь, в результате цены снижаются еще больше.

Новости мира рынка криптовалют выходят без четкой привязки к какому-либо графику. Так на финансовом рынке значительное влияние оказывают новости о показателях ВВП, инфляции, динамики рынка труда и т.д. На рынке криптовалют все происходит более спонтанно и непредсказуемо. Такая ситуация не позволяет давать точных прогнозов рыночных тенденций и цен на отдельные монеты. Однако существует ряд неэкономических факторов, которые могут влиять на рынок криптовалют:

- новости мировой политики. Например, после появления информации о победе сторонников Brexit можно было наблюдать рост спроса на цифровые валюты;

- ужесточение регулирования экономики, усиление налогового бремени на предпринимательство;

- законодательные изменения в странах. Легализация криптовалют в Японии, ужесточение мер регулирования работы бирж в Южной Корее;

- СМИ. Заявления известных личностей, например, критика Банка JPMorgan или Goldman Sachs привели к краткосрочной перспективе негативного влияния на курс биткоина, однако обратные заявления могут оказывать положительный эффект.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что криптовалюты на сегодняшний день стремительно развиваются, большинство развитых стран мира проявляет огромный интерес и рассматривает варианты введения в свою экономику криптовалютной индустрии. С каждым днем количество пользователей платформы блокчейн увеличивается, а крупные банковские и финансовые компании уже используют сервисы для обслуживания клиентов, имеющих биткоины и самые популярные – альткоины. Следовательно, нельзя не рассматривать перспективные цифровые деньги как реальную экономическую силу.

Список использованных источников

1 Saifedean, Ammous. The Bitcoin Standard: The Decentralized Alternative to Central Banking. – New York: John Wiley & Sons Inc, 2018. – 304 с.

Евлаш Е.Н., студентка 4 курса,
группа ФК-41, экономический факультет
Научный руководитель: **Шердакова Т.А.**, старший преподаватель
Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины
(г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: Lavitabella@mail.ru

КРЕДИТНЫЙ РИСК ОАО «БЕЛГАЗПРОМБАНК»: ОЦЕНКА И МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ

Среди традиционных видов деятельности банков предоставление кредитов было и продолжает оставаться главной операцией, обеспечивающей доходность и стабильность их существования. Но в то же время банк сталкивается с проблемой кредитного риска, под которым понимается возможность нарушения заемщиком своих обязательств в процессе кредитной операции и, как следствие, потерю прибыли, возникновение убытков или снижение ликвидности банка.

При осуществлении кредитных операций к числу причин, способствующих увеличению кредитного риска, относятся:

- невозврат активов, подверженных кредитному риску, и процентов по нему;
- необеспечение (неполное обеспечение) активов, подверженных кредитному риску высоколиквидным залогом;
- концентрация (чрезмерное сосредоточение) активов, подверженных кредитному риску, у одного кредитополучателя или на одни цели использования;
- ошибки персонала (операционный риск);
- наличие правового риска, связанного с юридической стороной оформления операций и несоблюдением договоров (контрактов);
- некачественный анализ финансового состояния кредитополучателя;
- отсутствие постоянного контроля за выданными активами, подверженными кредитному риску.

Факторы кредитного риска можно сгруппировать как внешние и внутренние. К группе внешних факторов относятся: состояние и перспективы развития экономики страны в целом, денежно-кредитная, внешняя и внутренняя политика государства и возможные ее изменения в результате государственного регулирования. К внешним кредитным рискам относятся: политический, макроэкономический, социальный, инфляционный, отраслевой, региональный, риск законодательных изменений (например, создание регулятивных благоприятных условий для предоставления одних видов кредитов и ограничений по другим), риск изменения процентной ставки. Кредитная организация не может точно прогнозировать уровень процента, а только учесть при управлении кредитными рисками дополнительные резервы на покрытие возможных убытков как прямого, так и скрытого характера. Внутренние факторы могут быть связаны как с деятельностью банка-кредитора, так и с деятельностью заемщика [1, С. 16-18].

В 1999 – 2000 гг. на базе ряда белорусских банков, доля которых в общем объеме кредитных вложений банков Республики Беларусь составляет около 35%, было проведено исследование факторов кредитного риска. Кредитным специалистам было предложено определить степень воздействия факторов на кредитный риск. В результате чего одним из самых высоких факторов, влияющих на кредитный риск при кредитовании юридических лиц, имеет изменение финансового состояния заемщика [2, С.7]. И этот фактор остается актуальным и по сегодняшнее время.

В связи с этим актуальным является управление кредитным риском, поэтому можно

выделить три основные цели управления банковским кредитным риском:

- предупреждение риска. Данная цель достигается путем ликвидации предпосылок возникновения кредитного риска в будущем;
- поддержание риска на определенном уровне. Эта цель предполагает соблюдение банком требований к уровню риска, которые устанавливаются центральным банком, а также определяются самим банком в соответствии с собственной рисковой стратегией;
- минимизация риска при некоторых заданных условиях, охватывающая комплекс мер прямого воздействия на кредитный риск [1, С. 19–20].

В целях совершенствования системы управления кредитным риском банком должны использоваться следующие инструменты, используемые для снижения степени риска кредитного портфеля:

- распределение (долевое) риска (диверсификация портфелей). Распределение риска означает долевое деление риска вероятного ущерба между участниками, имеющего диапазон от 0-го до 100 %-го уровня, таким образом, что возможные потери каждого должны быть относительно невелики;
- лимитирование. Данный инструмент включает в себя установление предельно допустимого уровня риска на каждого участника, группу участников, портфель совокупных вложений по различным направлениям кредитной деятельности;
- передача риска (страхование, хеджирование). Страхование представляет собой перекладывание за определенную плату полностью или частично собственного риска на специализированную организацию;
- распределение кредитов. Данный способ используется для снижения степени кредитного риска, он заключается в продаже и покупке кредитов, которые либо планируется выдать, либо уже выданы, и может осуществляться путем секьюритизации, синдикации сегментации и продажи кредитов;
- создание провизии. Банк использует метод резервирования, то есть создание резерва на случай неблагоприятных изменений в деятельности компании. По аналогии со страхованием метод резервирования предусматривает создание определенных запасов на случай неблагоприятных изменений в деятельности экономического субъекта;
- оценка кредитоспособности заемщиков – один из наиболее распространенных в практике банков мероприятие, направленное на снижение кредитного риска.

Кредитный риск включен Базельским комитетом в группу основных банковских рисков, требующих покрытия капиталом. Это решение основано на изучении практики банков в отношении управления и оценки кредитных рисков.

Банки, руководствуясь Инструкцией о порядке предоставления (размещения) банками денежных средств в форме кредита и их возврата, утвержденной постановлением Правления Национального банка Республики Беларусь от 30.12.2003 №226, разрабатывают внутренние нормативные документы по созданию системы кредитования. Эти документы содержат схемы по уменьшению кредитных рисков.

Проанализируем кредитную деятельность ОАО «Белгазпробанк» в целях определения направлений совершенствования управления кредитным риском.

На 01.01.2018 г. кредитный портфель банка сформирован в размере 2405359,0 тыс. руб., увеличившись по сравнению с 01.01.2017 г. на 44,7 %. При этом наибольший удельный вес в структуре кредитного портфеля занимают кредиты, предоставленные обрабатывающей промышленности (на 01.01.2018 года – 35,6 %), что обусловлено приоритетными направлениями деятельности банка. Вместе с тем в структуре кредитов клиентов наблюдается рост кредитов, выданных физическим лицам – на 6,0 %. Данное действие говорит о том, что банк выбирает более рискованное, но в то же время более доходное направление кредитной политики, так как кредиты, выданные физическим лицам, принято считать более рискованными.

При этом за 2017 год наблюдается снижение проблемной задолженности. На 01.01.2018 года сумма проблемной задолженности равнялась 19062,0 тыс. руб., при этом в структуре проблемной задолженности 34,6 % приходилось на просроченные кредиты.

Для оценки уровня кредитного риска и качества управления им в ОАО «Белгазпромбанк» были проанализированы показатели достаточности резервов на покрытие возможных убытков и показатели качества управления кредитным портфелем.

Наиболее распространенный показатель при оценке качества кредитного портфеля – показатель качества кредита, или коэффициент проблемных кредитов. Данный коэффициент на 01.01.2018 года составил 0,8 % (снизился на 1%), что свидетельствует о том, что у банка нет сложностей со своевременным погашением задолженности.

Коэффициент степени защиты от риска дает информацию о степени защищенности банка от кредитного риска и (в общем виде) свидетельствует о качестве кредитной политики и управления портфелем кредитов. На 01.01.2017 г. данный показатель составил 352,8 % и к началу 2018 г. увеличился до 464,0%, что говорит о положительной динамике.

Коэффициент степени достаточности резерва, или коэффициент покрытия, в ОАО «Белгазпромбанк» на 01.01.2017 года был 5,9 %, а к 01.01.2018 года снизился на 2,3 % и составил 3,6%, что находится в пределах оптимального значения – 1-5 %. Значение данного показателя свидетельствует о том, что банку достаточно резервов на покрытие возможных убытков при их возникновении.

Коэффициент безнадежных к погашению кредитов характеризует долю кредитов, фактически утраченных для банка, то есть безнадежных к погашению. На 01.01.2018 года коэффициент составил 0,2 %, что находится в пределах нормативного значения.

Коэффициент кредитной политики банка находится на довольно высоком уровне (на 01.01.2017 года – 196,8%, на 01.01.2018 года – 145,5%), что отрицательно характеризует банк с точки зрения управления рисками. Положительным является тот факт, что коэффициент имеет тенденцию к снижению. Данный коэффициент показывает, что банк проводит неоправданно опасную кредитную деятельность.

Коэффициент капитализации, или коэффициент соотношения кредитных вложений и собственных средств банка, на 01.01.2018 года составил 542,3 %, увеличившись на 114,2 %, что говорит об агрессивной кредитной политике ОАО «Белгазпромбанк».

Соотношение кредитных вложений и активов банка на 01.01.2018 г. составило 55,9 % (на 01.01.2017 года – 52,7 %), что свидетельствует о том, что показатель находится в пределах нормативных значений.

Размер подверженности банка кредитному риску вследствие увеличения объемов кредитования увеличился в течение 2017 года на 38,5 % и составил 3830930 тыс. руб.

Таким образом, на основании проделанного анализа кредитной деятельности можно предложить следующие направления совершенствования управления кредитным риском в исследуемом банке:

- разграничение полномочий (на уровне банка и структурных подразделений) по принятию решения о выдаче кредита в зависимости от размера кредита, его срока, уровня принимаемого на банк риска и финансового состояния заемщика;

- работа по выявлению проблемной и потенциально проблемной задолженности на ранних стадиях, когда мероприятия по ее взысканию или страхованию будут наиболее эффективными;

- повышение качества оценки кредитоспособности заемщика и проведение мониторинга его финансового состояния в процессе всего срока кредитования.

Таким образом, предложенные мероприятия позволят улучшить качество управления кредитным риском рассматриваемого банка и тем самым повысить стабильность и эффективность его деятельности.

Список использованных источников

1 Бухтин, М. Совершенствование системы управления рисками в кредитных организациях/ М. Бухтин // Вестник ассоциации белорусских банков. – 2009. – №33. – С.6–8.

Жукевич А.М., магистрант,
Чугай В.А., студент 4 курса,
группа ФК-41, экономический факультет
Научный руководитель: **Каморников С.Ф.**, д.ф.-м.н., профессор
zhukevich96@mail.ru, lera.chugaj@mail.ru
Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины
(г. Гомель, Беларусь)

О ВЛИЯНИИ ОПЕРАЦИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПЛАТЕЖНЫХ КАРТ НА ПРИБЫЛЬ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА

Одним из перспективных направлений увеличения прибыли для коммерческих банков являются операции физических лиц с банковскими платежными картами. Логический анализ причинно-следственного механизма формирования банковской прибыли показывает, что это связано, в частности, с тем, что, во-первых, операции с платежными картами в банках занимают лидирующее место в комиссионных доходах по уровню доходности. Во-вторых, банковские платежные карты предоставляют возможность получения кредита (овердрафт), что, в свою очередь, увеличивает и процентные доходы банка. В-третьих, развитие безналичных расчетов, в том числе с использованием банковских платежных карт, приводит к уменьшению расходов за счет сокращения статьи на оплату труда работников.

В связи с отмеченным представляет теоретический и практический интерес количественная оценка степени влияния операций с использованием банковских платежных карт на прибыль банковского сектора на основе эконометрического анализа. Некоторые аспекты такого влияния на примере банковского сектора Республики Беларусь обсуждаются в данной работе. В первую очередь речь идет об оценке тесноты реальной связи чистой прибыли (Y) банков и доли (X) объема операций с использованием банковских платежных карт в общем объеме банковских операций, совершаемых физическими лицами.

Информационную базу исследования составляют взятые из [1] статистические данные о результатах деятельности банковской системы Республики Беларусь за последние 8 лет (2010-2017 годы).

Таблица 1 – Данные о прибыли банковской сектора Республики Беларусь и доле объема операций с использованием банковских платежных карт в общем объеме операций, совершаемых физическими лицами

Год	Чистая прибыль банковского сектора, тыс. руб.	Доля объема операций с использованием платежных карт в общем объеме операций, совершаемых физическими лицами, %
2010	171250	13,129
2011	308730	15,656
2012	539410	18,905
2013	682310	21,491
2014	759380	25,861
2015	585900	31,664
2016	884900	38,585
2017	886700	44,731

Коэффициент линейной корреляции между X и Y , оцениваемый по исходным данным, равен 0,857, что говорит о наличии сильной связи X и Y . Однако ввиду того, что доля объема операций, совершаемых физическими лицами, в объеме всех операций незначительна, такое значение коэффициента корреляции является существенно завышенным. Во многом это связано с тем, что данные, составляющие статистическую базу настоящего исследования, представляют собой временные ряды, в уровнях которых присутствуют явно выраженные

возрастающие тренды (рисунок 1). Наличие этих трендов приводит к искажению степени коррелированности уровней рядов X_t и Y_t .

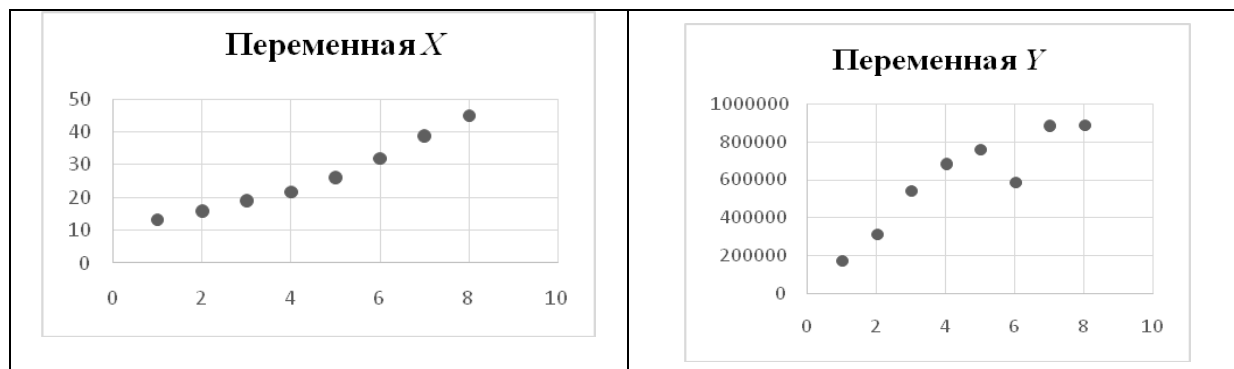

Рисунок 1 – Точечные графики временных рядов X_t и Y_t

В связи с отмеченным, методика оценки тесноты связи переменных X и Y требует корректировки, связанной с исключением тенденций из уровней временных рядов X_t и Y_t на основе метода отклонений от тренда. Как следует из [2, с. 257], суть этого метода состоит в выполнении следующих процедур: 1) для каждого временного ряда определяется уравнение тренда и вычисляются соответствующие теоретические значения; 2) по каждому из временных рядов X_t и Y_t находятся остаточные величины dX и dY как разности наблюдаемых и теоретических значений; 3) оценивается теснота связи между временными рядами, составленными из остаточных величин dX и dY .

Для временного ряда Y_t наилучшим является степенной тренд с индексом детерминации, равным 0,9195, а для ряда X_t – полиномиальный тренд, для которого R -квадрат равен 0,9983. Вычисляя разности наблюдаемых и теоретических значений по каждому из временных рядов X_t и Y_t и оценивая тесноту линейной связи между остаточными величинами dX и dY , получаем значение коэффициента линейной корреляции, равное 0,293. Таким образом, линейная связь фактора dX с фактором dY является слабой.

Это означает, что значение коэффициента корреляции, равное 0,293, отражает реальную связь доли объема операций с использованием банковских платежных карт в общем объеме совершаемых физическими лицами банковских операций с чистой прибылью банка: эта связь является слабой. Оцененная выше связь по исходным уровням временных рядов ввиду наличия в них тенденций в действительности является сильно завышенной. Однако хоть в слабой форме, но она существует.

Полученные в работе результаты могут быть использованы для обоснования политики коммерческих банков, направленной на развитие операций физических лиц с банковскими платежными картами, а также на расширение в банках систем овердрафтного кредитования.

Список использованных источников

1. Официальный сайт Национального банка Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.nbrb.by. – Дата доступа: 08.11.2018.
2. Эконометрика: учебник для магистров / И.И. Елисеева [и др.]; под ред. И.И. Елисеевой. – М.: Издательство Юрайт, 2014. – 449 с.

Журович С.А., студентка 4 курса, группа ФК-4, заочный факультет
Научный руководитель: **Дергун Л.В.**, к.э.н., доцент
e-mail: oleg.dergun@mail.ru
Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины
(г. Гомель, Республика Беларусь)

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ МУЩЕСТВЕННОГО СТРАХОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В рыночно ориентированной экономике институт страхования выступает средством защиты бизнеса и благосостояния людей с одной стороны, а с другой – видом коммерческой деятельности, приносящей прибыль за счет вложения временно свободных средств страховых компаний в перспективные объекты материального производства, выгодные инвестиционные проекты, банковские депозиты, покупку акций предприятий и иные инструменты.

По итогам последних лет доля страхования в ВВП Республики Беларусь оставалась низкой и составляла примерно 0,9-1,0 %, а размер взносов на одного человека около 50-60 USD в эквиваленте (2015 г. – 0,94 % и 54 USD – соответственно, 2016 г. – 1,05 % и 52 USD, 2017 г. – 1,02 % и 58 USD). В развитых странах доля страхования в ВВП составляет 5-10 %, а размер взноса на человека исчисляется в сотнях и тысячах USD, так средний мировой показатель в 2016 году – 638 USD, в Европе – 1620 USD. Низкий уровень распространения страховых услуг соответствует нынешнему уровню развития страны. Вместе с тем, необходимо рассматривать, страхование как наиболее эффективную систему защиты рыночной экономики от различных рисков, как фактор экономической стабильности и стимул расширения предпринимательской деятельности, как средство формирования долгосрочных инвестиционных ресурсов.

Постепенное оживление экономики благоприятно сказалось на отечественном страховом рынке, который продемонстрировал положительную динамику развития. Достигнутые успехи позволяют рассчитывать на дальнейший, а главное, стабильный рост направления. Страховой рынок продолжает планомерно прирастать и выполнять свою защитную функцию в экономике страны. За три последних года увеличился финансовый потенциал страховых организаций: активы страховщиков выросли в 1,5 раза до 3,2 млрд. руб., совокупный собственный капитал увеличился в 1,3 раза и составил 1,5 млрд. руб. Возрос инвестиционный ресурс, и усилилась компенсационная функция страхования. В 2017 году страховой рынок также продолжил прирастать – улучшились все количественные индикаторы. Однако прогресс по отдельным запланированным показателям оказался ниже ожидаемого уровня (таблица 1) [1].

Сохраняется тенденция опережающего роста поступлений по добровольным видам страхования, в результате чего их объем в портфеле организаций становится все больше. Прогресс отрасли мог быть и большим. Негативное влияние на размер страховых взносов оказал ряд факторов. К сдержанному развитию обязательного страхования привело сокращение количества домохозяйств и домовладений, подлежащих страхованию. А на динамику добровольного сегмента отрицательно повлияло нестабильное финансовое положение организаций и достаточно медленное повышение реальных доходов населения. В результате юридические и физические лица в 2017 году вынуждены были оптимизировать (уменьшить) расходы на страхование.

Впрочем, несмотря на сдерживающие факторы, отношение страховых взносов к валовому внутреннему продукту за прошлый год достигло запланированного уровня. Также выполнен показатель отношения активов рынка к валовому внутреннему продукту.

Таблица 1 – Выполнение в 2017 году показателей республиканской программы развития страховой деятельности на 2016–2020 гг.

Показатель	2017 год		2016-2017 гг. нарастающим итогом	
	прогно з	факт	прогно з	факт
Темп роста страховых взносов, %: по всем видам страхования	114,2	108,3	32,1	130,1
по видам обязательного страхования	113,2	104,2	128,1	117,9
по видам добровольного страхования	115	111,7	135,7	141,3
по страхованию экспортных рисков с поддержкой государства	104	172,3	109,1	109,5
Отношение страховых взносов к ВВП, %	1,0	1,02	х	х
Отношение активов страховых организаций к ВВП, %	3,0	3,0	х	х
Сумма страховых взносов на душу населения, руб.	114,82	112,74	х	х

В 2017 году в Республике Беларусь при росте страховых взносов соответствующие выплаты незначительно сократились. В свою очередь, воплощаемые в жизнь организациями в прошлом году ранее сформированные подходы при осуществлении андеррайтинговой политики (включающие совершенствование условий страхования, тарифной политики) позволили адекватно оценить размеры рисков, принимаемых на себя в течении всего срока действия договоров.

На 17 сентября 2018 года страховую деятельность в Республике Беларусь осуществляли 16 страховых организаций, из них 8 – государственных и с долей собственности государства в их имуществе. В прошлом году доля иностранного капитала в совокупном уставном фонде отечественных страховщиков (в 7 субъектах хозяйствования) составила 4,7%, увеличившись по сравнению с 2016 годом на 0,6 п.п. (квота иностранных инвесторов в уставных фондах страховых организаций Республики Беларусь установлена на уровне 30 %) [2].

Общая сумма страховых резервов, сформированных страховыми организациями республики, по состоянию на 01.01.2018 года составила 1 292,4 млн. рублей. Страховые резервы по видам страхования иным, чем страхование жизни, составляют 847,0 млн. рублей, а по видам страхования, относящимся к страхованию жизни, – 445,5 млн. рублей (на 01.01.2017 года – 722,5 млн. рублей и 348,3 млн. рублей соответственно).

За январь-июль 2018 года взносы страховых организаций республики по прямому страхованию и сострахованию составили 705,2 млн. рублей. Темп роста страховых взносов за январь-июль 2018 года по сравнению с аналогичным периодом 2017 года составил 115,2 %.

По добровольным видам страхования за январь-июль 2018 года страховые взносы составили 417,0 млн. рублей, что на 65,0 млн. рублей больше, чем в аналогичном периоде 2017 года.

Страховые взносы по обязательным видам страхования за январь-июль 2018 года – 288,2 млн. рублей, что на 27,9 млн. рублей больше, чем в аналогичном периоде 2017 года.

Удельный вес добровольных видов страхования в общей сумме страховых взносов составляет 59,1 % (за январь-июль 2017 года – 57,5 %).

За январь-июль 2018 года выплаты страхового возмещения и страхового обеспечения в целом по республике составили 352,0 млн. рублей, что на 43,4 млн. рублей больше, чем в аналогичном периоде 2017 года. Уровень страховых выплат в общей сумме страховых взносов за январь-июль 2018 года составил 49,9 % (за январь-июль 2017 года – 50,4 %).

В целом, по итогам 2017 года наиболее весомые доли в общей сумме страховых взносов имеют обязательное страхование гражданской ответственности владельцев транспортных средств (22,1 %), обязательное страхование от несчастных случаев на производстве и

профессиональных заболеваний (15,6 %), добровольное страхование имущества предприятий (11,9 %), добровольное страхование имущества граждан (11,2 %) и добровольное страхование медицинских расходов (6,9 %) [3].

Имущественное страхование является одной из наиболее обширных отраслей страхования, ценность которого обусловлена тем, что имущество является обязательным элементом хозяйственной деятельности юридических лиц и повседневной жизнедеятельности людей, поэтому обеспечение страховой защиты имущества является приоритетным в системе страховых отношений. Экономическое назначение имущественного страхования заключается в возмещении убытков страхователю, понесенных вследствие причиненных повреждений или уничтожения имущества при наступлении страхового случая.

Страхование имущества граждан является подотраслью имущественного страхования и направлено на предотвращение убытков, причиненных имуществу физических лиц или на минимизацию этих убытков. Имущество граждан может страховаться в обязательной и добровольной формах, объектом страхования служит имущество различных категорий, которое принадлежит гражданам на правах владения, распоряжения и собственности. В Республике Беларусь обязательному имущественному страхованию подлежат только строения граждан. Осуществляет данный вид страхования только Белгосстрах. Лидером по добровольному страхованию имущества граждан также является Белгосстрах, на долю которого в 2017 году пришлось 57,3 % собранных страховых взносов, что на 5,21 % больше, чем в 2016 году. Наименьшая доля рынка занята компанией ЗАО «Аснова страхование» – 0,01 %.

За 2017 год по обязательному страхованию имущества физических лиц по Республике Беларусь поступило 10 728,42 тыс. руб. страховых взносов. По сравнению с аналогичным периодом 2016 года рост составил 4,04 %. Положительная динамика роста в 8,29 % была зафиксирована по страхованию домашнего имущества граждан, по которым сумма собранных взносов по состоянию на 01.01.2018 года составила 119507,90 тыс. руб. Удельный вес обязательного страхования имущества граждан в общей сумме собранных взносов по обязательному страхованию составил 2,31 %, а добровольного страхования имущества граждан в общей сумме собранных взносов по добровольному страхованию – 19,73 %, что говорит о достаточно приемлемом уровне сознательности страхователей в Республике Беларусь. Удельный вес добровольного страхования составил 91,8 %, а обязательного 8,2 % по отношению к общему количеству собранных взносов (рисунок 1) [2].

Рисунок 1 - Доля поступивших страховых взносов (слева) и выплаченных сумм возмещений (справа) по видам страхования к общей сумме поступивших взносов по имущественному страхованию граждан на 01.01.2018, %

За 2017 год произошло незначительное снижение доли добровольного страхования имущества граждан в общем объеме собранных взносов на 0,3 п.п., и соответственно

увеличение доли обязательного страхования на 0,3 п.п. В структуре добровольного страхования произошло снижение на 0,62 п.п. доли добровольного страхования имущества граждан в пользу других видов добровольного имущественного страхования.

Большое влияние на рынок страхования имущества граждан оказывают объемы выплаченного страхового возмещения, так как они прямо влияют на размер финансового результата страховой организации. В 2017 году на рынке имущественного страхования граждан наблюдается положительная тенденция в сокращении выплат на 7967,6 тыс. рублей по сравнению с 2016 годом. За 2017 год было выплачено по добровольному страхованию имущества граждан – 59 293,35 тыс. руб. (снижение суммы выплат на 11,87%); по обязательному имущественному страхованию физических лиц – 3 260,91 тыс. руб. (снижение суммы выплат за год на 20,93%). В 2017 году удельный вес выплаченного страхового возмещения по добровольному страхованию составил 94,8 %, а по обязательному страхованию 5,2 % по отношению к общему количеству выплаченного страхового возмещения (рисунок 1).

Согласно исследованию, проведенному Национальным банком Республики Беларусь и Институтом социологии НАН Беларуси, к наиболее популярным среди населения страховым услугам относятся страхование имущества и автострахование: им принадлежит соответственно 40,9% и 33,3% всего страхового рынка страны, аналогичная тенденция наблюдается и в регионах (рисунок 2). Третье место по распространенности среди населения занимает услуга добровольного страхования жизни: на ее долю приходится примерно 12% данного сегмента финансового рынка страны. Исследование показало, что респонденты в возрасте 60 лет и старше чаще других пользуются услугами страхования имущества и скота. Эти различия во многом объясняются особенностями образа жизни и местом проживания респондентов. Доля тех, кто пользуется услугами страхования имущества, выше среди жителей сельских населенных пунктов [4]. Данные свидетельствуют о востребованности имущественного страхования среди граждан страны.

Рисунок 2 – Доля рынка, занимаемого каждым видом страхования, в общем сегменте страховых услуг в регионах Республики Беларусь

Основные причины отказа от страхования физическими лицами Республики Беларусь представлены на рисунке 3. Примерно 2/3 от числа респондентов, не пользующихся услугами страховых компаний, в качестве причины отказа от услуг данного вида называют отсутствие необходимости. Для каждого пятого страховые услуги слишком дороги, а каждый седьмой отказался от использования данного вида услуг из-за недоверия к страховым компаниям [4].

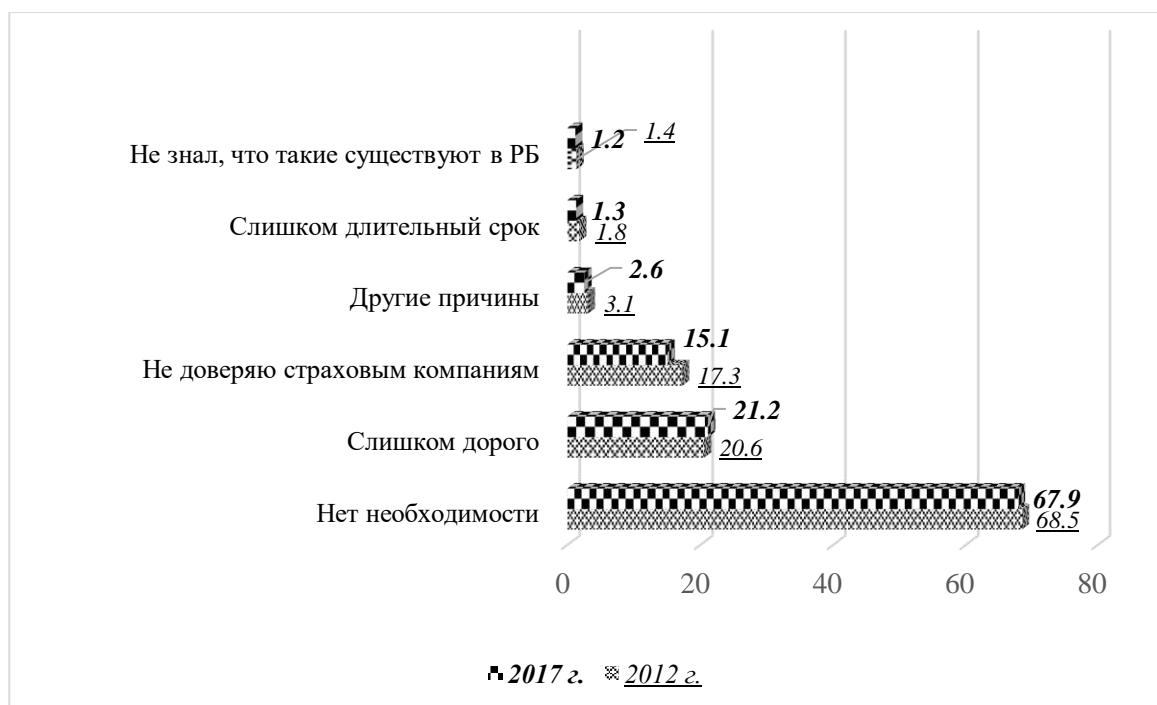

Рисунок 3 – Основные причины отказа физических лиц от использования услуг страхования

Таким образом, можно выделить следующие проблемы в развитии имущественного страхования в Республике Беларусь: исключительная монополия Белгосстраха на осуществление обязательного страхования строений, принадлежащих гражданам; высокая степень государственного регулирования деятельности страховых организаций, осуществляющих страхование имущества граждан; низкая степень страховой культуры населения, которое не рассматривает страхование имущества как основной элемент защиты от повреждения и гибели имущества; снижение потребительского спроса в страховых услугах по причине низкой платежеспособности страхователей в связи с экономической обстановкой в стране.

Для прогрессивного развития страхового рынка Республики Беларусь в целом и имущественного страхования физических лиц в частности необходимо: поэтапное выравнивание условий деятельности страховых организаций различных форм собственности; совершенствование законодательства, регулирующего страховую деятельность, порядок и условия осуществления видов обязательного страхования; повышение качества страховых услуг, а также разработка и внедрение новых страховых продуктов и каналов их продаж, а также страховых программ на основе имеющихся страховых продуктов; обеспечение высокого уровня культуры и качества обслуживания клиентов; развитие дистанционных форм взаимодействия с клиентами, в том числе посредством интернет-технологий, а также электронного документооборота; разработка и внедрение систем внутреннего контроля и управления рисками, правил корпоративного управления; повышение информированности населения и организаций о деятельности страховых организаций и предоставляемых ими страховых услугах и др. [5].

Таким образом, наметившиеся положительные тенденции на страховом рынке Республики Беларусь свидетельствуют о наличии существенного потенциала его развития, в том числе в части расширения добровольных видов имущественного страхования.

Список использованных источников

1. Республиканская программа развития страховой деятельности на 2016–2020 годы [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.government.by/upload/docs/filed82d61bf349c0a5e.PDF>– Дата доступа: 03.11.2018 г.
2. Состояние рынка страховых услуг Республики Беларусь // Надзор за страховой деятельностью [Электронный ресурс] / Офиц. сайт Министерства финансов Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://www.minfin.gov.by/ru/supervision/stat/2016/>. – Дата доступа: 03.11.2018 г.

3. Финансовая стабильность в Республике Беларусь, 2017 [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.nbrb.by/publications/finstabrep> – Дата доступа: 15.11.2018 г.

4. Анализ и оценка спроса на финансовые услуги со стороны населения в Республике Беларусь. Результаты национального исследования (опрос 8000 респондентов) / Национальный банк Республики Беларусь, Институт социологии НАН Беларуси. [Электронный ресурс] - доступа: <http://www.government.by/upload/docs/iled82d61bf349c0a5e.PDF> – Дата доступа: 03.11.2018 г.

5. Стратегия развития финансового рынка Республики Беларусь до 2020 года. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.nbrb.by/finsector/P229_6.pdf. – Дата доступа: 12.11.2018 г.

Агиевич В.А., магистрант 2 курса
1771зПРВД, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Шевцова Е.И.**, к.э.н.
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»
(г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: leana9972@mail.ru

НДС, КАК ВАЖНЕЙШИЙ ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ НАЛОГОВЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В СФЕРЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Особенностью НДС в сфере ВЭД является то, что он принадлежит к двум законодательно закрепленным системам обязательных фискальных платежей и регулируется путем одновременного применения норм налогового и таможенного законодательства.

Порядок налогообложения НДС по товарам, ввозимым на территорию Республики Беларусь, регулируется статьей 95 НК Республики Беларусь. В соответствии с данной статьей при ввозе товаров на территорию Республики Беларусь, за исключением ввоза с территории государств – членов Евразийского экономического союза, и наступлении иных обстоятельств, с наличием которых таможенное законодательство Таможенного союза, Закон Республики Беларусь «О таможенном регулировании в Республике Беларусь» и (или) акты Президента Республики Беларусь связывают возникновение обязанности по уплате налога на добавленную стоимость, взимание налога на добавленную стоимость осуществляется таможенными органами в соответствии с настоящим Кодексом, таможенным законодательством Таможенного союза, Законом Республики Беларусь «О таможенном регулировании в Республике Беларусь» и (или) актами Президента Республики Беларусь.

Налоговая база по НДС определяется как сумма:

- таможенной стоимости товаров;
- уплаченной таможенной пошлины;
- уплаченного акциза (если фирма ввозит подакцизные товары).

Таким образом, исходя из положений налогового и таможенного законодательства, при расчете НДС, который нужно заплатить на таможне в отношении товаров, облагаемых таможенными пошлинами и акцизами, можно использовать следующую формулу:

$$H = (TC + TP + A) \times N : 100\%$$
, где H — сумма НДС, которую нужно заплатить на таможне;

TC — таможенная стоимость импортированных товаров;

TP — сумма уплаченной таможенной пошлины;

A — сумма уплаченного акциза;

N — ставка налога на добавленную стоимость, по которой облагаются импортированные товары.

Если ввезенные товары освобождены от уплаты таможенных пошлин, TP = 0; если товары не облагаются акцизами, A = 0.

Налоговая база определяется отдельно по каждой группе товаров одного наименования, вида и марки, ввозимой на таможенную территорию Республики Беларусь. В том случае если в составе одной партии ввозимых на таможенную территорию Республики Беларусь товаров

присутствуют как подакцизные, так и неподакцизные товары, налоговая база определяется отдельно в отношении каждой группы указанных товаров.

НДС на таможене не уплачивается, если осуществляется ввоз товаров на территорию Республики Беларусь в соответствии с перечнем товаров, содержащихся в ст. 96 НК Республики Беларусь. Данной статьей определено, что освобождаются от налога на добавленную стоимость при ввозе на территорию Республики Беларусь:

- транспортные средства, ввозимые с территории государств – членов Евразийского экономического союза, посредством которых осуществляются международные перевозки грузов, пассажиров и багажа, а также предметы материально-технического снабжения и снаряжения, топливо, продовольствие и другое имущество, необходимые для эксплуатации транспортных средств на время следования в пути, в пунктах промежуточной остановки или приобретенные за границей в связи с ликвидацией аварии (поломки) этих транспортных средств;

- товары, подлежащие обращению в собственность государства в соответствии с законодательством;

- белорусские рубли, иностранная валюта, в частности банкноты и монеты, являющиеся законным средством платежа, а также ценные бумаги, акцизные марки, марки таможенного контроля, марки пошлин и сборов, уплачиваемых в соответствии с законодательством;

- технические средства, которые не могут быть использованы иначе как для профилактики инвалидности и (или) реабилитации инвалидов, по перечню, утверждаемому Президентом Республики Беларусь, при наличии заключения Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь о том, что ввозимые (ввезенные) товары относятся к указанным техническим средствам. Такие технические средства, ввезенные с использованием льгот по налогу на добавленную стоимость, должны использоваться на территории Республики Беларусь в целях профилактики инвалидности и (или) реабилитации инвалидов. При нецелевом использовании этих технических средств либо их вывозе за пределы территории Республики Беларусь без использования в указанных целях налог на добавленную стоимость уплачивается (взыскивается) в соответствии с законодательством;

- лекарственные средства, медицинские изделия и протезно-ортопедические изделия, а также сырье, материалы для их изготовления, комплектующие изделия для их производства, полуфабрикаты к ним по перечню, утверждаемому Президентом Республики Беларусь, если они включены в Государственный реестр лекарственных средств Республики Беларусь или Государственный реестр медицинских изделий Республики Беларусь либо в отношении таких товаров имеется заключение Министерства здравоохранения Республики Беларусь о том, что ввозимые (ввезенные) товары относятся к лекарственным средствам, медицинским изделиям и протезно-ортопедическим изделиям или к сырью, материалам для их изготовления, комплектующим изделиям для их производства, полуфабрикатам к ним;

- носители экземпляров фильмов, культурные ценности, ввозимые организациями культуры. Основанием для освобождения от налога на добавленную стоимость является заключение Министерства культуры Республики Беларусь об отнесении ввозимых товаров к носителям экземпляров фильмов или культурным ценностям;

- все виды печатных изданий, получаемых государственными библиотеками и музеями по международному книгообмену, а также кино- и видеопроизведения, ввозимые государственными кино- и видеоорганизациями в целях осуществления международных некоммерческих обменов;

- драгоценные металлы, драгоценные камни и изделия (части изделий) из них (кроме ювелирных изделий), а также концентраты и другие промышленные продукты, лом и отходы, содержащие драгоценные и цветные металлы, ввозимые для пополнения Госфонда, при наличии соответствующего подтверждения Министерства финансов Республики Беларусь или Национального банка Республики Беларусь (для драгоценных металлов в виде банковских слитков, ввозимых для пополнения золотого запаса Госфонда);

- банковские и мерные слитки из драгоценных металлов, ввозимые банками;
- товары, ввозимые с территории государств – членов Евразийского экономического союза и предназначенные для официального пользования дипломатическими представительствами и консульскими учреждениями иностранных государств или для личного пользования дипломатического и (или) административно-технического персонала этих представительств и учреждений, включая проживающих вместе с ними членов их семей (если они не являются гражданами Республики Беларусь), представительствами и органами международных организаций и межгосударственных образований, а также дипломатическая почта и консульская вализа;
- товары, относящиеся к иностранной безвозмездной помощи, в порядке и на условиях, установленных Президентом Республики Беларусь;
- товары, получаемые (полученные) в качестве международной технической помощи и (или) приобретенные за счет средств международной технической помощи, предназначенные для целей, определенных проектом (программой) международной технической помощи, в порядке и на условиях, установленных Президентом Республики Беларусь;
- оборудование, приборы, материалы и комплектующие изделия, предназначенные для выполнения научно-исследовательских, опытно-конструкторских и опытно-технологических работ, ввезенные резидентами Республики Беларусь на территорию Республики Беларусь в порядке и на условиях, установленных Президентом Республики Беларусь;
- ввозимые организациями, осуществляющими производство лазерно-оптической техники, товары, применяемые такими организациями в составе лазерно-оптической техники и не производимые на территории Республики Беларусь, а также оборудование и оснастка, используемые ими для производства лазерно-оптической техники;
- установки, комплектующие и запасные части к ним по использованию возобновляемых источников энергии;
- технологическое оборудование и запасные части к нему, предназначенные для реализации инвестиционных проектов, финансируемых за счет внешних государственных займов (кредитов) в порядке, установленном Президентом Республики Беларусь;
- технологическое оборудование, комплектующие и (или) запасные части к нему, ввозимые резидентами Парка высоких технологий в порядке и на условиях, установленных Президентом Республики Беларусь;
- технологическое оборудование (комплектующие и запасные части к нему) для использования его на территории Республики Беларусь при реализации инвестиционных проектов в рамках заключенных инвестиционных договоров между инвестором и Республикой Беларусь в порядке и на условиях, установленных Президентом Республики Беларусь;
- семена, ввозимые для научных целей и государственного сортоиспытания. Основанием для освобождения от налога на добавленную стоимость семян являются заключение государственного учреждения «Государственная инспекция по испытанию и охране сортов растений» о предназначении ввозимых семян для государственного сортоиспытания или заключение Национальной академии наук Беларуси о предназначении ввозимых семян для научных целей.

При ввозе товаров на территорию Республики Беларусь с территории государств – членов Евразийского экономического союза взимание налога на добавленную стоимость осуществляют налоговые органы в соответствии с настоящим Кодексом и (или) актами Президента Республики Беларусь, международными договорами Республики Беларусь, в том числе актами, составляющими право Евразийского экономического союза.

Взимание косвенных налогов и механизм контроля за их уплатой при экспорте и импорте товаров осуществляются в соответствии с Протоколом о порядке взимания косвенных налогов

и механизме контроля за их уплатой при экспорте и импорте товаров, выполнении работ, оказании услуг (приложение 18 к Договору о Евразийском экономическом союзе от 29.05.2014) (далее - Протокол).

Согласно ст. 102 НК Республики Беларусь при ввозе товаров на таможенную территорию Республики Беларусь применяются налоговые ставки 10 и 20%.

Ставка 10% применяется при ввозе на территорию Республики Беларусь продовольственных товаров и товаров для детей по перечню, утвержденному Президентом Республики Беларусь.

Для подтверждения отнесения товаров к продовольственным товарам, в отношении которых может применяться ставка налога на добавленную стоимость, установленная частью первой настоящего подпункта, Министерство сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь на основании обращений заинтересованных рассматривает вопросы отнесения отдельных товаров к продовольственным товарам, включенным в перечень, утверждаемый Президентом Республики Беларусь, и выдает соответствующее заключение.

В отношении иных товаров применяется ставка НДС в размере 20%.

Экспорт — таможенный режим, при котором товары, находящиеся в свободном обращении на таможенной территории Республики Беларусь, вывозятся с этой территории без обязательства об обратном ввозе.

С точки зрения обложения налогом на добавленную стоимость, экспорт товаров имеет две особенности:

Первая состоит в том, что до момента определения налоговой базы не включаются в налоговую базу суммы оплаты, частичной оплаты, полученной в счет предстоящих поставок товаров (выполнения работ, оказания услуг), облагаемых по ставке 0%. То есть с авансов, полученных в оплату (частичную оплату) будущих экспортных поставок, НДС не уплачивается.

Вторая особенность экспорта – это то, что, как и большинство других операций по реализации товаров (работ, услуг), экспорт товаров облагается НДС, однако в этом случае ставка налога составляет 0%.

Однако именно для налоговых целей вывоз товара за границу Республики Беларусь без обязательства об обратном ввозе не является экспортом до тех пор, пока не выполнен еще ряд условий, указанных в ст. 102 НК Республики Беларусь:

– товары реализуются иностранным лицам через магазины;

– при наличии документального подтверждения вывоза иностранными лицами товара за пределы таможенной территории Евразийского экономического союза, полученного в соответствии с частью четвертой пункта 4 статьи 102¹ настоящего Кодекса в течение 12 месяцев со дня реализации товара иностранному лицу. Реестр документальных подтверждений вывоза товара за пределы таможенной территории Евразийского экономического союза по форме, утверждаемой Министерством по налогам и сборам Республики Беларусь, представляется одновременно с налоговой декларацией (расчетом) по налогу на добавленную стоимость, в которой отражен оборот по реализации товаров иностранным лицам по ставке ноль (0) процентов.

Декларация по НДС подается в ИМНС по месту регистрации. Отчетным периодом является месяц или квартал – по выбору плательщика, а налоговым периодом – год.

НДС как важнейший элемент системы налоговых платежей в сфере ВЭД выполняет фискальную и регулирующую функции.

Наряду с такими известными преимуществами, как высокая доходность и нейтральность НДС, выявлены его следующие преимущества и достоинства в сфере ВЭД:

1. НДС не становится частью экспортных издержек, т е не подрывает конкурентоспособность экспортных товаров;

2. НДС на импорт обеспечивает взимание налога непосредственно при ввозе в страну и позволяет собрать значительные доходы с импорта, не создавая протекционизма;

3. взимание НДС по методу начислений с использованием счетов-фактур эффективнее контролируются.

Данные преимущества позволяют сделать вывод о необходимости дальнейшего широкого использования НДС в системе налогообложения ВЭД

НДС в сфере ВЭД характеризуется определенными проблемами и сложностями в его исчислении и уплате, контроле над ним со стороны налоговых органов, что свидетельствует о необходимости реформирования правового регулирования НДС. Основное внимание в этом вопросе должно быть уделено:

- упрощению отчетности;
- установлению ответственности за незаконное получение возмещения НДС из бюджета.

Законодательная реализация данных предложений позволит повысить эффективность налогового законодательства, пресечь практику как уклонения от налогообложения путем использования имеющихся недоработок в законодательстве о налогах и сборах, так и незаконного получения возмещения НДС из бюджета, обеспечить законные права налогоплательщиков, повысить их защищенность от неправомерных требований налоговых органов, создать для налогоплательщиков максимально комфортные условия по уплате НДС. Данные преобразования позволят усовершенствовать организационно-правовой механизм налогообложения в сфере ВЭД. В свою очередь это будет способствовать формированию эффективной экономики в Республике Беларусь, способной успешно конкурировать на мировых рынках.

Тарасенко А.А., магистрант

Научный руководитель: **Башлакова О.С.**, к.э.н., доцент

e-mail:nt.tarasenko@mail.ru

Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины

(г. Гомель, Республика Беларусь)

ЛИЗИНГ ОБЪЕКТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ КАК НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ ЛИЗИНГА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Национальный банк Республики Беларусь выступил с инициативой развития в Республике Беларусь нового направления развития лизинга – лизинга объектов интеллектуальной собственности. Пока такая инициатива прозвучала только из уст председателя Правления НБ РБ Павла Каллаура [1]. Вместе с тем, в условиях новой экономики (экономики знаний) усиливается роль нематериальной сферы экономики, и необходимо действенное стимулирование создания в нашей стране инновационных, высокотехнологичных производств, чему может способствовать возможность приобретать «в рассрочку» дорогостоящие интеллектуальные активы (например, лицензии или технологии).

В настоящее время вопросы правоприменения лизингового права к объектам интеллектуальной собственности в Республике Беларусь пока еще не урегулированы.

В мировой практике действует ряд международных конвенций, договоров и соглашений по вопросам охраны и управления интеллектуальной собственностью, рассмотрим основные из них. Бернская конвенция по охране литературных и художественных произведений от 09.09.1886 г. (действует в редакции 1979 г., 151 государство): принцип национального режима; принцип автоматической охраны (не нужна специальная регистрация в каждой стране); принцип независимости охраны (охрана не зависит от ее наличия в стране происхождения произведения). Парижская конвенция по охране промышленной собственности от 20.03.1883 года (действует в ред. 1967 года, 164 государства): принцип национального режима для граждан присоединившихся стран; право приоритета; общие нормы материального, административного и финансового права. Мадридское соглашение о международной регистрации знаков от 14 апреля 1891 г. (действует в

ред. 1979 г., 54 государства) и Протокол к Мадридскому соглашению (действует с 1996 года, 61 государство): обеспечение гражданам стран-участниц равноценную охрану знаков, зарегистрированных в стране происхождения, путем подачи заявок в Международное бюро интеллектуальной собственности. Гаагское соглашение о международной регистрации промышленных образцов (принято 6 ноября 1925 году, действует в ред. 1999 г., 40 государств): позволило упростить процедуру охраны и снизить стоимость ее получения при охране промышленных образцов за рубежом. Соглашение о торговых аспектах прав интеллектуальной собственности (с 1995 г.): предусматривает выполнение странами всех важнейших положений Бернской конвенции об охране литературных и художественных произведений, кроме положений о неимущественных правах.

В Республике Беларусь данные вопросы регулируются Гражданским кодексом, законами и постановлениями различных Министерств и комитетов. Важнейшим источником права ИС является Конституция Республики Беларусь, нормы которой закрепляют принципы правового регулирования хозяйственной деятельности, гарантии предпринимательства в сфере управления ИС. Статья 51 Основного Закона гарантирует охрану ИС законом.

Основным кодифицированным актом, применяемым в сфере ИС, является Гражданский кодекс от 7.12.98 г. (ГК). Кодексом предусмотрен Раздел V «Исключительные права на результаты интеллектуальной деятельности» (ст.ст. 979-1028), содержащий нормы об основаниях возникновения прав на объекты интеллектуальной собственности, личные неимущественных и имущественных правах на объекты интеллектуальной собственности, исключительных правах на объекты интеллектуальной собственности, переходе исключительных прав к другому лицу, договоре о создании и использовании результатов интеллектуальной деятельности, соотношении исключительного права и права собственности, сроке действия исключительных прав, способах защиты исключительных прав и др.

Помимо ГК в указанной сфере применяются также Инвестиционный кодекс от 22.06.2001 (ИК), Уголовный кодекс от 9 июля 1999 г. (УК), Гражданский процессуальный кодекс от 11 января 1999 г. (ГПК), Хозяйственный процессуальный кодекс 15 декабря 1998 г. в ред. от 6 августа 2004 г. (ХПК) и другие.

Важное значение имеют также законы Беларуси: Закон Республики Беларусь от 17 мая 2011 г. «Об авторском праве и смежных правах», Закон от 16.12.2002 «О патентах на изобретения, полезные модели, промышленные образцы», Закон Республики Беларусь от 5.02.1993 "О товарных знаках и знаках обслуживания" и др.

Возникновение лизинга интеллектуальной собственности, а также других форм инновационного лизинга вызвано переходом лизингового рынка на стадию зрелости и поиском новых сфер приложения капитала. В экономической литературе под термином «инновационный лизинг» понимается лизинг, предметом которого выступает нестандартный для лизингового бизнеса актив, либо применение лизинговых операций в инновационной сфере [2].

Инновационный лизинг ИС начал развиваться около 20-25 лет назад в США и на данный момент является самостоятельной формой лизинговых сделок. В подавляющем большинстве случаев в качестве объекта лизинга ИС выступает лицензия на программное обеспечение (ПО), но существует опыт сделок по лизингу других видов ИС, например, изобретений, товарных знаков. Доминирование ПО в сделках лизинга ИС объясняется не только высоким спросом на данный актив, но и относительно низким уровнем специфичности программных продуктов по сравнению с другими ОИС.

Развитие лизинга программного обеспечения началось со сделок, в которых права ИС выступают как часть передаваемого имущества вместе с компьютерным оборудованием и составляют 10-20%% стоимости предмета лизинга. С ростом стоимости нематериальной составляющей все большее распространение получают сделки, в которых ПО выступает самостоятельным предметом лизинга. Главное отличие лизинга ИС от традиционного лизинга оборудования заключается в том, что, в отличие от последнего, в первом случае лизинговая компания, как правило, не является собственником предмета сделки.

Как это ни парадоксально, но по оценкам специалистов, Беларусь все еще остается пиратской страной в компьютерной сфере. По оценкам ассоциации BSA, до 85 % программ на наших компьютерах – нелегальные. Такая беспечность по отношению к контрафакту становится все более опасной [3].

Весной 2016 года вступили в силу изменения ст. 9.21 КоАП, касающиеся ответственности за нарушение авторских прав. Новая редакция предусматривает административную ответственность физических и юридических лиц за незаконное хранение и (или) использование объектов авторского права, в том числе программного обеспечения, – штраф и конфискацию компьютерной техники. Повторное нарушение грозит уголовной ответственностью.

По сравнению с предыдущими годами в 2017 году ст. 9.21 КоАП применяется все чаще: список оштрафованных предприятий стал быстро пополняться. Имели место уже несколько судебных разбирательств, связанных с фактами использования пиратских продуктов (таблица 1).

Таким образом, ужесточение регулирования прав на объекты интеллектуальной собственности вкупе с развитием цифровой экономики на базе Парка высоких технологий усиливают актуальность проработки вопросов расширения вариантов передачи объектов интеллектуальной собственности в пользование заинтересованной стороне (ввиду имеющихся проблем с финансированием данных сделок).

При этом могут быть реализованы 3 варианта участия лизинговой компании в сделке:

1. лизинговая компания получает лицензию на ПО от разработчика (владельца авторских прав) и передает её в сублицензию лизингополучателю;
2. лизингодатель получает лицензию от лизингополучателя и передает её обратно в сублицензию лизингополучателю;
3. лизинговая компания выступает как третья сторона (осуществляет финансирование) при передаче лицензии от разработчика ПО лизингополучателю.

Таблица 1 – Предпосылки развития лизинга объектов ИС в Республике Беларусь

Фактор влияния	Экспертная оценка
Большой удельный вес «пиратского» программного обеспечения на белорусском рынке	85 процентов рынка [3]
Внесение изменений в ст. 9.21 Кодекса об административных правонарушениях	административная ответственность физических и юридических лиц за незаконное хранение и (или) использование объектов авторского права, в том числе программного обеспечения, – штраф и конфискация компьютерной техники. В 2017 году (впервые в истории) были оштрафованы ООО «Белтелекабель», УП «Ост-Станкопром» и ОАО «Ника» за пользование ПО Microsoft
Высокая стоимость программного обеспечения	Например, Windows 10 Профессиональная стоит 590 руб. (устанавливается на 1 компьютер)
Низкий удельный вес разработок ПО на территории Республики Беларусь	Белорусский рынок специализируется на аутсорсинговом программировании, доля собственных разработок не превышает 3% внутреннего потребления
Декрет № 8 «О развитии цифровой экономики»	Стимулирование развития экспортоориентированного рынка цифровой экономики, количество резидентов Парка высоких технологий только за 2018 год выросло в 1,5 раза

Перед участниками сделок лизинга программного обеспечения стоит ряд проблем, препятствующих реализации части преимуществ традиционного лизинга. Как известно, одним из главных преимуществ лизинга оборудования является эффективность схемы возврата предмета лизинга при нарушении обязательств лизингополучателем, что снижает риск невозврата профинансированных средств.

В случае лизинга ИС надежность обеспечения ниже, поскольку:

- лизинговая компания, как правило, не является владельцем авторских прав на программное обеспечение;
- при прекращении лицензии сложно запретить использование программного обеспечения лизингополучателю;

– могут возникнуть проблемы с возмещением издержек за счет «перепродажи» лицензии, что связано с высокой специфичностью актива, высокими рисками быстрого морального старения, с неразвитостью рынка подержанного программного обеспечения.

Несмотря на относительно высокие риски лизинга ПО, лизинговые компании США, особенно специализирующиеся на финансировании малого и среднего бизнеса, активно работают в данном сегменте рынка. Согласно исследованию американской Ассоциации компаний, занимающихся лизингом оборудования (Equipment Leasing and Finance Foundation), в докризисном 2007 году 19% программного обеспечения в США приобреталось посредством лизинга [4]. В 2011 году доля лизинга программного обеспечения в общем объеме лизинга в США составила 4,8% [5]. Средняя сумма сделки лизинга ПО в США составляет 100 – 200 тысяч долларов, разброс объема сделок – от нескольких тысяч до более миллиона долларов.

На российском рынке такие международные компании, как Microsoft, Oracle, SAP предлагают различные механизмы аренды ПО, что повышает спрос на их продукцию. В Беларуси из-за малого объема рынка такие операции не предлагаются.

Участие финансовых посредников – лизинговых компаний – в процессе реализации ПО позволит отечественным ИТ-компаниям преодолеть проблему недостатка финансирования, препятствующую развитию рынка аренды ПО, повысить конкурентоспособность белорусского ПО и ускорить процесс коммерциализации.

Лизинговые компании, кредитующие малый и средний бизнес, более склонны к риску, чем универсальные банки, поэтому именно лизинговый бизнес может сыграть важную роль в развитии финансирования ПО.

В настоящее время белорусским законодательством не предусмотрены механизмы финансирования ПО. Вопрос правомерности кредитования под залог прав использования ПО, полученных по неисключительной лицензии, остается открытым. Отсутствует отлаженный механизм обращения взыскания на заложенные права ИС, а прописанная законодательно процедура в большей степени относится к объектам материальной сферы, что препятствует развитию финансирования исключительных прав путем кредитования под залог.

Для формирования институциональной среды развития лизинга объектов интеллектуальной собственности в Республике Беларусь предлагается:

1. Расширить правовое поле по определению объекта лизинга (таблица 2), включив в него объекты интеллектуальной собственности:

Таблица 2 – Правовые основы трактовки «объекта лизинга»

Используемая трактовка	Предлагаемые изменения
<p>Гражданский кодекс Республики Беларусь, § 6 «Финансовая аренда (лизинг)», Статья 637 «Предмет договора финансовой аренды»: <i>«Предметом договора финансовой аренды могут быть любые непотребляемые вещи, используемые для предпринимательской деятельности, кроме земельных участков и других природных объектов»</i></p>	<p>расширить перечень объектов лизинга (т.е. предмета договора лизинга), включив <i>права на объекты интеллектуальной собственности</i></p>
<p>Указ Президента Республики Беларусь от 25 февраля 2014 г. № 99 «О вопросах регулирования лизинговой деятельности» (далее – Указ): отсутствует определение объекта лизинга и предмета договора лизинга, дано определение лизинговой деятельности: <i>«Лизинговая деятельность – предпринимательская деятельность по приобретению лизингодателем в собственность имущества в целях его последующего предоставления за плату во временное владение и пользование юридическому или физическому лицу (далее - лизингополучатель)»</i></p>	<p>1. Расширить трактовку лизинговой деятельности, включив кроме имущества <i>права на объекты интеллектуальной собственности</i>. 2. Добавить определения терминов «<i>Объект лизинга</i>» и «<i>Предмет договора лизинга</i>», добавив к категории «имущество» категорию «<i>права на объекты интеллектуальной собственности</i>». 3. Включить дополнительный пункт: <i>«Договор финансовой лицензии – договор, в соответствии с которым лизингодатель осуществляет финансирование путем приобретения лицензии на указанный лизингополучателем результат интеллектуальной деятельности и передачи сублицензии на него лизингополучателю»</i></p>

Используемая трактовка	Предлагаемые изменения
<p>Правила осуществления лизинговой деятельности (Утв. Постановление Правления Национального банка Республики Беларусь 18.08.2014 № 526) (Далее – Правила): отсутствует определение объекта лизинга и предмета договора лизинга, дано определение только лизингодателя и лизингополучателя: <i>«Лизингодатель – субъект, наделенный правом осуществления лизинговой деятельности, который согласно договору лизинга обязуется приобрести в собственность имущество в целях его последующего предоставления в качестве предмета лизинга и предоставить предмет лизинга за плату во временное владение и пользование лизингополучателю»</i></p>	<p>Расширить трактовку лизингодателя и лизингополучателя, включив кроме имущества права на объекты интеллектуальной собственности. Добавить определения терминов «Объект лизинга» и «Предмет договора лизинга»</p>

2. Предусмотреть в Указе и Правилах возможность реализации трех схем лизинга программного обеспечения (ПО), как наиболее распространенного объекта интеллектуальной собственности, используемого вместе с имуществом, передаваемым в лизинг в Республике Беларусь:

- лизинг оборудования с предустановленным ПО,
- лизинг ПО с выдачей лицензии лизингодателю,
- лизинг с полным отчуждением исключительных прав.

Наиболее актуальными для Республики Беларусь являются механизмы лизинга ПО с выдачей лицензии лизингодателю и лизинг оборудования с предустановленным ПО.

Преимущество данной схемы построения отношений между лизингодателем и лизингополучателем приведены в таблице 3.

Таблица 3 – Преимущества использования схемы лизинга ПО с выдачей лицензии

Суть операции	Преимущества
Заклучение лицензионного соглашения, по которому лизингодатель является сублицензиаром	лизингодатель получает право досрочно расторгнуть лицензионное соглашение, если лизингополучатель нарушает условия договора лизинга
Заклучение лицензионного соглашения, по которому лизингодатель не является сублицензиаром	Лизингодатель финансирует приобретение лицензии, дефолт лизингополучателя по договору лизинга непосредственно не влечет дефолта по лицензионному соглашению
Договор лицензирования	Юридически оформляется использование авторского права, в договоре лицензирования между автором и лизингодателем прописывается согласие автора на право выдачи сублицензии и (или) право выдачи сублицензии лицу, отличному от лизингополучателя, в случае дефолта либо окончания действия лизинговых отношений

3. В Республике Беларусь в настоящее время уже нивелировано противоречие в национальных и международных стандартах финансовой отчетности в части бухгалтерского учета лицензии на программное обеспечение. Вместе с тем, в рамках Евразийского экономического союза не все страны используют такую трактовку, в частности, в России – основном партнере Республики Беларусь, лицензия на программное обеспечение не признается нематериальным активом, а учитывается в качестве расходов будущих периодов.

Таким образом, развитие лизинга объектов интеллектуальной собственности будет способствовать:

- активизации лизинговой деятельности в Республике Беларусь;
- сокращению объема нелегального рынка программного обеспечения в Республике Беларусь;
- возможности использования объектов интеллектуальной собственности в текущем периоде с переносом расходов на будущие периоды;

– устраненню правових ризиків, що виникають при фінансуванні лізинговими компаніями придбання програмного забезпечення, в тому числі в складі комп'ютерного обладнання, за рахунок утвердження єдиної юридическої форми забезпечених правами ІС угод фінансування ПО;

– досягненню компромісу, що задовольняє інтереси власників ІС, лізингової компанії, що здійснює фінансування, і користувачів програмного продукту;

– стимулюванню розробників програмного забезпечення до використання лізингової схеми при реалізації ПО кінцевими користувачами, що дозволить прискорити процес комерціалізації авторських прав на ПО;

– створенню нового сегмента бізнесу для лізингових компаній.

Список использованных источников

1 Лицензии и технологии купим в рассрочку [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <https://www.gb.by/novosti/ekonomika/litsenzii-i-tehnologii-kupim-v-rassroch>. Дата доступа: 20.05.2018.

2 Король, Н.Г. Инновационный лизинг как форма коммерциализации интеллектуальной собственности / Н.Г. Король : Финансы и кредит. – 2011. – №30 (462). – С. 52–59.

3 В Беларуси постепенно активизируется борьба с пиратским ПО / Официальный сайт еженедельной аналитической газеты «Белорусы и рынок». – [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.belmarket.by/v-belarusi-postepenno-aktiviziruetsya-borba-s-piratskim-po>. Дата доступа: 21.09.2018.

4 U.S. Equipment Finance Market Study 2007-2008 / Equipment Leasing & Finance Foundation. [Электронный ресурс] / – Режим доступа: www.leasefoundation.org. Дата доступа: 21.09.2018.

5 Fact Sheet: Equipment Finance in the IT / Computer Sector. [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.elfaonline.org>. Дата доступа: 21.09.2018.

Федоренко А.Є., докторант

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Поява нових видів мультимедійних відповідних інформаційних продуктів та послуг, які розповсюджуються через телекомунікаційні мережі, насамперед змушує уряд знаходити організаційно-правове вирішення зазначеної проблеми. Роздільний підхід щодо забезпечення тільки спонукатиме до перешкод для природного процесу конвергенції медіапростору, а саме виходу суб'єктів ринку телекомунікацій на відповідні ринки телерадіомовлення, й інших інформаційних продуктів та послуг й навпаки, зважаючи на те, що саме їм доведеться пристосовуватися до необхідних вимог двох різних регуляторних режимів.

Специфічні проблеми забезпечення розвитку інформаційної сфери зумовлені призначенням, функціями, завданнями, сучасним станом та тенденціями його розвитку, характером і динамікою змін на рівні зовнішнього середовища. Варто зауважити, що саме інформаційна сфера потребує найбільш досконалої системи забезпечення розвитку, оскільки вона постійно перебуває в стані трансформації. Необхідність у коригуванні структури і параметрів системи забезпечення розвитку інформаційної сфери може виникати як у ході формування управлінських рішень, так й на етапі їх реалізації. До основних джерел інформації у свою чергу належать [1]:

- офіційні дані органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- відповідна аналітична інформація певних консультативних й дорадчих органів;
- інформація від різних неурядових експертних організацій.

Також важливим питанням є технологічний аспект щодо розробки, впровадження і модернізації системи забезпечення розвитку інформаційної сфери, який полягає в необхідності формування необхідних технічних умов для своєчасного збирання, збереження, обробки і надання всієї необхідної інформації із урахуванням рівня розвитку інформаційних технологій. Таку проблему можна вирішити, коли відповідна інформація буде агрегованою, достовірною, своєчасною і ґрунтуватиметься на комплексній системі інтегрованих показників щодо досягнення головної мети.

Удосконалення системи забезпечення розвитку інформаційної сфери потребує значних змін в організаційно-інституційному та нормативно-правовому аспектах. Такі зміни покликані, насамперед, забезпечити прозорість для реалізації адміністративних процесів й виключення їх можливого дублювання у процесі реалізації функцій органами влади, з іншого – сприяти створенню центрів відповідальності за проєктування та реалізацію системи забезпечення розвитку інформаційної сфери. Враховуючи визначення системи забезпечення розвитку інформаційної сфери як способу вирішення суперечностей явища або процесу в державному управлінні, етапність реалізації дій, які базуються на ключових принципах, цільовій орієнтації, діяльності щодо використання відповідних форм та методів забезпечення, варто конкретизувати, що система як відображення функціональної діяльності представляє собою послідовність реалізації відповідних методів й інструментів забезпечення розвитку в певній сфері [2,3]. Враховуючи те, що інформаційна сфера є елементом реалізації будь-якої функції забезпечення розвитку, то в структурному змісті систему забезпечення розвитку інформаційної сфери варто представити за основними функціями із числа тих, які притаманні управлінській діяльності.

Так, аналітичні системи, які використовуються в системі забезпечення розвитку інформаційної сфери, в основному мають характер інформаційних або ж інформаційно-довідкових систем, у свою чергу саме аналітична компонента є до сьогодні проігнорованою [4]. Головною причиною такого стану є насамперед принципові теоретичні труднощі, які пов'язані із відсутністю ефективних методів й моделей, які давали б можливість описувати та досліджувати досить складні нелінійні системи й перебіг процесів у них із досить високим рівнем достовірності та адекватності в умовах недостовірної й неточної інформації за практичної участі особи. Досить відомі методи й моделі щодо вирішення не достатньо структурованих проблем певним чином передбачають використання відповідних суб'єктивних методів та об'єктивних моделей для їх вирішення, що накладає значні обмеження на можливість для повної автоматизації відповідних інформаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Твердохліб О. С. Ретроспективно-компаративний аналіз державного управління інформаційною сферою України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_7_6
2. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / За заг. редакцією проф. Бандурки О. М.: Монографія. Харків.: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 368 с.
3. Коваль З. Державне управління сферою інформаційної боротьби: підхід до понятійного апарату. Актуальні проблеми державного управління. 2015. Вип. 1. С. 20-24.

Шитикова С.Ф., магистрант 2 курса
группа 1772зПРВД2, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Шевцова Е.И.**, к.э.н.
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»
(г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: leana9972@mail.ru

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Процесс формирования национальной налоговой системы достаточно наглядно отражает происходящие в экономике изменения, взаимоотношения с другими государствами, глобализацию и интеграцию мировой экономики.

Налоговая система Республики Беларусь начало формироваться с определением государственного суверенитета. Республика Беларусь получила права на организацию собственного налогообложения, выбор приоритетов налоговой политики в зависимости от направления государственного развития и отраслевой специфики национальной экономики, а также создание налогового механизма, обеспечивающего налоговый суверенитет в пределах ее территории. Налоговая система Республики Беларусь действует с 1992 г., что позволяет определить период ее существования как достаточно длительный для реальной оценки происходящих в экономике республики процессов.

Этапы становления национальной налоговой системы вполне убедительно подтверждают выводы о ее непосредственной зависимости от развития экономических процессов, национальных и отраслевых особенностей, уровня глобализации и интеграции мирового хозяйства.

Проект бюджета Республики Беларусь на 1992 год был разработан исходя из принятой Верховным Советом Декларации о государственном суверенитете Республики Беларусь, законодательных актов об обеспечении политической и экономической независимости республики, а также Основных положений программы перехода республики к рыночной экономике.

Показатели проекта бюджета были просчитаны на многовариантной основе. Такой подход был обусловлен необходимостью выбора оптимального механизма формирования доходной и расходной части бюджета в отсутствие утвержденного нового налогового законодательства, необходимостью учета в бюджете мероприятий, а также расходов ранее финансировавшихся из союзного бюджета и других централизованных источников и перешедших под юрисдикцию республики.

Введение нового налогового законодательства было законодательно принято Верховным Советом республики на внеочередной восьмой сессии в декабре 1991, путем принятия ряда Законов о налогообложении юридических и физических лиц (о налоге на добавленную стоимость, об акцизах, о налогах – на прибыль (доход), недвижимость, на топливо, за пользование природными ресурсами, о платежах за землю, дорожных фондах, подоходном налоге с граждан).

Необходимость разработки нового налогового законодательства в республике была продиктована рядом причин экономического и политического характера. Действовавшая до этого налоговая система больше соответствовала командно-административной системе управления экономикой, жесткому государственному регулированию цен, подчинению ряда структур и функций центру. Провозглашение экономической и политической самостоятельности республики объективно требовало создания собственного налогового законодательства, предусматривающего гарантии независимости республики как суверенного государства в формировании собственных доходов и защиту ее экономических интересов.

Изменение структуры и видов налоговых платежей и прочих доходов бюджета наглядно иллюстрируют расчетные показатели государственного бюджета на 1992 г., которые

показывают введение новых налогов и устранение старых в период формирования налоговой системы Республики Беларусь (таблица 1).

Таблица 1 – Расчетные показатели по доходам государственного бюджета Республики Беларусь на 1992 год

Доходы	1991 год		1992 год	
	млн. руб.	В % к общему итогу	млн. руб.	В % к общему итогу
1. Налог с оборота	7563	26,7	-	-
2. Акцизы	-	-	14148,6	15,5
3. Налог на добавленную стоимость	-	-	35933,3	39,3
4. Налог с продаж	1122,9	4,0	-	-
5. Налог на прибыль	5647,4	20,0	19269,1	21
6. Налог на недвижимость	-	-	1954,6	2,1
7. Рентные платежи	46,9	0,2	-	-
8. Налог за пользование природными ресурсами	13	0,05	123,2	0,13
9. Плата за землю	6,7	0,01	27	0,03
10. Транзитный налог	-	-	-	-
11. Подоходный налог с граждан и другие налоги с населения	2117,9	7,5	4744,9	5,2
12. Государственная пошлина, местные налоги	203,8	0,7	200	0,2
13. Поступления от реализации облигаций займов	319,4	1,1	386,7	0,4
14. Поступления по денежно-вещевым лотереям	6,4	0,01	15,3	0,02
16. Лесной доход	65,7	0,3	479,4	0,5
17. Сборы и разные неналоговые доходы	1017,3	3,6	955,4	1,0
18. Налог с владельцев автотранспортных средств	13,2	0,05	-	-
19. Поступления от переоценки остатков товаров	562,6	2,0	650	0,7
20. Остатки бюджетных средств на начало года, обращенные на покрытие расходов	702,3	2,5	-	-
21. Поступления средств социального страхования в связи с уменьшением тарифов с 37 до 26 %	1624,6	5,7	-	-
22. Поступления средств от выкупа, акционирования и реализации государственной собственности	603,5	2,1	-	-
23. Поступления средств в фонд финансирования республиканских и региональных социальных программ	627,8	2,2	-	-
24. Чрезвычайный налог для ликвидации последствий аварии на ЧАЭС (1991 – 5 %, 1992 – 10 %)	932	3,3	8824,3	9,6
25. Поступления централизованных источников для финансирования расходов по ликвидации последствий аварии на ЧАЭС	5002,4	17,6	-	-
26. Бюджетные ссуды	100	0,4	-	-
27. Налог на топливо	-	-	1019,2	1,1
Итого доходов	28313	99,8	91468,9	100
28. Средства, полученные из союзного бюджета по взимаемым расчетам	43,7	0,2	-	-
Всего доходов	28356,7	100	91468,9	100

Примечание – Источник: [1].

Данная таблица демонстрирует не только введение новых видов налоговых поступлений, но и изменение источников формирования государственного бюджета: 23 основных доходных источника были заменены на 16 основных налоговых и неналоговых платежей. Существенно возросла доля косвенных налогов с 30,7 % (налог с оборота и налог с продаж) до 55,9 % (акцизы, НДС, налог на топливо). В тоже время такое увеличение косвенных налогов обусловлено не столько снижением прямых налогов (прямые налоги с юридических лиц, практически остались на прежнем уровне), сколько уменьшением неналоговых доходов, сборов и местных налогов с 4,3 % до 1,2 %, отменой централизованного финансирования ЧАЭС, средств государственного социального страхования, финансирования из союзного бюджета, ликвидацией фонда финансирования республиканских и региональных социальных программ.

Новая налоговая система предусматривала отмену налога с оборота, ориентированного на применение фиксированных розничных и оптовых цен и их государственного регулирования. За основу косвенного налогообложения брался налог на добавленную стоимость, как обладающий рядом преимуществ по сравнению с налогом с оборота и налогом с продаж, в частности, отсутствием

коммулятивного (каскадного) эффекта налогообложения. Введение НДС предусматривало также более широкий спектр действия. Если налог с оборота распространялся только на товары народного потребления, то вводимый НДС охватывал и продукцию производственно-технического назначения и услуги, причем при каждом их обороте (реализации). Необходимо также отметить, что механизм исчисления и уплаты налога на добавленную стоимость, введенные в республике существенно отличались от общеевропейских, а также НДС, принятого в странах СНГ. Расчет НДС предусматривал определение добавленной стоимости в целом по предприятию с учетом внереализационных убытков и доходов. Выбранная форма налогообложения представляла тип товарного НДС, исчисляемого методом прямого вычитания. Применение такого механизма налогообложения напрямую зависело от экономических условий и особенностей функционирования отечественных производителей на территории национального экономического пространства. Он предполагал более щадящие условия налогообложения для белорусских субъектов хозяйствования, создающих материальную и энергоемкую продукцию [4, с. 71].

Немаловажное значение в структуре косвенных платежей в налоговой системе Республики Беларусь занимали акцизы.

Введение в налоговую систему республики акцизов в 1992 г. было вызвано монопольным положением отдельных предприятий и товаров на рынке, что обеспечивало им высокий уровень доходности. Акцизы предусматривались по 14 группам наименований: в размере 88 % на ликеро-водочные изделия, 70 % на изделия из хрусталя, шины для легковых автомобилей, 40 % на автомобильные бензины, 30 % на шампанское и игристые вина, мясную и рыбную деликатесную продукцию, 50 % на сухие и крепленые вина.

Дальнейшее совершенствование акцизной политики шло по следующим направлениям: сокращение перечня подакцизной продукции; установление общей базы налогообложения для НДС и акцизов. По налоговому законодательству 1992 г. шло раздельное обложение «акцизных» и «НДС-ных» товаров; уменьшение использования адвалорных ставок и расширение перечня «твердых» фиксированных ставок акцизов; установление фиксированных ставок в ЭКЮ, а затем в ЕВРО для фиксации курса; ужесточение контроля за выпуском, реализацией и уплатой налога по подакцизной продукции. Разработка процедур применения акцизных марок; унификация налоговых ставок, методик исчисления и перечня подакцизных товаров в рамках Таможенного союза. Разработка условий «взаимности» при зачете акцизов, уплаченных в стране происхождения между странами-участницами союза.

Определенные этапы преобразований проходил и налог на прибыль. Законом 1991 года «О налогах на доходы и прибыль предприятий, объединений и организаций» был предусмотрен равный подход к налогообложению прибыли по всем предприятиям независимо от форм собственности и их ведомственной подчиненности, ликвидированы неоправданные и неэффективные льготы. Одновременно предусматривался ряд льгот инвестиционного (на развитие и расширение производства), природоохранного характера и благотворительные цели. Ставка налога устанавливалась в размере 30 % налогооблагаемой прибыли, с учетом предоставляемых льгот реальная ставка налога с балансовой прибыли оценивалась в 21,8 %.

Однако, уже начиная с 1993 года, существенно изменяется порядок налогообложения отдельных видов деятельности и субъектов хозяйствования. Ставки отличались широким диапазоном от 15 до 80%: ставка 80 %: облагаются дополнительные доходы, полученные от продажи продукции, товаров и имущества на аукционах; ставка 60 %: облагаются доходы, полученные от казино, видеосалонов, массовых концертно-зрелищных и других мероприятий (кроме спортивных) на открытых площадках, игровых автоматов с денежным выигрышем, игрально-призовых аттракционов, доходы от видеопказа; ставка 50 %: облагаются доходы, полученные от сдачи в аренду предприятий, цехов, участков с производственным оборудованием, принадлежащим государству; ставка 44 %: облагаются доходы банков (прочих кредитных учреждений) и страховых организаций; ставка 40 %: облагаются доходы от проведения лотерей; ставка 15 %: облагаются дивиденды, доходы от долевого участия в совместных предприятиях, доходы от продажи иностранной валюты, полученной предприятиями от реализации продукции (работ, услуг) [3, с. 53].

Дальнейшая трансформация налога на прибыль происходила по пути выделения налога на доход, сокращения количества ставок, применением других форм прямого налогообложения (фиксированные ставки), расширения налоговой базы.

В налоговую систему республики были впервые включены имущественные налоги рыночного типа: налог на недвижимость, плата за землю, экологический налог, налог на добычу и использование полезных ископаемых, налог на топливо.

Введение налога на недвижимость заменило ранее применяемые плату за фонды и налог с владельцев строений, взимаемый с физических лиц. Однако, по существу, объекты обложения остались прежние – остаточная стоимость основных фондов предприятий и стоимость зданий и сооружений, находящихся в собственности физических лиц. Введение платежей за землю (земельного налога) предусматривало переход на новые экономические отношения государства с владельцами (пользователями) земли. Производилась поэтапная оценка земли по качеству (плодородию) с учетом вложений капитала (возделанные и природные сельскохозяйственные угодья, вновь строящиеся и действующие производственные объекты в городах). Для реального определения стоимости земли предусматривались повышающие (понижающие) ставки в зависимости от местонахождения, расположения исторических и культурных памятников и т.д.

Применение налога на топливо на территории Республики Беларусь предусматривало увязку налога с количеством потребляемого топлива и его видами (бензин, дизельное топливо, сжатый и сжиженный газ) и попыткой ограничить количество посредников при его продаже путем установления надбавки к цене. Все ресурсные налоги (земельный, экологический, налог на топливо) одновременно имели и целевой характер, в частности экологический и налог на топливо формировали фонд охраны природы и дорожные фонды, средства от земельного налога направлялись на улучшение земель [2, с. 13].

Существенные преобразования в течение действия налоговой системы Республики Беларусь претерпел подоходный налог. Основные направления его развития можно определить так: 1. Снижение ставок и уменьшение их дифференциации; 2. Выделение из подоходного прогрессивного налогообложения - налогообложение по фиксированным ставкам; 3. Переход в 1999 году (после неудачной попытки 1997 года) на систему налогообложения по совокупному доходу, что обеспечило равенство всех видов доходов, независимо от видов осуществляемой деятельности.

Прочие налоги не имели существенного влияния на налоговую систему и были связаны со специфическими объектами обложения, либо видами деятельности.

Существенные изменения претерпевало и налоговое законодательство, регулирующее налоговые отношения в республике. Базовым документом для новой налоговой системы стал Закон «О налогах и сборах, взимаемых в бюджет Республики Беларусь», который определял круг налогоплательщиков, их права, обязанности и меры ответственности, виды общегосударственных налогов и сборов, сроки и порядок их уплаты и зачисления в бюджет, предоставления льгот. С начала 1994 г. в закон включены положения о том, что все вопросы налогообложения должны регулироваться исключительно актами специального налогового законодательства, а с 1994 г. введен обязательный учет и государственная регистрация налогоплательщиков. В том же году был принят закон, регламентирующий деятельность государственной налоговой инспекции.

Существенные коррективы внесены в налоговое законодательство в 1996 г. Применяемая в стране система налогов к этому периоду менялась не менее 10 раз, не считая изменений в порядке и методологии взимания отдельных видов налогов и сборов. Поэтому остро стоял вопрос о необходимости разработки Налогового кодекса. Разработка единого законодательного акта, регулирующего все стороны налоговых отношений, была вызвана необходимостью формирования цельной и сбалансированной налоговой системы.

Подводя итог историческому обзору становления и изменения национальной налоговой системы, следует отметить следующее. Действующая в Республике Беларусь налоговая система в целом сформировалась в самом начале трансформационного процесса. Это привело к тому, что национальное налогообложение недостаточно отражало особенности переходного периода, а также необходимость осуществления системных мероприятий по созданию условий для постоянного экономического роста.

Нельзя не учитывать и то, что налоговая система республики начала работать в условиях экономического кризиса, свертывания производства на крупных предприятиях, которые традиционно обеспечивали основные объемы поступлений в бюджет. При таких обстоятельствах налоговая система была сориентирована прежде всего на необходимость формирования бюджета, обеспечивающего финансирование всех государственных расходов и регулирование макроэкономического равновесия, путем сдерживания бюджетного дефицита (не более 2-3 % к ВВП). Необходимость приоритетного финансирования отдельных расходов в режиме бюджетной экономии, в свою очередь, сделала достаточно привлекательными способы привлечения доходных источников в виде создания различных целевых бюджетных и внебюджетных фондов.

Как следствие, налоговое законодательство характеризовалось фискальной направленностью, нестабильностью, наличием множества неэффективных форм налогообложения.

К наиболее существенным недостаткам формирования национальной налоговой системы следует отнести: отсутствие системного подхода в формировании концепции налоговой политики, обеспечивающей устойчивый экономический рост и соответствующей национальной модели экономики; высокий уровень фискального изъятия за счет применения налоговых и неналоговых инструментов; нестабильность налогового законодательства, приводящая как к произволу в системе налогового администрирования и отсутствию правовых гарантий для участников налоговых отношений, так и к налоговому уклонению в сфере бизнеса.

На сегодняшний день налоговая система Республики Беларусь сформирована налоговыми платежами, адаптированными к применению в рыночной экономике, что позволяет сделать вывод о завершенности этапа реформирования налогообложения, характерного для стран с переходной экономикой и необходимости нового реформационного периода, соответствующего государственной стратегии социально-экономического развития национальной экономики. В 2019 г. планируется к введению Налоговый кодекс с существенными изменениями.

Список использованных источников

1. Заяц, Н.Е. Современная налоговая система и принципы ее построения // Финансы, учет, аудит. – 2001. - № 12. – С. 42-47.
2. Кузьмин, А.С. Правовое регулирование внешнеэкономической деятельности Республики Беларусь: ответы на экзаменационные вопросы / А.С. Кузьмин. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 176 с.
3. Международное регулирование внешнеэкономической деятельности: учебное пособие / Д.П. Александров [и др.]; под ред. В.С. Каменкова. – М.: Изд-во деловой и учеб. лит., 2015. – 800 с.
4. О государственном регулировании внешнеторговой деятельности: Закон Республики Беларусь от 25 ноября 2004 г. № 347-З [Электронный ресурс]: [по состоянию на 15.04.2018] // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», НЦПИ Республики Беларусь. – Минск, 2018.

Матвеев А.А., магистрант 1 курса,

1873ДУЛС, факультет экономики и права

Научный руководитель: **Немогай Н.В.**, к.т.н., доцент

Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)

e-mail: matweew.96@mail.ru

О ЛОГИСТИЧЕСКОМ ПОДХОДЕ К УПРАВЛЕНИЮ ФИНАНСОВЫМИ ПОТОКАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Целью настоящей работы явилось обоснование путей и резервов роста финансовых показателей (прибыли и рентабельности) предприятия с использованием логистического подхода.

В результате выполненных исследований рассмотрено влияние на логистического подхода на социально-экономическое значение и роль финансовых показателей (прибыли и рентабельности) предприятий [1,2].

В качестве объекта исследования выбрано Гомельское райпо. Это добровольное объединение граждан, проживающих (работающих) в (на) территории Гомельского района по территориальному признаку на основе объединения его членами имущественных паевых взносов для торговой, заготовительной, производственной и иной деятельности в целях удовлетворения материальных и иных потребностей его членов, зарегистрированное решением Гомельского районного исполнительного комитета от 30 июня 2000 г. № 378 в Едином государственном регистре юридических лиц и индивидуальных предпринимателей за № 400158558, перерегистрировано в связи с реорганизацией в форме присоединения унитарного предприятия Гомельского облпотребсоюза «Гомельский производственный комбинат».

Гомельское райпо осуществляет розничную торговлю, заготовительную деятельность, обеспечивает общественное питание, перевозку пассажиров и грузов, производство продовольственных товаров. при этом в объемах деятельности по общественному питанию Гомельского райпо прослеживалась положительная тенденция на протяжении всего анализируемого периода, но в динамике доходов от реализации – отрицательная, так как доходы от реализации из года в год снижались как по сумме, так и по уровню.

Сумма прибыли до налогообложения Гомельского райпо уменьшилась в 2016 – 2017 годах по сравнению с 2015 годом, что является негативным моментом в деятельности организации. При этом аналогичная тенденция прослеживалась по промышленности и другим видам экономической деятельности. При этом по общественному питанию в 2015 – 2016 годах были получены убытки, а по розничной торговле – в 2016 году. И только по заготовкам за данный период произошел рост прибыли до налогообложения. С другой стороны, в 2017 году по отношению к 2016 году сумма прибыли до налогообложения уже выросла на 185,2 %, а также по заготовкам – на 13,6 %. По розничной торговле была получена прибыль до налогообложения в размере 27 тыс. р., но по промышленности уменьшилась на 15,4 %. При этом следует отметить, что большая часть прибыли до налогообложения Гомельского райпо на протяжении 2015 – 2016 годов приходилась на промышленность. Но постепенно удельный вес прибыли до налогообложения по промышленности в общей сумме прибыли до налогообложения райпо снижался, и за 2015 – 2017 годы уменьшился на 23,8 % и составил соответственно в 2017 году 28,6 %. Данная тенденция была обусловлена, прежде всего, увеличением удельного веса прибыли до налогообложения розничной торговли в общей сумме прибыли до налогообложения райпо. По заготовкам удельный вес прибыли до налогообложения в общей сумме прибыли райпо за анализируемый период вырос на 21,8 %, но уменьшился в 2017 году по отношению к 2016 году на 49,0 %.

Сумма чистой прибыли Гомельского райпо уменьшалась только в 2016 году по отношению к 2015 году, но в 2017 году по сравнению с предшествующими годами ее сумма уже выросла, что является положительным моментом в деятельности организации. При этом по промышленности и другим видам экономической деятельности прослеживалась устойчивая тенденция падения суммы чистой прибыли. С другой стороны, по заготовкам в 2016 – 2017 годах по сравнению с 2015 годом произошел рост суммы чистой прибыли, однако в 2017 году по отношению к 2016 году данный показатель уже снизился. По общественному питанию в 2015 – 2016 годах были получены убытки, а по розничной торговле – в 2016 году, что является негативным моментом в деятельности организации. При этом следует отметить, что большая часть чистой прибыли Гомельского райпо на протяжении 2015 – 2017 годов приходилась на промышленность. Но постепенно удельный вес чистой прибыли по промышленности в общей сумме чистой прибыли райпо снижался и составил соответственно в 2017 году 36,1 %. Следовательно, можно утверждать, что основную часть прибыли в 2015 – 2017 годах Гомельское райпо получало от промышленности.

На основании логистического подхода можно констатировать, что основными слагаемыми прибыли являются доходы от реализации и расходы общественного питания. Под влиянием всех этих факторов по общественному питанию Гомельского райпо в 2017 году была получена прибыль от реализации товаров на сумму -49 тыс. р. или -3,2 % к выручке от реализации товаров. В анализируемом периоде (2015 – 2017 годы) по общественному питанию Гомельского райпо наблюдалась неустойчивая тенденция в снижении доходов от реализации товаров по сумме. При этом темпы роста доходов от реализации товаров в 2015-2016 годах были выше темпов роста выручки от реализации товаров общественного питания на протяжении, почти, всего анализируемого периода, что и привело к увеличению уровня доходов в процентах к выручке от реализации товаров. В динамике расходов общественного питания Гомельского райпо наблюдалась положительная тенденция. Но вследствие более высоких темпов роста расходов общественного питания по сравнению с доходами от реализации в 2016 – 2017 годах по сравнению с 2015 годом произошло снижение прибыли от реализации товаров по сумме. Так, в 2016 году по сравнению с 2015 годом сумма прибыли от реализации товаров снизилась до -22 тыс. р. или на 1,6 % к выручке от реализации товаров, а в 2017 году по сравнению с 2015 годом – снизилась на 30,8 % или на 18,0 % к выручке от реализации товаров. В 2016 году по сравнению с 2015 годом сумма прибыли от реализации товаров уменьшилась на 12,5 % или на 1,47 % к выручке от реализации товаров. Положительная тенденция прослеживалась в 2015 и 2017 годах, чистая прибыль в эти годы была больше, чем в 2016 году. Следовательно, наиболее прибыльным общественное питание Гомельского райпо было в 2017 году.

Прибыль в процентах к выручке от реализации товаров в 2017 году по сравнению с 2016 годом уменьшилась на 1,2 %, а по сравнению с 2015 годом на 6,8 %, но в 2016 году по сравнению с 2015 годом снизилась на 7,2 %. Следовательно, наиболее рентабельным общественное питание Гомельского райпо было в 2015 году.

Расчеты показали, что в анализируемом периоде по общественному питанию райпо критическая величина доходов от реализации существенно превышала фактическое их значение. Соответственно полученных доходов от реализации не хватало на покрытие расходов общественного питания, что и обусловило наличие убытков от реализации товаров и оценивается негативно.

Приведенный с помощью логистического подхода факторный анализ прибыли от реализации показал, что на уровень прибыли от реализации товаров по общественному питанию повлияли некоторые показатели как положительно, так и отрицательно. Основные показатели, которые оказывают положительное наибольшее влияние: повышение эффективности использования оборотных средств и сокращение среднесписочной численности работников. Остальные факторы оказали отрицательное влияние на динамику прибыли от реализации продукции общественного питания Гомельского райпо в 2017 году по сравнению с 2016 годом.

Следовательно, проведенный анализ показал, что в Гомельском райпо в 2017 году большая часть прибыли до налогообложения была получена по итогам розничной торговли. Однако наблюдалась отрицательная тенденция в развитии прибыли от реализации товаров по общественному питанию в 2017 году по сравнению с 2015 – 2016 годами, так как сумма убытков возросла. Также все показатели убыточности по прибыли от реализации по общественному питанию Гомельского райпо имели тенденцию к росту в 2017 году по отношению к 2015 – 2016 годам. С другой стороны, по итогам хозяйственной деятельности по общественному питанию Гомельского райпо в 2015 – 2016 годах были получены убытки, но в 2017 году организация уже вышла на безубыточную деятельность. Поэтому аппарату управления Гомельского райпо необходимо усилить работу по изысканию резервов роста эффективности деятельности организации с целью повышения прибыльности и рентабельности организации.

Проведенный, с помощью логистического подхода, анализ показал, что основным резервом роста прибыли от реализации является увеличение выручки от реализации товаров. С этой целью в данной работе предложенные следующие мероприятия:

- использование прогрессивных форм и методов обслуживания покупателей. В частности, для Гомельского райпо нами предложено применение следующих прогрессивных форм и методов продажи, таких как виртуальный ресторан. Виртуальным называется ресторан, в котором осуществляется прием заказа по сети Интернет и его доставка потребителю на базе кафе Гомельского райпо. Во многих странах общение посредством компьютера стало неотъемлемой частью жизни людей. Современные технологии обслуживания позволяют потенциальным потребителям через систему Интернет войти на страничку соответствующего ресторана, получить информацию о блюдах, ценах, увидеть зал и расположение столиков на экране компьютера. Потребитель может не только заказать столик в ресторане, но и оплатить его, введя номер счета или кредитной карточки. Также к прогрессивным технологиям обслуживания в ресторанном бизнесе относится организация выездного обслуживания по системе кейтеринг. Данная форма также может быть применена в Гомельском райпо;

- мерчендайзинг общественного питания. Для увеличения объема продаж в кафе или баре Гомельского райпо рекомендуется применять следующие приемы мерчендайзинга: дизайн блюд и напитков; внедрение новых методов обслуживания; агитация в зале; убеждающая продажа; предположение в выборе альтернативных продукции и услуг;

- организация услуги «на вынос»;
- внедрение дисконтных карт;
- внедрение в меню услуги «Завтрак».

Таким образом, на основании логического подхода и предложенных мероприятий общий объем выручки от реализации товаров общественного питания в действующих ценах составит в 2018 году – 1710 тыс. р. Доходы от реализации общественного питания Гомельского райпо составят в 2018 году 557 тыс. р., а их уровень к реализации – 32,57 %. Расходы общественного питания составят в 2018 году 519 тыс. р., а их уровень к реализации – 30,35 %. Выполнение заданных параметров роста выручки от реализации товаров, оборота по собственной продукции, доходов общественного питания и расходов общественного питания позволит получить по отрасли в 2018 году 16 тыс. р. прибыли от реализации товаров или 0,94 % к выручке от реализации.

Основная цель (стратегия) деятельности Гомельского райпо на перспективу отражена в уставе организации и звучит следующим образом – удовлетворение материальных (имущественных) и иных потребностей членов потребительского общества, обслуживаемого населения. Поэтому основными задачами деятельности райпо на 2018 год должны стать:

- повышение эффективности функционирования всех отраслей деятельности организации, обеспечение выполнения прогнозных параметров по всем отраслям деятельности;
- повышение качества торгового обслуживания населения, рост уровня удовлетворения потребительских нужд населения, расширение спектра предлагаемых услуг, более полное использование имеющихся производственных мощностей, увеличение объемов производства;

- увеличение доходов сельского населения, получаемых от продажи потребительской кооперации сельскохозяйственной продукции и сырья, дикорастущей продукции и лекарственно-технического сырья;
- наращивание доли райпо на потребительском рынке района, повышение уровня охвата денежных доходов обслуживаемого населения;
- развитие материально-технической базы отраслей деятельности потребительской кооперации района;
- увеличение прибыльности отраслей деятельности райпо за счет увеличения объемов деятельности и снижения затрат, наращивание объема собственных оборотных средств;
- реализация энергосберегающих мероприятий;
- эффективная маркетинговая политика организации;
- стабилизация кадрового потенциала райпо, предотвращение оттока высококвалифицированных кадров, повышение квалификационного уровня специалистов и др.

После проведения анализа факторов влияния внутренней и внешней среды, на основании вышеперечисленных выводов, можно предположить, что для дальнейшего развития объектов общественного питания Гомельского райпо наиболее подходят логистический подход основанный стратегии управления, как стратегия ускоренного роста и стратегия стабилизации, так как основной задачей Гомельского райпо является увеличение объемов продаж, что должно привести к увеличению доходов от реализации продукции собственного производства и покупных товаров, а соответственно и получению большей прибыли.

Список использованных источников

1. Немогай Н.В. Логистика. Управление цепочками поставок: ответы на экзаменационные вопросы/ – Минск: Тетросистемс, 2013. 224с.
2. Немогай, Н. В. Конкурентоспособность предприятия: учеб. пособие / Н. В. Немогай. В. В Бонцевич, – Минск: ИВЦ Минфина , 2013. – 464 с.

Коваленко Д.П., здобувач

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРУДЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Функціонування системи управління ризиками страхової компанії має здійснюватися на засадах безперервності, ефективності, наукової обґрунтованості та професійності, а не мати ситуативний характер як зворотний зв'язок на запит регулятора. Вказана система дозволить комплексно, у логічній послідовності реалізувати весь набір інструментів та процедур для отримання цільового ефекту – платоспроможність та стійкість. Результат взаємодії її складових залежить від широкого переліку факторів зовнішнього середовища та внутрішніх можливостей і має імовірнісний характер. Отже, її ефективність перебуває в площині взаємодії великої кількості елементів, синергія яких може бути як позитивною, так і негативною. У цьому контексті прикладного значення набуває розробка єдиних стандартів ризик менеджменту для страхового ринку.

У контексті вдосконалення ризик-менеджменту страхових компаній у практиці функціонування таких компаній в ЄС, набуло поширення формування внутрішнього контролю страхових компаній. Внутрішню модель страхової компанії можна формалізувати за допомогою економіко-математичного апарату та репрезентувати як добір фінансових показників, яких така компанія має досягнути в результаті своєї діяльності. Таку модель необхідно узгоджувати з регулятором. Регулятор затверджує можливість використання розробленої страховою компанією внутрішньої моделі за умови виконання страховиком певних якісних вимог, які чітко фіксують процедури процесу ризик-менеджменту.

На рис. 1 представлено основні етапи створення системи внутрішнього моделювання, зміст яких ґрунтується на урахуванні досвіду, який набуває поширення у страховиків ЄС.

розвиток страхового ринку повинні бути спрямовано на збільшення обсягів страхового захисту суспільства та державних інтересів у всіх регіонах країни. Страхові послуги повинні стати доступними, привабливими і різноманітними за видами та умовами. Страховикам потрібно стати активними учасниками розвитку фондового та іпотечного ринків. При цьому всі страховики, незалежно від розміру, повинні мати рівні шанси стати учасниками ринку, знайти свою нішу і свого клієнта.

Рис. 1. Основні етапи створення системи внутрішнього моделювання страхової компанії
Джерело: складено авторкою.

Досягти окреслених цілей розвитку страхового ринку можливо через впровадження послідовної, всебічної програми заходів держави, яка повинна бути реалізована у стратегії реформування державного регулювання страхового ринку України.

Список використаних джерел

1. Супрун Н. В. Управління капіталом страхових компаній : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Київський національний економічний ун-т. Київ, 2014. 20 с.
2. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика : монографія. Черкаси : Черкаський ЦНТЕГ. 2009. 570 с.
3. Яворська Т. В. Адміністративні інструменти державного регулювання страхового підприємництва України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки.* 2011. Вип. 27(1). С. 33–37. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2011_27\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2011_27(1)_10)
- 4.

4 СЕКЦІЯ / 4 SECTION

Обліково-аналітичні аспекти забезпечення сталого розвитку національної економіки

Учетно-аналитические аспекты обеспечения устойчивого развития национальной экономики

Accounting and analytical aspects of ensuring sustainable development of national economy

Hnedina K.V., PhD in Economics, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Auditing
Chernihiv National University of Technology
e-mail: gkv2015oa@gmail.com

STRATEGY FORMATION: THE ROLE IN ENSURING ECONOMIC SECURITY

Keywords: strategy, strategy formation, economic security, strategic plan, advantages.

The assurance of economic security in a competitive environment is of great importance. To form the competitive advantages of a company, it is necessary to use the available resource potential rationally. The number of threats to economic security is growing in modern conditions. They are determined by external and internal factors. The level of economic security depends on the efficiency of strategic management system. Strategy making is one of the tools to ensure economic security and growth of stability to threats.

The process of strategy formation is investigated and described in the scientific works of classics of strategic planning and management: R. Ackoff, K. Andrews, H. Ansoff, A. Chandler, P. Drucker, H. Mintzberg, G. Steiner, J. Miner, M. Porter, A. Strickland, A. Thompson and others. The issue of strategy making is in the focus of scientists today. It is investigated by such researches as E. Bowman, J. Baylis, C. Gray, M. Daniell, J. Ferreira, R. Jonas, E. Mainardes, F. Nickols, M. Raposo, P. Wright and many others.

The aim of this research is to define the role of strategy formation in ensuring economic security.

The word ‘strategy’ is derived from the Ancient Greek ‘*strategia*’ or ‘*strategike*’ [1] and was used, “sometimes meaning ruse, sometimes the ‘art of generalship’, especially in the definition of the East Romans (Byzantines)” [1]. There are many points of view on the essence of the term “strategy” among scientists (table 1).

Table 1 - Some approaches to the definition of the category “strategy”

Definition of the term “strategy”	Author(s)
“Strategy is a set of competitive changes and business approaches that managers perform to achieve the best performance of the company. It is the managerial plan to enhance the organization’s position in the market, boost customer satisfaction and achieve performance targets” [2]	Arthur A. Thompson, Alonzo J. Strickland, 1995
“Competitive strategy is about being different. It means deliberately choosing a different set of activities to deliver a unique mix of value”; “Strategy is creating fit among a company’s activities”; “At general management’s core is strategy: defining a company’s position, making trade-offs, and forging fit among activities” [3]	Michael Porter, 1996
“Strategy isn’t the mission – it’s the plan that allows the company to accomplish the mission”; “Strategy may be defined as a plan, method, or series of actions for obtaining a specific goal or intended result” [4]	Robert Jonas, 2000
“Strategy is the art and science of informed action to achieve a specific vision, an overarching objective, or a higher purpose for a business enterprise” [5]	Mark Daniell, 2006
“Strategy is the directions and scope of an organization over the long term, which achieves advantage in a changing environment through its configuration of resources and competences with the aim of fulfilling stakeholder expectations” [6]	Gerry Johnson, Kevan Scholes, Richard Whittington, 2008
“Strategy is a course of action for achieving an organization’s purpose” [7]	Bob De Wit, Ron Meyer, 2010
“Strategy is a term that refers to a complex web of thoughts, ideas, insights, experiences, goals, expertise, memories, perceptions, and expectations that provides general guidance for specific actions in pursuit of particular ends. Strategy is at once the course we chart, the journey we imagine and, at the same time, it is the course we steer, the trip we actually make” [8]	Fred Nickols, 2012

The main features of the strategy and its formation are:

- strategy is a carefully designed plan of future actions aimed at achieving the targeted results;
- strategy is associated with a risk due to the dynamic changes of the external environment;
- strategy formation include resource allocation;
- strategy formation is preceded by the scanning of external and internal environment of a company;
- strategy formation refers to the choice of priority directions of functioning for a long-term period.

Creating strategic action plan aimed to the achievement of the goals, conducting constant monitoring of performance, evaluating results and making adjustments are considered to be the key to efficient business activity under conditions of modern challenges. High level of business risk determines the necessity of formation of a strategy as a long-term action plan for the growth of economic potential and providing competitiveness and sustainable development in future [9].

The key advantages of strategy formation are:

- definition of specific actions aimed to achieve the goals;
- recourse allocation and rational consumption of available resources;
- coordination of company`s activity and work of different departments;
- planning the future directions of company's development with taking into account current position and forecasted factors in end-to-end performance;
- identification of bottlenecks and search for efficiency enhancement potential;
- estimation of the strategic potential of the company;
- motivation to gain the key indicators;
- market research, estimation and prediction of market position;
- definition of target clients and sales channels;
- business risk assessment and growth of stability;
- growth of the efficiency and adaptability to economic security threats;
- formation of uniqueness.

Strategy is a complex of future actions, which are defined based on the choice of alternative, with taking into account the available resources, and the implementation of which will ensure the achievement of the company`s goals. Strategy formation plays an important role in the assurance of economic security of a company, because it is difficult to struggle with threats to financial, social, intellectual, ecological, technical security without the planned actions and forecasting.

References

1. Baylis, J., & Gray, C. (Eds.). (2018). Strategy in the contemporary world. Oxford University Press, USA.
2. Thompson, A.A. and Strickland, A.J.(1995).Strategic management: Concepts and cases. 8th ed.Homewood/Illinois: Irwin.
3. Porter, M. (1996). What is strategy? Harvard Business Review 74(6) 61-78.
4. Jonas, R. (2000). The real meaning of strategy. Handbook of Business Strategy Journal of Business Strategy.
5. Daniell, M. (2006). The Elements of Strategy: A Pocket Guide to the Essence of Successful Business Strategy. Springer.
6. Johnson, G., Scholes, K., & Whittington, R. (2008). Exploring corporate strategy: text & cases. Pearson education.
7. De Wit, B., & Meyer, R. (2010). Strategy: Process, content, context. Cengage Learning EMEA.
8. Nickols Fred (2012), Strategy: Definitions and Meaning. URL: https://www.nickols.us/strategy_definition.htm
9. Gogol, T.A. Strategic management of enterprise activity in the context of sustainable development concept/T.A. Gogol, K.V. Hnedina//Scientific Bulletin of Polissia. - 2016. - № 3 (7). - P. 181-189.

Єрошенко Я.М., студентка 4 курсу, група ОА-151,
Науковий керівник – к.е.н., доцент **Волот О. І.**

Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
e-mail: yeroshenko26@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Ключові слова: оцінка вартості, управлінський облік, конкурентоспроможність підприємства

В сучасних умовах постійних змін світової економіки важливо мати повне уявлення про діяльність підприємства та його поведінку на світовому ринку. Адже актуальною проблемою в діяльності будь-якого підприємства є його можливість виживати і розвиватися в сучасному економічному середовищі. Важливими стратегічними показниками в даному випадку виступають

оцінка вартості підприємства та його конкурентоспроможність. Ці показники визначають яке місце займає підприємство в загальній системі економіки та його можливості і масштаби в цілому.

Серед авторів, що досліджують теоретичні питання оцінки вартості підприємства необхідно зазначити таких вчених, як О.Г. Мендрул, Н.А. Абулаєв, І.А. Бланк, С.В. Валдайцев, О.М. Кравчук, В.П. Лещук, Д.М. Городинська, О.О. Терещенко, О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк та інші (табл. 1).

Таблиця 1 - Визначення терміну «Оцінка вартості підприємства»

№	Автор	Визначення
1.	Бланк І.О. [1].	«Оцінка вартості бізнесу - це сукупність впорядкованих дій оцінювача, що включає збір та аналіз вихідних даних, можливостей застосування всієї сукупності підходів і методів оцінки для конкретного об'єкта, серію розрахунків та експертиз результатів для отримання висновку про вартість підприємства.»
2.	Кравчук О.М., Лещук В.П. [2].	«Оцінка вартості бізнесу визначається як процес визначення величини вартості підприємства»
3.	Терещенко О.О.[3]	«Під вартістю підприємства розуміють вартість діючого підприємства або вартість 100 % корпоративних прав у діловому підприємстві»
4.	Яцкевич. І.В. [4]	«Оцінка вартості майнового комплексу підприємства означає визначення в грошовому виразі вартості матеріальних активів підприємства як товару, тобто, їх корисність для потенційного покупця і витрати, необхідні для отримання цієї корисності»
5.	Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. [5]	«Оцінка вартості бізнесу — це акт чи процес формування точки зору оцінювача та підрахунку вартості бізнесу, цілісного майнового комплексу або пов'язаних з ним прав»

Слід наголосити, що вартість підприємства як цілісного майнового комплексу та вартість майна, що належить такому суб'єкту господарювання — це різні поняття. Хоча в окремих випадках кількісно вони можуть бути рівними. У першому випадку йдеться насамперед про вартість, що створюється в результаті фінансово-господарської діяльності підприємства як цілісної та неподільної системи [6].

Існує безліч методів оцінки вартості підприємств, але їх узагальнюють в три основні підходи оцінки, а саме:

- витратний або майновий (являє собою групу методів котрі розроблені на основі визнання витрат котрі необхідні для заміщення або відтворення активу);
- прибутковий (об'єднує методи котрі ґрунтуються на отриманні матеріальних вигід в майбутньому);
- порівняльний або ринковий (узагальнює методи котрі визначають вартість підприємства по ринкових цінах, якщо такий існує).

За умов розвинених ринкових відносин найбільшу схильність отримує саме прибутковий підхід в оцінці вартості підприємства. Саме завдяки даному методу ми можемо отримати прогнозні дані доходу на майбутнє, що допомагає скоригувати управлінські рішення та стратегію розвитку підприємства в подальшому, щоб не втратити свою конкурентоздатність на ринку.

Ефективне управління підприємством призводить до збільшення конкурентних переваг на підприємстві та закріплення позицій на ринку, що в свою чергу відображається на вартості підприємства. Саме цей фактор зумовлює необхідність дослідження впливу конкурентоспроможності підприємства на його вартість та оцінку вартості підприємства.

Визначення поняття конкурентоспроможності було висвітлене в працях таких вчених, як: М. Портера, Ж. Ламбена, Р. Фатхудинова, В.Д. Базилевич, Ф. Котлера, Я.Б. Базилюк, Я.А. Жаліло, З.С. Варналій, В.М. Геєць, Б.Є. Кваснюк, та інших. В своїх роботах вони зазначають, що діяльність підприємства відбувається в конкурентному середовищі. Також слід зазначити, що в світовій літературі розглядаються лише окремі аспекти щодо оцінки конкурентоспроможності підприємства, це говорить про відсутність комплексного підходу до вирішення даного питання.

Конкурентоспроможність підприємства – це можливість використовувати свої сильні сторони і концентрувати свої зусилля в тій сфері виробництва товарів чи послуг, де вона може зайняти наступальну позицію на внутрішньому та зовнішньому ринках [7].

До основних факторів, які визначають конкурентоспроможність підприємства, відносять: стратегію фірми, наявність матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, інноваційний потенціал, частку ринку, ефективність менеджменту [7].

Вважається, що конкурентоспроможність являє собою певні переваги за певними ознаками, порівняно з іншими підприємствами, конкурентами. Також зазначимо, що конкурентоспроможність має цільовий характер, а саме : бути кращим за конкурента. Отже, можна сказати, що конкурентоспроможність представляє в собі не лише суперництво серед підприємств, але й прагнення досягти певної цілі.

Тобто, спрямованість конкурентоспроможності підприємства формується на управлінському рівні, адже напрям подальшого розвитку підприємства визначається управлінським обліком на підприємстві, котрий ґрунтується на економічних дослідженнях в середині групи конкуруючих підприємств. Виходячи з цих міркувань, можна сказати що конкурентоспроможність підприємства є прямо пропорційною його вартості. Отже, управління на підприємстві повинно мати спрямованість на підвищення його конкурентних переваг.

За сучасного розвитку світового ринку підприємство займає основну ланку в діяльності економіки в цілому. Підприємство може виступати суб'єктом ринкових відносин, тобто займатися своєю діяльністю, і одночасно об'єктом ринкових відносин, тобто виступати в якості товару при договорі купівлі-продажу. Така різносторонність не дозволяє достовірно провести оцінку вартості підприємства через наявність дуже різнобічних методів оцінки. Тому пропонується розробити комплексний метод оцінки вартості, поєднавши наявні підходи оцінки. Це дозволить отримати реальну картину конкурентоспроможності підприємства, яка буде слугувати надійним джерелом для розрахунку прогнозів з метою прийняття правильних управлінських рішень.

Список використаних джерел

- 1.Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. – К. : «Ника-Центр», 2002. – 751 с.
2. Кравчук О. М., Лещук В. П. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 504 с.
- 3.Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с.
- 4.Економічна діагностика: навч. посіб, [для студентів вищих навчальних закладів] / І.В. Яцкевич. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015.-292 с.
- 5.Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2005. — 261 с
6. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. О. Терещенко, Я. І. Невмержицький, А. П. Куліш та ін.; За заг. ред. О. О. Терещенка. — К.: КНЕУ, 2006. — 312 с.
- 7.Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства: Навчальний посібник/ Должанський І. З. — Київ: Центр навчальної літератури, 2008. — 384 с.

Жолобецька М.Б.,

аспірант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту

Науковий керівник: **Акименко О.Ю.,** к.е.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)

e-mail: elena.akytenko@gmail.com

ЗАХОДИ ІЗ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ

На даний час гостро стоїть задача формування інституту відповідального власника, небайдужого і професіонального, з європейським менталітетом та раціональним мисленням.

Проблемам, що розкривають аспекти підвищення ефективності управління комунальних підприємств, присвятили свої наукові праці В. Бабаєв, П. Бубенко, С. Галенко, О. Димченко, Т. Клебанова, О. Коцюрба та інші дослідники. Враховуючи, що основною метою діяльності підприємств теплопостачання є забезпечення споживачів тепловою енергією, надійними, якісними та економічно доступними послугами централізованого опалення та централізованого постачання гарячої води, вважаємо за необхідне дослідити шляхи вдосконалення діяльності підприємств даної галузі.

З метою виконання загальних положень «Концепції реалізації державної політики у сфері теплопостачання до 2020 року» доцільно розробити заходи щодо створення підґрунтя для фінансово життєздатного та сталого сектора теплопостачання, що забезпечить надання якісних послуг всім споживачам [3].

Розроблення і провадження відповідних заходів дозволить підприємствам теплопостачання отримати відповідну підтримку місцевих органів влади на виконання окремих видів запланованих

робіт [1, 2]. Для рентабельної, екологічно безпечної, економічно обґрунтованої, ефективної та орієнтованої на споживача діяльності підприємств теплопостачання, авторами пропонуються заходи із вдосконалення діяльності (рис. 1). Це дозволить розширити масштаби застосування інноваційних технологій та збільшити обсяги використання місцевих ресурсів і відновлюваних джерел енергії. Запровадження вищенаведених заходів буде сприяти розвитку екологічно сталого та орієнтованого на споживача стандарту надання якісних послуг.

Заходи із покращання системи адміністративного управління		<ul style="list-style-type: none"> • удосконалення організаційного розвитку та структури; • вдосконалення взаємодії структурних підрозділів; • підвищення ефективності та мотивації персоналу; • взаємодія із зацікавленими сторонами; • запровадження інтегрованої інформаційно-аналітичної системи, автоматизація діяльності; • вдосконалення організації і графіку документообороту; • налагодження роботи систем енергоменеджменту; • впровадження системи диспетчеризації та моніторингу; • розроблення програми перекваліфікації та навчання персоналу підприємства; • покращення збору даних щодо споживання енергії; • розроблення заходів щодо контролю та забезпечення своєчасного подання показників лічильників, процедури врахування обсягів споживання в разі неподання показників лічильників
Заходи із покращання фінансового управління		<ul style="list-style-type: none"> • оперативна тарифна політика, удосконалення процесу та системи формування тарифів, з метою відшкодування економічно обґрунтованих операційних витрат та планового прибутку на виконання інвестиційних програм; • вдосконалення управління, моніторинг і вимірювання витрат; • покращення організації ведення бухгалтерського обліку, в т.ч. запровадженні обліку окремо за ліцензованими та іншими видами діяльності; • актуалізація наказу «Про облікову політику» з урахуванням змін в законодавстві і в діяльності підприємства, модернізація робочого плану рахунків бухгалтерського обліку, вдосконалення системи обліку та звітності; • створення підсистеми управлінського обліку та контролінгу як складової частини інформаційної системи управління підприємством; • запровадження системи та інструментів (методики калькулювання, моделювання й прогнозування, алгоритмів, розрахунків та розподілів) управлінського обліку за центрами витрат і контролінгу; • удосконалення системи нарахування та збору платежів, систематичний аналіз і контроль нарахування і оплати послуг споживачами; • покращення білінгової системи, моніторинг заборгованості; • впровадження детального бюджетування; • впровадження довгострокового фінансового планування; • дотримання структури затверджених тарифів; • посилення функцій фінансового контролю і звітування; • систематичне підвищення кваліфікації працівників економічних служб та відділу бухгалтерського обліку і контролю
Заходи із покращання операційного управління		<ul style="list-style-type: none"> • енергоефективність; • диверсифікація джерел паливно-енергетичних ресурсів; • 100% облік виробленого тепла; • проведення порівняльного аналізу продуктивності обладнання; • ефективна експлуатація, технічний нагляд, попереджувальне технічне обслуговування обладнання; • мережева інформаційна система (NIS / GIS); • скорочення комерційних втрат; • зменшення непродуктивних втрат тепла, палива, енергоносіїв, води та інших ресурсів охорона довкілля, дотримання екологічних вимог
Планування інвестиційної діяльності		<ul style="list-style-type: none"> • модернізація обладнання; • підвищення енергоефективності, якості централізованого теплопостачання; • зменшення викидів парникових газів; • зменшення втрат у мережах; • перехід до використання альтернативних видів палива

Рисунок 1 - Заходи із вдосконалення діяльності підприємств теплопостачання*

*Адаптовано авторами на основі [1,2,3,4]

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Європейського Банку Реконструкції та Розвитку (ЄБРР), Екологічна та Соціальна Політика 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ЄБРР <http://www.ebrd.com/news/publications/policies/environmental-and-social-policy-esp.html>.
2. Проект USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні» (Проект USAID) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine>.
3. Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів із впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері теплопостачання до 2020 року» від 10.05.2018 р. № 307-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307-2018-%D1%80>.
4. Руководство по отчетности в области устойчивого развития / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalreporting.org/resource/library/RussianFSSS-G3-Reporting-Guidelines.pdf>.

Іванова Л.Б., к.е.н., доцент
Іванова К.Ю., студентка 1 курсу магістратури, гр. МОАп-181,
обліково – економічний факультет
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: lusija.iv.lusija@gmail.com

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ВИКОНАННЯ КОШТОРИСУ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: бюджетна установа, кошторис, касові та фактичні видатки, методика покрокового аналізу, ефективність використання бюджетних коштів.

Актуальність Для забезпечення сталого розвитку підприємств та організацій важливим фактором є розвиток методології та методики економічного аналізу як функції їх ефективного менеджменту. В останні роки зростає роль економічного аналізу діяльності установ, які фінансуються за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів. Проте методика економічного аналізу в таких установах є менш деталізованою на відміну від комерційних підприємств в реальному секторі економіки. Така ситуація не відповідає вимогам сучасного стану бюджетної сфери, в якій відбулося ряд змін, пов'язаних з організацією бухгалтерського обліку, отже, інформаційною базою економічного аналізу. Одним з опорних моментів в управлінні бюджетних установ є аналіз виконання кошторису доходів і видатків.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Вирішенням даної проблеми займалися багато вітчизняних економістів, таких як: М. Болюх, В. Васильєва, Н. Єршова, А. Заросило, О. Колесник, Г. Купалова, Т. Мельник, О. Сердюк, Т. Павлушенко, А. Чернова, А. Шаповал, О. Шинкаренко, О. Яришко та інші.

Наприклад, О. Сердюк звертається задля дослідження діяльності бюджетних установ к аналізу доходів в розрізі джерел їх отримання та кореляційної залежності між запланованими і фактично отриманими коштами. В межах видатків пропонує провести аналіз виконання кошторису за загальним та спеціальним фондом та аналіз динаміки та структури касових і фактичних видатків. Особлива увага приділяється аналізу видатків на оплату праці, як основної складової кошторису [4].

Шинкаренко О. пропонує таку методику аналізу видатків та доходів як параметричний аналіз, прогнозний аналіз, горизонтальний та вертикальний аналіз, аналіз виконання плану надходжень та видатків, аналіз руху коштів за балансовим методом, факторним аналізом. А також вважає, що до основних прийомів аналізу у бюджетній установі належать – трендовий аналіз, маржинальний аналіз та аналіз відносних показників [7].

Постановка завдання. Мета роботи полягає в обґрунтуванні методичних аспектів аналізу виконання кошторису бюджетних установ на прикладі діяльності архіву.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Найбільш специфічними об'єктами в обліку установ є доходи, видатки і результати виконання кошторису. У загальній системі бухгалтерського обліку бюджетних установ саме облік доходів і видатків є найскладнішим і найвідповідальнішим, що потребує найдокладнішої

розробки й опрацювання [5]. Згідно з Бюджетним Кодексом України, кошторис - основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень [1].

Кошторис бюджетних установ складається із загального та спеціального фонду, які в свою чергу містять дохідну та видаткову частини. Бюджетні кошти повинні витратитися на конкретні цілі та в межах, які установлені затвердженими кошторисами, планами асигнувань загального та спеціального фондів бюджету [3].

Аналіз виконання кошторису є важливою складовою економічного аналізу фінансово-господарської діяльності бюджетної установи. Наразі в наукових публікаціях немає єдиного підходу до методики аналізу виконання кошторису. Різні автори пропонують різні алгоритми аналізу [4, 7].

Методологія економічного аналізу ґрунтується на принципах діалектики, з'ясуванні причинно-наслідкових зв'язків, виявленні кількісного впливу чинників на якісні перетворення діяльності підприємств, організацій, установ. У нашому випадку необхідно з'ясувати причини змін у кошторисі, відхилень сум кошторису від касових та фактичних видатків.

На наш розсуд, методика аналізу кошторису бюджетних установ повинна складатися з декількох етапів.

Першим кроком є аналіз динаміки дохідної частини за загальним і спеціальним фондами, в якому визначаються питома вага фондів, отже, роль спецфонду, як більш гнучкої частини, в економіці бюджетної установи; робиться детальний аналіз складових кожного з фондів окремо та аналіз їх змін у динаміці. Для цього використовуються в основному звичайні прийоми економічного аналізу, такі як порівняння, прийоми абсолютних, відносних та середніх величин. Корисним для бюджетної установи є прогнозний аналіз за двома групами показників, першою групою є показники подальших змін загального фонду, другою групою є показники можливого розширення послуг на платній основі, тобто спеціального фонду, що потребує вивчення кон'юнктури ринку.

Другий крок полягає в аналізі виконання кошторису, де найбільша увага приділяється саме аналізу дотримання кошторисних призначень видатків. Для аналізу виконання кошторису бюджетної установи можна скористатися методикою факторного аналізу з визначенням кількісного впливу окремих чинників на результативний показник, тобто на поточні видатки.

Для факторного аналізу можна скласти адитивну модель (1):

$$y = x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \quad (1)$$

де:

y – поточні видатки;

x_1 – оплата праці;

x_2 – нарахування на оплату праці;

x_3 – використання товарів і послуг;

x_4 – інші поточні видатки.

Факторний аналіз здійснюється методом ланцюгових підстановок. У зв'язку з тим, що вихідні дані про складові кошторису розташовані у табличному вигляді можна застосувати табличний варіант методу ланцюгових підстановок. За допомогою методу ланцюгових підстановок можна виявити економію чи перевитрати кошторисних призначень, що дозволить виявити основні результати використання бюджетних коштів.

Далі необхідно проаналізувати наскільки установа забезпечена фінансовими джерелами. Якщо установа недостатньо забезпечена фінансовими коштами, потрібно зробити аналіз відповідності сум кошторису нормативним значенням. Наприклад, у Державному архіві Чернігівської області потрібно перевірити на відповідність нормам витрати на оплату теплопостачання, температура у приміщеннях значно нижче загальноприйнятих норм.

Для проведення аналізу складу кошторису, касових та фактичних видатків звернемося до таблиці 1.

Таблиця 1 - Звітні дані про виконання кошторису

Видатки	КЕКВ	Затверджено кошторисом, грн		Касові видатки, грн		Фактичні видатки, грн	
		Абсолютне значення	Питома вага%	Абсолютне значення	Питома вага%	Абсолютне значення	Питома вага%

На основі даних таблиці 1 можна виявити наскільки діяльність установи забезпечена фінансовими джерелами, тобто наскільки складений кошторис покриває касові та фактичні видатки.

Після цього проводимо структурний аналіз, в якому визначаємо питому вагу всіх складових поточних видатків (табл. 2).

Таблиця 2 - Макет для структурного аналізу видатків

Видатки	Затверджено кошторисом	Питома вага
	Абсолютне значення	Питома вага%

Також на даному етапі необхідно з'ясувати причини відхилень у сумах касових та фактичних видатків. Вплив кожного чиннику на загальну суму видатків відображається окремо.

Таблиця 3 - Порівняльний аналіз касових та фактичних видатків

Видатки	КЕКВ	Касові видатки, грн		Фактичні видатки, грн		Абсолютне відхилення	Вплив кожного показника на поточні видатки
		Абсолютне значення	Питома вага%	Абсолютне значення	Питома вага%		

Як правило розбіжності в сумах виникають в зв'язку з різними методиками обліку: касові видатки відображаються за касовим методом (запис доходів і видатків здійснюється в момент отримання коштів, незалежно від періоду, до якого вони належать); для фактичних видатків — це метод нарахувань. У випадку, коли фактично фінансових ресурсів надходить більш ніж коштів, що використані, тобто суми фактичних видатків більше за суми касових видатків, виникає кредиторська заборгованість.

На четвертому етапі використовуємо метод абсолютного відхилення, порівнюючи між собою поточний та попередній роки за напрямками на прикладі сум кошторису у звітному та попередньому роках у таблиці 4: затверджено кошторисом; касові видатки; фактичні видатки.

Таблиця 4 - Макет для аналізу методом абсолютного відхилення

Видатки	Затверджено кошторисом у 2016 році	Затверджено кошторисом у 2017 році	Абсолютне відхилення

Це допоможе з'ясувати по кожному виду видатків, що саме відбулося – збільшення чи зменшення кошторису і як це обгрунтовано.

На останньому етапі потрібно провести аналіз видатків спеціально фонду згідно методики наведеної вище.

Використовуючи вище наведену методику, коротко проаналізуємо склад та рівень доходів і видатків на прикладі Державного архіву Чернігівської області. Результати розрахунків джерел фінансування та їх динаміка відображені у таблиці 5 та рисунку 1.

Таблиця 5 - Аналіз динаміки джерел фінансування державного архіву

Показники	2015	2016	2017	Темпи росту 2016/2015 %	Темпи росту 2017/2016 %
Загальний фонд	2458300	3237600	5266866	131,7	162,7
Спеціальний фонд	51122	73146	61349	143,0	83,9
Питома вага спеціального фонду до загального %	2,1	2,26	1,16	107,6	51,3

До 2016 року спостерігається поступове збільшення спеціального і загального фондів, але після 2016 року загальний фонд збільшився більше ніж на 2 млн., а ось спеціальний фонд навпаки

зменшився на 11797 грн. Питома вага спеціального фонду із всіх надходжень була найбільша у 2016 році – 2,26 %, у 2017 році відбувається зменшення до 1,16%, що пояснюється скороченням наданих платних послуг, зниженням активності установи щодо розширення діяльності на умовах платності.

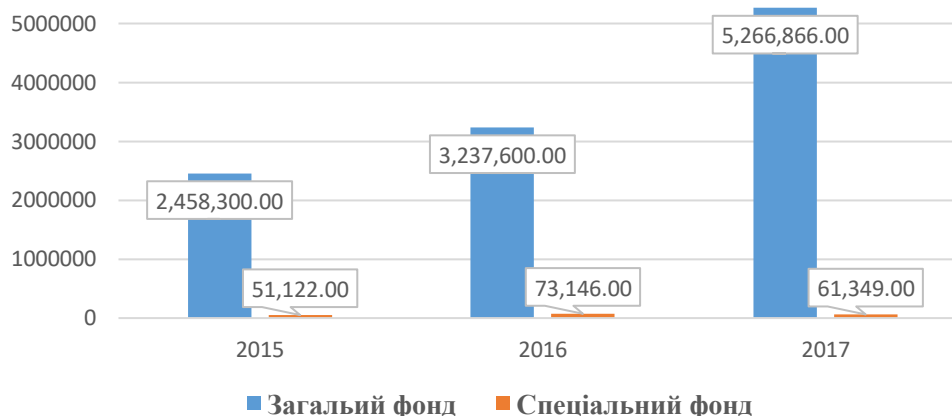

Рисунок 1 - Обсяги надходження до спеціального та загального фондів, грн
Дані сформовано автором

В таблиці 6 наведено аналіз дотримання кошторисних призначень видатків за загальним фондом Державного архіву Чернігівської області у 2016 році.

Таблиця 6 - Аналіз дотримання кошторисних призначень на 2016 рік

Видатки	Затверджено кошторисом, тис грн	Касові видатки, тис грн	Фактичні видатки, тис грн	Абсолютне відхилення	
				Касових від кошторису	Фактичних від кошторису
1	3	4	5	6	7
Поточні видатки	3237,60	3237,60	3245,02	0,00	7423,14
Оплата праці	2094,90	2094,90	2094,90	0,00	0,00
Нарахування на оплату праці	464,40	464,40	464,40	0,00	0,00
Використання товарів і послуг, у тому числі:	678,30	678,30	685,72	0,00	7423,14
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	1,00	1,00	8,4	0,00	7372,75
Оплата послуг (крім комунальних)	261,00	261,00	261,05	0,00	50,39
Видатки на відрядження	1,30	1,30	1,30	0,00	0,00
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв, у тому числі:	415,00	415,00	415,00	0,00	0,00
Оплата теплопостачання	390,80	390,80	390,80	0,00	0,00
Оплата водопостачання та водовідведення	3,30	3,30	3,30	0,00	0,00
Оплата електроенергії	20,90	20,90	20,90	0,00	0,00
Інші поточні видатки	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Практично 80 % у кошторисі займають заробітна плата та нарахування на неї, друге місце у поточних видатках належать витратам комунальних послуг, енергоносіїв, теплопостачання, які на перший погляд забезпечені на 100 % від потреб установи. Проте, такий аналіз необхідно проводити з урахуванням норм постачання вищезазначених послуг у фізичних та вартісних параметрах, враховуючи температурний режим та вологість не тільки у приміщеннях зберігання архівних документів (табл. 8), а й у приміщеннях, де здійснюють діяльність працівники архіву (де комфортна температура має бути на рівні 22-24⁰ С).

Таблиця 7 - Температура та відносна вологість повітря в приміщеннях сховищ, обладнаних устаткуванням для кондиціювання повітря [8]

ВИД ДОКУМЕНТА	ТЕМПЕРАТУРА, °С		ВІДНОСНА ВОЛОГІСТЬ ПОВІТРЯ, %
	чорно-білі	кольорові	
ДОКУМЕНТИ З ПАПЕРОВОЮ ОСНОВОЮ	17-19		50-55
КІНОДОКУМЕНТИ			
- на плівці з триацетатною основою	+ 12	- 5	
ФОТОДОКУМЕНТИ:			
- на плівці з триацетатною основою	15 - 20	- 5 ± 2	40 - 50
- на плівці з лавсановою основою	15 - 20	- 5 ± 2	40 - 50
- фотопластини (скло)	15 - 20	-	40 - 50
- позитиви (фотопапір)	15 - 20	+2 - +4	40 - 50
ФОНОДОКУМЕНТИ:			
- на магнітній плівці	+18 ± 2		60 ± 5
- граморигінали	+18 ± 2		60 ± 5
- грамплатівки	+18 ± 2		60 ± 5
ВІДЕОДОКУМЕНТИ	18 ± 2		60 ± 5
СТРАХОВИЙ ФОНД І ФОНД КОРИСТУВАННЯ:			
- документів з паперовою основою (мікрофільми)	+12		50 ± 5
- кінофотодокументів	+12		50 ± 5
- фонових документів	18 ± 2		

В наступній таблиці 8 відображено аналіз видатків, які виникли у Державному архіві у 2017 році.

Таблиця 8 - Аналіз дотримання кошторисних призначень на 2017 рік

Видатки	Затверджено кошторисом, тис грн	Касові видатки, тис грн	Фактичні видатки, тис грн	Абсолютне відхилення	
				Касових від кошторису	Фактичних від кошторису
1	3	4	5	6	7
Поточні видатки	5266,87	5266,86	5969,44	-0,01	702,57
Оплата праці	3223,60	3223,60	3776,51	0,00	552,91
Нарахування на оплату праці	719,00	719,00	839,76	0,00	120,76
Використання товарів і послуг, у тому числі:	1323,07	1323,06	1351,97	-0,01	28,90
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	9,10	9,10	38,00	0,00	28,91
Оплата послуг (крім комунальних)	271,00	271,00	271,00	0,00	0,00
Видатки на відрядження	2,30	2,30	2,30	0,00	0,00
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1040,67	1040,66	1040,66	-0,01	-0,01
Оплата теплопостачання	972,00	972,00	972,00	0,00	0,00
Оплата водопостачання та водовідведення	6500,00	6500,00	6500,00	0,00	0,00
Оплата електроенергії	62,17	62,16	62,16	-0,01	-0,01
Інші поточні видатки	1,20	1,20	1,20	0,00	0,00

Проаналізувавши дотримання кошторисних призначень видатків Державного архіву Чернігівської області, можна зробити такі висновки. По-перше в 2016 році касові видатки були такі ж самими як і видатки затверджені кошторисом, а вже у 2017 році спостерігається невикористання частини коштів, а саме по оплаті електроенергії. По-друге, як в 2016 році, так і в 2017 році можемо прослідкувати, що відбувається перевитрачання коштів по фактичним видатками в порівнянні з кошторисом. Найбільшу частину з усіх видатків, що вплинула на це, становить оплата праці та нарахування на неї. Крім цього, на збільшення поточних видатків вплинуло використання товарів і послуг, а саме, предмети, матеріали, обладнання та інвентар, що спричинило виникнення кредиторської заборгованості.

Висновки та пропозиції. У цій статті запропоновано методика, яка складається з певної кількості кроків та відповідних до них макетів таблиць. По-перше, аналізується дохідна частина по загальному та спеціальному фондам, на наступних етапах - видаткова частина за допомогою прийомів, способів та методів економічного аналізу у динаміці, зокрема факторного аналізу.

Виходячи з даних звітності установи можна знайти загальні недоліки при виконанні кошторису. Кошти, які фінансуються з бюджету, повинні використовуватись в межах кошторису, встановлених у грошових і натуральних нормах. Але на практиці можуть бути випадки накопичення зайвих матеріальних цінностей та малоцінних швидкозношуваних предметів тощо. Дізнатися про це можливо тільки при детальному аналізі кожного виду видатків.

В зв'язку з цим вважаємо, що у подальшому вищенаведена покрокова методика доходів та видатків має буду доповнена детальним аналізом кошторису за кожним видом видатків з урахуванням особливостей діяльності бюджетної установи. Так, наприклад, витрати на енергоносії та теплопостачання мають плануватися з урахуванням температурного режиму і вологості не тільки у приміщеннях сховищ архівних документів, а й у приміщеннях, де здійснюють діяльність працівники архіву.

Протягом звітних періодів відбуваються певні корегування кошторису залежно від потреб установи, збільшення цін на матеріальні цінності та інших причин. Це приводить, як правило до того, що у звітах (квартальних та річних) касові, фактичні видатки дорівнюють сумам кошторису, отже, не можна виявити, наскільки обґрунтовано був складений кошторис та які саме фактори вплинули на його корегування.

У зв'язку з тим, що така практика корегування розповсюджена у більшості бюджетних установ, то буде доречним проводити оперативний аналіз протягом звітних періодів – місяців, кварталів.

Важливим є аналіз складу спеціального фонду та можливості його збільшення за рахунок вивчення ринків послуг.

На наш розсуд, вищенаведені напрямки розвитку методики аналізу діяльності установ будуть сприяти розвитку ефективності використання бюджетних коштів.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України (редакція від 14 травня 2017 р.) [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Васильєва В. Г. Сутність та особливості аналізу виконання кошторису доходів і видатків бюджетної установи / В. Г. Васильєва, А. В. Чернова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1711>
3. Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ. Постанова Кабінету міністрів України від 28.02.2002 р. № 228. Остання редакція від 13.12.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2002-п>.
4. Сердюк О. М. Особливості аналізу доходів і видатків бюджетних установ на прикладі територіального центру надання соціальних послуг краматорської міської ради / О. М. Сердюк, А. В. Гурова // Научний вестник ДГМА. – 2017. – №. 3. – С. 139-148.
5. Усік І. Значення доходів та видатків спецфонду у діяльності бюджетних установ / І. Усік // Економічний аналіз. - 2013. - Т. 12(4). - С. 259-262. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/scan_2013_12%284%29_58
6. Шаповал А. С. Методика економічного аналізу виконання кошторису бюджетних установ / А. С. Шаповал // Молодий вчений. – № 3 (30). – С.234-238. – 2016.
7. Шинкаренко О. М. Особливості методики аналізу доходів і видатків бюджетної установи / О. М. Шинкаренко, Н. О. Мичак // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2013. – Вип. 15. – С. 198-203. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2013_15_45
8. Положення про умови зберігання архівних документів. Наказ Державного комітету архівів України від 15.01.2003 № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Law-base/Provisions/index.php?2003-6-p>

Калініченко Д.О., студентка 4 курсу, група ОА-151,
обліково – економічний факультет
Науковий керівник: **Волот О.І.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: imdariansh@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ключові слова: інновації, об'єкти інтелектуальної власності, оцінка, методи, підходи.

Сьогодні існує багато винаходів та проєктів, наприклад, сенсорні технології чи американські автомобілі компанії Tesla Motors з “автопілотом” які колись були тільки мрією з мультфільму “Batman”. Ці винаходи лише мала частина того, що людство створило, та всі вони об'єднуються в поняття “інтелектуальна власність” [1].

Вперше термін “інтелектуальна власність” був вжитий у Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), прийнятій у Стокгольмі 14 липня 1967 року і з того часу саме цей термін почав застосовуватися в міжнародних конвенціях і в законодавстві багатьох країн світу.

Цивільний кодекс України (ст. 418) тлумачить право інтелектуальної власності як «право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом» [2].

Існує безліч досліджень питання оцінки майнових прав інтелектуальної власності при чому це праці як закордонних, так і вітчизняних авторів праця яких була спрямована на дослідження проблематики та оцінки бізнесу.

Наприклад, Е. Кант в своїй праці «Droit moral» вбачав в авторському праві “не просту форму власності, яка захищає економічну або матеріальну цінність, а продовження самої особистості автора, цінність на яку він має право”.

О. Піленко в ХХ ст. стверджував, що винахід “має виключно абстрактно денний зміст і з речовим своїм субстратом ототожнюється тільки в нерозвинутій свідомості», при цьому «сутність винаходу не вичерпується тими матеріальними речами, в яких він втілений, бо об'єкт патентного права завжди нематеріальний” [3].

Г. Шершеневич висвітлював у своєму підручнику положення про виключні права, зазначав: «Наше законодавство, слідуючи панівному у минулі часи погляду теорії, визнає всі подібні правовідносини не самостійними, а такими, що стоять поряд з правом власності, як два види, вважає їх просто особливим видом права власності... Погляд цей не може бути прийнятним» [4, 332].

Тобто автор вважав, що “Порядок виникнення, переходу, припинення, захисту речових прав розрахований саме на матеріальний їх зміст, і тому поширення цих правил на зовсім іншу сферу може створити небажане змішування уявлень у теорії й на практиці, наприклад, між авторським правом художника на картину і правом власності на неї з боку особи, яка її купила, між правом на літературний твір і правом на примірник книги” [4].

Отже, основною метою вчених було дослідження виникнення та поширення значущості інтелектуальної власності та захист державою майнових прав на неї

На думку багатьох дослідників, процеси комерціалізації результатів інноваційної діяльності дають можливість розглядати інтелектуальну власність і як товар (як нематеріальний актив), і як капітал (витрати на освіту та вкладання у нематеріальні активи) [5].

Важливим моментом є оцінювання вартості прав на конкретний об'єкт інтелектуальної власності, тож існує три загальновізанані підходи до оцінювання прав на об'єкти інтелектуальної власності: витратний підхід, порівняльний (ринковий) підхід, дохідний підхід, що наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 - Аналіз існуючих методик оцінки інтелектуальної власності*

№	Метод	Короткий опис методу	Переваги	Недоліки
1.	Витратний підхід	За допомогою методів прямого відтворення та заміщення визначається залишкова вартість заміщення (відтворення).	- надійний. - дозволяє врахувати при оцінці унікальність кожного об'єкта.	- складність отримання інформації для проведення розрахунків - складність розрахунку, що може відбитися на достовірності отриманого результату
2.	Порівняльний (ринковий) підхід	Використовується аналіз цін продажу та пропонування подібного майна з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінки	- відображає реальне співвідношення попиту та пропозиції; - враховує унікальність кожного об'єкта.	- залежність від стабільності ринку; - труднощі зі збору необхідної інформації.
3.	Дохідний підхід	Вартість об'єкта оцінки визначається як поточна вартість очікуваних доходів від найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, включаючи дохід від його можливого перепродажу.	- універсальність - враховує майбутні очікування.	- складність отримання інформації для проведення розрахунків - високий ступінь ризику; - трудомісткість прогнозування.

*Джерело: складено автором на основі [1:6].

З наведеної таблиці видно, що методи не ідеальні та кожен має як позитивні та негативні сторони та дозволяє виділити певні характеристики об'єкту.

Наприклад, дохідний підхід до оцінки припускає, що ніхто не стане вкладати свій капітал у придбання того чи іншого об'єкта інтелектуальної власності, якщо у майбутньому об'єкт оцінки не буде приносити гарні доходи, тому при оцінці враховуються всі можливі ризики. Саме його Україна найчастіше використовує.

Щодо порівняльного підходу, то він дає так звану "справедливу ціну", тобто таку ціну, за яку продавець готовий продати об'єкт покупцеві. Якщо на ринку оцінюється досить багато схожих об'єктів. Тобто ціна встановлюється ринком і влаштовує як продавця, так і покупця.

Витратний підхід до оцінки вартості вигідний покупцеві, тому що він може документально проконтролювати витрати на створення об'єкта, але продавець одержить суму, рівну тільки понесеним витратам на створення об'єкта інтелектуальної власності, тобто прибуток закладено не буде.

Тож для покращення системи оцінки інтелектуальної власності необхідно розробити методичні рекомендації щодо точної оцінки обчислення вартості об'єктів індивідуально до кожного виду та з урахуванням можливих недоліків і ризиків, а також визначити підготовку кваліфікованих оцінювачів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р. № 2658-Ш // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>
2. Цивільний кодекс України [Текст]: зі змінами та допов. на 25 серпня 2010 року. — К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 260 с
3. Пиленко А. А. Право изобретателя. — М., 2001. — 688 с.
4. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права. — Тула, 2001. — С. 332—333.
5. Підпригора, О. А. Право інтелектуальної власності: академ. Курс [Текст]: підруч. / О. А. Підпригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, В. С. Дроб'язко та ін; за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. — 2-ге вид. перероб. та доп. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — 672 с.
6. Зинов В., Шамшин С. Сравнение различных методов оценки интеллектуальной собственности // Интеллектуальна власність. — 2002. — №4. — с. 20-27.

Калініченко Д.О., студентка 4 курсу, група ОА-151,
обліково – економічний факультет

Мінченко Ю.В., аспірант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Науковий керівник: Акименко О.Ю., к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
e-mail: elena.akymenko@gmail.com

ЗВІТ ПРО УПРАВЛІННЯ: ФОРМУВАННЯ НОВОЇ МОДЕЛІ ЗВІТНОСТІ ДЛЯ БІЗНЕСУ

Одним із напрямів подальшого розвитку чинної парадигми бухгалтерської звітності є розвиток проблематики прогнозування фінансової звітності, яка виступає додатковим інформаційним джерелом для прийняття рішень щодо залучення інвестиційного та позикового капіталу. Передбачення майбутнього стану діяльності підприємства на основі використання облікових даних і факторів зовнішнього середовища є одним із важливих напрямів підвищення ефективності управління ним, оскільки формування прогнозів є логічним базисом для підготовки планів.

Дослідження даного напрямку актуалізуються в умовах сьогодення з розвитком концепції інтегрованої звітності, одним із елементів якої є прогнозні показники діяльності підприємства.

З метою удосконалення нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку, Міністерством фінансів України було внесено зміни до Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та 12.11.2018 р. оприлюднено Проект наказу «Про затвердження Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління» [1, 2, 6]. Зокрема, Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» пропонується доповнити новим розділом: «Склад та елементи звіту про управління та звіту про платежі на користь держави», яким передбачено, що разом з фінансовою звітністю підприємства подають звіт про управління та звіт про платежі на користь держави [3, 6].

За проектом форму звіту про управління затверджувати не будуть, кожне підприємство відповідно до визначення та опису змісту цього звіту має самостійно розробити його форму, де має міститися додаткова інформація, не включена до фінансової звітності, зокрема достовірний огляд розвитку підприємства та його діяльності за звітний період, з описом ризиків і невизначеностей, з якими стикається підприємство [6]. Звіт про управління має містити фінансову та, у разі необхідності, нефінансову інформацію, в тому числі інформацію екологічного і соціального характеру. Аналіз показників з фінансової звітності підприємства наводиться з відповідним описом та поясненнями.

Оскільки 95% українських компаній — це малі та мікропідприємства, які не зобов'язані подавати звіт, тож проектом затверджено норми НП(С)БО 2, що мають застосовуватися групою юридичних осіб (далі — група підприємств), яка складається з підприємства, що контролює інші підприємства (материнське (холдингове) підприємство) та дочірніх підприємств (крім групи підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за МСФЗ, або групи підприємств, що контролює інші підприємства (материнське (холдингове) підприємство), у якій материнське (холдингове) підприємство складає фінансову звітність за МСФЗ) [4, 5].

Від подання цього звіту звільняються мікропідприємства і малі підприємства, а середні підприємства мають право не висвітлювати у звіті про управління нефінансову інформацію [6].

Підприємства, що контролюють інші підприємства (крім підприємств, що становлять суспільний інтерес), можуть не подавати консолідованої фінансової звітності, якщо разом із контрольованими підприємствами їхні показники на дату складання річної фінансової звітності не перевищують двох із таких критеріїв: по-перше, балансова вартість активів не перевищує 4 мільйонів євро; по-друге, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — до 8 мільйонів євро; по-третє, середня кількість працівників повинна становити до 50 осіб.

Отже, за підприємствами закріплено обов'язок подавати звіт про управління із відображенням фінансової і нефінансової інформації, в якому буде відображатися характеристика стану і подальші перспективи розвитку підприємства, основні ризики та невизначеність його діяльності [2].

Під фінансовою інформацією розуміємо дані щодо перспектив та стратегій розвитку підприємства; його дії за звітний період (покупки акцій, використання облігацій, ф'ючерсів або опціонів); інформацію про ризики — цінові, кредитні та інші, з якими компанія зіткнулася і до яких у неї є схильність. Нефінансова інформація стосується навколишнього середовища та персоналу, досліджень, розробок і благодійності.

На законодавчому рівні зазначено, що звіт про управління підприємства подають разом з річною фінансовою звітністю. Підприємства, які переходять на складання звітності за МСФЗ, повинні будуть повідомити про це органи державної статистики в строки, передбачені для подання такої звітності (тобто разом з першою звітністю, складеною за МСФЗ).

Вперше цей звіт потрібно буде подати разом з фінансовою звітністю за підсумками 2018 р. не пізніше 27 лютого 2019 р. разом з фінансовою звітністю, а при поданні підприємством консолідованої фінансової звітності подається консолідований звіт про управління.

Банки подають і публікують звіт про управління на своєму сайті не пізніше 30 квітня 2019 р.

Всередині компанії, якщо це передбачено статутом, звіт подається засновникам (керівникам), працівникам компанії (за вимогою).

З 1 січня 2019 р. звіт про управління повинен бути опублікований на інтернет-сторінці, сайті підприємства чи друкованим способом. Через те, що законодавством передбачені лише загальні мінімальні вимоги до змісту та формату звіту, крім передбаченої в законі фінансової та нефінансової інформації, можна додати ту, яка допоможе компанії простіше донести інформацію про свої послуги до клієнтів, споживачів та партнерів.

Звіти більшості компаній будуть стандартним набором тексту і таблиць, хоча при правильному підході вільна форма звіту дає можливість описати всю необхідну інформацію простою мовою, щоб результати діяльності компанії були зрозумілими не лише для фахівців, а й для простих людей.

Тобто, звіт про управління може виконувати відразу кілька функцій, крім виконання вимог держави, а також допоможе залученню клієнтів та посиленню позиції бренду на ринку. У цьому випадку звіт про управління можна подати в зручному для клієнта форматі: додати графіки, інфографіку, ілюстрації, фото, що допоможе розповісти про тренди в індустрії та пояснити складні для розуміння концепції.

Підприємства у цьому звіті можуть розкрити інформацію про ймовірні перспективи подальшого розвитку, діяльність у сфері досліджень та розробок, інформацію про придбання акцій, використання підприємством фінансових інструментів, схильність підприємства до ризиків (ціновий ризик, кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик грошових потоків) тощо.

У звіті про управління можна детально розповісти про успіхи компанії та її перспективи для залучення майбутніх партнерів описати ризики, які існують у бізнесі, і пояснити, шляхом чого компанія здатна з ними впоратися.

Отже, звіт про управління, як нова модель звітності для бізнесу, має на меті забезпечити підприємствам конкурентні переваги, випередження конкурентів в отриманні прибутків, зростання клієнтів та довіри суспільства до їхнього бренду.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : від 05.10.2017 р. № 2164-VIII <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>.
3. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010.
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>.
6. Проект наказу Міністерства фінансів України від 12.11. 2018 р. "Про затвердження Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/proekty-normatyvnopravovykh-aktiv?category=organi-v-kompetencii-mfu&subcategory=aspekti-roboti>.

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВ

В ринкових умовах суб'єкти господарювання особливу увагу приділяють раціональним методам управління, які прямо залежать від обліково-аналітичної інформації. При цьому, важливе місце в безперервному забезпеченні виробничого процесу посідають виробничі запаси як елементи оборотних активів підприємств, а від того, наскільки ефективно й раціонально вони будуть використовуватися, залежить не тільки якість виготовленої продукції, але й обсяг і рівень прибутку.

У науковій літературі по-різному трактується категорія «запаси»: або як наявність певних залишків сировини, матеріалів, напівфабрикатів, готової продукції, товарів тощо; або як матеріальні цінності, які використовуються у виробничому процесі, для задоволення управлінсько-адміністративних потреб, для подальшого перепродажу.

Згідно Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», запаси – це активи, які: утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством/установою [3].

Таке визначення у вітчизняному законодавстві адаптовано до тлумачення цієї категорії у Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 2 «Запаси», де зазначено, що «запаси – це активи, які: а) утримуються для продажу у звичайному ході бізнесу; б) перебувають у процесі виробництва для такого продажу або в) існують у формі основних чи допоміжних матеріалів для споживання у виробничому процесі або при наданні послуг» [1].

У контексті наведених визначень можна представити групування запасів відповідно до їх цільового призначення (таблиця 1).

Таблиця 1- Групування запасів відповідно до п.4 П(С)БО 9 «Запаси»*

Вид запасів	Ознаки групування	Синтетичні рахунки бухгалтерського обліку
виробничі запаси, МШП, напівфабрикати	призначені для споживання у виробничому процесі, а також при управлінні підприємством	20 «Виробничі запаси» 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети» 25 «Напівфабрикати»
незавершене виробництво, брак у виробництві, напівфабрикати	знаходяться у процесі виробництва	23 «Виробництво» 24 «Брак у виробництві» 25 «Напівфабрикати»
готова продукція, товари	призначені для реалізації	26 «Готова продукція» 28 «Товари»

* Джерело: систематизовано автором на основі [2] та [3]

Зауважимо, що ефективне управління виробничими запасами неможливе без належних бухгалтерському обліку та контролю, адже спотворення кількісних даних чи оцінки цих запасів відображається на фінансових результатах (зокрема шляхом неправильного визначення собівартості продукції), що, в підсумку, може призвести до прийняття неправильних управлінських рішень або ж до штрафних санкцій у зв'язку з невірно розрахованими податковими платежами.

У цьому контексті, наголошуємо на важливості принципу своєчасності обліку та контролю виробничих запасів, адже несвоєчасно отримана інформація втрачає корисність при прийнятті управлінських рішень.

Ефективне використання виробничих запасів передбачає оптимізацію їх обсягів, які зберігаються на складі підприємства (для забезпечення мінімізації витрат на зберігання),

попередження псування, раціональне використання у виробничому процесі. Відмітимо, що серед головних факторів, які впливають на утворення неліквідних виробничих запасів, можна виділити: недостатню обґрунтованість замовлення та нагромадження великих обсягів запасів; придбання виробничих запасів низької якості; зняття з виробництва окремих видів продукції.

Особливо виділяємо й принцип оцінки, тобто виробничі запаси мають відображатися в обліку у кількісному й вартісному вираженні, а оцінка має бути справедливою (відображати реальні активи суб'єкта господарювання).

Придбані (отримані) або вироблені запаси зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю [3]. Порядок визначення первісної вартості запасів згідно П(С)БО 9 наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 - Порядок визначення первісної вартості запасів згідно П(С)БО 9 «Запаси»*

Підстава отримання запасів	Порядок визнання первісної вартості
1	2
Придбані за плату	Визнається собівартість запасів, яка складається з таких фактичних витрат: - суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю) за вирахуванням непрямих податків; - суми ввізного мита; - суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству; - транспортно-заготівельні витрати (затрати на заготівлю запасів, оплата тарифів (фрахту) за вантажно-розвантажувальні роботи і транспортування запасів усіма видами транспорту до місця їх використання, включаючи витрати зі страхування ризиків транспортування запасів); - інші витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях
Виготовлені власними силами підприємства	Визнається виробнича собівартість запасів, яка визначається за Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [4]
Внесені до статутного капіталу підприємства	Визначається погоджена засновниками (учасниками) підприємства справедлива вартість запасів з урахуванням витрат, передбачених п. 9 П(с)БО 9 «Запаси»
Одержані безоплатно	Визнається справедлива вартість запасів з урахуванням витрат, передбачених п. 9 П(с)БО 9 «Запаси»
Придбані у результаті обміну на подібні запаси	Визнається балансова вартість переданих запасів. Якщо балансова вартість переданих запасів перевищує їх справедливу вартість, то первісною вартістю отриманих запасів є їх справедлива вартість. Різниця між балансовою і справедливою вартістю переданих запасів включається до складу витрат звітного періоду
Придбані в обмін на неподібні запаси	Визнається справедлива вартість отриманих запасів

* Джерело: систематизовано автором на основі П(с)БО 9 «Запаси» [3]

Також варто зауважити, що п. 16 П(с)БО 9 «Запаси» визначені методи оцінки запасів при їх відпуску у виробництво, з виробництва, продажу та іншому вибутті (таблиця 3).

Таблиця 3 - Характеристика методів вибуття запасів*

	Характеристика
1	2
Ідентифікованої собівартості	Оцінка за ідентифікованою собівартістю здійснюється щодо запасів, які відпускаються, та послуг, що виконуються для спеціальних замовлень і проектів, а також запасів, які не замінюють одне одного. Суть цього методу полягає в тому, що в кожний момент точно відомо, які запаси за якою вартістю знаходяться на складі, а які відпущені на виробництво продукції, стороннім покупцям, тощо
Середньозваженої собівартості	Оцінка за середньозваженою собівартістю провадиться за кожною одиницею запасів за середньою ціною для запасів, які вибули
Собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО)	Оцінка запасів за методом ФІФО базується на припущенні, що запаси використовуються у послідовності відповідно до їх надходження на підприємство
Нормативних витрат	Оцінка за нормативними витратами полягає в застосуванні норм витрат на одиницю продукції (робіт, послуг), які встановлені підприємством
Ціни продажу	Оцінка за цінами продажу заснована на застосуванні підприємствами роздрібною торгівлі середнього відсотка торговельної націнки товарів. Згідно з цим методом собівартість реалізованих товарів визначається як різниця між продажною вартістю цих товарів та торговельною націнкою на них. У свою чергу торговельна націнка на реалізовані товари – це добуток середнього відсотка торговельної націнки товарів та продажною вартістю реалізованих товарів

* Джерело: систематизовано автором на основі [3]

Отже, за результатами дослідження виявлено, що в процесі господарської діяльності підприємства використовують виробничі запаси, які забезпечують безперервність виробничого процесу. Достовірність та повнота відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних із рухом виробничих запасів, прямо впливають на ефективність показників діяльності підприємства в цілому.

Список використаних джерел

1. *Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 (МСБО 2). Запаси* [Електронний ресурс] : [Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012] / IASB. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021/print
2. *План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій* [Електронний ресурс] : [Наказ від 02.12.2011 №1591] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11/print>
3. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»* [Електронний ресурс] : [Наказ від 20.10.1999 №246] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0751-00/print1154500791191400>
4. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»* [Електронний ресурс] : [Наказ від 31.12.1999 №318] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00/print1154500791191400>

Корх М.Ю., студентка 1 курсу магістратури,
група МФАМп-181, обліково- економічний факультет
Науковий керівник: **Гливенко В.В.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
e-mail: mariyakorkh7@gmail.com

ПРОБЛЕМИ МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТА ОПОДАТКУВАННЯ АВТОМОБІЛІВ НА ЄВРОНОМЕРАХ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

На даний момент українськими автодорогами переміщується дуже багато автомобілів із закордонними номерами. Таке становище пов'язано з тим, що ціни на такі легкові автомобілі у Європі значно нижчі у порівнянні з Україною. Майже 60 тисяч автівок з іноземною реєстрацією знаходяться на території країни з порушенням терміну перебування. Про це повідомила прес-служба Державної фіскальної служби. З початку 2018 року в Україну було завезено 146,8 тис. транспортних засобів особистого користування з іноземною реєстрацією в режимі "транзит", 465,9 тис. – у режимі "тимчасового ввезення". З авто, що завезені цього року в режимі "транзит", 57,9 тис. транспортних засобів з іноземною реєстрацією перебувають в Україні з порушенням терміну [1]. Громадяни України використовуючи такі автомобілі, які були ввезені в країну іноземцями, порушують ч.4 ст.380 Митного Кодексу України [2]. Все це створює значну проблему для легальної та безпечної експлуатації автомобілів, оскільки за відсутності української реєстрації такі автомобілі створюють додатковий ризик для безпеки дорожнього руху та призводять до підвищення кількості дорожньо-транспортних пригод.

Згідно даних Державної фіскальної служби, найбільше було ввезено автомобілів, які мають реєстрацію в Литві, Польщі, Німеччині, Болгарії, Чехії. Автомобілі із закордонними номерами ввозяться в Україну за такими схемами: транзиту, тимчасового ввезення та комбінованого використання вказаних режимів. Транзит передбачає перебування авто в країні протягом 5-10 днів, після чого знову має перетнути кордон або бути розмитненим [2, с. 52-57]. Реалізація саме такої схеми постійно створює великі черги на пунктах пропуску з країнами ЄС.

Тимчасово ввозити авто із-за кордону мають право іноземні громадяни на термін до одного року. Це регламентує Стамбульська конвенція, до якої Україна приєдналася у 2004 році [3]. Такою схемою користується більшість українських громадян, що мешкають далеко від кордону та у яких не має можливості перетинати його кожні 10 днів. Це виглядає таким чином: громадянин України купує за кордоном автомобіль, який оформлено на місцеве підприємство та отримує довіреність на управління ним. Потім повертається в Україну із автомобілем на іноземних номерах.

Виходячи з вищесказаного, бачимо, що така проблема як незаконне перебування автомобілів на іноземних номерах в Україні дійсно дуже поширена, і їй потрібно приділити більше уваги. На даний момент Верховна Рада підтримала в другому читанні і в цілому законопроект про зниження вартості розмитнення автомобілів на єврономерах. За законопроект №8487 "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування акцизним податком легкових транспортних засобів" проголосувало 250 народних депутатів при мінімальній потрібній кількості 226 голосів[4].

Також був прийнятий законопроект № 8488 на вечірньому засіданні "Про внесення змін до Митного кодексу", який повинен вирішити проблему ухилення від відповідальності за порушення правил, пов'язаних із тимчасовим ввезенням і транзитом автомобілів[5]. Почнуться жорсткі перевірки, адже тепер поліція отримає доступ до інформації працівників митниці і буде мати право зупиняти машини на іноземних номерах. Також згідно законопроекту встановлюються додаткові умови тимчасового ввезення та транзиту автомобілів:

1) можливість ввезення громадянами України автомобілів на іноземних номерах в режимі транзиту або тимчасового ввезення, лише за умови перебування на консульському обліку і проживання за межами України;

2) транспортні засоби особистого користування(ТЗОК) в режимі транзиту зможуть знаходитися в Україні тільки з метою переміщення через митну територію країни;

3) тимчасове ввезення іноземцем більш ніж одного особистого авто дозволяється при наявності грошового забезпечення (дорівнює вартості розмитнення авто);

4) тимчасове ввезені автомобілі комерційного призначення при виконанні зобов'язань за трудовими договорами дозволяється перебування на строк до 10 діб з грошовим забезпеченням;

5) ТЗОК, що були ввезені і перебувають в Україні більш ніж 30 днів, підлягають державній реєстрації.

6) автомобілі в режимі транзиту або тимчасового ввезення можна розкомплектувати або передати у володіння, користування або розпорядження іншим особам.

7) забороняється використовувати такий автомобіль у підприємницькій діяльності або для отримання доходу, наприклад через використання авто як таксі.

За порушення двох останніх правил передбачено штраф у розмірі 34 тис грн. Також законом передбачені такі штрафи за порушення терміну перебування нерозмитненого автомобіля на території України:

1) за перевищення на добу - 170 гривень;

2) більше однієї і до 10 діб - 3,4 тисячі гривень;

3) на 10 діб - 8,5 тисяч гривень;

4) від 20 до 30 діб - 85 тисяч гривень;

5) більше 30 діб, а також в разі втрати або розкомплектації автомобіля - 170 тис. гривень або конфіскація авто за рішенням суду.

Штрафи не будуть застосовуватися до авто під час "пільгового" періоду розмитнення, який передбачений законопроектом № 8487 [4].

Документ спрямований на заміну чинної застарілої системи оподаткування акцизним податком легкових транспортних засобів, ліквідацію дисбалансу у встановлених ставках акцизного податку в залежності від об'єму циліндрів двигуна транспортних засобів та їх віку, стимулювання до придбання новіших транспортних засобів та створення умов для розмитнення раніше ввезених на митну територію України автомобілів з іноземною реєстрацією. Згідно з документом встановлюється пільговий термін розмитнення автомобілів, ввезених в Україну. А саме в перші 90 днів після вступу Закону в силу водіям буде надаватися знижка в 50% на митне оформлення єврономерів. Крім того, інші 90 днів будуть діяти ставки акцизного податку, передбачені в цьому законі, але «без застосування штрафних санкцій». По закінченню пільгового періоду, який становить 180 днів, після вступу в силу закону, будуть діяти штрафи в розмірі 8500 гривень за порушення умов тимчасового ввезення та транзиту транспортних засобів. Всі сплачені податки за розмитнення єврономерів, які були ввезені до прийняття закону, повинні надходити до Пенсійного фонду України [6].

Як бачимо, приймаються відповідні рішення шляхом прийняття законопроектів і внесення змін у діяльність системи оподаткування. Пропонуються шляхи законного оформлення автомобілів, що вже перебувають на території України. Якщо дотримуватися певних правил, то можна уникнути проблем у вигляді штрафних санкцій чи взагалі позбавлення транспортного засобу. Та все ж повною мірою це не вирішує питання незаконного перебування автомобілів з іноземною реєстрацією, а саме транспортних засобів особистого користування (ТЗОК) на території України.

На цей час переважна більшість громадян-резидентів здійснює регулярні переміщення через митний кордон України ТЗОК у митному режимі транзиту. Надання переваги такому митному режиму ґрунтується винятково на тому, що в цьому випадку ТЗОК з іноземною реєстрацією не підлягають письмовому декларуванню, грошова застава в розмірі митних платежів ними не вноситься. Оскільки тимчасове ввезення громадянами-резидентами зареєстрованих за кордоном ТЗОК повинно здійснюватися на строк до одного року за умови письмового декларування, надання зобов'язання про зворотне вивезення та після сплати всіх митних платежів, які підлягають сплаті при імпорті таких транспортних засобів, тимчасове ввезення ТЗОК найчастіше здійснюється громадянами-нерезидентами з подальшою передачею цих транспортних засобів громадянам-резидентам. Таким чином, порушення митного законодавства, які допускають громадяни, умовно можна згрупувати за двома основними напрямками:

1) перевищення встановлених Митним кодексом строків зворотного вивезення ТЗОК (ввезених тимчасового чи з метою транзиту);

2) порушення встановлених цим Кодексом заборон на використання транспортних засобів для цілей підприємницької діяльності в Україні, на їх розкомплектування чи передання у володіння, користування або розпорядження іншим особам. Значна кількість випадків недотримання громадянами умов тимчасового ввезення та ввезення з метою транзиту ТЗОК призводить до інших порушень законодавства України та проблем у країні, зокрема;

3) черги в пунктах пропуску, особливо — на західних кордонах. Користуючись ситуацією, громадяни порушують законодавство і далі блокують пункти пропуску, дороги тощо;

4) велика кількість ТЗОК перебуває в Україні без дотримання екологічних норм, що призводить до накопичення в Україні застарілих авто;

5) зазначені транспортні засоби перебувають в Україні без реєстрації в установленому порядку, що спричиняє іншу проблему — неможливість установити завдану громадянам шкоду при ДТП за участю таких транспортних засобів тощо;

6) значне збільшення кількості звернень (громадян, міських рад, депутатів тощо) на всіх рівнях (від Адміністрації Президента України до територіальних органів) [7].

Для вирішення питання щодо можливості придбання та вільного використання громадянами транспортних засобів іноземного виробництва, необхідності зменшення податкового тиску на громадян у частині сплати акцизного податку та з урахуванням складної економічної ситуації в країні було прийнято Закон № 1389, яким до 31.12.2018 р. знижено ставки акцизного податку для ввезення автомобілів фізичними або юридичними особами у 10 - 20 разів. Наприклад, ставку акцизного податку на товари за кодом 8703 23 90 33 згідно з УКТ ЗЕД знижено з 4,985 до 0,276 євро за 1 см³, а на товари за кодом 8703 22 90 30 згідно з УКТ ЗЕД — з 1,761 до 0,063 євро за 1 см³ [7].

Водночас знижені ставки акцизного податку не застосовуються, якщо ввезені авто:

1) мають походження з країни, визнаної державою-окупантом та/або державою-агресором;

2) вироблені до 01.01.2010 р.;

3) ввозяться в Україну у кількості понад одне авто за календарний рік;

4) продаються впродовж року з дня реєстрації [7].

Із усього вищесказаного можна зробити висновок, що питання незаконного перебування ТЗОК порушується постійно і не всі до кінця чітко розуміють мету митного контролю, яка полягає безпосередньо у тому, що митне оформлення забезпечує перш за все законне переміщення через митний кордон транспортних засобів і їх подальше використання на території країни. Однак, за статистичними даними не важко зрозуміти, що значна кількість громадян нехтують митними правилами і порушують чинне законодавство.

Україна виконує своє зобов'язання і намагається наблизитися до міжнародних стандартів. Адже положення прописані у Митному кодексі України щодо тимчасового ввезення ТЗОК відповідають Стамбульській конвенції про тимчасове ввезення. Проте, слід також сказати, що враховуючи досить напружену економічну ситуацію, можна зменшити податки, для того щоб не платити за розмитнення кошти у разі більші за вартість самого автомобіля. Вважаємо, що таким чином збільшиться кількість законослухняних громадян, а це призведе до легального ввезення і перебування автомобілів на території України, що в свою чергу зменшить кількість черг у пунктах пропуску, зменшить число автомобілів, що перебувають на території із порушенням екологічного законодавства. Також можна буде встановити при ДТП завдану шкоду, адже автомобіль зареєстровано. Законне ввезення із сплатою не занадто високих податків буде наповнювати дохідну частку бюджету країни і дасть можливість громадянам купувати авто і не шукати шляхів обходу сплати цих самих податків. В результаті цього обидві сторони будуть займати вигідне становище.

Список використаних джерел

1. У режимі "тимчасового ввезення": скільки авто "на єврономерах" перебувають в Україні незаконно – ДФС [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.5.ua/suspilstvo/u-rezhymi-tymchasovoho-vvezennia-maizhe-60-tysiach-avto-na-ievronomerakh-perebuvaiut-v-ukraini-nezakonno-173540.html>.
2. Митний кодекс України [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: zakon.rada.gov.ua/go/4495-17
3. Про приєднання України до конвенції про тимчасове ввезення: Закон України від 24.03.2004 р. №1661 [Текст] // Відом. Верховної Ради України. – 2004. – №29. – Ст.371.
4. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування акцизним податком легкових транспортних засобів [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64235.
5. Проект Закону про внесення змін до Митного кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо ввезення транспортних засобів на митну територію України [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64236.
6. Рада прийняла закон о растаможке авто на еврономерах [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2575697-rada-prinala-zakon-o-rastamozke-avto-na-evronomerah.html>.
7. Ввезення автомобілів з іноземною реєстрацією [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100007205-vvezennya-avtomobiliv-z-inozemnoyu-reyestratsiyeyu>.

Литовченко А.С., студентка 4 курсу, група ОАт-171,
Товкач В.В., студент 1 курсу магістратури, група МОАп-181,
обліково – економічний факультет
Науковий керівник: **Акименко О.Ю.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
e-mail: elena.akytenko@gmail.com

СУТНІСТЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО РОЛЬ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Загалом економіка – це існування та взаємодія різних підприємств, а саме великих, середніх та малих. Розвиток саме малого бізнесу є одним із перспективних напрямків створення конкурентного середовища. Тому доцільно дослідити питання ролі малого підприємництва у національній економіці.

Вагомий внесок у розроблення теорії малого бізнесу зробили такі класики економічної науки: Р. Гільфердінг, П. Друкер, Р. Кантільон, А. Маршал, Ж.-Б.Сей, А. Сміт, Й. Шумпетер та ін. Дослідженню теоретичних і практичних проблем діяльності малого підприємництва присвячені праці таких зарубіжних вчених як: О. Анісімов, Е. Бухвальд, К. Буш, О. Віленський, В. Гамза, О. Горшеніна, А. Ковальова, К. Кунце, М. Лапуста, О. Малієва та ін. Дослідженням фінансових аспектів функціонування малого підприємництва присвятили свої праці такі провідні українські науковці: В. Боронос, Л. Буряк, З. Варналій, О. Вагаманюк, Л. Воротіна, С. Дрига, В. Збарський, Є. Іонін, О. Квасовський, Д. Книш, О. Ковалюк, М. Крупка, О. Кундицький, Р. Ларіна, С. Лобозинська,

В. Ляшенко, І. Михасюк, З. Патора-Висоцька, В. Плиса, Ж. Поплавська, С. Реверчук, А. Хоронжий та ін. Але дослідження ролі малого підприємництва у національній економіці і надалі залишається актуальним питанням та потребує подальшого доопрацювання.

Сучасному розвитку економіки притаманне поєднання різних видів та розмірів підприємств, економічні інтереси яких діаметрально протилежні та залежать від масштабів бізнесу. Великий бізнес тяжіє до монополізації, яка порушує ринково демократичні засади організації суспільного виробництва. Середній та, переважно, малий бізнес – залишаються потужними суспільними осередками через які і реалізуються ринково демократичні принципи упорядкування суспільства в економічній, політичній і соціальній сферах. Зв'язок між станом великого і малого бізнесу абсолютно лінійний. Чим міцніші позиції для зростання малого бізнесу, тим міцніша і стійкіша держава, оскільки саме від ефективності її економічних, політичних і правових інститутів і залежать прогнозовані і очікувані результати розвитку цього підприємницького сегменту [4].

Проте на рівні української економіки частка підприємств малого бізнесу не так вже й велика порівняно із закордонними. Наприклад, у нашій країні виробляється лише 11% ВВП за рахунок малого бізнесу. В той час, малі підприємства за кордоном займають більш передові позиції, а саме надають робочі місця, та є основою для розвитку нових ідей бізнесменів-початківців. Підтвердженням цього факту є те, що у Франції частка малого бізнесу складає 50%, а у Великобританії - 96%, в Італії частка дрібних і середніх підприємств становить 99% [7, 9].

Передумовою таких наслідків є те, що в нашій країні досить незначна роль значущості діяльності малого бізнесу. А перешкодою для ефективного розвитку є відсутність чітко сформованих правових актів, збільшення адміністративних перешкод, зміна у формах ведення та організації обліку. Існує складність отримання кредиту. Як наслідок, існують певні проблеми: нерозвиненість ринкової інфраструктури, слабке конкурентне середовище, вузький ринок збуту, нестача обігових коштів. Все це впливає на матеріальні ресурси, можливість їх використання без залучення кредитних коштів, та призводить до відсутності мотивації щодо впровадження інноваційних розробок, та патентування інтелектуальної власності [3].

І ще одна гостра проблема. Після запровадження безвізового режиму з Європейським союзом роботодавці б'ють на сполох, а урядовці визнають, що відтік робочої сили за кордон вже впливає на темпи економічного розвитку України, а незабаром може стати й одним із головних факторів ризику. Відомо, що наші фахівці знайшли робочі місця, де їх робота є більш за необхідною, та оплата якої є значно вищою ніж на національному ринку праці. Звідси впливає ще одна проблема, що пов'язана з професійною компетентністю керівництва, кваліфікацією робітників фінансової та економічної сфери, відсутністю спільних економічних інтересів, що призводять до зменшення прибутковості від діяльності того чи іншого підприємства.

Поряд із цим, розвиток малого бізнесу має переваги, що можуть змінити національну економіку на краще: необхідність незначного капіталу та кількості устаткування для здійснення діяльності; невелика кількість працівників; готовність до активізації інноваційних процесів; здатність до адаптації та реагування на тенденції ринку; швидка зміна асортименту для задоволення потреб споживачів. За вище переліченими особливостями розвиток малого бізнесу призводить до гнучкості ринкової економіки, що все ж набуває особливого значення.

Ще одним із важливих факторів і досить простим є те, що сукупність малих підприємств формують конкурентне середовище, що слід вважати позитивним явищем. В наслідок чого у споживача є вибір між великим асортиментом продукції та ціною, а в свою чергу підприємці конкурують та відстоюють відповідність якості до її ціни. Такі дії є антимонопольними, на відміну від великих підприємств, що більш схильні до протилежного.

Такі види підприємницької діяльності забезпечують населення не лише продукцією, а й роботою, таким чином вирішуючи ще одну проблему держави – зменшення рівня безробіття. Отже, малий бізнес є структурним елементом і одним із основних факторів створення та розвитку економічного середовища та економіки безпосередньо, який потребує: економічної та правової підтримки держави; кредитування ефективних сфер виробництва серед підприємств малого бізнесу; розробки стратегій з урахуванням пріоритетів та реальних перспектив.

Список використаних джерел

1. Гнатцов О.Г. Малий бізнес в Україні: від стратегії зростання до стратегії розвитку / Збірник матеріалів конференції „Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні”, УПСК, 2006.
2. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Дідур С. В. Регулювання попиту та пропозиції на макрорівні / С. В. Дідур; монографія. – К.: Науковий світ, 2005. – 320 с.
4. Дрига С.Г. Вітчизняне підприємництво : явище зі спотвореними функціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.knteu.kiev.ua/file/MTc=/0c2c7b7dd7baf484748be656b745b411.pdf>.
5. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва» від 21.12.2000р. №2157-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
6. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
7. Колісник Г. М. Зарубіжний досвід, шляхи підвищення економічної ефективності підтримки малих підприємств та його аспекти в Україні. / Г. М. Колісник // Збірник науково-технічних праць Львівського національного університету ім. Івана Франка. – 2005. – № 15.
8. Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 рік «Україна: поступ ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004рр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
9. Чубарева Л. І. Малий бізнес : теорія, механізми підтримки становлення та розвитку / Л. І. Чубарева // Автореф. ... канд. екон. наук – Донецьк. – 2008. – 20 с.

Петрик О.М., студентка 4 курсу
група ОАт-171, обліково-економічний факультет
Науковий керівник: **Волот О.І.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет(м. Чернігів, Україна)
e-mail: olha.petrik@gmail.com

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА І РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ключові слова: неплатоспроможність підприємств, державне регулювання, банкрутство, нормативно-правова база.

Сучасні економічні умови України випробовують більшість своїх підприємств, на міцність. Нестабільна політична ситуація, слабка економіка і корупція все більше перешкоджають розвитку бізнесу. За даними OpenDataBot у 2017 році порівняно з 2016 роком кількість збанкрутілих організацій зросла на 36%, що становило 2073 звернень [1]. Проте, навіть у високорозвинутих державах банкрутство має місце. У країнах Євросоюзу також щороку банкрутує значна кількість підприємств і підприємців - з кожних 100 новостворених підприємств на ринку залишаються 20-30 [2]. Тобто саме тому, що банкрутство є, передусім, економічною, а не юридичною категорією, дуже складно знайти економіку, якій би це явище тією чи іншою мірою не було б властиве.

Широке коле питань, пов'язаних з неплатоспроможністю підприємства ґрунтовано досліджували відомі, як зарубіжні науковці, такі як, Альтман Е., Лис Р., Таффлер А., Спринггейт Г., Грязнова А.Г., Іванова Г.П., Федотова М.А., Зайцева О.П., Сайфулін Р.С. і Кадиков Г.Г., так і вітчизняні науковці – Бланк І.О., Базилінська О.Я., Колісник М.К., Подольська О.В., Терещенко О.О., Штангрет А.М. та ін. Дослідження проблем банкрутства також займаються й Войнаренко М., Гук О.В, Матвійчук А.В., Троць І.В., Шапурова О.О. та багато інших.

Управління будь-якою системою спрямоване на недопущення її краху. Це стосується в тому числі і підприємств – увесь менеджмент діє з метою оптимізації роботи суб'єкта господарювання таким чином, щоб його діяльність отримувала максимальні прибутки і в жодному випадку не зазнала банкрутства. Однак, не тільки управлінський відділ підприємства дотримується даної цілі, а саме - держава також зацікавлена в платоспроможності, діючих в її межах, організацій, адже успішні підприємства – це, насамперед, ВВП, робочі місця і звичайно ж податки.

Нині діє низка нормативних документів, що регулюють економічні відносини у випадку неплатоспроможності підприємств. Перелік найважливіших з них наведено в таблиці 1.

Державна підтримка неплатоспроможних підприємств може здійснюватися шляхом санації. Санація – це система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника. Іншими словами, санація – це фінансове оздоровлення підприємства [3]. Проте, санація носить досить суперечливий характер - з одного боку її застосування може поновити ефективність своєї діяльності, тим самим забезпечити приріст ВВП і зайнятість населення. Але з іншого боку такий процес триває довгий проміжок часу, при цьому не існує жодних гарантій щодо його успішності.

Таблиця 1 - Нормативно-правова база , що регулює діяльність неплатоспроможних підприємств

Вид	Назва	Призначення
Кодекси	Господарський кодекс України "Визнання суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом" гл. 23 [3]	Визначає: - поняття неплатоспроможності та суб'єкта банкрутства (ст. 209); - поняття кредиторів та форми їх організації (ст. 210); - заходи щодо запобігання банкрутству суб'єктів підприємництва (ст. 211); - процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника (ст. 212); - майнові активи боржника, за рахунок яких формується ліквідаційна маса(ст. 213); - основні засади та зміст державної політики з питань банкрутства (ст. 214); - відповідальність за порушенні законодавства про банкрутство (ст. 215)
	Цивільний кодекс України [4]	- передбачає можливість визнання фізичної особи - підприємця банкрутом у разі його неспроможності задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані зі здійсненням ним підприємницької діяльності (ст. 18); - визначає недостатність активів для задоволення вимог кредиторів як одну з підстав ліквідації юридичної особи, порядок якої визначається законом про відновлення платоспроможності або визнання банкрутом (ст. 110)
Закони України	"Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" [5]	Цей Закон встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів;
	"Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень" [6]	визначає правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна, встановлених з метою забезпечення виконання зобов'язань, а також правовий режим виникнення, оприлюднення та реалізацію інших прав юридичних і фізичних осіб стосовно рухомого майна
	"Про господарські товариства" [7]	Закон визначає поняття і види господарських товариств, правила їх створення, діяльності, а також права і обов'язки їх учасників та засновників
Відомчі нормативні акти	Ліцензійні умови провадження господарської діяльності арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), затверджених наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства економіки України [8]	
	«Про Положення про реєстр неплатоспроможних підприємств та організацій» [9]	

Підсумовуючи вище сказане, державна підтримка неплатоспроможних підприємств намагається забезпечити зростання державної економіки за рахунок недопущення банкрутства діючих в її межах організацій. На даний час діє низка нормативно-правових документів різної юридичної сили, що регулюють правильність ведення діяльності в умовах банкрутства. Санація, як інструмент державної підтримки, виснажує і без того слабку економіку нашої країни, шляхом залучення в даний процес суттєвої частки бюджетних коштів і сил.

Список використаних джерел

1. Новини про відкриті дані України: OpenDataBot сповіщатиме підприємців про банкрутство контрагентів– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://opendatabot.ua/blog/31-bankruptcy>
2. Топорова А. Діагностика ймовірності виникнення банкрутства в Україні / А. Топорова, О. Литвинюк. // Національний університет харчових технологій. – 2014. [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/18569/1/74.pdf>
3. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. - Ст. 144.
4. Цивільний кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 435-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - № 40-44. - Ст. 356.
5. «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: Закон України від 30.06.1999 р. № 784- XIV.- [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
6. «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» : Закон України від 18.11.2003 р №1255-IV.- [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
7. «Про господарські товариства»: Закон України від 19.10.1991 р. № 1576-ХІІ.- [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
8. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), затверджених наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства економіки України від 04.05.2001 р. №72/49.- [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://www.zakon-i-normativ.info>
9. «Про Положення реєстр неплатоспроможних підприємств та організацій»: Постанова від 25.11.1996 р. №1403 [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://www.zakon-i-normativ.info>
10. Доля українських підприємств: Банкрутство чи вільний ринок – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bankruptcy-ua.com/articles/2016>.
11. Войнарєнко М.П Формування системи попередження, прогнозування і подолання банкрутства промислових підприємств. / М.П. Войнарєнко, І.В. Троц // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. –№4 (20). – С. 272-278. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n4.html>.

Сидоренко О.О., к.е.н., доцент,

доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту

Нехай В.А., к.е.н., доцент,

докторант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту

Чернігівський національний технологічний університет(м. Чернігів, Україна)

e-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net

ОБЛІКОВО-ПОДАТКОВІ НАСЛІДКИ ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК МИНУЛИХ РОКІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ У СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В процесі здійснення господарської діяльності у суб'єктів господарювання виникають зобов'язання з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу, так звані забезпечення, проте в процесі їх формування, використання та коригування можуть виникати різні обліково-податкові наслідки, особливо у випадку помилкового нарахування забезпечень у минулих роках та виправлення цих помилок у звітному році, що вказує на актуальність теми дослідження.

Забезпечення – зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу [3]. В МСБО 37, забезпечення – зобов'язання з невизначеним строком або сумою. Забезпечення створюється при виникненні внаслідок минулих подій зобов'язання, погашення якого ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють в собі економічні вигоди, та його оцінка може бути розрахунково визначена [1].

Згідно МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи», забезпечення слід визнавати, якщо: а) суб'єкт господарювання має існуюче зобов'язання (юридичне чи конструктивне) внаслідок минулої події; б) ймовірно, що вибуття ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для виконання зобов'язання; в) можна достовірно оцінити суму зобов'язання. При цьому, згідно МСБО 37, «щоб подія була такою, що створює зобов'язання, треба, щоб суб'єкт господарювання не мав реальної альтернативи виконанню зобов'язання, створеного подією. Це відбувається лише: а) якщо виконання зобов'язання може бути примусово забезпечене в судовому порядку, або б) у разі конструктивного зобов'язання, в якому подія (яка може бути дією суб'єкта господарювання) створює обґрунтоване

очікування в інших сторін, що суб'єкт господарювання виконає своє зобов'язання» [1].

Забезпечення створюються для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат на:

- виплату відпусток працівникам;
- додаткове пенсійне забезпечення;
- виконання гарантійних зобов'язань;
- реструктуризацію, виконання зобов'язань при припиненні діяльності;
- виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо [3].

Згідно П(с)БО 11 «Зобов'язання», нарахування (збільшення) забезпечення відображається по дебету рахунку обліку витрат одночасно з кредитом рахунку обліку забезпечення (за винятком суми забезпечення, що включається до первісної вартості основних засобів).

Залишок забезпечення переглядається на кожну дату балансу та, у разі потреби, коригується (збільшується або зменшується). У разі відсутності ймовірності вибуття активів для погашення майбутніх зобов'язань сума такого забезпечення підлягає сторнуванню [3].

Проте, в попередньому абзаці, йдеться про списання забезпечення або його зменшення у зв'язку з тим, що його сума вже непотрібна, оскільки розмір очікуваного зобов'язання зменшився, або зменшилась ймовірність вибуття активів чи така ймовірність взагалі відсутня.

Водночас, на нашу думку, у випадку, якщо це забезпечення було нараховано помилково (наприклад згідно бухгалтерської довідки розмір забезпечення складає 100 тис. грн., а бухгалтером при перенесенні в реєстри обліку було допущено помилку і внесено 1000 тис. грн.), то сторнування можна використовувати лише в тому році, я якому було створене таке забезпечення. Якщо ж забезпечення було помилково створено у минулих роках, то при виправленні помилки вже слід використовувати вимоги П(с)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», а саме: «виправлення помилок, допущених при складанні фінансових звітів у попередніх роках, здійснюється шляхом коригування сальдо нерозподіленого прибутку на початок звітнього року, якщо такі помилки впливають на величину нерозподіленого прибутку (непокритого збитку» [2], в такому разі проведення в нашому умовному прикладі на суму 900 тис грн. буде мати вигляд Д-т 47 – К-т 44.

Згідно пп. 139.1.1. Податкового кодексу України, при формуванні забезпечень можуть виникати такі різниці:

1. Фінансовий результат до оподаткування збільшується на суму витрат на створення забезпечень (резервів) для відшкодування наступних (майбутніх) витрат (крім забезпечення (резерву) витрат на оплату відпусток працівникам, інших виплат, пов'язаних з оплатою праці, та витрат на сплату єдиного соціального внеску, що нараховується на такі виплати) відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності.

2. Фінансовий результат до оподаткування зменшується:

— на суму використання створених забезпечень (резервів) витрат (крім забезпечення (резерву) витрат на оплату відпусток працівникам, інших виплат, пов'язаних з оплатою праці, та витрат на сплату єдиного соціального внеску, що нараховується на такі виплати), сформованого відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

— на суму коригування (зменшення) забезпечень (резервів) для відшкодування наступних (майбутніх) витрат (крім забезпечення (резерву) на відпустки працівникам, інших виплат, пов'язаних з оплатою праці, та витрат на сплату єдиного соціального внеску, що нараховується на такі виплати), на яку збільшився фінансовий результат до оподаткування відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності [4].

Таким чином, при зменшенні, помилково нарахованого забезпечення у минулих роках, підприємство не буде мати права зменшити фінансовий результат до оподаткування, оскільки, в даному випадку, не відбувається збільшення фінансового результату до оподаткування

згідно національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності.

Список використаних джерел

- 1.МСБО 37 “Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи” URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_051. (дата звернення: 26.11.2018).
- 2.Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» Затверджено наказом Міністерства фінансів від 25 травня 1999 року № 137 URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99> (дата звернення: 26.11.2018).
- 3.Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» Затверджено наказом Міністерства фінансів від 31 січня 2000 року № 559. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (дата звернення: 26.11.2018).
- 4.Податковий кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 26.11.2018).

Микитюк О.В., здобувач другого (магістерського) рівня спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

Науковий керівник: **Шиян Н.І.**, к.е.н., доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
e-mail:natashyian1@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Будь яке підприємство або компанія намагається отримати якомога більший дохід від своєї діяльності, а відповідно прагне не тільки продати свій товар (послугу) за максимально високою на ринку ціною, а скоротити, оптимізувати свої витрати на виробництво й реалізацію продукції. Тому однією з важливих функцій підприємства (компанії) є мінімізація витрат виробництва [1].

У величній витрат знаходять відображення всі сторони виробничо-господарської діяльності компанії. Чим краще працює підприємство, економічніше і раціональніше використовує воно власні ресурси, вдосконалює свою техніку, тим нижчою буде собівартість виготовленої продукції. Крім того, цей показник тісно пов'язаний з ціною продукції. Це виявляється в тому, що собівартість слугує базою ціни товару і її нижньою межею для виробника, щоб забезпечити процес відтворення виробництва. Відпускати ціну нижче за собівартість підприємству невигідно, оскільки в такому випадку воно ризикує зазнати збитків [2-3].

Показник собівартості дає можливість глибоко аналізувати економічний стан підприємства (галузі) і виявляти резерви підвищення ефективності виробництва [4,5]. За інших однакових умов підприємство тим більше одержуватиме прибутку на одиницю продукції, чим нижча її собівартість і навпаки. Із зниженням собівартості зростає цінова конкурентоспроможність продукції, а отже, і зміцнюються позиції підприємства на товарному ринку.

Важливо зазначити й те, що прибутковість підприємства знаходиться в оберненій залежності від собівартості. Із її зниженням підвищується окупність витрат прибутком, створюються сприятливі умови для прискорення темпів розширеного відтворення, підвищення матеріальної заінтересованості працівників у результатах своєї праці .

Щоб сформувані загальне уявлення про те, які закономірності діють у формуванні витрат при виробництві сільськогосподарської продукції в Україні, ми звернули до офіційних даних, представлених в табл. 1.

Таблиця 1 - Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах, % [6].

Показники	2013	2017	Відхилення 2017 р. до 2013 р., +,-
Витрати на оплату праці	7,6	5,4	-2,2
Відрахування на соціальні заходи	2,8	1,2	-1,6
Матеріальні витрати, які увійшли в собівартість продукції	69,7/100,0	72,1/100,0	2,4
У тому числі:			
насіння та посадковий матеріал	13,5	12,5	-1,0
корми	22,4	18,4	-4,0
інша продукція сільського господарства	1,8	1,6	-0,2
мінеральні добрива	16,6	20,5	3,9
пальне і мастильні матеріали	13,9	11,9	-2,0
електроенергія	2,1	1,6	-0,5
паливо і енергія	1,9	1,0	-0,9
запасні частини, ремонтні і будівельні матеріали для ремонту	6,6	8,4	1,8
оплата послуг і робіт стороннім організаціям	21,2	24,1	2,9
Амортизація	5,5	4,9	-0,6
Інші операційні витрати	14,4/100,0	16,4/100,0	2,0
У тому числі:			
орендна плата за земельні частки	61,1	61,7	0,6
майнові паї	0,4	0,4	0

Представлена в табл. 1. структура витрат при виробництві продукції сільського господарства дозволяє говорити про невеликі зрушення в структурі в 2017 р. порівняно із 2013 р. Так, в 2017 р. порівняно із 2013 р. зменшилася питома вага витрат на оплату праці в їх загальній структурі із 7,6 до 5,4 %, або на 2,2 в.п. В той же час на 2,4 в.п. збільшилася питома вага витрат, які увійшли в собівартість продукції в 2016 р. порівняно із 2013 р.

Негативним моментом у зміні структури собівартості виробництва сільськогосподарської продукції є, на наш погляд, зменшення питомої ваги амортизаційних відрахувань. Так, їх питома вага зменшилась із 5,5 % в 2013 р. до 4,9 % в 2017 р., або на 0,6 в.п. Зменшення було незначним. Між тим, на наш погляд, збільшення питомої ваги амортизаційних відрахувань в структурі продукції, яка виробляється, може свідчити про оновлення технічної складової галузі, використання сучасних технологій при виробництві сільськогосподарської продукції. А це є позитивним моментом, що дозволяє підвищити рівень продуктивності праці, підвищити якість продукції та ін.

Для зміни структури витрат при виробництві сільськогосподарської продукції характерним є невелике збільшення частки орендної плати за земельні паї. Протягом 2013 - 2017 рр. вона збільшилася на 0,6 в.п.

Представлена структура витрат при виробництві сільськогосподарської продукції (табл. 1) є усередненою за галуззю. За галузями рослинництва і тваринництва вона складалася дещо інакше, враховуючи специфіку кожної із них (табл. 2). Представлена в табл. 2 структура витрат при виробництві продукції галузі рослинництва і тваринництва, складена відповідно до форми 50 с.г. по сільськогосподарським підприємствам, які в 2017 р. виробляли таку продукцію, свідчить про існування суттєвих відмінностей у структурі витрат.

Першою відмінністю у структурі витрат є питома вага оплати праці в загальній структурі витрат. В галузі рослинництва вона становила 9,5 %, в галузі тваринництва – 9,2 %. Тобто у тваринництві вона була на 0,3 в.п. меншою у порівнянні із рослинництвом.

Другою відмінністю у формуванні структури витрат за галузями є те, що питома вага матеріальних витрат, що увійшли в собівартість продукції в галузі рослинництва є меншою у порівнянні із галуззю тваринництва. В першому випадку вона дорівнювала 64,7 %, у другому

випадку – 79,1 %. Аналізуючи складові, що формували цю структуру витрат, на увагу заслуговує високий рівень витрат на корми в галузі тваринництва. Він дорівнював 69,7 %.

Третя відмінність пов'язана із меншою питомою вагою в галузі тваринництва витрат для оплати послуг стороннім організаціям. Вона дорівнювала 8,8 %. В галузі рослинництва вона в цей рік складала 24,5 %. Питома вага інших операційних витрат також була значно більшою в галузі рослинництва порівняно із галуззю тваринництва.

Таблиця 2 - Структура витрат при виробництві продукції галузі рослинництва і тваринництва в сільськогосподарських підприємствах (відповідно до форми 50 с.г) у 2017 р. %

Показники	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
Витрати на оплату праці	9,5	9,2
Відрахування на соціальні заходи	3,5	3,4
Матеріальні витрати, які увійшли в собівартість продукції	64,7/100,0	79,1/100,0
У тому числі:		
насіння та посадковий матеріал	19,4	-
корми	-	69,7
інша продукція сільського господарства	1,9	8,2
мінеральні добрива	24,0	-
пальне і мастильні матеріали	18,7	3,5
електроенергія	1,3	3,6
паливо і енергія	1,6	2,7
запасні частини, ремонтні і будівельні матеріали для ремонту		
оплата послуг і робіт стороннім організаціям	8,6	3,5
	24,5	8,8
Амортизація	5,7	4,1
Інші операційні витрати	16,7/100,0	4,2/100,0
У тому числі:		
орендна плата за земельні частки	64,7	-
майнові паї	0,4	0,5

Четверта відмінність пов'язана із різним формуванням інших операційних витрат. В галузі рослинництва їх значна частка припадає на оплату орендної плати за земельні частки. В галузі тваринництва вона взагалі відсутня. Але є витрати, пов'язані із орендною платою за майнові паї.

Таким чином, представлений в підрозділі аналіз структури витрат при виробництві сільськогосподарської продукції і продукції галузей рослинництва і тваринництва дозволяє зробити висновки про суттєві відмінності структури витрат за роками (2013 р. і 2017 р.). Цей висновок стосується усіх статей витрат. Особливе занепокоєння викликає питома вага витрат на оплату та питома вага амортизаційних відрахувань в структурі витрат, які зменшилися в 2016 р. порівняно із 2013 р. на 2,2 і 0,6 в.п. відповідно. Відрізняється в 2017 р. порівняно із 2013 р. питома вага матеріальних витрат, які увійшли в собівартість продукції із 69,7 % в 2013 р. до 72,1 % в 2017 р.

Для структури витрат галузей рослинництва і тваринництва також характерною є суттєва різниця. В галузі рослинництва питома вага матеріальних витрат, які увійшли в собівартість продукції в 2016 р. складала 64,7 %, в галузі тваринництва – 79,1 %. Суттєві відмінності спостерігаються в питомій вазі орендної плати за земельні частки і майнові паї. В галузі тваринництва існують такі витрати лише за майнові паї, а в галузі рослинництва – і за земельні частки і майнові паї.

Список використаних джерел

1. Жовнірова М.В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах / М.В. Жовнірова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 19.2. – С. 126–132.
2. Цал-Цалко Ю.С. Витрати виробництва / Ю.С. Цал-Цалко. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 656 с.
3. Давидович І.С. Управління витратами: Навч. посібник. – Київ: Центр учбової літератури, 2008 – 320 с.
4. Крушельницька О. В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах / О. В. Крушельницька // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 1. – С. 125 – 129.
5. Щєбликіна І. О. Управління витратами сільськогосподарських підприємств / І. О. Щєбликіна, З. В. Щєбликіна, Т. Р. Джемалідінова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1(3). – С. 344–350.
6. Сільське господарство України в 2017 р.: Статистичний щорічник. / Державна служба статистики України. – Київ, 246 с.

Онищенко В.П., к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
e-mail: victor.onishchenko@gmail.com

ОПОДАТКУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЗ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Національне законодавство дозволяє суб'єктам підприємницької діяльності об'єднувати свої ресурси та дії заради досягнення спільної мети шляхом ведення спільної діяльності. Така діяльність здійснюється без створення юридичної особи, що дає можливість спільного використання майна та ряд інших переваг. Насьогодні уже існують Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку спільної діяльності без створення юридичної особи, затверджені Наказом Міністерства фінансів України 30 грудня 2011 р. № 1873 (далі – Методичні рекомендації). Однак, їх прийняття не зупинило дискусії з приводу коректного відображення у фінансовій звітності результатів спільної діяльності, майна, переданого у спільну діяльність, зобов'язань спільної діяльності.

Таке утворення як спільна діяльність без створення юридичної особи має окрему реєстрації в органах ДФС. Щодо оподаткування податком на прибуток, то на сьогодні спільна діяльність не є окремим платником податку на прибуток, незважаючи на те, що є окремою особою за пп. 14.1.139 ПКУ. Це сталося ще з 01.01.2015 р., до цього спільна діяльність була окремим платником податку на прибуток та оператор спільної діяльності подавав окрему декларацію по ній, але це вже минуло. Зараз оподаткування прибутку від спільної діяльності має такий вигляд:

Крок перший. Оператор спільної діяльності складає окремий баланс та звіт про фінансові результати спільної діяльності без створення юридичної особи (п. 20 П(С)БО 12). Дані форми звітності передаються оператором учасникам спільної діяльності (подавати їх в органи ДФС чи держстатистики не потрібно). Облік ведеться з дотриманням норм П(С)БО 12 “Фінансові інвестиції”, а також Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку спільної діяльності без створення юридичної особи, затверджених наказом Мінфіну від 30.12.2011 р. № 1873. Як альтернатива можуть бути використані МСФЗ (лист ГУ ДФС у м. Києві від 21.09.2015 № 14544/10/26-15-15-03-11).

Крок другий. На основі отриманого звіту про фінансові результати спільної діяльності кожний з учасників розраховує свою частку в доходах та витратах спільної діяльності. Після цього він відображає їх відповідно як інший операційний дохід та інші операційні витрати в своєму бухгалтерському обліку. Згортати дані показники не можна, тобто показуються окремо – доходи, окремо – витрати. Таким чином, доходи та витрати спільної діяльності потрапляють до звіту про фінансові результати кожного з учасників у розгорнутому вигляді.

Крок третій. Кожний з учасників визначає свій загальний фінансовий результат до оподаткування у звичайному порядку. Таким чином, розрахований фінансовий результат до оподаткування та відповідно податок на прибуток включатиме результат від спільної діяльності без створення юридичної особи (1) та результати власної господарської діяльності учасника (2). Це і є оподаткування спільної діяльності, тобто податок на прибуток сплачує окремо кожний з учасників спільної діяльності у складі свого податку на прибуток. Таким чином, виплата (розподіл) прибутку спільної діяльності практично не впливає на оподаткування в учасників, – вони все одно сплачують податок.

Таким чином, подачі окремої декларації з податку на прибуток по спільній діяльності чинним законодавством не передбачено.

Як висновок у даній ситуації оподаткування спільної діяльності без створення юридичної особи є простим і зрозумілим для платників податків. Однак, враховуючи нещодавню розробку нового проекту розділу III Податкового кодексу щодо податку на виведений капітал, який, можливо, з 2019 року замінить податок на прибуток, можна стверджувати про необхідність розробки й подальшого удосконалення моделі оподаткування

спільної діяльності в умовах функціонування податку на виведений капітал. В очікуваній моделі податку на виведений капітал внески до спільної діяльності й назад будуть потрапляти під операції прирівняні до виведення капіталу, що будуть оподатковуватися за ставкою 20%. Вважаємо несправедливою таку велику ставку податку у порівнянні з існуючими умовами оподаткування податком на прибуток. Оптимальніше для платників податків було б встановити певний понижувальний коефіцієнт до ставки 20%, наприклад, рівний частці участі його в спільній діяльності. Логіка такої пропозиції: учасник все-таки контролює даний внесок і надалі (так званий спільний контроль), тому не можна вважати таке внесення ресурсу повноцінним виведенням капіталу.

З урахуванням вищенаведених пропозицій можна розробити удосконалену модель оподаткування спільної діяльності без створення юридичної особи.

Список використаних джерел

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=996-14>;
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=998-13>.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435// [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=887-12>.

Іванченко А. В., студентка 2 курсу магістратури,
група МОАп-171, обліково-економічний факультет
Науковий керівник: **Перетяцько Ю.М.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет (м.Чернігів, Україна)
e-mail: yuliaperetiatko@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Підприємства лісового господарства є специфічними суб'єктами господарювання діяльність, яких пов'язана із лісовими ресурсами - деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів [1, ст. 6]. Згідно Класифікацією видів економічної діяльності підприємства лісового господарства та лісозаготівлі (код 02) займаються посадкою, вирощуванням та заготівлею круглого лісоматеріалу; збиранням дикорослих недеревних матеріалів (грибів, ягід, горіхів тощо) та наданням допоміжних послуг у лісовому господарстві (таксація лісу, оцінка будівельного лісу, консультації тощо). Слід відзначити, що діяльність із оброблення деревини та виробництва дерев'яних виробів належить до переробної промисловості (код 16 - Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння).

Продукція лісого господарства отримують в результаті рубки: рубки головного користування; рубки формування та оздоровлення лісів та інші заходи, пов'язані з веденням лісового господарства; інші заходи, не пов'язані із веденням лісового господарства.

Деревина, яка отримується в результаті будь-якої рубки поділяється (табл. 1).

Таблиця 1 – Види деревини, яку отримують під час рубки

№ з/п	Лісопродукція	Пояснення
1	Деревний хлист	стовбур поваленого дерева, очищений від гілок, верхівіття і пенькової частини
2	Ділова деревина (сортименти):	круглі і колоті лісоматеріали, крім дров для опалення, деревини дров'яної для технологічних потреб та хворосту
2.1	Деревина технологічна	це дров'яна деревина, призначена для використання у вигляді технологічної сировини при виробництві деревних плит, пакувальної стружки, товарів культурно-побутового та господарського вжитку, продукції виробничо-технічного призначення, а також у гідролізному виробництві.
2.2	Дрова	це круглі або колоті сортименти, які за своїм розміром і якістю можуть бути використані лише як паливо
2.3	Хворост	молоді деревця і лісоматеріали діаметром менше 4 см довжиною до 6 м, що складаються з тонких стовбурів, зрізаного верхівіття, гілок та сучків дерев, зрубаних на корені

Джерело: складено автором на основі [2]

Для цілей бухгалтерського обліку деревину класифікують залежно породи:

- для ділової деревини і хлестів: хвойні (сосна, ялина, ялиця, модрина); дуб; бук; ясен; клен; черешня; інші твердолистяні породи; береза; вільха; інші м'яколистяні породи.

- для дров (в залежності від теплотворної здатності) три групи: 1- береза, дуб, бук, ясен, граб, клен, модрина; 2- сосна, вільха; 3- ялина, кедр, ялиця, осика, липа, тополя, верба.

Для реєстрації господарської операції використовуються спеціалізовані форми первинних документів (табл. 2).

Таблиця 2 – Склад первинних документів лісогосподарських підприємств для обліку готової продукції залежно від стадій виробництва

Номер форми	Назва
Заготівля та підвозка (трелювання) деревини	
ЛГ-4	Щоденник приймання лісопродукції від заготівлі
ЛГ-1	Наряд-акт на виконання робіт
ЛГ-6	Рапорт про рух лісопродукції
ЛГ-7	Акт приймання-передачі робіт по заготівлі деревини
Вивезення лісопродукції	
1-ТТН (ліс)	Товарно-транспортна накладна
ЛГ-9	Реєстр товарно-транспортних накладних
Розкряжування хлестів	
ЛГ-5	Щоденник приймання робіт по розкряжуванню деревних хлестів
Приймання лісопродукції, що надійшла від вивозки на кінцеві склади	
1-ТТН (ліс)	Товарно-транспортна накладна
ЛГ-10	Журнал надходження лісопродукції
Лісопиляння і переробка деревини	
ЛГ-10	Журнал надходження лісопродукції
ЛГ-14	Змінний рапорт
ЛГ-13	Наряд-акт на переробку деревини
ЛГ-15	Відомість обліку виготовленої продукції переробки деревини і витрат сировини
Реалізація лісопродукції	
ЛГ-11	Наряд на відпуск лісопродукції
1-ТТН (ліс)	Товарно-транспортна накладна
ЛГ-18	Специфікація-накладна покладна на відправлення лісопродукції залізницею

Джерело: складено автором на основі [2]

Готова продукція обліковується на рахунку № 26 “Готова продукція”. Лісопродукція, що знаходиться на лісосіках і проміжних складах, та нерозкряжовані хлести на кінцевих складах відносяться до незавершеного виробництва і обліковується на субрахунку № 232 “Лісогосподарське виробництво”. При прийнятті на підприємстві технології організації робіт,

коли лісопродукція вивозиться з лісосік і проміжних складів в двір споживача або реалізується на сторону, то її слід відносити до готової продукції. Щомісячно вивезена лісопродукція на кінцеві склади списується з субрахунку № 232 на субрахунок № 233, а звітти після додаткових витрат по вивезенню, розкряжуванню списується на рахунок № 26 «Готова продукція» по фактичній собівартості [2].

Отже, діяльність лісогосподарських підприємств пов'язана із лісові ресурси України. Готовою продукцією, в основному, є деревина, яка отримується під час рубок. Тому, лісогосподарські підприємства не здійснюють фізичного, хімічного чи інших видів перероблень матеріалів, створюючи продукцію. Для обліку готової продукції використовують спеціалізовані форми первинних документів, які призначені для лісогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

1. Лісовий кодекс України [Електронний ресурс] /Офіційний сайт Верховної ради України // Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>. 2.

2. Тимчасова інструкція з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України, затверджена Наказом ДАЛРУ № 202 від 27.06.2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://kmlis.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/>.

5 СЕКЦІЯ / 5 SECTION

Актуальні питання теорії та практики застосування інформаційних технологій і математичних методів та моделей в економіці

Актуальные вопросы теории и практики применения информационных технологий и математических методов и моделей в экономике

Current issues of the theory and practice of application of information technologies and mathematical methods and models in economics

Войтенко В.О., студентка 4 курсу, група ОА-151, обліково – економічний факультет
Науковий керівник – **Волот О.І.**, к.е.н., доцент
Чернігівській національній технологічній університет(м. Чернігів, Україна)
e-mail: vikavoyutenkob@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ЕКОНОМІЧНІЙ ДІАГНОСТИЦІ

Ключові слова: економічна діагностика, комп'ютерні інформаційні системи, інформаційні технології.

Перманентні трансформації, пов'язані з глобальним процесом інформатизації сучасного простору, зумовили інтенсивне проникнення інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери людської діяльності [1].

У сфері управління підприємствами знаходять своє застосування такі послуги галузі інформаційних технологій як розробка програмного забезпечення (ПЗ), системи інтеграції та інше.

Діагностика підприємства передбачає процес розпізнання і визначення кризових явищ, та розрахунок показників, які відображають формування і використання фінансових ресурсів. Функціональні можливості іноземних та сучасних вітчизняних програм для економічної діагностики наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 - Функціональні можливості комп'ютерних програм для економічної діагностики*

Компанія , розробник	Функціональне призначення
SAS,США, Marketing Optimization	Автоматизація зовнішнього середовища
Essential Software, США, Advanced Financial Statement Analysis	Аналіз фінансової звітності з можливістю побудови фінансових прогнозів
Decisive Tools, LLC,США, iDeside2000	Побудова імітаційних моделей процесів у вигляді діаграм. Аналіз ринків прийняття рішень із використанням методу Монте-Карло
StatSoft, США, Statistica	Всесторонній статистичний аналіз
ABC Technologies Inc,США, Oros Analytics	Прийняття тактичних і стратегічних рішень на основі узагальненої моделі
Business Resource Software, США, Business Insight	Автоматизований аналіз діяльності підприємства і його позицій на ринку
High Performance Systems,США, ithink	Побудова та аналіз імітаційних бізнес-моделей
Альт-Фінанси, Альт-ІНВЕСТ	Комплексний ретроспективний аналіз фінансового стану підприємства
ІНЕК-інвестор, ІНЕК	Розробка, аналіз та оцінка інвестиційних проектів
Project Expert, Expert Systems	Аналіз взаємозв'язків між витратами і доходами за різних обсягів виробництва, визначення точки беззбитковості для кожного виду продукції, оцінка впливу структури витрат на прибуток
ІНЕК-АДЛ, ІНЕК	Аналіз ефективності використання ресурсів, структури собівартості і виручки від реалізації продукції
Audit Expert, Expert Systems	Виконання аналізу фінансового стану підприємства – у короткі строки обрахувати стандартні показники на підставі форм №1 і №2
Бест-Ф, Интеллект-Сервіс	Комплексний аналіз фінансового та майнового стану підприємства

**Джерело: складено автором на основі 8;9*

Такі програмні пакети дають змогу підвищити ефективність розробки бізнес-планів, провести аналіз господарської діяльності та вдосконалити роботу підприємства.

Отже, комп'ютеризація економічної діагностики на основі програмних продуктів допоможе отримати ширше коло можливостей. Економічна діагностика може стати базою для розробки нових комп'ютерних програм. Таким чином, одним з перспективних напрямків у даній сфері є розробка і запровадження спеціального програмного забезпечення для комп'ютеризації економічної діагностики.

Список використаних джерел

1. Реальний сектор економіки в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні : монографія / М. П. Бутко, О. І. Волот. – Чернівці : ЧНТУ, 2017. – 290 с.
2. Москаленко В.П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа діагностики його банкрутства / В.П. Москаленко, О.Л. Пластун // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - №6. - С. 180-1923.
3. Терещенко О.О. Діагностика фінансового стану підприємства: [монографія] / О.О. Терещенко. - К.: КНЕУ. - 2008. - С. 268.
4. Зоріна О. А. Сучасне аналітичне програмне забезпечення аналізу акціонерних товариств і можливості його використання / О. А. Зоріна // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжн. зб. наук. праць. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – Вип. 3 (18). – С. 119-126.
5. Інформаційні системи в економіці: монографія / [С.В. Устенко, А.М. Береза, Г.П. Галузинський, В.М. Гужва та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.В. Устенка. – К.: КНЕУ, 2012. – 425 с.
6. Реальний сектор економіки в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні : монографія / М. П. Бутко, О. І. Волот. – Чернівці : ЧНТУ, 2017. – 290 с.
7. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.expert-systems.com/financial/pe/>
8. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: : <http://inec.ru/>

Волот О.І., к.е.н., доцент,
Вертійко А.А., студент 4 курсу, група ОА-151, обліково – економічний факультет
Чернігівський національний технологічний університет, (м. Чернівці, Україна)
e-mail: e_volot@ukr.net, vertiykoartem1998@gmail.com

БІЗНЕС ЗІ ШВИДКІСТЮ ДУМКИ: ОГЛЯД ІДЕЙ БІЛЛА ГЕЙТСА В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ НА ПРИКЛАДІ MICROSOFT

*Все починається з клацання мишки.
Білл Гейтс. «Бізнес зі швидкістю думки» [1]*

Ключові слова: стратегічний менеджмент, Білл Гейтс, Microsoft, інформаційні технології, інформація.

Стратегічний менеджмент – це процес, за допомогою якого менеджери встановлюють довгострокове спрямування організацій, визначають специфічні виконавські цілі, розробляють стратегії для досягнення цих цілей з урахуванням зовнішніх і внутрішніх обставин, і зобов'язуються виконати обрані плани дій [2].

Одним з найуспішніших бізнесменів світу, що займався питанням розвитку і впровадження новітніх технологій в життя, зокрема і питаннями стратегічного розвитку, є Білл Гейтс, американський бізнесмен, інвестор, автор, філантроп і засновник корпорації Майкрософт, співголова Фонду Білла і Мелінди Гейтс.

Книга «Бізнес зі швидкістю думки» (англ. Business @ Speed of Thought) - це книга, написана Біллом Гейтсом і Колінзом Хемінгуей у 1999 році. У ній обговорюється як інтегровані бізнес та технології, а також пояснюється, як цифрові інфраструктури та інформаційні мережі можуть допомогти будь-кому отримати перевагу у конкурсі.

В своїй книзі «Бізнес зі швидкістю думки» [1] Б.Гейтс стверджує, що кіберпростір і промисловість більше не можуть бути окремими юридичними особами, що бізнес повинен змінюватися, щоб досягти успіху в інформаційному столітті. Хоча ця книга не є посібником з технологій, вона дає уявлення про те, як інтегрувати бізнес-процес з технологією, як досягнення в мережевих та інформаційних технологіях можуть змінити щоденний бізнес.

Розглянемо ідеї видатного діяча на прикладі компанії Microsoft (табл.1). Корпорація Майкрософт є американською багатонаціональною технологічною компанією зі штаб-квартирою в Редмонд, штат Вашингтон. Найвідоміші програмні продукти - лінія операційних систем Microsoft Windows, пакет Microsoft Office, веб-переглядачі Internet Explorer та Edge. Його флагманськими апаратними продуктами є ігрові консолі Xbox та лінійка Microsoft Surface сенсорних персональних

комп'ютерів. З 2016 р. Компанія є найбільшим у світі виробником програмного забезпечення за рахунок доходів та однієї з найцінніших компаній у світі.

Основні тези праці «Бізнес зі швидкістю думки» можна також виокремити зі змісту книги [1]:

- Нові технології відкривають нові можливості
- Інформаційні потоки – кровноносна система вашого бізнесу
- Інтернет змінює все
- Удосконалення управління інформацією – частина стратегії успіху
- Використання знань у бізнесі

Ухвалення ділового рішення вимагає великої підготовчої роботи - пошуку і перевірки фактів і обставин, що стосуються технологій, ринку та інших, настільки ж мінливих аспектів бізнесу. У наш час бурхливий технічний прогрес змушує вести пошук фактів постійно [3].

Таблиця 1 - Ідеї Білла Гейтса*

№	Ідея	Пояснення
1	Економія на дослідженнях	Вважається, що великий успіх на ринку може досягти та компанія, яка сама проводить дослідження, вкладаючи в них значні кошти. Це гарантує, що вона отримує весь прибуток від комерціалізації наукових досліджень. Однак досвід Білла Гейтса показує, що часто економити на дослідженнях набагато вигідніше, чекаючи, коли якась маленька фірма придумает щось цінне, а потім купити її. Так з'явилася Microsoft, коли її продуктам погрожували поява нових мережевих технологій і веб-додатків. Гейтс тоді купив WebTV і Hotmail - і таким чином вирішив проблему.
2	Кмітливий найм персоналу	Частина програмістів, що створили Windows, працювала в конкуруючих фірмах - в Хегох і PARC, і вони брали участь в проектах зі створення подібних систем. Переманивши їх, Білл Гейтс, таким чином, привласнив частку інтелектуальної власності конкурентів, при чому легальним шляхом.
3	Реалізація власних ідей самостійно	Якби Білл Гейтс був програмістом - хоча б і блискучим, він не зміг би стати багатим. Тому у нього була можливість подумати, які програми будуть затребувані на ринку і які кінцеві користувачі потрібні. І реалізація цих ідей покладено на його програмістів.
4	Допитливість	Часто керівники змушені сидіти на нудних зборах, перерахувати сотні документів і займатися купою інших справ, які потребують часу, який можна витратити більше на користь. Наприклад, подумати над тим, як збільшити прибуток компанії. Білл Гейтс зрозумів це і найняв Стіва Балмера. Нехай професійний менеджер візьме на себе всі обов'язки щодо забезпечення безперервної роботи компанії, тоді як керівник зможе зайнятися більш цікавими питаннями.
5	Використання допомоги венчурних капіталістів, але без віддачі влади	Microsoft вважає, що прийняття важливих рішень повинно ґрунтуватись на основі думок клієнтів і користувачів, але не венчурних капіталістів. Користуватися їхніми грошми при необхідності – можна й потрібно. Але довіряти їх судженням про бізнес не варто - навряд чи вони знають про це більше, ніж керівник.

*Джерело: складено авторами на основі [1]

Сьогодні для того, щоб зробити свій бізнес процвітаючим, недостатньо мати лише легку яскраву голову, інтуїцію та вдачу. Сучасний бізнес - це багатокомпонентна система, основним елементом якої є використання передових інформаційних технологій.

За словами Білла Гейтса, лише своєчасна реструктуризація компанії та створення власної "електронної нервової системи" в ньому дозволить йому почувати себе впевнено на ринку сьогодні і сподіватися на успіх завтра. Про що ми наразі і бачимо в корпорації Microsoft.

У двадцять першому столітті найважливішим фактором є швидкість: швидкість ведення бізнесу та швидкість її змін. Для того, щоб бути в курсі подій та передбачати майбутні зміни в часі, організаціям потрібно радикально покращити свої інформаційні потоки.

Для потреб організації було створено новий розум, в основі якого лежать електронні технології. Для успішної роботи в електронну еру працівники Microsoft спеціально розробили нову електронну інфраструктуру. Вона схожа на нервову систему людини. Так, ця нервова система сповіщає про події, що вимагають негайної реакції, і блокує надходження несуттєвої інформації, що забезпечує компанії стійкий і ефективний розвиток, гарантує негайну відповідь на надзвичайну ситуацію, своєчасно сповіщає про появу нових можливостей, швидко

доносить корисну інформацію до співробітників, не допускає зволікань в прийнятті рішень і роботі з клієнтами.

Саме тому для компанії і важливо мати таку свою нервову систему. І Білл Гейтс своєю роботою детально роз'яснює читачам, як на своєму підприємстві впровадити ці ідеї. Книга розрахована на керівників різного рангу, експертів і фахівців, які прагнуть зробити бізнес посправжньому ефективним і конкурентоспроможним.

Список використаних джерел

1. Gates B. Business @ the Speed of Thought / Bill Gates., 1999. – 496 с.;
2. Стратегічний менеджмент : навч. посіб. / Є. М. Кайлюк, В. М. Андрєєва, В. В. Гриненко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 279 с.;
3. Слоун А. Мои годы в General Motors / Альфред Слоун., 2018. – 384 с.

Костюченко І.А., студентка 2 курсу,
група ОА-171, обліково-економічний факультет
Науковий керівник: **Сакун О.С.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
e-mail: sakunalexandra@gmail.com

BITCOIN ЯК РІЗНОВИД ВІРТУАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ВАЛЮТИ

Всесвітня глобальна інформаційна сітка продовжує змінювати наш світ. Через ентузіазм і кмітливість ІТ-фахівців у ХХІ ст. виникли віртуальні валюти, які стали новинкою для валютного ринку. Віртуальні валюти є зручним, дешевим і технологічним способом здійснення платежів і тому нині мільйони людей у всьому світі використовують віртуальні валюти(криптовалюти) як засіб платежу. Виконуючи функції обслуговування переміщення фінансових коштів, віртуальні валюти виступають як інструмент здійснення, розрахунково-платіжних та обмінних операцій в каналах руху національних грошей і світових валют.

Першою віртуальною валютою став Bitcoin (BTC), який був запущений в 2009 році Сатоші Накомато і став першою децентралізованою конвертованою валютою і першою криптовалютою. Bitcoin (bitcoin: bit-одиниця інформації, coin- монета) – це інноваційна мережа платежів і новий вид грошей, в яких немає емісійного центру і грошових знаків, а є лише записи в комп'ютерах. Віртуальна валюта може використовуватись по всьому світу за допомогою звичайного доступу в Інтернет та власних персональних комп'ютерів шляхом об'єднання їх процесорної потужності і наявності двох видів комп'ютерних програм. Одна з програм являє собою різновид електронного «гаманця» для зберігання віртуальної валюти і здійсненні транзакцій, а інша програма Mining- для підтвердження здійснених операцій та отримання нових одиниць віртуальної валюти [1]. Bitcoin не має централізованого управління та емітентів. Транзакції із цифровим підписом між двома вузлами передаються до всіх вузлів мережі peer-to-peer, а самі дані про переміщення коштів зберігаються у розподіленій базі даних .

Bitcoin є найбільш розвиненою віртуальною валютою і володіє глобальними перспективами розвитку. Максимальне число біткоінів, яке буде емітовано, становить 21 мільйон, і цей рівень буде досягнутий до 2033 року. Станом на 25 листопада 2018 року було емітовано вже понад 17,39 мільйонів біткоінів, загальна вартість яких перевищувала 64 мільярди доларів США [2].

У різних країнах ставлення до системи Bitcoin значно відрізняється. У багатьох країнах статус досі не визначено або він змінюється. В окремих країнах операції з біткоїнами офіційно дозволені. Зазвичай вони розглядаються як товар або інвестиційний актив і для оподаткування підпорядковані відповідному законодавству. Іноді біткоїни визнають розрахунковою грошовою одиницею, в інших країнах, наприклад, в Японії, Bitcoin є законним платіжним засобом з податком на їх купівлю. В інших країнах (наприклад, у Китаї) операції з біткоїнами заборонені для банків, але дозволені для фізичних осіб .

Біткоїн вважають «офіційною» валютою в самопроголошеному державному утворенні Ліберленд, яке заснував чех Віт Едлічка у 2015 році в історичному регіоні Баранья між Сербією та Хорватією [3].

22 жовтня 2015 року Європейський суд (European Court of Justice, ECJ), ухвалив, що операції обміну біткоїнів на фіатні валюти змінюється від ПДВ. У рішенні суду уточняється, що закон про ПДВ поширюється на поставку товарів і надання послуг [1]. Транзакції в біткоїнах були віднесені до платіжних операцій з валютами, монетами, і тому не підлягають оподаткування ПДВ. Суд рекомендував усім країнам Євросоюзу виключити криптовалюту з переліку активів, що підлягають оподаткуванню.

ВТС приймають у сотнях західних магазинів електроніки, косметики, компанії з надання послуг хостингу, замовленні їжі, лотореї, віртуальні ігри. У результаті переговорів з компанією Amazon було досягнуто домовленості про використання ВТС в її інтернет-магазинах (сума покупки повинна перевищувати \$30).

В Україні справжня популярність криптовалюти розпочалася у 2017 році, коли було створено громадську організацію, що має на меті поширення, розвиток та вивчення біткоїна та інших віртуальних валют на території нашої держави – Bitcoin Foundation Ukraine (BFU). За словами заступника голови Національного банку України Олега Чурія, криптовалюта біткоїн наразі не має в Україні визначеного правового статусу [4]. Це ускладнюється відсутністю консолідованого підходу до класифікації біткоїну та регулювання операцій з ним у світі.

В цілому в Україні не більше 20 компаній, які приймають в оплату товарів і послуг криптовалюти. Зокрема, продуктовий магазин «Натуральні продукти» (м. Київ) запровадив можливість оплати біткоїнами з червня 2015 р.; сервісний центр з ремонту техніки Ukrainian iPhone Service (м. Київ) почав надавати послуги в обмін на біткоїни в кінці 2014 р.; український стартап Yaware, що займається розробкою інструментів контролю за співробітниками та іншими пропозиціями для бізнесу та виробництва, приймає в оплату біткоїни з жовтня 2014 р.; адвокатська контора «Юскутум» за зверненнями клієнтів теж надала можливість оплати юридичних послуг біткоїнами у 2013 р. [4].

Українські чиновники вже розглядають криптовалюту, як інвестиційний актив. Наприклад, депутат від БПП Олександр Урбанський і його брат – глава Одеської обласної ради Анатолій Урбанський – придбали біткоїнів на 73 мільйони гривень, що зазначено в їхніх деклараціях[3].

Першими мільярдерами в біткоїнах стали брати Уінклвасси, які купили в 2013 році біткоїнів на 11 мільйонів доларів по 120 доларів за біткоїн, станом на листопад 2017 року, курс виріс до 11000 \$, таким чином вартість їхніх біткоїнів стала більша за 1 мільярд доларів[5]

Курс біткоїнів коливається залежно від попиту й пропозиції. На початку березня 2017 року вартість 1 біткоїна сягнула приблизно 1250 американських доларів. У ніч на 6 червня 2017 року середньозважений курс біткоїна впритул наблизився до 3 тисяч доларів, що стало історичним рекордом. Зростання курсу пов'язується перш за все з активністю на азійських ринках (де ціна значно вища, ніж на європейських та американських біржах), зокрема, легалізацією біткоїна в Японії. Згодом курс дещо впав і становив уже 1900\$ за 1 ВТС. Таким чином, всього за один рік курс змінився з 890 до 2975\$ за одиницю електронної валюти. 13 вересня 2017 року ціна біткоїна обвалилась і досягала \$3964 за монету. Тобто курс криптовалюти обвалився майже на 21 % зі свого попереднього рекорду в \$5012, якого він досягнув 2 вересня 2017 року. Станом на 23 вересня 2017 року курс ще знизився — до \$3661.77 або 95894.19 гривень. У грудні 2017 року курс зріс до \$14000, потім до 15, 16 тис. і зрештою 7 грудня був встановлений черговий рекорд в \$17000, потім кілька днів був спад до \$15000 [7].

Станом на 25 листопада 2018 року за даними сайту coinmarketcap.com загальна капіталізація біткоїнів перевищила 65 млрд. дол. США і продовжує зростати. Вартість одного біткоїна становить - 3 751,67 дол., обсяг (за 24 год.) – 6,5 млрд. дол., загальна кількість монет в обігу – 17, млн. ВТС, зміни за добу – -11.96% [6].

Курс такого фінансового активу як біткоїн є дуже мінливим і регулюється, по суті, попитом та діловими очікуваннями держателів й спекулянтів. Привабливість же для інвесторів пояснюється тим, що на курс біткоїнів не впливають політичні умови або діяльність Центральних банків країн, і можливістю отримання надприбутків від спекулятивних операцій.

Отже, Bitcoin на сьогоднішній день є альтернативною валютою, але вона не зможе повністю замінити реальні гроші. Це дуже зручний додатковий засіб для розрахунків в інтернеті та наразі, у

жодній країні не визначено правовий статус біткоїна, але зважаючи на великий потенціал розвитку цієї валюти потрібно законодавчо регламентувати її як самостійну грошову одиницю.

Список використаних джерел

1. Віртуальні інноваційні валюти як валюти майбутнього- [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1502/15kgtviv.pdf>.
2. Рыночные капитализации криптовалют | CoinMarketCap - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://coinmarketcap.com/ru/>.
3. Bitcoin та Blockchain: що це таке і як працює в Україні та світі - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/shcho-take-bitcoin>.
4. Сутність криптовалюти як методологічна передумова її облікового відображення - [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://doi.org/10.26642/jep-2017-4\(82\)-48-55](https://doi.org/10.26642/jep-2017-4(82)-48-55).
5. Bitcoin: що це таке і як працює в Україні та світі - Волинські Новини - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/economics/Bitcoin-shcho-tse-take-i-iak-pratsiuye-v-ukrayini-ta-sviti/>
6. Курс криптовалют – Курс біткоїна (Bitcoin) - Ethereum курс - Минфин - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://minfin.com.ua/currency/crypto/>
7. Курс Біткоїна онлайн графік на сьогодні – BTC | Криптовалюта - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.fxclub.org/markets/crypto/bitcoin/>

Камінський О.Є., к.е.н., доцент,
доцент кафедри інформаційного менеджменту
ДВНЗ Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана
(м. Київ, Україна)
e-mail: doc-web@ukr.net

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Інформаційне суспільство можна визначити як простір, що виникає в результаті зближення засобів масової інформації, телекомунікаційної та інформаційно-технологічної галузей. До його складу входять такі компоненти, як технологічна інфраструктура, інфраструктура даних, фінансова інфраструктура, інституційна інфраструктура та людська інфраструктура. Для розвитку інформаційного суспільства потрібні початкові ресурси, для створення належної технічної основи, а також конкретні соціальні і технічні рішення, без яких неможливий інноваційний розвиток цифрової економіки.

Найбільшими споживачами хмарних послуг всіх типів (IaaS / Paas / SaaS) в Україні сьогодні є різноманітні інтернет-сервіси та комерційні банки. До першої групи входять веб-розробники та інтернет-магазини. Що стосується банків, то вони, як правило, переносять в хмари другорядні ресурсномісткі сервіси, а також використовують хмарні ЦОД в якості резервних майданчиків і полігонів для тестування нових послуг. Приватний сектор не завжди вкладає грошові кошти в усі складові цифрової екосистеми, оскільки подібні капіталовкладення являють собою різновид суспільних благ, і не дозволяють інвестору отримати повну віддачу з інвестицій. Але розвиток криптовалют в Україні як популярного засобу обміну, зв'язує економіку України з багатими та великими інформаційними економіками світу. Мережа Bitcoin працює на більш ніж 42×10 флосп, а його загальна ринкова капіталізація дорівнює близько 12 млрд. долл. США, від січня 2014 року [1]. В основі фінансових операцій криптовалют лежить глобальний загальнодоступний журнал, який називається блокчейном та фіксує всі транзакції між клієнтами Bitcoin. Технологія блокчейна з'явилась як частина розподіленої бази даних, в якій повинні були зберігатись операції в електронній валюті. Вона повинна забезпечити розрахунки від несанкціонованого втручання і одночасно забезпечити контроль всіх операцій на рівні окремих грошових одиниць. Останнім часом блокчейн останнім часом привертають увагу дослідників у широкому спектрі галузей промисловості [2] [3]. Таким чином, кожен користувач криптовалюти має можливість не лише вільно здійснювати купівлю-продаж, а й точно знати, яке походження мають гроші, якими із ним розплачуються. Величезний обсяг потоків даних виробляється системами блокчейн на високій швидкості. З ефективним і гнучким забезпеченням у хмарних обчисленнях [4], [5] великий об'єм даних, вироблених при виконанні транзакцій криптовалют, може передаватися до віддаленого хмарного середовища для обробки через Інтернет. Проте, Інтернет не є достатньо ефективним або достатньо

захищеним для оброблення цих величезних обсягів даних. Крім того, передача важливих даних має високу вартість, споживає величезну частку пропускну здатності мереж, часу та енергії. Оскільки масивні потоки фінансових даних передаються у хмару на високій швидкості, для того, щоб обробляти та контролювати цінні дані в режимі реального часу, необхідно спроектувати ефективну архітектуру обробки даних. Хмарні обчислення є ринковою відповіддю на систематичну спеціалізацію і посилення ролі аутсорсинга в інформаційних технологіях (ІТ). У широкому сенсі, перехід до «хмарних обчислень» означає аутсорсинг традиційних процесів управління ІТ-інфраструктурою професійними зовнішніми постачальниками. Подібний тренд спостерігається у всіх країнах східної Європи та ЄС, де використання хмарних обчислень вже стали фактично стандартом у багатьох сферах соціально-економічних відносин. Слід зазначити, що стрімкий розвиток хмарних сервісів, особливо в сфері SaaS, приводить до необхідності розгортання потужних обчислювальних інфраструктур для обслуговування українських споживачів. З цієї причини створення інформаційної економіки України вимагає політичних заходів, створення державних технологічних платформ.

Виклад результатів дослідження. Вважаємо, що держава має долучитися до цього процесу і забезпечити побудову такої інфраструктури шляхом реалізації концепції власної інноваційної хмарної платформи.

Основною ідеєю концепції побудови державної хмарної інноваційної платформи є створення гібридної хмари, що дозволить об'єднати постачальників і споживачів інформаційних продуктів та сервісів, інвесторів в сфері ІТ, а також механізми обміну та захисту інформації. Реалізація запропонованої концепції забезпечить підтримку діяльності вітчизняних господарюючих суб'єктів з боку ІТ, що дозволить скоротити їх витрати на даний напрям на 10-15% і підвищити якість бізнес-процесів. Розробники та офіційні дистриб'ютори інформаційних продуктів отримують нових клієнтів, тим самим збільшують обсяг продажів і розвиватимуть ринок ІТ. Важливо, що держава може одночасно виступати і споживачем власних хмарних сервісів. Зокрема, сфери охорони здоров'я, транспорту, житлово-комунальна та інші соціально значимі галузі зможуть безпечно використовувати інформаційні продукти і технології та не залежати від іноземних компаній – хмарних провайдерів, що надають послуги на власний розсуд. Розвиток державних централізованих хмар призведе у свою чергу до розвитку таких передових технологій, як SDN (Software Define Network) та SDDC (Software Define Data Center). Переведення подібних сервісів в програмну площину також дозволить поживити і сегмент внутрішньої розробки програмного забезпечення [7].

За кордоном державний сектор успішно переходить на використання власних хмарних сервісів. Так, Державний департамент США чітко продемонстрував свою мету стати потужним постачальником хмарних послуг через свою системи хмарних сервісів FAN (Foreign Affairs Network). Держава планує збільшити свої послуги через FAN на 15% до кінця 2018 року [6]. Штат Делавер переніс 80 відсотків фізичних серверів державних органів влади в приватну хмару і економія коштів оцінюється приблизно в 4 мільйони доларів на рік. Однак ці програми пропонують створення закритих або окремих хмарних платформ для різних державних органів.

Запропонована нами платформа передбачає створення єдиної інфраструктури у вигляді системи державних ЦОД, відкритої для комерційних клієнтів - як найбільш доцільний метод забезпечення економічно обґрунтованих умов для зосередження інформаційних ресурсів, обробки транзакцій криптовалют. Складність роботи державних установ буде тільки зростати в найближчі роки, оскільки кількість електронних цифрових послуг для населення стрімко зростає. Єдина державна хмарний платформа дозволить заощадити кошти за рахунок ліквідації закупівель нових версій програмного забезпечення, обладнання для його розгортання, а також їх постійної технічної підтримки. Плата за розгортання приватних сервісів на базі державної платформи також забезпечить додатковий прибуток держбюджету. Реалізація саме державної хмарної платформи здатна забезпечити наступні переваги для органів державної влади та населення (див табл.1).

Таблиця 1 - Аналіз переваг державної хмарної платформи

Переваги	Моделі обслуговування	
	PaaS	SaaS
Економія витрат	скорочення витрат бюджету на придбання програмного забезпечення	скорочення витрат організації на обслуговування програмних додатків
Підвищення керованості IT-інфраструктури	Комплексна автоматизація органів державної влади	Підвищення якості сервісів, систем захисту даних
Підвищення продуктивності роботи користувачів	Єдине середовище з доступом для безлічі сервісів	Скорочення часу реєстрацію та авторизацію
Аналіз даних	Застосування методів BigDate для отримання статистичної інформації для податкових органів	Контроль фінансових транзакції кріптовалют
Централізоване забезпечення вимог законодавства	Централізоване внесення законодавчих змін до державних реєстрів	Оперативне внесення змін до сервісів
Захист інформації	Скорочення витрат на розробку та впровадження систем моніторингу сервісів	Зменшення витрат на відновлення сервісів у випадку хакерських атак

Розглядаючи перспективу створення державної хмарної платформи відносно осмислення і планування, автором пропонується наступна концепція державної хмарної платформи (рис. 1.):

Рисунок 1 - Графічна модель структури інноваційної хмарної платформи

Джерело: розроблено автором

В якості технічного рішення інноваційної хмарної платформи може бути обрана модель багатофункціональної хмарної інфраструктури на базі розподіленого хмарного центру оброблення даних (ЦОД), що використовує конвергентну (інтегровану) архітектуру, засновану на хмарних обчисленнях і SDN (Software Define Network, програмно-обумовлені мережі передачі даних); об'єднує географічно розподілені державні ЦОД у віртуальну платформу, завдяки активному інтелектуальному управлінню, і надає ретельно налаштовані IT-сервіси.

В разі звернення споживача до державної хмари він отримає доступ до ресурсів IT-інфраструктури державних установ, котрі спільно використовуються вже великою кількістю організацій соціально-економічної сфери. Наслідком логічної консолідації інформаційних ресурсів

стає централізація систем управління критичними для держави програмними додатками, що вивільняє технічну інфраструктуру, яку можна застосувати для створення додаткових систем. IT-інфраструктура державних органів влади стає більш гнучкішою і пристосованою для майбутніх змін [8].

Аналогічний проект вже реалізується в Японії. Компанія Ripple на замовлення японського уряду створює єдину систему швидких мобільних платежів. Блокчейн забезпечуватиме не лише ідентифікацію, а й захист від шахрайства. Про приєднання до цієї системи оголосив 61 японський банк (майже 80% японської фінансової системи), старт проекту заплановано на осінь 2018 р.

Впровадження таких систем, втім, має й декілька вузьких місць: автоматичні віртуальні контракти залежать від якості баз даних та від кількості перевірок (валідації) системи захисту даних. На сьогодні валідація недостатньо напрацьована – наприклад, відомий сервіс ProzoGo передбачає всього дві перевірки: валідність інформації про фірму і контроль вартості контракту. Для роботи з криптовалютами цього недостатньо.

Для запобігання цьому, стандарти баз даних в Україні мають бути значно вдосконалені, і приведені до одного інтерфейсу віддаленого доступу до даних – наприклад, на основі європейського стандарту ANSI/ISO/IEC 9579-1, що дозволить швидко і ефективно розробляти системи віртуальних контрактів і оперативно підключати до них нові перевірки по мірі готовності нових баз даних.

По друге, українська система електронного підпису, фактично представляє собою ручний сервіс. Тобто виданий підприємцю підпис легко може бути переданий третім особам. На цьому засновані, наприклад, маніпуляції з реєстром нерухомості та земельних ділянок. Можливість передачі ключів дозволяє маніпулювати віртуальними контрактами, як і реальними.

Щоб уникнути цього, необхідно створити єдину систему ідентифікації громадян, можливо, теж на базі блокчейн-системи – подібної тій, яка розробляється в Японії та ЄС. Тоді кожен громадянин і підприємець зможе бути одночасно і власником і контролером свого ключа.

Висновки. У даній статті ми запропонували нову модель державної розподіленої архітектури хмарних розподілених блокчейнів, яка відповідає принципам дизайну, необхідним для ефективного управління потоками неопрацьованих даних, виробленими великими фінансовими транзакціями в розподіленій хмарі. Вона заснована на трьох нових технологіях: хмарних обчисленнях, SDN і блокчейнах. Пропонована архітектура призначена для підтримки високої доступності, передачі даних у реальному часі, високої масштабованості, надійності, стійкості та низької затримки. Щоб полегшити регулювання ринку криптовалют України, запропонована платформа може суттєво зменшити затримку від обміну даних для роботи віртуальних контрактів, вартість обчислювальних ресурсів та завантаження трафіку в базовій мережі порівняно з традиційною архітектурою. Порівняно з традиційними методами контролю фінансових операцій, наша модель є більш ефективним рішенням для регулювання транзакцій криптовалют у хмарі.

Список використаних джерел

1. Top Strategic Predictions for 2017 and Beyond: Surviving the Storm Winds of Digital Disruption. [Електронний ресурс]. - 2017. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.gartner.com/doc/3471568?ref=unauthreader>
2. F. Tschorsch and B. Scheuermann, "Bitcoin and beyond: A technical survey on decentralized digital currencies," *IEEE Commun. Surveys Tuts.*, vol. 18, no. 3, 2016. - pp. 2084–2123
3. P. K. Sharma, S. Y. Moon, and J. H. Park, "Block-VN: A distributed blockchain based vehicular network architecture in smart city," *J. Inf. Process. Syst.*, vol. 13, no. 1, 2017. - pp. 184–195
4. S. Singh, Y.-S. Jeong, and J. H. Park, "A survey on cloud computing security: Issues, threats, and solutions," *J. Netw. Comput. Appl.*, vol. 75, 2016. - pp. 200–222
5. X. Sun, N. Ansari, and R. Wang, "Optimizing resource utilization of a data center," *IEEE Commun. Surveys Tuts.*, vol. 18, 2016. - pp. 2822–2846
6. Shaker K. Is State about to become the next big cloud service provider? [Електронний ресурс] /Kevin Shaker, 2017. – Режим доступу: <https://washingtontechnology.com/articles/2017/09/22/insights-shaker-state-cloud-plans.aspx>
7. Kaminsky O. Cloud computing concept in Ukraine: a study of innovative development / O.Kaminsky, O.Korzachenko, N. Samchenko// *Economic Annals-XXI*, 2017.- вип. 167(9-10). – с. 28-31. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V167-06>
8. Metheny M. *Federal Cloud Computing – The Definitive Guide for Cloud Service Providers/* M. Metheny. - 2nd Edition, Syngress, 2017. — 528 p.

Камко Я.С., магистрант, группа МЭУ, экономический факультет
Научный руководитель: **Каморников С.Ф.**, д.ф.-м.н., профессор
Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины
(г. Гомель, Республика Беларусь)
kamkoyana@mail.ru

МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЯ И СЕБЕСТОИМОСТИ ЕГО ПРОДУКЦИИ НА ОСНОВЕ ДАННЫХ ВРЕМЕННЫХ РЯДОВ

Себестоимость продукции является важнейшим обобщающим показателем, представляющим собой результат производственной деятельности предприятия. Данный показатель необходим как средство управления прибылью, получение которой – главная цель работы любой коммерческой организации.

В настоящей работе на примере конкретного предприятия обсуждаются некоторые аспекты эконометрического моделирования взаимодействия прибыли (убытков) от реализации продукции с ее себестоимостью, связанные с выбором функциональной формы модели и оценкой ее точности, надежности и пригодности для прогнозирования.

Информационную базу исследования составляют статистические данные о себестоимости продукции (X) и прибыли (убытках) от реализации (Y) предприятия ОАО «Ельский консервный завод» за последние 13 лет (2005 – 2017 гг.) с учётом деноминации 2016 года [1,2].

Таблица 1 – Данные о прибыли (убытках) от реализации и себестоимости продукции по ОАО «Ельский консервный завод», тыс. руб.

Год	Прибыль (убыток) от реализации, (Y)	Себестоимость продукции (с учетом управленческих расходов и расходов на реализацию), (X)
2005	13,1	118,2
2006	9,4	223,9
2007	-1,3	204,5
2008	-16,9	194,4
2009	5	272
2010	11	419,4
2011	99,7	1014,6
2012	-13,1	1705,9
2013	9,6	1584,8
2014	-603,3	2982,2
2015	-512,1	2164,3
2016	-233	1614
2017	-85	2085

Моделирование исследуемой связи начинается с построения парной модели зависимости прибыли (убытков) от реализации продукции (Y) от величины себестоимости продукции (включая управленческие расходы и расходы на реализацию) (X) с помощью обычного МНК.

Уравнение линейной регрессии имеет вид: $Y = 90,502 - 0,171X + \varepsilon$. Коэффициент при X показывает, что с увеличением себестоимости продукции на 1 тыс. руб. прибыль от реализации продукции снижается в среднем на 0,171 тыс. руб.

Качество построенной модели является низким и требует уточнения спецификации модели в виде линейной формы с нулевым свободным членом. На необходимость выбора линейной модели с нулевым свободным членом указывает логический анализ зависимости прибыли от себестоимости продукции, а также статистическая незначимость свободного члена, что требует его удаления из модели.

Уравнение линейной модели с нулевым свободным членом имеет вид $Y = -0,123X + \varepsilon$.

Линейная связь фактора X с фактором Y является сильной (линейный коэффициент корреляции равен 0,768). Коэффициент детерминации R-квадрат составляет 0,5905. Это

подчеркивает то, что фактор X является существенным фактором, определяющим величину прибыли (убытков) от реализации продукции.

Полученное уравнение регрессии статистически значимо в целом. Статистически значим и коэффициент уравнения регрессии. Кроме того, знак минус при X говорит о том, что модель экономически верно интерпретирует зависимость между прибылью (убытками) от реализации и себестоимостью продукции.

Отметим, что введение нулевого свободного члена в модель не приводит к нарушению первой модельной предпосылки, на что указывает стандартная проверка гипотезы о равенстве нулю математического ожидания случайной переменной ε .

Для оценки прогностических способностей модель тестируется на наличие автокорреляции в остатках. Для этого используется статистика Дарбина-Уотсона. Так как наблюдаемое значение ее равно 1,088 при пороговых значениях 1,01 и 1,34, то в уравнении регрессии присутствует автокорреляция в остатках, что говорит о непригодности его для прогноза.

В связи с отмеченным методика моделирования требует существенной корректировки. Во многом это связано с тем, что данные, составляющие статистическую базу настоящего исследования, представляют собой временные ряды. Кроме того, простой анализ показывает (см. рисунок 1), что в них присутствуют достаточно четкие тренды, наличие которых приводит к искажению как результатов моделирования, так и их интерпретации (в частности, к искажению степени коррелированности рядов).

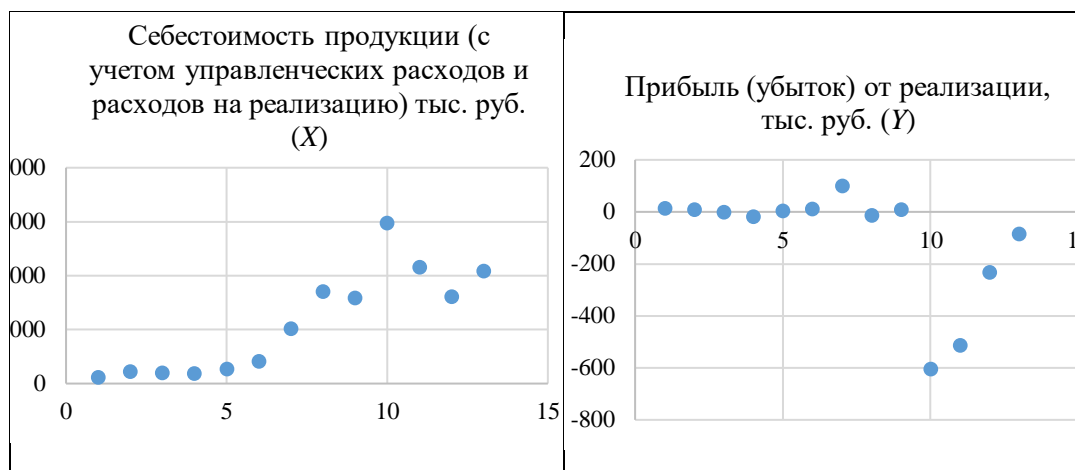

Рисунок 1 – Точечные графики временных рядов X_t и Y_t

Для исключения тенденции из уровней временных рядов применяется метод включения в модель фактора времени (см., например, [3]). Суть его состоит в построении модели вида $y = a + bx + ct + \varepsilon$. Оценки параметров уравнения линейной регрессии при этом находятся с помощью обычного МНК. При этом проектируемая линейная двухфакторная модель специфицируется как модель с нулевым свободным членом. Уравнение линейной регрессии имеет вид $Y = -0,2589X + 26,455t + \varepsilon$.

Последняя линейная регрессионная модель более информативна по сравнению с моделью $Y = -0,123X + \varepsilon$. В уравнении $Y = -0,2589X + 26,455t + \varepsilon$ коэффициент при X характеризует «чистое» воздействие фактора X на результирующую переменную Y ; он показывает, что рост себестоимости продукции на 1 тыс. руб. в условиях неизменной тенденции снижает прибыль предприятия на 0,2589 тыс. руб. Параметр при t характеризует среднегодовой прирост прибыли независимо от изменения себестоимости продукции, т.е. обусловленный влиянием других факторов, не учитываемых в уравнении регрессии. Этот прирост составляет 26,455 тыс. руб. в год.

Если же говорить о качестве модели $Y = -0,2589X + 26,455t + \varepsilon$, то она страдает рядом недостатков: коэффициент при t не является статистически значимым и в остатках модели присутствует автокорреляция.

В связи с отмеченным, методика моделирования требует дальнейшей корректировки. Для исключения тенденции из уровней временных рядов применим метод отклонений от тренда. Суть его состоит в выполнении следующих процедур: 1) для каждого временного ряда определяется уравнение тренда и вычисляются соответствующие теоретические значения; 2) по каждому из временных рядов Y_t и X_t находятся остаточные величины $dY = Y_t - \hat{Y}_t$ и $dX = X_t - \hat{X}_t$, как разности наблюдаемых и теоретических значений; 3) строится модель регрессии $dY = f(dX)$.

Для ряда Y_t уравнение тренда имеет вид $y = 213,55t - 373,06$ (R-квадрат равен 0,754). Для временного ряда X_t уравнение тренда имеет вид $y = -30,868t + 114,77$ (R-квадрат равен 0,307).

Применяя к рядам отклонений dY и dX обычный МНК и моделируя их связь по линейной форме с нулевым свободным членом, получим уравнение $dY = -0,9385dX + \varepsilon$. Отметим, что стандартная проверка первой модельной предпосылки (условия равенства нулю математического ожидания случайного остатка) показывает отсутствие смещения коэффициента регрессии.

Линейная связь фактора dX с dY является весьма сильной (линейный коэффициент корреляции равен 0,9734). Модель $dY = -0,9385dX + \varepsilon$ показывает, что при устранении тенденции из исходных уровней временных рядов имеет место связь между остаточными величинами. Это означает, что значение коэффициента корреляции, равное 0,9734, отражает реальную связь себестоимости продукции с прибылью (убытками) от реализации: эта связь является весьма сильной. Оцененная ранее связь себестоимости продукции с прибылью по исходным данным ввиду наличия тенденций во временных рядах является несколько искаженной (как отмечено выше, линейный коэффициент корреляции между X_t и Y_t по исходным данным равен 0,768). Модель, построенная на основании метода отклонений от тренда, более реально отражает связь себестоимости продукции с прибылью. Она показывает, что оцененная выше теснота связи ввиду наличия тенденций во временных рядах несколько занижена. На самом же деле изменения фактора Y на 94,7 % объясняются изменением фактора X , т.е. фактор себестоимости продукции является не просто существенным, а доминирующим фактором, определяющим величину прибыли предприятия.

Полученное уравнение регрессии статистически значимо в целом. Кроме того, статистически значим и коэффициент регрессии. В то же время в уравнении регрессии присутствует автокорреляция в остатках, что говорит о непригодности этого уравнения для прогноза.

Наиболее эффективным способом устранения автокорреляции является применение обобщенного метода наименьших квадратов (см., например, [3]), который сводится к следующей двухшаговой процедуре: преобразованию исходных уровней временного ряда с помощью известного значения коэффициента автокорреляции первого порядка ρ и применению к преобразованным данным обычного МНК.

Определим преобразованные значения переменных X_t и Y_t , взвесив их на коэффициент автокорреляции остатков ρ . При этом в качестве оценки коэффициента ρ в работе принимается значение коэффициента автокорреляции остатков для модели по исходным данным, равное 0,403. При преобразовании исходных уровней временного ряда для первого уровня ($t = 1$) используется поправка Прайса-Уинстена: $X_1^* = \sqrt{1 - \rho^2} \cdot X_1$; $Y_1^* = \sqrt{1 - \rho^2} \cdot Y_1$. Расчет других преобразованных уровней осуществляется по формулам $Y_t^* = Y_t - \rho \cdot Y_{t-1}$ и $X_t^* = X_t - \rho \cdot X_{t-1}$. К преобразованным переменным применяется обычный МНК. В окончательном виде уравнение регрессии имеет вид $Y_t^* = -0,1342X_t^* + \varepsilon$.

Линейная связь фактора X с фактором Y является заметной (линейный коэффициент корреляции равен 0,696). Коэффициент детерминации R-квадрат для построенной модели имеет значение, равное 0,485. Модель статистически значима в целом. Статистически значимым является и коэффициент модели.

Автокорреляция в остатках модели отсутствует (во-первых, коэффициент автокорреляции остатков равен 0,253; во-вторых, наблюдаемое значение DW-статистики Дарбина-Уотсона равно

1,589 при порогових значеннях 1,01 і 1,34), що говорить о можливості використання цього уравнення в цілях прогнозування.

Проведенні в роботі модельні експерименти підтверджують наявність сильної зв'язі між себестоїмністю продукції та прибутком (убытками) від її реалізації. Вони показують, що фактор себестоїмності продукції є домінуючим фактором, що визначає прибуток. Результати моделювання можуть бути використані для рішення ряду практичних завдань, пов'язаних з короткотерміновим прогнозуванням і стратегічним плануванням прибутку підприємства за показателями себестоїмності продукції.

Список использованных источников

1. Официальный сайт «Emitent.info: Информация об Открытых Акционерных Обществах» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://emitent.info/>. – Дата доступа: 20.11.2018.
2. ОАО «Ельский консервный завод» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elskkonserv.far.ru>. – Дата доступа: 22.11.2018.
3. Эконометрика: учебник для магистров / И.И. Елисеева [и др.]; под ред. И.И. Елисеевой. – М.: Издательство Юрайт, 2014. – 449 с.

Маргасова В.Г., д.е.н., професор,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Сакун О.С., к.е.н., доцент, доцент кафедри
бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
e-mail: sakunalexandra@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ ЗА НАСЛІДКАМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ЕКОНОМІКИ ДО ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕЦИ

Необхідною умовою підвищення якості управлінських рішень на основі більш достовірного аналізу, прогнозу та об'єктивного обґрунтування стратегічних напрямів забезпечення стійкого розвитку є удосконалення методологічних основ і методів оцінки рівня стійкості економіки до загроз економічній безпеці. Аналіз розвитку національної економіки як складної соціально-економічної системи на сучасному етапі потребує розробки методичних підходів та інструментарію, застосування яких дозволить оцінити повноту реалізації функцій соціально-економічних підсистем і отримати цілісну картину ключових проблем і пріоритетних напрямів розвитку держави [1, с. 96]. При моделюванні реальних і досить складних систем навряд чи виявиться можливим і достатнім створення лише однієї моделі, яка адекватно описує всі підсистеми модельованої системи та їх взаємодію. Подібна загальна модель була б занадто складною як для розуміння, так і для налагодження. Зазвичай складна система може бути описана за допомогою комплексу моделей, які можливо належать різним методам або навіть традиціям моделювання. Етапи моделювання стійкості економіки до загроз економічній безпеці наведені на рис. 1.

Під моделлю при цьому розуміється „еквівалент” об'єкта, що відображає в математичній формі найважливіші його властивості – закони, яким він підпорядковується, зв'язки, властиві складовим його частинам, тощо.

Моделювання реальних складних систем на базі сучасних комп'ютерних технологій робить актуальним впровадження середовищ моделювання, що дозволяють уникнути рутинних циклів моделювання.

Сучасна система оцінки стійкості економіки до загроз економічній безпеці має базуватися на інтегральних, комплексних показниках, тобто формуватися сукупністю часткових індикаторів. Потреба в проведенні інтегральної оцінки стійкості економіки пов'язана з тим, що часткові індикатори, які описують ті або інші явища, не дозволяють отримати комплексне уявлення про стан національної економіки та рівень її безпеки [2, с. 3-20].

Рисунок 1 - Етапи моделювання стійкості економіки до загроз економічній безпеці*
 *Джерело: складено авторами

Мета оцінки рівня стійкості економіки до загроз економічній безпеці полягає у визначенні в кількісному вимірі стану захищеності національної економіки за наявності фактору ризику. Виходячи з цього, завданням інтегральної оцінки є вибір відповідних характеристик стану економічної безпеки національної економіки та побудова функціонального відображення їх значень в одновимірній шкалі.

Критерієм оцінки стійкості економіки запропоновано інтегральний індикатор стійкості економіки до загроз економічній безпеці, що формується на основі часткових індексів, згрупованих за стратегічними напрямками.

При формуванні системи показників для оцінки рівня стійкості економіки до загроз економічній безпеці використовуємо методики, запропоновані вітчизняними вченими, що були адаптовані з урахуванням цільової направленості та особливостей об'єкта дослідження.

Багатовимірним статистичним аналізом називається розділ математичної статистики, який вивчає методи збору і обробки багатовимірних статистичних даних, їх систематизації та обробки з метою виявлення характеру і структури взаємозв'язків між компонентами досліджуваного багатовимірного ознаки, отримання практичних висновків [3, с. 3]. Іншими словами, методи зниження розмірності багатовимірного простору дозволяють без істотної втрати інформації перейти від початкової системи великого числа спостережуваних взаємозалежних факторів до системи істотно меншого числа прихованих (неспостережуваних) факторів, що визначають варіацію початкових ознак [4, с. 4].

Як ми раніше відзначили, існують різні методи, варіації багатовимірного статистичного аналізу: факторний, кореляційний і т.ін.

При цьому були дотримані основні вимоги до системи соціально-економічних показників:

- їх сумісність з діючою в країні системою обліку, статистики та прогнозування;
- взаємопов'язаність системи соціально-економічних показників національної економіки із загальною схемою аналізу та показниками, які використовуються на загальнодержавному і галузевому рівнях;
- відповідність системи показників повинна відповідати переліку основних загроз (дестабілізуючих факторів) стійкості економіки;
- мінімальність за кількістю, легкодоступність і просто інтерпретація набору показників, що використовується для аналізу;
- можливість простої і наочної перевірки на несуперечність існуючим положенням;

- можливість здійснення регулярного моніторингу і прогнозування факторів, що впливають на рівень загроз (дестабілізуючих факторів) стійкості економіки.

Усі показники було згруповано за напрямками аналізу, що має стратегічне значення для стійкості економіки. Слід також зауважити, що запропоновані економічні показники необхідно періодично адаптувати до умов, що змінюються.

Критерієм оцінки стійкості економіки запропоновано інтегральний індикатор стійкості економіки до загроз економічній безпеці, що формується на основі часткових індексів, згрупованих за стратегічними напрямками.

Рівень значимості для кожного часткового показника окремо визначається за методом аналізу ієрархій Сааті. Метод аналізу ієрархій є систематичною процедурою для ієрархічного подання елементів, що визначають суть проблеми. Метод полягає в декомпозиції проблеми на всі більш прості складові частини і подальшій обробці послідовності суджень особи, що приймає рішення, щодо парних порівнянь. У результаті може бути виражена відносна ступінь (інтенсивність) взаємодії елементів в ієрархії.

На нашу думку, використання запропонованої системи показників та їх граничних значень дозволить здійснити об'єктивну оцінку стійкості економіки і виявити точки підвищеного ризику, за межами яких виникає загроза порушення рівноваги та розвитку складових елементів національної економіки як системи з подальшим настанням кризових явищ. Оскільки зростання економічної системи характеризується зростанням виробництва, він знаходиться в залежності від наявності в країні або регіоні факторів виробництва та рівня їх використання.

Встановлення залежності економічного зростання від різних груп факторів є важливою діагностичною завданням, що дозволяє встановити тип економічного зростання, характерний для даної країни в певний період часу. Безпосередніми результатами моделювання є визначення інтегрального індикатора стійкості економіки до загроз економічній безпеці (ПСЕЕБ) та його впливу на рівень валового внутрішнього продукту. Для забезпечення можливості їх використання створено блок обробки результатів моделювання. У ньому на підставі отриманих матричних структур визначаються значення інтегральних параметрів системи, зручних для подальшого використання.

Список використаних джерел

1. Шерстобитов С. Цифровизация экономики. Бизнес & информационные технологии. 2017. №8(71). С.182-189.
2. Кузнецова В.П., Бондаренко І.А. Блокчейн як інструмент цифрової економіки в освіті. Питання регулювання економіки. 2018. №1. С. 102-109.
3. Distributed ledger technology in payments, clearing, and settlement / Finance and Economics Discussion Series 2016-095. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, 2016. 34 p. URL: <https://www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2016/files/2016095pap.pdf/>
4. Свон М. Блокчейн: Схема новой экономики. М.: Олимп-бизнес, 2017. 240 с.

Багно И.Н., магистрант 1 курса, группа 1873ДУЛС, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Немогай Н.В.**, к.т.н., доцент

e-mail: Piposs97@gmail.com

Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)

О ЛОГИСТИЧЕСКОМ ПОДХОДЕ К ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

В последние годы совершенствование маркетинго-логистической деятельности на передовых зарубежных предприятиях связывается с разработкой и внедрением информационных технологий и систем в логистике предприятия. Однако научные сведения по элементам (инструментам) информационных технологий и систем, а также конкретному практическому их использованию в логистике, доступными литературными источниками научно-технической информации не освещаются. Научно-техническая проблема информационных технологий и систем в логистике особенно остра для белорусских промышленных предприятий. Это определяет актуальность выбранной работы, её новизну и соответствие приоритетным научным направлениям.

Целью данной работы явилась разработка и использование модифицированных технологий и систем применительно к маркетинго-логистической деятельности ОАО «Гомельский мотороремонтный завод».

В последние годы исследуемое предприятие выполняет заказы по поставкам продукции в страны ближнего и дальнего зарубежья.

В работе рассмотрены научно-теоретические основы информационных технологий и систем применительно к передовому зарубежному и отечественному опыту; приведен анализ производственно-экономической и логистической деятельности, а также информационных технологий и систем на объектах исследования; разработаны конкретные рекомендации по совершенствованию информационных технологий и систем на отечественных предприятиях. В частности, для рассматриваемых объектов, применительно к целевым модулям, осуществлено: усовершенствование модели информационной системы управления поставками на предприятии; усовершенствование регистрации управления правами пользователей.

Оригинальность и теоретическая значимость предложенной модели информационной системы управления поставками обуславливается тем, что она модифицирована (дополнена) системой единой регистрации и управлением правами пользователей (СЕРУПП). Это позволяет осуществить автоматизацию процедуры управления доступом пользователей к ресурсам ИС.

Данная система позволяет решить ряд проблем, таких как:

- регистрация пользователей в ИС, создание учетных записей;
- создание персональные каталогов и каталоги подразделений на файловых серверах и устанавливать на них разграниченный доступ;
- определять учетные записи в группы, соответствующие данным по поставщикам;
- создавать проекты в ИС;
- создавать роли в проектах и определять параметры этих ролей, в том числе параметры области видимости, тип назначения; задавать зависимости между ролями;
- задавать правила назначения роли, используя фильтры и устанавливая период действия и статус назначения;
- автоматически генерировать назначение роли на основании правил;
- поддерживать данные о правах пользователей ИС в актуальном состоянии; поддерживать в актуальном состоянии каталоги на файловых серверах;
- поддерживать в актуальном состоянии вхождение учетных записей в соответствующие группы.

Один из вышесказанных вопросов, который необходимо решить при разработке СЕРУПП, состоит в выборе технологии для хранения учетных записей пользователей.

В последнее время многие производители программного обеспечения поддерживают LDAP-серверы, чтобы управлять правами пользователей. LDAP относительно простой протокол, использующий TCP/IP и позволяющий производить операции аутентификации, поиска и сравнения, а также операции добавления, изменения или удаления записей. На *рисунке 1* отображена схема такого сервера.

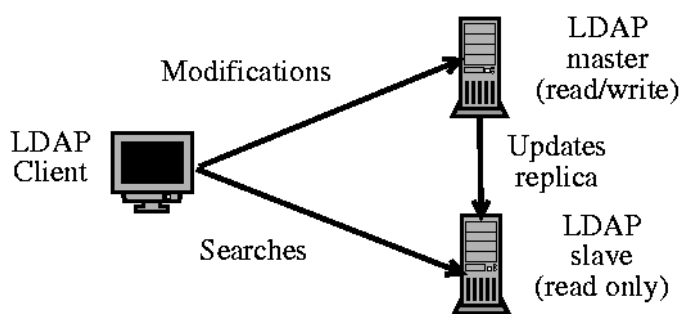

Рисунок 1 - Схема организации LDAP-сервера

Существуют несколько LDAP-серверов от различных производителей – MicrosoftActiveDirectory, SunSecurityServer, Novell e-Directory и другие [1, с. 32].

Область применения LDAP-серверов в ИС имеет несколько ограничений. Во-первых, не все программное обеспечение может работать со службой каталогов и именно той, которую использует организация. Во-вторых, не везде возможно использование этой службы из-за архитектурных ограничений, вызванных требованиями безопасности. Например, для службы каталогов ActiveDirectory (AD), используются доменные записи, хранящиеся на контроллере домена, расположенном во внутренней сети. Web-сервер, расположенный за сетевым экраном, не имеет прямого соединения с контроллерами доменов, и к нему невозможно разграничить доступ с использованием учетных записей AD. Кроме того,

желательно обеспечить доступ к некоторым информационным ресурсам пользователей, не имеющим учетную запись в каталоге AD организации [3, с. 196].

Потребность в совмещении управления правами пользователей корпоративной сети и всех информационных ресурсов среды приводит к необходимости использования двух серверов хранения учетных записей – LDAP-сервера и сервера базы данных учетных записей пользователей (рисунк 2) для ресурсов, доступ к которым нельзя организовать с использованием LDAP-сервера.

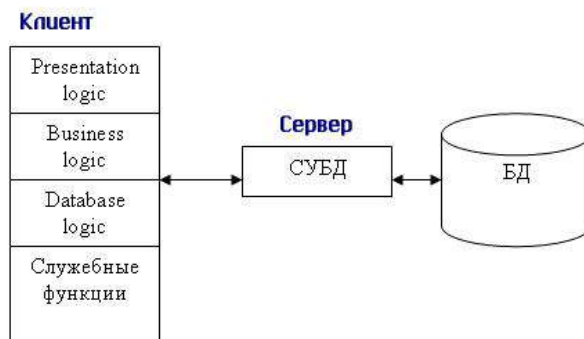

Рисунок 2 - Схема сервера базы данных

При регистрации пользователя в ИС (сотрудника организации, поставщика, клиента) создается две учетные записи с одинаковым именем и паролем – учетная запись AD и учетная запись, используемая для доступа к ресурсам, доступ к которым нельзя организовать с использованием AD.

Применение этих учетных записей не связано друг с другом, за исключением процедуры актуализации, которая может выполнять изменения учетных записей в двух базах данных, и процедуры удаления учетных записей.

Учетная запись обеспечивает доступ к информационным ресурсам, которые предоставлены внешним пользователям. На рисунке 3 показана схема использования учетных записей в ИС.

Рисунок 3 - Схема организации учета пользователей в информационной системе

Учетная запись AD обеспечивает доступ к следующим информационным ресурсам: корпоративная сеть, файловые серверы студентов и сотрудников, корпоративные базы данных, доступ в Интернет, на внутренний корпоративный портал, к корпоративному программному обеспечению.

Авторизация выполняется на основе системы управления правами, данные которой хранятся в базе данных, расположенной за межсетевым экраном. Доступ к внешним серверам осуществляется на основе учетных записей.

Для поддержания учетных записей и прав пользователей в ИС в актуальном состоянии подсистема актуализации использует информацию корпоративных баз данных, изменяет права пользователя, реализует новые связи и выполняет репликацию данных на внешние серверы [1, с. 36].

Проект – это одно или несколько связанных между собой приложений ИС, собирающих и анализирующих данные ИС для автоматизации некоторого делового процесса. Каждый проект имеет несколько характеристик: название, описание, принадлежность к группе, начальный адрес URL (если он есть), признак доступности проекта в портале.

СЕРУПП также является одним из проектов ИС.

Все проекты ИС имеют целевое назначение и поэтому могут быть разбиты на группы (по назначению). Например, существуют группы образовательного блока, группа управления финансами, управления учебным процессом, личная информация и т.п. Группы формируются администратором ИС, исходя из концепции информационной среды.

В каждом проекте есть роли. Роль – это совокупность некоторых возможностей пользователя в рамках некоторого проекта. Описание роли содержит:

- название с описанием;
- принадлежность проекту;
- дату создания;
- адрес URL для этой роли;
- таблицу базы данных (или представление), которое позволяет ограничить области видимости данных для роли;
- имя поля, которое используется в таблице для установления ограничений области видимости;
- запрос, который описывает зависимости между ролями;
- признак возможности назначения роли автоматически по связи пользователя с областью видимости.

В одних случаях роль, может быть, простой, т.е. не связанной ни с какой областью видимости. В других случаях роль может быть связана с некоторым набором данных, и при назначении роли пользователям необходимо ограничивать их некоторой частью этих данных.

Администрирование роли – это другой тип отношений, который позволяет тому, у кого есть некоторая роль «В», назначать пользователям роль «А», если роль «В» имеет администраторский доступ к роли «А». К роли «чтение документа» имеет администраторский доступ роль «Администратор документа». Таким образом, обеспечивается возможность пользователям с ролями «Администратор документа» давать другим пользователям право на чтение документа, присваивая им роль «чтение документа» с областью видимости конкретный документ.

Правила назначения роли устанавливаются администратором проекта. Можно разделить на такие типы назначений:

- простая роль назначается без каких-то ограничений по области видимости;
- роль с ограничением по области видимости назначается автоматически пользователям из некоторой выборки на основании связи пользователей с областью видимости;
- роль с ограничением по области видимости назначается пользователям из некоторой выборки на конкретную область видимости [1, с. 47; 2, с. 33].

При назначении роли определяется период действия, т.е. доступ к некоторому ресурсу ИС устанавливается на определенный период времени (возможно, неограниченный).

В рамках разрабатываемой информационной системы могут быть реализованы следующие возможности, упрощающие учет пользователей торгового предприятия:

- оптимизация запаса продукции на предприятии с учетом ожидаемых товаров от поставщика;
- контроль соблюдения планов, доступности денежных средств, дисциплины поставок и платежей;
- анализ эффективности работы менеджеров;
- автоматизация формирования «рапорта руководителю»;
- наличие мощной системы отчетов, позволяющей получать все необходимые данные с нужными, настраиваемыми пользователем, группировками и фильтрацией.

Практическая значимость разработки обуславливается тем, что в предлагаемых прикладных решениях реализованы современные методы управления взаимоотношениями с клиентами (CRM), обеспечивающие высокую скорость и качество работы менеджеров в сочетании с индивидуальным подходом к каждому клиенту.

Внедрение мероприятий по модификации информационных технологий и систем предприятия в практику ОАО «Гомельский мотороремонтный завод» позволяет упростить учет пользователей, что в свою очередь позволит ускорить работу с клиентами, увеличить выручку, снизить себестоимость товарной продукции, увеличить прибыль от реализации. Это позволяет сделать выводы об эффективности предлагаемых мероприятий.

Предлагаемые совершенствования обеспечивают повышение производительности труда в отделах, использующих данную разработку, что подтверждается прилагаемыми актами внедрения на других предприятиях.

В процессе написания данной работы были использованы современные подходы к совершенствованию маркетинго-логистической деятельности, в том числе с использованием информационных технологий и систем.

В процессе исследования использовались методы факторного, экономического и статистического анализа, что подтверждает научную новизну разработки.

Использование модифицированных информационных технологий и систем на всех объектах исследования обеспечивает направление мыслей и действий всех участников производственного процесса на всех уровнях иерархии, достижение маркетинго-логистической эффективности и результативности, повышение производительности производственных и обслуживающих процессов, что подтверждается актами внедрения в производство.

Список использованных источников

1. Немогай Н.В. Логистика. Управление цепочками поставок: ответы на экзаменационные вопросы / – Минск: Тетросистемс, 2013. 224с.
2. Немогай, Н. В. Конкурентоспособность предприятия: учеб.пособие / Н. В. Немогай. В. В Бонцевич, – Минск: ИВЦ Минфина , 2013. – 464 с.
3. Пошерстник, В.А. Совершенствование информационных технологий в цепочках поставок и товаропроводящих сетях предприятия / В.А. Пошерстник, Н.В. Немогай // Сборник конференции Российского университета кооперации «Чаяновские чтения» 2015 : материалы МНПК / Ярославль-Москва: Издательство «Канцлер», 2015. – Ч.

Ющенко Н.Л., к.е.н., доцент,
доцент кафедры бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
e-mail: nadezhda15yu@gmail.com

АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА МУНІЦИПАЛЬНОЇ СТАТИСТИКИ ЯК УПРАВЛІНСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Процес глобалізації світової економіки вводить нові закономірності і змінює рівні відповідальності за місцевий розвиток. Глобалізація світової економіки призводить до посилення ролі місцевих громад в економічному розвитку локальних територій та країни [1, с. 8]. За останні 50 років у розвинутих країнах світу відбулися суттєві зміни в практиці планування розвитку територіальних громад (місцевого розвитку) і ці зміни стосуються трьох напрямків [1, с. 3]: (1) Змінилися рівні відповідальності влади за здійснення планування розвитку територій. Територіальні громади взяли практично всю відповідальність на себе за місцеву ситуацію, за рівень якості праці, навчання, відпочинку та життя у громаді; (2) Змінилася методологія здійснення процесу управління місцевим розвитком. Уся діяльність громад підпорядкована стратегії, яка створюється і виконується громадою і яка реалізовується через перманентну плановану проектну діяльність, підпорядковану стратегії; (3) Відбулася зміна суб'єкта управління. Міста через партнерство та міжмуніципальне співробітництво почали самостійно розширювати простір свого впливу в регіоні, створюючи місцеві фактори конкурентних переваг, формуючи спільні проекти для зростання конкурентоспроможності (транспортні коридори, індустріальні парки, публічно приватні партнерства, кластери, тощо).

В таких умовах місцеві влади повинні глибоко розуміти особливості динаміки місцевого економічного розвитку, володіти необхідними знаннями, інформацією [2-4], навичками та досвідом, щоб забезпечити більшу конкурентоспроможність своїх громад у складному світі нових реалій. Вони не можуть сьогодні чекати рішень «згори», а повинні самостійно розв'язувати свої питання місцевого розвитку – створення нових робочих місць, збільшення зайнятості населення, залучення інвестицій, зростання доходів місцевих бюджетів, покращення якості життя, розвиток благоустрою та інфраструктури.

Розвиток України залежить від можливості та зацікавленості громад займатися місцевим розвитком. Завершення процесів децентралізації та реформ самоврядування, практична реалізація принципу повсюдності місцевого самоврядування покладе на лідерів громад інший рівень відповідальності за розвиток: територіальні громади мають перетворитись із об'єкта управління на суб'єкт управління і самостійно забезпечувати свою спроможність [1, с. 2].

Оцінка процесу неможлива без моніторингу. Моніторинг не має сенсу без оцінки. Оцінка базується на індикаторах – встановлених показниках та визначених даних.

Автоматизована система муніципальної статистики (АСМС) – це електронна система збору, збереження та обробки інформації про основні сфери життєдіяльності територіальних громад та діяльності органів самоврядування. АСМС дає змогу органам місцевого самоврядування позиціонувати себе серед інших подібних громад, оцінювати порівняльні конкурентні переваги, оскільки є основою для проведення порівняльного аналізу (бенчмаркінгу) територіальної громади. Використання АСМС створює реальну можливість отримати кількісну інформацію про інші міста України, виявити кращі результати та передовий досвід, вивчити та застосувати його.

АСМС розроблена Асоціацією міст України з метою надання органам місцевого самоврядування дієвого управлінського інструменту та створення потужного інформаційного ресурсу для органів місцевого самоврядування [5].

Робоча експлуатація АСМС розпочалася в березні 2013 р. АСМС побудована таким чином, що дає змогу накопичувати дані муніципальної статистики для кожного міста протягом тривалого періоду; проводити відповідні порівняння як у межах однієї територіальної громади в розрізі по роках, так і для різних територіальних громад.

Інформація про міста, їх життєдіяльність сформована в організовану електронну базу даних без додаткових технічних і матеріальних витрат з боку міст, оскільки розміщена і обслуговується на сервері Асоціації міст України. Це дає можливість при мінімумі витрат часу і робочої сили максимально швидко знаходити потрібні дані, аналізувати їх, оперувати ними, використовувати для складання профілю громади, інвестиційного паспорту та інших подібних документів, звітів, у тому числі для різних категорій споживачів.

Кожне місто, що є учасником АСМС і надало інформацію до бази даних системи, може скористатись як власною інформацією з різних сфер самоврядування, так і інформацією міст, подібних за певними критеріями (кількістю населення, статусом, географією тощо). Основним «продуктом» АСМС є три види звітів (рис. 1): «Моє місто», «Порівняння міст», «Стандартний звіт», кожен з яких може мати табличну та/або графічну форму і його можна роздрукувати чи експортувати в файли Excel та Adobe PDF. Звіти можна легко сформувати, переглянути, зберегти чи роздрукувати, йдучи за підказками системи.

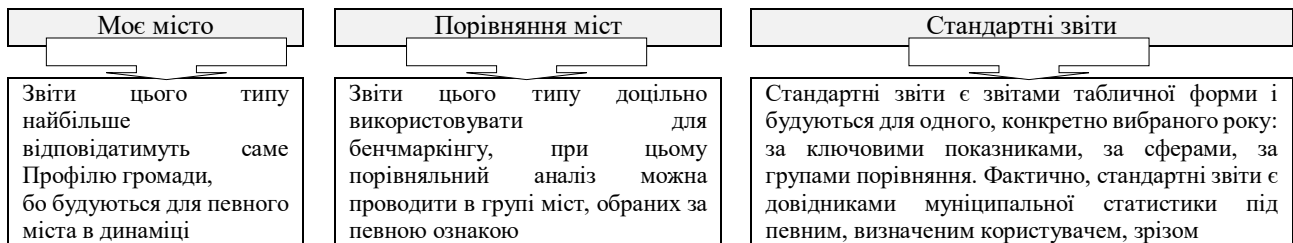

Рисунок 1- Види звітів в АСМС

Відповідно до структури АСМС користувач може побудувати звіти в 15 сферах (рис. 2), перелік яких, як і перелік показників по кожній сфері, є доступним при виборі параметрів складання звіту. Необхідно зазначити, що основна кількість міст долучилась до АСМС одним із запропонованих Асоціацією міст України способом, заповнивши тільки ключові показники, тобто мінімальну кількість показників. Це впливає на кількість звітів, що можна побудувати для таких міст в системі та дещо знижує якість порівняння для розширеного переліку показників. Разом з тим, розширений перелік, хоч і вимагає розширеного збору інформації, але відбувається один раз на рік і дає можливість не тільки формувати серйозну базу даних про місто на сервері АМУ, але й проводити глибший аналіз процесів розвитку територіальної громади.

Населення. Зайнятість та доходи	Показники даної сфери описують кількість, статеву та вікову структуру, приріст та фізичне переміщення населення, дають можливість оцінити трудові ресурси міста, їх доходи та зробити висновки про їх зміни
Бюджет (доходи)	Показники даної сфери описують доходну частину міського бюджету: загальний, спеціальний фонди, їх субвенції, дотації, бюджет розвитку, власні доходи, місцеві податки та збори тощо. Для більшості статей доходів введено кілька варіантів значень (план-розрахунок мінфіну, план-рішення ради, уточнений план та факт), що дасть можливість проаналізувати планування доходної частини бюджету та її виконання. Автоматично обраховуються показники в розрахунку на одного жителя. Територіальні громади України значно відрізняються за доходністю своїх бюджетів, тому проводити порівняння за бюджетними показниками найдоцільніше за відносними показниками, що вимірюються у відсотках чи в розрахунку на одного жителя та в конкретних групах порівняння
Бюджет (видатки)	Показники даної сфери описують видаткову частину міського бюджету аналогічно до доходної: загальний, спеціальний фонди, їх субвенції, дотації, бюджет розвитку, власні доходи, місцеві податки та збори тощо. Як і в попередньому випадку, для більшості статей видатків введено кілька варіантів значень (план-розрахунок мінфіну, план-рішення ради, уточнений план та факт). Важливою є статистика видатків на місцеве самоврядування за економічною та функціональною класифікацією. У видатках за економічною класифікацією автоматично обраховуються показники в розрахунку на одного жителя. Ці показники є корисними для порівняння міст у розрізі одного чи кількох років та для одного міста в динаміці по роках
Економічний розвиток	Показники даної сфери описують стан розвитку підприємництва та промисловості в місті. Вся інформація цієї сфери використовується для підведення підсумків та розробки прогнозів програм економічного розвитку громад та територій. Аналіз показників економічного розвитку допоможе вчасно розпізнати небажані тенденції в секторі реальної економіки. Низка показників в розрахунку на одного жителя дозволяє провести порівняльний аналіз своєї громади з іншими за рік чи в динаміці та визначити лідерів економічного розвитку, наприклад, у залученні прямих іноземних інвестицій
Показники сфер ЖКГ	Описують послуги, що надаються населенню. Тут виділено 4 групи показників: фізична доступність до послуги, якісна оцінка послуги, кількісна оцінка послуги, фінансові результати діяльності комунальних підприємств, що надають послугу
Водопостачання, водовідведення	Накопичення та аналіз показників цих сфер по роках дасть можливість чітко зорієнтуватися, де слабкі сторони надання послуги водопостачання-водовідведення і як зменшити неефективні втрати води та електроенергії при наданні цієї послуги населенню (показники втрати води, енергоефективності інші)
Теплопостачання	Відслідковуючи статистику функціонування сфери теплопостачання, діяльності комунальних підприємств, що надають цю послугу, керівник зможе чітко розуміти, де саме приховані резерви енергозбереження в місті. Порівняння себе з іншими містами дасть можливість виявити передові практики енергозбереження у сфері теплопостачання
Тверді побутові відходи	Перелік показників в даній сфері дає можливість оцінити рівень міста з точки зору свідомого ставлення до довкілля, правильного поводження з твердими побутовими відходами. Динаміку змін можна побачити, аналізуючи відповідні показники та оцінюючи роботу підприємств, що вивозять, збирають чи переробляють ТПВ
Житловий фонд	Перелік показників у даній сфері досить широкий і навіть може видатись надлишковим. Разом з тим, рівень і якість життя населення залежить значною мірою від послуги з обслуговування житла та прибудинкової території. А рівень послуги залежить від економічної обгрунтованості при прийнятті, з одного боку, та вчасної та повної її оплати споживачами, з іншої
Благоустрій	Сфера благоустрою включає загальні показники, що описують благоустрій та показники з озеленення, зовнішнього освітлення. Ціла низка показників описує дорожньо-мостове господарство
Транспорт	Показники сфери транспорту дають можливість кількісно і якісно оцінити, як жителі міста забезпечені послугами громадського транспорту, як змінюється пасажиропотік, які загальні тенденції в пасажирських перевезеннях
Соціальний захист	Статистика соціального захисту показує, скільки членів територіальної громади отримують соціальну підтримку (послуги та допомогу) від держави та від громади безпосередньо та скільки для цього залучено ресурсів – людських та матеріальних
Охорона здоров'я	Перелік показників даної сфери дає можливість описати динаміку розвитку сфери охорони здоров'я в місті, оцінити стан громадського здоров'я – однієї з головних цінностей громади
Освіта	Перелік показників у сфері освіти описує дошкільну, загальноосвітню та позашкільну освіту. Освіта розглядається з точки зору освітньої послуги. Між значеннями запропонованих показників по освіті можна встановити чіткі залежності, як наприклад, між кількістю учнів в класі і показником навченості. Важливою рисою є наявність планових та фактичних значень бюджетної забезпеченості вихованців дошкільних навчальних закладів, учнів у школах та позашкільних закладах освіти
Культура	Досить широкий перелік показників у цій сфері зумовлений можливою наявністю великої кількості елементів інфраструктури сфери культури у містах. Такий перелік повинен охопити, перш за все, великі міста, а менші заповнюють те, що їх стосується. Значним елементом системи культури в наших містах є бібліотеки. Цікавим показником у цьому плані є відсоток оновлення книжкового фонду

Рисунок 2 - Перелік представлений в АСМС сфер та їх коротка характеристика [5]

Структура бази даних АСМС практично відповідає структурі Профілю громади, а тому може слугувати доброю базою для оцінки прогресу (моніторингу).

Список використаних джерел

1. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України – К. : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с.
2. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. – К., 2017. Частина 4: Публічна політика та управління розвитком інформаційного суспільства та електронного урядування / [А. І. Семенченко, А. О. Серенюк]. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2017. – 80 с.
3. Створення системи електронної обробки інформації сільських, селищних, міських та об'єднаних рад (CEOI MP). Технічне завдання. URL : <http://dfir.minregion.gov.ua/region-tz?NID=4302>
4. Сучасні інформаційні технології та розвиток громад / Збірник матеріалів Всеукраїнської конференції «Інформаційні технології та розвиток місцевого самоврядування» 15-17 грудня 2008 року, Чернівці, Україна. – Чернівці : Золоті литаври, 2008. – 95 с.
5. Муніципальна статистика // Асоціація міст України. URL : <https://www.auc.org.ua/page/municipalna-statistika>

Хапіліна К.О., студентка 5го курсу, група ЕО-18м-1
Науковий керівник – **Гільорме Т.В.**, к.е.н., доцент
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
e-mail: karishahapilina@gmail.com

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

У наш час інформаційні технології отримали велике значення, вони не могли не торкнутися економіки. Завдяки новим і радикальним змінам економіка отримала не тільки нові способи аналізу, зберігання та бачення справ, а й нові сегменти, яких раніше не було.

У зв'язку з цим важливою задачею інформатизації освіти є формування насиченого інформаційного середовища, яке забезпечить залучення учасників освітнього процесу до використання інформаційно-комунікативних технологій у всіх областях діяльності в школах, вищих школах, на місцях роботи.

Інформаційно-комунікаційні технології є не тільки одним з найбільш швидко зростаючих галузей промисловості - безпосередньо створюючи мільйони робочих місць, але це також є важливим фактором, що сприяє інноваціям та розвитку.

На даний час конкурентоспроможність економіки залежить від їх здатності використовувати нові технології. Можна виділити п'ять загальних економічних наслідків інформаційно-комунікаційних технологій.

1. Створення нових робочих місць. Сектор інформаційно-комунікаційних технологій є і залишиться одним з найбільших роботодавців. Тільки в США, очікується, що робочі місця комп'ютерних та інформаційних технологій зростуть на 22% до 2020 року та буде створено 758,800 нових робочих місць.

2. Внесок у зростання ВВП. Результати різних країн підтверджують позитивний вплив інформаційно-комунікаційних технологій на економічне зростання. Наприклад, збільшення проникнення широкосмугового зв'язку на 10% пов'язане зі збільшенням на 1,4% зростання ВВП на ринках, що розвиваються. У Китаї, ця цифра може досягати 2,5%. Подвоєння використання мобільних даних, викликане збільшенням 3G та 4G зв'язку підвищує ВВП на душу населення та темпи зростання на 0,5% в глобальному масштабі. Інтернет становить 3,4% від загального обсягу ВВП в деяких країнах [2]. Також вагому роль відіграє електронна комерція.

3. Поява нових видів послуг і галузей. Численні громадські послуги стали доступні в Інтернеті і через мобільні телефони. Перехід до хмарних обчислень є одним з ключових напрямків для модернізації. Інформаційно-комунікаційні технології створили появу абсолютно нового сектора в галузі промисловості.

4. Трансформація трудових ресурсів. Нові "microwork" платформи, розроблені компаніями, як фрілансери. Microwork платформи дозволяють підприємцям значно скоротити витрати і

отримати доступ до кваліфікованої робочої сили. У 2017 році фрілансерів поодиночки було зареєстровано більше 6 мільйонів, які виконували 4,5 мільйона завдань. Це дало розвиток системам онлайн платежів. Інформаційно-комунікаційні технології також сприяли зростанню підприємництва, що дає доступ до передової практики, правової та нормативної інформації, маркетингових і інвестиційних ресурсів.

5. Бізнес-інновації. У країнах, що входять в Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), більше 95% підприємств мають Інтернет. Інтернет надає їм нові способи пошуку клієнтів і змогу конкурувати за вагому частку ринку. За останні кілька років соціальні медіа зарекомендували себе як потужний інструмент маркетингу. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій, що використовуються в компаніях допомагають оптимізувати бізнес-процеси і підвищити ефективність роботи [1].

6. Болонський процес. Наше суспільство знаходиться на етапі переходу до «інформаційної епохи». Пріоритетний розвиток освіти передбачає підготовку потенційно прогресуючої кадрової основи держави, її соціально-політичного та економічного зростання у світі глобальних змін. Створення Європейського простору вищої освіти та реалізація стратегічних принципів Болонського процесу до 2020 р. вказують на необхідність приведення вітчизняних нормативних актів у відповідність із новими пріоритетами розвитку європейської вищої школи, що ставить освіту в особливі умови щодо її модернізації. На сьогоднішній день значна частина засобів навчального призначення складається з електронних видавництв, розподілених інформаційних ресурсів, локальних та глобальних мереж. Структура представлення навчального матеріалу набуває нелінійного характеру на відміну від традиційного варіанту, де вона може бути чи лінійною, чи концентрованою. В нових реаліях використання навчально-методичного забезпечення сучасного покоління, заснованого на засобах інформаційно-комунікативних технологій, створює передумови не тільки для зміни структури представлення навчального матеріалу, але й в цілому для реалізації нових дидактичних можливостей освітнього процесу. При цьому ефективність використання інформаційно-комунікативних технологій в освітньому процесі досягається за рахунок їх інтеграції з іншими інноваційними педагогічними технологіями, полегшується вирішення управлінських завдань. Однією з найважливіших задач є накопичення змістової загальнокультурної складової інформаційного простору з урахуванням досвіду, знань та традицій, накопичених в освіті.

Глобалізаційні тенденції, які проявляються в Європі та світі, зокрема в економічній, правовій, податковій та інформаційній сферах, поступово переплітаються з основними напрямками в державному управлінні податковими правовідносинами не тільки в Україні, а й за її межами. Використання інформаційних технологій у процесі оподаткування викликає якісно новий розвиток інформаційних правовідносин, що значно прискорює процес отримання, оброблення, зберігання, передачі, аналізу та захисту інформації, відкритий та оперативний доступ до якої сприяє ефективності її використання органами державної податкової служби України. Особливо це важливо в умовах сучасності і потребує нормативно-правового врегулювання за допомогою загальнообов'язкових гарантованих правил поведінки як в державі, так і з іншими суб'єктами міжнародного права. Таким чином, на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства в усіх провідних країнах світу ступінь використання інформації, інформаційних технологій та інформаційних можливостей стає безпосереднім чинником соціально-економічного зростання, забезпечення економічної безпеки держави.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології стали основним рушієм економічного розвитку будь-якої держави в сучасному глобальному світі. Завдяки їх розвитку інтенсивно зростають майже всі сфери економіки, спрощуються та прискорюються виробничі та бізнес-процеси, стрімко акумулюються та миттєво обробляються величезні масиви інформації, що дає можливість створювати та розвивати нові галузі як в економіці, так і в науці та техніці. ІКТ спрощують доступ користувачів до новітніх баз даних, що дає можливість останнім оволодіти новими знаннями та навичками, підвищити власний професіоналізм.

Список використаних джерел

1. Радзівська С.О. Інформаційні технології та Україна / С.О. Радзівська//Міжнародна економічна політика. – 2016. – №1 (20). – С.80-104
 2. «Факти та цифри ІКТ»: прес-реліз МСЕ за 2017 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.itu.int/en/ITU-Statistics/Documents/facts/ ICTFactsFigures2017-e.pdf](http://www.itu.int/en/ITU-Statistics/Documents/facts/ICTFactsFigures2017-e.pdf)
-

Шестаковська Т.Л., к.е.н., провідний науковий співробітник
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: shestakovska27@gmail.com

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Світ стоїть на порозі масштабної за швидкістю хвилі інформаційної революції, яка істотно змінить пристрій глобальної економічної системи. Центральними елементами прогнозів, присвячених економіці майбутнього стали такі сектори, як: управління значними обсягами інформації; автоматизація; штучний інтелект. У поняття штучний інтелект входить цілий ряд напрямків, включаючи машинне навчання, предиктивна аналітика й прогнозування, комп'ютерне бачення та ряд напрямків, заснованих на можливості обробляти дані швидше і успішніше на відміну від людського мозку. На практиці – це віртуальні помічники, системи моніторингу, системи контролю даних, системи обробки неструктурованих даних. Здатність штучного інтелекту опрацьовувати великі обсяги даних і визначати закономірності з метою прогнозування вже використовується в сфері послуг. Предиктивна аналітика відрізняється тим, що на відміну від традиційних прогнозів, будь-які зміни або дані швидко обробляються системою і, відповідно, прогнози стають більш точними.

Говорячи про особливості інноваційного розвитку інформаційних технологій акцентуємо увагу на технології блокчейн. Блокчейн або технологія розподіленого реєстру має вкрай високий потенціал, а її впровадження дозволить забезпечити економічний і технологічний поступ в абсолютно різних сферах. Інформацію, внесену в базу даних розподіленого реєстру, неможливо змінити, створену на основі блокчейна систему неможливо зламати, сама процедура здійснення транзакцій стає простішою і швидшою. Блокчейн-технології дозволяють зробити процес розподілу доходів більш справедливим, забезпечити рівний доступ до інформації та залучення капіталу.

На сьогоднішній день у світі розвиток інформаційних технологій відбувається з вражаючою швидкістю і якщо раніше вони впливали в більшій мірі на відносно нові та високотехнологічні галузі, то зараз прийшов час реального сектору економіки. У даному контексті на особливу увагу заслуговує аграрне виробництво. На нашу думку, саме аграрне виробництво є одним з найбільш перспективних галузей України для впровадження та розвитку інформаційної Blockchain-технології. Вітчизняний аграрний бізнес має комплекс нагальних проблем, які можна вирішити шляхом впровадження інноваційної інформаційної Blockchain-технології. Тобто, пропонуємо під інформаційною Blockchain-технологією в аграрному бізнесі розуміти інноваційний спосіб зберігання даних, цифровий реєстр будь-яких транзакцій, угод або смарт-контрактів у напрямку зберігання будь-якої інформації: дані про видані кредити або про договори оренди на землю, фінансову звітність за витратами на гектар (паливо, агрохімія, добрива, насіння), або закупівлі інших матеріалів, агротехнологічних операцій, договорів щодо реалізації продукції тощо [1-2].

Світовий досвід вражає масштабами застосування Blockchain-технології в різних сферах, у тому числі і реальному секторі економіки. За перші три квартали 2018 року венчурні інвестиції в Blockchain-стартапи досягли 3,9 млрд доларів (це на 280% більше, ніж за весь 2017 рік), рис. 1. Проведене дослідження дозволило систематизувати переваги та можливі ризики впровадження Blockchain-технології в реальному секторі економіки.

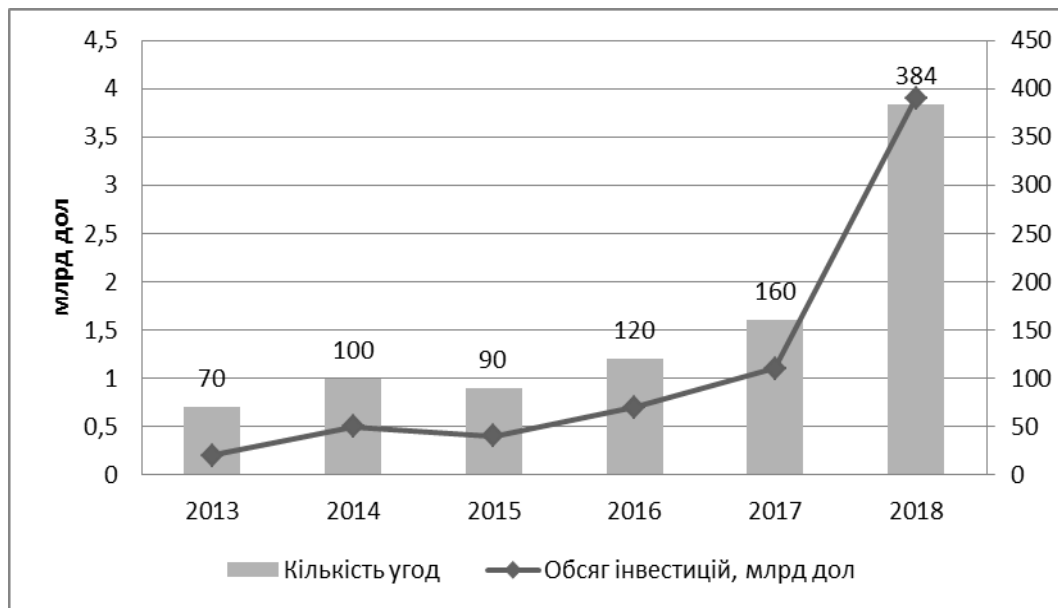

Рис.1. Динаміка розвитку Blockchain-технологій в світі*

*Джерело: [3]

1. *Соціально-економічні вигоди*, які досягаються шляхом прозорості етапів постачання продукції (від виробника до споживача), що, у свою чергу: по-перше, сприяє задоволенню потреб та збереженню здоров'я населення; по-друге, стабільність прибутків для бізнесового сектору; по-третє, нейтралізація тіньового сектора економіки. Адже, така інноваційна технологія корисна не лише для споживачів, але й для постачальників та виробників. Саме технологія Blockchain може допомогти аграрному бізнесу в формуванні прозорого алгоритму виробництва та поставки продуктів, яка гарантує економічну та безпосередньо промислову безпеку в країні. У свою чергу, споживачі мають бажання володіти інформацією щодо походження продукції та готові переплачувати, за умови наявності достовірної інформації про товар. Використання Blockchain-технології дозволить мінімізувати а в перспективі взагалі уникнути такої проблеми, адже вона не дозволяє змінювати внесені дані непомітно. Саме тому, прозорість – одна із загальноновизнаних переваг використання Blockchain технології в реальному секторі економіки.

2. *Страхування інтересів партнерів реального сектору економіки*. Оскільки записану в Blockchain платформу інформацію не можна змінити та вона доступна всім, Blockchain тим самим застраховує від тіньових механізмів зі сторони партнерів. Однак, зауважимо, для використання цієї переваги необхідно співпрацювати з компанією, яка має гарну репутацію на ринку, щоб забезпечити достовірність внесення початкової коректної інформації.

3. *Активізація інвестиційних процесів* (інвестиційна підтримка малого та середнього бізнесу реального сектору економіки). Використання інформаційної Blockchain технології допомагає скорочувати період отримання платежів для реального сектору економіки, не виключаючи невизначені платежі. Технологія дозволить передавати платежі з правом власності, тим самим уникаючи ризику втручання третьої сторони. Тобто, впровадження такої інноваційної технології допоможе не лише позбутися посередників у фінансових операціях, а й суттєво скоротити витрати. Відповідно до заяв учасників договору, час витрачений на роботу з документами, завдяки використанню смарт-контрактів, скоротився в 5 разів, що є дуже актуально саме для аграрного бізнесу. Смарт-контракти гарантують контрагентам своєчасність та повноту виконання зобов'язань. Адже в Україні загальновідомою проблемою аграріїв є затримка в оплаті за поставлений товар. На сьогоднішній день дана проблема вирішується лише на засадах довіри до перевірених учасників ринку.

4. *Ефективність функціонування ринку землі в Україні*. Використання Blockchain-технології сприяє підвищенню рівня довіри до продажу землі. В Україні вже пройшов перший аукціон з продажу майна з використанням Blockchain. Оскільки населення України з обережністю ставиться до питання ринку землі, на думку вітчизняних дослідників, в цій сфері Blockchain набуває особливої актуальності. Адже саме Blockchain не дозволяє стороннім особам змінювати дані, як у більшості випадків відбувається при торгах. Це означає, що підвищиться рівень довіри до аукціону як зі сторони учасників, так і всього суспільства.

5. *Застрахованість від зміни цін під час продажу активів на біржі.* Blockchain-технології активно почали використовуватись на світових біржах. Тобто, на такій біржі можна торгувати ф'ючерсом – контрактом на покупку товару в майбутньому за ціною, яка зафіксована зараз (на зерно, тварин або інші активи). Таким чином аграрій отримає гроші необхідні для його функціонування та розвитку, а покупець буде застрахований від зростання цін – однак може і понести збитки, у разі якщо ціна знизиться.

6. *Перспективність формування криптовалюти для реального сектору економіки.* Прикладом цьому слугує створені Сатоши Накамото біткоіни. Біткоіни використовуються для покупки товарів, ними торгують на біржах, ними фінансують бізнес. Значна кількість людей визнають біткоіни грошовими ресурсами, хоча і заснованими на незвичній технології [4].

Для використання інформаційної Blockchain-технології у реальному секторі економіки в повній мірі необхідно реформувати роботу більшості вітчизняних суб'єктів господарювання. Адже коли у одних є можливість роботи з електронними документами, а інші продовжують працювати з факсами, роздруковують, підписують документи по-старому, процес роботи Blockchain-платформи не буде таким швидким. На особливу увагу заслуговують питання державного регулювання впровадження Blockchain-технологій (нормативно-правове, кадрове забезпечення тощо). Процес інтеграції найбільших гравців ринку в нову інформаційну економічну систему є питанням часу. Тому підтримка на державному рівні вкрай важлива. Найважливіше, що повинна зробити в даному випадку держава це допомогти реальному сектору економіки стати частиною цієї технології у контексті: адаптація до світових вимог документообігу; полегшенні використання електронного документообігу як в торгівлі, так і в стосунках з контролюючими органами; легалізація торгів в криптовалюті. Також необхідно розробити глобальні економічні системи, які повинні включати в себе виробників, інфраструктурне забезпечення, постачальників та інших учасників, які забезпечують ефективне функціонування реального сектору економіки в Україні.

Список використаних джерел

1. Шерстобитов С. Цифровизация экономики. *Бизнес & информационные технологии*. 2017. №8(71). С.182-189.
2. Кузнецова В.П., Бондаренко І.А. Блокчейн як інструмент цифрової економіки в освіті. *Питання регулювання економіки*. 2018. №1. С. 102-109.
3. Distributed ledger technology in payments, clearing, and settlement / Finance and Economics Discussion Series 2016-095. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, 2016. 34 p. URL: <https://www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2016/files/2016095 pap.pdf/>
4. Свон М. Блокчейн: Схема новой экономики. М.: Олимп-бизнес, 2017. 240 с.

Соціо-гуманітарні, історико-культурні та правові аспекти розвитку суспільства в умовах глобалізації

Социо-гуманитарные, историко-культурные и правовые аспекты развития общества в условиях глобализации

Socio-humanitarian, historical-cultural and legal aspects of the society's development in conditions of globalization

Аджієва Я.Н., студентка 2 курсу, група ЗМКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: Головка М.Б., к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: yanka.adschieva@gmail.com

НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Варто відразу зауважити, що сьогодні в нашій державі інститут адвокатури перебуває на шляху свого розвитку та становлення. Цьому сприяло прийняття 5 липня 2012 року нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі - Закон), яким регулюються різноманітні питання статусу та діяльності адвокатів у нашій державі. Саме тому, в зв'язку з прийняттям нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» необхідність в дослідженні норм закону, які, зокрема, визначають кваліфікаційні вимоги до адвокатів, оскільки на нашу думку дані вимоги є дещо завищеними.

Досліджуючи дане питання, слід зазначити, що особливої уваги заслуговує питання набуття права на заняття адвокатською діяльністю. Безперечно, воно є однією з базових засад якісного функціонування адвокатських інституцій в Україні. На нашу думку, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» досить чітко закріпив положення, що стосуються кваліфікаційних вимог до адвокатів, які ми проаналізуємо детальніше і визначимо проблемні аспекти [1].

В Україні право на заняття адвокатською діяльністю визначено у Розділі 2 Закону. Відповідно до п.1 ч.3 ст. 6 Закону адвокатом в Україні може бути особа, яка здобула повну вищу юридичну освіту, також вільно володіє українською мовою, при цьому має необхідний стаж трудової діяльності в правовій сфері не менше двох років, яка склала відповідно кваліфікаційний іспит, та пройшла стажування протягом шести місяців у адвоката, який має право бути керівником стажування, окрім винятків, які встановлені законодавством, згодом склавши присягу адвоката та одержавши свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [1].

В першу чергу необхідно звернути увагу на те, що для того, щоб стати адвокатом необхідно одержати повну вищу юридичну освіту [2]. Звертаємо особливу увагу, на п.1 ч.3 ст. 6 Закону, якою законодавець тлумачить визначення повної вищої юридичної освіти. Так, в даній статті йдеться про те, що це освіта, яка одержана в Україні, чи іноземних країнах та визнана в нашій державі у встановленому порядку. При цьому, саме про наявність такої освіти свідчить одержання особою диплому про повну вищу юридичну освіту встановленого зразка.

Проаналізувавши дану норму Закону, чітко не зрозуміло, що слід вважати повною вищою юридичною освітою. На нашу думку, зазначені положення Закону необхідно змінити та сформулювати дану норму наступним чином: "Повна вища юридична освіта – це вища юридична освіта за спеціальністю «правознавство», яка одержана в Україні, а також повна вища юридична освіта, одержана в іноземних країнах та визнана в Україні за освітнім ступенем магістра".

Проблемним аспектом, на нашу думку також виглядає те, що в даному випадку йде акцент на понятті «юридична освіта», і жодним чином, не визначаються питання спеціальності. Сьогодні в Україні під час подання заяви про допуск до складання іспиту особа

повинна надати такі документи, а саме: диплом спеціаліста чи магістра за спеціальностями «правознавство», «міжнародне право», «правоохоронна діяльність».

Таким чином, з урахуванням вищевказаного, ми можемо констатувати, що адвокатом може бути особа яка має повну юридичну освіту за спеціальностями «правознавство», «міжнародне право», «правоохоронна діяльність» На жаль, ця норма в Законі не прописана.

Щодо володіння державною мовою як важливої умови одержання свідоцтва адвоката, то слід зазначити, що державна мова це та мова, які державою надано статусу офіційної мови. Це положення закріплене у ч.1 ст. 10 Конституції України [3]. Ми вважаємо, що вимога, яка висувається до адвокатів володіти українською мовою обумовлена тим, що адвокати, надаючи громадянам юридичну допомогу, весь час спілкуються ними, складає відповідні документи до органів державної влади чи інших установ, також в статусу представника приймає участь в цивільних та адміністративних справах, а захисника в кримінальному провадженні, в яких згідно Закону України «Про засади державної мовної політики» судочинство здійснюється державною мовою та мовою національних меншин. Щодо останньої тези, то слід зазначити, що вимога знань мови національних меншин не є обов'язковою для адвокатів.

Стаж роботи в галузі права на сьогодні є дуже спірним питанням. На жаль, норма Закону, яка визначає, що стаж роботи в галузі права – стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею повної вищої юридичної освіти, не визначає, що слід розуміти під роботою за спеціальністю. Як правило, до стажу роботи за спеціальністю юриста включається перебування на посадах судді, прокурора, слідчого, юрисконсульта, нотаріуса, а також інших посадах, які відповідно до кваліфікаційних вимог потребують наявності вищої юридичної освіти, як підстави для заняття такої посади. Актуальним виглядає питання, що стосується тривалості досвіду роботи в сфері права, який визначається після здобуття вищої юридичної освіти з присвоєнням кваліфікації не нижче спеціаліста. Якщо ж особа працює на посаді, яка надає юридичний стаж на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, то правовий стаж не йде. На нашу думку, це є обґрунтованим, оскільки освіта за рівнем бакалавра не вважається повною.

Таким чином, ми детально проаналізували кваліфікаційні вимоги до адвоката та визначили значну кількість прогалин в законодавстві, а також запропонували шляхи їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України» від 05.07.2012 № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. С. 282.
2. Фіолевський Д.П. Адвокатура: підручник. К.: Правова Єдність, 2014. 3-тє і доп. вид. 624 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Акуленко О.В., студентка 4 курсу, групи ПР-152, юридичного факультету
Науковий керівник: **Осипенко І.П.**, ст. викладач
Чернігівського національного технологічного університету (м. Чернігів, Україна)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОШИРЕННЯ ЖІНОЧОГО ТЕРОРИЗМУ

Тероризм – сучасній популярний рух, що постійно супроводжує людство, належить до найнебезпечніших і складнопрогнозованих явищ сучасності, які набувають дедалі більшого розмаїття форм і загрозливих масштабів. Тероризм представляє безсумнівну загрозу для національної безпеки держав, в наслідок чого дане явище стало об'єктом пильної уваги вчених – соціологів, політиків, психологів та конфліктологів. Однією з тривожних тенденцій сучасності є жіночий тероризм. Жінки завжди брали участь у діяльності терористичних організацій. Однак лише останніми роками жінок-терористок почали розглядати як окремий феномен, оскільки донедавна вважали, що участь жінок у терористичних структурах є винятком, а не правилом.

Метою дослідження є вивчення закономірностей поширення жіночого тероризму, визначення ролі та місця жінок під час здійснення терористичних актів, а також реалії сучасності механізму жіночого тероризму.

Питання участі жінок у терористичній діяльності висвітлювалося багатьма дослідниками такими, як М.А. Адамов, І.А. Кім, Г.В. Мальшев, Д.В. Ольшанський, А.В. Щеглов, Л.Я. Гозман та інші.

В аналізі терористичної діяльності жінок, перш за все, досліджуються психологічні особливості і мотиви їхньої участі. Так, в 1960-ті та 1970-ті роки був надрукован ряд досліджень, автори яких переконували, що «...для падавляючої більшості психічно здорових жінок неможлива сама думка про вбивство невинних людей, до того ж дітей, за допомогою варварських терористичних методів» [1]. Дійсно, протягом тривалого часу роль жінки в терористичних структурах обмежувалась збором пожертвувань, організацією конспіративних квартир та поширення листівок, однак нині абсолютно всі терористичні організації використовують жінок під час попередньої бойових акцій [1].

Згодом терористичні структури все частіше почали залучати жінок для виконання злочинних намірів.

Перший випадок використання жінки як терористки-смертниці був зафіксований 9 квітня 1985 року. Хайа - далі Сана – 16-річна дівчина, член Сирійської соціалістичної національної партії, направила вантажівку в ізраїльський військовий конвой. У результаті теракту загинуло два солдати. Хайадалі Сана – наймолодша з терористок-смертниць, членів партії. Найстарший Шагір Карімі Махмуд на момент смерті було 37 років. Жінка проникла в лікарню і пронесла в сумці вибуховий пристрій. Жертвами вибуху стало 27 осіб, з яких сім загинуло [2, с. 272].

Під час дослідження декількох подібних за своєю суттю терористичних дій можна проаналізувати версії певних мотивів вчинення жінками даних терористичних актів. Деякі вчені стверджують, що одним із мотивів, що спонукають жінку на злочинні дії є її сімейний статус «чорної вдови». Але за результатами проведених соціологічних досліджень тільки 23% жінок-терористок на Північному Кавказі були вдовами. Більш того, вчені відзначили, що лише 3% жінок були одружені на момент вчинення терористичного акту, при цьому в сім'ях багатьох смертниць були діти. Наведені дані з усією очевидністю показують, що більшість жінок-терористок були обтяжені сімейними узами. Сімейні цінності для них перебували на далекій периферії їх світогляду. Ця теза підтверджується ще і тим, що деякі смертниці в період здійснення теракту були вагітні і свідомо прирікали своїх ненароджених дітей на смерть [3, с. 26].

У своїй роботі М. А. Адамова встановила, що особливістю жіночого тероризму на Кавказі являється той факт, що «релігійні бачення в меншій ступені впливають на мотивацію терористок», так як в більшості участі жінок у терористичній діяльності сприяє низький рівень життя, несприятливі соціальні умови та наявність проблем у взаємовідносинах з оточуючими, в тому числі з родичами. Швидше можна говорити про нестачу релігійної освіти, поверхневому знанні Корану і ісламського віровчення. Стрімке, поспішне освоєння релігійних основ в формі тенденційного підбору вирваних з контексту цитат впливає з самої системи екстремалізованої ваххабитської освіти, націленої на визначальне і самодостатнє уявлення джихаду як основи мусульманської віри. Таким чином, мусульманське віровчення виявляється перевернутим з ніг на голову: замість світу і життя апологети тероризму орієнтують своїх прихильників на війну і смерть [4, с. 33-34].

Ще однією з версій мотивації вчинення терористичних дій жінками є самоствердження особистості і здобуття «справжньої свободи». В.Г. Малишев вважає, що «терор стає для багатьох з них універсальним способом самоствердження. Тому жінки, як правило, глибоко впевнені в необхідності і виправданості здійснення терактів» [6, с. 3]. З ним солідарний І.А. Кім, який підкреслює феміністські тенденції «прагнення до набуття власної ідентичності» [5, с. 72]. Разом з тим, подібна тенденція рельєфно проявилася в ХХ столітті, в сучасних умовах виявилася втраченою. Реалії терористичного розвитку на початку ХХІ століття свідчать про те, що абсолютна більшість жінок-терористок є об'єктами маніпуляції з боку організаторів терористичного руху, використовуються як ефективний інструмент сучасної терористичної війни.

До жінок традиційно менше підозр. Їм легше дістатися потрібних цілей та загубитися серед населення. Так, 5 лютого 2015 р. на станції метро «Золоті ворота» працівники патрульної служби лінійного управління метрополітену затримали 28-річну киянку, яка перевозила боєприпаси і холодну зброю. У жінки виявили та вилучили дві гранати, два сигнально-освітлювальні патрони, два набой до автомата Калашникова, п'ять порожніх магазинів до автомата Калашникова та мисливський ніж. За даними міліції, жінка відмовилася пояснити, звідки у неї боєприпаси і з якою метою вона їх перевозила. Жодних відповідних дозволів киянка не мала. Відомості про подію внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочате кримінальне провадження за ч. 1 ст. 263 Кримінального кодексу України «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами». Санкція статті передбачає покарання у вигляді позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Таким чином, можна дійти висновку, що з плином часу та умов глобалізації у державі стає дедалі більше випадків жіночого тероризму. Аналіз його детермінації свідчить про те, що виникнення та існування даного феномена обумовлено безліччю факторів. Тому важливо концептуально встановити і проаналізувати конкретні механізми поширення жіночого тероризму, що сприятиме визначенню найбільш ефективних шляхів його зменшення та нейтралізації.

Список використаних джерел

1. Женщины и террор [Электронный ресурс] / Криминал. – 2004. – Режим доступа: <http://javot.net/uadoc/nitka/7.htm>
2. Жіночий тероризм як феномен сучасних політичних процесів / Р. В. Перелигіна // Часопис Київського університету права. - 2015. - № 1. - С. 271-274.
3. Викторов В. Женский терроризм становится реальной угрозой // «Военно-промышленный курьер», – 2004, № 40. – С. 26.
4. Адамова М.А. Женский терроризм в современном политическом процессе: автореф. дис., канд. политич. наук: 23.00.02 / Адамова Мария Анатольевна. – Пятигорск, 2007, 167 с.
5. Ким И.А. Гендерное неравенство в исламе: женский терроризм. // «Аналитика культурологии», 2006, Вып. 2 (6), – С. 66-74.
6. Мальшев В. Г. Социально-психологические аспекты участия женщин-смертниц в террористической деятельности / В. Г. Мальшев : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iran.ru>. – Заголовок з екрана.

Акуленко О.В., студентка 4 курсу, групи ПР-152, юридичного факультету
Науковий керівник: **Керноз Н.Є.**, ст. викладач
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ВІДМЕЖУВАННЯ ВИКОНАВЧОГО ЗБОРУ ВІД СУДОВОГО ЗБОРУ ТА ІНШИХ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

В юридичній літературі під збором розуміють обов'язковий платіж, який сплачують юридичні та фізичні особи за вчинення державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами дій, що мають юридичне значення, або за надання платникові спеціальних прав, видачу дозволів, ліцензій, а також для забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, підтримання соціальної сфери розвитку [1, с. 165].

Хоча Україна крокує курсом удосконалення судової системи, яка має стати ефективною, доступною і справедливою для кожного громадянина, одним із важливих чинників здійснення якої було прийняття 8 липня 2011 року Закону України «Про судовий збір» (далі – Закон України № 3674-VI) [2], який набув чинності з 1 листопада 2011 року, але до якого на сьогодні вже 29 разів були внесені зміни.

Відповідно до ст.1 Закону України № 3674-VI: «судовий збір - збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів і включається до складу судових витрат» [2].

Підписання 02.06.2016 р. Президентом України таких фундаментальних Законів України як: «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», «Про судоустрій і статус суддів», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», «Про виконавче провадження» заклали фундамент для чергової, але вже конституційної судової реформи.

В нововведеному з 05.10.2016 року Законі України «Про виконавче провадження» (далі - Закон України № 1404-VIII) виконавче провадження залишається «завершальною стадією судового провадження і примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) ... сукупність дій визначених у цьому Законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону, а також рішеннями, які відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню (стаття 1 Закону України № 1404-VIII) [5, с.122].

На даній стадії, якщо виконання рішення здійснюється державним виконавцем, а не приватним, то сплачується виконавчий збір. Відповідно до статті 27 Закону України № 1404-VIII: «виконавчий збір — це збір, що справляється на всій території України за примусове виконання рішення органами державної виконавчої служби. Виконавчий збір стягується з боржника до Державного бюджету України» [3].

Безпосередня відмінність даних двох понять полягає в тому, що судовий збір стягується з громадян України, іноземців, осіб без громадянства, підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних) та фізичних особи - підприємців, які звертаються до суду чи стосовно яких ухвалене судове рішення. А виконавчий збір стягується державним виконавцем відповідно до ч. ч. 2, 3 Закону України № 1404-VIII у розмірі 10 відсотків суми, що фактично стягнута, повернута, або вартості майна боржника, переданого стягувачу за виконавчим документом. За примусове виконання рішення немайнового характеру виконавчий збір стягується в розмірі двох мінімальних розмірів заробітної плати з боржника - фізичної особи і в розмірі чотирьох мінімальних розмірів заробітної плати з боржника - юридичної особи. Державний виконавець виносить одночасно з постановою про відкриття виконавчого провадження постанову про стягнення виконавчого збору (крім виконавчих документів про стягнення аліментів) [3].

Якщо судовий збір - плата за надані державою в особі її судової системи послуги із захисту порушеного права, то ця плата повинна припускати і надання послуг із примусового виконання, але парадокс полягає в тому, що, отримавши задоволення вимог на папері у вигляді судового рішення за умови набрання ним законної сили, кредитор не знайшов захисту свого права та його поновлення, оскільки для реалізації підтвердженого судовим рішенням права стягувач як сторона виконавчого провадження (він же кредитор в зобов'язанні, він же позивач в суді) змушений знову заплатити, але вже не судовий збір, а виконавчий збір, звернувшись по примусове виконання до Державної виконавчої служби.

Отже не можна не погодитися з точкою зору Ніколаєва І. щодо компенсаторної функції плати за судові послуги (судового збору) й за послуги щодо примусового виконання судового рішення саме державними виконавцями (в наявній системі - виконавчого збору), тобто поповнення нестачі коштів у протистоянні відповідному середовищу і адаптації до него [6, с.3].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що виконавчий збір - це плата за послугу стосовно примусового виконання судового рішення, розмір і спосіб якої установлені в чинному законодавстві диференційовано.

Загалом проаналізувавши два поняття, виконавчий збір та судовий збір, можна зробити висновок: вони обидва мають елементи, що притаманні обов'язковим платежам, зокрема: об'єкт платежу, платник, розмір. На рівні закону щодо них деталізується процедура справляння та встановлюються пільги. Для цих зборів характерна така ознака, що притаманна всім видам та групам обов'язкових платежів, як їх регулярний характер. І хоча виконавчий збір не є регулярним для платника, тобто для боржника, який не виконав своєчасно своє

зобов'язання за виконавчим документом (оскільки для нього він має одноразовий характер, що пов'язується із неналежною поведінкою), для самого бюджету надходження від нього мають регулярний характер. Водночас цілий ряд ознак, що притаманні виконавчому збору, робить його відмінним від обов'язкових платежів податкового характеру. Надходження від виконавчого збору є постійним джерелом поповнення дохідної частини Державного бюджету як централізованого грошового фонду (незалежно від того, що відповідно до підзаконних нормативно-правових актів такі надходження зараховуються до спеціального фонду бюджету). Саме усе наведене вище дає підстави розглядати виконавчий збір як неподатковий дохід бюджету, що має публічно-правовий характер [7, с.163].

Оскільки примусове виконання може бути здійснено не тільки державним, але й приватним виконавцем, то ст. 31 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» (далі – Закон України № 2475-VIII) аналогом виконавчого збору встановлено основна винагорода приватного виконавця, що так само, як і виконавчий збір, стягується з боржника, але не в дохід держави, а на користь приватного виконавця, але розмір основної винагороди приватного виконавця встановлює Кабінет міністрів України [4].

На відміну від основної винагороди приватного виконавця в ч.5 ст. 27 Закону України № 1404-VIII передбачені пільги щодо сплати виконавчого збору, а саме: 1) за виконавчими документами про конфіскацію майна, стягнення періодичних платежів (крім виконавчих документів про стягнення аліментів, за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців), накладення арешту на майно для забезпечення позовних вимог, за виконавчими документами, що підлягають негайному виконанню; 2) у разі виконання рішень Європейського суду з прав людини; 3) якщо виконання рішення здійснюється за рахунок коштів, передбачених бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду в порядку, встановленому Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень»; 4) за виконавчими документами про стягнення виконавчого збору, стягнення витрат виконавчого провадження, штрафів, накладених виконавцем відповідно до вимог цього Закону; 5) у разі виконання рішення приватним виконавцем; 6) за виконавчими документами про стягнення заборгованості, що підлягає врегулюванню відповідно до Закону України «Про заходи, спрямовані на врегулювання заборгованості теплопостачальних та теплогенеруючих організацій та підприємств централізованого водопостачання і водовідведення за спожиті енергоносії», а також згідно з постановами державних виконавців, винесеними до набрання чинності цим Законом [3].

При цьому необхідно звернути увагу ще на одну виплату - авансовий внесок, який повинен сплатити стягувач в розмірі 2 відсотків суми, що підлягає стягненню, але не більше 10 мінімальних розмірів заробітної плати, а за рішенням немайнового характеру та рішень про забезпечення позову - у розмірі одного мінімального розміру заробітної плати з боржника - фізичної особи та в розмірі двох мінімальних розмірів заробітної плати з боржника - юридичної особи, крім випадків передбачених ч. 2 ст.26 Закону України «Про виконавче провадження» коли звільняються від сплати авансового внеску стягувачі за рішеннями про: 1) стягнення заробітної плати, поновлення на роботі та за іншими вимогами, що впливають із трудових правовідносин; 2) обчислення, призначення, перерахунок, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг; 3) відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю фізичної особи; 4) стягнення аліментів, заборгованості зі сплати аліментів, додаткових витрат на дитину, неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, суми індексації аліментів, встановлення побачення з дитиною або усунення перешкод у побаченні з дитиною; 5) відшкодування майнової та/або моральної шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення; 6) у разі виконання рішення Європейського суду з прав

людини. Також від сплати авансового внеску незалежно від рішення звільняються державні органи, особи з інвалідністю внаслідок війни, особи з інвалідністю I та II груп, законні представники дітей з інвалідністю і недієздатних осіб з інвалідністю I та II груп, громадяни, віднесені до категорій 1 та 2 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, у разі їх звернення до органів державної виконавчої служби [3].

Отже, особливістю цих двох понять є те, що задля мінімізації бюджетних витрат на проведення виконавчих дій, для забезпечення фінансування цих витрат в діяльності виконавця законодавцем передбачено обов'язкове авансування стягувачем витрат на вчинення виконавчих дій, що здійснюється наперед незалежно від того яким виконавцем буде здійснюватися примусове виконання.

Також необхідно відмежовувати авансовий внесок від судового збору, за такою ознакою, що судовий збір сплачується до державного бюджету безповоротно і підлягає подальшому стягненню з відповідача. У разі неможливості стягнути кошти з відповідача (боржника), позивач (стягувач) фактично втрачає сплачену суму судового збору. Згідно ч. 3 ст. 43 Закону № 1404-VIII після закінчення виконавчого провадження або повернення виконавчого документа стягувачу авансовий внесок повертається стягувачу, якщо інше не передбачено цим Законом.

Також необхідно звернути увагу, що ч.2 ст.3, ст. 5 та ст. 8 Закону України «Про судовий збір» № 3674-VI встановлені пільги щодо сплати судового збору, що дозволяє автоматично (ст.5), або за певних умов (ст.8) громадянам звернутися до суду без сплати судового збору, розмір якого іноді досягає значних сум.

Отже, уявляється можливим констатувати, нетотожність термінів «виконавчий збір», «судовий збір», «винагорода приватного виконавця», «авансовий внесок», тобто складність за законотворчої техніки щодо визначення різних виплат, які мають сплатити пересічні громадяни, які вирішили реалізувати своє конституційне право на звернення до суду на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів під час здійснення правосуддя від першої до завершальної стадії – виконавчого провадження.

Список використаних джерел

1. Фінансова енциклопедія / Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха, Н. Ю. Пришва та ін. ; за заг. ред. д/ра юрид. наук О. П. Орлюк. К., 2008. 472 с.
2. Про судовий збір : Закон України від 08.07. 2011 р. № 3674-VI URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>
3. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1404-19>
4. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 28.08.2018 р. № 2475-VIII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>
5. Керноз Н.Є. Оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців та посадових осіб органів державної виконавчої служби в Україні: проблемні аспекти // Юність науки – 2018: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 11-12 квітня 2018р.) : у 2-х ч. / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2018. – Ч. 2: С. 122-125.
6. Ніколаєв І. Про проблемні аспекти стягнення державою виконавчого збору. *Закон і бізнес*. Київ, 2012. Вип. 36 (1075). URL: https://www.freelawyer.ua/consultfiles/20160331032519_1417330730.pdf
7. Стаднік Г. Правова природа виконавчого збору: фінансово-правові аспекти. *Право України*. 2009. №11. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28739/20-Stadnik.pdf>

Бабич Д.С., студентка 2 курсу магістратури,
група МКПП-171, факультет юридичний
Науковий керівник: **Коломієць Н.В.**, д.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: dbabych6@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ» ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Кримінальний закон відображає всі зміни, що відбуваються в житті будь-якого суспільства. Не є винятком і статті Кримінального кодексу України, особливо що стосуються злочинів, спрямованих проти природних невід’ємних прав людини, найважливішим з яких є життя. Конституція України у ст. 3 закріплює, що «Людина, її життя здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Як бачимо, життю людини відводиться найголовніша місце в системі соціальних цінностей, і з цим не можна не погодитися, якщо ми вважаємо свою державу демократичною і цивілізованою. Звідси випливає і обов’язок держави - захищати життя людини, яка, за логікою, стає найголовнішим обов’язком, а значить і функцією держави, що і знайшло своє відображення в ч. 2 ст. 27 Конституції України: «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави - захищати життя людини ...» [1].

У ході дослідження визначено, що вбивство належить до найдавніших видів злочинів, відомих людству. Таке діяння посягає на найголовніше благо людини – життя, чим і пояснюється виключно високий ступінь його суспільної небезпечності, а отже і підвищений рівень відповідальності держави у питанні запобігання таким злочинним діям. Тому, для оцінки ефективності реалізації основних напрямків кримінально-правового впливу необхідно здійснити ґрунтовний аналіз існуючих у літературі підходів до тлумачення поняття «вбивство» та «вбивство через необережність» та характеристики його об’єктивних та суб’єктивних ознак, з метою досягнення правової єдності у даному питанні.

Керуючись назвою Розділу II Особливої частини КК України, можна виділити дві групи злочинів: проти життя та проти здоров’я. Як правило, виділяють невелику кількість складів злочинів, які являють собою посягання на життя: умисне вбивство, необережне вбивство та інші посягання на життя.

Необхідно відзначити, що, незважаючи на те, що кримінальне законодавство досить стрімко розвивається, правознавці донині не можуть дійти згоди у виробленні єдиного поняття як вбивства в цілому, так і окремих його видів. Слід згадати, що перші спроби визначення змісту поняття «вбивство» зустрічаються ще в «Руській правді», де вбивство згадується як «душогубство». Згодом, у «Зводі законів Російської імперії» 1832 р. вбивство було визначено поняттям «смертовбивство». Відтоді аж до початку ХХІ ст., моменту набуття чинності КК України 2001 р., кримінальне законодавство немало легального, офіційного визначення поняття вбивства [3, с. 246].

Як слушно наголошують вчені, відмова законодавця закріпити визначення вбивства пов’язана з тим, що він виходив із припущення, що це поняття є загально визнаним. Утім, з іншого боку, дане поняття у буденному значенні не може проявити суть усіх юридичних властивостей цього типу злочинного діяння. Так, у побутовому розумінні, дієслово «вбити», має значно ширше коло значень, аніж ті, якими оперує кримінальне законодавство. Інколи, вживаючи термін «вбити» у щоденному спілкуванні, на увазі мається не саме діяння, пов’язане зі злочинним позбавленням життя, а і побої, мордування, завдання моральних страждань тощо. Навпаки, кримінально-правове тлумачення змісту поняття «вбивство», є здебільшого значно вужчим, аніж використовуване у буденному житті, позаяк кримінальна відповідальність за вбивство обумовлена наявністю необхідних ознак, які свідчать про вчинення злочину та виокремити його серед решти злочинних посягань та виявів правомірної поведінки [3, с. 247].

На основі дослідження наявних наукових та літературних джерел, можна дійти висновку про наявність у теорії кримінального права двох підходів до тлумачення поняття «вбивство». В той же час, незважаючи на різноманіття поглядів до даної дефініції, кожне з таких тлумачень, як стверджують дослідники, ґрунтується на легальному визначенні злочину та зазначених у законі передумовах кримінальної відповідальності [8, с. 71]. Прибічники одного з підходів, з певними відмінностями, розкривають суть аналізованого поняття, як умисне або необережне позбавлення життя іншої особи, спираючись на теорію кримінального права радянського періоду. Інакше витлумачував поняття вбивства М.Д. Шаргородський, який по даному питанню висловлював полярні міркування, зазначаючи, що вбивством слід називати тільки умисне протиправне позбавлення життя іншої особи, тому випадки позбавлення життя через необережність недоцільно іменувати вбивством. Ряд науковців сьогодення схвалили пропозицію М.Д. Шаргородського. Так, було запропоновано наступне формулювання аналізованого поняття: вбивство – протиправне умисне позбавлення життя іншої особи, вчинене суб'єктом злочину за відсутності обставин, що виключають протиправність такого діяння; або ж умисне злочинне насильницьке протиправне заподіяння смерті іншій людині [10, с. 268]. Показовим є те, що доктриною кримінального права України сприйнята саме друга точка зору, що, однак, спричиняє значні неузгодженості та проблеми у праворозумінні.

Відповідно до чинного кримінального законодавства необережне позбавлення життя іншої людини розглядається, з одного боку, як самостійний злочин проти особистості (ст. 119 КК), а, з іншого, виступає в якості кваліфікуючої або особливо кваліфікуючої ознаки інших умисних і необережних злочинів.

Так, легальне визначення поняття «вбивство» міститься у ч. 1 ст. 115 КК України. Вказана стаття визначає вбивство як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині [2]. У цьому контексті, вирішальною передумовою кваліфікації діянь, передбачених ст. 119 КК України є те, що немало сучасних дослідників у галузі кримінального права слушно вимічають, що використання законодавцем у тексті та назві ст. 119 КК України саме поняття «вбивство» видається непослідовним, враховуючи наступне: якщо об'єднати формулювання вбивства, представлене у ч. 1 ст. 115 КК України та назву і диспозицію ч. 1 ст. 119 КК України, в результаті спостерігатимемо подібне – «умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, вчинене через необережність». Така законодавча помилка вбачається безсумнівною і залишається предметом уваги значного кола науковці, які вказуючи на абсурдність подібного положення, пропонують внесення відповідних змін до КК України.

На думку переважної більшості дослідників, суттєве упущення полягає у вживанні в конструкції даної статті поняття «вбивство». Оскільки, вчиняючи вбивство особа бажає настання суспільно небезпечного наслідку у формі смерті іншої особи, тоді як при необережному заподіянні смерті, вона виступає неочікуваним наслідком [9, с. 29]. Так, піддаючи критиці зміст ч. 1 ст. 115 КК України, С.Д. Шапченко та С.С. Яценко відзначають, що визначення вбивства, запропоноване законодавцем у диспозиції ч. 1 ст. 115 КК України, слід вважати редакційно неточним, зважаючи на відсутність в ньому слова «умисне», що тим самим зумовлює неоднозначність при тлумаченні ст. 119 КК України [2, с. 248]. В.М. Мамчур стверджує, що існуюче кримінально-правове визначення суперечить вимогам законодавчої техніки, адже, сформулювавши вбивство як умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, не можна вживати таке поняття щодо визначення необережного діяння. На його думку, вбивством може бути названо тільки умисне позбавлення життя іншої людини. Я вихід науковець пропонує, вбивство через необережність визначити в КК як «заподіяння смерті з необережності» [8].

Зауважимо, що подібна позиція знайшла свою підтримку у кримінальному законодавстві окремих країн. Так, ст. 109 КК Російської Федерації та ст. 144 КК Республіки Білорусь мають назву «Заподіяння смерті з необережності». При чому у КК Російської Федерації, поняття «убивство» використовується тільки щодо умисного діяння. Подібний підхід свого часу був обґрунтований М. Шаргородським, про що було згадано у попередньому

розділі роботи. КК Республіки Узбекистан (ст. 102), КК Республіки Казахстан (ст. 101), Пенітенціарний кодекс Естонської республіки (ст. 105) теж не включають до поняття «вбивство» спричинення смерті через необережність, оскільки, як вже зазначалося, злочином визнається лише умисне протиправне діяння, тоді як діяння, вчинені з необережності, підлягають кримінальному покаранню тільки у випадках, спеціально передбачених законом [2, с. 251].

Для розв'язання проблеми узгодження назви та змісту ст. 119 КК України, науковці пропонують власні можливі варіанти вирішення. Так, В.К. Гришук пропонує: по-перше, змінити диспозицію ч. 1 ст. 115 КК України, виключивши із визначення вбивства вказівку на умисну форму його вчинення, і сформулювати його як винне протиправне заподіяння смерті іншій людині; по-друге внести зміни до назви і тексту ст. 119 КК України, замінивши термін «вбивство» поняттям «позбавлення життя», що, як вважає вчений, є більш раціональним. В результаті чого, назва і текст ст. 119 КК міститимуть поняття «позбавлення життя через необережність», а це, у свою чергу, повністю відповідатиме поняттю «вбивств», закріпленому в ч. 1 ст. 115 КК України. Дещо більш радикальний спосіб вирішення даного питання пропонує М.П. Короленко. Автор радить вилучити з КК України ст. 119, називаючи її зайвою і шкідливою для становлення правової держави. Свою точку зору він пояснює намаганням попередження уникнення справедливої кари особами, що можуть обернути прогалини КК України на свою користь [7, с. 2-3].

Підводячи підсумки аналізу доктринального та законодавчого визначення поняття «вбивство через необережність», зауважимо, що законодавча дефініція вбивства, наведена в ч. 1 ст. 115 КК, з вказівкою на умисну форму вини, є виправданою тільки в тому випадку, якщо змін зазнає назва та текст диспозиції ст. 119 КК України. Враховуючи вказане, видаються слушними пропозиції окремих науковців назвати в ст. 119 КК України замість «Вбивство через необережність» – «Заподіяння смерті з необережності», відповідним чином виклавши і зміст її диспозиції. Інший варіант передбачає зміну самої ч. 1 ст. 115 КК, та вилучення з її диспозиції вказівки на умисну форму вини.

Розглядаючи проблему необережних злочинів загалом, та вбивства через необережність зокрема, зазначимо, що актуальним залишається питання юридичного аналізу визначеного складу злочину, шляхом дослідження основних його елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони.

Вирішуючи питання про загальний об'єкт вбивства через необережність, зауважимо наступне. Ст. 1 КК України, визначаючи завдання КК, містить перелік охоронюваних законом інтересів, а отже, і об'єктів можливих посягань, до яких належать права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України [2]. Тобто, загальним об'єктом злочину взагалі та вбивства через необережність зокрема є передбачені ст. 1 КК суспільні відносини.

Щодо тлумачення родового об'єкта злочину, то його найчастіше визначають як сукупність рівнозначних або однорідних суспільних відносин, що в комплексі є предметом охорони кримінально-правової норми. Одні автори вважають, що родовим об'єктом досліджуваного виду злочину є життя особи або особа в цілому; або ж певні суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування людини або найцінніші її блага. Часто родовим об'єктом злочинів проти життя особи, в тому числі і необережного заподіяння смерті, називають особу, як єдину істоту, явище природи, що характеризується відповідними фізичними та психічними рисами. В той же час, суто біологічна сутність людини без урахування сукупності суспільних відносин, не має кримінально-правового сенсу [5, с.64]. Отже, родовим об'єктом необережного заподіяння смерті виступає особа (людина) як учасник (носій) певних суспільних відносин або ж життя людини.

Подібно родовому об'єкту злочину, у доктрині кримінального права немає єдності стосовно визначення безпосереднього об'єкта необережного вбивства. Умовно можна виділити два основні підходи до розуміння даного питання. Так, більшість авторів визнають безпосереднім об'єктом вбивства життя або ж права на життя. Інші ж вчені пропонують

об'єктами заподіяння смерті визнавати суспільні відносини, у які вступає особа щодо недоторканності свого природного права на життя або його забезпечення. Деякі науковці обґрунтовують комбіноване тлумачення безпосереднього об'єкта вбивства, а саме: життя людини і суспільні відносини, в якості суб'єкта яких вона виступає; або є особою людини у сукупності із суспільними відносинами в цілому. Однак, такі пропозиції не є коректними, оскільки по-перше, розділяють особу та суспільні відносини, інтереси, виводячи людину за рамки таких суспільних відносин; по-друге, ставлять біологічну сутність людини поза суспільними відносинами, що не має самостійного значення для кримінального права [4, с. 119].

Отже, безпосереднім об'єктом необережного заподіяння смерті є життя людини як сукупність відповідних суспільних відносин, що створюють можливість для життя людини у суспільстві.

Характеризуючи об'єктивну сторону вбивства через необережність, зауважимо, що вона жодним чином не відрізняється від об'єктивної сторони «простого» вбивства. Так, для неї типовими є: 1) суспільно небезпечне діяння (у виді дії або бездіяльності), 2) суспільно небезпечний наслідок, 3) причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та наслідком. Доведено, що вбивство, вчинене через необережність вважається менш суспільно небезпечним, аніж умисне вбивство [4, с. 121].

Керуючись положеннями КК України, зазначимо, що суб'єктом вбивства через необережність може виступати особа, яка досягла шістнадцятирічного віку до моменту вчинення такого злочину. Немаловажною умовою ґрунтовного аналізу суб'єкта злочину, передбаченого ст. 119 КК України, виступає дослідження досить проблемного питання для науки кримінального права, а саме співвіднесення категорій суб'єкта злочину та особистості злочинця, внаслідок частого їх ототожнення. Найперше, зауважимо, що згадані поняття, хоча і є близькими за своїм розумінням, але все ж є різними за обсягом, оскільки категорія суб'єкта злочину значно ширша, аніж поняття особистості злочинця. Пояснення цьому міститься у тлумачення таких понять. Так, формулювання суб'єкта злочину базується на визначених кримінально-правових принципах, та скоріш розкриває правову характеристику особи, яка вчинила злочин, а тому не може бути ототожнено поняттю особистості злочинця, що переважно знаходить своє пояснення через розкриття соціальної природи особи, властивих їй індивідуальних ознак, відносин, взаємозв'язків тощо [11, с. 144-156].

За результатами інструментальних досліджень вивчення особливостей особистості злочинців, що вчинили необережне або умисне вбивство, окремі автори стверджують, що вони мають певні загальні характеристики, які досить легко простежити. Так, винні в заподіянні смерті через необережність у порівнянні з засудженими за «просте» умисне вбивство значно більш товариські, менш жорсткі і суворі по відношенню до інших. Вони краще адаптуються до нових умов соціального середовища і сприймають соціум як менш загрозливий. В той же час, вони так само, як і засуджені за умисне вбивство, схильні до стресового реагування на звичайні життєві ситуації, відзначаються незгодою з прийнятими соціальними нормами, низьким рівнем усвідомлення своєї відповідальності перед іншими, орієнтовані на власні бажання. Таким чином, соціальна дезадаптованість і очікування агресивних дій в ситуаціях, які реально не представляють загрози, виступають загальними рисами засуджених за заподіяння смерті з необережності. [6, с. 680]

Продовжуючи розгляд суб'єктивних ознак складу досліджуваного злочину, звернемося до аналізу суб'єктивної сторони вбивства через необережність. Вже зі змісту та тексту ст. 119 КК України, видається очевидним, що вбивство, передбачене цією статтею відрізняється від решти видів протиправного позбавлення життя тільки ознакою форми вини, тобто суб'єктивної сторони складу злочину. Більшість вітчизняних вчених, сходяться на думці, що для застосування ст. 119 КК України обов'язково потрібно визначити факт необережності відносно злочинного наслідку, а саме смерті іншої особи. Саме по собі діяння, що стало причиною такого наслідку, може бути і умисним, і необережним.

Розглядаючи проблему необережних злочинів загалом, та вбивства через необережність зокрема, зазначимо, що вона досі залишається не достатньо вивченою. Так,

безспірним є високий ступінь суспільної небезпечності (що хоч і визнається меншим аніж для умисних вбивств, однак постійно зростає), певна недосконалість кримінально-правових норм, що регулюють досліджуваний злочин, недостатньо розроблені теоретичні основи даної теми. Тому правильне розуміння основних понятійних категорії визначеного злочину та всебічне дослідження особливостей та ознак основних елементів складу досліджуваного злочину має вирішальне значення для з'ясування ступеня та характеру суспільної небезпеки посягання, а отже правильної кваліфікації злочинного діяння та відмежування від інших видів протиправних дій.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII: прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Верховна Рада України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575
3. Бережний С. Д. Основні підходи до визначення поняття «вбивства» в теорії кримінального права та за чинним Кримінальним кодексом України / С. Д. Бережний, К. С. Бережний // Університетські наукові записки. - 2011. - № 3. - С. 246-254. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_3_36
4. Гришук В. К. Вбивство через необережність за Кримінальним кодексом України 2001 року / В. К. Гришук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2003. - № 1. - С. 118-128. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2003_1_22.
5. Козаченко І. Я. Структура об'єкта в преступлениях против личности // Уголовное право в борьбе с преступностью. – Свердловск: Темплан, 1987.
6. Корецкий Д.А. Проблема оценки тяжести неосторожных преступлений, связанных с лишением жизни / Д.А. Корецкий, Е.С. Стешич // Всероссийский криминологический журнал. - 2017. - Т. 11, № 4. - С. 677–687.
7. Маковецька Н. Є. Поняття вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща / Н. Є. маковецька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 1-11.
8. Мамчур В. Проблема визначення поняття вбивства в кримінальному праві України / В. Мамчур // Право України. – 1999. – № 3. – С. 71-73.
9. Наливайко В. С. Про кримінально-правову охорону життя особи / В. С. Наливайко, Т. В. Наливайко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 25. – С. 27-31.
10. Павленко Т. А. Визначення поняття «вбивство» у доктрині кримінального права та на законодавчому рівні // Порівняльно-аналітичне право. – № 1. – 2015. – С. 263-266.
11. Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти життя особи: проблеми теорії і практики / І.О. Харь // Юридична Наука -2016. - № 4. – С. 144-163.

Байдала О.С., студентка 2 курсу група ЗМКПРп-171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Головко О.М.**, к.ю.н., викладач
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kriminal409@ukr.net

СУБ'ЄКТ ЗАБРУДНЕННЯ АБО ПСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ (СТ. 239 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Вітчизняне кримінальне право щодо суб'єктного складу злочину виходить з того, що злочин – це свідома поведінка окремої особи. Дане положення знаходить своє закріплення і в законі про кримінальну відповідальність (ст.ст. 6, 7 і 8 КК України). Як встановлено цим законом, злочини можуть вчинюватися громадянами України, особами без громадянства та іноземними громадянами. Викладене вказує на те, що будь-яка поведінка, в тому числі і злочинна характерна лише для людини. Але не всяка людина підлягає кримінальній відповідальності, а тільки та, яка відповідає певним ознакам, зокрема, суб'єкт злочину є особою фізичною, осудною та такою, що досягла певного віку, з якого згідно з чинним кримінальним законодавством можливе настання такої відповідальності (ст. 22 КК України) [1, с. 56; 2, с. 122; 3, с. 130].

Згідно з частиною 1 статті 18 КК України, суб'єктом злочину, в тому числі забруднення

або псування земель може бути лише особа фізична (ч. 1 ст. 18 КК України). Визнання суб'єктом злочину фізичної особи відповідає принципу персональної, особистої відповідальності кожної людини за винне вчинення нею суспільно небезпечного діяння. Розглядаючи питання щодо суб'єктного складу злочинів проти довкілля, до складу яких входить і забруднення або псування земель, слід зупинитися на аналізі проблеми визнання суб'єктами злочинів проти довкілля окрім фізичних, ще й юридичних осіб.

Якщо звернутися до досвіду провідних держав світу, то можна побачити, що інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб відомий законодавчим системам США, Канади, Нідерландів, Франції, ФРН, Швейцарії, Шотландії та ін. Але у більшості європейських держав суб'єктом злочину юридична особа не визнається. До таких держав належить і Україна.

Прихильники цієї ідеї можливості притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб вважають, що таке рішення обумовлюється загостренням у багатьох регіонах світу екологічної ситуації і безвідповідальністю винних у цьому юридичних осіб. Окремі з них зазначають, що оскільки суб'єкт у праві в цілому представлений особою не лише фізичною, а й юридичною, яка має правосуб'єктність, то принцип особистої відповідальності при такому підході не порушується. Щодо принципу винної відповідальності, то вони визначають, що дійсно кримінальна відповідальність юридичної особи не відповідає усталеним канонам, але з міркувань прагматизму і доцільності, на їх думку, ця формула виправдана [4, с. 18-27].

Докладно проблему кримінальної відповідальності юридичних осіб за екологічні злочини досліджував Е. М. Жевлаков. Ґрунтуючись на положеннях VI і VII міжнародних конгресів, що відбулися у Римі (1953 р.) і Афінах (1957 р.), які рекомендували застосовувати кримінальну відповідальність до юридичних осіб лише у випадках, передбачених окремими законодавчими системами, він пропонував ввести кримінальну відповідальність юридичних осіб за екологічні злочини. До таких злочинів, на його думку, слід відносити: злочини, що становлять загрозу екологічній безпеці населення (забруднення та отруєння землі, води, повітря; радіаційне забруднення, порушення правил поховання або утилізації радіонуклідів та інших небезпечних речовин і відходів; порушення правил поводження з ядохімікатами та іншими препаратами; забруднення водних об'єктів, моря тощо). Схожу позицію займали й деякі інші автори [2, с. 10-13].

Пропозиції щодо введення кримінальної відповідальності юридичних осіб вносилися і в національній кримінально-правовій літературі. Деякими вченими пропонувалося застосовувати до юридичних осіб, винних у вчиненні злочину, такі види санкцій, як кримінальну реституцію, заборону здійснювати певну діяльність, конфіскацію знарядь і засобів вчинення злочину, оголошення юридичної особи злочинною організацією та її ліквідацію з конфіскацією майна.

Аналіз теоретичних джерел, присвячених проблемі кримінальної відповідальності юридичних осіб, закордонний досвід в цьому плані і стан боротьби зі злочинністю, включаючи екологічні делікти, переконав вітчизняного законодавця у недоцільності в сучасних умовах прийняття формули "суб'єкт злочину – юридична особа".

Із обґрунтованою критикою визнання юридичної особи суб'єктом екологічних злочинів виступив С. Б. Гавриш. На його думку, несприйнятливість для вітчизняного кримінального законодавства такого рішення пояснюється, по-перше, відсутністю у КК України спеціальних правил і принципів, які б забезпечували можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб. По-друге, недоцільністю такого підходу з огляду на те, що юридична особа як правове вираження організаційних форм діяльності фізичних осіб виступає лише інструментом, засобом її здійснення. По-третє, оскільки таке рішення не відповідає принципу особистої відповідальності винної особи, то воно неминуче викличе притягнення до кримінальної відповідальності невинних осіб. Четвертий аргумент зводиться до того, що притягнення до кримінальної відповідальності як юридичної особи в цілому, так і фізичної особи призведе до подвійної відповідальності. При такій ситуації буде порушений один із найважливіших конституційних принципів, закріплений статтею 61

Конституції України, відповідно до якої “ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер” [5, с. 520-525]. Цю точку зору підтримує і Н. О. Гуторова. Вона вважає, що злочин вчиняється свідомо, а свідомість характерна лише для людини і тому кримінальну відповідальність повинні нести тільки фізичні особи (службові, матеріально відповідальні та ін.) [6, с. 278]. В літературі існують схожі точки зору [7, с. 28-29].

Підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що суб’єктом злочину за кримінальним законодавством України, у тому числі передбаченого статтею 239 КК України, може бути лише фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства). Це положення підтверджується статтями 6 – 8 КК України.

Необхідно зауважити, що чинний КК України захищає важливі блага і цінності від суспільно небезпечної, протиправної і винної поведінки людини. Так, наприклад, забруднення або псування ґрунтового покриву земель в результаті виробничої діяльності підприємства само по собі є протиправним, але підприємство неможливо притягнути до кримінальної відповідальності. По-перше, підприємство – це, насамперед, сукупність певних суб’єктів – робітників, спеціалістів чи інших осіб, що виконують якусь діяльність (роботу), а забруднення або псування ґрунтового покриву земель відбувається з вини конкретної людини (працівника), яка порушує встановлені правила поведіння, наприклад, із шкідливими речовинами. По-друге, якщо від поведінки окремого суб’єкта залежить вся діяльність підприємства (суспільно корисна чи суспільно шкідлива), то і відповідальність повинен нести лише цей суб’єкт. По-третє, притягнення до кримінальної відповідальності підприємства фактично означатиме притягнення до кримінальної відповідальності і осіб, що не скоювали суспільно небезпечних, протиправних, винних діянь, але працюють на цьому підприємстві.

Ще однією обов’язковою ознакою суб’єкта злочину є осудність особи (ч. 1 ст. 18 КК України). Осудною, відповідно до частини 1 статті 19 КК України, визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати характер свого діяння (дії чи бездіяльності) і керувати ним. Питання осудності і неосудності були предметом багатьох наукових досліджень у кримінальному праві. Ця проблема продовжує дискутуватися, але зміст дискусії виходить за межі цього дослідження. Нижче будуть розглянуті лише ті аспекти, які мають безпосереднє відношення до теми даної роботи. Розглянемо проблему визнання суб’єктом злочину, передбаченого статтею 239 КК України, обмежено осудного.

Обов’язковою ознакою суб’єкта злочинного забруднення або псування земель виступає його обов’язок дотримуватися відповідних спеціальних правил поведіння із шкідливими для життя, здоров’я людей або довкілля речовинами, відходами та іншими матеріалами. Законодавець, у диспозиції статті 239 КК України зазначив, що всі шкідливі речовини і матеріали є джерелами підвищеної небезпеки і при поводженні з ними особа повинна мати певні знання і розуміти їх небезпечність. Крім того, вона має передбачати ті негативні наслідки, які можуть наступити при порушенні встановлених правил поведіння з цими речовинами. Це вказує на можливість існування спеціальної осудності у суб’єкта злочинного забруднення або псування земель.

До обов’язкових ознак суб’єкта злочину відноситься вік настання кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 18 КК України). Відповідно до статті 20 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення злочину вже виповнилося шістнадцять років. Частиною 2 цієї статті передбачений знижений вік кримінальної відповідальності – 14 років. В основу його встановлення покладені наступні критерії: рівень розумового розвитку особи; значна поширеність та дуже висока суспільна небезпека злочинів, зазначених у частині 2 статті 20 КК [2, с. 124; 3, с. 133]. Перелік злочинів, за які законодавцем встановлюється знижений вік кримінальної відповідальності, вичерпний. До цього переліку не включено статтю 239 КК України. Отже, вік кримінальної відповідальності за злочинне забруднення або псування земель складає 16 років.

Встановлюючи шістнадцятирічний вік, як вік настання кримінальної відповідальності за злочинне забруднення або псування земель, законодавець виходив з того, що будь-яка осудна

особа лише при досягненні нею цього віку здатна розуміти фактичну, юридичну та соціальну сторону діяння, яке виражається у порушенні природного якісного стану земель. В цьому віці винний має достатньо знань про шкідливі властивості різних речовин, передбачає ті негативні наслідки, що можуть бути спричинені злочинним забрудненням або псуванням ґрунтового покриву земель, а також усвідомлює характер та ступінь суспільної небезпеки та протиправність вчинення таких дій.

Крім того, слід зазначити, що встановлення вказаного віку кримінальної відповідальності викликано особливостями об'єктивної сторони злочинного забруднення або псування земель. Як відомо, цей злочин вчиняється з порушенням спеціальних правил та з використанням шкідливих речовин і матеріалів, а також технічних приладів – джерел забруднення. Слід враховувати, що здійснювати певні операції із шкідливими речовинами, відходами чи іншими матеріалами особа може лише з шістнадцятирічного віку, оскільки такі речовини фактично відносяться до джерел підвищеної небезпеки, що накладає певні індивідуальні обмеження. Для того, щоб особа мала відповідний дозвіл, вона повинна отримати спеціальну освіту та розуміти властивості відповідних шкідливих речовин та матеріалів. Це можливо лише після того, як особі виповнилося шістнадцять років.

Окремої уваги заслуговує проблема можливості встановлення кримінальної відповідальності за злочинне забруднення або псування земель для службових осіб. До таких осіб, згідно з приміткою до 1 статті 364 КК України, відносяться особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Такі функції може виконувати також особа, на яку покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що за чинним кримінальним законодавством України, суб'єктом злочину, передбаченого статтею 239 КК України, може бути особа, яка зобов'язана виконувати спеціальні правила поведінки зі шкідливими для життя, здоров'я людей чи довкілля речовинами, відходами чи матеріалами. До таких осіб відносяться, по-перше, службові особи, які зобов'язані контролювати певний виробничий процес і на яких покладено обов'язок контролювати та не допускати забруднення земель незалежно від їх цільового призначення (наприклад, працівники, які керують виробничою ланкою з виробництва речовин, чи інших матеріалів, збереженням, застосуванням, утилізацією шкідливих речовин та матеріалів). По-друге, працівники, які безпосередньо виконують суто професійні функції з виробництва, збереження, застосування, утилізації цих речовин та матеріалів. Чинна редакція статті 239 КК України значно звужує межі своєї дії, закріпивши суб'єктом цього злочину лише осіб на котрих покладено обов'язок не порушувати спеціально встановлених правил. Проблему, що виникає у процесі застосування зазначеної статті, пропонується вирішити шляхом виокремлення забруднення ґрунтового покриву земель від іншого їх псування. Це буде означати, що суб'єктом забруднення ґрунтового покриву земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля буде спеціальний – особа, на яку покладено спеціальну заборону: “не погіршувати якісний стан ґрунтового покриву земель шкідливими речовинами, відходами чи іншими матеріалами через порушення спеціальних правил”. А суб'єктом іншого псування буде загальний суб'єкт – особа на яку покладено загальну заборону: “взагалі не погіршувати якісний стан ґрунтового покриву земель”.

Суб'єкт злочинного забруднення або псування земель повинен мати наступні обов'язкові ознаки: 1) бути особою фізичною; 2) бути особою осудною; 3) мати вік з якого може наставати кримінальна відповідальність – це 16 років; 3) бути спеціально зобов'язаним щодо забезпечення екологічної безпеки у сфері охорони природного якісного стану земель.

Таким чином, суб'єктом злочинного забруднення або псування земель за умови внесення доповнень до тексту статті 239 КК України в залежності від особливостей об'єктивної сторони

можуть бути такі категорії осіб: спеціальний суб'єкт при забрудненні ґрунтового покриву земель – службові особи, на яких покладено обов'язок не порушувати спеціальні правила та забезпечувати охорону земель від погіршення їх якісного стану; особи, які не є службовими, а виконують певні професійні функції з обов'язком дотримуватись спеціальних правил щодо запобігання погіршення якісного стану ґрунтового покриву земель, діяльність яких пов'язана з використанням, збереженням, транспортуванням, переробкою шкідливих для життя, здоров'я людини чи довкілля шкідливими речовинами, матеріалами або відходами. Загальний суб'єкт – при іншому псуванні ґрунтового покриву земель – будь-які особи, які використовують землю в якості об'єкта власності або господарювання (землевласники, землекористувачі), чи взагалі не є носіями земельних прав.

Список використаних джерел

1. Владимиров В.А., Левицкий Г.А. Субъект преступления по советскому уголовному праву. М.: НИИРЮ Высшей школы МООН РСФСР, 1964. 59 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Відп. ред. Я.Ю. Кондратьєв. К.: Правові джерела, 2002. 432 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ. Харків: Юрінком. Право, 2002. 416 с.
4. Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления // Гос-во и право. 2000. № 8. С. 18 – 27.
5. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ. 2002. 634 с.
6. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів. Х.: Вид. НацУВС, 2001. 383 с.
7. Повелицына П.Ф. Уголовно-правовая охрана природы в СССР: Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. М., 1991. 40 с.

Берднік І.В., к.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального права та правосуддя
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: inna_berdnik1983@ukr.net

БЕЗПОСЕРЕДНІ ОБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВОДНІ РЕСУРСИ

В даній статті розглянемо визначення та характеристики безпосередніх об'єктів злочинів на спеціальному (ст.ст. 236-239-1, ст. 240, ст.ст. 245-248, ст.ст. 252-254 Кримінального кодексу (далі – КК) України) та конкретному (ст. 239-2, ст.ст. 242-244, ст.ст. 249-250 КК України) рівнях, використовуючи при цьому концепцію «об'єкт злочину – соціальні цінності» та враховуючи, що різновидами соціально-правових явищ, які визнаються об'єктом злочину в межах цієї концепції, є: 1) права, свободи і правоохоронювані інтереси фізичних осіб, юридичних осіб, суспільства, територіальних громад, об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування та держави; 2) потерпілі (фізичні та юридичні особи, суспільство і держава); 3) соціальні зв'язки між членами суспільства з приводу реалізації належних їм прав, свобод та інтересів, у тому числі у формі правовідносин у разі їх врегулювання нормами права.

Отже, потерпілими від злочину, передбаченого ст. 236 КК у частині незаконних дій з водними ресурсами, слід визнавати фізичних та юридичних осіб, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення якоїсь із злочинних дій, що входять до об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину і заподіяли шкоду життю та здоров'ю людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки. При цьому реалізація прав і свобод фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян відбувається в процесі їх взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування. Така взаємодія відбувається через соціальні зв'язки у сфері водокористування, що набувають форми правовідносин, які реалізуються під час проектування, розміщення, будівництва,

реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатацію та ліквідацію підприємств водного господарства, водних споруд та інших водних об'єктів. У випадку порушення порядку здійснення оцінки впливу на водні ресурси, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатацію та ліквідацію підприємств водного господарства, водних споруд та інших водних об'єктів, особи, які взагалі не є суб'єктами соціальних зв'язків, що «забезпечують» функціонування водних ресурсів, здійснюють зовнішній вплив на ці соціальні зв'язки та призводять до їх розриву.

У свою чергу, потерпілими від злочину, передбаченого ст. 237 КК у частині незаконних дій з водними ресурсами, можуть бути будь-які фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чії права та свободи, передбачені чинним законодавством України, не були реалізовані в результаті злочинних діянь, що входять до об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину і це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки. При цьому реалізація прав і свобод фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян відбувається в процесі їх взаємодії з спеціально уповноваженими органами (особами), зокрема у сфері водокористування, на які(у) покладено обов'язок здійснювати дезактиваційні або інші відновлювальні заходи щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення. Така взаємодія відбувається через соціальні зв'язки у сфері водокористування, що набувають форми правовідносин, які реалізуються в процесі проведення дезактиваційних або інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення. У разі вчинення злочину, передбаченого ст. 237 КК, соціальні зв'язки, що «забезпечують» функціонування водних ресурсів, розриваються суб'єктом, який здійснює внутрішній вплив на них (особою, на яку покладено обов'язок здійснювати дезактиваційні або інші відновлювальні заходи щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення).

Переходячи до злочину, передбаченого ст. 238 КК (у частині незаконних дій з водними ресурсами), слід зазначити, що потерпілими від нього виступають фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення злочинного діяння, передбаченого об'єктивною стороною розглядуваного складу злочину. При цьому реалізація прав і свобод фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян відбувається в процесі їх взаємодії з уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування через соціальні зв'язки у сфері використання та охорони природних ресурсів, в тому числі і водних ресурсів, що набувають форми правовідносин, які реалізуються в процесі доведення до людей відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, пов'язаних із забруднення водних ресурсів, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ. У випадку приховування або умисного перекручення відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, пов'язаних із забруднення водних ресурсів, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, службова особа будучи суб'єктом соціальних зв'язків, що «забезпечують» функціонування і охорону водних ресурсів, здійснює внутрішній вплив на ці соціальні зв'язки, що призводить до їх розриву.

Якщо говорити про злочини, передбачені ст.ст. 239, 254 КК (у частині незаконних дій з водними ресурсами), то потерпілими від нього виступають фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення злочинних діянь, передбачених об'єктивною стороною розглядуваних складів злочинів. При цьому реалізація прав і свобод фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян відбувається в процесі їх взаємодії між собою та з суб'єктами, які здійснюють господарську чи іншу діяльність, пов'язану з виробництвом, переробкою, скиданням і т.д. речовин, відходів та інших матеріалів, які є шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, а також органами державної влади та місцевого самоврядування, які видають спеціальні дозволи, у яких визначено обсяги відходів. Така взаємодія відбувається через соціальні зв'язки у сфері охорони і використання земель водного фонду, що набувають форми правовідносин щодо раціонального використання земель водного фонду. У випадку забруднення, або псування

земель, в тому числі водного фонду, речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливим для життя, здоров'я людей або довкілля, суб'єкт господарської чи іншої діяльності, будучи суб'єктом соціальних зв'язків, що «забезпечують» безпечне використання земель водного фонду, здійснює внутрішній вплив на ці соціальні зв'язки, що призводить до їх розриву. У разі вчинення злочину, передбаченого ст. 254 КК, розрив соціальних зв'язків, що «забезпечують» функціонування водних ресурсів, відбувається коли винна особа, яка виступає їх суб'єктом, здійснюючи внутрішній вплив на них, здійснює безгосподарське використання земель водного фонду, що спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту.

Потерпілими від злочину, передбаченого ст. 239-1 КК (у частині незаконних дій з водними ресурсами), слід визнавати фізичних та юридичних осіб, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення злочинних дій, що входять до об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину. При цьому реалізація прав і свобод фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян відбувається в процесі їх взаємодії з органами, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, оскільки власники земельних ділянок та землекористувачі не мають права здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу органів. У випадку незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель водного фонду, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, особи, які взагалі не є суб'єктами соціальних зв'язків, що «забезпечують» використання та охорону водних ресурсів, здійснюють зовнішній вплив на ці соціальні зв'язки, що призводить до їх розриву.

Переходячи до злочину, передбаченого ст. 239-2 КК, слід зазначити, що потерпілими від нього виступають фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення злочинних діянь, що входять до об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину. При цьому реалізація прав і свобод фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян відбувається в процесі їх взаємодії з органами, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, оскільки власники земельних ділянок та землекористувачі не мають права здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу органів. У випадку незаконного заволодіння поверхневим (грантовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах, які взагалі не є суб'єктами соціальних зв'язків, що «забезпечують» використання та охорону водних ресурсів, здійснюють зовнішній вплив на ці соціальні зв'язки, що призводить до їх розриву.

Потерпілими від злочину, передбаченого ст. 240 КК (у частині незаконних дій з водними ресурсами), слід визнавати фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення злочинних дій, що входять до об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину. При цьому реалізація прав і свобод фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян відбувається в процесі їх взаємодії з органами, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною надр, оскільки на видобування корисних копалин загальнодержавного значення необхідний спеціальний дозвіл, акт, що засвідчує гірничий відвід, проект плану гірничих робіт. У випадку порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, особи, які взагалі не є суб'єктами соціальних зв'язків, що «забезпечують» використання та охорону надр, здійснюють зовнішній вплив на ці соціальні зв'язки та призводять до їх розриву.

Потерпілими від злочину, передбаченого ст. 242 КК, є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення

злочинних дій, що входять до об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину. При цьому реалізація прав і свобод фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян відбувається в процесі їх взаємодії з особами, на яких покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил щодо охорони вод (водних об'єктів). Така взаємодія відбувається через соціальні зв'язки у сфері охорони і використання вод (водних об'єктів), що набувають форми правовідносин, які реалізуються в процесі охорони вод (водних об'єктів). У разі вчинення злочину, передбаченого ст. 242 КК, розрив соціальних зв'язків, що «забезпечують» функціонування водних ресурсів, відбувається коли винна особа, яка виступає їх суб'єктом, здійснюючи внутрішній вплив на них, порушує правила охорони вод (водних об'єктів), що спричиняє забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя та здоров'я людей чи довкілля.

Потерпілими від злочину, передбаченого ст. 243 КК, є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення злочинних дій, що входять до об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину. При цьому реалізація прав і свобод фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян відбувається в процесі їх взаємодії з особами, на яких покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил щодо охорони внутрішніх морських вод, територіальних вод України, вод виключної (морської) зони України, відкритого моря, а також особами морського або повітряного судна або інших засобів чи споруд, що знаходяться у морі, спеціально відповідальна за надання інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання. Така взаємодія відбувається через соціальні зв'язки у сфері охорони і використання моря, що набувають форми правовідносин, які реалізуються в процесі охорони водних ресурсів. У разі вчинення злочину, передбаченого ст. 243 КК, розрив соціальних зв'язків, що «забезпечують» функціонування водних ресурсів, відбувається коли винна особа, яка виступає їх суб'єктом, здійснюючи внутрішній вплив на них, забруднює море матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконно скидає чи здійснює поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів.

Потерпілими від злочину, передбаченого ст. 244 КК, є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення злочинних дій, що входять до об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину. При цьому реалізація прав і свобод фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян відбувається в процесі їх взаємодії з особами, які зобов'язані дотримуватися законодавства про континентальний шельф, а також особами, що відповідають за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні безпеки, на яку покладено обов'язок вжиття заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії. Така взаємодія відбувається через соціальні зв'язки у сфері охорони і використання водних ресурсів, що набувають форми правовідносин, які реалізуються в процесі їх охорони. У разі вчинення злочину, передбаченого ст. 244 КК, розрив соціальних зв'язків, що «забезпечують» функціонування водних ресурсів, відбувається коли винна особа, яка виступає їх суб'єктом, здійснюючи внутрішній вплив на них, порушує законодавство про континентальний шельф України, що заподіяло істотну шкоду, а також не вживає заходи для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії, якщо це створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю чи здоров'ю людей.

Потерпілими від злочинів, передбачених ст. 245-246 КК (у частині незаконних дій з водними ресурсами), є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чії потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним

законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення злочинних дій, що входять до об'єктивної сторони розглянутих складів злочинів. При цьому реалізація прав і свобод фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян відбувається в процесі їх взаємодії з особами, які зобов'язані здійснювати раціональне використання зелених насаджень розташованих вздовж водних об'єктів, дерев і чагарників у лісах. Така взаємодія відбувається через соціальні зв'язки у сфері охорони і використання лісів, що набувають форми правовідносин, які реалізуються в процесі охорони лісів. У разі вчинення злочинів, передбачених ст. 245-246 КК, розрив соціальних зв'язків, що «забезпечують» функціонування лісових ресурсів, відбувається коли винна особа, яка виступає їх суб'єктом, здійснюючи внутрішній вплив на них, знищує або пошкоджує зелені насадження навколо водних об'єктів вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом (ст. 245 КК України) та здійснює незаконну порубку дерев та чагарників у лісах, захисних та інших лісових насаджень, що заподіяло істотну шкоду, зокрема, зміну русла річки.

Нарешті, потерпілими від злочинів, передбачених ст.ст. 249, 250 КК, є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, чий потреби й інтереси, гарантовані відповідними правами та свободами, передбаченими чинним законодавством України, не були задоволені в результаті вчинення злочинних діянь, передбачених об'єктивною стороною розглянутих складів злочинів. При цьому реалізація прав і свобод фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян відбувається в процесі їх взаємодії між собою, які зобов'язані дотримуватися правил охорони водних ресурсів, а також з державними органами, які видають спеціальний дозвіл на вилов водних ресурсів, а також для проведення вибухових робіт. Така взаємодія відбувається через соціальні зв'язки у сфері охорони і використання водних ресурсів. У випадку незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин, будучи суб'єктом соціальних зв'язків, що «забезпечують» безпечно використання водних ресурсів, здійснює внутрішній вплив на ці соціальні зв'язки, що призводить до їх розриву.

Переходячи до визначення безпосередніх додаткових об'єктів злочинів проти водних ресурсів, зазначимо, що в ст.ст. 236-254 КК України, є життя та здоров'я особи. здоров'я населення; нормальний якісний стан інших об'єктів природи (атмосферного повітря, надр, земельних ресурсів, об'єктів флори та фауни тощо); г) власність та інші соціальні інтереси, блага та цінності, яким шкода завдається в результаті вчинення діянь, що передбачені диспозиціями аналізованих складів злочинів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 25.11.2018).

Блохін Д.В., студент 2 курсу, група МКПРп - 171, юридичного факультету
Науковий керівник: проф. **Берднік І.В.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: dimka9541645@gmail.com

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СПІВУЧАСТЬ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ

Відповідно до чинного кримінального законодавства (ст. 26 Кримінального кодексу України) співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину [1, с. 5].

Це формулювання вироблене в результаті довголітніх теоретичних досліджень і є розвитком поняття співучасті, що містилося у ст. 19 КК 1960р. Таким чином співучасть – це об'єднання, коли кілька осіб вчиняють злочин спільно і умисно.

Інститут співучасті фактично починає свою історію з «Соборного уложения» царя Олексія Михайловича 1649 року. Цей пам'ятник вперше систематизував існуючі до нього закони Російської Імперії, в тому числі питання, які стосувалися співучасті у злочині. «Соборное уложение» 1649 року визначало основні положення співучасті, її ознаки та види співучасників, такі як підбурювач, пособник та виконавець, індивідуалізувало відповідальність осіб, які спільно брали участь в скоєнні злочину. Також вперше з'являються поняття скопу та змови. В статті 19 передбачена сувора відповідальність вже за одно недонесення про скоп чи змову проти царя: «А будет кто сведав, или услыша на Царское Величество в каких людях скоп или заговор, или иной какой злой умысел, а Государю и Его Государевым Боярам и Ближним людям, и в городах Воеводам и приказным людям про то не известит, а Государю про то будет ведомо, что он про такое дело ведал, а не известил, и сыщется про то допряма: и его за то казнити смертию, без всякой пощады» [2, с. 5].

Пособники злочину або згідно з «Уложением» – «товарыщи», іноді каралися легше виконавця, а іноді – і нарівні з ним. Так, стаття 198 визначала: «А будет кто приедет к кому-нибудь на двор насильством, скопом и заговором, умысля воровски, и учинит над тем, к кому он приедет, или над его женою, или над детьми, или над людьми смертное убойство, а сыщется про то допряма, и того, кто такое смертное убойство учинит, самого казнити смертию же, а товарищев его всех бити кнутом и сослати, куды государь укажет» [1, с. 156]. З аналізу цієї статті можна зробити висновок, що поряд з об'єктивними ознаками співучасті у злочині – наявність кількох осіб, виділяється і суб'єктивна – умисна участь у злочині, оскільки слова «умысля воровски» відносяться як до виконавця злочину, так і до його «товарышів». Крім цього, «Соборное Уложение» проводить розподіл співучасників на головних винуватців, пособників (ст. I, гл. V), підбурювачів (гл. XXII, ст. ст. 12,13,19).

Головним пам'ятником кримінального законодавства XIX століття в Російській імперії являлось «Уложение о наказаниях» 1845 року, яке у виданні 1885 року діяло до Жовтневої революції. В третьому відділі глави V «Уложения» було визначено види співучасті, а також диференційовані співучасники в залежності від певних видів співучасті. Так, «Уложение» 1845 року розрізняло два види співучасті: співучасть без попередньої змови та співучасть із попередньою змовою. Згідно зі статтею 13 «Уложения» в залежності від певного різновиду спільної діяльності винних, розрізнялись такі види співучасників: заводії, спільники, підбурювачі та пособники. Так, «...в преступлениях, учиненных несколькими лицами по предварительному их на то согласию, признаются зачинщиками: те, которые, умыслив содеянное преступление, склонили на то других, и те, которые управляли действиями при совершении преступления или покушения на оное, или же первые к тому приступили; ... подговорщиками или подстрекателями: те, которые, не участвуя сами в совершении преступления, употребляли просьбы, убеждения, подкуп и обещание выгод, или обольщения и обман, или же принуждение и угрозы, дабы склонить к оному других» [3, с. 6–7].

Нове «Уголовное Уложение», затверджене 22 березня 1903 року, в значній мірі змінило та реформувало постанови про співучасть у злочині. В ньому не тільки спрощувалась система видів співучасників та більш детально регламентувалась їх роль у вчиненні злочину, а й диференціювалась їх відповідальність, уперше закріплювалось поняття співучасті, а також виділялись чотири форми спільної злочинної діяльності: співучасть за попередньою змовою, без такої, злочинна спільнота та шайка. В «Уложении» 1903 року також містилась постанова про звільнення від кримінальної відповідальності при добровільній відмові співучасників від скоєння певного злочину (ст. 52).

Новелою нового «Уложения» було закріплення поняття співучасті, головна ознака якого – згода між учасниками на один чи декілька визначених або невизначених злочинних діянь.

Постановою НКЮ від 12 грудня 1919 року були прийняті «Руководящие начала по уголовному праву РСФСР». Положенням про співучасть був присвячений Розділ V. В статті 21 цього документу зазначалось, що «за деяния, совершаемые сообща группой лиц (шайкой, бандой, толпой), наказываются как исполнители, так и подстрекатели и пособники».

Затверджений ВУ ЦВК 23 серпня 1922 року Кримінальний кодекс УРСР також не передбачав поняття співучасті, що негативно позначалось на стадії переслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, яких звинувачували в скоєнні злочину у співучасті. Разом з тим Кримінальний кодекс УРСР 1922 року врахував недоліки «Руководящих начал» стосовно встановлення критеріїв диференціації відповідальності співучасників. Так, в статті 15 зазначалось, що «... Мера наказания каждому из соучастников преступления определяется как степенью участия, так и степенью опасности преступника и совершенного им преступления» [4, с. 15].

У зв'язку зі створенням СРСР були прийняті «Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» в 1924 році і на їх підставі 1 липня 1927 року вступив у дію новий Кримінальний кодекс України. Зазначені нормативні акти не передбачали принципово нових положень порівняно із законодавством про співучасть, яке діяло раніше.

Суттєвим досягненням розвитку інституту співучасті стало набрання чинності «Основ уголовного законодательства Союза ССР» в 1958 році і прийняття на їх підставі Кримінального кодексу України 28 грудня 1960 року.

Кримінальний кодекс 1960 року закріпив поняття співучасті: «Соучастием признается умышленное совместное участие двух или более лиц в совершении преступления» [5, с. 19], зазначивши тим самим формальні об'єктивні та суб'єктивні ознаки даного поняття. Крім цього, Кримінальний кодекс 1960 року доповнив коло співучасників новою фігурою організатора, давши йому також, як і іншим видам співучасників, чітке визначення. Також був встановлений новий принцип призначення покарання кожному із співучасників у зв'язку зі ступенем та характером участі кожного із них у вчиненні злочину.

Даний акт з багато численними доповненнями проіснував на законодавчому рівні до прийняття Кримінального кодексу України 5 квітня 2001 року, в якому вперше були закріплені окремі форми співучасті (ст. 28 КК України), а також вдосконалені ознаки поняття співучасті та видів співучасників.

Аналіз сучасної структури і динаміки злочинності свідчить, що відбувається зростання рівня організованої злочинності, яка з кожним роком набуває нових небезпечних форм. Тому, на нашу думку, необхідно направити зусилля на удосконалення кримінально-правових норм про співучасть, особливо таких небезпечних її форм як організована група та злочинна організація.

Водночас слід зазначити, що діючий нині Кримінальний кодекс України найбільш оптимально регулює взаємовідносини між державою та особами, які спільно посягають на ті чи інші цінності в суспільстві у порівнянні з раніше діючим законодавством про співучасть. Однак завжди існувала і буде існувати необхідність подальшого вдосконалення цього закону, виходячи з реалій сучасного життя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 25.11.2018).
2. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое с 1649 по 1825 г. – СПб.: Печатано в Типографии 2 Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. 679 с.
3. Свод законов уголовных. Часть первая. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. СПб.: Издание 1885 год. 987 с.
4. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 года. Х.: Издание Наркомюста УССР, 1922. С. 100;
5. Уголовный кодекс Украины. Х.: ООО «Одиссей», 1998. 465 с.

ТЕОРІЇ ПОКАРАННЯ У НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Вчення про покарання - пеналогія (від лат. «poena» - покарання) - має давню історію і своїми витокami сягає в античну філософію, в рамках якої, як відомо, зародилося багато галузей знань про суспільство, державу і право. Давньогрецький філософ Протагор ще в V ст. до н.е. писав про необхідність встановлення в державі покарань, орієнтованих не на помсту, а на утилітарні (корисні) цілі, обґрунтовував необхідність таких покарань, як вигнання і смертна кара.

Поняття «покарання» поєднується в науці та побуті з поняттям «злочину», а говорячи ширше, - з поняттям «проступку». Без покарання немає злочину, а без злочину немає покарання. Іншими словами, поєднання «злочин - покарання» покликане дати певний ефект, і цей ефект - вплив на людину, стимулювання її до поведінки певного роду. Коли такого стимулювання немає, то немає ні злочину, ні покарання, ні кримінального права взагалі.

Визначившись з тим, що не є покаранням, звернемося до самого покарання, до його суті і призначення. Ця проблема завжди була в центрі уваги криміналістів, філософів, психологів та інших представників громадських наук. Сумарно обговорювалися і обговорюються моральне виправдання покарання і його моральна допустимість.

Соціаліст-утопіст Р.Оуен вважав, що, оскільки держава сама винна в тому, що людина скоїла злочин, значить вона не може карати злочинця.

Ті, хто визнавав покарання, якщо узагальнити їх аргументи, вважали, що оскільки в суспільстві існує примус, має існувати і покарання, що без покарання не було б дисципліни і самого громадського життя. Однак одні вважали, що допустимі будь-які покарання, інші вважали, що форми примусу повинні бути гуманні.

У цих суперечках народжувалися різні теорії покарання - теорії відплати, залякування, доцільності, психологічного примусу, загладження шкоди і т.д. Була навіть теорія покарання як космічної необхідності морального порядку (Гуго Гроцій).

У ширшому плані теорії ділилися на абсолютні, відносні та змішані. Абсолютні теорії розглядали покарання як самоціль (Кістяківський, Фойницький). Його розглядали як моральну необхідність, як кару без очікуваного результату. Відносні теорії - це теорії прагматичні: надійності, доцільності. Змішаним теоріям були властиві спроби знайти золоту середину [1, с. 336].

Всі ці теорії були відображенням впливу на громадську думку видатних мислителів минулого - Протагора, Платона, Арістотеля.

Протагор першим виступив проти введення в покарання помсти, висунувши ідею про виправлення злочинця і знешкодження його. Йому належало судження, що покарання - засіб для виправлення викривленої судини. Платон розглядав покарання як благо для злочинця. Покарання робить покараного краще. Арістотель бачив в покаранні відплату. При застосуванні покарання повинно бути забезпечено рівне право для всіх. Покарання відрізняється від помсти, бо помста - результат роздратування і гніву. Карати в роздратуванні не можна. Гнів слід допускати при покаранні винного. Загалом же покарання має бути засобом попередження злочинів.

Що стосується буржуазного суспільства, слід зазначити школу природного права - Локка і Гоббса в Англії, Гуго Гроція в Голландії, Монтеस्क'є у Франції.

Гуго Гроцій вважав, що в покаранні потрібно бачити благо злочинця, користь для скривдженого і для суспільства. Гоббс пов'язував з покаранням завдання налякати тих, хто не вчиняв злочин. Монтеस्क'є вимагав рівності всіх перед законом, відповідності покарання злочину. Беккарія писав про те, що мета покарання полягає не в катуванні і муках людини і не

в тому, щоб зробити неіснуючим вже скоєний злочин; мета покарання полягає тільки в тому, щоб перешкодити винному знову завдати шкоду суспільству й утримати інших від вчинення того ж.

Пуфендорф і Кант (Німеччина) стояли за таліон. Покарання - це відплата. Бартом стверджував, що покарання аморальне, але, тим не менше, воно необхідне для держави і суспільства. Аморально, але необхідно. Це означало, що держава може не церемонитися з вибором засобів стосовно злочинця: або відмовлятися від підтримки громадського порядку, або заподіяти зло злочинцеві. Право покарання корениться в моральній крайній необхідності.

А. Фейєрбах бачив в покаранні психічний примус. Звідси випливає, що чим вище покарання, тим більше його примусова сила. Він вважав, що покарання має загрожувати більшим злом, ніж вигода, одержана людиною від вчинення злочину.

Представник соціологічної школи італієць Франческо Каррара вважав, що покарання не має на меті зробити людину, що здійснила злочин, хорошою. Його мета лише попередити злочин. Покарання має формувати у людей свідомість того, що закон здійснить загрозу, яка в ньому міститься.

Редер (Німеччина) вважав, що покарання - розумний і необхідний засіб знищення у злочинця протиправної волі. Таким чином, покарання усуває у злочинця протиправну волю. Звідси мета покарання - морально виправити злочинця. У всякому разі погляди автора привели його до доцільності невизначених, майже безстрокових вироків.

Норвезький вчений І. Анденес зазначає, що покарання має загальну попереджувальну дію трьох видів: воно може мати ефект залякування, може посилювати моральні заборони (моральний ефект) і може стимулювати звичну правослужняну поведінку [2, с.145]. Для законодавця більш важливо добитися не просто залякування, а формування заборони і звички. Це слід сприймати як аксіому, зважаючи на те, що така мета покарання, як залякування, заперечувалася ще багато століть тому. Але заміна покарання іншими заходами не веде до порушення законності, до судового та позасудового свавілля, часто під виглядом врахування особливостей особистості. Чи можна в боротьбі зі злочинністю використовувати заходи психіатрії? Прирівнювати хворого до злочинця - аморально і юридично безграмотно.

Як вірно писав І.І. Карпець, якщо який-небудь засіб в суспільній практиці не є універсальним, то аж ніяк не означає, що від нього потрібно відмовитися. Якщо воно не універсально, то це не означає, що воно марно. Придумати засіб, придатний на всі випадки життя, неможливо взагалі. Але очевидно, що кожному засобу є своє місце в житті. Про роль і значення покарання свідчить таке питання: що було б, якби всі покарання скасували б?

Покарання за своїм змістом, зазначав М.Д. Шаргородський, завжди містить в собі позбавлення злочинця певного блага і, таким чином, покарання як і будь-яке позбавлення, пов'язано із стражданням злочинця. Саме у цьому значенні, зазначає вчений, покарання є карою [3, с.5].

За змістом кримінально-правове залякування моральне, тому що націлює на припинення крайнього аморалізму, яким є злочин.

Відповідно до ст. 50 Кримінального кодексу України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

На думку деяких вчених, мета виражає не тільки те, що повинно відбутися в майбутньому, але і те, що потрібно робити, як і якими засобами, до чого прагнути, щоб здійснити бажане. У цьому — особливість мети, що позначає не будь-яке майбутнє, а лише необхідний результат, який досягається через діяльність. У ній закладене вольове, практичне відношення до зовнішнього світу, процес перетворення в інтересах людини [4, с.61].

Однак, у чому лежать підстави покарання, і як визначаються причини, за якими держава може позбавляти життя, свободи, майна і т. д.?

Попередньо покарання позбавляє покараного чогось. Інакше воно не є покаранням. Іншими словами, покарання передбачає, утворює перепад між вихідним статусом індивіда, який був невинний, і статусом покараного індивіда, і якби цього перепаду не існувало, не було б покарання.

Інше питання, в чому полягає цей перепад. Він може бути максимальним і мінімальним. Але ліквідація мінімального перепаду позбавить покарання його індивіда. Воно не буде зрозуміле і іншим людям. Сьогоднішні реалії це підтверджують. Не сподіваючись на справедливу відплату злочинцю, люди самі розправляються з ним – мова йдеться про вбивства злочинців після винесення щодо них необґрунтовано м'яких вироків.

Науці кримінального права відомі теорії, що виводять право покарання з чуттєвих властивостей людини. Так, Ухтомський вважав, що подібно до того, як тварина інстинктивно кидається на те, що заподіює їй страждання і біль, так точно діє і людина. До почуття простого фізичного болю приєднується відчуття злості й помсти, створюючи потребу розправи [5, с.164].

Відомі й теорії, що виводять право карати з морально-етичної якості природи людини. Веління практичного розуму, що впливають з прагнення до помсти, Кант називав категоричними імперативами, тобто безумовними вимогами, які не вимагають доказів і доведені бути не можуть, але самі по собі очевидні для нашої совісті як незаперечний факт. Ці вимоги передують всякому досвіду. Вони впливають з необхідних форм і організації нашого розуму.

Гегель право покарання бачив в непорушних законах логіки. Будь-яке відхилення від вимог права є заперечення встановленого порядку, яке може бути знищено покаранням злочинця - запереченням заперечення.

Власне, з тих же позицій виходять теорії божеського походження права покарання.

Підсумовуючи наведене, можна констатувати, що якщо поняття покарання більш-менш очевидно, то з точки зору цілей покарання повної ясності досі не досягнуто, і тому ця проблема потребує подальшого наукового осмислення.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 2-е вид., перероб. і допов. — К: Юрінком Інтер, 2005.
2. Побегайло Э.Ф. Гальперин И.М. Наказание: Социальные функции, практика применения. - М.: Юрид. лит., 1983. - 208 с. // Советское государство и право. - М.: Наука, 1985, № 8.
3. Шаргородский М.Д. Наказание по советскому уголовному праву / М.Д. Шаргородский. -М.: Госюриздат, 1958. -240 с.
4. Чучаев, А.И. Цели наказания в советском уголовном праве: учеб.пособие/А.И. Чучаев. -М.: ВЮЗИ, 1989.
5. Понятие наказания в уголовном праве / М. С. Гринберг // Вестник Омского университета. Серия Право. – 2009. – № 3. – С. 159–167.

Вітряк О.О., студент 2 курсу, група МКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Петрик О. Л.**, к. н. д. у., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: olejuchek@gmail.com

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО У ЗУПИНЕНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сьогоднішній день чинним кримінально-процесуальним кодексом України не визначено, яку форму діяльності повинен здійснювати слідчий у зупиненому кримінальному провадженні. Відсутність чіткого алгоритму відповідних процесуальних дій призводить до бездіяльності слідчих та й, зрештою, - до не виконання завдання кримінального судочинства, що обумовлені статтею 2 КПК України.

Зрозуміло, що «зупинення кримінального провадження не означає, що слідчий повинен змиритися з таким становищем, коли завдання та цілі кримінального судочинства не досягнуті, обставини злочину не встановлені, винні не знайдені і не притягнуті до кримінальної відповідальності» [1, с. 14].

Слідчий має основною метою усунення перешкод, що зумовили зупинення або контроль над їх усуненням у вигляді проведення процесуальних та інших дій [2, с. 8]. А передусім, це не дати можливості обвинуваченому, що втік від слідства ухилитися від кримінальної відповідальності в силу закінчення строку давності кримінального переслідування або з інших причин [3].

Таким чином, головним завданням слідчого у зупиненому розслідуванні це - вжиття заходів щодо усунення обставин, що стали підставою до зупинення справи, а також створення умов для захисту прав і законних інтересів інших учасників процесу [4] та пошук винного, притягнення його до відповідальності, що є функціональними обов'язками органів досудового розслідування. Як відзначає О.Ю. Татаров: «вимушена перерва у процесуальній діяльності слідчого об'єктивно не породжує бездіяльність органів досудового розслідування» [5, с. 319].

Перш ніж зупинити досудове розслідування слідчий повинен виконати ряд дій як процесуального, так і організаційного характеру, які В.В. Солодовник систематизував у окремі етапи, зокрема:

1) підготовчий етап, який включає в себе наступні дії: перевірка і юридична оцінка доказів, які підтверджують наявність події злочину, розмір всіх видів збитку, заподіяного злочинцем; винність або причетність особи до скоєння злочину; перевірка обставин, що стали підставою зупинення попереднього слідства, а також відсутність обставин, що виключають провадження у справі;

2) аналітичний етап, що включає в себе зіставлення фактичних обставин справи з нормами закону, що регулюють підстави зупинення, а також перевірку і контроль дотримання всіх умов, необхідних для зупинення попереднього слідства;

3) етап вирішення питань, що виникають при зупинення попереднього слідства, пов'язаних з речовими доказами і запобіжним заходом;

4) заключний етап, пов'язаний зі складанням законного, обґрунтованого, мотивованої постанови про зупинення попереднього слідства;

5) контрольно-наглядний етап, пов'язаний з перевіркою законності прийнятого рішення про зупинення попереднього слідства керівником слідчого органу, прокурором і судом [6, с. 27].

А відтак, згідно ч. 2 ст. 280 КПК України до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для здійснення розшуку підозрюваного, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з обставинами передбаченими п. 2 ч.1 цієї статті [7]. Як вбачається з цього положення після зупинення досудового розслідування слідчому забороняється проводити слідчі дії, окрім тих, що передбачають встановлення місцеперебування підозрюваного. Проте, на практиці, як відзначає Н.О. Симоненко, існує проблема «стосовно того, хто має здійснювати фактичний розшук» [8, с. 154], а також вирішення «проблем удосконалення тактики пошуку таких осіб, виокремлення та аналізу складових криміналістичного забезпечення даного процесу» [9, с. 189].

Необхідно зауважити, що чинним КПК України не врегульовано питання, яку ж діяльність має здійснювати слідчий у зупиненому досудовому розслідуванні чи зупиненому судовому провадженні. Як відомо, методичну організацію роботи слідчого регламентує Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, затверджена Наказом МВС України 09.08.2012 р. №686, якою передбачено здійснення слідчим планувальної, аналітичної, статистичної та організаційної роботи. Пунктом 1.4. даної Інструкції прописано, що «слідчий здійснює процесуальну діяльність відповідно до вимог КПК» [10]. Проте, нині в теорії кримінального процесу існують розбіжності наукових позицій дослідників щодо характеру діяльності слідчого після зупинення досудового розслідування: одні вважають, що ця діяльність є організаційною, інші – непроцесуальною. Часто, така діяльність слідчого характеризується взаємодією з розшуковими органами.

У юридичній літературі відзначають, що форма взаємодії слідчого і органу дізнання - це способи узгодженої діяльності слідчого з органами дізнання, які використовуються з метою розкриття

злочину, встановлення і викриття особи яка його вчинила, заснованої на законі і підзаконних нормативних актах, «з використанням притаманних їм засобів і методів роботи, спрямованої на вирішення завдань досудового розслідування у кримінальних справах» [13, с. 64].

Також науковці-процесуалісти наголошують: «необхідно мати на увазі, що поряд з процесуальною існує й організаційна взаємодія», її ще деякі автори називають «не процесуальною формою», «яка представляє собою співпрацю слідчого з іншими службами і передбачена відомчими нормативними актами» [14, с. 11].

Більш обґрунтованою вважаємо позицію тих науковців, які вважають, що «форми взаємодії поділяють на процесуальні та організаційні» та вважаємо, що діяльність слідчого у зупиненому кримінальному провадженні може бути лише процесуальна та похідна від неї форма - організаційна. Проте, слід розглянути й протилежні точки зору дослідників з приводу цього питання.

Зокрема, А.М. Попов відзначає, що всі непроцесуальні заходи слідчого, прийняті ним по зупиненій справі, можна розділити на заходи організаційні та розшукові [1, с. 14]. До не процесуальної форми взаємодії дослідники зазвичай відносять: «спільне планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; обмін інформацією, спільний аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів».

З огляду на це А.С. Шагинян зауважує: діяльність слідчого щодо усунення обставин, що перешкоджають продовженню розслідування, носить активний, але разом з тим, процесуальний характер [15, с. 10].

З приводу характеру дій слідчого по зупиненому провадженні А.М. Корольов відзначає, що слідчий встановивши підставу зупинення, з метою його усунення, забезпечуючи виконання завдань кримінального судочинства, вживає заходів по припиненню справи до продовження слідства непроцесуальними засобами. Солідарний з ним і А.М. Попов, який відзначає, що по зупиненій кримінальній справі діяльність слідчого повинна носити тільки непроцесуальний характер, до того ж однією з умов зупинення розслідування є проведення всіх можливих слідчих дій [1, с. 8].

Двоюкої думки притримується В.В. Топчій підтримуючи Ю.П. Аленіна та М.І. Пашковського, який відзначив: «крім процесуальних дій, КПК України інші юридичні дії не регламентує, а кримінальне провадження складається з процесуальних дій. Будь які дії, регламентовані КПК України, є процесуальними» [16, с. 110]. Зокрема, не зрозумілим є те, що має на увазі дослідник під «іншими юридичними діями», адже якщо такі дії не передбачені КПК України, то відповідно вони є неправомірними. Припускаємо, що йдеться мова про організаційні заходи слідчого у зупиненому провадженні.

На думку І.А. Малютіна «слідчий виконує роботу у процесуальній формі, шляхом проведення слідчих та процесуальних дій» [14, с. 11]. А тому, як відзначає А.С. Шагинян, покладання на слідчого здійснення інших заходів суперечило б його ролі та призначенню в кримінальному процесі [15, с. 7-9]. Варто сказати, що при цьому оперативний підрозділ органів внутрішніх справ, головним чином виконує роботу шляхом оперативно-розшукових заходів, а тому слід брати до уваги, що можливі випадки взаємодії слідчого та органу дізнання, мова йде про те, що «у даному випадку йдеться про процесуальну взаємодію, яка регламентується законом» [14, с. 11].

Між іншим, можна відзначити що, процесуальна форма взаємодії – це правовідносини, які виникають у процесі застосування кримінально-процесуальних норм, що визначають підстави й порядок співробітництва органів досудового слідства та дізнання.

Треба зауважити, що на практиці окремі слідчі вважають доручення розшуку оперативним підрозділом фактором, що звільняє їх від обов'язку безпосередньо та активно займатись розшуком в період зупинення кримінального провадження. З цього приводу О.В. Лисенко пише: «що здебільшого на практиці розшук здійснюється оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, оскільки в їх структурі є спеціальні підрозділи, які з використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності та конфіденційного співробітництва здійснюють такий пошук» [9, с. 194]. Н.А. Симоненко вважає, у випадку «коли місцезнаходження підозрюваного невідоме слідчому, тоді оперативно-розшукові заходи повинні проводити співробітники спеціальних підрозділів за дорученням слідчого» [8, с. 154].

Утім, кримінальне процесуальне законодавство не забороняє слідчому проводити подальші розшукові заходи, слідчий має проводити розшук підозрюваного в разі, якщо в нього є ймовірна інформація про його місцеперебування і він не витратить на це багато часу [8, с. 154], а відтак їх проведення повинно бути узгоджене з основним виконавцем розшуку, яким в даному випадку є оперативний підрозділ. Якщо було винесено постанову про зупинення досудового розслідування – оперативний підрозділ може здійснювати розшук ще й за допомогою оперативно-розшукових заходів, перелік яких визначено ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність».

Досить вдалий перелік заходів, прийнятих слідчими чи працівниками оперативних підрозділів у кримінальних провадженнях про нерозкриті злочини, провадження в яких зупинено, на основі практичних дослідів запропонував Н.В Самієв. Зокрема, це такий комплекс процесуально-організаційних дій:

- особисте ознайомлення слідчого (оперативного підрозділу) з місцем події, якщо його огляд свого часу робив інший співробітник;
- бесіди з потерпілими і окремими свідками з метою перевірки наявної і отримання додаткової інформації;
- повторні орієнтування інших органів внутрішніх справ про нерозкриті злочини, з повідомленням додаткових відомостей про обставини злочину, нових даних, що відносяться до особистості злочинця, викраденим речей і т.п. ;
- запити в різні установи та організації з метою встановлення і перевірки окремих фактичних даних, місцезнаходження певних осіб і ін. ;
- використання обліків органів внутрішніх справ;
- витребування та вивчення архівних кримінальних справ та інших архівних матеріалів органів внутрішніх справ;
- організація проведення криміналістичних та інших спеціальних досліджень;
- заходи щодо забезпечення явки з повинною і перевірка заяви з'явився з повинною;
- заходи по використанню допомоги громадськості в розкритті злочину, провадження у справі про якому зупинено;
- вивчення справ про злочини, знову скоєних на території, що обслуговується даним органом внутрішніх справ;
- використання можливостей розслідування у справах, за якими злочинці встановлені (особливості обшуків і допитів у таких справах); [11, с. 188-189].

Отже, запорука успішного виконання завдань інституту зупинення кримінального провадження вимагає від слідчого дієвого використання у сукупності всіх можливих способів та засобів організації роботи. Така успішність залежить від планування, що визначає ефективність розслідування, його цілеспрямованість, економію сил та засобів слідчого апарату та інших суб'єктів розшукової діяльності. Зокрема, В.Д. Пчолкін зауважує, що «планування передбачає використання традиційного та нетрадиційного шляхів. До першого відносимо відпрацювання так званих типових версій, висунутих на основі наукового аналізу даних узагальненого досвіду розслідування злочинів певної категорії; до другого – використання поряд з типовими версіями й таких, які не укладаються у звичні рамки, а виникають у зв'язку з виявленням нових способів учинення злочинів та інших даних» [12, с. 101].

Зрештою, в зупиненому кримінальному провадженні більшою мірою здійснюються заходи організаційного характеру. А тому, головне завдання організаційної діяльності – це забезпечення ефективної взаємодії між працівниками ОВС та різних служб і відомств для отримання доказової інформації та ефективного розслідування й розкриття злочину. Отже, організаційною формою спільної діяльності є створення слідчо-оперативних груп щодо забезпечення розслідування найбільш складних злочинів, учинених організованими групами, що можуть мати й міжрегіональний характер, що зумовлює подальше ефективне розслідування у зупиненому кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Попов А.М. Приостановление и возобновление предварительного следствия : методические рекомендации авт-сост. А.М. Попов. Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ин-та, 2005. 36 с.

2. Рябчиков В.В. Приостановление и возобновление предварительного расследования : автореф. дис. канд. юр. наук : 12.00.09. Владимир, 2006. 198 с.
3. Кенжаев, Х.Ж. Актуальные проблемы приостановления предварительного следствия: дис. канд.юр.наук. Москва, 1995. 165 с.
4. Закирова Э.Ф. Приостановление предварительного следствия в случае, когда подозреваемый или обвиняемый скрылся от следствия либо место его нахождения не установлено по иным причинам : дис. канд. юр. наук. Ижевск, 2004. 240 с.
5. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретикоправові та організаційні засади (за матеріалами МВС). Монографія. Донець: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 321 с.
6. Солодовник В. В. Уголовно-процессуальные проблемы института приостановления предварительного следствия : автореф. дис. канд. юр. наук Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. Санкт-Петербург, 2011. 27 с.
7. Кримінально-процесуальний Кодекс України від 13. 04. 2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення: 25.11.2018).
8. Симоненко Н.А. Діяльність слідчого щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного кримінального провадження відносно нерозкритих звалтувань. LAW MAGAZINE OF NATIONAL ACADEMY OF INTERNAL AFFAIRS, № 1 (11). 2016. С. 150–161.
9. Лисенко О.В. Організація розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право), 2013. С. 189–195.
10. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України затверджена Наказом МВС України від 09.08.2012 р. №686. / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1770-12>. (дата звернення: 25.11.2018).
11. Самиев Н.В. Работа следователя по приостановленному уголовному делу о нераскрытом преступлении: планирование, особенности, эффективность. Юридическая наука и правоохранительная практика, № 3 (33), 2015. С. 183–190.
12. Пчолкін В.Д. Взаємодія слідчих і працівників оперативних підрозділів у ході розслідування злочинів. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. № 9, сучасні проблеми криміналістики, 2009. С. 97–103.
13. Конограй Н. Форми взаємодії спільних слідчих груп у міжнародному співробітництві. Національний часопис Національної академії прокуратури України, №2. 2015. С. 56–65.
14. Малютін І.А. Підстави та процесуальний порядок зупинення попереднього розслідування : автореф. дис. канд. юр. наук Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, 2000. – 20 с.
15. Шагинян А.С. Приостановление предварительного следствия : автореф. дис. канд. юр. наук. Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. Томск, 2001. 204 с.
16. Топчій В.В. Зупинення досудового розслідування для виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право), 2(65), 2014. С. 107–113.

Волох А.С., студентка 4 курсу, група ПР-151, юридичного факультету
 Науковий керівник: **Керноз Н.Є.**, ст. викладач
Чернігівський національний технологічний університет

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО АЛІМЕНТІВ В УКРАЇНІ

Міжнародними стандартами в яких визначена батьківська відповідальність є: Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р., Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973 р., які були ратифіковані Україною одночасно 14.09.2006 року та набрали чинності для України 01.02.2008 року. Вагомим стандартом також є Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 року [1]. Захист порушених прав дитини врегульовано Сімейним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України), Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Але реаліями сьогодення в Україні є неповні сім'ї, недобросовісні батьки, які уникають від виконання своїх обов'язків щодо дітей, у тому числі майнових, зокрема через несплату аліментів.

Відповідно до ст. 51 Конституції України: «батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків» [2].

Що ж являють собою аліменти? Аліменти – це встановлена законом грошова сума, що передається одним із батьків у власність дитини та використовується для задоволення потреб дитини.

Однією з найбільш актуальних проблем в Україні є несплата аліментів одним із батьків на дитину. Як засвідчує практика, на обліку виконавчої служби Міністерства юстиції перебуває майже 600 тисяч проваджень про примусове стягнення аліментів. З них понад 90 тисяч стосуються боргу, який перевищує 6 місяців. В результаті чого, така особа не зможе виїжджати з країни, керувати автомобілем, користуватися зброєю та полювати [3].

У травні цього року Міністерство юстиції домоглося прийняття народними депутатами у першому читанні другого пакета законів у рамках ініціативи «ЧужихДітейНеБуває», а в серпні 2018 року вони набули чинності, а саме: проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту осіб, які доглядають за хворими дітьми» (№ 8294 від 19.04.2018), проект Закону «Про внесення змін до статей 165 та 166 Податкового кодексу України» (№ 8295 від 19.04.2018) та проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» (№8 296 від 19.04.2018 р.).

Дані законопроекти включили в себе:

- 1) систему додаткових фінансових санкцій для неплатників у розмірі від 20% до 50% від суми боргу (в залежності від строку заборгованості);
- 2) систему автоматизованого арешту коштів осіб, які мають борги зі сплати аліментів;
- 3) притягнення до кримінальної відповідальності громадян, які ухиляються від суспільно-корисних робіт;
- 4) обов'язок засуджених до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, працювати на місцях і роботах, визначених адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості;
- 5) пільги та преференції для батьків, які сумлінно виконують свій батьківський обов'язок, витрачають додаткові кошти на гуртки, навчання, спортивні та будь-які інші секції;
- 6) фінансові стимули для місцевої влади, яка опікується дозвіллям і навчанням малечі, розвиває дитячий простір на місцях.

Найбільш суттєві зміни відбулися у ст.ст. 31-1, 183-1 Кодексу про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) ст. 157 Сімейного кодексу України (далі – СКУ країни) та ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», ст.28 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України 2017) , ст.389-2 Кримінального кодексу України, які були зазначені в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 3 липня 2018 року № 2475-VIII.

Так, відповідно до нової редакції ст. 183-1 КУпАП [4] повторне протягом року вчинення правопорушення (несплата аліментів), тягне за собою виконання суспільно корисних робіт від двохсот сорока до трьохсот шістдесяти годин. В той час, як застаріла санкція даної статті передбачала від ста двадцяти до двохсот сорока годин.

Принциповою зміненою ч. 2 ст. 191 СК України [5] стало збільшення строку щодо можливості присудження аліментів за минулий час, якщо позивач подасть суду докази того, що він вживав заходів щодо одержання аліментів з відповідача, але не міг їх одержати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати. У цьому разі суд може присудити аліменти за минулий час, але не більш як за десять років. В попередній редакції цієї статті було вказано, що аліменти можуть бути стягнуті не більше як за три роки.

Значної уваги заслуговує новела ст. 389-2 КК України [8], якою було доповнено кодекс. Дана стаття передбачає відповідальність за злісне ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт, що карається позбавленням волі на строк до двох років.

Як засвідчує судова практика, дуже важко довести, що відбувається злісне ухилення від сплати аліментів. Який вихід? Як же прожити, точніше сказати, вижити тим жінкам, які виховують і утримують самотійно своїх дітей?

Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» набув чинності з 15.12.2017 року, а отже відбулися фундаментальні зміни в цивільному судочинстві, зокрема щодо сплати аліментів.

Відповідно до зміненого ЦПК України, судовий наказ може бути видано у разі, якщо: 1) заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб (п. 4 ч.1 ст.161 ЦПК України); 2) заявлено вимогу про стягнення аліментів у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб (п. 5 ч.1 ст.161 ЦПК України) [6]. Так було і в попередній редакції ст.96 ЦПК України.

Насамперед, для швидкого вирішення справи, особа має право звернутися до суду за місцем проживання боржника або заявника в порядку наказного провадження з заявою про видачу судового наказу, оскільки відповідно до ст.167 ЦПК України 2017 суд розглядає відповідну заяву протягом п'яти днів з дня її надходження (а до 15.12.2017 р. згідно ст. 102 ЦПК у триденний строк з моменту постановлення ухвали про відкриття наказного провадження), а якщо боржником у заяві про видачу судового наказу вказана фізична особа, яка не має статусу підприємця, - протягом п'яти днів з дня отримання судом у порядку, передбаченому частинами п'ятою, шостою статті 165 ЦПК України 2017, інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи - боржника.; розгляд проводиться без судового засідання і повідомлення заявника і боржника. Наказне провадження не потребує безпосередньої участі в суді, процес йде без судових засідань. Вимоги до заяви про видачу судового наказу більш детально вписані в ст.163 ЦПК України 2017. До заяви додає такі документи: 1) копію паспорта заявника; 2) копію ідентифікаційного коду заявника з вказівкою реєстраційного номеру облікової картки платника податків; 3) копію паспорта боржника (при наявності); 4) копію ідентифікаційного коду боржника з вказівкою реєстраційного номеру облікової картки платника податків(при наявності); 5) копію свідоцтва про народження дитини; 6) копію рішення суду про розірвання шлюбу.

Але концептуальною новелою стала норма закріплена в частині другій статті 161 ЦПК України 2017, згідно якої: «особа має право звернутися до суду з вимогами, визначеними у частині першій цієї статті, в наказному або в спрощеному позовному провадженні на свій вибір».

Також вагомими є доповнення-уточнення в ч.1 статті 28 ЦПК України щодо позовних вимог про стягнення аліментів: «збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення» на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 3 липня 2018 року № 2475-VIII.

Далеко не кожний пересічний громадянин знає, як розраховується мінімальний розмір зобов'язань, та скільки потрібно сплачувати. Сума визначається в залежності до прожиткового мінімуму на дитину залежно від віку дитини. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину у 2018 р. змінювався, тому пропонуємо для полегшення сприйняття інформації застосувати Таблицю 1 [7].

Таблиця 1 - Мінімальний розмір аліментів на одну дитину у 2018 р.

Прожитковий мінімум на одну дитину віком до 6 років в 2018 р.:		Мінімальний розмір аліментів у 2018 р.:
Дата	Сума	Сума (-50%)
01.01.2018-30.06.2018	1492 грн	746 грн
01.07.2018-30.11.2018	1559 грн	779,5 грн
01.12.2018-31.12.2018	1626 грн	813 грн

Прожитковий мінімум на одну дитину віком від 6 до 18 років в 2018 р.:		Мінімальний розмір аліментів у 2018 р.:
Дата	Сума	Сума (-50%)
01.01.2018-30.06.2018	1860 грн	930 грн
01.07.2018-30.11.2018	1944 грн	972 грн
01.12.2018-31.12.2018	2027 грн	1013,5 грн

При цьому необхідно звернути увагу, що розмір стягнутих аліментів не може перевищувати десять прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку.

Отже, законодавство України закріплює, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Проте досить часто батьки відмовляються від виконання такого важливого обов'язку. Варто зауважити, що вирішувати проблему несплати аліментів на утримання дітей потрібно комплексно, не обмежуючись лише внесенням змін у законодавство. Необхідно також зосередити увагу на орієнтації суспільства на головних сімейних цінностях сучасної людської цивілізації.

Список використаних джерел

1. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей. Гаазька конференція з МПП; Конвенція, Міжнародний документ від 19.10.1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973_002.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.
3. Міністр юстиції консультує щодо посилення відповідальності за несплату аліментів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kyivobljust.gov.ua/news/ministr-yustitsii-konsultue-schodo-posilennyavidpovidalnosti-za-nesplatu-alimentiv>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до №51. – Ст. 1122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - №21-22. – Ст. 135 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року №1618-IV// Відомості Верховної Ради України. - 2004. - №40-42. - Ст.492 в редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів»: Закон України від 03.10.2017 № 2147VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР).- 2017. - № 48. - ст. 436. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.
7. <https://advokat4you.in.ua/alimenti-v-2018-v-ukrayini/>
8. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №25-26. – Ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

ЄДНІСТЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ І УНІФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У вирішенні проблем диференціації та уніфікації кримінального судочинства в цілому першочергову і важливу роль відіграє диференціація і уніфікація кримінальної процесуальної форми. Уніфікація та диференціація – це невід’ємні складові системності кримінального процесу, які дозволяють забезпечити стійкість системи, її ефективність з метою виконання завдань кримінального судочинства, враховуючи умови та ситуації, які виникають у суспільстві та державі.

Словникове поняття щодо диференціації (франц. Differentiation, від лат. differentia - «різниця, відмінність») має на увазі поділ, розчленування, розшарування цілого на частини, взаємопов’язані елементи [1, с. 144.]

Уніфікація кримінально-процесуальної форми є по суті правотворческий процес, що полягає в діяльності законодавця щодо приведення до однаковості групу норм, що регулюють схожі кримінально-процесуальні відносини. В результаті їх об’єднання, та перебудови, зміни і доповнення, з метою забезпечення структурованої системи процесуальних засобів (способів, прийомів) здійснюється кримінально-процесуальна діяльність учасниками процесу внаслідок чого вдосконалюються, оптимізуються та підвищується ефективність кримінального судочинства.

У науці кримінального процесуального права не вироблено чіткої концепції розуміння диференціації кримінальної процесуальної форми. Деякі ототожнюють диференціацію з процесуальною економією. Прихильники диференціації виходять з того, що при безсумнівній важливості однакового дотримання встановленого порядку судочинства у всіх кримінальних провадженнях цей порядок повинен відрізнитися своєю специфікою, виходячи з характеру кримінального правопорушення, особи підозрюваного (обвинуваченого) та інших обставин. Така диференціація забезпечує максимальну доцільність процесуальних процедур, а тому й їх ефективність, що відповідає завданням швидкого і повного розкриття кримінальних правопорушень, викриття винних та ін.

Більшість же дослідників вважає, що процесуальна форма може бути диференційована, але при цьому вони схиляються або до спрощення кримінального судочинства, або вважають, що його необхідно ускладнити, ввівши нові інститути кримінального процесу.

Диференціація як правове явище дозволяє підвищувати ефективність кримінально-процесуальних форм за рахунок можливості враховувати не тільки призначення кримінального судочинства, а й певні особливості конкретної кримінальної справи.

При вивченні наукової літератури з питань кримінально-процесуальної форми, її уніфікації та диференціації, звертає на себе увагу, що дослідники приділяють недостатню увагу проблемам однаковості правового регулювання процесуальної форми. У той же час уніфікація кримінально-процесуальної форми безпосередньо залежить від уніфікації тих правових норм, які регулюють кримінально-процесуальні відносини і порядок дій їх учасників, тобто норм, що виражають сутність кримінально-процесуальної форми. Тому Н.В. Соколова зробила, на нашу думку, обґрунтований висновок, що, незважаючи на необхідність диференціації регульованих законом відносин, як тенденції розвитку всього процесуального права, вона повинна бути пов’язана з процесом уніфікації і в першу чергу загально категорій і різних інститутів процесуального права [2, с. 8.] . Від їх однакового розуміння залежить і якість норм, що складають зміст кримінально-процесуальної форми.

Закордонне кримінальне судочинство знає диференціацію кримінального процесу спочатку, і вона здійснюється в залежності від класифікації злочинних діянь. Як вказують

зарубіжні автори, диференціація кримінального судочинства є історичною тенденцією і всі сучасні держави прагнуть до її розширення [3, с. 26.].

Англійське судочинство здійснюється в формах проваджень по справах, які переслідуються з обвинувальним актом: у Франції порядок провадження залежить від приналежності діянь до злочинів, проступків, правопорушень; у ряді штатів США в кримінальному процесі порядок досудових стадій провадження у кримінальній справі залежить від досконалого злочину, які поділяються на «фелонії» або «місдімінори». Якщо провадження ведеться по справі про фелонії, то суддя призначає попередній розгляд справи; справа про місдімінори може бути розглянуто по суті без його попереднього розгляду. По кримінальних справах в ряді випадків обвинувачені вважають за краще відмовитися від свого права оскаржити в суді пред'явлені йому звинувачення і визнати свою провину. Заяви про визнання провини у справах про філонії є результатом «угоди про визнання провини», яка укладається між обвинуваченням і обвинуваченим. При всьому негативному ставленні до такої «операції» з боку представників науки кримінального процесу, зарубіжні вчені вважають, що вони є необхідним атрибутом правосуддя у кримінальних справах і не зачіпають, а навіть узгоджуються з принципом змагальності [4, с.107].

У кримінальному процесі Нідерландів поліція уповноважена укладати з обвинуваченим угоду: вона не може передати справу до Служби публічного обвинувачення, якщо таке рішення не суперечить політиці Служби і порушник погоджується сплатити грошову суму (навіть в разі вчинення тяжкого злочину). За кримінально-процесуальним законодавством Нідерландів можлива умовна відмова обвинувача від кримінального переслідування. На відміну від США, він застосовується на досудовій стадії процесу і не залежить від визнання або невизнання обвинуваченим своєї провини, а також від кваліфікації злочину [5, с.98].

Сучасне кримінально-процесуальне законодавство України передбачає диференційовані кримінально-процесуальні форми і регламентує ряд проваджень, що відрізняються від загальної форми кримінального судочинства. При цьому взято до уваги: 1) необхідність оптимізації кримінального процесу; 2) зростання за рахунок такої диференціації його ефективності. У той же час диференційована кримінально-процесуальна форма повинна не тільки зберігати, але й розвивати гарантовану державою положення щодо захисту прав і законних інтересів її учасників на основі всіх демократичних принципів судочинства.

Отже, підставами диференціації можуть бути різного роду критерії, які знаходяться поза системою і внутрішньо в системі, але які впливають на саму систему. Ці різноманітності породжують існування підсистем – особливих порядків проваджень, які хоча і пов'язані з іншими елементами системи – інституціями, але мають власний, специфічний механізм. Як справедливо зазначає В.М. Трофіменко, система кримінального процесу може бути представлена не лише як сукупність стадій, а й як сукупність окремих проваджень, які розрізняються за своєю спрямованістю [6, с. 242–250].

У вказаному контексті слушною є думка про те, що систему кримінального процесу слід розглядати не тільки як сукупність стадій, а і як сукупність окремих проваджень, які розрізняються за своєю спрямованістю [6, с.246]. Таким чином, диференціація може розглядатися як властивість кримінального процесу як системи, що забезпечує його стабільність шляхом наявності спеціальних норм та процедур у кримінальних процесуальних правовідносинах, що об'єктивно внаслідок своєї специфіки потребують відходу від уніфікованої процесуальної форми та створення інших процесуальних гарантій, процедур, з метою вирішення завдань кримінального провадження.

Яскравим прикладом, що демонструє необхідність диференціації самої системи і адаптування її до сьогоденних умов є події в Криму та Донбасі. Соціально-політична ситуація, по суті, унеможливила існування кримінальне провадження у звичайній (загальній) формі. Система виявила свою хаотичність, адже не може наявними у ній засобами реалізуватися самостійно, досягати відповідної мети. Отже, необхідним стало або повне руйнування системи, або пошук альтернативних шляхів за рахунок примноження ефективності функціонування системи за рахунок певних дій керівного характеру.

Подоланням цієї кризи стала саме диференціація процесуальної форми шляхом внесення до КПК України розділу IX – 1 «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення Антитерористичної операції» [7].

Іншим прикладом є диференціація у формі спеціального досудового розслідування і судового провадження, яка була внесена до КПК України у 2014 році [7]. Кількість злочинів проти основ національної безпеки України та міжнародного правопорядку, злочини, пов'язані з терористичною діяльністю, які несуть високу суспільну небезпеку, за останні роки значно зросла, на що вплинули внутрішні та зовнішні політично-соціальні фактори. Існуючі кримінальні процесуальні інститути не мали змогу ефективно реагувати на ці зміни. Відтак, відсутність відповідних елементів у самій системі вказали на її неефективність щодо цих факторів, оскільки неможливим стало притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності, забезпечення невідворотності покарання, охорона прав і законних інтересів особи, суспільства та держави від цих видів кримінальних правопорушень. Отже, виникла необхідність втручання в систему зовні, тобто шляхом внесення відповідних змін до КПК України, а також визначення певного механізму, який би сприяв функціонуванню системи і надавав можливість вирішувати загальні і окремі завдання.

Не може бути мови про повну диференціацію кримінально-процесуальних проваджень (включаючи провадження по окремих категоріях кримінальних справ), тому кримінальне судочинство містить ряд загальних положень, які повинні мати своє вираження у всіх диференційованих кримінально-процесуальних формах. Тому диференціація завжди носить частковий характер і не може суперечити основним постулатам кримінального процесу.

Диференціація та уніфікація кримінально-процесуальної форми являють собою єдиний процес, який знаходиться в постійній динаміці розвитку. Ці сторони процесу взаємопов'язані і відображають процес вдосконалення кримінально-процесуальної форми. Зміни або доповнення загальної форми призводить до змін або доповнень до кожної з диференційованих форм. Введення положень ст. 28 КПК України «Розумні строки» регламентувало термін провадження у кримінальній справі по загальній кримінально-процесуальній формі, яке спричинило за собою і регламентацію терміну провадження в кожній диференційованій формі. У свою чергу, диференційована кримінально-процесуальна форма може вплинути і на загальну в разі оптимізації або посилення процесуальних гарантій прав учасників кримінально-процесуальної діяльності.

Як приклад можна привести регламентацію обов'язкової участі захисника. У ст. 45 КПК 1960 р. було передбачено обов'язкову участь захисника у справах осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності, а також осіб, які захворіли на душевну хворобу після вчинення злочину. Його участь також визнавалося обов'язковим і по кримінальних справах щодо неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених. На наш погляд, багаторічна практика застосування зазначених положень і проблеми, що виникають із захистом прав і законних інтересів підозрюваних, обвинувачених у справах, за якими судочинство проводилось в загальному порядку, дозволили на законодавчому рівні регламентувати обов'язкову участь захисника в усіх справах, також як при провадженнях по особливим категоріям справ. Відповідно до чинного законодавства особі гарантується забезпечення права на захист і реалізується відповідно до положень ст.45-52 КПК України по всім категоріям справ.

Взаємодія уніфікації і диференціації як процесів призводить до підвищення ефективності регулювання в праві. При цьому не має значення послідовність проваджень цих процесів, першочергова роль кожного з них.

Таким чином, диференціація та уніфікація при розумному поєднанні є важливою тенденцією розвитку кримінальної процесуальної форми, її вдосконалення та оптимізації.

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь. М.: Инфра-М. 2007. С. 170;
2. Соколова Н.В. Этапы становления процессуального права России: с 1917 г. по настоящее время: автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.00.09. Владимир, 2007. 32 с.

3. Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств: учебн.пособие. М.: Зерцало-М, 2001. 528 с.
4. Уильям Бернам. Правовая система США. 3-й выпуск. М.: РИО «Новая юстиция», 2007. 465 с.
5. Бойцова В.В. Правовая система Нидерландов М.: Зерцало, 1998. 175 с.
6. Трофименко В. Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України. Вісник Академії правових наук України. 2012. №3 (70). С. 242–250.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III // Верховної Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 01.10.2018).

Головка М.Б., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри кримінального права та правосуддя
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail : golovko.m@yandex.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ТА ДЕЗЕРТИРСТВА

На початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з ухиленнями від військової служби шляхом самовільного залишення військової частини або місця служби, нез'явлення вчасно без поважних причин на службу та дезертирства, слідчі ситуації переважно залежатимуть саме від джерел інформації про злочин та змісту матеріалів, які слугують підставою для внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початку досудового розслідування. Такими типовими джерелами інформації можуть бути:

- 1) особи, які відповідно до своїх службових обов'язків повинні повідомити прокурора про злочин (командири військових частин, медичні працівники тощо);
- 2) представники громадськості (комітету солдатських матерів, правозахисних організацій);
- 3) матеріали розслідування інших злочинів, учинених військовослужбовцями, а також службових розслідувань, проведених командуванням військових частин, прокурорських перевірок;
- 4) повідомлення в засобах масової інформації.

Говорячи про діяльність прокурора, слідчого з виявлення злочинів цієї категорії, слід мати на увазі, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» внесено зміни до ст. 426 Кримінального кодексу України. Згідно з ч. 1 цієї статті бездіяльністю військової влади поряд з іншими формами вчинення злочину визнається ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення [1]. Отже, факт ухилення військовослужбовця від проходження та/або несення військової служби може бути виявлено шляхом: 1) отримання повідомлень (від командира військової частини, іншого органу (зокрема військової контррозвідки СБУ або Національної поліції); 2) одержання інформації від громадян, посадових осіб лікувальних чи інших закладів, де може перебувати військовослужбовець, який ухилився від проходження та/або несення військової служби; 3) безпосереднього виявлення уповноваженою посадовою особою факту ухилення від військової служби під час проведення перевірки. Тому під час проведення перевірок доцільно ознайомлюватися з листуванням командира військової частини з відповідною військовою. Обов'язок командування з інформування органів прокуратури впливає з положень ч. 1 розділу XI (Перехідні положення) Кримінального процесуального кодексу України, де зазначено, що до дня введення в дію положень частини першої (в частині положень щодо повноважень здійснення досудового розслідування злочинів, передбачених статтями 402–421, 423–435 Кримінального кодексу України) та частини четвертої статті 216 КПК України, повноваження щодо досудового розслідування

передбачених ними кримінальних правопорушень здійснюють слідчі органів прокуратури, які користуються повноваженнями слідчих, визначених КПК [2].

Багаторічна слідча практика військових прокуратур та прокуратур з наглядом за додержанням законів у воєнній сфері свідчить, що типовими для початкового етапу розслідування злочинів вищевказаної категорії є наступні слідчі ситуації:

- 1) слідча ситуація, що характеризується наявністю інформації про основні обставини вчиненого злочину та особу, яка його вчинила, та не заперечує своєї причетності до злочину;
- 2) слідча ситуація, що характеризується наявністю інформації про особу військовослужбовця, який заперечує свою причетність до вчиненого злочину;
- 3) слідча ситуація, що характеризується наявністю інформації про подію злочину, водночас лишаються невідомими обставини вчинення злочину, не встановлено місце знаходження особи, яка його вчинила, або військовослужбовець ухиляється давати правдиві показання тощо.

Складовими елементами оптимального планування розслідування зазначеної категорії злочинів є:

- урахування особливостей конкретного злочину, визначення окремого предмета доказування, шляхів розкриття та розслідування злочину, цілеспрямованого ведення слідства та всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи;
- формування слідчих версій і визначення шляхів їх перевірки;
- прогнозування розвитку слідчих ситуацій, планування заходів щодо попередження їх негативного розвитку;
- аналітичний підхід до планування окремих слідчих дій, використання науково-технічних засобів, взаємодія зі спеціалістами та правоохоронними органами.

Обставинами, які підлягають доказуванню в ході досудового розслідування, є такі [3, с. 134]:

- 1) коли і за яких обставин військовослужбовець самовільно залишив військову частину або місце служби чи не повернувся вчасно у військову частину з відпустки, відрядження тощо;
- 2) виконання яких саме службових обов'язків він перервав цими діями;
- 3) чи не залишив він військову частину зі зброєю чи боєприпасами;
- 4) де, коли та за яких обставин його було затримано;
- 5) упродовж якого часу військовослужбовець був самовільно відсутній у частині;
- 6) чим він займався під час незаконної відсутності у військовій частині та чи не вчиняв протягом цього часу інші правопорушення;
- 7) з яким умислом він вчинив самовільне залишення військової частини або місця служби (не повернувся вчасно у військову частину або до місця служби);
- 8) якими були причини та мотиви вчинення цих дій;
- 9) чи не мав він наміру взагалі ухилитися від військової служби;
- 10) обставини, які впливають на ступінь і характер відповідальності;
- 11) суспільно небезпечні наслідки, які настали в результаті ухилення від військової служби.

З версій, що підлягають дослідженню на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з самовільним залишенням військової частини або місця служби, нез'явленням вчасно без поважних причин на службу та дезертирством, можуть бути такі:

- 1) мало місце приниження честі і гідності військовослужбовця, побиття, вчинення іншого насильства, тобто нестатутні взаємовідносини;
- 2) мали місце конфлікти з командуванням, у тому числі такі, що супроводжувалися фізичним або психічним насильством;
- 3) мали місце проблеми особистого характеру, які, за сприйняттям винного, потребували його негайної участі. При цьому, на його думку, вирішити питання законним шляхом (наприклад, відпустка) неможливо;
- 4) причиною ухилення від військової служби є суто суб'єктивне небажання її проходити, не обумовлене сторонніми факторами.

Можливе і більш докладне розроблення версій, що залежатиме від особливостей наявної у слідчого криміналістично-важливої інформації.

З урахуванням запропонованих типових слідчих версій в умовах певної слідчої ситуації слідчий отримує можливість більш ефективно та оперативно спланувати необхідні слідчі дії та провести їх.

В умовах найбільш несприятливої слідчої ситуації основні завдання слідчого пов'язані насамперед з встановленням обставин ухилення від військової служби за умов відсутності військовослужбовця, який ще не затриманий. Тому доцільно спланувати наступні слідчі й організаційні дії:

- огляд особистих речей військовослужбовця, які залишилися за місцем проходження ним служби;
- всебічне вивчення особи;
- допити як свідків командирів і товаришів по службі військовослужбовця (насамперед допити друзів, земляків тощо).

Як правило, в разі виявлення самовільного залишення частини або місця служби командуванням військової частини невідкладно організуються розшукові групи для розшуку військовослужбовця в районі населеного пункту за місцем дислокації військової частини, результати роботи яких оформлюються рапортами на ім'я командира (начальника). Ці рапорти також необхідно досліджувати та приєднувати до матеріалів кримінального провадження, оскільки їх зміст дозволяє зробити висновок щодо повноти вжитих командуванням заходів з припинення злочину, конкретного часу проведення розшукових заходів на перевірених пунктах або ділянках території.

Допит військовослужбовців зі складу розшукових груп дозволяє також у майбутньому спростувати неправдиві твердження про час залишення частини та місце подальшого перебування або отримати іншу інформацію.

Відповідно до ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук. Оголошення розшуку підозрюваного здійснюється шляхом винесення слідчим або прокурором відповідної постанови. Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

Отже, за змістом ст. 281 КПК України розшук підозрюваного може здійснюватися як особисто слідчим, так і доручатися оперативним підрозділам, перелік яких передбачено у ст. 41 КПК України. Оскільки оголошення розшуку процесуально оформлюється відповідною постановою, вбачається за необхідне у цій постанові вказувати і те, якому саме оперативному підрозділу доручається розшук. Відомості про оголошення розшуку вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Порядок розшуку підозрюваного на підставі постанови слідчого і доручення про розшук регламентується відомчими нормативно-правовими актами, зокрема Інструкцією з організації розшуку осіб органами внутрішніх справ України, затвердженою наказом Міністра внутрішніх справ України від 29.07.2002 №765ДСК, Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженою наказом Міністра внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575 [4, с. 132].

Перед наданням оперативним підрозділам доручення про розшук слідчому доцільно вжити всіх необхідних заходів, які дадуть змогу якомога повно перевірити версії щодо можливого місця перебування винного. Для цього необхідно допитати його родичів, сусідів та знайомих, направити запити до різних установ (лікарень, моргів, військкоматів, паспортної служби, різних підприємств та організацій).

Разом з тим при здійсненні розшуку підозрюваного слідчим мають бути використані всі механізми, передбачені для цього чинним КПК України. Зокрема для цього можуть проводитися негласні слідчі (розшукові) дії в порядку, передбаченому ст.ст. 246-275 КПК України.

Таким чином, для з'ясування питання щодо можливого місця знаходження військовослужбовця доцільно накладти арешт на кореспонденцію у порядку, передбаченому ст. 261 КПК України, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж згідно зі ст. 263 КПК України та їх дослідження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 25.11.2018).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T124651> (дата звернення: 25.11.2018).
3. Криміналістик : підручник / кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 2008. 464 с.
4. Яблоков Н. П. Криминалистика: учебник для ВУЗов и юр. ф-тов / Н. П. Яблоков. М. : ЛексЭст, 2003. 376 с.

Горбій К.О., студентка 2 курсу, група МКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Сенченко Н.М.**, к.ю.н., доцент кафедри
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: ekaterina.gorbey@gmail.com

ГЕНЕЗА ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

Основи сучасного вітчизняного кримінального процесуального законодавства почали зароджуватися ще у період Київської Русі князя Володимира Великого та формувалися протягом багатьох століть. Історичні аспекти виникнення та розвитку теорії доказів тісно пов'язані з іншими питаннями кримінального провадження, а саме: історичними формами кримінального процесу, формуванням засад змагальності та диспозитивності тощо.

За часів Київської Русі кримінальний і цивільний процеси не були відокремлені один від одного, оскільки вони засновувались на приватно-правовому принципі. Тобто, ця епоха характеризувалась першим історичним типом кримінального процесу – обвинувальним (приватно-позовним, змагальним). Отримав свою назву цей найдавніший процес внаслідок того, що обвинувачення було головним у процесі, провадження у справі без обвинувачення не розпочиналось. Він мав змагальний характер, тобто був змаганням рівноправних сторін перед незалежним від них судом [1, с. 30].

З урахуванням приватного характеру судочинства, воно характеризувалося активною участю у ньому осіб, заінтересованих у вирішенні конфлікту: потерпіла особа (позивач, обвинувач) підтримувала в суді обвинувачення, зобов'язана була збирати докази і подавати їх до суду; протилежна сторона – відповідач (обвинувачений) – визнавала обвинувачення, а у разі його заперечення мала подати до суду докази, які спростовували пред'явлене до неї обвинувачення.

У період Київської Русі судовими доказами визнавались: особисте зізнання, свідчення «послухів і видоків», речові докази, «суди божі». До доказів також відносили сліди побоїв (синці на обличчі і тілі потерпілого), знайдені у підозрюваного вкрадені речі, знайдення трупа на території громади та інше [2, с. 88].

Зважаючи на встановлений Руською Правдою приватно-обвинувальний характер (за допомогою показань свідків) процесу доказування, тягар доведення своєї правоти у справі покладался виключно на сторони. Діяльність суду полягала у направлених до сторін вимогах надання доказів і спостереженням за їх поданням.

Таким чином, як свідчить аналіз староруського законодавства, подання доказів здійснювалося сторонами (позивачем і відповідачем) переважно шляхом забезпечення явки до суду свідків-очевидців, що засвідчували фактичні обставини у справі, або певної кількості свідків-очисників (послухів), які дозволяли очиститися від обвинувачення. Крім того, могли

подаватися і речові докази, однак, поруч із цим, все одно обов'язково вимагалися ще й показання свідків.

У період перебування українських земель під владою Литви та Польщі обвинувально-позовний процес, успадкований від давньоруського права, зберігався. Основними джерелами, що регулювали тогочасні процесуальні відносини, були Судебник Казимира 1468 року і Литовські статuti.

Судочинство, як правило, починалося відповідно до заяви потерпілого або його родичів, тобто заінтересованої сторони. Зібрати докази, подати їх до суду та підтримувати обвинувачення повинен був позивач. Він мав право укласти мирову угоду, відмовитись від позову або обвинувачення на будь-якій стадії провадження. Однак, для найтяжчих злочинів (наприклад, державного характеру, проти церкви), незалежно від заяви сторони, слідство і суд були обов'язковими. У той час застосовувалися катування, практикувалися доноси, додержувалася таємниця судочинства, що свідчить про початок окреслення первісних ознак розшукового процесу.

Система доказів, які застосовувалися в судах була певним чином розгалуженою. Поділялись вони на досконалі та недосконалі («повні» і «неповні»). Так, Литовські статuti містили перелік найважливіших доказів. Починаючи з доказів, що мають найбільшу доказову силу, Я. Падох визначає: а) зізнання; б) грамоти; в) оглядини і речові докази; г) свідків; г) присягу; д) жереб; е) допити на муках [3, с. 58].

Статті 7-9 першого Литовського статуту передбачали кількість доказів, які необхідно подати у випадку обвинувачення шляхтича у крадіжці, за умови, що при ньому не було виявлено викраденого: якщо вчинив злочин вперше – достатньо особистої присяги, якщо вдруге – особистої присяги і двох свідків-шляхтичів, якщо втретє - особистої присяги і шести свідків-шляхтичів [4, с. 81-82]. Тобто, від того, чи був злочин вчинений вперше залежала кількість доказів, які необхідно було подати до суду.

Доба Гетьманщини успадкувала загальні риси процесуального права періоду Литовських статутів, однак все ж зазнало деяких змін. Це пов'язано із змінами судового устрою та змінених політичних і соціальних умов краю у XVII столітті, зокрема й під впливом російського процесуального права.

Як слушно наголошує Я. Падох, що початок процесу у значній частині кримінальних справ обумовлювався поданням скарги позивачем (обвинувачем), який надалі підтримував обвинувачення подаючи докази [3, с. 75]. Отже, не дивлячись на те, що кримінальний процес Гетьманщини вважався інквізиційним, він також містив елементи змагальності.

Система доказів мало відрізнялася від тієї, що мала місце у литовсько-польську добу. До них відносилися: а) зізнання, б) грамоти, в) свідки, г) присяга, г) оглядини і речові докази, д) допити на муках. Важливе місце посідало подання письмових доказів (грамот), які поділялися на публічні і приватні. До публічних грамот відносились різні урядові документи та документи, складені перед урядом і поміщені в урядові книги, окремі договори, вважалися повним доказом і проти них суд не допускав доказів від свідків чи присяги. У той же час, приватні документи, які можна було заперечувати іншими доказами, в порівнянні з публічними грамотами мали меншу вартість [3, с. 77].

З 1569 р. після укладення угоди про об'єднання Польщі та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу під назвою Річ Посполита (Львівська унія) на території українських земель, що увійшли до складу Польщі, було поширено польську судову систему. Водночас на українських землях залишався чинним Литовський статут 1566 р. Після прийняття у 1588 р. III Литовського статуту він стає джерелом права в усіх українських землях. За цим статутом процес був переважно змагальним. В українських землях у складі Речі Посполитої в містах, котрі мали право на самоврядування, продовжували діяти норми магдебурзького права, певна частина яких стосувалася процесу.

Значний вплив на практику застосування кримінального судочинства на українських землях мало видане в Російській імперії у 1715 році «Краткое изображение процессов либо судебных тяжб». Питанням процесуальної регламентації доказування була присвячена друга

частина цього документу. Так ст. 1 глави першої цієї частини передбачає: «Вторая часть судебного процесса начинается от доказом, чрез которые челобитчик и ответчик доношения своя так уверяют, что правда из оных познавается» [5, с. 414].

«Краткое изображение процес сов» вперше на нормативному рівні закріпило перелік доказів: «Впротчем на четыре образа бывают доказы: 1) чрез своевольное признание; 2) чрез свидетелей; 3) чрез письменные доводы; 4) чрез присягу» [5, с. 415].

Таким чином, судочинство Гетьманської доби передбачало можливість подання документів-доказів на відміну від староруського процесу, за якого докази подавалися сторонами переважно шляхом забезпечення явки свідків до суду. Отже, інститут подання доказів поступово набуває більш традиційного, сучасного розуміння.

Отже, аналіз положень законодавства щодо становлення інституту доказів дає підстави зробити висновок про те, що особливості цього процесу обумовлені типом кримінального процесу, який мав місце в конкретний історичний період. За часів Київської Русі для відстоювання власних інтересів сторони кримінального конфлікту повинні були самостійно подавати докази до суду (забезпечити явку свідків, надати речові докази, пред'явити для огляду тілесні ушкодження тощо), що було основною ознакою тогочасного процесу. Ці правила успадкував кримінальний процес литовсько-польської доби і доби Гетьманщини, за тим винятком, що у справах про найбільш тяжкі злочини процес був розшуковим (інквізиційним).

Список використаних джерел

1. Калиновский К. Б. Основные виды уголовного судопроизводства: учебное пособие. СПб.: Издательство юридического института (Санкт-Петербург), 2002. 63 с.
2. Тація В.Я., Рогожин А.Й., Гончаренко В.Г. Історія держави і права України. Підручник. У 2-х т. Том 1. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 656 с.
3. Падох Я. Суди і судовий процес Старої України. Нью-Йорк - Париж - Сідней – Торонто. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1990. 128 с.
4. Гончаренко В.Г. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. Вид. перероб. і доп. Т. 1. К.: Ін Юре, 2003. 587 с.
5. Мальков А.Г. Российское законодательство X-XX веков. В 9 т. Том 4: Законодательство периода становления абсолютизма / под общ. ред. О. И. Чистякова. М.: Юридическая литература, 1986. 512 с.

Городній М.С., студент 2 курсу, група ТПР 171, юридичний факультет
Козинець І.Г., ст. викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: iryna_8067@ukr.net

ФОРМУВАННЯ СПАДКОВОГО ПРАВА В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Спадкування відноситься до тих інститутів цивільного права, що почали своє формування ще в додержавні часи і пройшли тривалий шлях розвитку. Питання про те, що залишається після смерті померлої особи, кому має перейти спадок, в якому порядку та обсязі, з найдавніших часів і до наших днів залишаються в центрі уваги суспільства, держави, кожної людини, оскільки вони стосуються їхніх інтересів. Прогресивний розвиток і високий рівень спадкування отримало в римському приватному праві, тому не дивно, що саме там були вироблені фундаментальні положення спадкового права.

В сучасних умовах дослідження інституту спадкового права є надзвичайно важливим, спадкування є невід'ємною складовою частиною суспільних відносин, із яким стикається переважна більшість членів суспільства. В зв'язку з цим дослідження історичного досвіду спадкового права на прикладі Стародавнього Риму є важливим в контексті вдосконалення сучасного спадкового законодавства. Тому, метою дослідження є аналіз історичних аспектів римського спадкового права, оскільки саме римське право фактично рецепційоване національним законодавцем.

Спадкування - один із найважливіших інститутів цивільного права, згадка про який можна знайти в самих перших письмових джерелах: на глиняних табличках Шумеру, в єгипетському папірусі тощо. Відносини, пов'язані зі спадкуванням, - це одна зі сфер суспільних відносин, яка неодмінно, хоч раз у житті, зачіпає майже кожну людину. Спадкове право розвивалося в залежності від економічних, політичних та інших умов життя суспільства.

У загальному вигляді спадкове право України, та й усіх країн романо-германської правової сім'ї, своїм існуванням значною мірою зобов'язане римському праву, що вперше сформулювало й послідовно провело думку про універсальний характер спадкового правонаступництва. Спадкування – це перехід прав та обов'язків (спадщини) від померлої фізичної особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Ця основна ідея вироблялася в тривалому процесі історичного розвитку спадкового права і вперше була закріплена саме у римському праві.

У багатомісячній історії римського спадкового права можна виокремити чотири етапи: а) спадкування за *jus civile*; б) спадкування за преторським едиктом; в) спадкування за імператорськими законами; г) спадкування у «праві Юстиніана» (власне, вже «післяримське право») [1, с. 427].

Спадкування за *jus civile* - регламентувалося Законами XII таблиць, які передбачали спадкування за заповітом та спадкування за законом. «Якщо хто-небудь не має підвладних, тобто агнатів, помре, не залишивши заповіту, то нехай його господарство візьме собі *suus heres*, тобто найближчий агнат» (V, 4) [2]. Однак, через сімейний характер власності в архаїчний період основним видом було все ж спадкування за законом. Вважалося абсолютно нормальним після смерті глави сім'ї *paterfamilias* залишати його майно тій самій *familii*, оскільки воно створювалося працею всіх її членів.

Спадкування за законом мало місце в разі, якщо заповіт не був складений певною особою або був визнаний недійсним, або спадкоємець за заповітом не прийняв спадщину. Римське спадкове право не допускало одночасного спадкування за заповітом і за законом: *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* - не може бути спадкування в одній частині майна померлого за заповітом, а в другій - за законом. Цей принцип римського спадкового права був закладений ще в Законах XII таблиць і зберігся в праві Юстиніана [3, с. 69; 2].

У цей самий період почав діяти принцип єдиної підстави спадкування, що був рецепційованим багатьма сучасними правовими системами, - *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* - не можна одночасно спадкувати за заповітом і за законом одну і ту саму спадщину. Цей принцип бере початок також від Законів XII таблиць. Відповідно до них спадкоємець, призначений наступником лише в частині спадщини, одержував всю спадщину. Наприклад, заповідач призначив своїм спадкоємцем сина на чверть спадщини, про решту не згадавши. У такому разі призначений на чверть спадкоємець одержував усю спадщину, оскільки спадкоємці за законом до спадкування не закликалися.

Істотного розвитку римське спадкове право зазнало з прийняттям преторських едиктів і практики їх застосування. Це були майже одні із перших відомих людству державних актів, що врегулювали відносини спадкування і на законодавчому рівні закріпили склад спадщини, суб'єктів спадкування, поняття кровного (когнітивного) споріднення, за яким і визначались спадкоємці, порядок позбавлення статусу спадкоємця (наприклад, у разі якщо дочка померлого виходила заміж і змінювала місце постійного проживання, вона виключалась із складу спадкоємців, але при цьому могла фактично володіти спадковим майном у разі відсутності інших спадкоємців тощо), а також можливість спадкодавця укласти заповіт.

Реформи, здійснені претором у сфері спадкування, розпочалися ще за республіканського періоду й завершилися в епоху принципату. Претор створив особливий інтердикт для введення у володіння спадковим майном. Спочатку цей інтердикт надавався особам, яких претор, після сумарного розгляду їхніх претензій, вважав імовірними спадкоємцями за цивільним правом. У тих випадках, коли найближчий спадкоємець не приймав спадщини, вона, не переходячи потім до інших закликаних до спадкування осіб, ставала відумерлою, а в найдавнішому праві – безхазяйною і, отже, могла бути привласнена будь-якою особою. Для усунення такої

можливості претор став надавати в подібних випадках інтердикт наступному роду. Це полегшувало становище цивільних спадкоємців, що нерідко були заінтересовані у вилученні спадкового майна у сторонніх осіб до розгляду суперечок про право на спадщину.

За преторськими едиктами набувають права на спадкування за законом:

1) діти померлого, у тому числі еманциповані, якщо внесуть у загальну спадкову масу все своє власне майно;

2) найближчий агнат померлого, який свого часу перебував під його владою, але залишив сім'ю заради самостійних занять, наприклад служби в муніципалітеті, і не ділився з нею заробітком; мати померлого, якщо вона перебувала у шлюбі з чоловічою владою (*cum manu*) із батьком померлого;

3) усі інші кровні родичі померлого до шостого ступеня споріднення;

4) один із подружжя, що пережив другого – спадкодавця [4, с.202].

Спільне спадкування осіб, які входили до різних черг, вважалося неможливим, тобто попередня черга спадкоємців завжди виключала наступну. Таким чином, претори створили черговість спадкоємців при допуску їх до спадщини.

Імператорські постанови і сенатусконсульти продовжили тенденцію щодо зміцнення позицій кровних родичів та усунення агнатів при спадкуванні за законом, що призвело до розширення і узаконення прав дітей на спадщину матері та надання їм права на спадкування майна родичів по материнській лінії. Поступово спадкування, яке вважалося преторським, було прирівняне до цивільного, а це в свою чергу сприяло зміцненню та спрощенню спадкового права [5, с. 208].

У період імперії було розроблено чіткі правила необхідного спадкування, встановлено коло осіб, які мають на нього право, визначено поняття «обов'язкової частки» та її розміри. За Юстиніана кровне споріднення остаточно витіснило агнатське. Тоді ж було встановлено класи (групи) родичів, які успадковують майно в порядку черговості, причому кожна наступна група - лише за відсутності чи відмови від спадщини попередньої. Склалася чітка система спадкування за заповітом.

Зокрема, принципи спадкового права, як основні засади спадкування сформувалися поступово, їх розвиток відбувався за нормами *ius civile*, *ius praetorium* та за законодавством Юстиніана. В цілому у римському приватному праві від II ст. до н.е. існує дуалізм правових систем: поряд із *ius civile* виникає *ius honorarium*, що відповідало новим суспільно-економічним відносинам. У спадковому праві, в основному врегульованому нормами *ius civile*, преторська система спадкування відбилася у вигляді *bonorum possessio*. Як і загалом у римському праві, в одній і тій самій галузі приватного права одночасно діють дві системи норм різної юридичної природи: *ius civile*, та *ius honorarium* [6, с.273].

Таким чином, проаналізувавши історію спадкового римського права, ми дійшли до висновку, що римське спадкове право в процесі свого історичного розвитку набуло рис, що відповідали характеру римської власності та сім'ї. Розвиток свободи заповіту і заповідальних розпоряджень був зумовлений посиленням індивідуальної приватної власності у міру вивільнення її від пережитків сімейної. Те саме можна сказати і про спадкування за законом, яке в свою чергу, було зумовлене витісненням агнатського споріднення когнатським (кровним). Посилення значення кровного споріднення стало основою для зміцнення спадкування за законом. У той же час римські правознавці знайшли вдалі прийоми для поєднання спадкоємців за законом зі свободою заповіту. Саме в зв'язку з цим римське спадкове право і залишило вагомий слід в історії.

Список використаних джерел

1. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
2. Памятники римського права: Закони XII таблиц. Институції Гая. Дигести Юстиніана. М.: Зерцало, 1997. 608с. URL: <https://studfiles.net/preview/6702582/> (дата звернення 15.10.2018)
3. Федущак-Паславська Г. Основні засади спадкування за римським приватним правом. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні / Редкол. П. М. Рабінович та ін. Львів, 2004. С. 69-70.
4. Основи римського приватного права: Підручник /За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

5. Черниловский З.М. Римское частное право: учебник. М.: Новый Юрист, 1997. 224 с.
6. Фомічова Н. В. Историчні аспекти становлення спадкового права. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 45. С. 270-273. URL: <http://www.apdp.in.ua/v45/53.pdf> (дата звернення 5.11.2018)
-

Данилов Д.О., студент 2 курсу, група МКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Головко О.М.**, к.ю.н., викладач
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: bodyrok12@gmail.com

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ

Контрабанда наркотичних засобів є злочином досить високого ступеня суспільної небезпечності. Цим злочином завдаються збитки національним інтересам держави, оскільки контрабанда наркотичних засобів спричиняє розповсюдження останніх серед населення, що впливає на фізичне та моральне здоров'я населення країни, її генофонду, а також інтелектуального потенціалу суспільства.

Проблема формування криміналістичної характеристики та основ розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів не знайшла комплексного висвітлення у наукових джерелах. Вказаним проблемам присвячені лише окремі розрізнені публікації або ж висвітлюються тільки деякі аспекти. Це й обумовило обрання теми дослідження.

Під контрабандою згідно зі ст. 201 КК України визнається переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. У Кримінальному кодексі України [1] передбачена ст. 305, яка встановлює відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Відмежовують ці склади злочинів здебільшого за об'єктом їхнього злочинного посягання за предметом. Ці злочини містяться в різних розділах Особливої частини КК України. Отже, відмінність об'єктів цих злочинів полягає у їх родовому та безпосередньому об'єктах. Щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст.305 КК України), то за родовим об'єктом це злочин можна віднести до таких, що посягають на здоров'я населення.

Предметом злочину, передбаченого ст. 305 Кримінального кодексу України є: наркотичні засоби; психотропні речовини; їх аналоги; прекурсори [6, с. 143].

Хоча в Кримінальному кодексі України йдеться про предмет злочину у множині, кримінально караним вважається також діяння, предметом якого є лише один вид наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів [6, с. 144].

Одним з головних елементів криміналістичної характеристики злочину, який сприяє встановленню ознак інших елементів характеристики, є спосіб його вчинення.

Спосіб вчинення контрабанди – це детермінована система дій злочинця по підготовці, виконанню та приховуванню незаконного переміщення контрабанди через митний кордон, а також по використанню результатів контрабандної діяльності [7, с. 12].

Здійснюючи контрабанду наркотичних засобів, злочинець діє одночасно вільно і невільно: його поведінка детермінована взаємодією суб'єктивних та об'єктивних факторів.

До об'єктивних факторів відносять:

- властивості предмету злочинного посягання (кількісні та якісні ознаки);
- засоби пересування контрабандиста через кордон (поїзд, літак, легковий та вантажний автомобіль, морські та річкові судна);
- канали переміщення контрабанди (туризм, обмін делегаціями, транзитний багаж, легальні вантажі тощо);

- обстановка вчинення злочину (місце, час здійснення контрабанди, недосконалість митного законодавства, недоліки в організації та проведенні митного контролю, зміни в митній політиці держави).

До суб'єктивних факторів, які зумовлюють спосіб дії контрабандиста наркотичних засобів, належать його особисті якості: його знання, вміння і навички, а також звички, злочинний досвід, темперамент, психологічна спрямованість, інші якості особистості. Крім зазначеного істотний вплив на вибір способу вчинення цієї категорії злочинів справляють і соціальні та фізичні (соматичні) особливості злочинця – стать, вік, зріст та ін. При цьому суттєве значення мають рівень освіти, професійна належність, знання митного законодавства та особливостей митного контролю, наявність зв'язків та знайомств, навичок по виготовленню (пристосуванню) тайників, комунікабельність, організаторські здібності тощо.

Найбільш типовими способами вчинення контрабанди наркотичних засобів вважаються:

- переміщення поза митним контролем;
- переміщення шляхом приховування від митного контролю.

Переміщення наркотичних засобів поза митним контролем найчастіше здійснюється шляхом об'їзду митних постів легковими та вантажними автомобілями.

Під приховуванням від митного контролю розуміють будь-який спосіб утаювання, що ускладнює їх виявлення, зокрема:

- із використанням тайників або інших засобів “фізичного приховування”, які утруднюють візуальне виявлення контрабанди;
- шляхом надання одним предметам вигляду інших.

Останнім часом перевізники досить часто використовують так званий внутрішньочеревний спосіб приховування наркотичних засобів усередині людського тіла. Перевезення наркотичних засобів внутрішньочеревним шляхом забезпечує порівняно малу ймовірність їх виявлення.

Для кваліфікації злочину за ст. 305 КК України істотне значення має місце скоєння злочину (митний кордон). Митний кордон України – це межі митної території України; митний кордон збігається з державним кордоном України, за винятком меж території спеціальних митних зон [3].

Найбільш поширеним місцем вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів є зони митного контролю, які розташовані в безпосередній близькості до митного кордону [5, с. 192].

Вибір часу вчинення контрабанди зумовлений певними закономірностями. найчастіше контрабанда наркотичних засобів скоюється вночі, рідше вдень.

Сприятливі своєчасному виявленню та запобіганню такому суспільно небезпечному явищу, як контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, може дослідження особи-контрабандиста наркотичних засобів.

Особа контрабандиста наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є складним і багатоаспектним явищем [4, с.87].

До структури особистості злочинця, який вчиняє контрабанду наркотиків, входять соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові, морально-психологічні ознаки.

Більшість контрабанди наркотичних засобів вчиняється представниками організованих злочинних структур. Відповідно, є підстави виокремлювати відносно самостійний тип особи контрабандиста – член організованої групи чи злочинної організації.

Організовані злочинні структури здійснюють переміщення наркотичних засобів через митний кордон в основному поза митним контролем, використовуючи при цьому різні транспортні засоби.

Організація розслідування злочинів, пов'язаних із злочинами у сфері контрабанди наркотичних речовин, передбачає визначення застосування необхідних зусиль та засобів, створення оптимальних умов для проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у розумні строки. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст.ст. 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 КПК України [2], проводяться виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, зокрема за ст. 305 КК України [1].

Успіх розслідування першочергового етапу розслідування контрабанди значною мірою визначається своєчасністю і правильністю висування і перевірки слідчих версій.

При боротьбі із контрабандою наркотиків діяльність митних і правоохоронних органів має бути направлена на вилучення наркотиків із незаконного обігу шляхом встановлення осіб, які їх виготовляють, транспортують, ввозять у державу шляхом контрабанди і збувають, втягують неповнолітніх як у наркозлочинність, так і до вживання наркотиків, а також осіб, які займаються «відмиванням» коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [8, с. 212].

На початковому етапі розслідування контрабанди наркотичних засобів можливі такі дії: реєстрація заяви, повідомлення або рапорту; проведення огляду місця події; внесення відомостей в ЄРДР; проведення особистого обшуку; допит підозрюваного; проведення обшуку житла чи іншого володіння особи; проведення огляду наркотичних засобів; призначення судово-хімічної експертизи; допит свідків; накладення арешту на майно.

Подальший (основний) етап розслідування зазвичай характеризується наявністю особи, яка вчинила злочин, чи хоча б одного із співучасників злочину. Тому епізод, щодо якого залишилися нез'ясованими певні обставини, виокремлюється в самостійне провадження, в рамках якого проводяться такі заходи:

- скерування доручень органам дізнання щодо встановлення особи злочинця, встановлення свідків;

- проведення повторних оглядів місця події, речових доказів;
- проведення побудинкових (поквартирних) обходів;
- скерування запитів до певних органів та організацій;
- проведення повторних і додаткових допитів, судових експертиз тощо [8, с. 217].

Підбиваючи підсумки наведеному, слід вказати на наступне.

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є суспільно небезпечним явищем. Суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів визначається тим, що на територію держави у такий спосіб неконтрольовано переміщуються наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги. Такі речовини становлять небезпеку для фізичного та психічного здоров'я населення.

Криміналістична характеристика контрабанди наркотичних засобів включає наступні елементи:

- характеристику суб'єктного та об'єктного складу контрабанди;
- характеристику предмету контрабанди;
- характеристику типових способів вчинення контрабанди наркотичних засобів;
- характеристику слідів та інших наслідків контрабанди наркотиків;
- характеристику етапів розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів

Криміналістична характеристика контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів має практичне та наукове значення, оскільки саме повна криміналістична характеристика злочину сприятиме своєчасному виявленню, розкриттю таких злочинів, розслідуванню та їх запобіганню.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 10 листопада 2018р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.11.2018).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 10 листопада 2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 25.11.2018).
3. Митний кодекс України від 04 жовтня 2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 25.11.2018).
4. Горбаченко П. А. Кримінологічний портрет особи злочинця, винної у скоєнні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016.серія Правою. Випуск 36. Том 2. С. 84-88.
5. Малуго Р.В. Слідчі (розшукові) дії як засоби доказування у кримінальному провадженні про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. №2. С. 191-194.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. Литвинова О. М.– Київ. Центр учбової літератури, 2017. 528 с.

7. Особливості розслідування контрабанди. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / О. В. Бишовець, М. А. Погорецький, Д. В. Сергеева та ін. ; за ред. М. А. Погорецького та Д. В. Сергеевої. К.: Алерта, 2015. 214 с.

8. Сорока С. О. Особливості виявлення та проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування контрабанди наркотичних засобів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2014. № 801 : Юридичні науки. С. 212–217.

Денисова Л.Ч., студентка 5 курсу, група МКПРн-181 , юридичного факультету
Науковий керівник: **Толкач А.М.**, старший викладач
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: denisova.lolita999gmail.com

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ЗВО

У зв'язку з стрімким розвитком науки і освіти актуальним є якість освіти у ЗВО. У багатьох ЗВО студенти повинні ознайомитися із великим обсягом знань за короткий термін і тому педагоги шукають способи вдосконалення викладання шляхом модернізації методик навчання, використовуючи зарубіжний досвід.

Метою даної роботи є розкрити найефективніші інтерактивні методи навчання для студентів-правників, використовуючи зарубіжний досвід.

Розкриваючи тему даної роботи необхідно насамперед проаналізувати поняття «методу навчання». Взагалі «метод» (грец. Methodos) - спосіб пізнання. В сучасній літературі зустрічаються різні тлумачення поняття методу навчання:

- визначені народом способи, шляхи досягнення мети навчання [1, с. 57];
- взаємопов'язана діяльність викладача та учнів, спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток [2];
- система послідовних, взаємопов'язаних дій вчителя та учнів, які забезпечують засвоєння змісту освіти, розвиток розумових сил і здібностей учнів, оволодіння ними засобами самоосвіти і самонавчання [3, с. 163].

Існує різноманітна класифікація методів і більшість сучасних авторів вважають, що не слід встановлювати єдину класифікацію, оскільки навчання нестійкий процес, тому методи повинні відображати динаміку руху. Пропоную ознайомитися з класифікацією деяких авторів: С. І. Петровський поділяє методи на словесні, наочні та практичні; В. Селінова: аналітичний, синтетичний, індуктивний та дедуктивний; Г. Ващенко: пасивні (лекції, метод заучування, метод книжкових завдань), напівактивні (метод розмов, сократівський метод, ілюстрації, ілюстративні екскурсії та активні (дослідницький метод, метод проектів) тощо.

Стаття 54 Закону України «Про освіту» регламентуються права педагога на свободу від втручання у педагогічну діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, а також розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання [4]

У даній роботі автор хоче звернути увагу на більш інтерактивні методи навчання, оскільки зарубіжна практика викладання інноваційними методами показує динаміку зростання. За К.О.Бахановим, інтерактивне є навчання, спрямоване на активізацію пізнавальної діяльності студента за допомогою організації спілкування між собою, студентів і викладачем, між групами, що спрямоване на роз'яснення спільної навчальної проблеми [6].

Високу ефективність навчального процесу можна досягнути за допомогою таких розповсюджених методів як: аудіо-візуальний метод навчання, діалог Сократа, ілюстративні екскурсії, ділова гра, метод проектів, метод карт, PRESS-формула, метод коучингу, проблемно-пошуковий метод, метод круглого столу, метод «Акаріум», метод «Естафета», тренінги, мастер класи та інші.

У штаті Меріленд, США у 1980-х роках було проведено дослідження Національним тренінговим центром, які дійшли висновку, що інтерактивне навчання уможливило різке збільшення відсотка засвоєння матеріалу, бо впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття та волю.

Пропоную ознайомитися з найбільш розповсюдженими інноваційними методами на прикладі університету науки і технологій штата Айова. Їх діяльність спрямована на відкриття та розвиток творчих шляхів вирішення проблем студентами. Зокрема це стосується наступних методів [7].

Метод «Assumption Busting» (від англ. «руйнування стандартів») - це цілеспрямований спосіб руйнування моделі, стереотипу, які розроблялися до цього, шляхом висвітлювання нових питань, які створюють нові зв'язки, котрі ведуть до нових рішень і до інновацій. Після формування припущення перевіряються, задаючи питання «що, якщо» [8].

Суть даного методу полягає у такій послідовності дій : По-перше: слід перерахувати припущення - в тому числі очевидні, які ви не вважаєте складними. По друге: викликати припущення – тобто необхідно поставити питання про кожне припущення. За яких обставин ці припущення не відповідають дійсності. У процесі висловлення, необхідно додати до вашого переліку сумнівні припущення на вашу думку за для подальшого апелювання [9].

Досить розповсюдженим є також гарвардський метод, який отримав назву «Case Studies» (початок ХХ ст.). Навчання відбувалося за схемою, коли студентам необхідно було відтворити певну ситуацію, а потім дати їй аналіз і рекомендації. Згодом були опубліковані збірники кейсів для різних спеціальностей, тому інколи цей термін називають методом конкретних ситуацій (МКС). Метод кейс-стаді передбачає ретельний аналіз конкретної ситуації. Для проведення цього аналізу студентам, як правило, надається інформація, структурована таким чином: 1) введення або фоновий опис ситуації; 2) опис події, яка відбулася, або проблеми, що склалася; 3) варіанти прийнятих рішень і заходів (для їх подальшого групового або парного обговорення й індивідуальних міркувань).

Ефективна підготовка до кейсів, на думку Дж. Пірса та Р. Б. Робінсона, передбачає таку діяльність: адекватно організувати свій час на підготовку кейсу, читати кейс двічі, фокусувати увагу на стратегічних питаннях, не дивитися зверхньо на «речові докази», працювати у зручних для себе часових рамках, трансформуючи знання у професійну галузь управління [10].

Одним із провідних групових інтерактивних методів є метод Brainstorming (мозковий штурм, який виник наприкінці 30-х р. ХХ ст. у Великобританії) - це метод розв'язування невідкладних завдань в умовах обмеженого часу. Суть мозкового штурму полягає в тому, що студенти отримують тільки одну проблему для розв'язання, а їхнім завданням є генерація якнайбільшої кількості різноманітніших неординарних ідей для їх вирішення [11].

Мозковий штурм проводиться в два етапи: етап генерації ідей і етап практичного аналізу висунутих ідей [12].

Дуже цікавим, на думку автора статті є сугестопедичний метод, бере початок від сугестопедичної системи болгарського вченого Г. Лозанова, в якій цілеспрямовано використовуються як усвідомлювані, так і неусвідомлювані форми інформації, периферійні перцепції, неусвідомлені реакції, мотивації, потреби, а також неусвідомлені автоматизовані елементи в рамках свідомої діяльності [13].

Г. Лозанов вивчав можливості використання гіпнозу та навіювання в педагогічному процесі, особливо для навчання іноземних мов, відкрив феномен гіпермнезії, тобто, суперзапам'ятовування інформації, яка вводиться на початковій фазі гіпнотичного сну. Це явище й стало основою методу, який запропонував вчений [14].

Процес навчання за даним методом проводиться у три етапи. На першому етапі студенти записують основні інформаційні моменти у зошиті. На другому етапі – у продовж 10-15 хвилин передивляються за своїми записами новий навчальний матеріал і слухають голос вчителя, який прочитає цей матеріал у відомій інтонаційній колісці (інтонаційна тріада: запитальна, м'яка, імперативна інтонації). Третій етап називають концертним сеансом або псевдопасивним, студенти

від 3 до 10 хвилин сприймають повторену ще під час активного сеансу інформацію на слух на тлі певної концертної програми, яка має релаксуючий характер [15].

Висновок:

«Не навчайте дітей так, як навчали вас, — вони народилися в інші часи», ця фраза повністю передає напрям діяльності більшості ВЗО. Ні в якому разі це не повинно виключати традиційні методи навчання. Автор намагався показати найбільш ефективні методи, які можна поєднувати з традиційним для більш якісного результату, оскільки студенти – це майбутнє, а час не стоїть на місці.

Список використаних джерел

1. Москаленко А. М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій : навч. посіб. Мелітополь, 2010. 202 с.
2. Загальні методи навчання URL: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/2271/97/>
3. Коджаспирова, Г. М. Педагогіка : учебник для академического бакалаврата. 4-е изд., Москва. 2015. 719 с.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380.
6. Гай О.М., Захарова Є.Ю. Інтерактивні методи викладання економічних дисциплін у ВНЗ у контексті забезпечення якості підготовки вітчизняних фахівців. URL: [Електронний ресурс]. –Режим доступу: file:///C:/Users/pc/Downloads/Npkntu_e_2015_27_6.pdf
8. Університет науки и техніки штата Айова URL: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.celt.iastate.edu/teaching/>
7. Assumption Busting for Better Innovation URL: [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<https://www.ideastogo.com/articles-on-innovation/assumption-busting>
9. Creative Teaching Technique: Assumption Busting [Електронний ресурс]. - Режим доступу:URL:<http://blog.flipclass.com/>
9. Сурмін Ю.П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні URL: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <file:///C:/Users/pc/Downloads/>
10. Коваленко Ю.В. Ефективність застосування кейс-методу під час викладання іноземної мови у ВНЗ URL: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: file:///C:/Users/pc/Downloads/znppo_2014_16_29.pdf
11. Виленский М. Я., Уман А. И., Образцов П. И. Технология профессионально-ориентированного обучения в высшей школе : уч. пособ. 3-е изд. Москва, 2018. 271с.
12. Фрич І.В. Впровадження інтерактивного методу «Мозкового штурма» при вивченні тем змістового модулю URL: [Електронний ресурс]. –Режим доступу: file:///C:/Users/pc/Downloads/Vnadu_2015_2_5.pdf
13. Лозанов Г.К. Методы интенсивного обучения иностранным языкам: сб. научн. трудов. Москва. 1979. Вып.5. С. 53-62.
14. Мороз Л.В., Дуброва А.С., Трофімчук В.М. Сугестопедія як метод інтенсивного навчання іноземної мови URL: [Електронний ресурс]. –Режим доступу: [file:///C:/Users/pc/Downloads/Ozfm_2016_13\(2\)_19.pdf](file:///C:/Users/pc/Downloads/Ozfm_2016_13(2)_19.pdf)
15. Наукове обґрунтування інтенсивних методів вивчення іноземної мови URL: <http://osvita.ua/languages/how-to-learn/39244/>

Дербак М. В., студентка групи ЗМСРп-171,
факультет соціальних технологій, здоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Герасименко О. В.**, доцент, к.іст.н.,
доцент кафедри соціальної роботи
Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДОЮ СІМ'ЄЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Однією із найгостріших проблем переходу українського соціуму до ринкових форм відносин є втрата базових цінностей моральності, відповідальності, що й позначається на формуванні молоді сім'ї як первинної ланки суспільства. Сім'я являється необхідною ланкою взаємодії двох статей, віддзеркаленням світобачення, цінності відносин і стосунків, виховання майбутнього покоління з метою передачі соціальних стандартів відносин, формування

почуттів, які апіорі при всьому нав'язуванні матеріальності будуються на взаємоповазі, довірі, глибоких почуттях, довірі, іноді самопожертві [2, с.56].

В наш час актуальним є дослідження інституту молодого сім'ї, адже від того, як буде відбуватись її становлення та розвиток на початкових етапах спільного життя, залежатимуть подальші сімейні стосунки, що в свою чергу матиме вплив на розвиток суспільства в цілому. Варто нагадати, що віковий стан молодого сім'ї згідно із Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» такий: «молода сім'я – це подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років» [1].

Дану проблематику в своїх працях досліджували: А.І. Антонов, Ю.Е. Альошина, Т. В. Буленко, С.В. Кратохвил тощо. До сімейних питань зверталися у своїх дослідженнях психологи, соціологи та демографи, варто відмітити: Т.В. Буленко, В.Н. Лаврінченко, В.А. Гончарук, Н.В. Туленкова, С.М. Оксамитну, В.Є. Пилипенко, М.О. Балакірева тощо [6, с. 140].

У даному повідомленні ми спробуємо дати визначення поняття «молода сім'я» та окреслити основні проблеми і напрямки соціальної роботи з молодими сім'ями.

«Сім'я – це мала соціальна група, що має історично означену організацію, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення» [7, с.237].

За Арістотелем «сім'я – перший вид спілкування людей. Вона є первинним осередком, з якого виникла держава». Об'єднання кількох сімей грецький мислитель називає «поселенням», вважаючи його перехідною формою від сім'ї до держави [5, с. 36]. Дослідник С. Манухін інтерпретує сім'ю, як «природну групу, в якій з часом виникають стереотипи поведінки. Ці стереотипи створюють структуру сім'ї, яка визначає функціонування її членів, окреслюючи діапазон можливих варіантів їхньої поведінки та спрощуючи взаємодію між ними» [7, с.80].

Важливим завданням, що стоять перед дослідниками сім'ї є вивчення джерел напруженості в сімейних стосунках, сімейних конфліктів, психологічних аспектів тих хронічних непогоджень, сварок, які призводять до дезорганізації сімейного життя і, в кінцевому результаті, до розлучення.

На превеликий жаль, соціально-економічна криза в країні негативно позначилися на виконанні матеріальної, економічної функції сучасної сім'ї.

Молода сім'я як один з оптимістичніших елементів соціальних стосунків, побудованих на взаємоповазі та глибоких почуттях, емоційній відданості та долі романтизму, досить часто стикається з першими труднощами, пов'язаними з матеріальністю буття.

Серед основних проблем, що перешкоджають розвитку сім'ї, слід зазначити: погіршення дитячо-батьківських взаємин; загострення суперечностей між партнерами в орієнтації сім'ї на демократичний (з боку жінок) або патріархальний (з боку чоловіків) розвиток; дисфункціональний розвиток сім'ї [7, с.67];

Неможливість виконання сім'єю однієї функції веде за собою прорахунки у виконанні іншої функції. Тому для підтримки та розвитку нормальної життєдіяльності сім'ї необхідна державна політика, яка має бути спрямована на постійне удосконалення умов для реалізації економічного та духовного потенціалу сім'ї і має прагнути до того, щоб найменша кількість сімей потребувала допомоги, пільг, безкоштовних послуг тощо. Для цього слід постійно стимулювати внутрішні резерви сім'ї (економічні, демографічні, виховні, рекреативні), а також допомагати реалізувати їх.

Ситуація, яка склалася в сфері шлюбу і сім'ї вимагає невідкладного втручання зі програм суспільства, політиків, бізнесменів, вчених. Аналіз проблем, тенденцій, механізмів функціонування сім'ї дозволить розробити концепції і програми допомоги. Науковий підхід до вирішення завдань соціальної і демографічної політики базується на врахуванні об'єктивних процесів розвитку сім'ї і соціально-демографічних тенденцій, які дають можливість прогнозувати майбутнє інституту сім'ї.

Однією із найгостріших проблем з якою стикаються практично всі молоді сім'ї є житлова

проблема. Протягом 27 років незалежності держава намагається вирішити її, але поки що результати незначні. Так, за даними Державної служби статистики у 2018 р., на квартирному обліку перебувало 1 млн 084 тис. сімей та самотніх громадян. У тому ж 2018 р. житло одержали лише 7 тис. сімей, тобто 0,6% тих, які перебували на квартирному обліку [4, с. 405]. Якщо врахувати, що далеко не всі молоді люди, яким потрібне житло, перебувають на квартирному обліку, то вказаний відсоток буде ще меншим. За цього лише майже 10% молодих громадян спроможні виконувати зобов'язання за іпотечними кредитами, які надають комерційні банки.

В Україні діють декілька житлових програм у цій сфері, прийнято ряд нормативно-правових актів, однак єдиного комплексного закону не існує, а ефективність реалізації механізмів державного управління в сфері молодіжної житлової політики, незважаючи на ряд позитивних результатів, залишається низькою. Зрозуміло, що вирішити житлову проблему молоді старими методами при існуючому рівні фінансування неможливо, саме тому потрібно розробити новий підхід до вирішення проблем, що базується на можливості державного включення у механізм вирішення, чи соціальної підтримки з боку роботодавців, які зацікавлені в молодих і кваліфікованих кадрах.

Обмеженість державних програм первинної підтримки сім'ї і кваліфікованої психологічної допомоги. Головне завдання цього періоду – перехід від стану особистої незалежності до стану взаємозалежності подружжя. У цей час вирішується також завдання диференціації від батьківської сім'ї, якщо це не сталося раніше. Встановлюються нові кордони спілкування з друзями і родичами, вирішуються конфлікти між особистими і сімейними потребами.

Сьогодні сучасна молода сім'я знаходиться в стані психологічного дискомфорту. Підвищена тривожність, занепокоєння у зв'язку з її майбутнім, нервозність, пов'язана з незадоволеністю сімейними відносинами зумовлюють напружену емоційну атмосферу, яка руйнує в родині любов, особисту моральність, деформує сімейні відносини і, в кінцевому рахунку, справляє негативний вплив на добробут сім'ї та її стабільність.

Призначення та першочергові функції держави полягають, насамперед, у забезпеченні національної безпеки та процвітання суспільства. Збереження та захист традиційних сімейних цінностей – невід'ємна складових та передумови соціального процвітання [2, с.45].

Під традиційними сімейними цінностями маються на увазі класичні історичні уявлення про батьківщину, важливість оформлення шлюбу та сталості шлюбних стосунків, народження та виховання дітей у сім'ї з обох батьків, традиційні ролі чоловіка та жінки, вірність, взаємоповагу всіх членів родини та стійкій пріоритет збереження шлюбу над розлученням.

Хоча за звичайних умов втручання владних органів у приватне життя громадян є неприпустимим у ситуації, коли суспільство і церква демонструють неспроможність вирішити проблеми, які сьогодні стоять перед Інститутом сім'ї та конкретними родинами. Лише держава має реальні можливості та механізм впливу на ситуацію і повинна використати їх.

Тенденції руйнування традиційних сімейних цінностей триває у всіх розвинених країнах західної цивілізації.

Сучасні молоді люди, визначають своїми пріоритетами: навчання, кар'єру та матеріальне забезпечення, а значимість Інституту сім'ї піддають сумніву.

Найчастіше молоді пари живуть разом без легалізації стосунків та легко переходять з одного союзу до іншого. Різниця між громадянським та офіційним шлюбом полягає у тому, що любов та відданість в іншому з них є не тільки моральним, але і юридичним, і суспільним зобов'язанням, що укріплює сім'ю. Адже в разі укладання офіційного шлюбу на захист сім'ї стає, як це не дивно звучить тепер, усе суспільство. Тож і подружжя, і їхні батьки, а згодом і діти почуватимуться безпечніше.

В Україні кількість шлюбів у 2-3 рази перевищує кількість розлучення [3]. Найміцнішими є сім'ї в Західній Україні, де традиції, звичаї та релігія значнішою мірою зберігають своє значення [8, с.56]. В соціальній роботі з сім'єю застосовуються універсальні технології практичної соціальної роботи: соціальна діагностика, соціальна профілактика,

соціальна реабілітація, соціальний патронаж, соціальна терапія, соціальне консультування. Молода сім'я як об'єкт соціальної допомоги потребує специфікації даних технологій відповідно до тих проблем, які найбільш актуальні і значимі для молодого подружжя [6, с.140].

Провідну роль у родинних стосунках відіграють сімейні конфлікти. Частіше за все вони виникають через незадоволення потреб. Виходячи з цього, виділяють основні причини сімейних конфліктів: психосексуальна несумісність; неповага до почуттів членів родини; відсутність турботи, уваги з боку чоловіка (дружини); пристрасть одного з членів родини до задоволення власних потреб (алкоголь, наркотики та інше); розбіжності в потребах проведення дозвілля, інтересах; житлово-побутові проблеми; матеріально-фінансові труднощі [5, с.15].

За опитуванням міського центру по роботі з молодими сім'ями м. Києва, найбільш актуальними проблемами, які б хотіли вирішити за допомогою фахівців соціальних служб є несприятливий соціально-психологічний клімат в сім'ї, стосунки з членами сім'ї і виховання дітей [6, с.140]. Тобто найбільш значимими питаннями є психолого-педагогічні, що може виступати в якості змістових особливостей діяльності соціальних працівників, а також в якості діагностичних критеріїв для вияву проблемних сімей. Певно, що ті члени молодих сімей, які незадоволені шлюбом, більш за все потребують саме психологічної і конфліктологічної допомоги.

Варто зауважити, що Центром проводилася лекційно-тренінгова програма «Моя сім'я», яка була спрямована на ознайомлення молодого подружжя з поняттями сімейної структури, основних типів сімейних ролей, динаміки шлюбних відносин, ситуації життєвої кризи в сімейних стосунках. Дана програма була покликана щодо збільшення кількості виникнення молодих сімей, не зважаючи на всі негативні явища, проблеми, які можуть виникати у молодих подружжів [8, с.235]. Результатом даної програми, я вважаю, є донесення до молодого подружжя того факту, що держава своїми зусиллями підтримує і буде підтримувати життєдіяльність молодих сімей за допомогою різних програм, проектів, залучанням соціальних працівників аби подружжя мало гідне, на європейському рівні, майбуття.

Молода сім'я, як свідчать багаточисленні спостереження та дослідження, на етапі свого формування вирішує цілу низку важливих завдань. Процесом становлення молодої сім'ї являються гострі проблеми матеріально-економічного, житлово-побутового та інтимно-особистісного характеру. Невизначеність майбутнього, поява протиріч, нестабільність заробітків, невідповідність до сімейного життя та виживання в нових умовах – все це позначається на внутрішньо сімейних процесах, на характері взаємостосунків членів сім'ї. Таким чином, процеси формування, становлення і розвитку сучасної сім'ї проходять у складних і суперечливих умовах. Вони характеризуються зміною суспільних відносин, що породжує необхідність подальшого вивчення особливостей підготовки молодого покоління до створення молодої сім'ї.

Отже, особливостями соціальних працівників у роботі з молодими сім'ями є ознайомлення з індивідуальністю кожного із подружжя, надання їм консультативних послуг, створення необхідних умов, в яких вони почували себе захищеними з усіх боків, вирішення різноманітних проблем, які виникають у процесі розвитку нового молодого подружжя, надання соціальної реабілітації, врегулювання конфліктів між подружжями і низку інших, не менш важливих, питань. Для отримання позитивного результату роботи соціальних працівників з даною категорією осіб, потрібно розробити систему, яка буде визначати основні методи, прийоми, які необхідні для вирішення даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Закон України від 04.11.2108 року № 2998-ХІІ «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.
2. Головатий М.Ф. Соціологія молоді / Головатий М.Ф. Соціологія молоді. – К.: МАУП, 2006. – 304 с.
3. Закон України від 21.06.2001 № 2558-ІІІ «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14..>
4. Карпенко О. Г. Теорія та практика соціальної роботи : навчальний посібник / О. Г.Карпенко,

Н. Ф. Романова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 408 с.

5. Медіна Т. Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави / Т.°Медіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – №1. – С. 24-37.

6. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку: Тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 140 с.

7. Нору А.М. Особливості становлення та розвитку молодих сімей в Україні / А.М. Нору // Український соціум. – 2003. – № 1. – С. 61–71.

8. Сушко А. Стабільність молодого сім'ї в Україні. Соціально-філософський та демографічний аспекти. А. Сушко // Мультиверсум. Філософський альманах. – Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2004. – С. 235–242.

Деркач А.В., студентка 1 курсу, група КЮ-181, юридичного факультету
Науковий керівник: **Козинець О.Г.**, к.і.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: derkac.1111@ukr.net

КОРОЛІВСТВО ВАНДАЛІВ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Вандали, одне з найбільш східних німецьких племен. Проживали на території сучасної Польщі, бігли під натиском гунів і марно шукали собі місця під сонцем, оскільки всі кращі місця вже були зайняті. Остготи пропустили їх через свої землі, римляни перегородили їм дорогу на південь. Вандали по-звірячому розграбували Галію, але були витіснені франками за Піренеї, в Іспанію. Вестготи, які тільки що встановили там свою владу, неохоче пустили до себе своїх буйних родичів і постаралися прибрати їх якомога далі на південь Іспанії. У своїх мандрах вандалі об'єдналися з аланами – північно-кавказьким народом – нащадками скіфів, також зсунутими з місць навалом гунів.

Незадовго до цього Римська імперія розкололася на дві: Західну і Східну (Візантія). Західна Римська імперія включала в себе по-перше, Італію з центром у Римі, а по-друге, Північну Африку з центром у Карфагені (який ось уже чотириста років був заселений римлянами). Відповідно, в Західній Римській Імперії було дві ворогуючі партії на чолі яких стояли: Аецій, що базувався в Римі і Боніфацій, що базувався в Карфагені. Боніфацій відчував себе слабкіше і став шукати союзників. Він звернув увагу на вандалів у південній Іспанії. Вандали не могли там прижитися, вони займалися пограбуванням і розбоєм, і населення Іспанії було раде від них позбутися. Боніфацій встановив контакт із вандалами і пообіцяв їм постійне місце проживання в Північній Африці. Вандали погодились, і зацікавлені сторони, тобто іспанці і Боніфацій, надали кораблі для перевезення. Ще в Іспанії у вандалів висунувся талановитий вождь Гензеріх. Боніфацій, освічений римський воєначальник, за яким стояла світова держава, мабуть розраховував, що легко направить неосвіченого германського варвара в потрібне русло. Виявилось навпаки. Кульгавий, як Тамерлан і Талейран, Гензеріх поєднував військовий талант одного і дипломатичний геній іншого, і далеко перевершив римлян як на військовому так і на дипломатичному рівні.

Так, 429 р 80.000 вандалів і аланів переправилися через Гібралтар і висадилися в Північній Африці. Замість того щоб почати мирне життя, вони сіли на коней, взяли мечі і луки і захопили все північноафриканське узбережжя. Боніфацій швидко зрозумів, яку біду він накликав, і поспішив до своїх запрошених гостей з умовляннями і мирними пропозиціями. Гости не звернули на нього уваги і взяли в облогу місто Гіппон. Облога тривала 14 місяців, поки не підійшла об'єднана армія Західної та Східної Римської імперії з наміром вигнати гостей. Несподівано для всіх вандалі розбили римлян. Боніфацій втік до Риму. Війна з вандалами стала затяжною. Незабаром Гензеріх усіх здивував, виступивши з мирною ініціативою. Причина була, звичайно, не в миролюбних намірах Гензеріха, а в тому, що через довгу та виснажливу облогу Гіппона внутрішнє становище Гензеріха ускладнилося, серед його прихильників почалися хвилювання, і він змушений був придушувати бунт навіть у своїй родині. Гензеріх шукав засоби підняти свій авторитет серед вандалів і використовував для цієї

мети римлян. Римляни проявили політичну короткозорість, з радістю погодилися припинити невдалу для них війну, і дали вандалам все, що вони просили. Незабаром (435 р) римський імператор надав їм статус федератів, що відповідало сучасній автономії. Вандалі милостиво погодилися прийняти в своє управління узбережжя сучасного Алжиру. Правда, римляни попросили заручника – старшого сина Гензеріха. Гензеріх погодився, оскільки це збіглося з його намірами – він побоювався свого сина і вважав за краще тримати його подалі від себе. Римляни заспокоїлися, забули про вандалів і звернулися до вирішення своїх важливих внутрішніх завдань, а саме: зайнялися партійними чварами. Оскільки конкуруючі партії очолювалися військовими, вони вирішували свої розбіжності не шляхом політичних інтриг і газетної війни, а як личить чоловікам – організували своїх прихильників в армії і зустрілися на полі брані. Партія Боніфація перемогла, хоча сам він загинув у сутичці від руки свого політичного суперника Аеція. Останній змушений був тікати і згодом був убитий за наказом римського імператора Валентина. Так Рим втратив своїх кращих воєначальників і виявився беззахисним перед вандалами і гунами.

Вандалі тим часом освоювалися на своїх нових територіях. Римський імператор був упевнений в їхній миролюбності і через кілька років відпустив заручника – сина Гензеріха.

Вождь вандалів негайно розцінив себе вільним від мирних зобов'язань, і його армія несподівано підступила до Карфагену, центру римських володінь в Африці. Римляни, жителі Карфагена, були в шоці і не стали захищатися. Вони наївно покладалися на мирні наміри – адже вже цілих три роки як вандалі перестали вважатися ворогами. Вандалі легко зайняли Карфаген (439 р), заподіявши місту лише невеликі руйнування. Потім вони міцно в ньому облаштувалися і зробили його столицею своєї держави. При цьому Гензеріх виявився не просто ватажком варварів, а неабияким лідером, який блискуче впорався з проблемами фінансів, адміністрації, економіки, і міжнародних відносин.

Зовнішній вигляд і міць вандальської держави ґрунтувалися, насамперед, на авторитеті і досягненнях королівської влади. Король ще з іберійських часів називався «rex Wanda-logum et Alanorum» (король вандалів і аланів) і тим самим мав вищу владу над обома племенами, які і були дійсними носіями державного суверенітету. Вандальські королі, знать під римським впливом присвоїли титул «dominus» (пан); відповідний статус «maiestas regia» (королівська величність) згадується частіше, і навіть противники вандальського аріанства говорять про головні чесноти короля (милосердя, благочестя, лагідність), який тим самим в якійсь мірі наближається до класичного ідеалу «найкращого імператора».

Після захоплення Карфагена в 439 р на територіях, що перебували під владою вандалів, літочислення велося по роках правління короля, що стало звично також і для римлян провінції.

Влада і формальні прерогативи короля особливо яскраво виражалися в політичній і військовій діяльності, яка ґрунтувалася на його повній владі над державним управлінням, наборами в армію і флот. Особливою характеристикою королівської влади була свита, охоронці і взагалі двір.

В якості узагальнення можна сказати, що повноваження суверена – перш за все з 442 р – поширювалися на військове командування, вищу судову владу поряд із законодавчою і виконавчою владою, на адміністрацію, на фінансову і поліцейську служби і церковну владу; король в якості когось на зразок верховного єпископа стояв над аріанським патріархом, він же в якості політичного глави держави присвоїв собі і верховну владу над ортодоксальною церквою. Поділ держави і церкви, прагнення до чого виникло в пізньоримську епоху і яке в кінцевому підсумку багато в чому було втілено в життя, не приймалося вандальськими правителями.

У той час як вандальська королівська влада, пов'язана з родом Хасдінгов, до іберійських часів і, мабуть, ще в період африканського вторгнення піддавалася певним обмеженням з боку родової знаті, то після придушення повстання знаті в 442 р вона перетворилася в абсолютну деспотію. Поряд із матеріальними опорами – військом, флотом і служилою знаттю, а також державною бюрократією – Гейзер заклав і ідеологічні основи такого державного устрою: по-

перше, принцип спадкування за старшинством, а по-друге, аріанську церкву, яка, очевидно, відповідала вимогам короля.

Незважаючи на королівський деспотизм, вандалі, до яких ми, природно, зараховуємо і групи аланів, які брали участь у переселенні, багато в чому визначали долі північноафриканської держави, так як «de facto» інакше не могло й бути. Якщо король, починаючи з 442 р, сильно урізав політичну роль родової знаті, то він все ж був змушений час від часу співпрацювати з її представниками; те ж саме відноситься і до решти вільних вандалів.

Таким чином, на відміну від своїх родичів готів та франків, вандалі не залишили матеріальних слідів. Слово «вандал» стало лайкою. Все, що ми про них пам'ятаємо – це руйнування Риму, грабіж і безглузда жорстокість. Південна частина Іспанії після двадцятирічного перебування там вандалів стала називатися Вандалусія. Згодом перша буква випала (мабуть, щоб затушувати асоціацію з цим племенем розбійників), і тепер ім'я цієї провінції – Андалусія. З падінням королівства вандалів Північна Африка прийшла в запустіння. Через 150 років туди прийшли араби, остаточно зруйнували Карфаген і побудували нове місто поблизу, так що зараз руїни Карфагена знаходяться в межах міста Туніс.

Традиції вандалів виявилися дуже живучі, той край постійно ставав оплотом піратів і терористів. Не випадково Туніс протягом довгого часу був базою Арафату. Не виключено, що в жилах його сподвижників тече кров вандалів.

Список використаних джерел

1. Диснер Ганс-Иоахим. Королевство вандалов. Взлет и падение/Пер, с нем. Санина В. Л. и Иванова С. В. СПб.: Евразия, 2002. 224 с.
2. Михаил Голосовский. Государство вандалов. URL: <http://www.phys.huji.ac.il/~golos/vandal.pdf>

Дудко О.О., студентка 2 курсу, група МКІРп-171,
юридичний факультет

Науковий керівник: Берднік І.В., к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: elendream15@gmail.com

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА ОСОБИ, ЯКА Є СУБ'ЄКТОМ ЗЛОЧИНУ БАНДИТИЗМ

Бандитизм є злочином, що характеризується виною у вигляді прямого умислу. Це означає, що суб'єкт злочину усвідомлює, що знаходиться в банді, є її повноцінним членом, виконує певну роль. А отже, вступити в банду зможе далеко не кожен підозрюваний у скоєнні злочину, які виявляють таке бажання. Для цього необхідні певні мотиви, умови. Сприятливим чинником, наприклад, може стати економічне становище суб'єкта, його оточення. Також для того, щоб людина почала займатися бандитизмом, необхідно відслідкувати вплив спеціальних обставин, дії яких спрямовані на зміну законослухняності в свідомості особи.

Розглядаючи економічний фактор як передумову становлення особи на шлях злочинності, слід сказати, що економічна неврівноваженість, різниця в матеріальному достатку нижчих і вищих соціальних верств, стають приводами для бажання людей отримати матеріальні блага будь-яким шляхом. Досить багато українців живуть в бідності і незадоволеності своїм достатком, тому в свідомості людей виробляється потяг зробити своє життя більш благополучним, при цьому збагатившись, як наслідок, деякі починають вдаватися до злочинних шляхів наживи. Дотримуючись злочинної логіки, бандитизм нерідко виступає швидким і легким способом збагачення, а колективний спосіб вчинення злочину в складі банди перетворює злочинні діяння в систематичні та повторювані.

Учасники організованих злочинних груп і організацій, банди, зокрема, в більшості випадків мають риси і властивості особистості професійних злочинців. Це впливає з такої

ознаки організованої злочинності, як постійний або систематичний характер і спеціалізація відповідної діяльності, про що зазначає Ю. Гаврилов [1]. Причому оволодіння необхідними знаннями, навичками і вміннями для участі в діяльності організованих злочинних груп обов'язково передбачає засвоєння не тільки «технології» цієї діяльності відповідно виконуваним функціям, а й її ідеології та психології: норм дисципліни в співтоваристві; ціннісних орієнтацій; систем розпізнавання «свій-чужий» і інших елементів злочинної субкультури.

Сказане про професіоналізм злочинної діяльності як складові типових особистісних якостей учасників організованих злочинних формувань не можна разом з тим розглядати як доказ ідентичності понять організованої і професійної злочинності та професійного злочинця. Професійний злочинець може діяти і поза організованими злочинними формуваннями (кишенькові злодії, шахраї тощо).

Найбільш впливовий учасник банди - це її керівник. Він організовує банду, розподіляє ролі всередині банди, визначає основні напрямки діяльності. Узагальнений портрет керівника банди дещо відрізняється від загального кримінологічного портрета простого учасника банди, адже, як правило, це особи у віці від 28 до 40 років із середньою або вищою освітою, які не працюють, мають сім'ю, особи, 43% з яких були раніше судимі [2, с. 33].

Нерідкі ті випадки, коли керівник банди в минулому працював в приватних охоронних службах, правоохоронних органах, був військовим. Такі люди в силу своїх професійних особливостей володіють більш вираженими лідерськими організаторськими якостями. Також керівнику банди притаманні такі риси, як жорстокість, організаторські здібності, інтелект, який виділяє його серед інших членів банди, фізична сила.

Основні функції керівника банди: організаційна, управлінська, ідеологічна, стратегічна, дисциплінарна. Керівник формує, стабілізує склад банди, розробляє плани нападів, створює направлені на певну діяльність погляди банди, встановлює відповідні «поняття», заборони, санкції. Забезпечення банди інформацією, розробка планів злочинних дій також входить в обов'язки керівника. Для успішного існування банди, її лідер повинен мати авторитет, мати можливість впливу на кожного з членів банди, як фізичного, так і психологічного.

В. Василевич у своїй праці описав та узагальнив портрет керівника банди: особа, віком від 25 до 57 років (що здається дуже розпливчатим інтервалом), як правило, вони мають середню освіту, але частіше трапляються особи з незакінченою вищою і навіть вищою освітою [3]. Приблизно більшість організаторів, керівників вже притягувалися до кримінальної відповідальності за злочини, серед яких хуліганство, незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, мали корисливі мотиви. Свій авторитет такі особи здобули у місцях позбавлення волі, де вони змогли виділитися у тому середовищі знанням «законів», були визнаними у ньому та набули право керувати, віддавати накази. Планування нападів, розробка заходів конспірації та інші функції керівника банди говорять про його високу досвідченість та організаторські якості. Фізичну силу організатора та його спеціальну підготовку також не можна відсувати на останній план, адже це допомагає йому підтримувати порядок у своєму угрупованні та не допускати спротиву з боку учасників банди.

В. Шепітько наводить, на наш погляд, найбільш узагальнену серед науковців характеристику керівника банди: вік від 28 до 40 років, найчастіше безробітній або займається підприємницькою діяльністю. Серед них велика кількість осіб, які мають спеціальні знання з колишньої служби в правоохоронних органах або військових формуваннях, вони володіють будь-якою системою самооборони, мають спортивну статуру. Нерідко серед свого кримінального оточення вони характеризуються як визнані авторитети. У побуті ж такі особи мають позитивні або задовільні відгуки. Близько 60 % з них мають сім'ю та дітей.

Величезна кількість керівників банд мають судимість. В. Шепітько наводить дані, що близько 32 % організаторів злочинних груп та організацій, які були створені для бандитських нападів вже притягувалися до кримінальної відповідальності [4]. Дослідження Василевича

показує, що до 75% керівників банд вже мали судимість за різні злочини. Таким чином, за різними джерелами близько 40 % організаторів банд мали судимість.

В. Матвеев відмічає, що організатор банди характеризується більш високим інтелектом, здатністю налагоджувати та підтримувати зв'язки між людьми, функціональною стійкістю, рівнем розвитку, наявністю розвинутих вольових якостей і організаторських здібностей, ініціативністю, наполегливістю, багатим досвідом (у тому числі, що не менш важливо, кримінальний), винахідливістю і більш широким кругозором, ніж у інших членів банди, упевненістю у своїх силах, вмінням підкорювати інших людей, холодним розумом, гарною фізичною підготовкою [5].

Організатор (керівник) виконує соціально-психологічні функції: організаційно-управлінську, ідеологічну, інформаційну, стратегічну, нормативно-ціннісну і дисциплінарну.

Між членами банди складаються тісні зв'язки, вона живе за своїми нормами і уявленнями, або нормативно-ціннісними орієнтаціями. Як відзначає В. Биков, саме організатором (керівником) визначаються допустимі межі та норми поведінки в банді, запроваджуються заборони, порушення яких тягне за собою відповідні санкції. З особою організатора (керівника), його поведінкою та переконаннями зв'язують свої вчинки інші члени злочинної групи. Організатор бере активну участь у формуванні єдності поглядів і позицій учасників банди, що забезпечує їй єдність дій і вчинків у ситуаціях непланованих, раптових, пов'язаних з ризиком та небезпекою [6].

Дослідники виділяють такі типи лідерів злочинних формувань: натхненники, ініціатори, лідери-організатори.

Лідер-натхненник, як правило, виконує функції технічного або «кримінального» радника, юридичного консультанта, який застерігає членів всієї групи від небезпечних для її існування дій. Разом з тим, такий лідер часто є психологічно сильною особистістю, здатною зміцнити рішучість своїх підлеглих.

Лідер-ініціатор - нестабільний, перехідний лідер в банді. Досить часто ініціатива у його діях поєднується з організаторськими функціями. Зазвичай такий лідер стає реальним ініціатором певного напрямку організованої злочинної діяльності спільноти.

Центральною фігурою організованого злочинного формування, як правило, є лідер-організатор. Найчастіше в цій якості виступає людина з послідовно-криміногенним типом особистості, що характеризується високим ступенем антигромадської спрямованості, стійким кримінальним світоглядом, який не шукає підходящої кримінальної ситуації, а сам створює її своїми цілеспрямованими діями [7].

Для рядових членів організованої злочинної групи чи організації основоположним стереотипом поведінки є беззаперечне підпорядкування лідеру, нормам поведінки, які прийняті в злочинному світі і розділяються групою, чітко виражена споживча корислива орієнтація. Для осіб, які виконують функції охоронців, бойовиків і т.п., характерні рішучість, швидкість реакції, професійне використання зброї і прийомів бойової боротьби. Їм властиві також агресивність, готовність до вирішення конфліктів шляхом насильства або залякування, готовність без вагань застосувати жорстокі методи впливу на жертву. Причому, як відзначають психологи, при систематичній участі в насильницьких діях ситуаційна агресія і жорстокість можуть перетворитися на постійну потребу [8, с. 117].

При складанні узагальненої кримінологічної характеристики члена банди чітко простежується, що абсолютна більшість осіб, що займаються бандитизмом - це чоловіки. Частка жінок у загальній кількості злочинців становить лише близько 3%. Найбільш криміногенний вік бандитів 35-50 років. Причому більшість з них мають лише середню або середню спеціальну освіту. Вивчення особистості злочинців показало, що їх вік становить: 18-24 роки - 12,8%; 25-29 років - 12,8%; 30-49 років - 53,8%; 50 років і вище - 20,5%. Освіту мали: середню - 33%; середню спеціальну - 15%; вищу - 43,5%; неповну середню - 7,5% [9]. Крім того, важливу грає роль і той факт, що банди не формуються з недосвідчених представників кримінального світу, в банду найчастіше беруть людей, міцних фізично, які мають навички єдиноборств, поводження зі зброєю, управління транспортом, такі особи нерідко вже мають

судимість або раніше притягувалися до кримінальної відповідальності. Дані вміння злочинці використовують для незаконних цілей, так як для третини учасників банди злочинна діяльність є постійним і єдиним джерелом існування.

Так звані «злодії в законі», інші «авторитети» в складі банди здійснюють:

- інформаційний взаємозв'язок і іншу координаційну діяльність відносно інших організованих структур, що діють на певній території або у сфері злочинного бізнесу взагалі;
- організаційну і правову допомогу таким структурам;
- зберігання загальних грошових коштів;
- вирішення виникаючих суперечок і конфліктів.

Одним з типів учасників організованої злочинності є фахівці в таких галузях професійних знань, як виготовлення і ремонт зброї, вибухових пристроїв, зв'язок, транспортні засоби, комп'ютерні технології, біохімія, фармакологія тощо. Для цієї категорії осіб характерне зовнішнє наслідування норм міжособистісного спілкування, прийнятих в правосвідомому середовищі.

Рядові учасники злочинних груп і співтовариств - це бойовики, охорона лідерів, особи, що здійснюють розвідувальні і контррозвідувальні функції, виконання конкретних злочинів і приховання їх слідів тощо.

Особливістю рядових учасників організованих злочинних структур є доведена до автоматизму слухняність вказівкам керівника. Для осіб, задіяних на позиціях охоронців, бойовиків, характерні рішучість, швидкість реакції, професійне використання зброї і прийомів бойової боротьби, агресивність, готовність до вирішення конфліктів шляхом насильства або залякування, готовність без коливань застосувати жорстокі методи впливу на жертву [10, с. 556].

Корумповані посадовці у складі банди створюють «дах» для організованих злочинних структур, забезпечують їх безпеку, надають юридичну допомогу тощо.

Характерною для учасників банди, як і для їх лідерів, є значна доля рецидивістів в їх складі (38%). Велика і доля колишніх спортсменів - фахівців силових і бойових видів спорту, а також велика поширеність в їх середовищі вживання наркотиків і інших психотропних речовин. Цілеспрямоване вербування нових учасників організованої злочинності з середовища підлітково-молодіжних територіальних угруповань, безробітних молодих людей тягне за собою зниження вікової межі серед контингенту організованих злочинців.

Провідними особистими рисами учасників злочинних груп та організацій, за загальним правилом, є жадібність, орієнтація на максимальні доходи від злочинної діяльності. Для більшості учасників організованих формувань характерна і така психологічна особливість, як упевненість у безпеці зайняття кримінальною діяльністю, у безкарності цієї діяльності. Слід зазначити і таку деталь, яка властива типу особи, що вчинила злочин в складі банди, взагалі, як маскуваність способу життя і поведінки під закономірності.

Список використаних джерел

1. Гаврилов Ю. Г. Бандитизм за кримінальним правом України: до проблеми визначення. Сучасна наука. Юридична філософія публічного управління: тези доп. XIII Міжнародної конференції (Великобританія, 30 квітня 2017 р.) / Cutting-edge Science / Science and Education LTD. 2017. С. 20-23.
2. Гришко Е. А. Организация преступного сообщества (преступной организации): уголовно-правовой и криминологический аспекты / Е. А. Гришко. М.: Центр юридической литературы, 2001. 212 с.
3. Василевич В. В. Борьба з озброєними формами організованої злочинності корисливо-насильницької спрямованості: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. К., 1998. С. 9.
4. Шепітько В. Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями. Монография. Х., 2000. С. 19.
5. Матвеев В. Судово-психологічна експертиза при розслідуванні бандитизму. Законність. 1995. № 6. С. 25.
6. Биков В. Лідерство в злочинних групах. Законність. 1997. № 12. С. 24-27.
7. Хавронюк М. І. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект). Право України. 2000. №4. С. 59-64.
8. Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Н. Д. Дурманов ; [отв. ред. М. Д. Шаргородский] ; АН СССР, Ин-т права. М. ; Ленинград : Изд-во Академии наук СССР, 1948. 311 с.

9. Бражников Д.А. Бандитизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты (по материалам Уральского федерального округа): Монография. Челябинск: Челябинский институт (филиал) ГОУ ВПО «РГТЭУ», 2007.

10. Гришук В. К. Напад у кримінальному праві // Юридична енциклопедія: В 6 т. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 4: Н - П. 2002. 768 с.

Жернова М. Г., студентка 2 курсу, група КІР 171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І.Г.**, ст. викладач кафедри
цивільного, господарського права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: masha.18012001.08@gmail.com

PATRIA POTESTAS У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Римське приватне право зробило значний внесок у подальший розвиток права та залишило значимий слід в історії. Особливе місце посідали відносини батьків і дітей, оскільки прикладів аналогічних відносин не зустрічалося в історії з часів Стародавнього Риму і донині.

Римське приватне право закріплювало за домовладикою широкий діапазон владних повноважень відносно членів своєї сім'ї та інших залежних від нього осіб. Сукупність правових норм, які були гарантом влади домовладки над членами своєї сім'ї, представляли собою римське батьківське право (*patria potestas*). Взагалі, римське право визнавало батьківську владу над дітьми практично необмеженою. Така позиція призводила майже до повної ануляції особистих і майнових прав підлеглих. Мати ж стосовно своїх дітей не мала жодних батьківських прав. Пізніше, з поступовим визнанням когнатського споріднення становище матері щодо власних дітей стало набувати деякого правового значення, зокрема щодо взаємного утримання та опіки. Становище дітей щодо батька було однаковим як у шлюбі *cum manu*, так і в *sine manu*. Діти завжди підпорядковувалися батьку і були під його владою (*in patria potestate*).

Батьківська влада встановлювалась в першу чергу над дітьми, що народилися у законному шлюбі. Стосовно ж дітей, які народилися у шлюбі невизнаному законом, у конкубінаті, а також у будь-якому іншому виді спільного життя, то батьківська влада не поширювалась. Діти вважались чужими для нього. Мати дитини була завжди відома, навіть якщо вона зачала поза шлюбом. Батьком дитини вважали того, хто знаходиться у шлюбі з матір'ю дитини. Це юридична презумпція - положення, що не потребує доказів. Павло писав: «Батько – той, на кого вказує шлюб». Окрім народження дітей у законному шлюбі, батьківська влада встановлювалась шляхом узаконення чи усиновлення.

Закононародженими визнавалися діти, які народилися в так званому «правильному римському шлюбі», а також ті, хто народилися не раніше, ніж через 181 день після одруження і не пізніше ніж 300 днів після смерті чоловіка [1, с. 266].

Узаконення (*legitimatio*) – це встановлення батьківської влади на законній основі над власними дітьми, які народилися поза шлюбом.

Узаконення могло здійснюватися такими способами:

- при одруженні (відношення конкубінату переходять в такому випадку у законний шлюб), таким чином діти були ніби народжені у законному шлюбі;
- у результаті отримання імператорського рескрипту за власним проханням батька, якщо одруження було неможливим або ж неактуальним і за відсутності своїх дітей;
- якщо сина зараховували у члени муніципального сенату або ж до декуріонів [2, с. 200].

Усиновлення – ним вважалось встановлення законної батьківської влади над чужою особою. У Римі було дві форми усиновлення: 1) арогація (*argogatio*) - процедура, яка застосовувалася для усиновлення осіб свого права, а саме: повнолітніх та самостійних у правовому відношенні осіб, вона реалізувалась у стародавньому праві народними зборами, а через деякий час - на підставі імператорської грамоти. Згода усиновителя в такому випадку

була обов'язковою; 2) адопція (adoptio) - це грамота імператора. Згода усиновителя була обов'язкова. Адопція була спрямована на усиновлення осіб чужого права, тобто тих, які були підвладні домовладці. Беручи за основу Закон XII таблиць, адопція реалізувалася у формі мансипації, тобто шляхом фіктивного трикратного продажу сина якійсь сторонній довірєній особі, після чого син знову вертався до батька. Пізніше усиновитель для форми надавав віндикаційний позов проти довірєної особи, яка не заперечувала проти цього. У наслідок цієї процедури реалізувалася передача претором усиновленого до усиновителя [3, с.63].

Усиновитель зобов'язаний був відповідати наведеним вимогам:

1) усиновлювачем міг бути лише чоловік (жінка ж могла стати усиновлювачем тільки в окремих випадках, наприклад, якщо раніше вона втратила власну дитину);

2) усиновлювачу мала бути приналежна самостійність, тобто правоздатність;

3) різниця у віці між усиновлювачем та усиновлюваним не могла бути менше, ніж 18 років [4, с.224].

Для арогації також вимагалось проведення магістратом детального розслідування обставин справи з метою з'ясування позитивних наслідків усиновлення для усиновлюваного.

Узаконення та усиновлення дітей прирівнювалися до народження їх у шлюбі, це означає, що їм був приналежний правовий статус дітей, народжених у шлюбі. Їм надавався правовий статус та ім'я їх усиновителя (тобто, батька, що їх узаконив), право взаємного спадкування з ним, поділу його соціального й громадського становища, на них поширювалася батьківська влада тощо.

Однією з особливостей римського права являлося те, що батьківська влада існувала аж до смерті батька і могла припинитися лише за його волею. Отже, батьківська влада могла припинитися внаслідок:

а) з настанням смерті домовладки (у такому випадку домовладикою ставав найстарший чоловік і всі члени родини опинялися під його владою);

б) у випадку смерті підвладного;

в) у результаті втрати свободи чи громадянства домовладикою або підвладним;

г) якщо домовладку було позбавлено батьківських прав;

д) коли підвладний отримував якісь почесні звання;

е) внаслідок емансипації [5, с. 23; 2, с.180-181].

Коли син досягав повноліття, заснував власний дім, сім'ю, господарство, то це все одно не припиняло батьківську владу та не послаблювало її. Проте, якщо син досягав високого громадського становища (тобто, обіймав посаду консула, префекта, магістра), то це звільняло його від батьківської влади за волею батька. Звільнити сина з-під батьківської влади міг сам батько власним волевиявленням. Цей процес отримав назву емансипації. Вона мала різні форми. У результаті емансипації син ставав «особою свого права», тобто він набував повної правоздатності та господарської самостійності, хоча при цьому ним втрачалися спадкові права у своїй колишній сім'ї (останнє обмеження швидко зникло). Але повністю після емансипації влада батька не припинялась. За батьком залишалось право користування половиною майна його сина. Допоки сини перебували під владою батька, ніякої власності за весь час дії римського права вони мати не могли. Виняток становив лише лагерний пекулій. Це те, що отримували сини на військовій службі. Усе інше, що було набуто синами належало їх батьку. Батьку належало право виділяти пекулій, але подарунок синові представляв собою незаконним, тому що розцінювався як подарунок самому собі. Батько був відповідальним за всі угоди сина, навіть якщо син відправляв почесні міські магістратури. І до його прав входила можливість розпоряджатися його робочою силою. Глава сім'ї міг бути позбавлений батьківської влади, якщо примушував свою доньку до занять проституцією або якщо ним був вчинений продаж новонародженого. Але в останньому випадку батька могли виправдати, якщо вчинене ним було в результаті злиденності сім'ї [4, с. 225].

Отже, римська патріархальна сім'я ще з давніх часів була і представляє і нині собою зразок підпорядкування, у правах домовладки було право розпорядження не лише майном своїх підопічних, а й, навіть, їх життям, тобто в його руках зосереджена всеохоплююча влада

над його дітьми. Але, існували і випадки, коли батько міг бути позбавлений всеохоплюючої влади щодо своїх дітей. Важливим є те, що за всі часи історичного розвитку не було і немає у наш час жодних прикладів, які б відображали таке ж суворе служіння батьку і сімейним звичаям у цілому, як у римському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Овчатова-Редько А. Правові форми шлюбних відносин за римським приватним правом. Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Одеса: Юридична література. 2007. Вип. 31. С. 261–267.
2. Санфилиппо Чезаре. Курс римського частного права : учебник / под общ. ред. Д. В. Дождева; пер. с итал. И. И. Маханькова. М.: Норма, 2007. 464 с.
3. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право: базовый учебник. / Под ред. проф. В. А. Томсинова; перевод с македонского д. ю. н. проф. В. А. Томсинова и Ю. В. Филиппова. М.: ИКД «Зерцало-М», 2003. 448 с.
4. Підпригора, О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підруч. 2ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
5. Основи римського приватного права: Підручник /За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

Забара Б.В., студент 2 курсу, група МКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Берднік І.В.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kriminal409@ukr.net

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ І СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНТРАБАНДИ

Контрабандна злочинність являє собою складовий елемент загальної економічної злочинності в країні. Їй належить одне з провідних місць у системі злочинів за обсягом завданої матеріальної шкоди та за універсальністю способів її вчинення. У більшості країн світу контрабанду визнано одним із найнебезпечніших злочинів, який, очевидно, буде існувати до тих пір, поки є державні кордони. Контрабанда має дуже складну багатогранну природу і, окрім глибокого кримінологічного та кримінально-правового дослідження, потребує з'ясування своїх історичних витоків, соціальної та економічної сторони цього явища [1, с.245].

Контрабанда як явище з'явилося в давнину. Її розвиток нерозривно пов'язаний з виникненням державності: створенням державних кордонів, розвитком економіки, зовнішньою та внутрішньою торгівлею, розвитком митниці. По-перше, розвиток контрабанди, викликаний встановленням державного контролю за зовнішньоекономічними зв'язками та введенням митних зборів. Природно, що завжди були люди, які намагалися не платити мито, а також експортувати товари та інші предмети з країни. Контроль за рухом товарів через митницю, в свою чергу, викликав появу нових способів переміщення товарів і предметів – при приховуванні від митного контролю або поза митним контролем.

Впродовж століть митниця була і залишається одним з факторів державності та незалежності країни, яскравим свідченням суверенного та фінансового суверенітету. Основною функцією її діяльності було зібрати мито та виявити контрабанду. Вже в давнину існували міждержавні відносини, контроль за якими, серед іншого, був одним з джерел поповнення державної скарбниці. Як відомо, одним з перших митників був Матвія, який збирав податки для імператорського Риму [2, с. 11]

Починаючи з стародавнього Вавилону, тобто з початку II тисячоліття до нашої ери, всі країни запровадили огляд та збір мита на ввезені товари. На території сучасної України поняття мита як плати за перевезення товарів через територію держави з'явилося ще під час Київської Русі. До речі, саме тоді слово «мито» і «митник» виникли у слов'янській мові [3, с.251]. Проте немає точних доказів про час появи митниці на території нашої держави.

Вже в Руській правді закріплюються правила торгівлі та сплати митних зборів. Досягнувши військової перемоги в результаті відомого походу на Візантію, Київський князь Олег не забув скористатися успіхом в інтересах російських купців у Константинополі. У договорі з греками в 907 р. Олег закріплює за ними своєрідний «пільговий митний режим»: «І так творять куплю, якоже або знадобиться, не плотяче мита ні в чому» [4, с. 117], тобто ведуть торгівлю, не сплачуючи митних тарифів.

У судебнику князя Володимира говориться, що за спробу провезти товар, не сплативши мито, слід конфіскувати товар і бити господаря товару батогами. З розвитком ремесел, зростанням міст на Русі, збільшувалася і торгівля, а отже і митне обкладання. Основним видом митних платежів був «Мит» – проїждже мито за право провозу товару. Воно стягувалось з кількості човнів або возів незалежно від цінності товару. Звідси походить і перше найменування митного чиновника – «Митник» [5, с. 52].

Відомості про мито на території сучасної України зафіксовані ще в IX столітті. Саме тоді на нинішніх землях України виникає і, впродовж кількох століть аж до завоювання монголо-татарами, розвивається могутня Київська Русь. У фінансуванні своєї діяльності князі, насамперед, залежали від данини. До інших джерел княжих доходів належали: платня за судочинство, штрафи і мито. Після навали на Русь татаро-монголів з'являється слово «тамга», що на тюркській означає «тавро» – знак, який ставився на худобу. Потім воно стало означати і родовий друк. Видача ханських ярликів з печаткою-тамгою супроводжувалася збором, який також називався тамгою, а незабаром тамгою стали називати збір, що стягувався при торгівлі на ринках та ярмарках. Від слова «тамга» було утворене дієслово «тамжити», тобто стягувати мито і ставити печатку. Місце на ярмарку, де тамжили, стали називати митницею, а тих хто тамжив – таможенниками [2, с. 11].

Проте до середини XVI століття на Русі контрабанда не була ще настільки економічно небезпечною для держави і перебувала в зародковому стані. Звідси і відносна м'якість покарання.

З прийняттям Новоторгового Уставу 22 квітня 1667 року, контрабандою почали визнавати не лише порушення, які пов'язані з перевезенням надлишкових товарів, але і з перевезенням заборонених до експорту чи імпорту товарів. Зокрема, заборонялось вивозити приватним особам з країни для торгівлі хліб, пеньку, поташ, смольчук, ревінь, шовк-сирець, цінні сорти хутра і т.і. Велика увага приділялась контрабанді валюти. «А будет хто утайкою сам повезет, или с кем пошлет к Москве золотые и ефимки, а про то сыщется или хто известит, и у него золотые и ефимки вымут, и те золотые и ефимки возьмуть на великого государя» (ст. 74 згаданого Уставу) [6, с. 16].

В Уставі перший раз було розмежовано відповідальність за контрабанду в залежності від рецидиву (повторності). «А которые люди объявятся с утаенными товары и с убавочною ценою в другой ряд или в третий, и тем людям сверх взятых товаров чинить наказанье, бить кнутом нещадно, а сыскивать про утаенные товары и про цену всякими сыски накрепко; а будет кто доведется до пытки, того и пытать по прежнему». Також в Уставі йшлося про причетність до злочину. Карались особи, які впускали до себе додому з товаром, який завідомо для них був як «неявленный или утаенный», тобто контрабандний. До відповідальності притягували осіб, які купували вищевказані товари. Санкції за такі контрабандні порушення були майновими: конфіскація предмету контрабанди та грошей за реалізований товар [6, с. 16].

Ці норми було відображено в Іменному Указі від 16 травня 1729 року «О неявленных в Таможнях и утаенных от пошлин товаров». Цей Указ передував Митному Уставу 1755 року, в ньому було вказано, що «сей Указ внесен быть имеет в Таможенный Устав». Цей Устав цікавий тим, що в ньому законотворцем було виокремлено способи перевезення контрабанди як перевезення товарів:

- 1) поза митницею;
- 2) через митницю, але з допомогою служителів митниці («послабление учинено») [6, с. 17].

Регламент 1724 та примітки до Митного тарифу того ж року внесли суттєві зміни в митні процедури. Якщо до цього будь-які дії чи бездіяльність купця, спрямовані на втрати держави (зниження ціни товару, вказування неправильної ваги тощо), карались конфіскацією товарів, то з введенням Регламенту була запроваджена ціла система покарань. За відверту контрабанду, а також приховування товарів від митного контролю, карали конфіскацією, з частковим приховуванням товарів від митного контролю, карали конфіскацією лише незадекларованих надлишків, у випадку недооцінки, мито обчислювалось за максимальною ставкою [6, с. 17].

Митний указ 1724 р. називали «Покровительственным». Указ був спрямований на розвиток торгівлі, формування сприятливих умов введення товарів на зовнішній ринок.

Одночасно проявлялась нездатність митної служби протистояти контрабанді «прихованих» товарів. Навіть механізм сплати митних платежів у той час був надзвичайно недосконалим, не допомагав митникам підтримувати державний інтерес [7, стор. 21-22].

Введені в 1731 році Морським Митним Уставом, знижки на митні тарифи сприяли невеликому зменшенню обсягу контрабанди, але, на жаль, все, що було зроблено ним, все одно змусило уряд прийняти більш рішучі заходи.

У прикордонній зоні в 1754 році під час правління імператриці Єлизавети на західному кордоні, крім патрульної служби та митниці, був запроваджений інститут митних об'їздчиків, обов'язки якого включали обхід кордону та «взяття контрабандистів». Об'їздчики, та інші службовці митниці отримували чверть виявленої контрабанди. «Доносчикам», по «чьему указу» була виявлена контрабанда, виділялась половина від кількості виявленого [8, с. 77].

Протягом певного періоду часу митні тарифи змінювались в меншу або більшу сторону, але залежали від економічного стану держави та була засобом протидії контрабанди [9, с. 48].

Імператриця Єкатерина II в 1782 р. доручила охорону кордонів військовим козачим частинам, а в другу лінію поставила особливу сторожу із військовонайманних. Вони вели боротьбу із контрабандою. З 1822 р. митна охорона комплектувалася із польових частин діючої армії; козачі частини створювали другу лінію охорони. Вперше поняття контрабанди, вже близьке до сучасного, було дане в Митному статуті 1819 року. Під контрабандою розуміли не тільки пронос або провезення товарів через кордон повз митницю, але й товари, не зазначені в пред'явлених у митниці документах [1, с. 247].

В 1827 році для митної охорони кордону впроваджується спеціальна прикордонна сторожа, яка підпорядковувалась Міністерству фінансів. Також була так звана корчемна сторожа, яка влаштовувала засідки на дорогах для затримання контрабандистів [10, с. 7].

Визначення, дане в Митному статуті 1904 р., розширило поняття контрабанди. Контрабандними вважались товари, що провозились або проносились незаконними шляхами і способами не тільки з-за кордону, а й за кордон. При цьому об'єктом контрабанди визнавалися не будь-які товари, а тільки митні та заборонені [2, с. 133].

Досить деталізоване і узагальнене поняття контрабанди дане в Положенні про контрабанду від 27 березня 1907 року. Закінченим складом контрабанди визнавався і замах на незаконне вивезення товарів з країни, що пояснювалось, ймовірно тим, що затримання контрабанди на території суміжної держави було неможливо. У цих основних ознаках складу контрабанди збігається з диспозицією сучасної норми, оскільки і ст. 201 КК України визнає контрабандою переміщення товарів крім або з приховуванням від митного контролю, а також поєднане з недекларування або недостовірним декларуванням. «Положення про контрабанду» від 27 березня 1906 р. до контрабанди віднесло ввіз чи вивезення тільки заборонених та обкладених митом товарів. Причому відносно експортних товарів контрабанда визнавалась такою, що вже вчинена не тільки при фактичному переміщенні товарів, але й при замаху на вивезення, так як у відношенні експортної контрабанди в той момент, коли вивіз уже буде вчинено, затримання контрабандиста на іноземній території уже було неможливе [11, с. 24–31].

Митний Устав зразка 1910 року царської Росії, що діяв і на території України, визначав контрабанду як: ввезення з-за кордону в обхід митних установ чи через них, але з приховуванням від митного контролю, товарів; вивіз за кордон чи посягання на вивіз повз митні установи чи через такі, але з приховуванням від митного контролю, вітчизняних товарів, заборонених до вивозу чи дозволених до вивозу, але з обкладанням митом; внесення до внутрішнього ринку товарів, що надійшли до митниць:

В згаданому Уставі були спеціальні норми, що виділялися в залежності від предмету контрабанди: а) контрабанда холодної та вогнепальної зброї; б) чаю, спиртових виробів; в) наркотичних засобів; г) іноземних гральних карт, вітчизняної золотої, срібної та мідної монети, іноземних грошей [1, с. 248].

Після Жовтневої Революції і встановлення Радянської влади настав якісно новий етап розвитку законодавства про відповідальність за контрабанду і боротьби з нею. У роки громадянської війни і післявоєнного будівництва контрабанда прийняла небачений раніше розмах. Причому потік контрабанди у багато разів збільшився в обох напрямках – бідами України прагнули скористатися не тільки окремі нечистоплотні ділки, контрабанда була організована багатьма ворожими країнами на державному рівні за допомогою секретних служб [1, с. 248].

Декретом РНК від 22 квітня 1918 року в країні була введена монополія зовнішньої торгівлі. Якщо до революції контрабанда розцінювалася як порушення фіскальних інтересів країни, то за радянської влади – як порушення монополії зовнішньої торгівлі [12, с. 27].

РНК України 30 серпня 1921 р. затвердила Положення «Про міри боротьби з контрабандою та про натуральне преміювання за затримані товари». П'ятирічний етап розвитку радянського законодавства було як би зафіксовано в КК РРФСР 1922 року. Він включав норму про відповідальність за контрабанду і ввів поняття «простої» і «кваліфікованої» контрабанди.

В 1922 році було прийнято Кримінальний кодекс РРФСР. З прийняттям цього кодексу було завершено період пошуку місця норми, яка передбачає відповідальність за контрабанду. З моменту

прийняття Кодексу, за наявності певних ознак, кримінально-правова норма, складу злочину контрабанда, а саме стаття 97 увійшла до глави 1 «Державні злочини» в розділ «Злочини проти порядку управління». Сутність даного суспільно-небезпечного діяння в кримінальному законі не описувалося.

В статті 97 КК РРФСР була мова про контрабанду тільки в загальних рисах – тобто було включено порушення законів та постанов про провезення товарів через кордон, а саме: «Нарушение законов и обязательных постановлений о ввозе за границу или провозе за границу товаров – карается принудительными работами на срок до трех месяцев, соединенными с конфискацией целиком или части товаров или штрафом до 300 рублей золотом.

Тобто, диспозиція статті про контрабанду була бланкетною, мається на увазі, що для того, щоб її застосувати необхідно було звертатись до правових актів, які врегулюють вивіз товарів за кордон та ввіз їх з-за кордону. Стаття 97 Кримінального кодексу РРФСР встановлювала диференційовану відповідальність за контрабандну діяльність. Ч. 1 ст. 97 згаданого кодексу встановлювала відповідальність за просту (без обтяжуючих обставин) контрабанду, за неї передбачалось покарання виправними роботами на строк до трьох місяців з частковою чи повною конфіскацією контрабандних товарів і штрафом в 300 рублів. Ч. 2 ст. 97 передбачала відповідальність за кваліфіковану контрабанду. До кваліфікуючих обставин відносилось вчинення контрабанди у вигляді промислу, чи посадовою особою, чи особами, які були озброєні, або предметом були товари, які заборонені до вивозу.

За кваліфіковану контрабанду передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі на строк не нижче 3 років з суворою ізоляцією та з конфіскацією всього чи частини майна, чи при обтяжуючих обставинах – найвища міра – розстріл [6, с. 25].

У 1925 року було прийнято Митний статут СРСР, ст. 259 якого давала наступне поняття контрабанди: «всяке переміщення через державну прикордонну смугу цінностей, майна і всякого роду предметів, крім митних установ або через такі, але з приховуванням від митного контролю».

Це досить схематичне визначення контрабанди більш деталізується в ст. 166 Митного кодексу СРСР 1928 року, згідно з якою кваліфікованою контрабандою, за яку, окрім адміністративного покарання, передбачалося і покарання кримінальне [1, с. 248].

Кримінальний кодекс УРСР 1927 року, прийнятий на базі кримінального законодавства СРСР та союзних республік 1924 року, повністю повторив визначення контрабанди.

Кримінальне законодавство щодо контрабанди, яке склалося ще до 1928 року було незмінним протягом 30 років, а саме до прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. Закону «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» [6, с.35].

Порівняно з Положенням про злочини державні 1927 р., МК України 1928 р., Закон щодо кримінальної відповідальності 1958 р. передбачав значні зміни в кримінально-правову норму, щодо контрабанди. В кримінальному законодавстві було дано деталізоване визначення злочину «контрабанда». І було переглянуто ознаки контрабанди, які містилися в статті 166 МК України:

а) було виключено такі ознаки, як контрабанда з використанням спеціальних засобів по перевезенню, вчинення контрабанди озброєними особами, повторна контрабанда та контрабанда анульованих цінних паперів;

б) деякі ознаки злочину було уточнено та розрито більш детально.

В законі не вживався термін – кваліфікована контрабанда. Змін зазнала і санкцію статті: замість одного року позбавлення волі було передбачено позбавлення волі до трьох років [6, с. 37].

У другій половині 40-х і в 50-ті роки склався особливий механізм боротьби з митними правопорушеннями, в тому числі і з контрабандою. Деталізація їх знайшла відображення в низці документів, в яких дається визначення кримінально караної контрабанди. До такої контрабанди відносилось незаконне переміщення через державний кордон: а) товарів або інших цінностей – тільки за наявності обтяжуючих ознак; б) вибухових, наркотичних, сильнодіючих і отруйних речовин, зброї і військового спорядження.

На сучасному етапі наукою визнано, що основною причиною, яка дає поштовх розвитку та підтримує контрабанду, є несприятливі умови, що склалися в економіці України.

Сприяло такому розвитку подій суттєва різниця товарних цін зовнішнього та внутрішнього ринку, яка спричиняє в свою чергу активне зростання контрабанди. Контрабанда ґрунтується на порівнювальних коефіцієнтах світового ринку – контрабандним шляхом ввозиться та продукція, яка є і якіснішою, і меншою в ціні порівняно з вітчизняною, що не сприяє розвитку вітчизняного господарювання [6, с. 56].

Отже, можна стверджувати, що контрабанда являє собою склад злочину, історичне коріння якого сягає найдавніші часи, і закріплення такого злочину в законодавстві, переплітається з розитком держави. Саме цим контрабанда привертає до себе увагу багатьох дослідників. Але, все ж таки є широке коло питань, що потребує глибокої теоретичної розробки та суттєвого аналізу.

Список використаних джерел

1. Турчин Ю. Історична та соціальна обумовленість виникнення контрабанди на території сучасної України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 5. С. 245-249
2. Пашко П.В. Основи митної справи: навч. посіб. 2-ге вид. К: Т-во «Знання». КОО., 2002. 318 с.
3. Кормич Л.І. Формування митної політики як умова ефективної боротьби з контрабандою // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. Київ, 1998. Т.10. Розділ IV. 647 с.
4. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. 640 с.
5. Кисловский Ю.Г. Контрабанда. История и современность. М., 1996. 87 с.
6. Процюк О. В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2006. 255 с.
7. Бойко В.М. Історія митної справи в Україні. К.: Видавець Вадим Карпенко, 2002. 52 с.
8. Слепченко В. Контрабанда в СССР и ее движение по районам. М.: РИО НКВД, 1923. 115 с.
9. Лодыженский К. История русского таможенного тарифа. СПб. 1886. 125 с.
10. Володько Н.В. Ответственность за контрабанду в советском уголовном праве. К.: КВШ МВД СССР, 1978. 95 с.
11. Потяев А.И. Контрабанда и борьба с ней. М., 1925. 207 с.
12. Сатаров И. Монополия внешней торговли и борьба с контрабандой. *Внешняя торговля*. 1938. № 4. С. 27-30.

Іванок Д. В., студент 1 курсу, група КЮ-181, юридичний факультет
Науковий керівник: **Нігченко А.Г.**, к.і.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: divanok2001@gmail.com

МЕХАНІЗМ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЖИМУ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Якою б розвинутою держава та її суспільство не були, якими б досвідченими чиновниками не були представники апарату влади, вони не можуть знати де, коли і за яких умов виникне надзвичайна ситуація, яка зазвичай має несподіваний характер і вимагає від органів державної влади та місцевого самоврядування, військових та правоохоронних органів, підприємств та інших юридичних осіб та громадян узгоджених, скоординованих, чітко визначених та рішучих дій з метою швидкої ліквідації її наслідків.

Процес переходу до надзвичайних методів управління та регулювання суспільних відносин не є простим і за умов складної соціально-політичної ситуації в країні, недостатньо розвинутого законодавства або інших негативних чинників, може призвести до ще більшої дестабілізації.

Нещодавній сумний досвід подій Революції Гідності, анексії АР Криму та окупації Донецької, а згодом і Луганської областей Російською Федерацією показав недовершеність та наявність певних прогалин у законодавстві України в питаннях введення і забезпечення режиму надзвичайного стану. Враховуючи тенденцію зростання кількості надзвичайних ситуацій в Україні, труднощі, які можуть виникнути, у процесі усунення наслідків та нормалізації громадського порядку, недоліки в даній області правового регулювання становлять загрозу для держави та людини і суспільства в цілому. Це, у свою чергу, дає підстави стверджувати про актуальність необхідності удосконалення механізму нормативно-правового регулювання надзвичайного стану в Україні.

Проблеми нормативно-правового регулювання режиму надзвичайного стану в Україні досліджували Г. Борн, І. Бойлер, Т. Ветцлінг, М. Ковалів, С. Кузніченко, Я. Приходько, К. Протасенко, Н. Сергєєва, А. Рутар, Ю. Павлишин та ін.

Метою тез доповіді є здійснення аналізу чинного законодавства України щодо нормативно-правового регулювання режиму надзвичайного стану, пошуку наявних у ньому недоліків та прогалин.

Як зазначає Н. Крестовська: «Правове регулювання – це здійснюване правовими засобами впорядкування суспільних відносин за допомогою закріплення прав і обов'язків їх учасників і забезпечення їх належного виконання. Правове регулювання є одним з різновидів соціального регулювання, роль і значення якого в сучасному суспільстві неухильно зростає» [1, с. 378]. Головними правовими засобами регулювання режиму надзвичайного стану в Україні є Конституція України [2], Закони України, основний з яких – «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р. зі змінами [3], Указ Президента України про введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, міжнародно-правові акти та інші. Оскільки Конституція України містить тільки окремі положення, що стосуються правового режиму надзвичайного стану, і зазначає у ч.1 п.19 ст.92, що він визначається виключно законами України, то пропонуємо розпочати аналіз правового регулювання надзвичайного стану саме з Закону.

Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» (далі – Закон) в першу чергу визначає зміст і обсяг поняття надзвичайного стану; порядок його введення та скасування; координує діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, інших юридичних осіб в умовах даного стану; гарантує непорушність необмежуваних прав і свобод людини і громадянина, прав юридичних осіб, а також встановлює відповідальність осіб, які порушують чи ухиляються від виконання заходів правового режиму надзвичайного стану.

Порядок введення надзвичайного стану наступний: згідно Закону, надзвичайний стан — це особливий правовий режим, який тимчасово вводиться Указом Президента України при виникненні надзвичайних ситуацій, що несуть загрозу життю і здоров'ю громадян, або за інших причин, не нижчих загальнодержавного рівня, що надає відповідним органам необхідні повноваження для відвернення загрози, а також може тимчасово обмежувати деякі конституційні права людини і громадянина та законні інтереси юридичних осіб [3].

Мета введення надзвичайного стану впливає з його головного змісту і полягає в усуненні загрози життю і здоров'ю людини і громадянина, які, безумовно, є найвищою соціальною цінністю будь-якої правової держави.

Конституцією України (п. 21 ст. 106) регламентовано право Президента України приймати у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошувати у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України. У разі оголошення такого указу Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання (ч.3 ст. 83). Ратифікація цього рішення парламентом є необхідною умовою для запобігання несанкціонованому введенню надзвичайного стану і практикується у більшості правових держав світу [4]. Відповідно до Закону [3], надзвичайний стан може бути введений не більше ніж на 30 днів в Україні і 60 днів в окремих її місцевостях, а також продовжений указом Президента не більш як на 30 днів, або скасований ним же.

Закон наводить вичерпний перелік умов, за наявності хоча б однієї з яких надзвичайний стан має бути введений. До них відносяться зокрема виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення; виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів; масових безпорядків та спроби захоплення державної влади [3]. Варто додати, що рішення про введення надзвичайного стану є доцільним тільки тоді, коли інших шляхів розв'язання проблеми немає, або вони є неефективними. Як приклад, неможливо не згадати події квітня 2014 року, внаслідок яких місто Донецьк перейшло під контроль терористичного угруповання «Донецька народна республіка». Через потребу провести негайні вибори Президента України та парламенту був введений правовий режим антитерористичної операції (АТО) на території Донецької, а згодом і Луганської областей замість надзвичайного або воєнного стану. Однак, навіть після проведення виборів правовий режим надзвичайного стану при наявності відповідних підстав, зазначених у Законі [3], введено не було, що, на нашу думку, обмежило коло повноважень відповідних органів, які здійснювали АТО, і призвело до негативних наслідків подальшого розгортання подій на

окупованих територіях. Натомість, за змінами до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [5] внесеними 18.01.2018 р. (майже через 4 роки після початку АТО) законодавець у ч.10 ст.3 визнав можливість здійснення АТО в умовах запровадження воєнного чи надзвичайного стану відповідно до Конституції України та законодавства України.

З огляду на події 25 листопада 2018 року (конфлікт між Україною і Росією в Азовському морі), що призвели до введення владою України воєнного стану та задля уникнення неточностей у розумінні правових категорій, варто відмежувати поняття «правовий режим воєнного стану» та «правовий режим надзвичайного стану». По-перше, зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення скасування тощо визначає окремий Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [6] від 12.05.2015 р. По-друге, воєнний стан вводиться у разі відкритої збройної агресії та загрози територіальній цілісності і незалежності України в першу чергу з боку іноземних держав. Тоді як надзвичайний стан запроваджується скоріше з внутрішньо-державних причин. По-третє, воєнний стан характеризується більш широким колом повноважень саме військового командування, під яким в умовах даного стану слід розуміти підрозділи Збройних Сил України, зокрема Генеральний штаб та Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України тощо (ст. 3 Закону). Разом з військовим командуванням також можуть діяти державні органи – військові адміністрації (ст.4 Закону). Проте, в умовах надзвичайного стану військове командування здійснюють тільки Головний орган військового управління Національної гвардії, Служба безпеки України та Військова служба правопорядку у Збройних Силах України (ст.10 Закону). На нашу думку, ці риси є визначальними для усвідомлення різниці двох даних правових режимів.

За умов надзвичайного стану ст. 64 Конституції України уможливує встановлення окремих обмежень прав і свобод людини за відповідним Законом [3] на певний строк, окрім зазначених у ч.2 цієї статті, що дає змогу забезпечити недоторканість основоположних конституційних прав і свобод людини під час режиму даного стану. Такі обмеження допомагають Президенту України, Верховній Раді України, військовому командуванню, Раді Міністрів АР Крим, органам виконавчої влади та місцевого самоврядування (ст. 9 Закону) та іншим органам ефективніше здійснювати заходи правового режиму надзвичайного стану, спрямованих безпосередньо на ліквідацію загрози, що призвела до його введення. Межі додаткових повноважень та координація дій вищезазначених органів визначені Законом [3] і іншими відповідними нормативно-правовими актами. Регулювання таких, з огляду на їх вплив на національну безпеку України, важливих заходів не може допустити наявність в ньому прогалин і, на нашу думку, повинно бути найбільш різнобічним та враховувати специфіку діяльності відповідних органів, особливості регіону. Законодавство має забезпечити настільки високий рівень готовності влади до негайних оперативних дій, наскільки це можливо для швидкого викорінення загрози безпеці населення України. Інакше, подій на кшталт анексії АР Криму навесні 2014 року не запобігти.

Важливою умовою збереження законності під час надзвичайного стану є наявність відповідних гарантій прав і свобод, закріплених на законодавчому рівні. Ст. 21 Закону [3] наводить вичерпний перелік таких гарантій, до яких насамперед входить заборона на: зміну Конституції України та виборчих законів, проведення референдумів; та продовження строку повноважень, у разі закінчення, представницьких органів місцевого самоврядування, Верховної Ради України та АР Крим. Проте, в цьому законі не згадується про продовження повноважень Президента України. Це не може не викликати питань, адже Президент відіграє не менш важливу роль у виконанні заходів в умовах надзвичайного стану, і, варто нагадати, що саме за його Указом здійснюється скасування цього стану. Забороні також підлягає проведення будь-яких виборчих процесів. Однак, законами не передбачено випадок, коли введення надзвичайного стану перешкоджає продовженню вже розпочатих виборів. Така ситуація, на мій погляд, потребує певних уточнень про стан таких виборів: їх повинно бути скасовано та призначено нові чи тільки призупинено на строк дії режиму надзвичайного стану та у подальшому відновлено, або, можливо, інший варіант.

На основі викладеного матеріалу можна зробити висновок, що, по-перше, враховуючи велику кількість невирішених не тільки внутрішніх, а й зовнішніх соціально-політичних проблем, зростаючу тенденцію виникнення надзвичайних ситуацій в країні та складність нормалізації громадського порядку при їх виникненні, актуальність дослідження нормативно-правового

регулювання режиму надзвичайного стану в Україні більш ніж очевидна. По-друге, надзвичайний стан – це правовий режим, який вводиться Указом Президента і має бути ратифікований парламентом при виникненні надзвичайної ситуації загальнодержавного рівня з метою усунення загрози національній безпеці України. Він характеризується в першу чергу розширенням повноважень відповідних органів, які, керуючись Конституцією та законами України, зокрема «Про правовий режим надзвичайного стану», здійснюють заходи для оперативного виконання визначеної цим законом мети, та обґрунтованими обмеженнями деяких конституційних прав і свобод людини і громадянина. По-третє, правові режими надзвичайного і воєнного станів, звісно, не є тотожними, і відрізняються сукупністю вагомих ознак, насамперед таких, як умовами введення; органами, що здійснюють заходи правових режимів та рівні їх повноважень. По-четверте, Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» та Конституція України встановлюють необхідні гарантії для запобігання свавільного введення даного правового режиму, внесення змін до Конституції та виборчих процесів, а також у разі його закінчення продовжують строк повноважень відповідних державних органів. По-п'яте, у ході дослідження було виявлено декілька досить вагомих прогалин у чинному законодавстві. Зокрема, не визначено продовження повноважень Президента на час введення правового режиму у разі їх закінчення та не передбачено долю розпочатих виборів, які були призупинені дією надзвичайного стану.

Список використаних джерел

1. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.
 2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, редакції від 30.09.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 16.11.2018)
 3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 28.12.2015 №1550-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 16.11.2018)
 4. Протасенко К. Огляд нормативно-правової бази режиму надзвичайного стану в Україні. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-1-15.pdf> (дата звернення: 16.11.2018)
 5. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 29.07.2018 №638-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 16.11.2018)
 6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 16.11.2018)
-

ФАНДРАЙЗИНГ В СФЕРУ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

В умовах сучасного розвитку суспільства успіх і просування організацій, установлення їх статусу і ефективність діяльності багато в чому залежать від набору методів і технологій, які вони застосовують.

Фандрайзинг – є новітньою категорією у розвитку вітчизняної науки, але досить відомою для американських та європейських учених та фахівців з проектного менеджменту. Під фандрайзингом варто розуміти процес пов'язаний з пошуком та залученням ресурсів задля реалізації різноманітних цілей, які є актуальними в сучасному середовищі національної економіки.

Як окреме явище, фандрайзинг можна визначити, як окрему науку і мистецтво, теорію та практику, своєрідну філософію яка ототожнюється з певним видом діяльності.

Групування складових етапів фандрайзингу відповідно до розробок Фундації «Україна-США» таке [1]:

- потреби – визначення та з'ясування проблем та потреб, формулювання їх актуальності, невідкладності; вибір об'єкта проекту; формулювання мети, визначення методів і завдань, очікуваних результатів та ресурсів;
- пошук – вироблення стратегії фандрайзингу; пошук і вивчення джерел коштів, визначення їх потенціалу та інтересів; вивчення можливості підтримки вашої ідеї;
- звернення – підготовка заявки (аплікаційної форми); здійснення фандрайзингової кампанії і звернення до організацій-донорів; отримання ресурсів;
- результат – аналіз та оцінка проведеної роботи; подяка донору; реалізація проекту, звітність; врахування попереднього досвіду і планування наступного звернення.

Фандрайзинг у сфері культури має бути спрямований на підтримку усіх видів мистецтва. Підприємства та інвесторів у даній сфері приваблюють не тільки можливості для просування власної реклами, але і формування репутації компанії у середовищі що має безпосередній зв'язок із суспільством. Іноземним спонсорам це є одним із методів виходу на міжнародний ринок.

Задля формування ефективної моделі розвитку культури в Україні, актуальною є необхідність впровадження зарубіжного досвіду залучення альтернативних джерел фінансування.

У країнах Європейського Союзу та США реалізація стратегій розвитку культурної сфери спрямована не лише на бюджетне фінансування, а в більшій мірі на залучення додаткових, позабюджетних коштів. Зокрема у країнах ЄС, функціонують моделі залучення небюджетних коштів такі як: специфічні податки та фандрайзинг.

Фандрайзинг закордоном є своєрідною рушійною силою для створення на законодавчому рівні стимулів для заохочення підприємств спрямовувати кошти в культуру.

Фандрайзинг – багатоканальний механізм фінансування, що передбачає використання найрізноманітніших джерел і способів залучення грошових коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних та інших) для реалізації соціально-культурних проектів (проектний фандрайзинг) або забезпечення поточної діяльності організацій культури (оперативний фандрайзинг).

До основних особливостей фандрайзингу у сфері культури відносять (рис.1).

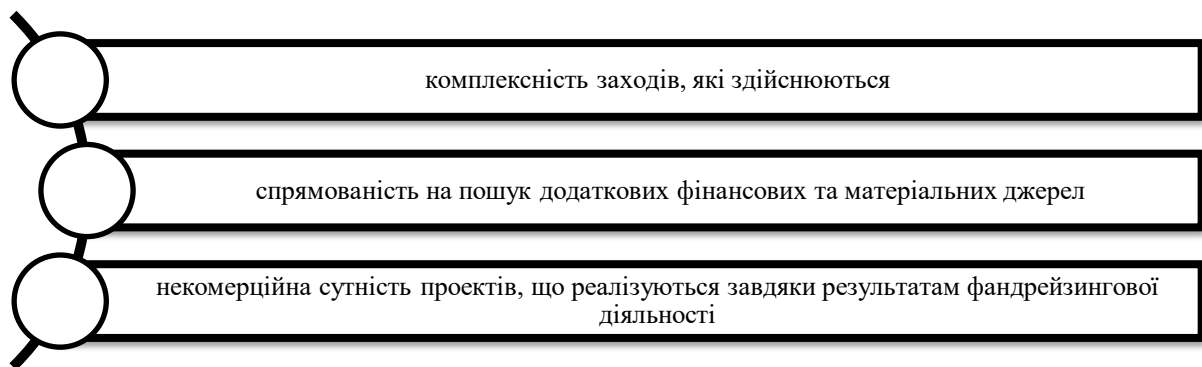

Рисунок 1 – Особливості фандрайзингу у сфері культури

Головними принципами на яких ґрунтується фандрайзинг є : об'єднання тактики та стратегії; взаємна вигода; збереження балансу планів та можливостей, прозорість та некомерційність.

Основними джерелами фінансування при фандрайзингу виступають: благодійні пожертвування, спонсорські внески, реалізація благодійних заходів для збору коштів, отримання грантів, участь у цільових програмах, волонтерська допомога, членські внески.

Задля реалізації фандрайзингової компанії використовують різні методи, які можна об'єднати в один комплекс.

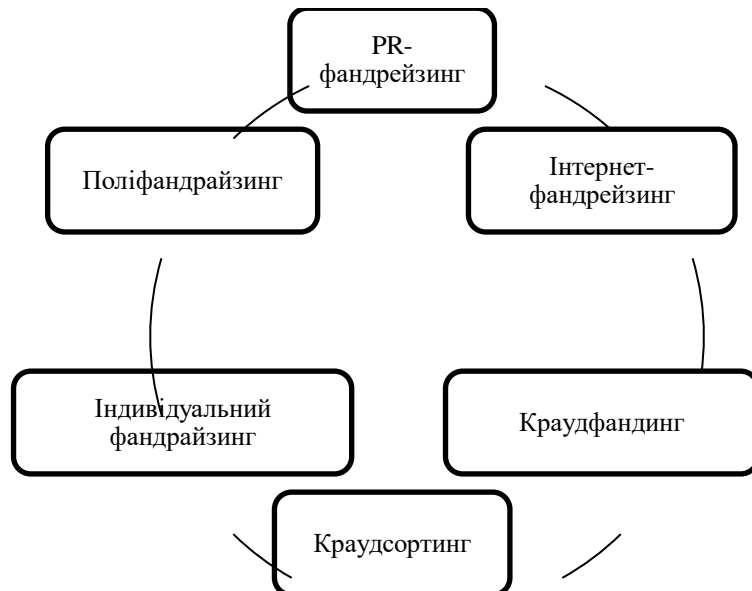

Рисунок 2 – Комплекс методів фандрайзингу

Отже, фандрайзинг, можна визначити як цілісний комплекс дій, що здійснюють організації культурної сфери, який можна виділити в окремий напрям менеджменту.

В складних економічних умовах, які нині є в Україні для фінансового забезпечення сфери культури важливим є процес оптимізації складу та структури бюджетних видатків та спрямування небюджетних коштів у розвиток культурної сфери країни. Поставлена задача, потребує новаторських підходів у сфері фінансування та адаптації вітчизняної культурної галузі до сучасних світових тенденцій.

Список використаних джерел

1. Центральноукраїнський регіональний навчальний центр. Партнерство громад фундація «Україна-США» (USAID). Фандрайзинг: навч. посіб. – Київ, 2003. 95 с.

Кедровська Г.О., студентка 4 курсу,
групи СРт – 171, факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Лєскова Л.Ф.**, ст. викладач
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: anna_kedrovska@ukr.net

ОСНОВНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОВАЖНОГО ВІКУ: ПРОЦЕС НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Демографічна ситуація останніх десяти років в Україні характеризується збільшенням частки людей поважного віку в соціальній структурі суспільства, що є новим викликом для сучасної соціальної роботи. Громадськість тримає в центрі своєї уваги проблему соціальної допомоги літнім людям в закладах соціального обслуговування. Але в той же час соціальна робота розробляє нові методи та технології роботи, з людьми поважного віку, які в значній мірі відрізняються від форм роботи з даною категорією населення, що функціонували за радянських часів.

Маємо зазначити, що головна причина зростаючого інтересу до соціальної роботи з людьми поважного віку, полягає в тому, що збільшується відносно група людей, що старше за 65 років. Для всебічного функціонування в соціумі люди поважного віку потребують уваги, а саме: захисту, підтримки та піклування. Саме тому, в наш час є актуальним вдосконалювати систему соціального захисту, що спрямована на літніх людей.

За даними нормативно-правових документів і наукової літератури можна стверджувати, що соціальний захист людей поважного та літнього віку в Україні забезпечується мережею закладів: Пенсійним фондом України; Міністерством соціальної політики України та Департаментом соціального захисту населення; територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг); (будинки-інтернати, санаторії та пансіонати, науково-дослідні інститути, які вивчають проблеми старіння, медико-соціальна експертна комісія, різноманітні недержавні фонди, товариства, організації) установами, закладами і підприємствами сфери управління Міністерства соціальної політики, які здійснюють піклування за даною категорією клієнтів, а також мають на меті підтримку та забезпечення соціальним захистом людей поважного віку, осіб з інвалідністю, ветеранів війни і праці.

Проаналізувавши Закон України “Про соціальні послуги” можемо зробити висновок, що: “...основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Соціальне обслуговування здійснюється: за місцем проживання особи (вдома); у стаціонарних інтернатних установах та закладах; у реабілітаційних установах та закладах; в установах та закладах денного перебування; в установах і закладах тимчасового або постійного перебування; у територіальних центрах надання соціальних послуг; в інших закладах соціальної підтримки (догляду)” [1]. Ми можемо впевнено сказати, що людям поважного віку є до кого звернутися за підтримкою та допомогою. Однією з таких установ є територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)(далі – територіальний центр). Ця бюджетна установа, як суб’єкт надання соціальних послуг, займає важливе місце у системі соціальних установ.

Територіальний центр функціонує для здійснення соціального обслуговування та надання соціальних послуг громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, за місцем проживання [2].

Надання соціальних послуг здійснюється соціальними робітниками. Одними з основних напрямків роботи територіального центру є: якісне надання різних видів (до 40) побутових, медично-соціальних послуг громадян поважного віку; придбання та доставка товарів з магазину або ринку за рахунок обслуговуваних громадян, приготування їжі, доставка гарячих обідів, годування; виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів; оплата платежів; читання вголос преси; обробіток присадибних ділянок; організація надання різних видів протезно-ортопедичної допомоги тощо [3].

До складу територіального центру входять такі структурні підрозділи: відділення соціальної допомоги вдома; відділення соціально-побутової адаптації; відділення соціально-медичних послуг; стаціонарне відділення для постійного або тимчасового проживання; відділення організацій надання адресної, натуральної та грошової допомоги [2].

Територіальний центр засновує свою діяльність на принципах адресності та індивідуального підходу, доступності та відкритості, добровільного вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг, гуманності, комплексності, максимальної ефективності використання бюджетних коштів, законності, соціальної справедливості, забезпечення конфіденційності, дотримання державних стандартів соціальних послуг, етичних норм і правил.

На надання соціальних послуг у територіальному центрі мають право:

– громадяни поважного віку, особи з інвалідністю, хворі (із числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, визнані такими в порядку, затвердженому Міністерством охорони здоров'я України;

– громадяни, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей з інвалідністю, осіб поважного віку, осіб з інвалідністю), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий ніж прожитковий мінімум для сім'ї.

Основними завданнями територіального центру є: виявлення громадян поважного віку, осіб з інвалідністю, хворих (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більше як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування та потребують постійної сторонньої допомоги, визнані такими в порядку, затвердженому МОЗ; формування електронної бази даних таких громадян, визначення (оцінювання) їх індивідуальних потреб у соціальному обслуговуванні (наданні соціальних послуг); забезпечення якісного соціального обслуговування (надання соціальних послуг); установа зв'язків з підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, фізичними особами, родичами громадян, яких обслуговують територіальні центри, з метою сприяння в здійсненні соціального обслуговування [2].

Робота соціального працівника в територіальному центрі характеризується такими особливостями як: 1) використання на практиці нормативно-правових актів з питань надання соціальних послуг особам поважного віку; 2) реєстрація та ведення обліку осіб, які мешкають у зоні соціального обслуговування; 3) організація та контроль за наданням соціальних послуг, необхідних окремим особам для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності; 4) використання наявних фінансових, матеріальних та інших можливостей для задоволення потреб осіб і розв'язання їх проблем; 5) організація заходів щодо реабілітації, реінтеграції, соціальної адаптації осіб, влаштування їх на перебування в будинок-інтернат, санаторій, будинок відпочинку тощо; 6) розгляд листів, заяв, скарг та у встановленому порядку надання відповіді; 7) ведення первинної документації з організації соціального обслуговування та допомоги, обліку та звітності; 8) вирішення поточних питань із соціальними робітниками [4].

Отже, здійснивши аналіз нормативно-правових документів та наукової літератури доходимо висновку, що територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) – це спеціальний заклад, який надає соціальні послуги громадянам поважного віку та самотнім непрацездатним громадянам, спрямовані на підтримку їхньої життєдіяльності та соціальної активності; в якому надаються соціально-побутові, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні, юридичні, та багато інших соціальних послуг громадянам поважного віку. Випускники вищих навчальних закладів за спеціальністю “Соціальна робота” можуть працювати на посаді соціального працівника та фахівця із соціальної роботи, надаючи комплекс відповідних послуг клієнтам геронтологічної групи.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про соціальні послуги” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
2. Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 року.
3. Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика): навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Б. Іванова. – К.: Україна, 204. – 408 с.
4. . Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80 “Соціальні послуги” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0001203-98>

Керноз Н.С., старший викладач кафедри
цивільного, господарського права та процесу

Кривденко М.О., студентка 4 курсу,
група ПР-151, юридичного факультету
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kernozi1966@ukr.net, kryvdenko.marinka@gmail.com

ОКРЕМА УХВАЛА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВІ ВИКЛИКИ

Актуальність. Окрема ухвала є процесуальним засобом судового впливу на виявлені під час судового розгляду порушення законності, зловживання процесуальними правами, неправдиві показання тощо. Норми щодо окремої ухвали не є новелою для національного процесуального законодавства України, але зі змінами, що відбулися в правосудді з 15 грудня 2017 року, у зв’язку з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1], вони стали більш конкретизованими і законодавчо визначеними.

Метою даного дослідження є з’ясування правової природи інституту окремої ухвали та змін в процесуальному законодавстві щодо неї, як одного з видів судових рішень, оскільки призначення окремих ухвал бути ефективним інструментом у боротьбі з порушеннями законності та правопорядку при забезпеченні захисту прав і свобод особи під час здійснення правосуддя.

Якщо порівняти норми чинної статті 262 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК 2017) [2], що містить 11 частин, та аналогічної статті 211 Цивільного процесуального кодексу України в редакції, що діяла до 15.12. 2017 року, яка мала всього 2 частини, дуже помітно, що регламентація інституту окремих ухвал, які повинен або може постановити суд, зазнала чималих позитивних змін.

З’ясовуючи правову природу окремої ухвали, слід звернути увагу на те, що питання щодо її суті в процесуальній науці розглядається неоднозначно, зокрема: « постановляється судом – органом держави, наділеним владними повноваженнями, що знаходить своє віддзеркалення в окремій ухвалі, а тому вона має владний характер для адресата й, безумовно, сприяє виконанню судом превентивних заходів по виявленню й попередженню правопорушень [3, с. 50]; мала бути «дієвим засобом запобігання правопорушенням» [4, с. 190], мала бути «ефективним засобом дотримання законності, забезпечення судом захисту прав і свобод людини» [5, с. 270]. Особливо заслуговує на увагу думка О. Жого, яка зазначає, що «цей процесуальний інститут відомий ще з радянських часів і являє собою не власне судові повноваження судів (правосуддя – від автора), а деякі їхні наглядові, за своєю суттю, функції, спрямовані на підвищення правосвідомості та правопорядку» [6].

Системно досліджуючи норми цивільного процесуального законодавства України, на наш погляд, введені новації, якими докорінно змінено підхід до інституту окремої ухвали, а саме:

по-перше, «суд, виявивши при вирішенні спору порушення законодавства або недоліки в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб, постановляє окрему ухвалу,

незалежно від того, чи є вони учасниками судового процесу» – імперативний припис (ч. 1 ст. 262 ЦПК 2017), а не альтернативна поведінка, яка виписана в ч. 2 даної статті, коли «суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (в тому числі, якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором», за таких обставин «окрема ухвала щодо прокурора або адвоката надсилається органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора або адвоката відповідно» (ч.6 ст. 262 ЦПК 2017); при цьому необхідно звернути увагу на Вищу раду правосуддя як новоутворений, «колегіальний, незалежний конституційний органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів» до повноважень якої віднесено, зокрема, «розгляд скарги на рішення відповідних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора» [7];

по-друге, термінологія цієї норми важлива, оскільки відповідає нововведенням в ЦПК 2017 щодо неприпустимості зловживання процесуальними правами (ст. 44 ЦПК 2017) [8, с. 126-127] та обов'язку суду вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами (ст. 148 ЦПК 2017) [8, с. 133];

по-третє, закріплена спеціалізована норма щодо реагування суду на незаконну дію (бездіяльність) виконавців: «може постановити окрему ухвалу щодо державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця та направити її органам, до повноважень яких належить притягнення таких осіб до дисциплінарної відповідальності (проблемність яких досліджувалась співавтором [9], [10]), або органу досудового розслідування, якщо суд дійде висновку про наявність в діях (бездіяльності) таких осіб ознак кримінального правопорушення»(ч.3 ст. 262 ЦПК 2017);

по-четверте, «суд постановляє окрему ухвалу щодо свідка, експерта чи перекладача у разі виявлення під час розгляду справи відповідно неправдивих показань, неправдивого висновку експерта чи неправильного перекладу, підробки доказів та направляє її прокурору чи органу досудового розслідування» – імперативний припис (ч. 4 ст. 262 ЦПК 2017), що узгоджується з приведенням під присягу й попередженням про кримінальну відповідальність перекладача (ст. 218 ЦПК 2017), експерта (ст. 225 ЦПК 2017) та свідка (ч. ч. 5, 6 ст. 230 ЦПК 2017), та як можливий наслідок на незаконну поведінку зазначених осіб у вигляді перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами в майбутньому за підстави, що «встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі» (п. 2 ч. 2 ст. 423 ЦПК 2017);

по-п'яте, «в окремій ухвалі суд має зазначити закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його статтю, пункт тощо), вимоги якого порушено, і в чому саме полягає порушення» – знову імперативний припис (ч. 5 ст. 262 ЦПК 2017), що відповідає вимогам мотивувальної частини ухвали, які вказані в п. 3 ч. 1 ст. 260 ЦПК 2017;

по-шосте, «окрема ухвала надсилається відповідним юридичним та фізичним особам, державним та іншим органам, посадовим особам, які за своїми повноваженнями повинні усунути виявлені судом недоліки чи порушення чи запобігти їх повторенню» (ч. 6 ст.262 ЦПК 2017), тому логічно, що «з метою забезпечення виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, суд встановлює у ній строк для надання відповіді залежно від змісту вказівок та терміну, необхідного для їх виконання» (ч. 7 ст. 262 ЦПК 2017);

по-сьоме, окрему ухвалу може бути постановлено не лише судом першої інстанції, а судами апеляційної інстанції (ст. 385 ЦПК 2017) [8, с. 19] чи касаційної інстанції (ст. 420 ЦПК 2017) [8, с. 41], але «у випадках і в порядку, встановлених статтею 262 ЦПК 2017»;

по-восьме, «окрема ухвала може бути оскаржена особами, яких вона стосується, крім окремої ухвали Верховного Суду, яка оскарженню не підлягає» (ч. 9 ст. 262 ЦПК 2017);

по-дев'яте, суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції порушення норм матеріального або процесуального права (тобто у разі незаконності), незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення; тому такі самі повноваження має Велика Палата Верховного Суду щодо питань передачі справ на її розгляд (ч. 10 ст. 262 ЦПК 2017); при цьому необхідно зауважити, що нововведеним повноваженням Великої Палати як новоутвореного органу Верховного Суду є перегляд справи лише за такої виключної обставини як «встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною (зокрема - ЄСПЛ), порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом» (ч. 3 ст. ЦПК 2017), що досліджувалося співавтором [8, с. 52- 57]; щодо можливості звернення до ЄСПЛ [8, с. 79 -103];

по-десяте, як логічний завершальний зв'язок з кримінальним судочинством: «окрема ухвала стосовно порушення законодавства, яке містить ознаки кримінального правопорушення, надсилається прокурору або органу досудового розслідування, які повинні надати суду відповідь про вжиті ними заходи у визначений в окремій ухвалі строк. За відповідним клопотанням прокурора або органу досудового розслідування вказаний строк може бути продовжено» (ч. 11 ст. 262 ЦПК 2017) – також містить імперативний припис щодо поведінки прокурорів чи органу досудового розслідування.

Таким чином, до 15.12.2017 року залишалися абсолютно відкритими питання щодо дискреційного повноваження суду на постановлення окремої ухвали та відповідальності осіб, стосовно яких її було постановлено. Також процесуальним законодавством не були передбачені дії, які потрібно вчинити, коли особа не реагує чи реагує неналежним чином в разі постановлення щодо неї окремої ухвали. Тому, зазвичай, реакція на окрему ухвалу зводилася до доведення її змісту до відома осіб, задля того, щоб вони вжили заходів та усунули виявлене правопорушення, на відміну від нової дослідженої нами редакції статті 262 ЦПК України 2017, в якій відповідно до конкретного випадку, зазначається на який орган покладається обов'язок притягнення до відповідальності та контроль за виконанням ухвали.

Отже, як висновок, можна стверджувати: з 15 грудня 2017 року на заміну правової невизначеності щодо окремої ухвали, що спричиняло незначущість її як такої та хибної позиції як суддів, так і осіб, які брали участь у справі, щодо її місця в судовому процесі, інститут окремої ухвали зазнав позитивних змін через посилену законодавчу визначеність, що відповідає принципу верховенства права і має сприяти виконанню судом превентивних заходів по виявленню й попередженню правопорушень

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 року № 2147-VIII . URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV (станом на 03.08.2017 року).URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803>
3. Чуйков Ю. Н. Частное определение в гражданском судопроизводстве. – М.: Мосиздат, 1974. – 189 с.
4. Кот О. В. Судові акти в господарському процесі України [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук:12.00.04 / О. В. Кот. – К., 2011. – 211 с.
5. Сьоміна В. А. Окрема ухвала адміністративного суду першої інстанції: деякі проблеми правового регулювання [Текст] / В. А. Сьоміна // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. – Х. : Право, 2012. – Вип. 23. – С. 268–274.
6. Жога О. В борьбе с процессуальными диверсиями не все средства хороши / О. Жога [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2010/3/31/22160.htm>.
7. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-19>.

8. Керноз Н.Є. Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. – Навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповн., переробл. – Чернігів: ЧНТУ, 2018. – 134 с.

9. Керноз Н.Є. Проблемні аспекти оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців та посадових осіб органів державної виконавчої служби в Україні // Інтеграція юридичної науки та практики з питань регулювання підприємницької діяльності як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства: матеріали науково - практичного семінару (м. Чернігів, 6 грудня 2016 р.); за заг. ред. І. М. Колодій / Чернігівський національний технологічний ун-т. – Ч.: ЧНТУ, 2016. – С. 48-52.

10. Керноз Н.Є. Оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців та посадових осіб органів державної виконавчої служби в Україні: проблемні аспекти // Юність науки – 2018: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 11-12 квітня 2018р.) : у 2-х ч. / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2018. – Ч. 2: С. 122-125.

Керноз Н.Є., старший викладач
кафедри цивільного, господарського права та процесу
Мулач Т.С., студентка 4 курсу, Група ПР-152, факультет юридичний
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail:kernoz1966@ukr.net
e-mail: mulachtanya@gmail.com

СТРОКИ НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВИЙ ПОГЛЯД

Державною гарантією забезпечення права на апеляційне оскарження судових рішень, що не набрали законної сили, є закріплення в статті 129 Основного Закону України норми щодо «забезпечення права на апеляційний перегляд справи...» як однієї з основоположних засад судочинства [1].

Зазначене конституційне положення підтверджено у п. 8 ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України(далі – ЦПК України 2017) як одна із основних засад (принцип) цивільного судочинства, який конкретизований у ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2] та розвинений у ст. 17 ЦПК України 2017»: «учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи...», при цьому вперше на законодавчому рівні виписана імперативна заборонна норма щодо послідовності переглядів: «не допускається касаційне оскарження судового рішення суду першої інстанції без його перегляду в апеляційному порядку» [3].

Тому, вбачається принциповим, новий підхід законодавця щодо виокремлення засади «забезпечення права на апеляційний перегляд справи» закріпленої в п. 8 ч. 3 ст. 2 ЦПК України 2017 від суміжної, але іншої засади «забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом» передбаченої в п. 9 ч. 3 ст. 2 ЦПК України 2017.

Європейський суд з прав людини, рішення якого згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, є джерелом права в Україні, неодноразово вказував, зокрема і у справі «Устименко проти України», що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, повинно тлумачитися у світлі Преамбули Конвенції, відповідна частина якої проголошує верховенство права спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним із основоположних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який передбачає дотримання принципу *res iudicata*, тобто принципу остаточності рішення, згідно з яким жодна зі сторін не має права домагатися перегляду остаточного і обов'язкового рішення лише з метою повторного слухання справи і постановлення нового рішення. Відхід від цього принципу можливий лише коли він зумовлений особливими і непереборними обставинами [4].

Також необхідно зазначити, що зміст Цивільного процесуального кодексу України, що був прийнятий 18.03.2004 р. неодноразово змінювався, в тому числі щодо строків апеляційного оскарження, що досліджувалося співавтором [5], [6], [7], а з 15.12.2017- дати набрання чинності зміненої редакції Цивільного процесуального кодексу України 2017, принципів нововведення не оминули й інститут апеляційного провадження, що досліджувалося співавтором [8, с.6 - 29].

Розглядаючи апеляційний строк як передумову апеляційного оскарження, слід враховувати, що саме за цей час, учасники справи, які незадоволені винесеним судовим рішенням, повинні мати можливість підготувати і подати належно оформлену відповідно до вимог процесуального законодавства апеляційну скаргу.

Отже, після системного аналізу оновлених норм цивільного судочинства та ст.354 ЦПК України 2017 щодо строків апеляційного оскарження, уявляється можливим констатувати:

1) апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення, яке врегульовано в статті 268 ЦПК України 2017 (при цьому необхідно звернути увагу, що заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду;

2) апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом п'ятнадцяти днів з дня її проголошення (при цьому необхідно звернути увагу, що перелік ухвал, на які можуть бути подані апеляційні скарги окремо від рішення суду виписаний в статті 353 ЦПК України 2017);

3) якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення (скорочене рішення – новий термін ЦПК 2017) або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк (30 днів) обчислюється з дня складення повного судового рішення. Відповідно до ч. 6 ст. 268 ЦПК України 2017 суд повідомляє, коли буде складено повне рішення лише у разі проголошення у судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин рішення. Відповідно до ч. 4 ст. 268 ЦПК України 2017: «у разі неявки всіх учасників справи у судове засідання, яким завершується розгляд справи, або розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, суд підписує рішення без його проголошення». Але в такому разі виникає колізія, оскільки відповідно до ч.5 цієї ж статті «датою ухвалення рішення є дата його проголошення (незалежно від того, яке рішення проголошено - повне чи скорочене)», а «датою ухвалення рішення, ухваленого за відсутності учасників справи, є дата складення повного судового рішення»;

4) учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження:

а) на рішення суду - якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду;

б) на ухвали суду - якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Процедура вручення судового рішення виписана законодавцем по новому в статті 272 ЦПК України 2017, але щодо досліджуваної проблеми необхідно звернути увагу на таке:

1) учасникам справи, які не були присутні в судовому засіданні, або якщо судове рішення було ухвалено поза межами судового засідання чи без повідомлення (виклику) учасників справи, копія судового рішення надсилається протягом двох днів з дня його складення у повному обсязі в електронній формі у порядку, визначеному законом, - у випадку наявності у особи офіційної електронної адреси, або рекомендованим листом з повідомленням про вручення - якщо така адреса відсутня (ч. 5 ст. 272 ЦПК України 2017);

2) якщо судове рішення надіслано на офіційну електронну адресу пізніше 17 години, судове рішення вважається врученим у робочий день, наступний за днем його відправлення, незалежно від надходження до суду повідомлення про його доставлення (ч.5 ст. 272 ЦПК України 2017);

3) якщо копію судового рішення вручено представникові, вважається, що її вручено й особі, яку він представляє(ч.7 ст. 272 ЦПК України 2017):

4) судові рішення відповідно до цієї статті вручаються шляхом надсилання (видачі) відповідній особі копії (тексту) повного або скороченого судового рішення, що містить інформацію про веб-адресу такого рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень(ч.10 ст. 272 ЦПК України 2017);

5) у випадку розгляду справи за матеріалами в паперовій формі судові рішення надсилаються в паперовій формі рекомендованим листом з повідомленням про вручення (ч. 11 ст. 272 ЦПК України 2017);

6) особа, яка не брала участі у справі, але щодо якої суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, може отримати в суді, який розглядав справу як суд першої інстанції, копію рішення, що є в матеріалах цієї справи, ухваленого судом будь-якої інстанції (ч.12 ст. 272 ЦПК України 2017) [3].

Вперше в ч.2 ст. статті 272 ЦПК України 2017 виписаний «день вручення судового рішення » як:

1) день вручення судового рішення під розписку;

2) день отримання судом повідомлення про доставлення копії судового рішення на офіційну електронну адресу особи;

3) день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про вручення судового рішення;

4) день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати копію судового рішення чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, повідомленою цією особою суду;

5) день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати копію судового рішення чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, що зареєстровані у встановленому законом порядку, якщо ця особа не повідомила суду іншої адреси.

Згідно ч. 3 ст. 354 ЦПК України 2017 строк на апеляційне оскарження може бути також поновлений в разі пропуску з інших поважних причин, крім випадків, зазначених у ч.2 статті 358 ЦПК України 2017, а саме: «незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків:

- подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки;

- пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили» [3].

Відповідно до ст. 369 ЦПК України 2017 виписані категорії справ, які розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи у разі їх апеляційного оскарження, зокрема: 1) апеляційні скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження; 2) апеляційні скарги на ухвали суду, зазначені в п.п.1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37- 40 ч.1 ст. 353 ЦПК України 2017, а саме щодо: - відмови у видачі судового наказу; -зустрічного забезпечення або зміни чи скасування зустрічного забезпечення; -повернення заяви позивачеві (заявникові);-передачі справи на розгляд іншого суду; -відмови поновити або продовжити пропущений процесуальний строк; -зупинення провадження у справі; -внесення або відмови у внесенні виправлень у рішення; -відмови у відкритті провадження у справі про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу; -повернення заяви про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу; -повернення заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або заяви про визнання і надання дозволу на

виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу; -залишення без розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження. Але з урахуванням конкретних обставин справи суд апеляційної інстанції може розглянути зазначені апеляційні скарги у судовому засіданні з повідомленням (викликом) учасників справи[3].

Отже, вбачається можливим констатувати, що в Цивільному процесуальному кодексі України 2017 строк на апеляційне оскарження збільшено втричі, але підхід законодавця до регламентування надважливих процедурних питань щодо проголошення судового рішення та вручення судового рішення, які виписані по новому не є однозначними і тому потребують вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 № 254к. 96-ВР. ВВР України. - 1996. - № 30.- Ст. 141. із змінами внесеними відп. до Закону України № 1401-VIII від 02.06.2016.- ВВР.- 2016.- № 28.- Ст.532. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року № 2453-VI. Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 54. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р.№ 1618. Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492 зі змінами внесеними відп. до Закону України від 03.10.2017 № 2147-VII. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
4. Судова практика : Європейський суд з прав людини. П'ята секція. Рішення : Справа «Устименко проти України» заява № 32053/13.Страсбург, 29.10.2015р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b271 від 03.10.2017.- ВВР.- 2017.- № 48.- Ст. 436. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-iv>
5. Керноз Н.Є.Перегляд судових рішень у порядку адміністративного, цивільного, господарського судочинства як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Навчальний посібник. Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2006. 75 с.
6. Керноз Н.Є.Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. 96 с.
7. Керноз Н.Є., Тюткало М.В. Проблеми строків апеляційного оскарження судового рішення в цивільному судочинстві // Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів 16-17 травня 2013 р.) . Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. 356 с.
8. Керноз Н.Є.Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповн., переробл. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 134 с.

Керноз Н.Є., старший викладач
кафедри цивільного, господарського права та процесу
Петренко О.Ю., студентка 4 курсу, група ПР-152, факультет юридичний
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail:kernoz1966@ukr.net
e-mail: turbo661160@gmail.com

ЩОДО РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ ЯК ОСНОВНОЇ ЗАСАДИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод»1950 року: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...»[1].

Державною гарантією забезпечення звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, є закріплення в статті 129 Основного Закону України норми про «розумні строки розгляду справи судом» як однієї з основоположних засад національного судочинства [2].

Зазначене конституційне положення підтверджено у п. 10 ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України(далі – ЦПК України 2017) як одна із основних засад

(принцип) цивільного судочинства, який також закріплений у ч.1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3] та розвинений у ст. 121 ЦПК України 2017» [4].

Зміни до Цивільного процесуального кодексу України 2017 щодо застосування саме збільшених строків розгляду цивільних справи загальними судами є однією з найболючіших проблем із якою зіткнулися учасники судового процесу та їх представники з 15.12.2017 року під час реалізації конвенційного права на «справедливий розгляд справи упродовж розумного строку судом», оскільки через їх збільшення постало питання щодо відповідності таких змін статті 22 Конституції України[1].

Також необхідно зазначити, що зміст Цивільного процесуального кодексу України, що був прийнятий 18.03.2004 р. неодноразово змінювався, в тому числі як щодо процесуальних строків для осіб, які брали участь у справі, так і службових строків для суду, що досліджувалося співавтором [5], [6], [7], а з 15.12.2017- дати набрання чинності зміненої редакції Цивільного процесуального кодексу України, принципові нововведення не оминули всіх строків цивільного, адміністративного та господарського судочинства, що уніфіковано досліджувалося співавтором [8].

Отже, після системного аналізу оновлених норм цивільного судочинства щодо службових строків, встановлених законом для суддів, уявляється можливим констатувати: вперше в ст. 121 ЦПК України 2017 виписана норма розумності саме процесуальних строків відповідно до якої:

1. Суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій.

2. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства»[4]. Але оскільки принципово для всіх процесуальних кодексів уніфіковано змінено підхід законодавця щодо нового поділу позовного провадження на спрощене позовне й загальне позовне та щодо викладення письмово своїх вимог, заперечень, аргументів, пояснень та міркувань щодо предмета спору *виключно у заявах по суті справи*, яким визначені нові (крім позовної заяви) такі заяви як: *відзив на позовну заяву (відзив); відповідь на відзив; заперечення; пояснення третьої особи щодо позову або відзиву*.

Отже, при прийнятті позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначаються нові реквізити:

- за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) буде розглядатися справа;
- дата, час і місце підготовчого засідання, якщо справа буде розглядатися в порядку загального позовного провадження;
- дата, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті, якщо справа буде розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін;
- строк для подання відповідачем відзиву на позов;
- строки для подання відповіді на відзив та заперечень, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження;
- строк надання пояснень третіми особами, яких було залучено при відкритті провадження у справі. Все це об'єктивно сприяло збільшенню процесуальних строків на законодавчому рівні.

Для порівняння та полегшеного сприйняття інформації щодо законодавчого закріплення змін у строках для вчинення дій судьями пропонуємо Таблицю 1.

Таблиця 1 - Порівняльна таблиця службових строків для вчинення дій судьями

№ п/п	ЦПК України до 15.12.2017 року (далі - ЦПК)	ЦПК України після 15.12.2017 року (далі -ЦПК 2017)
1.	ст.121 ЦПК строки для усунення недоліків в разі залишення заяви без руху не може перевищувати п'яти днів	ст.185 ЦПК 2017 недоліки позовної заяви,спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів (строки збільшено)
2.	ч. 4 ст. 122 ЦПК питання про відкриття провадження у справі або про відмову суддя вирішує не пізніше трьох днів	ч.1 ст. 187 ЦПК 2017 суд відкриває провадження у справі протягом п'яти днів з дня надходження позовної заяви (строки збільшено)
3.		ч. 3 ст.189 ЦПК 2017 Підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк <i>може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів</i> за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду (строки збільшено)
	ст. 129 ЦПК строк проведення <i>попереднього</i> судового засідання протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі	ч.2 ст. 196 ЦПК 2017 новела строк проведення <i>підготовчого засідання</i> не пізніше ніж через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі (строки збільшено)
4.	ч.2 ст. 156 ЦПК справа має бути призначена до розгляду не пізніше семи днів після закінчення дій підготовки до судового розгляду	ч.1 ст. 210 ЦПК 2017 (строки збільшено) суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку.
	ст. 157 ЦПК суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів - одного місяця . У виняткових випадках за клопотанням сторони, з урахуванням особливостей розгляду справи, суд ухвалою може <i>подовжити розгляд справи, але не більш як на один місяць</i> .	ч.2 ст. 210 ЦПК 2017 суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті ч. 2 ст. 279 ЦПК 2017 новела розгляд справи по суті в <i>порядку спрощеного провадження</i> , що починається з <i>відкриття першого судового засідання або через тридцять днів</i> з дня відкриття провадження у справі ст. 275 ЦПК України 2017 новела суд розглядає справи <i>у порядку спрощеного позовного провадження</i> протягом розумного строку, але не більше шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі
5.	ст. 303-1 ЦПК апеляційна скарга на рішення суду має бути розглянута протягом двох місяців з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження до розгляду,а апеляційна скарга на ухвалу суду – протягом п'ятнадцяти днів з дня постановлення	ст. 371 ЦПК 2017 апеляційна скарга на рішення суду має бути розглянута протягом шістдесяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження до розгляду, а апеляційна скарга на ухвалу суду – протягом тридцяти днів з дня постановлення (строки щодо розгляду ухвал - збільшено)
6.	ст. 330-1 ЦПК касаційна скарга на рішення, передбачені п. 1 ч.1 ст. 324 ЦПК, має бути розглянута протягом одного місяця , а на ухвали, передбачені п. 2 ч.1 ст. 324 ЦПК, – протягом п'ятнадцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі	ст.407 ЦПК 2017 строки розгляду касаційної скарги на судові рішення, передбачені пунктом 1 частини першої статті 389 ЦПК 2017– шістдесят днів , а на ухвали передбачені пунктами 2 і 3 частини першої статті 389 ЦПК 2017 – тридцять днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі (строк збільшено у два рази)

7.	<p>ч.2 ст.364-1 ЦПК</p> <p>протягом трьох днів після надходження заяви до суду суддя перевіряє її відповідність вимогам статті 364 ЦПК і вирішує питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами</p> <p>ч.1 ст.365 ЦПК</p> <p>заява про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами розглядається у судовому засіданні. Заявник та інші особи, які беруть участь у справі, повідомляються про час і місце засідання.</p>	<p>ч. 2 ст.427 ЦПК 2017</p> <p>протягом п'яти днів після надходження заяви до суду суддя (суддя-доповідач) перевіряє її відповідність вимогам статті 426 ЦПК 2017 і вирішує питання про відкриття провадження за нововиявленими або <i>виключними обставинами(новела)</i>.</p> <p>ч.1 ст. 429 ЦПК 2017 новела</p> <p>заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або <i>виключними обставинами</i> розглядається судом у судовому засіданні протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження за нововиявленими або <i>виключними обставинами</i>.</p>
----	--	---

Цивільне судочинство у конкретній справі є процесом, що має свою тривалість. Надмірна його розтягнутість у часі може спричиняти негативні наслідки не тільки щодо учасників справи, але й для суспільства і держави в цілому. Успішне вирішення завдань цивільного судочинства, вагомою складовою якого є «... своєчасний розгляд і вирішення цивільної справи» залежить від часової впорядкованості діяльності всіх суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин і в першу чергу суду.

Тому, вбачається принциповим, новий підхід законодавця щодо виокремлення конвенційно - конституційної - засади «розумні строки розгляду справи судом», галузевої засади «розумність строків розгляду справи судом», закріпленої в п. 10 ч. 3 ст. 2 ЦПК України 2017 від інших суміжних, але не тотожних норм ст. 121 ЦПК України 2017 про «розумність процесуальних строків» й «розумності строків виконавчого провадження», як самостійної засади виконавчого провадження, вперше передбаченої в п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» [9].

Отже, після системного дослідження нововведень цивільного процесуального законодавства щодо службових строків як строків в межах яких суд має справедливо та неупереджено здійснювати правосуддя, уявляється можливим констатувати, що розумність встановлення строків розгляду конкретної справи залишається за конкретним суддею. Безспірно це важливе конституційне надбання, але встановлені законодавцем максимальні межі для вчинення дій саме суддями, на наш погляд, не виправдано завеликі.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Офіційний вісник України. 1998 р. № 1 - № 32 від 23.08.2006. Стор. 270 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/sp:head
2. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 № 254к. 96-ВР// ВВР України. - 1996. - № 30.- Ст. 141. із змінами внесеними відп. до Закону України № 1401-VIII від 02.06.2016.- ВВР.- 2016.- № 28.- Ст.532. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 54. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р.№ 1618 [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492 зі змінами внесеними відп. до Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017.- ВВР.- 2017.- № 48.- Ст. 436. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-iv>
5. Керноз Н.Є. Перегляд судових рішень у порядку адміністративного, цивільного, господарського судочинства як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Навчальний посібник. Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2006. 75 с.
6. Керноз Н.Є. Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. 96 с.
7. Керноз Н.Є., Тюткало М.В. Проблеми строків апеляційного оскарження судового рішення в цивільному судочинстві // Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів 16-17 травня 2013 р.). Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. 356 с.
8. Керноз Н.Є. Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповн., переробл. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 134 с.
9. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 року № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради ВВР .- 2016. - № 30.- Ст.542 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>

НОВЕЛИ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Конституційне реформування вітчизняної судової системи з 30.09.2016 року викликало необхідність суттєвих змін у національному судочинстві, зокрема щодо наказного провадження як «спрощеного виду цивільного судочинства» в порядку якого оперативно (за три дні, без судового засідання, без виклику стягувача та боржника) розглядалися безспірні вагомі вимоги, що сприяло забезпеченню захисту прав та інтересів осіб у загальному суді.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII [1] було фактично оновлено Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV [2] (надалі – ЦПК України 2017) [3], тому вбачається необхідність у проведенні порівняльного аналізу законодавчого закріплення інституту наказного провадження до та після 15.12.2018 року.

До 15.12.2017 року наказне провадження вважали як особливий спрощений вид цивільного судочинства, спрямований на розвантаження судів загальної юрисдикції від справ, які не потребують повної та детальної процедури розгляду, на спрощений та ефективний захист безспірних прав осіб шляхом видачі судового наказу, який є судовим рішенням та одночасно виконавчим документом про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою. Основними ознаками даного інституту є самостійність, спрощеність, документарність і безспірність, поняття яких повною мірою не розкриті у актах законодавства [4, с.118].

Відповідно до ч.1 ст. 160 ЦПК України 2017 судовий наказ залишається особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 161 ЦПК України 2017. При цьому із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Доцільно відмітити, що відповідні положення було закріплено у ст. 95 ЦПК України у попередній редакції [2], які фактично були тотожними вищевказаним нормам діючої редакції ЦПК України.

Необхідно також зазначити, що вимоги, за якими може бути видано судовий наказ, розширено регламентовано у приписах ст. 161 ЦПК України 2017 на відміну від переліку, який був у попередній ст. 96 ЦПК України, а саме доповнено новою підставою: заявлено вимогу до юридичної особи або фізичної особи-підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення), укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (. 7 ч.1 ст. 161 ЦПК України 2017). При цьому, відповідно до ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» від 07.12.2017 року № **2246-VIII** прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлено у наступних розмірах: з 1 січня 2018 року – 1762 гривні, з 1 липня – 1841 гривня, з 1 грудня – 1921 гривня. Вважаємо, що дане нововведення з боку законотворця є обґрунтованим, беручи до уваги той факт, що можливість пред'явлення вимоги, в обмеженому законодавством розмірі, у рамках наказного провадження до юридичної або фізичної особи-підприємця про стягнення заборгованості за відповідним договором може суттєвою мірою зменшити обсяг навантаження на судову систему щодо розгляду справ у рамках позовного провадження. А це є доволі актуально, зважаючи на певну

недоукомплектованість суддівським корпусом вітчизняних судів першої інстанції у найбільш віддалених районах нашої держави [5].

Для полегшеного сприйняття законодавчого врегулювання інституту наказного провадження до і після 15.12.2017 р. пропонуємо Таблицю 1.

Таблиця 1- Порівняльна таблиця правового регулювання наказного провадження за цивільним процесуальним законодавством України

№ п/п	ЦПК України до 15.12.2017 року	ЦПК України 2017 після 15.12.2017 року
1.	Вичерпний перелік вимог, за якими може бути видано судовий наказ	
	регламентовано у ст. 96 ЦПК України	= Ст. 161 ЦПК України 2017:+ доповнено новою вимогою «до юридичної особи або підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення), якщо її сума не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Також ст.161 ЦПК доповнена новою частиною 2: «Особа має право звернутися до суду з вимогами, визначеними у ч.1 цієї статті, в наказному або в спрощеному позовному провадженні <i>на свій вибір</i> .
2.	Підсудність	
	визначена у ст. 97 ЦПК України	визначено у ст. 162 ЦПК України 2017, і її зміст не зазнав змін
3.	Форма і зміст заяви про видачу судового наказу	
	ст. 98 ЦПК України, шляхом закріплення основних структурних її елементів та незначного зазначення необхідних додатків до неї	ст. 163 ЦПК України 2017 більше детально регламентовано форму і зміст заяви про видачу судового наказу, шляхом конкретнішого визначення її структурних елементів та більш ефективного регулювання додатків до неї.
4.	Відмова та наслідки	
	У ст. 100 ЦПК України встановлено випадки відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу чи її повернення, а у ст. 101 – їх наслідки	У ст. 165 ЦПК України 2017 передбачено випадки відмови у видачі судового наказу, і їх число, порівняно із періодом до 15.12.2017 року, збільшено. А у ст. 166 ЦПК України 2017 наслідки такої відмови.
5.	Порядок розгляду заяв про видачу судового наказу розгляд проводиться без судового засідання і повідомлення заявника (а не стягувача) і боржника.	
	ст. 102 ЦПК України у разі прийняття судом ухвали про відкриття наказного провадження, суд у триденний строк з моменту її постановлення вида судовий наказ по суті заявлених вимог.	ч. 1 ст.167 ЦПК України 2017 суд розглядає заяву про видачу судового наказу протягом п'яти днів з дня її надходження, а якщо боржником у заяві про видачу судового наказу вказана фізична особа, яка не має статусу підприємця, - протягом п'яти днів з дня отримання судом у порядку, передбаченому ч.ч.5,6ст. 165 ЦПК України 2017, інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи - боржника.
6.	Результат розгляду заяв про видачу судового наказу	
	видавав судовий наказ по суті заявлених вимог у разі прийняття судом ухвали про відкриття наказного провадження	ч. 2 ст.167 ЦПК України 2017 суд: 1) видає судовий наказ або 2) постановляє ухвалу про відмову у видачі судового наказу
7.	Зміст судового наказу	
	У ст. 103 ЦПК України визначено зміст судового наказу, закріпивши там основні структурні елементи	У ст. 168 ЦПК України 2017більш детально регламентовано зміст судового наказу, включивши у нього нові структурні елементи, порівняно із тими, які були у ньому визначені до 15.12.2017 року
8.	Форма і зміст заяви про скасування судового наказу та сторк на її подання	
	У ст. 105 ЦПК України визначено форму і зміст заяви про скасування судового наказу, і встановлено десятиденний строк на її подання	У ст. 170 ЦПК України 2017 більш детально, порівняно із попередньою редакцією ЦПК України, визначено форму і зміст заяви про скасування судового наказу, і збільшено строк на її подання до п'ятнадцяти днів з дня вручення копії судового наказу та доданих до неї документів

Продовження таблиці 1

9.	<p align="center">Процедурні моменти розгляду заяви про скасування судового наказу</p> <p>Згідно із ч.6 ст.105-1 ЦПК України розгляд заяви про скасування судового наказу відбувся у відкритому судовому засіданні за участю сторін наказного провадження, неявки яких не перешкоджає її розгляду</p>	<p>У ст. 171 ЦПК України 2017 не передбачено участі сторін наказного провадження при розгляді заяви про скасування судового наказу</p>
10.	<p align="center">Результат розгляду заяв про скасування судового наказу</p> <p>ч.8 ст. ст.105-1 ЦПК суд має право: 1) залишити заяву про скасування судового наказу без задоволення; 2) скасувати судовий наказ та роз'яснити, що заявлені стягувачем вимоги можуть бути розглянуті у позовному провадженні з додержанням загальних правил щодо пред'явлення позову; 3) змінити судовий наказ.</p> <p>Змінений судовий наказ чи судовий наказ, щодо якого суд прийняв ухвалу про залишення заяви про його скасування без задоволення, могли б бути оскаржені в апеляційному порядку.</p>	<p>1) повертає заяву про скасування судового наказу; 2) постановляє ухвалу про скасування судового наказу, в якій роз'яснює заявнику (стягувачу) його право звернутися до суду із тими самими вимогами в порядку спрощеного позовного провадження у разі відсутності підстав для повернення заяви про скасування судового наказу, суддя не пізніше двох днів після її подання .В ухвалі про скасування судового наказу суд за клопотанням боржника 3) вирішує питання про поворот виконання судового наказу в порядку, встановленому ст. 444 ЦПК України 2017.</p>
11.	<p align="center">Набрання судовим наказом законної сили та видача його стягувачеві</p> <p>ст.106 ЦПК України 1. У разі ненадходження від боржника заяви про скасування судового наказу протягом трьох днів після закінчення строку на її подання (10 днів) судовий наказ набирає законної сили і суд видає його стягувачеві для пред'явлення до виконання.</p> <p>2. Якщо суд за результатами розгляду заяви про скасування судового наказу прийняв ухвалу про залишення такої заяви без задоволення або змінив судовий наказ, то судовий наказ чи змінений судовий наказ набирає законної сили після закінчення строку на подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги судовий наказ чи змінений судовий наказ, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом.</p>	<p>Ст. 172 ЦПК України 2017 у разі ненадходження до суду заяви від боржника про скасування судового наказу протягом п'яти днів після закінчення строку на її подання (15 днів) судовий наказ набирає законної сили, крім випадків видачі судового наказу відповідно до п. п. 4 і 5 ч.1 статті 161 ЦПК України 2017 , коли судовий наказ набирає законної сили у день його видачі.</p> <p>НОВЕЛА Суд протягом п'яти днів з дня набрання судовим наказом законної сили надсилає його копію (текст), що містить інформацію про веб-адресу такого судового наказу в Єдиному державному реєстрі судових рішень та Єдиному державному реєстрі виконавчих документів, стягувачу на його офіційну електронну адресу або рекомендованим чи цінним листом у разі відсутності офіційної електронної адреси.</p>
12.	<p align="center">Судовий збір за подання заяви про видачу судового наказу</p> <p>У ст. 99 ЦПК України визначено необхідність сплати судового збору за подання заяви про видачу судового наказу та особливості його повернення, але розмір визначений в Законі України «Про судовий збір»</p>	<p>У ст. 164 ЦПК України 2017 закріплено норми щодо необхідності сплати судового збору, які фактично збереглися із редакції ЦПК України періоду до 15.12.2017 року</p>
	<p align="center">Закон України «Про судовий збір» до 15.12.2017</p>	<p align="center">Закон України «Про судовий збір» з 15.12.2017</p>
1.	<p>У п. п. 4 п. 1 ч.2 ст. 4 встановлено диференційований розмір судового збору для фізичних та юридичних осіб (фізичних осіб-підприємців)</p>	<p>У п. п. 4-1 п. 1 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» встановлено єдиний розмір судового збору за подання заяви про видачу судового наказу, незалежно від суб'єкта, який його подає, а розмір самого судового збору зменшено порівняно із періодом до 15.12.2017 року</p>
2.	<p>У ст. 5 Закону України «Про судовий збір» передбачено пільги (випадки звільнення) щодо сплати судового збору</p>	<p>У ст. 5 Закону України «Про судовий збір» передбачено пільги (випадки звільнення) щодо сплати судового збору, який зазнав змін, порівняно із періодом до 15.12.2017 року, зокрема, вилучення норм про звільнення від його сплати певних органів державної влади (Пенсійного фонду України та його органів, Фонду соціального страхування, тощо) та включення туди окремих категорій осіб, яких не було у попередній редакції</p>

Продовження таблиці 1

3.	У ст. 8 Закону України «Про судовий збір» у загальних аспектах визначено випадки відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати	У ст. 8 Закону України «Про судовий збір» чітко визначено випадки та перелік категорій осіб, яким суд може відстрочити та розстрочити сплату судового збору, зменшити його розмір або звільнити від його сплати. Проте дану категорію осіб там визначено винятково як «позивачі», а не «стягувані» чи «заявники»
4.	У п. 2 ч.2 ст. 3 Закону України «Про судовий збір» передбачено звільнення осіб від сплати судового збору при поданні заяви про скасування судового наказу	Хоча п. 2 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про судовий збір» не виключено, але всупереч йому - п. п. 4-2 п. 1 ч.2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» передбачено ставки судового збору за подання заяви про скасування судового наказу – 0,05 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що свідчить про правову колізію

Хотілося б відмітити, що у приписах ст. 7 Закону України «Про судовий збір» передбачено відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати. Після 15.12.2017 року загальний характер норми, змінений через конкретизацію однієї з трьох умов, коли суд вправі застосувати пільги: 1) розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача – фізичної особи за попередній календарний рік; або 2) позивачами є певні категорії осіб (військовослужбовці, члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї, тощо); 3) предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю. Зважаючи на особливості даної норми, можна констатувати, що її загалом доволі важко застосувати для наказного провадження, адже у всіх трьох випадках йдеться про позов і позивачів, а не заявників чи боржників.

У ст. 165 ЦПК України 2017 встановлено підстави для відмови у видачі судового наказу, а у ст. 166 – наслідки такої відмови. Натомість у приписах попередньої редакції ст. 100 ЦПК України були передбачено окремо підстави відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу та підстави її повернення, а у приписах ст. 101 – їх наслідки. При цьому, число підстав, які визначено у ст. 165 ЦПК України 2017 є більшим, порівняно із тими, які були до 15.12.2017 року. Проте, зважаючи на приписи оновленої ст. 165 ЦПК України, суддя у будь-якому випадку повинен прийняти відповідну заяву про видачу судового наказу, і за результатом її розгляду – він може відмовити у його видачі. У ст. 167 ЦПК України 2017 збільшено строк розгляду заяви про видачу судового наказу до п'яти днів (замість трьох), як це було передбачено у приписах попередньої редакції. ст. 102 ЦПК України.

У положеннях ст. 168 ЦПК України 2017 регламентовано зміст судового наказу, який є розширеним порівняно із тим, який було передбачено у попередній редакції ст. 103 ЦПК України. Так, зокрема, структурні елементи судового наказу доповнено наступними: 1) повідомлення про те, що під час розгляду вимог у порядку наказного провадження та видачі судового наказу суд не розглядає обґрунтованість заявлених стягувачем (з 15.12.2017 мало бути заявником) вимог по суті; 2) дата набрання судовим наказом законної сили; 3) строк пред'явлення судового наказу до виконання. Вважаємо, що дані зміни є обґрунтовані, адже так судовий наказ буде містити більше структурних елементів, які повинні бути у виконавчому документі.

Приписами ст. 170 ЦПК України 2017 визначено форму і зміст заяви про скасування судового наказу. Доцільно відмітити, що в ній більш детально вписані реквізити порівняно із попередньою редакцією ст. 105 ЦПК України. Так, зокрема: щодо зазначення у ній певних ідентифікаційних даних боржника та заявника (п. 2 ч. 3 ст. 170); передбачено необхідність зазначення у таких заявах представника (п.3 ч. 3 ст. 170); визначено, що до заяви про скасування судового наказу додається клопотання про поновлення пропущеного строку, якщо вона подається після спливу строку, передбаченого ч.1 цієї статті (п. 3 ч. 5 ст. 170 ЦПК України); встановлено п'ятнадцятиденний строк (а раніше десять днів) з дня вручення копії судового наказу та доданих до неї документів для подання заяви про скасування судового

наказу до суду, який його видав, крім випадків його видачі відповідно до п. п. 4,5 ч.1 ст. 161 ЦПК України.

Таким чином, на основі вищевикладеного, можна стверджувати, що правова регламентація інституту наказного провадження у зміненому законодавстві зазнала суттєвих змін, порівняно із регламентацією даного інституту до 15.12.2017 року, що проявляється у наступному:

- 1) збільшено кількість підстав для видачі судового наказу;
- 2) більш детально регламентовано (доповнено) форму і зміст заяви про видачу судового наказу та заяви про скасування судового наказу, а також додатків до них;
- 3) встановлено єдиний розмір судового збору, незалежно від суб'єкта, який подає заяву про видачу судового наказу;
- 4) встановлено необхідність сплати судового збору за подання заяви про скасування судового наказу;
- 5) заборонено оскаржувати судовий наказ в апеляційному порядку, проте може бути скасований у певному порядку, зокрема у разі видачі судового наказу щодо аліментів, судовий наказ може бути переглянуто за нововиявленими обставинами;
- 6) змінено як процедурні моменти (процедура розгляду заяви про скасування судового наказу) так і строки наказного провадження;
- 7) змінені строки набрання судовим наказом законної сили (особливо по вимогам про стягнення аліментів) та видача його стягувачеві.

Поряд із тим, наявна колізія норм щодо сплати судового збору за подання заяви про скасування судового наказу, створює проблеми під час практичного застосування, оскільки відповідно до п. 2 ч.2 статті 3 Закону України «Про судовий збір» за подання такої заяви судовий збір не справляється, тобто заявник фактично звільнений від його сплати. Але відповідно до п.1 ч.5 ст.170 ЦПК України 2017 до заяви про скасування судового наказу додається документ, що підтверджує сплату судового збору, розмір якого встановлений Законом України «Про судовий збір», що був змінений з 15.12.2017 року. Зазначена колізія обумовлена поспішністю законодавця під час прийняття відповідних законів, але саме це нововведення порушує права учасників судової справи, оскільки встановлює нові обов'язки, що їх обтяжують, а це не відповідає статті 22 Конституції України.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 року № 2147-VIII . URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV (станом на 03.08.2017 року).URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803>
4. Громовий О., Рубля О. Форми судового провадження: позовне, спрощене, наказне. URL:<http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/formi-sudovogo-provadhennya-pozovne-sproshchene-nakazne.html>
5. Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 року № 2246-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
6. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 року № 3674-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>
7. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 року № 3674-VI (станом на 28.11.2017 року). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/ed20170708>

Кирда В.В., студент 2 курсу магістратури, група МКПРп-171,
юридичний факультет
Науковий керівник: **Сенченко Н.М.**, к.ю.н., доц.кафедри
Чернігівський національний технологічний університет
siavakirda0@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Активний курс України на європейську інтеграцію, зміцнення зв'язків нашої держави з провідними країнами Європи та світу, необхідність взаємодії лідерів відповідних політичних інститутів з питань створення єдиних правових рамок у боротьбі з різними видами правопорушень зумовлює важливість наближення України до стандартів та вимог європейських країн, у тому числі й з питань юридичної відповідальності суддів.

Актуальність даного питання підкреслюється також й певною невизначеністю загальнотеоретичних питань, пов'язаних з встановленням підстав, видів тощо юридичної відповідальності суддів в Європі, а також посиленням інтересу до порівняльно-правових досліджень та вивчення досвіду іноземних держав.

Враховуючи суспільне значення та важливість завдань і функцій, що покладаються на судову гілку влади в Україні, проблема здійснення суддями своєї діяльності виключно в правових рамках законодавства і, відповідно, практика притягнення їх до юридичної відповідальності набувають особливого значення. Крім того, гостра актуальність у врегулюванні питання щодо відповідальності суддів впливає також із можливих правопорушень працівників Феміди, що вчиняються ними поза часом здійснення своїх професійних та службових обов'язків. У такому випадку доводиться говорити про наявність адміністративної відповідальності суддів.

Адміністративна відповідальність осіб, що здійснюють правосуддя, є однією з найбільш дискусійних та проблемних як у теорії інституту відповідальності суддів, так і на практиці. Суть зазначеної прогалини підкреслюється декількома аспектами: високим статусом працівників Феміди й певною недоречністю притягнення їх до відповідальності за відповідним законодавством, а також необхідністю чіткого розмежування понять «адміністративна відповідальність суддів» та «адміністративна відповідальність осіб, що мають статус судді».

Тим не менше, теорія адміністративного права та суміжних до нього, а також численні дискусії серед науковців з приводу адміністративної відповідальності працівників Феміди, безумовно підтверджують факт існування зазначеної вище відповідальності суддів.

Попри те, що в громадському житті адміністративна відповідальність зустрічається досить часто, будучи фактично найпоширенішим видом санкцій для простих осіб, то адміністративна відповідальність суддів є явищем достатньо рідкісним. Навіть більше, на думку В.В. Паришура, досвід притягнення працівників Феміди до адміністративної відповідальності в Україні є абсолютно нерозвиненим і такі випадки зустрічаються вкрай рідко. Це обумовлюється декількома причинами. По-перше, реалізацією суддями положень чинного законодавства про їхню недоторканність в умовах, коли органи, що здійснюють виявлення та фіксацію адміністративних правопорушень, не вельми розбираються в тонкощах статусу суддів і просто заплющують очі на такі правопорушення. Крім того, процес зняття суддівської недоторканності є складним, і у зв'язку з адміністративними правопорушеннями не застосовується. По-друге, існуванням у законодавстві України певної конкуренції між дисциплінарними та адміністративними засобами стягнення. По-третє, на жаль, спеціальними уповноваженими органами не ведеться офіційна статистика за правопорушеннями, які вчиняються особами, що обіймають суддівські посади, тобто встановити реальні масштаби здійснюваних суддями правопорушень неможливо [5, с. 178].

Ураховуючи вищезазначене, серед науковців існують різні погляди та думки щодо адміністративної відповідальності суддів.

Так, наприклад, на думку Н.В. Шелевер, адміністративна відповідальність суддів на загальних підставах є посяганням на недоторканність судді, його імунітет, а це призводить до пониження його гідності й зменшення авторитету суду. Порушення принципу недоторканності судді може проявлятися через складання протоколів, накладення адміністративних штрафів, можливість помститися судді, зганьбити його та підірвати авторитет судової влади [9, с. 81].

М.І.Клеандров відстоює точку зору, відповідно до якої дисциплінарна відповідальність суддів була б найбільш оптимальним рішенням у випадку вчинення ними адміністративного правопорушення, оскільки воно певним чином компрометує суддю та знижує авторитет і повагу до судової гілки влади. Ба більше, у науковців та інших дослідників виникають морально-етичні та інші суперечності щодо доцільності адміністративної відповідальності працівників Феміди, особливо з урахуванням ситуації, коли певний суддя, який розглядає справу про позбавлення іншого судді права керування транспортним засобом, сам є оштрафований або позбавлений такого права за відповідне правопорушення [4, с. 447].

Схожі погляди щодо порушеного питання висвітлює у своїй праці й І.Є. Марочкін, який, спираючись на правовий статус суддів, висловлює ідею щодо виключення можливості застосування до суддів санкцій, визначених у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [6, с. 199].

Проаналізувавши зазначені вище думки науковців, приходимо до висновку, що основна ідея відповідних поглядів полягає в морально-етичному аспекті неможливості притягнення працівників Феміди до адміністративної відповідальності, а також у випадку її застосування у необхідності наділення спеціальних державних органів та їх посадових осіб повноважень щодо розгляду питання про адміністративну відповідальність суддів.

З урахуванням того, що існує деяка однобічність у поглядах більшості науковців щодо адміністративної відповідальності суддів, підтримуємо думку О.С. Тубелець та В.В. Паришкура, які займають дещо іншу позицію. На їхній погляд, необхідність існування й, відповідно, застосування адміністративної відповідальності для осіб, що обіймають суддівські посади, може знайти своє обґрунтування у тому, що «високий статус» для суддів створюється не з метою встановлення певних привілеїв або їх отримання, а з метою підкреслення особливої державної та суспільної значущості функцій, що покладаються на судову гілку влади, і відповідно значний рівень вимог, що встановлюються для суддівської посади. Таким чином, «високий статус» певної посади передбачає відповідність такої особи не тільки професійним (службовим) та морально-етичним вимогам, а здатністю і готовністю нести ту чи іншу відповідальність за власні дії (бездіяльність), рішення та їх наслідки [8, с. 97].

Певні елементи недоторканності та імунітету суддів передбачаються і в чинному законодавстві. Наприклад, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у ст. 49 закріплює принцип недоторканності судді, а також наголошує на тому, що, за загальним правилом, працівник Феміди, затриманий за підозрою у вчиненні суспільно-шкідливого діяння, за яке встановлені засоби адміністративного стягнення, повинен бути одразу звільнений після з'ясування його особи [1].

Проаналізувавши вищенаведене, на нашу думку, в теорії адміністративної відповідальності судді вкрай необхідним є розмежування сфери вчинення ним адміністративного проступку. У даному контексті пропонуємо говорити про існування суддівських правопорушень у двох відповідних сферах: поза межами професійної діяльності; та діяння, що вчиняються протягом професійної (службової) діяльності. Вважаємо, що дискусії щодо сенсу існування відповідальності суддів за КУпАП необхідно обов'язково прив'язувати саме до відповідної сфери.

У даній ситуації також слушно звернутися до погляду О.М. Овчаренко. На його думку, відбувається певна конкуренція норм про адміністративну та дисциплінарну відповідальність у випадку вчинення особою, що обіймає суддівську посаду, певного правопорушення

безпосередньо у сфері здійснення своїх професійних та (або) службових обов'язків. Це, наприклад, стосується випадків порушення суддею таємниці нарадчої кімнати, або процедури оприлюднення декларації про майновий стан і доходи, адже відповідальність за такі правопорушення передбачається не тільки нормами КУпАП, а водночас є й підставою для дисциплінарної відповідальності [7, с. 119-121].

З метою більш детального вивчення даного питання звернімося до практики провідних країн Європейського Союзу, а також спробуємо виділити основні аспекти такої відповідальності на їхньому прикладі, що сприятиме не тільки пошуку позитивних рис в адміністративних засобах примусу відповідних країн, а й створить передумови для їх імплементації в національне законодавство.

Що стосується адміністративної відповідальності суддів у законодавстві Німеччини, то фактично такого поняття там не існує. Застосування адміністративних засобів примусу у відповідній державі тісно пов'язують з таким поняттям, як «порушення порядку». Право про порушення порядку Німеччини відносять до сфери широкого карного права, оскільки на процедуру притягнення до відповідальності за порушення порядку поширюються загальні положення Карного процесуального кодексу. Однак головна його особливість, яка й відрізняє від кримінальних засобів примусу, у тому, що за порушення порядку до судді може бути застосовано тільки один вид стягнення – грошовий штраф, розмір якого варіюється залежно від суб'єкта вчинення порушення, його майнового стану тощо [2, с. 23, 26, 28].

З-поміж інших видів відповідальності, що теоретично можуть застосовуватися до суддів, адміністративна міра покарання у правовій системі Португалії перебуває на достатньо нерозвиненому рівні. Такі висновки наводить, зокрема, науковець В.В. Паришкара, яка зазначає, що ні у Статуті, ні в Декреті-Законі № 433/82 від 27 жовтня 1982 р., який встановлює загальні принципи порушень порядку, нічого не сказано про особливості відповідальності суддів за порушення порядку та накладення на них штрафів. З цього можна зробити висновок, що судді, як і інші громадяни Португалії, несуть відповідальність за порушення порядку на загальних підставах [5, с. 57].

Заслужує на оцінку та порівняння досвід Литовської Республіки з питань адміністративної відповідальності суддів. Зазначене питання регулюється у законодавстві даної країни, насамперед, Законом Литви «Про судову систему». Ст. 47 відповідного Закону («Імунітет судді») встановлює загальне правило, згідно з яким працівники Феміди не мають жодного імунітету від адміністративних заходів примусу, за виключенням випадку, коли міра покарання полягає в обмеженні волі (арешт). Так, зокрема, у випадку вчинення адміністративного правопорушення, за яке встановлене стягнення, що не обмежує свободу, посадова особа, яка зафіксувала адміністративне правопорушення, повідомляє про це протягом 3 днів з дня його вчинення Раду суддів Литовської Республіки. Однак у випадку вчинення проступку, за який передбачено обмеження волі, суддя може бути притягнений до адміністративної відповідальності виключно за згодою Сейму, а в період між сесіями Сейму – за згодою Президента Республіки [3].

Таким чином, адміністративна відповідальність суддів в державах Європейського Союзу, як і в Україні, залишається відносно нерозвинутою та найбільш дискусійною. Досвід деяких європейських країн (Португалія, Німеччина) в більшій мірі взагалі виключає існування такого поняття, замінюючи дефініцію «адміністративне правопорушення» на «порушення порядку». Натомість детальне законодавче врегулювання адміністративних засобів примусу передбачає нормативно-правова система Литовської Республіки. Встановлено, що у відповідній державі працівники Феміди не мають жодного імунітету від адміністративної відповідальності, за виключенням випадку, коли міра покарання полягає в обмеженні волі (арешт).

Отже, враховуючи різноманітність концепцій науковців у підході щодо адміністративної відповідальності суддів, єдиних поглядів з приводу даної проблеми у найближчий час очікувати не потрібно. Крім того, практика тих чи інших європейських країн з питань адміністративної відповідальності суддів суттєво різниться. У той же час, на нашу думку,

адміністративна відповідальність суддів на даному етапі є важливим та необхідним явищем. Проаналізувавши саму природу адміністративної відповідальності та складність її застосування до працівників Феміди, не зовсім погоджуємося із зазначеними вище реаліями деяких країн нашого континенту. Вважаємо, що для країн Європи (як і для України) доцільніше було б впровадити загальний механізм адміністративної відповідальності суддів за діяння, вчинені поза межами їх професійної діяльності, а під час неї – здійснити прив'язку до дисциплінарної міри покарання.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 14.11.2018).
2. Банчук О. А. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні. К.: Книги для бізнесу, 2007. 912 с.
3. Закон Литви о судебной системе URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=889>.
4. Клеандров М. И. Ответственность судьи: монографія. М.: Норма: ИНФРА, 2011. 576 с.
5. Паришкура В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського союзу: порівняльно-правовий аналіз: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2017. 259 с.
6. Марочкін І. Є. Організація судових та правоохоронних органів: підручник .Х.: Право, 2014. 448 с.
7. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: монографія . Х.: Право, 2014. 576 с.
8. Тубелець О. С., Паришкура В. В. Адміністративна відповідальність осіб, які мають статус судді, як фактор формування високопрофесійного суддівського корпусу.// Адміністративне право і процес, 2015. № 4 (14). С. 95-105.
9. Шелевер Н. В. Імунітет суддів та їх відповідальність. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія ПРАВО. 2011. № 15. С. 79-83.

Кирдан Ю. В., студент 4 курсу, група ПР-151, юридичний факультет
Чернігівський національний технологічний університет
Науковий керівник: **Керноз Н.Є.**, ст. викладач кафедри
цивільного, господарського права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)
jurakurdan@rambler.ru

ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Відповідно до пункту 4 частини 3 статті 129 Основного Закону України змагальність сторін є однією з основних конституційних засад національного судочинства. Згідно з пунктом 4 частини 3 статті 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України 2017)[1] змагальність сторін є одним з основних принципів цивільного судочинства.

Даний принцип є історично обумовленим правовим явищем, оскільки на певному етапі розвитку суспільства в залежності від соціально-економічних та політичних умов, рівня розвитку суспільства, національних особливостей та правових традицій, принцип змагальності еволюціонував, його зміст змінювався, змінюючи при цьому моделі цивільного судочинства. Крім того, принцип змагальності являє собою правову вимогу, яка пред'являється до процесуальної діяльності певних суб'єктів процесу та органу судової влади в доказовій діяльності незалежно від інстанції, в якій розглядається справа [2].

Принцип змагальності досліджували такі вчені, як С.О. Волосенко, С.В. Лунін, В.Ю.Мамницький, Б.П. Ратушна, Ю.В. Навроцька, Т.М. Лежнева, Ю.В. Неклеса, М.А. Маркуш та інші.

Серед науковців – процесуалістів є різні теорії щодо змагальності, досить багато прикладів коли вчені висловлюють думку про існування так званої «чистої» змагальності [3]. Прихильники даної теорії вважають, що ініціативність та активність суду розцінюється як порушення прав учасників справи у змагальному процесі.

Проте, існують і противники цієї теорії, які вважають, що для дотримання принципу законності суд зобов'язаний проявляти активність та ініціативність в контролі за дотриманням та здійсненням процесуальних прав сторонами справи, в тому числі суд може збирати докази, що стосуються справи за власною ініціативою, але у випадках передбачених процесуальним законодавством.

З 15.12.2017 - дати набрання чинності зміненого Цивільного процесуального кодексу України, вперше було визначено повноваження суду в статті 12 з назвою «Змагальність сторін», що є новелою цивільного судочинства. Так згідно ч. 5 ст. 12 ЦПК України 2017: «Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість:

- 1) керує ходом судового процесу;
- 2) сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами;
- 3) роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій;
- 4) сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом;
- 5) запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків[1].

Також нове повноваження суду щодо змагальності сторін зазначено в ч. 4 статті 81 ЦПК України 2017, відповідно до якої: «у разі посилення учасника справи на невчинення іншим учасником справи певних дій або відсутність певної події суд може зобов'язати такого іншого учасника справи надати відповідні докази вчинення цих дій або наявності певної події. У разі ненадання таких доказів суд може визнати обставину невчинення відповідних дій або відсутності події встановленою» [1].

Класична норма за якою здійснюється принцип змагальності сторін визначена в ч. 3 статті 12 ЦПК України 2017, а саме: «кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом», що також відповідає положенням ч.1 ст.81 ЦПК України 2017. Проте, саме в ч. ч. 2, 3 цієї статті 81 ЦПК України 2017, зазначені винятки: 1) коли у справах про дискримінацію позивач має навести дані, які підтверджують дискримінацію, але у разі наведення таких даних доказування їх відсутності покладається на відповідача; 2) у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї пропорушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою обов'язок доказування правомірності прийнятих при цьому рішень, вчинених дій покладається на відповідача [1].

Однак, проаналізувавши змінене з 15.12.2017 року цивільне процесуальне законодавство, можемо зазначити, що принцип змагальності сторін функціонує в повній мірі при вирішенні саме спірних справ позовного провадження (загального чи спрощеного).

Вперше в цивільному судочинстві виписані деталізовано обов'язки учасників справи в ч. 2 ст. 43 ЦПК України 2017 із яких більшість є складовими принципу змагальності, а саме: - сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;

- подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;
- надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;
- виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;
- виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом[1].

Необхідно звернути увагу, що також по новому виписаний порядок подання доказів, який є ваговою складовою змагальності, у ст. 83 ЦПК України 2017, а саме:

- 1) позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом з поданням позовної заяви;
- 2) відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи;
- 3) якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен про це письмово повідомити суд та зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк; докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання вказаного доказу;
- 4) докази, які не додані до позовної заяви чи до відзиву на неї, якщо інше не передбачено цим Кодексом, подаються через канцелярію суду, з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи або в судовому засіданні з клопотанням про їх приєднання до матеріалів справи.

Також неочікуваною новелою стало закріплення в ст. 13 ЦПК України 2017 з назвою «Диспозитивність цивільного судочинства» такого положення: «збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом». Зокрема, такий новий виняток був закріплений в ч. 7 ст. 81 ЦПК України 2017, а саме: «суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених цим Кодексом» [1].

Натомість виключенням із принципу змагальності сторін є категорія справ, що розглядаються в порядку окремого провадження, оскільки у таких справах відсутній спір, тобто вони мають вимогу безспірності. Так, в частині 3 статті 294 ЦПК України 2017 залишилася норма: «справи окремого провадження розглядаються судом з додержання загальних правил, встановлених ЦПК за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду» [1].

Крім позовного та окремого провадження в порядку цивільного судочинства відповідно до ч. 3 ст. 19 ЦПК України 2017 розглядаються і справи наказного провадження, оскільки воно призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Так, Т.М. Кучер зазначає, що хоч наказне провадження і характеризується як спрощена процедура у зв'язку з безспірністю доказів, саме цю безспірність, на думку вченої, необхідно як матеріально, так і процесуально довести як одній, так і іншій стороні провадження, в чому і буде проявлятися змагальність цивільного процесу [4].

Аналіз розділу II «Наказне провадження» в ЦПК України дає можливість стверджувати, що в наказному провадженні рівність учасників справи щодо надання доказів завуальована, оскільки суд видає судовий наказ без судового засідання і повідомлення заявника і боржника, тим самим не з'ясовує позицію боржника, а лише бере до уваги докази подані заявником як безспірні (ст. 167 ЦПК України 2017). Однак, боржник має право протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення копії судового наказу та доданих до неї документів подати заяву про його скасування до суду, який його видав із зазначенням в ній про повну або часткову необґрунтованість вимог стягувача (заявника) (ст. 170 ЦПК України 2017).

Особливою новелою, що підтверджує активну участь суду як нову тенденцію розвитку сучасного цивільного судочинства є закріплення в ч. 2 ст. 5 ЦПК України 2017 нового способу захисту, який може застосувати суд відповідно до викладеної в позові вимоги особи, яка до нього звернулася «...визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону... у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи...». Законодавче

закріплення в цивільному судочинстві ініціативи суду щодо збирання доказів, навіть у обмежених законом випадках, на наш погляд підтверджує цю тенденцію.

На основі вищезазначеного, можна зробити висновок, що принцип змагальності в цивільному судочинстві по новому законодавчо виписаний, що на наш погляд, сприятиме справедливому, неупередженому та своєчасному розгляду і вирішенню цивільних справ, а значить ефективному захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів учасників справи.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції Закону України від 03.10.2017 р. // Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Мамницький В. Ю. Поняття та зміст принципу змагальності у цивільному судочинстві / В. Ю. Мамницький // Форум права. - 2014. - № 3. - С. 201–206. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_34
3. Луспенік Д. Роль суду в цивільному змагальному процесі / Д. Луспенік. Юридичний журнал. – 2004. № 5.
4. Кучер Т. М. Шляхи приведення процедури наказного провадження у відповідність до принципів цивільного процесу та норм міжнародного права / Т. М. Кучер // Часопис Київськ. ун-ту права. – 2009. – № 3. – С. 137–140.

Кіщенко Ю.А., студентка 2 курсу, ЗМКПРп171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Сенченко Н.М.**, к.ю.н., доц. кафедри
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: pochta@gmail.com

МЕДІАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УГОД В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Медіація (відновне правосуддя) як альтернативний спосіб вирішення спорів широко застосовується в усьому світі, насамперед у США, Фінляндії, Німеччині, Польщі, Австралії та інших країнах. Хоча на даний час Україна знаходиться лише на етапі формування вітчизняної моделі відновного правосуддя вже з впевненістю можна констатувати, що необхідність запровадження інституту примирення (медіації) у вітчизняній системі права підтримується широким колом фахівців. Така підтримка ґрунтується, насамперед, на позитивних результатах практики застосування інституту примирення у багатьох країнах світу, які свідчать про його ефективність.

В. Сегедін зазначає, що варто звернути увагу на такий факт: однією з особливостей медіації є те, що завдяки їй спір можна розглянути, враховуючи всі аспекти, й не лише правові, як під час судової процедури. За допомогою цього підходу до вирішення конфліктної ситуації рішення сприймається всіма сторонами, як позитивне і справедливе. Причому особисто медіатор ніколи не виносить рішення, він тільки допомагає іншим прийти до певного рішення. Конфліктуючі сторони за його участю безпосередньо і активно укладають угоду, а вже суддя на основі прийнятої угоди про примирення постановляє вирок. Для того, щоб працювати ефективно в сучасних умовах, необхідно уміти вести діалог і домовлятися з опонентами - саме такі необхідні якості мають бути притаманні медіатору [1, с. 15].

Та все ж в Україні відсутнє спеціальне законодавство, яке могло б повною мірою регулювати цей процес, але і в зарубіжних країнах свідчить, медіація не завжди є чітко закріпленою через диспозитивність кримінального процесу.

Сучасні міжнародно-правові стандарти інституту медіації засновані на консенсуальній моделі аналізованої інституційної основи та в межах європейського континенту представлені у вигляді низки рекомендацій та рішень Ради Європи, зокрема, в Рекомендації № R 19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15.09.1999 р. [2, с.52]. Дана Рекомендація є одним із засадничих документів Ради Європи, що спрямований на реалізацію програм відновного правосуддя та передбачає використання медіації у кримінальних справах як гнучкого та всеохоплюючого інструмента з метою створення альтернативи традиційному судовому провадженню. У розділі III

Рекомендації № R 19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15.09.1999 р. зазначені правові засади для впровадження інституту медіації, наголошується на необхідності, для країн-членів Ради Європи, створення законодавства що сприятиме розвитку медіації у кримінальних справах, звертається увага на те, що «мають існувати норми, які б регулювали застосування медіації до кримінальних справ, характеризували умови передачі справ на медіацію, висвітлювали підходи до вирішення питань, які можуть виникнути після застосування процесу медіації; повинні дотримуватися певні застереження; бути забезпечені права сторін медіації на правову допомогу та, у випадку необхідності, на тлумачення, роз'яснення норм права» [2,с.53]. Визначальне положення Рекомендація Ради Європи № R 19 закріплює наступне: «Комітет Міністрів у відповідності із положеннями статті 156 Статуту Ради Європи... надає рекомендації країнам-членам Ради Європи щодо врахування принципів, визначених в додатку до Рекомендації, під час розбудови системи медіації в кримінальних справах...» [2, с.53]. Принципи розпочинаються з визначення терміну «медіація між потерпілим та правопорушником» як «... будь-якого процесу, де потерпілий та правопорушник мають можливість, при наявності добровільної згоди сторін, активно брати участь у вирішенні питань які пов'язані із злочином за посередництвом третьої сторони (медіатора) який займає позицію нейтралітету» [2,с. 53].

Постає питання, що це за фігура - медіатор? Медіатор - це незалежна, кваліфікована фізична особа, яку сторони угоди обрали як посередника в урегулюванні конфлікту (спору) для належного здійснення процедури медіації.

Зокрема, О.В. Стратій переконаний, що найбільш ефективно медіаторські функції може здійснювати спеціаліст-психолог. Психолог на професійному рівні може працювати з конфліктами, володіє можливостями ситуативного підходу і має досвід, що ґрунтується насамперед на переговорній практиці, використанні ідей медіаторства в організації комунікативного процесу між сторонами кримінального провадження та пошуку можливостей укладення угоди між ними [3, с. 142].

Н.В. Новак у своїх працях зазначає, що медіатором може бути особа – громадянин України, що досягла 25-річного віку, має повну вищу освіту, досвід роботи не менше трьох років у сфері психології, соціології, педагогіки або права, пройшла курс спеціального навчання (підготовки), відповідну державну атестацію та внесена до реєстру медіаторів [4, с. 158].

Вважаємо, що медіатор повинен бути обізнаний з положень чинного законодавства, адже основним його обов'язком є не тільки зрозуміти позицію сторін та посприяти останнім знайти вихід у вирішенні конфлікту, але й підвести конкретну ситуацію під норму чинного законодавства. Адже, як показує практика, трапляються ситуації, коли під час укладення угоди про примирення спостерігається очевидна неправильна кваліфікація дій підозрюваного чи обвинуваченого за нормою КК України, що передбачає менш тяжкий злочин.

Гадається, такий учасник є вкрай необхідним для кримінального провадження, оскільки захисники цих повноважень на себе не прагнуть перебирати, хоча КПК їх частково уповноважив щодо такої діяльності, а слідчі, порушуючи заборону КПК України по сьогоднішній день, в окремих випадках, продовжують виступати неформальними ініціаторами угод про примирення. Мистецтво особи, яка примирює сторони – медіатора, полягає в тому, щоб допомогти людям знайти спільну платформу для дій, дійти згоди, знайти конструктивні шляхи для руху вперед [5, с.12].

Що стосується регулювання поведінки медіаторів в Україні, то Український центр порозуміння розробив власний Етичний кодекс медіатора. Крім того, Кодекс етики медіатора розроблений на основі Європейського кодексу медіаторів Українським центром медіації. Наявність єдиного нормативного документа, де б закріплювалися загальні вимоги етичного характеру щодо поведінки медіатора, абсолютно однакові для всіх осіб, які мають право займатися медіацією, на нашу думку, є цілком виправданим.

В положеннях глави 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» не містить жодної згадки про посередництво третьої особи – медіатора та про процедурні аспекти відновної процедури, які апріорі проводяться поза межами кримінального провадження виступаючи в якості альтернативи традиційному кримінальному правосуддю. Однак, положенням п. 8 ч. 2 ст. 65 КПК України, визначено, що не можуть бути допитані як свідки також включені особи, які брали участь в укладенні

та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, стосовно обставин, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення. Хоча законом чітко не визначається коло вказаних осіб, але, на нашу думку в нього включаються ті, кого ч. 1 ст. 469 КПК мав на увазі законодавець під терміном «інша особа, погоджена сторонами». У таке коло осіб може входити не лише професійно підготовлений «медіатор», а і інші довірені особи будь-якої із згаданих сторін кримінального провадження, які можуть мати певний авторитет для його учасників, оскільки законом не обмежується коло «інших осіб, погоджених сторонами».

Необхідно пам'ятати, що кінцевим результатом здійснення процедури медіації є укладення угоди між сторонами, яка надалі затверджується судом і підлягає виконанню. Отже, укладення сторонами угоди вже певною мірою є свідченням того, що процес медіації відбувся. Укладення та виконання угоди між сторонами, щодо вирішення конфлікту (спору), є метою медіації. Тому доречно на законодавчому рівні закріпити визначення поняття медіативної угоди. Медіативна угода – письмова угода, досягнута сторонами в результаті здійснення процедури медіації відносно конфлікту (спору) або окремих розбіжностей щодо конфлікту (спору). Для швидкого та позитивного запровадження медіації доречно закріпити положення щодо забезпечення засад взаємодії медіаторів і відповідних судових органів. Позитивним було б забезпечити наявність у відповідних судах інформації про медіаторів.

Таким чином впровадження та застосування медіації у кримінальних справах спрямоване на вирішення таких проблем: а) гуманізації та демократизації правової системи; б) вдосконалення та спрощення кримінального процесу; в) доступу до правосуддя; г) забезпечення прав та законних інтересів потерпілого та правопорушника; г) профілактику злочинності; д) більш повного врахування прав людини; - заохочення людей до більшої поваги один до одного.

Історично перша згадка про медіацію в чинному законодавстві з'явилася у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» (ст. ст. 2, 7) від 02.06.2011 р., де медіація увійшла до визначеного переліку правових послуг[82]. Верховна Рада України розглядала проект Закону України «Про медіацію» № 3665 від 17.12.2015 року, поданий народними депутатами України Шкрум А.І., Пташник В.Ю. та іншими, який пройшов перше читання і 03.11 2016 року – друге читання. Цей Законопроект визначає правові основи надання послуг медіації на професійних засадах і має на меті запровадження інституту медіації в суспільстві, поширення практики мирного вирішення спорів позасудовими методами та забезпечення збалансованих взаємовідносин між інститутом медіації та судовою системою [6]. У цьому проекті визначено поняття медіації як альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в межах структурованого процесу за участю медіатора досягти згоди для вирішення спору. Медіатор – це незалежний посередник, який допомагає сторонам спору в його вирішенні шляхом медіації.

Отже, медіація – форма відновного правосуддя, яка на законодавчому рівні закріплена в багатьох зарубіжних країнах і позитивно зарекомендувала себе на практиці. Враховуючи все вищевикладене, з упевненістю можна стверджувати, що процес медіації розпочато в Україні, однак, на жаль, на законодавчому рівні він ще потребує належного закріплення. Актуальним залишається питання щодо ухвалення Закону України «Про медіацію», а також Кодексу етики медіатора. Медіація в кримінальних справах є актуальною, оскільки практична актуальність проблеми медіації полягає в тому, що, крім суто кримінально-правового значення, вона має певні кримінально-процесуальні аспекти, а також відіграє профілактичну роль у боротьбі зі злочинністю. Впровадження в Україні інституту альтернативних способів вирішення спорів сприятиме поліпшенню доступу громадян до правосуддя та скороченню навантаження на суди, а отже, допоможе скоротити строки розгляду справ та відсоток оскаржуваних рішень, зменшити судові витрати, поліпшити якість судових рішень та досягнути примирення між сторонами.

Медіація, маючи сильний потенціал, здатна вирішити проблеми, що стоять перед правовою системою України. Зокрема, розвантажити судову систему та покращити правовий захист громадян. Застосування медіації широко сприятиме демократизації суспільства та становленню верховенства права.

Список використаних джерел

1. Сегедін В. Становлення відновного правосуддя в Україні: лекція. К. 2008. 21 с.
2. Рекомендація № R (99) 19 (від 15. 09. 1999 р.) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про медіацію в кримінальних справах». Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень. 2005. №1–2. С. 50–53.
3. Стратій О.В. Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 19.00.06. НАВС. – Київ, 2015. 226 с.
4. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 214 с.
5. Басиста І.В. Практичні проблеми укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 1. С.11-19.
6. Про медіацію: Проект Закону України № 3665 від 17.12.2015 року Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.

Козинець І.Г., ст. викладач кафедри
цивільного, господарського права та процесу
Струк Є.О., студент 3 курсу, група ППР 161, юридичний факультет
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: iryna_8067@ukr.net

ФОРМИ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ РИМСЬКИХ ГРОМАДЯН

Проблема захисту прав посідає в цивілістиці одне із найважливіших місць. Право не вважали б правом, якщо б не було впевненості, що у випадку його порушення можна звернутися з вимогою за його захистом до державної влади. Судові органи, як представники державної влади, розглядають цю вимогу і у випадку визнання її обґрунтованою тим чи іншим способом усувають порушення. Саме тому захист прав і в системі римського приватного права, і в сучасних правових системах є одним із найважливіших інститутів.

За увесь час розвитку римського суспільства, держави і права було визнано дві форми захисту порушених прав римських громадян.

Перша найдавніша, це саморозправа з порушниками прав. Проте, у додержавні період розвитку Риму в таких випадках застосовувалися звичаї, за якими найсуворішим покаранням було виключення з роду. З розвитком суспільства, формою захисту приватних прав стає саморозправа, в основі якого лежав принцип таліону: око за око, зуб за зуб. Таким чином, приватні інтереси захищалися самостійно зацікавленими особами за допомогою військових поєдинків або шляхом розправи. Однак такий спосіб захисту породжував кровну помсту між родами.

Поступово питання захисту порушених прав стали вирішуватися централізовано. Спочатку це питання було віднесено до компетенції Rex (царя). Надалі рекси виробили систему викупів за заподіяну шкоду чужому майну. І, якщо спочатку, особі, якій було заподіяно майнову шкоду, надавалося право вибору або викуп, або вчинення відповідних дій кривднику, то в подальшому, майнова відповідальність за порушення приватних прав стає основною мірою відповідальності в приватному праві. Визнано, що з моменту становлення централізованого способу захисту порушених прав римських громадян, стала формуватися друга форма захисту – державна [1, с.183].

Але навіть у розвиненому римському праві ще зберігалися сліди саморозправи. Так дозволявся самозахист, тобто прийняття заходів щодо самостійного попередження або припинення насилля, яке загрожувало порушенням права. Однак, якщо порушувалось право, заборонялося застосовувати силу для його відновлення, за винятком тих випадків, коли невживання негайних заходів могло привести до значних втрат. Наприклад, не сплативши боргу, боржник намагався втекти. У такому випадку кредитор дозволялося його затримати і силою змусити сплатити борг. Проте, кредитор, який самовільно захопив річ боржника для задоволення своїх вимог, зобов'язаний був цю річ повернути. За винятком певних надзвичайних випадків самозахисту, захист прав від порушень здійснювався спеціальним органом – судом.

Необхідно також зазначити, що римське право знало і досудові способи захисту порушених прав, а саме: а) гарантія, яку дає одна особа іншій в тому, що вона виконає дане зобов'язання.

Гарантія може бути добровільною або примусовою; б) право утримання речі до задоволення власником вимог кредитора; в) секвестр - передача речі третій особі до вирішення спору між двома особами із зобов'язанням віддати її тому, кому вона була присуджена. Якщо, незважаючи на вжиті заходи охорони, право все ж буде порушене, то за захистом свого порушеного права потерпілому належить звернутися до суду [2, с. 81].

У давньоримській практиці склалися два типи процесу, які були спрямовані на захист різних інтересів. У кримінальному процесі захищалися інтереси всього суспільства і призначалися покарання за дії, що їх порушують. Він розпочинався за ініціативою державних органів або окремих громадян, які в такому випадку представляли суспільство в цілому. Інший тип процесу - цивільний, він мав на меті захист приватних інтересів окремих осіб. Ініціювався даний процес заінтересованими особами, які прагнули захистити своє законне право [3, с. 118]. Саме цивільний процес буде розглянуто далі.

У ході еволюції римського цивільного процесу виділяють три його форми, які послідовно змінювали одна одну: 1) легісакційний процес (*legis actiones*); 2) формулярний процес (*per formulas*), 3) екстраординарний процес (*cognitiones extra ordinem*) [4, с. 34].

Стосовно суті процесів, насамперед, історично сформувався поділ процесу на дві фази (стадії): а) перед магістратом - *in iure*; б) перед суддею (*apud iudicem*).

Судова функція магістрату *in iure* полягала в обов'язку дати правильне юридичне формулювання спору сторін. На початкових етапах розвитку республіки, сторони повинні були користуватися усними формулами, суворо узгодженими з текстом законів, за чим і стежив претор і чому процес називався легісакційним (*legis actio*). Легісакційний процес відрізнявся суворим формалізмом і забезпечував захист лише в межах вузького кола випадків, котрі підпадали під букву закону.

З часом розвиток економічних і суспільних відносин став вимагати гнучкого процесуального захисту. У практиці перегринського претора (прийнятої згодом і міським претором) став складатися новий процес, що отримав назву формулярного від письмових формул, які претор давав судді як програму, і, разом з тим, директиви, на основі яких виносилися рішення по справі.

Перевага нового процесу полягала в тому, що претор не був зв'язаний буквою закону, а давав формулу або ж відмовляв у позові, виходячи з усіх конкретних обставин справи. З огляду на обставини, претор іноді відмовляв у позові, навіть коли згідно з законом його варто було б дати, і давав позов у випадках, не передбачених в законі.

Реформування судового процесу розпочалося у другій половині II ст. до н.е. з прийняттям закону Ебуція, яким вводилася нова форма процесу - *per formulas*. Після прийняття у 17 р. до н.е. закону Юлія про судочинство процес по формулі став обов'язковим. Претор отримав можливість втручатися у розвиток права шляхом введення нових типів позовів для захисту нових відносин або розширювати сферу застосування існуючих позовів [5, с. 163].

Сторони викладали свої претензії та заперечення у вільній формі, а претор у відповідності до конкретних обставин спору обирав із зазначених у своєму едикті формул позовів необхідну. Така формула мала значення наказу претора на адресу судді, в якому він закликав суддю прийняти рішення з урахуванням зазначених у формулі принципів і умов. Найбільш поширеними були формули з такими складовими: 1) інтенція - полягала у заяві, твердженні позивача про приналежність йому певного права; 2) демонстрація - описувала підставу позову, ті юридичні факти, які породили право позивача і обов'язок відповідача; 3) кондемнація - надавала судді право осудити чи виправдати відповідача, якщо підтвердяться або не підтвердяться доводи позивача; 4) ад'юдикація - наділяла суддю повноваженнями присудити кожній із сторін окремі речі або права. Вказана частина характерна тільки для справ про поділ майна чи меж земельних ділянок. Судове рішення являлось підставою для примусового виконання і можливості подати позов про виконання судового рішення. Якщо в результаті цього позову особа, яка була присуджена до виконання, все ж таки не виконувала судове рішення, вона передавалась магістратом під владу кредитора [2, с.90]. Варто зазначити, що досить довго в римському праві складалося поняття про те, що позов можна пред'явити тільки протягом певного терміну (позовної давності). Це поняття з'явилося в римському праві в V ст. н.е. Початок позовної давності визначався моментом виникнення позовної заяви (утримання майна, неповернення позики), а після закінчення цього терміну, зникало і право подати відповідний позов.

В епоху імперії в 294 р н.е. Діоклетіан скасовує посаду претора, а разом з нею і формулярний процес. Так виникає екстраординарний процес. Перш за все зник розподіл процесу на дві стадії (in iure, in iudicio). Судові функції стали виконувати призначені державні чиновники: в Римі і Константинополі префекти міста, в провінціях - правителі провінцій. В їх канцелярії надходили позовні заяви в письмовій формі, за розгляд яких сплачувалося державне мито, розмір якого залежав від суми позову. Іноді судові функції здійснювали і самі імператори [6, с. 162]. Таким чином, процес був побудований на принципі державної влади, а не на угоді сторін. Держава забезпечувала виклик відповідача до суду. Розгляд справ втратив публічний характер: він проходило лише в присутності сторін або особливо почесних осіб. Процес став проходити в письмовій формі - вводиться протокол судового засідання. Вирок суду представляв вже наказ носія влади. Виникло й таке нововведення як можливість оскаржити рішення судді нижчої інстанції суддівському чиновнику більш високої інстанції, а в деяких випадках самому імператору. Вводиться контроль за виконанням рішення суду, тобто отримав розвиток інститут виконавчого провадження.

Отже, підсумовуючи викладене, можна прийти до висновку, що за увесь час розвитку Стародавнього Риму існувало дві форми захисту порушених прав римських громадян. За першої форми приватні інтереси захищалися самостійно зацікавленими особами за допомогою військових поєдинків або шляхом розправи, друга форма захисту – державна. По мірі розвитку держави, відбувалося послідовне розширення її втручання в приватний процес, поки на завершальній стадії цього історичного розвитку, до якого держава прийшла в юстиніанівську епоху, процес не став здійснюватися органами самої ж держави: то був уже не приватний захист, а державна функція, як у сучасних системах права.

Список використаних джерел

1. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право: базовый учебник. / Под ред. проф. В. А. Томсинова; перевод с македонского д. ю. н. проф. В. А. Томсинова и Ю. В. Филиппова. М.: ИКД «Зерцало-М», 2003. 448 с.
2. Орач С. М., Тищик Б. Й. Основы римского частного права: курс лекций. К.: Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
3. Підпригора, О.А., Харитонов С.О. Римське право : підруч. 2ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
4. Новицкий И. Б. Римское право : учебник для академического бакалаврата. М.: Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2015. 298 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/nov/08.php (дата звернення 5.11.2018)
5. Макаруч В. С. Римське приватне право: навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 455с.
6. Санфилиппо Чезаре. Курс римского частного права : учебник / под общ. ред. Д. В. Дождева; пер. с итал. И. И. Маханькова. М.: Норма, 2007. 464 с.

Козинець О.Г., к.і.н., доцент
Стеченко К.Л., студентка 1 курсу, група КЮ-181, юридичного факультету
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: elena_8067@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В АНГЛІЇ В XVII - XX ст.ст.

У сучасних умовах важко уявити наше життя без політичних партій. Вони відіграють величезну роль, оскільки активно приймають участь у суспільному та політичному житті держави. Наразі політичні партії існують та займаються своєю діяльністю в усьому світі, у кожній країні. Саме партії можуть впливати на владу у державі та виражають інтереси усіх груп населення без винятку.

Звісно, що політичні партії пройшли величезний шлях формування і розвитку. Поява політичних партій, схожих на сучасні, відбулась у XVII-XVIII ст. у результаті таких історичних подій як буржуазні революції у країнах Північної Америки та Західної Європи, зокрема Англії. Причиною революції став політичний конфлікт між представниками аристократії та буржуазії, можна навіть сказати, що це була боротьба протестантизму проти католицизму.

На початку XVII ст. країною правив спочатку король Яків I, а з 1625 р. король Карл I, який у результаті революційних подій був скинутий із престолу, а потім страчений. Саме під час революції і почали формуватися політичні партії в Англії.

Ще напередодні буремних революційних подій 1640-1658 рр. в Англії сформувалось два протилежних табори, які були різними за політичними уподобаннями (прихильники короля та прихильники парламенту), релігійними переконаннями (англіканці та пуритани) та соціальними інтересами («старе» дворянство та «нове» дворянство у союзі з буржуазією). Перші були за збереження старого режиму, другі виступали за перетворення.

Разом із тим, революційний табір був неоднорідним. У часи революції в ньому сформувалось чотири течії: пресвітеріани, індепенденти, левелери, дигери. Кожна з них мала свою політичну програму та соціальну опору [2, с.3-4].

В Англії після Реставрації монархії Стюартів, яка відбулась у 1660 р., почалося відновлення старих порядків, зокрема, прагнення відродити абсолютну монархію і католицизм. У цей час в англійському парламенті з'явилися дві нові партії: віги та торі. Вони стали одними з перших політичних партій, що пройшли великий шлях свого становлення та розвитку від гуртків до великих політичних партій. Але, як і раніше, одна партія підтримувала парламент, а інша – короля.

Наприкінці 70-х років XVII ст. в Англії почалася боротьба проти католиків. Саме з цією подією і пов'язують виникнення назв політичних партій [1, с.28]

Так, віги (ліберали) – це пуритани, противники короля, їх діяльність мала реформістський характер. Вперше про цю партію зайшла мова у 1679 р. Тоді в Англії відбулось загострення конфлікту між парламентом та королем.

Торі (консерватори) – це англіканці, прихильники Карла II та Якова II. Почали своє існування також з кінця 1670-х рр. Вже з XVIII ст. торі змінюють напрямки своєї діяльності і стають партією, що захищає представників верхівки духовенства, дрібної буржуазії та дворянства. У період із 1780 р. по 1830 р. дана партія незмінно перебувала при владі. Що стосується діяльності партії, то вони проводили в більшості буржуазні реформи та не підтримували реформи парламенту.

З часом дані назви політичних партій відійдуть у минуле. Актуальним та офіційним стане вживання назв «ліберали» та «консерватори».

На початку XIX ст. у парламенті Англії посилилось розмежування членів парламенту за політичними уподобаннями. На межі 30-х рр. XIX ст. у парламенті сформувалось чотири групи: урядова партія, віги, прихильники Каннінга та старі торі. Кожна з них мала свої політичні погляди [1, с.108]. Суспільство на той час також поділилося на прихильників та противників змін. Більшість виступала за проведення парламентської реформи 1832 р. Всі ці фактори разом сприяли перетворенню парламентських партій у політичні що нерозривно пов'язано з формуванням ідеології консерватизму та лібералізму.

Так, у 30-х рр. XIX ст. партію торі стали називати Консервативною партією. Її представники захищали і реалізовували права лендлордів, що дало їм можливість здобути авторитет та перетворитись в одну з головних партій Англії. В той же час з'явився і термін «ліберали», який почали застосовувати до партії вігів. Так, поступово на середину XIX ст. сформувались політичні партії зі своїми політичними програмами та прихильниками. Саме представники політичних партій консерваторів та лібералів по чергово змінювали одна одну в парламенті.

Важливою подією у політичному житті Англії на межі XIX-XX ст. стала поява нової політичної партії. Так, внаслідок кризи, що виникла в лавах ліберальної партії через втрату соціальної бази та політичних позицій, на політичній арені Англії з'явилась партія лейбористів [3, с.347].

Так, лейбористська партія виникла як результат підйому європейського соціал-демократичного руху і появи в Англії соціалістичних груп і організацій (Соціал-демократичної федерації, Фабіанського товариства та ін.). Спочатку роль центру руху зіграв Комітет робочого представництва, що включив в себе на правах колективного членства тред-

юніони, суспільство фабіанців і ряд інших організацій. Головною метою Комітету була боротьба за забезпечення робочого представництва в парламенті. У 1906 р на базі Комітету була створена «трудова» (лейбористська) партія.

Становленню лейбористської партії сприяла подальша демократизація виборчого права. У 70-80-х рр. XIX ст. була прийнята серія законів, у тому числі про введення таємного голосування (1872 р.), про покарання за підкуп виборців (1883 р.). Особливе значення мали закони 1884 і 1885 рр., які склали третю за рахунком в XIX ст. виборчу реформу. Реформа 1884 р збільшила виборчий корпус з 3 млн. до 5,5 млн. чоловік. У містах майновий ценз був скасований, а в графствах право брати участь у виборах придбали дрібні орендарі, причому на тих же умовах, які пред'являлися до міських виборців по реформі 1867 р., а також усі платники податків, які проживали в окрузі 6 місяців. Разом із тим зберігався «подвійний вотум», т.т голосувати мали право не лише за місцем проживання, а й за місцем знаходження нерухомої власності.

До 1922 р. при владі перебував сформований під час війни коаліційний уряд консерваторів і лібералів. Однак ще в роки війни стара двопартійна система в результаті розколу ліберальної партії виявилася значно підірваною. Одночасно з послабленням ліберальної партії в умовах повоєнної соціальної боротьби йшов процес посилення партії лейбористів. Відразу ж після першої світової війни була проведена реорганізація партії, прийняті зміни в статуті й партійній програмі, в якій проголошувалася необхідність побудови нового суспільства, встановлення «системи народовладдя». Основним методом досягнення цієї мети мало було поступове перетворення капіталістичного суспільства, його трансформація.

Після розпаду коаліційного уряду в 1922 р., на дострокових виборах 1923 р. жодна партія не завоювала абсолютної більшості мандатів. У цій ситуації у підприємницьких колах визнали можливим прихід до влади лейбористської партії. Всупереч побоюванням, лейбористи не порушили існуючі «правила гри» та принципи політичного консенсусу, завдяки чому після виборів 1923 р. лейбористи зайняли місце офіційної опозиції в парламенті. Однак остаточне становлення двопартійної системи в тому вигляді, в якому вона діє у Великобританії в даний час, відбулося лише після виборів 1945 р. зі здобуттям великої перемоги партії лейбористів [2, с.268].

Отже, на сьогоднішній день Велика Британія є державою з двопартійною системою, більшість складу британського парламенту є представниками Консервативної та Лейбористської партій. Ці партії діють, захищають інтереси англійського населення та формують сучасну політичну систему Великої Британії.

Список використаних джерел

1. Айзенштат М.П. Британія Нового времени. Политическая история. М.:КДУ,2007. 204 с.
2. История государства и права зарубежных стран / за ред. О.А.Жидкова, Н.А.Крашенинниковой в 2-х ч. М.,2003. Ч.2. 720 с.
3. Макаруч В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. 616 с.

Кокоша Д. Ю., студентка 2 курсу, група МКПРп-171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Коломієць Н.В.**, д.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: dianka0209@ukr.net

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЇ

Здавна встановлено, що людина має кілька своєрідних властивостей, які не змінюються упродовж усього її життя. Наприклад, постійним залишається малюнок сітчатки ока, певні характеристики голосу, сформований почерк, основні ознаки зовнішності. Так само неповторний малюнок шкіряного узору. З малюнка відбитка пальця можна безпомилково визначити людину, котра доторкалася до того чи іншого предмета. У криміналістиці це називається дактилоскопією (від грецьких слів «дактилос», – що означає палець, і «скопи» – дивитися; таку назву запропонував аргентинський криміналіст Джуан Вучетич) [6, с. 2].

Дактилоскопія є одним із важливих розділів криміналістики, що вивчає властивості папілярних візерунків, механізм утворення їх слідів, способи їх виявлення та дослідження [2, с. 145].

У наш час дактилоскопія займає важливе місце в галузі криміналістичної техніки. Закономірності розкриття і розслідування злочинів тісно пов'язані з частими потребами виявлення, фіксації, вилучення й дослідження слідів рук. Останні є джерелом важливої інформації про подію злочину та осіб, які мали до неї відношення.

Дактилоскопічне вчення відоме ще з давніх часів, а загальновідома методика виявлення слідів рук стала традиційною та невід'ємною частиною процесу розслідування й розкриття злочинного діяння.

Сучасний рівень розвитку науки та техніки дає можливість удосконалювати вже існуючі способи та застосовувати зовсім нові, більш ефективні і зручні у використанні технології при проведенні дактилоскопічної експертизи.

Дане питання є предметом дослідження багатьох наукових праць таких вчених і науковців, як Т. Е. Афонічев, О. Гутарева, В. А. К. В. Каляга, С. П. Лапта, Е. С. Лапта, А. В. Семенов, Ю. О. Тишковець, М. В. Філіппова та інших.

Метою статті є ознайомлення з новими розробками, а також із перспективними дослідженнями, що стосуються дактилоскопії.

Однією із сучасних тенденцій у роботі з відбитками пальців і долонь рук є вдосконалення методик дослідження не лише безпосередньо папілярних візерунків, але й потожирової речовини, з якої ці візерунки складаються. У цьому аспекті перспективними вважаються використання куркуміну та люміцину для обробки пальцевих відбитків.

Куркумін – це поліфенол, що міститься у корені куркуми – досить поширена спеція, яка вже понад століття використовується в кулінарії. Вчені з британського Університету Шеффілд Халлам вважають, що ця речовина, застосована у процесі мас-спектрометричного дослідження, сприяє у вивченні молекулярних складових відбитків пальців. Спосіб одержання хімічної інформації з потожирової речовини шляхом матрично-активованої лазерної десорбції-іонізації також дає змогу визначити стать особи, що залишила відбитки, та з'ясувати, чи не має вона наркотичну залежність, та навіть від конкретно яких засобів чи речовин. Перевагою даної технології є ще й нескладність в її опануванні і невелика вартість витратного матеріалу.

Французькими вченими був створений ще кращий, швидкий та дешевий засіб виявлення маловидимих слідів рук – люміцин. До його складу входить флуоресцентний барвник – теразину, який має ефект «підсвічування» відбитків пальців на непористих чи напівпористих поверхнях. Безперечним плюсом цього засобу є те, що люміцин не є токсичним та після його виокремлення сліди залишаються придатними до подальшого дослідження ДНК.

Новітнім технічним засобом у сфері дактилоскопії є інноваційна високотехнологічна робоча станція EVISCAN, створена в Німеччині. Вона надає змогу без застосування будь-яких

хімічних речовин та фізичної сили зберігати маловидимі й невидимі відбитки пальців рук у цифровому вигляді, а також покращувати їх. Цей пристрій відзначається надзвичайною швидкістю роботи. Якщо традиційно на пошук, виявлення і дослідження слідів рук витрачається чимало часу, то завдяки сьгоднішнім передовим технологіям, в тому числі, EVISCAN, даний процес скорочується до лічених хвилин [9, с. 60-62].

Останнім часом методику дослідження потожирових виділень людського організму, що входять до складу слідів рук запроваджують у практику судово-біологічних відділень бюро судово-медичної експертизи. Ця методика дає можливість на основі дослідження білкових компонентів потожирових виділень установлювати групу крові людини, що залишила сліди. Такі дослідження виконуються лише в тих випадках, коли сліди рук, виявлені на місці події, не оброблялися хімічними реактивами чи дактилоскопічними порошками. Істотною перевагою такої методики є можливість дослідження мазків і неповних або неякісних слідів папілярних візерунків, що непридатні для ототожнення дактилоскопічними методами [4, с. 55].

З розвитком науки й техніки була заснована ДНК-дактилоскопія. Наприклад, під час огляду місця події за фактом вчинення тяжкого злочину вилучили незгорілий сірник, на якому були виявлені потожирові виділення, і за ними встановили групу крові злочинця [3, с. 144].

ДНК-дактилоскопія або генетична дактилоскопія являє собою систему наукових методів біологічної ідентифікації індивідуумів (організмів) на основі унікальності послідовності чергування нуклеотидів в ланцюжку ДНК кожної живої істоти, своєрідного «генетичного відбитку», що залишається індивідуальним та незмінним на протязі усього життя людини [11, с. 18-19].

Федеральний уряд США і більшість штатів на сьогоднішній день використовують ДНК-дактилоскопію поряд з традиційною з метою створити безпомилковий запис ідентичності підозрюваної особи. У знаковому рішенні Верховного Суду від 3 червня 2013 року, підтримуючи практику застосування дослідження ДНК для обґрунтування серйозних арештів, суддя Ентоні Кеннеді назвав її «законною поліцейською процедурою, застосування якої є розумною дією відповідно до четвертої поправки Конституції» і, що особливо важливо – «таким чином, система кримінального правосуддя зможе приймати обґрунтовані рішення щодо попереднього ув'язнення». Цей випадок узаконив ДНК-дактилоскопію як метод, що доповнює традиційні методи, такі як відбитки пальців і фотографії для надійного встановлення особи [5].

Сліди пальців рук, окрім дактилоскопії, також становлять предмет вивчення такої сфери знань, як дерматогліфіка. Це галузь знань про ембріональний розвиток пальцевих візерунків у зв'язку із спадковістю [8, с. 54].

Гутарева О. вказує, що дана наука дозволяє на ймовірнісному рівні вивчити зв'язок між папілярними лініями й національністю, професійними навичками, рисами характеру, поведінкою в екстремальних ситуаціях [3, с. 144].

Зокрема, зазначають, що петлі – найбільш розповсюджений візерунок у людей європеїдної раси. Вони наявні у осіб з урівноваженим та спокійним характером. Це відповідальні, пунктуальні, дружелюбні та чуйні люди, які охоче прийдуть на допомогу іншим. Проте рідко проявляють ініціативу. Мають хороше й міцне здоров'я, але в ранні роки можуть часто хворіти. Їм притаманний сангвінічний тип темпераменту. Особи з петльовими узорами на пальцях достатньо непосидючі, не схильні до монотонної, нудної роботи. Якщо петлі наявні на всіх пальцях, це свідчить про напрочуд розвинену фантазію і певну відірваність від реальності. Про таких часто говорять – «не від світу цього».

Люди з дуговими візерунками відрізняються впевненістю, практичністю та енергійністю. Вони здатні відстоювати свою точку до останнього і їх неможливо змусити визнати себе неправими. Переважає конкретне мислення. Такі особи відчувають труднощі при змінах умов навколишнього простору. Серед представників з дуговими узорами найбільше холериків. Люблять музику, в них дуже розвинена міміка. Не терплять ніжностей, проте характеризуються відданістю до рідних людей.

Завиткові візерунки властиві запальним, але відхідливим особам. Ці люди є творчо обдарованими, здатні швидко всьому навчатися, аналізувати будь-які події. Вони можуть робити декілька справ одночасно, однак не завершують їх до кінця і втрачають інтерес. У них часто нестійка психіка, непередбачувані емоції. Поряд з цим є бажання до усамітнення, самоаналізу. Для таких людей характерні невпевненість, незадоволення собою [7, с. 66].

Звичайно, вище наведені положення не надають стовідсотково достовірної інформації щодо тієї чи іншої особи, однак результати проведених досліджень та експериментів у даній сфері не можуть не сприйматись до уваги. Зокрема, у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» були проведені дослідження щодо аналізу дерматогліфічних фенотипів у студентів та тестування на визначення рівня інтелекту. Загальна тенденція полягала у тому, що найбільша частота зустрічальності папілярних узорів – це петльові, а найменша – дугові. Після проходження тестів Айзенка для вимірювання коефіцієнта інтелекту встановили, що студенти із високим та вище середнього інтелектуальними рівнями мають більше завитків порівняно із студентами нижчого рівня. Водночас в осіб із середнім та низьким рівнем інтелекту переважають петльові візерунки. Далі був проведений тест на визначення професійної готовності, який показав, що у студентів, здібних до технічних наук, характерний фенотип дуг та петель, а в «гуманитаріїв» частіше зустрічались завитки [1, с. 282-283]. Це є ще одним доказом того, що, здавалось би, непримітні з першого погляду лінії на пальцях, але скільки всього вони можуть «розповісти» про особу!

Крім того, під час проходження практики у Науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України в Чернігівській області я особисто мала змогу працювати та ознайомлюватися із дактилокартами мігрантів практично з усього світу. Мною були досліджені відбитки пальців представників багатьох народів: українців, росіян, грузинів, індійців, китайців, арабів та багато інших. Безсумнівно, неможливо визначити точний розподіл залежно від типу папілярного узору та певної національності; дерматогліфіка охоплює дане питання з точки зору, знову ж таки психоемоціональних характеристик.

Так, одним з основних параметрів при вивченні малюнка шкірних візерунків на долонях рук є індекс T_h , який у кожної людини разом зі ще шістьма індексами визначає основні параметри особистості. Люди з високим коефіцієнтом T_h є потенційно агресивними і можуть стати екстремістами. Це теорія, яка в певній мірі підтверджується на практиці. Вчені вказують, що найбільшим індексом T_h з усіх расових груп населення Землі, наведених в дослідженні, відрізняються чеченки. Причому це дані наукових експедицій 1980-х р.р. Якщо у чоловіків-чеченців з цього ж району індекс «психоемоційної лабільності» – 16,7, то у жінок він становить 22,5 – найвищий у світі. В українців цей коефіцієнт дорівнює – 10-12. Найнижчий коефіцієнт мають росіяни та українці, які живуть у Криму, в Сімферополі: у них T_h коливається в межах 2,5. На Кавказі найбільш «мирними», за даними дерматогліфіки, є абазини і абхази, у котрих коефіцієнт «психоемоційної лабільності» становить від 1,4 до 2,3. Кочові араби мають T_h у чоловіків 20,5, у жінок – 21,5, в осілих арабів даний коефіцієнт наближається до європейських показників [10, с. 97-98].

Як зазначає К. В. Калюга, географічне походження людини, її національність можна визначати за наявними статистичними базами даних, які поповнювалися вченими ще з часів Дарвіна. Так як конфігурація папілярних візерунків передається генетично, в різних географічних широтах і у різних національностей є свої особливості будови малюнка на долонях, які добре видно фахівцям. Якщо ми в інтересах дерматогліфіки розглянемо цивілізації з часів неоліту, то побачимо специфічні відбитки у мисливців, для яких запорукою виживання була швидкість реакції, у землеробів, сенс існування яких полягав у циклічному повторенні дій, у кочівників, які постійно перебували в русі. Типи папілярних візерунків можна зібрати в каталоги, зв'язуючись із якими експерт здатний визначити, представнику якої національності належить той чи інший відбиток, з якої частини планети він, аж до конкретного села [8, с. 54-55].

Отже, зважаючи на те, що за допомогою дерматогліфічних досліджень можна вивчати психологічні портрети осіб відповідно до расової, національної приналежності, на мою думку,

мають існувати певні закономірності щодо будови та особливостей папілярних візерунків у представників різних куточків світу. Безумовно, це також не можна назвати беззаперечним фактом, але посилаючись на сучасні наукові праці та досягнення, аналізуючи на практиці відбитки пальців жителів багатьох країн, я вважаю, що у цієї ідеї є майбутнє. Зв'язок папілярних візерунків і расових, національних особливостей варто взяти до уваги. Досконале та ретельне, хоча й доволі тривале дослідження й порівняння відбитків пальців хоча б за расовим принципом може стати ще одним новим напрямком розвитку дактилоскопії та удосконалення проведення експертизи слідів рук. Можливо, науково-технічний прогрес посприє ще й розробленню спеціальних електронних засобів чи інформаційних технологій для більш ефективного й швидкого вивчення візерунків на пальцях рук з усіх сторін світу...

Таким чином, у даному матеріалі були описані та проаналізовані найбільш сучасні й перспективні напрями дослідження в галузі дактилоскопії. Дехто із вчених вважає, що ця наука є достатньо вивченою, і вже не є актуальною в наш час. На нашу думку, з упевненістю можна стверджувати, що розглянуті засоби й методики виявлення слідів, що застосовуються по всьому світу свідчать зовсім про протилежне. У дактилоскопії безумовно є майбутнє; вона не стоїть на місці. Хоча для нашої країни на даному етапі в силу багатьох економічних, правових, політичних факторів характерним поки що є застосування традиційних дактилоскопічних методів, однак будемо сподіватися, що з часом дані напрями будуть успішно втілені в експертній діяльності, та сприятимуть ефективному процесу розкриття й розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Афонічев Т. Е., Тишковець Ю. О., Філіппова М. В. Дослідження дерматогліфічних фетопитів у студентів // Молодий вчений. – 2016. – № 6 (33). – С. 280-284.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. – 992 с.
3. Гутарева О. Дактилоскопічна інформація: історико-теоретичний аналіз // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 8. – С. 142-145.
4. Експертизи в судовій практиці: Навч. посіб. / В. Г. Гончаренко, В. С. Бергер, Л. П. Булига та ін. – К.: Либідь, 1993. – 197 с., іл.
5. Идентификации ДНК: Новая «Дактилоскопия». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dnacenter.com/rossiya/2017/03/15/идентификации-днк-новая-дактилоско/>
6. Іщенко А. З історії дактилоскопії // Літературна Україна. – 2002. – № 19(4964). – С. 2.
7. Калюга К. В. До використання нетрадиційних методів дактилоскопії // Держава та регіони. Право : Науково-виробничий журнал. – 2016. – №1(51). – С. 64-68.
8. Калюга К. В. Нетрадиційність криміналістичного методу діагностики ознак і властивостей людини // Підприємництво, господарство і право : щомісячний науково-практичний юридичний журнал. – 2015. – № 7(235). – С. 53-56.
9. Лапта С. П. Перспективні напрями розвитку дактилоскопії в зарубіжних країнах // Вісник ХНУВС. – 2017. – № 3 (78). – С. 59-66.
10. Мазур Е. С. Дерматоглифика в исследованиях личности: криминалистический и судебно-медицинский аспекты / под ред. В. Н. Звягина. – Томск : Издательский Дом ТГУ, 2014. – 150 с.
11. Семенов А. В., Евдокимова В. А. Роль и место ДНК-экспертизы следов пальцев рук, выявленных с помощью дактилоскопических порошков // Вестник Московского университета МВД России. – 2017. – № 2. – 18-21.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З БЕЗРОБІТНИМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У СВІТІ

Безробіття є надзвичайно негативним соціально-економічним та демографічним явищем як для суспільства в цілому, так і для сім'ї та для окремого громадянина. Функція соціальної зайнятості полягає в тому, що людина працюючи має можливість задовольнити найважливіші для його життя соціальні потреби, зберігати фінансове положення, стан в суспільстві, мати можливість забезпечувати сім'ю, підтримувати здоров'я, мати можливість творчо реалізувати себе, бути потрібним в соціумі.

Безробіття – це соціально-економічне явище, коли частина працездатного населення неспроможне реалізувати себе на ринку праці, застосувати свої здібності[8, с. 5]. Як наслідок така категорія людей почуває себе «зайвою» в суспільстві, в них з'являються труднощі з соціумом, зростає рівень захворюваності серцевого та нервового типу, а це в свою чергу призводить до зростання кількості осіб, що проходять лікування у психіатричному закладі, збільшенню проблем у сім'ї, зростанню кількості злочинів тощо.

Проблему соціально-економічного та демографічного безробіття в Україні розглядають такі вітчизняні вчені як: Л.В.Транченко, О.А.Чурилова, В.А.Полторак, Д.І.Акімов, К.Д.Семенова, Т.Титаренко, А.Є.Ачкасов тощо.

Більшість економістів і соціологів розглядають явище безробіття як «соціальне зло», як пише в своїх роботах Л. В. Транченко Саме через це з'являються такі деструктивні явища як бідність, соціальна напруга, злочинність[5, с. 1].

Семенова К. Д. стверджує, що «безробіття має негативні соціально-економічні наслідки, серед яких можна виділити: психологічне пригнічення безробітних, що виражається самогубством, злочинність, зростання маргінальних груп населення, наркоманія, алкоголізм, що в подальшому призводить до зниження тривалості життя та приросту населення»[2, с. 106].

За дослідженнями М.А.Бендюкова, якщо для людини головне розкрити себе, проявити свої здібності, реалізувати можливості, то при втраті роботи вона відчуває почуття сорому. Якщо людина перш за все хоче використати право на працю, намагається бути потрібною суспільству, то безробітна людина відчуває на собі провину. Якщо вона намагається зайняти більш високе соціальне становище в суспільстві, то ця людина більш схильна до почуття провини та пригнічення. Якщо вона прагне більшого спілкуватися з оточуючими її людьми, до нових знайомств, то втрата роботи для цієї людини приводить до почуття самотності. Якщо для неї головне – безпека та впевненість в собі, то втративши роботу, її поглинає почуття страху, загрози, переживання[3, с. 222].

Відповідно до даних Державної служби статистики України, станом на IV квартал 2017 року в Україні становить 9,9% безробітних [1].

Проаналізувавши статистику з 2010 по 2013 роки включно спостерігається стійка тенденція скорочення безробіття з 8,9 % до 7,8%. А станом на 2014 рік спостерігається різке збільшення безробітних майже на 2%, яке в сумі склало 9,7% та донині знаходиться в цьому діапазоні $\pm 0,2\%$ [1].

Враховуючи ці обставини, особливе значення мають ефективні організаційні та продуктивні заходи соціального характеру у напрямку зменшення безробіття.

Безробіття є соціальною проблемою і виступає як об'єкт соціальної роботи, що здійснюється як в рамках національних програм подолання безробіття, так і як окрема форма роботи установ по соціальному обслуговуванню безробітної особи – державних центрів зайнятості.

Головним у соціальній політиці державних органів виступає робота по попередженню високого рівня безробіття.

Сучасними соціальними технологіями роботи з безробітною особою є надання консультацій, профорієнтаційні заходи, ведення активного соціально-психологічного навчання, реабілітації, роботи по наданню послуг інформаційного характеру тощо.

Місцеві органи влади, керівництво організацій та установ спрямовують свої сили на стримання росту безробіття. Вони створюють спеціалізовані підприємства для працевлаштування населення окремих категорій, запроваджують використання надомної форми роботи, організацію скороченого робочого дня, практикують відпустку без виплати заробітної плати, надають фінансову допомогу з метою само зайнятості, ведення підприємницької діяльності, а також для запровадження нової форми зайнятості, встановлення квоти для прийому окремих видів населення на роботу. Надзвичайно важливим є такий захід, як запровадження пільг оподаткування та кредитування підприємств, які створили додаткове робоче місце для жінок, молодих фахівців, громадян інших окремих спеціальних категорій, що потребують допомоги[9].

З цією ж метою застосовується проведення робіт громадського характеру для окремої категорії громадян (наприклад, тих, що були звільнені з місць позбавлення волі). Зазвичай такі роботи є загальнодоступними, не потребують того, щоб здійснювати тривалу спеціальну професійну підготовку. Це стосується догляду за дітьми, людьми похилого віку, допомоги при обслуговуванні хворих, вирощуванню продуктів харчування, роботи в дитячому садочку тощо. Такі роботи вимагають фінансування з боку підприємств, що потребують виконання цих робіт, а також використання коштів місцевих бюджетів та державних фінансових ресурсів[9].

За для забезпечення стабільно високого рівня зайнятості, потрібно сфокусувати зусилля, для того щоб: посилити мотивацію громадян притримуватись легальності у працевлаштуванні, проводити належні профорієнтаційні заходи, сприяти процесу підготовки кадрів з боку вищих та професійно-технічних навчальних закладів, що б відповідало потребам економіки і вимогам діючого ринку працевлаштування, забезпечити професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікаційного рівня працівників соціальної сфери; сприяти процесу влаштування на роботу громадян, що відчувають потребу в соціальному захисті та не є здатними за інших рівних умов скласти конкуренцію на ринку, особливо це стосується таких категорій громадян, як інваліди і люди похилого віку; активізувати соціальний діалог між органами влади, представниками роботодавців і профспілок за для підвищення рівня соціальної відповідальності з боку бізнес-структур[10, с. 311].

Профорієнтаційні заходи, що є пріоритетними у державній політиці, полягають у сприянні процесу зайнятості, дозволяють знижувати рівень соціальної напруги, підвищувати рівень соціальних адаптаційних заходів з метою наближення громадян до сучасних умов життя і високому рівню соціально-професійної активності.

Список використаних джерел

1. Основні показники ринку праці (річні дані) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_b_07u.htm.
2. Семенова К.Д. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 1(44). – С. 106-111.
3. Бендюков М.А. Ступени кар'єри: азбука профорієнтації / М.А. Бендюков, І.Л. Соломин. – СПб. : Изд-во «Речь», 2006. – 240 с.
4. Титаренко Т. Життєві кризи: технології і консультування / Т. Титаренко. – Друга частина. – Т. 45. – К. : Вид-во «Главник», 2007. – 176 с.
5. Транченко Л.В. Безробіття як соціальна проблема ринкового суспільства / Л.В. Транченко // Економіка та держава. – 2012. – № 4. – С. 12–13.
6. Чурилова О.А. Безробіття в Україні: причини, види, наслідки / О.А. Чурилова // Наукові доробки молоді – вирішенню проблем європ. інтеграції: зб. наук. статей у 2 т. –х. – 2008. – № 12. – С. 182–184.
7. Полторак В.А. Соціальний маркетинг та регулювання соціальних проблем у кризовому суспільстві / В.А. Полторак, Д.І. Акімов // Вісник Львівського Університету. – 2010. – Вип. 4. – С. 260-266.
8. Радіонова І. О. Соціально-економічні проблеми безробіття / І. О. Радіонова // Економіст. – 2009. – №1. – С. 49 – 51.

9. Закон України «Про зайнятість населення» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

10. Ачкасов А. Є. Стратегія регулювання зайнятості населення України. Теорія і практика / А.Є. Ачкасов. – Житомир, 2002. – 362 с.

Кошка І.Ю., Матвєєва Т.О., студентки 4 курсу,
група ПР-153, факультет юридичний
Науковий керівник: **Керноз Н.Є.**, ст. викладач
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: IYKoshka@ukr.net matveevat98@ukr.net

ІНСТИТУТ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Впродовж останніх років в Україні активно почало обговорюватися питання щодо стану виконання судових рішень. Причиною такого обговорення є невтішні статистичні дані, адже більше ніж половина рішень, які набули законної сили, так і залишаються невиконаними. Громадяни нашої країни почали активно звертатися до Європейського суду з прав людини. Більше того, більшість таких звернень – близько 65% стосується невиконання рішень національних судів. Це дуже сумні дані, адже негативно відображаються на судовій системі нашої країни. Через невиконання судових рішень, не досягається кінцева мета – досягнення справедливості. А це, в свою чергу, порушує норму ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – право особи на справедливий суд, дотримання якої взяла на себе Україна.

На думку М.І. Логвиненко та А.О. Дігтяр, виконання судового рішення є прямою реалізацією норм закону, яка сприяє зміцненню авторитету судової влади. Рівень довіри до судової влади з боку громадян залежить від того, наскільки буде реалізовано їх право, тобто від практичної реалізації прийнятого на їх користь рішення судді [3,с.169].

Законом України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016р. № 1404-VIII, який одночасно набрав чинності із Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016р. № 1403-VIII, було запроваджено новий інститут приватних виконавців. Після впровадження даного інституту, багато осіб користуються саме послугами приватного виконавця, зазнаючи цей інститут більш практичним в реальному виконанні рішення, яке вже набрало законної сили.

Основною спільною рисою, яка б об'єднувала приватних та державних виконавців є джерела законодавства, а саме: Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016р., № 1404-VIII та Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016р., № 1403-VIII.

Оскільки запровадження даного інституту для України є новим, то актуальність дослідження викликана необхідністю з'ясування відмінностей між законодавчим закріпленням статусу приватних виконавців від державних.

Зробивши системний аналіз нових законів, уявляється можливим констатувати відмінність приватних виконавців від державних:

по-перше, відповідно до ч.2 ст. 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» приватний виконавець є суб'єктом незалежної професійної діяльності, а державний виконавець є представником влади, діє від імені держави, перебуває під її захистом, тобто є держаним службовцем, що в свою чергу тягне відповідне втручання держави у його справи;

по-друге, відмінність полягає у різних вимогах до приватних та державних виконавців, що виписано відповідно у ст. 18 та ст.10 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», див. Табл.1;

по-третє, для приватних виконавців встановлюються певні обмеження щодо рішень, стосовно яких вони не можуть здійснювати примусове виконання (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження»);

по-четверте, виконавчі дії у виконавчих провадженнях, відкритих приватним виконавцем у виконавчому окрузі, можуть вчинятися ним на всій території України;

по-п'яте, протягом першого року зайняття діяльністю приватного виконавця, він не може здійснювати примусове виконання рішень за якими сума стягнення становить двадцять та більше мільйонів гривень або еквівалентну суму в іноземній валюті;

по-шосте, в Україні діє самоврядування приватних виконавців, яке ґрунтується на принципах виборності, гласності, підзвітності та обов'язковості для виконання ними рішень органів самоврядування приватних виконавців;

по-сьоме, крім додержання вимог законодавства України, приватний виконавець має дотримуватися статуту Асоціації приватних виконавців України, Кодексу професійної етики приватного виконавця, рішень Ради приватних виконавців України та з'їзду приватних виконавців України;

по-восьме, на приватних виконавців не розповсюджується Закон України «Про державну службу»;

по-дев'яте, знайти відомості про приватного виконавця можна у Єдиному реєстрі приватних виконавців України;

по-десяте, приватний виконавець зобов'язаний до початку здійснення діяльності застрахувати свою цивільно-правову відповідальність перед третіми особами, мінімальний розмір страхової суми за договором страхування має становити 10 відсотків загальної суми стягнення за виконавчими документами, що перебувають на виконанні у приватного виконавця протягом року, але не менше 1 тисячі мінімальних розмірів заробітної плати станом на початок відповідного календарного року. При цьому, законодавець конкретизував, що протягом перших трьох років зайняття діяльністю приватного виконавця мінімальний розмір страхової суми за договором страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця не може бути меншим загальної суми стягнення за виконавчими документами, що перебувають на виконанні у приватного виконавця протягом року, але не менше 1 тисячі мінімальних розмірів заробітної плати станом на початок відповідного календарного року; також приватний виконавець не має права здійснювати виконавчі дії, якщо сума стягнення за виконавчим документом з урахуванням сум за виконавчими документами, що вже перебувають у нього на виконанні, перевищує мінімальний розмір страхової суми за договором страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця. У такому разі приватний виконавець зобов'язаний укласти договір страхування на належну страхову суму (ч. ч. 1-4 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»);

по-одинадцять, контроль за діяльністю приватних виконавців здійснюється Міністерством юстиції України та Радою приватних виконавців України в межах її компетенції.

Для полегшення сприйняття інформації про законодавчі вимоги щодо виконавців пропонуємо Таблицю 1.

При цьому необхідно зауважити, що приватні виконавці, які почали працювати з липня 2017 року вже зіткнулися з низкою проблем, що стосуються як організації роботи так і самої процедури виконання рішень. Тому варто звернути увагу на перші проблеми, з якими стикаються особи охочі стати приватними виконавцями, та зрозуміти, що необхідно змінити на законодавчому рівні для усунення прогалин - перешкод та чому українська система виконання рішень потребує реформування.

Таблиця 1 - Порівняльні вимоги щодо виконавців в Україні, встановлені в Законі України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»

Вимоги щодо виконавців встановлені в Законі України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»	
до державних виконавців (ст.10) як представників влади, які діють від імені держави і перебувають під її захистом: керівники органів ДВС, їхні заступники, головні державні виконавці, старші державні виконавці, державні виконавці органів ДВС = є державними службовцями:	до приватного виконавця(ст. 18) як суб'єкта незалежної професійної діяльності:
1) громадянин України;	
2) який має вищу юридичну освіту (тільки для керівників органів державної виконавчої служби та їх заступників - не нижче другого рівня)	2) має вищу юридичну освіту не нижче другого рівня;
2) володіє державною мовою	
3) здатний за своїми особистими і діловими якостями здійснювати повноваження державного виконавця	4) який досяг 25 років, 5) має стаж роботи у галузі права після отримання відповідного диплома не менше двох років, 6) не підпадає під коло осіб, встановлених частиною 2 статті 18 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» = особи , які не можуть бути приватними виконавцями 7) склав кваліфікаційний іспит, 8) отримала посвідчення приватного виконавця Строк зайняття діяльністю приватного виконавця обчислюється з дня внесення інформації про приватного виконавця до Єдиного реєстру приватних виконавців України.
5. спеціальні вимоги до рівня професійної компетентності визначаються Міністерством юстиції України	не може займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю(крім викладацької, наукової і творчої діяльності, діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), інструкторської та суддівської практики із спорту та роботи в органах Асоціації приватних виконавців України)
Порядок призначення на посади та звільнення з посад працівників органів ДВС (ст.11) які є державними службовцями, призначаються на посади та звільняються з посад у порядку, встановленому Законом України «Про державну службу» з урахуванням особливостей, визначених законодавством	Особа, яка виявила намір здійснювати діяльність приватного виконавця, зобов'язана пройти навчання і стажування приватного виконавця, загальний строк якого не може перевищувати трьох місяців, про проходження якого видається свідоцтво, строк дії якого становить один рік. Заяву про допуск до складення кваліфікаційного іспиту разом із документами, які підтверджують відповідність особи вимогам, встановленим ч.ч.1,2 ст. 18 цього Закону, а також декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Кваліфікаційний іспит проводиться шляхом автоматизованого анонімного тестування особи, яка виявила намір здійснювати діяльність приватного виконавця. Особа, яка склала кваліфікаційний іспит, вносить плату у розмірі однієї мінімальної заробітної плати за посвідчення про право на здійснення діяльності приватного виконавця, що видається без обмеження строку його дії. Від проходження стажування приватного виконавця звільняються особи, які мають стаж роботи державного чи приватного виконавця, адвоката, нотаріуса, арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) не менше одного року або помічника приватного виконавця не менше двох років.

По-перше, маючи на меті захистити майбутніх учасників виконавчого провадження та їхні права й законні інтереси, законодавець певним чином обмежив доступ до професії приватних виконавців через обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця, мінімальний розмір якого встановлений в ч.ч.2,3 ст. 24 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

По-друге, існують певні законодавчі прогалини та неточності, що зумовлюють виникнення додаткових процедурних питань під час виконання рішень, зокрема, щодо кола справ, які може брати до свого провадження приватний виконавець, питання виконавчих документів, які вже знаходяться на примусовому виконанні у відділах ДВС, але які, за бажанням стягувача проблематично можуть бути передані на виконання приватним виконавцям. З цього питання існує законодавча прогалина, що дозволяє передавати виконавчий документ від органу ДВС до приватного виконавця виключно до відкриття виконавчого провадження (тобто протягом 1 дня з моменту подання виконавчого документа до державного органу). Якщо ж виконавче провадження уже відкрите, але стягувач бажає передати справу приватному виконавцеві, то йому потрібно шляхом написання заяви повертати виконавчий документ з ДВС та подавати до приватного виконавця. Але в такому випадку знімається арешт з майна боржника і виникають проблеми з виконавчим збором, про стягнення якого буде видана і постанова державного виконавця, і в майбутньому приватного виконавця[4].

По-третє, не якісно виписане законодавче положення, що стосується неможливості виконавцем виконувати рішення, які стосуються, зокрема, його самого (ч. 4 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження»). Так, в окремих випадках у разі необхідності винесення окремої постанови про стягнення виконавчого збору, яка є самостійним виконавчим документом, приватний виконавець, що її виніс, зобов'язаний буде пред'явити її на виконання іншому приватному виконавцеві або до органу ДВС[4].

Підсумовуючи вищевикладене ми дійшли до висновку, що створення нового інституту приватних виконавців безперечно є прогресивним, але потребує вдосконалення, зокрема: щодо зменшення мінімального розміру страхової суми за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця, щодо об'єднання реєстрів, тощо. При цьому необхідно запозичувати позитивний досвід іноземних держав, які вже пройшли розвиток і в яких злагоджено функціонує інститут приватних виконавців.

Список використаних джерел

1. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016р., № 1404-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
2. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016р., № 1403-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>
3. Логвиненко М.І. Інститут приватного виконання судових рішень: вітчизняний та світовий досвід / М.І. Логвиненко, А.О. Дігтяр // Форум права. – 2016. – №1. – С.169-173
4. Зозуля Н. Інститут приватних виконавців в Україні: новий досвід і проблеми недосконалої реформи. URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/institut-privatnikh-vikonavtsiv-v-ukraini-noviydosvid-i-problemi-nedoskonaloj-reformi/

Кравченко В. Я., студентка 1 курсу,
група КЮ-182, юридичного факультету
Науковий керівник: **Козинець О.Г.**, к.і.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: elena_8067@ukr.net

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ В АНГЛІЇ XVIII-XIX СТ.

У наш час значне місце серед органів державної влади посідає Кабінет міністрів, який має право безпосереднього управління державою. Але так було не завжди.

Метою дослідження є вивчення причин виникнення Кабінету міністрів в Англії, умов, які сприяли його створенню, дослідження впливу Кабінету міністрів на конституційний розвиток держави.

Формально Кабінет міністрів не був відомий англійському конституційному праву. Цей термін уперше з'явився на сторінках парламентських звітів лише в 1900 р. Юридично цей

орган був неофіційною установою. Його діяльність будувалася на прецедентах, вона не мала правових форм: засідання проходили негласно, протоколи не велися. Це забезпечувало правлячим колам повну свободу дій [1, с. 441].

Кабінет міністрів визначав напрям національної політики, здійснював виконавчу владу, керував законодавчою діяльністю парламенту. Під безпосереднім наглядом прем'єр-міністра проводилася вся робота Кабінету. Через прем'єра здійснювався зв'язок із монархом. Він же керував центральними органами своєї партії і розпоряджався її коштами. Кабінет був ідеальним органом, де відбувалося зрощування монополії з державою [1, с. 442].

До початку XVIII ст. в Англії було прийнято три важливих конституційних акти – Хабеас корпус акт (1679 р.), Білль про права (1689 р.), Акт про влаштування (1701 р.), що склали писану частину англійської конституції. Особливість її полягає в тому, що вона не являє собою єдиного законодавчого акту. Поряд із окремими писаними законами важливу частину англійської конституції складають неписані, умовні правила, які утвердилися у практиці і стали конституційними прецедентами. Саме встановлення цих правил і визначає розвиток англійської конституції у XVIII ст. До основних із них відносяться: невідвідування королем засідань Кабінету міністрів, формування уряду з членів партії, що перемогла на виборах; колегіальна відповідальність кабінету міністрів, відмова короля від права вето. В цілому у конституційному розвитку Англії XVIII ст. можна виділити два основних напрямки: піднесення парламенту і становлення Кабінету міністрів.

У XVIII ст. аристократія і буржуазія хотіли не тільки змусити монарха підкоритися законам, що ними видавалися, а й усунути його від будь-якої участі в управлінні державою, позбавити реальної влади. З цією метою була створена формула: «Король не може помилятися», тобто він завжди жертва поганої поради. Наступниця Вільгельма III королева Анна (1702-1714 рр.), була невеликого розуму, малоосвічена та неенергійна, а відтак не додала авторитету королівській владі. Саме в роки її правління (1711 р.) остаточно утвердився принцип невідповідальності монарха за політичні дії («король не може чинити зла») при одночасній відповідальності міністра, чий підпис спричинив політичний злочин чи серйозний прорахунок, так званий принцип контрасигнатури [2, с. 431].

Це означало, що король не відповідав за свої вчинки. Відповідальність, яку мав би нести монарх, автоматично було перекладено на його радників. Сам король не міг відповідати за свої дії, оскільки це означало б його повернення до активної політичної діяльності. Однак ті, хто ніс відповідальність, повинні були мати й відповідні права. Тому повноваження корони щодо управління державою поступово перейшли до головних радників монарха, точніше, здійснювалися останніми від його імені. Вони утворили немовби «внутрішню» Таємну раду, або Кабінет королівських міністрів – орган, який формально не існував ні в законі, ні в теорії. Його засідання проходили таємно, не було навіть постійного місця проведення цих засідань (резиденція на Даунінг-стріт, 12, з'явилася не раніше кін. XIX ст. – В.К.). Спочатку до його складу входила відносно вузька група вищих сановників: прем'єр, лорд-канцлер, лорд-охоронець печатки, лорд-голова Таємної ради, держсекретар, скарбник. Пізніше право входити до Кабінету міністрів отримали перший лорд Адміралтейства і військовий міністр (він же міністр у справах колоній – В.К.). Це був уже не механічний набір людей із власними симпатіями і концепціями, а згуртована група однодумців з-поміж представників партії парламентської більшості. Король не міг відправити у відставку свого «королівського міністра», оскільки це б означало бурхливий конфлікт з парламентом. Разом із тим, жодний уряд не міг проводити свою політику без мовчазної згоди палати громад чи, принаймні, її більшості.

Після смерті королеви Анни на престол зійшов представник німецької Ганноверської династії – Георг I, якому було вже 54 роки. Новий король так і не спромігся достатньо оволодіти англійською мовою, зі своїми міністрами спілкувався латиною, а на засідання парламенту взагалі не приходив. У роки його правління на зміну колишній Таємній раді приходить кабінет міністрів (сам термін «кабінет» виник значно пізніше – В.К.).

Суть зміни полягала у тому, що члени Ради призначалися королем із власної ініціативи, а міністрів пропонував парламент з-поміж осіб, наділених його довірою. Так, Георг I участі в роботі свого кабінету міністрів не брав. Утвердився принцип затвердження міністрів короною за рекомендацією партії парламентської більшості. Прем'єрство лідера вігів Уолполла (1721-1742 рр.) тривало багато років, він фактично відтіснив на другий план королів Георга I (1714-1727 рр.) та Георга II (1727-1760рр.).

Перенесення відповідальності на членів кабінету привело до контролю парламенту за їх діяльністю. Політична відповідальність членів кабінету перед парламентом виражалася у відставці члена кабінету, політика якого не отримувала підтримки палати громад. У першій половині XVIII ст. парламентська відповідальність членів кабінету носила індивідуальний характер.

Важливим положенням, що ослабив вплив короля на кабінет міністрів, було обмеження королівського права призначення та звільнення вищих державних посадових осіб, що пов'язано з посиленням парламенту і політичних партій. Король був змушений рахуватися з думкою парламентської більшості. Так, у 1727 р. Георг II звільнив Р. Уолполла, який користувався підтримкою палати громад із посади прем'єр-міністра, однак незабаром повинен був повернути його до влади, оскільки парламент не затвердив бажаний для короля цивільний лист [4, с. 302].

Члени Кабінету, знаючи, що їхня діяльність може бути предметом критики, намагалися проводити ту політику, що одержувала схвалення парламенту. Інакше цей орган не міг функціонувати. У зв'язку з цим монархи почали включати до Кабінету лідерів парламентської більшості.

За Уолполла Кабінет міністрів дістав свого офіційного главу (раніше дану роль виконував сам король). Цей глава був лідером провідної партії парламенту, а не королівським висуванцем. Нарешті, Уолполл створив ще один важливий конституційний прецедент. Він перебував при владі понад 20 років, але коли більшість нижньої палати висловила проти політики Уолполла, а в новому складі палати, обраній після розпуску попереднього складу, не склалося сприятливої більшості, Уолполл і його кабінет вийшли у відставку, поклавши початок новій конституційній практиці. В 1742 р. він пішов у відставку зі своїми колегами після того, як його партія втратила парламентську більшість. Уолполла вважають першим англійським прем'єр-міністром. З цього прецеденту встановилось правило, що кабінет міністрів, який не має підтримки з боку більшості у парламенті, повинен піти у відставку.

У 1782 р. пішов зі своєї посади разом із очолюваним ним Кабінетом лорд Норс. Це був перший випадок колективної відставки.

У 1783 р. прем'єр-міністром Англії став 25-річний Уільям Пітт Молодший (до 1801 р., а потім в 1804-1806 рр.). Політичне довголіття цього непересічного політика було пов'язане з війною, яку Англія в союзі з іншими монархами Європи вела проти революційної Франції [2, с.237].

Новий прем'єр поступово утвердив порядок, за яким уряд може розпустити парламент у разі конфлікту законодавчої та виконавчої влади. Якщо ж і наступний склад депутатського корпусу, обраний на нових виборах, виступає за розпуск уряду, кабінет міністрів повинен піти у відставку. Формально ні Кабінет, ні його лідер – прем'єр-міністр – не були відомі тогочасному англійському конституційному праву. Даніель Дефо називав цей орган «небаченим і ексцентричним нововведенням» [2, с.238].

Уперше розпуск парламенту в інтересах збереження кабінету міністрів відбувся у 1784 р. Нові вибори Пітт Молодший виграв. У 1785 р. палата громад прийняла аж 5 резолюцій про недовіру уряду Пітта, але до загострення відносин справа не дійшла. Надалі уряд застосовував своє право оголошувати позачергові парламентські вибори лише тоді, коли був впевнений у власному успіху.

З 1832 по 1867 рр. парламент 10 разів скидав прем'єрів, які переставали задовольняти вимоги більшості. Ці роки дістали назву «золотої ери англійського парламентаризму» [2, с.237].

Таким чином, на середину XVIII ст. в Англії склалася система управління, яка викликала заздрість міцніючої буржуазії інших країн і підпадала під поняття конституційної монархії, хоча основного закону або конституції як такої так і не було прийнято. Обмеження королівської влади, залежність уряду від парламенту, правові гарантії, записані у Habeas Corpus Act та інших законах, незалежність суддів від короля і кабінету міністрів – усі ці риси англійського законодавства були прогресивним явищем у розвитку Англійської держави.

Список використаних джерел

1. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / ред. Н. О. Рожанська. Київ: Істина, 2010. 767 с.
2. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / ред. Н. М. Гайдук. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
3. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / ред. Д. О. Карпин. Львів: Світ, 2006. 696 с.
4. Хома Н. М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / ред. Н. В. Буйнак. Львів: Магнолія плюс, 2003. 597 с.

Кушнір В.С., студент 2 курсу, група ЗМКПРп-171,
юридичного факультету

Науковий керівник: **Берднік І.В.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kriminal409@ukr.net

БЕЗПОСЕРЕДНІ ОБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ФОНДОВОГО РИНКУ

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує ряд підходів науковців до розуміння безпосередніх об'єктів злочинів проти фондового ринку.

Так, А.М. Ришелюк вважає, що основним об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК, є встановлений законом порядок формування і функціонування грошової системи України як частини економічної системи нашої держави. Його додатковим факультативним об'єктом можуть виступати відносини власності. У свою чергу об'єктом злочину, передбаченого ст. 222¹ КК, є порядок обігу цінних паперів, а злочину, передбаченого ст. 223¹ КК – встановлений порядок випуску цінних паперів, додатковим обов'язковим об'єктом – відносини власності. Об'єктом злочину, передбаченого ст. 223² КК, є встановлений законодавством порядок обліку іменних цінних паперів, а додатковим факультативним об'єктом – відносини власності. Об'єктом злочину, передбаченого ст. 224 КК, – встановлений законом порядок виготовлення та обігу недержавних цінних паперів. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 232¹ КК, на думку науковця, є встановлений порядок здійснення господарської діяльності в частині забезпечення нормального функціонування ринку цінних паперів. Додатковим обов'язковим об'єктом є відносини власності, додатковим факультативним об'єктом можуть бути відносини добросовісної економічної конкуренції. Нарешті, основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 232² КК, є порядок обігу цінних паперів у частині забезпечення прав інвесторів у цінні папери. Додатковим обов'язковим об'єктом є відносини власності [1, с. 568].

Д.Л. Виговський та К.А. Голдзіцький зазначають, що безпосереднім об'єктом злочину є: у ст. 199 КК – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини щодо встановленого законом порядку формування та функціонування грошової системи України як частини економічної системи держави; у ст. 222¹ КК – суспільні відносини щодо державного регулювання ринку цінних паперів, а додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом виступають інтереси держави, окремих фізичних або юридичних осіб із приводу легітимної діяльності фондового ринку України та роботи фондової біржі; у ст. 223¹ КК – суспільні відносини у сфері пов'язаної з випуском та обігом цінних паперів, а додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом виступає порядок виникнення і виконання майнових зобов'язань; у

ст. 223² КК – встановлений порядок обліку цінних паперів, а додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом виступають майнові інтереси осіб – власників цінних паперів; у ст. 224 КК – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, пов'язані з обігом недержавних цінних паперів; у ст. 232¹ КК – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини щодо встановленого порядку здійснення господарської діяльності в частині забезпечення нормального функціонування ринку цінних паперів, а додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини власності; у ст. 232² КК – суспільні відносини у сфері захисту прав інвесторів у цінні папери [2, с. 206].

Провівши дослідження проблем кваліфікації злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів О.О. Кашкаров дійшов, на мою думку, цілком обґрунтованого висновку, що ст. 199 КК є поліоб'єктним деліктом (який слід відрізнити від поняття багатооб'єктного складу злочину), оскільки винна особа, залежно від предмету злочину, передбаченого цією статтею посягає на різні суспільні відносини. Так, виконуючи одне з діянь, передбачених об'єктивною стороною злочину, що аналізується, предметом якого виступають державні цінні папери, винний робить замах, по-перше, на кредитні відносини, оскільки державні цінні папери встановлюють певні боргові зобов'язання між суб'єктами, по-друге, на бюджетну систему України, оскільки основною метою емісії державних цінних паперів є залучення тимчасово вільних засобів господарюючих суб'єктів і населення для поповнення бюджету держави, але грошова система держави при цьому не ставиться під загрозу спричинення шкоди. У свою чергу безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 224 КК, на думку науковця, є конкретні суспільні відносини в сфері випуску та обігу недержавних цінних паперів суб'єктами, які мають на те право. Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 232¹ КК, на думку науковця, є конкретні суспільні відносини, що складаються в сфері інформаційного забезпечення діяльності на ринку цінних паперів. Крім того обов'язковим додатковим об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 199 та 224 КК, є право власності інвесторів та емітентів, тому що цінні папери надають певні права, а у випадках їхньої підробки, такі права не надаються, а основним додатковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 224 КК також виступає авторитет суб'єктів господарювання, які проводять випуск або видачу цінних паперів, тому що в даному випадку підривається довіра до їхньої господарської діяльності [3, с. 66].

У свою чергу О.Ю. Вітко зазначає, що безпосереднім об'єктом злочину є: у ст. 199 КК (в частині, яка стосується державних цінних паперів) – суспільні відносини, що забезпечують законні умови, проведення частин бюджетного процесу – фінансування чи виконання державного бюджету через емісію та розміщення (видачу, випуск) державних цінних паперів, отримання доходу від погашення державних цінних паперів, реалізацію державних програм приватизації; у ст. 223¹ КК – суспільні відносини, які забезпечують унормований правом порядок подання документів для реєстрації випуску цінних паперів; у ст. 224 КК – суспільні відносини у сфері законних емісії, розміщення (видачі) недержавних дійсних цінних паперів з метою настання зумовлених ними суспільно корисних наслідків; у ст. 223² КК – суспільні відносини щодо ведення обліку цінних паперів, прав на цінні папери, прав за цінними паперами і їх обмежень та щодо забезпечення нормальних умов здійснення депозитарної діяльності; у ст. 232² КК – суспільні відносини, які забезпечують права інвесторів у цінні папери на отримання інформації про діяльність емітента, необхідної для реалізації ними своїх прав за цінними паперами; у ст. 222¹ КК – суспільні відносини, що забезпечують нормальні умови функціонування фондових бірж на засадах прозорості, конкурентного, справедливого та рівного для всіх учасників біржових торгів ціноутворення на цінні папери; у ст. 232¹ КК – суспільні відносини, які забезпечують нормальний порядок поширення та використання інсайдерської інформації, з метою справедливого, обґрунтованого, конкурентного ціноутворення на цінні папери на фондовому ринку, конкурентної рівності умов для всіх його учасників [4, с. 10-11].

Оскільки державні цінні папери виступають важливою складовою наповнення державного бюджету, то формулювання основного безпосереднього об'єкту злочину,

передбаченого ст. 199 КК (у частині незаконних діянь з державними цінними паперами), створює хибне уявлення, що цей об'єкт перебуває поза межами фондового ринку. До того ж в ст. 199 КК йдеться про підроблені державні цінні папери, які жодного відношення до бюджетного процесу не мають. Перша частина визначення основного безпосереднього об'єкту злочину, передбаченого ст. 223² КК, охоплюється поняттям «депозитарна діяльність», про яке йдеться в другій частині цього визначення. У визначенні основного безпосереднього об'єкту злочину, передбаченого ст. 232¹ КК, залишено поза увагою те, що ця стаття, в першу чергу, спрямована на зберігання та нерозголошення інсайдерської інформації, а не тільки на нормальний порядок її поширення та використання.

С.І. Марко також зазначає, що цей злочин заподіює шкоду або загрожує спричиненню істотної шкоди декільком групам суспільних відносин. Він вважає, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини у сфері обігу грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, забезпечення монополії держави на їх випуск, авторитет держави в цілому, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. При цьому суспільні відносини у сфері власності виступають обов'язковим факультативним об'єктом [5, с. 65-66].

П.П. Андрушко вважає, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 199 КК, є – встановлений (визначений) законодавством порядок виготовлення і використання національної валюти України, іноземної валюти, державних цінних паперів та білетів державної лотереї; ст. 223¹ КК є – порядок складання і подання Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку документів для реєстрації випуску цінних паперів, а додатковим (обов'язковим) об'єктом – матеріальні інтереси інвесторів у цінні папери; ст. 223² КК є – встановлений законодавством порядок ведення системи реєстру та депозитарного обліку власників іменних цінних паперів; ст. 224 КК є – встановлений порядок виготовлення та використання недержавних цінних паперів у сфері господарської діяльності; ст. 232¹ КК є – порядок використання інсайдерської інформації емітента цінних паперів та його матеріальні інтереси, а також матеріальні інтереси інвесторів у цінні папери; ст. 232² КК є – встановлений законодавством про фондовий ринок порядок надання емітентом цінних паперів інвесторам в цінні папери, в тому числі акціонерам інформації про фінансово-господарську діяльність емітента цінних паперів [6, с. 599].

На думку О.О. Дудорова основними безпосередніми об'єктами досліджуваних злочинів виступає фондовий ринок у певній його частині: у частині встановленого порядку виготовлення та обігу державних цінних паперів, якщо вчинено злочин, передбачений ст. 199 КК (предметом якого виступають державні цінні папери); у частині встановленого порядку емісії цінних паперів, якщо вчинено злочин, передбачений ст. 223¹ КК; у частині встановленого порядку обліку цінних паперів, якщо вчинено злочин, передбачений ст. 223² КК; у частині встановленого порядку виготовлення та обігу недержавних цінних паперів, якщо вчинено злочин, передбачений ст. 224 КК; у частині встановленого порядку обігу інсайдерської інформації, якщо вчинено злочин, передбачений ст. 232¹ КК; у частині встановленого порядку ціноутворення на ринку цінних паперів, якщо вчинено злочин, передбачений ст. 222¹ КК; у частині встановленого порядку обігу інформації про емітента як учасника фондового ринку, якщо вчинено злочин, передбачений ст. 232² КК. При цьому додатковим об'єктом цих злочинів виступає власність, а злочину, передбаченого ст. 232¹ КК, також засади добросовісної конкуренції [7, с. 278].

Отже, на нашу думку слід підтримати позицію О.О. Дудорова, який фактично узгоджується із запропонованим підходом П.П. Андрушка, проте він точніше враховує ознаки терміну «фондовий ринок» розроблений економічно теорією, демонструє нерозривний зв'язок безпосередніх об'єктів досліджуваних злочинів з видовим об'єктом. Проте і цей підхід підлягає уточненню.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / О.О. Дудоров, В.О. Навроцький, А.М. Ришелюк та ін.; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.
2. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / В.К. Гришук, С.Г. Волкотруб, Д.Л. Виговський та ін.; за ред. В.К. Гришука, О.М. Омельчука. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. 642 с.
3. Кашкаров О.О. Проблеми кваліфікації злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів: монографія. Харків: Формат плюс, 2008. 186 с.
4. Вітко О.Ю. Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 252 с.
5. Марко С.І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 220 с.
5. Марко С.І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 220 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.
7. Кримінальне право (Особлива частина): підручник: у 2 т. / А.О. Данилевський, Д.О. Калмиків, М.І. Хавронюк та ін.; за ред. О.О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 1. 2012. 780 с.

Лапа А.Ю., студент 2 курсу, група МКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Головко М.Б.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kriminal409@ukr.net

СПІВВІДНОШЕННЯ ОСУДНОСТІ ТА НЕОСУДНОСТІ ОСІБ З ПСИХІЧНИМИ АНОМАЛІЯМИ

Встановлення співвідношення осудності та неосудності є необхідним для відповіді на питання про те, хто і яку відповідальність з числа осіб з психічними аномаліями, має нести за вчинення насильницьких злочинів. Окрім того, визначення меж осудності та неосудності має важливе значення для вирішення спірного питання про відповідальність та обставини, що її пом'якшують щодо осіб з психічними аномаліями.

Згідно з чинним кримінальним законодавством - ч.1 ст.19 КК України - головною передумовою визнання обвинуваченого винним у вчиненому злочині є його **осудність**, тобто здатність під час вчинення діяння, передбаченого чинним Кримінальним кодексом, усвідомлювати значення своїх дій, розуміти їх характер, передбачати їх наслідки для себе і оточуючих, свідомо керувати своїми діями і нести в зв'язку з цим кримінальну відповідальність і покарання. Такий стан особи визначає її право вибору, свободу волі.

Осудність у кримінальному праві є однією із загальних ознак суб'єкта злочину. Вона вказує на здатність особи бути винною і відповідати за свої суспільно небезпечні діяння, але не є характеристикою цього діяння і відношення (навмисного чи необережного) до нього суб'єкта. В той же час осудність є одним із соціально-психологічних показників особи злочинця, оскільки, хоча і не цілком, відображає інтелектуальні та вольові здібності людини (соціально-психологічну сторону особи злочинця).

Факторами, що обумовлюють здатність людини як особистості діяти навмисно чи з необережності є, по-перше, досягнення особою визначеного віку, що обумовлює медико-біологічні, психологічні і соціальні властивості і якості особистості; по-друге, рівень її соціалізації, соціальний досвід, відносне психічне здоров'я (відсутність істотних порушень психіки) і достатній рівень розвитку психічних функцій. В сукупності ці фактори визначають осудність суб'єкта і його відповідальність в кримінальному праві. Щоб мати здатність бути суб'єктом злочину особа повинна досягти не лише певного ступеня психофізіологічного, але й відповідного соціального розвитку, придбати соціальний досвід. Тому психічне здоров'я й

обумовлені ним психічні властивості людини — перша умова осудності суб'єкта, його здатності діяти свідомо.

До критеріїв осудності сучасне кримінальне право відносить юридичний (психологічний) і медичний (біологічний) критерії [1, с.174-175].

Юридичний (психологічний) критерій осудності характеризує зміст осудності як здатність людини усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчиненого діяння і здатність керувати їм під час його вчинення (відсутність такої здатності закон насамперед називає в якості одного з критеріїв неосудності, ч.2 ст.19 КК України). В законодавчій формулі осудності юридичний критерій характеризують дві ознаки: інтелектуальна та і вольова.

Інтелектуальна ознака юридичного критерію осудності означає здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність вчинюваних дій (бездіяльності) і їх наслідків. Вольова ознака юридичного критерію осудності — здатність особи під час вчинення злочину керувати своїми діями (бездіяльністю) - означає здатність особи діяти за своєю волею “зі знанням справи”, відповідно до своїх уявлень, переконань, бажань, здатність утримуватися від мимовільних, імпульсивних і тому подібних дій [2, с.175]. Ця ознака юридичного критерію осудності відображає визначений рівень “вільної волі” особистості, її здатність діяти винно.

Проведене нами дослідження дає змогу стверджувати, що особи з психічними аномаліями під час вчинення насильницьких злочинів цілком мають здатність усвідомлювати свої дії. Юридичний критерій осудності в цих випадках є показником здатності особи діяти винно.

Медичний (біологічний) критерій осудності характеризує психічне здоров'я суб'єкта під час вчинення злочину, рівень розвитку його психічних функцій, що обумовлюють здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Він є показником психофізіологічного і вікового розвитку особи, показником стану його психіки, наприклад, наявність або відсутність істотних дефектів психіки особи або психічного захворювання. Медичний критерій встановлюється судово-психіатричною, судово-психологічною або наркологічною експертизою, що призначається органами досудового слідств або судом відповідно до ст.75, ст.76, ст.196, ст.198, ст.204, ст.205 КПК України та Закону України “Про судову експертизу” від 25.02.94р.

За своїм обсягом і змістом медичний критерій осудності значно ширше, аніж при неосудності, оскільки він охоплює не лише нормальний стан психіки особи, але й, як показало проведенне дослідження, психічні аномалії, які не позбавляють особу здатності під час вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпечність своїх дій і керувати ними. Тому осудним може бути визнаний як психічно здоровий суб'єкт, так і суб'єкт з психічними аномаліями, але за умови, що розлади психіки не досягли психотичного рівня.

Особи, які вчинили насильницькі злочини і мають діагнозом хронічний алкоголізм у 100% випадків були визнані осудними, адже судово-психіатрична оцінка хронічного алкоголізму, як правило, не представляє значних труднощів. Незважаючи на визначені психічні зміни, що настають в результаті хронічної інтоксикації алкоголем, такі особи навіть у важкій стадії не позбавлені можливості віддавати собі звіт у своїх діях і керувати ними, і саме тому вони переважно визнаються осудними.

Переважає більшість олігофренів, які вчиняють насильницькі злочини і у зв'язку з цим піддаються судово-психіатричній експертизі, є хворими на дебільність, за якої ступінь глибини психічної неповноцінності та здатність усвідомлювати свої дії і керувати ними далеко не так очевидні. Такі особи цілком можуть коригувати свою поведінку залежно від ситуації, передбачати наслідки своїх вчинків, а тому переважно визнаються осудними і зазнають кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Хворі ж на олігофренію дуже важких ступенів вкрай рідко вчиняють суспільно небезпечні діяння і в процесі дослідження нами виявлені не були.

Психопатичні особи, які вчинили насильницькі злочини, визнаються осудними, оскільки за наявності даної психічної аномалії, як правило, відсутні ознаки психічного захворювання, а детермінація дій таких осіб обумовлюється соціальними факторами.

Особи, які вчинили злочини і які не мають виражених змін психіки за наявності діагнозу “епілепсія” зазвичай визнають осудними. Результати дослідження свідчать про той факт, що таким особам з метою попередження у них подальшого прогресування захворювання і профілактики повторних правопорушень призначається амбулаторне проти епілептичне лікування в місцях відбування покарання. Найбільш важливим і складним в судово-психіатричній практиці є розпізнавання скороминущих епілептичних розладів, що нерідко обумовлюють суспільно небезпечні дії. Труднощі таких експертиз визначаються насамперед необхідністю ретроспективного відтворення клінічної картини стану, що спостерігався в момент протиправних дій.

В етимологічному змісті неосудність (від лат. –*impossibilitas facti* – нездатність особи, яка виключає з дії закону, та від лат. –*impotentia excusat legem*) є нездатністю особи нести кримінально-правову відповідальність. Термін і поняття “неосудність” є вираженням юридичної мови, яким користується сучасна доктрина і практика кримінального права.

Формулу неосудності було вперше введено у 1810р. Французьким кримінальним кодексом (ст.64), де зазначається, що “нема ні злочину ні провини, якщо під час вчинення злочину обвинувачений був у стані божевілля”. У цьому визначенні сформульовано лише медичний критерій неосудності, поява та значення якого в кримінальному праві важко переоцінити.

Сучасна наука кримінального права розуміє **неосудність** як неможливість особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки (ч.2 ст.19 КК України).

Неосудність - поняття кримінально-правове, але юридична наука з необхідністю використовує висновки судової психіатрії для своїх цілей, пов'язаних з вирішенням питання про кримінальну відповідальність суб'єкта, або застосування до нього примусових заходів медичного характеру.

Неосудність у кримінальному праві — це правова характеристика психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, характеристика суб'єкта суспільно небезпечного діяння, а не властивість психічно хворої особи (незалежно від глибини і ступеня тяжкості психічного захворювання). У гносеологічному плані неосудність означає нездатність особистості усвідомлювати свої відносини з соціальною дійсністю, а в соціально-психологічному і кримінально-правовому — вину (умисел або необережність).

Розходження в юридичній природі осудності та неосудності полягає в тому, що осудність — це юридична ознака складу злочину, що характеризує суб'єкта злочину. Відсутність цієї ознаки означає відсутність складу злочину.

Критерії неосудності. Неосудність, як і будь яке поняття, має формальну та змістовну сторони. До першої відноситься його належність до юридичної науки, а тому використання в законі та тісний смисловий зв'язок з такими кримінально-правовими категоріями, як злочин, вина, відповідальність, виключає сумніви щодо юридичної природи поняття “неосудності”. Воно породжено потребами правосуддя і втрачає сенс поза вирішенням завдань, що стоять перед слідством та судом [3, с.144].

Змістовну сторону відображено у ч.2 ст.19 КК України: не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого діючим кримінальним кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки [4, с.114].

Законодавча формула неосудності характеризується двома критеріями: юридичним (психологічним) і медичним (біологічним). Кожний з критеріїв, у свою чергу,

характеризується певними ознаками. Так, юридичний критерій неосудності характеризується двома ознаками: інтелектуальною і вольовою. Інтелектуальна ознака юридичного критерію неосудності означає, що особа нездатна віддавати звіт своїх діяч під час їх вчинення, тобто нездатна усвідомити або фактичний характер своїх дій, або їх суспільну небезпечність, або те і інше разом. Вольова ознака юридичного критерію неосудності полягає у нездатності особи керувати вчиненими діями. Кримінальний закон вживає при характеристиці ознак юридичного критерію союз “або”. Це означає, що для визнання особи неосудною досить наявності однієї з ознак юридичного критерію (інтелектуальної або вольової) за наявності однієї з ознак медичного критерію.

Юридичний критерій неосудності відмежовує діяння, передбачені кримінальним законом і складають юридичний критерій неосудності, від інших дій, передбачених цивільним законодавством; відмежовує вищевказані дії від інших дій, які відносяться до категорії адміністративних або дисциплінарних правопорушень; відмежовує вищевказані дії від інших дій, які є підставою для застосування до осіб з психічними захворюваннями невідкладної госпіталізації; є однією з юридичних підстав для призначення судово-психіатричної експертизи; є юридичним критерієм суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин і яку визнано осудною; є юридичним критерієм призначення особі, яку визнано неосудною, примусових заходів медичного характеру [2, с.191].

Юридичний критерій неосудності характеризує такий ступінь тяжкості (глибину) психопатологічних розладів інтелектуально-вольової сфери психічної діяльності людини, який виключає здатність особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати фактичний характер або суспільне значення своїх дій (бездіяльності) або можливість керувати ними.

Загальні принципи застосування медичного критерію неосудності при судово-психіатричній оцінці окремих клінічних форм психічних захворювань відносяться до числа найважливіших досягнень судової психіатрії. Психічна хвороба чи хворобливий стан позбавляє особу здатності усвідомлювати свої вчинки. Павлов І.П. вказував на те, що порушення відбивної функції головного мозку ставить людини “у важкі, шкідливі сутички як із природою, так і з іншими людьми”, як усяка хвороба власне кажучи по-своєму є “стиснуте у своїй свободі життя” [3, с.508]. Метою медичного критерію неосудності є об'єднання усіх можливих клінічних форми хворобливих розладів психічної діяльності, що виключають можливість особи усвідомлювати свої дії або керувати ними і включає наступні ознаки: а) хронічна психічна хвороба, б) тимчасовий розлад психічної діяльності, в) недоумство; г) інший хворобливий стан.

Поняття хронічної душевної хвороби об'єднує психічні захворювання, які протікають тривало, тобто не менше трьох місяців відповідно до Міжнародної класифікації хвороб 10-го перегляду) або мають часто рецидивуючий перебіг і тенденцію до прогресивності, що призводить до глибоких та стійких патологічних змін психіки, які виражаються у глибокому розладі психологічного контакту з реальною дійсністю, виражених порушеннях мислення, свідомості, пам'яті, афекту, поведінки, критичних здібностей [4, с.174]. До таких хвороб відносяться епілепсія, шизофренія, прогресивний параліч та інші важко виліковні та невиліковні хвороби.

Але необхідно зазначити, що проведеним нами дослідженням, як зазначалося в п.1.1, було встановлено випадки, коли за наявності у особи, яка вчинила насильницький злочин, епілепсії, олігофренії, психопатії судово-психіатричною експертизою таких осіб було визнано осудними. А тому, на нашу думку, при вирішенні питання про співвідношення осудності та неосудності осіб саме з психічними аномаліями слід говорити про такі форми перелічених захворювань, які повністю призводять до глибоких та стійких патологічних змін психіки, порушуючи при цьому судження, поведінку і здатність усвідомлювати та оцінювати реальність.

Отже, як висновок можна зазначити:

1. Питання про співвідношення осудності та неосудності осіб, які вчинили насильницькі злочини і мають психічні аномалії, в практичній діяльності вирішується виходячи з необхідних критеріїв осудності та неосудності - юридичного та медичного: здатності або нездатності особи віддавати звіт своїм діям під час їх вчинення, тобто здатності або нездатності усвідомлювати фактичний характер своїх дій та їх суспільну небезпеку, а також здатності або нездатності особи керувати вчиненими діями, та відсутністю або наявністю у особи психічних захворювань.

2. Судово-психіатрична оцінка таких видів психічних аномалій як хронічний алкоголізм I та II стадії, олігофренія в стадії легкої та поміркованої дебільності, істероїдна, збуджена, компенсаторна та мозаїчні психопатії, опійна, гашишна, кокаїнова наркоманії, полінаркоманії, органічні ураження головного мозку, педагогічна занедбаність як правило, не представляє значних труднощів. Особи з такими психічними аномаліями у 100% випадків визнаються осудними.

3. Особи, які вчинили насильницькі злочини і мають психічне захворювання "шизофренія" переважно визнаються неосудними.

Список використаних джерел

1.Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ: Атіка, 2008. 376 с.

2.Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків: Право, 2010. 455 с.

3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 496 с.

4.Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.; за ред. П.П. Андрушка, П.С. Матишевського, С.Д. Шапченка. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

Кропива О.С., студент групи МФРп-171,
факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Кальницька К.О.**, к.психол.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет

РІВЕНЬ ІНВАЛІДИЗАЦІЇ ПІСЛЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ОСІБ З ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ

Щорічно світова статистика фіксує 200 випадків черепно-мозкової травми (ЧМТ) на 10000 населення. Половина всіх випадків травми голови виникає внаслідок дорожньо-транспортних пригод. За даними Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я за останні 10-15 років кількість випадків ЧМТ збільшилася в середньому на 2 %, щорічно в світі отримують черепно-мозкову травму понад 10 млн. осіб. Поширеність ЧМТ в Україні серед всього населення становить у різних регіонах України в середньому від 4 до 4,2 випадків на 1000 населення. У структурі травматизму на частку ЧМТ припадає 2/3 смертельних випадків. Кожного року в Україні від черепно-мозкової травми помирає 10-11 тис. осіб, тобто рівень смертності становить 2,4 на 10 тис. На сільську місцевість припадає 1/3 всіх ЧМТ [4].

У статистиці травматизму пошкодження головного мозку становлять 25-30 % всіх травм, на їх частку припадає більше половини смертельних випадків. Останні десятиліття відзначаються збільшенням не тільки кількості черепно-мозкових ушкоджень, а й більш тяжким їх перебігом. Це пов'язано зі збільшенням кількості транспортних засобів, стрімкою урбанізацією, недостатнім дотриманням правил вуличного руху окремими водіями і пішоходами, особливо в нетверезому стані, поганим станом доріг, тощо. Як правило, травмуються люди молодого, найбільш працездатного віку, що надає проблемі не тільки медичного, але й важливого соціального значення. Травматичні пошкодження черепа та

головного мозку складають 30-40% усіх травм і займають перше місце за показниками летальності та інвалідизації серед осіб працездатного віку [3].

Вироблення навичок самообслуговування дає можливість хворому звільнитись від сторонньої допомоги, активно пристосуватись до різних життєвих ситуацій, підвищити свою роль як члена малої соціальної групи (сім'ї).

У структуру соціально-реабілітаційного процесу включаються медична, соціальна, психологічна, педагогічна реабілітація, професійна діагностика і професійна орієнтація, навчання відповідним трудовим навичкам і вмінням, соціально-побутова адаптація, трудотерапія та ін. Лише застосування комплексного підходу в реабілітаційному процесі дозволяє отримати позитивний результат загального процесу реабілітації. Насправді, соціальну реабілітацію можна розглядати і як процес, і як мету, і як частину, і як всеосяжне ціле, бо процес відновлення здібностей хворого внаслідок ЧМТ до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності, те, що сьогодні називають соціальною реабілітацією, веде до реінтеграції такої людини в суспільство і незалежної життєдіяльності.

Умовно виділяють три основні елементи реабілітації:

- 1) медичний (лікувальні заходи, спрямовані на одужання, відновлення, попередження);
- 2) професійний (у вигляді працевлаштування, професійне навчання і перенавчання);
- 3) соціальний (у вигляді соціального, трудового і побутового влаштування).

Широкого застосування в клінічній практиці для оцінки функціонального стану хворого після ЧМТ отримали шкала Ренкіна. Шкалу було розроблено в 1988 році для оцінки функціональних результатів хворих, які перенесли неврологічне захворювання або травму. Шкала Ренкіна дозволяє оцінити ступінь інвалідизації після ЧМТ і включає п'ять ступенів інвалідизації після перенесення травми:

- 0 - відсутність симптомів;
- 1 - відсутність істотних порушень життєдіяльності, незважаючи на наявність деяких симптомів: здатний виконувати всі повсякденні обов'язки;
- 2 - легке порушення життєдіяльності: нездатний виконувати деякі колишні обов'язки, проте справляється з власними справами без сторонньої допомоги;
- 3 - помірне порушення життєдіяльності: потрібна деяка допомога, проте здатний ходити без сторонньої допомоги;
- 4 - виражене порушення життєдіяльності: не може ходити без сторонньої допомоги, нездатний справлятися зі своїми фізичними потребами без сторонньої допомоги;
- 5 - тяжке порушення життєдіяльності: прикутий до ліжка, нетримання сечі і калу, вимагає постійної допомоги та нагляду персоналу [5].

Було проведено дослідження за участі 14 пацієнтів з наслідками ЧМТ тяжкого ступеню на базі Чернігівської міської лікарні №3, нейрохірургічного відділення Чернігівської обласної лікарні, медичного центру «Вітал», РЦ ГО «Інтеграція». Пацієнти досліджувалися з моменту отримання даної травми до резидуального періоду реабілітації. Усі пацієнти перебували у стані, який відповідає 5 ступеню на момент першого звернення до лікарні через ЧМТ (вони перебували в коматозному стані).

Протягом лікарняного періоду реабілітації всі пацієнти проходили курс лікувального масажу, лікувальної фізичної культури у формі занять ранкової гігієнічної гімнастики, лікувальної гімнастики, механотерапії та фізіотерапевтичні методи: електрофорез, бішофітні та кисневі ванни, підводний душ-масаж, аплікації лікувальних грязей, електростимуляцію м'язів.

Повторне тестування всі хворі проходили через 3 місяці після отримання травми, через 1 рік та через 3 роки. Через 3 роки від моменту травмування четверо пацієнтів, що використовували самостійні заняття, активно повернулись до самостійного соціального повсякденного життя, мали стан здоров'я, який відповідає оцінці «2», за шкалою Ренкіна. Пацієнти, що не використовували самостійних занять під час післялікарняного періоду реабілітації, отримали гірші результати, у порівнянні з попередньою групою пацієнтів, за шкалою Ренкіна (див. рис. 1).

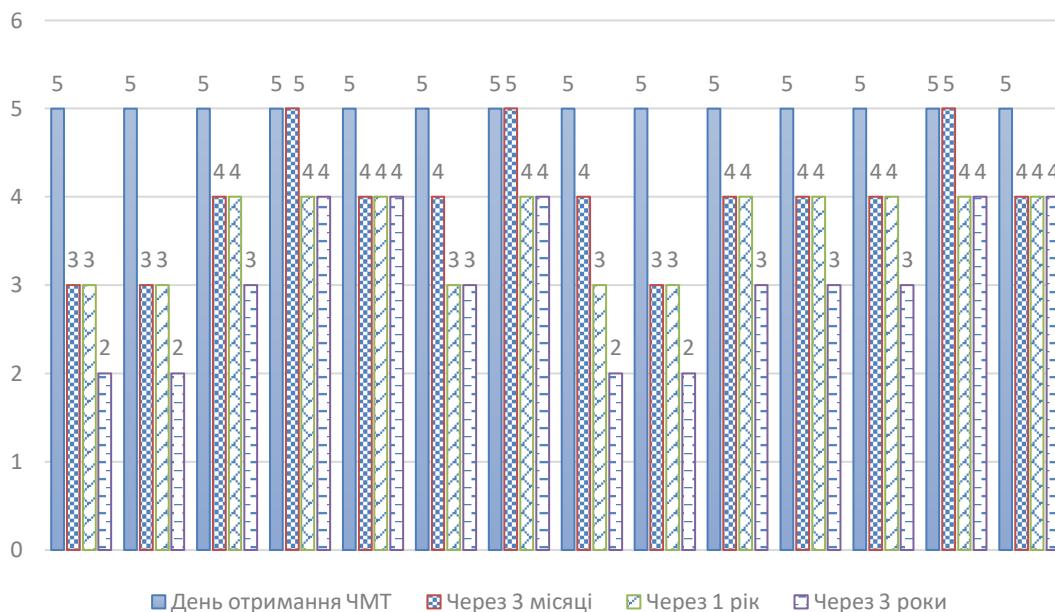

Рисунок 1 - Рівень функціонального стану хворих внаслідок ЧМТ

Отже, можна зробити висновок, що головне в процесі відновлення комплексної життєдіяльності осіб, що перенесли ЧМТ, є самостійні активні заняття, які ведуть, як до фізичної, так і до соціально-психологічної реабілітації. Також можна зробити висновок, що після перенесеної ЧМТ важкого ступеню повне відновлення функціональних можливостей майже неможливе.

Список використаних джерел

1. Кропива О. С. Відновлення повсякденної рухової активності в процесі реабілітації осіб з черепно-мозковою травмою / О. С. Кропива // Юність науки – 2017: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених / О. С. Кропива. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – С. 308–310.
2. Мисула І. Р. Медична та соціальна реабілітація / І. Р. Мисула, Л. О. Вакуленко. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2005. – 402 с.
3. Поліщук М. Є. Закрита черепно-мозкова травма. Сучасний погляд на проблему / М. Є. Поліщук, О. М. Гончарук. // Міжнародний неврологічний журнал. – 2015. – №6. – С. 57–65.
4. Черепно-мозговая травма: современные принципы неотложной помощи / Е. Г. Педаченко, И. П. Шлапак, А. П. Гук, М. Н. Пилипенко. – К: ЗАО "ВІпол", 2009. – 216 с.
5. Patel N et al. Simple and reliable determination of the modified Rankin Scale in neurosurgical and neurological patients: The. Neurosurgery 2012; 71 (5): 971–5.

Лапа І.В., студент 2 курсу, група ЗМКПРп-171, юридичного факультету
 Науковий керівник: **Берднік І.В.**, к.ю.н., доцент
 Чернігівський національний технологічний університет
 e-mail: *kriminal409@ukr.net*

СИСТЕМА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

З часу проголошення незалежності Україна перебуває в процесі реформування системи органів державної влади та системи місцевого самоврядування, форм і методів їх роботи, територіальної організації влади, пошуку способів й інструментів забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Невідкладним завданням, що потребує своєчасного вирішення Українською державою в сучасних умовах, залишається успішне завершення реформи

правоохоронної системи та низки інших. Це не можливо здійснити без належного теоретичного осмислення природи і сутнісних характеристик правоохоронної діяльності, врахування закономірностей реформування цього напрямку державної діяльності в зарубіжних країнах.

Прокуратура Німеччини була створена в 1818 р. і проголошена таким органом, який повинен неупереджено здійснювати правоохоронні функції. Діяльність прокуратури регулюється федеральним Законом про судоустрій, Кримінально-процесуальним кодексом, Положенням про організаційну структуру прокуратури і Правилами внутрішнього розпорядку прокуратури [1, с. 191].

Прокуратура в системі поділу влади є частиною виконавчої влади, а не судової. Прокуратура відноситься до адміністративних відомств в системі виконавчої влади, це відомство в системі юстиції. При цьому організаційно органи прокуратури належать до судової системи: в кожному суді загальної підсудності є відповідна прокуратура.

При Верховному федеральному суді функції прокуратури здійснюють Генеральний федеральний прокурор і підлеглі йому федеральні прокурори (всі вони діють під загальним керівництвом міністра юстиції ФРН). Генеральний федеральний прокурор призначається президентом ФРН за згодою Бундесрату. Федеральний міністр юстиції здійснює службові наглядові функції відносно Федерального генерального прокурора і працюючих при ньому федеральних прокурорів. Федеральний генеральний прокурор не має права давати вказівки прокурорам земель.

При вищих судах землі, судах землі і дільничних судах діють відповідні прокурори, загальне керівництво якими, в свою чергу, здійснює міністр юстиції кожної з земель; відповідно земельне управління юстиції здійснює нагляд за органами прокуратури тієї землі, на якій вони територіально розташовані. При цьому прокуратури при земельних судах підлеглі генеральним прокурорам прокуратури при Вищому земельному суді. Повноваження дільничних прокурорів (це їх офіційна назва) обмежені - вони можуть виступати тільки в дільничних судах. Посадові особи прокуратури зобов'язані керуватися законними вказівками вищестоящих прокурорів.

Головне завдання прокуратури в Німеччині - здійснення кримінального переслідування. Прокуратура - це орган, який правомочний і зобов'язаний починати кримінальне переслідування, ухвалювати рішення про закінчення розслідування, з'ясовувати обставини справи, збирати докази. Прокуратура вирішує, чи досить у кожному конкретному разі підстав для порушення кримінальної справи. Тільки прокурор може ухвалювати рішення про закінчення розслідування шляхом пред'явлення публічного обвинувачення або припинення справи.

Кримінальне судочинство відкривається на основі пред'явленого прокурором обвинувачення. Прокурор бере участь у судочинстві, не будучи при цьому стороною процесу. Його участь зводиться до того, щоб «бути об'єктивним». З іншого боку, прокурор не може відкликати обвинувальний акт, якщо суд прийняв справу до свого виробництва (до початку відкриття головного судового розгляду). При винесенні рішення суд не зв'язаний з оцінкою прокурором обставин справи і запропонованої ним міри покарання [2, с. 192-196].

У касаційному судочинстві участь прокурора виявляється в тому, щоб винесене судом рішення відповідало закону. У цьому випадку прокурор може, якщо вважатиме за необхідне, внести протест на користь осудженого судом першої інстанції. Крім того, будь-який внесений прокуратурою протест може вплинути на рішення в частині зміни покарання, що опротестовується, винному на його користь або скасування винесеного раніше вироку.

У Відному законі до Закону про судоустрій передбачено положення, за яким земельне законодавство може розширити компетенцію прокурора. Так, у ряді земель до компетенції прокуратури входить розв'язання окремих питань цивільного права. Прокурор правомочний порушувати справу про визнання шлюбу недійсним, клопотати перед судом про визнання

особи недієздатною, порушувати справу з метою встановлення факту смерті особи, що вважалася такою, що безвісті пропала [3, с. 52].

Розслідування кримінальних злочинів проводить поліція, що підпорядкована Федеральній владі або міністру внутрішніх справ відповідної землі. Формально право видання законодавства про поліцію і управління нею було закріплене Конституцією 1949 р. за землями. Проте Федерація наділялася правом створювати "...органи охорони кордонів федерації, центральні органи поліцейської розвідки та інформації..." (ч.1 ст. 87 Конституції ФРН) [4, с. 44].

Поліція ФРН працює в складі Міністерства внутрішніх справ, компетенція якої значно ширша ніж МВС інших країн. Фактично МВС ФРН контролює всі основні сфери внутрішнього життя країни. "Структура Федерального Міністерства внутрішніх справ ФРН включає: центральний відділ, що виконує організаційно-штабні функції і функції взаємодії; відділ, який регулює основні питання внутрішньої політики; відділ, що здійснює контроль за дотриманням Конституції, державного права і управління; відділ, що регулює структуру управління, комунальне господарство, статистику, державну звітність і облік; відділ, що займається справами біженців, вигнанців, потерпілих від воєн і справами культури; відділ, що займається внутрішньою безпекою держави; відділ, що займається питаннями роботи засобів масової інформації, спортивних організацій; відділ цивільної оборони, захисту від катастроф, попередження нещасних випадків; відділ, який розробляє і реалізує норми, що регулюють правове становище державних службовців та інші особливості державної служби; поліція" [4, с. 33].

Федеральна кримінальна поліція, як спільна служба федерації і земель, створена в 1951 р. для боротьби з кримінальною злочинністю на території федерації. Ця установа наділена не тільки функціями координації діяльності поліції земель, але й безпосередніми виконавчими функціями. Вона може сама вести кримінальне переслідування на прохання земельної влади або за розпорядженням федерального Міністра внутрішніх справ, при цьому Федеральна кримінальна поліція служить центром інформації і зв'язку між усіма поліцейськими службами Німеччини по запобіганню злочинам.

До обов'язків Федеральної кримінальної поліції як центральної служби входить збір і аналіз інформації; централізація служби по встановленню особи злочинця і судово-медичній експертизі; централізація служби по управлінню об'єднаною електронною мережею передачі поліцейських даних, яка поділяється на федеральну і земельну; координація органів судової медицини; статистика і аналіз злочинів; надання підтримки поліції земель в роботі по запобіганню злочинам; спостереження за дотриманням законів і науково-дослідна робота в галузі кримінології.

Система правоохоронних органів Франції, маючи немало однакових ознак з системою правоохоронних органів Німеччини, має й окремі, лише їй притаманні особливості.

Органи прокуратури у Франції входять в систему міністерства юстиції. Прокурори перебувають під керівництвом і контролем вищестоящих керівників і підпорядковані міністру юстиції (ст. 5 Органічного Закону "Про статус магістратури" [5, с. 279].

У відповідності зі ст. 31, 32 КПК Франції прокуратура в кримінальному процесі здійснює кримінальне переслідування і вимагає застосування закону, забезпечує виконання судових постанов. Ст. 751-2 Кодексу судоустрою закріплює положення, за якими прокуратура офіційно бере участь у цивільному процесі по розгляду справ, здійснює нагляд за виконанням законів, судових постанов і рішень [2, с. 332].

На французьку прокуратуру покладене порушення кримінального переслідування, нагляд за органами розслідування і керівництво ними, підтримка обвинувачення в суді при розгляді кримінальних справ, контроль за законністю судових актів, забезпечення виконання вироків і рішення судових органів. При розгляді в суді цивільних спорів прокурор може виступати як так звана приєднана сторона, роблячи висновок з приводу законності заявленого в суді позову. У деяких випадках він може виступати в цивільному процесі і з самостійною позовною вимогою від імені держави.

Генеральний прокурор при Касаційному суді зі своїм апаратом посідає особливе місце в системі органів прокуратури, оскільки його функції обмежені виступами в цьому суді.

При кожному апеляційному суді є генеральний прокурор зі своїми помічниками, головний з яких має звання Генерального адвоката. Генеральний прокурор безпосередньо підпорядкований Міністру юстиції і, в свою чергу, має право давати вказівки всім посадовим особам прокуратури в межах компетенції апеляційного суду. Під його наглядом перебувають і всі посадові особи судової поліції. Генеральний прокурор особисто або через своїх заступників підтримує обвинувачення в апеляційному суді і в суді присяжних, які функціонують у місці знаходження апеляційного суду.

Республіканські прокурори (так у Франції називають прокурорів нижчої інстанції, що мають, проте, широкі повноваження) знаходяться при виправних судах і здійснюють кримінальне переслідування по всіх кримінальних справах в районі дії цього суду. Вони особисто або через своїх заступників підтримують обвинувачення в більшості судів присяжних, у виправних судах, а також, при необхідності, в поліцейських судах.

Компетенція поліції визначена Законом Франції № 81-82 від 2.02. 1981р. “Про посилення безпеки і захисту свободи особи” [5, с.51]. Цей закон значно розширив підслідність кримінальних справ органам поліції за рахунок скорочення підслідності кримінальних справ слідчим суддям. Особливо великі повноваження офіцерів судової поліції при проведенні розслідування відносно так званих явних злочинів, безпосередньо після їх здійснення. Попереднє слідство, здійснюване звичайно після поліцейського дізнання, проводить слідчий суддя.

Судова поліція перебуває під контролем одночасно з боку прокуратури, звинувачувальної камери в сфері здійснення слідчих дій та вищестоящих поліцейських чинів.

В КПК Франції (1958 р.) закріплено дві форми попереднього розслідування: попереднє судове слідство, здійснюване судовими чиновниками - слідчими суддями, і дізнання, або поліцейське розслідування,

що проводиться прокуратурою і судовою поліцією. Однак ні за кількістю справ, на які поширюється кожна з цих форм, ні за своїм загальним значенням в організації кримінального переслідування, попереднє судове слідство і поліцейське розслідування не можуть бути порівнювані. Попереднє слідство проводиться лише за однією з трьох категорій кримінальних справ - у справах про злочини. Але й тут судовому слідству звичайно передує поліцейське розслідування. Судове слідство за іншими категоріями справ, як правило, не провадиться. На сучасному етапі функціонування системи правоохоронних органів Франції простежується тенденція відмови від функціонування слідчих суддів.

Повноваження судової поліції досить широкі і у справах про злочини, щодо яких повинно провадитися попереднє судове слідство. Формально обсяг повноважень судової поліції в цій сфері ставиться в залежність від того, чи діє поліція за правилами “загального порядку”, чи з приводу так званого явного злочину.

Очолує сучасну поліцію Франції Міністерство внутрішніх справ, що має в своєму розпорядженні величезний адміністративний апарат. Міністр внутрішніх справ, якого призначає президент Республіки, є одним з провідних членів уряду. “У складі МВС Франції діють: Генеральна дирекція Національної поліції; Генеральна дирекція місцевих колективів; дирекція громадської безпеки; дирекція регламентації і права; Центральна дирекція управління; дирекція особового складу і учбових установ поліції; дирекція технічних служб” [4, с. 321].

Окремо в складі центрального апарату Міністерства внутрішніх справ Франції стоїть Генеральна дирекція Національної поліції, очолювана генеральним директором, яка керує всіма поліцейськими силами країни, за винятком Парижа і департаменту Сена - Уаза. Генеральній дирекції Національної поліції Франції підлеглі і керують своїми підрозділами на місцях центральна дирекція судової поліції; центральна дирекція міської поліції; центральна дирекція загальної інформації; дирекція нагляду за територією; центральна служба республіканської безпеки; служба міжнародного технічного співробітництва поліції; служба

повітряної поліції і охорони кордонів; служба офіційних поїздок і безпеки високих посадових осіб.

Таким чином, організаційно-функціональна побудова поліції, прокуратури, судової системи, як складових системи правоохоронних органів, відображає не тільки форму державного устрою Франції як унітарної держави, а і основи, закладені історією Франції як однієї з перших демократій Європи.

Проведений аналіз відносно систем правоохоронних органів Німеччини і Франції показує, що в організаційно-функціональній побудові судових систем ФРН і Франції постулюється принцип спеціалізації судової системи.

Спільною особливістю прокуратури і ФРН, і Франції є належність її до виконавчої влади і підлеглисть міністерству юстиції, при цьому організаційно-функціональна побудова органів прокуратури даних держав характеризується тим, що в сфері компетенції певного суду загальної юрисдикції здійснюють свої повноваження і відповідні органи прокуратури.

Організаційно-функціональна побудова поліції Німеччини і Франції характеризується наявністю підрозділів, покликаних посилювати поліцейські функції, безпосередньо спрямовані на забезпечення громадської безпеки і порядку. У Німеччині до таких підрозділів відноситься поліція готовності, у Франції ці функції покликані виконувати підрозділи Національної жандармерії, особливістю якої є її трикратна підлеглисть Міністерству внутрішніх справ, Міністерству оборони, Міністерству юстиції. Іншою відмінною рисою поліції Німеччини і Франції є те, що Міністерства внутрішніх справ даних країн, у складі яких функціонують поліцейські служби, посідають одне з центральних місць у державному механізмі і мають відчутний політичний вплив на різні сфери життєдіяльності держави.

Розглянуті особливості організаційно-функціональної побудови систем правоохоронних органів національних правових систем Німеччини і Франції дозволяють виділити спільні характеристики, властиві системам правоохоронних органів Німеччини і Франції. До таких належать постульований принцип спеціалізації в організаційно-функціональній побудові судових систем Німеччини і Франції, подібність в організаційно-функціональній побудові прокуратури і поліції, а також їх компетенція. При цьому організаційно-функціональна побудова систем правоохоронних органів Німеччини і Франції характеризується також рядом специфічних особливостей, що пояснюється насамперед, різною формою державного устрою: Німеччина - федеративна держава, Франція - унітарна.

При цьому, в основі організаційно-функціональної побудови системи правоохоронних органів даних країн закладені єдині принципи, що мають більше саме спільних характеристик і ознак, ніж відмінностей. Це дозволяє сказати про наявність певної залежності організаційно-функціональної побудови системи правоохоронних органів від особливостей національної правової системи певної правової сім'ї.

Організаційно-функціональна побудова системи правоохоронних органів, а точніше судової системи, прокуратури і поліції, інших країн, національні правові системи яких входять до романо-німецької правової сім'ї, в своїй основі мають багато спільних рис з організаційно-функціональною побудовою систем правоохоронних органів Німеччини і Франції [2, с. 87].

Вищесказане дозволяє визначити тип романо-німецької системи правоохоронних органів як сукупність подібних ознак і характеристик, а також єдиних принципів організаційно-функціональної побудови систем правоохоронних органів національних правових систем, що належать до романо-німецької правової сім'ї, на основі спільних рис національних правових систем даної правової сім'ї.

Нарівні з системами правоохоронних органів національних правових систем романо-німецької правової сім'ї, а саме Німеччини, Франції, дослідження систем правоохоронних органів національних правових систем Англії і США як основоположних представників сім'ї загального права необхідне і важливе для досягнення мети даного дослідження, оскільки англо-американська правова сім'я так само, як і романо-німецька, є однією з основних правових сімей сучасності, маючи європейське історичне коріння, високий рівень впливу на правовій карті світу, а також має високий рівень гармонізації з міжнародним правом.

Список використаних джерел

1. Мельник Ю. В. Проблеми ефективності законодавства, що регулює діяльність місцевих органів виконавчої влади. *Правове регулювання економіки*. К. : КНЕУ, 2005. С. 191–199.
2. Бобриня И. В. Правоохранительные органы: учеб. пособ. / И. В. Бобриня. Саратов : Велга, 1997. 228 с.
3. Савюк Л. К. Правоохранительные и судебные органы: учебн. / Л. К. Савюк. М. : Юристъ, 2004. 464 с.
4. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підручник / О. С. Захарова, В. Я. Карабань, В. С. Ковальський (кер. авт. кол.) та ін. ; відп. ред. В. Маляренко. К.: Юрінком Інтер, 2004. 376 с.
5. Правоохранительные органы: учеб. [для студентов юрид. вузов и фак.] / К. Ф. Гуценко, М. А. Ковалев; под ред. К. Ф. Гуценко ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. М. : Зерцало, 1998. 366 с.

Левченко М.Ю., студентка 3 курсу, група ППР 161, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І.Г.**, ст. викладач кафедри
цивільного, господарського права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: mashalevchenko99@ukr.net

РЕЧОВЕ ТА ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Проблема порівняння речового та зобов'язального Римського права є і зараз досить актуальною, тому, що подані інститути приватного права становлять важливу частину сучасного цивільного права та романо-германської правової сім'ї, а їх розмежування є надзвичайно важливим для нормального розуміння та функціонування системи права. До речового та зобов'язального права зверталися практично всі давньоримські знавці в галузі права, їх положення містилися в найбільш відомих тогочасних законах та інших актах.

Право на речі представляло собою зібрання правових норм, що встановлюють постійні правомочності носіїв права безпосередньо і в своїх інтересах повністю або частково користуватися речами, а всі інші особи були зобов'язані не перешкоджати їм у цьому. Зобов'язальне право являло собою зібрання правил, за якими встановлювалися права певних суб'єктів, які називаються кредиторами, вимагати від строго визначених осіб, які називаються боржниками, певних дій, які в кінцевому підсумку мали майнову природу.

На підставі приписів стародавнього права встановлювалася безпосередня влада носіїв речово-правових правомочностей над речами, а так, як при цьому існували і зобов'язання всіх інших осіб поважати цю владу, в речово-правових відносинах встановлювалася і опосередкована влада над цими особами [1, с. 234-235].

Класифікація майнових прав на речові і зобов'язальні права не згадується у римських юристів. Вони говорили про відмінність *actiones in rem* (позови речові) і *actiones in personam* (позови особисті). Розмежування ж речових і зобов'язальних прав вироблено вченими пізніше, однак на матеріалі, що міститься у римських юристів [2, с. 60].

Одне з головних завдань римського цивільного права є розподіл майнових благ, насамперед речей, якими володіє дане суспільство, між окремими його членами. Засобом такого розподілу є надання членам суспільства суб'єктивних речових прав. Відповідно до цієї функції кожне речове право являє собою деякий безпосередній зв'язок особи з річчю - *jus in rem*: річ належить певній особі, отож усі інші члени даного суспільства зобов'язані визнавати цей зв'язок приналежності і не порушувати його своїми діями. З огляду на це усяке речове право має характер абсолютного права в тому розумінні, що воно адресовано до всіх і у випадку порушення захищатиметься проти всіх [3, с. 113].

Речове право надає особі юридичне панування над річчю. Але саме панування може бути різного ступеня і різного змісту, внаслідок чого і речові права не однакові.

Основне речове право – право власності: воно надає власнику повну владу над річчю. Але крім права власності, можливі речові права обмеженого змісту або речові права на чужу

рiч . Коли рiч належить на правi власностi одному, але iнша особа має на неї таке ж безпосереднє, отже, речове, право, лише обмежена за своїм змістом [4, с. 319].

У римському правi сформувався розгорнута класифікація речей, в якій було зафіксовано досвід узгодження iндивідуальних волевиявлень, втілених у окремих об'єктах. Класифікація речей містила якості, що здавалися значущими для цивільно-правового обороту і для правових форм розподілу між суб'єктами освоєного предметного простору [5, с. 76].

Речовому праву як абсолютному протиставляється зобов'язальне право як право відносне. Зобов'язальні вимоги адресуються лише одній особі - боржнику, а тому вони є не *jus in rem*, а *jus in personam*; тільки дана особа може порушити право кредитора (не повернути боргу) і тому тільки проти цієї конкретної особи може знадобитися захист.

Наприкінці III ст. до н. е. у джерелах римського права з'явився термін *obligatio*, яким позначалося зобов'язання. Зазначалося, що зобов'язання (*obligatio*) являє собою правові кайдани, які примушують нас щось виконати згідно із законом нашої держави (I. 3. 13.).

«Значення зобов'язання полягає не в тому, щоб зробити нашим який-небудь тілесний предмет або який-небудь сервітут, а щоб зв'язати перед нами iншого, аби він нам щось дав, зробив або надав» (Д. 44.7.3) [6].

Зобов'язальне право, як і речове право, є частиною майнового права. Різниця між речовим і зобов'язальним правом найяскравіше виступає в тих випадках, коли предметом зобов'язання є також якась певна рiч. Договір продажу сам по собі ще не дає покупцю речового права власності, а лише створює в його особі зобов'язальне право вимагати від продавця передачі речі. Речового права, безпосереднього юридичного зв'язку з рiччю, простий зобов'язальний договір не встановлює: він пов'язує особу з особою, але не особу з рiччю. Для встановлення останнього - речово-правового зв'язку необхідний особливий акт передачі (*traditio*) [4, с. 318].

Зобов'язання – це правовідносини, в яких сторонами є кредитор і боржник, а їх зміст складають права й обов'язки сторін. Сторону, що має право вимагати, називають кредитором, а сторону, зобов'язану виконати вимогу кредитора, – боржником, або ж дебітором. Предметом зобов'язання завжди є дія, що має юридичне значення і правові наслідки. До виникнення зобов'язання боржник абсолютно не обмежений у своїй поведінці. Вступивши в зобов'язання, він певним чином обтяжує себе обіцянками, обмежує свою свободу, покладаючи на себе правові обов'язки [7, с. 356].

Зміст зобов'язань може бути надзвичайно різноманітним. Він може полягати в обов'язку передати кредиторowi якусь рiч (наприклад, при купівлі-продажу) - *dare*, в обов'язку щонебудь зробити або не робити - *facere* або *non facere* (побудувати будинок, не перешкоджати мені ловити рибу у вашому ставку і т. п.), в обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду - *praestare*. Взагалі все те, що можливо і що не суперечить закону, може бути предметом зобов'язання. Зобов'язання є тією юридичною формою, за допомогою якої люди задовольняють свої найрізноманітніші конкретні потреби, регулюючи свої відносини [4, с. 376-377].

Для з'ясування характеру речових і зобов'язальних відносин варто проаналізувати такі відмінності між цими двома інститутами:

1. Основна відмінність полягає в об'єкті права. Об'єкт речового права – завжди рiч, зобов'язального права – дії, правові вимоги здійснювати певні дії. До речових прав відноситься: володіння, право власності, сервітути, iнші права на чужі речі (емфітевзис, суперфіцій, заставне право). Зобов'язальні права виникають із договорів та iнших дій. Це великий розділ приватного права, що об'єднує договірне право, деліктне право та зобов'язання, що виникають із позадоговірних правомірних дій.

2. Речові права мають абсолютний характер, зобов'язальні – відносний. Через це захист речових прав є абсолютним, а зобов'язальних – відносним. Ця відмінність зумовлена характером правових відносин. Суб'єкт речових прав у процесі здійснення їх вступає у правові відносини з усіма, хто його оточує. З одного боку – він, з iншого – абсолютно всі, хто його оточує. Суть цих правовідносин полягає в тому, що суб'єкт речового права має певні

правомочності на річ, а всі, хто його оточує, зобов'язані поважати його права, додержуватися їх і не порушувати. Порушником речового права може виявитися кожен, навіть якщо він цього не бажав і не знав про порушення. Отже, відповідачем за речовим позовом може бути кожен, навіть той, хто особисто не порушував речових прав їх носія.

3. Більшість речових прав строками не обмежено. Тільки особисті сервітути обмежені часом життя їх суб'єкта (довічні). Всі зобов'язально-правові відносини – це тимчасові відносини, розраховані на певний строк. Права, що виникають з таких відносин, припиняються одночасно з припиненням зобов'язань.

4. Речові і зобов'язальні права відрізняються за змістом і обсягом. Зміст речових прав встановлюється законом, а зобов'язальних, як правило, зумовлюється договором. Речові права за своїм обсягом ширші, ніж зобов'язальні (наприклад, права власника і права наймача речі). Суб'єкт речового права має можливість безпосереднього впливу на річ щодо здійснення своїх правомочностей (наприклад, власник сам володіє, користується і розпоряджається своєю річчю). Наймач користуватися і володіти річчю може від імені власника, а не від свого. Правомочності розпорядження він взагалі не має.

5. Суб'єкт речового права пов'язаний з річчю – де б не була річ, володілець має право вимагати її повернення від будь-кого, хто її незаконно утримує. Римське приватне право виходить із принципу необмеженої віндикації, за яким власник міг витребувати свою річ від кожного, у кого вона перебуває. Власник має право витребувати свою річ у третьої особи, навіть якщо вона не знала про те, що річ чужа. Зобов'язальні права так не пов'язані зі своїм суб'єктом [2, с. 354-355].

Таким чином, можна зробити висновок, що речове право і зобов'язальне має ряд відмінних рис. Вони різняться за об'єктами права, характером, строком дії, змістом і обсягом та іншими ознаками. За речовим правом суб'єкту надається право в особистих інтересах постійно і безпосередньо, повністю або частково на власний розсуд використовувати будь-які речі, а зобов'язальне – встановлює право висування вимоги однією особою до іншої здійснити певні дії майнового характеру або утриматись від таких дій.

Список використаних джерел

1. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право: базовый учебник. / под ред. проф. В. А. Томсинова; перевод с македонского д. ю. н. проф. В. А. Томсинова и Ю. В. Филиппова. М.: ИКД «Зерцало-М», 2003. 448 с.
2. Новицкий И. Б. Римское право : учебник для академического бакалаврата. М.: Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2015. 298 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/nov/08.php (дата звернення 29.10.2018)
3. Орач Є. М., Тищик Б.Й. Основи римського приватного права: навчальний посібник. Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. 238с.
4. Покровский И. А. История Римского права / вст. ст., пер. с лат. А. Д. Рудокваса. СПб.: Летний сад, 1999. 538 с. URL: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1524230079> (дата звернення 5.11.2018)
5. Основи римського приватного права: підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
6. Дигесты Юстиниана. URL: <http://www.digestaiust.narod.ru> (дата звернення 15.11.2018)
7. Підпригора, О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підруч. 2ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

Лось А.Ю., студентка 2 курсу, група КІР 173, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І.Г.**, ст. викладач кафедри
цивільного, господарського права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: losnastia090800@gmail.com

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Римське спадкове право нерозривно пов'язане зі становленням інститутів власності та сім'ї. Свою чергу спадкове право має безпосередній зв'язок як із майновими, так і з сімейними відносинами. Саме тому спадкове право і в системі римського приватного права, і в сучасних правових системах є одним із найосновніших інститутів, оскільки в будь-який час та в будь-якій державі існують власність та сім'ї.

Спадкові відносини виникають у випадку смерті громадянина або ж оголошення його померлим, у порядку встановленому законом. Спадкування - це перехід майна померлої особи до іншої особи (осіб). За допомогою цього інституту забезпечується збереження в цілісності майна померлого і перехід цього майна до правонаступників.

У Стародавньому Римі розрізняли спадкування за заповітом та спадкування за законом. Вважається, що спадкування за законом виникло раніше спадкування за заповітом. Заповіт, як правило, охоплював майнову частку спадщини і в цьому сенсі він було виразом права власності, продовженням права індивідуальної власності. Заповіт займав настільки істотне місце в сімейному і майновому житті римлянина, що в римській юридичній традиції склався своєрідний культ заповіту. Як зазначав Ульпіан, заповіт - це правомірна фіксація нашого наміру, складеного в урочистій формі для того, щоб воно мало силу після нашої смерті [1, с.436]. Однак, заповітом визнавалося не будь-яке розпорядження на випадок смерті, а тільки те, зміст якого чітко визначав коло спадкоємців (*heredis institutio*).

Науковці у сфері римського права більш-менш однаково трактують термін «заповіт». Наприклад, З.М. Черниловський визначав, що заповітом ми називаємо одностороннє формальне цивільно-правове розпорядження особи на випадок його смерті. Через заповіт особа отримує можливість призначити собі спадкоємця або спадкоємців, надати заповідальні відмови, відпустити на волю рабів і вказати їх в числі спадкоємців, встановити своєю волею опікуна (вдови, дітей), розпорядитися щодо похорону, гробниці і тощо [2, с. 209].

І. Пухан та М. Поленак-Акимовська зазначають, що заповіт був особистим, формальним, урочистим волевиявленням спадкодавця про те, кому дістанеться і як розподілиться його майно в разі смерті. Це був односторонній акт спадкодавця [3, с 175].

На думку О.А. Підпригори та Є.О. Харитонова, заповіт - це розпорядження з відкладальною умовою, бо воно набуває чинності лише з настанням конкретної умови, а саме - смерті заповідача. Ця обставина і зумовила жорсткі вимоги до заповіту, оскільки в разі сумніву в будь-якому положенні заповіту спитати про дійсний намір заповідача вже неможливо [1, с. 436]. Отже, бачимо, що визначення по своїй суті є ідентичними.

Враховуючи викладене, можна визначити, що заповіт - це розпорядження особи на випадок смерті, що містить призначення спадкоємця; одностороннє волевиявлення, на підставі якого можуть виникнути права та обов'язки у спадкоємців. При заповіті відсутня згода двох сторін, тому заповіт не визнається договором.

Для того, щоб заповіт мав юридичне значення, його повинна була скласти фізична особа, яка на момент складання заповіту мала загальну право- і дієздатність у галузі майнових відносин (активна заповідальна правоздатність). Втрата її на момент смерті заповідача не робила заповіт недійсним.

Як визначає В.В. Піляєва, встановлення спадкоємця - це головна частина заповіту, що надавала юридичну силу всьому його змісту. Вона повинна була бути викладена у будь-якому заповіті у вигляді прямого наказу, урочисто, на латині. Тільки в післякласичний період (з 339 р.) стали допускати більш вільну форму і грецьку мову заповіту [4, с.183].

У «праві Юстиніана» заповідальної правоздатності не мали раби, перегріни (однак вони могли заповідати «за власним правом»), віровідступники, еретики, душевнохворі, неповнолітні (навіть за згоди піклувальника), марнотратці, підвладні, глухонімі від народження, а також ті, які не могли висловити свою волю загальнодоступним способом. Особливе правило було встановлено для жінок: до II ст. вони взагалі не могли бути заповідачами, навіть якщо були *persona sui juris*. З II ст. їм надається право заповідати, але лише зі згоди опікуна [1, с.437]. Спадкоємець, для того щоб прийняти спадщину, повинен був також володіти заповідальною правоздатністю, але пасивною.

Отже, Заповіт мав юридичну силу, якщо є сукупність певних умов: а) укладення у встановленій формі; б) активна заповідальна правоздатність заповідача (*testamenti factio activa*); в) призначення спадкоємцем особи, яка має пасивну заповідальну правоздатність (*testamenti factio passiva*).

Форма заповіту в різні історичні періоди була різною. Найбільш формалізованою і громіздкою вона була у стародавні часи, поступово спрощувалася, але все ж таки і в юстиніанівський період була достатньо складною. Існували приватні та публічні заповіти.

Приватні заповіти – це такі заповіти, які укладалися без участі органів державної влади. Залежно від форми волевиявлення приватні заповіти могли бути письмовими і усними. Укладення заповіту в будь-якій формі відбувалося у присутності семи свідків (у деяких випадках – восьми). За свідків брали тільки вільних та дієздатних осіб. Свідками не могли бути: жінки, глухі, німі, сліпі, особи, над якими заповідач мав батьківську владу, спадкоємці, їх друзі, марнотрати, особи, позбавлені заповідальної правоздатності та інші, визначені категорії осіб.

Для письмових заповітів встановлювалися особливі вимоги щодо їх складання. Заповіт, як правило, укладався особисто заповідачем і підписувався ним власноручно у присутності семи свідків. Якщо заповідач не міг підписати заповіт, то запрошували восьмого свідка, який підписував заповіт і вказував, що він це робить за дорученням заповідача. Свідки засвідчували заповіт своїми підписами та скріплювали печатками. Усний заповіт оголошувався у присутності восьми свідків мовою, зрозумілою для всіх [5, с.118-119].

В деяких випадках формальності, необхідні для укладення заповіту, певним чином модифікуються, відзначає І.О. Покровський. Так, якщо спадкодавець незрячий, то необхідна участь нотаріуса. Якщо заповіт здійснюється під час епідемії, коли одночасна присутність багатьох осіб може бути небезпечна, виконання спеціальних процедур не вимагається. Якщо заповіт містить тільки розподіл спадку між законними дітьми, то достатньо власного письма заповідача без будь-яких свідомих підписів [6, с 390].

Крім того, в окремих випадках допускалося складання заповіту у спеціальних формах. Так, військовослужбовці (солдати) могли здійснити заповіт під час служби без будь-яких формальностей внаслідок «крайньої недосвідченості» у справах. Селянам дозволялося укладати заповіти усно у присутності п'яти свідків, якщо заповідач був неграмотним і не міг власноручно підписати заповіт. Під час епідемій не вимагалася присутність при укладанні заповіту всіх свідків разом. Письмові заповіти висхідних родичів на користь низхідних дозволялося укладати без залучення свідків [3, с 176].

Напротивагу приватними, існували публічні заповіти, що укладалися безпосередньо за участю органу державної влади за допомогою двох способів: по-перше, шляхом внесення усної волі заповідача до протоколу суду (судовий заповіт), а по-друге, шляхом передачі до імператорського архіву на зберігання письмового заповіту (заповіт, який подавався імператору).

До змісту заповіту могли також включатися, також, деякі інші розпорядження: відкази (легати), звернення до честі іншого (фідеїкоміси), призначення опікунів для малолітніх спадкоємців тощо.

Легат - це скорочення спадщини, за допомогою якого спадкодавець бажає передати третій особі будь-що з того, що повністю належатиме спадкоємцю. Обов'язковою умовою для легата було те, що він повинен бути встановлений виключно для вигоди легатарія (отримувача

легата), а не з метою покарання спадкоємця, бо в такому разі його визнавали недійсним. З огляду на те, що зміст легата визначав заповіт, його не можна було встановити для спадкоємця за законом.

Класичне римське право знало чотири види легатів:

1) через віндикацію - обумовлював передачу певного майна у власність легатарія. Майно вважалося його власністю вже на момент відкриття спадщини, отож, у разі відмови спадкоємця передати йому визначене майно, легатарій отримував віндикаційний позов;

2) через зобов'язання - спадкоємець мусив передати легатарію певну річ. Причому, ця річ не обов'язково була частиною спадкового майна. Спадкоємець повинен був купити зазначену річ у третьої особи та передати її у власність легатарія. Якщо цього не можна було зробити, спадкоємець виплачував легатарію вартість цієї речі;

3) через дозвіл - мав на меті дозволити (*sinere*) легатарію забрати певну річ;

4) через виділення - передбачав попереднє виділення якоїсь речі зі складу спадщини. Таким чином, при визначенні часток майна спадкоємців, таку річ не брали до уваги [7, с.214-215].

Фідеїкоміси - це усне або письмове розпорядження останньої волі, через яке заповідач під чесне слово зобов'язував свого спадкоємця видати третій особі або всю спадщину, або її певну частку.

У житті траплялися випадки, коли легати залишалися без дотримання форм цивільного заповіту, це були, так звані, неформальні легати. Виконувати їх чи ні, було справою совісті спадкоємця. Саме тому ці розпорядження отримали назву - фідеїкоміси, тобто доручене совісті. Довгий час таке прохання вважалося моральним обов'язком, і тільки імператор Август надав йому юридичного значення. Хоча такі розпорядження не користувалися позовним захистом. Проте вже в епоху принципату фідеїкоміси отримали позовний захист, що фактично об'єднало їх із легатами.

Також, у спадковому праві існували такі поняття, як лежача спадщина та відумерла спадщина. Відумерла спадщина - така спадщина, яку не прийняли ні спадкоємці за заповітом, ні спадкоємці за законом. У стародавні часи таке майно вважалося безгосподарним і могло бути захоплене кожним. З епохи ж принципату відумерле майно передавалося державі, а у період абсолютної монархії така спадщина передавалася церкві, монастирю, міській курії.

Відкриття спадщини виникало в момент смерті спадкодавця. Але для того, щоб спадщина стала власністю спадкоємців необхідно було вчинити певні дії, зокрема виявити коло спадкоємців. Проте, особи, які закликаються до спадкування, не одразу набувають права на спадкове майно, їм необхідно прийняти спадщину. Вступ у спадщину міг бути здійснений або прямим волевиявленням, або ж фактичним вступом в управління спадковим майном. У період між відкриттям спадщини та його прийняттям спадкове майно не належало нікому, це була «лежача» спадщина, яка чекає свого суб'єкта [7, с.211].

Заповіт міг бути визнаний недійсним в наступних випадках:

1) відсутність спадкової правоздатності;

2) недотримання форми заповіту;

3) порушення права на обов'язкову частку (право на обов'язкову частку завжди мали низхідні та висхідні родичі, її розмір не мав бути меншим за 1/4 частки, яку отримала б особа при спадкуванні за законом, з відрахуванням боргових зобов'язань заповідача).

Визнання заповіту недійсним відбувалося незалежно від волі спадкодавця. Якщо ж останній сам вважав за необхідне внести зміни до заповіту, то мова йшла не про визнання заповіту недійсним, а про скасування або зміну заповіту. Тут діяло правило: новий заповіт скасовує попередній.

Таким чином, формалізм - це одна з найхарактерніших рис римського спадкового права, проте з часом воно частково поступово вивільнялося від неї. Однак чимало формальних процедур (форма заповіту, порядок відкриття і прийняття спадщини тощо) перейшли та збереглися й у сучасному спадковому праві.

Список використаних джерел

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
2. Черниловский З.М. Римское частное право: Элементарный курс. М.: Новый Юрист, 1997. 224 с.
3. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право: базовый учебник. / Под ред. проф. В. А. Томсинова; перевод с македонского д. ю. н. проф. В. А. Томсинова и Ю. В. Филиппова. М.: ИКД «ЗЕРЦАЛО-М», 2003. 448 с.
4. Пиляева В. В. Римское частное право. СПб. Питер, 2002. 272 с.
5. Агафонов С. А. Римське право: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. К.: КНЕУ, 2005. 143 с.
6. Покровский И. А. История Римского права / вст. ст., пер. с лат. А. Д. Рудокваса. СПб.: Летний сад, 1999. 538 с. URL: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1524230079>. (дата звернення 20.10.2018р.)
7. Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. Основи римського приватного права / За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

Люблінський Р.М., студент II курсу магістратури,
група МКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Петрик О.Л.**, к.н. держ.упр., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: ruslanlyublinskiy@gmail.com

СТАЖУВАННЯ ЯК ОКРЕМИЙ ЕТАП НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ

Попри наявність легального тлумачення «адвокат», законодавство також наводить відповідні вимоги до особи, яка має намір набутти статусу адвоката в Україні. Зокрема, така особа повинна:

- 1) мати повну вищу юридичну освіту;
- 2) володіти державною мовою;
- 3) мати стаж роботи в галузі права не менше двох років;
- 4) скласти кваліфікаційний іспит;
- 5) пройти відповідне стажування (за виключенням окремих випадків);
- 6) скласти присягу адвоката;
- 7) отримати свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю в Україні.

Як можна побачити з наведеного вище, нове законодавство, яке присвячене адвокатурі, дещо ускладнило набуття особою статусу адвоката. У порівнянні зі старим Законом «Про адвокатуру», новий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі - Закон) до вимогів щодо майбутніх адвокатів додав категорію стажування. Але, як зазначає О. Овсяннікова це може бути додатковою причиною або заохоченням для того, щоб отримати професійні навички та знання, трудовий стаж. Чим складніший порядок, тим ймовірніше, що знання, отримані в ході підготовки до складання кваліфікаційного іспиту, під час проходження стажування, стануть у пригоді у подальшій трудовій професійній діяльності адвоката [1].

Проблемами інституту стажування у сфері адвокатури займалися такі вчені як С.Пушко, П. Петренко, М.С. Косенко, В.В. Заборовський, І.І. Задоя та інші.

У колах наукової доктрини інститут стажування сприйняли досить позитивно. Так, наприклад, І.І. Задоя наголошує на тому, що введення інституту стажування є досить доречним, так, як наявність у особи необхідного стажу роботи у сфері права не завжди говорить про її готовність після отримання свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту представляти та захищати інтереси клієнтів або ж надавати їм інші види правової допомоги, які передбачені законом [2].

С.Пушко також реагує позитивно, вказуючи, що така вимога є досить обґрунтованою. Сфера права є різноманітною, і тому не кожна особа, котра має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права, та яка склала кваліфікаційний іспит, уявляє нюанси, які існують у діяльності адвоката [3].

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України Л.І. Ізовітова акцентує увагу на необхідності існування інституту стажування, акцентуючи, що стажування

– це процедура набуття практичних навичок (досвіду), деяке навчання, «протягом якого майбутні адвокати повинні швидкими темпами навчитися орієнтуватися не лише в правовому просторі, але і швидко реагувати та приймати вірні та вчасні рішення при веденні відповідних справ, оволодіти секретами адвокатської професії [4]. Ми також погоджуємося з висловлюваннями науковців, оскільки вважаємо, що майбутньому адвокату потрібно успішно володіти і практичними професійними навичками, а не виключно теоретичними.

Згідно законодавства стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність [5].

Дещо схоже трактування стажування міститься і в Положенні «Про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю». Так, зазначається, що стажуванням є діяльність із формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, отриманих у результаті теоретичної підготовки особи, яка одержала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, щодо її готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [6].

Також варто звернути увагу на те, що стажування особа має проходити у вільний від основної роботи час. Тобто, аспект узгодження графіку проходження стажування покладається на учасників цієї процедури. Дана норма дозволяє обрати оптимальний і зручний час проходження стажування як для адвоката, який є керівником стажування, так і для стажиста.

На базі аналізу статті 10 Закону можна дати визначення особі, яка має намір пройти стажування у адвоката. Отже, стажист – це особа, яка на день початку стажування успішно пройшла кваліфікаційний іспит та отримала відповідне свідоцтво.

Положення «Про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю» ставить певні вимоги до особи стажиста. Такими вимогами є: повна вища юридична освіта, володіння державною мовою, стаж роботи в галузі права не менше двох років, складання кваліфікаційного іспиту, свідоцтво про складення якого є дійсним на день початку стажування [6].

Існує нюанс стосовно керівника стажування. Для адвоката-керівника з боку законодавця ставиться дві основні вимоги:

- 1) стаж роботи такого адвоката має складати не менше п'яти років;
- 2) одночасно адвокат-керівник може прийняти на проходження стажування не більше трьох осіб.

Певна складність стажування полягає у тому, що дана процедура доступна виключно на платній основі. Майбутній стажист зобов'язаний сплатити відповідну суму. Така сума має бути не більше трьох мінімальних заробітних плат на день подачі особою заяви про проходження стажування. Сама сума оплати розподіляється так, як визначено у законодавстві. А визначено те, що 70% від суми залишається у «скарбничці» адвоката-керівника стажування. Тобто, адвокати являються досить таки зацікавленими у процедурі стажування, оскільки це приносить їм певних дохід. Таким чином законодавець простимулював адвокатів до того, щоб вони приймали стажистів та в деякій мірі компенсував їх витрачений час.

П. Петренко відверто заявляє, що стягнення плати за процедуру стажування для отримання майбутнім адвокатом свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю суперечить нормам міжнародних актів і Конституції України, оскільки є очевидно дискримінаційним за ознакою матеріального становища [7].

Існує норма щодо звільнення особи від проходження стажування. Під дане правило підпадає лише одна категорія осіб – це особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки [5].

Стосовно даного моменту, на нашу думку, варто звернутися до зарубіжного досвіду, де список осіб, які звільняються від проходження стажування, значно ширший. Так, наприклад, згідно законодавства Польщі від проходження процедури стажування звільняються:

- професори і доктори юридичних наук;
- особи, які щонайменше три роки займали посаду юриста або старшого юриста Генеральної Прокуратури Казначейства або працювали судовим приставом;
- особи, які працювали суддею, прокурором, юристом чи нотаріусом;
- були судовим та прокурорським експертом, секретарем суду, старшим секретарем суду, аплікантом (стажистом) прокуратури, помічником прокурора, помічником судді, або працювали у Верховному Суді, Конституційному Суді чи у міжнародному судовому органі та ін. [8].

Варто оцінити і законодавство Молдови, де до осіб, які звільняються від проходження стажування і складання кваліфікаційного іспиту належать особи, які мають ступінь доктора, а також особи, які мають стаж роботи на посаді судді або прокурора не менше 10 років, якщо протягом шести місяців після відставки вони подали заяву про видачу їм ліцензії на заняття адвокатською діяльністю. Такими ж правами на тих же умовах користуються також особи, які після відставки з посади судді або прокурора продовжили роботу в галузі права [9].

М.С. Косенко наголошує на тому, що варто доповнити список осіб, які б звільнялися від проходження процедури стажування. Він вважає, що деякі працівники юридичних професій навіть мають дещо більші практичні та теоретичні знання, ніж набуті особою, яка пропрацювала деякий проміжок часу помічником адвоката. При цьому можливі випадки, коли особа, яка кілька років працювала на посаді судді, прокурора, слідчого або нотаріуса, виявивши намір стати адвокатом, буде вимушена проходити «стажування» у особи, яка працює адвокатом. Ще автор додає, що упущення законодавцем наведених вище пропозицій є невиправданим кроком, а тому потребує додаткового опрацювання. Від стажування можуть також звільнитися особи, які мають стаж роботи не менше п'яти років на посадах судді або прокурорські та слідчі працівники органів прокуратури [10]. З такими позиціями, на нашу думку, погодитися досить важко. Адже, професія адвоката, як і інші юридичні професії, наповнена зовсім іншими специфічними професійними особливостями та нюансами, з якими адвокат зустрічається під час провадження адвокатської діяльності.

Згідно уже згаданого нами положення стажування здійснюється протягом шести місяців і обчислюється шляхом сумарного обліку робочого часу стажиста на виконання програми та плану стажування, який має становити не менше 550 годин [6]. У просторі доктрини такий термін сприймається неоднозначно. Зокрема В.В. Заборовський констатує, що на фоні інших зарубіжних країн, – це досить недостатній проміжок часу, протягом якого особа, яка виявила бажання набути статус адвоката, повинна пройти стажування. Вчений наполягає на тому, що існує необхідність проходження претендентом на зайняття адвокатською діяльністю стажування строком не менше 18 місяців, який в разі потреби може бути подовжений ще до 6 місяців. [11].

За результатами стажування керівник стажування складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону. За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону приймає рішення про:

- 1) видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- 2) продовження стажування на строк від одного до трьох місяців.

Рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування може бути оскаржено стажистом адвоката або керівником стажування протягом тридцяти днів з дня його отримання до Ради адвокатів України або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов'язати раду адвокатів регіону видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [5].

Отже, з наведеного вище матеріалу можна зробити висновок про те, що інститут стажування є «молодим» інститутом законодавства про адвокатуру. Даний інститут регулюється і Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і відповідними

Положеннями. Ми вважаємо, що впровадження такого інституту є досить позитивним явищем. Оскільки, на нашу думку, професійний адвокат має володіти не лише теоретичними знаннями, а і практичними професійними навичками та нюансами адвокатської діяльності. Саме завдяки інституту стажування майбутній адвокат і отримує спеціальні професійні навички від керівника – адвоката, які він буде використовувати в подальшому під час провадження самостійної адвокатської діяльності.

Список використаних джерел

1. Овсяннікова О. Стажування кандидата в адвокати: проблем та перспективи. /Вісник Національної академії правових наук України № 4 (75), 2013. URL: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/6462/1/Ovsiannikova_253.pdf
2. Задоя І.І. Проходження стажування особою для набуття права на заняття адвокатською діяльністю / І.І. Задоя /Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Вип. 10-1(1). С. 119–122.
3. Пушко С. Новий закон посилив роль адвокатів у кримінальному процесі, додавши гарантій та можливостей для їх діяльності / С. Пушко /Закон і Бізнес. 2012. № 34 (1073). 13 с.
4. Виступ Л. Ізвітової на круглому столі: Стажування як шлях до самостійної адвокатської діяльності та підґрунтя посилення професіоналізму адвокатів. м. Київ 03 липня 2013 року. URL: <http://web1.unba.org.ua/news/103966>
5. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
6. Положенні «Про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю» URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/site/положення>
7. Стажування для адвокатів хочуть зробити безкоштовним URL: <http://sud.ua/>
8. Право на адвокатуру : Закон від 26 травня 1982 р. з останніми змінами від 23 серпня 2013 р. : URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/zakonodavstvo-pro-adv-polsha-zvedenyj-pereklad.pdf>
9. Об адвокатуре : Закон Республіки Молдова от 19 июля 2002 г. № 1260-XV URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=335889&lang=2>
10. Косенко М. Місце кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури у системі формування професійної адвокатури України / М. С. Косенко // Вісник Академії адвокатури України. 2013. Число 2. С. 97–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2013_2_18
11. Заборовський В.В. Стажування як умова набуття статусу адвоката / Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.37/part_3/28.pdf

Марміль А.В., студентка 2 курсу, група ЗМСРп-171,
факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Ревко А.М.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: golub131395@gmail.com

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Актуальністю роботи є проблема девіантної поведінки особистості та особливостей її профілактики завжди була у центрів наукових пошуків. Відзначимо, що зазначена проблема набула особливої актуальності на сучасному етапі розвитку українського суспільства, оскільки надскладна соціально-економічна, політична ситуація у суспільстві, проведення Операції Об'єднаних Сил на Сході держави негативно вплинули на психологічне самопочуття людей, породжуючи внутрішні конфлікти, напругу і, насамперед, сприяли поширенню поведінкових девіацій.

Девальвація ціннісних орієнтацій, втрата моральних орієнтирів призвела до того, що сучасна молодь – стала саме тією соціальною групою, в якій найчастіше спостерігаються прояви девіантної поведінки, проте внаслідок моральної аномії у суспільстві вони сприймаються як соціально прийнятні.

Метою роботи є аналіз сутності та змісту профілактики девіантної поведінки у молодіжному середовищі.

Девіантна поведінка молоді стала об'єктом дослідження багатьох вчених: Т. Андронюк, Т. Величко, В. Оржеховська, О. Аренз, Н. Перешейна, М. Заостровцева, А. Гонєєв, В. Троцького, М. Алемаськіна, І. Михайлівської, І. Невського, К. Бабенко, та ін.

Розглянувши стан розробленості проблеми профілактики девіантної поведінки серед молоді у науковій літературі, ми дійшли висновку, що сьогодні проблематика профілактики девіантної поведінки молоді розглянута досить повно, але не комплексно. У наукових дослідженнях профілактика девіантної поведінки молоді не розглядається як частина соціально-педагогічного процесу, який спрямований на формування соціально відповідальної поведінки молоді.

Для того, щоб розкрити сутність й зміст профілактики девіантної поведінки молоді, необхідно проаналізувати поняття «профілактика».

І. Зверєва, А. Капська відзначають, що профілактика – це сукупність заходів, спрямованих на охорону здоров'я, попередження виникнення й поширення хвороб людини, поліпшення фізичного розвитку людини, збереження працездатності та забезпечення довголіття; комплекс заходів, спрямованих на попередження, подолання або нейтралізацію чинників, що спричиняють девіантну поведінку.

Система профілактичної роботи представлена двома основними групами засобів: загальною ранньою профілактикою (непрямий профілактичний вплив) з молоддю і спеціальною профілактикою з молоддю «групи ризику». У загальному плані, профілактика розглядається як попередження й подолання відхилень у поведінці молоді.

Дотримуючись думки авторитетних вчених ми розглядаємо профілактику як систему колективного та індивідуального виховного впливу, спрямованого на вироблення імунітету до негативного впливу з боку навколишнього середовища з метою попередження девіантної поведінки серед молоді [1, с. 127].

Тобто профілактика – це комплексне поняття, яке охоплює різні аспекти попередження девіантної поведінки молоді – соціально-педагогічні, психологічні, правові, медичні тощо. В контексті ж соціальної роботи досліджується вплив різних, перерахованих нами чинників, на поведінку людини з метою усунення (послаблення) їхнього негативного впливу [2, с. 19].

Виходячи з цього, ми дійшли висновку, що профілактика девіантної поведінки молоді – це комплекс соціальних, педагогічних (навчально-виховних), медико-психологічних і правових заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють поширенню девіантної поведінки серед молоді. Метою профілактики є успішна соціалізація та соціальна адаптація молоді на основі усунення (мінімізації) проявів девіантної поведінки.

Профілактика девіантної поведінки молоді, на нашу думку, – це науково-обґрунтований і своєчасно застосований комплексний вплив на соціальний об'єкт (молоду людину) з метою збереження його функціонального стану й запобігання можливих негативних процесів у його життєдіяльності.

Соціальна профілактика створює передумови для процесу нормальної соціалізації особистості, який ґрунтується на пріоритеті принципів законності й моралі [3, с. 48]. Можна погодитися з думкою ряду дослідників проблем соціальної роботи, що профілактики потребує все населення [1, с. 125], однак, на нашу думку, молодь потребує її більшою мірою.

Профілактика девіантної поведінки молоді полягає в цілеспрямованому впливові на негативні чинники, пов'язані з окремими видами відхилень або проблем. Усунення або нейтралізація причин цих відхилень здійснюється в процесі діяльності відповідних суб'єктів, для яких профілактична функція є професійною.

Відзначимо, що профілактика девіантної поведінки молоді повинна мати всеосяжний і комплексний характер, і має включати профілактику всіх найактуальніших видів девіантної поведінки молоді одночасно. Тобто профілактика девіантної поведінки – найважливіший напрям соціальної роботи. Правильний підбір методів профілактичного впливу, їх своєчасне здійснення забезпечують ефективність соціальної профілактики. Найважливішими умовами, які визначають ефективність цієї соціальної технології, є також професіоналізм суб'єкта впливу й комплексний характер профілактичного застосування [3, с. 49].

Види профілактики девіантної поведінки науковці класифікують за подібністю чи відмінністю етичних і правових норм поведінки та поділяють на моральну й правову профілактику, зокрема, поширеним є і поділ на загальну та спеціальну.

Загальна профілактика девіантної поведінки розглядається як сукупність заходів, спрямованих на створення сприятливих соціально-економічних, соціокультурних і соціально-педагогічних умов. Ці умови спрямовані на сприяння сім'ї у виконанні нею своїх функцій з виховання фізично й соціально здорових дітей; реалізацію виховних функцій загальноосвітніми установами всіх типів, забезпечення ними повноцінного розвитку інтересів і здібностей у молоді, залучення молоді до суспільно корисної діяльності тощо.

Спеціальна профілактика включає корекційно-реабілітаційні заходи, спрямовані на молодь «групи ризику». Вона передбачає використання різноманітних заходів психолого-педагогічної підтримки й соціально-правової допомоги, захист їх від негативного впливу девіантного середовища. Корегувально-профілактична робота здійснюється у тісній взаємодії навчальних закладів, сім'ї, різноманітних соціальних інститутів та громадських організацій.

Таким чином, профілактична діяльність є складовою частиною того соціально-педагогічного процесу, який спрямований на виявлення девіантної молоді.

Мету профілактики девіантної поведінки молоді ми розглядаємо на трьох рівнях – соціальному, психологічному й педагогічному.

На загальносоціальному рівні профілактична робота в широкому значенні має за мету виявлення, усунення й нейтралізацію причин та умов формування девіантної поведінки. Психологічний аспект профілактики девіантної поведінки молоді полягає в діалектичній єдності її структури: діяльності (дій, операцій) і змісту (мотивів, мети і умов), тобто у впливові діяльності на формування особистості молодої людини [4, с. 98].

Одним загальним фоном і умовою успішної профілактичної роботи є перебудова та інтенсифікація навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі, інших навчальних закладах. Там, де ціє умови дотримуються, соціалізація відбувається інтенсивніше, у кілька разів зменшуються рецидиви девіантної поведінки, блокуються умови, що породжують девіантну поведінку молоді.

Провівши аналіз ставлення молоді до свого соціального місця в житті, нами було встановлено, що виховання соціальної відповідальності з її складниками (соціальною й трудовою активністю, гуманністю, культурою поведінки, самооцінкою, здоровим способом життя) може бути покладено в основу цільової програми профілактики девіантної поведінки.

Отже, критерії досягнення окремої мети – виховання соціально-позитивних якостей у молодої людини є реалізацією загальної мети виховання як кінцевої мети – запобігання та усунення (послаблення прояву) девіантної поведінки у середовищі молоді.

Відзначимо, що функції профілактики девіантної поведінки молоді – багатоаспектні, це і діагностика (виявлення причин відхилень у поведінці), і реабілітація (подолання негативних проявів у поведінці), координація (об'єднання зусиль усіх зацікавлених виховних інститутів у попередженні й подоланні девіантної поведінки), прогнозування (передбачення можливих негативних явищ у поведінці неповнолітніх та ін.) [5, с. 45].

Тобто це не лише частина попереджувальної роботи, спрямованої на виявлення та усунення причин та умов девіантної поведінки, а й система заходів перевиховання та формування особистості.

Дослідження соціально-педагогічної діяльності з профілактики девіантної поведінки молоді у теорії та практиці дає можливість виділити організаційно-структурний і психолого-педагогічний рівні профілактики.

На психолого-педагогічному рівні профілактична робота реалізується у безпосередній взаємодії з молоддю, це проведення тренінгових занять, організація змістовного дозвілля, клубів за інтересами, вулична соціальна робота тощо. При цьому ефективним є широке застосування активних форм і методів роботи.

На організаційно-структурному рівні розробляються нормативні акти й методичні матеріали про взаємодію школи, професійно-технічних навчальних закладів, вищої школи, органів і служб у справах дітей, батьків, державних і громадських організацій.

За змістом профілактику девіантної поведінки поділяють на три етапи: первинна, вторинна, третинна [5, с. 63].

Первинна профілактика спрямована на діагностику та зорієнтована на непрямий профілактичний вплив, через популяризацію здорового способу життя, неприйнятність вживання психоактивних речовин, тютюнопаління, асоціальної поведінки.

Вторинна профілактика ґрунтується на превентивному вихованні молоді з елементами й безпосереднього та опосередкованого профілактичного впливу. Вторинна профілактика представлена комплексом соціальних, освітньо-виховних, психологічних та соціально-педагогічних заходів, що попереджують (послаблюють) формування конкретних видів девіантної поведінки серед молоді.

Третинна профілактика орієнтована на конкретну корекційну й реабілітаційну роботу з молоддю, схильною до девіантної поведінки. Третинна профілактика або реабілітація – це комплекс соціальних, освітньо-виховних, психологічних і соціально-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання рецидивам девіантної поведінки, що сприяють соціальній реадaptaції, відновленню особистісного й соціального статусу девіантної особистості.

Відповідно до специфіки девіантної поведінки науковці виділяють такі принципи соціально-педагогічної профілактики: комплексність; адресність (облік вікових, статевих і соціально-психологічних характеристик); масовість (пріоритет групових форм роботи); позитивність інформації; мінімізація негативних наслідків; особиста зацікавленість і відповідальність учасників; максимальна активність особистості; спрямованість у майбутнє (оцінка наслідків поведінки, актуалізація позитивних цінностей та цілей, планування майбутнього без девіантної поведінки) безперервність і тривалість; індивідуальний підхід; комплексність у використанні різних методів і підходів; орієнтація на повне усунення девіантної поведінки і у процесі профілактики, і в майбутньому; поетапність і спадкоємність профілактичних методів [3, с. 51].

Висновки. Системна криза, що охопила українське суспільство негативно позначилася на психічному здоров'ї, світоглядних орієнтирах та ціннісних орієнтаціях більшої частини населення, проте саме молодь внаслідок несформованості власної системи стійких моральних переконань опинилася у найтяжчому становищі, що і спровокувало стрімке поширення поведінкових девіацій у її середовищі. Профілактика девіантної поведінки молоді – це комплекс соціальних, педагогічних (навчально-виховних), медико-психологічних та правових заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин та умов, що сприяють поширенню девіантної поведінки у середовищі молоді.

Список використаних джерел

1. Зверева, І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія та практика / І. Д. Зверева. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 394 с.
2. Капська А. Й. Деякі аспекти профілактики тютюнопаління серед школярів : метод. рек. для шкільних психологів та класних керівників / А. Й. Капська, О. Г. Карпенко, Н. Л. Лук'янова. – К. : ЦНЛ, 2001. – 56 с.
3. Афанасьєва, В. В. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків у навчальному процесі / В. В. Афанасьєва // Соц. педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 1. – С. 47-52.
4. Сорока, Г. І. Сучасні виховні системи та технології / Г. І. Сорока. – Харків : Веста : Вид-во «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»)
5. Оржехівська В. М. Педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх / В. М. Оржехівська. – К. : Знання, 2000. – 264 с.
6. Гишинский Я. И. Социология девиантного (отклоняющегося) поведения / Я. И. Гишинский, В. С. Афанасьев. – СПб. : СПб филиал ИС РАН, 1993. – 167 с.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ОБ'ЄКТА Й ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ

Протиріччя у поглядах вчених щодо специфіки взаємозв'язку предмета злочину та об'єкта посягання викликані насамперед різним розумінням поняття об'єкта злочину та його властивостей. Все це можна простежити виходячи з того, що розуміє той чи інший науковець під поняттям предмета злочину. Тому маємо можливість спостерігати абстрактну та надто суперечливу картину. Однак аналіз цього поняття вказує на важливість дослідження взаємозв'язку об'єкта й предмета злочину.

Взаємозв'язок об'єкта і предмета посягання, на наш погляд, в основному зводиться до встановлення їх співвідношення на рівні предмета суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. Вирішуючи проблему відмежування об'єкта злочину від предмета суспільних відносин, В.Я. Тацій дійшов висновку про необхідність виділення й окремого розгляду такого поняття, як предмет злочинного впливу. Під предметом злочинного впливу він розуміє певний елемент суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, який піддається безпосередньому злочинному впливу та якому, отже, в першу чергу завдається шкода. Таким предметом, на думку даного автора, може бути суб'єкт, сам соціальний зв'язок, а також предмет суспільних відносин [1, с. 97]. Очевидно автор цим розвиває ідею В.К. Глістіна про неприпустимість підміни поняття «предмета злочинного посягання» (під яким він розуміє будь-який елемент суспільних відносин, що піддається злочинному посягання) предметом суспільних відносин [2, с. 16]. Предмет злочину, з його точки зору, є невід'ємною складовою (елементом) суспільних відносин і поряд з іншими його елементами визначає сутність а також специфіку конкретних суспільних відносин [3, с. 92].

Як зазначає В.Я. Тацій, предметом злочинного впливу є те, що піддається *безпосередньому* злочинному впливу. Дійсно, якщо відбувається вплив на предмет злочину – так чи інакше впливу піддаються також усі елементи суспільних відносин, що перебувають під кримінально-правовою охороною, однак цей вплив не завжди можна назвати безпосереднім.

Ототожнення предмета злочину з будь-яким елементом суспільних відносин може призвести до того, що предметом злочину інколи називаються дії учасників суспільних відносин, послуги тощо. Зокрема, не можна погодитися з тим, що дії майнового характеру, тобто фактично соціальний зв'язок між учасниками суспільних відносин (послуги у вигляді ремонту квартири, грошової позики, ремонту автомобіля тощо) визнаються предметом злочину (наприклад, предметом вимагання). Із цього приводу нам імпонує позиція професора М.І. Панова: не можна визнати обґрунтованим те, що до предмета злочину відносять не лише конкретні матеріальні предмети, але й дії (діяльність) учасників суспільних відносин. При такому підході предмет ототожнюється з об'єктом, оскільки діяльність учасників суспільних відносин, їх соціально значима поведінка (можливість такої поведінки) складають специфічний зміст суспільних відносин [4, с. 72].

Отже, якщо предметом злочинного впливу може бути лише певна цінність, на яку злочинець безпосередньо впливає, то яким чином предмет злочинного впливу відрізняється від предмета суспільних відносин та предмета злочину? Якщо припустити, що предметом суспільних відносин є та сама цінність, на яку впливає злочинець, то необхідність в існуванні предмета злочинного впливу відпаде сама собою. Характерною ознакою предмета злочинного впливу і предмета злочину є наявність злочинного впливу, однак ця ознака не притаманна предмету суспільних відносин, яким називаються ті матеріальні й нематеріальні цінності, з приводу яких виникають та існують відносини у суспільстві.

В.Я. Тацій вважає, що предметом злочину є будь-які речі матеріального світу, із певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину. Тобто до предмета злочину він відносить лише певні *речі*, а не будь-які цінності. Предмет

злочину, на його думку, в окремих випадках може збігатися з предметом суспільних відносин. Такий збіг має місце, коли ті чи інші предмети, які входять до структури об'єкта злочину, законодавець наділяє додатково й функціями предмета суспільних відносин, тобто надає йому ще додатково й інше правове значення. Збігається предмет злочину з предметом суспільних відносин у таких злочинах, як крадіжка, грабіж, шахрайство, й інших злочинах проти власності [1, с. 93].

Поряд із матеріальністю, критерієм розмежування понять предмета злочину і предмета суспільних відносин є також те, що останній належить до структурних елементів суспільних відносин, які поставлені під кримінально-правову охорону. Предмет злочину, навпаки, не завжди включений до сфери таких відносин завдяки деяким негативним властивостям, що йому притаманні. Так, розглядаючи склади злочинів проти здоров'я населення, Є.В. Фесенко дійшов висновку, що «не є предметом зазначених злочинів радіоактивні матеріали, вибухові, легкозаймисті речовини, зброя тощо» [5, с. 44]. Автор стверджує, що предметом злочину виступає матеріальне благо і лише ті матеріальні утворення, які можна віднести до цінностей, що охороняються кримінальним законом. Предметом злочину він вважає матеріалізовані утворення, безпосередньо діючи (впливаючи) на які шляхом їх вилучення, створення, знищення, зміни їх вигляду або правового режиму тощо, винна особа посягає на зазначені цінності [6, с. 77; 7, с. 76].

Зазначене дає підстави стверджувати, що відмінність між поняттями предмета злочину та предмета суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, полягає в існуванні тих предметів, які мають *негативні (небезпечні) властивості*. Відносини з приводу таких предметів законодавець не ставить під кримінально-правову охорону, а навпаки – забороняє. До них належать: підроблені гроші, цінні папери тощо; недоброякісна продукція; підроблені знаки поштової оплати, проїзні квитки тощо; підроблені марки акцизного збору; підроблені документи, штампи, печатки; порнографічні предмети; твори, що пропагують культ насильства і жорстокості; радіоактивно забруднені продукти харчування чи інша продукція; підроблені документи на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; недостовірна або неправдива інформація та багато інших предметів. Водночас такі предмети не можна розглядати окремо від об'єкта злочину, а, отже, і від відповідних суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом.

Як результат, доходимо висновку, що предметом злочину, із урахуванням певних умов, можуть бути лише *матеріальні цінності*, що мають *позитивні* або *негативні* властивості.

Специфіка розмежування понять предмета злочину, предмета злочинного впливу та предмета суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, полягає також у самому злочинному впливі. Ми цілком погоджуємося з позицією тих вчених, які обов'язковою ознакою предмета злочину вважають спрямований на нього злочинний вплив.

Отже, співвідношення понять предмета й об'єкта злочину полягає в тому, що предмет злочину є факультативною ознакою об'єкта злочину. При цьому об'єкт злочину, окрім предмета злочину, має й інші ознаки (суспільні відносини, потерпілого від злочину). Об'єкт і предмет злочину взаємопов'язані тим, що предмет злочину вказує на відповідний предмет суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, а інколи – з ним співпадає. Проте відмінність між предметом злочину та предметом суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, полягає, по-перше, в тому, що предмет злочину, на відміну від предмета суспільних відносин, завжди є матеріальним утворенням. По-друге, предметом злочину можуть бути також ті матеріальні цінності, відносини з приводу яких законодавець не ставить під кримінально-правову охорону. По-третє, предмет злочину, на відміну від предмета суспільних відносин, завжди піддається злочинному впливу. По-четверте, предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, а предмет суспільних відносин – це обов'язковий структурний елемент суспільних відносин, без якого вони не існують.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ–Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. 416 с.
2. Глистин В.К. Общее учение об объекте преступления: Автореф. дис... доктора юрид. наук: 12.00.08. Л., 1981. 30с.

3. Глистин В.К. Общественные отношения как объект преступления по советскому уголовному праву // Правоведение. Изд-во Ленинградского ун-та. 1966. № 2. С. 87-94.
4. Панов Н.И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву // Проблемы правоведения: республиканский межведомственный научный сборник. Вып. 45. Киев, 1984. С. 67-73.
5. Фесенко Є. Система злочинів проти здоров'я населення та його охорони // Право України. 2000. № 10. С. 44.
6. Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину // Право України. 1999. № 6. С. 75-78.
7. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. Монографія. К.: Атака, 2004. 280 с.

Мекшун А.Д., старший викладач кафедри соціальної роботи,
Тимофєєва К.О., студентка 4 курсу,
група СР-151, факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Гарішина А.В., студентка 4 курсу,
група СР-151, факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: allamekshun78@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Усе частіше об'єктами наукових досліджень постають інформаційні технології та інформаційне суспільство. Широке розповсюдження інформаційних технологій у всіх сферах життя і діяльності людини є основною рушійною силою сучасних соціальних трансформацій. Важливо, що характер інформаційного впливу нині змінюється у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій.

Актуальність теми зумовлена необхідністю проаналізувати ролі інформаційних технологій з точки зору їх впливу на соціум.

Протягом останніх 50-60 років відбувається активний дискурс щодо характеристик сучасного суспільного устрою та його переорієнтацією від матеріальних носіїв до інформаційних. Розгляд проблеми інформаційного суспільства започатковано працями Д.Белла, О.Тоффлера, Й.Масуди, Д.Лайона. Про динаміку цивілізації, роль інформації в житті суспільства розглядали у своїх працях М.Вебер, Х.Ортега-і-Гассет, А.Тойнбі, О.Шпенглер, М.Хайдеггер, К.Ясперс. Питання інформаційних відносин в умовах постіндустріального суспільства як об'єкта наукового аналізу висвітлені в роботах таких зарубіжних авторів, як Ф.Фукуяма, Ю.Габермас, Д.Тапскотт та ін. Розуміння впливу інформаційних технологій на соціум виклали в працях І.Пригожин, Г.Хакен, Д.Чернавський, С.Курдюмов. Вплив інформаційних процесів на суспільний розвиток та взаємодію «індивід – суспільство» досліджують Р. Абдєєв, С. Джура, В. Лях та інші. Однак не всі питання, пов'язані з виокремленням і розглядом проблем інформаційного суспільства, достатньо досліджені.

Метою дослідження є аналіз інформаційних технологій як фактору соціальних трансформацій в суспільстві.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити наступні завдання: розглянути сучасні підходи до тлумачення понять “технологія”, “інформація”, “інформаційне суспільство”; уточнити поняття інформаційної технології як важливого інструмента сучасного етапу розвитку цивілізації; розглянути основні тенденції інформатизації сучасного суспільства та мережеве суспільство.

У широкому значенні слово технологія - це спосіб освоєння людиною матеріального світу з допомогою соціально організованої діяльності, що включає три компоненти: інформаційну (наукові принципи та обґрунтування), матеріальну (знаряддя праці) і соціальну (фахівці, які володіють професійними навичками). Ця тріада становить сутність сучасного розуміння поняття технології.

Історично термін “технологія” виник у сфері матеріального виробництва. Інформаційну технологію у цьому контексті можна вважати технологією використання програмно-апаратних засобів обчислювальної техніки у даній предметній області.

Поняття інформаційної технології з'явилося з появою інформаційного суспільства, основою соціальної динаміки у якому є не традиційні матеріальні, а інформаційні ресурси: знання, наука, організаційні чинники, інтелектуальний рівень, ініціатива, творчість тощо.

Інформаційна технологія - цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування.

Дослідження соціальних процесів, зумовлених поширенням інформаційних технологій, передбачає уточнення тлумачення “інформація” та “інформаційне суспільство”.

Особливість інформації полягає в тому, що, незважаючи на безупинно зростаюче її використання, вона постійно нагромаджується в обсягах, що збільшуються. Саме це стимулює розвиток і вдосконалювання технології експлуатації інформаційних ресурсів - технологій нагромадження й поширення інформації, які одержали назву “інформаційно-комунікаційні технології”. З розвитком засобів інформації й комунікації, що оперують інформацією, трансформують її, створюється можливість певного інформаційного управління суспільством, у якому влада заснована й здійснюється шляхом панування над управлінням інформаційними потоками. Питання влади все частіше висувається як питання інформації: хто управляє її організацією, розподілом її потоків та її дозуванням, той реально управляє й самим суспільством [1].

Діяльність людей і організацій зараз усе більшою мірою залежить від їхньої інформованості і здатності ефективно використовувати наявну інформацію. Перш ніж розпочати якісь дії для прийняття рішень, необхідно провести велику роботу зі збирання і переробки інформації, її осмислення й аналізу, пошуку раціональних рішень у будь-якій сфері діяльності, що неможливо без залучення спеціальних технічних засобів.

Знання, і в першу чергу знання високотехнологічне, здатне породжувати нове знання і бути упровадженим у будь-яку сферу людської діяльності, стає основним ресурсом людства.

Отже, характерними особливостями інформаційного суспільства є пріоритетне значення інформації як головного ресурсу, зайнятість більшості працюючих створенням, збереженням, переробкою та реалізацією інформації, збільшення ваги інформаційних процесів у всіх сферах суспільного життя.

З появою інформаційного суспільства виникло багато проблем, пов'язаних з його організацією, а саме – розробленням ефективної політики, стратегії й тактики розвитку. Джерелами конкурентної переваги стають не природні, трудові чи фінансові ресурси, а плоди творчої діяльності, тобто інновації, нові знання та технології. Під впливом інновацій відбувається структурний перерозподіл зайнятості населення у бік інформаційної сфери. Інформація набуває статусу четвертого після землі, капіталу та праці фактору економічного відтворення і стає основою всіх виробничих відносин.

Відзначимо, що на тлі широкого впровадження високих технологій, які ініціюють глибинні трансформації у всіх сферах буття і здатні кардинально впливати на процеси самоорганізації складних систем, розвивається новий тип суспільства. Ми живемо в історичний момент, що, за словами Кастельса, “характеризується трансформацією нашої “матеріальної культури” через роботу нової технологічної парадигми, побудованої навколо інформаційних технологій [2]. Характерні риси нової інформаційно-технологічної парадигми:

Інформація є сировиною. На відміну від попередніх технологічних революцій тепер ми маємо справу з *технологіями для впливу на інформацію*, а не з просто інформацією, призначеною для впливу на технологію.

- *Всеохоплюваність ефектів* нових технологій, оскільки інформація є інтегральною частиною людської діяльності. Інформація міститься в будь-якій діяльності людини, пронизує всі процеси нашого індивідуального і колективного існування.

- *Мережева логіка* будь-якої системи, яка використовує ці нові інформаційні технології. Морфологія мережі найкращим чином пристосована до зростаючої складності взаємодій та непередбачуваних форм і способів розвитку, коли вдається поєднати структуроване і неструктуроване.

- Інформаційно-технологічна парадигма ґрунтується на *гнучкості*. Організації та інститути можна змінювати шляхом перегрупування їх компонентів. Ця особливість може бути як корисною, так і нести в собі репресивну тенденцію.

- *Конвергенція* конкретних технологій у єдину високоінтегровану систему. Так, мікроелектроніка, телекомунікації, оптична електроніка і комп'ютери інтегровані тепер в інформаційних системах.

Всеохоплюваність, складність і мережевий характер є вирішальними якостями інформаційно-технологічної парадигми.

Нині в центрі уваги не знання та інформація, а “застосування таких знань та інформації для генерування знань та пристроїв, що обробляють інформацію і здійснюють комунікацію між інновацією і напрямками використання інновацій” [2].

У свою чергу, запровадження новітніх технологій в інформатизації суспільства забезпечує:

- активне використання постійно розширюючого інтелектуального потенціалу суспільства, сконцентованого в друкованому фонді, і науковій, виробничій та інших видах діяльності його членів;

- інтеграцію інформаційних технологій у наукових та виробничих видах діяльності, ініціюючій розвиток всіх сфер суспільного виробництва, інтелектуалізацію трудової діяльності;

- високий рівень інформаційного обслуговування, доступність будьякого члена суспільства до джерел достовірної інформації, візуалізацію представленої інформації, суттєвість використовуваних даних [3].

Використання повного масиву інформації на відкритих інформаційних системах, доступних для суспільства у певному виді його діяльності, сприяє гуманізації, демократизації та добробуту його членів, підвищує роль суспільства в удосконаленні механізму керування громадським устроєм.

Інформатизація суспільства також позитивно впливає на прискорення розвитку науково-технічного прогресу, удосконалюючи процес інтелектуалізації всіх видів діяльності людини, що, у свою чергу, позитивно відображається на створенні якісно нового сучасного інформаційного потенціалу для забезпечення творчості кожного окремого члена суспільства.

Сьогодні запровадження новітніх технологій у сфері діяльності людини неможливо уявити без використання комп'ютерної та іншої телекомунікаційної техніки, що вимагатиме внесення радикальних змін у процес підготовки їх користувачів для забезпечення фіксування, обробки, зберігання та передачі інформації. Нові підходи до організації менеджменту та маркетингу потребують створення високоефективних управлінсько-інформаційних технологій, які значно підвищать роль використання інформаційних ресурсів у різних галузях діяльності суспільства.

Очевидно, що в умовах сьогодення інформаційна технологія повинна відповідати таким вимогам:

- забезпечувати високий ступінь розчленовування всього процесу обробки інформації на етапи (фази), операції, дії;

- включати весь набір елементів, необхідних для досягнення поставленої мети;

- мати регулярний характер, унаслідок якого етапи, дії, операції технологічного процесу можуть бути стандартизовані й уніфіковані, що дасть змогу більш ефективно здійснювати цілеспрямоване керування інформаційними процесами.

Отже, вимоги часу, швидкий розвиток та впровадження новітніх інформаційних технологій практично в усі сфери людського життя.

Дослідження різних підходів до розуміння сутності інформаційного суспільства дозволяє зробити висновок про те, що інформаційне суспільство – це принципово новий рівень в історії цивілізації, його основою виступають теоретичні знання, інформація та інформаційні технології. Саме вони є провідними цінностями майбутнього розвитку суспільства, вказують орієнтири трансформації соціальних зв'язків та взаємодії між людьми. Спроможність чи неспроможність суспільства керувати технологією, особливо стратегічними технологіями, значною мірою формує долю суспільства.

Розвиток інформаційних технологій сьогодні стає домінуючим фактором, який впливає на прискорення соціальних трансформацій сучасного суспільства. Нові технології створюють нові можливості, нові горизонти для розвитку особистості, розширюють діапазон вибору окремої людини.

Список використаних джерел

1. Фірсова О. Д. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА / О. Д. Фірсова. // Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ. – 2013.
2. Кастельс Мануель. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. - М.: Изд-во ГУ ВШЭ, 2000 - 458 с.
3. Сучасні інформаційні технології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://it-technolog.com/statti/suchasni-informatsiyeni-tehnologiyi>.

Мекшун А.Д., старший викладач кафедри соціальної роботи,
Ібрагімова А.А., студентка 4 курсу,
група СР-151, факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail:allamekshun78@ukr.net

ПРАВОВА ОБІЗНАНІСТЬ – ЯК ЗАПОРУКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН

Однією з найважливіших складових успішного соціально - економічного розвитку суспільства є захист прав і свобод громадян. Права людини - один з центральних інститутів демократично суспільства, без якого воно не може існувати. Конституція України характеризує Україну, як соціальну й правову державу. Розділ 2 Конституції України повністю присвячений правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина в якому чітко визначено всі основні права, які надаються людині на території України. В подальшому ці всі права знаходять своє відображення в різних законах, положеннях, правилах, які більше деталізують їх й вказують, як саме особи їх можуть реалізувати [4, с. 66].

На сьогоднішній день проблема правової обізнаності є надзвичайно актуальною. На жаль, люди погано розуміють, що таке право і яка його цінність. Для подолання даної проблеми, ще у 2011 році в Україні був прийнятий закон «Про безоплатну правову допомогу», який надає можливість будь-кому, отримати правову консультацію з правових питань. Різноманітні державні й недержавні структури почали проводити заходи спрямовані на подолання правової необізнаності. Нещодавно Міністерство юстиції запровадило загальнонаціональний правопросвітницький проект «Я маю право!», метою якого є підвищення юридичної грамотності українців та формування нової правової культури в суспільстві. На жаль, ці дії поки не надали бажаного результату й правова обізнаність громадян залишається на досить низькому рівні.

Вивченням даної проблеми займалися такі науковці як: Н. Болотіна, М. Хариш, О. Попадич, В. Безбородий, Г. Васянович, О. Ганзенко, О. Дьоміна, Я. Кічук, В. Одарій, М. Подберезський, О. Столяренко, М. Требін, О. Шестопалюк, М. Цимбалюк.

Метою статті є розкриття основних аспектів проблеми правової обізнаності – як запоруки соціально – економічної безпеки громадян.

На нашу думку, правова обізнаність особистості визначається рівнем набуття нею системи юридичних знань, переконаннями у соціальній цінності права, повагою до нього в практичному житті та грамотним тлумаченням юридичних законів. Найефективнішим захистом громадян є їхня правова освіта у різних сферах суспільства. Права людини у сфері охорони здоров'я включають усі права, якими наділені суб'єкти медичних правовідносин, закріплені на національному та міжнародному рівнях, що стосуються окресленої сфери. До них належать: право на інформовану згоду, право на вільний вибір лікаря та закладу охорони здоров'я, медичну таємницю та конфіденційність, право на захист порушених прав і право на доступність послуг у системі охорони здоров'я [2, с.21].

Правова обізнаність також важливу роль грає і у політичній сфері життя. Політичні знання потрібні кожній людині незалежно від її професії. Слід наголосити, що від рівня політичної культури громадян, від характеру взаємовідносин особистості, суспільства і держави залежить якість політичних, економічних та соціальних рішень, що приймаються політичними елітами, міра урахування в цих рішеннях потреб та інтересів різних груп населення, які беруть участь у політичному житті [3, с. 124].

На сьогоднішній день актуально знати свої права у сфері соціального захисту громадян. Соціальна сфера пов'язана із задоволенням насущних потреб людини. Що в свою чергу направлено на підвищення добробуту людей. Відповідно до Статті 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. З цього випливає, що достатньо освічена людина в цьому напрямі зможе правильно та ефективно користуватися своїми правами та бути соціально захищеною.

Що стосується духовної сфери, то вона включає в себе все, що пов'язано з наукою, культурою, освітою, відправленням релігійних культів, самопізнанням, моральністю, етикетом і ін. У порівнянні з вищезазначеними сферами суспільного життя, тут право використовується не в такому обсязі: встановлення стандартів освіти, розмірів фінансування освіти, культури, науки, реєстрація релігійних об'єднань і ін.

Економічна сфера пов'язана з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням створених працею людини благ. Економіка здатна до саморегулювання, але й в цій сфері право не залишається байдужим, тут роль права зводиться до встановлення рамок і обмежень.

Проте, наявність нормативної бази й безперешкодного доступу до неї, проведення різних заходів, спрямованих на підвищення рівня правових знань не роблять населення більш захищеними й ознайомленими зі своїми правами. Причинами цього є:

- нестабільність українського законодавства. На жаль, норми права в нас змінюються частіше, ніж потрібно, що негативно впливає на якість законодавства та його практичне застосування;
- постійна політична боротьба. Кожна нова політична сила, яка приходить до влади починає запроваджувати свої «революційні реформи», змінюючи законодавство;
- неможливість утворення чітко налагодженої системи зі сталими нормами. Внаслідок двох попередніх причин система не може досягти стабільності, а стабільність й спокій головна запорука розвитку;
- правовий нігілізм, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій. Так склалось історично, що територія України майже завжди перебувала під владою різних імперій і держав. Зазвичай політика цих імперій і країн була спрямована на пригнічення свобод звичайних людей, що в свою чергу викарбувало в свідомості людей неповагу до норм закону й сприйняття його, як акту свавілля держави [5, с. 218].

Звісно, знання законодавства не завжди допоможе вирішити проблему, оскільки не все залежить тільки від наших знань, але знаючи на побутовому рівні свої права людина може почувати себе більш впевненіше й захищеніше. До прикладу, багато людей чули й знають про поняття «презумпція невинуватості», але вони не знають на які норми потрібно посилатися й що воно в себе включає, а це базовий принцип любої демократичної держави. Для повсякденного життя є

важливим знання на мінімальному рівні Закону України «Про захист прав споживачів», тому що ми кожен день здійснюємо покупки й можемо, навіть не здогадуватись, що наші права, як споживачів порушуються. В цьому законі є багато положень про які не знають покупці й не дотримуються продавці. Така мала обізнаність громадян, щодо своїх прав, тією чи іншою мірою спостерігається у всіх сферах життя [6, с. 116].

Наразі в нашій державі діє «Стратегія інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права на період до 2019 року» схвалена КМУ від 20 грудня 2017 р. Ця Стратегія спрямована на підвищення рівня правової освіти громадян, їх правової свідомості, подолання правового нігілізму у суспільстві, створення належних умов для набуття громадянами правових знань, в тому числі щодо своїх прав і обов'язків. Під час стрімкого розвитку інформаційних технологій інформаційно-правові послуги користуються усе більшим попитом серед населення, що зумовлює необхідність визначення новітніх форм та методів для набуття громадянами правових знань, в тому числі щодо своїх прав і обов'язків. Потребують вирішення на державному рівні питання подальшого розвитку правової свідомості населення, подолання правового нігілізму, задоволення потреб громадян в одержанні правових знань, що може бути забезпечено насамперед шляхом посилення роботи з організації правової освіти населення, реалізації положень цієї Стратегії та подальшої реалізації Мін'юстом правопросвітницького проекту «Я маю право!» [7].

Довіра до закону, принципу верховенства права не може виникнути миттєво, тому ця Стратегія визначає невідкладні завдання, виконання яких забезпечить формування в окремого громадянина та суспільства в цілому поваги до права, сприйняття його демократичних засад, підвищення рівня поваги до правового порядку в суспільстві, визначення дієвих механізмів, необхідних для захисту прав, свобод і законних інтересів особи та правомірної реалізації її громадянської позиції.

Метою цієї Стратегії є:

- підвищення загального рівня правової культури, правової свідомості та вдосконалення системи правопросвітницької діяльності серед населення;
- набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права;
- забезпечення пріоритетності формування правосвідомого, правообізнаного громадянського суспільства.

Результатом реалізації цієї Стратегії є запровадження системного підходу до підвищення рівня правової культури як окремих громадян, так і суспільства в цілому, формування у громадян поваги до права, гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних правових цінностей, подолання правового нігілізму, визначення дієвого механізму підвищення рівня правової поінформованості населення, сприяння забезпеченню вільного доступу громадян до правосуддя.

Правова обізнаність знаходить своє відображення в усіх сферах людського функціонування і є невід'ємною його частиною. Саме верховенство права, це той показник, що характеризує Україну – як правову державу де забезпечуються, визнаються і захищаються права людини. Це в свою чергу дає поштовх до соціально-економічного розвитку, де кожна людина в змозі задовольнити всі свої потреби на достойне і європейське життя.

Список використаних джерел

- 1.Дзьобань О. П. Інформаційна безпека у проблемному полі соціокультурної реальності : монографія / О. П. Дзьобань. – Х. : Майдан, 2010. – 260 с.
- 2.Декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнтів в Європі. Європейська нарада з прав пацієнтів. ВООЗ, Амстердам, 1994
- 3.Хімченко А. М. Щодо сутності поняття «Соціально-економічна безпека»: стаття [Електронний ресурс] / А. М. Хімченко. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/Admin/Downloads/912-1845-1-SM%20(1).pdf.
- 4.Болоніна С. В. Правосвідомість молоді в умовах системної кризи / С. В. Болоніна // Юрист. – 2004. – № 10. – С. 66–70.
- 5.Креденець Н. Д. Сучасні інформаційні технології як основа компетентнісно-орієнтованого формування професіоналізму спеціалістів у процесі їхньої освітньої підготовки / Н. Д. Креденець // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – К. ; Вінниця : Планер, 2012. – Вип. 33. – С. 367–372.

6.Требін М. П. Правова вихованість – основа демократичного, правового розвитку українського суспільства / М. П. Требін // Проблеми законності. – 2009. – № 103. – С. 216–220.

7. Про схвалення Стратегії інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права на період до 2019 року [Електронний ресурс] // Постанова КМУ –2017- Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1012-2017-%D1%80>.

Мельников М.О., студент 2 курсу,
група МКПРп-171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Коломієць Н.В.**, д.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: mykolamelnykov@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ

Покарання у вигляді обмеження волі вперше запроваджено до вітчизняного законодавства Кримінальним кодексом України (далі – КК України) в редакції 2001 року, відповідно до якої, зміст даного покарання полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням до праці. Засуджені в даному випадку не ізолюються від суспільства, як при відбуванні позбавлення волі, вони лише обмежені у свободі пересування і виборі місця проживання. Це виражається у тому, що вони не вправі залишати територію виправного центру і визначену місцевість без дозволу адміністрації, а також зобов'язані проживати, як правило, у спеціально призначених для них гуртожитках.

Такий вид покарання встановлюється на строк від 1 до 5 років і не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, осіб, які досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів I та II групи [1, с. 166].

Карою при обмеженні волі є:

- а) тримання засудженого у кримінально-виконавчій установі;
- б) обов'язкове залучення засудженого до праці.

Обмеження волі застосовується тільки як основне покарання.

Як додаткові до нього можуть бути призначені штраф, позбавлення права обіймати певну посаду чи займатися певною діяльністю, позбавлення спеціального, військового звання, чину або рангу, конфіскація майна. У разі призначення додаткових покарань засудженим до обмеження волі каральний і виховний вплив на них посилюється.

Засуджені до обмеження волі відповідно до ч. 3 ст. 59 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) обов'язково залучаються до праці і зобов'язані сумлінно працювати у місці, визначеному адміністрацією виправного центру. У свою чергу до обов'язків адміністрації виправного центру відносяться організація трудового влаштування засуджених та забезпечення додержання їх умов праці (ст. 61 КВК України).

Засуджені до обмеження волі залучаються до праці, як правило, на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їх поведінкою (ч. 1 ст. 60 КВК України). Праця засуджених до обмеження волі регулюється законодавством про працю, за винятком правил прийняття на роботу, звільнення з роботи, переведення на іншу роботу. Переведення засуджених на іншу роботу, в тому числі в іншу місцевість, може здійснюватися власником підприємства або уповноваженим ним органом за погодженням з адміністрацією виправного центру.

У процесі відбування покарання у виді обмеження волі присутні також необхідні елементи виховного характеру, у зв'язку з чим, із засудженими адміністрацією виправного центру, а також власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним

органом, де працюють засуджені, і громадськими організаціями проводиться соціально-виховна робота (ст. 65 КВК України).

Виховний вплив на засуджених здійснюється на основі психолого-педагогічних методів диференційного та індивідуального вивчення особистості засуджених з урахуванням строку покарання, персональних якостей і поведінки засуджених, обставин вчиненого злочину, закріплення досягнутих результатів. Виховні заходи із засудженими проводяться на підставі програм диференційованого виховного впливу в установленій розпорядком дня час у межах установи виконання покарань і спрямовані на формування і розвиток у засуджених особистих якостей і навичок, що стимулюють зацікавленість у виправленні, прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів і прийнятих у суспільстві встановлених правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів.

Під час виконання покарання у вигляді обмеження волі у своїй сукупності обмеження особистих прав і свобод засудженого не створюють такої ізоляції, як при позбавленні волі. Так, засуджені до обмеження волі, які не допускають порушень встановленого порядку відбування даного виду покарання і мають сім'ї, після відбуття шести місяців строку покарання можуть за постановою начальника виправного центру проживати за межами гуртожитку із своїми сім'ями в орендованих квартирах або придбавати житло в межах території виправного центру. Такі особи зобов'язані від одного до чотирьох разів на тиждень з'являтися у виправний центр для реєстрації [2].

Крім того, засуджені, які стали на шлях виправлення або сумлінною поведінкою і ставленням до праці довели своє виправлення, можуть бути у встановленому законом порядку представлені до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання [3, с. 8].

При виконанні покарання у виді обмеження волі виникає ряд питань, пов'язаних з безпосереднім виконанням окремих його аспектів. Зокрема, для засуджених до обмеження волі визначається особливий порядок направлення засуджених до обмеження волі у виправні центри. Так, відповідно до статті 57 КВК України особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно. З цього приводу проведено контакт-опитування засуджених, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі, на предмет прибуття їх у виправний центр за рахунок держави чи за власні кошти, який показав, що засуджені дістаються до виправних центрів, як правило, самостійно. Таким чином, не повною мірою дотримується положення частини 1 статті 57 КВК України, в якій передбачено, що особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно [5, с. 4].

За засудженими до обмеження волі адміністрацією виправного центру в обов'язковому порядку здійснюється нагляд, який є одним із обов'язкових елементів виконання покарання у виді обмеження волі.

Нагляд представляє собою систему заходів, спрямованих на забезпечення відбування та виконання кримінального покарання у виді обмеження волі шляхом цілодобового і постійного контролю за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та праці, попередження та припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог режиму відбування покарання у виді обмеження волі та безпеки персоналу установ.

Він встановлюється з моменту постановки засудженого на облік у виправному центрі і триває протягом усього часу відбування покарання як за місцем проживання і роботи, так і в інших місцях, де засуджені можуть перебувати у вільний від роботи час.

З метою виявлення та вилучення заборонених для користування предметів ч. 6 ст. 59 КВК України визначає, що засуджені, які відбувають покарання у виді обмеження волі, а також приміщення, в яких вони проживають, можуть піддаватися обшуку, а їхні речі, посилки, передачі і бандеролі, що надійшли, – огляду.

Огляди і обшуки приміщень, де проживають засуджені з сім'ями, проводяться за наявності встановлених законом підстав, за вмотивованим рішенням суду.

Жиле приміщення, де проживає засуджений, може відвідуватися, як правило, в денний час уповноваженими працівниками виправного центру.

У процесі відбування покарання у виді обмеження волі до засуджених застосовуються як заходи заохочення, так і заходи стягнення. При заохоченні адміністрацією виправного центру до засудженого застосовується лише один захід заохочення. Проте власником підприємства установи, організації або уповноваженим ним органом до засуджених, які у них працюють, можуть додатково застосовуватися заходи заохочення, що передбачені законодавством про працю. При призначенні заходів стягнення враховуються мотиви і обставини вчинення порушення, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого по суті проступку, оскільки накладені стягнення мають відповідати тяжкості й характеру проступку засудженого.

Засуджені мають документ установленого зразка, що засвідчує їх особистість (паспорт і інші особисті документи засуджених зберігаються в їхніх особових справах). Їм видається особисте посвідчення. Дозвіл на проживання за межами гуртожитку оформлюється постановою начальника виправного центру за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної роботи, погодженим з оперативним працівником.

КК України передбачає відповідальність за неповернення до місця відбування покарання після закінчення строку короткочасного виїзду, наданого особі, засудженій до обмеження волі. неповернення її до місця відбування покарання після закінчення строку, наданого їй для виїзду, і за відсутністю поважних причин, розглядається як ухилення від відбування покарання. Якщо причини неповернення в строк були поважними (наприклад, за наявністю обставин, зазначених у ст. 39 та ст. 40 КК України) відповідальність особи виключається.

У випадку, коли місцезнаходження засудженого не було встановлено протягом 15 діб, адміністрація виправного-центру надсилає до суду подання про оголошення розшуку засудженої особи та направлення її після затримання до виправного центру в порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі. Подальші розшукові заходи здійснюють відповідні органи внутрішніх справ.

Покарання у вигляді обмеження волі насамперед має на меті зменшити негативний вплив позбавлення волі, зокрема – стосовно осіб, які вчинили злочин невеликої та середньої тяжкості. Застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, як альтернатива позбавленню волі цілком відповідає положенням міжнародних норм і стандартів, які Україна ратифікувала та зобов'язалась виконувати (Токійські правила). Також цей вид покарання має важливе значення у практичному здійсненні поетапної зміни умов утримання засуджених до позбавлення волі з огляду на їх правомірну поведінку.

Разом із тим, в жодному нормативно-правовому акті немає згадки щодо класифікації засуджених до обмеження волі та їх роздільного утримання, з метою системного та безперервного впливу на зазначену категорію осіб та досягнення їх виправлення та ресоціалізації. Виняток становить загальне положення, закріплене частиною 6 статті 8 КВК України щодо відповідальності адміністрації установи виконання покарань за розміщення засуджених, які прибули до установи. При цьому зазначено, що забороняється розміщення таких осіб у приміщеннях разом із особами, що мають дві і більше судимостей, а також особами, які можуть негативно на них вплинути за своїми психологічними якостями.

Проте немає жодних положень, що регламентують порядок тримання засуджених до обмеження волі залежно від тяжкості злочинів, адже не можуть піддаватися однаковому каральному та виховному впливу різні категорії засуджених. Так, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також тяжкі та особливо тяжкі злочини, яким невідбуту частину покарання у вигляді позбавлення волі замінено в порядку статті 82 КК України більш м'яким у вигляді обмеження волі, фактично можуть відбувати покарання в одному виправному центрі. Відсутні обмеження й щодо роздільного тримання засуджених, які раніше працювали в судових чи правоохоронних органах, а також осіб, які є співучасниками у вчиненні одного й того ж злочину, що суттєво впливає як на власне процес виконання та відбування покарання, так і на процес виправлення та ресоціалізації таких осіб.

З метою врегулювання відбування покарання цих категорій засуджених, Є.М. Бодюл запропонував закріпити на законодавчому рівні норми про роздільне тримання на території виправних центрів різної категорії засуджених. Так, виправні центри взагалі можуть бути спеціалізованими, тобто для осіб, засуджених вперше, і осіб, раніше судимих, а також осіб, які звільнені з місць позбавлення волі в порядку заміни покарання. Запропонована диференціація дозволить краще організувати процес виправлення і ресоціалізацію, а також запобігти можливості виникнення непередбачуваної криміногенної обстановки у виправних центрах [5].

Слід зазначити про особливості медичного обслуговування засуджених до обмеження волі, оскільки відповідно до положень статті 63 КВК України, лікувально-профілактична і протиепідемічна робота у виправних центрах організовується і проводиться на загальних підставах відповідно до законодавства про охорону здоров'я закладами охорони здоров'я. Разом з тим виникає питання щодо надання засудженим до покарання у вигляді обмеження волі невідкладної та амбулаторної допомоги в умовах виправного центру, з огляду на необхідність якісної та, в першу чергу, своєчасної допомоги для недопущення несприятливих наслідків для вказаної категорії осіб.

Тому, на жаль, як показує практика, проблемою лікування засуджених до обмеження волі мало хто займається, охорона здоров'я системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів не забезпечується, вся процедура лікування побудована на платній формі медичної допомоги. Лікувально-профілактична і протиепідемічна робота у виправних центрах організовується і проводиться на загальних підставах відповідно до законодавства про охорону здоров'я органами і закладами охорони здоров'я і визначається згідно з порядком обслуговування населення.

Аналіз наукових публікацій в галузі кримінального права і процесу показує, що неправильні трактування і застосування норм, що регулюють кримінальне покарання у вигляді обмеження свободи, часто призводять до невірних формулювань при вказівці встановлених засудженому обмежень і покладених на нього обов'язків, не встановленні обов'язкових обмежень, покладання виконання інших обов'язків, не передбачених для даного виду покарання, а також інших помилок. Даний вид покарання повинен бути достойною альтернативою більш суворим видам покарання, а його застосування покликане виконувати важливу функцію по зменшенню випадків призначення покарання у виді позбавлення волі, зокрема стосовно осіб, які вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавче право України : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. ; за ред. А.Х. Степанюка. – Х. : Право, 2004. – 330 с.
2. Новикова К.А. Обмеження волі як вид покарання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / К.А. Новикова ; Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сталіна. – Х., 2015. – 307 с.
3. Бодюл Є.М. Особливості та деякі проблеми виконання покарання у вигляді обмеження волі за кримінально-виконавчим кодексом України // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. : КВІС, 2004. – № 9. – С. 241-246. – (Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ).
4. Богатирьов І.Г., Маковій В.В. Покарання у вигляді обмеження волі потребує вдосконалення. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/6023/%C1>.
5. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 4.XI.1950 р. – Режим доступу : [//zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004)

ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЛЮДИНИ ЗА ХОДОЮ

Хода є однією із найбільш очевидних властивостей людини, котрі входять у криміналістичне поняття “функціональний портрет людини”. На відміну від анатомічних ознак зовнішності особи, ходу відносять до її динамічних ознак, які є функціональним проявом зовнішньої будови людини. Хода - це динамічна категорія, котра означає систему рухових навичок - сукупність ознак, названих ознаками ходи. У криміналістичній літературі і слідчій практиці динамічні властивості людини відносять до зовнішніх ознак, які поділяють на анатомічні, що утворюють словесний портрет, і функціональні, що складають функціональний портрет [1, с.6].

Анатомічні ознаки характеризують будову тіла і його частин, зокрема: корпусу, голови, обличчя, рук, ніг, зубів, шкірних покривів долонних поверхонь рук, підшов ніг. На сьогодні ознаки саме цих складивих тіла людини найчастіше використовуються для її розшуку й ототожнення [2, с.69; 3, с.39; 4, с.14-18]. На них ґрунтується дактилоскопічна, портретно-криміналістична експертиза особи, криміналістичні обліки, інформаційно-довідкові системи.

До функціональних ознак зовнішності відносять такі спостережувані стани людини та її дії (поза, хода, жестикуляція, і т.ін.), котрі визначаються положенням, взаємоположенням і рухами частин тіла.

У криміналістичному описі зовнішнього вигляду людини виділяють також супутні елементи, які мають важливе значення під час пред'явлення для впізнання людини, у тому числі за ходом. Такими елементами є одяг, дрібні носимі речі, а також предмети, використовувані для оформлення зовнішнього вигляду (або фрагменти цих речей, предметів). Їх ознаки, що виявляються під час спостереження, називають супутніми [2, с.3].

Функціональні і супутні ознаки в описах дозволяють більш повно і наочно уявити зовнішній вигляд людини, особливо якщо анатомічні ознаки мають в основному середні значення. Ще більше зростає цінність функціональних ознак у випадках істотної зміни анатомічних чи супутніх елементів зовнішності (наприклад, використання перуки, накладних вусів, зміна одягу).

У ряді випадків по функціональних ознаках можна судити про вік і стать людини, наприклад, про ці ознаки можуть свідчити особливості ходи. За цими ознаками можна також дізнатися про особливі прикмети, деякі фізичні характеристики і психічні стани людини [5, с.49]. Так, міміка і пантоміміка, які відповідають сумові, гніву, радості, страху й іншим емоціям, стають сигналами цих станів [6, с.17].

Функціональні ознаки мають відносну стійкість, індивідуальність, рефлекторність. Визначити їхню стійкість часто буває важко, хоча в подібних умовах вони виявляються більш-менш однаково. Тому на практиці функціональні ознаки використовуються для ідентифікації людей рідше за інші, що певною мірою пояснюється складністю їх сприйняття, запам'ятовування і відтворення. Для криміналістичного опису мають значення не випадкові положення і рухи анатомічних елементів, а лише звичні, стійкі, такі, що стабільно відповідають певним умовам життєдіяльності і соціальним ситуаціям.

Функціональні ознаки описують за положенням і рухами анатомічних елементів. Положення визначають відносно умовних вертикальних і горизонтальних ліній, а також по відношенню до положення інших елементів тіла. Рухи описують із зазначенням швидкості, рівномірності, симетричності (якщо мова йде про рухи парних елементів зовнішності - ніг, рук). При описі швидкості рухів вони визначаються як швидкі або уповільнені. Про рівномірність можна судити за стабільністю швидкості руху за спостережуваний період; про симетричність - по збігу або незбігу рухів парних елементів (наприклад, рухи ніг описуються як несиметричні, якщо людина накульгує).

Під час опису ходи розглядають її швидкість, рівномірність, симетричність, відзначають розмір кроку, розставлення ніг у боки, положення і постановку стоп при ходьбі, міру їх відривання від землі, міру згинання колін. Для характеристики ходи використовується сукупність цих ознак, а також положення і рухи голови, плечей, тулуба, таза, рук. Хода залежить від віку, статі людини, її стану, одягу (утруднює або не утруднює рухи), взуття (зручне, незручне), фахових навичок, наявного вантажу, умов і цілей. Як особливість відзначається вид ходи (грайлива, струнка, дрібцююча) [6, с.28-33].

Ознаки зовнішності надають інформаційну основу ідентифікації людини, здійснювану шляхом провадження слідчих дій: пред'явлення особи для впізнання або - судової експертизи. Сутність тактики впізнання людей полягає в демонстрації (пред'явленні, показі для сприйняття) якоїсь особи впізнаючому: свідку, потерпілому, звинувачуваному або підозрюваному, які спостерігали цю особу в момент скоєння злочину і запам'ятали її ознаки зовнішності і прикмети. Ознаки зовнішності діляться на анатомічні і функціональні, котрі принципово різняться способом зовнішнього прояву, тому тактика їх демонстрації (пред'явлення) також різна.

Анатомічні ознаки можна сприймати і розпізнавати як у статичному, нерухомому їхньому стані, так і у русі. Незалежно від того, стоїть або рухається людина, ми узнаємо знайомого, оскільки в нього, наприклад, великий ніс, кучеряве чорне волосся і бородавка на лівій щоці. Якщо ж він накульгує на праву ногу, то кульгавість як ознаку ходи без його руху сприйняти не можна. Отже, функціональні ознаки можна сприймати тільки в русі елементів зовнішності особи, що впізнається. Звідси, для впізнання за ознаками ходи особу необхідно пред'явити (показати, продемонструвати) у русі, для чого слід застосувати спеціальні організаційні і тактичні прийоми.

Пред'явлення особи для впізнання за її зовнішністю і прикметами регламентовано Кримінальним процесуальним законом (статті 228-231 КПК), а тактика розроблена криміналістичною наукою. Водночас тактичні прийоми пред'явлення для впізнання стосуються головним чином демонстрації (показу для сприйняття) анатомічних, тобто статичних, ознак зовнішності. Що ж стосується тактики впізнання особи за функціональними ознаками, то організаційні й тактичні аспекти поки-що залишаються проблематичними і потребують розробки.

У криміналістичній літературі нерідко зустрічаються твердження, що за ходою можна провадити впізнання людини, ототожнювати її [7, с.58; 8, с.47; 9, с.35-46]. Таку ж думку висловлюють В.О.Коновалова і ряд інших криміналістів, котрі пишуть: «Можливе впізнання за особливістю ходи, оскільки ходу характеризують довжина кроку певної людини, кут розвороту ступні, швидкість руху. Хода має бути природною, коли людина йде вільно, без напруження» [10, с.109-110].

Як саме проводити цю слідчу дію, щоб вона вписувалося в кримінально-процесуальне законодавство і породжувала джерело доказів, вперше було запропоновано проф. М.В.Салтєвським і автором цієї роботи [11, с.57-62]. Будь-яких інших повідомлень ми не зустрічали, окрім розробок тактики оперативного узнавання при розкритті злочинів по "гарячих слідах" [5, с.50].

Складність пред'явлення особи для впізнання за функціональними ознаками взагалі й ознаками ходи, зокрема, полягає в особливостях реалізації процесуальних вимог і рекомендацій слідчої тактики, а саме:

а) пізнаваний пред'являється впізнаючому разом з іншими особами тієї ж статі в кількості не менше трьох, котрі не мають різких відмінностей у зовнішності й одязі;

б) пізнаваний, а отже й особи, у числі котрих його пред'являють, мусить рухатися так, щоб ознаки ходи стали явними для сприйняття;

в) пізнаваний і впізнаючий до моменту безпосереднього пред'явлення, (демонстрації, показу) ознак ходи не мусить бачити один одного, а впізнаючий - також осіб, у числі яких буде пред'явлений пізнаваний.

Звідси для тактики впізнання за ходою виникають свої нюанси:

1) всі учасники впізнання мають бути розділені на дві групи: групу "пізнаваний" і групу "впізнаючий";

2) для забезпечення керівництва групами слідчому необхідно мати помічника;

3) оскільки впізнання за ходою - дія динамічна, його треба проводити на відкритій

місцевості (поле, вулиця, стадіон) при достатній її протяжності, щоб виключити навмисне перекручування ознак ходи пізнаванням;

4) впізнання за ходом необхідно забезпечити спеціальними засобами зв'язку та фіксації.

З урахуванням названих особливостей тактика впізнання людини за ходом, на нашу думку, муситьна складатися з таких стадій: підготовка, старт, рух, узнавання й оформлення результатів.

Список використаних джерел

1. Машошин Ю.П. Функциональные признаки человека. Информативность и ее использование в расследовании преступлений. Автореф. дис... канд. юрид. наук. К., 1985. 16с.
2. Снетков В.А. Данные о внешнем облике человека и их использование в работе органов внутренних дел. М., 1975. 119с.
3. Дубягин Ю.П., Торбин Ю.Г. Использование данных внешности человека в раскрытии и расследовании преступлений. М., 1987. 89с.
4. Слинько С.В. Розыск. Признаки внешности человека: Справочное пособие. Харьков, РИФ «Арсис» ЛТД, 1998. 256с.
5. Глезер В.Д. Механизм опознания зрительных образов. М., 1966. 219с.
6. Бодаев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. М.: Изд-во МГУ, 1982. 173с.
7. Бритвич Н. Г. Теоретические основы и практика предъявления для опознания: Дис. ...канд. юрид. наук. Харьков, 1968. 158с.
8. Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии. М., 1976. 163с.
9. Шехтер М.С. Некоторые теоретические проблемы психологии узнавания. //Вопросы психологии. М., 1963. № 4. С. 35-46.
10. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. /За ред. проф. В.Ю.Шепітька. Харків: Право, 1998. 376с.
11. Салтевский М.В., Головецкий М.А. Тактика опознания человека по походке. Криминалистика и судебная экспертиза. К.: КНИИСЭ, 1993. Вып. 46. С.57-62.

Місько О.О., студентка 2 курсу,
група ЗМКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Головко М.Б.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kriminal409@ukr.net

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ З ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ

Вимоги до якості розслідування злочинів органами досудового розслідування в сучасних умовах функціонування Кримінального процесуального кодексу України значно підвищилися. Чільне місце у вирішенні завдань кримінального провадження має комплексне використання сил і засобів, що потребує оптимальної взаємодії слідчих з працівниками оперативних підрозділів.

Окремі аспекти проблеми взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами розглядалися у працях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців – В. П. Бахіна, О. В. Бауліна, І. М. Гуткіна, А. Я. Дубинського, О. М. Ларіна, В.В. Пивоварова, І.В.Потайчука, О. О. Чувільова, Л.І. Щербини та ін.; кримінально-процесуальні та криміналістичні її аспекти – в публікаціях Ю. М. Грошевого, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, М. Я. Сегая, В. М. Тертишника, В. П. Шибіка, М. Є. Шумила та ін.

Аналіз наукових досліджень дає підстави дійти висновку, що поняття взаємодії в кримінальному провадженні слід досліджувати з огляду на особливості правового статусу суб'єктів взаємодії в межах кримінально-правових правовідносин, спрямованості взаємодії, а також цілей конкретного суб'єкта при виконанні основних завдань кримінального судочинства. Як вірно зазначає М.Бортун, в основі реалізації ознак взаємодії в рамках кримінально процесуальних правовідносин лежить спосіб реалізації повноважень учасників

кримінального провадження, які наділені власними повноваженнями, оскільки їх приписи є обов'язковими для виконання всіма учасниками, передбаченими в КПК України [1].

Узагальнення результатів теоретичних досліджень з вищезазначеного питання дозволяють зробити висновок, що під взаємодією слідчих та працівників оперативних підрозділів слід розуміти спільну діяльність по виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинів, яка передбачає узгоджені та скоординовані дії шляхом раціонального поєднання форм і методів роботи, властивих цим підрозділам, при чіткому розмежуванні повноважень кожного з них.

Загалом взаємодія цих суб'єктів відбувається при:

- проведенні заходів щодо перевірки даних про протиправну діяльність конкретних осіб за відсутності офіційного повідомлення про злочин;
- реалізації результатів цих заходів на стадії ухвалення рішення про початок кримінального провадження (за наявності повідомлення (заяви) про злочин);
- виконанні доручень слідчого під час досудового розслідування.

Якщо ж брати безпосередню взаємодію конкретних представників оперативних та слідчих підрозділів, то вона, як зазначали В.В. Пивоваров і Л.І.Щербина, відбувається в двох основних формах: процесуальній та організаційній [2, с.42-43].

При цьому слід погодитися з І. М. Гуткіним та іншими авторами, які наполягають на тому, що непроцесуальна взаємодія слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні повинна відбуватися відповідно до вимог відомчих нормативно-правових актів [3, с. 75–76].

Не зважаючи на досить широкий спектр проведених досліджень слід наголосити, що проблема нормативного врегулювання взаємодії слідчого та оперуповноваженого й до теперішнього часу не має чіткої регламентації. Це пов'язано, зокрема, з тим, що в кримінальному процесі визначено право слідчого давати доручення оперативному підрозділу, а не безпосередньо оперуповноваженому.

Так, у ст.ст. 40, 41 та 281 Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого Верховною Радою України 13 квітня 2012 року (далі КПК), визначені межі повноважень слідчого й оперативних підрозділів при здійсненні взаємодії у кримінальному провадженні [3]. При цьому безпосередня взаємодія здійснюється на підставі доручення слідчого оперативним підрозділам щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій і зорієнтована на розв'язання наступних завдань:

1. Розслідування злочинів.
2. Розшук підозрюваних, місцезнаходження яких невідоме.

В силу приписів статті 41 КПК під час виконання доручень слідчого співробітник оперативного підрозділу набуває повноважень слідчого, але не має права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатись з клопотанням до слідчого судді чи прокурора.

Аналіз норм КПК свідчить про відсутність (на відміну від КПК 1960 року) у слідчого повноважень щодо надання оперативним підрозділам доручень чи вказівок про проведення оперативно-розшукових заходів в інтересах швидкого, повного і неупередженого розслідування.

Поряд з тим, відповідно до п.2 ч.1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність зобов'язані виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді, суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів [5].

Отже, з огляду на зазначене, аспекти взаємодії потребують нормативно-правового врегулювання, яке на теперішній час, з одного боку, визначається КПК України, а з іншого – Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відповідними відомчими наказами правоохоронних органів (СБУ, Національної поліції тощо). У відомчих нормативних актах за окремими аспектами питання взаємодії отримують подальшої конкретизації з

урахуванням нагальних потреб. Ці проблемні питання зумовлюють принципову реорганізацію всієї системи взаємодії.

Окрім того, з огляду на практичне застосування приписів КПК, співробітниками правоохоронних органів та захисниками було визначено проблему залишення поза увагою законодавця того факту, що внаслідок невизначеності слідчим у дорученні конкретного співробітника оперативного підрозділу, який виконуватиме слідчі дії, під загрозу порушення ставиться право учасників кримінального провадження заявити йому відвід за наявності підстав, визначених ст.77 КПК України.

Отже, підсумовуючи, необхідно визнати, що норми чинного КПК та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» в частині регламентації питань взаємодії слідчих з працівниками оперативних підрозділів потребують певного доопрацювання та законодавчого врегулювання з метою усунення наявних протиріч.

Список використаних джерел

1. Бортун М. Поняття взаємодії в кримінальному провадженні. URL: [http:// yvu.com.ua/ponyattya-vzayemodiyi-v-kryminalnomu-provadhenni](http://yvu.com.ua/ponyattya-vzayemodiyi-v-kryminalnomu-provadhenni) (дата звернення: 25.11.2018).
2. Пивоваров В.В. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ / В.В. Пивоваров, Л.І.Щербина. Х.: Право, 2006. 176 с.
3. Гуткин И. М. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие / И.М. Гуткин. М.: Академия МВД СССР, 1986. 156 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. К.: Алерта, 2012. 304 с.
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.

Михайленко В.О., студент 2 курсу, група ЗМППРп-171,
юридичного факультету
Науковий керівник: **Барабаш А.Г.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: 0934269981v@gmail.com

ПРИНЦИП АВТОНОМІЇ ВОЛІ СТОРІН В ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

При укладанні угод одним з поширених принципів, є принцип «автономії волі», що дозволяє визначати зміст і умови договору на свій розсуд, в межах, встановлених правом. Автономія волі являє собою одну з формул закріплення колізійного принципу, що займає чільне місце в міжнародних договорах.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закон України «Про міжнародне приватне право» автономія волі – принцип, згідно з яким учасники правовідносин з іноземним елементом можуть здійснити вибір права, що підлягає застосуванню до відповідних правовідносин. Отже, найбільш важливий принцип сучасного міжнародного приватного права закріплений у національному законодавстві. Зазначений принцип є базисом для виникнення та розвитку спеціальних інститутів міжнародного приватного права - інституту договорів про: вибір права та вибір суду.

Наведені положення вітчизняного Закону не є чимось новим для міжнародного приватного права в загальносвітовій перспективі, оскільки, по-перше, теорія вільного ринку розглядає вибір сторонами права як найкращий спосіб врегулювання економічних транскордонних операцій, що відповідає самій природі приватноправових відносин (принцип свободи договору), а по-друге, вибір права відповідає також ідеям міждержавної співпраці, адже, надаючи можливість іноземному праву на підставі волевиявлення учасників врегульовувати суспільні відносини, держави особливим чином виявляють довіру до іноземного законодавства, а отже, і іноземної держави.

Сторони договору мають право на ухвалення рішення про початок договірних відносин, вони самостійні у виборі як контрагента за договором, умов, на яких будуть будуватися ці

відносини, норм права, якими вони будуть регулюватися, так і суду, компетентного врегулювати можливі або вже існуючі суперечки цих відносин. Диспозитивність правового регулювання договірних відносин отримала остаточне закріплення в період ліберального капіталізму, коли був остаточно проголошений принцип невтручання держави в приватні відносини фізичних і юридичних осіб. Позиції вчених щодо природи автономії волі і по теперішній час є спірними. Наприклад, з точки зору Д.Ф. Рамзайцева, саме в міжнародному звичаї закріплений інститут автономії волі. Йдеться про наявність джерельної бази зазначеного інституту [1, с. 184].

Коментар В.Л. Толстих з цього приводу, дозволяє припустити, що міжнародне право не передбачає відповідальність за незакріплення зазначеного інституту в національному законодавстві [2, с. 526]. На думку М.М. Богуславського, в цивільному праві інститут автономії волі є відображенням принципу диспозитивності. Таким чином, має місце спроба встановлення взаємозв'язку інституту автономії волі і принципів загального приватного права [3, с. 604].

П.С. Манчіні дотримується іншої точки зору, згідно з якою автономія волі базується на принципі індивідуальної свободи. Аналізуючи наведені позиції, В.Л. Толстих вважає, що вибір права поширюється і на окремі аспекти відносин, які, як правило, не регулюються в договорах [2, с. 526].

Крім цього, в рамках інституту автономії волі встановлюються умови, для виконання яких доцільно залучати третю сторону (суд). На нашу думку, інститут автономії волі - це одна зі складових принципу диспозитивності. Проведемо порівняння між категоріями «свобода договору в цивільному праві» і «автономія волі в міжнародному приватному праві». Розглядаючи автономію волі як особливий інститут, А.Л. Маковський вказує на його відміну від інших методів регулювання суспільних відносин [4, с. 501].

Надаючи учасникам правовідносин можливість самостійного вибору закону, який застосовується до цих відносин, переслідується мета запобігти різного роду колізіям. Таким чином, ці методи спрямовані на підпорядкування відповідних відносин встановленому правопорядку і запобігання виникаючим колізіям. Саме інститут автономії волі запобігає колізії законів, у чому ми повністю згодні з А.Л. Маковським.

Інститут автономії волі – це самостійний колізійний інститут. Такої думки дотримується Л.А. Лунц. Вважаємо, що дана позиція найбільш точно відображає сутність автономії волі.

Принцип автономії волі сторін необхідно розглядати не в якості колізійної норми, а як особливий правовий інститут, за допомогою якого відбувається колізійне регулювання зовнішньоекономічних відносин. А мета автономії волі, яка полягає у вирішенні колізії, а також пріоритет над колізійними прив'язками дають можливість говорити про автономію волі як про основоположний початок, принцип міжнародного приватного права, який передбачає свободу вибору учасниками правовідносин конкретної правової системи для регулювання відносин, в яких вони беруть участь.

Автономія волі сторін як спосіб вибору права здатна регулювати договірні зобов'язання, що містяться у всіх міжнародних договорах з даного питання, а принцип автономії волі сторін активно використовується міжнародною практикою. Це обумовлено тим, що в рамках договору можливо не можливо передбачити всі можливі ситуації, які можуть виникнути при його виконанні.

Автономію волі як інститут можливо розглядати як інститут матеріального права, так й інститут колізійного права. Як інститут матеріального права – це свобода договору і свобода сторін цивільно-правового договору самостійно регулювати свої права і обов'язки, встановлювати умови договору в межах диспозитивних норм законодавства.

Суть автономії волі полягає в наступному: по-перше, у визнанні громадян і юридичних осіб вільними в укладенні договору; по-друге, в наданні сторонам можливості укладати будь-який договір, як передбачений, так і не передбачений законом або іншими правовими актами;

по-третє, визначати умови укладеного сторонами договору, в т.ч. і за вказаною в законодавстві моделлю.

Як інститут колізійного права – це можливості сторін договору, вибирати право, що застосовується до договору, ускладненого іноземним елементом.

Всі перераховані вище та інші точки зору відображають позиції вчених щодо інституту автономії волі. Слід підкреслити, що найбільш повно принцип автономії волі виражається не тільки в договорах, але і в односторонніх угодах, «... якщо інше не випливає із закону, умов чи змісту угоди або сукупності обставин справи, застосовується право країни, де знаходиться місце проживання або основне місце діяльності сторони, яка приймає на себе зобов'язання по односторонній угоді ...»; зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди, «після вчинення дії або настання іншої обставини, що призвели до заподіяння шкоди, сторони можуть домовитися про застосування до зобов'язання, яке виникло внаслідок заподіяння шкоди, права країни суду»; зобов'язання внаслідок безпідставного збагачення: «до зобов'язань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення, застосовується право країни, де збагачення мало місце. Сторони можуть домовитися про застосування до таких зобов'язань права країни суду. ».

На думку В.Л. Толстих, застосування інституту автономії волі до зазначених зобов'язань є неприпустимим, тому що відношення вже виникло, дії сторін здійснені, дозволяти їм обирати право – це означає покласти на них процесуальну функцію встановлення близького права для відносин, фактичний склад яких вже завершено [2, с. 526]. Все це свідчить про те, що вибір права можливий тільки в разі, коли його можна зробити до початку вчинення дій по реалізації прав і обов'язків.

Відповідно до Римської конвенції 1980 р. сторони можуть визначати в договорі, яке право застосовується до відносин. У разі, якщо вони цього не зробили, застосуванню підлягає право сторони, з якої договір має найбільш «тісний зв'язок». Слід підкреслити, що колізійний принцип «тісний зв'язок» передбачено і в Міжамериканській конвенції про право від 17 березня 1994 р., що застосовується до міжнародних контрактів (Міжамериканська конвенція 1994 р).

Так в ст. 9 даної Конвенції говориться, якщо сторонами не встановлено право, що застосовується або якщо такий вибір не має сили, контракт регулюється правом держави, з яким він має найбільш тісний зв'язок. Також судом можуть бути враховані об'єктивні і суб'єктивні складові контракту при визначенні права тієї держави, з яким він має найбільш тісний зв'язок. При цьому до уваги беруться загальні принципи міжнародного комерційного права, визнані міжнародними організаціями.

Основні обмеження автономії волі сторін обумовлені змістом договірних зобов'язань. Перш за все, такі обмеження пов'язані з утриманням зобов'язального статуту. Останнє обмеження виникає при виборі права іноземної держави і пов'язане з загальноприйнятим інститутом міжнародного приватного права – «застереженням про публічний порядок».

Розглянуті межі автономії волі сторін зовнішньоекономічного договору визначають зміст їх угоди про вибір права, що застосовується. Принцип автономії волі сторін в міжнародному приватному праві свідчить про можливість співіснування державного регулювання та розсуду приватних осіб. На відміну від сторін договору, укладеного в рамках однієї правової системи (у своєму виборі структури взаємних прав і обов'язків такі учасники угоди обмежені принципами і положеннями цієї системи), сторони зовнішньоекономічного договору мають право не тільки на свій розсуд формулювати договірні умови, але і вибирати правову систему, яка буде регулювати їх відносини.

Разом з тим, наділяючи таким правом учасників зовнішньоекономічного обороту, держава (як і у випадку з внутрішніми відносинами) визначає межі їх розсуду. Це постійний спірний процес, що розвивається, а іноді навіть зачіпає питання державного суверенітету. Однак від його результатів залежить як конструктивне співіснування різних правових систем, так і практична можливість учасників зовнішньоекономічного обороту. Таким чином, учасникам зовнішньоекономічних утворень слід найбільш ефективно врегулювати свої відносини ще під час розробки умов договору.

Отже, принцип автономії волі сторін приймається більшістю правових систем. У міжнародному приватному праві загально визначеними є два способи вираження волевиявлення сторін міжнародного контракту про застосовне право: коли сторони фіксують свої права і коли права сторін впливають безпосередньо з самих умов договору.

Перший спосіб, на думку І.В. Усачева, найбільш достовірний, що виражається в фіксуванні сторонами в контракті узгодження щодо застосовного права у вигляді позитивного вибору. Другий спосіб він вважає менш достовірним. Цей спосіб має свій вираз в тому, що угода сторін про вибір права має прямо впливати з сукупності умов договору та обставин справи, що називається негативним вибором застосовного права [2, с. 37].

Таким чином, можна констатувати, що розвиток економічних зв'язків і міжнародної торгівлі в даний час послуговували причиною виникнення питання в рамках національних правових систем щодо врахування особливостей, що впливають із міжнародного характеру комерційного обороту. Все це виразилося в інтенсифікації процесів міжнародної уніфікації норм міжнародного приватного права, що успішно розвиваються в сфері договірних прав.

Список використаних джерел

1. Рамзайцев Д.Ф. Договор купли-продажи во внешней торговле СССР. М., 1961. 342 с.
2. Толстых В.Л. Международное частное право: коллизионное регулирование. СПб., 2004. 623 с.
3. Богуславский М.М. Международное частное право: учебник. М., 2005. 764 с.
4. Маковский А.Л., Суханов Е.А. Комментарий к части третьей Гражданского кодекса Российской Федерации. М., 2002. 698 с.
5. Усачев И.В. Пределы принципа автономии воли и право, применимое сторонами при выборе условий внешнеэкономической сделки // ЕврАзЮж. 2012. № 6 (49). С. 37-41.

Михайліченко І.О., студентка 2 курсу,
група ЗМКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Головко М.Б.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kriminal409@ukr.net

ПРИЧИНИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

В сучасних умовах суспільства, коли реформування є пріоритетом держави, в тому числі реформування кримінального законодавства у сфері статевих злочинів, зростає роль гендерних аспектів на правові та суспільні відносини.

Першопричиною злочинності часто називають суспільно-психологічні фактори. Під детермінізмом розуміють філософське вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ матеріального і духовного світу. Його центральними ядром є поняття причинності [1, с.149]. Детермінанта - це такий фактор (явище, предмет матеріального або духовного світу), який визначає появу іншого фактору, що зветься наслідком. При цьому причинний зв'язок відрізняється своїм генетичним характером, тобто причина породжує наслідок.

Однак, як справедливо зазначає Гілінський Я., "дуже складно (а частіше неможливо) виокремити причинно-наслідковий зв'язок з усієї сукупності взаємодій навіть у фізичних та біологічних системах, не кажучи вже про соціальні, тим більше коли сам об'єкт - такий як злочинність - не має природних кордонів у реальності, а є соціальним конструктом" [2, с.156].

Статева свобода і статева недоторканість є складовою частиною конституційно-правового статусу особи і гарантуються Конституцією України. Ступінь статевої зрілості, попередня поведінка, наявність сексуальних контактів в минулому та інші подібні обставини, що характеризують потерпілу (потерпілого), не мають значення для кваліфікації статевих злочинів.

Статеве насильство все частіше розглядається як модель насильницької поведінки взагалі, а не як окремі, випадкові емоції. Ця модель характеризується дуже строкатою розмаїтістю, що бере початок із вроджених спотворених прагнень або задатків, гіпертрофованих статевих потреб, які активізуються зовнішніми впливами, зокрема негативними соціальними умовами, які супроводжуються нервовими і психічними захворюваннями, вживанням наркотиків, пияцтвом тощо [3, с. 92].

У системі людської діяльності статеві поведінка з її нормою та відхиленнями займає достатньо важливе місце; статевість вивчається в біологічному, психічному, соціальному, психолого-педагогічному та в низці інших аспектів» [4, с. 229]. Проблема статевих посягань, зокрема, щодо неповнолітніх є однією з найсерйозніших проблем сучасного суспільства. Останнім часом, незважаючи на жорсткість заходів відповідальності за злочини проти статевої недоторканності неповнолітніх, спостерігається тенденція до збільшення подібних посягань. Особливістю деяких кримінальних справ є те, що обвинуваченими виступають близькі люди потерпілих - мати, батько, вітчим тощо. Аналіз ситуації в сім'ях потерпілих показує, що діти виховувалися у зовні благополучних сім'ях, мали позитивні характеристики за місцем навчання і зовні не проявляли ознак вчинення насильства в їх сім'ях.

Однак офіційна статистика правоохоронних органів не відображає повну картину статевих зазіхань, скоєних по відношенню до дітей, як вже зазначалось раніше. Складність ведення статистики по статевим злочинам щодо неповнолітніх зумовлена тим, що батьки і діти приховують подібні злочини. Вивчаючи інформацію за фактами скоєних злочинів проти статевої недоторканності неповнолітніх, а також аналізуючи причини і умови їх здійснення, часто встановлюється безконтрольність з боку батьків за поведінкою підлітків і ослабленість зв'язку між ними, а також необізнаність неповнолітніх щодо чинного законодавства в цьому напрямку.

Фахівці постійно звертають увагу на той факт, що саме серед насильницьких злочинців можна спостерігати значну питому вагу осіб з аномаліями психіки (від 70 до 90 % серед вбивць; біля 80 % серед гвалтівників та біля 70 % серед осіб, що вчинили тілесні ушкодження) [5, с. 100–101; 6, с. 56; 13]. На розвиток, перебіг і завершення передхворобних психічних розладів та психічних хвороб людини також можуть впливати як конституціонально-біологічні чинники: соматичні хвороби, екзогенні пошкодження головного мозку, психічні розлади в анамнезі, обтяженість спадковості психічними захворюваннями, психофізіологічні особливості людини (стан психофізіологічних якостей), так і соціально-психологічні (взаємовідносини в родині, робітничому колективі, матеріальний стан, соціальний стан, рівень настанови на роботу, специфічні умови діяльності, задоволеність соціально-економічними процесам в суспільстві, особистісні особливості людини) чинники.

З огляду на високу латентність злочинів зазначеної категорії в більшості випадків доводиться стикатися вже зі злочинами, що відбулися. Закалюк А. П. пропонує розподіл латентних злочинів залежно від причин і механізмів їхньої прихованості, поділяючи їх на шість основних груп:

1. Злочинні прояви, які з низки причин (вчинення з необережності, правова некомпетентність тощо) помилково не сприймаються як передбачені Кримінальним кодексом України кримінально карані діяння.

2. Злочини, про які потерпілі з різних мотивів не повідомляють компетентним органам.

3. Злочини, в яких немає персоніфікованого потерпілого суб'єкта, заінтересованого повідомляти про їхнє вчинення (посягання на державні, загальносуспільні об'єкти та відносини).

4. Злочини, факт вчинення яких відомий обмеженому колу осіб або лише винуватцям, проте через вжиття ними спеціальних заходів щодо нерозповсюдження відомостей про згадані прояви, а також через незаінтересованість у цьому потерпілих, повідомлення про злочини не надходять до правоохоронних органів.

5. Злочини, інформація про які відома правоохоронним органам, але вони (помилково або свідомо) не оцінені ними у встановленому кримінально-процесуальному порядку як кримінальні карані діяння та залишені поза обліком. Це так звані «приховані» злочини.

6. Злочини, стосовно яких прийнято необґрунтоване процесуальне рішення щодо відсутності події або складу злочину [7, с. 178-179].

Наприклад, однією з умов вчинення статевих злочинів відносно малолітніх є те, що вони з урахуванням їх рівня розвитку в силу свого віку, природної незрілості, обмеженості життєвого досвіду не можуть розуміти характер і значення скоєних стосовно них дій і чинити опір.

У ряді випадків, розслідуючи кримінальні справи, з'ясовується, що вони заводять знайомства з дітьми в мережі Інтернет, перед цим вивчаючи дитячу психологію для того, щоб швидко увійти до дітей в довіру. Часом надсилають дітям фото- або відео- матеріали порнографічного змісту, розповідаючи про те, що це зараз модно і багато підлітків живуть цим. «Педофіли» намагаються ретельно приховувати свою злочинну діяльність, що призводить до багатоepізодності таких злочинів. Як результат, протягом декількох місяців, іноді і років, можуть відбуватися злочини стосовно дітей.

Іноді бувають ситуації, коли мати, котра спільно проживає зі зловмисником, знаючи про те, що батько або вітччм здійснює відносно дитини злочини проти статевої недоторканності, соромиться заявити про це в міліцію, або також боїться наслідків фізичного насильства, або перебуває під дією психологічного насильства. Головна небезпека даної групи злочинних посягань полягає в тому, що статеві злочини, що вчиняються по відношенню до неповнолітніх, грубо спотворюють уявлення дитини про світ, про себе і порушують його взаємини з іншими людьми.

Кон І. С. констатує: “Деякі сексуально травмовані діти, ставши дорослими, відрізняються зниженням самоповаги, гіпертрофованим почуттям провини і сорому, почуттям відчуження від інших, схильністю до пияцтва та наркоманії” [8, с. 64–65].

Кожна десята малолітня жертва такого злочину вмирає, багато закінчують життя самогубством. Практично завжди звести рахунки з життям дитину штовхає пережите насильство - фізичне чи моральне. У неї виробляється комплекс провини, що змушує вважати себе гірше за своїх однолітків. Діти стають замкнутими і полохливими, або надто агресивними. Лише половина дітей, яких доля звела з педофілами, здатні повернутися до нормального життя. Допомогти тут може тільки професійний психолог.

Пропонуємо розглянути чинники, що визначають причини вчинення злочинів проти статевої недоторканності особи.

1. Криміногенна роль наркотизації та алкоголізації, їх вплив на сферу сексуальних стосунків. Алкогольні напої з тією чи іншою інтенсивністю вживають близько 69 % учнів 8–11 класів. Кожний п'ятий школяр має знайомих, які спробували вживати наркотики, а 15 % добре знають, де їх можна легко придбати. Серед хворих з наркотичними проблемами в м. Києві переважна більшість уживає саморобний опій. Частина хворих уживає героїн. Серед молоді “популярними” наркотиками є стимулятори амфетаміни (“екстазі”, метамфетамін тощо), а також каннабіс (марихуана, гашиш, анаша тощо) [9, с. 27].

2. Вплив оточуючих, що передбачає наявність прикладів сексуальної поведінки, котрі порушують загальноприйняті норми (наприклад, вчинення статевих актів у присутності дітей, безладне статеве життя тощо). Розбещуючий вплив старших за віком є однією з причин вчинення зґвалтувань підлітками. Цей вплив, як правило, позначається у процесі формування неповнолітньої особи і рідше – у момент вчинення ними злочинів. Бездоглядність підлітків у період їх статевого дозрівання здійснює винятково негативний вплив на стан статевої злочинності [7, с. 108].

3. Недостатнє приділення уваги питанням статевого виховання та формування поваги до гідності жінки. Зазначається, що вчинення посягань на статеву недоторканність дитини пов'язано не стільки з недоліками в галузі загальноосвітньої, культурної і професійної підготовки, скільки з недоглядами у сфері морально-статевого виховання людей, переважно

молоді [8, с. 199]. Це можна застосувати й до повнолітніх осіб, які мали певні недоліки виховання у дитинстві.

4. Легковажна поведінка потерпілих від статевих злочинів або сприятливі обставини для реалізації домагань (спільне розпиття спиртних напоїв з малознайомими особами у випадкових місцях, прийняття їх пропозиції про відвідування квартири у вечірній або нічний час тощо) викликає у злочинців думку про “природність” їх домагань інтимної близькості [5, с. 106].

5. Вплив ЗМК та мережі Інтернет. Як свідчать дані Фонду Internet Watch Foundation за поширенням дитячої порнографії в Інтернеті Україні посідає сьоме місце у світі [2].

6. Важливість встановлення конкретних мотивів зґвалтувань чи скоєння інших злочинів сексуального характеру. Зокрема, Ратінов А. Р. зазначає, що більшість гвалтівників сприймають дітей як нижчих істот, бажання яких для них нічого не варті, які зобов’язані робити все те, що забажає дорослий. Свої стосунки з дітьми інколи вони зводять лише до фізіологічних актів [7, с. 29].

Враховуючи вищевказані причини злочинності у сфері сексуальних злочинів пропонуємо виділити попереджувально-профілактичну діяльність стосовно посягань на статеву свободу та статеву недоторканість особи має включати в себе цілий комплекс заходів.

По-перше, інформаційно-роз’яснювальна, культурно-просвітницька робота з населенням, неповнолітніми і жертвами сексуального насильства (поширення усної та письмової інформації і роз’яснень).

По-друге, регулярні зустрічі з учнями шкіл, закладів середньої та вищої професійної освіти, спрямовані на підвищення рівня статевої освіченості підлітків і попередження вчинення (ними і щодо них) аморально-сексуальних вчинків.

По-третє, контроль і робота з підлітками та їх сім’ями, які опинилися у важкій життєвій ситуації.

Таким чином, вивчення причин, характеру і масштабів статевих злочинів є актуальним в сучасній науці, даючи можливість здійснювати ряд попереджувальних та профілактичних заходів. У дослідженні будь-якого явища важливо простежити його динаміку в історичній ретроспективі. Дійсно необхідним є аналіз злочинів на сексуальному ґрунті, здійснених в країні в період незалежності. Ключовим завданням кримінальної науки є встановлення ступеня поширення цієї категорії злочинів на локальному та національному рівнях, а також аналіз зміни оцінка і ступеня відповідальності за такого роду правопорушення в кримінальному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Ильичев Л.Ф. Философский энциклопедический словарь. М.: Совет. Энциклопедия, 1983. 840 с.
2. Гишинский Я.И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль: курс лекций. СПб.: Питер, 2009. 504 с.
3. Базир І. В. Особливості криміналізації деяких статевих злочинів у нових соціальних реаліях. Право. 2016. № 1. С. 90-94.
4. Заросинський Ю. Л., Лановенко І.І. Відхилення статевої поведінки неповнолітніх як криминологічна проблема. Науковий вісник НАВСУ. К., 1997. № 1. С. 229–238.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: У 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.; Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. 424 с.
6. Антонян Ю. М. Преступность и психические аномалии. М.: Наука, 1987. 208 с.
7. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание. К.: Юриком Интер, 1999. 240 с.
8. Кон И. С. Сокращение детей и сексуальное насилие. Педагогика. 1998. № 5. С. 64–66.
9. Корчова Г. Г. Профілактика статевих девіацій у молодіжному середовищі: навч. посіб. К., 2007. С. 27–29.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ СРСР 1977 р. ЗАКРІПЛЕННЯ ПАНІВНОЇ РОЛІ КПРС

Конституція (від лат. *constitutio* – установа) – Основний Закон держави, який регулює у відповідності з волею та інтересами пануючого класу (класів, народу) суспільні відносини, що складаються в процесі здійснення основоположних засад організації суспільства й держави.

Конституція – особливий інститут правової системи держави, якому належить правове верховенство по відношенню до всіх її актів. К.Маркс про Конституцію говорив: «Це не просто закон, а особливий закон країни: закон законів» [1].

7 жовтня 2018 р. виповнився 41 рік із дня прийняття Верховною Радою СРСР 9-го скликання Конституції 1977 р. У радянській час вона визначалася як «конституція розвиненого соціалізму» або «конституція загальнонародної держави».

Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС) – єдина легальна політична партія у Радянському Союзі, яка від початку 1920-х рр. до 1990 р. функціонувала в умовах однопартійної системи і володіла монопольним правом на політичну владу, що сприяло встановленню в країні тоталітарного режиму. Монополія на владу в СРСР була закріплена конституційно: у статті 126 Конституції 1936 р. Комуністична партія проголошувалася «керівним ядром» державних та громадських організацій [2].

Про необхідність нової Конституції, покликаної замінити «сталінську» Конституцію 1936 р. заговорили ще в 1950-х рр. Серйозні зміни в ідеології намітилися на XX з'їзді КПРС, глибокі трансформації, пережиті радянським суспільством, ставили на порядок денний завданням поновлення Основного Закону країни. До розробки нової Конституції партійне керівництво підштовхувала і необхідність юридичного закріплення проголошеного М.С.Хрущовим курсу на якнайшвидшу побудову в СРСР комуністичного суспільства.

Історії розробки «хрущовської» Конституції присвячена велика кількість літератури. Основні етапи її розробки розглянуті, в статті С.А. Байбакова, який узагальнив висновки дослідників і доповнив їх власними архівними дослідженнями [3, с. 128-149].

Головну причину та необхідність розробки нової Конституції, як ми вже зазначали, слід пов'язати з істотною зміною політичного режиму в країні. Хоча суспільство, як і раніше залишалось суворо організованим на умовах керівництва ним із боку однієї політичної партії, воно вже стало на шлях звільнення від режиму особистої влади, сваволі, беззаконня і всеосяжного страху – режиму, публічно засудженого перш за все самою правлячою партією.

До речі, саме тоді, коли кроки, зроблені в цьому напрямку, закріпили необхідні результати і стало очевидним, що режим у колишньому страшному вигляді вже не буде реставровано, постало питання про розробку нової Конституції і була утворена Конституційна комісія. Заслухавши та обговоривши доповідь першого секретаря ЦК КПРС і Голови Ради Міністрів СРСР Н.С. Хрущова, Верховна Рада СРСР постановою від 25 квітня 1962 р. вирішила «утворити комісію для підготовки проекту нової Конституції СРСР» та затвердила її склад на чолі з М.С. Хрущовим. З приходом на керівні пости Л.І. Брежнєва він став Головою Конституційної комісії (постанова Верховної Ради СРСР від 11 грудня 1964 р.). Склад її кілька разів корегувався, але принцип формування залишався незмінним – до комісії входили перші особи союзного партійного і державного керівництва, а також представники від союзних республік, автономних республік, автономних областей, національних округів, від різних верств суспільства – робітників, селян, науки, освіти і т.д. [4].

При розробці проекту Конституції все вперлося в те, яке суспільство ми маємо або будемо на новому етапі. Залишатися на позиціях диктатури пролетаріату, як сутності суспільства і влади, було неможливо: ніякої «класової боротьби» вже не було, тому віддавати

пріоритети в суспільстві і державі одним соціальним верствам і вважати інші ніби стоять на другому плані – вже не було навіть надуманих підстав.

У загальних рисах історію розробки останньої радянської Конституції можна представити таким чином: в 1962 р. Верховна Рада СРСР прийняла постанову про створення Конституційної комісії на чолі з М.С. Хрущовим, перший попередній проект з'явився на світ до літа 1964 р. Після його обговорення і переробки, до осені 1964 р. вже був складений другий – остаточний варіант проекту. Один із варіантів проекту літа 1964 р. опубліковано в книзі А.В. Пижикова «Хрущовська «Відлига»» [5, с. 398-458].

Щоб відійти від колишніх догм і створити нову концепцію суспільства (інакше кажучи, нові догми), потрібен час. Як відомо, народилася теорія зрілого, розвиненого соціалістичного суспільства. І тільки тоді, коли вона була створена (а на це пішло близько 15 років), розробка проекту Конституції пішла більш швидкими темпами. Як зазначав один із безпосередніх учасників підготовки Конституції СРСР 1977 р. на останньому етапі А.І. Лук'янов, розробка проекту Конституції проходила в період завершення будівництва зрілого соціалізму. Це зайняло порівняно тривалий проміжок часу: окремі риси зрілого соціалізму поступово набували комплексний, всеосяжний характер. Знадобилося глибоке теоретичне осмислення нового етапу розвитку соціалістичного суспільства, розробка партією концепції зрілого соціалізму. Без такої концепції не можна було створити принципово новий Основний Закон [6].

У чому ж більш детально бачилися риси створеного суспіотства, а отже – причини прийняття нової Конституції [4]:

1) Економічні передумови нового Основного Закону його творці вбачали у наступному: у Конституції 1936 р. вказувалося, що економічну основу СРСР становлять соціалістична система господарства і соціалістична власність, що утвердилися в наслідок ліквідації капіталістичної системи господарства та скасування приватної власності. Тепер же соціалізм розвивається на своїй власній економічній основі. Розвиток економіки країни характеризується: неподільним пануванням соціалістичної власності, високим рівнем технічної оснащеності народного господарства, використанням досягнень науково-технічної революції, перетворенням економіки СРСР в єдиний потужний народногосподарський організм.

2) У соціальній структурі суспільства визначальними при підготовці Конституції стали такі позиції: збереження за робочим класом положення провідної сили суспільства, зростання його чисельності (1936 р. - 1/3, 1977 р. - 2/3 населення країни), це – десятки мільйонів освічених, технічно грамотних, політично зрілих людей, активність яких і участь в управлінні державою значно зросли; змінилося і колгоспне селянство, сучасний селянин народився і виріс у колгоспі, його психологія сформувалася вже на соціалістичній, колективістській основі, справді народною, соціалістичною стала інтелігенція (у тому числі і за походженням) у зв'язку зі зростанням рівня культури народу і ролі науки зросла питома вага інтелігенції в житті суспільства. Всі верстви суспільства разом, дружно і без найменшого протистояння вирішують єдині завдання. Таким чином, зміна соціальної структури суспільства, духовного обличчя складових його верств, непорушний союз робітників, селян та інтелігенції, зростання соціальної однорідності суспільства – усе це називалося важливою складовою в числі причин появи Конституції СРСР.

3) Принциповий аспект теорії полягав у тому, що з побудовою зрілого соціалізму, переходом на ідейно-політичні позиції робітничого класу всіх верств населення радянська держава, що виникла як держава диктатури пролетаріату, переросло у всенародну державу. Це означало, по концепції того періоду, по-перше, що розширилася соціальна база держави: у перші роки радянської влади – союз робітничого класу і найбіднішого селянства; з 30-х років – союз робітничого класу і колгоспного селянства (правда, іншого селянства практично і не було); до часу прийняття Конституції 1977 р. – непорушний союз робітників, селян та інтелігенції. По-друге, держава перетворилася на загальнонародну організацію, яка має інтереси всього народу, всіх соціальних груп і прошарків населення, по-третє, незмірно

більшими за обсягом стали творчі функції держави. І ці чинники слід було врахувати в новій Конституції.

4) За створеної концепції, у вирішенні завдань будівництва комуністичного суспільства активно беруть участь не тільки держава, а й недержавні організації. Щоб усіх їх консолідувати, в теорію і конституційну термінологію вводилося поняття «політична система радянського суспільства».

Всі організації (державні та громадські) інтегруються в рамках політсистеми суспільства, яка служить інтересам соціалістичного народовладдя. Створюється потужна державно-громадська зв'язка для управління і державними, і громадськими справами. Ця єдність на пряму в розвитку політичної системи, принципи та механізм її функціонування треба було також відобразити в Основному Законі.

5) Всіма процесами в країні керувала Комуністична партія. Її роль ніким не сприймалася, звичайно, через право громадян на об'єднання, хоча саме в присвяченій їй ст.126 Конституції 1936 р. фіксувалося положення партії в країні. Тому виникла ідея відобразити в Конституції місце КПРС як ядра політичної системи суспільства, її можливості і масштаби направляючого впливу на все внутрішнє життя країни та її зовнішню політику.

6) У галузі національно-державного будівництва в Конституції передбачалося вирішити ряд завдань: виходити не тільки з юридичної, а й фактичної рівності націй; відобразити ту ступінь єдності радянських людей, при якій виникла їхня нова історична спільність – багатонаціональний радянський народ; врахувати інтеграційні процеси в СРСР, коли багато питань вимагають єдності підходів до їх розв'язання на рівні Союзу РСР (фактор, який пізніше став приводом для критики надмірної централізації керівництва країною), в тому числі створення економіки СРСР як єдиного народногосподарського комплексу; відобразити високий рівень розвитку республік, їх все більше активну участь у справах СРСР, в іншому – самостійне вирішення питань свого ведення, забезпечення комплексного розвитку територій республік.

7) Намічалось відобразити в Конституції умови подальшого розвитку радянської демократії – участь трудящих в управлінні державними і громадськими справами, підвищення ролі громадських організацій та органів громадської самодіяльності населення, народного контролю, громадської думки.

8) Успіхи господарського та соціально-культурного будівництва, на думку творців Конституції, дозволили суттєво розсунути масштаби реалізації багатьох вже наявних прав і свобод громадян, що давало можливість розширити їх обсяг і гарантії. Одночасно з'явилася перспектива закріпити на конституційному рівні ще ряд прав і свобод, які раніше або взагалі не існували, або відбивалися (і не завжди повно) в поточному законодавстві.

9) Ще однією причиною прийняття нової Конституції було і те, що за час дії колишнього Основного Закону з'явилося багато нового в організації та діяльності державних органів.

10) Нарешті, не можна скидати з рахунків і зовнішньополітичні причини появи нової Конституції. Вона повинна була демонструвати силу СРСР, його провідні позиції в світі, наявність соціалістичної співдружності, відповідні підвалини зовнішньої політики радянської держави.

Конституція СРСР 1977 р. була заснована на ідеях марксизму-ленінізму, відображала стрижневу лінію внутрішньої і зовнішньої політики Комуністичної партії і Радянської держави.

У порівнянні з попередньою (Конституція 1936 р.), Конституція 1977 р. значно розширила коло регульованих нею суспільних відносин. Поруч нових положень збагачена характеристика політичної та економічної системи радянського суспільства. У Конституцію введені Преамбула, розділи, нові глави і статті.

У Преамбулі нової Конституції стисло відображено шлях, пройдений країною після Великої Жовтневої соціалістичної революції, дана глибока характеристика розвиненого соціалістичного суспільства, сформульована вища мета Радянської держави – побудова

безкласового комуністичного суспільства, визначено його головні завдання на шляху до цієї мети.

Нова Конституція юридично закріпила і проголосила основи суспільного ладу і політики СРСР, встановила права, свободи і обов'язки громадян, принципи організації і цілі соціалістичної загальнонародної держави, що виражає волю й інтереси робітників, селян та інтелігенції, трудящих усіх націй і народностей, що проживають в СРСР [7].

Юридично державна влада, що належить радянському народові здійснювалася через Ради народних депутатів, що становлять політичну основу СРСР. Всі інші державні органи були підконтрольні і підзвітні Радам. Організація і діяльність Радянської держави будувалася відповідно до ленінських принципів демократичного централізму, держава, всі її органи діяли на основі соціалістичної законності, забезпечуючи охорону правопорядку, інтересів суспільства, прав і свобод громадян. Закріплюючи організаційну будову єдиної політичної системи країни, Конституція визначала роль кожної з її організацій. Так, у статті 6 Конституції СРСР 1977 р. КПРС проголошена керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства в цілому.

Нова Конституція СРСР містила розгорнуту характеристику ролі Комуністичної партії. Ядром політичної системи, державних і громадських організацій радянського суспільства була комуністична партія Радянського Союзу. «Озброєна марксистсько-ленінським ученням, Комуністична партія визначає генеральну перспективу розвитку суспільства, лінію внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає планомірного, науково обґрунтованого характеру його боротьбі за перемогу комунізму. Всі партійні організації діють у рамках Конституції СРСР» [8].

Отже підводячи підсумок зазначимо, що Конституція СРСР 1977 р. була радше плодом кодифікації, ніж нової творчості. Вона, звичайно, відбила ті зміни в суспільному та державному ладі, які накопичилися за попереднє сорокаріччя, однак оскільки ці зміни не були корінними, то і Конституція не мала принципових відмінностей від попередньої. Це не означає, звичайно, що в ній взагалі не було нічого нового, але всі новинки стосувалися лише приватних питань. Звичайно, такі зокрема були корисними і заслуговували схвалення, але нічого не змінювали в основних положеннях суспільного ладу, форми державної єдності, державному механізмі і пр.

Конституційне законодавство, яке існувало до жовтня 1977 р., природно, було узагальнено в новій Конституції. Після її прийняття скільки-небудь істотних конституційних законів уже не створювалося.

Список використаних джерел

1. Шаповал В. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії // Право України. 1998. № 5. С. 25-29.
2. Комуністична партія Радянського Союзу. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Комуністична_партія_Радянського_Союзу
3. Байбаков С.А. Современные представления о разработке проекта третьей Конституции СССР (1977 г.): по новым архивным материалам // Вестник Московского университета. Серия 8: История, 2012. № 5. С. 128–149.
4. Конституція СРСР 1977 року. URL: http://ua-referat.com/Конституція_1977_року
5. Пыжиков А.В. Хрущевская «оттепель». М.: ОЛМА-Пресс, 2002. 509 с.
6. Конституція СРСР 1977 р Конституція РРФСР 1978 р. URL: <http://um.co.ua/2/2-11/2-119489.html>
7. Характеристика Конституції СРСР 1977 р. URL: <https://ukrbukva.net/page,2,75128-Harakteristika-Konstitucii-SSSR-1977-g.html>
8. Конституція (основний закон) СРСР 1977 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77>

Морозова М.В., студентка 1 курсу,
група КЮ-181, юридичного факультету
Науковий керівник: **Козинець О.Г.**, к.іст.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: morozovamaria856@gmail.com

ВИНИКНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ 1920р.

Після першої світової війни починаються процеси державотворення у країнах Східної Європи.

Однією з таких держав була Чехословаччина, яка здобула незалежність у листопаді 1918 р. у наслідок революційних подій.

Так, 100 років тому на світ з'явилась нова держава – Чехословаччина на чолі з президентом-філософом Томашем Гаррігом Масариком, який втілював у реальність свій соціальний проект.

Доля держави, що двічі зникала з карти Європи, неодноразово змінювала назву, політичні режими й ідеологію, є цікавою не лише тому, що на практиці був реалізований проект Платона про ідеальне правління з філософом на троні, а й тим, що Чехословаччина може служити модельним прикладом трансформацій, які відбуваються на уламках імперії.

На початку Першої світової війни питання про незалежність Чехословаччини майже не піднімалося і не стояло на порядку денному жодної чеської політичної партії. Тільки після поразки Австро-Угорщини настав час для національно-державного визначення Чехії та Словаччини [1, с.524].

Програма створення Чехословаччини як незалежної держави була висунута в 1915 р. Чеським закордонним комітетом, який згодом був перетворений у Чехословацьку національну раду. Штаб-квартира ради знаходилася в Парижі. Саме ідеї Т.Масарика були покладені в основу політичної програми Чехословацької національної ради.

Завдяки ознайомленню лідерів європейських держав із чеським питанням Чехословацька національна рада отримала визнання країн Антанти, тобто можна сказати, що існування національної держави було визнано ще до формального проголошення нею незалежності.

Восени 1918 р. розвалилася Австро-Угорська імперія, що стало безпосереднім приводом до проголошення утворення незалежної Чехословацької держави у жовтні 1918 р. празьким Національним комітетом.

Словацька національна рада прийняла декларацію, що проголошувала словацьку націю частиною єдиної чехословацької нації в культурному та мовному аспектах. Національний комітет у Празі опублікував тимчасову конституцію, відповідно до якої верховним законодавчим органом Чехословаччини стали Національні збори. Вони були утворені шляхом не виборів, а розширення складу Національного комітету.

На першому засіданні Національних зборів у листопаді 1918 р. урочисто проголосили про повалення влади Габсбургів у чеських землях і встановлення демократичної республіки. Першим президентом одногосно було проголошено професора філософії, політичного діяча Томаша Масарика, який на той час перебував у еміграції в Парижі.

Формування та розвиток Чехословацької держави у перші місяці її існування відбувалися в складній міжнародній обстановці. Словаччину, Підкарпатську Русь окупувала Угорщина. Проголошення в березні 1919 р. Угорської радянської республіки, а в червні – Словацької радянської республіки привело до втручання Червоної армії, що намагалася допомогти їм у боротьбі проти румунських і чехословацьких військ. Проте наприкінці літа 1919 р. успішний наступ військ Румунії та Чехословаччини змусив Червону армію залишити територію Словаччини. Поваливши Словацьку радянську республіку після трьох тижнів існування, Чехословаччина встановила свій контроль над Словаччиною і Підкарпатською Руссю.

Спроби німецького населення чеських земель, де воно переважало (Судети та ін.), відокремитися від Чехословаччини були придушені.

Чехословаччина та її кордони були встановлені Версальським (1919 р.), Сен-Жерменським (1919 р.) і Тріанонським (1920 р.) договорами і визнані на Паризькій мирній конференції [2, с.400-401].

Таким чином, до складу держави увійшли частини:

1 Цислейтанії (одна з двох частин Австро-Угорської імперії): Богемія, Моравія, Чеська Сілезія.

2. Транслейтанії: Словаччина, Підкарпатська Русь.

3. Німеччини: Глущинська Сілезія.

З 1920 р. до складу Чехословаччини увійшли також Тешинська Сілезія, Спиш і Орава, невеликі території Нижньої Австрії і Пруської Сілезії.

Конституційне самовизначення Чехословацької республіки почалось зі становлення у листопаді 1918 р. Тимчасової конституції.

У березні 1920 р. Національні збори прийняли постійну Конституцію Чехословаччини, яка закріпила парламентський лад, заснований на принципі розподілу влад.

Основні положення Конституції зводились до наступного:

- визначала республіканську форму правління парламентського типу;

- територія країни проголошувалась єдиною і неподільною, а автономна Підкарпатська Русь – її невід'ємною частиною;

- проголошувала рівність усіх громадян незалежно від походження, мови, раси чи віросповідання, недоторканність особистості, житла, свободу друку, зборів і гарантувала демократичні права і свободи;

- виборчі права отримували всі громадяни, які досягли 21 року. Ухилення від участі у виборах каралося штрафом;

- державна влада в країні поділялася на законодавчу, виконавчу і судову. Законодавча влада зосереджувалася в руках двопалатного парламенту (Національних зборів). Палата депутатів обиралася на 6 років, а сенат Національних зборів на 8 років. Виконавча здійснювалась президентом і урядом. Президент мав широкі повноваження: призначати міністрів, скликати чи розпустити Національні збори, накладати вето на закони, оголошувати війну та укладати мир і обирався Національними зборами на 7 років. Судова влада надавалась Конституційному суду та решті судів, які поділялись на цивільні, кримінальні, військові, подліцейські та фінансові;

- надавала право національним меншинам користуватися національною мовою у школі, суді, адміністрації, створювати культурно-освітні організації тощо. Однак ці меншини не відчували себе рівноправними з панівною чеською нацією, яка посідала провідне місце в економіці й політиці. Прага відмовлялася визнати словаків окремою нацією і проводила жорстку централізовану політику. Населення Закарпатської України не отримало очікуваної автономії. Серед національних меншин найпривілейованішими залишалися німці; втрата ними колишніх переваг над чехами викликала сильні античеські настрої [2, с. 524-525].

До 1939 р. до Конституції було внесено декілька доповнень. В основному вони стосувались обмежень прав національних меншин, звужували права органів місцевого самоврядування та розширяли права президента, зокрема, надали йому надзвичайні повноваження та право вносити зміни до Конституції.

Перед другою світовою війною Чехословаччина зазнала значних територіальних втрат.

Таким чином, наслідком падіння Австро-Угорської імперії стало становлення та подальший розвиток Чехословаччини як незалежної держави, а її Конституція 1920 р. була найдемократичнішою конституцією Європи на початку ХХ ст.

Список використаних джерел

1. История государства и права зарубежных стран / под ред. А.В.Вениосова. Минск: Тетра-Систем, 2012. 544 с.
2. История государства и права славянских народов / Авт.-сост. И.Н.Кузнецов. Минск: Новое знание, 2007. 587 с.

ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ СТОРОНИ, НА КОРИСТЬ ЯКОЇ УХВАЛЕНЕ СУДОВЕ РІШЕННЯ ЯК НОВА ЗАСАДА ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

З 15 грудня 2017 року зміненним Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України) впроваджена низка новел щодо порядку стягнення та розподілу судових витрат, пов'язаних з розглядом справи у суді, зокрема: вперше до основних засад (принципів) цивільного судочинства віднесено «відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення» (п. 12 ч. 3 ст. 2 ЦПК України); передбачено новий реквізит позовної заяви: «попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи» (п. 9 ч. 3 ст. 175 ЦПК України), введено новий принцип фінансових взаємовідносин сторін процесу та судової інстанції – забезпечення і попередня оплата судових витрат (ст. 135 ЦПК України); зазначено новий обов'язок учасника справи щодо подання детального опису робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги для визначення розміру витрат на правничу допомогу з метою розподілу судових витрат (ч. 3 ст. 137 ЦПК України) тощо, які потребують більш детального дослідження.

В ст. 133 (як і в статті 79 попередньої редакції) ЦПК України не розкривається поняття судових витрат, а лише перелічується їх склад, які умовно можна розглядати у двох значеннях: у широкому – судові витрати є матеріальними засобами, без яких не може існувати судова система; у вузькому – їх сутність можна визначити як грошові витрати, пов'язані з розглядом цивільної справи в суді.

Зробивши системний аналіз ЦПК України, видається можливим констатувати, що судові витрати складаються з: 1) судового збору та 2) витрат, пов'язаних з розглядом справи в суді, які в свою чергу можна поділити на: витрати на професійну правничу допомогу; витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; витрати, пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; витрати, пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

У статті 135 ЦПК України введено новий принцип фінансових взаємовідносин сторін процесу та судової інстанції – забезпечення і попередня оплата судових витрат. Відповідно суд може зобов'язати учасника справи, який заявив клопотання про виклик свідка, призначення експертизи, залучення спеціаліста, перекладача, забезпечення, витребування або огляд доказів за їх місцезнаходженням, попередньо (авансом) оплатити витрати, пов'язані з відповідною процесуальною дією [1].

Також суд може зобов'язати сторони внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму судових витрат, пов'язаних з розглядом справи або певною процесуальною дією, про що постановляє ухвалу (забезпечення судових витрат).

Щодо забезпечення судових витрат відповідача, то необхідно зазначити, що відповідно до ч. 4 ст. 135 ЦПК України, таке забезпечення може бути застосоване у таких випадках:

1) позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов; або

2) позивач не має зареєстрованого в установленому законом порядку місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України та майна, що знаходиться на території України, в розмірі, достатньому для відшкодування судових витрат відповідача у випадку відмови у позові [1].

Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 44 ЦПК України подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер суд може визнати зловживанням процесуальними правами, оскільки ці дії суперечать завданню цивільного судочинства. Оскільки, це є нововведенням 2017 року, то звернемося до судової практики. Однією з найбільш очевидних ознак зловживання правом на позов суди визнали неодноразове звернення позивача до відповідача з аналогічними позовами, що підтверджується ухвалами, якими були задоволені клопотання відповідачів про забезпечення судових витрат, а саме:

- ухвалою Сокальського районного суду Львівської області від 27.03.2018 р. у справі №454/2987/17, яка мотивована тим, що позивач вже втретє звертається до суду з позовом до відповідача про визнання одного й того ж спадкового договору недійсним, щоразу вказуючи нові підстави та при цьому покладаючись на ті самі обставини, які вже були предметом з'ясування у попередніх справах за її позовами;

- ухвалою Голосіївського районного суду м. Києва від 06.06.2018 р. у справі №752/6268/18, в якій суд встановив, що позивач до цього сім разів звертався з аналогічними позовами до відповідача;

- ухвалою Голосіївського районного суду м. Києва від 13.06.2018 р. у справі №752/24072/17, в якій суд встановив, що позивач звертався з аналогічними позовами як до постійно діючого третейського суду при Асоціації українських банків, так і до суду [4].

Показовими є три справи, що розглядалися в Господарському суді Чернігівської області: №927/126/18, №927/127/18, №927/106/18. Позивачем була одна й та сама іноземна компанія, зареєстрована в Республіці Кіпр. Позовні вимоги були однакові, відрізнялися лише відповідачі.

Якщо в ухвалі від 14.03.2018 р. у справі №927/127/18 суд забезпечив витрати відповідача, то в аналогічних справах – відмовив. 02.05.2018 р. під час розгляду клопотання відповідача у справі №927/126/18 позивач надав суду шість Свідощів майнових прав на торговельні марки, а 08.05.2018 р. у справі №927/106/18 додатково було пред'явлено договір про відкриття банківського рахунку та банківську виписку. В обох справах доказів, наданих позивачем, було достатньо для відмови у задоволенні клопотання про забезпечення витрат відповідача.

Отже, для справедливого вирішення питання щодо забезпечення витрат відповідача важливим є забезпечення змагальності. У позивача має бути можливість надати суду докази наявності у нього на території України майна. Водночас кожна сторона самостійно несе ризик використання або невикористання її процесуальних прав. Тож обов'язок суду зводиться до того, щоб позивач був ознайомлений з клопотанням про забезпечення витрат відповідача та мав розумний строк для подання своїх обґрунтованих заперечень і доказів проти нього [5].

Ще однією вагомою новелою є розкриття змісту судових витрат на професійну правничу допомогу (а не на правову допомогу). Зміст ст. 137 ЦПК України, на відміну від попередньої редакції аналогічної статті 84 суттєво розширено. При цьому саме в ЦПК, а не в Законі України «Про граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу у цивільних та адміністративних справах» для цілей розподілу судових витрат вписано, що: «1) розмір витрат на правничу допомогу адвоката, в тому числі гонорару адвоката за представництво в суді та іншу правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката визначаються згідно з умовами договору про надання правничої допомоги та на підставі відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості, що сплачена або підлягає сплаті відповідною стороною або третьою особою; 2) розмір суми, що підлягає сплаті в порядку компенсації витрат адвоката, необхідних для надання правничої допомоги, встановлюється згідно з умовами договору про надання правничої допомоги на підставі відповідних доказів, які підтверджують здійснення відповідних витрат» [1].

Відповідно до попередньої редакції ЦПК України (ч. 2 ст. 84) граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу встановлювався відповідно до статті 1 Закону

України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20.12. 2011 року № 4191–VI розмір компенсації витрат за правничу допомогу обмежувався 40 % прожиткового мінімуму для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року, за годину участі особи, яка надавала правничу допомогу, у судовому засіданні, під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням та під час ознайомлення з матеріалами справи в суді. Відтак, станом на 14.12.2017 року розмір компенсації витрат за правничу допомогу обмежувався на рівні 640 гривень за годину роботи адвоката.

В статті 137 ЦПК України змінено підходи до відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. По - перше, відсутня норма щодо обмеження або граничного розміру компенсації витрат на правничу допомогу. По - друге, Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу у цивільних та адміністративних справах» визнано таким, що втратив чинність. По - третє, вперше в ЦПК України конкретизовано, що «розмір витрат має бути співмірним зі складністю справи та виконаних адвокатом робіт; часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт; обсягом наданих адвокатом послуг; ціною позову та значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи та репутацію сторони або публічним інтересом до справи. У разі недотримання вимог співмірності, за клопотанням іншої сторони, суд може зменшити розмір витрат на правничу допомогу, які підлягають розподілу між сторонами [1].

Погоджуємося з поглядом Шевердіна М., що співмірність витрат – це доволі суб'єктивна категорія, яка залежить від кількох чинників, та може тлумачитися судом відповідно до його дискреційних повноважень. Проте дискреція суду в цьому випадку усічена та може бути застосована лише за клопотанням іншої сторони [6]. При цьому обов'язок доведення несспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги

У разі невнесення, у визначений судом строк, коштів для забезпечення витрат на професійну правничу допомогу суд за клопотанням відповідача має право залишити позов без розгляду. У випадку задоволення позову суд ухвалює рішення про повернення внесеної суми позивачу, а у випадку відмови у позові, закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду – про відшкодування її коштом витрат відповідача повністю або частково, в порядку, передбаченому ЦПК України. Невикористана частина внесеної позивачем суми повертається позивачу не пізніше ніж через 5 днів з дня вирішення питань, зазначених у цій частині, про що суд постановляє ухвалу.

Не можна не погодитися з поглядом Шевердіна М., який вважає, що забезпечення витрат на професійну правничу допомогу може стати як процесуальним засобом протидії необґрунтованим позовам, так і засобом перешкоджання розгляду справи по суті («процесуальною диверсією») з боку відповідача [6].

Ще однією проблемою функціонування інституту судових витрат є вимога судових органів сплатити судовий збір за ті процесуальні дії, щодо яких законодавством не передбачена сплата судового збору. Прикладом є сплата судового збору за подання скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби. В Законі України «Про судовий збір» не закріплена вимога щодо сплати судового збору за подання подібної скарги. В ст. 452 ЦПК України передбачено лише сплату судових витрат, пов'язаних з розглядом скарги. Ці витрати покладаються судом на заявника, якщо було постановлено рішення про відмову в задоволенні його скарги, або на орган державної виконавчої служби чи приватного виконавця, якщо було постановлено ухвалу про задоволення скарги заявника [1].

В Постанові Верховного Суду від 18.01.2018 р. Справа N 565/256/15-ц Провадження № 61-1504св17 однакова позиція судів: «відповідно до роз'яснень, які містяться в пункті 14 постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02. 2014 року «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої

служби під час виконання судових рішень у цивільних справах» (Постанова № 6) урахуваючи, що провадження з виконання судових рішень є завершальною і невід’ємною частиною (стадією) судового провадження по конкретній справі, в якій провадження за скаргою не відкривається, а за подання позовної заяви сплачено відповідний судовий збір, ні розділом VII ЦПК, ні Законом України від 8 липня 2011 року «Про судовий збір» (ч. 1 ст. 3) не передбачено необхідність сплати судового збору за подання скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС, то за подання скарги судовий збір не сплачується [3].

Таким чином, у 2018 році Верховний Суд дійшов висновку, що: «не підлягає сплаті судовий збір за подання апеляційної скарги у справах за скаргами на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби». Слушно зауважити, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10. 2017 року № 2147-VIII [2] це правило буде розповсюджуватися і щодо скарг на приватних виконавців. Тому існує необхідність однозначного законодавчого закріплення щодо не справляння судового збору за подання скарги на рішення, дії або бездіяльність як державного виконавця, так і приватного виконавця.

Отже, нові норми щодо судових витрат вже викликали жваві дискусії у правовому співтоваристві. Деякі правознавці, наприклад, вважають, що домінування фінансових питань у стосунках суду зі сторонами процесу призведе до ускладнення доступу до правосуддя простим громадянам – при тому, що більшість людей в Україні мають мінімальні доходи. Вирішення спірних питань шляхом домовленостей також спрацьовує не завжди [4].

Також недоліками нормативного регулювання судових витрат є відсутність законодавчого закріплення цього поняття. Тому пропонуємо наступне визначення: «судові витрати – платежі, що сплачуються учасниками судового процесу, у зв’язку з розглядом та вирішенням справи судом».

Проаналізувавши зміст ст. 133 ЦПК України, доходимо висновку, що доцільно було б викласти ч. 1 ст. 133 в такій редакції: «Судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов’язаних з розглядом справи у суді».

Провівши дослідження питання відшкодування судових витрат стороні, на користь якої ухвалене судове рішення, бачимо, що існує багато проблем та колізій, які мають стати темами для подальших наукових праць.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10. 2017 № 2147-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
3. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах: постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07. 02. 2014 № 6 // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14>
4. Простибоженко О. Судові витрати в цивільному судочинстві: платити доведеться за все і наперед // Судово-юридична газета. 2017. №19–26 (388–395). URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/104666-sudebnye-raskhody-v-grazhdanskom-sudoproizvodstve-platit-pridetsya-za-vse-i-napered>
5. Стусова Ю., Шишка Ю. Забезпечення судових витрат: перший практичний досвід // Юридична газета. 2018. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zabezpechennya-sudovih-vitrat-pershiy-praktichniy-dosvid.html>
6. Шевердін М. Судові витрати в цивільному та господарському процесі // Юридична газета. 2018. №8 (610). URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudovi-vitraty-v-civilnomu-ta-gospodarskomu-procesah.html>

Мурадлі Р.М., студент 2 курсу,
гр. МКІРП-171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Петрик О.Л.**, к.н.держ.упр.
Чернігівський національний технологічний університет

ВИЗНАЧЕННЯ ОБМАНУ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА

Обман як спосіб вчинення злочину характерний не тільки для шахрайства, але й для ряду інших злочинів – таких, як контрабанда (ст. 201 КК України), ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335), заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192), обман покупців та замовників (ст. 225) тощо. В одних випадках законодавець прямо передбачає обман як спосіб вчинення злочину (ст. 192), в інших характеризує його зміст. Так, відповідно до ст. 225, обман покупців та замовників – це умисне обмірювання, обважування, обрахування чи інший обман покупців або замовників під час реалізації товарів або надання послуг [1].

Спосіб вчинення злочину належить до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину. Але у випадку, коли він зазначений прямо в законі, стає обов'язковим і, відповідно, встановлення його є необхідним для констатації наявності конкретного складу злочину [2, с. 48].

Визначальною ознакою об'єктивної сторони шахрайства поряд з діянням, наслідками та причинним зв'язком є спосіб вчинення цього злочину. Таким способом, відповідно до ст. 190 Кримінального кодексу України, є обман або зловживання довірою. Хоча безпосередньо в нормі вживається формулювання «обман чи зловживання довірою», цілком прийнятне вживання сполучника «або», оскільки ці сполучники є рівнозначними. Так, у статті про шахрайство (ст. 190) спосіб дії визначений як шлях обману *чи* зловживання довірою, а в ст. 192 говориться про заподіяння майнової шкоди шляхом обману *або* зловживання довірою, хоча спосіб дії винного в цих злочинах є ідентичним [1].

Обман як спосіб вчинення злочинного діяння характерний не тільки для шахрайства, але й для ряду інших злочинів. Таких, наприклад, як контрабанда (ст. 201 КК України), ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335), спричинення майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222), обман покупців та замовників (ст. 225). При описі цих злочинів законодавець в одних випадках вказує лише на спосіб дії винного, яким може бути обман (ст. 192, 201, 335 КК України), в інших – розкриває сутність обманних дій. Так, відповідно до ст. 225, обман покупців та замовників – це умисне обмірювання, обважування, обрахування чи інший обман покупців або замовників під час реалізації товарів або надання послуг [там само].

Характерною рисою шахрайського обману є те, що він спрямований на заволодіння майном. Але корисливий мотив притаманний усім злочинам проти власності, які пов'язані з розкраданням. За способом вчинення злочину шахрайство і відрізняється від таких форм розкрадання як крадіжка, грабіж, привласнення, розтрата тощо.

Під обманом у складі злочину, передбаченого ст. 190 КК України, ми розуміємо умисне перекручування або приховування істини з метою ввести в оману особу, у володінні чи віданні якої знаходиться майно або право на майно, і таким чином домогтися добровільної передачі майна або права на майно у розпорядження злочинця [1].

Для кваліфікації не має значення як вчинено шахрайство – шляхом обману чи зловживання довірою, через те що в кримінально-правовій нормі про шахрайство вони закріплені як альтернативні способи вчинення злочину, але відсутність визначень даних понять в законі та їх офіційного тлумачення не дозволяє з абсолютною впевненістю визнати деякі злочини шахрайством.

Видатний представник дореволюційної кримінально-правової науки М.С. Таганцев, розкриваючи сутність поняття обману, писав, що він складається з двох елементів – неправди і, як її результату, введення в оману. Поняття «неправда» є або уявленням неіснуючого, тобто повідомленням про такий факт, якого зовсім не було, вигадкою, коли особа для викрадення речі

повідомляє «небувалі випадки», або перекручуванням дійсного факту з повідомленням різних додаткових подробиць [3, с. 305].

Деякі автори вважали, що обманом є помилкове твердження про наявність певних обставин, що при шахрайському обмані винний завіряє, що певні факти існували або існують, тоді як у дійсності їх не було і немає [2].

Дослідження способу дії при шахрайстві було дано Б.С. Нікіфоровим у роботі «Боротьба з шахрайськими посяганнями на соціалістичну і особисту власність за радянським кримінальним правом». Він вірно зазначив, що особливістю шахрайства є те, що тут результат досягається головним чином шляхом фальсифікації уявлення потерпілого про його дійсний інтерес і, таким чином, шляхом фальсифікації відповідного волевиявлення потерпілого [4, с. 87].

Б.С. Нікіфоров приходить до висновку, що за шахрайський обман повинен відповідати той, хто в будь-який момент до закінчення злочину або хоча б в останній момент своєю поведінкою, що може виражатися як у дії, так і в бездіяльності, свідомо дав іншій стороні підставу вважати, що винний підтверджує або заперечує обставини, що мають значення для визначення рішення потерпілого передати винному своє майно [там само, с. 58].

Сучасна доктрина науки кримінального права в деяких країнах, наприклад у Німеччині, до шахрайського обману не відносить помилкові твердження про обставини, які стосуються майбутнього. По-різному вирішується це питання і криміналістами США. Одні стверджують, що одержання майна внаслідок обіцянки виконати в майбутньому які-небудь зобов'язання, навіть якщо боржник має намір не виконати таке зобов'язання, не утворює злочину. Інші стверджують, що такі дії слід вважати злочином [5, с. 200].

Сучасний кримінальний кодекс США в цьому плані містить вказівку про те, що особа вважається винною у вчиненні розкрадання шляхом обману, якщо останній створює або підтримує помилкове уявлення про намір. Проте висновок про наявність обману відносно наміру особи виконати обіцянку не може бути зроблений на підставі лише одного факту – наступного невиконання обіцянки [там само, с. 200].

На думку Смаглюк О.В., види шахрайського обману можуть бути згруповані таким чином:

- 1) обман щодо предметів (їх існування, тотожність, ціна, кількість тощо);
- 2) обман щодо своєї особи або особи інших (місце роботи, службове становище, ділові й особисті зв'язки, якості особистості тощо);
- 3) обман юридичних осіб;
- 4) обман з приводу різноманітних дій і подій;
- 5) обман у намірах (обманна обіцянка);
- 6) обман щодо наявності, відсутності або чинності закону [2].

Розмежування зазначених різновидів обману має важливе значення не тільки для визначення сутності обману як ознаки шахрайства, але і для правильного відмежування шахрайства від суміжних злочинів. Останнім часом найбільш поширеним видом шахрайського обману став обман щодо особистості винного та обман у намірах (обманна обіцянка).

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України: Загальна частина : Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Бори-сов та ін.; За ред М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків: Юрін-ком Інтер – Право, 2001. – 416 с.
2. Смаглюк Олександр Володимирович. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2004.
3. Таганцев Н.С. Программа курса русского уголовного права. – СПб, 1881.
4. Никифоров Б.С. Объект преступления. – М.: Госюриздат, 1960. – 230 с.
5. USA. Legislation : USA Exemplary Criminal Code. Примерный уго-ловный кодекс США // Под ред. Ю.С. Никифорова. – М.: Прогресс, 1969.

Ніколаєнко Є.П., студент 1 курсу магістратури, групи МПН-171,
факультету електронних та інформаційних технологій
Науковий керівник: **Нітченко А.Г.**, к.і.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ЗАХИСТ ПРАВ ПРОГРАМІСТІВ ВІД ПРИМУСУ ДО РОБОТИ ПОНАД НОРМУ

Досить часто програмісти стикаються із таким явищем, як ASAP («якомога швидше») та овертайм (робота понад норму). Іноді, що би встигнути здати проект вчасно, керівництво компаній вдається до прохання, а буває, навіть і до примусу своїх працівників до роботи понад норму. Програмісти, як і будь які інші працівники, мають знати свої права та шляхи їх захисту.

Метою тез є виділення основних проблем роботи понад нормою та визначення, які дії можуть допомогти програмістам відстояти свої права при примушенні керівництва до овертайму та ASAP.

Існує два типи взаємовідносин між роботодавцем та робітником:

- продаж результату роботи;
- продаж часу робітника.

Під продажем результату роботи розуміється укладення контракту з роботодавцем, за яким програміст відповідає перед замовником по факту виконання роботи в термін, при цьому, виступаючи у якості підприємця. Крім того, він може цілком законно найняти іншу людину для виконання цих обов'язків. Працюючи за контрактом, програміст може сам обирати де і скільки часу йому працювати.

Продажем часу робітника є влаштування на роботу за трудовою книгою (робота у штаті компанії). У цьому варіанті програміст продає роботодавцю свій час: вісім годин на день, за які компанія може ставити йому завдання для виконання, які відповідають його посаді. У цьому випадку, роботодавець витрачає значно більші ресурси на своїх працівників, так як повинен сплачувати в пенсійний фонд більше, ніж платив би програміст, будучи підприємцем. А це означає, що при виході на пенсію, отримуватиме більшу виплату. Також, якщо з роками у програміста, наприклад, від сидіння виникнуть проблеми із хребтом, то у штатного працівника багато шансів вибити оплату лікування і додаткові виплати. Штатний програміст повинен отримувати відпустку кожен рік, а у випадку звільнення йому мають виплатити повний оклад за місяць, якщо він не був у відпустці у цьому році. У випадку, коли програміст працює за контрактом, подібні витрати дуже важко залагодити, тому що, цих нюансів у контракті може не бути.

Хоча, більшість тих, хто працює за контрактом, теж мають все перераховане вище, але, насправді, все складніше. Оплачувана відпустка – це особиста обіцянка компанії, яка нічим не підкріплена, а невзята відпустка не буде відшкодована. Компанія може відмовити у відпустці у будь-який момент. Як власне і в інших правах.

Отже, робота за трудовою книгою є безпечнішим способом працевлаштування.

Зобов'язання програміста закінчуються рівно там, де починаються його права. Програміст не зобов'язаний перебувати на робочому місці більше, ніж 8 годин. Якщо людині подобатися програмувати, він може це робити вдома, а не виконувати свої зобов'язання на роботі. Також, необхідно розуміти, що все зроблене для компанії залишиться її власністю і є дуже ймовірно, що зробивши навіть вагомий внесок в будь-яку частину коду, авторство програмісту залишиться невідомим. Так що, дуже важливо, не віддавати компанії більше часу, ніж цього вимагають трудові відносини з роботодавцем.

У разі, якщо завдання ASAP («якомога швидше») надійшло під закінчення робочого дня, а більшість робочого часу програміст нічого не робив, не маючи завдання – це не вина програміста, а проблема менеджменту. Працівнику не мають права наказувати залишатися на роботі довше. Далі наведенні випадки, коли примус робітника працювати понаднормово є дозволеним [1]:

- при проведенні робіт, необхідних для оборони країни, а також відвернення громадського або стихійного лиха, виробничої аварії і негайного усунення їх наслідків;

- при проведенні громадсько необхідних робіт по водопостачанню, газопостачанню, опаленню, освітленню, каналізації, транспорту, зв'язку – для усунення випадкових або несподіваних обставин, які порушують правильне їх функціонування;

- при необхідності закінчити почату роботу, яка внаслідок непередбачених обставин чи випадкової затримки з технічних умов виробництва не могла бути закінчена в нормальний робочий час, коли припинення її може призвести до псування або загибелі державного чи громадського майна, а також у разі необхідності невідкладного ремонту машин, верстатів або іншого устаткування, коли несправність їх викликає зупинення робіт для значної кількості трудящих;

- при необхідності виконання вантажно-розвантажувальних робіт з метою недопущення або усунення простою рухомого складу чи скупчення вантажів у пунктах відправлення і призначення;

- для продовження роботи при нез'явленні працівника, який заступає, коли робота не допускає перерви; в цих випадках власник або уповноважений ним орган зобов'язаний негайно вжити заходів до заміни змінника іншим працівником.

У більшості випадків, робота програміста не передбачує такого, тому, програміст має право подати до суду, при чому, не на компанію, а на конкретну людину, яка змушує до роботи понад нормою.

Що в разі овертайму компанія повинна програмісту? [1] По-перше, надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік. Більше цієї норми начальнику, який вирішив віддати подібне розпорядження, загрожує вже не просто адміністративна відповідальність, а й стаття про перевищення своїх повноважень. Варто розуміти що прохання начальства повинні бути задокументовані, так що саме з цієї причини набридати вдається до самостійного документування.[2] Інформація про порушення прав не є конфіденційною інформацією. А це значить що прохання керівника яке прямо порушує права працівника не може бути комерційною таємницею і не підлягає під політику не розголошення.

Година надурочного часу повинна бути оплачена в подвійному розмірі. При цьому розмір заробітної плати не можна змінювати на підставі того, як часто він працює понад норму, а тільки на підставі результатів роботи протягом 8-ми годин робочого дня, інакше це буде примушення до роботи понад норму.

Також, понаднормова робота не дозволена вночі та на вихідних. Нічний час відповідно до закону визначено як проміжок з 22:00 до 6:00 [1].

Треба добре розуміти, що будь-яка творча робота, якою так само є програмування, пов'язана з ризиками. І ці ризики юридично лягають на роботодавця. Абсолютно нормально, якщо програміст вибрав невірний шлях вирішення завдання і за день (а то і більше) не прийшов до конструктивного результату, і навіть більше, прийшов до необхідності вирішити всі заново іншим способом. В іншому, ризик подібного результату повинні передбачати менеджери і, якщо у програміста за 8 годин не вийшло вирішити задачу, він абсолютно спокійно має право піти додому. Виняток становлять завдання, для яких опрацьовано чіткий алгоритм вирішення, неухильно дотримуючись який програміст вирішить завдання за відведені денні 8 годин.

Щоб убезпечити себе від випадків постійного овертайму, найкращий спосіб піти до суду. Багато співробітників не намагаються захищати свої права з кількох причин:

- бояться тиску з боку керівництва;
- не знають куди і як звертатися.

Перший пункт має місце бути, але себе дуже легко убезпечити. Необхідно створити профспілку працівників (програмістів) на підприємстві (в компанії). Після цього компанія не може провести звільнення або зниження заробітної плати, без дозволу на те профспілки. А створивши профспілку, співробітник захищає себе від подібних проблем. Як мінімум, його не звільнять і не знизять йому його заробітну плату, а швидше за все побоюючись будуть всіляко стимулювати.

Профспілку можуть створити, як мінімум, три працівника. При цьому профспілку можуть створити не обов'язково співробітники одного і того ж підприємства (організації). А сама профспілка буде створена з моменту прийняття рішення про створення членами профспілки і повідомлення про це вище стоїть орган профспілок.

Отже, висновки. Що повинна компанія:

- оплачувати в подвійному розмірі кожен хвилину понад 8 годин на день роботи на компанію;
- виплачувати кожен день відпустки, яку працівник не отримав в році в грошовому еквіваленті;

Чого компанія не має права вимагати від програміста:

- працювати понад норму;
- не оплачувати понаднормові або оплачувати з затримкою, або не в подвійному розмірі;
- просити програміста про понаднормову роботу більш дозволених норм (4 години, за два дні).

Як боротися з порушенням трудових прав:

- подати до суду;
- заснувати профспілку.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України. Документ 322-08, поточна редакція – Редакція від 20.01.2018. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення 25.11.18)

2. Про інформацію: Закон України. Документ 2657-12, поточна редакція – Редакція від 13.10.2010. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення 25.11.18)

Огієнко М.В., студент 2 курсу, група МКПРп-171, юридичний факультету
Науковий керівник: **Берднік І.В.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
email: kriminal409@ukr.net

СУБ'ЄКТ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ (СТ. 149 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

З усіх елементів складу злочину найменш проблемно-дискусійний характер сьогодні має суб'єкт злочину. Все, що пов'язано із суб'єктом як елементом складу злочину, останнім часом почало сприйматись у теорії та практиці боротьби зі злочинністю аксіоматично, без найменшого натяку на критику [1, с. 17-18]. Винятком із такої наукової тиші є хіба що питання про юридичну особу як суб'єкт злочину та розробка закріпленого у діючому КК поняття обмеженої осудності. Перше питання вже тривалий час виступає предметом бурхливої полеміки та загострилось у період пострадянської законотворчості [2, с. 25-26]. Це пов'язано, насамперед, із різним розв'язанням його у законодавствах різних країн. Існування такої законодавчої неоднорідності спонукає прихильників порівняльного правознавства наполягати на використанні досвіду визнання суб'єктом злочину юридичної особи і у вітчизняному законодавстві. Однак залишення в силі новим КК традиційної позиції визнання суб'єктом злочину лише фізичної особи, гадаємо, є цілком правильним рішенням та прагненням “не наламати дров” революційними змінами в кримінальному законодавстві. Що стосується питання обмеженої осудності, то хоча воно і має дискусійний характер, ми не бачимо істотних підстав розглядати його в рамках дослідження суб'єкта торгівлі людьми. Складність передбачених об'єктивною стороною складу цього злочину дій вимагає від його суб'єкта неабияких інтелектуальних зусиль і тим самим зводить до мінімуму вірогідність його вчинення особою, котра не в повній мірі усвідомлює свої дії або не в повній мірі здатна керувати ними. Крім того, серед вивчених нами матеріалів кримінальних справ не зустрічалось жодного, де виникали б сумніви щодо осудності суб'єктів цього злочину.

Згідно зі статтею 18 КК, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність. Очевидно, що крім традиційних для кримінального права ознак суб'єкта злочину – фізичної природи, досягнення особою встановленого кримінальним законом віку та осудності особи, у визначенні, закріпленому у КК 2001 року, з'явилась ще одна ознака суб'єкта. Вона полягає у факті вчинення саме цією особою злочину. Необхідність виділення такої ознаки суб'єкта злочину обґрунтовувалась в літературі задовго до прийняття діючого КК [1, с. 18], тому її закріплення у кримінальному законі є узгодженим та обґрунтованим кроком. Обов'язковою цю ознаку слід визнати насамперед тому, що про суб'єкта злочину доречно вести мову лише у зв'язку із вчиненням людиною злочину.

Щодо першої ознаки суб'єкта злочину – фізичної природи слід підкреслити той факт, що ним може бути лише людина. Тому у випадках, коли торгівля людьми вчинюється з використанням юридичних осіб (модельних агентств, агентств з працевлаштування, туристичних фірм, шлюбних агентств та інших юридичних осіб), за допомогою яких оформляють закордонні паспорти, отримують візи, підшуковують осіб для їх продажу та потенційних покупців, слід акцентувати увагу на працівниках цих установ, підприємств та організацій, винних у вчиненні цього злочину.

У вчиненні торгівлі людьми поряд з громадянами України спільну участь нерідко беруть іноземні громадяни або особи без громадянства. Причому продавцями, як правило, виступають громадяни України, а покупцями навпаки – іноземні громадяни. У випадках, коли злочин було розпочато, продовжено, закінчено або припинено на території України, або коли хоча б один із співучасників діяв на території України, всі співучасники злочину підлягають відповідальності за Кримінальним кодексом України згідно з територіальним принципом дії кримінального закону у просторі (стаття 6 КК). Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають на території України, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за Кримінальним кодексом України в інших (крім наведених) випадках вчинення торгівлі людьми за кордоном, згідно з принципом громадянства (стаття 7 КК).

Наступною ознакою, яка характеризує суб'єкта злочину є його осудність, тобто здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії та керувати ними. Специфічних питань стосовно торгівлі людьми інститут осудності не вирішує, тому детальний розгляд згаданої проблеми у цій роботі вважаємо не доцільним. Те ж саме, як ми вже зауважили, стосується і обмеженої осудності.

Розглянуті вище ознаки суб'єкта злочину традиційно відносять до обов'язкових. Крім них, також існують факультативні (додаткові) ознаки – це обставини, що містять інші, крім обов'язкових, характеристики суб'єкта злочину. Вони характеризують особу, правове становище суб'єкта чи специфіку злочинних діянь особи. Ці обставини закріплено в Особливій частині КК або однозначно витікають з її змісту. Вони можуть стосуватись службового становища, професії, покладених на особу обов'язків і т. ін. Такими ознаками суб'єкта у кваліфікованому складі торгівлі людьми (ч. 2 статті 149 КК) будуть: посадове становище суб'єкта злочину та матеріальна або інша залежність потерпілої особи від суб'єкта злочину. Ще одна кваліфікуюча ознака – вчинення цього злочину повторно, не може цілком бути названою ознакою суб'єкта злочину. У кримінальному законодавстві України, як відомо, повторність поділяється на фактичну повторність та повторність, пов'язану із засудженням винного за раніше вчинений ним злочин (рецидив). В літературі справедливо підкреслюється, що “не можна визнати повторність, не пов'язану із засудженням, тобто фактичну повторність ознакою суб'єкта чи спеціального суб'єкта. Ця повторність в рамках складу характеризує, гадаємо, об'єктивну сторону злочину” [3, с. 31]. Відсутність факту вчинення двох або більшої кількості незаконних угод відносно людини виключатиме наявність об'єктивної сторони повторної торгівлі людьми, тобто злочину, передбаченого частиною 2 статті 149 КК. Отже фактична повторність є ознакою об'єктивної сторони кваліфікованого складу. Інакше слід розглядати повторність, пов'язану із засудженням за раніше вчинену торгівлю людьми, тобто спеціальний рецидив. Наявність судимості за торгівлю людьми вчинену раніше, безумовно, буде виступати додатковою ознакою суб'єкта торгівлі людьми.

Різновидом загального суб'єкту злочину автор визнає загальний суб'єкт із додатковими ознаками, під яким розуміє “суб'єкт, котрий має поряд з обов'язковими і додаткові ознаки, передбачені кримінальним законом, але вони не перетворюють його в спеціального суб'єкта, оскільки порушується не спеціальна, “вузька” заборона, а загальна, обов'язкова для всіх: не вбий, не вкради і т. ін” [1, с. 23]. Якщо застосувати цю позицію щодо торгівлі людьми, то слід констатувати, що оскільки заборона на торгівлю людьми є загальною, то і суб'єкт цього злочину в усіх без винятку випадках загальний. Але оскільки частина 2 статті 149 КК передбачає додаткові ознаки суб'єкта злочину, то і суб'єкт у даному випадку буде загальним із додатковими ознаками.

Першою з додаткових ознак суб'єкта торгівлі людьми є службова особа. Навряд чи варто вважати обґрунтованим закріплення цієї ознаки у КК. По-перше, подібний гібрид загально-кримінальної норми із нормами, що передбачають заборону службових зловживань є нетиповим

для кримінального законодавства. Традиційно при вчиненні діянь, що посягали одразу на два об'єкти, одним із яких виступав нормальний порядок роботи державного апарату або апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ чи організацій, діяння особи розглядались як сукупність службового та неслужбового злочинів. Це надавало можливість найбільш повно оцінити суспільну небезпечність вчиненого та характер шкоди, спричиненої кожному окремому об'єктові. Для вітчизняного кримінального законодавства завжди характерною була концентрація службових злочинів у окремому розділі. Хоча, звісно, і раніше існували спеціальні норми відносно такої загальної норми, як зловживання владою чи службовим становищем (службове підроблення, перешкоджання здійсненню виборчого права, порушення законодавства про працю, примушування давати показання), але вони ніколи не розміщувались серед загально-кримінальних злочинів.

По-друге, подібне законодавче рішення не було соціально обумовлене. Для торгівлі людьми не є характерним її вчинення службовими особами. А якби такі випадки і мали місце, їх можна було б додатково кваліфікувати як службовий злочин. Тобто і без визнання кваліфікуючою ознакою торгівлі людьми її вчинення службовою особою, прогалини у законодавстві не було. Крім складу торгівлі людьми, ця додаткова ознака суб'єкта була закріплена в новому КК, у складі вимагання, де вона виглядає ще більш недоречною.

Для кваліфікації торгівлі людьми, вчиненої з використанням службового становища, важливо встановити співвідношення між частиною 2 статті 149 КК, що передбачає відповідальність за такі дії, із статтею 364 КК. Ці норми співвідносяться між собою як загальна (ст. 364 КК) та спеціальна (ч. 2 ст. 149 КК). З цього приводу В.В. Устименко цілком справедливо зазначає, що “у випадках, коли зловживання владою чи службовим становищем одночасно підпадає під ознаки загальної та спеціальної норм, застосуванню підлягає лише норма спеціальна, оскільки вона більш повно та предметно визначає конкретний вид вчиненого зловживання та відповідно вид та розмір покарання за нього, що виключає необхідність кваліфікації дій винного за їх ідеальною сукупністю. Причому така кваліфікація має місце незалежно від того, чи є санкція спеціальної норми менш або більш суворою, ніж санкція загальної норми” [3, с. 75]. Важливим для кваліфікації діянь службових осіб, що об'єктивно сприяли торгівлі людьми, згідно з діючим законодавством, буде встановлення умислу особи на вчинення торгівлі людьми. Якщо особа, яка своїми діями об'єктивно сприяла вчиненню злочину, передбаченого статтею 149 КК, усвідомлювала свою роль у вчиненні саме торгівлі людьми і використовувала при цьому своє службове становище, вона несе відповідальність за торгівлю людьми з використанням службового становища (ч.2 ст. 149 КК). У даному випадку службове становище виступає обов'язковою ознакою суб'єкта злочину. При відсутності усвідомлення своєї ролі у вчиненні торгівлі людьми службова особа за наявності інших ознак службового злочину може притягатись до відповідальності лише за службовий злочин (ст. 364, 365, 367 КК). Слід також зауважити, що перевищення влади або службових повноважень частиною 2 статті 149 КК не охоплюється, а потребує самостійної кваліфікації за статтею 365 КК.

Другою додатковою ознакою суб'єкта торгівлі людьми є наявність матеріальної або іншої залежності потерпілої особи від суб'єкта злочину. Залежність криміналісти трактують як “такий, що передує вчиненню описаних у диспозиції статті дій, стан відносин між обвинувачуваним та потерпілим, при якому реалізація суттєвих інтересів останнього зумовлювалась поведінкою відносно нього першого або реалізація суттєвих інтересів кожного була взаємозумовлена спільною поведінкою” [4, с. 160]. Матеріальна залежність має місце, коли “єдиним чи одним з основних джерел існування потерпілого є матеріальна допомога суб'єкта злочину, зокрема перебування першого на утриманні останнього. Інша залежність – це залежність службова, шлюбна, залежність підопічного від опікуна, пацієнта від лікаря, підозрюваного від працівника дізнання чи слідчого тощо” [5, с. 183].

Враховуючи викладене, слід зробити висновок, що суб'єкт торгівлі людьми загальний. Це фізична, осудна особа, котра вчинила злочин, передбачений статтею 149 КК у віці не молодшому 16 років. Але у деяких випадках, передбачених частиною 2 статті 149 КК, цей злочин може вчинюватись загальним суб'єктом із додатковими ознаками, такими як службове становище

суб'єкта злочину, вчинення цього злочину особою раніше судимою за торгівлю людьми, матеріальна або інша залежність потерпілої особи від суб'єкта злочину.

Список використаних джерел

1. Куп В.М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1996. Вип. 1. С. 17-23.
2. Волженкин Б.В. Уголовная ответственность юридических лиц: Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе». СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 1998. 40 с.
3. Устименко В.В. Специальный субъект преступления. Х.: Выща школа, 1989. 104 с.
4. Ярмыш Н.Н. Уголовная ответственность за доведение до самоубийства: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 1992. 223 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін. / За ред. П.С. Матишевського та ін. К.: Юрінком Інтер, 1999. 896 с.

Павленко О.М., студент 2 курсу, МКПРп171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Сенченко Н.М.**, к.ю.н., доц. кафедри
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: Borecvolnik70@ukr.net

ПІДТРИМАННЯ ПРОКУРОРОМ ОБВИНУВАННЯ В СУДІ: ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ

У Конституції України проголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Для кримінального процесуального законодавства це означає, що воно має бути зорієнтоване на забезпечення можливостей здійснення учасниками судочинства процесуальних прав і додержання законності (п. 1 ч. 3 ст. 129 Конституції) під час його відправлення. Послідовне і неухильне додержання на всіх стадіях кримінального судочинства норм кримінально-процесуального законодавства України є однією з важливих умов здійснення закріпленого ст. 55 Конституції України права громадян на судовий захист від протиправних посягань [1].

Зрівнявши функції, які закріплені в Конституції України, а саме п. 1 ст. 131-1 – підтримання публічного обвинувачення в суді [1], і Законі України «Про прокуратуру» п. 1 ч. 1 ст. 2, слід зазначити, що Закон України «Про прокуратуру» прописує таку функцію прокуратури, як підтримання державного обвинувачення в суді [2]. Державне обвинувачення, як визначено в ст. 3 КПК України, це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [3].

Положення п. 3 ст. 3 КПК України наводять і визначення терміна «обвинувачення»: «обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом» [3]. Можна зауважити, що термін «обвинувачення» вживається лише під час проведення досудового розслідування, оскільки в ході розслідування обвинувачення може змінюватися (його межі можуть звужуватися або розширюватися), тобто є не остаточним.

Обвинувачення, викладене в обвинувальному акті, є остаточним, після його затвердження прокурором отримує офіційний, публічний характер. Після цього матеріали кримінального провадження передаються до суду, прокурор у ході судового розгляду від імені держави підтримує публічне обвинувачення.

У кримінальному процесі прокурор виступає в суді як державний обвинувач. Підтримуючи державне обвинувачення, прокурор бере участь у дослідженні доказів – в допиті обвинуваченого, потерпілого, свідків, у дослідженні висновків експертів і речових доказів. Він також бере участь у судових дебатах, виступаючи з обвинувальною промовою, в якій він аналізує докази, які досліджувалися в ході судового слідства, подає суду свої міркування щодо

застосування кримінального закону та міри покарання обвинуваченому. При цьому прокурор керується вимогами закону і об'єктивною оцінкою зібраних по справі доказів [4].

Завдання прокурора як державного обвинувача полягають у доведенні перед судом складу кримінального правопорушення; сприяння виконанню вимог закону по всебічному, повному і об'єктивному розгляду справи та ухваленні судом рішень, заснованих на законі з дотриманням принципу незалежності суддів і підпорядкування їх тільки законові; захист прав і свобод учасників процесу; вжиття заходів та усунення порушень, від кого б вони не виходили. Запорукою успішного виконання функції підтримання державного обвинувачення в суді є ретельна підготовка прокурора до участі в судовому процесі.

Так яке ж обвинувачення підтримує прокурор – публічне чи державне, і чи є взагалі різниця між цими поняттями?

Згідно зі змінами до Конституції, які набули чинності 30 вересня 2016 року, внесені Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII [5], законодавцем уперше вжито термін «публічне обвинувачення», на відміну від раніше вживаного поняття «державне обвинувачення». Тому, в першу чергу, є необхідність теоретичного осмислення названих понять. Публічне обвинувачення, як правильно зазначає Ю. Дьомін, пов'язане з публічними правовідносинами, публічними органами влади. Так, потрібно детальніше проаналізувати такі поняття, як «публічність», «органи публічної влади», а також знайти відмінність і співвідношення понять «державне обвинувачення» та «публічне обвинувачення» [6, с. 21].

У перекладі з латинської «публічний» (*publicus*) означає суспільний, народний. Словник іншомовних слів трактує «публічний» як такий, що відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий, загальний, загальнодоступний [7].

Тобто першочергово слово «публічний» означає не стільки «державний», скільки «суспільний». Держава є офіційним представником усього суспільства. І така форма державного правління, як республіка (*respublica*), в дослівному перекладі означає «суспільна справа» [7].

Проте суспільну владу жодним чином не можна ототожнювати з публічною, тим більше з державною. Державна влада є формою виявлення публічної влади. Звичайно, і публічна, і державна влада є владою в суспільстві, в цьому розумінні мають суспільний характер [8, с. 172].

Аналізуючи зміст Конституції України, можемо говорити про дві системи органів публічної влади – органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 5 Конституції України, народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Народ здійснює свою владу як безпосередньо, так і через органи державної влади й місцевого самоврядування [1].

Як зазначалося вище, публічне обвинувачення пов'язане з публічними правовідносинами. За визначенням В. Бевзенка, публічно-правовими є відносини, які поширюються або можуть поширюватися на все суспільство загалом або на його значну частину й через це мають загальнозначущий, загальносуспільний характер [9, с. 7].

Органи прокуратури України, на нашу думку, необхідно зарахувати до органів публічної влади, так як вони виступають від імені держави та здійснюють покладені на них функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства й держави (ст. 1 Закону України «Про прокуратуру») [2].

Із вищенаведеного можна зробити висновок, що поняття «публічне обвинувачення» є дещо ширшим від поняття «державне обвинувачення». Адже виходячи зі змісту, вкладеного в термін «публічний», можемо констатувати, що прокурор у кримінальному провадженні виступає тепер не тільки від імені держави, а й від імені всього суспільства (принаймні більшої його частини).

П. Шумський також відстоює позицію заміни терміна «державне обвинувачення» на «публічне обвинувачення», оскільки, виходячи з принципу презумпції невинуватості, до

постановлення вироку (точніше, до вступу його у законну силу) обвинувачений, підсудний державою ще не обвинувачується і обвинувачуватись не може. А це обвинувачення формулюється слідчим від його імені і тому має публічний, а ніяк не державний характер. Якщо справді визнати, що обвинувачення висуває не прокурор, а органи слідства і дізнання, то не слід забувати, що вони уповноважені на це державою і їхня діяльність, як і діяльність інших державних органів, має публічний характер [10, с.89].

Більш за все, термін «публічне обвинувачення» законодавцем застосовано у зв'язку з євроінтеграційними процесами, що відбуваються в нашій державі, адже саме такий термін уживається в Рекомендаціях REC (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-учасникам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» від 6 жовтня 2000 року [11, с. 26].

Таким чином, заміна в Конституції України терміна «державне обвинувачення» на термін «публічне обвинувачення» є не лише таким, що відповідає міжнародним стандартам в цій галузі, а й логічним з позиції сутності самого явища та його головного призначення.

Отже, у зв'язку з невідповідністю положень КПК України та Закону України «Про прокуратуру» нормам Конституції України держави вбачаємо доцільним внесення до галузевих нормативно-правових актів змін щодо підтримання саме «публічного» обвинувачення задля уніфікації дефініцій та приведення у відповідність даних актів нормам Конституції України як Основного Закону держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України станом на 30.09.2016 р. Офіційний веб-портал.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 14.09.2018).
2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. №1697-VII / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 14.09.2018).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал.URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Окопник О. М. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник. Кіровоград: КІДМУ КПУ, 2014. 294 с.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення: 14.09.2018).
6. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. №3. С. 20-28.
7. Словник іншомовних слів.URL: <http://www.jnsm.com.Ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=15047&action=show>
8. Чиркин В. Е. Публичная власть: монографія.М. : Юристь, 2005. 175 с.
9. Бевзенко В. М. Публічно-правові відносини: сутність та ознаки. Право і безпека. 2009. №1.С. 6-12.
10. Шумський П. В. Прокуратура України: навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів.К.: Вентурі, 1998. 336 с.
11. Банчук О.А. Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції: Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи, прийн. на 724-му засіданні заступників міністрів, від 6 жовтня 2000 року II Статус органів публічного обвинувачення: міжнародні стандарти, зарубіжне законодавство і пропозиції щодо реформування в Україні. Центр політ.-прав. реформ; Міжнар. фонд «Відродження».К.: Атіка, 2012. С. 18-48

Петрикій І.Ю., студентка 2 курсу, група ЗМКПРп-171, юридичний факультету

Науковий керівник: **Берднік І.В.**, к.ю.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет

email: kriminal409@ukr.net

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ОЗНАКИ СПІЛЬНОСТІ СПІВУЧАСТІ

Об'єктивні ознаки співучасті характеризуються: а) кількісною ознакою; б) якісною ознакою; в) єдиним злочинним наслідком для всіх співучасників; г) причинним зв'язком між діями співучасників і єдиним злочинним результатом. Останні дві ознаки є необхідними для

злочинів з матеріальним складом.

Практично всі дослідники проблеми співучасті розрізняють дві основні об'єктивні ознаки співучасті: а) кількісну – участь у злочині декількох (не менше двох) суб'єктів; б) якісну – спільність здійснення злочину.

По суті, сучасне розуміння об'єктивних ознак співучасті впливає безпосередньо з етимологічного розуміння. Слово „співучасть” визначається в тлумачному словнику так: бути учасником, товаришем чи пособником, помічником в чому-небудь [1, с. 56]. У кримінальному праві суб'єкт – це індивід, який досяг встановленого законом віку кримінальної відповідальності, осудний і здатний нести кримінальну відповідальність або, інакше кажучи, є суб'єктом злочину. Особи, які не володіють даними ознаками, не можуть виступати в якості співучасника злочину.

Аналіз кримінально-правової літератури свідчить, що таке розуміння кількісної ознаки об'єктивної сторони співучасті є безспірним. Але П.Ф.Тельнов вказує на окремі спроби “сконструювати співучасть при одному осудному суб'єкті” [2, с. 78], посилаючись при цьому на Р.Р.Галіакбарова, який вважав, що співучасть можлива і в ситуації, коли в числі осіб, що беруть участь у злочині, одна особа є неосудною або не досягла віку, з якого за законом настає кримінальна відповідальність.

На їхню думку, не менше двох осудних і осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності у відповідно до закону, необхідно для співучасті лише в тих випадках, коли закон передбачає здійснення злочину злочинною групою, вказуючи на це як на ознаки основного складу. В інших ситуаціях, коли закон не говорить про здійснення злочину групою осіб ні як основної, ні як кваліфікуючої ознаки, для визнання співучасті необхідно і достатньо, щоб у злочині, що вчиняється декількома особами, лише одна була осудна і досягла віку кримінальної відповідальності [2, с. 82].

Згодом Р.Р.Галіакбаров змінив свою думку і дійшов висновку, що “немає співучасті там, де один з двох учасників злочину неосудний або не досяг віку кримінальної відповідальності”.

Розвиваючи думку про двояку природу поняття “групи”, Р.Р.Галіакбаров в іншій праці відмічає що вона (група) – “багатогранне кримінально-правове явище, яке не вичерпується ознаками співучасті у злочині” [3, с. 76]. Дана позиція була піддана аргументованій критиці М.Г.Івановим, який слушно, на наш погляд, зазначив: якщо підтримувати точку зору Р.Р.Галіакбарова, доведеться змінювати ставлення і до поняття “особа”. В це поняття, як і в поняття “група”, доведеться вкладати два розуміння – кримінально-правове і виключно соціологічне, що призведе до неточності встановлюваних у кримінальному праві критеріїв кримінальної відповідальності і до правозастосовчого хаосу” [3, с. 77]. Свої судження з цього питання М.Г.Іванов підтверджує висновком, що “співучасником може бути тільки особа осудна, яка досягла необхідного для кримінальної відповідальності віку, дії не класифікуватимуть як групові при наявності лише однієї особи, що досягла віку кримінальної відповідальності, чи однієї осудної особи” [4, с. 89]. Ми повністю приєднуємося до такої думки, котру, як уже відзначалося, поділяє більшість науковців і котра впливає із змісту закону (ст.26 КК України).

Суб'єкту злочину відповідно до закону (ст.18, ст.26 КК України), незалежно від здійснення злочину в одиночку чи разом з іншими особами, повинні бути притаманні обов'язкові ознаки суб'єкта, тобто бути осудними і досягти вказаного в законі віку.

Використання неповнолітнього чи неосудного для здійснення злочинного діяння може полегшити винному вчинення злочину, допомогти завдати серйознішої шкоди, але не перетворює вчинене на співучасть: злочин тут здійснюється за допомогою дій інших осіб, які згідно з чинним законодавством не підлягають кримінальній відповідальності, тобто злочин вчиняється “чужими руками”. В таких випадках винна особа діє як посередній виконавець, а залучення до вчинення злочину неповнолітнього тягне для нього додаткову відповідальність (ст.304 КК України) і більш суворе покарання (в межах санкції): кваліфікація дій винного в

таких випадках буде як особи, що безпосередньо вчинила злочин за відповідною статтею Особливої частини КК України.

Для повного визначення співучасті в цілому такої об'єктивної ознаки, як участь двох і більше суб'єктів у вчиненні злочину недостатньо. Це пояснюється тим, що є випадки (на що зверталася увага в дореволюційній літературі), коли дії декількох осіб призводять до одного злочинного результату, проте їх не можна визнати співучастю. Наприклад: якщо особа намірилась проникнути на склад приватної фірми та викрасти майно і увійшовши в дане приміщення, почула кроки, втікає з місця вчинення злочину, в цей час по вулиці проходила інша особа, яка, скориставшись зламаним замком, доведе крадіжку до кінця, то визнати цих осіб співучасниками буде неправомірно. Тут має місце випадковий збіг злочинів. Тобто в такій ситуації декілька осіб, спільні дії яких, хоч і привели до одного злочинного результату, що є одним з об'єктивних ознак співучасті, не можуть розглядатися як співучасники через відсутність об'єктивного і суб'єктивного зв'язку їх дій.

Правозастосовча практика свідчить, що в співучасті вчиняється велика кількість злочинів (приблизно одна третина), причому тяжких і особливо тяжких. Це крадіжки і привласнення у великих і особливо великих розмірах, розбої, вимагання, контрабанда, незаконні дії з наркотичними засобами.

Для правильного застосування норм КК України про співучасть слід передусім визначити його поняття. Згідно із ст.26 співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

В понятті “співучасть у злочині” знаходить своє відображення “специфічна” злочинна діяльність, що визначає особливості кваліфікації вчиненого та межі відповідальності співучасників на відміну від випадків індивідуально вчинених злочинів.

Питання про поняття співучасті, незважаючи на багаторазові спроби науковців в його вирішенні, належали до числа спірних, деякі його аспекти залишаються дискусійними і нині. Складним є питання про юридичну природу співучасті. У теорії кримінального права існують дві концепції юридичної природи співучасті. Одна із них має в основі акцесорну природу (від лат. слова *accessorium* – “додатковий”, “несамостійний”) співучасті. Прихильники іншої концепції розглядають співучасть як самостійну форму злочинної діяльності. Суть акцесорної природи співучасті полягає в тому, що центральною фігурою співучасті визнається виконавець, діяльність інших співучасників є допоміжною, такою, що немає самостійного значення. Оцінка діянь співучасників та їх відповідальність повністю залежить від характеру діянь виконавця і його відповідальності: караними є діяння виконавця – караними є і діяння співучасників, якщо виконавець не притягується до кримінальної відповідальності, то не може наставати відповідальність і співучасників. Крім того, відповідальність співучасників повинна наставати за тією статтею, яка передбачає караність діяння виконавця. Активним прихильником логічної акцесорності в кримінальному праві є, зокрема, М. Ковальов. В своїй роботі він дійшов висновку, що склад злочину виконується безпосереднім виконавцем. Іншими співучасниками “сам склад злочину не виконується”, а в діях підбурювачів і пособників існує “загальний склад злочину”, який і визначає їх відповідальність [5, с. 90].

При розкритті змісту співучасті слід встановлювати його об'єктивну і суб'єктивну сторони, інакше кажучи, об'єктивні й суб'єктивні ознаки цієї форми співучасті.

Як особлива форма злочинної діяльності співучасть характеризується об'єктивними ознаками, що дають можливість відмежувати співучасть від простого випадкового збігу обставин і часу при вчиненні одного і того ж злочину. Наприклад, при крадіжці інструментів з охоронюваного складу, вчиненої декількома працівниками, що мають доступ до цих інструментів через виконання професійних функцій. Проте слід відмітити, що поділ ознак співучасті на об'єктивні та суб'єктивні здійснюється наукою кримінального права з пізнавальною метою. Адже в дійсності, об'єктивні й суб'єктивні ознаки як властивості будь-якого явища, в тому числі злочинної діяльності, утворюють нероздільну єдність, і розглядати їх ізольовано, у відриві одних від інших, неможливо. Тому ми не можемо погодитись із думкою, яка зустрічається в кримінально-правовій літературі, що співучасть в принципі

характеризується однією ознакою – спільністю дій співучасників, які мають свою специфіку як в об'єктивній, так і в суб'єктивній площинах [6, с. 76].

Тому для розмежування співучасті від інших випадків збігу діяльності декількох осіб у вчиненні одного злочину необхідно визначити другу важливу об'єктивну ознаку співучасті – спільну діяльність осіб у здійсненні злочину.

В кримінально-правовій літературі немає єдиної думки в розумінні даної ознаки спільності. Спірність думок стосується насамперед питання: чи є спільність – об'єктивною чи суб'єктивною ознакою, чи поєднує в собі елементи як об'єктивні, так і суб'єктивні? На думку П.А.Грishaєва і Г.А.Крігера, поняття спільності складається із чотирьох елементів: “По-перше, злочин здійснюється спільними зусиллями декількох осіб. По-друге, злочинний результат (наслідок) буде для даних осіб спільним, єдиним. По-третє, дії кожного учасника є в конкретній ситуації даного злочину необхідною умовою здійснення дій іншими співучасниками. По-четверте, злочинний результат чи факт здійснення злочину знаходиться в причинному зв'язку з діями кожного із співучасників [5, с. 54].

Аналогічний погляд на ознаку спільності висловлює й П.Ф.Тельнов: “Спільність вчинення злочину означає:

- а) взаємну обумовленість злочинних дій двох чи більше осіб;
- б) єдиний для них злочинний результат;
- в) причинний зв'язок між діями кожного співучасника і спільним злочинним наслідком” [2, с. 98].

Із співставлення даних визначень видно, що суттєвих розбіжностей щодо змісту ознаки спільності у визначеннях даних авторів немає.

Щодо визначення ознаки спільності як об'єктивної чи суб'єктивної ознаки співучасті автор поділяє позицію Ф.Г.Бурчака. Ця позиція насамперед відповідає закону (ст.26 КК України), оскільки співучасть визнається як умисна спільна участь у вчиненні злочину. “Спільна злочинна діяльність передбачає наявність певної психологічної спільності, психологічного зв'язку між спільно діючими особами. Встановлення мінімальної межі цієї психічної спільності дає змогу відокремити дії декількох осіб при вчиненні одного злочину, що складають співучасть, від інших випадків збігу обставин місця і часу при вчиненні одного злочину” [7, с. 90]. Отже, йдеться про умисну спільність, тобто про специфіку діяння, вчиненого співучасниками, особливості зв'язку дій кожного з них з діяннями інших осіб і з спільно вчиненим злочином.

Отже, підводячи підсумок слід зазначити, що:

По-перше, співучасть є тільки там, де в злочині беруть участь дві і більше осіб, причому кожна з цих осіб повинна бути наділена ознаками суб'єкта злочину – тобто бути фізичною особою осудною і досягти віку кримінальної відповідальності. Саме тому і вчинення декількома особами єдиного злочину слід вважати тільки винну діяльність суб'єктів злочину.

По-друге, що стосується спільності як об'єктивної ознаки злочину, то її зміст включає: а) самі діяння співучасників, їх специфіку і взаємозв'язаність, при чому сукупність функціональних зв'язків при умисному створенні умов і безпосередньо при вчиненні злочину в співучасті є необхідним елементом узгодженості та показником ступеня згуртованості співучасників; б) в залежності від характеру наслідків можна виділити два види спільності: цілеспрямовану діяльність декількох суб'єктів і побічну діяльність декількох суб'єктів. Перший вид являє собою традиційну співучасть з прямим умислом, при якому кожний співучасник бажає настання спільного результату, що інкримінується кожному співучаснику. Другий вид пов'язаний з наявністю побічного конкретизованого чи невизначеного наслідку, що знаходиться за межами бажаного – це співучасть з непрямим умислом; в) спільність існує на двох рівнях: участь кожного співучасника у вчиненні злочину – проста співучасть і сукупна спільна діяльність всіх співучасників – групові злочини; г) причинний зв'язок між діями кожного співучасника і спільним злочинним наслідком (в злочинах з матеріальним складом), а саме злочинні наслідки спричиняються спільними зусиллями всіх спільно діючих співучасників.

Список використаних джерел

1. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Р. В. Вереша. 2-ге вид. К. : Центр учб. л-ри, 2012. 320 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. 5-те вид. Х.: Одиссей, 2010. 328 с.
3. Бурчак Ф.Г. Учение о соучастие по советскому уголовному праву. К.: Наукова думка, 1969. 216 с.
4. Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы. К.: Вища школа, 1986. 279 с.
5. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / за ред.: О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. К.: Істина, 2010. 430 с.
6. Діордіца І. В. Кримінальне право України / І. В. Діордіца. К.: Вид. О. С. Ліпкан, 2010. 288 с.
7. Бурчак Ф.Г. Соучастие в преступлении: социальные, криминологические и правовые проблемы: Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 1986. 388 с.

Півень Б.О., студент 4 курсу,
група ПР-153, юридичний факультет
Науковий керівник: **Сенченко Н.М.**, к.ю.н., доц.кафедри
Чернігівський національний технологічний університет
bohdanpvn@gmail.com

ЩОДО ФУНКЦІЇ НАГЛЯДУ ПРОКУРОРОМ ЗА ДОДЕРЖЕННЯМ ЗАКОНІВ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Роль прокурора в кримінальному процесі є надзвичайно важливою, оскільки на нього покладено ряд процесуальних повноважень, що дають змогу досягти рівня дотримання прав й свобод учасників кримінального провадження. Не є виключенням й досудове розслідування, де прокурор посідає провідне місце, серед інших суб'єктів.

Актуальність дослідження в даній сфері пов'язано зі змінами законодавства й динамічним процесом діяльності прокурора на досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні.

Метою даної роботи є розкриття деяких аспектів процесуальних повноважень прокурора на стадії досудового розслідування кримінальному провадженні.

Діяльності прокурора присвячена низка праць науковців та вчених, а саме: М. Бортун тлумачить процесуальне керівництво прокурора, як один із засобів взаємодії зі слідчим [1, с. 96]; М. С. Строгович процесуальну діяльність прокурора під час досудового розслідування вбачає в особливості методів та форм здійснення основної функції прокурора, а саме нагляду за дотриманням закону [2, с. 105]; І. В. Рогатюк дотримується позиції щодо стадії досудового розслідування, де прокурор в основному здійснює функцію нагляду за законністю, а реалізація функції обвинувачення відбувається лише в деяких моментах [3, с. 56].

Правове регулювання діяльності прокурора на стадії досудового розслідування здійснюється Конституцією України [4], Законом України «Про прокуратуру» [5], Кримінальним процесуальним кодексом України (надалі – КПК України) [6], та іншими правовими актами.

Відповідно п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України [4], діяльність прокурора на стадії досудового розслідування закріплена функцією щодо організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Закон України «Про прокуратуру» [5] в п. 3 ч. 1 ст. 2 закріплює дещо відмінну від основного закону функцію, як нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

В ч. 2 ст. 36 КПК України визначені процесуальні повноваження прокурора на стадії досудового розслідування щодо здійснення нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва. З приводу даного законодавчого положення, вже доволі

тривалий час існують дискусії науковців та вчених, актуальність яких не втрачено й в сьогодні. Отже, можна виділити такі орієнтири:

1. Процесуальне керівництво несумісне з прокурорським наглядом;
2. Прокурорський нагляд – є функцією керівного складу прокуратури, а процесуальне керівництво – як основний вид діяльності;
3. Прокурорський нагляд й прокурорське процесуальне керівництво є окремими функціями;
4. Процесуальне керівництво є складовою прокурорського нагляду.

М. Руденко процесуальне керівництво прокурором під час проведення досудового розслідування описує самостійним напрямком прокурорської діяльності, що спрямоване на забезпечення швидкого, повного і неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення з метою надання зібраним доказам належної правової оцінки, що вказує на функціональний характер зазначеної прокурорської діяльності, але це не може вважатися формою реалізації прокурором наглядових повноважень [7].

М. Гошовський виокремлює два види прокурорського нагляду при здійсненні досудового розслідування, а саме: нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК) як основний вид нагляду; нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування (ч. 5, ч. 6 ст. 36 КПК) як вид контролю за його проведенням з боку керівників органів прокуратури [8, с. 72].

О. Толочко виділяє такі процесуальні напрямки прокурорської діяльності: процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, прокурорський нагляд за дотриманням законів органами досудового розслідування, організація проведення досудового кримінального провадження, підтримання державного обвинувачення [9, с. 141].

В. М. Юрчишин зазначає, що характеризуючи прокурорський нагляд у досудовому провадженні двома взаємопов'язаними аспектами – нагляд і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, законодавець припустився грубої методологічної помилки, оскільки визначив процесуальне керівництво формою нагляду, а не додатковою функцією [10, с. 26].

Отже, думка науковців зводиться до самостійності прокурорського процесуального керівництва, а тому існує необхідність чіткого розмежування функції нагляду й процесуального керівництва. Досліджуючи наукові праці, а також аналізуючи законодавство, можна виокремити те, що здійснюючи процесуальне керівництво, прокурор перш за все орієнтується на забезпечення й досягнення швидкого, повного, неупередженого розслідування кримінальної справи, саме завдяки закріпленим процесуальним повноваженням, що є дещо вужчим й окремою функцією, ніж функція нагляду.

В свою чергу, М. Д. Мірковець вважає що процесуальними керівниками можуть бути лише керівники органів досудового розслідування, а тому пропонує термін «відомчий контроль» замінити на термін «процесуальне керівництво» з метою детальнішого розмежування цих двох головних суб'єктів досудового розслідування [11, с. 155].

Не можемо в повній мірі погодитися із зазначеною думкою автора, адже роль як прокурора, так й керівника органу досудового розслідування є важливою для кримінального провадження й досудового розслідування зокрема. Чинний КПК України досить чітко розмежував їх повноваження, й визначив статус кожного з них. Проте, досліджуючи інші праці згаданого автора, не викликає заперечень думка про існуючі проблематичні сторони в діяльності цих двох суб'єктів.

Також можна говорити й про існуючі дискусії з приводу необхідності розмежування процесуальних повноважень прокурора (закріплених у законодавстві, зокрема КПК України) на функцію нагляду й функцію процесуального керівництва, в залежності від статусу прокурора й займаної посади (прокурор місцевої прокуратури, керівник органу прокуратури тощо).

Порушуючи проблематику керівника органу досудового розслідування, можна говорити про перевагу все ж таки виокремлення в окрему функцію процесуального керівництва

досудовим розслідуванням прокурором. Діяльність керівника органу досудового розслідування має прямий зв'язок з діяльністю прокурора, адже ці два суб'єкти покликані забезпечити додержання законів під час досудового розслідування.

Ю. А. Гришин зазначає, що деякі правники досить сильно спрощують керівну роль прокурора під час досудового розслідування, а також вважають що прокурорський нагляд не може бути сумісним з процесуальним керівництвом, а ні за призначенням, а ні за змістом, а ні за порядком й формою реалізації [12, с. 104].

В данному випадку позиція автора є відмінною від загальнопоширених дискусій розмежування функцій, а тому Ю. А. Гришин вважає недоцільним виділяти процесуальне керівництво в окрему функцію. Тобто, дотримуючись такої думки, можна говорити про існування адекватного відображення у законах функції нагляду. При такій позиції, це характеризується доцільністю існування функції прокурорського нагляду саме без виділення в окрему функцію прокурорського процесуального керівництва, адже це є значно вужчим поняттям й може бути тільки підфункцією (спецфункцією) нагляду.

Таким чином, з огляду на аналіз законодавства й дослідження праць науковців, вважаємо, що процесуальне керівництво є формою реалізації функції здійснення нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування. Втілення у практику пропозиції науковців щодо розмежування функції нагляду й прокурорського процесуального керівництва на окремі функції - може призвести до колізії у законодавстві й виникнення неузгодженості дій прокуратури як органу.

Нагляд прокурора є спрямуванням на своєчасне попередження, своєчасне виявлення і усунення порушень законів, забезпечення дотримання процесуального законодавства іншими учасниками кримінального провадження, забезпечення законності усього досудового розслідування. Процесуальне керівництво прокурором спрямоване на попередження, своєчасне виявлення й усунення порушень законів у досудовому розслідуванні, забезпечення повного, всебічного проведення досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Боргун М. Взаємодія прокурора зі слідчим, слідчим суддею на стадії досудового розслідування. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 95–99.
2. Строгович М.С. Уголовное преследование в Советском уголовном процессе. М.: АН СССР, 1951. 57 с.
3. Рогатюк І.В. Функція обвинувачення та її реалізація у кримінальному процесі : дис. к. ю. н: 12.00.09. К., 2004. –231 с.
4. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
5. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 2475-VIII. Відомості верховної ради України. 2015. №2-3. Ст. 12
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості верховної ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88
7. Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. №1. С. 160–168.
8. Гошовський М. Роль прокурора на стадії досудового розслідування. Забезпечення процесуального керівництва розслідуванням. Слово національної школи суддів України. 2013. №4 (5). С. 71–74.
9. Толочко О. Гуманізація процесуального статусу прокурора в кримінальному провадженні. Юридичний вісник. 2014. №5. С. 140–145.
10. Юрчишин В. М. Прокурор як керівник досудового розслідування. Адвокат. 2012. № 7 (142). С. 26–30.
11. Мірковець Д. М. Інститут керівництва досудовим слідством за проектом КПК України. Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 2011. Харків, 2011. С. 152-156.
12. Гришин Ю. А. О статусе прокурора на стадии досудебного расследования в реформируемом уголовном процессе Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 2012. Львів, 2012. С. 98-107.

ЗАХИСТ ПОРУШЕНИХ ПРАВ Й ІНТЕРЕСІВ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ВНАСЛІДОК ДТП: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Дослідження особливостей відшкодування шкоди потерпілій особі в дорожньо-транспортній пригоді (надалі – ДТП), є надзвичайно актуальним питання в умовах глобалізації страхових відносин й поширеності їх в багатьох розвинених країнах світу.

Метою даної роботи є виділення проблематичних аспектів можливості захисту прав й законних інтересів потерпілого суб'єкта ДТП в цивільному судочинстві.

Страхування в сфері автомобільного транспорту в Україні регулюється такими правовими актами: Цивільний кодекс України (надалі - ЦК України) [1], Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (надалі – Закон України № 1961-IV [2], Законом України «Про страхування» [3], Законом України «Про дорожній рух» [4].

Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів – це один з видів обов'язкового страхування, що передбачає сплату відповідних коштів, за шкоду життю, здоров'ю, пошкодження або загибель майна, потерпілій стороні в дорожньо-транспортній пригоді, як результат цивільно-правової відповідальності страхувальника [5, с. 455].

Згідно ст. 3 Закону України № 1961-IV обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності здійснюється з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та захисту майнових інтересів страхувальників.

Згідно ст. 4 Закону України № 1961-IV, суб'єктами в даному виді страхування є: 1) страхувальник та інші особи, відповідальність яких застрахована; 2) страховики; 3) моторне (транспортне) страхове бюро України (надалі - МТСБУ); 4) потерпілі.

Підставою для відшкодування є - страховий випадок, тобто дорожньо-транспортна пригода (ДТП), що сталася за участю забезпеченого транспортного засобу, внаслідок якої настає цивільно-правова відповідальність особи, відповідальність якої застрахована, за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та/або майну потерпілого [2].

Звернемо більш детальну увагу на відшкодування шкоди потерпілому в ДТП, якому спричинена шкода в якості пошкодження транспортного засобу.

Зважаючи на вже згадувані недоліки розвитку й функціонування обов'язкового страхування, а саме: численні прогалини в законодавстві що регулює діяльність страхових організацій; відсутність ефективного нагляду та контролю за діяльністю страхових організацій; зловживання правом страховими організаціями; низька правова обізнаність страхувальників та постраждалих осіб; шахрайство страхових організацій [5, с. 456]. Не є рідкістю випадки, коли страховик (що є страховою організацією) не здійснює страхового відшкодування потерпілій особі, що виконала всі передбаченні вимоги для отримання страхового відшкодування. Ще однією підставою необхідності захисту порушених прав потерпілого є випадок визнання в подальшому неплатоспроможності страховика винуватця (страхувальника).

Оскільки, в межах даного дослідження ключовим суб'єктом вирішення спору щодо захисту порушених прав й інтересів потерпілого в ДТП – є суд, то основну увагу приділяємо судовій практиці в Україні, яку умовно можна поділити на: до (після) 15.12.2017 року.

Провівши порівняння й аналіз судової практики, можна виділити декілька принципово важливих Постанов Верховного Суду України (далі – Суд) .

Згідно Постанови Верховного Суду України № 6-2808цс15 від 20.01.2016 р. й подальшим застосування практики в інших аналогічних справах, можна констатувати:

- особа здійснює свої права вільно, на власний розсуд (ч. 1 ст. 12 ЦК України);
- особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї (ч. 2 ст. 14 ЦК України);
- відповідно до статті 511 ЦК України зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора;
- згідно з ч. 1, 4 ст. 636 ЦК України договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі [6].

Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із суті договору.

Тобто, перелічені положення надавали право потерпілому на відшкодування шкоди за рахунок особи, яка завдала шкоди, що було абсолютним правом, яке не можна було припинити чи обмежити договором. Закон надавав потерпілому право одержати страхове відшкодування, але не зобов'язував одержувати його. Відмова потерпілого від права на одержання страхового відшкодування за договором не припиняла його права на відшкодування шкоди в деліктному зобов'язанні.

Аналізуючі раніше існуючу судову практику щодо захисту порушених прав й інтересів власників наземних транспортних засобів внаслідок ДТП, уявляється можливим констатувати: потерпілому як кредитору належало право вимоги в обох видах зобов'язань, деліктному та договірному. Потерпілий міг вільно, на власний розсуд, обирати спосіб здійснення свого права або шляхом звернення вимоги виключно до особи, яка завдала шкоди, про відшкодування цієї шкоди, або шляхом звернення до страховика, у якого особа, яка завдала шкоди, застрахувала свою цивільну відповідальність, із вимогою про виплату страхового відшкодування, або шляхом звернення до страховика та в подальшому до особи, яка завдала шкоди, за наявності передбачених в ст. 1194 ЦК України підстав.

Також потерпілий мав законодавчу можливість відмовитися від свого права вимоги до страховика та одержати повне відшкодування шкоди від особи, яка її завдала, в рамках деліктного зобов'язання, не залежно від того, чи застрахована цивільно-правова відповідальність особи, яка завдала шкоди.

В свою чергу, особа, яка завдала шкоди і цивільно-правова відповідальність якої застрахована, після задоволення вимоги потерпілого не позбавлена права захистити свій майновий інтерес за договором страхування та звернутися до свого страховика за договором із регресною вимогою про відшкодування коштів, виплачених потерпілому, в розмірах та обсязі згідно з обов'язками страховика як сторони договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності.

Нові тенденції судової практики щодо захисту порушених прав й законних інтересів (вимог) потерпілого від ДТП започатковані в п. 37 Постанови Великої Палати Верховного Суду № 755/18006/15-ц від 04.07.2018 р., а саме: «покладання обов'язку з відшкодування шкоди у межах страхового відшкодування на страхувальника, який уклав відповідний договір страхування і сплачує страхові платежі, суперечить меті інституту страхування цивільно-правової відповідальності (ст. 3 Закону України № 1961-IV) [7].

Тобто суд керувався ст. 38 Закону України № 1961-IV й ст. 1191 ЦК України відповідно до яких регресні зобов'язання (зобов'язання, які виникають у страховика цивільно-правової відповідальності та його страхувальника (винуватця)), ст. 27 ЗУ «Про страхування», ст. 993 ЦК України що регулюють суброгаційні зобов'язання, які виникають у страховика за договором добровільного страхування майна (КАСКО) та винною особою у настанні ДТП (п. п. 31-35 Постанови ВС № 755/18006/15-ц від 04.07.2018 р.) суперечить ст. 3 Закону України № 1961-IV.

Як вже зазначалося, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності здійснюється з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та захисту майнових інтересів страхувальників (п. 36 Постанови ВС № 755/18006/15-ц від 04.07.2018 р.).

Тобто, Суд відступ від раніше існуючої судової практики, де потерпіла особа мала можливість забезпечити виплату страхового відшкодування (що дорівнює нанесеній шкоді майну потерпілого тощо), від винуватця ДТП (відповідальність якого була застрахована).

На сьогоднішній день, маємо сподівання на зміни в законодавстві щодо страхування автомобільного транспорту, й зокрема в Законі України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», оскільки не має реальної можливості захистити права й інтереси особи, що визнана потерпілим й майну якої нанесена шкода, якщо страхова компанія припинить свою діяльність - буде ліквідована. Аналізуючи положення законодавства й практику Суду 2018 року, уявляється можливим констатувати нову тенденцію: діюче обов'язкове страхування наземного транспорту в повній мірі захищає права й інтереси страхувальника, а не потерпілої від ДТП особи.

Прикладом існування прогалин законодавства, на основі вищевикладеного матеріалу, є рішення Ленінського районного суду міста Харкова від 23.10.2018 р. у справі № 642/1718/18, де особа_1 (потерпіла) звернулась з позовними вимогами про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок ДТП до особа_2 (страхувальник), та особа_3 (страховик) [8]. Проте, враховуючи нову практику Верховного Суду 2018 року, позовні вимоги особа_1 до особа_2, особа_3 задовольнити частково. За рішенням суду, з особа_3 (страховик) стягується на користь особа_1 (потерпілий) матеріальні збитки, завдані внаслідок ДТП в сумі 23365 грн., а також стягується з особа_2 (страхувальник) на користь особа_1 грошові кошти в рахунок відшкодування моральної шкоди завданої внаслідок ДТП в сумі 2000 грн.

Таким чином, ухваливши судові рішення про стягнення матеріального збитку зі страхової організації (яка позбавлена ліцензії й визнана неплатоспроможною) Суд виніс рішення, яке неможливо виконати.

Звичайно, що згідно Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» та інших законодавчих актів передбачений випадок такої ситуації, як позбавлення страховика ліцензії й визнання його банкрутом й перехід зобов'язань страховика до МТСБУ (ст.ст. 51,52 та ін.). Проте, враховуючи кількість позовів до подібних недобросовісних страхових організацій й довготривалості процесу переходу зобов'язань страховика, можна констатувати, що потерпілим особам доведеться чекати виконання подібних до згаданого вище рішення суду страхове відшкодування багато років. На практиці виходить так, що потерпіла від протиправної поведінки винуватця ДТП особа, яка зазнала пошкодження майна (транспортного засобу тощо) має відновлювати його за власний рахунок, а сам винуватець до відповідальності не притягується (окрім моральної шкоди, яка згідно аналізу судового рішення не перевищує 10%) [8].

Таким чином, можна ще раз наголосити, що обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні потребує невідкладного реформування [5, с. 457]: необхідність прийняття Закону, в якому належним чином буде виписано захист права й інтереси не тільки винуватця ДТП (страхувальника), а й потерпілої особи, оскільки нові положення виписані в Постанові Великої Палати Верховного Суду № 755/18006/15-ц від 04.07.2018 р. практично звели на нанівець дієву й перспективну попередню практику можливості отримання страхового відшкодування потерпілим від безпосереднього винуватця ДТП.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. №2581-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

2. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01.07.2004 р. № 2443-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 1. Ст. 1.
 3. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 2262-VIII. Відомості Верховної Ради України. 1996. №18. Ст. 78.
 4. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 р. № 2581-VIII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №31. Ст. 338.
 5. Півень Б.О. Деякі особливості обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Науковий керівник Івженко А.А. Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених, м. Чернігів, 14 грудня 2017 р. Чернігів, 2017. С. 455-457.
 6. Постанова Верховного Суду України № 6-2808цс15 від 20.01.2016 р. Дата оприлюднення: 25.01.2016. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55159571>
 7. Постанова Великої Палати Верховного Суду № 755/18006/15-ц від 04.07.2018 р. Дата оприлюднення: 16.07.2018. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75296543>
 8. Рішення Ленінського районного суду міста Харків від 23.10.2018 р. у справі № 642/1718/18. Дата оприлюднення: 07.11.2018. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77613334#>
-

Портна К.М., студентка 2 курсу,
МКПРп171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Сенченко Н.М.**, к.ю.н., доц., кафедри
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: pochta@gmail.com

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНОГО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Правовий статус присяжних визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), відповідні положення яких розвивають конституційні норми щодо безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ст. 124 Конституції України) [1].

Відповідно до ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями) або залучається до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді.

До суду як присяжні можуть бути викликані громадяни, які внесені до списку присяжних згідно із ст. 64 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Обов'язковими умовами включення громадянина до списку присяжних є відповідність кандидата вимогам, що містяться в законі, а також надання згоди бути присяжним. Остання означає, що особа свідомо погодилася брати участь у здійсненні правосуддя, а тому і бути суб'єктом прав, обов'язків і відповідальності за невиконання чи неналежне виконання цієї функції. Як правильно вказують дослідники цієї проблематики, в колегії присяжних не повинні з'явитися особи, які всупереч своїм переконанням беруть участь у здійсненні правосуддя, оскільки від внутрішнього настрою присяжних багато в чому залежить закінчення судового розгляду [2, с.6].

Відповідно до ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду. Паспортом особа підтверджує свій вік. Поняття «місце постійного проживання» в чинному законодавстві не визначено. Тому необхідно керуватися Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV, у якому визначено лише поняття «місця проживання» [3]. Так, згідно зі ст. 3 згаданого Закону, місце проживання – це адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком

понад шість місяців на рік, та яке підлягає обов'язковій реєстрації, тобто внесення відомостей до паспортного документа про місце проживання із зазначенням адреси житла особи та внесення цих даних до реєстраційного обліку відповідного органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань реєстрації.

Відтак, особа може бути включена до списку присяжних за умови, що на день подання заяви про згоду бути присяжним така особа проживає не менше шести місяців з дня реєстрації її місця проживання на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Місце проживання особи також підтверджується паспортом з відміткою про реєстрацію місця проживання [4, с. 210].

Втім, тлумачення ч. 2 ст. 65 вказаного Закону дозволяє дійти висновку про існування додаткових вимог до присяжного, адже не підлягають включенню до списків присяжних громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя, присяжного; 3) які мають не зняту чи не погашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою. Однак, вважаємо, слід передбачити ще одну підставу, яка унеможливило б участь присяжного в кримінальному провадженні – це наявність конфлікту інтересів.

Звертає на себе увагу те, що для присяжного встановлено такий самий вік, тобто, яка досягла 30 років як і для судді. Такий підхід законодавця до встановлення вимог до особи, яка може бути присяжним, уявляється цілком обґрунтованим, оскільки для виконання обов'язків присяжного важливим є життєвий досвід людини, зрілість її психоемоційного стану, що забезпечують можливість дати справедливу оцінку обставинам вчиненого злочину та створюють необхідні умови для належного виконання покладених на них обов'язків.

Звільнення від обов'язків присяжного за ознакою професійної належності притаманно законодавству багатьох держав, у яких діє суд присяжних. Таке обмеження спрямоване на запобігання упередженості присяжного, адже в силу належності до певної професії вказані особи можуть бути піддатливі професійним стереотипам, що перешкоджатимуть здійсненню об'єктивної оцінки встановлених у судовому засіданні обставин вчиненого злочину. Обставинами, які можуть бути підставою для звільнення від виконання обов'язків присяжного (ч. 2 ст. 66 Закону про судоустрій і статус суддів). Такі обставини мають бути підтверджені не лише заявами відповідних осіб але й офіційними документами: листом тимчасової непрацездатності внаслідок хвороби, чи його копією; медичною довідкою про стан вагітності та пологи, свідоцтвом (його копією) про народження дітей дошкільного віку чи молодшого шкільного віку; довідкою органу опіки та піклування про утримання дітей-інвалідів або членів сім'ї похилого віку; довідкою релігійної організації, що особа є її членом і не може брати участь у відправленні правосуддя за своїми релігійними переконаннями, тощо.

Процесуальні права присяжного передбачено ст. 386, ч. 4 ст. 391 КПК України. Він є активним учасником судового розгляду, який в силу здійснюваної ним процесуальної функції та дії засади безпосередності, повинен брати участь в судовому провадженні від його початку до кінця.

Присяжний має право: 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; 2) робити нотатки під час судового засідання; 3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Для з'ясування змісту обов'язків присяжного необхідно застосувати системний аналіз чинного законодавства, на підставі якого можливо їх комплексно охарактеризувати, звернувшись до ч. 3 ст. 385 ч. 2 ст. 386, ч. 3 ст. 391 КПК України, а також ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зважаючи на їх зміст, можна констатувати їх різне функціональне призначення, оскільки одні з обов'язків спрямовані на забезпечення можливості здійснення правосуддя судом присяжних, інші — ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого вироку, створення належних умов для реалізації сторонами їх процесуальних прав і виконання покладених на них процесуальних обов'язків тощо.

Присяжний зобов'язаний: 1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених КПК України або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе; 2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого; 3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду; 4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; 5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; 6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

В контексті аналізу правового статусу присяжного важливе значення має вирішення питання щодо моменту, з якого особа набуває цього статусу. Відповідь на це питання слід шукати в законі, який в одній тій самій статті використовує термін «громадяни, які внесені до списку присяжних», а також «присяжні» (ч. 2, 3 ст. 385 КПК України). Тлумачення цих норм дозволяє дійти висновку про те, що правовий статус присяжного особа, яка внесена до списку присяжних, набуває з моменту вручення їй письмового виклику до суду в якості присяжного. Виклик відбувається після призначення судового розгляду судом присяжних, тобто після постановлення в підготовчому засіданні ухвали про це. Такий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання.

Обсяг та характер повноважень присяжних визначено ч. 2 ст. 383 КПК України — усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім того, що передбачено ч. 3 ст. 331 КПК, судді і присяжні вирішують спільно. Таким чином, єдиним винятком порівняно із повноваженнями судді є вирішення питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Вказаний виняток стосовно повноважень присяжних, уявляється, може бути пояснено тим, що вирішення даного питання потребує застосування юридичних знань і оцінки правозастосовцем низки обставин, що у сукупності надають змогу прийняти законне, обґрунтоване та справедливе рішення стосовно продовження строку застосування даного запобіжного заходу. На момент прийняття такого рішення присяжні поки що не обізнані із обставинами вчиненого злочину та доказами, якими підтверджується обвинувачення і обґрунтовується застосування саме тримання під вартою, а тому, не будучи професійними юристами, вони не можуть адекватно оцінити наявність підстав для вирішення питання про доцільність продовження тримання обвинуваченого під вартою, що має бути здійснено до спливу двохмісячного строку застосування цього запобіжного заходу.

Проаналізовані положення, безумовно, не вичерпують характеристику правового статусу присяжних, проте дають достатні підстави для констатації особливостей його правового регулювання, що притаманні новітньому законодавству України.

Отже, під правовим статусом присяжного потрібно розуміти юридично закріплене становище громадянина, внесеного до списку кандидатів у присяжні і залученого в установленому законом порядку до участі в розгляді судом кримінального провадження

відповідно до процедури формування суду присяжних, що реалізується за допомогою наданих КПК України та іншими законами прав і покладених на нього обов'язків.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06. 2016 р. № 1402-УШ / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 14.10.2018).
2. Котеля Е. Г. Уголовно-процессуальный статус присяжных заседателей: дис....канд.. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 2009. 216 с.
3. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11 груд. 2003 р. № 1382-IV / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1382-15> (дата звернення: 14.10.2018).
4. Карпов Н. С. Виклик присяжних засідателів. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2014. № 1. С. 209–214.

Попович А. Ю., студентка 2 курсу,
група МКПРп-171 юридичного факультету
Науковий керівник: **Головко М. Б.**, к. ю. н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: ali.popovich95@gmail.com

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Дана тема є актуальною оскільки кримінальне процесуальне законодавство України ще повністю не сформоване. Одним із найважливіших напрямів діяльності нашої держави є захист прав і свобод людини та громадянина, охорона прав та законних інтересів державних організацій та об'єднань громадян.

Досудове розслідування є початковою стадією кримінального процесу, яка покликана виконувати загальні завдання кримінального судочинства, які чітко визначені в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України.

Досудове розслідування - одна з основних стадій кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Досудове розслідування проводиться по всіх кримінальних правопорушеннях без винятків. Проте існують окремі кримінальні правопорушення, в яких досудове розслідування проводиться лише у випадках передбачених КПК.

Стадія досудового розслідування розпочинається із моменту внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Вносити такі відомості повинен слідчий чи прокурор до якого надійшла заява про таке діяння або в випадку коли слідчий чи прокурор виявив діяння самостійно. Слідчі, прокурори не мають права відмовити в прийнятті заяви про вчинення кримінального правопорушення, які подаються як фізичними особами так і юридичними. Що стосується юридичних осіб, то заяву подає її представник або уповноважена особа. Під час прийняття слідчий чи прокурор, встановлює необхідні дані про особу заявника для того щоб мати зворотній зв'язок та забезпечити реалізацію права цієї особи на отримання інформації про результати досудового розслідування.

Варто зазначити, що слідчий чи прокурор вносить дані до єдиного реєстру досудових розслідувань невідкладно, але не пізніше 24 годин із моменту надходження заяви. При цьому важливим є те, що здійснення будь яких слідчих (розшукових дій) чи інших процесуальних дій, спрямованих на встановлення обставин по справі до внесення відомостей до ЄРДР чи без такого внесення, є не припустимим, крім проведення огляду місця події.

Відповідно до ст.215 Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання [2, с. 139].

Досудове слідство – це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів.

Дізнання – це досудове розслідування кримінальних проступків. 22 листопада 2018 року Верховна Рада України ухвалила закон про кримінальний проступок. Відповідно до пояснювальної записки до законопроекту, кримінальним проступком є діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більш ніж 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 тис. грн) або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Хоча досудове слідство та дізнання є формами досудового розслідування і проводяться за однаковими правилами, які чітко визначені законом, проте дізнання має певні відмінності. Зокрема, під час проведення дізнання слідчим може виконуватись весь комплекс слідчих(розшукових) дій, окрім негласних слідчих(розшукових дій), а також слідчому при проведенні дізнання забороняється застосовувати весь комплекс запобіжних заходів.

Суть досудового розслідування полягає у здійсненні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих(розшукових) дій, саме завдяки яким і встановлююся необхідні відомості про діяння, формується доказова база та ін. Слідчі (розшукові) дії – це діяльність відповідних державних органів, яка направлена на отримання необхідних доказів або перевірку уже існуючих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставою для їх проведення слугує наявність достатніх відомостей, що безпосередньо вказують на можливість досягнення мети слідчих (розшукових) дій. Вичерпний перелік слідчих (розшукових) дій визначає Кримінальний процесуальний кодекс України. До основних слідчих(розшукових) дій відносяться:

1. Допит – проводиться за фактичним місцем проведення досудового розслідування кримінального проступку або ж в іншому необхідному для дії місці за погодженням із особою, що до якою має вчинюватись дана слідча дія, кожна особа допитується окремо без втручання іншої за для виключення можливого впливу та взаємодії. Час допиту є обмеженим, зокрема безперервний допит може тривати не більше 2 годин, а загальний час допиту не повинен перевищувати 8 годин на добу.

2. Пред'явлення особи для впізнання - полягає в тому, що під час проведення даної дії шляхом виділення та порівняння найбільш характерних ознак та особливостей ідеального образу, який зберігається в пам'яті особи, яка впізнає, та об'єкта в натуральному вигляді або його зображення на фотознімку чи у відеозапису відбувається встановлення тотожності, подібності або відмінності такого ідеального образу із пред'явленою для впізнання особою.

3. Обшук – полягає в примусовому обстеженні приміщення, місцевості й окремих осіб з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

4. Огляд – полягає у безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

5. Слідчий експеримент – полягає в проведенні за рішенням слідчого, прокурора дій, спрямованих на перевірку можливості сприйняття особою певних фактів, вчинення в певному місці й певним способом чи з використанням певних знарядь конкретних дій, існування визначених подій у минулому, з'ясування механізму утворення слідів тощо. Складовою слідчого експерименту є проведення його в умовах, що максимально наближені до тих, в яких подія мала місце в минулому.

6. Освідування особи – полягає в огляді підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Також варто зазначити, що існує спеціальний вид слідчих(розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню (так звані негласні слідчі(розшукові) дії). Повний перелік таких дій, підстави та порядок їх проведення регламентується положеннями Глави 21 Кримінального процесуального кодексу України. До них, зокрема, відносяться:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи;
- 2) накладення арешту на кореспонденцію;
- 3) огляд і виїмка кореспонденції;
- 4) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- 5) зняття інформації з електронних інформаційних систем;
- 6) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;
- 7) контроль за вчиненням злочину;
- 8) використання конфіденційного співробітництва;
- 9) використання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Слід зазначити, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться тоді, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а в деяких, визначених КПК України випадках, слідчий суддя за клопотанням прокурора або слідчого, яке було погоджено з прокурором. Виключенням із загального правила є проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину, рішення про його проведення приймає виключно прокурор.

Хоча досудове розслідування є початковим етапом у кримінальному провадженні, його також можна зупинити чи закінчити. Перелік підстав для цього чітко визначений законодавством. Зокрема, досудове розслідування можна зупинити лише, якщо підозрюваний захворів і про це є медична довідка, яка підтверджує неможливість участі особи у досудовому слідстві; якщо підозрюваний переховується з метою уникнення відповідальності, а також, якщо існують необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва. В той же час, досудове розслідування можна закінчити в тому випадку, коли кримінальне провадження закривається повністю; коли прокурор звернувся до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; коли прокурор звернувся до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру[2, с. 183-185].

Як висновок можна сказати, що стадія досудового розслідування не є повністю дослідженою. На мою думку це пов'язано з тим, що кримінальне процесуальне законодавство нашої держави знаходиться в процесі формування. Так, вже багато зроблено для наближення кримінальних процесуальних норм до європейських стандартів, проте залишається багато відкритих питань, що підлягають дослідженню, в тому числі проблемні питання початкової стадії кримінального провадження, якою є досудове розслідування.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996р. /Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. №4651-VI/ Верховна рада України. Офіційний веб-портал. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / за ред. В. М. Тертишник. К. :Алерта, 2014.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ТА ДОКАЗУВАННЮ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Одним з головних завдань під час розслідування ухилення від виконання військових обов'язків шляхом самовільного залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби, нез'явлення вчасно без поважних причин на службу, дезертирства, шляхом самокалічення або іншим способом є встановлення обставин, що впливають на дії правопорушника та обумовлюють вибір способу вчинення кримінального правопорушення.

Визначення події злочину, обставин підготовки до його вчинення, приховування слідів злочинної діяльності відбуваються в конкретних умовах місця з певною матеріальною обстановкою, часом, освітленням, у відповідних природно-кліматичних умовах, з урахуванням стану служби військ, пропускнуго режиму в військовій частині і т.і. Сукупність вказаних умов складає та обумовлює обставини вчинення кримінального правопорушення.

Необхідно наголосити, що обстановка скоєння кримінального правопорушення (злочину) відноситься до предмету вивчення всіх кримінально-правових дисциплін. Так, кримінальне право обстановку вчинення злочину детермінує як факультативну ознаку об'єктивної сторони злочину, яка за певних, визначених законодавцем умов, стає основною його ознакою. На думку В.Н. Кудрявцева, "місце, час і обстановка вчинення злочину являють собою сукупність конкретних умов, в яких здійснюється злочинна дія (бездіяльність), розвивається об'єктивна сторона і настає злочинний результат" [1, с. 22]. В широкому сенсі до поняття обстановки вчинення злочину відноситься місце, час та інші конкретні умови його вчинення, що, безумовно, для формування криміналістичних характеристик окремих видів злочинів є цілком обґрунтованим. Як у загальній теорії формування криміналістичних методик, так і при дослідженні методик розслідування злочинів окремих видів проблемам визначення обстановки вчинення злочинів, присвячена значна кількість робіт як відомих криміналістів, так і молодих вчених.

Науковці-криміналісти обстановку вчинення злочину розуміють як систему різного роду об'єктів, явищ та процесів, які характеризують час, місце, речові, побутові, природно-кліматичні та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки опосередкованих учасників кримінального правопорушення, психологічні зв'язки між ними та інші фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та інші обставини вчинення злочину. Вказані об'єкти, явища та процеси можуть взаємодіяти між собою ще до моменту вчинення кримінального правопорушення.

Обстановка як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину відображає механізм вчинення злочину, особливості дії злочинця та інших учасників [2, с. 277]. В значній мірі вона визначає і коректує спосіб вчинення злочину, в ній проявляються окремі важливі риси особистості правопорушника, яка формує (повністю або частково) зазначену обстановку, в більшій або меншій мірі пристосовується до неї або використовує її без будь-якої пристосовування, а іноді навіть без врахування її особливостей [3, с. 33].

Внаслідок впливу елементів вчинення кримінального правопорушення утворюється його слідово-наслідкова картина. Аналіз типових слідів скоєння злочину дає можливість слідчому отримати криміналістично значущу інформацію:

- які з перерахованих вище факторів передували злочину, супроводжували його, якими були їх взаємодія, зміст і характер впливу на повну дію;

- що в обстановці досліджуваної події була спеціально підготовлена злочинцем, а що не залежало від нього;

- як в цілому певний стан, що сформований до і в момент вчинення злочину був використаний у злочинних цілях, зокрема при виборі способу вчинення злочину;

- що за конкретних умов обстановки сприяло і що перешкоджало підготовці, скоєнню та приховуванню злочину і як це було використано правопорушником.

Обстановка вчинення самовільного залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби складається з значного кількості факторів, як таких, що перешкоджають здійсненню злочинного задуму, так і тих, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення. Ці фактори характеризуються: часом, місцем його вчинення; погодними умовами та освітленням; наявністю та якістю певних матеріальних об'єктів на місці вчинення кримінального правопорушення; організацією порядку несення служби добовим нарядом у підрозділі та військовій частині; наявністю визначених меж (парканів) військової частини; станом військової дисципліни у підрозділі і т.д.

Ми вважаємо за можливе погодитись з запропонованою В. Ю. Шепітько та удосконаленою В.О.Пелецьким класифікацією ознак елементів обстановки при вчиненні військовослужбовцем ухилення від проходження військової служби. Зокрема, на їх думку вони поділяються на:

- просторові (характеризують місце вчинення злочину та пов'язані з ним місця);

- тимчасові (характеризують час вчинення злочину, послідовність подій у часі та час виникнення різного роду обставин, що супроводжують скоєння правопорушення);

- реальні (характеризують якості та властивості матеріальних об'єктів на місці вчинення злочину та пов'язаних з ним місць);

- природно-кліматичні;

- поведінково-психологічні;

- організаційно-управлінські;

- військово-політичні.

Так, місце вчинення злочину та пов'язані з ним місця характеризуються просторовими факторами. У процесі кримінального провадження самовільного залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби, нез'явлення вчасно без поважних причин на службу, дезертирства, самокалічення або ухилення від проходження військової служби іншим способом необхідно враховувати місце:

- де здійснювалися дії по підготовці до вчинення злочину;

- безпосереднього вчинення злочину;

- місце, де залишаються сліди (в широкому сенсі) злочинної посягання;

- місце приховування слідів злочину, озброєнь та засобів його вчинення [4, с. 184].

Аналіз слідчої практики кримінальних проваджень про злочини вказаної категорії дає підстави зробити висновок про те, що підготовка до їх вчинення, безпосереднє скоєння злочину відбуваються, як правило, у військовій частині, яка представляє собою територію в межах казарменого, лагерного, похідного або бойового розташування частини. В деяких випадках місце служби може не співпадати з розташуванням військової частини. Тоді під місцем служби розуміють інші місця, де військовослужбовець має виконувати обов'язки військової служби.

Намір ухилитись від проходження військової служби, як правило, виникає у військовослужбовця спонтанно, внаслідок негативних обставин по службі або збігу особистих обставин, а також характеру особистого їх сприйняття. Найчастіше ці правопорушення вчиняються перед або у вихідні чи святкові дні, переважно в теплу пору року.

Вчиненню кримінального правопорушення передуює вибір зручного для цього часу, способу перетинання огорожі або проходу через контрольно-пропускний пункт, планування маршруту. Для забезпечення своєї життєдіяльності під час самовільного перебування поза межами частини та приховування своєї належності до військової служби військовослужбовець може вчиняти крадіжки особистих речей інших військовослужбовців, грошей, цивільного

одягу, продуктів харчування. За таких обставин ці дії підлягають додатковій кваліфікації за правилами реальної сукупності злочинів у відповідності до статей КК України, якими встановлено кримінальну відповідальність за вчинення цих діянь.

Як правило, військовослужбовець вчиняє самовільне залишення частини або місця служби таємно і в нічний час.

Щодо нез'явлення вчасно до місця служби, то спосіб вчинення злочину, переважно, один: знаходячись на законних підставах за межами військової частини військовослужбовець, своєчасно не прибуває до місця служби, тобто в даному випадку злочинне діяння відбувається у формі бездіяльності.

У подальшому військовослужбовець переховується у родичів, друзів, знайомих найчастіше в Україні, але інколи і за її межами, переважно в країнах, з якими візовий режим відсутній. Для виправдання своєї відсутності у військовій частині він може виготовляти фіктивні документи, вносити неправдиву інформацію до наявних у нього документів військової частини (відпускний квиток, посвідчення про відрадження та інші), тощо.

З метою отримання засобів для існування військовослужбовець може працевлаштуватися, якщо самовільне перебування поза межами частини або місця служби триває довгий час. Найчастіше це буває у випадках дезертирства, коли він продовжувати службу не бажає взагалі. Як правило, військовослужбовець неофіційно працевлаштовується до дрібних приватних підприємств, для здійснення діяльності, що не вимагає професійних навичок та відповідної кваліфікації.

Досить часто під час незаконного перебування за межами військової частини військовослужбовець вчиняє інші злочини. Переважно це злочини проти власності, але трапляються й інші: хуліганство, спричинення тілесних ушкоджень, тощо.

З огляду на те, що диспозиціями ч.ч. 4 та 5 ст.407; ч.ч. 3 та 4 ст. ст 408, 409 КК України передбачено кримінальну відповідальність за скоєні різними способами ухилення від виконання службових обов'язків, вчинені в умовах особливого періоду, воєнного стану та бойовій обстановці, на особливу увагу, на наш погляд, у криміналістичній характеристиці злочинів, що досліджується, потребує час їх вчинення. Вчинення військовослужбовцем цих злочинів характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки порівняно з відповідними злочинами, скоєними поза відповідними обставинами.

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону», особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [5, с. 56]. У той же час, за змістом положень ч. 1 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» особливим періодом визнається період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» [6, с. 123]. У свою чергу мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а ЗС України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано [6, с. 150].

Законодавча визначення поняття воєнний стан міститься у ч. 1 ст. 1 Закону України "Про оборону", яким передбачено, що це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5, с. 69]. Аналогічне визначення поняття «воєнний стан» закріплено в ст. 1 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [7, с. 78].

Щодо визначення терміну "бойова обстановка", то відповідно до Примітки до ст.402 КК України, під бойовою обстановкою в розділі XIX цього Кодексу слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою.

Підводячи підсумок викладеному, слід зазначити, що у процесі розслідування злочинів проти порядку проходження військової служби підлягають встановленню час, місце, спосіб, обставини ухилення від виконання військових обов'язків.

Список використаних джерел

1. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. М.: Госюриздат, 1960. 243 с.
2. Криміналістика: підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін., за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2008. 464 с.
3. Яблоков Н. П. Криминалистика: учебник для ВУЗов и юр. ф-тов / Н. П. Яблоков. М.: ЛексЭст, 2003. 376 с.
4. Шепітько В. Ю. Загальні положення криміналістичної методики, розд.17 / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Настільна книга слідчого 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вид. дім «Ін Юре», 2007. 728 с.
5. Малахов А. В. Собака на службе и дома: сведения об основных породах собак и их использовании человеком / А. В. Малахов, П. Е. Афанасьев. М.: Граница, 1993. 248 с.
6. Маликов С. В. Военно-полевая криминалистика / С. В. Маликов. М.: Издательство «За права военнослужащих», 2008. Вып. 86. 512 с.
7. Мацкевич И. М. Преступное насилие среди военнослужащих / И. М. Мацкевич, В. Е. Эминов. М.: Юрист, 1994.104 с.

Приходько В.О., студентка 3 курсу,
група ТПР-161 юридичний факультет
Науковий керівник: **Веремієнко С.В.**, ст. викладач
кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: veronikaprihodko@i.ua

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Інститут юридичної відповідальності посідає важливе місце в системі права загалом та є обов'язковим елементом механізму правового регулювання еколого-правових відносин. Він встановлює межі належної поведінки суб'єктів та спрямовує їх поведінку до таких меж.

Питання юридичної відповідальності за екологічні правопорушення досліджували у своїх працях такі науковці як В. І. Андрейцев, С. М. Кравченко, В. Д. Басай, С. Б. Гавриш, Н. І. Титова та багато інших.

Термін «юридична відповідальність за екологічні правопорушення» не має законодавчого закріплення, і це викликає жваву дискусію серед науковців. Одні говорять про її самостійність і виділяють в окремий правовий інститут, інші – заперечують таку думку через те, що норми, які регулюють таку відповідальність містяться в різних галузях права. Останні, зокрема, наголошують на відсутності єдиного законодавчого акта, який би регулював питання юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Норми еколого-правової відповідальності містяться в Кримінальному кодексі, Кодексі України про адміністративні правопорушення тощо., а тому застосування відповідних джерел інших галузей права не утворює нову форму відповідальності.

Дослідники, які підтримують думку, що юридична відповідальність за екологічні правопорушення є самостійним правовим інститутом наводять такі аргументи: даний вид юридичної відповідальності відповідає усім загальним ознакам юридичної відповідальності, але при цьому має певні специфічні риси, і така відповідальність застосовується лише в разі вчинення екологічного правопорушення. Ми погоджуємося з такою позицією і вважаємо, що юридична відповідальність за екологічні правопорушення становить собою окремий самостійний правовий інститут, оскільки має свої особливості, але при цьому він відповідає й ознакам загального поняття «юридична відповідальність». А те, що норми такого інституту можуть міститися в різних галузях права, вказує на комплексність інституту та його міжгалузевий характер.

Враховуючи те, що відсутнє єдине законодавчо-закріплене визначення поняття «юридична відповідальність за екологічні правопорушення», у науковій літературі можна зустріти різні його тлумачення та інші терміни, зокрема «екологічна відповідальність», «еколого-правова відповідальність» тощо. Вважаємо, що ці терміни є тотожними за своєю суттю.

Так, Є. А. Слесарева вважає, що суть еколого-правової відповідальності полягає в усуненні безпосередньої шкоди та відновленні забрудненого, зруйнованого навколишнього середовища, а також у спрямуванні на захист здоров'я, життя громадян внаслідок порушення норм екологічного права, тобто основною метою такої відповідальності є відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища [1, с. 139]. Не можемо повністю погодитися з даним визначенням, тому що воно є дуже обмеженим і не дозволяє в повній мірі з'ясувати суть поняття.

В. І. Кунченко-Харченко визначає відповідальність за екологічні правопорушення як один із видів юридичної відповідальності, за допомогою якого держава забезпечує добровільне або примусове виконання винними особами вимог екологічної безпеки, режиму використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та інших обов'язків визначених законом [2].

На думку Ю.С. Шемшученка, юридична відповідальність за екологічні правопорушення - це застосування до фізичних і юридичних осіб, які їх вчинили, передбачених законодавством санкцій, виконання яких у необхідних випадках забезпечується силою державного примусу [3, с. 339].

М. В. Шульга пропонує визначати відповідальність за порушення екологічного законодавства як різновид юридичної відповідальності, яка полягає в покладенні на винну особу специфічного обов'язку зазнавати відповідних обмежень особистого чи майнового характеру за вчинене правопорушення відповідно до санкцій порушеної норми права [4, с. 171].

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення має ряд специфічних ознак.

По-перше, як вже зазначалося вище еколого-правова відповідальність носить міжгалузевий, комплексний характер і поєднує у собі норми різних галузей права. Так, виділяють кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну відповідальність. Відповідно така відповідальність регулюється джерелами кримінального, адміністративного, цивільного, трудового права.

Так, більшість екологічних злочинів міститься в Розділі VIII Кримінального Кодексу України «Злочини проти довкілля», адміністративні правопорушення в Главі 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Відповідно до виду такої відповідальності їй притаманні деякі специфічні ознаки і тільки при наявності їх можна говорити про настання тієї чи іншої відповідальності для правопорушника.

По-друге, підставою для притягнення до еколого-правової відповідальності є вчинення екологічного правопорушення. Термін «екологічне правопорушення» вживається у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Під екологічним правопорушенням розуміють винне, протиправне, екологічно небезпечне діяння, яке посягає на встановлений порядок використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та порушує екологічні і пов'язані з ними інші права людини та вимоги екологічної безпеки [5, с. 362].

Особа може бути притягнена до відповідальності тільки при наявності всіх елементів складу екологічного правопорушення (об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони) особа може бути притягнута до відповідальності.

Характерними рисами екологічного правопорушення є його екологічна спрямованість, екологічна небезпека, екологічна протиправність. Екологічна спрямованість правопорушення означає те, що поведінка правопорушника спрямована на негативну зміну стану навколишнього природного середовища, порушення правового режиму природних ресурсів. Під екологічною небезпекою розуміють не лише ймовірність порушення екологічних інтересів суспільства, а й підвищену небезпеку для чинних екологічних зв'язків у самих екосистемах. Екологічна протиправність полягає у повному або частковому невиконанні вимог, ігноруванні правил, закріплених нормами екологічного законодавства [4, с. 174].

По-третє, юридична відповідальність за екологічні правопорушення характеризується застосуванням до правопорушників заходів державного примусу, тобто примусових обмежень майнового чи особистого характеру до правопорушника уповноваженими органами державної влади або посадовими особами.

По-четверте, притягнення до відповідальності за екологічні правопорушення здійснюється у певній процесуальній формі (кримінально-процесуальній, адміністративно-процесуальній тощо). На нашу думку, це в деякій мірі ускладнює процедуру притягнення до відповідальності правопорушника і багато із них залишаються безкарними.

По-п'яте, еколого-правовій відповідальності притаманні спеціальні еколого-правові заходи впливу на правопорушника, такі як: обмеження права природокористування; обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ та організацій у разі порушення ними екологічного законодавства; припинення права природокористування у випадках порушення природокористування норм, правил та інших вимог; позбавлення права природокористування, якщо подальше використання природних ресурсів може задати шкоди навколишньому природному середовищу; невідшкодування затрат, які порушник вклав у природний об'єкт за період самовільного використання; порушення обов'язку на порушника провести роботи з відновлення порушеного об'єкта за власний кошт.

Отже, юридична відповідальність за екологічні правопорушення – це один із видів юридичної відповідальності, який полягає у застосуванні до особи, яка вчинила екологічне правопорушення примусових обмежень майнового і особистого характеру. Вона є самостійним комплексним правовим інститутом, який поєднує в собі норми різних галузей права, але при цьому має свої особливості, які виділяють її з поміж загальної юридичної відповідальності. Основними ознаками еколого-правової відповідальності є державно-примусовий характер, екологічне правопорушення як підстава такої відповідальності, визначена процесуальна форма притягнення, спеціальні заходи впливу.

Список використаних джерел

1. Слесарева Е. А. К вопросу об экологоправовой ответственности. Аграрное и земельное право. 2006. № 10. С. 132-142.
2. Кунченко-Харченко В.І., Печерський В. Г., Трубін Ю. Ю. Правознавство: навчальний посібник. К.: Кондор, 2011.
3. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 848 с.

4. Екологічне право України: Підручник, за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Х.: Право, 2005. 374 с.
5. Юречко О. В. Екологічні санкції за забруднення довкілля в Україні. Науковий вісник. Вип. 15.6; М-во освіти України, УкрДЛТУ. Львів, 2005. С. 360-366.
-

Приходько В.О., студентка 3 курсу,
група ТПР-161, юридичний факультет
Науковий керівник: **Рудик В.А.**, к.ю.н., доцент кафедри трудового права,
адміністративного права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: veronikaprihodko@i.ua

ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

На сьогодні проблема протидії та запобіганню корупції стає однією з найважливіших для нашої держави, адже високий рівень корупції в країні негативно впливає на всі сфери та галузі: гальмує економіку, погіршує соціальне становище людей, посилює безкарність правопорушників, нівелює функції органів державної влади, перешкоджає побудові та існуванню демократичної правової соціальної держави й інше.

Незважаючи на те, що з 2014 року в Україні проводяться реформи для подолання корупції, а саме зміни до чинного законодавства, прийняття нових антикорупційних нормативно-правових актів, створення системи антикорупційних органів, посилення відповідальності корупціонерів тощо, багато аспектів залишаються не врахованими та потребують врегулювання.

Велике значення у протидії корупції має адміністративне законодавство. Воно містить ряд норм, які встановлюють відповідальність за певні «корупційні діяння». Такі адміністративні правопорушення визначені главою 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією». Зокрема, це порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4), порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5), порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6), порушення вимог щодо запобіганню та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7), незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8), невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9), порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційними спортивними змаганнями (ст. 172-9-1), порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля (ст. 172-9-2) [1].

Застосування цих норм має свої певні особливості, але ми зупинимось на детальнішому розгляді провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Проблемним питанням є окремі особливості участі прокурора у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Так, у ч. 1 ст. 250 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) визначається перелік прав прокурора (заступника прокурора) при здійсненні нагляду за додержанням і правильним застосуванням законів при провадженні в справах про адміністративні правопорушення. Відповідно до цієї статті прокурор має право оскаржувати постанову та рішення по скарзі в справі про адміністративні правопорушення. Також зазначається (ч. 2 ст. 250), що при провадженні у справах за ст. 172-4–172-9, 172-9-2 (тобто адміністративними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією) участь прокурора у розгляді справи є обов'язковою.

Однак у ч. 2 ст. 294 КУпАП тривалий час перелік осіб, які мають право на апеляцію постанови судді у адміністративній справі обмежувався особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, її законним представником, захисником, потерпілим та його представником. Таке право прокурора було закріплено у КУпАП під час внесення змін

до нього лише у 2017 році (Законом України від 16 березня 2017 року № 1952-УІІ «Про внесення змін до деяких 12 законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб»).

Але у чинній редакції цієї статті зазначається, що прокурор може оскаржувати постанову судді лише у випадках, передбачених ч. 5 ст. 7 та ч. 1 ст. 287 КУпАП. Відповідно до положень цих статей прокурор може оскаржувати постанову суду у випадках застосування за адміністративне правопорушення заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1].

Таким чином, аналіз зазначених положень КУпАП дозволяє зробити висновок про те, що є неузгодженість даних статей між собою і через це на практиці у справах про адміністративні правопорушення прокурор не може подавати апеляційну скаргу, вона повертається прокурору як так, що була подана особою, яка не має права апеляційного оскарження. Тобто, відбувається обмеження прав прокурора та нівелювання норм про додержання законодавства про протидію корупції, адже багато адміністративних справ (зокрема й про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією) закриваються й правопорушник залишається без кари, що не дає змоги здійснювати виховну функцію покарання, зменшувати кількість правопорушення та породжує корупцію й надалі.

Наприклад, у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 172-б КУпАП Срібнянський районний суд постановою від 19.03.2018 року було закрито провадження у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, у зв'язку із закінченням на момент розгляду справи строків, встановлених ст. 38 КУпАП [2]. В апеляційній скарзі прокурору було відмовлено і таким чином правопорушення не було покаране.

Отже, бачимо нагальну потребу у законодавчому закріпленні права прокурора на оскарження постанови та рішень суду в справах про адміністративні правопорушення, зокрема - внести відповідні зміни до ст. 7, ст. 250, ст. 287, ст. 294 КУпАП (зазначення такої норми та узгодження статей між собою). Це сприятиме протидії корупції у провадженнях по справі, профілактиці новим правопорушенням, караності особи-правопорушника за вчинене тощо.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : станом на 27.09.2018. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
2. Рішення Срібнянського районного суду Чернігівської області від 19.03.2018 р. по справі № 746/417/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72818880>.

Пророченко В.В., студент 3 курсу, група КПП-162 юридичний факультет
Веремієнко С.В., ст. викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: makromega@ukr.net

ОДНОСТОРОННІ АКТИ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У сучасній науці міжнародного права здатність односторонніх актів держав створювати права і обов'язки для суб'єктів міжнародного права уже не викликає сумнівів. Проте, дискусійним залишається питання щодо можливості віднесення односторонніх актів держав до джерел міжнародного права. Односторонні акти – це дії держави, яка бере на себе міжнародно-правові зобов'язання. Вони є проявом волі, суверенних прав держави, правилами поведінки спеціального характеру, або іншими словами - це спосіб регулювання міжнародних відносин в односторонньому порядку.

Вивченням питань, пов'язаних з односторонніми актами держав, займалися такі вчені як О.М. Сіваш, М.В. Буроменський, С.А. Мельник, Л.Д. Тімченко, Л.А. Тімченко, М.В. Ільяшевич. Вони розглядали їх по-різному: як джерела міжнародного права (М.В.

Буроменський, С.А. Мельник); як допоміжний засіб для встановлення правових норм (Л.Д. Тімченко, Л.А. Тімченко); як джерело міжнародних зобов'язань (М.В. Ільяшевич).

Правова природа односторонніх актів держав не є достатньо дослідженою, оскільки не існує однозначної відповіді навіть на питання, чи односторонні акти є зобов'язаннями держави, чи їм, виходячи з їх практичної застосовуваності суб'єктами міжнародного права, повинна відводитись роль самостійних джерел міжнародного права, чи вони впливають на творення вже визнаних на сьогодні джерел [1, с. 60-61].

Думка, відповідно до якої односторонні акти держав є джерелами міжнародного права широко представлена в науці. Потрібно зазначити, що саме питання про джерела міжнародного права доволі складне, разом із тим воно є одним із ключових в юриспруденції. З цього приводу С.Ф. Качек'ян в середині ХХ ст. писав так: «Джерела права належать до числа найбільш неясних в теорії права. Не тільки немає загального визначення цього поняття, але спірним є навіть сам смисл в якому застосовуються слова «джерело права» і «форма права». Адже джерело права - це не більше ніж образ, який скоріше має допомогти розумінню, ніж дати розуміння того, що позначається цим виразом» [2, с. 174].

Проблема джерел міжнародного права має надзвичайно велике практичне значення, оскільки мова йде про те, де шукати норми міжнародного права і, відповідно, про те, які норми є міжнародно-правовими. Отже, згода всіх держав з цього питання є надзвичайно важливою. Розглядаючи цю проблематику науковці звертаються до статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, вважаючи, що саме в ній в загальній формі втілена така воля, оскільки в цьому договорі беруть участь майже всі держави світу. У вказаній статті зазначається: «суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує: а) міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, безперечно визнані державами, які є сторонами спору; б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми; с) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; д) із застереженням, вказаним у статті 59, судові рішення та доктрини найкваліфікованіших фахівців з публічного права різних націй у якості допоміжного засобу для визначення правових норм» [3]. Однак про односторонні акти в ній не згадується.

При кваліфікації односторонніх актів держав в якості джерел міжнародного права слід враховувати і той процес, який відбувається після формулювання акту і виникнення його правових наслідків. Багато односторонніх актів держав з плином часу отримують явно виражену або мовчазну згоду держав – адресатів цих актів з викликаними ними наслідками. Це не суперечить односторонньому характеру таких актів. Згоди адресатів акту не потрібно для виникнення міжнародно-правових наслідків: для цього досить прояву волі однієї зі сторін створюваних правовідносин. Звідси впливає відсутність необхідності у встановленні наявності згоди для обґрунтування юридичної сили одностороннього акту держави. Поряд з цим кожен односторонній акт держави, адресований конкретним суб'єктам міжнародного права, створює основу для подальшого узгодження волі щодо правовідносин, які змінюються.

Не можна заперечувати той факт, що суб'єкти міжнародного права, яким завдяки односторонньому акту держави надаються права якимсь чином реагують на це. Бенефіціари односторонніх актів держав можуть скористатися наданими правами, проігнорувати їх існування або відмовитись від них. Це не зачіпає одностороннього характеру акту: в процесі, наступному після формулювання акту і виникнення правових наслідків, мова йде про вплив реакції адресатів на ті наслідки, які вже виникли. У випадку відмови від наданих завдяки односторонньому акту прав втрачають своє значення кореспондуючі обов'язки автора акту, проте це не означає, що таких обов'язків не існувало із самого початку. Інша кваліфікація розглянутої ситуації суперечила б самій природі односторонніх актів держав, означала б перенесення моменту виникнення їх наслідків на невизначений термін і тому не відповідала б ідеям стабільності та передбачуваності міжнародних відносин.

В тому випадку, коли односторонній акт держави отримує явно виражену або мовчазну згоду з боку його адресатів з відповідними правовими наслідками, він не просто продовжує своє існування, а й змінює статус. Така згода доповнює елемент, якого не вистачає для кваліфікації

створюваного одностороннім актом держави правила в якості норми міжнародного права, а відповідно самого акту – в якості джерела міжнародного права. Оскільки з моменту настання такої згоди критерій узгодження волі можна вважати реалізованим, відповідні права та обов'язки набувають статусу норми міжнародного права. Сам же односторонній акт держави, який до цього моменту виступав у якості джерела міжнародного обов'язку, набуває рис (ознак) джерела міжнародного права. Необхідність включення цієї характеристики викликана особливостями процесу створення норми: стадія, що зазвичай виступає першою, - узгодження волі держав має місце після того, як виникають права та обов'язки по міжнародному праву.

Слід зазначити, що такі висновки не можна переносити на інші джерела міжнародних зобов'язань. Рішення міжнародних судів, обов'язкові резолюції Ради Безпеки та інші обов'язкові до виконання державами акти міжнародних організацій виконуються не тому, що держава погоджується з суттю створених обов'язків, а тому, що вони раніше зобов'язались їх виконати. Якщо у випадку з односторонніми актами держав дійсно можемо говорити про згоду зі змістом викликаних наслідків, то в ситуації з іншими джерелами міжнародних обов'язків має місце звичайне застосування права і про узгодження позицій з приводу правовідносин, які зазнали змін, мова в даному випадку не йде.

Що стосується того факту, що односторонній акт держав викликає обов'язки лише у одного суб'єкта – його автора, то це не означає неможливість кваліфікації відповідного правила в якості норми міжнародного права. Дія одностороннього акту держави розповсюджується не тільки на його автора, але й на його адресатів, які застосовують його, реалізуючи при цьому надані їм права (включаючи правомочності вимагати дотримання акту). Обмежене коло суб'єктів, пов'язаних обов'язком також не впливає на вирішення питання про віднесення односторонніх актів держав до джерел міжнародного права. Існування партикулярних норм міжнародного права нівелює значення такої ознаки норми права, яка застосовується більше до національної правової системи, як «загальнообов'язковість» правила поведінки.

Певну специфіку в контексті можливості віднесення до джерел міжнародного права мають колективні односторонні акти держав. По-перше, в таких актах з самого початку присутня узгодженість волі держав – авторів акту. По-друге, такі акти обов'язкові не тільки для однієї держави, а для всіх держав, які брали участь у прийнятті такого акту. Таким чином, можна констатувати появу в результаті колективних односторонніх актів держав партикулярних норм міжнародного права, а самі ці акти розглядати в якості джерела міжнародного права для держав-учасниць цих актів [4].

Таким чином, односторонні акти держав є джерелом міжнародних прав та обов'язків. У тому випадку, коли можна констатувати згоду адресатів односторонніх актів держав з викликаними ними юридичними наслідками, критерій узгодження волі можна вважати реалізованим і такі акти набувають якості джерела міжнародного права особливого роду.

При цьому специфіка кваліфікації односторонніх актів держав в якості особливого джерела міжнародного права не зменшує юридичну силу обов'язків, які породжені односторонніми актами держав у порівнянні з обов'язками в силу інших джерел.

Список використаних джерел

1. Лехник Н. Л. Міжнародно-правова природа одностороннього зобов'язання держави / Н. Л. Лехник // Наукові записки НаУКМА: Юридичні науки. 2004. Т. 26. С. 60-63.
2. Сіваш О.М. Односторонні акти держав в сучасному міжнародному праві / О.М. Сіваш // Форум права. 2016. № 5. С. 174-179.
3. Статут Міжнародного Суду ООН 1945 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=995_010.
4. Сборник докладов 49 сессии 12 мая - 18 июня 1997 года // Генеральная Ассамблея. Официальные акты. Пятьдесят вторая сессия. Дополнение № 10 (A/52/10).

Рогова А.В., студентка гр. СРТ-171
Науковий керівник: **Шакун Н.В.**, к.філос.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Серед проблем, що привертають увагу науковців, усе помітніше місце посідає проблема, пов'язана з різними аспектами гендерної тематики.

Сучасний світ постійно змінюється. Одним із головних питань на сьогодні залишається проблема гендерних відносин, яка пов'язана з реалізацією життєвих шансів індивідів. Внаслідок поширення феміністського руху, коло прав та свобод жінок значно розширилось, проте і нині чоловіки складають більшість в органах влади, займають основні керівні посади та мають переваги у кар'єрному зростанні. Тобто, не зважаючи на зміни гендерних ролей та стереотипів, розкриття внутрішніх потенційних можливостей серед чоловіків й жінок має певні відмінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосунки між жінками і чоловіками завжди були предметом уваги філософів. Виявлення сутності гендерних відносин в античному суспільстві привертають філософські погляди відомих мислителів (Сократа, Аристотеля та ін.). Сучасний погляд на суспільні відносини та відносини між жінками і чоловіками зокрема здійснювали представники марксизму (К.Маркс, Ф.Енгельс), різних напрямків фемінізму (С. де Бовуар), постмодернізму (М.Фуко, Ж.Бодрійяр та ін.) та сучасної соціальної філософії (Я.Сорокін, П.Штомпка; В.Андрущенко, Л.Губерський, М.Михальченко та ін.). Через призму теорії соціокультурного конструювання гендеру гендерні відносини розглядали Д.Зіммерман, М.Кіммел, І.Кон та інші. Вивчення питання гендерних відносин як соціокультурного явища та результату соціальної взаємодії людей, має відношення до проблемного поля сучасних гуманітарних наук зокрема до соціальної філософії.

Виклад основного матеріалу. Якщо уявити світ, де панує гендерна рівність, світ, де немає дискримінації, світ, у якому більше немає потреби боротися за можливість бути просто людиною, у якому не треба більше доводити своє право займатися улюбленою справою, де тобі ніхто не вказує як вдягатися і як правильно потрібно проявляти свої емоції, світ, у якому праця поділена навпіл, згідно часу та можливостей, а не згідно твоєї стат. То яким був би такий світ? Якою була б у ньому політика, влада, суспільство? Наразі сказати про це досить складно, адже ми й досі далекі від такої реальності.

Боротьба за соціальну справедливість як показник гендерної рівності на початку ХХІ ст. полягає в тому, аби можливості людини як менше визначалися фактором статі. Як писав Жан Бодрійяр «сьогодні немає нічого менш надійного, ніж стать» [1].

Гендерні відносини відображаються у владних відносинах та визначають можливості як чоловіків, так і жінок. Дана проблема була вирішена на законодавчому рівні, але виявилось, що фактична нерівність за ознакою статі збереглась у всіх сферах життя.

Так, поняття «гендерні відносини» ввійшло в науковий обіг у 1999 р. і має два змісти: 1) нова соціальна категорія ХХІ ст., яка означає взаємодію жінок і чоловіків як соціальних спільнот в інтересах суспільства на основі реалізації принципу рівних прав і рівних можливостей; 2) існуюча система волевиявлення жінок і чоловіків у суспільстві як рівних у правах і можливостях, яка закріплена законодавчо, яка реально забезпечена в політико-правових принципах, діях, у побудові громадських і державних структур з урахуванням гендерних інтересів і потреб, які направлені на ствердження гендерної демократії з метою розвитку нової гендерної культури. Наприкінці ХХ ст. конструктивний характер гендерних відносин набув міжнародного статусу як основи побудови сучасних відносин між країнами [2, с. 38-39].

На думку М.Кіммела, соціальне конструювання гендеру, а відповідно й гендерних відносин «обертається навколо таких тем: ідентичність, взаємодія, інституція» [3, с. 148], що продукує відмінності та репродукує нерівність між чоловіками та жінками. Теми тісно переплітаються між собою: «інституції створюють гендеровані нормативні стандарти, насаджують гендеровану інституційну логіку і виступають у ролі головних чинників відтворення нерівності. Гендерована ідентичність індивідів формує ці гендеровані інституції, а гендеровані інституції втілюють і відтворюють нерівності, які складають гендерну

ідентичність» [3, с. 146]. Таким чином, відбувається замкнене коло у процесі гендерного конструювання особистості, її світу та суспільства.

До гендерованих інституцій М.Кімел відносить гендеровану сім'ю, гендеровану навчальну аудиторію та гендероване місце роботи, які чітко визначають ролі й місце жінок та чоловіків, можливості їх реалізації та призначення у житті. Від того як формуються відносини між жінкою та чоловіком, залежить, яку форму набудуть усі інші людські відносини.

Якщо звернутися до історії філософської думки, то яскраво можна побачити, що жінкам відводиться вторинна роль. Наприклад, Аристотель говорив про те, що «самиця є самицею через брак певних якостей», а в його «Політиці» присутня думка, що «слава жінки – її мовчання». Середньовіччя ще більше «пригноблює» жінок (Тертуліан пише: «Жінка – це ворота пекла»; Августин : «Жінка – це та, яка позбавлена твердості і постійності»; Тома Аквінський: «Жінка – це невдалий чоловік», а шлюб, на його думку, завжди пов'язаний із певною втратою розуму). З часом І. В. Ф. Гегель запропонує не визнавати взагалі жінку як людську істоту. Ф. Ніцше вважав, що жінка існує для відпочинку воїна. О. де Бальзак, французький письменник прийшов до висновку що «жінка – це рабіня, яку слід підносити на п'єдестал» [4, с. 7–9].

У культурі склалася така соціальна конструкція, відповідно до якої справді людськими якостями – свободою, активністю, здатністю до створення нового – володіють ті істоти, котрі не виконують репродуктивної функції. Жінка тут – вторинне буття, загалом не буття: «існує взірць людини, і це, звісна річ, чоловік» [5, с. 26]. Жінка була виключеною з суспільного життя і вважалася носієм протилежних чоловічим якостей: ірраціональності, емоційності, чуттєвості тощо.

Щодо іншої точки зору, то Платон вважав, що жінка й чоловік мають однакову сутнісну природу і цінність, чому й доходив висновку, що вони повинні мати однакову освіту й ставлення до закону. Так у “Державі” Платон спеціально розглядає цю проблему. Єдине, що вирізняє тут жінок, це їхня здатність до репродукції, але це не повинно визначати різницю їхніх соціальних ролей: тобто адміністраторів слід призначати незалежно від того, жінка це чи чоловік. Однак репродуктивні функції не вважали вторинною відмінністю, то, як це й показано в “Тімеї”, статеві відмінності є результатом різної природи: жінки слабші за чоловіків [6, с. 32].

У сучасному суспільстві потужним джерелом формування і відображення гендерних відносин є реклама. Реклама – одна з найсильніших «гендерних технологій», яка через «політику репрезентації» стає «ідеологічним продуктом» [7, с. 183]. Проникаючи в усі сфери життя, реклама формує цінності, виховує смаки, пропонує нові образи та ролі для наслідування, актуалізує і легітимізує відносини між жінками і чоловіками, створює нові, штучні потреби та пропонує усі можливі засоби для їх задоволення.

Останніми роками формуються умови для рівних можливостей статей у самореалізації. За останні двадцять років у роботодавців змінилися пріоритети: на провідних позиціях чоловіків змінюють жінки. Але про гендерну рівноправність в Україні говорити ще зарано, адже жінки все ще продовжують нести подвійне навантаження: вони працюють більше за чоловіків на робочих місцях, отримують меншу зарплатню і ніхто не визнає їх економічний внесок у домашнє господарство.

Поки буде триматися така несправедливість у повсякденному житті, до тих пір буде триматися система, в якій відбувається нехтування правами людини, підтримується політика повернення жінок до їхнього традиційного місця (евфемізм – “залежне”) – місця у сім'ї.

Забезпечення рівності є одним із головних питань в аспекті демократизації української держави, тому потрібна нова система, з включенням активної ролі жінок у формування нових перспектив для сучасних суспільних процесів. Тому гендерне партнерство характеризує нові суспільні відносини, за яких чоловіки і жінки мають рівні можливості щодо самореалізації та самовдосконалення, на рівних умовах займаються всіма видами суспільної діяльності, мають рівні права на трудову діяльність, що, у свою чергу, потребує нових підходів у системі державного управління.

Висновок. Гендерні відносини визначають соціальні можливості кожної статі в усіх сферах життєдіяльності. У сучасному суспільстві вже відбуваються зміни, що призводять, зокрема, до перебудови соціальних зв'язків, стирання жорстких меж між стереотипними гендерними ролями. Україна взяла на себе зобов'язання відносно рівноправності громадян, у першу чергу за статевою ознакою на принципах справедливості, толерантності, свободи та рівності. Проте реально українське суспільство продовжує залишатися гендерно нерівним, де більшість власності, влади та загального впливу належить чоловікам.

Список використаних джерел

1. Бодрийяр Ж. Система вещей / пер. с фр. С. Зенкина. – М. : РУДОМИНО, 1999. – 219 с.
2. Хрисанова С. Словарь гендерных терминов. Гендерное просвещение для всех. – Х.: САБО-ЛТД, 2002. – 100 с.
3. Кіммел М. Гендероване суспільство / М.Кіммел ; [пер. з англ.] – К. : Сфера, 2003. – 490 с.
4. Говорун Т. Стать та сексуальність: психологічний ракурс: [навчальний посібник] / Т. Говорун, О. Кікінежлі. – Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 1999. – 384 с.
5. Бовуар С. де. Друга стать : У 2 т. / С. де Бовуар [пер. с франц. Н.Воробйової, П. Воробйова]. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – 392 с.
6. Основи теорії гендеру : Навч. посіб. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
7. Современный философский словарь / Под общ. ред. В.Е.Кемеров. – Лондон – Франкфурт-на-Майне – Париж – Люксембург – Москва – Минск: Панпринт. – 1998. – 1056 с.

Руденок К.В., студентка 1 курсу
групи АЮ-181 юридичного факультету
Науковий керівник: **Козинець О.Г.**, к.іст.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: elena_8067@ukr.net

РОЗВИТОК КАНОНІЧНОГО ПРАВА У СЕРЕДНІ ВІКИ

Сучасна наука порівняльного правознавства приділяє недостатньо уваги дослідженню особливостей існуючих у світі різних правових систем, зокрема систем релігійного права. В сучасному світі кожна держава має власне право, а буває й так, що в одній країні діє декілька конкуруючих правових систем. Безумовно, найбільш поширеними у світі є саме національні правові системи. Але існують і наднаціональні, котрі поширюються на соціальні системи декількох держав, одним із підвидів яких є міждержавні правові системи, що утворюються окремими державами згідно з укладеними міжнародними угодами, приміром правова система Європейського Союзу. При цьому також слід не забувати про існування релігійних правових систем, котрі також мають наднаціональний характер і значну специфіку. У сучасному світі існують чотири основні правові системи релігійного права – мусульманського, індуїстського, іудейського та канонічного, які можна об'єднати у межах релігійної правової сім'ї.

У сучасному світі канонічне право застосовується набагато вужче, ніж у Середні віки, залишаючись панівною системою тільки для однієї країни – Ватикану. Більшість країн проголосили принцип відділення церкви від держави. Відповідно до нього церква має право регулювати тільки внутрішньо церковні відносини, а її норми розглядаються виключно як корпоративні й не можуть суперечити законодавству [1, с. 236-37].

Канонічне право – це релігійно-правова система, що регулює суспільні відносини всередині громади, яка сповідує християнство. Назва цієї правової системи походить від грецького терміна «канон», який спочатку означав усяке знаряддя для проведення прямих ліній або для рівняння площин, але згодом його зміст змінився і ним почали називати правила християнської віри і життя. У вузькому – юридичному значенні – цей термін почали вживати для позначення правил поведінки (норм), прийнятих церквою для упорядкування суспільних відносин усередині християнської громади [1, с. 229].

Необхідно розрізнити «канонічне право» і «церковне право», які не завжди досить чітко розрізняють. Їх відмінність можна провести за походженням і змістом норм. Канонічне право створюється тільки самою церквою й складається з норм, що визначають не лише церковні, а й інші правовідносини, які впродовж Середньовіччя становили предмет її юрисдикції. Церковним же називається право, що регулює відносини виключно церковні, хоча створено воно може бути в тому числі й державою. Отже, ці категорії перетинаються, але не збігаються [1, с. 229].

До XII ст. термін «канонічне право» практично не застосовувався, оскільки не існувало окремої системи норм права, відмінних від чисто релігійних норм, що регулюють питання віри, культу тощо. Норми права й норми релігії були тісно переплетені. При цьому в християнстві завжди була присутня ідея про богоугодний характер права, його всеприсутності в божественній світобудові. Тому порушення норм права завжди розглядалося не лише як правопорушення, а й як гріх, а канонічне право стає невід'ємною складовою релігійної системи християнства.

Канонічне право в Європі розвивалося в умовах становлення особливого політико-правового статусу Римської церкви. Між державою і релігійними організаціями часто виникали протиріччя, пов'язані з боротьбою за владу над людьми. Проте загальноновизнаним є факт, що будь-яка релігійна організація завжди існує в рамках тієї чи іншої держави і завжди її влада підкорюється суверенній владі цієї держави. Особливістю статусу християнської церкви в середні віка стала її боротьба за побудову єдиної централізованої церкви на чолі з Папою Римським, яка була б незалежна від державної влади. Ця боротьба, що дістала назву Папської революції, точилася в XI-XII ст. і відіграла ключову роль у розвитку канонічного права. Саме вона, як указує Г. Берман, породила західні правові системи нового часу, першою з яких стала система канонічного права [3, с. 112]

Папська революція поставила два завдання: по-перше, побудова єдиної централізованої церкви, що охоплює весь християнський світ, управління якою здійснюється виключно Папою Римським; по-друге, проголошення незалежності й верховенства влади церкви над державною владою, втіленням якої був імператор.

Крім того, церква набула загальної юрисдикції у справах, не пов'язаних із внутрішньо церковними відносинами. Папа Римський здобув владу над мирянами в питаннях віри й моралі, а також в деяких цивільних питаннях, таких як шлюб і спадщина. З деяких питань церква отримала виключну юрисдикцію, а з окремих поділяла її зі світською владою.

У результаті Папської революції церква стала особливим політико-правовим утворенням у Європі. Не будучи державою, вона, як зазначає Г. Берман, набула багатьох її ознак і оголосила себе незалежною, ієрархічною, публічною владою. Її глава – Папа Римський – мав право видавати закони, а церква проводила їх через адміністративну ієрархію, через яку він правив так само, як нині править суверенний правитель через своїх представників. Церква тлумачила свої закони і застосовувала їх через судову ієрархію, вершиною якої була папська курія в Римі [3, с. 118].

У результаті розвитку вже у XII-XIII ст. воно являло собою не просто сукупність правил поведінки з різних питань, віднесених до компетенції церкви, а чітку систему права зі своєю структурою. Причому аналітичне об'єднання канонічного права, його докладна логічна систематизація відштовхувалися від уявлення про те, що в основі різноманітності правових норм і процедур лежить певний набір фундаментальних правових принципів і що завдання юристів – знайти ці принципи і привести право у відповідність із ними. На підґрунті юрисдикції церкви над певними класами осіб і категоріями справ виникло декілька галузей канонічного права – корпоративне, кримінальне, шлюбно-сімейне, спадкове, право власності, договірне і процесуальне право.

Канонічне право змінювалося відповідно до потреб часу. Цим система канонічного права відрізняється від системи мусульманського права. Як зазначав Е. Аннерс, іслам був так прив'язаний до авторитету Корану, що законотворчість була просто неможлива. У канонічному праві авторитет Біблії так само ніколи не оспорювався, але водночас визнавалося,

що церква може приймати й абсолютно нові норми права, якщо вони не суперечать загальним принципам віри [4, с. 188]. У Диктатах Папи Григорія VII, виданих у 1075 р., було вперше прямо закріплено його право створювати нові закони відповідно до вимог часу.

Таким чином, у християнстві завжди була присутня ідея про богоугодний характер права, тому порушення норм права розглядались як гріх, але термін «канонічне право» практично не застосовувався, бо не існувало окремої системи норм права, що регулюють питання віри, культу, а норми права й норми релігії були тісно переплетені.

Канонічне право змінювалося відповідно до потреб часу і цим воно відрізняється від, наприклад, системи мусульманського права. У канонічному праві авторитет Біблії не заперечувався, але водночас визнавалося, що церква може приймати й абсолютно нові норми права, якщо вони не суперечать загальним принципам віри.

Згодом більшість країн, у яких діяли великі християнські громади і застосовувалося канонічне право (насамперед це країни Європи), проголосили принцип відокремлення церкви від держави. Це означало, що церква має право регулювати тільки свої внутрішні відносини, а її норми розглядаються лише як корпоративні та не можуть суперечити законодавству. Деякі держави у взаєминах з церквою дотримуються іншого принципу і проголошують християнство панівною релігією. Проте важливим є не те, чи застосовується сьогодні канонічне право у світській сфері, а те, що канонічне право в минулому вплинуло на становлення основних правових систем сучасності.

Список використаної літератури

1. Порівняльне правознавство: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов; за заг.ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2011. 272 с.
2. Кодекс канонического права. М.: Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2007. 624 с.
3. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М.: Изд-во МГУ: Издательская группа ИНФРА М – НОРМА, 1998. 624 с.
4. Аннерс Э. История европейского права. М.: Наука, 1994. 397 с.

Семененко О.О., студентка 2 курсу,
група ЗМКПРп-171 юридичного факультету
Науковий керівник: **Головко М.Б.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kriminal409@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ НАКАЗУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Функціонування суспільства не уявляється без управління, владні відносини існують у всіх сферах суспільного життя, скрізь, де є управління діяльністю людей. Управління – це особливі відносини між людьми на правовій або організаційній основі, це відносини між різними статусами, рівнями адміністративних структур, окремими робочими функціями, які проявляються у вигляді односторонньої залежності однієї посади від іншої. Соціальне управління, як управління людьми, відрізняється вольовим впливом одних суб'єктів управління на свідомість і волю інших [1, с. 22]. При цьому не треба ототожнювати соціальне управління з державним, останнє поняття є складовою частиною першого і більш вузьке за своїм змістом, оскільки стосується лише тих управлінських відносин, один із суб'єктів яких обов'язково представляє інтереси держави. Що ж стосується соціального управління, то ми маємо на увазі й ті ситуації, коли управлінські відносини виникають в інших, недержавних сферах суспільного життя (наприклад, господарській тощо).

Певними юридичними засобами, завдяки яким здійснюється соціальне управління, є статути, настанови, положення, інструкції, вказівки, розпорядження, накази і т.п. В галузі адміністративного права саме ці, виражені у певній юридичній формі, вимоги органів управління

чи їх посадових осіб, прийнято називати єдиним загальним родовим поняттям - акти управління [1, с. 24].

Ведучи мову про генезис актів соціального управління, слід відзначити, що поява їх стала об'єктивно необхідною, коли в управлінні функція вирішення (нормотворча влада) професійно відокремилася від функції виконання (адміністративна влада).

Щодо поняття «акт управління» у фаховій літературі здебільшого існують два погляди. Традиційно акти управління вважалися лише юридичною формою, правовим «одягом», «оболонкою» управлінських рішень як нормативного, так і розпорядчого характеру. На рівні уявлень сьогодення сформульовано поняття акту управління, як вольової, владної дії органу управління, що здійснюється у встановленій законом формі. Отже, акцент з форми перенесено на дію, хоча безперспективними є спроби розшарувати дві сторони одного і того самого явища. До речі, латинський корінь слова *act* означає як форму, так і зміст (*actum* - документ, *actus* - дія).

Як вже зазначалося раніше, поряд з наказами віддаються приписи, розпорядження, вказівки та ін. Відміна між ними полягає в різному характері питань, що ними вирішуються, та правовому положенні осіб, які мають право на їх віддання, чи зобов'язані їх виконати. Їх основна загальна риса – розпорядчий характер вимог, що в них містяться, а тому, на наш погляд, більш зручно було б в подальшому вживати якесь одне родове поняття для таких вимог.

Єдиного (родового) поняття, яким би охоплювалися різні за змістом і формою розпорядчі вимоги, ні в законодавстві, ні в правовій літературі немає. У Конституції України говориться про накази та розпорядження, але таке розмежування цих актів управління для їх застосування в кримінально-правовому просторі, на нашу думку, не має практичного значення, хоча і може заслуговувати на увагу в лексичному сенсі. В юридичній літературі для позначення обов'язкових для виконання вимог посадових осіб найчастіше пропонується вживати термін “наказ” [2, с. 233-234].

Вживання єдиного терміну є слушним з кримінально-правової точки зору, при цьому, запропоноване розуміння наказу повинно охоплювати лише ті, зумовлені відносинами підпорядкованості, вимоги, котрі мають саме розпорядчий характер, тобто віддаються в межах професійних функцій підлеглого і не дублюють чинних нормативно-правових положень, покликані вирішувати окремі завдання, які безпосередньо не впливають із тривало діючих службових приписів (статутів, настанов, інструкцій тощо).

Отже, під наказом ми маємо на увазі акт, який має наступні ознаки:

По-перше, вимога, що міститься в наказі, має розпорядчий характер і виражена у категоричній формі. А це означає, що вона не може крім встановлених у законі випадків піддаватись обговоренню, як, наприклад, пропозиція чи прохання. Особа у такому разі має один обов'язок - вчиняти чи не вчиняти дії, що прямо пов'язані з вимогами наказу [3, с. 29]. Накази - є проявом компетенції, їх виконання є правовим обов'язком для певного кола осіб, і лише, коли наказ знаходиться за встановленими межами покори, законодавець дозволяє поставити під сумнів необхідність його виконання або взагалі відмовитись від його виконання.

Крім того, наказ - це акт одностороннього характеру і є формою виконавчо-розпорядчої діяльності. Виконавчий аспект наказу визначається його основним завданням (реалізація наданих законом владних повноважень), а розпорядчий - юридичним, владно-імперативним його змістом. Розпорядчий характер вимог наказу відрізняє його від актів нормативного характеру, які містять одну чи декілька правових норм, обов'язкових до виконання.

Поняттям “наказ” охоплюються розпорядчі акти управління, що віддаються не тільки в державній сфері, а й в іншій, наприклад, розпорядження власника підприємства працівнику, який працює у нього за контрактом (трудова відносина), і т.п.

По-друге, поняття «наказ» в кримінально-правовому значенні охоплює владні вимоги, адресатами яких є лише фізичні особи. Разом з тим, при певних умовах, можуть мати своє кримінально-правове значення і ситуації, коли накази приймаються колегіально, навіть від імені юридичної особи.

По-третє, наказ відрізняється від інших юридичних актів – судових актів, службових та юридичних документів персонального характеру (про склад комісій, призначення на посаду і

звільнення з неї, заохочення працівників тощо, актів про затвердження положень, інструкцій та інших, що не містять правових норм, або якими доводяться до відома підприємств, установ і організацій рішення вищестоящих органів), актів нормативно-технічного характеру (державні стандарти, будівельні норми і правила, тарифно-кваліфікаційні довідники, форми звітності та інші).

Таке розмежування необхідне, оскільки юридичні акти видають не тільки органи та їх посадові особи, що займаються реалізацією наданих владних повноважень, а й органи, що здійснюють діяльність не пов'язану з управлінням.

Нормативно-правові зведення правил поведінки осіб, діяльності установи, організації, окремих органів управління тощо, які органічно вписуються в структуру актів управління, поняттям “наказ”, на нашу думку, також не повинні охоплюватися, оскільки природою існування наказу є суто управлінські соціальні відносини, юридичним засобом реалізації яких є лише конкретно спрямовані до фізичної особи чи їх групи вимоги про необхідність або утримання від вчинення певних дій.

І, нарешті останнє, як особливість наказу розглядаються і юридичні наслідки, до яких призводить його виконання. Накази не здатні встановлювати нові правові норми, проте їх віддання як акту застосування норм права завжди спричинює виникнення управлінських правовідносин, а тому він є їх елементом. Його виконання забезпечується матеріально, організаційними заходами, переконанням, державним примусом.

Необхідно підкреслити, що незважаючи на важливість правового визначення поняття наказу, його до цього часу не існує, що завдає істотної шкоди зміцненню управлінської дисципліни, породжує сумніви, різні поняття та тлумачення щодо його змісту та правових меж.

У підручниках кримінального права під наказом у кримінально-правовому розумінні пропонується вважати звернену до конкретної особи чи групи осіб вимогу посадової особи органу управління чи громадського формування з охорони громадського порядку вчинити чи утриматись від вчинення певної дії [2, с. 234]. На нашу думку, наведене визначення не відтворює повністю зміст наказу. Вбачається, що посадові особи органів управління і громадських формувань з охорони громадського порядку не єдині, кому надано право віддавати накази. З цього приводу більш повним здається визначення наказу, запропоноване В.П.Малковим, “під наказом чи розпорядженням розуміється встановлена законом або іншим правовим актом юридична форма припису уповноваженої на це посадової особи, органу державної влади або органу місцевого самоврядування (начальника), а також припису іншої офіційної особи, яка виконує тимчасово чи постійно організаційно-розпорядчі або адміністративні функції в організаціях і об'єднаннях будь-яких форм власності, з приводу засвідчення фактів та обставин, що мають юридичне значення, або, які зобов'язують іншу особу (осіб) виконати певне діяння” [4, с. 136]. В той же час, наведене положення є дуже складним за своєю конструкцією, а тому його також не можна взяти за основу визначення наказу. Зайвою, на нашу думку, слід визнати спробу у визначенні перерахувати всіх суб'єктів, які наділені правом віддавати накази, ми вважаємо достатньо обмежитись вказівкою про те, що накази здатні віддавати суб'єкти, виконання розпорядчих вимог яких, згідно встановлених правил, є правовим обов'язком для інших осіб.

В юридичній літературі висловлені пропозиції, що під поняття “наказ” підпадають тільки законні вимоги, а незаконні - наказом не охоплюються [5, с. 56], а тому більшість спроб визначити в літературі поняття наказу зводились або до визначення законного наказу, або до перерахування ознак його правомірності [6, с. 283; 7, с.396], тим самим загальне поняття наказу залишалось не розкритим. Однак за всю приналежність цих пропозицій та визначень, треба однозначно визнати їх помилковими. Вони можуть мати тільки теоретичне значення, оскільки на практиці розуміння під наказом лише правомірних вимог може призвести до повного хаосу в сфері управлінських відносин, бо кожний, хто отримає наказ, почне вирішувати, наказ чи не наказ йому було віддано. Тому відразу необхідно зазначити, що поняття «наказ» повинно охоплювати як законні, так і незаконні розпорядчі вимоги. Виходячи з цього, накази можуть бути законними, незаконними, правомірними, протиправними, злочинними.

Таким чином, враховуючи викладене, під наказом розуміється вимога розпорядчого характеру органу управління, а так само особи, якій надано владні повноваження, про вчинення або

невчинення певних дій іншою особою чи визначеним колом осіб, на яких покладено обов'язок виконувати ці вимоги.

Список використаних джерел

1. Коваль Л.В. Адміністративне право: Курс лекцій. К.: Вентурі, 1996. 546 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. Г.В.Андрусів, П.П.Андрушко, В.В.Беньківський та ін.; за редакцією П.С.Матишевського та ін. К.: Юрінком Інтер, 1997. С.233 - 234.
3. Климов І.Білоконев В.. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за виконання наказу в сучасних умовах. *Юридичний вісник України*. 1997. № 35(113). 28 серпня. 3 вересня. С.29-32.
4. Практикум по уголовному праву: учебное пособие., под. ред. проф. Л.Л. Кругликова. М.: Издательство "БЕК", 1997. 432 с.
5. Хавронюк М.І. Військові злочини: навчальний посібник. К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. 487 с.

Сенченко Н.М., к.ю.н., доц. кафедри
кримінального права та правосуддя
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: sen515@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТА І СПЕЦІАЛІСТА ПРИ ВИКОРИСТАННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві обумовлено об'єктивною історичною необхідністю, воно розширює пізнавальні можливості слідчого і суду при розслідуванні і розгляді справ по суті. Необхідність подальшого розширення та поглиблення цих можливостей пов'язана з розвитком суспільства, науки і техніки, з ускладненням процесу доказування.

Під спеціальними пізнанням розуміють сукупність знань і практичних навиків, досвіду, які потрібні для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні. Спеціальне пізнання – такі знання, навички та вміння, що не мають широкого розповсюдження, тобто які не виходять за межі загальноосвітньої підготовки і звичайного життєвого досвіду та набуваються, з одного боку, в результаті професійної підготовки особи в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва на основі їх теоретичних, базових положень, а з іншої – в ході визначеної практичної діяльності, в процесі накопичення досвіду роботи.

Форми використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві традиційно кваліфікуються як процесуальні і не процесуальні.

Під процесуальними прийнято розуміти ті форми, які передбачені кримінальним процесуальним законом. На думку С. Тетюєва, «визначену форму використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві можна вважати процесуальною при наявності в сукупності трьох умов:

- 1) форма використання спеціальних знань визначена Кримінальним процесуальним законом;
- 2) процедура їх використання в даній формі регламентована Кримінальним процесуальним законом в тому чи іншому ступені;
- 3) результат, що отримується при використанні спеціальних знань, має доказове значення (самостійне або в основі іншого доказу)[1, с.36].

На сьогодні однією із процесуальних форм використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві є: а) провадження судової експертизи; б) участь спеціаліста при проведенні процесуальних дій.

Питання вивчення експертної діяльності експертів і роботи спеціалістів у кримінальному процесі, їх місця в такому процесі, статусу й значення були предметом

дослідження Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, А.В. Іщенко, М.В. Салтевського, О.П. Сапун, М.Я. Сегай, С.І. Тихенко, М.Л. Цимбал та інших.

У зв'язку з уведенням у дію Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році (далі – КПК України) основною проблемою залишається визначення єдиної уніфікованої термінології вказаних спеціальностей, а також проблема професійної відповідності експертів і спеціалістів, їх взаємозв'язку під час досудового розслідування у формуванні доказів щодо матеріалів кримінальних проваджень. Тому актуальним на сьогодні є визначення ролі експерта і спеціаліста. Коли мова іде про експерта, то насамперед маємо на увазі висновки, отримані на науковій основі, а коли мова йде про спеціаліста, то ми маємо на увазі знання, які отримала людина на основі свого життєвого досвіду. Масив спеціальних знань становлять знання, що лежать в основі наявних наук і технологічних спеціальностей. До спеціальних знань належать і ті, що не охоплюються класифікацією наук та інженерно-технічних спеціальностей, але пов'язані на професійному рівні з будь-якою діяльністю.

Разом із тим змістова діяльність експерта найбільш повно визначається Законом України «Про судову експертизу». Так ст. 10 зазначає, що судовими експертами можуть бути особи, котрі мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче за спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності[2].

Не зрозумілим є питання різниці між «експертом» і «судовим експертом». Вважаємо, що «судовим» є той, хто має стосунок до самого судового процесу безпосередньо. Поняття експерт, яке не пов'язане з правосуддям, знаходиться ближче до поняття «спеціаліст». В етимології - це той, хто досконало володіє певною спеціальністю, має глибокі знання в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

Отже, правове забезпечення судово-експертної діяльності визначає на сьогодні експерта як суб'єкта, з одного боку, правозастосовної, а з іншого - наукової діяльності. Спеціаліст же виступає лише як суб'єкт приватної або допоміжної діяльності.

Відповідно до положень ст. 69 КПК України експерт - це незацікавлена в справі особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань[3].

У кримінальному процесі спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування й судом під час судового розгляду (ст. 71 КПК України).

Але, незважаючи на очевидну подібність не тільки в семантичному змісті, експерт і спеціаліст є різними процесуальними суб'єктами, про що свідчить низка відмінностей їх процесуального статусу. Як експерт може залучатись особа, внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів, стосовно спеціалістів закон такої вимоги не висуває. Спеціаліст не проводить спеціального дослідження для встановлення нового спеціального факту, натомість факти встановлюються спеціалістом шляхом безпосереднього спостереження.

Відмінною рисою цих двох суб'єктів є різна правова оцінка результатів їхньої практичної професійної діяльності: висновок експерта та його показання - самостійні джерела доказів. Механізм їх отримання і процедура використання в доказуванні чітко регламентовані кримінальним процесуальним законом. Висновок спеціаліста як доказ не розглядається, а тому не включений у перелік доказів у кримінальному процесі. Постають питання: як саме

сприймати висновок спеціаліста, який є дослідженням? Не зрозуміло, як сприймати, якщо КПК України не передбачає його як доказ із погляду інформації, якщо він не суперечить іншим матеріалам справи й установленим під час досудового розслідування та судового розгляду фактам.

Отже, консультації спеціаліста несуть для слідчого, прокурора, суду суто інформативний характер. Як спеціаліст може бути запрошена будь-яка особа, коло знань або вмінь якої передбачає надання інформації, необхідної в процесі.

Надання слідчому права запрошувати для участі в провадженні слідчої дії спеціаліста відкриває можливості для глибокого вивчення предметів і явищ, які відносяться до сфери досудового розслідування. Використання спеціальних знань розширює обсяг і збільшує якість отриманих фактичних даних, дозволяє більш повноцінно і всебічно оцінити взаємозв'язок предметів і явищ, що мають значення для кримінального провадження.

Експерт має більш широке коло повноважень, несе суворішу відповідальність у випадку невиконання своїх прямих обов'язків або вчинення незаконних дій, пов'язаних із професійною діяльністю. Спеціаліст не несе відповідальності за відмову від часі пояснень і дачу завідомо неправдивих пояснень. Відповідальність спеціаліста охоплюється тим, що у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні.

Експерт залучається до участі в кримінальне провадження виключно за постановою (ухвалою) особи в провадженні якої перебуває справа. У випадку залучення до справи спеціаліста суд виносить ухвалу, а в особи вимагається надання підтвердження наявності спеціальних знань, підтвердження стажу роботи. Експерт лише пред'являє свідоцтво про право заняття експертною діяльністю.

Експерт залучається до сфери кримінальної процесуальної діяльності для провадження експертизи і надання висновку. Спеціаліст залучається до участі в слідчих (розшукових) діях для сприяння у виявленні, закріпленні і вилученні предметів і документів, застосуванні технічних засобів в дослідженні матеріалів кримінальної справи, для постановки запитань експерту, а також для роз'яснення сторонам і суду питань, які входять в його професійну компетенцію, оформлена у вигляді висновків або показань.

Діяльність експерта за своїм змістом є дослідницькою, а діяльність спеціаліста – консультативно-роз'яснювальною. Закон забороняє експерту самостійно збирати матеріали для подальшого дослідження, а спеціаліст вправі сприяти слідчому, прокурору у збиранні слідів кримінального правопорушення, предметів і документів, інших матеріальних об'єктів при провадженні слідчих (розшукових) дій.

Спеціаліст і експерт є суб'єктами судово-експертної діяльності, які нерозривно пов'язані між собою, беруть участь в одній справі щодо здійснення справедливого правосуддя. Ця діяльність є комплексною й передбачає підготовку до виконання експертами і спеціалістами своїх безпосередніх професійних обов'язків.

Отже, реальне поліпшення якості розслідування кримінальних правопорушень можливе за умови залучення до провадження слідчих дій із метою виявлення, фіксації, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів відповідних фахівців і застосування останніми сучасних науково-технічних засобів.

Список використаних джерел

1. Тетюев С. Форми использования специальных знаний. Законность. 2009. №11. С.35-40.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ № /Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата звернення: 20.11.2018).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI /Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Сегун Р.Є., студент 2 курсу,
група ЗМКПРп-171, юридичного факультету

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ В ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Правові інститути, що реалізують волю державної влади прощення осіб, які вчинили злочин, походять із глибини століть. Історично виникненню амністії і помилуванню передувало право потерпілого пробачити свого кривдника. У перекладі з грецької амністія (amnestia) – прощення, забуття, а помилування в сучасних тлумачних словниках визначається як прощення і милість [1, с. 103; 2, с. 435; 3, с. 112]. На різних етапах розвитку людства ці інститути набували різноманітних форм. Помилування має більш давню історію. Німецький правознавець Ф. Ліст писав: “Право помилування виникло в епоху Римської імперії” [4, с. 323]. У римлян прерогативою верховної влади було право видання розпоряджень про відмову або припинення кримінального переслідування стосовно певних осіб.

Поступово помилування застосовується не лише щодо конкретних осіб, а й до невизначеного кола осіб, тобто фактично набуває ознак амністії. Перші спогади про амністію зустрічаються в Стародавній Греції. Так, в Афінах у 404 р. до н.е. Тразибул після вигнання тридцяти тиранів запропонував на народному голосуванні віддати забуттю (яке афіняни називали амністією) справи минулого часу, що повернуло спокій державі. У Римській республіці амністія застосовувалась за рішенням народних коміцій, пізніше – сенату. Наприклад, після другої Пунічної війни сенат, маючи на меті ізольовати Ганнібала, проголосив амністію народам Італії, які раніше підтримували карфагенян. За часів Стародавньої Греції та Риму не допускалось амністування або помилування осіб, які повстали проти існуючого ладу, що свідчить про політичну спрямованість цих інститутів.

В імператорські часи право дарувати амністію привласнили імператори, у зв'язку з чим амністія майже злилася з інститутом помилування. В епоху феодалізму амністія нерідко проголошувалася королями, інколи з ініціативи духовенства, і нічим не відрізнялась за своїм юридичним значенням від помилування [4, с. 484–485].

Практика помилування існувала і була досить поширеною на Стародавній Русі в слов'янських князівствах. Наприклад, Данило Галицький після завоювання м. Галич, яке за допомогою боярства було захоплено Ростиславом, проявив милосердя і помилував галицьких бояр, незважаючи на їхню зраду [5, с. 197]. У зв'язку з централізацією державної влади князівська милість набула більш певної форми, помилування на свій розсуд почав здійснювати монарх.

У вересні 1497 р. проводиться кодифікація законодавства, внаслідок чого з'являється Судебник Івана III, проте він не передбачає ані помилування, ані амністії. При царюванні Івана Грозного, у 1550 р., Боярська дума затвердила новий кодекс законів – Судебник, спрямований на вдосконалення центрального та місцевого управління. Цей кодекс також не вніс суттєвого законодавчого розвитку в інститути амністії і помилування. Судебник 1550 р. хоча і передбачав помилування, але не давав його тлумачення. Відповідно до положень Судебника судді про важливі справи доповідали монарху, який обирав вид покарання для винної особи або милував її. За роки свого правління Іван Грозний досить часто застосовував право помилування. Навіть у своєму заповіті від 10 березня 1584 р. він наказав звільнити після своєї смерті усіх в'язнів.

У 1649 р. було видано систематизований звід законів – Соборне Уложення, в якому законодавчо право помилування закріплювалося за монархом. Так, у ст. II зазначалося, що зрадник, який повернувся із-за кордону, при помилуванні його государем втрачав право на повернення конфіскованих земель.

Подальший розвиток помилування відбувається за часів правління Петра I, який часто милував злочинців, замінюючи смертну кару каторжними роботами. Так, з нагоди укладення

миру зі Швецією Петро I видав Маніфест від 4 листопада 1721 р. “Про прощення всім каторжним і колодникам, крім смертоубивць і розбійників, внаслідок милості Всевишнього у війні”. Маніфест передбачав як повне звільнення від покарання, так і його пом’якшення. Принагідно зазначити, що Указом від 30 серпня 1720 р. для проголошення цього Маніфесту було визначено спеціальне публічне місце [6, с. 89–90].

За часів царювання Катерини I, Петра II, Анни Іоанівни, Єлізавети та Катерини II також видавалися маніфести про помилування злочинців. Як правило, помилування відбувалося з нагоди свят, урочистих подій у царській сім’ї (коронація, народження спадкоємця тощо). У більшості випадків злочинцям лише пом’якшувалось призначене покарання.

Мали місце і такі випадки прояву милості, коли царське помилування здійснювалося шляхом заміни одного виду смертної кари іншим. Наприклад, Микола I засудженим декабристам – Пестелю, Муравйову-Апостолу, Рилєєву, Бестужеву-Рюміну і Каховському – замінив страту у виді четвертування повішанням [7, с. 47].

У 1820–1830 рр. спеціальною комісією під керівництвом М.М. Сперанського було підготовлено систематизований 15-томний збірник законів Російської імперії, виданий у 1832 р. П’ятнадцятий том згодом було суттєво перероблено і видано у новій редакції в 1845 р. під назвою “Уложення про покарання кримінальні і виправні”. Воно передбачало помилування, яке здійснювалося у виді: скасування покарання, призначеного вироком суду певній особі; застосування чи заміну покарання на більш м’яке і можливість поновлення винного у своїх правах. Як одна із форм помилування у ст. 170, 171 Уложення розглядалася й амністія – прощення чи пом’якшення покарання, або непритягнення до кримінальної відповідальності значної кількості винних.

У дореволюційній Росії не існувало розмежування між помилуванням та амністією, у чинному на той час законодавстві термін “амністія” не вживався, а використовувався термін “помилування” або “прощення”, внаслідок якого звільнялися від покарання як індивідуально визначені особи, так і певні категорії засуджених.

Відповідно до ст. 165 Уложення про покарання кримінальні і виправні помилування винних не залежало від суду, а здійснювалось безпосередньо Верховною Самодержавною владою і було проявом Монаршого милосердя. У виключних випадках, коли суд вважав за можливе порушити перед царем клопотання про помилування, останнє згідно з Указом від 25 листопада 1869 р. підлягало доповіді царю міністром юстиції. Прохання від засуджених злочинців про помилування приймалися лише за наявності поважних причин для клопотання про полегшення їхньої долі [7, с. 46].

Одним із джерел кримінального права, що діяло на території царської Росії, у тому числі і в Україні, було Уголовне Уложення, підписане імператором Миколою II 22 березня 1903 р. Цей кримінальний закон передбачав інститут помилування і майже дослівно відтворював формулювання “Уложення про покарання кримінальні і виправні” 1845 р. Як правило, про помилування видавався Маніфест (наприклад, Маніфест від 11 серпня 1904 р. про помилування злочинців з нагоди народження спадкоємця престолу).

У новому виданні Основних державних законів Російської імперії (23 квітня 1906 р.) також передбачалось право монарха дарувати помилування. Так, у ст. 23 цього кодифікованого акта зазначалося, що Государю Імператору належить право на помилування засуджених, пом’якшення покарання і загальне прощення осіб, які вчинили злочинні діяння, із звільненням їх від суду і покарання [2, с. 448]. З 1905 р. помилування видається у формі Указу, а не Маніфесту. Прикладом може бути царський Указ від 21 лютого 1913 р. про помилування з нагоди 300-річчя династії Романових.

При формалізмі і суворості кримінальних законів помилування відіграло велику роль і виконувало функції багатьох правових інститутів, які у подальшому отримали самостійне правове закріплення (давність, дійове каяття, крайня необхідність тощо). У порядку помилування здійснювалося поновлення у своїх правах невинно засуджених осіб, звільнення від кримінальної відповідальності. Майже всі види скасування покарання виникли на підставі права монарха на помилування [2, с. 16].

В епоху Великої французької революції (1789–1794 рр.) зароджується негативне ставлення до помилування. Так, Чезаре Беккарія вважав, що з тенденцією до пом'якшення покарань милосердя і прощення втрачають актуальність. Прощення, на його думку, не повинно бути в досконалому законодавстві, де покарання помірні, а суд справедливий. Він виступав проти закріплення інституту “прощення” в кримінальному кодексі, оскільки можливість помилування злочинця породжує в суспільстві ілюзію безкарності і примушує вірити в те, що приведення обвинувального вироку до виконання є швидше актом насильства влади, ніж результатом правосуддя [8, с. 243–244].

Проти права помилування висловлювалися також італійський публіцист Філанджієрі Гаetano, англійський юрист Бентам Ієремія, що стало наслідком скасування помилування у Франції з 1789 р. по 1803 р. Негативне ставлення до права помилування спостерігалось також у Північній Америці, де його здійснення обмежувалося певними умовами, а саме вимогою попереднього публічного обговорення підстав застосування помилування [2, с. 16–17].

У ХІХ ст. в Західній Європі амністія сформувалась у самостійний інститут, який відрізнявся від інституту помилування як за своїми цілями, так і за юридичним значенням та способом застосування. Право проголошувати амністію належало в багатьох конституційних державах владі, яка приймала закони. Право помилування залишалось у компетенції глави виконавчої влади, інколи з деякими обмеженнями або гарантіями з метою запобігти можливим зловживанням. Чітке розмежування амністії і помилування було проведено у французькому праві. Так, у ст. 3 Конституційного закону від 25 лютого 1875 р. зазначалось, що право помилування належить Президенту республіки, а проголошення амністії відбувається лише шляхом видання закону.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: “Укр. енцикл.” т. 1: А - Г. 1998. 672 с.
2. Энциклопедический словарь Русского Библиографического Института “Гранат”. Т. 33. М., Тверской бульвар, 25. 980 с.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: “Укр. енцикл.” т. 4: Н - П. 2002. 720 с.
4. Лист Ф. Учебник уголовного права. Общая часть. М., 1903. 496с.
5. Люблинский П.И. Право амнистии. 1907. 80 с.
6. Ромашкин П.С. Основные начала уголовного и военно-уголовного законодательства Петра I. М., 1947. 390 с.
7. Ромашкин П.С. Амнистия и помилование в СССР. М.: Госюриздат, 1959. 364 с.
8. Беккариа Ч. О. преступлениях и наказаниях. М., 1939. 258 с.

Сичевська (Джавадова) Р.А., студентка 2 курсу,
група ЗМКПРп-171, факультет юридичний
Науковий керівник: **Коломієць Н.В.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: *sichevska@email.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЖІНКАМИ

В суспільстві жінка асоціюється з образом матері, дружини, берегині сімейного вогнища. Вчинення жінкою злочину викликає різку негативну реакцію в суспільстві саме через те, що це суперечить звичним уявленням та устоям, які склалися на сьогоднішній день. Жінки мають ряд специфічних фізіологічних, фізичних та психологічних особливостей, ці фактори зумовлюють необхідність створення особливих умов відбування покарання у вигляді позбавлення волі. Відмінним має бути і підхід до застосування виховних і каральних заходів, що застосовуються до жінок з метою їх виправлення та ресоціалізації.

Відбування покарання у вигляді позбавлення волі має забезпечити виправлення жінки шляхом залучення її до праці, встановлення режиму в установі відбування покарання та використання інших інструментів виховання та мотивації засуджених. Проте для ефективного виконання завдань, поставлених перед покаранням має бути забезпечено і гідні умови його відбування.

Кримінально-виконавче законодавство має певні недоліки щодо саме встановлення умов необхідних для виконання позбавлення волі жінками. Саме тому участь громадськості є вкрай важливим для подальшого реформування пенітенціарної системи в цілому та зокрема умов, які створено для жінок. Це також є фактором, який визначає необхідність проведення досліджень особливостей відбування покарання у вигляді позбавлення волі засудженими жінками.

Особливостям і проблемам відбування покарання у вигляді позбавлення волі присвячено багато праць та досліджень вчених. Зокрема, питання відбування покарань засудженими жінками висвітлюється в працях Г.С.Резніченко, В.А.Бадири, Т. А.Денисової, І.О. Кирилової, В.О. Серебрякової, О.М. Джужи, С.В. Нікітенко, А.Х. Степанюка, Є.В. Середи та інших науковців в сфері кримінального та кримінально-виконавчого права.

Жінки засуджені до таких видів покарання, як позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу, тобто у виправних колоніях. Засуджені жінки відбувають покарання лише у виправних колоніях мінімального і середнього рівня безпеки.

Жінки утримуються в окремих виправних колоніях, роздільно від чоловіків, що пояснюється морально-етичними нормами. Нині на території України діє лише чотирнадцять виправних колоній, які призначені для відбування покарання у вигляді позбавлення волі жінками [6; с.109]. Для спільного проживання засуджених жінок зі своїми дітьми до досягнення ними трирічного віку було створено Будинки дитини при виправних колоніях. Лише в двох жіночих виправних колоніях жінки можуть перебувати разом з дітьми. Підстави та умови за яких жінкам дозволено проживати разом з дітьми встановлені законодавством [3; с. 417].

У розрахунку із загальної кількості засуджених осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, жінки становлять відносно незначний відсоток ув'язнених. Через це пенітенціарна система в більшості розрахована на утримання чоловіків, установи відбування покарань не пристосовані для утримання там жінок. Адміністрація установ змушена власними силами вирішувати проблеми пов'язані з особливостями утримання жінок. Часто потреби жінок ігноруються через суб'єктивні фактори.

Процес відбування покарання засудженими жінками передбачає не лише ізоляція їх від суспільства, а й комплексну систему заходів, які спрямовані на виправлення засуджених. До таких заходів можна віднести: підвищення культурного рівня засуджених, залучення їх до праці, створення мотивації до нормального способу життя, організація професійно-технічної підготовки засуджених.

Умови утримання засуджених жінок практично не відрізняються від умов утримання чоловіків. Існують незначні пом'якшення режиму для жінок, проте ці відмінності не забезпечують задоволення соціально-побутових потреб жінок. Особливості режиму встановленого для жінок, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі характеризуються деякими відмінностями влаштування побуту. Ще одна особливість утримання засуджених жінок обумовлена однією з найважливіших соціальних функцій жінки – народження дитини. Адже для вагітних жінок, та жінок, які мають дитину віком до трьох років встановлюються особливі умови утримання в установах відбування покарань [4; с. 309].

Для відбування покарання засудженими жінками у виправних колоніях повинні створюватися побутові та санітарні умови для проживання, які відповідають встановленим нормам. Під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі жінки залучаються до праці.

Виняток складають лише деякі категорії засуджених (вагітні, жінки, які досягли пенсійного віку, жінки-інваліди, хворі на туберкульоз), вони працюють за власним бажанням.

Засуджені до позбавлення волі жінки мають змогу отримати корисні навички та певну професійну кваліфікація під час відбування покарання. створюють сприятливі умови для того, щоб жінки могли оволодіти певними знаннями, навичками та професією. Для цього організують професійні навчання, бібліотеки [2; с.87]. Метою підвищення професійного рівня підготовки засуджених є і створення можливості працевлаштування жінки після відбування покарання. Важливою частиною роботи з засудженими жінками у виправних установах є створення соціально-психологічної служби, яка покликана працювати над психоемоційним станом жінок.

Жінки, які проживають з дитиною в будинку дитини до досягнення трирічного віку мають специфічні відмінності в правовому становищі. До таких відмінностей відноситься право працювати за власною ініціативою та право на виїзд за межі колонії для влаштування дитини в родичів. Окрім цього вони наділяються і певними обов'язками, які пов'язані з доглядом за дитиною [8; с. 173]. Для вагітних, жінок з дітьми встановлюють кращі побутові умови, підвищену норму харчування, до них також заборонено застосування такого суворого виду стягнення, як поміщення до дисциплінарного ізолятора та приміщень камерного типу.

Психологічні особливості жінки також мають певний вплив на процес відбування покарання. Важливе значення для виправлення в процесі перебування жінок у колоніях мають рідні та близькі, а в особливості діти [1; с. 110].

Проаналізувавши проблематику питання відбування покарання у вигляді позбавлення волі жінками можна зробити наступні висновки.

1. Відбування покарання у вигляді позбавлення волі жінками має певні відмінності, які обумовлені психологічними та фізіологічними особливостями жінок.

2. Пенітенціарна політика в аспекті вирішення проблем щодо відбування покарань жінками потребує реформування.

3. Створення належних умов для відбування покарання у вигляді позбавлення волі сприяє ефективному досягненню мети кримінального покарання в цілому.

4. Окрім досягнення мети кримінального покарання, перебування засуджених жінок до позбавлення волі в ізоляції від суспільства має і негативні наслідки, які відображаються, насамперед, на психічному та фізичному здоров'ї жінки та її сімейних стосунках.

Список використаних джерел

1. Голіна В. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник. 2ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.
2. Голіна В. В., А. Х. Степанюк. Кримінально-виконавче право : підручник. Х.: Право, 2011. 328 с.
3. Джужа О.М. Кримінально-виконавче право України: Підручник. К.: Атіка, 2010. 642 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Х. : ТОВ «Одисей», 2005. 560с.
5. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : монографія. Вид. 2. Одеса, НДРВ ОЮІ НУВС, 2003. 281 с.
6. Прусс В. М. Пенітенціарна система України : монографія. О.: Фенікс, 2006. 252 с.
7. Пуйко В. М. Мета кримінального покарання: історико-правовий аналіз. Проблеми пенітенціарної теорії і практики. Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ, 2001. № 6. С. 108-116.
8. Резніченко Г.С. Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок : монографія. Одеса : ОДУВС, 2009. 173с.

ВИНА ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 116, 123 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 23 Кримінального кодексу (далі – КК) України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Основними категоріями, які характеризують вину, є її зміст, форма, сутність і ступінь. Розглянемо ці категорії.

Категорія форми відбиває внутрішній зв'язок і спосіб організації елементів та процесів як між собою, так і з зовнішніми умовами [40, с. 60] Під формою вини розуміють установлене законом певне сполучення інтелектуальних і вольових ознак, які свідчать про ставлення винної особи до вчинюваного нею діяння (дії чи бездіяльності) та його наслідків [162, с. 88; 104, с. 301]. Кримінальний закон встановлює такі форми вини, як умисел (ст. 24 КК) і необережність (ст. 25 КК). У свою чергу, законодавцем умисел поділяється на прямий і непрямий, необережність – на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість. Юридичне значення форми вини залежить від її впливу на ступінь суспільної небезпеки діяння, а саме: форма вини а) являє собою суб'єктивну межу, яка відділяє злочинну поведінку від незлочинної (у випадках невинного заподіяння суспільно небезпечних наслідків та необережного вчинення діянь, караних лише в разі умисного їх вчинення); б) визначає кваліфікацію злочину у випадках, коли на її підставі здійснюється диференціація кримінальної відповідальності; в) є підставою для індивідуалізації покарання за діяння, які можуть бути вчиненими як умисно, так і з необережності [162, с. 90; 40, с. 60; 104, с. 305].

Розглядаючи форми вини у посяганнях на життя та здоров'я особи в стані сильного душевного хвилювання, слід зазначити, що КК встановлює відповідальність лише за умисне їх вчинення. Так, статті 116, 123 КК прямо визначають умисел як форму вини цих злочинів.

Виникає питання: чи можуть вчинятися злочини в стані сильного душевного хвилювання з необережності?

Слід зазначити, що в практиці трапляються випадки, коли ненавмисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження або смерті в стані сильного душевного хвилювання кваліфікуються як необережне тілесне ушкодження або вбивство через необережність, і в той же час не враховується та обставина, що злочин був вчинений у стані сильного душевного хвилювання. Щодо цього в літературі існують твердження, що якщо злочин вчинений у стані афекту з необережності, він має кваліфікуватися як необережний злочин. Та обставина, що необережний злочин було вчинено в стані сильного душевного хвилювання, мусить враховуватись як обставина, що пом'якшує відповідальність при призначенні покарання [243, с. 96].

Вважаємо, що в тих випадках, коли діяння вчиняється винним у стані сильного душевного хвилювання з необережності, кримінальна відповідальність виключається. Підставою для виключення кримінальної відповідальності за таке діяння є недостатньо високий рівень суспільної небезпечності. Ми не погоджуємося з позицією тих авторів, які вважають, що в разі заподіяння через необережність шкоди життю або здоров'ю особі дії винного, який перебуває в стані сильного душевного хвилювання, слід кваліфікувати на загальних підставах з урахуванням п.7 ч.1 ст. 66 КК.

Таким чином, злочини, які передбачені статтями 116, 123 КК, характеризуються лише умисною формою вини. У тих випадках, коли посягання на життя та здоров'я особи, вчинені у стані сильного душевного хвилювання, здійснюються через необережність, кримінальна відповідальність не настає.

За формою вини посягання на життя та здоров'я особи, які передбачені статтями 116, 123 КК, є умисними злочинами. Зміст умислу становить певне відображення психікою винної особи ознак суспільно небезпечного діяння. У кримінальному праві питання про те, які саме ознаки діяння повинні входити до змісту умислу, є спірним. З нашої точки зору, до змісту умислу повинно входити психічне ставлення особи до об'єктивних ознак складу злочину, передбаченого КК, а також об'єктивних ознак, які обтяжують або пом'якшують покарання. Виходячи з цієї позиції, нами буде проведено аналіз змісту умислу в злочинах, що вчинені проти життя та здоров'я особи в стані сильного душевного хвилювання.

Як уже з'ясовано, злочини, передбачені статтями 116, 123 КК, є умисними. Однак констатація даного факту ще не вирішує питання про вид умислу, з яким можуть вчинятися дані злочини. Згідно зі ст. 24 КК умисел поділяється на прямий і непрямий. Таким чином, закон про кримінальну відповідальність передбачає лише два види умислу. Крім того, доктрина кримінального права виділяє спеціальні види умислу: визначений (конкретизований) і невизначений (неконкретизований), заздалегідь обдуманий і такий, що раптово виник [94, с. 141-143; 240, с. 84, 85; 216, с. 180-183].

Від виду умислу залежить кваліфікація вчиненого, і він враховується при призначенні покарання. Тому вважаємо за необхідне розглянути ці види умислу.

Згідно із ч.2 ст. 24 КК прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки й бажала їх настання. відповідно до ч.3 ст. 24 КК непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і, хоч і не бажала, але свідомо припускала їх настання. У літературі щодо визначення даних видів умислу в злочинах, що розглядаються, існує три підходу, а саме:

- 1) злочини, що вчинені в стані сильного душевного хвилювання, можуть бути скоєні тільки з прямим умислом [235, с. 10; 45, с. 15];
- 2) такі злочини можуть бути вчинені тільки з непрямим умислом [202, с. 29; 203, с. 33];
- 3) злочини, що розглядаються, можуть бути вчинені як із прямим, так і з непрямим умислом [57, с. 88; 186, с. 59; 155, с. 164; 18, с. 195].

Найбільш поширеним є підхід, згідно з яким посягання на життя та здоров'я особи в стані сильного душевного хвилювання характеризуються умисною формою вини у вигляді прямого або непрямого умислу.

При визначенні умислу (як і вини в цілому) законодавець використовує зміст інтелектуального і вольового елементів психіки. Інтелектуальний момент умислу (як прямого, так і непрямого) полягає: 1) в усвідомленні особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності); 2) у передбаченні його суспільно небезпечних наслідків. Вольовий момент умислу характеризується бажанням особою настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (при прямому умислі) або хоча й небажанням, але свідомим припущенням їх настання (при непрямому умислі). Розглянемо ці елементи відносно злочинів, що передбачені статтями 116, 123 КК.

Усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння означає розуміння особою як його фактичних ознак, так і соціального характеру.

При вчиненні злочинів, які посягають на життя і здоров'я особи, умислом винного охоплюються дії, які спрямовані на позбавлення життя особи або заподіяння шкоди здоров'ю. Особа розуміє, що позбавляє життя іншу особу і (або) заподіює шкоду її здоров'ю. Однак, враховуючи той факт, що особа, яка вчиняє злочини, що розглядаються, перебуває в стані сильного душевного хвилювання, то таке усвідомлення винним фактичних ознак свого діяння здійснюється не в повній мірі. Це пояснюється тим, що при афекті сильне емоційне збудження гальмує свідому інтелектуальну діяльність, виникає напруга, за якої будь-який привід може викликати розрядку у вигляді імпульсивних дій, основною характеристикою яких є достатньо невеликий ступінь їх свідомості. Однак, на нашу думку, складність обґрунтування умислу при афекті полягає не в твердженні про те, що винний вчиняє саме вбивство або тяжке тілесне ушкодження (мабуть, немає жодного сумніву щодо цього), а з того, усвідомлював чи ні винний,

перебуваючи в момент вчинення злочину в стані сильного душевного хвилювання, суспільну значущість своєї поведінки.

Вважаємо, що, посягаючи на життя та здоров'я особи в стані сильного хвилювання, особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї поведінки, оскільки при афекті (сильному душевному хвилюванні) не виключається усвідомлення фактичної та оцінної сторін злочину.

Необхідним складником інтелектуального моменту умислу виступає усвідомлення особою соціального характеру свого діяння, тобто усвідомлення його небезпечності для суспільства, шкідливості для суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. При посяганні на життя та здоров'я особи винний, перебуваючи в стані сильного душевного хвилювання, розуміє, що своїми діями він завдає шкоду відносинам, які забезпечують невід'ємні блага людини – життя і здоров'я, і які охороняються кримінальним законом, а саме життя і здоров'ю.

Передбачення особою суспільно небезпечних наслідків вчинюваного нею діяння як ознака інтелектуального моменту умислу посягань на життя та здоров'я особи, вчинених у стані сильного душевного хвилювання, полягає в тому, що особа передбачає можливість або неминучість настання встановлених кримінальним законом суспільно небезпечних наслідків, розвиток у загальних рисах причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і цими наслідками [40, с. 89-94]. При вчиненні злочинів, передбачених статтями 116, 123 КК, особа передбачає як неминучість, так і можливість настання смерті або тяжкого тілесного ушкодження. Про передбачення неминучості настання вказаних наслідків може свідчити інтенсивність дій винного (сила удару, їх кількість), застосування такого знаряддя злочину, яким об'єктивно може бути заподіяна смерть, направленість дій винного на порушення життєво важливих органів, які можуть призвести до смерті або тяжкого тілесного ушкодження.

Вважаємо, що при посяганні на життя та здоров'я особи в стані сильного душевного хвилювання винний може передбачати або можливість, або неминучість настання встановлених кримінальним законом суспільно небезпечних наслідків, тобто тяжкого тілесного ушкодження або смерті іншої людини, розвиток в загальних рисах причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і цими наслідками.

Вольовий момент умислу характеризується бажанням особою настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (при прямому умислі) або хоча й небажанням, але свідомим припущенням їх настання (при непрямому умислі).

Таким чином, вважаємо, що умисел на вчинення злочинів, передбачених статтями 116, 123 КК, залежно від спрямованості і ступеня конкретизації бажаних наслідків може бути як невизначеним (неконкретизованим), так і в окремих випадках визначеним (конкретизованим).

Список використаних джерел

1. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1974. 243 с.
2. Рарог А.И. Вина в советском уголовном праве. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1987. 186 с.
3. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении. Учебник для вузов. Под ред. докт. юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецовой и канд. юрид. наук, доц. И.М. Тяжковой. М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. 534 с.
4. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1974. 243 с.
5. Шавгулидзе Тамаз. Аффект и уголовная ответственность. Тбилиси: Мецнереба, 1973. 201 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. К.: Правові джерела, 2002. 432 с.
7. Чернишова Н.В. Кримінальне право України. (Загальна частина): навчальний посібник. К.: Атака, 2003. 288 с.
8. Уголовное право Украины: Общая часть: учебник / М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов и др.; Под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. К.: Юринком Интер, 2003. 512 с.
9. Харазидзе Б.В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Тбилиси, 1963. Цодна. 288 с.
10. Ткаченко В.И. Ответственность за умышленные преступления против жизни и здоровья, совершенные в состоянии аффекта. М., 1979. 244 с.
11. Загородников Н.И. Преступления против здоровья. М.: Госюриздат, 1969. 166 с.

Старенок І.П., студент 3 курсу,
група ППР-161, юридичного факультету
Науковий керівник: **Івженко А. А.**, асистент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: illya.starenok@gmail.com

ПРАВОВА ПРИРОДА АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ В ПРОФЕСІЙНОМУ СПОРТІ

В сучасних умовах у взаємовідносинах професійних спортсменів з професійними спортивними клубами, федераціями (союзами, асоціаціями) з різноманітних видів спорту, спортивними лігами тощо, значно слабшою стороною залишаються перші. Як наслідок, мають місце часті порушення їхніх суб'єктивних прав. Одним із інститутів, покликаних сприяти вирішенню зазначеної проблеми, є інститут агентів професійних спортсменів. Функціонує даний інститут шляхом укладення агентських договорів (договорів про представництво) з відповідними учасниками професійної спортивної діяльності – професійними спортсменами та спортивними клубами [1, с. 64]. В зв'язку з цим особливо актуальним постає дослідження цивільно-правової природи агентського договору.

Варто зазначити, що наявні у науковій літературі підходи до класифікації договорів у сфері професійного спорту відзначаються невеликою чисельністю. Встановлено, що більшість цивільно-правових договорів у сфері професійного спорту належить до типу договорів про надання послуг, і вже в межах цього типу виокремлюються, наприклад, договори про надання спортивних, освітніх послуг, договори страхування, агентські договори, договори про спонсорство тощо [2, с. 10]. Серед вище перелічених договорів, на нашу думку, особливо для спортсменів, для їх професійної діяльності дуже важливими є агентські договори.

Поняття агентського договору на законодавчому рівні наведено в ст. 297 Господарського кодексу України (ГК України). Так, за агентським договором одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати послуги другій стороні (суб'єкту, якого представляє агент) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок [3]. Інакше кажучи, агентський договір – це основоположний документ, що визначає співробітництво агента і принципала. У ньому визначається розмір комісійних, як і коли вони будуть виплачені, відповідальність сторін та інші важливі моменти, яким необхідно приділити пильну увагу.

Незважаючи на мову чи країну, перше, що повинен зробити агент, укладаючи агентський договір з іноземним принципалом, – запросити всі можливі документи від суб'єкта, якого він представлятиме. Документи про реєстрацію, про право власності та отримані дозволи, важливо перевірити до того, як підписувати договір про співпрацю із закордонним партнером. Такий процес відомий як перевірка благонадійності (англ. *duediligence*). Агенти повинні знати правовий статус своїх об'єктів, який вони реалізовуватимуть [4]. Отже, можемо констатувати факт, що агенти повинні повністю знати все про своїх підопічних.

Варто зазначити, що агентський договір серед традиційних форм посередницької діяльності, закріплених в діючому цивільному законодавстві, зокрема договорів доручення, комісії, довірчого управління майном тощо, є найбільш розповсюдженим в сфері професійного спорту. По-перше, через те, що основна маса відносин в досліджуваній сфері виникають з приводу послуг, а не майна. По-друге, посередницька діяльність, спрямована на врегулювання професійних спортивних відносин між спортсменами та професійними спортивними клубами, федераціями тощо, завжди включає в себе дії фактичного та юридичного характеру. При чому фактичні дії спортивних агентів (дослідження трансферного ринку, ведення переговорів тощо) завжди передують їхнім юридичним діям (укладення контракту про спортивну діяльність).

Крім того, дії агента мають триваючий характер, тому найчастіше агентські договори укладаються на весь час здійснення спортсменом своєї професійної спортивної діяльності.

Разом з тим посередницька діяльність може здійснюватися не лише при організації та оформленні професійної спортивної діяльності, але і в суміжних сферах, тісно з нею пов'язаних (відносини купівлі-продажу спортивного інвентарю, зняття, оренда спортивних будівель та споруд, виконання підрядних робіт, надання послуг тощо) [1, с. 66].

Безсумнівно, ключовою особливістю агентського договору є вказівка на його предмет. Так, з урахуванням ч. 1 ст. 297 ГК України предметом договору, є послуги з укладення договору. Що стосується інших істотних умов договору, то вони фактично перелічені в ч. 2-4 ст. 297 ГК України. Згідно з вказаними нормами, агентський договір повинен визначати сферу, характер і порядок виконання комерційним агентом посередницьких послуг, права та обов'язки сторін, умови і розмір винагороди комерційному агенту, строк дії договору, санкції у разі порушення сторонами умов договору, інші необхідні умови, визначені сторонами. Договором повинна бути передбачена умова щодо території, в межах якої комерційний агент здійснює діяльність, визначену угодою сторін. У разі якщо територію дії агента в договорі не визначено, вважається, що агент діє в межах території України. Агентський договір укладається в письмовій формі. У договорі має бути визначено форму підтвердження повноважень (представництва) комерційного агента [4].

Отже, проаналізувавши законодавчі положення стосовно агентського договору, доходимо до висновку, що істотними умовами агентського договору необхідно вважати:

- 1) сферу виконання посередницьких послуг. У формальному відношенні сфери господарської діяльності визначаються Класифікатором видів економічної діяльності;
- 2) характер послуг, що слід розуміти як опис послуг. Такий опис має обов'язково містити зазначення про те, у чому саме мають полягати послуги: в укладенні угоди чи у сприянні її укладенню;
- 3) порядок виконання посередницьких послуг. Під цим терміном слід розуміти опис послідовності дій, які мають здійснити сторони і внаслідок яких має бути укладено договір;
- 4) права та обов'язки сторін;
- 5) умови і розмір винагороди комерційному агенту;
- 6) строк дії договору;
- 7) санкції в разі порушення сторонами умов договору;
- 8) положення про форму підтвердження повноважень (представництва) комерційного агента. Відсутність положень про територію діяльності комерційного агента не може тягнути за собою визнання договору неукладеним як такого, що не містить істотних умов, оскільки для такого випадку передбачається, що територією діяльності є територія України [5, с. 507].

Досліджуючи правову природу агентського договору, слід охарактеризувати особливості їх припинення.

Припинення агентських відносин здійснюється не лише за загальними підставами припинення зобов'язань, встановленими у гл. 22 ГК України, а й на підставі спеціальних правил, передбачених ст. 304 ГК України саме для таких договорів. Таким чином, це вкотре розмежує його з договорами комісії та доручення, які також мають додаткові підстави припинення.

Так, у ст. 304 ГК України передбачено, що агентський договір припиняється за угодою сторін, а також у разі відкликання повноважень комерційного агента суб'єктом, якого він представляє, або відмови комерційного агента від подальшого здійснення комерційного посередництва за договором, укладеним сторонами без визначення строку його дії; вибуття однієї зі сторін договору внаслідок її припинення або смерті; виникнення інших обставин, що припиняють повноваження комерційного агента або суб'єкта, якого він представляє [3]. Однак у нормах також зазначається, що коли принципал відкликає повноваження комерційного агента, він зобов'язаний сповістити агента про таке припинення договору не менше ніж за один місяць, якщо інший (більш тривалий) строк не було зазначено в договорі. Також законодавець передбачає, що у випадку усунення або закінчення обставин, що призвели до припинення повноважень комерційного агента, ці повноваження можуть бути поновлені за згодою сторін. Агентський договір може бути припинений через наступні обставини: у разі

припинення господарської діяльності юридичної особи, її відокремленого підрозділу; смерті фізичної особи; або ж через інші обставини, що мають наслідком припинення повноваження комерційного агента чи принципала [4].

Таким чином, ми дослідили особливості агентського договору, та дійшли висновку, що агентський договір в професійному спорті – це договір комерційного представництва за яким одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати послуги другій стороні (спортсмену/спортивному клубу) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок.

Список використаних джерел

1. Суха Ю.С. Особливості агентських договорів у професійному спорті // Зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна правова наука: теорія та практика», 29 квітня 2013 р. – Запоріжжя, 2013. – С. 64-69.
2. Суха Ю. С. Цивільно-правові договори у сфері професійного спорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ю. С. Суха; кер. роботи Є. О. Харитонов; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". – Одеса, 2014. – 20 с.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.
4. Ткаченко А. Особливості укладання агентських договорів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/atkachenko/article/25594>.
5. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 2-е вид., перероб. і допов. / За заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; Кол. авт.: О.А. Беляневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.

Старенок І.П., студент 3 курсу,
група ППР-161, юридичного факультету
Науковий керівник: **Івженко А.А.**, асистент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: illya.starenok@gmail.com

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Розвиток суспільства, еволюція сімейних відносин та ставлення до шлюбу цілком об'єктивно і закономірно зумовлюють необхідність існування інституту шлюбного договору в сімейному законодавстві України. Необхідно зазначити, що введення договірної форми майна подружжя може сприяти не лише впорядкуванню майнових відносин, а й поліпшувати взаємодовіру між ними. Саме тому переважна більшість країн світу давно визнали доцільність існування інституту шлюбного договору у своїх національних законодавствах.

В різних країнах цей інститут має свої особливості, проте мета його існування єдина – надати подружжю достатньо широкі можливості для самостійного визначення своїх майнових відносин у шлюбі, щоб вони мали змогу, при необхідності, змінити режим володіння майном, встановлений законом, який автоматично починає діяти з моменту укладання шлюбу. Не є винятком у вирішенні цієї проблеми і правова система України. Саме тому, ми дослідимо особливості шлюбного договору, зокрема, визначимо його поняття та сутнісні ознаки.

Слід відмітити, що чинне вітчизняне законодавство не містить визначення поняття шлюбного договору, але цим питанням активно займаються науковці, серед яких відсутній загальноприйнятий підхід.

Насамперед доцільно визначити поняття договору в цивільному праві. Так, в літературі можна знайти різноманітні погляди на визначення терміна «договір». Так, наприклад, О.С. Іоффе у своїх дослідженнях визначає договір як угоду двох або кількох осіб із приводу виникнення цивільних правовідносин. Водночас автор зауважує, що іноді під договором розуміється саме зобов'язання, що виникає з такої угоди, а в деяких випадках цей термін означає документ, що фіксує факт виникнення зобов'язання з волі всіх його учасників [1, с.26].

В свою чергу, Н. М. Єгоров під договором розуміє і юридичний факт, що лежить в основі зобов'язання, і саме договірне зобов'язання, і документ, у якому закріплено факт встановлення зобов'язального правовідношення [2, с. 428].

Зауважимо, що перші спроби узагальнення наукового визначення поняття шлюбного договору (контракту) було зроблено Ф.А. Блокгаузом та І.А. Ефроном більше ста років тому в енциклопедичному словнику, у якому вони записали, що шлюбний договір – це юридичний термін сімейного права, який означає викладену в спеціальному акті угоду, укладену до чи після вступу в шлюб, що визначає майнові та деякі немайнові відносини, які постають із шлюбного союзу, як для тих, що взяли шлюб, так і для третіх осіб, інтереси яких можуть стосуватися того чи іншого з подружжя або їх разом [3, с. 624].

О. Ульяненко трактує шлюбний договір як угоду (правочин) фізичних осіб різної статі, які подали заяву про реєстрацію шлюбу чи угоду подружжя, що визначає майнові права й обов'язки подружжя в період шлюбу, зокрема порядку поділу майна на спільне і роздільне, порядку його використання, відчуження, розподілу доходів і витрат, а також їх майнові права та обов'язки як батьків у шлюбі і (чи) у випадку його розірвання [4, с. 4].

О. Явор визначає шлюбний договір як договір про спільну діяльність [5, с. 8]. Дане твердження неодноразово було піддане критиці. Ми також приєднаємося до тих, хто не підтримує такий підхід до розуміння, що являє собою шлюбний договір, оскільки договору про спільну діяльність не притаманне зустрічне надання сторонами певних матеріальних благ. Інтереси сторін у цьому договорі є однорідними, чого не можна сказати про шлюбний договір, де кожна сторона має свій майновий інтерес.

І. Жилінкова надала визначення шлюбного договору, відповідно до якого він може розглядатися як згода осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу або подружжя про встановлення майнових прав і обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням або припиненням [6, с. 40].

Окремі юристи вважають шлюбний договір різновидом подружніх договорів. Та варто зазначити, що в низці праць розглянута теза про те, що шлюбний договір, хоч і має низку специфічних особливостей, але належить до цивільно-правових угод і на нього поширюються загальні правила, які зараховуються до цих угод. Заслуговує на увагу підхід Є.І. Фурси та С.Я. Фурси, які розглядають шлюбний договір як певну особливу двосторонню угоду, яка має специфічний матеріальний зміст [7, с. 76].

Виходячи з аналізу наукових досліджень В. Антошкіна, можна визначити такі особливості шлюбного договору:

- має комплексний характер і може одночасно включати умови, які становлять зміст окремих видів договорів. Так, сторони можуть включити в шлюбний договір умови щодо правового режиму їхнього майна, умови про надання взаємного утримання та умови, що стосуються утримання дитини;

- це вид договорів, предметом якого є майбутнє майно, тобто майно, що буде придбане сторонами в майбутньому, коли ймовірність його придбання не є абсолютною;

- має специфічний суб'єктний склад учасників, якими можуть бути не лише дружина та чоловік; подружжям після реєстрації шлюбу - шлюбний договір укладається під час реєстрації шлюбу, а й особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу (наречені) - шлюбний договір укладається до реєстрації шлюбу [8, с. 78].

Отже, шлюбний договір займає особливе місце у системі цивільно-правових договорів, а тому є особливим засобом правового регулювання майнових відносин подружжя, що визначає його значення, правову природу та сутність.

Якщо розглядати шлюбний договір в контексті прийнятої у цивільному праві класифікації угод, то він набуває ряд специфічних ознак, які характеризуватимуть його юридичну специфіку. Однією з таких ознак є двосторонній характер шлюбного договору, бо в ньому виражається воля двох сторін, правам та обов'язкам однієї сторони відповідають зустрічні права та обов'язки іншої. Так, з укладанням такого договору подружжя

зобов'язується виконувати умови договору і, водночас, набуває права вимагати один від одного ви конання цих умов.

Шлюбний договір зазвичай є взаємовигідним для сторін, які його укладають і відплатним. Відплатність може виражатися, наприклад, у тому, що кожен із подружжя передає свою приватну власність у спільну сумісну власність чи один із подружжя передає свою власність у спільну сумісну, а інший натомість виконує якісь дії зобов'язального характеру. Проте шлюбні договори не часто характеризуються еквівалентністю взаємних благ, що надаються сторонам одна одній. Однак можливі і безвідплатні шлюбні договори. Наприклад, коли за таким договором будинок, що належав до укладання шлюбу одному з наречених, після укладання шлюбу переходить у спільну сумісну власність.

Шлюбний договір є консенсуальним, оскільки вважається такий договір укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з усіх питань, що мають істотне значення. Вступає шлюбний договір в законну силу після укладання шлюбу і нотаріального посвідчення [9, с. 65].

Отже, попри наявність різних позицій і підходів враховуючи вищезазначене вважаємо за необхідне розглядати шлюбний договір як різновид цивільних правочинів.

Список використаних джерел

1. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М.: Юридическая литература, 1975. – 880 с.
2. Гражданское право / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – СПб. : Тейс, 1996. – 552 с.
3. Энциклопедический словарь : в 82 т. / под ред. И.Е. Андреевского. – СПб. : Изд-во Ф.А. Брокгауза и И.А. Эфрона, 1890–1907. – Т. 4 : Битбург–Бинчук. – 1895. – 939 с.
4. Уляненко О.О. Шлюбний договір у сімейному праві України : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Олена Олександрівна Уляненко. – Київ : Б.в., 2003. – 22 с.
5. Явор О. А. Функції шлюбного контракту в сімейному праві України : автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. А. Явор. – Х., 1996. – 18 с.
6. Жилинкова И. В. Брачный договор / И. В. Жилинкова. – Харьков : Ксилон, 2005. – 176 с.
7. Маломуж О. Шлюбний договір / О. Маломуж // Право України. -2005. - № 1. - С. 70-78
8. Антошкіна В. Договірне регулювання відносин з надання утримання між подружжям (колишнім подружжям) / В. Антошкіна // Право України. -2011.- № 211.-С. 76-89.
9. Циверенко Г. П. Шлюбний договір: українська сучасність / Г. П. Циверенко, О. О. Трикоз // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер. : Юридичні науки. - 2013. - № 1. - С. 63-67.

Стовпова А.С., студентка 2 курсу, група ЗМПРП-171,
юридичного факультету
Науковий керівник: **Хименко О.А.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: stovpova_anna@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОДАТКОВИЙ АУДИТ

Ефективний податковий контроль, який здійснюється шляхом проведення податкових перевірок, розглядається як важлива умова функціонування податкової системи в нашій державі. Сьогодні, під час загострення фінансової кризи, на що, безумовно, також впливає політична криза в державі, проводяться економічні реформи в Україні з метою її подолання. З огляду на різке зростання соціальної напруги, намічені зміни в податковому законодавстві насамперед мають на меті збільшення надходжень дохідної частини бюджету і скорочення витрат бюджету для влади. Суб'єкти господарювання звикли до частих змін у законодавстві і навчилися до них адаптуватися. Тому уповноваженим органам державної фіскальної служби слід застосовувати дієві методи податкового контролю як ефективні інструменти для виявлення податкових правопорушень. Податковий аудит повинен бути спрямований на забезпечення вирішення проблеми занепаду української економіки (легалізації доходів всіх учасників ринку), зменшення податкових боргів та балансу податкової системи в цілому.

Податковий контроль є незалежною формою фінансового контролю, що спрямований на забезпечення дотримання податкового законодавства платниками податків, виявлення, ліквідацію та попередження податкових правопорушень. Головна мета податкового контролю в сучасних умовах розвитку України є забезпечення бюджету постійною дохідною частиною. Однією з форм податкового аудиту в Україні є податкова перевірка. Поряд з тим, незважаючи на те, що визначення поняття "податковий аудит" часто використовується як у спеціальній літературі, так і в процесі щоденної діяльності, єдиного розуміння щодо вказаної дефініції ще не наведено. Міжнародні стандарти також не відображають зміст податкового аудиту. Таким чином, аналіз чинного законодавства України вказує на те, що він не дає визначення "податковий аудит", у той же час використовується термін "перевірка".

Загальні правила проведення податкових перевірок та їх види розкриваються в ст. 75 Податкового кодексу України (далі - ПК), з якої випливає, що перевірка може бути проведена у платника податків (яким може бути як юридична, так і фізична особа) [1].

Податкова перевірка - це контрольна дія податкового органу за правильністю обчислення, своєчасністю і повнотою сплати (перерахування) податків та інших обов'язкових платежів до бюджету. В ході податкової перевірки здійснюється зіставлення фактичних даних, які були отримані в результаті податкового контролю, з даними податкових декларацій, поданих до податкових органів.

Зокрема, стаття 19 Податкового кодексу України зазначає про можливість проведення податкової перевірки. Так, відповідно до статті 19.1.39 встановлено, що контролюючі органи мають право здійснювати відомчий контроль та внутрішній аудит за додержанням вимог законодавства і виконанням службових обов'язків у контролюючих органах, на підприємствах, в установах, організаціях, що належать до сфери їх управління [1].

Отже, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування єдиної державної податкової, державної митної політики під податковим аудитом розуміє податкові перевірки, правила проведення яких встановлені вимогами Податкового кодексу. Основним методом податкового контролю є податкова перевірка. Податкова перевірка - це процесуальна дія контролюючих органів щодо контролю за дотриманням податкового законодавства, правильністю обрахунку, своєчасністю і повнотою сплати податків і зборів [1].

Процеси проведення податкової перевірки, конкретизація процедур її проведення, права та обов'язки контролюючих органів і платників податків регулюються Податковим Кодексом України

У той же час існує різниця між визначенням "податкового аудиту" в спеціальній літературі. Зазвичай вчені розуміють податковий аудит з одного боку як функцію або елемент фінансового контролю, а з іншого як метод здійснення нагляду за дотриманням податкового законодавства. Але, якщо звернутись до Закону України "Про аудиторську діяльність", то аудиторська діяльність - це підприємницька діяльність, яка включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг [2].

Виконання аудиторських перевірок (аудиту) – це одна зі складових аудиторської діяльності. Вказаним Законом передбачається надання аудиторських послуг, перелік яких визначається Аудиторською палатою України відповідно до стандартів аудиту (рішення No 244/14 від 22 грудня 2011 року) [3].

В переліку послуг завдань з надання впевненості є оцінка відповідності діяльності підприємства вимогам законодавства (податкового, митного, господарського та ін.). Аудиторські послуги зокрема включають: консультації з питань оподаткування, у тому числі з організації податкового обліку та податкової звітності; складання податкових декларацій та звітів; представництво інтересів замовника з питань обліку, аудиту, оподаткування в державних органах, організаціях або в суді; інші види аудиторських послуг, надання яких не суперечить чинному законодавству України [3].

З огляду на проаналізовані положення нормативно-правових актів виникає необхідність у визначенні ролі податкового аудиту для здійснення фінансово - господарської діяльності суб'єктами підприємницької діяльності.

Отже, виходячи з положень ПК, податкова перевірка є основним методом податкового контролю, це процесуальна дія контролюючих органів по здійсненню контролю за дотриманням податкового законодавства, правильністю обрахунку, своєчасністю і повнотою сплати податків і зборів. Контролюючими органами при цьому є органи доходів і зборів - центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування єдиної державної податкової, державної митної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізує державну податкову, державну митну політику, забезпечує формування та реалізацію державної політики з адміністрування єдиного внеску, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, його територіальні органи [4, с. 56]. Суб'єкти податкового аудиту є податкові аудитори – посадові особи контролюючих органів, уповноважених на проведення такого аудиту. Результати проведеної ними перевірки оформлюються актом або довідкою за встановленою формою у двох примірниках, який підписується посадовими особами контролюючого органу, реєструється та особисто вручається платнику податків. У випадку встановлення за результатами контролю відхилень звітності від податкового законодавства, контролюючі органи вживають заходи щодо предмету контролю та розглядають питання про притягнення до передбаченої чинним законодавством відповідальності посадових осіб підконтрольного об'єкта.

У той же час, постійні зміни в податковому законодавстві та власна інтерпретація фіскальними органами законодавства, викликають необхідність незалежного підтвердження податкової звітності. У зв'язку з цим, податковий аудит протягом всього часу існування незалежного аудиту був і є дуже актуальним як для господарюючих суб'єктів - платників податків, так і для суб'єктів аудиторської діяльності. За результатами аудиторської перевірки, що здійснює незалежний аудитор, суб'єкти господарювання мають можливість своєчасного скоригувати в обліку встановлені відхилення, що, в свою чергу, дозволяє підприємству підготуватися до податкових перевірок державних контролюючих органів та знижує ризик застосування санкцій за порушення податкового законодавства контролюючими органами.

Практика свідчить, що господарюючі суб'єкти - замовники аудиту фінансової звітності, вимагають від аудитора в тому числі і проведення аудиту податкової звітності. Такі вимоги вважаються обґрунтованими за умови визнання аудиторами розрахунків з бюджетом суттєвими для фінансової звітності. За результатами незалежного аудиту складається звіт.

Таким чином, необхідно дійти висновку про наявність відмінних рис податкового аудиту, який може проводитись посадовими особами контролюючих органів та незалежними аудиторами.

До таких рис відносяться:

- діяльність державних контролюючих органів та незалежних аудиторів відрізняється за метою: перші виявляють порушення податкового законодавства з метою притягнення порушників до відповідальності, а другі - з метою усунення господарюючим суб'єктом відхилень у фінансово-господарській діяльності та податковій звітності;

- перевірочні (контрольні) заходи - податковий аудит здійснюють різні суб'єкти: аудит податкової звітності - професійні сертифіковані аудитори; податковий контроль - посадові особи контролюючих органів, уповноважених на проведення податкового аудиту;

- за наслідками податкового аудиту незалежний аудитор складає звіт, а за результатами податкового контролю (перевірки) посадові особи контролюючих органів - довідку або акт;

- результатом незалежного податкового аудиту є зниження податкових ризиків й можливих санкцій за порушення податкового законодавства, а податкового контролю - навпаки, санкції за порушення податкового законодавства;

- інформація незалежних аудиторів є конфіденційною, її можуть використовувати лише власники або керівники господарюючих суб'єктів, результатами податкового контролю користуються платники податків та самі контролюючі органи.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 25.11.2018).
2. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993 р. №3125-XII / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 25.11.2018).
3. Перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми), затверджений рішенням Аудиторської палати України від 22.12.2011 р. №244/14, / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: http://www.auditcnt.com.ua/news/view_news.php?id=1874 (дата звернення 25.11.2018).
4. Рядська В.В. Аудит в системі економічних відносин України: сучасний стан та концепція розвитку: монографія. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2014. 472 с.

Сушня О.О., студент 2 курсу,
група ЗМКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Головко М.Б.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kriminal409@ukr.net

ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ФОНДОВИЙ РИНОК, ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗА ОЗНАКАМИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

При відмежуванні складів злочинів, що посягають на фондовий ринок, від суміжних складів слід також враховувати ознаки *об'єктивної сторони* їх складів (насамперед тому, що вони найбільш часто конкретизуються у нормах Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України). Значення критеріїв розмежування набувають такі ознаки об'єктивної сторони, як діяння, спосіб, засоби та обстановка вчинення злочину.

Із змістом таких ознак об'єктивної сторони складів злочинів, як спосіб та засоби вчинення злочину, може пов'язуватися завідомо недостовірна інформація, що надається інвестору службовою особою емітента (ст. 232² КК). У ч. 1 ст. 232² КК ця ознака враховується при визначенні другої форми злочину «надання ... недостовірної інформації, якщо це заподіяло інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) матеріальну шкоду в значному розмірі». Суміжним стосовно цього злочину є шахрайство з фінансовими ресурсами, передбачене ст. 222 КК, оскільки кредитором може виступати інвестор в цінні папери (вказівка на «інвестора в цінні папери (в тому числі акціонера)» передбачена у ч. 1 ст. 232² КК). У ч. 1 цієї статті КК визначена така форма цього злочину як «надання завідомо неправдивої інформації ... кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів ... у разі відсутності ознак злочину проти власності». У цьому разі існують ситуації, коли службова особа емітента надає інвестору цінні папери завідомо недостовірні відомості для одержання (придбання) у якості інвестицій певних коштів (так звані інвестиції в різноманітні цінні папери, що здійснюються, приміром, за допомогою придбання інвестиційних сертифікатів [1], інвестиції в цінні папери інституту спільного інвестування, якими згідно з п. 18 ч. 1 Закону України «Про інститути спільного інвестування» від 5 липня 2012 року є акції корпоративного фонду та інвестиційні сертифікати пайового фонду). За таких обставин норми, передбачені в ч.ч. 1, 2 ст. 232² КК, є спеціальними стосовно загальних – ч.ч. 1, 2 ст. 222 КК, у зв'язку з чим наведені ситуації за інших необхідних умов мають кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 232² КК. Що стосується передбаченої в ч. 1 ст. 232² КК матеріальної шкоди, то при її визначенні законодавець зобов'язує враховувати лише ті «складники», що стосуються не будь-якого кредитора, а лише інвестора в цінні папери. Якщо ж шкода в описаних ситуаціях заподіюється іншим потерпілим особам, які не є інвесторами в цінні папери, то вчинене за необхідних умов потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 222 КК. При цьому мінімальний

розмір передбаченого ч. 1 ст. 232² КК значного розміру матеріальної шкоди, яка заподіяна інвестору в цінні папери та закріпленої в ч. 2 ст. 222 КК великої матеріальної шкоди є однаковими (п'ятсот НМДГ, про що див. примітку до ст. 219 КК).

Передбачене ч. 1 ст. 232² КК, як перша форма злочину, «ненадання службовою особою емітента інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) на його письмовий запит інформації про діяльність емітента» є «спеціальним» різновидом службової недбалості.

Окремі склади злочинів, що посягають на фондовий ринок, потрібно розмежовувати із складами злочинів у сфері використання ЕОМ, систем та комп'ютерних мереж. Основними критеріями розмежування цих складів є *діяння та обстановка* вчинення злочину. Зміст цих критеріїв стосується функціонування передбаченої ст. 223² КК системи реєстру власників іменних цінних паперів та системи депозитарного обліку, що виходить за межі конкретного змісту ознак складу порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів, у зв'язку з чим потребує додаткової кваліфікації за відповідними статтями розділу XVI Особливої частини КК. Так, виходячи з механізму передбаченого ст. 223² КК порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів, з діяннями та обстановкою їх вчинення можуть бути пов'язані: несанкціоноване втручання в роботу ЕОМ, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж (ст. 361 КК); несанкціоновані зміна, знищення або блокування інформації, яка оброблюється в ЕОМ, автоматизованих системах чи комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації (ст. 362 КК); порушення правил експлуатації ЕОМ, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст. 363 КК). Оскільки у ст.ст. 361, 362, 363 КК ознаки діянь та обстановки їх вчинення, що можуть стосуватися в тому числі дезорганізації роботи реєстру власників іменних цінних паперів, визначені з урахуванням спеціального змісту (який у ст. 223² КК прямо не відтворюється), то вчинене за необхідних обставин може кваліфікуватися за сукупністю зазначених злочинів. Якщо враховувати можливість визнання інсайдерської інформації інформацією з обмеженим доступом, що передбачена ст. 361² КК, то за правилами сукупності з відповідною частиною ст. 232¹ мають кваліфікуватися несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом (принаймні за умови, що така інформація певним чином створюється, захищається та зберігається в ЕОМ, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на відповідних носіях). У літературі визнання інсайдерської інформації інформацією з обмеженим доступом вважається цілком виправданим з огляду на те, що перша є «особливим видом» другої [2, с. 73].

Інсайдерська інформація може використовуватися при вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 190, 192 КК, що потребує кваліфікації вчиненого за сукупністю будь-якого із цих злочинів, а також злочину, передбаченого відповідною частиною ст. 232¹ КК. Обґрунтовується такий підхід тим, що застосовуючи такий обманний спосіб при вчиненні злочинів, передбачених ст. 190 або ст. 192 КК, винна особа не лише зловживає інсайдерською інформацією (як конфіденційною) з метою збагачення, але й паралельно симулює лояльність (відданість) джерелу такої інформації [3, с. 164], пов'язане з емісією чи обігом цінних паперів. У зв'язку з цим винний порушує заборону вчиняти правочини з цінними паперами «на підставі конфіденційної інформації, якщо тим самим особа зловживає довірчими (або договірними) відносинами із законним власником такої інформації (у переважній більшості випадків – корпорацією)» [3, с. 164]. В літературі такий «механізм» отримав найменування «інсайдерська торгівля» [4, 5].

Інсайдерською інформацією за певних умов може визнаватися інформація про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади із спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу (ч. 1 ст. 209¹ КК). Тому передбачене у ч. 1 ст. 232² КК «ненадання службовою особою емітента інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) на його письмовий запит інформації про діяльність емітента в межах, передбачених законом» слід при відмежуванні від злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209¹ КК, співставляти з такою ознакою складу останнього як «умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної

інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади із спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу». У разі, якщо таке ненадання заподіює інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) матеріальну шкоду в значному розмірі (на суму 500 і більше НМДГ) і одночасно заподіює передбачену ч. 1 ст. 209¹ КК істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, то вчинене за інших необхідних обставин має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 232² КК та ч. 1 ст. 209¹ КК.

3. «Розмежувальну» функцію виконують також окремі ознаки *суб'єктивної сторони* складів злочинів, що посягають на фондовий ринок. Так, при характеристиці спрямованості прямого умислу як ознаки злочинів, передбачених ст.ст. 199, 124 КК та ст.ст. 190, 192 КК, слід враховувати передбачення так би мовити «потрапляння» незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених державних цінних паперів (ст. 199 КК), а також будь-яким чином підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК) на фондовий ринок. У свою чергу, спрямованість умислу при вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 190, 192 КК, пов'язується із заподіяною майновою шкодою (зокрема, за рахунок обману або зловживання довірою стосовно чужого майна чи права на нього). Мета і мотив злочину виступають допоміжними критеріями відмежування збуту незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених державних цінних паперів (ст. 199 КК), а також збуту чи використання іншим чином підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК) від обману та зловживання довірою при вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 190, 192 КК. Обман або зловживання довірою при вчиненні названих вище злочинів передбачає їх вчинення лише з прямим умислом. Такий саме висновок стосовно прямого умислу можна зробити виходячи з цілеспрямованого характеру діянь, передбачених ст.ст. 199, 224 КК. При цьому мотив і мета злочинів, передбачених ст.ст. 190, 192 КК, є корисливими та є обов'язковими ознаками їх складів. Проте корислива мета і корисливий мотив є факультативними (необов'язковими) для складів злочинів, передбачених ст.ст. 190, 192 КК. Отже, у разі, коли при вчиненні збуту незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених державних цінних паперів, а також збуту чи використання іншим чином підроблених недержавних цінних паперів винний прагне використати незаконно виготовлені, одержані чи підроблені державні цінні папери або підроблені недержавні цінні папери у процесі обману чи зловживання довірою для заподіяння майнової шкоди (наприклад, емітенту, інвестору в цінні папери, власнику цінних паперів тощо), то вчинене за інших необхідних обставин потребує кваліфікації за сукупністю цих злочинів.

Підбиваючи підсумки наведеному, слід вказати на наступне.

По-перше, зверну увагу на різноманітність механізмів впливу (посягання) на фондовий ринок, що стосується складів злочинів різних видів. Це, у свою чергу, породжує складні, недостатньо вивчені на сьогодні та дискусійні проблеми кваліфікації цих злочинів та їх розмежування із суміжними злочинами. При їх вирішенні пропонується виходити з такого:

а) суміжними слід вважати злочини, склади яких мають схожі ознаки (загальні та латентні відмінні); функцію критеріїв розмежування мають відмінні ознаки;

б) алгоритм розмежування суміжних злочинів, що посягають на фондовий ринок, зводиться до з'ясування змісту та співставлення відмінних ознак складів таких злочинів;

в) критеріями розмежування злочинів, що посягають на фондовий ринок, та суміжних злочинів, враховуються відмінні ознаки, що характеризують предмет злочину, потерпілого, зміст суспільно небезпечного діяння, способу та обстановки вчинення діяння, як ознак об'єктивної сторони складів злочинів, мету та мотив вчинення деяких із названих злочинів.

По-друге, в окремих випадках проблеми кваліфікації названих злочинів та їх відмежування від суміжних злочинів пов'язані з конкуренцією окремих кримінально-правових норм. У зв'язку з чим потребують з'ясування ознаки складів злочинів як критеріїв розмежування, що передбачені так званими «конкуруючими кримінально-правовими

нормами» (або, іншими словами, потребують співставлення ознаки складів суміжних злочинів та кримінально-правові норми, які перебувають у конкуренції між собою).

Список використаних джерел

1. Карпова В. Інвестиційні сертифікати як внесок до статутного капіталу: правові аспекти. *Бухгалтер & Закон*. 2017. № 21. URL: http://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ008970 (дата звернення: 15.11.2018).
2. Нашинець-Наумова А. Поняття та ознаки інсайдерської інформації як особливого виду інформації з обмеженим доступом. *Підприємство, господарство і право*. 2016. 4. С. 73–76.
3. Каменський Д.В. Зловживання інсайдерською інформацією за кримінальним законодавством України та США. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 160–167.
4. Hayne E. Leland. Insider Trading: Should It Be Prohibited? *The Journal of Political Economy*. 1992. Vol. 100. №4. S. 859–887.
5. Michael V. Seitzinger. Federal Securities Law: Insider Trading. March 1, 2016. Congressional Research Service. URL: <https://fas.org/sgp/crs/misc/RS21127.pdf> (дата звернення: 14.06.2018).

Тарадій Я.О., студентка II курсу, група ЗМСРп – 171,
факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Шакун Н.В.**, канд. філос. наук., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: taradiy@i.ua

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Соціальна робота з внутрішньо - переміщеними особами – це відповідь на глобальні виклики, які сьогодні постали перед Україною. Враховуючи нинішню ситуацію в країні, зумовлену збройним конфліктом на сході країни, особливої актуальності набуває питання соціального та правового захисту громадян, які переміщуються із зони збройного конфлікту. Це означає, що існує потреба у впровадженні комплексного нормативно-правового забезпечення соціальної роботи з переміщеними особами.

З початку проведення бойових дій в Україні було прийнято чимало законів і підзаконних нормативно-правових актів, якими було визначено статус внутрішньо переміщених осіб, встановлені спеціальні права й обов'язки переселенців, визначено особливості реалізації загальногромадянських прав.

Нині такі нормативно-правові акти відіграють важливу роль у справі забезпечення повноцінного функціонування в суспільстві внутрішньо переміщених осіб:

- Закон України (N1706-VII від 20 жовтня 2014 р.) «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів ВПО. Визначає поняття ВПО, формування Єдиної інформаційної бази даних про ВПО з метою обліку внутрішньо переміщених осіб; порядок реєстрації місця проживання ВПО [1].

- Закон України (N 5067-VI від 5 липня 2012 р.) «Про зайнятість населення». Визначає заходи сприяння зайнятості внутрішньо – переміщених осіб [6].

- Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014р. No 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб». Регулює механізм видачі довідки про взяття на облік ВПО, перелік необхідних документів для видачі довідки. [7].

- Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2015 р. N 505 «Про затвердження основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб». Визначає основні напрями забезпечення зайнятості та підвищення конкурентоспроможності ВПО, джерела фінансування та очікувані результати реалізації Основних напрямів. Затверджує План заходів щодо працевлаштування та професійного навчання ВПО і відповідальних за їх реалізацію.

- Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. N 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг». Визначає механізм надання щомісячної адресної допомоги ВПО для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [8].

- Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. N 1094 «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України». Метою Програми є розв'язання основних проблем громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, та зниження рівня соціальної напруженості серед них і в суспільстві; сприяння інтеграції та соціальній адаптації таких осіб за новим місцем проживання; допомога у створенні належних умов для життєдіяльності, забезпечення прав та реалізація потенціалу; надання соціальної, медичної, психологічної та матеріальної підтримки; створення передумов для компенсації завданої майнової (матеріальної) та моральної шкоди; створення сприятливих умов для добровільного повернення на місце попереднього проживання (за умови повного фактичного припинення бойових дій на територіях, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження) [4].

Основними завданнями закладів по соціальній роботі з ВПО є:

1. Територіальні підрозділи державної міграційної служби: здійснюють реєстрацію місця перебування ВПО; у разі відсутності документів, що посвідчують особу та підтверджують її громадянство, здійснюють ідентифікацію ВПО; забезпечують оформлення, видачу, обмін, продовження строку дії документів, що посвідчують особу, та підтверджують громадянство України, за місцем фактичного перебування ВПО.

2. Управління праці та соціального захисту населення видають довідку про взяття на облік ВПО; забезпечують внесення до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб відомостей про взяття на облік ВПО, у тому числі місце і фактичного перебування; забезпечують переведення допомоги за місцем фактичного проживання (перебування) або первинне призначення: допомога при народженні (усиновленні) дитини; допомога самотнім матерям; допомога опікунам та піклувальникам; допомога дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства; допомога малозабезпеченим сім'ям; тимчасова допомога на дітей, один із батьків яких ухиляється від сплати аліментів.

3. Установи охорони здоров'я забезпечують організацію надання медичної допомоги та медичного обслуговування, здійснення комплексних заходів щодо санітарно - епідеміологічної безпеки населення та карантинних заходів за місцем фактичного перебування ВПО

4. Центри зайнятості сприяють працевлаштуванню ВПО; організують підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації.

5. Служби надзвичайних ситуацій: здійснюють заходи з мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, евакуації населення, надання екстреної медичної та першої психологічної допомоги.

6. Установи та заклади освіти: створюють умови здобуття дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної освіти, професійно-технічної, вищої освіти для ВПО.

7. Управління пенсійного фонду забезпечують переведення пенсії за місцем фактичного проживання (перебування) та первинне призначення пенсії і перерахунок пенсій

8. Служба у справах дітей: здійснюють захист прав та надають допомогу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, опікунам, піклувальникам, прийомним батькам та батькам-вихователям; забезпечують влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей

9. Центри соціальних служб для сім'ї дітей та молоді: здійснюють соціальний супровід сімей з дітьми, які потребують допомоги; надають послуги соціально – психологічної підтримки, створюють умови для соціальної адаптації та інтеграції за новим місцем проживання.

10. Центри первинної правової допомоги: надають безоплатну первинну правову допомогу ВПО [5].

На даний час в нашому законодавстві відбулися значні зміни щодо захисту дітей внутрішньо переміщених осіб. Так, у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, що призвела до тимчасової окупації частини території України, а також до того, що на сході України гинуть, отримують поранення та зазнають різних видів насильства, діти та відповідно до частини шостої статті 30 Закону України «Про охорону дитинства» Кабінет Міністрів України постановляє : затвердити «Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» від 5 квітня 2018 року. Даний порядок визначає механізм встановлення статусу дитини, яка постраждала від збройних конфліктів [2].

Також відповідно постанові Кабінету Міністрів України № 5045 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, щодо захисту житлових прав дітей – сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування та осіб з їх числа» ці діти мають право на постановку на квартиру чергу та соціальний квартирний облік за місцем обліку внутрішньо переміщених осіб [3].

Так Прилуцький міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відповідно до вищезазначених постанов на сьогоднішній день позачергово оформлює соціальний супровід таких сімей та сприяє в наданні статуту дітям, які потерпіли від воєнних дій в Луганській та Донецькій областях. Відповідно до внутрішньої роботи Центру, щоб надати статус дитині та поставити родину на квартирну чергу, спеціалісту із соціальної роботи необхідно скласти «Акт оцінки потреб на родину», адже він є одним із важливих етапів надання допомоги. Даний акт передбачає визначення потреб та ресурсів дитини та її сім'ї і надання першочергової допомоги.

Отже, протягом останніх років соціальні працівники здобули певний досвід у практичному вирішенні відповідних проблем. Однак, цей досвід потребує глибокого теоретичного осмислення, аналізу й узагальнення, вибудови алгоритмів та розроблення технологій соціальної роботи саме з цією новою групою клієнтів адже їх кількість тільки зростає з кожним днем.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», зі змінами від 08.02.2018р. № № 2279-VIII, ВВР, 2018, № 11, ст.59 // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» від 5 квітня 2018року № 268 // Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249929466>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, щодо захисту житлових прав дітей – сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування та осіб з їх числа» від 2 лютого 2018 р. № 5045 // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2279-19>
4. Постанова Кабінету Міністрів від 16 грудня 2015 р. N 1094 «Комплексна державна програма щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної»// Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF>
5. Сайт Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <http://mtot.gov.ua/u> (дата звернення 25.10.2018).
6. Закон України (№ 5067-VI від 5 липня 2012 р.) «Про зайнятість населення».
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014р. № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб».
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг».

Товбіна І.С., студентка 1 курсу
групи КЮ-182, юридичного факультету
Науковий керівник: **Козинець О.Г.**, к.іст.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: elena_8067@ukr.net

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СХІДНА ДЕСПОТІЯ

У теорії держави і права прийнято виділяти два шляхи виникнення держави: східний та західний. Або їх ще називають азіатський та античний відповідно. Історично першим був східний шлях виникнення держави.

Необхідно зазначити, що концепція «східної деспотії» бере свій початок ще від «батька історії» Геродота (V ст. до н. е.). У літературно-політичних дискусіях XVIII ст. про правильно побудовану державу «деспотія» визначалася як неправильна, згубна для суспільства монархія, де государ владний був вільно розпоряджатися не тільки адміністрацією країни, але і майном, і навіть життям підданих. Приклади такого свавільного правління черпали, як правило, з історії середньовічного Сходу (Туреччини, Персії) або історії давнини. Твердження, що і давнім, і середньовічним суспільствам Сходу органічно властива однаково деспотична форма держави, міцно трималося протягом XVIII-XX ст., аж до останнього часу. Дійсно, в тому або іншому вигляді вказані вище риси можна виявити в історії імператорського Риму, феодальної Азії і навіть у більш пізній час Європи. Але своєрідність східної деспотії полягала в причинах, обумовивших її появу й існування.

Давньосхідна деспотія – форма держави у країнах Стародавнього Сходу, яка характеризувалася: необмеженою сакралізованою (освяченою релігією) владою правителя; централізованою організацією розгалуженого численного державного апарату з жорстким тоталітарним режимом, основною функцією якого був нагляд за підданими; тісним переплетенням (часто поєднанням) світської і духовної влади в особі правителя та вищих посадовців; усталеною практикою обмеження прав і свобод громадян. Тобто ця форма держави передбачала авторитарно-тоталітарні методи управління і політичний режим при монархічній формі державного правління.

Термін «давньосхідна деспотія» є формальним і має узагальнюючий характер, тобто не відображає всього різноманіття організації політико-правових систем країн Стародавнього Сходу, він дає загальне розуміння процесів розвитку регіону у найбільш яскравих проявах його політичної культури. Найбільш повно термін «деспотія» підходить для характеристики Стародавніх Єгипту і Китаю насамперед на етапі їх розквіту як державних утворень імперського типу. У Вавилоні та Індії характеристики деспотичної організації влади мали суттєві особливості.

Значимо, що для давньосхідних суспільств були відомі також республіканські форми державного правління, в яких значну роль відігравали традиції племінної демократії, наприклад республіки в містах-державах Фінікії, Месопотамії, Індії. Не відрізнялися деякі східні держави і повним набором формальних характеристик «східної деспотії».

Відповідно до цих основних функцій давньосхідної деспотичної держави, основними управлінськими відомствами були відомство публічних робіт, військове та фінансове, які мали силовий характер і виконували відповідно роботу по організації колективної праці населення і невільників, забезпечення ведення війни та охорони порядку, збору податків до державної казни. Судочинство не було відділене від адміністрації. Голова держави (цар), як правило, поряд із управлінськими та релігійними виконував також судові функції шляхом вирішення найважливіших справ, розгляду скарг та апеляцій. При царському дворі існували певні судові колегіальні органи. Значну роль у державі відігравала армія, яка спершу формувалася через народне ополчення. Проте у пізні періоди розвитку держави переходили на систему найманого війська, яке формувалося з професійних воїнів, часто іноземців. До внутрішніх функцій армії спершу належала також

організація правопорядку та охорона державної власності. Однак ця функція з розвитком спеціальних загонів поліцейського типу втратила первісне значення.

Матеріальною базою східної деспотії була державна власність на землю. Її соціальною опорою – сільська громада, тобто колектив володільців громадської землі. Сільська громада – це маленький замкнений світ, який може самостійно вирішувати дрібні справи, але для великих справ (наприклад, будівництво каналу) потребує централізованого, надгромадського, надсуспільного керівництва. Тому сільські громади, законсервовані у своєму примітивному житті, без зайвих нарікань підкорялися верховній владі і навіть обожнювали її. Роль сільської громади у державі найбільш яскраво можна продемонструвати на прикладі Стародавнього Китаю. Китайська громада користувалася землею за так званою системою «колодязних ланів». Уся земля, що перебувала у користуванні громади, поділялась на дві частки: «загальний лан» і «приватні лани». Врожай із загального лану йшов на користь держави, з приватних ланів – общинникам. У IV ст. до н.е. реформатор Шан Ян ліквідував цю систему і ввів індивідуальне оподаткування, але найбільш вигідні для держави елементи громадського устрою були законодавчо утверджені. А саме, введена система кругової поруки – солідарної відповідальності селян за сплату державних податків і виконання повинностей.

Сільська громада та її члени – основний об'єкт експлуатації у країнах Стародавнього Сходу. Численні податки грали не тільки свою основну роль, але й були формою експлуатації населення. Тому інколи їх називали податком-рентою; селяни платили не стільки частку свого прибутку державі, скільки платили за можливість користуватись землею і водою, власником яких був правитель. Широко, практично нічим не обмежені можливості вилучати у підданих додатковий, а інколи і частину необхідного для прожиття продукту, дозволили правителям країн Стародавнього Сходу зібрати в своїх руках незліченні багатства (наприклад, достатньо згадати фантастичні скарби гробниці Тутанхамона – далеко не найбільш знаменитого фараона).

Отже, східна деспотія – це своєрідна форма держави, яка характеризується:

- 1) монархічною формою правління з необмеженою владою спадкового монарха (деспота), який обожнювався і виступав одноосібним законодавцем і вищим суддею;
- 2) централізованою державою, значно збільшеною в розмірах до рівня імперії, як наслідок завоювання, з повноцінною і самостійною системою адміністрації, суду, фінансів, підпорядкованою єдиним державним потребам;
- 3) деспотичним режимом, із всеохоплюючим наглядом за безправними підданими з боку розгалуженого адміністративного апарату, підпорядкованому деспоту.

Поряд із загальними рисами східні деспотії окремих країн мали свої особливості. Більш ґрунтовний аналіз державно-правових інститутів країн Стародавнього Сходу показує, що до «класичних» східних деспотій можна віднести лише Єгипетську і Китайську. У Вавилоні і Індії влада верховних правителів, як уже зазначалося, не була абсолютною. Влада царя Стародавньої Індії обмежувалася мантрипарішадом, а давньовавилонського – сильним духовенством і верхівкою багатих міст.

Список використаних джерел

1. История государства и права зарубежных стран / за ред. О.А.Жидкова, Н.А.Крашенинниковой в 2-х ч. М.,2003. Ч.1. 684 с.
2. Крашенинникова Н.А. История права Востока. М.: Изд.Российского открытого университета,1994. 172 с.
3. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. Навч. посібник. К.: Атіка, 2007. 624 с.
4. Страхів М.М. Історія держави і права зарубіжних країн. Підручник. – Харків: Право, 2003. 416 с.

Ушенко О.О., студентка 2 курсу,
група ЗМППрп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Шпомер А.І.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: ychenko_olena@ukr.net

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ОЦІНОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Разом з розвитком ринкових відносин найважливішим фактором конкурентоспроможності підприємств в довгостроковій перспективі є наявність фундаментальної мети розвитку бізнесу - приросту його реальної вартості, і побудова ефективної системи управління, орієнтованої на досягнення цієї мети. На сучасному етапі економічного розвитку дедалі ефективнішим стає використання вартісно-орієнтованого підходу до управління бізнесом. Цей підхід пов'язаний з розробленням стратегічних і тактичних управлінських рішень, спрямованих на максимізацію вартості підприємства. Дослідження провідних фахівців доводять, що традиційні підходи, які спрямовані на максимізацію прибутку, при сучасних умовах є малоефективними. Такий висновок обумовлюється певною межею, до якої підприємство має можливість збільшити доходи та скоротити витрати. Досвід зарубіжних країн показує, що позитивна динаміка вартості підприємства зумовлює довгострокове і стійке функціонування, сприяє зростанню добробуту суспільства і соціально-економічного розвитку країни [1, с. 36].

Останнім часом актуальність теми оцінки бізнесу постійно зростає. Розвиток ринку у всьому його різноманітті сприяло тому, що питання про те, скільки може коштувати компанія, підприємство, окремий бізнес або його частина, перейшов у суто практичну площину.

Зарубіжний досвід свідчить про складність і трудомісткість процедури розробки і узгодження понятійної та нормативно-правової бази оцінки, так як ця діяльність зачіпає безліч суміжних областей діяльності - бухгалтерський облік, аудит, іпотечне кредитування, страхування, оподаткування. Найбільшого розвитку оцінка бізнесу набула у зарубіжних країнах, тому для викладення понятійної бази доцільно вивчити не тільки національні розробки в галузі оцінки, а насамперед міжнародні. Для розгляду понятійної бази використовуються Міжнародні стандарти оцінки (IVS), Європейські стандарти оцінки (TEGOVA), Федеральні стандарти Російської Федерації (FCO) та національні стандарти. Міжнародні стандарти оцінки (МСО) розробляються Міжнародним Комітетом по стандартам оцінки - IVSC, міжнародною організацією, що об'єднує понад 50 країн світу. Основним завданням таких стандартів є досягнення узгодженості між національними стандартами оцінки і стандартами, які найбільш підходять для потреб міжнародного співтовариства.

МСО має деяку єдину основу, міцний фундамент, що відображає єдність економічних принципів, що не залежать від політичних кордонів. До регіональними стандартами відносять, насамперед, Європейські стандарти оцінки (ЕСО), які виконують ті ж функції, що і МСО, але їх можна назвати більш деталізованими, чіткими, всеохоплюючими. Однак дія цих стандартів поширюється саме на європейські країни, оскільки оцінна діяльність в Європі має свою специфіку. Національні стандарти відображають: внутрішню політику і усталені принципи практичної діяльності; національні політичні і суспільні цілі; вплив найрізноманітніших звичаїв і мовних особливостей.

Поняття оцінки, в цілому, має споріднене трактування в усіх нормативно-правових документах, хоча в міжнародних та національних стандартах дається більш детальне трактування процедури оцінки, в той час, як в стандартах TEGOVA та в федеральних стандартах визначене поняття оцінки.

Згідно Міжнародним стандартам процедура оцінки – це акт, спосіб і техніка виконання кроків методу оцінки. За Європейськими стандартами оцінкою називається процес визначення вартості об'єкта цивільного обороту і цивільних відносин, потенційно здатного приносити або реально приносить користь, вигоди або збитки, щодо якої законодавством Російської Федерації встановлена можливість отримання зазначених користі і вигоди або відшкодування збитків. Федеральні стандарти надають наступне трактування оцінки бізнесу – це акт або процес вироблення укладення

або розрахунку вартості бізнесу або підприємства або частки в них. Національні стандарти визначають оціночні процедури як дії (етапи), виконання яких у певній послідовності дає можливість провести оцінку, що збігається з міжнародними стандартами. Таким чином, поняття оцінки є спільним для всіх основних стандартів та не має значних розбіжностей. Іншим ключовим поняттям оціночної діяльності є ринкова вартість.

Підходи до трактування ринкової вартості у різних стандартах Міжнародні стандарти оцінки (IVS) Федеральні стандарти оцінки (ФСО) Ринкова вартість є представленням мінової вартості або тієї грошової величини, яку можна отримати за власність, якщо вона буде виставлена на продаж на відкритому ринку на дату оцінки за умови дотримання вимог, зазначених у визначенні ринкової вартості [1, с. 67]. Ринкова вартість об'єкта цивільного обороту – це розрахункова грошова сума, яка може бути сплачена в обмін на зазначений об'єкт в моделюється оцінювачем комерційній угоді на дату оцінки між заінтересованим покупцем та зацікавленим продавцем на відкритому ринку в умовах конкуренції серед готових продати продавців і готових купити покупців, коли сторони діють компетентно, розважливо і без примусу, розташовуючи всією необхідною інформацією, а на величині ціни угоди не відбиваються які-небудь надзвичайні обставини [2, с. 5].

Європейські стандарти оцінки (TEGOVA) Національні стандарти оцінки Ринкова вартість – це розрахункова сума, за яку майно слід обмінювати на дату оцінки між готовим купити покупцем і готовим продати продавцем в комерційній угоді після належного маркетингу, під час якої кожна сторона діяла компетентно, розважливо і без примусу [3, с. 143]. Ринкова вартість – вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу [4, с. 73].

Проаналізувавши проблематику правової регламентації різноманітних об'єктів оцінки та шляхи реформування, можна зробити наступні висновки:

1. На підставі «правової концепції активів» об'єктами оцінки повинні бути визнані права на об'єкти, а не самі об'єкти.

2. Розділення об'єкта оцінки на майно і майнові права, недоцільне, оскільки майнові права входять в поняття «майно». Тому об'єкт оцінки – це майно як сукупність майнових прав і обов'язків.

3. У правовій системі країн, які належать до романо-германської правової сім'ї (континентальне право), виділяються дві концепції визначення поняття «нерухомість»: концепція множинності видів нерухомості і концепція єдності нерухомості (концепція земельної ділянки). У сучасному українському праві прийнята концепція «множинності видів нерухомості», в основі якої теза про те, що існують різноманітні об'єкти нерухомості, що породжують різні права на них: право власності на землю, право власності на будівлі тощо.

4. Сьогодні склалися дві основні концепції розуміння цінних паперів – документарна і бездокументарна, однак виробити єдине розуміння цінного паперу і тепер неможливо.

Як об'єкт оцінки частки (паї), цінні папери Національний стандарт № 1 [5] розглядає як сукупність майнових і пов'язаних з ними немайнових прав (бездокументарна концепція), про що свідчить віднесення даних об'єктів до об'єктів у нематеріальній формі. Визнання ж цінних паперів рухомими речами призвело б того, що дані об'єкти оцінки слід було б віднести до об'єктів у матеріальній формі.

5. В українському законодавстві до складу нематеріальних активів (об'єктів оцінки) включено низку обмежених речових прав, зокрема права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища), права користування майном (право користування земельною ділянкою, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо), що є відображенням ресурсного підходу до визначення поняття «актив» і є причиною неправильного розуміння суті активів. Дані речові права повинні бути віднесені до групи об'єктів оцінки «права на об'єкти в матеріальній формі». До поняття «нематеріальні активи» слід віднести лише права на нематеріальні об'єкти – права інтелектуальної власності і права на провадження певної діяльності.

6. Об'єктом оцінки може бути лише майнова складова прав інтелектуальної власності – майнові права інтелектуальної власності такі, як:

- 1) право користуватися об'єктом права інтелектуальної власності;
- 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, у тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права, встановлені законом.

Список використаних джерел

1. Международное коммерческое право: учебное пособие / под общ. ред. В. Ф. Попондопуло. М.: Омега, Л, 2004. 472 с.
2. Моляко О. М. Цивільно-правові проблеми регулювання діяльності комерційних організацій. *Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні*. Харків, 1999. 28 с.
3. Международные стандарты оценки МСО 1-4. (С предисловием к стандартам МК СОИ). М., 1995. 426 с.
4. Маркус Я. І. Застосування Європейських стандартів оцінки в оціночній практиці в Україні. *Державний інформаційний бюлетень про приватизацію*. 1999. №5. С.73-76.
5. Національний стандарт №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п> (дата звернення: 25.11.2018).

Харлан А.В., студентка 4 курсу, група СРт-171,
факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Лєскова Л.Ф.**, ст. викладач
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: a.kharlan@ukr.net

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Еволюціонування суспільства в постіндустріальний період його розвитку характеризується превалюванням знань, ресурсу усталених соціальних зв'язків і відносин. У реаліях сьогодення соціальний розвиток і зростання національної економіки обумовлені значною мірою неекономічними чинниками, зокрема, соціальним капіталом, основою якого є соціальні мережі та інститути, довіра, інші морально-етичні норми та цінності.

Науково-теоретичні основи концепції соціального капіталу було розроблено такими західними науковцями, як П. Бурдьє, Дж. Коулмен, Р. Патнем, Ф. Фукуяма, Л. Дж. Ханіфан та ін. А в Україні різні аспекти соціального капіталу аналізувалися в роботах таких вітчизняних науковців і дослідників, як С.І. Бандур, О.А. Грیشнова, М.С. Дороніна, Є.С. Драгомирова, Ю.К. Зайцев та ін.

Вперше термін “соціальний капітал” вжив Л. Дж. Ханіфан [1] в 1916 році в дискусіях із представниками сільських шкіл для опису найважливіших обставин, які впливають на повсякденне життя кожного. Аналіз цих ситуацій привів автора до висновку про необхідність виховання волі, братських почуттів, взаємної симпатії, вміння налагоджувати соціальні взаємини і комунікацію серед людей.

Існує безліч диференціацій поняття “соціальний капітал”, наведемо деякі з них.

П.Бурдьє визначав соціальний капітал як “ресурси, засновані на родинних відносинах та відносинах у соціальній групі, що організована за принципом участі” [3, с. 66].

У розширеному трактуванні Дж.Коулмена, соціальний капітал – це потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, що формується в міжособистісних відносинах: зобов'язання та очікування, інформаційні канали і соціальні норми [7, с. 124].

Ф.Фукуяма визначає соціальний капітал як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени громадського руху, що дає можливість співпрацювати один з одним [9].

Також, для встановлення сутності соціального капіталу важливе значення має його порівняльний аналіз з фізичним і людським капіталами. Соціальний капітал:

– є фактором виробництва, який спільно з фізичним і людським капіталами забезпечує створення додаткової вартості, сприяє підвищенню продуктивності матеріального виробництва та досягненню певних цілей, яких за його відсутності досягти неможливо (останнє стосується, насамперед, завдань, для вирішення яких необхідна консолідація людського капіталу);

– є суспільним благом, яке поділяється групою, відображає більшою мірою відносини, ніж власність окремої людини;

– створюється за допомогою інвестицій, але не в такій безпосередній формі, як у випадку з фізичним і людським капіталами (оцінити ці інвестиції та визначити віддачу від них досить складно);

– подібно до людського капіталу, зростає у процесі використання і зменшується, якщо тривалий час не використовується;

– є обмеженим ресурсом, дефіцит якого зменшує економічні можливості окремих людей, їхніх груп і суспільства в цілому;

– має ліквідність і може конвертуватися в інші види капіталу;

– його нерівномірний розподіл впливає на стратифікацію суспільства [4].

Останнім часом з'являється все більше доказів того, що соціальна єдність служить визначальним фактором економічного процвітання та сталого розвитку суспільства. Соціальний капітал є не просто сумою соціальних інститутів, що підтримують суспільство, а радше тим самим елементом, який утримує разом різні його частини.

До основних особливостей соціального капіталу відносять:

– соціальний капітал має особливу природу, інші закони і закономірності розвитку. Він формується на основі жертвовності громадян;

– соціальний капітал має властивість зростати від того, наскільки його витрачають, отримані надбання перебувають у власності всього суспільства;

– соціальний капітал може використати не лише той, хто напрацьовує його за рахунок власного часу, енергії, здібностей і талантів, а також будь-який інший громадянин, який активно включився в процес його виробництва [2].

Феномен “соціальний капітал” дозволяє надавати населенню послуги у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, забезпечувати всі види соціального захисту, сприяє зменшенню інформаційної нерівності людей, скорочення асоціальних явищ (алкоголізм, куріння, наркоманія та ін.), що має величезний вплив на рівень соціально-економічного розвитку. Крім того, соціальний капітал підвищує якість людського капіталу і, що відіграє важливу роль запобігання асоціальним явищам. Він забезпечує взаємодію індивідів, груп та спільнот, сприяє утворенню стійких зв'язків та відносин між ними та забезпечує інтеграцію населення як цілого, примножуючи його соціальні надбання. Інтеграція індивідів у соціальні зв'язки на рівні родини, групи, спільноти згуртовує суспільство. Ця сила соціальної єдності суттєво впливає на стан здоров'я населення, оскільки суспільство, яке покладається на довіру та соціальну згуртованість, є ефективнішим і менш схильним до конфліктів та соціальних патологій, аніж суспільство в стані депресій та сповнене недовіри [6]. Процес нагромадження соціального капіталу економічної системи може бути представленим єдністю трьох його складових: 1) ресурсна складова (людський капітал); 2) середовищна складова (соціально-психологічне та інституційне середовище); 3) результативна складова (рівень добробуту населення) (рис. 1) [5, с. 90].

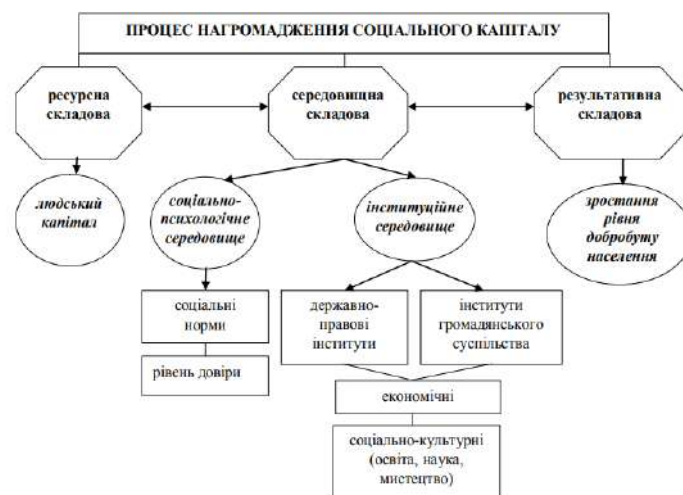

Рисунок 1 - Складові процесу нагромадження соціального капіталу економічної системи

Спираючись на концепцію розуміння соціального капіталу, запропоновану фахівцями Світового банку, можна виокремити три його складові:

1) сполучну – це сукупність сильних соціальних зв'язків і відповідної їм нормативно-ціннісної системи, які утворюють відносно замкнуту структуру і визначають характер взаємодії індивідів у її межах.

2) горизонтально-інтегруючу – це сукупність слабких, переважно горизонтальних, зв'язків і відповідної їм нормативно-ціннісної системи, що об'єднують індивідів, які належать до різних партикулярних груп.

3) вертикально-інтегруючу, яка являє собою сукупність слабких соціальних зв'язків, які охоплюють різні рівні соціальної, економічної та владної ієрархії і підкріплені нормативно-ціннісною системою, спільною для взаємозв'язаних суб'єктів [8].

Найвища ефективність використання соціального капіталу досягається в умовах консолідації спільних та індивідуальних цілей і, в ідеалі, наближення до соціального оптимуму – коли досягнення індивідуальних цілей веде до досягнення спільних цілей, і навпаки – підпорядкування економічних процесів інтересам розвитку людини.

Важливою складовою соціального капіталу є довіра як сукупність моральних, міжособистісних та інституційних відносин, які ґрунтуються на знаннях, вірі, чесності, впевненості і є довготривалим ресурсом економічного зростання. Рівень довіри оцінюється через індекси інституційної та міжособистісної довіри, які залежать від чинників диференціації довіри (віку, гендерного фактору, регіону проживання, освіти, рівня життя) та політико-економічної ситуації і соціально-інституціональних чинників. Залежно від ступеня міжособистісної довіри та довіри населення до державних інститутів, неурядових і політичних організацій визначається рівень членства громадян у суспільних об'єднаннях; розвиток фінансового, реального, соціального секторів та відкриваються нові перспективи розвитку національної економіки [6].

Реалізація технологій формування соціального капіталу припускає розробку і застосування:

– регулярного інформування громадян про діяльність державних органів влади. Довіра між владою і громадськістю виникає в тому випадку, якщо забезпечена прозорість і відкритість відносин постійні, є можливість прямих контактів перших осіб з громадянами країни, у тому числі за допомогою засобів масової інформації (газет, радіо, телебачення);

– виявлення соціально активних груп громадян, а також забезпечення систематичної роботи з ними. Влада не може успішно працювати без створення досить широкого і впливового прошарку активного населення. Вони або самі ініціативно проявляють свої громадські таланти, пропонуючи своє бачення шляхів розв'язання нагальних соціальних проблем, або влада, зацікавлена в реалізації власних соціальних стратегій, проводить цілеспрямовану роботу з їх пошуку і залучення до співпраці;

– зміцнення зворотних зв'язків, що дає змогу перевіряти життєздатність рішень, що приймаються владою, і спрямовувати їх на різних стадіях реалізації. Це може значно підвищити результативність системи державного управління без додаткових фінансових витрат;

– реалізація цільових освітніх програм для організації навчання перспективних працівників та лідерів громадських рухів, що позитивно зарекомендували себе в практичній діяльності. Відповідні професійні навички потрібні не лише державним службовцям, а й лідерам громадських організацій. Для цього необхідно постійно проводити семінари, тренінги, конференції, здійснювати системну інформаційно-просвітницьку діяльність для українського суспільства, постійно розвивати професійні навички, компетенції, що дасть змогу учасникам громадських рухів підвищити інтелектуальний, культурний, освітній рівень, отримати інформацію щодо своїх прав та обов'язків, усвідомити власну необхідність та значимість у розвитку демократичної України [бондаренко].

Отже, соціальний капітал є не тільки неодмінною умовою існування дієздатного громадянського суспільства, а і його ресурсом, який дає можливість і впевненість кожному громадянину розвивати власну особистість, загальну довіру один до одного і до органів влади, здатність свідомо інтегруватися в роботу того або іншого інституту.

Список використаних джерел

1. Hanifan L/J/ The ruler school community center/ – Annals of the American Academy of Political and Social Science 67, 1916.
 2. Бондаренко М.Ю. Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства / М.Ю. Бондаренко. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Bondarenko.pdf>.
 3. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. – Т. 3. – № 5. – 2002 р. – С. 60-74.
 4. Буркинський, Б.В. Соціальний капітал: сутність, джерела та структура, оцінка / Б.В. Буркинський, В.Ф. Горячук // Економіка України. – 2013 р. – № 1. С. 67-81.
 5. Єрмакова О. А. Соціальний капітал як важливий фактор економічного розвитку України та її регіонів / О. А. Єрмакова // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Проблеми економіки та управління : збірник наукових праць. – 2016 р. – № 847. – С. 88–96.
 6. Карпова, І. В. Феномен соціального капіталу: зміст та фактори нагромадження / І.В. Карпова // Ефективна економіка. – 2014 р. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3412>
 7. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001 р. – № 3. – С. 122-139
 8. Мишенин Е.В., Олейник Н.В. Социальный капитал: теоретические подходы к формированию сущности и содержания. “Механізм регулювання економіки”. – Т. 2. – № 3. – 2008 р. – С. 84–91.
 9. Фукуяма Ф. Соціальний капітал / Ф. Фукуяма // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2008 р. – № 53. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>
-

Харлан А.В., студентка 4 курсу, група СРт-171,
факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Шакун Н.В.**, к.ф.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

В умовах соціальних змін, підвищення вимог до сучасного спеціаліста, професійна ідентичність особистості виступає важливою передумовою адаптації на етапі професійного становлення. Саме сформована фахова ідентичність є суттєвим чинником попередження особистісних і професійних криз, пов'язаних із специфікою соціально-економічних змін у суспільстві, набуттям гідного статусу.

Проблема ідентичності висвітлювалась у працях багатьох дослідників, таких як І.Грига, І.Дружиніна, Е. Дюркгейм, Е. Еріксон, З. Фрейд та ін.

Широке розповсюдження терміна “ідентичність” та його введення в науку пов'язане з ім'ям Е. Еріксона, представника психоаналітичного напрямку, який визначив ідентичність як внутрішню безперервність і тотожність особистості, як найважливішу характеристику її цілісності та зрілості, як інтеграцію переживань людиною свого безперервного зв'язку, ідентифікацію себе з певними соціальними групами. Одним з основних компонентів особистості є усвідомлення Я-ідентичності, тобто відчуття своєї цілісності та безперервності в часі, а також розуміння, що інші люди також визнають це. Основними функціями ідентичності є адаптивна (“оберігає цілісність та індивідуальність досвіду людини”) та організаційна (“організація життєвого досвіду в індивідуальне Я”). Е. Еріксон та Дж. Марсія стверджували, що розвиток ідентичності триває протягом всього життя [3].

Дж. Марсія описав чотири статуси (стати) ідентичності:

– розмита ідентичність (дифузна) – стан, коли індивід ще не зробив відповідального вибору, наприклад, професії або світобачення, що робить його образ Я розпливчатим і невизначеним.

– передчасна ідентичність – характеризується тим, що людина формально робить вибір цілей, цінностей, але у неї відсутня внутрішня впевненість у правильності вибору, тому що цей вибір зробила не сама людина, а її оточення.

– мораторій – стосується людини, яка знаходиться у кризовому стані ідентичності й активно намагається вирішити його, пробує та досліджує різноманітні альтернативні варіанти. Як правило, люди від мораторію переходять до здобутої ідентичності.

– здобута ідентичність – цим статусом володіє людина, яка пройшла через кризу, сформувала деяку сукупність знань про себе, про свої цілі, цінності та про свої переконання [1].

Визначальними, системоутворювальними компонентами професійної готовності фахівця є суб'єктивні (особистісні) характеристики, адже вони відповідають за успішну актуалізацію професійних знань, умінь та навичок у процесі вирішення різних професійних завдань, забезпечують подальший гармонійний професійний розвиток фахівця. Інтегративним особистісним показником готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності є його професійна ідентичність, оскільки саме вона є центральною категорією професійної самосвідомості особистості, відображає єдність її професійного менталітету й майстерності, породжується професійним досвідом і професійним спілкуванням; вона в єдине пов'язує долю та істину, реальність і ментальність, свідомість та поведінку фахівця [5].

Варто звернути увагу, що професійне становлення особистості – це процес поетапного вирішення низки протиріч між соціально-професійними вимогами, що ставляться до особистості, та бажанням і можливостями їх реалізації, процес формування професійної ідентичності. У межах концепції професійного розвитку виділяється три основні аспекти розгляду професійної ідентичності:

1) професійна ідентичність – це провідна тенденція становлення суб'єкта професійного шляху;

2) професійна ідентичність – це емоційний стан, в якому перебуває особистість на різних етапах професійного шляху; він виникає на основі ставлення до професійної діяльності і професіоналізації в цілому як засобу соціалізації, самореалізації і задоволення рівня домагань особистості, а також на основі ставлення особистості до себе як суб'єкта професійного шляху, як професіонала;

3) професійна ідентичність – це підструктура суб'єкта професійного шляху, що реалізується у формі функціональної системи, спрямованого на досягнення певного рівня професійної ідентичності [4].

Формування професійної ідентичності співвідноситься з розвитком відповідної системи професійної активності, включаючи її професійну складову (цілі, програми, контроль, регуляція) і структурні компоненти (мотиви, здібності, досвід). У якості параметрів розвитку професійної ідентичності розглядаються: задоволеність різними сторонами професійної діяльності та професії в цілому, якісні та кількісні особливості професійної самооцінки (структуру ідеальної та реальної Я-концепції), особливості ціннісної сфери та ряд інших.

У своєму становленні, як зазначає Е. А. Клімов, людина як професіонал проходить такі фази:

- оптант - людина вибирає професію;
- адепт - людина навчається певній професії;
- адаптант - процес звикання молодого спеціаліста до роботи;
- інтернал - досвідчений працівник, який повністю може справлятися зі своєю роботою;
- майстер - характеризується індивідуальним, неповторним стилем діяльності й високим стабільними результатами діяльності;
- авторитет - це майстер своєї справи, відомий у професійних колах та за їх межами;
- наставник - людина, в якій навіть колеги готові повчитися й перейняти досвід.

Цей процес також характеризується чотирма етапами професіоналізації:

- 1) рання професіоналізація;
- 2) професійна соціалізація;
- 3) включення особистості в суспільну систему поділу праці;
- 4) пов'язаний із пенсійним віком або втратою працездатності [2].

Разом із рівнем професіоналізму, навичками та уміннями в структуру професійної ідентичності входять комунікативні здібності, сформованість емоційно-вольової сфери особистості, цілеспрямованість, рішучість. У структурі професійної ідентичності виділяють когнітивні, мотиваційні та ціннісні компоненти, де когнітивна складова планово об'єднується

із мотиваційною, оскільки особистість професіонала має спочатку засвоїти певні норми певної професійної групи, а вже потім – реалізувати їх у взаємодії.

Таким чином, професійна ідентичність – одна з найважливіших у житті людини. Вона є способом самоактуалізації особистості у сфері професійної діяльності, важливою лінією життєвого і особистісного самовизначення. З одного боку вона є, результатом засвоєння індивідом нових професійно-функціональних ролей, а з другого, необхідними вимогами до успішної професійної діяльності. Процес становлення професійної ідентичності для фахівців соціальної сфери має єдину логіку та структуру, свої особливості, специфіку формування та підсумкові результати, які й характеризують її.

Список використаних джерел

1. Marcia J. E. Development and validation of ego-identity status / J. E. Marcia // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1975. – Vol. 3. – P. 551–558.
2. Кочкурова О. В. Роль професійної ідентичності у формуванні соціального здоров'я особистості / О. В. Кочкурова // *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. – 2011 р. – № 2. – 337-341.
3. Макарова О. П. Професійна ідентичність особистості у психологічних дослідженнях / О. П. Макарова // *Проблеми екстремальної та кризової психології*. – 2013. – Вип. 14(2). – С. 201-208.
4. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю. П. Поваренков. – М.: УРАО, 2002. – 160 с.
5. Шнейдер, Л. Б. Профессиональная идентичность : теория, эксперимент, тренинг / Л. Б. Шнейдер. – М. : Издательство Московского психолого-социального института, 2004. – 600 с.

Хименко А.О., студентка 2 курсу,
група ППР 171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Козинець І.Г.**, ст. викладач кафедри
цивільного, господарського права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: anastasiakhymenko@gmail.com

ЗАПОВІТИ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Витоки сучасних правових систем більшості країн світу безсумнівно слід шукати в античній цивілізації, визначальне місце в якій належало Римській державі. Людина не може жити вічно, тому після її смерті виникає проблема: як правильно розпорядитися її майном? І саме римське право дає змогу зрозуміти як це відбувалося в Римській державі.

Припускають, що спадкування за законом виникло раніше спадкування за заповітом. Проте в класичному праві останнє настільки зміцнилося, що стало переважною формою спадкування. До цього періоду на руїнах колективної власності римської familia утвердилася повна свобода заповіту. Уже Закони XII таблиць визнають переваги заповіту і вважають його чинність цілком нормальною. З часом значення заповіту чимраз зростає. У більш пізньому праві значення заповіту ще більше зросло, і якщо відома характеристика Фердинанда Лассалля - «для римлянина заповіт було тим же, чим для 385 єгиптянина його надгробний пам'ятник», - представляється деяким перебільшенням, зазначає І.О. Покровський, то в усякому разі не підлягає сумніву, що з точки зору загального духу римського права спадкування за заповітом стоїть на першому місці [1].

Римський юрист Ульпіан так визначав заповіт: «Заповіт це правомірне вираження волі, зроблене урочисто для того, щоб воно діяло після нашої смерті». Заповітом (testamentum) у римському праві вважалося не будь-яке розпорядження особи на випадок смерті, а тільки таке, яке містить призначення спадкоємця (hereditas institutio). За класичним правом вимагалася, щоб таке призначення було зроблено на початку заповіту. Якщо у розпорядженні, зробленому на випадок смерті, є навіть вичерпні вказівки, кому і у яких частках повинно перейти майно після смерті даної особи, але ніхто не вказаний у цьому розпорядженні в якості спадкоємця (нікому не дане ім'я спадкоємця (nomen heredis)), заповіт вважався недійсним.

Заповіт є односторонньою угодою, тобто вона виражає волю тільки заповідача. Та обставина, що заповіт отримує юридичного значення лише за умови, якщо призначений в ньому спадкоємець погодиться прийняти спадщину, не робить заповіт договором, оскільки вираження волі спадкоємця має місце не при здійсненні заповіту (як, наприклад, згода обдаровуваного при даруванні), а лише після смерті заповідача, як зовсім самостійний, окремий від заповіту акт. Односторонній характер заповіту проявлявся у праві заповідача в будь-який час також односторонньо змінити або зовсім скасувати заповіт.

У римському праві заповіт мав відповідати певним умовам. Заповіт, що не відповідав цим умовам, визнавався недійсним. Для дійсності заповіту необхідна була наявність таких умов, зазначає І.Б. Новицький:

1. Для вчинення заповіту потрібна спеціальна правоздатність: *testamenta factio activa*. Така правоздатність (активна) була потрібна в момент вчинення заповіту. Заповідальної правоздатності не мали недієздатні (душевнхворі, малолітні, марнотратники), особи, засуджені за деякі злочини тощо.

2. Дотримання форми заповіту. Форма заповіту надзвичайно громіздка у стародавні часи, поступово спрощувалася, але все-таки навіть у праві Юстиніана залишалася досить складною.

За цивільним правом (архаїчний період) воля заповідача повинна бути виражена або на народних зборах або перед військом (заповіт воїна перед боєм). Для класичного права характерний заповіт укладений шляхом обряду манципації, основна суть якого зводилася до підписання сьома свідками. Претори забезпечували спадкоємців захистом, згідно преторського права, тому заповіт отримав назву «преторського» [2, с.387-388].

У пізній період імперії стали застосовуватися нові форми заповіту, як публічні, так і приватні. Публічні заповіту зводилися до занесення заповіту в протокол суду, або в протокол магістрату, або до передачі письмово оформленого заповіту в імператорську канцелярію. З кінця II ст. н.е. - початку III ст. н.е. заповіти стали оформлятися у нотаріусів. Приватні заповіти оформлялися в присутності семи свідків. Вони могли бути як письмовими, так і усними.

Існували і спеціальні заповіти, які склалися за надзвичайних обставинах і які не вимагали особливої форми, зокрема заповіт, складений під час чуми, заповіт, складений в селі. Для цих видів заповіту не вимагалась присутність певного числа свідків. Для спеціальних заповітів воїнів також не було потрібно ніяких формальностей. Проте, спеціальні заповіти сліпих та глухонімих вимагали дотримання ряду формальностей. Так, заповіт сліпих підписувала певна особа (*tabularius*), а заповіт глухонімих набувало законної силою лише за наявності підпису самого спадкодавця [3, с.176].

3. Спадкоємець має бути призначений особисто заповідачем, чітко і конкретно: «Спадкоємцем буде Тіцій» (не можна призначити спадкоємцем, «кого вибере Тіцій»); має бути призначена «конкретна особа», *persona certa*. До числа невизначених осіб (*personae incertae*) спочатку відносили, зокрема, постумів (тобто осіб, зачатих за життя заповідача, але до моменту його смерті ще не народжених), а також юридичних осіб, у пізнішому імператорському праві призначення спадкоємцями і тих, і інших було дозволено.

4. Особа, яка призначається спадкоємцем обов'язково повинна була мати *testamenti factio passiva*, тобто здатність бути призначеним спадкоємцем. Такої правоздатності (пасивної) не мали, наприклад, особи, які в момент смерті заповідача ще не були зачаті, а також діти державних злочинців, раби тощо. Деякі особи, хоча і мали *testamenti factio passiva*, але не могли отримати спадок повністю або в частині, якщо не відпаде обставина, яка визнається за законом перешкодою для отримання спадщини. Так, за законами Августа, які були спрямовані на боротьбу з безшлюбністю та бездітністю, холості чоловіки віком 25-60 років і незаміжні жінки 20-50 років могли отримувати спадщину за заповітом тільки після найближчих родичів; після будь-якого іншого заповідача вони отримували спадщину лише в тому випадку, якщо протягом 100 днів після відкриття спадщини вступали в шлюб.

У римському праві допускалося призначення спадкоємця під умовою, якщо умова мала відкладальний характер. У цьому випадку спадщина відкривалося не в момент смерті спадкодавця, а за настання зазначеної в заповіті відкладальної умови. Призначення

спадкоємця зі скасувальною умовою не допускалося, оскільки це суперечило принципу римського спадкового права: «*semel heres semper hères*» (особа, призначена спадкоємцем, залишається спадкоємцем назавжди, адже застосування скасовальної умови призвело б до припинення прав і обов'язків спадкоємця). Не допускається також призначення спадкоємця з зазначенням строку (будь-якого - скасувального або відкладального); при порушенні цієї вимоги строки вважаються ненаписаними.

Прикладом відкладальної умови може служити підпризначення спадкоємця (*substitution*). Найбільш поширений вид субституції зводився до того, що в заповіті призначався як би запасний спадкоємець на випадок, якщо перший з тієї чи іншої причини (смерті, небажання прийняти спадщину тощо) не стане спадкоємцем [4].

До інших умов заповіту можна віднести:

5. Дотримання принципу свободи заповіту. Заповідач вільно міг висловлювати свою волю щодо долі майна на випадок своєї смерті. Згодом, свобода волевиявлення була обмежена. Так, заповідач не міг, позбавити спадщини своїх підвладних осіб, передусім дітей. Він зобов'язаний був або призначити їх спадкоємцями, або позбавити їх спадщини без вказівки причини. Якщо спадщини позбавлялися сини, то в заповіті вони повинні були бути вказані поіменно, дочки і внуки - загальною фразою. Але починаючи з періоду республіки, заповідач зобов'язаний був заповісти обов'язкову частку у спадщині близьким родичам, у протилежному випадку, заповіт міг бути визнаний у судовому порядку недійсним.

6. Заповідач міг за життя змінити зміст заповіту або його скасувати. У класичному римському праві було визнано два важливих положення: по-перше, заповіт втрачав юридичну силу в тому випадку, якщо протягом 10 років із дня його складання спадщина не була відкрита; по-друге, через 10 років після складання заповіту він міг бути змінений лише в присутності трьох свідків [1].

7. У заповіті призначення спадкоємця іноді супроводжувалося покладанням (*modus*) на спадкоємця виконання певних дій, використання майна за певним призначенням (наприклад, призначення опікуна чи піклувальника, звільнити рабів, на спадкоємця покладалася обов'язок поставити пам'ятник па могилі заповідача). Якщо спадкоємець, який отримав майно *sub modo* (із покладанням), не виконає покладання, допускалися заходи примусу в адміністративному порядку [5, с.439].

Підсумовуючи необхідно зазначити, що для визнання за заповітом юридичної сили, він має відповідати наведеним умовам. Заповіт, що не відповідав зазначеним вимогам, визнавався недійсним.

Заповіт може стати недійсним і через деякий час із таких причин:

- а) внаслідок *capitis diminutio* - обмеження правоздатності;
- б) якщо спадкоємець втрачає право або помирає раніше, ніж спадкодавець;
- в) якщо заповіт буде анульований самим спадкодавцем шляхом заяви в суді або в присутності трьох свідків;
- г) якщо спадкодавець укладає новий заповіт [6, с. 223].

Римське право встановило не тільки порядок укладення заповіту, визначило умови визнання його дійсності, але й порядок його розпечатування. Закон Юлія встановлював, що заповіт протягом п'яти днів повинен бути поданий тими, хто його зберігав, у місцевий магістрат для розпечатування і ознайомлення. Магістрат, одержавши заповіт, брав у свідків свідчення, перевіряв достовірність печаток і підписів і лише після цього давав розпорядження про розпечатування та прочитання. Уся ця процедура відбувалась досить урочисто.

Отже, заповіт – це розпорядження майном із відкладною умовою, бо воно набуває чинності лише з настанням умови – смерті спадкодавця. Ця обставина й зумовила суворі вимоги до заповіту, оскільки в разі сумніву у будь-якому положенні заповіту спитати про істинний намір спадкодавця вже неможливо. Для визнання за заповітом юридичної сили він повинен відповідати таким вимогам: заповіт має бути складений у визначеній законом формі; спадкодавець повинен володіти активною заповітною правоздатністю; у заповіті мають бути визначені конкретні спадкоємці, які володіють пасивною заповітною правоздатністю. У

римському праві він відіграв важливу роль і з часом досягав все більшої досконалості, надбаннями чого ми можемо користуватися в наш час.

Список використаних джерел

1. Покровский И. А. История Римского права / вст. ст., пер. с лат. А. Д. Рудокваса. СПб.: Летний сад, 1999. 538 с. URL: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1524230079>. (дата звернення 23.10.2018)
2. Санфилиппо Чезаре. Курс римского частного права : учебник / под общ. ред. Д. В. Дождева; пер. с итал. И. И. Маханькова. М.: Норма, 2007. 464 с.
3. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право: базовый учебник. / Под ред. проф. В. А. Томсинова; перевод с македонского д. ю. н. проф. В. А. Томсинова и Ю. В. Филиппова. М.: ИКД «ЗЕРЦАЛО-М», 2003. 448 с.
4. Новицкий И. Б. Римское право : учебник для академического бакалаврата. М.: Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2015. 298 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/nov/08.php (дата звернення 15.11.2018)
5. Підпригора, О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підруч. 2ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
6. Орач Є. М., Тищик Б.Й. Основи римського приватного права: навчальний посібник. Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. 238с.

Чепіга К.В., студентка 2 курсу, ЗМКПп171, юридичний факультет
Науковий керівник: **Сенченко Н.М.**, к.ю.н, доц. кафедри
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: verdena@ukr.net

ОЗНАКИ СТОРОНИ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Однією з найважливіших гарантій справедливого правосуддя, надійного захисту прав і свобод людини та громадянина у кримінальному процесі є побудова судочинства на основі змагальності та рівноправності сторін (п. 2, 4 ч. 2 ст. 129 Конституції України, ст. 10, 22 КПК України). Відповідно до цих засад сторони кримінального провадження мають рівні права збирати та подавати до суду речі, документи, інших докази, заявляти клопотання, подавати скарги, а також реалізовувати інших процесуальні права, передбачені КПК України, мають право самостійно обстоювати свої правові позиції, права, свободи та законні інтереси всіма передбаченими законом засобами.

Відповідно до п. 25 ст.3 КПК України законодавець визначає учасників кримінального провадження. Вони неоднорідні за процесуальним положенням, відмінні за роллю в процесі, виконують різні кримінальні процесуальні функції та завдання, переслідують неоднакові цілі, вступають між собою у різні правовідносини.

Відповідно до вимог законодавчої техніки вітчизняний законодавець у главі 3 КПК України (§§ 1-5) виділив сторону захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їх захисники та законні представники.

Розглянемо ознаки, які притаманні сторонам кримінального провадження.

Кримінальний процесуальний інтерес – це форма усвідомлення суб'єктом потреби в реалізації наданих законом процесуальних прав, поновлення правовими способами порушених прав, що не суперечать закону, а також розширення сфери дії таких прав або збільшення їх обсягу законодавчо закріпленими засобами та методами [1, с. 15].

Відповідно до особливості кримінального провадження більшість законних інтересів реалізується завдяки суб'єктивним процесуальним правам. Проте необхідно враховувати, що захищаються не певні суб'єктивні права, а саме законні інтереси [2, с. 287; 3, с. 189].

У сторін обвинувачення та захисту різні процесуальні інтереси, що передусім пояснюється прагненням досягти різних цілей. Інтерес сторони захисту зумовлений бажанням спростувати підозру та обвинувачення в повному обсязі або частково та звести до мінімуму несприятливі наслідки вчиненого діяння, що виражається у притягненні до

відповідальності. Сторона обвинувачення намагається довести законність і обґрунтованість підозри та висунутого нею обвинувачення, домогтися призначення особі, яка вчинила кримінальне правопорушення справедливого покарання. При цьому слід звернути увагу на подвійну природу інтересу сторони обвинувачення, що представляється в суді прокурором: з одного боку він заінтересований у викритті особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з другого – створює належні умови учасникам кримінального провадження, перш за все підозрюваному та обвинуваченому, для вільного розпорядження та захисту своїх прав та інтересів.

Отже, цим зумовлюється виокремлення як ознаки, що характеризує сторони кримінального провадження, наявність протилежних процесуальних інтересів.

Наприклад, В. М. Савицький висловив точку зору, згідно з якою крім процесуального інтересу сторону кримінального провадження характеризує володіння рівною з іншою стороною сукупністю прав у частині доказування висновків, що втілюють цей інтерес [4, с. 96], тобто наступною характерною для сторін ознакою є наділення їх рівними процесуальними правами, тобто їх рівноправність.

Із цього приводу І. Я. Фойницький зазначав, що без рівноправності сторін немислиме належне здійснення правосуддя; але, у свою чергу, рівноправність не може бути досягнута без твердих, наперед відомих сторонам правил про їх права перед судом і про умови здійснення таких прав. Закон повинен вказати, де сторона може звертатися до суду, коли і в якому порядку [5, с. 12].

Отже, говорячи про рівноправність, мають на увазі не фактичну рівноправність, а тільки процесуальну, що означає рівність процесуальних засобів, завдяки яким сторони відстоюють свою позицію у кримінальному провадженні. Рівноправність сторін повинна передбачати рівні можливості кожної з них вільно, без будь-якого тиску представляти свої права, свободу у наданні своїх доказів і рівність засобів, за допомогою яких відбувається процедура доказування.

Рівноправність сторін має проявлятися не тільки в їх процесуальному статусі, а й у професійному рівні їх учасників. Крім того, рівноправність по своїй суті означає однакове ставлення суду, як до сторони обвинувачення, і до сторони захисту. Чинним законодавством передбачено, що суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює всі необхідні умови для реалізації сторонами їх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22 КПК України).

Рівноправність дає сторонам реальну можливість для використання належних їм прав і повноважень. Вона передбачає наявність рівних процесуальних засобів, за допомогою яких сторони відстоюють свої інтереси. Положення про рівноправність сторін виступає загальною умовою судового провадження та обов'язковим елементом змагальності, яка є способом взаємодії сторін обвинувачення та захисту, принципом організації їх спільної діяльності, сутність якої полягає в боротьбі протилежностей – однієї із динамічних закономірностей розвитку будь-якого явища чи процесу [6, с. 121].

Процесуальна рівноправність сторін лежить в основі змагальності. Гарантіями рівноправності виступають поділ трьох основних процесуальних функцій (обвинувачення, захисту і правосуддя), а також рівність процесуальних можливостей сторін обвинувачення та захисту щодо участі у процесі доказування.

Якщо у змагальному кримінальному провадженні є сторони обвинувачення та захисту, між якими ведеться процесуальне змагання з питання про кримінальну відповідальність, то праву сторони обвинувачення на доказування вини підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) повинно відповідати рівновелике право іншої сторони на захист від нього [7, с. 91].

Отже, наступною характерною ознакою сторони у кримінальному провадженні є виконання нею певної процесуальної функції. Необхідність виокремлення такого поняття, як кримінальна процесуальна функція, викликана відмінністю інтересів і цілей осіб, які беруть участь у змагальному кримінальному судочинстві. Їх діяльність має різні напрямки, що не

збігаються між собою, але взаємопов'язані та взаємообумовлені, а їх виділення у змагальному кримінальному провадженні має особливе значення. Діяльність суб'єктів кримінального процесу, що належать до різних напрямків, не може перетинатися, збігатися або поєднуватися. Відступ від цього правила небезпечний тим, що порушується баланс, обов'язковий для змагальної діяльності. У той же час діяльність різних суб'єктів усередині певного напрямку може перетинатися, доповнюватися, замінюватися тощо. Наприклад, підсудний може захищати себе сам, але в будь-який момент має право запросити для цього захисника [8, с. 30-31].

Сутність кримінальної процесуальної функції полягає у спеціальному призначенні та ролі учасника кримінального провадження, визначається провідним процесуальним обов'язком для більшості учасників кримінального провадження та цільовим установленням прав потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого. Зміст функції розкривається через різні напрями кримінальної процесуальної діяльності та види правовідносин, а її форма – це встановлені законом умови, порядок і послідовність здійснення цих правовідносин і діяльності, відображених у відповідних процесуальних документах. Саме функція визначає характер кримінальної процесуальної діяльності.

Напрями кримінальної процесуальної діяльності зумовлені наявністю власних завдань, на вирішення яких спрямована діяльність учасників, які виконують відповідну функцію. Саме вид кримінальної процесуальної функції визначає права та обов'язки учасника (учасників), які можна визнати змістом певної кримінальної процесуальної функції. Вона має нормативний характер; це дає можливість вказувати на виключно правові форми реалізації функції, що знаходять прояв у конкретних кримінальних процесуальних відносинах [9, с. 102, 104].

Поняття «обвинувачення» та «захисту» належать до числа базових, таких, що фіксують знання про основні властивості та зв'язки (закономірності) кримінального процесу. У понятійному апараті науки вони мають значення процесуальних категорій. Існування однієї категорії обов'язково передбачає наявність іншої, тому в теорії кримінального процесу вони йменуються «парними» [10, с. 35].

Обвинувачення та захист – це категорії, які одна одну доповнюють, окремо не існуючі, тому мова може йти не про перевагу однієї рушійної сили процесу – обвинувачення над іншою – захистом і навпаки, а лише про такий собі їх розумний паритет, баланс. А саме загальновизнані принципи та норми міжнародного права, конституція – це є правові складові їх організації.

Єдність обвинувачення і захисту полягає в наступному: 1) вона впливає з єдиних принципів кримінального судочинства, у тому числі принципів змагальності та рівноправності сторін; 2) кожна з відповідних сторін є обов'язковим учасником змагальної процедури судочинства у кримінальних справах, відсутність однієї з них виключає можливість здійснення правосуддя; 3) сторони захисту й обвинувачення функціонують згідно з єдиним кримінальним процесуальним законодавством, яке встановлює обов'язковий для них порядок судочинства; 4) єдність захисту й обвинувачення виражається в їх рівноправності [11, с. 19].

Отже, на основі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства, досліджених точок зору вчених можна виокремити наступні ознаки сторін кримінального провадження: 1) беруть участь у кримінальному провадженні на підставах і в порядку, визначених кримінальним процесуальним законодавством; 2) мають протилежні процесуальні інтереси; 3) виконують функцію або обвинувачення, або захисту; 4) наділені рівними процесуальними правами під час судового провадження; 5) мають юридичну заінтересованість у результатах кримінального провадження, що обумовлена виконуваними функціями.

Список використаних джерел

1. Смирнова И. Г. Интерес – понятие уголовно-процессуальное. Государство и право. 2008. № 8. С. 14 – 18.
2. Субочев В. В. Законные интересы. Москва: Норма, 2008. 496 с.
3. Малько А. В. Законные интересы как правовая категория: монография. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004. 359 с.
4. Савицкий В. М. Государственное обвинение в суде. Москва: Наука, 1971. 343 с.
5. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. Санкт-Петербург: Тип. М-ва путей сообщения, 1884. Т. 1. 624 с.

6. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ, 2012. – 640 с.
 7. Беспалько І. Л. Система принципів кримінального процесу та проблема їх класифікації : монографія. Харків : ФІНН, 2011. 216 с.
 8. Даровских С. М. Правовые позиции Конституционного Суда РФ, касающиеся реализации принципа состязательности в уголовном судопроизводстве. Москва : Юрлитинформ, 2011. 288 с.
 9. Гловюк І. В. Деякі питання визначення категорії «кримінально-процесуальна функція» / Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності : матеріали III Міжнар. наук.-прак. конф. «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», присвяч. 10-річчю Міжнар. гуманіт. ун-ту. Одеса, 2011. С. 102 – 105.
 10. Бородинова Т. Г. Обвинение и защита: проблема равных возможностей. Журнал российского права. 2005. № 2. С. 35 – 43.
 11. Бородинова Т. Г. Сторона защиты и ее функция в судебных стадиях уголовного судопроизводства : монографія. Москва : Рос. акад. пра-восудия, 2010. 207 с.
-

Чичкань А.О., студентка 4 курсу, група СРГ-171,
факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Шакун Н.В.**, к.філос.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: chichkansha@ukr.net

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Процес гри являє собою особливу діяльність, що розквітає в дитячі роки і супроводжує людину протягом всього життя. В історії людства, саме ігри виконували важливу роль, були важливою складовою формування особистості, виховання людини-громадянина та методом відпочинку й спілкування. Кожному етапу розвитку людського суспільства притаманне своє бачення ігрової діяльності, що, в свою чергу, доводить багатоплановість та різноспрямованість використання гри ще з давніх-давен.

У глибоку давнину дитячі ігри виникли як стихійне наслідування дій дорослих. В ігрових вправах і змаганнях підростаюче покоління готувалося до праці, полювання, війни, дотримання норм поведінки, тобто гра була суто спрямована на процес виховання та розвиток певних рис особистості, що безпосередньо допоможуть у майбутній як професійній так і життєвій діяльності. Історичних досліджень ігрової діяльності дорослих як таких не має, але існує науково доведена думка, що ігри, спрямовані для старшого віку, в давнину, мали суто розважальний характер.

Тема значення ігрової діяльності в культурно-дозвіллевому просторі цікавила вчених з різних галузей науки. Зокрема, у педагогічній науці, явище гри розглядається як головний аспект процесу виховання й навчання; ігри є своєрідними помічниками для здобуття професійних навичок і закріплення практичних вмінь. У психології, ігри розглядаються як сукупність форм та методів дослідження особистості, включаючи корекцію, діагностику, терапію, також гра є основним елементом психологічного тренінгу, що є сучасною формою роботи з різними групами клієнтів. У культурології та філософії, гру розглядають як спосіб людського буття, засіб розуміння навколишнього світу, досліджується аксіологічне підґрунтя гри та культурологічна цінність ігрового явища.

У свою чергу, маємо зазначити, що загальноприйнятим поняттям визначення гри є те, що це є безпосередня взаємодія людей, це форма спілкування та всебічного розвитку. У процесі ігрової діяльності особистість отримує емоційне переживання, активну форму дозвілля, і в той же час, відпочинок від іншого виду діяльності та особисте задоволення.

Питанням використання ігор у навчальному та виховному просторі цікавились такі вчені, як Л. Виготський, К. Грос, А. Макаренко, А. Усова, З. Фрейд, В. Сухомлинський, Д. Ельконін та інші. Вагомий внесок у розвиток теорії гри, її психологічного та філософського розуміння зробили вчені різних напрямків роботи, як приклад Аристотель, Платон, Г. Спенсер, Й. Гейзінга, Г. Гессе, Е. Берн, та інші.

Перші витоки гри слід шукати в далекому минулому людства, і не тільки в конкретно виховному або психолого-педагогічному просторі. Розглядаючи її як окремий феномен людського буття, в її самостійному розвитку, гра має споконвічну актуальність та багатовікову історію. Історичні дослідження явища ігрової діяльності, довели, що ігри досить пов'язані з культовими обрядами, звичаями й традиціями різних народів, були улюбленим заняттям населення, формою святкування та відпочинку як дорослих, так і дітей.

Важливим джерелом слугує антична міфологія, а також епос. Цікавим є той факт, що олімпійські боги не проти були пожартувати одне з одним, і в той же час, з людьми. Ігри богів та ігри людей є детально віддзеркаленими в гомерівському епосі. Гомер описав такі ігри, як перегони на колісницях, кулачні бої, метання дисків, змагання зі стрільби з лука тощо. Також, у власному творі “Одіссея” яскраво змалював перемогу головного героя над феаками, його високі бійцівські якості та високий рівень переваги над іншими. А ця перевага, першість, сміливість, сила й винахідливість були особливою цінністю в античному суспільстві, що вкладалися в дітей з народження.

Дослідники античної культури вказували на її агональний характер. Агон – змагання за першість, боротьбу – вони вважали серцевиною культури Стародавньої Греції. Із агонем пов'язані два інших поняття, що означали силу, відмінний фізичний стан, тілесну натренованість, героїзм, звитягу в бою, і в той же час, гармонію душі й тіла, благородну людську красу, її громадянськість [1; с. 194].

Провідні філософи та педагоги Античності не обійшли увагою проблему ігор взагалі та дитячих ігор зокрема. За Платоном, ігри для дітей і молоді виконують тренувальну роль, готують їх як фахівців із певних професій і як законослухняних громадян. Людина, зазначав Платон, мусить “...із раннього дитинства вправлятися, то бавлячись, то всерйоз, у всьому, що того стосується”, а виховання має на меті “...внести в душу граючої дитини любов до того, у чому вона, коли стане дорослою, повинна бути знавцем і досягти досконалості” [5; с.403]. Про ігри для дорослих філософ відзивався досить схвально, військовим і гімнастичним іграм надавав справді державного значення. Тут і фізичне загартовування, і військова підготовка, і загалом дух суперництва, що становить основу республіканського устрою. Філософ стверджував: “По всій країні громадяни мають вступати в боротьбу одне з одним, борючись за взяття яких небудь місць, влаштовуючи засідки і загалом імітуючи військові дії” [Платон. Государство. Законы. Политика / Платон. – М. : Мысль, 1998. – 798 с; с.557].

Трішки інакше ставлення до гри мав інший видатний філософ і педагог античності, Аристотель. Він вважав, що ігри, хоча й приносять певну користь, не повинні займати в житті людини надто багато місця. Що стосується навчання, виховання дітей, то їх можна використати, швидше за все, для фізичного розвитку, починаючи з раннього дитинства. Дитячі ігри, зокрема рухливі, жваві він цілковито схвалював, вважав природними, однак зазначав, що вони повинні відповідати “гідності вільно народженої людини”, не надто втомлювати дитину і не розбещувати молодь. Аристотель вимагав від вихователів, щоб вони привчали дітей до стриманості, закликав звертати увагу на естетичний бік ігор і на те, щоб вихователі не обтяжували вихованців надмірними фізичними вправами. Загалом, ігри, як і інші виховні засоби, виступають в Аристотеля важливим елементом прополітичного прилучення дітей до політичного життя держави, становлять своєрідну процедуру, певний етап, що відкриває дітям шлях до майбутніх занять уже як громадян [7; с.153].

Аналізуючи історичні джерела на тему дозвіллево-ігрової діяльності, маємо зазначити, що видовищний характер античної, особливо давньоримської, культури був настільки яскраво вираженим, що проведення ігор, наприклад, перетворилося згодом на важливу складову внутрішньої політики. Так, новообрані римські еділи були зобов'язані, разом з іншими питаннями міського управління, вирішувати і проблему розваг міського населення (курульний еділітет як патриціанська магістратура був створений в Римі ще у 366 р. до н. е.). Зважаючи на це, кандидати на цю посаду у своїх передвиборчих “програмах” обіцяли ті чи інші видовищні ексклюзиви. Розважально-видовищний момент політики був настільки вагомий, що був прийнятий закон, проведений у 63 році до н. е. Марком Тулієм Цицероном, який, між

іншим, забороняв кандидатам на вищі посади в римській республіці влаштовувати видовища для народу з метою підкupu виборців [4; с. 5].

Слід зауважити, що в життя тогочасних європейців досить значні зміни внесла християнська віра. Одним з наслідків стало те, що дозволя європейців мало більш гуманістичний характер, а саме ігрова діяльність, яка практично не залишила в собі античних традицій та значно зменшила агональний характер її культури. Пізніше, приходили аскетизм, стовідсоткове неприйняття язичництва з його ігровими ритуалами, все більше ігор були спрямовані не тільки на фізичний, але й на інтелектуальний розвиток як дорослих, так і дітей.

Досить багато уваги приділяв дитині, дитинству та проблемі ігор, видатний теолог та однин із засновників церкви Августин Блаженний. Він вважав що дитячі ігри та ігри взагалі не сумісні з християнською ідеологією. Він бачив в них лише облуду, джерело конфліктів, маленький гріх, що має властивість дорослішати й збільшуватися. Він переконливо затаврував великі публічні ігри Античності. Для отця християнської церкви було неприйнятним уже те, що ці ігри мали язичницьке походження, пов'язувалися із жертвопринесенням, неприпустимими для християнина ритуалами. Гладіаторські бої – і тут мислитель цілком мав рацію – суперечили елементарним нормам моральності й людяності. Помилка полягала в тому, що жорстокість, брехня та інші негативні риси ігор Августин абсолютизував, переносив на кожен гру, навіть дитячу, а відтак – виключав із виховної практики [3; с.82]. Зауважимо, що ігрова культура в часи Античності та Середньовіччя закордоном вражає своїм розмаїттям та науково-історичним обґрунтуванням. Як вже було зазначено, тогочасні вчені звертали увагу на дану тему, тому й часто змальовували у працях як діти грали в піжмурки, доганялки, квача, хованки, чехарду, а також у м'яча, кеглі, воланчики, бабки, кості та багато інших ігор знайомих нам і сьогодні. Дорослі, у свою чергу, грали в ігри, що сприяють їх фізичному і духовному розвитку, отримували можливість відчувати себе членами певного соціуму – міста, села тощо.

Вважаємо доцільним звернути увагу на історичні моменти ігрової діяльності на території України. В часи європейських лицарських турнірів, на українській землі зразком особливого виду лицарства були козаки-запорожці – оборонці України, які, готуючись до захисту Батьківщини, змагались в іграх бойового характеру. Що стосується дитячої категорії, то будь-яке зібрання дітей супроводжується ігровою діяльністю. Змагались у стрільбі з луків, метанні сніжок, катанні на санчатах, лижах, ковзанках. Народна виховна мудрість емпірично передбачала розв'язання важливих технологічних завдань формування особистості дитини. Зокрема засобами народної гри виводили маленьку людину з її реального побутового повсякденного життя, запобігали складанню стереотипів сумніву і недовіри до своїх сил. Через гру дитині надавалася змога заявити оточенню про свій позитивний потенціал. Саме у грі, вправи активізували рухливість розвивали процеси мислення, викликали в неї позитивні емоції [8].

Досліджуючи історично-культурні аспекти формування ігрової діяльності, вважаємо за потрібне звернути увагу на наукові дослідження гри видатного нідерландського філософа та історика культури Й. Гейзінги. Він описує гру з культурологічної точки зору, розглядає норми та функції гри, стверджує, що гра є однією з невід'ємних частин людського існування. Гра є старшою за культуру, оскільки остання асоціюється з людиною. Також, вчений у своїх працях описує співвідношення гри з різними культурними та біологічними чинниками життя людини. Гейзінга наводить таке її визначення: “Гра є добровільна дія або заняття, яке здійснюється в середині встановлених меж місця і часу за добровільно прийнятими, але абсолютно обов'язковими правилами з метою, яка міститься в ньому самому, і яке супроводжується почуттями напруження і радості, а також свідомістю “інакшого буття”, ніж “повсякденного” життя. Філософ пише, що гру абсолютно неможливо заперечувати. Гра починає бути грою для людини, лише тоді коли в грі окрім матеріального аспекту з'являється аспект духовний. Саме ці два чинники відкидають поняття детермінізму в грі і роблять її можливою [6; с. 41].

На початку ХХ століття популярними науковими доведеннями сутності гри, були не тільки Й. Гейзінги, а й К. Гроса. Відповідно до його уявлень, гра – вічна школа поведінки. Грос

розглядав ігри дітей як підготовку до майбутньої трудової діяльності, до життя, як засіб природного самовиховання дитини. Він стояв на позиції закріплення і розвитку спадкових (відтворювальних) форм поведінки у іграх, критично ставився до теорій відпочинку та надлишку нервових сил. Пояснюючи свою теорію гри, він виходив з “принципу розряду”. Уся сутність концепції К. Гроса, таким чином, зводилася до заперечення рефлекторної природи і до визнання спонтанності (непередбачуваності) розвитку за рахунок “розряду внутрішньої енергії в організм”. За Гросом – розвиток гри дитини йде за рахунок внутрішніх сил та енергії, а у грі вправляються лише інстинкти [2; с. 11].

Аналізуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що ігрова діяльність мала свою актуальність більше ніж тисячу років назад. Грали в ігри як дорослі так і малі. Її витoki, походження слід шукати в ритуалах і обрядах, пов’язаних із культом богів. Гра бере свій початок ще з часів античності, і несе за собою дух боротьби й змагання. Пізніше, в ігри вкладали не просто розважальний характер, а виховну сутність що надавала дітям всебічний розвиток. Цікавим є той факт, що тогочасні ігри передавалися від покоління до покоління та зберегли зміст і форму до наших днів. Вивчаючи історичні виміри гри, ми звернули увагу, що вчені різних напрямків наукової діяльності трактують ігри відповідно до свого фаху, і кожне твердження, вкотре окреслює багатогранність використання гри, різноманітність її функцій та завдань, широту її застосування й багатовікову актуальність в житті народу.

Список використаних джерел

1. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / Л. Винничук. – Москва: Высшая школа, 1988. – 496 с.
2. Войцях Т.В. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти: [навчально-методичний посібник] – Черкаси: Черкаський ОПОПП, 2014 р. – с.92.
3. Год Б. Ігри в житті й вихованні середньовічного європейця / Борис Год. // Педагогічні науки. – 2012. – №54. – С. 81–87.
4. Гончарова О. М. Дозвілля античності в контексті видовищної культури: ігри / О. М. Гончарова. // Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. – 2015. – С. 3–9.
5. Платон. Государство. Законы. Политика / Платон. – Москва: Мысль, 1998. – 798 с.
6. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга – Москва: Издательская группа "Прогресс", "Прогресс-Академия", 1992. – с. 464.
7. Хурдакис А. Аристотель и воспитание / А. Хурдакис // История образования и педагогической мысли в эпоху Древности, Средневековья и Возрождения: – Москва: Изд-во РУДН, 2004. – С. 137-185.
8. Історія розвитку ігрової діяльності в педагогіці. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.startpedahohika.com/sotems-855-1.html>

Шайхеева Н.В., студентка 2 курсу, група ЗМКПРп-171,
Науковий керівник: **Головко О.М.**, к.ю.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: natali.sheik@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНОЛОГІЧНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ АГРЕСИВНО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Поняття агресивно-насильницької злочинності, як окремого виду, зустрічається в кримінології дуже нечасто. Кримінологічна наука виділяє сьогодні тільки насильницькі злочини, визначаючи їх найбільш небезпечними. Вони посідають окреме місце в науці та стосуються майже кожного розділу Кримінального кодексу України.

Злочинність в Україні набрала більших обертів, а агресія, агресивність, насильство, лють та ненависть стали супроводжуваними явищами будь-якого виду кримінальних діянь. Тому, постала необхідність у виокремленні поняття агресивно-насильницької злочинності.

Насильницькі злочини та агресивно-насильницьку злочинність досліджували такі кримінологи як: В.В. Лунеев, Ю. М. Антонян, О. М. Джужа, Д. А. Шестаков, В. Н. Кудрявцев, О.Г. Фролова, А. Н. Костенко, С. М. Іншаков, Г. А. Аванесов, К. В. Корсаков. Частково їх праці відображені в списку літератури, що додається до цих тез.

Поняття «наси́льство» включає в себе вчинення негативних, активних дій, які безпосередньо спричиняють фізичну, психічну, моральну або іншу шкоду наслідком якої страждання особи. Майже завжди разом із насильством існує агресія. Цей стан є небезпечним для самої людини, яка в ньому перебуває, і для суспільства в цілому [3, с. 22].

Агресія – це тип поведінки особи, що виражається у фізичних діях чи у словесній формі, наслідком яких може бути завдання шкоди іншій особі у вигляді фізичного чи психічного (в окремих випадках сексуального) насильства. Агресивність - це риса особи, яка може виявлятися у девіантній поведінці, може бути постійною ознакою характеру, або виникає за певної ситуації. Між цими визначеннями є різниця, агресія – це ситуативний стан, а агресивність – постійна риса характеру, проте вони є постійними складовими поняття агресивно-наси́льницької злочинності [2, с. 275].

Отже, агресивно-наси́льницька злочинність – це кримінально – правове та суспільно-небезпечне явище, що включає в себе протиправні, умисні дії, які супроводжуються агресією, люттям та ненавистю до певної особи чи суспільства в цілому, спрямовані на вчинення шкоди та за які передбачені кримінально-правові санкції. Агресивно-наси́льницька злочинність має певні ознаки. До цих ознак належить: злочинна мотивація (ненависть, лють); деструктивна поведінка, нанесення різного характеру шкоди; вчинення злочинів тільки з прямим умислом; вчинення психічного, фізичного, сексуального насильства.

До видів агресивно – наси́льницьких злочинів можна віднести злочини проти життя та здоров'я осіб (різні види вбивств; доведення до самогубства; різні види тілесних ушкоджень; побої і мордування; катування; різні види погроз; наси́льницьке донорство) [6].

Другим видом агресивно-наси́льницької злочинності є злочини проти волі, честі та гідності особи. До них можна віднести незаконне позбавлення волі або викрадення людини, захоплення заручників, підміна дитини, торгівля людьми (чи інша незаконна угода щодо особи), експлуатація дітей [6].

Третім видом такої злочинності є злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Такими злочинами є: зґвалтування, наси́льницьке задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом, примушування до вступу в статевий зв'язок. Дані види агресивно-наси́льницьких злочинів особливо небезпечні. В них присутні три види насильства (фізичне, психічне, сексуальне), а наслідки несуть непоправну шкоду жертвам [6].

Четвертим видом агресивно-наси́льницьких злочинів є деякі злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. До них можна віднести: примушування до участі у страйку; незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь; перешкоджання здійснення релігійного обряду. П'ятою категорією агресивно – наси́льницьких злочинів є злочини проти власності. До них відносяться: грабежі, розбої, вимагання, умисне знищення чи пошкодження майна або погроза його знищення. До злочинів цієї категорії можна також віднести злочини проти громадської безпеки (злочини проти громадського порядку та моральності; злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів) [6].

Останніми видами агресивно-наси́льницької злочинності є військові злочини та злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного порядку. Ці кримінальні діяння мають велику суспільну небезпеку. Вони вчиняються з жорстокістю, а їх наслідками є велика кількість жертв. В системі злочинності вони займають особливе місце через те, що військові та воєнні злочини вчиняються за особливої обстановки (збройні конфлікти, воєнний стан і т. п.).

Вищезазначені види агресивно – наси́льницьких злочинів говорять про актуальність їх відокремлення і створення окремої класифікації, наприклад за насильством, за психічним станом особи (вчинення злочину у стані афекту або через необережність), за корисливою чи некорисливою метою вчинення агресивно-наси́льницького злочину, а також необхідна окрема класифікація воєнних та військових злочинів у контексті агресивно-наси́льницької злочинності.

Для повної кримінологічної характеристики та розуміння агресивно-наси́льницької злочинності необхідно визначити детермінанти агресивно-наси́льницької злочинності.

Детермінанти агресивно - насильницької злочинності - це криміногенні явища та фактори, що формують і пояснюють причини та умови існування злочинності, а також скоєння конкретних агресивно - насильницьких злочинів. Детермінанти агресивно - насильницької злочинності можна розділити за характером суб'єктивних і об'єктивних діянь. Об'єктивний характер носять ті чинники, що не залежали від бажань особи. Наприклад, вони могли виникнути в результаті історичних подій або стихійних лих. В конкретному значенні це можуть бути економічні кризи, збройні конфлікти, екологічні катастрофи, природні лиха (землетрус, урагани, шторми) і т. д. Дані ситуації не можливо усунути миттєво, проте вони є чинниками, що можуть спричинити агресивно - насильницькі злочини (мародерство, грабежі, крадіжки) [4, с. 100].

Детермінанти за характером діянь являють собою особистісні характеристики, що формують індивідуальні якості особи. Ці якості (здебільше негативні) проявляються в емоційних станах, у постійній поведінці особи, образі життя і моделі поведінки. Суб'єктивні чинники, що провокують вчинення агресивно-насильницьких злочинів є прагнення, цілі та злочинна мотивація суб'єкта. Цей вид детермінант агресивно-насильницької злочинності може формуватися із зовнішнього оточення особи або її виховання. Наприклад, особи, що зловживають алкогольними напоями часто стають суб'єктами злочину (побутові конфлікти, які можуть закінчитися тілесними ушкодженнями або вбивством). Отже, детермінанти агресивно-насильницької злочинності пояснюють причини та умови її формування та існування [5, с. 63].

Враховуючи вищезазначене можна зробити такі висновки:

1) Виділення агресивно-насильницької злочинності як окремої категорії є результатом дослідження причин та умов вчинення насильницьких злочинів, а також чинників, що сприяють їх скоєнню.

2) Агресивно-насильницьку злочинність можливо класифікувати з огляду на за: характером насильства, за метою та мотивом вчинення злочину, за окремими видами злочинів (виходячи з родового об'єкту) зазначених у Кримінальному кодексі України.

3) Від детального та ретельного вивчення проявів агресії, агресивності, насильства залежить можливість протидії девіантній поведінці, а також визначення спеціальних заходів, що допоможуть у викоріненні причин та умов агресивно-насильницької злочинності.

Список використаних джерел

1. Аванесов Г.А. Кримінологія. М.: МАУП, 2006. 363 с.
2. Образцов В. А. Криминалистическая психология. М.: Юнити, 2002. 448 с.
3. Луняк М. О. Кримінологічна характеристика психології злочинця та її профілактика. Ніжинський державний педагогічний університет ім. М. Гоголя, 2004. 75 с.
4. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений. Х.: Вища школа, 1983. 128 с.
5. Золочевская Е. Е. Мотивация преступного поведения. Сибирский торгово-экономический журнал №8, 2007. 64 с.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341 -III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

ПРОБЛЕМА ІСТИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Проблемі встановлення об'єктивної істини у кримінальному процесі приділялась значна увага в юридичній літературі. Витоки проблеми пошуку істини у сфері правосуддя беруть свій початок з глибин народної мудрості, відомі з часів звичаєвого права та античної правової думки, знаходять розвиток в часи козацької доби. Як зазначалось ще в римських юридичних афоризмах, право є мистецтво добра і справедливості (*Jus est ars boni et aequi*).

Але на сьогоднішній день проблематика встановлення істини є однією з найбільш складних і невирішених. З приводу того, чи встановлюється у кримінальному процесі істина, чи ні, і до якої істини має прагнути суд, думки вчених відзначаються багатим розмаїттям: від визнання задачі встановлення істини принциповим положенням та приєднання до дефініції «істини» таких категорій як «абсолютна», «матеріальна» чи «об'єктивна» до категоричної відмови від використання в процесуальному розумінні категорії «істина».

Слід погодитися з думкою В. Т. Нор, який констатує, що під об'єктивною істиною в кримінальному процесі слід розуміти точну і повну відповідність об'єктивної реальної дійсності висновкам слідства й суду про обставини кримінальної справи, правову кваліфікацію діяння та покарання винних у вчиненні злочину [1, с. 23].

На думку М. С. Строговича, матеріальна істина в кримінальному процесі є відповідність висновку, до якого дійшов суд, тому, що мало місце в дійсності [2, с. 17]. Конкретизуючи свою позицію, М. С. Строгович стверджував, що поняття матеріальної істини відноситься до встановлення фактів, обставин справи, але не до їх юридичної оцінки і кваліфікації як результату застосування судом права [2, с. 18].

А. Ф. Лубін зазначає, що теоретичні і практичні уявлення про мету кримінально-процесуального доказування повинні дрейфувати від абсолютної і об'єктивної істини до істини відносної і суб'єктивної, далі взагалі – до прагматичного умовчання про мету доказування [2, с. 27].

В. П. Гмирко, намагався сконструювати концепцію доказування з позиції юридичної технології «заміщення» певної «життєвої» події епістемологічними (знанневими) одиницями – «фактами», а відтак «виготовлення» на їхній основі спеціальних форм – шуканих юридичних конструкцій, потреба в яких зумовлена конкретикою вироблення відповідних юридичних рішень на загал [4, с. 7].

Розкриваючи концепцію істини, В. Т. Нор, констатує: незважаючи на те, що законодавець при регламентації процесу доказування не вживає термін «істина», реалізація у кримінальному процесі принципу встановлення (дослідження) обставин справи повно, всебічно і об'єктивно є необхідною умовою і наслідком її досягнення; досягнення об'єктивної істини – це мета діяльності органів, на які покладено вирішення завдань кримінального судочинства, і принцип (засада) кримінально-процесуального права; принцип істини незмінний і незамінний фундамент, основа правосуддя у кримінальних справах. Без нього правосуддя неможливе. Без нього воно втрачає свою конститутивну ознаку – справедливість. Відмова від принципу встановлення (досягнення) істини у кримінальному судочинстві є відмовою від правосуддя. Саме тому є підстави розглядати встановлення істини у кримінальному судочинстві не лише як його принцип, але й як юридичний заповіт (завіт) для сущого і майбутнього судочинства, насамперед у кримінальних справах [1, с. 25].

Процес доказування – це процес встановлення об'єктивної істинності вже сформованого, висловленого судження. До початку доказу, – підкреслюють філософи В. П. Єременко та Г. М. Іванова, – деякі судження у вигляді тезису виступають як такі, і сам доказ змінює не зміст цього судження, а наше ставлення до нього. Якщо доказується достовірність

судження, то для суб'єкта об'єктивна істинність цього судження є цілком встановленою. Коли ж докази доходять тільки до обґрунтування імовірності більшого або меншого ступеня, то об'єктивна істинність судження не є виявленою, але можливою [5, с. 27].

Запровадження змагальних засад у кримінальне правосуддя не скасовує принципу публічності і не відмінює обов'язок суду встановлювати істину, а надає йому лише більше можливостей для використання активності сторін в досягненні цієї мети. Слід звернути увагу на такі положення чинного КПК України: суд досліджує докази безпосередньо (ч. 1 ст. 23); не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду (ч. 2 ст. 23); головуючий у судовому засіданні... спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 321); суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання (ч. 2 ст. 332); обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені (ч. 2 ст. 349); головуючий має право протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей (ч. 1 ст. 351); суд зобов'язаний контролювати хід допиту свідків (ч. 3 ст. 352); після допиту свідка йому можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, а також головуючим та суддями (ч. 11 ст. 352); за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку (ч. 1 ст. 356); речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження (ч. 1 ст. 357); протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження (ч. 1 ст. 358) тощо [6, с. 30].

Отже, на нашу думку, під істиною в кримінальному процесі слід розуміти відповідність висновків особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, суду щодо всіх суттєвих фактичних обставин справи (події злочину, винуватості особи тощо) тому, що мали місце в дійсності.

Аналізуючи поняття істини, звернемося до етимолого-семантичного аналізу поняття «об'єктивна істина».

Об'єктивна істина – це не просто відповідність наших суджень реальним фактам і подіям дійсності (істина по суті), а така істина, яка підтверджена сукупністю достатніх та належних до справи, допустимих і достовірних доказів, зафіксована у публічних юридичних рішеннях, що дає можливість в подальшому її сприйняття іншими суб'єктами в інших координатах простору і часу, доступу до її змісту доказової складової усіх зацікавлених у справі учасників процесу та суб'єктів, що здійснюють нагляд, процесуальний контроль та правосуддя.

Отже, при встановленні об'єктивної істини, можна виділити декілька елементів:

- предмет доказування, тобто коло обставин, що підлягають встановленню;
- засоби доказування – фактичні дані, що мають належність до справи, допустимість та достовірність таких даних;
- суб'єкти доказування – особи, на яких покладається обов'язок встановлення об'єктивної істини – слідчий, орган дізнання, прокурор, обвинувач, суд;
- процес доказування – процес (діяльність) зі збирання, дослідження, перевірки, оцінки та використання доказів.

Тобто, з одного боку – встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні є результатом діяльності сторони обвинувачення і сторони захисту за сприяння суду шляхом

створення необхідних умов для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків; з іншого боку – є гарантією реалізації принципу справедливості покарання.

Список використаних джерел

1. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Л.: Вищ. шк., 1978. 112 с.
2. Строгович М. С. Избранные труды: В 3 т. Т. 3. Теория судебных доказательств. М.: Наука, 1991. 300 с.
3. Лубин А.Ф. О цели доказывания в уголовном судопроизводстве / А.Ф. Лубин. Пятьдесят лет кафедре уголовного процесса УрГЮА (СЮИ): материалы междунаро. науч. – практ. конф.(г. Екатеринбург, 27–28 янв. 2005 г.): В 2 ч. Екатеринбург, 2005. Ч. 2. С. 27–32.
4. Гмирко В.П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. С. 7–8.
5. Єременко В. П. Філософія істини в теорії права. Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. Д., 2000. № 1. С. 27-29.
6. Антонов К. В., Сачко О. В., Тertiшник В. М., Уваров В. Г. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / за заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тertiшника. К.: Алерта, 2015. 293 с.

Шевченко К. А., студентка 1 курсу,
група ПД-181, юридичний факультет

Карпова І.Г., к. пед. н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет

e-mail: shevchenko_kat09@ukr.net

e-mail: irina.karpova.1962@ukr.net

КОБЗАРСЬКЕ МИСТЕЦТВО ЯК ВИЗНАЧНЕ ЯВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

В умовах розбудови української незалежної держави вагомими чинниками її відродження є не лише розвинена економіка, успішні реформи, стабільне внутрішнє та міжнародне політичне життя, припинення військового конфлікту, а й відродження національної пам'яті, героїчних сторінок українського народу, його культурно-історичних традицій, повернення з небуття тих сторінок і подій історії, що здатні виховати сучасну молодь у патріотичному дусі, повазі до Батьківщини. Однією із таких сторінок минулого є історія кобзарства в Україні.

Кобзарі (лірники, бандуристи) та їх творчість відомі ще зі слов'янських часів. Кобзарі оспівували героїчні сторінки слов'янського та українського народів, тим самим зберігаючи культурно-історичний, духовний генофонд українського народу, будили в ньому національну свідомість, закликали до єдності, згуртованості, боротьби з ворогами.

Імена перших кобзарів (Чурило, Тарашко та ін.) зафіксовані у польських середньовічних хроніках XV-XVI століть. Популярним було кобзарське мистецтво на Запоріжжі, у Запорізькій Січі. Відомо, що кобзарським мистецтвом захоплювались навіть при царському дворі. Джерела загадують імена придворних кобзарів і бандуристів Івана, Дениса, Г. Любистка, Є. Санкевича, І. Павлова та ін. [3]. Для підготовки кобзарів-професіоналів поруч із гравцями на інших музичних інструментах, а також співаків у гетьманській столиці Глухові протягом 30-50-х років XVIII діяла так звана Глухівська співоча школа.

З XVIII ст. в Україні на зразок середньовічних ремісничих цехів існували кобзарські цехи (на Чернігівщині, Полтавщині, Харківщині), що об'єднували народних співців. Керував цехом цехмайстер, цехи набирали учнів, мали власне господарство, органи управління, касу, печатки, суд. Відомими кобзарями того часу були А. Шут, С. Яшний, О. Вересай, І. Кравченко-Крюковський, Ф. Холодний, С. Кошовий, А. Ладжа, А. Никоненко, І. Стрічка [3].

Про високу оцінку кобзарського мистецтва науковцями того часу та прогресивною громадськістю України свідчить той факт, що у 1902 році народних музикантів П. Гащенка, П. Древиченка, М. Кравченка, І. Кучугуру-Кучеренка, Т. Пархоменка та ін. з ініціативи Г.

Хоткевича запросили виступити на 12 археологічному з'їзді у Харкові, що сприяло зростанню зацікавленості кобзарським мистецтвом.

Кобзарська тематика прослідковується у творах Т. Шевченка, М. Гоголя, М. Лисенка та багатьох інших талановитих діячів української культури. У 1909 році Г. Хоткевич видав перший підручник гри на бандурі, М. Лисенко, Л. Українка, Ф. Колесса зробили записи народних дум, О. Сластьон – замальовки українських кобзарів [3].

Історичні пісні, думи, билини, що виконували українські кобзарі, були справжньою квінтесенцією найкращих героїчних сторінок української історії, діянь її видатних гетьманів, козацьких ватажків, які боролися з турецько-татарськими поневолювачами, польськими, угорськими, німецькими та ін. загарбниками.

Не випадково тому радянська влада в період утвердження тоталітарного сталінського режиму наприкінці 20-х-на початку 30-х рр.. ХХ століття вдалася до нечуваного варварства – фізично знищила 337 українських кобзарів і лірників, зібравши їх на початку грудня 1930 року у Харківському оперному театрі на З'їзді народних співців Радянської України, а одразу після З'їзду знищила їх, розстрілявши поблизу ст. Козача Лопань.

Кобзарство Чернігівщини - це окрема цікава сторінка з минулого культурно-історичної спадщини Сіверського краю, вивченню якої присвятили свої праці П. Куліш, М. Лисенко, О. Малинка, В. Ємець та ін. дослідники [1]. Оскільки тема кобзарства завжди була пов'язана з волелюбними прагненнями українського народу, цілком слушно, що ще за часів царської Росії ця тема досліджень не віталась урядом, про що слушно зауважив засновник української класичної музики М. Лисенко, підкреслюючи, що наукові розвідки з історії музично-етнографічної спадщини в Україні практично відсутні [1, с. 3].

Разом із тим у ХІХ столітті поволі починаються наукові розвідки теми кобзарства. Так, П. Куліш у праці “Записки о Южной Руси”, аналізуючи творчість кобзаря з Чернігівщини Андрія Шута, підкреслює, що кобзарство є важливим чинником у формуванні окремих рис менталітету українців [3], що розкриваються через козацькі думи видатного народного співака (“Про вдову та її синів”, “Про Ганжу Андибера”, “Про Хмельницького і Барабаша”, “Дума про Білоцерківський мир і війну з поляками” та ін.) [2, с. 146].

Помітний доробок у проблему історії кобзарства на Чернігівщині зробив В. Ємець, дослідивши музично-педагогічний досвід фундатора чернігівської кобзарської школи А. Шута, який виховав близько 30 музикантів. Інший дослідник кобзарства Чернігівщини О. Малинка вперше дослідив кобзарські осередки на Чернігівщині (Чернігово-Менський, Сосницький та Глухівський), а також здійснив систематизацію кобзарської творчості чернігівських співців (зокрема, бандуристів), поділивши їх твори за жанрами: думи та історичні пісні, псалми, сатиричні та побутові народні пісні; дослідив систему навчання, властиву чернігівській кобзарській школі [2, с. 146-147].

Кращі традиції українського кобзарства продовжуються і в наші дні. Чернігівщина є місцем проведення всеукраїнських фестивалів кобзарського мистецтва “Вересаєве свято”, “Кобзарський майдан у Чернігові”, Всеукраїнський конкурс бандуристів-хлопчиків та юнаків “Кобзарська юнь України” та ін. [2, с. 177]. Науковцями піднімається питання, враховуючі значний музично-кобзарський досвід Чернігівщини, про створення у Чернігові Чернігівського державного музичного інституту українського кобзарства.

Список використаних джерел

1. Васюта О. Кобзарське мистецтво Чернігівщини в окремих працях Пантелеймона Куліша, Миколи Лисенка, Олександра Малинки та Василя Ємця. Чернігів, 2002. 25 с.
2. Васюта О. П. Музична культура Чернігівщини - тезаурус України : наукові праці з історії та теорії розвитку музичної культури Чернігівщини. Чернігів: Видавець Лозовий В. М. 2012. 232 с.
3. Кобзарство. Енциклопедія сучасної України : http://esu.com.ua/search_articles.php

НАСИЛЬСТВО В ЖИТТІ

У загальноприйнятому значенні, під насиллям розуміють незаконне використання сили, тобто примусовий, проти волі іншої особи вплив на неї. Поняття "насилля" використовується у правовому і філософському значеннях. Так, А. А. Піонтковський зазначав, що "насильницький вплив на особу полягає у будь-якому примусі її до дій, які суперечать її бажанням". У філософському сенсі, насилля є формою необмеженого, довільного панування. Воно пов'язане з виявом свавілля, яке орієнтоване на персону у виді природної агресії. Але посилення на природну агресію аніскільки не знімає відповідальності з людини за вияв насилля та його наслідки.

Вітчизняні вчені класифікують насильницькі злочини на такі основні групи: 1) насильницька корислива злочинна діяльність: грабежі, розбої, вимагання, корисливі вбивства, бандитизм; 2) насильницька злочинна діяльність, що здійснюється без корисливих спонукань: умисне вбивство, тілесні ушкодження та побої, доведення до самогубства, хуліганство та інші насильницькі дії, спрямовані на особу, громадський порядок і управління; 3) статеві злочини; 4) злочинна діяльність проти особи, що скоюється без насильства: наклеп, незаконне позбавлення волі, викрадення чужої дитини і т. ін.

Беручи за основу даний поділ, зробимо злочини насильницької спрямованості, які є найбільш небезпечними і посягають на життя та здоров'я особи, а саме: вбивство, умисні тілесні ушкодження, хуліганство, звалтування. Спільним для цих злочинів є насильницькі дії або погрози їх застосування.

Головною ознакою віднесення злочину до насильницького є спосіб здійснення насильства. При цьому необов'язково, щоб фізичне насильство чи погроза його застосування були самі по собі злочинні. Звідси - усвідомлення злочинцем суспільно небезпечного і протиправного характеру своїх дій, тобто всі насильницькі дії мають умисний характер і мають підвищену суспільну небезпеку.

У житті насильство часто проявляється як комбінація насильницьких дій, які складно виокремити. Просимо пам'ятати, що поруч із "життєздатними" старими й поширеними формами насильства постійно з'являються нові, зокрема невидимі, "потаємні" форми насильства. Тож не сприймайте дану таблицю як вичерпний перелік.

Корені сучасного насильства психологи вбачають також у тому, що соціальне життя проходить в умовах жорстокої та насильницької регламентації. Прояви насильства спрямовані на демонстрацію власної сили, свого контролю над жертвою. Саме так кривдник намагається вирішити особисті проблеми, замінивши контроль над своїм внутрішнім світом і своєю життєвою позицією контролем над іншою людиною. Отож, агресію викликають почуття власної безпорадності, незахищеності та невпевненості в собі. Чому це відбувається? По-перше, тому, що метою домашнього насильства завжди є встановлення контролю над жертвою, коли кривдник намагається бути єдиним «розпорядником» її життя. По-друге, тому що в українському суспільстві дівчат змалечку вчать, що сім'я – найголовніше в житті жінки, а чоловік у всьому голова і йому потрібно догоджати, не перечити і, щоб не трапилося, зберегти сім'ю. Тому, на жаль, ми стикаємося зі «змовою мовчання» та прихованим осудом потерпілих від насильства в сім'ї.

За даними міжнародних досліджень кількість дітей, які щодня потерпають від насильства в сім'ї, перевищує 10 мільйонів. Щоденно в Україні фіксують близько 348 випадків насильства в сім'ї, а близько 60% жінок страждають від домашнього насильства на постійній основі.

Фактично кожна третя жінка в Україні потерпає від домашнього насильства. Чоловіки також стають жертвами домашнього насильства. Утім, у них набагато вищий ризик зазнати насильства з боку незнайомих. Жінки та діти найчастіше стають жертвами насильства з боку тих, кого вони знають. Тому серед жертв домашнього насильства частка жінок непропорційно велика.

Щороку поліція реєструє близько 150 тисяч заяв про факти насильства в сім'ї. Проте лише частину випадків зафіксовано, тож це число можна сміливо помножити на 10.

У Херсоні мінімум 40 000 жінок, літніх людей, дітей та чоловіків потерпають від домашнього насильства. Розрахунок підтверджує офіційна статистика.

Така позиція хибна. Ніхто, ніколи і ні за яких обставин не має стати жертвою домашнього насильства, бо насильство – це злочин. У суспільстві утвердилося й багато інших стереотипів щодо насильства, які перешкоджають подоланню цього явища. А, мабуть, найбільш згубно впливають на суспільну думку уявлення про те, що поодинокі випадки агресії не є насильством. Насправді досить часто поодинокі, так би мовити, випадки плавно трансформуються в систему.

Список використаних джерел

1 Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: Навч. посіб. /За заг. ред. О.М. Джужі, І.В. Опришка, О.Г. Кулика. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 2005.

2. Запобігання насильству в сім'ї. Практичний посібник для дільничних інспекторів міліції /Київ. Школа Рівних можливостей: Редакторупорядник О.В. Ляковська. К., 2004.

3. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти /Заг. ред. О.О. Кочемировська, К.: Вид-во ФОП Клименко Ю.А., 2010.

Щербак К.А., студентка 1 курсу, група КЮ-181, юридичний факультет
Науковий керівник **Козинець О.Г.**, к.і.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
katya_sh952@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВА СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

Правова система Стародавнього Китаю формувалась під впливом двох течій – етико-політичних догматів конфуціанства та політико-правових концепцій легізма, що стали визначальними факторами самого поступального розвитку права, його ідейних основ, принципів й інститутів, а також механізмів правозастосування, традиційного праворозуміння китайців.

Загальною рисою цих двох стародавньокитайських шкіл була їхня політична спрямованість, прагнення організувати життя китайського суспільства на «раціональних», «справедливих» засадах, але в різному розумінні кожної з них. Це призвело до гострої боротьби між двома школами, що в результаті закінчилася компромісом.

У розвитку права Китаю можна виділити три основні етапи, що називаються за іменем правлячих династій.

На першому етапі (XVIII-XII ст. до н.е.) в шансько-інському і ранньочжоуському Китаї головну роль у регулюванні суспільних відносин відіграли етичні норми, що визначали відношення китайського суспільства до правителя – вана. Особливість цих норм полягає в тому, що вони будувалися на шануванні батьків, старших, на преклонінні перед знатністю, на відданості вану. Вперше була обгрунтована концепція управління державою на основі закону, якого будуть дотримуватись всі: від правителя і чиновника до представника «підлого» стану. Гуан Чжень вважається основоположником легізму. У VI ст. до н.е. затверджується діяльність великого філософа Конфуція. Основна філософська ідея конфуціанства – ідея гармонії як головної умови загального космогонічного порядку, рівноваги у світі, а отже, і щастя людей. Вона містить у собі як гармонію між людьми й природою, так і гармонію між самими людьми, що виражається в їхньому поведженні, що повинна відповідати «природному порядку», тобто чесноті й моралі.

На другому етапі розвитку права, починаючи з періоду Чжаньго (V-III ст. до н.е.), підсилюється роль права з його комплексом покарань. Також цей етап пов'язаний із діяльністю таких правителів, як Чжоу (XI-III ст. до н.е.) і з періодом Чуньцю, за правління якого виник феодалізм. У цей період і було створене закінчене легістське вчення про управління

народом і державою найбільш яскравим представником легізма Шан Яном, що відстоював абсолютну владу правителя, що за допомогою суворо встановленого закону, що не підлягав обговоренню, визначав все життя підданих. Шан Ян був переконаний, що неможливо існування людей без жорстких покарань, наполягав на колективній відповідальності, що забезпечить «гарне управління». Інший теоретик легізму – Хань Фейцзи порівнював людей із собаками і тиграми, що отримують вигляд людини тільки під загрозою покарання. Легісти відмовлялись визнавати існування будь-якого зв'язку між мірою покарання і тяжкістю скоєного злочину. Жорстоке покарання зазнавали особи, що здійснили навіть незначне порушення.

На останньому етапі формування, що пов'язаний із правлінням династії Хань (III ст. до н.е. – III ст. н.е.) легізм став офіційною ідеологією першої китайської держави Цинь (221-207 рр. до н.е.), а легісти прийшли до влади, втілюючи у життя всі свої правові ідеї, за допомогою сили спробували витравити із масової свідомості конфуціанські догмати за допомогою знищення конфуціанських книг. На цьому етапі формальної перемоги конфуціанства – відбувається злиття легізму й конфуціанства в нове вчення – ортодоксальне ханьське конфуціанство. Згідно з ним керівною ідеєю є ідея нерівності людей – у сіспільстві, сім'ї, побуті залежно від станових, рангових, вікових, майнових та інших відмінностей. Непорушності цих розходжень повинна була служити ретельна регламентація поведінки людей у суспільстві, родині за допомогою твердих моральних норм чи офіційно визнаного ритуалу. Мораль і право повинні збігатися, закони ґрунтуватися на моральних традиціях.

Ортодоксальне конфуціанство не заперечувало закону, суворих покарань, припускаючи взаємодію суворості і поблажливості. Норми панівної конфуціанської моралі повинні були насаджуватися силою, суворою карою закона («фа»), що і знайшло вираження у формулах ортодоксального конфуціанства: «там, де не достає «лі», слід застосовувати «фа», або те, що карається по «фа», не може бути дозволено по «лі», те, що дозволено по «лі», не може каратися по «фа».

Поєднання конфуціанства і легізма сприяло тому, що норми «лі» отримали обов'язковість. Це знайшло вираження у праві, в прямому перенесенні до нього цілих норм із канонізованих у той час конфуціанських творів «Чжоу лі», «І лі», «Лі цзи», в яких було систематизовано і закріплено норми конфуціанської моралі. Про це свідчать усі китайські кодекси, наприклад, Танський кодекс (VII ст. н.е.), що закріпив закінчену нормативну основу традиційного права. В традиційному праві збереглись легістичні положення, роль яких посилювалася правозастосовчим механізмом створеного на легістичних ідейних основах державного апарату.

Початковими джерелами права у Стародавньому Китаї були звичаї, потім звичаєве право. З'являються записи діючого права. Як засвідчують джерела, чжоусці після перемоги над царством Ін захопили інські «книги із зводами законів» і «правила ведення судових справ», які почали використовувати у сфері судочинства. Є відомості про існування в часи чжоуського Мувана Уложення про покарання (Фусін). Воно налічувало понад 3 тис. статей і передбачало кваліфіковано розроблену систему злочинів і покарань, але до наших днів воно не дійшло.

Поява писаних законів у Китаї фактично відноситься до VI-V ст. до н.е., що було пов'язане з посиленням соціального розшарування китайського суспільства. Не випадково одним із перших писаних законів був Закон про поземельний податок, прийнятий у VI ст. до н.е. у царстві Лу, що закріпив ліквідацію общинного й установа приватного землеволодіння. Посилення законодавчої діяльності в період Чжаньго «Воюючих царств», в V-III ст. до н.е., було зв'язано також із необхідністю використання закону з метою стабілізації політичної обстановки в умовах виснажливої, що не припинялася боротьби окремих китайських князівств між собою.

Одним із перших матеріальних свідчень писаних законів у Китаї став знайдений бронзовий триніжок із текстом «Огляду законів», що склався до 536 року до н.е., основою якого стало поняття «у син» - п'яти видів покарань за злочини: таврування, відрізання носа,

відрубання однієї або обох ніг, кастрація й страта, що стала найпоширенішим покаранням. Лише на рубежі V – IV ст. до н.е. з'явився один із перших зводів законів «Книга законів царства Вей».

Закони не витіснили й широко розповсюджених у всі час на общинному рівні, норм звичаєвого права, що регулювали багато сторін суспільних відносин.

Традиційне право Китаю розвивалося в основному як кримінальне право, норми якого носили як би надгалузевий характер. Саме ця галузь права була розвинута найбільш досконало. Це право було не тільки найбільш значимою частиною всієї правової культури Китаю, але й усїєї традиційної конфуціанської культури і моралі. Норми пронизували сферу шлюбно-сімейних, цивільних відносин й всіх інших. Саме в цій сфері права проявилась міжвікова суперечка між конфуціанством і легізмом. Поняття злочину в Середньовічному Китаї пов'язувалося із проявом злочинної волі людини. Правопорушник розглядалася як «низька людина», його «низькість» визначалася тим, що він виступав носієм цієї пагубної, злочинної волі, що залежно від характеру злочину могла зруйнувати або увесь світ, або порядок, гармонію в тій соціальній групі, до якої злочинець належав.

Конфуціанська засада «якщо воля добра, то людина не порушує закону» стала визначальною у ханському Китаї при визначенні міри покарання. Це було закріплено у законі 120 р. до н.е. Відповідно до цього, у китайському праві почали розрізняти злочини: скоєні навмисно, передбачливо чи випадково, або помилково. Залежно від цього й обиралась міра покарання. Також, кримінальне право брало до уваги різницю між закінченим правопорушенням і посяганням на нього. За останнє передбачалось покарання більш легке, ніж за перше. Багато тут чого залежало від волі суддів, оскільки нечіткість дії загальних принципів кримінального права, які деформувались під впливом конфуціанських догматів, сприяли цьому. Концепція «злочинної волі» визначала й зміст таких інститутів як співучасть і груповий злочин. Склалася особлива норма, відповідно до якої ватажком у злочинній групі вважалася особа, що безпосередньо замислила злочин, що спланувала його. Злочин визнавався груповим, якщо він був вчинений за попередньою змовою, у протилежному випадку учасники злочинної групи відповідали кожний за окремий злочин.

На першому плані стояли антидержавні злочини (зрада правителя, змова проти правителя, паплюження його імені), наступні – бунти, налагодження контакту з ворогом, зрада, зберігання забороненої літератури. Правом передбачалися злочини проти особи: вбивство, нанесення тілесної шкоди, образа, обман. Передбачалися і службові злочини: чиновників, військових. Каралися за зловживання службовим становищем, хабарництво, за різні проступки на службі. Військові злочини виділялись в окрему групу. Смертну кару міг призначати лише імператор.

Покарання за злочин чи інше правопорушення визначалось терміном «бао». Воно розумілось як вчинення належної відплати за скоєне – за принципом таліону, що застосовувався ще з епохи первіснообщинного ладу. Цим же пояснюється і збереження вже у класовому суспільстві звичаю кровної помсти, з яким дового і безуспішно боролись китайські правителі.

Остаточне твердження традиційної системи покарань у V-IV ст. до н.е. було пов'язане з її філософським осмисленням на основі використання сакральної цифри «п'ять». Шкала покарань містила в собі: таврування, відрізання носа, відрубання ніг, кастрацію й страту. Вона доповнювалася іншими покараннями – биттям товстими або тонкими ціпками від 100 ударів до 500 ударів (500 ударів товстими ціпками було рівносильно страти), зверненням до рабства, штрафом. Крайня жорстокість покарань, особливо при пануванні легістів у царстві Цінь, де злочинців варили в казані, виривали в них ребра, свердлили голови. Ще в шаньско-іньському Китаї, була відома особлива система символічних покарань («сян»), коли відрізання ноги замінювалося фарбуванням тушшю коліна, страта – носінням полотняної сорочки й ін. Людей карали на дорогах, площах, базарах, а того хто страчував більше людей, вважали відданим слугою. Суспільство тим самим намагалось перевиховати злочинця, виставляючи його на загальний осуд і презирство.

Сім'я в Стародавньому Китаї мала патріархальний характер. Основи шлюбно – сімейного права базувалися на конфуціанському вченні про сім'ю як про первинну соціальну ланку, що функціонує на основі природних законів про загальну систему соціального порядку. Сім'я нареченого і нареченої укладали шлюбний договір, порушення якого тягнуло за собою не тільки значні матеріальні втрати, але й покарання в кримінальному порядку. Шлюбний вік для чоловіків – від 16 до 30 років, для жінок від – 14 до 20 років. Спочатку дозволявся шлюб між родичами, але з часом такий шлюб був заборонений. Один із основних принципів шлюбного права був принцип «один чоловік – одна жінка». Але діяв він своєрідно – тільки для дружини, бо чоловік міг мати не одну жінку. Більші сімейні зв'язки стали слабшати разом із розвитком приватної власності на землю. Цей процес був прискорений політикою легістів.

Розлучення у китайському праві не тільки дозволялось, а й було обов'язковим під страхом покарання у випадку «порушення подружнього обов'язку». Якщо дружина вчинила якесь правопорушення і не каралась державаою, то її відпускали чоловікові на поруки.

Щодо спадкування, то спочатку єдиним спадкоємцем вважався молодший брат. Але потім утверджується перехід майна від батька до старшого сина, тобто подріблення майна не допускалось. Якщо у померлого не було сина, то майно переходило до його найближчих родичів.

Норми приватного права не одержали самостійного розвитку в традиційному праві. Земля в Китаї стала продаватися й купуватися, дробитися на дрібні ділянки або концентруватися у великі наділи, але які б перетворення землекористування не відбувались, приватний або колективний власник міг розпоряджатися лише правом володіння нею. Незважаючи на ранній перехід основної маси общинної землі в приватне володіння, громада ще в I ст. до н.е. могла вступати в договірні поземельні відносини як самостійна сторона, а присутність представника громади являлася неодмінною умовою при здійсненні поземельних угод. Поземельна угода заносилася червоною кіновар'ю на мідну дошку. Поряд із купівлею-продажем розповсюджений був договір оренди землі, як правило, на умовах половинщини. Широко були поширені договори наймання людей, лихварської позики, умови яких регулювалися звичаєвим правом. З метою заохочення землеробства з найдавніших часів існувало право кожного займати безхазяйні або покинуті землі. Звичай закладати дітей за борги, які ставали рабами, якщо не були викуплені протягом трьох років, існував повсюдно.

У судовому процесі в Стародавньому Китаї дуже рано стали вводитися елементи пошукового процесу. Розслідування злочинів ще в стародавності поручалося особливому чиновникові (линьши). Воно починалося із заяви або доносу в повітову управу або окружне керування. Донос, що особливо стосується крадіжки й убивства, повинен був бути точно певним, неточність спричиняла покаранню. Підлягали удавленню раби, що доносили на свого хазяїна, за винятком обвинувачення останнього в заколоті й зраді. Заборонялися анонімні доноси, засуджені по такому доносу звільнялися. Видавати своїх людей, тобто представляти в суд домочадців і рабів повинен був голова родини, у противному випадку він карався сам. Йому ж надавалося право карати своїх рабів. Повітові чиновники проводили слідство й здійснювали вирок, наприклад биття ціпками здійснювалося відразу у суді. Розслідування тяжких злочинів (заколотів, зради й ін.) передавалося в окружні управи. Одним із важливих доказів, поряд із показаннями свідків і речових доказів, здобутими в ході огляду місця злочину або огляду трупа, вважалася клятва. Діяв принцип презумпції винуватості. Широко застосовувалося винесення рішення в справі за аналогією. Тіла або голови злочинців, які зазнали страти, виставлялися для публічного огляду у відкритому полі, на ринку або у дворі палацу, якщо злочинець був чиновником.

Таким чином, на право Китаю значний вплив мали філософські течії конфуціанство та легізм, які і визначили основні поняття та сприяли формування основних норми права та галузей. Внаслідок панівної ідеології найбільша увага в Китаї приділялась розвитку кримінального права.

Список використаних джерел

1. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу. Львів.: «Світ» 2001. 384 с.
 2. Маймескулов Л.Н., Россихин В.В., Тихоненков Д.А. История государства и права зарубежных стран. – Х.: «ФИНН» 2010. 816 с.
 3. Крашенинникова Н.А. История права Востокаю. – М.: Российский открытый университет 1994. 172 с.
-

Шидловський Н.С., студент 1 курсу,
група КЮ-181 юридичного факультету
Науковий керівник: **Козинець О.Г.**, к.іст.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: elena_8067@ukr.net

ВИНИКНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙ 1921 та 1935 рр.

Обрана тема є цікавою для мене і полягає в дослідженні процесів державотворення та виникнення незалежності Польщі після Першої світової війни.

Ще під час Першої світової війни австро-німецька адміністрація створила у Польщі уряд, який проводив політику співробітництва у Німеччині та Австро-Угорщині. У Парижі було створено Польський національний комітет, який співпрацював із країнами Антанти (блок Франції, Росії, Англії, США). Після поразки Німеччини і Австро-Угорщини польський уряд і Польський національний комітет виступили за утворення незалежної польської держави. Головою (начальником) держави став Юзеф Пілсудський. Було створено законодавчий орган – Сейм, який затвердив Ю. Пілсудського головою держави та прийняв Тимчасовий закон «Про організацію верховної влади» (Мала конституція) яка складалася лише з п'яти статей і діяла два роки [1, с.247]. Одночасно було створено конституційну комісію, для розробки проекту нової Конституції, яка була затверджена у 1921 р.

Перша Конституція була ухвалена Установчим сеймом 17 березня 1921 р. Зразком слугувала Конституція Французької республіки. Основний закон складався з 7-ми розділів і 12-ти статей.

Основні її положення зводились до наступних:

1. Польща – республіка, в якій влада належить народу.
2. Законодавча влада належить виключно парламенту, який складається з двох палат (Сенат та Сейм). Парламент обирався на 5 років на основі прямого, загального виборчого права при таємному голосуванні. Активне виборче право надавалось особам від 21 року, а пасивне – від 30 років, які прожили в Польщі не менше року.
3. Закони приймалися Сеймом, а затверджувалися Сенатом.
4. Виконавча влада надавалась Президенту та уряду. Президент обирався на 7 років на спільному засіданні обох палат парламенту. Уряд (Кабінет Міністрів) призначався Президентом, але ніс відповідальність перед Сеймом. Тільки Президент видав міжнародними відносинами. Для оголошення війни та укладення миру Президент повинен був отримати згоду Сейму.
5. Конституція гарантувала свободу слова, друку, зборів, об'єднання в спілки, вибору місця проживання, недоторканість особи і помешкання, рівність усіх перед законом, свободу пересування.
6. Було введено 8-ми годинний робочий день. Передбачено забезпечення широких соціальних прав громадян, охорона материнства та дитинства, праці підлітків, безкоштовна освіта [2, с.520-521].

Ю. Пілсудського не влаштувала парламентська республіка, яка мала бути сформована відповідно до основних положень Конституції, тому він у 1922 р. склав повноваження «начальника держави», але не полишив планів керувати країною. Скориставшись ситуацією 1926 р. Пілсудський здійснив державний переворот. Але він не проголосив себе диктатором і

відмовився від посади президента республіки. Натомість отримав посаду Генерального інспектора збройних сил, а пізніше посаду прем'єр-міністра [2, с. 521].

Так, при збереженні зовнішніх ознак парламентської демократії та у прагненні легалізувати державний переворот Ю.Пілсудський вніс суттєві правки до Конституції 1921 р. Зокрема, відповідно до змін Президент отримав право достроково розпустити сейм та сенат, призначати нові вибори, видавати декрети, що мають силу закону. Сейм втратив ряд повноважень, його робота стала не постійною, а посесійною. Запроваджувалась цензура, було прийнято новий тюремний устав, створюються військово-польові суди, концентраційний табір [2, с.522].

Причиною для внесення змін до Конституції Ю.Пілсудський назвав необхідність проведення режиму «санації», т.т. оздоровлення [3, с.338].

У Польщі було багато незадоволених політикою Ю.Пілсудського, але всі прояви незадоволення придушувалися, країну охопили репресії, політичних опонентів відправляли до концентраційного табору у Березі-Картузській у Білорусії [3, с.340].

23 квітня 1935 р. було введено в дію нову Конституцію, яку підписав президент І.Мосьцицький. Вона закріпила введення режиму «санації». Конституція відкидала ліберально-демократичний лад, замінювала його на авторитарний, встановлювала президентську форму правління. Главою держави ставав президент [3, с.340].

Вона відрізнялася від попередньої тим, що основна влада зосереджувалася в руках Президента. Уряд, Сейм, Сенат, суди не ліквідовувалися, але існували під керівництвом Президента. Президент не ніс ніякої юридичної відповідальності за свої дії, а був відповідальний лише «перед Богом та історією» [2, с.522].

Зі смертю свого лідера у травні 1935 р. режим «санації» спіткала криза. Вибори до парламенту цей факт засвідчили. Опозиційні партії звернулися до виборців із закликком бойкотувати вибори. В країні почало зростати політичне протистояння, яке почне спадати тільки наприкінці 30-х рр. ХХ ст. на той час, коли стане очевидною загроза для Польщі з боку Німеччини.

Таким чином, після здобуття Польщею незалежності після першої світової війни вона мала дуже бурхливий та насичений подіями розвиток. Від 1919 р. до 1935 р. було прийнято дві Конституції, не рахуючи Тимчасового закону про організацію верховної влади, здійснено державний переворот, запроваджено режим «санації». Всі ці ключові події не пройшли без участі Ю.Пілсудського. Його основною метою як державного діяча було відродження незалежності Польщі, захист її самостійності і прагнення зробити її сильною. Що більшою мірою йому вдалося зробити.

Список використаних джерел

1. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн. К.:Вентурі,1995. 256 с.
2. История государства и права зарубежных стран / под ред. А.В.Вениосова. Минск: Тетра-Систем,2012. 544 с.
3. История государства и права славянских народов / Авт.-сост. И.Н.Кузнецов. Минск: Новое знание,2007. 587 с.

Шпак А.В., студентка 4 курсу,
група ПР-152, юридичний факультету
Науковий керівник: **Берднік І.В.**, к.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
email: anna-shpak4344@ukr.net

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Варто зазначити, що сьогодні раціональне використання і охорона водних ресурсів є надзвичайно гострою і складною проблемою нашої держави. Питання екології водних ресурсів актуальне для всіх водних басейнів України, оскільки більшість поверхневих та підземних вод України забруднені або засмічені. Саме тому в Основних напрямках державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та підтримання екологічної безпеки визначені основні проблеми раціонального використання та охорони водних ресурсів, зокрема надмірне антропогенне навантаження на водні об'єкти, значне забруднення водних об'єктів, недосконалість економічного механізму і системи управління водокористуванням та охороною вод [1, с. 73].

В зв'язку з вищезазначеним, необхідно проаналізувати проблеми кваліфікації «Порушення правил охорони вод», оскільки на сьогодні дана тематика залишається практично недослідженою вітчизняною наукою як кримінального, так і екологічного права.

Відмічаємо, що в науці зустрічаються різні тлумачення порушення правил охорони вод (водних об'єктів). Так, відомі фахівці в сфері кримінального права В. Сташис та В. Тацій під порушенням правил охорони вод розуміють дію або бездіяльність, що є невиконанням вимог спеціальних нормативно-правових актів щодо екологічної безпеки, які регулюють питання охорони вод. Така дія чи бездіяльність на практиці може проявлятися, наприклад, у порушенні умов розміщення, проектування, будівництва, реконструкції й уведення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод; уведенні в дію нових і реконструйованих підприємств, цехів, агрегатів, комунальних та інших об'єктів, не забезпечених пристроями й очисними спорудами, що запобігають забрудненню та засміченню вод або їх шкідливій дії; скиданні у водні об'єкти відходів і сміття; забрудненні вод добривами й хімічними засобами захисту рослин тощо [2, с. 733].

В свою чергу, В. Антипов порушення правил охорони вод (водних об'єктів) трактує як дію або бездіяльність, що являє собою невиконання вимог тих нормативно-правових актів з питань екологічної безпеки, які регулюють питання охорони вод (водних об'єктів). На його думку, об'єктивні ознаки цього злочину характеризуються перевищенням лімітів і нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у води; використанням води як сировини основного виробничого призначення без дозволу спеціально уповноважених на те державних органів; садівництвом і городництвом, зберіганням і застосуванням пестицидів і добрив, влаштуванням літніх таборів для худоби в прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм і на островах; порушенням правил складування й утилізації промислових і побутових відходів, транспортуванням, зберіганням і застосуванням засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив та інших препаратів; невиконанням розпоряджень і приписів органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони та використання води [3, с. 501].

Таким чином, враховуючи вищезазначені погляди науковців, досить ґрунтовно визначила поняття порушення правил охорони вод (водних об'єктів) І. Берднік. На думку вченої порушення правил охорони вод (водних об'єктів) є дією або бездіяльністю, що полягає в невиконанні вимог певних спеціальних нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення екологічної безпеки, й тих, що регулюють питання охорони вод (водних об'єктів) [4, с. 17]. З огляду на те що ці нормативно-правові акти не належать до системи кримінального права, необхідно підкреслити, що диспозиція ч. 1 ст. 242 КК України є бланкетною.

На сьогодні за порушення правил охорони вод було ухвалено всього п'ять вироків судів. Тому, для дослідження особливостей кримінально-правової кваліфікації порушення правил охорони водних ресурсів доцільно проаналізувати єдиний вирок суду, в якому було ухвалено обвинувальний вирок, оскільки в трьох з них було затверджено угоду про примирення.

Згідно з вирокком Покровського районного суду Дніпропетровської області 15.09.2014 року ОСОБА_2, діючи умисно, з корисних мотивів, з метою незаконного штучного розведення і вирощування риби для подальшого її вилову та реалізації, пустив мальок риби до ставка, розташованого з північно-східної сторони с. Коломийці Покровського району. Після цього, ОСОБА_2, будучи попередженим про те, що не має права спускати воду з водного об'єкту без погодження спуску води з Дніпропетровським обласним виробничим управлінням водного господарства, діючи у власних інтересах, але всупереч інтересам держави, маючи на меті виловити рибу для подальшої її реалізації, вирішив здійснити злив води з вказаного водного об'єкту. Реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на порушення правил охорони водного об'єкту, порушуючи ст. ст. 51, 96 Водного кодексу України, п. 2.1. «Інструкції про порядок штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів і їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах», ОСОБА_2, діючи спільно з ОСОБА_4, якому про свої злочинні наміри не повідомив, а запевнив того, що даний ставок перебуває в його оренді та він має право на зниження рівня води даного водного об'єкту, змонтував труби для скиду води з вказаного ставка в балку, після чого, розпочав несанкціонований скид води водного джерела, а саме ставка, розташованого за межами населених пунктів з північно-східної сторони с. Коломийці Покровського району Дніпропетровської області на території Олександрівської сільської ради.

Таким чином, незаконні дії ОСОБА_2, згідно розрахунку збитків, проведеного 13.02.2014 року Державною екологічною інспекцією у Дніпропетровській області, призвели до того, що загальна площа пошкодження (осушення) дна водойми склала 29744 метри квадратні, загальний об'єм скинутої води з вказаного водного об'єкту склав 89232 метри кубічні, розмір збитків в натуральному вираженні від загибелі фітопланктону склав 0,498 т, розмір збитків в натуральному вираженні від загибелі зоопланктону склав 1,5 т, розмір збитків в натуральному вираженні від загибелі зообентосу склав 0,098 т, таким чином, загальні втрати рибної продукції склали 2,096 т, а сума збитків, заподіяних рибному господарству, внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а саме, внаслідок скиду води з рибогосподарського водного об'єкту, розташованого за межами с. Коломийці на території Олександрівської сільської ради Покровського району, у грошовому вираженні становить 43 974 гривень 08 копійок [4].

Отже, вищезазначене діяння спричинило виснаження водних джерел і створило небезпеку для довкілля.

Таким чином, ми проаналізували об'єктивну сторону складу злочину «Порушення правил охорони вод» та дійшли висновку, що на сьогодні досить складно притягнути до кримінальної відповідальності за порушення правил охорони вод, що підтверджує наявна судова практика, адже на сьогодні ухвалено всього п'ять вироків суду.

Список використаних джерел

1. Мелех Л.В. Юридична відповідальність за порушення водного законодавства як різновид гарантії законності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юрид. Збірник наук. Праць. 2013. № 1. С. 73-84.
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. 4-те вид., перероб. та доп. - Київ: А.С.К., 2005. 848 с.
4. Берднік І. В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації порушення правил охорони вод (стаття 242 Кримінального кодексу України). *Судова та слідча практика в Україні*, 2018. № 6. С. 16-22.
5. Вирок Покровського районного суду Дніпропетровської області 15.09.2014 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40482912> (дата звернення 25.11.2018)

Юр'єва І.М., студентка 2 курсу,
група ЗМКПРп-171, юридичного факультету
Науковий керівник: **Петрик О.Л.**, к.держ.упр., доцент кафедри
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: yureva_irina@ukr.net

СЛІДОВА КАРТИНА У СПРАВАХ ПРО ВБИВСТВА НА ЗАМОВЛЕННЯ

Перш ніж розглянути питання щодо слідової картини вбивства на замовлення, потрібно визначитись із загальним поняттям криміналістичної характеристики злочину (умови його вчинення, особа злочинця та інші особливості певної злочинної діяльності, які мають значення для розкриття, розслідування та профілактики злочинів). А.В. Старушкевич під криміналістичною характеристикою злочинів розуміє упорядковану певним чином сукупність даних (відомостей) про криміналістичнозначущі ознаки злочинів [1, с.10].

На думку В.К. Весельського, криміналістична характеристика злочинів належить до основних положень методики розслідування, а стосовно конкретних криміналістичних методик певною мірою є основою їх побудови. Ця характеристика визначає найважливіші положення методики розслідування злочинів. Перебуваючи у складі криміналістичної методики, вона покликана виконувати функцію побудови оптимальних методів розслідування [2, с. 112]. Що стосується вчинення вбивств на замовлення, то криміналістична характеристика містить опис: способів приготування, вчинення та приховання (етапності діяння), обстановки на місці злочину, ознак та властивостей знарядь, які використовували злочинці, особливостей слідів та їх взаємозв'язків, особливостей особи організатора, посередника, виконавця, особливостей особи жертви (об'єкта злочинного посягання), видів та розмірів винагороди та способів її надання виконавцям убивства [3, с. 399].

На думку М.В. Салтевського, криміналістична характеристика для методики розслідування має першочергове значення, оскільки вона слугує вірогідною моделлю конкретного злочину, віднесеного до певного виду. Криміналістична характеристика – це видова модель, яка дозволяє прогнозувати, будувати найбільш обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу, засобів злочину та іншого), де одним з елементів цієї характеристики поряд з іншими виступає і типова слідова картина.

Слідова картина конкретного злочину – це матеріальна й ідеальна слідова обстановка, яка відображає та зберігає різноманітну інформацію про конкретну подію злочину та особу, яка його скоїла [4, с. 148 -151]. В.О. Коновалова зазначає, що слідова картина є досить новим елементом криміналістичної характеристики та представляє собою комплекс слідів, які відображають картину події злочину, дозволяє висунути найбільш обґрунтовані версії щодо його вчинення. Автор вважає слідову картину комплексом слідів, що відображають певну поведінку суб'єкта на місці злочину. На думку авторки, поведінка людини завжди відбивається в оточуючому середовищі у вигляді комплексного особисто-регуляційного сліду. Цей слід не менш корисний для ідентифікації особи злочинця, ніж слід його пальця. Але на відміну від сліду пальця руки, слід поведінки завжди є на місці злочину та несе набагато більший об'єм криміналістично значущої інформації про особу злочинця. Велике значення слідової картини проявляється під час розслідування умисних вбивств, бо вона часто виступає ключем до розкриття злочину. Тому орієнтація на криміналістично важливі сліди, іншими словами сліди, важливі для розслідування злочинів, є особливо необхідною у системі елементів криміналістичної характеристики злочинів. Дійсно, система від аналізу окремих слідів до їх комплексу, у співвідношенні з обставинами події, дозволяє висунути найбільш вірогідні версії про скоєний злочин. Наприклад, сліди дають уявлення про подію злочину. Саме у зв'язку з цим у криміналістиці прийняті такі визначення, як “сліди підпалу”, “сліди вибуху”, “сліди крадіжки” тощо [25, с. 25-26]. Слідову картину злочину складають сліди та обстановка. Виявлення цих слідів і встановлення причинних зв'язків між ними дозволяють

побудувати картину події, побудувати вірогідні або дійсні моделі злочину, механізм його скоєння. Дослідження таких слідів або речових доказів повинно вказати на особу злочинця, особу потерпілого та обставини події, виявити інші негативні обставини і сліди приховання злочину [6, с. 238]. Г.А. Матусовський зі слідовою картиною пов'язує наслідки у вигляді змін, які детерміновані злочином і які виражені у фізичній або матеріальній шкоді. Наприклад, це характерні сліди пошкоджень, їх локалізація та певний взаємозв'язок між ними [7, с. 149].

Слідова картина вбивства на замовлення має деякі типові ознаки, що дозволяють зробити висновок про замовний характер вбивства. Наприклад, використання автоматичної вогнепальної зброї з подальшим її залишенням на місці злочину або неподалік від нього чи з подальшим знищенням транспортних засобів, на яких злочинці прибули на місце вбивства та втекли з нього. Важливість слідової картини під час розслідування злочинів, скоєних групою осіб, яскраво проілюстрував В.Ю. Шепітько. На його думку, аналіз окремих слідів на місці події і будь-яких змін в обстановці під час скоєння злочину дозволяє висунути версії щодо скоєння злочинів групою осіб або виконавцем-одинаком. Наприклад, про груповий характер злочину свідчить кількість, характер, локалізація слідів на місці події [8, с.29]. Типовість слідів визначається такими показниками, як: спосіб скоєння злочину, у тому числі характером знарядь нападу, які застосовувалися злочинцями; місцем, часом, обстановкою, мотивами злочину; наявністю зв'язків між злочинцем та жертвою, особою злочинця у плані його характерологічних особливостей. Хоча кожний злочин та спосіб його вчинення індивідуальні, аналіз певної їх категорії, у тому числі і вбивств, дозволяє відокремити в них ті однотипні елементи, які у низці ознак, що часто зустрічаються, можна віднести до типових. У цьому плані сліди, які існують ізольовано, в ході аналізу їх можливих та дійсних взаємозв'язків утворюють свого роду деталі, мозаїчні фрагменти, а інколи і цілісну модель скоєного злочину. Їх досконалий аналіз та синтез дозволяють встановити не тільки факт події, але і отримати певні дані про вбивцю, механізм скоєння злочину, в окремих випадках – про мотив та деякі соціально-психологічні особливості найманого виконавця вбивства. Згадані дані можуть бути отримані в ході аналізу слідів пальців рук або взуття (наприклад, на місці можливого перебування злочинця, де він очікував потерпілого), можливих частинок ґрунту на взутті, які дають підставу для проведення ґрунтознавчої або ботанічної експертизи, мікро- та макрочастинок вірогідно його одязі, недопалків сигарет, які дають підставу для проведення генної експертизи, а в окремих випадках – трасологічної та інших видів експертиз. За положенням тіла жертви можна зробити припущення про механізм нападу, можливий опір, боротьбу. Можуть бути виявлені сліди-нашарування на одязі як потерпілого, так і злочинця, речовина під нігтями (наприклад, з частинами шкіри або крові особи нападника) [5, с. 230-231]. Вищесказане дозволяє зробити висновок, що слідова картина тісно пов'язана з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину, тобто детермінується ними і на них вказує. Це, на нашу думку, має важливе значення для визначення характеру вбивства як такого, що вчинено на замовлення, а також для висунення версій і планування розслідування.

Наприклад, на думку М.О. Селіванова, до числа найважливіших завдань розслідування вбивств на замовлення, входить одержання відповіді на питання: чи була подія злочину? Вирішення такого питання, вважає автор, вимагає з'ясування ряду дуже істотних обставин, серед яких він називає ознаки насильницької смерті потерпілого й висловлюється про необхідність перевірки версій щодо самогубства або нещасного випадку. Матеріали справи повинні переконувати у тому, що смерть не є наслідком хвороби, старості, нещасного випадку або самогубства. Такий злочин, як убивство на замовлення, не може вважатись повною мірою розслідуваним за відсутності конкретних відомостей про особу потерпілого. Встановити ці дані необхідно не тільки для того, щоб упевнитись у наявності події злочину, але також і для забезпечення успіху у розслідуванні, точному визначенні ступеня відповідальності винного. Відомо, наприклад, що вбивство конкретної жінки, яка знаходиться у стані вагітності, поряд з іншими рівнозначними умовами потягне більш сурове покарання, ніж вбивство іншої особи [9, с.49-50]. Слідова картина вбивства на замовлення може також вказувати на причини та умови, що сприяли вчиненню цього злочину. З цього приводу М.В. Салтевський зауважує, що

слідова картина виявляє формування у злочинця антигромадських поглядів та установок, які згодом перетворюються у рішучість скоїти злочин. Інформація про це міститься саме у слідах злочину [10, с. 313]. Вивчення повного комплексу слідів на місці злочину сприяє визначенню певних особливостей та деталей скоєння злочину і висуненню версій щодо осіб, які були зацікавлені у смерті потерпілого. М.О. Селіванов не випадково зазначає, що для правильного розгляду кримінальної справи слід встановити максимально повний комплекс ознак потерпілого, який включає демографічні ознаки, у тому числі статеву і вікову належність, місце проживання, рід занять, професію, місце роботи, займану посаду, наявність або відсутність судимості. Важливо також мати уявлення про стан здоров'я потерпілого, про риси його характеру – такі, наприклад, як жадібність, агресивність, жорстокість тощо, про наявність стійких негативних звичок. Встановленню підлягають всі обставини, які належать до об'єктивної сторони складу злочину. У такому аспекті необхідні дані про спосіб вбивства, знаряддя злочину тощо [9, с. 50]. Слідова картина вбивства на замовлення взагалі перш за все важлива для з'ясування питання: чи носило вбивство замовний характер? Для його вирішення потрібно враховувати ознаки, властиві вбивству на замовлення. Це можуть бути сліди, які залишилися в ході приготування до злочину, наприклад різноманітні плани, схеми нападу на потерпілого, фотокартки потерпілого або будинку, де він мешкає. Ознаки способу вчинення вбивства, наприклад матеріальні сліди злочину, залишені на місці події виконавцями вбивства, вказують на механізм його вчинення (наявність автоматичної вогнепальної зброї, використання заздалегідь викраденого авто-, мототранспорту, певних технічних засобів або відсутність ознак пограбування, зухвалий і відкритий характер нападу тощо). Приблизну категорію слідів-ознак вбивств на замовлення називають у своїй роботі І.В. Попов та інші. На їх думку, це: відсутність очевидного мотиву вбивства; кваліфікований спосіб вбивства; знищення злочинцями слідів злочину; відсутність речових доказів, які прямо чи опосередковано вказували б на злочинця; наявність на місці злочину кинуті злочинцями вогнепальної зброї; отримання даних про стеження злочинців за потерпілим; наявність на тілі вбитого слідів контрольних пострілів або ударів; імітація самогубства, розбійного нападу, гвалтування, нещасного випадку тощо [11, с.8]. Існують ознаки, які вказують на замовний характер вбивства і на стадії приховання слідів злочину, наприклад знаряддя особистого маскування (рукавички, маски, окуляри тощо), вбивство очевидців злочину, знищення злочинцями засобів пересування або співучасників нападу тощо.

Отже, встановлення часу вчинення вбивств на замовлення повинно орієнтувати слідчого на висунення версій відносно події злочину, а також осіб, причетних до нього. Крім того, це сприятиме організації проведення невідкладних слідчих дій.

Таким чином, слідова картина вбивства на замовлення має суттєве значення для вирішення таких завдань: 1) для з'ясування характеру вбивства (тобто вчинене воно на замовлення чи ні); 2) для висунення версій відносно замовників й інших співучасників вбивства; 3) для з'ясування причин та умов вчинення вбивств на замовлення; 4) для обрання відповідної методики розслідування.

Список використаних джерел

1. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навчальний посібник. К.: Правник, 1997. 41с.
2. Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. №5.С.112-115.
3. Бородулин А.И. Расследование убийств, совершенных наемными лицами. Криминалистика. М.: ЮНИТИ, 1999. С.398-412.
4. Салтєвський М.В., Лукашевич В.Г., Глірко В.М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики.К. 1994. 180 с.
5. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія: Факт, 2001.311с.
6. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: Учебник для студентов юрид. вузов и факультетов. / Под ред. В.Ю. Шепитько. Х.: ООО "Одиссей", 2001.528 с.
7. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і факультетів за ред. проф. В.Ю. Шепитька. Харків: Право, 1998. 376 с.
8. Шепитько В.Ю. Тактика расследования преступлений, совершенных организованными группами и преступными организациями. Харьков, 2000. 88 с.

9. Селиванов Н.А. Расследование преступлений повышенной общественной опасности: пособие для следователя М.: Лига Разум, 1998. 444 с.

10. Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования): учебник. Киев: НИИРЮ Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1987. 384 с.

11. Попов И.В., Бирюков В.В., Шехавцов Р.Н. Организация расследования умышленных убийств: Методические рекомендации / МВД Украины, Луганский институт внутренних дел. Луганск: РИО МВД, 2001. 70с.

Юцевич П.О., студент 2 курсу,
група ЗМКПРп-171, факультет юридичний
Науковий керівник: **Коломієць Н.В.**, д.ю.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
Pavel94@i.ua

ЗАПОБІГАННЯ МОЛОДІЖНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В АВСТРАЛІЇ

На сьогодні в Україні немає визначеної концепції або національної програми запобігання злочинності серед молоді. Тому, як видається, досвід, здобутий у цій сфері іншими країнами, певна методика розробки програм, організація та функціонування системи запобігання злочинності серед молоді можуть бути використані в процесі побудови такої системи в Україні [1, с. 119]. Як приклад ми обрали систему запобігання злочинності серед молоді Австралії, оскільки заходи, розроблені у цій країні, на нашу думку, не потребують значних витрат для їх впровадження, збільшення правоохоронних органів або створення спеціальних органів. Їх можна розробляти на місцевому рівні, переважно за ініціативою та безпосередньою участю громадян, які і є найбільш зацікавлені у тому, щоб вулиці їхнього міста були безпечними для усіх у будь-яку годину доби.

Рівень злочинності молоді в Австралії є досить високим і має тенденцію до зростання. За даними Міністерства юстиції Австралії, у 1992 р. виявлено 90000 неповнолітніх, які вчинили злочини, а у 1998 р. їх кількість збільшилася до 150000. Кількість злочинів, вчинених цією категорією осіб, у 1992 р. становила 12 342 злочини, у 1995 – 14627, у 1998 р. – 16876. Питома вага неповнолітніх та молоді серед загальної кількості осіб, які вчинили злочини у Австралії, у 1992 р. становила 12%, у 1995 – 13, а у 1998 – 15%. З 1992 по 1999 рік найбільше зріс рівень насильницької злочинності неповнолітніх та молоді – приблизно втричі; удвічі зріс рівень злочинів проти громадського порядку, однак рівень злочинів проти власності майже не змінився. У структурі злочинності неповнолітніх та молоді переважають злочини проти власності, частка яких становить 75% всіх злочинів, що вчиняються цією категорією осіб, насильницькі злочини становлять 20% і злочини проти громадського порядку – 5%. Серед злочинів проти власності 97% становить знищення та пошкодження майна, крадіжки; розбої та грабежі неповнолітні та молодь вчиняють зрідка, хоч упродовж останніх років спостерігається тенденція до збільшення їх частки [2, с. 185].

Більшість злочинів (70-75%) вчиняють молоді особи чоловічої статі. Дівчата вчиняють злочини рідше – приблизно 25% усіх злочинів, які вчиняють молоді люди. Здебільшого це злочини проти власності (80% усіх злочинів цієї категорії) – рідше знищення та пошкодження майна (6%) та злочини проти громадського порядку (3%). [3, с. 173].

Дослідження, проведені Міністерством юстиції Австралії протягом 1990-1999 р. показали, що протиправна поведінка здебільшого спостерігається серед молодих людей, які постійно пропускають шкільні заняття, ніде не навчаються і не працюють. Тому більшість превентивних заходів, які розробляються у Австралії, орієнтовані саме на цю категорію населення [2, с. 187].

Кожного року держава виділяє кошти на такі програми з умовою, що не менше ніж 10% буде витрачено на дослідження та вивчення позитивного досвіду інших країн, здобутого у цій сфері. Кошти держави становлять приблизно половину всіх коштів, які витрачаються на

запобігання злочинності, оскільки місцеві програми та заходи фінансуються за рахунок коштів органів місцевого самоврядування та коштів, які перераховують для розробки і впровадження превентивних заходів комерційні фірми та приватні особи. Ця система фінансування є надзвичайно ефективною, тому що коштів держави постійно не вистачає на розробку превентивних заходів у всіх містах країни і процес їх виділення забирає багато часу.

Наявність у місцевих органів самоврядування власних коштів та внески бізнесових структур дають змогу швидко розробляти та впроваджувати програми запобігання злочинності з урахуванням конкретних місцевих потреб. Саме тому у Австралії ефективно функціонує багато різноманітних програм запобігання злочинності молоді, причому у великому місті, поділеному на адміністративні райони, їх може бути декілька, кожна з яких покликана допомогти молодій особі знайти своє місце у суспільстві, усунути принаймні частину причин, які штовхають її до вчинення злочину.

Прикладом великого міста, де функціонує кілька превентивних програм, може бути столиця Австралії Канберра. Це місто вирізняється тим, що в ньому проживає близько 40 різних національностей і надзвичайно багато емігрантів. Діти національних меншин відчувають дискримінацію у школі, подекуди не відвідують її взагалі. Своє дозвілля вони проводять на вулиці, порушують громадський порядок, вживають наркотики, вчиняють крадіжки. Безперечно, така поведінка притаманна не лише дітям емігрантів. У такому мультикультурному місті дуже важко створити умови для повноцінного розвитку всіх національностей, тому Центральна муніципальна рада Канберра у 1994 р. виступила ініціатором створення проекту молодіжної політики під назвою «Молодь у 2000. Інтегрована молодіжна політика у Канберрі».

Муніципальна рада передусім мала на меті залучити до створення цього проекту не лише громадськість та органи місцевого самоврядування, а молодь різних національностей. Тому проект обговорювали та ухвалювали на конференції, яка відбулася 13-14 жовтня 1994р. за участю представників державних органів, громадських організацій та молоді. Саме тут молодь мала можливість висловити свої думки з приводу молодіжної політики, яку проводять державні органи.

У 1995 р. цей проект було схвалено виконавчим комітетом Центральної муніципальної ради Канберрі. Всі програми, заплановані в межах проекту, розроблені за ініціативою молоді, тому немає потреби примусово залучати до участі в цих програмах молодь, яка потребує допомоги.

Координацією програм, які функціонують у межах проекту «Молодь у 2000», займаються департамент соціальної політики та олдермен з питань молодіжної політики. З цією ж метою у 1995р. утворено спеціальний комітет, до складу якого увійшли представники департаментів соціального захисту, освіти, економіки, спорту. Завданням комітету є управління, координація та контроль за реалізацією проекту «Молодь у 2000». Тут діють такі програми: «Подовжений день у школі» (її мета – допомогти підліткам навчитися цікаво та корисно організовувати своє дозвілля); «Продовження шкільного навчання» (мета – боротьба з пропусками шкільних занять, а також заохочення підлітків до завершення навчання); «Гарантійний план працевлаштування» (програма, створена з метою допомогти молоді у працевлаштуванні – це своєрідна служба зайнятості; цією програмою заплановано проведення безоплатних курсів для молоді, яка бажає влаштуватися на постійну чи тимчасову роботу) та «Нові перспективи» (соціальна служба для «проблемних» дітей та молоді).

Серед цих програм особливо цікавою, як нам видається, є програма «Нові перспективи», оскільки саме вона покликана допомогти «проблемним» дітям, які конфліктують удома, в школі, пропускають шкільні заняття, вдаються до крадіжок, порушують громадський порядок, перебувають у бандах, а відтак вони стоять на порозі професійної злочинності. Таких «проблемних» дітей чимало і в Україні, проте конкретної стратегії (не кажучи вже про програму) щодо допомоги цим дітям немає.

На нашу думку з «Нових перспектив» можна перейняти хоча б методіку, якщо не всю програму, для створення подібної програми в Україні. Відомо, коштів для розробки і

впровадження превентивних програм та програм допомоги «проблемним» дітям в країні немає – такої статті видатків у Державному бюджеті України на 2009 рік нам виявити не вдалося, проте можна скористатися внесками комерційних організацій та коштами місцевого бюджету.

Метою програми «Нові перспективи» є допомогти підліткам, які пропускають шкільні заняття або взагалі не відвідують школу, живуть у неблагополучних сім'ях, страждають від соціальної невлаштованості, дискримінації та етнічної ізоляції, знайти свій шлях у житті та запобігти криміналізації цієї категорії осіб.

Згідно з програмою, для роботи з молоддю безпосередньо створюють робочі групи, які складаються з 5 осіб – працівників «Нових перспектив». Головний відбірковий критерій для членів робочої групи – досвід роботи з підлітками. Це можуть бути вчителі, полісмени або консультанти у справах молоді, а також працівники соціальних служб. Наскільки це можливо, походження членів робочих груп відбиває походження групи підлітків, з котрою вони працюють: 50% – мароканці, 25% – сірійці, 15% голландці, і 10% – турки. Незважаючи на такий різноманітний етнічний склад членів групи, їхня діяльність є надзвичайно злагодженою.

Молоді люди, які бажають взяти участь у проекті, повинні зареєструватися в секретаріаті «Нових перспектив». Допомогу може дістати не тільки підліток з так званої ризикової групи, а кожен хто, її потребує. Спосіб допомоги підлітку працівники програми обирають у кожному конкретному випадку. Період участі підлітка у програмі «Нові перспективи» називається «періодом співпраці», тому що тут для досягнення успішного результату необхідно, щоб і сам підліток виявив бажання змінити своє життя, знайти своє місце у суспільстві. Цей період умовно поділяють на етапи.

На першому етапі працівник «Нових перспектив» вивчає умови життя підлітка, його оточення та поведінку. З цією метою він відвідує сім'ю підлітка, школу та місця, де підліток проводить своє дозвілля (молодіжні клуби, кав'ярні). Оскільки в цьому оточенні підліток почуває себе найвільніше, працівник «Нових перспектив» має змогу ближче з ним познайомитися та відшукати найефективніший спосіб надати йому допомогу.

Другий етап – збір інформації про минуле підлітка, що дає уявлення про його фізичний, розумовий стан та оточення, починаючи від народження. Працівник «Нових перспектив» намагається з'ясувати, хто має вплив на підлітка і як використати авторитет цієї особи у наданні допомоги підлітку. На цьому етапі підліток та працівник «Нових перспектив» спільно визначають цілі, яких необхідно досягнути в процесі їхньої співпраці.

На третьому етапі процесу співпраці працівник «Нових перспектив» розробляє та впроваджує план допомоги підлітку, який охоплює такі сфери, як сім'я підлітка, школа, робота та дозвілля. Сім'я підлітка посідає перше місце в плані допомоги – адже матеріальні негаразди, непорозуміння та конфлікти між членами сім'ї найчастіше є головною причиною його проблем – починаються пропуски занять у школі, вживання наркотиків, вчинення правопорушень. Завдання працівника «Нових перспектив» – виявити ці проблеми та спробувати їх розв'язати, і в разі потреби звернутися за допомогою до соціальних служб.

Після завершення процесу співпраці працівник «Нових перспектив» відвідує підлітка через три, шість, дев'ять та дванадцять місяців з тим, щоб з'ясувати, чи не потребує підліток допомоги. У більшості випадків підліток повертається до нормального життя і подальшої допомоги працівника «Нових перспектив» не потребує. Проте, якщо у перевихованні підлітка не було досягнуто позитивних результатів, «Нові перспективи» чи інші заклади пропонують повторну допомогу. Такий підхід вселяє у підлітка впевненість, що працівники «Нових перспектив» у разі потреби завжди готові йому допомогти [2, с.190-194; 4 с.50-51]

Аналіз «Нових перспектив» дає підставу вважати, що така програма могла б ефективно функціонувати і в містах України. Її впровадження не потребує значних державних коштів – цілком достатньо коштів місцевого бюджету. Якщо ж заохотити громадськість до участі і підтримки такої програми, то реальність її не викликає заперечень.

Список використаних джерел

1. Денисов С.Ф. Особливості та тенденції молодіжної злочинності в умовах глобалізації. Вісник Запоріжжя, 2006. №4 (37). С. 117-122.
2. Гришаев П.И. Тенденции преступности в Австралии в двадцатом веке. Актуальные проблемы буржуазной криминологии. Сборник обзоров. М.: Изд-во ИНИОН АН СССР, 1983, Вып. 3. С. 182-194.
3. Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. Київ: Істина, 2005. 264 с.
4. Козочкин И. Уголовное право Австралии. Российская юстиция. М.: Юрид. лит., 1998, № 3. С.49-51.

Ющенко М.С., студентка 1 курсу, група КЮ-182, факультет юридичний
Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, к.іст.н., доцент
Чернігівський Національний технологічний університет
e-mail: elena_8067@ukr.net

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА МАЙЯ

За довгий період розвитку людського суспільства існували різноманітні цивілізації та народності, і кожна зробила великий вклад в історію. Серед найвідоміших цивілізацій можна виділити майя.

Більшість людей, які чують слово «майя» уявляють саме Мезоамериканську цивілізацію і звичайно календар майя, але їх можна виділити із решти цивілізацій не тільки календарем, але і особливостями існування, тобто державним і суспільним устроєм.

Так, цивілізація майя є однією із найдавніших. Вона почала формуватися приблизно в II тис. до н.е. Самі майя чітко розрізняли дві великі групи населення: простолюдинів («общинник», буквально «мисливець») і знатних («син батька і матері»). Крім того, виділялися групи ремісників, купців, воїнів, чаклунів, лікарів, віщунів, жерців. У них були свої боги-покровителі та свої свята [2].

Основною одиницею політичної структури майя в класичний період було невелике царство, яким керував спадковий правитель ахав. Його титул перекладався як «той, хто наказує» [4, с. 146]. Ахав увінчував соціальну піраміду, він був так званим «царем», який зосереджував у своїх руках всю повноту влади, яка поширювалася на підконтрольні йому території. Кожен ахав, як і всі його предки та нащадки, вважався живим богом (іменувався також «божественним царем» - кухуль-ахав). Тому він розпоряджався всіма питаннями державного керівництва, починаючи від економіки й політики, і закінчуючи релігією. Ахав вважався власником усіх земель у країні, керував усіма жерцями і особисто проводив найважливіші церемонії, такі як ритуальна сівба на початку масових землеробських робіт або ж жертвування крові богам. Він розпоряджався усіма ресурсами своєї держави, особисто очолював військо, віддавав накази щодо храмового, палацового будівництва тощо. Жив цар у казкових, за стандартами майя, розкошах і ні перед ким, окрім богів, не відповідав за свої вчинки. Символом державної влади ахава були парадний круглий щиток, скіпетроподібна статуетка бога Кавіля (вручення якої означало сходження особи, що отримувала кавіль, на престол), а також ціла низка супутніх «царських відзнак» [1, с. 197-198].

Згодом у кожному з невеликих районів Юкатана був місцевий правитель, якого називали «халач вінік» - «справжній чоловік чи велика людина», який отримав свій пост у спадок, по чоловічій лінії. Резиденції халач вініка перебували у великих містах. Кожен із таких правителів жив за рахунок прибутків, які приносила йому його власна земля, що обробляється рабами, а також за рахунок данини [3]. Халач вінік виконував ті ж самі повноваження що й ахав.

Правителями невеликих провінційних міст були «батаби», яких призначав халач вінік. Вони часто були його родичами. Ця посада мала позитивний характер і зазвичай після смерті вона передавалася халач вініком сину померлого. Сини батаба могли призначатися батабами

інших поселень за життя батька. На початку кожного 20-літнього циклу (катуна) всі батаби повинні були з'являтися до халач вініка, аби довести свою знатність і одержати підтвердження своїх повноважень. Улаштувався свого роду іспит. Тому, хто проходив випробування, слід було знати звичаєве право, міфологію, історію свого роду і певну таємну мову. Поступово ця церемонія стала суто формальною. Влада батаба була обмеженою. Він перш за все залежав від халач вініка і виконував його накази. Також він мав узгоджувати свої дії з жерцями, які не тільки були його радниками, а й володіли певною самостійною владою над поселенням. Батаби правили містами через місцеву раду, що складалася з заможних людей похилого віку [2]. Главою такої ради зазвичай була людина незнатного походження, який обирався кожні чотири роки серед жителів чотирьох кварталів, які в сукупності утворювали поселення. Крім того, що батаби виконували адміністративні та судові обов'язки, кожен з них був ще й військовим вождем, але командування військами він ділив з накомом – людиною, на якого було накладено безліч різних табу і який зазвичай займав цю посаду протягом трьох років [3]. Батаб розглядав різні суперечки, вершив суд, караючи злочинців. Жителі селища не платили данини батабу, але вони мали обов'язок утримувати його за власний рахунок.

Наступною суспільною групою класичного суспільства майя є спадкова знать, серед якої особливе місце належало особам царської крові (ахавоб). «Альмхен» – «знатна людина», їх родовід був бездоганним по обох лініях. Ці люди володіли землею, займали відповідальні пости в державі і вищі посади в армії, вони були багатими землевласниками, купцями і представниками вищого духовенства. Вони в мирний час приймали участь у релігійних обрядах. Права знаті були спадковими. Усі вони, як і цар, носили багатий одяг і пишну корону на голові, не платили податків, але служили державі, виконуючи так свій обов'язок перед правителем. Зовнішньою ознакою родовитої еліти була величезна кількість пластичних змін на тілі. Вони деформували свої голови, роблячи їх довгими й вузькими, нарощували пластичною масою невідомого походження собі носи, щоб мати «шляхетний» орлиний профіль, добивалися «шляхетної» косоокості – для цього малюкові з самого дитинства підвішували перед носом якусь іграшку, щоб він звикав постійно дивитися на неї, аж доки не розвивалася бажана косоокість. Також вони покривали тіла химерним татуюванням, які чітко відповідали їх походженню і суспільному статусу, підпилювали й інкрустували нефритовими пластинами зуби, проколювали й витягували аж до плечей мочки вух тощо [1, с. 198]. Цій привілейованій частині суспільства при щорічному розчищенні лісів виділялися ділянки землі які значно перевищували наділи звичайного общинника. За рахунок врожаю з цих земель утримувалася знать. Частина земель, переважно плантації какао, були спадковими володіннями знаті і оброблювалися рабами [3].

Представники вищих верств суспільства жили в найпочесніших центральних кварталах населених пунктів, у красивих кам'яних палацах чи будинках, носили гарний одяг і прикраси, але у майя діяв принцип «за все треба платити». Майя обожнювали людську кров, вважаючи її носієм душі людини, тому жертвували її на «харчування» своїх богів. Для цього потрібно було риб'ячою кісткою проткнути собі язик чи вуха і протягнути крізь рану мотузку і після цього зросити кров'ю папір, який потім спалювали. Майя стверджували, що в диму такого багаття вони бачать лики своїх богів, котрі радіють кривавій пожертві, адже це їхня їжа. Чим вище стояв майя у соціальній ієрархії, тим частіше він мав виконувати такий ритуал [1, с. 199].

Особливий прошарок серед знатних людей посідали жерці. Вони мали свою сувору ієрархію і контролювали все життя в державі. Верховний жрець був радником правителя, а підвладні йому жерці селищ – радниками місцевих начальників (батабів). Його влада мала спадковий характер. Жерці вказували час виступу військових загонів і купецьких караванів, стежили за термінами всіх робіт, особливо землеробських, і здійснювали обряди, пов'язані з народженням, присвятою, одруженням і смертю жителів держави. Жерцями зазвичай ставали сини самих жерців або ж молодші сини знаті. Серед жерців існувала певна спеціалізація. Виділялися жерці-віщуни, фахівці з людських жертвопринесень і їх помічники. Були просто жерці, що служили в храмах. Жерці виконували важливу роль у суспільстві майя, вони займалися не лише релігійними ритуалами, але й зосереджували у своїх руках наукові знання

та мистецтво. Також вони навчали синів інших жерців і молодших синів сеньйорів, яких їм приводили для цього ще дітьми, якщо помічали, що вони мають схильність до цього заняття. Навчали жерці таким наукам: рахунок років, місяців і днів, свята і церемонії, управління їх святинями, нещасні дні і часи, способи їх передбачення і їх пророцтва, події, ліки проти хвороб, пам'ятки старовини, вміння читати і писати літерами і знаками, якими вони писали. Існувала ця група суспільства за рахунок підношень віруючих, подарунків правителів і податків, які сплачували жителі селищ [2].

Нижче стояла служила знать. Це були провінційні намісники з числа місцевої знаті, неродовиті за походженням столичні та провінційні чиновники (писарі, судді, збирачі податків, глави общин і кварталів та ін.), дрібне й середнє жрецтво, професійні солдати, домашні слуги представників вищих верств суспільства. Вони не могли похвалитися своїми родоводами і знатними предками. Тому жодним чином не деформували свого тіла. Їх татування були скромнішими ніж у знаті, але їхня служба державі також розцінювалася як аналог податку, тому ніяких податей вони не платили. Матеріально служила знать жила дещо краще ніж звичайні люди, але їхня служба не була спадковою, тобто разом із посадою вони могли втратити всі свої матеріальні привілеї. Служила знать жила значно скромніше, вони не мали проводити кровопускання [1, с. 198-199].

Проміжне становище займали представники творчих професій – ремісники і торговці чи так звані купці-професіонали. Вони були частиною знаті чи частиною розбагатілих общинників. Їхня праця не вважалася державною службою, тому ніяких податкових пільг вони не мали. Не змінювали власні тіла і вважалися простолюдом, хоча матеріально жили трохи краще, аніж прості землероби завдяки престижності і матеріальній привабливості своїх професій. Це, насамперед, були крамарі, ремісники, які працювали в основному на забезпечення потреб владної еліти: ювеліри, скульптори, художники, різьбярі по дереву та каменю, майстри, що виготовляли вироби з пір'я та елітних тканин. Також до цієї групи суспільства належали місцеві мандрівники. Вони доставляли свої товари на значні відстані за допомогою рабів-носильників чи з допомогою човнів та будь-яких водних засобів. Поміж усіма найважливішими містами існували шляхи, які були вимощені щебенем. На морських узбережжях застосовувалися видовбані човни з вітрилами, що вмщували в себе 40 чоловік. У містах було обладнано розлогі базари, а також «будинки відпочинку», в яких за певну платню могли зупинитися купці з товарами [1, с. 199].

Матеріальний стан торговців у суспільстві майя був набагато вищим, ніж простого люду. Вони шанували власних богів-покровителів («чорного носія» Хекчууаха та бога какао), мали свої власні ритуали й свята, і навіть зовнішні ознаки та символи своєї професійної належності (віяло, загострений посох та ін.). Все це засвідчувало їхній доволі високий статус у суспільстві. Торговці мали тісні контакти з владною елітою, тому що серед товарів зовнішнього обміну більшість були предмети розкоші і різноманітні екзотичні вироби та продукти, що задовольняли потреби владної еліти та їх культових церемоній. Це самоцвіти, високоякісні тканини, низки червоних мушель, ягуарові шкури та ін. Лише сіль, обсидіан та деякі породи надтвердого каменю можна віднести до товарів господарського призначення, проте їхня частка у міжміській торгівлі була порівняно невисокою [1, с. 200].

Більшість населення класичного суспільства майя становили залежні землероби-общинники. Їх називали – ах кум цам, чан, ах кон меніях, ах коль, ах чак нумія, ах накаб, ах коль каб, асмен вінік, ах коль бет, ах нумія, найчастіше – ах пачкаб, яльба вінік або хоян вінік. Значення усіх цих термінів тотожні – «маленькі», «прості», «бідні», «нещасні», «незаможні», «нижчі люди». Отримавши від общини в користування земельну ділянку, вони вирощували на ній зернові, овочеві, фруктові й коренеплодові культури, ловили в річках, озерах та океані рибу, випарювали з морської води сіль, полювали, збирали в лісах плоди дерева чікле. Для важких і складних робіт вони об'єднувалися у велику групи. Прибуток ділився між усіма учасниками. На чолі такої общини стояв батаб, про якого вже розповідалося вище. Вони платили на користь влади натуральну ренту-податок (до 2/3 урожаю). Жили у примітивних хатинах прямокутної форми, критих пальмовим листям, носили грубий одяг із бавовняних чи

агавових тканин, виготовлених на примітивних ткацьких верстатах, шили собі сандалі зі шкіри. По завершенню сільськогосподарських робіт, мали відпрацювати на користь держави велику відробіткову ренту (спорудження храмів, палаців, кам'яних мостів, обробляли поля знаті). Ховали покійників без особливої пишності: закопували їх прямо під підлогою власного будинку, закладаючи в рот небіжчика шматочок чогось коштовного (зазвичай це був шматочок нефриту) [1, с. 201].

У середині общини також був певний соціальний поділ. На самому низу соціальної драбини знаходились общинники, які розорилися. Вони працювали за наймом у своїх же заможних сусідів. Дещо вище розташовувались самостійні землероби. Заможні ж землероби посідали середнє становище між знаттю і рядовими общинниками, називалися «ах кухналь», «айікаль». Вони часто займалися торгівлею. Через таке розшарування по-особливому планувалися населені пункти. Посеред поселення були храми з красивими майданами, навколо них знаходились будинки сеньйорів і жерців, потім людей найбільш багатих і шанованих, а на околицях поселення знаходились будинки найнижчих верств суспільства [2].

Найнижчим прошарком суспільства були раби – пентакоб, пенга чи просто пен. Їх правовий статус був досить різним. Виділялися державні, приватновласницькі, общинні, домашні раби, а також гірський патронімії. Головним джерелом їх постачання спочатку був військовий полон (саме слово пен означало «бранець»). Також існувало спадкове та боргове рабство, на рабів перетворювали злочинців. Ряди рабів поповнювалися дітьми змішаних шлюбів, а також вільних із рабами. Проте за умов невисокої продуктивності праці навіть серед вільних, рабська праця була вкрай нерентабельною, тому переможці здебільшого відпускали своїх бранців додому, аби не годувати зайві роти [1, с. 201-202]. Часто використовувалася праця рабів для перенесення товарів купцями у зв'язку з тим, що не було ніяких в'ючних тварин. Тому раби-носії становили неодмінну складову частину всіх торговельних караванів. Напевне, велика частина рабів належала до господарства правителів і знаті, які мали власні землі. Оскільки й ті та інші жили зазвичай у великих містах держави, тому, мабуть, і значна частина пов'язаних з ними рабів проживала в містах [2].

Таким чином, суспільство поділялося на пануючих та залежних. Тільки належність до політичної влади чи інша міра участі у державних справах та вплив на них, ранг, звання чин, тощо забезпечують індивіду зверхність по відношенню до інших індивідів. У такому суспільстві соціальна група, зайнята управлінням автоматично перетворюється на привілейовану. Соціальна та політична нерівність у такому суспільстві сприяла становленню необмеженої одноосібної деспотичної влади.

Список використаних джерел

1. Рубель В. А. Історія цивілізації Доколумбової Америки. К.: “Либідь”, 2005. 504 с.
2. Гуляев В. И. Города-государства майя. (Структура и функции города в раннеклассовом обществе). М.: “Наука”, 1979. 304 с. URL: https://www.indiansworld.org/maya_cities.html#.W_xJ6zJ1PDc
3. Майкл Ко Майя. Исчезнувшая цивилизация: легенды и факты. М.: “Центрполиграф”, 2007. 237 с. URL: <http://historylib.org/historybooks/Майкл-Ко-Майя--Исчезнувшая-цивилизация-легенды-и-факты/>
4. Беляев Д.Д. Сакральная власть майяских царей (III–IX вв. н.э.) // Сакрализация власти в истории цивилизаций. М.: Институт Африки РАН, 2005. Ч. 1. С. 146–160 (в соавторстве с А. А. Токовининым). URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=19698850>

Глузд А.П., студент 4 курса,
группа 1572-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Савчик Е.В.**, м.ю.н., ст. преподаватель
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: Andreuy03022@yandex.ru

ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА В СФЕРЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ

Чтобы воспитать в государстве граждан с высоким уровнем правовой культуры необходимо, чтобы сами преподаватели, учителя, воспитатели и наставники имели высокий уровень правовой культуры и морального поведения. Ведь, как правило, учащиеся не только воспитываются на информации, которую дает им преподаватель, но и на его поведении, поступках. Воспитатель с низкой правовой культурой воспитает и учеников с таким же уровнем. Как отмечал Н. Н. Скатов, «образовать можно кого угодно – хоть бандита, хоть кого» [1, с. 364]. Поэтому безусловно правильным представляется мнение А. А. Шайдурова о том, что студенты педагогических колледжей и вузов, объединенные существенными, а именно профессиональными интересами, представляют собой довольно многочисленную социальную группу людей, готовящихся к выполнению важнейшей государственной культурно-воспитательной функции [2, с. 213]. И тот факт, что некоторые из них совершают правонарушения, говорит в том числе и о недостаточности внимания к их правовому воспитанию.

В этой связи в качестве одного из факторов, негативно влияющих на успешность подобной профилактической работы в высших учебных заведениях, необходимо назвать отсутствие в материалах официальной статистики Республики Беларусь специального анализа преступлений, совершенных студентами вузов в целом, и педагогических в частности. Обычно они проходят только в статистических данных о преступлениях, совершенных несовершеннолетними, причем иногда даже объединяются в одну группу со студентами техникумов и колледжей. Так, например, на сайте Верховного Суда Республики Беларусь размещена информация о том, что в первом полугодии 2017 года судами Гродненской области были рассмотрены 46 дел о преступлениях несовершеннолетних в отношении 57 лиц. И отмечено, что «из них студенты вуза, техникума, колледжа - 31 лицо» [3]. Такой же подход к формированию баз данных о преступлениях наблюдается и в Украине – есть только статистическая информация о преступлениях студентов моложе 18 лет. Так, по данным судебной статистики в Украине в 2017 году было осуждено 2 453 несовершеннолетних, из них 516 были студентами вузов [4]. В то же время в некоторых регионах Российской Федерации сведения о преступлениях, совершенных студентами, не только публикуются отдельно, но и ведется отдельная статистика по каждому конкретному вузу. Например, по данным пресс-службы ГУВД Сибирского региона из 121 тысячи студентов вузов в первом полугодии 2009 года преступления совершили 199 человек (в 2008 году – 428), из них студентов Красноярского государственного педагогического университета оказалось 2 (в 2008 году – 17) [5]. За 8 месяцев 2017 года в Камчатском крае из 2112 лиц, совершивших преступления, в преступной деятельности отметились только 4 студента [6]. В целом следует отметить, что количество преступлений, совершаемых студентами в нашей и соседних странах, не является значительным, однако отсутствие о них общедоступной информации не способствует их уменьшению. Преподаватели должны знать о криминогенной обстановке в этой сфере, анализировать её и использовать имеющиеся данные в воспитательной работе.

Правовая культура будущего учителя предполагает не только знание права, но и отношение к праву, представления о правомерности или неправомерности собственного поведения. Необходимо чтобы педагог не только соблюдал законодательство, но и делал это осознанно, добровольно, в таком случае учащиеся, видя это, сами будут совершать только

правомерные поступки. Если же преподаватель совершил правонарушение, за которое понес наказание, состоящее из предупреждения, штрафа или другой санкции, то правильным будет признать свою вину на глазах учеников, а не винить в случившемся правоохранительные органы, выражать недовольство системой законодательства.

Также не может входить в класс учитель, не знающий, что формальное юридическое равенство личностей состоит не в том, что они обладают одинаковыми по своему конкретному содержанию правами, свободами и обязанностями, а во взаимности их прав и обязанностей. Поэтому, при всей огромной разнице в прожитых годах и нажитом опыте, с самого первого класса педагог и его ученики юридически равны. Педагог вправе осуществлять обучающее и воспитывающее воздействие на учащихся, но лишь в рамках, определенных нормами действующего законодательства. Ученик же, со своей стороны, вправе использовать законодательные механизмы для защиты от педагогического произвола. Как участники образовательного процесса дети наделены комплексом прав и свобод, закрепленных как в международном, так и в национальном праве. И учитель обязан понимать это лучше, чем они.

Для повышения уровня правовой культуры педагогов представляется необходимым регулярно проводить в учреждениях образования обучающие семинары с участием работников судов, правоохранительных органов и сотрудников учреждений юстиции на темы «Законодательство Республики Беларусь в области образования», «Типичные правонарушения в сфере образования», «Влияние социальных сетей на формирование правовой культуры подростков», «Причины преступности несовершеннолетних и правовые способы ее предотвращения», «Внедрение системы ювенальной юстиции в Беларуси: за и против» и другие. В рамках этих семинаров следует акцентировать внимание на правомерном поведении, основных элементах правовой культуры как в целом гражданина, так и преподавателя в частности. Также необходимо включить дисциплину «Правовая культура педагога» в учебные программы по педагогическим специальностям, подготовка по которым осуществляется в высших и средних специальных учреждениях образования Республики Беларусь. При этом задачей преподавателей и правоохранительных органов является не просто просвещение, но и обеспечение контроля над происходящими в студенческой среде процессами и их направление в позитивное русло. Правовая культура нужна будущему педагогу, прежде всего, как гражданину демократического общества. Повышение уровня правовой культуры у преподавателей будет способствовать повышению его у всего населения государства в целом.

Список использованных источников

1. Скатов, Н. Н. О культуре / Н. Н. Скатов. – 2-е изд. – СПб. : СПбГУП, 2014. – 416 с.
2. Шайдуров А. А. Правовая культура учителя: условия развития [Электронный ресурс] / А. А. Шайдуров // Теория и практика профессионального образования: педагогический поиск : сб. науч. тр. / Рос. гос. проф.-пед. ун-т. – Екатеринбург, 2005. – Вып. 5. – С. 212–220. – Режим доступа : http://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/8489/1/tpo_2005_5_044.pdf. – Дата доступа : 14.10.2018.
3. Практика применения судами законодательства при рассмотрении уголовных дел о преступлениях несовершеннолетних [Электронный ресурс] // Верховный Суд Республики Беларусь: Интернет-портал судов общей юрисдикции Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://www.court.gov.by/ru/grodnenskiy/oblastnoj/sud/sudebnaya/praktika/8cf1df56864e4d57.html>. – Дата доступа : 24.10.2018.
4. Слуцька, Т. Злочини неповнолітніх: про що говорить статистика? [Электронный ресурс] / Т. Слуцька // Судебно-юридическая газета. – Режим доступа : <https://sud.ua/ru/news/blog/117843-zlochini-nepovnolitnikh-proscho-govorit-statistika>. – Дата доступа : 24.10.2018.
5. Почти 200 студентов вузов совершили преступления [Электронный ресурс] // Пресс-лайн: информационное агентство. – Режим доступа : <http://www.press-line.ru/news/2009/08/pochti-200-studentov-vuzov-sovershili-prestupleniya-v-pervom-polugodii>. http://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/8489/1/tpo_2005_5_044.pdf. – Дата доступа : 24.10.2018.
6. Прокуратура Камчатского края провела анализ состояния преступности в регионе за 8 месяцев // Официальный сайт Прокуратуры Камчатского края Российской Федерации. – Режим доступа : <http://www.kamprok.ru/prokuratura-kamchatskogo-kрая-provela-analiz-sostoyaniya-prestupnosti-v-regione-za-8-mesyatsev/> – Дата доступа : 24.10.2018.

Глузд А.П., студент 4 курса,
Группа 1572-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: Грибанов Е.Д., ст. преподаватель
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)

МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ ГРАЖДАН В СФЕРЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Правовая культура является частью общей культуры и включает в себя достигнутый обществом уровень правосознания, правовые ценности государства, общий уровень знаний и объективное отношение общества к праву, сформированные умения и навыки эффективного использования права в деятельности граждан и должностных лиц, высокий уровень правотворчества и совершенство законодательства, четкость и ясность правовых предписаний. Незрелость правовой культуры приводит к правовому нигилизму, который проявляется в массовом непризнании и неисполнении законов. Поэтому задача недопущения деформации правового сознания и определения наиболее действенных способов формирования высокой правовой культуры является безусловно актуальной

В Республике Беларусь не только у юридических лиц наблюдается низкий уровень правовой культуры в сфере экологической безопасности, но и у физических лиц он недостаточно развит, а виной этому служит низкая правовая грамотность населения, воспитание детей, а также недостаточно эффективные меры стимулирования к охране окружающей среды, либо же наоборот, недостаточно жесткие санкции[1].

Взять к примеру, Сингапур – этот город является одним из самых чистых на планете. А все дело в солидных штрафах за оставление мусора на улице и сотнях камер, следящих за порядком и размещенных по всему городу. Например, штраф за выброшенную бумажку составляет около 500-700 долларов США. А за выброс, жевание и хранение жевательной резинки еще больше. У нас же, в Республике Беларусь, так же есть санкции за порядок обращения с отходами, однако штраф за совершения такого деяния гораздо меньше, чем в Сингапуре.

Помимо высоких штрафов в Сингапуре повсюду можно видеть знаки запрещающие то, или иное деяние. Люди, которые видят эти знаки в повседневной жизни, постоянно помнят о высоких штрафах и это сдерживает их от совершения противоправных деяний. В Республике Беларусь же, можно увидеть знаки «Выброс мусора запрещен», но эти знаки, как правило, устанавливаются только в местах, где уже скопился мусор, который люди неоднократно выбрасывали. К сожалению, ни штрафы, ни знаки у нас в стране не оказывают должного влияния на повышение уровня правовой культуры граждан.

Вышесказанные и многие иные факторы, подтверждают мнение о низком уровне правовой культуры в сфере охраны окружающей среды у граждан Республики Беларусь. Для повышения этого уровня необходимо проводить активное информирование граждан о должном поведении, желателен ссылаться на акты законодательства. Что касается санкций, то они должны быть не соразмерны содеянному, а выше, ведь совершая правонарушение лицо нарушает права и иных лиц, причиняет им неудобство. Если повысить суммы штрафов, то это эффективно скажется не только на росте правовой культуры граждан, экологической безопасности, но и на количестве поступлений в бюджет. Возможно даже стоит предусмотреть ответственность за несообщение о выбросе мусора иным лицом, либо же иным загрязнении окружающей среды. Для построения доказательственной базы стоит расширить сеть уличных видеокамер, фотоловушек в местах частого выброса мусора. Также, мы считаем, что будет эффективна такая мера пресечения правонарушений в сфере природной безопасности как размещение ФИО и содеянного в СМИ, либо же размещение фото лица, совершившего правонарушение и совершенного деяния возле места его проживания. Так правонарушителя

будет сдерживать не только боязнь потерять материальные ценности, но и мнение окружающих о нем.

Мы живем в современном обществе, среди которого множество людей совершают противоправные деяния сами того не осознавая. Повысив их правовую культуру можно этого избежать, сделать окружающую среду чище.

Повысив правовую культуру жить гражданам станет гораздо комфортнее, уровень правонарушений будет снижаться и не только в экологической безопасности, но и в других сферах.

Список использованных источников

1. Балащенко С.А. Экологическое право / Д.М. Демичев, С.А. Балащенко. – Минск: Ураджай, 2000. – 398с.

Глускина Ю.Л., студентка 3 курса,
группа 1673-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Савчик Е.В.**, м.ю.н., ст. преподаватель
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: gluskinayulia@gmail.com

О НЕКОТОРЫХ НАРУШЕНИЯХ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ СТРАХОВАНИЯ И ПУТЯХ ИХ УСТРАНЕНИЯ

Правовые аспекты обеспечения финансовой безопасности Республики Беларусь включают не только вопросы, касающиеся совершенствования правового регулирования финансовой сферы, порядка организации и проведения проверок, но также нормативное закрепление необходимости использования мер профилактического и предупредительного характера, реализуемых контролирующими (надзорными) органами во взаимодействии с субъектами, подлежащими контролю (надзору). В соответствии с пунктом 3 Указа Президента Республики Беларусь от 16.10.2009 № 510 (с изм. и доп. от 16.10.2017) к таким мерам относится в том числе проведение разъяснительной работы о порядке соблюдения требований законодательства и применения его положений на практике, а также информирование субъектов (включая использование средств глобальной компьютерной сети Интернет, средств массовой информации) о типичных нарушениях, выявляемых в ходе проверок контролирующими (надзорными) органами. С целью реализации указанных мер на сайте Министерства финансов Республики Беларусь размещена соответствующая информация, что позволяет добросовестным проверяемым субъектам обратить внимание на данные нарушения и не допускать их в своей работе.

В частности, в сфере страховой деятельности при проведении проверок часто выявляются следующие нарушения: сумма средств страховых резервов, размещенных страховой организацией на счетах в банках и в объектах инвестирования не соответствуют (меньше) сумме сформированных страховых резервов; порядок расчета страховой организацией технических и математических страховых резервов не соответствует порядку, установленному законодательством, при условии если страховой организацией не согласован с Министерством финансов иной порядок расчета указанных резервов; несоблюдение страховой организацией размеров отчислений в гарантийные фонды, а также сроков перечисления средств гарантийных фондов в республиканский бюджет [1]. Таким образом, нарушаются нормы, закреплённые пунктом 57 Положения о страховой деятельности (утв. Указом Президента Республики Беларусь от 25.08.2006 № 530), Положения о порядке осуществления инвестиций и размещения средств страховых резервов страховыми организациями (утв. постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 29.12.2006 № 1750); Инструкции о порядке и условиях образования страховых резервов по видам страхования, не относящимся к страхованию жизни и Инструкции о порядке и условиях образования страховых резервов по видам страхования, относящимся к страхованию жизни

(утв. постановлением Министерства финансов Республики Беларусь от 17.12.2007 № 188); Положения о порядке и направлениях использования средств фондов предупредительных (превентивных) мероприятий по видам добровольного страхования (утв. постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 04.11.2006 № 1462); Положения о порядке и направлениях использования средств фондов предупредительных (превентивных) мероприятий по отдельным видам обязательного и добровольного страхования (утв. Указом Президента Республики Беларусь от 10.06.2009 № 302).

Для таких нарушений предусмотрена административная ответственность в виде штрафа в размере от 10 до 20 б. в., а на юридическое лицо – от 300 до 500 б. в. (ст. 11.21 КоАП). Однако, полагаем, что не только штрафы, но и объединение положений вышеуказанных правовых актов в единый специальный нормативный акт будет способствовать уменьшению количества совершаемых правонарушений. Например, представляется целесообразным включить нормы Положения о порядке осуществления инвестиций и размещения средств страховых резервов страховыми организациями в качестве раздела в главу 7 «Особенности обеспечения финансовой устойчивости страховщиков» Положения о страховой деятельности, а нормы Положения о порядке и направлениях использования средств фондов предупредительных (превентивных) мероприятий по отдельным видам обязательного и добровольного страхования – в главу 8 «Гарантийные фонды и фонды предупредительных (превентивных) мероприятий» Положения о страховой деятельности.

Таким образом, соблюдение субъектами правовых норм будет достигаться путем систематизации и унификации законодательства.

Список использованных источников

1. Типичные нарушения законодательства, выявляемые при осуществлении контрольной (надзорной) деятельности [Электронный ресурс] // Официальный сайт Министерства финансов Республики Беларусь. – Режим доступа: http://www.minfin.gov.by/ru/typical_violations_law/insurance_activity/. – Дата доступа: 14.10.2018.

Житкевич А.А., студентка 2 курса,
Группа 1772-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Дорняк А.Л.**, ст. преподаватель
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: nastia-22-22@mail.ru

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ИМЕНА КАК СПОСОБ СУЩЕСТВОВАНИЯ НОМО LUDANS В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Компьютерная социальная жизнь есть неотъемлемая часть современного общества. Общение посредством Интернета многогранно и многофакторно, создает виртуальное общество, имеющее свои характерные особенности, отличающие его от общества реального.

Человек постоянно нуждается в потреблении, обсуждении и поглощении информации, однако зачастую мы не можем реализовать своё «Я» под именем, которое было дано нам при рождении, которые мы не могли себе выбрать самостоятельно. Люди попросту начинают прятаться за никнеймами, создавая себе тень безопасности.

Многие исследователи считают имя (никнейм) разновидностью псевдонима. Сетевой никнейм в силу своих особенностей в ряде черт сближается с такими искусственными номинациями, как прозвище, псевдоним и кличка. Основным отличием прозвищ из «реальной» жизни от прозвищ «виртуальных» является то, что в «реальной» жизни прозвища дают другие члены социума.

В Интернете сетевые имена придумывает себе сам пользователь в зависимости от своего эмоционального состояния, профессиональной деятельности, модных тенденций внутри субкультуры, к которой может принадлежать пользователь и т. д. Выделяются полные (обычно реальное имя, реже имя + фамилия и т. д.) имена, имена с заменой символов, имена животных и

растений, названия профессий, герои, нейтральные имена, психоэмоциональные ники, технические и др.

В результате социальных экспериментов было выявлено, что социальные сети и выбор имени в них отражаются на психике:

✓ Они влияют на личную жизнь (социальные сети лишают человека тайнства личной жизни. Многие люди в соцсетях выставляют свою жизнь напоказ. Некоторые пользователи занимаются этим для того, чтобы самоутвердиться, приукрасить свою жизнь в виртуальном мире);

✓ Они делают общение иллюзорным (каждый день в социальных сетях мы общаемся с друзьями, коллегами, родственниками. Ставят друг другу «лайки» и комментируем фотографии. Но, это виртуальное общение заставляет людей страдать и чувствуют себя одиноким);

✓ Они делают пользователей несчастными (люди посещают страницы других успешных людей и начинают завидовать и грустить. Все эти чувства приводят пользователей к депрессии. Исследования показали, что злоупотребление соцсетями превращают вас в нытика и завистника, даже если вы никогда не наблюдали за собой такие качества).

Современный человек считает, что без социальных сетей наша жизнь была бы обременена серыми буднями и сухостью личного общения, особенно среди молодежи. Людям в возрасте от 16 до 30 необходимо иметь так называемое «легкое» общение. Неформальная обстановка, когда человек находится в комфортной ему среде и необходимо высказаться, будь то личные проблемы или насущная его тема, кому-то. Для данной категории людей проще сделать это в Интренет пространстве, где люди малознакомы друг с другом. Страх того, что данное лицо будет близко известно другому лицу, часто преобладает в подростках и молодежи. Поэтому они начинают «играть» в интренет-реальность.

Можно рассмотреть это на примере такой социальной сети как «Твиттер». Что заставляет пользователя подписаться на человека? Это может быть его никнейм (имя) в данной социальной сети. Твиттер, социальная сеть, содержащая минимальную информацию о пользователе, является одним из самых распространённых выражений концепции Хейзинга «Человек играющий» (Homo Ludens). Можно предположить, что наша социализация в сети Интернет идет по пути развития нашего внутреннего Я и подсознания, так как через имена в социальных сетях пользователи реализуем себя в качестве той или иной позиции общества.

При помощи выбранного имени, зачастую не соответствующего реальному имени человека, мы создаем себе альтернативный образ. В нашем предположении можно найти отражение теории Уильяма Джеймса о «Я-концепции», согласно которой мы можем проецировать и оценивать себя.

Таким образом, альтернативные имена могут быть отражением «Я»:

✓ «Я - духовное» - где через имя в социальной сети мы отражаем свое духовное состояние, свои религиозные и политические установки;

✓ «Я - социальное» - где через имя в социальной сети человек находит признание и уважение, то есть реализует себя как личность.

✓ «Я – играющее» - где через имя в социальной сети человек пытается сыграть иную роль, отличную от его реальной.

Возвращаясь к концепции Хейзинга игра *игра* - всеобъемлющий способ человеческой деятельности, универсальная категория человеческого существования. Она распространяется буквально на все, в том числе и на письменную и устную речь: "Играя, речетворящий дух то и дело перескакивает из области вещественного в область мысли. Всякое абстрактное выражение есть речевой образ, всякий речевой образ есть не что иное, как игра слов"[1].

"Языковой игрой" называет Людвиг Виттгенштайн "единое целое: языки, имена и действия, с которыми она переплетена" – это есть вывод, что альтернативное имя делает нас участником игры[2].

Ощущение и ситуация игры, как убеждает непосредственный опыт, максимально возможную свободу ее участникам, реализуются в рамках *имени*, которое сводится к появлению тех или иных жестко очерченных правил - *правил игры*. Нет имени - нет правил. Смысл и

значение игры целиком определяются отношением непосредственного, феноменального *текста* игры - к так или иначе опосредованному универсальному, то есть включающему в себя весь мир, *контексту* человеческого существования.

Таким образом, можно сделать вывод, что рассмотрении общения в сети Интернет через призму теории Хейзинга «Человек играющий» (Homo Ludens) пользователь становится частью социальной игры, а социальная игра запускает механизм и предопределяет альтернативную виртуальную номинацию.

Список использованных источников

1. Статьи по истории культуры. / Пер., сост. и X 35 вступ. ст. Д.В. Сильвестрова; Коммент. Д. Э. Харитоновича - М.: Прогресс - Традиция, 1997. - 416 с.
2. Виттгенштайн Людвиг Логико-философский трактат - 1921

Климович А.А., студентка 3 курса,
группа 1672-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Ковальчук О.Н.**, ст. преподаватель
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»
(г. Гомель, Республика Беларусь)

ДЕКРЕТ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ ОТ 23 НОЯБРЯ 2017 г. № 7 «О РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА»: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ

Декрет Президента Республики Беларусь от 23 ноября 2017 г. № 7 «О развитии предпринимательства» (Далее – Декрет) является ключевым нормативным актом, осуществляющим либерализацию условий ведения бизнеса в Республике Беларусь. Он направлен на упрощение условий начала и осуществления предпринимательской деятельности, минимизацию вмешательства государства в работу субъектов хозяйствования.

В ходе подготовки проекта была проинвентаризирована вся база законодательства, изучены все моменты и предложен вариант, который упраздняет всё лишнее регулирование, не создавая ущерба для одного сектора экономики в пользу другого [1].

Можно выделить следующие положительные моменты данного нормативного акта.

Декрет предусматривает кардинальное изменение механизмов взаимодействия государственных органов и бизнеса, минимизирует вмешательство должностных лиц в работу субъектов хозяйствования и усиливает механизмы саморегулирования бизнеса, его ответственность за свою работу перед обществом. При этом сохраняется минимально необходимый уровень контроля со стороны государства. Для достижения этих целей введён уведомительный порядок осуществления наиболее распространенных видов экономической деятельности. Среди которых: бытовые, туристические, социальные услуги, деятельность в сфере торговли и общественного питания, перевозок пассажиров и багажа, производство продукции, стройматериалов и иные распространенные виды деятельности.

Таким образом, действие документа охватывает сферы, в которых сосредоточено около 95% малого и среднего бизнеса. Теперь для занятия данными видами деятельности достаточно подать единственное уведомление в исполнительный комитет через службу «одно окно» (допускается почтовое отправление с уведомлением о вручении) либо с помощью портала электронных услуг. На следующий день уже можно будет заниматься заявленным видом деятельности.

Декретом также утверждены общие требования пожарной безопасности, санитарно-эпидемиологические требования, требования в области охраны окружающей среды и ветеринарии к размещению, устройству, оборудованию, содержанию и эксплуатации капитальных строений, изолированных помещений. Эти требования максимально систематизированы и сокращены. Они являются обязательными для соблюдения всеми субъектами при осуществлении экономической деятельности. Положения иных технических

нормативных правовых актов, содержащих требования в данной сфере, теперь носят для предпринимателей сугубо рекомендательный характер до их отмены [2].

Декретом максимально упразднены административные барьеры, связанные с наличием сложных и длительных процедур, получением большого количества справок, согласований и иной разрешительной документации.

Так, предприятиям сферы торговли и общественного питания не нужно больше обращаться в исполнительные комитеты за согласованием режима работы магазинов, ресторанов и кафе. Они могут самостоятельно устанавливать режим работы, самостоятельно определять ассортиментные перечни, порядок оформления и учёта счетов при расчётах с официантами, а также без лицензии изготавливать и реализовывать в объектах общественного питания алкогольные напитки, устанавливать на них свою цену. Исключение сделано только для заведений, работающих в ночное время [3].

В сфере транспортной деятельности теперь отсутствует обязательное требование об оформлении путевых листов для перевозок пассажиров и багажа в нерегулярном сообщении. Отменены иные излишние и экономически затратные требования и ограничения для бизнеса в иных сферах. Например, Декретом регламентировано право выполнять строительные работы при капитальном ремонте, работы по технической модернизации объектов на основании проектной документации без получения разрешительной документации, без необходимости наличия аттестата соответствия заказчика, а также ликвидация других требований в сфере строительства.

Интернет магазинам предоставлено право применять упрощенную систему налогообложения. В два раза уменьшен размер пени, начисленной на суммы пошлин и сборов.

Предоставлено право при разработке технических условий на продукцию (работы, услуги) самостоятельно определять срок действия разработанных ими технических условий (изменений в них) на продукцию (работы, услуги), не согласовывать с государственными органами технические условия (изменения в них) на продукцию (работы, услуги).

Также Декрет предусматривает обещание обеспечить максимальный отказ от назначения наказания в виде лишения свободы за совершение экономических преступлений, сократить число составов экономических преступлений из категорий тяжких и менее тяжких, исключить использование неоднозначных и оценочных определений в рамках уголовного законодательства.

Ещё один плюс данного нормативного акта – это ликвидация требования разрабатывать проектную документацию для размещения средства наружной рекламы, получение разрешения размещение средства наружной рекламы через систему «одно окно», либерализация режима размещения рекламы на транспорте, а также при проведении рекламных мероприятий.

Одновременно с этим установлена административная ответственность руководителя за обеспечение нормальной работы предприятия. В частности, за непринятие им необходимых мер по надлежащей организации деятельности предприятия, повлекшее вредные последствия, если нет признаков преступления или иного административного правонарушения, предусмотрен штраф от 10 до 200 базовых величин. Данная мера призвана на фоне либерализации требований повысить ответственность бизнеса за свою деятельность перед обществом и государством.

До 2020 года также не допускается повышения налоговых ставок и введения новых налогов, сборов и пошлин.

Далее перейдём к рассмотрению минусов данного нормативного акта. Среди них можно отметить фиксацию высокой налоговой нагрузки, сохранение лазеек реального роста налоговой нагрузки (через индексацию на инфляцию, повышение стоимости объекта налогообложения (земли и недвижимости)).

Также отсутствует важная мера по декриминализации экономической деятельности и повышению статуса предпринимательства в виде ликвидации статей уголовного кодекса по лжепредпринимательству и незаконной предпринимательской деятельности.

Отсутствуют меры по ликвидации конфликта интересов в органах государственного управления, по сокращению коммерческих сфер, где государство выступает как предприниматель, собственник, регулятор и контролёр.

Отсутствуют меры по ликвидации неравных условий хозяйствования в плане единых (нейтральных) ставок аренды, тарифов на электро- и тепловую энергию, ставок по налогу на землю и недвижимость, различных коэффициентов, не предусмотрена ликвидация льгот, субсидий, особых административно-правовых режимов.

Не предусмотрено обещанное радикальное сокращение функций государства, сокращение размера государства – собственника, не предусмотрена приватизация, хотя бы в отношении неиспользуемых объектов.

Не предусмотрены меры по либерализации внешней торговли, снижению уровня протекционизма, отказа от практики импортозамещения за счёт государственных ресурсов и искусственной поддержке коммерческих организаций.

Не предусмотрено развитие современных платёжных систем, либерализация режима входа на рынок иностранных финансовых организаций, которые бы резко снизили стоимость кредитных ресурсов, а также стимулировали развитие полноценного финансового рынка, включая фондовый рынок.

Однозначная позиция по либерализации цен на все товары и услуги, включая процентные ставки, зарплаты, по меньшей мере, в частном секторе, также отсутствует.

Не введён рекомендуемый всем бизнес и экспертным сообществом институт бизнес омбудсмена.

Не произошло радикального снижения штрафов и наказаний, равно как и отказ от внесудебного списания средств со счёта коммерческой организации в пользу государства.

Широкое поле для интерпретаций против предпринимателей положения пункта 6: «Непринятие руководителем юридического лица необходимых мер по надлежащей организации деятельности этого юридического лица в соответствии с установленными законодательством требованиями, повлекшее причинение вреда государственным или общественным интересам, окружающей среде, жизни, здоровью, правам и законным интересам граждан, если в этом деянии нет состава иного административного правонарушения или состава преступления, влечет наложение штрафа в размере от десяти до двухсот базовых величин» [4]. Огромная вилка в штрафе при вольности интерпретаций для контролёров.

Таким образом, можно прийти к выводу, что данный нормативный акт имеет большое количество плюсов, несмотря на имеющиеся минусы. В целом же можно утверждать, что данный Декрет призван придать необходимый импульс развитию предпринимательской инициативы, стимулировать деловую активность граждан и в целом улучшить инвестиционный климат в стране.

Список использованных источников

1. Основные положения Декрета Президента Республики Беларусь № 7 от 23 ноября 2017 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <https://m.belta.by/economics/view/osnovnye-polozhenija-dekreta-7-vstupajut-v-silu-26-fevralja-291500-2018/>. – Дата доступа: 23.11.2018.

2. Основные положения Декрета Президента Республики Беларусь «О развитии предпринимательства» [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2017/november/26493/>. – Дата доступа: 23.11.2018.

3. Комментарий к Декрету № 7 от 23 ноября 2017 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/podpisan-dekret-o-razvitii-predprinimatelstva-17523/. – Дата доступа: 23.11.2018.

4. О развитии предпринимательства [Электронный ресурс]: Декрет Президента Республики Беларусь от 23 ноября 2017 г. № 7 // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа <http://www.mintrud.gov.by/system/extensions/spaw/uploads/files/Dokument-dekret-7.pdf>. – Дата доступа: 23.11.2018.

Романовская А.О., студентка 2 курса,
группа 1772-П, факультет экономики и права

Научный руководитель: **Савчик Е.В.**, м.ю.н., ст. преподаватель
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»
(г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: angelinka1900@mail.ru

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПОРЯДКА ОТЗЫВА ИЗ ОТПУСКА

Институт времени отдыха является одним из важнейших в трудовом праве. Вопросы, связанные с реализацией права работника на отпуск, исследовали такие учёные как К.Л. Томашевский, К.И. Кеник, Т.Н. Важенкова, Т.В. Рахубо и другие. Однако вопросам отзыва работника из отпуска в белорусской научной литературе уделено очень мало внимания.

Статья 24 Всеобщей декларации прав человека провозглашает в качестве неотъемлемого права каждого человека право на отдых и досуг, включая право на разумное ограничение рабочего дня и на оплачиваемый трудовой отпуск [1]. Право на ежегодный отпуск также является одним из основных прав каждого работника в соответствии со ст. 43 Конституции Республики Беларусь. Данное конституционное право является неотчуждаемым, т.е. правом, которое не может приобретаться или отчуждаться по волеизъявлению гражданина. В Трудовом кодексе Республики Беларусь (далее – ТК Республики Беларусь) нет ни одного исключения, предусматривающего возможность лишения какой-либо категории работников права на отпуск [2, с. 252]. При этом на практике часто возникают ситуации, когда нанимателю необходимо отозвать работника из отпуска по причинам, связанным с производственной необходимостью. Интересы работника в таких случаях защищены нормами трудового законодательства, которые устанавливают, что отзыв из отпуска допускается только с письменного согласия работника. Однако в ТК Республики Беларусь нет конкретного перечня обстоятельств, при которых наниматель может отозвать работника – законодательство только допускает определение таких причин посредством коллективного договора. Кроме того, как отмечает К. Кеник, законодательством не закреплено и количество дней, после которого допускается отзыв работника из отпуска, а также в достаточной мере не урегулирован порядок использования работником оставшейся части отпуска [3].

Отзыв из отпуска необходимо оформлять документально. Законодательством не определена конкретная форма предложения нанимателя об отзыве работника из отпуска, поэтому она может быть как устной, так и письменной. Считаем, что наиболее приемлемой является письменная форма предложения нанимателя об отзыве из отпуска, например, письменное уведомление работника, в том числе с использованием систем почтовой или электронной связи. Также законодательством не установлена форма выражения согласия работника. Но, согласно унифицированной системе организационно-распорядительной документации (далее – УСОРД), документация по представления отпусков и отзыву из отпусков включает заявление о согласии работника на отзыв из отпуска и дату, с которой работник выйдет на работу (код 0224260003). Поэтому наиболее предпочтительной также является письменная форма и выражения согласия работника.

Далее наниматель издает приказ об отзыве из отпуска. Согласно УСОРД, документация по представления отпусков и отзыву из отпусков приказ об отзыве работника из отпуска включает причину отзыва из отпуска и форму компенсации (код 022462005). В график отпусков наниматель вносит изменения путем проставления отдельной графы, в которые вносятся сведения о форме компенсации неиспользованной части отпуска. И в таблице использования времени проставляются отметки, когда работник был на работе во время отпуска.

По мнению Т. В. Рахубо, вопрос о количестве дней, после которого допускается отзыв работника из отпуска, решается исходя из требований ст. 170 ТК Республики Беларусь, которая предусматривает, что использованная часть отпуска в текущем рабочем году должна быть не менее 14 календарных дней. Следовательно, в этом случае отзыв из отпуска может иметь место не ранее чем через 14 календарных дней [4, с. 49-50].

Что касается использования работником оставшейся части отпуска, то в этом случае необходимо руководствоваться ст. 174 ТК, которая определяет, что неиспользованная часть отпуска по договоренности между работником и нанимателем предоставляется в течение текущего

рабочего года или по желанию работника присоединяется к отпуску за следующий рабочий год либо компенсируется в денежной форме.

Согласно российскому законодательству неиспользованная часть отпуска по выбору работника может быть предоставлена ему в течение текущего рабочего года в любое удобное для него время или присоединена к отпуску за следующий день (ст. 125 Трудового кодекса Российской Федерации (далее – ТК РФ)). Отличия от нормы, закрепленной в ТК Республики Беларусь, состоят в том, что в ТК РФ отсутствует замена неиспользованной части отпуска денежной компенсацией и прямо установлено, что неиспользованная часть отпуска может быть предоставлена по выбору работника в любое удобное для него время.

По вопросу выплаты денежной компенсации Т.В. Рахубо отмечает, что для её осуществления в связи с отзывом работника из отпуска не требуется обязательная отработка рабочего года в натуре 21 календарного дня, предусмотренная ст. 161 ТК Республики Беларусь. Также в случае отзыва работника из отпуска не применяются условия ст. 161 о недопущении выплаты денежной компенсации за отпуск, предоставляемые авансом, т.е. работнику в данном случае компенсация может быть выплачена и за отпуск, который предоставляется авансом [5].

На основании ст. 97 Кодекса законов о труде Украины в случае отзыва работника из отпуска его труд оплачивается с учетом суммы неиспользованных отпусков. В дальнейшем работнику предоставляется неиспользованная часть отпуска [6].

На основании вышеизложенного считаем, что в случае отзыва работника из отпуска, часть отпуска может быть предоставлена ему в любое удобное время или продлена на количество отработанных им дней. А также считаем, что по желанию работника неиспользованная часть отпуска или количество отработанных дней можно заменить денежной компенсацией. Однако работник должен обязательно использовать 14 дней отпуска до окончания текущего рабочего года. Следовательно, работника можно будет отзываться в любой день отпуска, главное, чтобы были соблюдены требования ч. 3. ст. 170 ТК Республики Беларусь. А также считаем целесообразным дополнить статью 174 ТК Республики Беларусь: «В случае отзыва работника из отпуска неиспользованная часть может быть компенсирована по желанию работника, а также допускается отзыв работника из отпуска, но с обязательным использованием 14 дней отпуска». Для этого в приказе наниматель может сразу указать по желанию работки удобную для него форму компенсации неиспользованного отпуска.

Также полагаем необходимым дополнить статью 174 ТК Республики Беларусь частью 6, в которой закрепить обязательность письменной формы предложения нанимателя об отзыве работника из отпуска и выражения согласия работника.

Список использованных источников

1. Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс] // Официальный сайт Организации объединенных наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr. – Дата доступа: 15.11.2018.
2. Комментарий новелл Трудового кодекса Республики Беларусь / Г.А. Василевич [и др.] / под общ. ред. О.С. Курьелевой, К.Л. Томашевского. – Минск : Агенство Владимира Гревцова, 2007. – 576 с.
3. Кеник, К. Отпуска и порядок их предоставления: отзыв из отпуска и замена отпуска денежной компенсацией [Электронный ресурс] / К. Кеник // Бизнес-инфо: аналитическая правовая система. – Минск, 2018.
4. Рахубо, Т. В. Трудовые отпуска: предоставляем и используем правильно / Т.В. Рахубо // Налоги Беларуси. – 2013. – № 23. – С. 49–52.
5. Рахубо, Т.В. Отзыв с компенсацией [Электронный ресурс] / Т.В. Рахубо // Кадровик.by: информационный портал для кадровика. – Режим доступа: <https://kadrovik.by/topic/36292>. – Дата доступа: 15.11.2018.
6. Нефедов, А. Отзыв работника предприятия из ежегодного отпуска [Электронный ресурс] / А. Нефедов // HR – Лига сообщество кадровиков и специалистов по управлению персоналом. – Режим доступа: <https://hrliga.com/index.php?module=news&op=view&id=11545>. – Дата доступа: 15.11.2018.

Троякова А.О., студентка 4 курса,
группа 1572-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Савчик Е.В.**, м.ю.н., старший преподаватель
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: troyakova.nastya@mail.ru

К ВОПРОСУ О СТАБИЛИЗАЦИОННЫХ ОГОВОРКАХ В ИНВЕСТИЦИОННОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

Республика Беларусь заинтересована модернизировать предприятия до высокоэффективного уровня, чтобы увеличить доходную часть республиканского бюджета и занять выгодное положение в международной экономической политике. При этом на развитие инвестиционной сферы нашей страны негативное влияние оказывают многие факторы. Среди них стоит отметить сохраняющуюся нестабильность законодательства и его непредсказуемость, а также то, что налоговое законодательство Республики Беларусь характеризуется наличием высоких процентных ставок на осуществление предпринимательской деятельности. В то же время для успешного развития государственно-территориального потенциала страны на основе рационального и целевого использования земельных участков сельскохозяйственного назначения, необходимо стимулировать иностранных инвесторов вкладывать денежные ресурсы в объекты агропромышленного комплекса Республики Беларусь посредством установления невысоких налоговых ставок. Чрезмерная бюрократизация юридических процедур также создает необоснованные помехи в хозяйственной деятельности, тем самым отталкивая потенциальных вкладчиков от вложений в данный сектор экономики. Кроме того, в инвестиционном законодательстве Республики Беларусь установлено небольшое количество гарантий прав инвесторов, а также отсутствуют стабилизационные оговорки, имеющие большое значение в международно-правовой практике.

Стабилизационная оговорка представляет собой правовое средство защиты инвесторов от чрезмерного вмешательства государственно-властных структур. Наличие экономико-правового обеспечения прав инвесторов при осуществлении инвестиционной деятельности, внедрении инвестиционных проектов, безусловно, служит механизмом защиты инвестиционных вложений от негативного влияния общественно-политических трансформаций.

Иностранный инвестор хочет иметь гарантию, что условия инвестирования меняться не будут. Он должен быть уверен в том, что любые изменения в законодательстве не ухудшат коммерческих результатов его деятельности, на достижение которых он рассчитывал, принимая решение о своих капиталовложениях в определенный проект. Поэтому стабилизационные оговорки имеют широкое закрепление в инвестиционном законодательстве зарубежных стран.

Так, для защиты прав инвесторов в п. 1 статьи 18 Закона Украины от 18 сентября 1991 г. № 1561-ХП «Об инвестиционной деятельности» (в ред. от 18.12.2017 г.) закреплено, что условия договоров, заключенных между субъектами инвестиционной деятельности, сохраняют свою силу на весь срок действия этих договоров и в случаях, если после их заключения законодательством (кроме налогового, таможенного и валютного законодательства, а также законодательства по вопросам лицензирования определенных видов хозяйственной деятельности), устанавливаются условия, ухудшающие положение субъектов или ограничиваются их права, и если они не пришли к соглашению об изменении условий договора [1].

Также и Федеральный закон от 25 февраля 1999 года № 39-ФЗ «Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений» (в ред. от 26.07.2017 г.) (далее – Федеральный закон № 39-ФЗ) устанавливает стабильность прав субъектов реализации инвестиционных проектов. Указанный закон определяет, что «в

случаях принятия законов, устанавливающих для субъектов инвестиционной деятельности иные правила, чем те, которые действовали при заключении договоров между ними, условия этих договоров сохраняют свою силу, за исключением случаев, когда законом установлено, что их действие распространяется на отношения, возникшие из ранее заключенных договоров» [2]. При этом И.З. Фархутдинов указывает, что для стабилизации инвестиционного законодательства необходимо исключить двусмысленность и неоднозначность закрепленных в нем положений, отмечая наличие в Федеральном законе от 9 июля 1999 года № 160-ФЗ «Об иностранных инвестициях в Российской Федерации» неопределенности срока, в течение которого не действуют вновь издаваемые законы в отношении условий ранее заключенных договоров, а также закрепление в нем положения о том, что стабилизационный срок не распространяется на возникшие ранее договорные отношения, если тот или иной принятый закон будет содержать соответствующую оговорку. Также И.З. Фархутдинов отмечает, что закон об иностранных инвестициях устанавливает дифференцированное применение «дедушкиной оговорки» к иностранным инвестициям: во-первых, к коммерческим организациям с иностранными инвестициями (далее – КОИИ), в уставном капитале которых доля иностранных инвесторов превышает 25 % иностранных инвесторов; во-вторых, к КОИИ, участвующим в инвестиционных проектах. Причем в последнем случае размер вклада иностранных инвесторов в уставном капитале не имеет значения [3].

В статье 34 Закона Республики Беларусь от 14 ноября 1991 г. № 1242-XII «Об иностранных инвестициях на территории Республики Беларусь» было предусмотрено, что в случае ухудшения положения иностранного инвестора в результате изменения условий законодательства в течение 5 лет будет применяться законодательство, действующее на момент привлечения инвестиций. Однако не был определен юридический механизм действия данной нормы и фактически она не применялась. Действующий Закон Республики Беларусь от 12 июля 2013 г. № 53-З «Об инвестициях» (далее – Закон об инвестициях) подобных стабилизационных оговорок не содержит. Инвесторам гарантируется только беспрепятственный перевод за пределы Республики Беларусь компенсации стоимости национализируемого имущества и других убытков, причиняемых национализацией, а также перевод компенсации стоимости реквизируемого имущества. Также инвесторы при осуществлении инвестиций в приоритетные виды деятельности и в иных случаях, установленных законодательными актами Республики Беларусь и (или) международно-правовыми актами, обязательными для Республики Беларусь, вправе использовать льготы и преференции в соответствии с законодательством Республики Беларусь и (или) международно-правовыми актами, обязательными для Республики Беларусь [4].

Следует отметить, что стабилизационная оговорка имела закрепление даже в советском законодательстве, хотя и имела ограниченное действие: оговорка по внедрению в хозяйственный оборот результатов «работы инвестиционных проектов» не распространялась на трансформации законодательства, касающиеся оборонных позиций, национальной безопасности, налогообложения, охраны окружающей среды, нравственности и здоровья населения [3].

Как отмечает Головастова Т.И., все государственные гарантии делятся на три группы, а именно, гарантии, осуществляющие защиту и неприкосновенность имущества, гарантии, закрепляющие право иностранного инвестора воспользоваться результатами своей предпринимательской деятельности, гарантии, касающиеся порядка рассмотрения споров с иностранными инвестициями [5, с. 46].

Снижение в последние годы объема прямых иностранных инвестиций в экономику Республики Беларусь побудило задуматься о необходимости возврата стабилизационных оговорок в Закон об инвестициях. Так, глава Национального агентства инвестиций и приватизации Республики Беларусь Д.В. Мелешкин в интервью газете «Беларусь сегодня» отметил, что сегодня практика введения стабилизационных оговорок в белорусское законодательство уже реализована при создании индустриального парка «Великий камень», а также планируется внесение дополнений в Закон об инвестициях, которые коснутся

возможности внедрения механизма страхования инвестиционных рисков, предоставления инвесторам гарантий стабильности при изменении законодательства, в том числе неприкосновенности прав собственности. Кроме того, предлагается дополнить действующий закон статьей, которая определяет общий порядок и условия компенсации инвестору стоимости имущества, являющегося инвестициями или образуемого в результате осуществления инвестиций. Эта норма будет основана на аналогичных положениях, содержащихся в международных договорах Беларуси о содействии и осуществлении взаимной защиты инвестиций. Также рассматривается возможность отказа государства от судебного иммунитета [6].

В этой связи немаловажно отметить, что проект инвестиционной деятельности выступает как обоснование экономической выгоды, объема осуществления инвестиции, включающее в себя проектно-сметную документацию, которая разрабатывается в соответствии со стандартами, предусмотренными законодательством, поэтому на этапе разработки инвестиционного проекта сроки действия стабилизационной оговорки имеют огромное значение.

Целесообразность реализации проекта государственным органом предполагает предоставление гарантии устойчивости развития инвестиционных составляющих компонентов, содержания и условий деятельности иностранного инвестора в рамках инвестиционного проекта. И предусматриваемая в правовом акте схема отношений по реализации инвестиционных проектов должна соответствовать схеме отношений, возникающих при заключении контрактов между инвестором и принимающим инвестиции компетентным органом, подчиненным правительству.

Договорные формы реализации инвестиционных проектов широко применяются в качестве типовых в отраслях промышленности. Учитывая специфические черты соглашений, заключаемых государством с частным инвестором, а именно неравноправное по правовым полномочиям и экономическому потенциалу положение сторон в договоре, в международной практике указанные государственные контракты называют концессионными соглашениями.

Инвестиционный климат зависит от многочисленных факторов и от фундаментальных составляющих нормативной правовой базы. В современных реалиях существует необходимость дипломатического урегулирования экономико-правовых отношений. Важно находить разнообразные приемы налаживания внешнеторговых связей и координации действий субъектов хозяйственного оборота. Глобализация и интеграция внешнеэкономических связей приводят к формированию полноценного инвестиционного фундамента и привлечению капиталовложений. Стремление к многостороннему сотрудничеству способствует укреплению мира и развитию взаимовыгодных отношений. Обеспечение стабильности в экономике на современном этапе является достаточно проблемной областью, которая выражается в неустойчивости производственных, технологических процессов независимо от организационно-правовой формы предприятия развивающейся экономики. Правовой режим предприятий с иностранными инвестициями отражает значимость установления всеобщего экономического благоденствия с учетом специфики национального законодательства и приоритета определенных сторонами условий международных договоров. Государства должны привлекать целенаправленно иностранные инвестиции с целью закрепления политико-правовых интересов на международной арене. Развитие частного сектора напрямую связано с конкретными правовыми особенностями положения юридических лиц отдельных государств и историческими тенденциями национального развития. Денежно-кредитные отношения предстают как один из важнейших регуляторов формирования и укрепления аппарата государства и благополучного существования населения на территории того или иного государства. Поэтому реализация взаимовыгодного сотрудничества и стремление к установлению стабильности приведут к укреплению мировой экономики.

Исходя из вышеизложенного представляется целесообразным заимствовать опыт зарубежных законодателей для улучшения ситуации в инвестиционной области в Республике

Беларусь. При этом полагаем, что необходимо предусмотреть дифференциацию сроков действия стабилизационного периода, так как период обеспечения стабильности экономико-правового режима имеет огромное значение для инвестиционных проектов, а именно срок окупаемости инвестиционного проекта. Например, пунктом 3 ст. 15 Федерального закона № 39-ФЗ установлено, что стабильность для инвестора, осуществляющего инвестиционный проект, гарантируется в течение срока окупаемости инвестиционного проекта, но не более семи лет со дня начала финансирования указанного проекта [2]. Считаем целесообразным установить аналогичный 4-летний срок для Республики Беларусь в силу того, что наша экономика является развивающейся, в отличие от большинства европейских стран, и не имеет таких больших ресурсов как нефтедобывающая Российская Федерация. Также, ввиду необходимости развития аграрного бизнеса в Республике Беларусь, считаем необходимым предоставить максимальную защиту инвестором, осуществляющим проекты в сельском хозяйстве, создать условия для формирования эффективной собственности, дальнейшего развития производства.

Таким образом, полагаем, что следует внести следующие дополнения в Закон об инвестициях Республики Беларусь:

1) дополнить Закон статьей 12.1 «Гарантия прав субъектов инвестиционной деятельности» в следующей формулировке: «В случае ухудшения условий инвестирования к иностранным инвестициям в течение четырех лет будет применяться законодательство, которое действовало на момент осуществления инвестиций»;

2) в статье 13 закрепить положение о том, что вмешательство в частные дела инвесторов со стороны государства не допускается, за исключением случаев, когда такое вмешательство осуществляется на основании законодательных актов Республики Беларусь в интересах национальной безопасности (в том числе охраны окружающей среды, историко-культурных ценностей), общественного порядка, защиты нравственности, здоровья населения, прав и свобод других лиц (принцип недопустимости произвольного вмешательства в частные дела), а также, что инвесторам гарантируется осуществление защиты прав и законных интересов в суде и иными способами, предусмотренными законодательством Республики Беларусь, в том числе международными договорами Республики Беларусь (принцип обеспечения восстановления нарушенных прав и законных интересов, их судебной защиты).

Также считаем возможным установить дополнительные преференции для инвесторов, реализующих проекты в агропромышленном комплексе. С этой целью предлагаем дополнить Декрет Президента Республики Беларусь от 7 мая 2012 г. № 6 «О стимулировании предпринимательской деятельности на территории средних, малых городских поселений, сельской местности» пунктом 1.13, в котором предусмотреть возможность предоставления инвесторам земельных участков сельскохозяйственного назначения в безвозмездное пользование и освободить иностранных инвесторов от арендной платы и налога на землю. Вместо уплаты указанных платежей иностранный инвестор должен перечислять 40 % прибыли в бюджет Республики Беларусь. Также иностранным инвесторам должно быть предоставлено право создания двух предприятий и более при реализации товаров сельскохозяйственного назначения.

Стабилизационные оговорки являются важнейшим условием предоставления гарантий инвесторам в инвестиционной сфере, и внесение предложенных изменений позволит в большей степени защитить права инвесторов в Республике Беларусь.

Список использованных источников

1. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України, 18.09.1991 г., № 1561-ХІІ : ред. від 18.12.2017 г. // Законодавство України: база даних офіційного веб-сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>. – Дата доступу: 27.11.2018.

2. Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений [Электронный ресурс] : федеральный закон, 25.02.1999 г. № 39-ФЗ : в ред. от 26.07.2017 г. // КонсультантПлюс. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_22142/ – Дата доступа: 27.11.2018.

3. Фархутдинов, И.З. Международное инвестиционное право и процесс [Электронный ресурс] : учебник / И.З. Фархутдинов. - М.: «Проспект», 2010 / Правовой портал «Нет права?». – Режим доступа: <http://netprava.ru/ek/b32/> - Дата доступа: 14.11.2018.

4. Об инвестициях [Электронный ресурс]: Закон Респ. Беларусь, 12.07.2013 г. № 53-З // КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.

5. Головастова, Т.И. Система государственных гарантий для иностранных инвесторов важнейший элемент государственного регулирования привлечения иностранного капитала [Электронный ресурс] / Т.И. Головастова // Экономика и право. – 2009. – Вып. 2. – С. 39-46 / Киберленинка: электронная научная библиотека. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-gosudarstvennyh-garantiy-dlya-inostrannyh-investorov-vazhneyshiy-element-gosudarstvennogo-regulirovaniya-privlecheniya>. – Дата доступа: 27.11.2018.

6. Важная оговорка для инвестора [Электронный ресурс] : [о потеплении делового климата и том, как привлечь зарубежный капитал] : интервью с главой НАИП Дениса Мелешкина // СБ : интернет-портал газеты «СБ. Беларусь сегодня». – 2018. – 18 мая. – Режим доступа: <https://www.sb.by/articles/vazhnaya-ogovorka-dlya-investora.html>. – Дата доступа: 27.11.2018.

Шевчик В.П., студентка 4 курса,
группа 1572-П, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Грибанов Е.Д.**, ст. преподаватель
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЕРВИТУТНОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Впервые понятие сервитута появилось еще в римском праве. Впоследствии оно было заимствовано многими национальными правовыми системами. Однако, несмотря на общность истоков единого подхода в отношении понятия, правовой природы сервитута и его видов не сформировано до сих пор. Схожесть в отношении сервитутного права зарубежных стран заключается лишь в отнесении его к разновидности прав, которые ограничивают пользование чужим недвижимым имуществом.

Согласно ст. 1 Кодекса Республики Беларусь о земле земельный сервитут представляет собой право ограниченного пользования чужим земельным участком, устанавливаемое для обеспечения прохода, проезда, прокладки и эксплуатации газопроводов, нефтепроводов, воздушных и кабельных линий электропередачи, связи и других подобных сооружений, обеспечения водоснабжения и мелиорации, размещения геодезических пунктов, а также для иных целей, которые не могут быть обеспечены без предоставления такого права [1].

В ст. 268 Гражданский кодекс Республики Беларусь (далее – ГК) дает трактовку праву ограниченного пользования чужим недвижимым имуществом (сервитутом) как праву собственника недвижимого имущества вправе требовать от собственника соседнего недвижимого имущества, а в необходимых случаях – и от собственника другого недвижимого имущества предоставления права ограниченного пользования недвижимым имуществом (сервитута) [2].

Иногда законодатель не использует определения сервитута, предпочитая описать только его признаки и виды. Если же такое понятие формулируется, то обычно оно отражает характеристику сервитута как:

- права ограниченного пользования соседним недвижимым имуществом (Российская Федерация, Кыргызстан);
- обременения, наложенного на недвижимое имущество (Франция, Испания, Азербайджан).

Наиболее интересным и развернутым с субъективной и объективной точки зрения представляется понятие сервитута в законодательстве Германии, где земельный участок может быть обременен в пользу собственника другого земельного участка таким образом, чтобы последний имел право использовать чужой земельный участок в определенных случаях, или чтобы на чужом земельном участке не могли совершаться определенные действия, или чтобы было исключено осуществление права, которое следует из права

собственности на обремененный земельный участок в отношении господствующего земельного участка.

Так, в Германском гражданском уложении предусмотрена возможность установить пределы осуществления права собственности в отношении своего земельного участка. Это прямо противоречит законодательству Республики Беларусь, а точнее п. 2 ст. 268 Гражданского кодекса Республики Беларусь, где закреплено, что обременение недвижимого имущества сервитутом не лишает собственника недвижимого имущества прав владения, пользования и распоряжения этим недвижимым имуществом. А если такие права нарушены, то собственник вправе требовать по суду прекращения сервитута [3, с. 300].

Что касается правомочий несобственника – сервитуария, то в Республике Беларусь за ним закреплено только право пользования. Немецкое право предоставляет возможность не только пользоваться, но и иметь право реализации и преимущественного приобретения.

В сравнении с сервитутами в зарубежных странах Республика Беларусь не знает деления сервитутного права на виды. В Германии существует такой самостоятельный подвид сервитутных прав, как личный сервитут (узуфрукт). Узуфрукт – это обременение вещи таким образом, чтобы лицо, в пользу которого произведено обременение, имело право извлекать все выгоды от пользования вещью. Он устанавливается в отношении недвижимого, движимого имущества, а также в отношении прав. Также узуфрукт применяется и к земельным участкам.

В Российской Федерации, как и в Республике Казахстан, сервитуты подразделяются на частные и публичные. Отличаются они по ряду признаков:

1. По объектам, в отношении которых устанавливаются сервитутные отношения: публичный сервитут устанавливается только на земельные участки, а частный – на земельные участки и на объекты недвижимого имущества.

2. По целям: при публичном обременении проводится ограничение в интересах огромного количества людей. Частный сервитут охватывает только определенных заинтересованных лиц.

3. По способу установления: публичный сервитут устанавливается в нормативном правовом акте уполномоченного органа, частный сервитут – путем соглашения сторон.

Земельный кодекс Республики Казахстан к тому же предусматривает возможность путем соглашения сторон установить и другие виды сервитутов, кроме указанных в кодексе. В связи с этим круг предполагаемых субъектов сервитутного права в этих странах по сравнению с Республикой Беларусь гораздо шире, так как помимо непосредственно собственников недвижимого имущества к субъектам можно отнести публично-правовое образование.

Необходимо отметить, что Республика Беларусь наряду с Российской Федерацией и Республикой Казахстан является участницей Соглашения «О Таможенном союзе и Едином экономическом пространстве» 1999 г. Таким образом, государства выразили свое согласие на интеграцию в экономической и политической жизни со странами-участницами.

Поэтому актуальным является вопрос закрепления видов сервитутного права, в частности публичного сервитута, в Республике Беларусь.

О плюсах и минусах такого деления мнения у ведущих правоведов разделяется. Ю.А. Тихомиров считает, что органы государственной власти или местного самоуправления, предоставляя гражданам и юридическим лицам земельные участки в пользование или во владение, одновременно ограничивают пределы таких прав [4, с. 243].

М.Н. Малейной о том, что установление публичного сервитута является одним из способов решения конфликта интересов собственника недвижимости и государства [5, с. 9].

В отличие от других юристов Г.В. Чубуков предлагает рассматривать публичный сервитут не в плане ограничения права собственности на объект земельной недвижимости, а в плане расширения права собственности народов, проживающих на данной территории, на землю и иные природные ресурсы [6, с. 449].

Что касается официального закрепления прав на сервитут, то порядок в зависимости от конкретной страны может отличаться. В ряде стран законодатель ограничивается указанием лишь на письменную форму такого соглашения. Так как речь идет об обременении

недвижимости, обязательным требованием является государственная регистрация соглашения и возникшего из него права.

Действительность договора об установлении сервитута в отдельных правовых системах связывается с его нотариальным удостоверением, что поддерживается многими учеными. Такое удостоверение должно подтверждать свободу волеизъявления в отношении собственника недвижимости на установление сервитута. Например, ст. 256 Гражданского кодекса Азербайджана закрепляет обязательное нотариальное удостоверение.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что понятие сервитута имеют свои особенности в отдельно взятой стране. В зарубежных странах сфера применения сервитутов намного шире (во многом благодаря наличию видов сервитута), соответственно и нормативное регулирование данного института ограниченных вещных прав развито на порядок лучше. Изучение национального законодательства зарубежных стран в области установления сервитута дает основание выделить наиболее точное определение сервитута, которое закреплено немецким правом. Главная его особенность в том, что предоставляется возможность установления запрета на совершение определенных действий самим собственником земельного участка. В Республике Беларусь предусматривается только установление определенных прав. Таким образом, в Республике Беларусь необходимо совершенствовать нормы права, которые регулируют порядок установления сервитута, учитывая опыт зарубежных стран.

Список использованных источников

1. Кодекс Республики Беларусь о земле [Электронный ресурс] : 23.07.2008 г., № 425-3 : принят Палатой представителей 17.06.2008: одобр. Советом Респ. 28.06.2008: в ред. Закона Респ. Беларусь от 26.10.2012, № 432-3 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.
 2. Гражданский кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 07.12.1998 № 218-3 : принят Палатой представителей 28.10.1998 : одобр. Советом Респ. 19.11. 1998 : в ред. Закона Респ. Беларусь от 16.05.2017, № 14-3 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.
 3. Залесский, В.В. Германское право : Гражданское уложение. Перевод с немецкого. Ч. 1 / Науч. ред. : В.В. Залесский; Пер. : Н.Г. Елисеев, А.А. Лизунов, Н.Б. Шеленкова; Введ. : В.В. Бергман, Е.А. Суханов. – М. : МЦФЭР, 1996. – 552 с.
 4. Тихомиров, М.Ю. Собственность и иные вещные права на земельные участки в Российской Федерации / М.Ю. Тихомиров. – М.: Издание Тихомирова М.Ю., 2006. – 400 с.
 5. Малейна, М.Н. Публичные сервитуты / М.Н. Малейна // Законодательство. – 2004. – № 4. – С. 8–16.
 6. Чубуков, Г. В. Комментарий к Земельному кодексу Российской Федерации / Г.В. Чубуков, М. Ю. Тихомиров. – М.: Издание М.Ю. Тихомирова, 2006. – 940 с.
-

Сучасні аспекти маркетингу та менеджменту підприємницької діяльності
Современные аспекты маркетинга и менеджмента предпринимательской
деятельности
Modern aspects of marketing and business management

Petrovska A.S., postgraduate,
Akymenko O.Y., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Chernihiv National University of Technology
alina777petrovskaya@gmail.com

**CIRCULAR ECONOMY IN THE MODERN CONDITIONS AS A NEW MODEL
FOR DOING BUSINESS**

In the modern world where scientific progress increases the quality of life, amount of the enterprises and the level of the productivity, it is very important to remember the main idea of sustainable development – that satisfying of our needs shouldn't create negative impact on the life of our future generations. The globe encountered such problems as climate changes, water pollution, air pollution, increasing amount of waste and it is important to create sustainable lifestyles for everyone and materials that can be used time and time again and to start doing business in environmentally friendly way. One of the way-out is transition to the circular economy, which is a good alternative to the linear economy model. In the old model any waste which is left after production of the new product is thrown away that wasn't good both for environment and for the business. In a circular economy product is designed in such a way to be reusable and reuse should be as high as possible and also have to make positive impact on environment, by using innovations and system changes.

In circular economy business model, the main idea is on the reducing losses of nonrenewable materials and on maintaining material productivity over the lifecycle of developments, also the focus will shift to sourcing sustainably. The market for a circular economy is extremely growing and it is estimated that over the next 5-7 years, this will increase economic growth by up to 4%.

Moving to the circular economy business model gives advantages to the business sector, to the environments and to the society. The circular economy will help businesses save on raw material cost as well as waste management costs, in line with the EU Waste Framework Directive. One of the benefits to the environment is that there will be little or no waste to landfill and environments will be enriched by biological nutrients reintroduced into the biosphere through composting and biogas plants. Growth will be de-coupled from resource extraction due to closed loops of technical components and increase of sustainable renewable materials. Fewer resources will be extracted so the impact on the climate is reducing. And society gets better living conditions, longer life, new working places and new ecologically safe products.

To count efficiency of circular economy business model of the country can be used circular economy index, which takes into account elements as annual municipal waste per person, municipal recycling rate, material reuse rate investments in circular economy sectors, trade of recyclable raw materials, annual food waste per person, circular economy patents. Using this index POLITICO researched the data and calculated scores for 28 countries of European Union and ranked them in order of having robust recycling and having high levels of innovation in circular economy sectors. Countries with the highest circular economy scores are Germany, the U.K., France, Czech Republic and Italy.

The EU understands that world has faced the growing pressures on the resources and tries to move to a resource efficient circular economy, the norms of which is regulated by Waste Treatment Directive. Directive 2008/98/EC, which is obligatory to follow to every country of EU, sets the basic concepts and definitions related to waste management, such as definitions of waste, recycling,

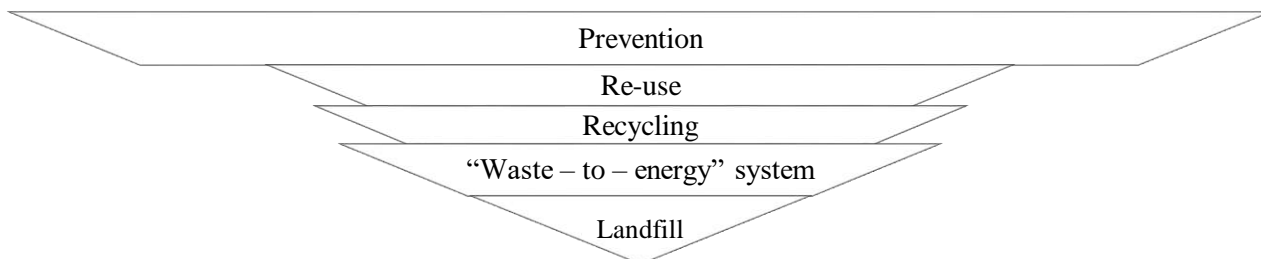
recovery. It explains when waste ceases to be waste and becomes a secondary raw material (so called end-of-waste criteria), and how to distinguish between waste and by-products. The Directive lays down some basic waste management principles: it requires that waste be managed without endangering human health and harming the environment, and in particular without risk to water, air, soil, plants or animals, without causing a nuisance through noise or odours, and without adversely affecting the countryside or places of special interest. Waste legislation and policy of the EU Member States shall apply as a priority order the following waste management hierarchy:

The Directive introduces the "polluter pays principle" and the "extended producer responsibility". It incorporates provisions on hazardous waste and waste oils (old Directives on hazardous waste and waste oils being repealed with the effect from 12 December 2010), and includes two new recycling and recovery targets to be achieved by 2020: 50% preparing for re-use and recycling of certain waste materials from households and other origins similar to households, and 70% preparing for re-use, recycling and other recovery of construction and demolition waste [1].

Also good legislation base for circular economy has such countries as Japan (The Law for Promotion of Effective Utilization of Recyclables), China (The Law for the Promotion of the Circular Economy), and South Korea (Green Growth Strategy).

During the process of product design and production special attention has to be paid to the 5 steps' model of product life cycle in circular economy (p.1), which helps to understand the future behavior with residual products.

The best way is waste prevention, which means that manufacturing should be upbuild in such a way that there is now raw materials left. If it is impossible to follow the first step so the product can be re-used, for example glass-bottles. The next way is to recycle, for example PET bottles couldn't be re-used but can be used to make lower grade products. WtE is a form of energy recovery, which means the process of generating energy (electricity or heat) from waste directly through combustion or production of the combustible fuel commodity. The last step and the worse one is to put waste to the landfill, which is harmful to the environment because if the barrier between wastes and ground water is low toxic chemicals can be separated into the water zone.

Picture 1 – 5 steps' model of product life cycle in circular economy

There are some good examples of efficient circular economy model in use. For example, 'The Kalundborg Symbiosis' (an industrial symbiosis) uses the model, where a by-product or residual product of one enterprise is used as a resource for another enterprise, gaining economic and environmental benefits. 'Timbarland' and tire manufacturer together with Omni United have teamed up to produce a line of tires meant to be recycled into footwear outsoles once they reach end-of-life on the road. 'VIGGA' (textile industry) created a new way of consuming, based upon sharing and circulating high-quality products. The idea is that for a monthly subscription fee, the customers get 20 pieces of clothes in their child's size, when the clothes become too small, they are replaced by new sets of clothes one size bigger, after a quality inspection, the returned clothes are then washed professionally, subsequently, the clothes are delivered to another baby, resulting in a circular process [2].

So, in the world with the limited resources and with the growing population (according to the forecast a global population is expected to rise to 9 billion by 2050), moving from the linear economic model (take-make-waste) to the circular economy model (where the economic value of the resources is fully utilized) becomes ever more essential and it is important to transform existing system in Ukraine on a modern one.

References

1. Directive 2008/98/EC on waste (Waste Framework Directive) [Electronic source]. - Available at: reference: <http://ec.europa.eu/environment/waste/framework>.
 2. Examples of Circular Economy Solutions [Electronic source]. - Available at: reference: <https://stateofgreen.com/en/partners/state-of-green/news.../10-examples-of-circular-economy-solution>.
 3. Morgan, J. and Mitchell, P. (2015) Employment and the Circular Economy: Job Creation in a more Resource Efficient Britain, Green Alliance and WRAP.
 4. Ellen MacArthur Foundation and the McKinsey Center for Business and Environment (2015) Growth Within: A Circular Economy vision for a Competitive Europe.
-

Вайвод В.О., студент 6 курсу, група ОТ-132м ІБЕІТ
Науковий керівник: **Пучкова С.І.**, к.е.н., доцент
Одеський національний політехнічний університет (м Одеса, Україна)
e-mail: s.i.puchkova@opi.ua

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ДО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

Зовнішнє середовище сьогодні відрізняється невизначеністю, складністю, інтенсивністю і новизною змін її чинників. Стає очевидним, що будь-яке підприємство для виживання та збереження конкурентоспроможності повинно постійно корегувати свою діяльність з урахуванням вимог зовнішнього середовища.

Отже, здатність пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі стає основною умовою в бізнесі. Підприємства повинні, з одного боку, постійно усвідомлювати новий характер змін в навколишньому середовищі та ефективно на них реагувати. З другого боку, необхідно мати на увазі, що самі підприємства генерують зміни у зовнішньому середовищі, наприклад, випускаючи нові види товарів та послуг, використовуючи нові види сировини, матеріалів, енергії, обладнання, технологій.

Сприйнятливість до змін – ключовий фактор підвищення конкурентоспроможності не тільки суб'єктів господарювання, а й національної економіки в цілому.

Тому успішна управлінська діяльність підприємств в істотній мірі залежить від глибини знання адаптації як функції менеджменту і майстерності її застосування в конкурентній боротьбі на внутрішніх і зовнішніх ринках. Саме тому дана функція менеджменту є найважливішим об'єктом дослідження як для фахівців, що займаються розробкою теорії управління, так і сучасних практиків, що використовують її досягнення в процесі підприємницької діяльності.

Багато питань, що пов'язанні з адаптацією підприємств, знайшли відображення як в зарубіжній, так і у вітчизняній літературі. Зокрема, ці проблеми висвітлені в роботах Р. Акоффа, І. Ансоффа, П. Дойля, П. Друкера, Г. Козаченко, В. Пономарьова, М. Портера, Л. Соколової, Р. Фатхутдінова, Т. Ландіної, М. Будник, В. Гриньової, Б. Кузіна, та ін.

В економічній літературі термін «адаптація» трактується по різному.

Відповідно до першого підходу адаптація розуміється як ступінь залучення підприємства до ринкових форм господарювання. На першому етапі ринкових перетворень адаптація розумілась, як зміна форми власності, самостійний вихід на зовнішній ринок, прагнення максимізувати прибутки, виробництво конкурентоспроможної продукції, що досягається шляхом зменшення видатків, закриттям збиткових виробництв, скороченням персоналу. Але дане розуміння характеризується надмірною «економічністю» та не враховує соціального чинника.

З часом з'явився другий підхід до розуміння адаптації, який враховував соціальні наслідки економічних реформ у державі, так при різкому спаді виробництва адаптація передбачала виживання виробництва, збереження основних фондів та ключових технологій, але даний підхід не враховував перспективи розвитку підприємств.

Відповідно до третього наукового підходу адаптація розумілась як ступінь освоєння «нових правил гри», нових способів виробничо-фінансової діяльності у принципово новому зовнішньому середовищі. З точки зору мікроекономіки, адаптація – це стан виробництва,

який забезпечує рівновагу попиту та пропозиції на ринку товарів та послуг, а виробник має можливість постійно підтримувати свої економічні показники у визначених межах на основі своєчасного і повного врахування у виробництві змін зовнішнього економічного середовища.

Усі перераховані підходи розглядають адаптацію як характеристику діяльності підприємства, стратегічними цілями якої є виживання або розвиток [1, с. 173].

Залежно від зовнішніх умов господарювання на різних етапах розвитку адаптація підприємства має відмінні об'єкти та предмет адаптації, що потребують дослідження, оскільки в разі вибору певних аспектів дослідження адаптації виникає необхідність у формуванні та розвитку тих чи інших видів адаптаційних здатностей підприємства. Здатності до адаптації набувають необхідних ознак залежно від мети й об'єкта адаптації підприємства (табл. 1).

Таблиця 1 - Вплив предмета адаптації на формування об'єкта адаптації

Предмет адаптації	Об'єкт адаптації	Мета адаптації
Прийняття до змін етапів розвитку економіки — адаптація до ринкових умов 1990—1998 років	Адаптація організаційних структур, адаптація операційної системи	Виживання
Адаптація до міжнародного ринкового середовища	Адаптація маркетингового відділу	Розвиток
Адаптація до умов нестійкого зовнішнього середовища — 2000-ті роки	Адаптація маркетингового відділу, внаслідок розширення функцій підприємства – збут і розпо-всюдження	Виживання/розвиток
Адаптація до кризових явищ 1997—1998; 2008-2010	Інформаційні потоки	Виживання/розвиток
Адаптація до науково-технічного процесу в умовах економіки знань (початок XXI століття).	Перехід від структури (окремі аспекти діяльності) до процесів	Розвиток

Джерело: [2, с. 339]

У сучасних економічних умовах найбільш важливим завданням на підприємствах є не просто отримання якісних ресурсів та прийняття рішень щодо їх раціонального використання, а забезпечення адаптації підприємств до невизначеності бізнес-середовища, обумовленого впливом чинників прямої та непрямой дій (табл. 2).

Таблиця 2 - Окремі чинники впливу бізнес-середовища на промислове підприємство

Чинник прямої дії	Напрямок впливу	Чинник непрямой дії
Закони та підзаконні акти, що регламентують діяльність підприємств промисловості; арбітраж; нетарифні бар'єри	Політико-правовий	Загальний законодавчий простір для товаровиробників; політичний клімат у країні; групи тиску; неформальне втручання уряду; суспільно-політичний устрій; ідеологія
Рівень розвитку ринкових відносин; система оподаткування; фіскальна політика; обсяги інвестицій у промисловість; установлення пільг; структура попиту та пропозиції на ринку	Економічний	Стан економіки; платіжний баланс країни; ринкові стратегії підприємств-конкурентів, привабливість країни щодо експорту своїх товарів
Система освіти, підвищення кваліфікації та управління кадрами, неформальні групи	Соціально-культурний	Національні інтереси; соціальні інститути; цінності та відношення до праці, успіху, змін, ризику та ін.
Нові інформаційні технології; рівень технічного розвитку конкуруючих підприємств; маркетингова орієнтація конкурентів	Науково-технічний	Рівень інноваційної активності та інформаційного забезпечення конкурентів у сфері промисловості; науково-технічний прогрес; розвиток галузевої науки
Обмеження нанесення шкоди навколишньому середовищу	Екологічний	Ступінь активізації діяльності зі збереження ресурсів і захисту навколишнього середовища

Джерело: [3, с. 10]

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації бізнесу зумовили вітчизняних підприємців шукати вирішення аналогічних бізнесових та управлінських завдань. З метою дослідження й оцінювання вітчизняної практики управління розвитком підприємств, проблематики і завдань розвитку українських компаній було здійснено два масштабних

опитування керівників і топ-менеджерів понад 300 українських підприємств різних видів діяльності, масштабів та регіональної належності упродовж 2008–2010 та 2012–2013 років.

Керівникам і представникам менеджменту українських і західних компаній, які були респондентами даного дослідження, пропонували оцінити вплив певних чинників зовнішнього середовища (рис. 1) [4, с. 152].

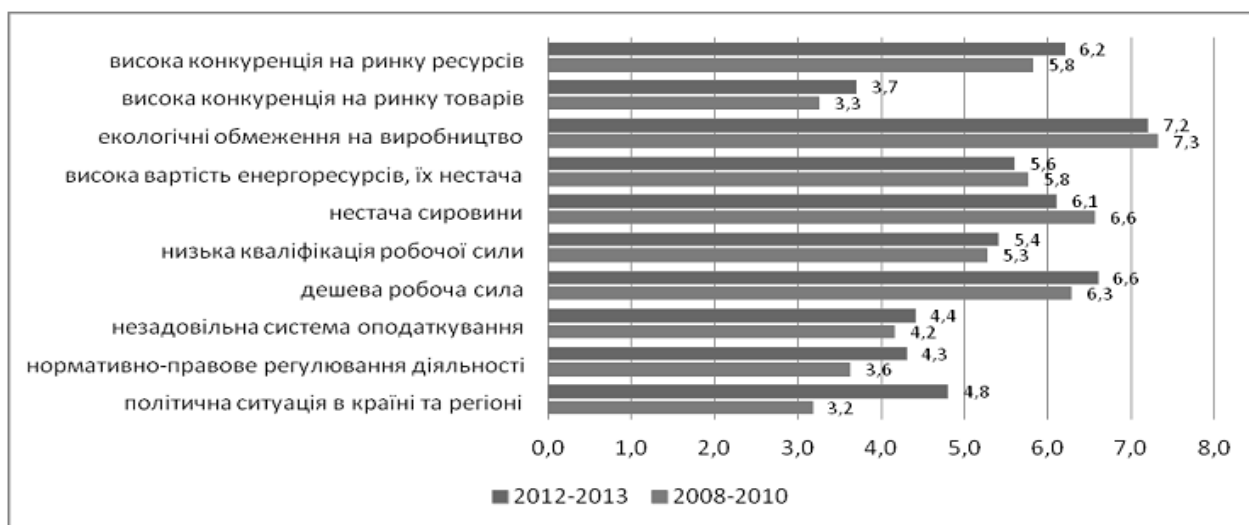

Рис. 1 - Рейтинг найвпливовіших чинників зовнішнього середовища з позицій керівництва вітчизняних підприємств у 2008-2010 та 2012-2013 роках

Вирішення проблеми приведення можливостей товаровиробників у відповідність до вимог ринку, переорієнтація всіх функціональних сфер їх діяльності на задоволення потреб споживачів потребує стратегічного забезпечення адаптаційного процесу.

За умов інтенсивної конкуренції, глобалізації та постійних технологічних змін, а також пришвидшеного життєвого циклу продукції та послуг здатність підприємства адаптуватися набуває статусу нового стратегічного імперативу. З цього погляду, стратегічну адаптацію можна визначити як постійно повторюваний процес стратегічного вирівнювання всіх елементів бізнес-стратегії підприємства відповідно до контексту зовнішнього бізнес-середовища

Стратегія адаптації виникає як управлінська реакція на зміни бізнес-середовища, які можна спрогнозувати або передбачити завдяки постійному скануванню зовнішнього середовища, або на несподівані, агресивні виклики бізнес-середовища.

Сучасні автори, займаючись дослідженнями сутності та трансформації поняття «стратегія», визнають, що сучасне стратегічне управління повинне бути адаптивним, а стратегія адаптації розглядається як спосіб не тільки виживання, але і подальшого стійкого розвитку підприємства та дають наступні визначення стратегії адаптації [5, с. 59].

Стратегія адаптації розробляється в рамках загальної корпоративної стратегії, не суперечить її цілям та завданням, а є її окремим випадком для подолання кризових явищ. Реалізація стратегії адаптації як комплексу організаційних та господарських заходів управління дозволяє утримувати підприємство на шляху стійкого розвитку, адекватно та швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, забезпечуючи оперативну перебудову діяльності підприємства [5, с. 59].

На основі вищезазначеного можна виділити наступні відмінні характеристики корпоративної та адаптаційної стратегій (табл. 3).

Отже поняття стратегії адаптації підприємства можна трактувати як комбінацію із запланованих цілей, дій та рішень довгострокового і короткострокового характеру щодо адаптації підприємства до нових можливостей одержання конкурентних переваг та нових загроз послаблення його конкурентних позицій в існуючому бізнес-середовищі [5, с. 61].

Таблиця 3 - Відмінні характеристики корпоративної та адаптаційної стратегій

Відмінності	Корпоративна	Адаптаційна
	характеристика	
Співвідношення	загальне	часткове
Цілі та завдання	цілі та завдання функціонування	цілі та завдання адаптації
Швидкість реакції	запланована	запланована та/або швидка
Часовий період	довгостроковий	довгостроковий та/або короткостроковий

Джерело: [5, с. 61].

Важливим моментом стратегічної адаптації є постійне оцінювання готовності підприємства до впровадження нової або перегляду існуючої стратегії. З огляду на це для підприємства є важливим звернути увагу на такі аспекти:

- оцінювання ефективності крос-функціональних процесів на підприємстві;
- визначення бар'єрів, які стримують успішну реалізацію бізнес-стратегії;
- своєчасне впровадження керованих змін, які збільшили б ймовірність успішної реалізації стратегії підприємства.

Як і процеси розробки та впровадження бізнес-стратегії, процеси стратегічної адаптації повинні ґрунтуватися на синергії трьох елементів стратегічного планування:

- 1) моніторинг бізнес-процесів,
- 2) вимірювання та оцінювання ефективності поточної діяльності підприємства,
- 3) дотримання підзвітності та інформаційної прозорості процесів реалізації бізнес-стратегії.

Таким чином, можна стверджувати, що адаптація є процесом приведення можливостей підприємства у відповідність до змін бізнес-середовища з метою забезпечення ефективності життєдіяльності і сталого розвитку у майбутньому, виправдовування очікувань його власників відносно зростання ринкової вартості бізнесу. Стратегічна роль адаптації підприємства полягає в тому, що вона дозволяє підприємству:

- зберегти стабільність функціонування;
- створити конкурентні переваги;
- вийти на нові ринки збуту;
- ефективно використовувати нововведення та інновації без вагомих втрат;
- використовувати власний потенціал за нових умов функціонування.

Список використаних джерел

1. Кудлаєнко С.В. Теоретичні основи поняття «адаптація» підприємств / С.В. Кудлаєнко // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки: наук. журн. – 2009. – № 5. – Том 2. – С. 172-174.
2. Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів : монографія / [Наливайко А. П., Решетняк Т. І., Євдокимова Н. М. та ін.; за ред. д-р екон. наук, проф. А. П. Наливайка]. – К. : КНЕУ, 2013. – 454 с.
3. Соколова Л.В. Організаційно-економічне забезпечення адаптації підприємств до невизначеності бізнес-середовища: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.01 / Л.В. Соколова; Інститут екон. промисл. НАН України – Д., 2006. – 32 с.
4. Верба В.А. Еволюція управлінських технологій як віддзеркалення проблематики та завдань розвитку підприємств / В.А. Верба // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 148-156.
5. Рачкован О.Д. Формування стратегії адаптації підприємств торгівлі: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.Д. Рачкован; ХДУХТ. – Х., 2016. – 319 с.

ВПЛИВ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ ІННОВАЦІЙ НА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Ситуація, що склалася в Україні, коли відбувається спад виробництва вітчизняних товарів через те, що багато видів продукції не користуються попитом як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, вимагає переходу на інноваційний розвиток, альтернатив якому не існує. Усі розвинуті країни світу вже давно стали на цей шлях і отримують близько 80-85% приросту ВВП завдяки інноваціям, до яких належать нові вироби, нові технології їх виготовлення, нові методи організації виробництва і збуту. Тому необхідною умовою реалізації інноваційного розвитку є маркетинг.

Для того щоб підприємство розвивалося, підвищувало свою конкурентоспроможність і зайняло лідерські позиції, необхідно дотримуватися двох напрямків діяльності – розробляти та впроваджувати інновації і реалізовувати заходи комплексу маркетингу, що спрямовані на комерціалізацію інновацій. Про це ще в середині минулого сторіччя говорили відомі вчені в галузі маркетингу і менеджменту Ф. Котлер та П. Друкер. Цінність маркетингу у здійсненні інноваційної діяльності підприємств полягає у оцінюванні різних можливостей їх розвитку залежно від внутрішніх і зовнішніх умов та тенденцій їхніх змін. У всіх існуючих концепціях маркетингу використовуються певні інновації (табл. 1).

Таблиця 1- Взаємозв'язок основних концепцій маркетингу з різними видами інновацій

Назва концепції	Вид інновації
Концепція товару	Покращення якості товару – товарна інновація
Концепція вдосконалення технології виробництва товарів	Технологічна інновація
Концепція збуту	Комунікаційна інновація
Концепція маркетингу	Поява нових потреб споживачів, які можуть бути інноваційними
Концепція соціально-етичного маркетингу	Соціальна інновація Екологічна інновація

У цілому слід зазначити, що поєднання маркетингової та інноваційної діяльності втілюється в процесі маркетингу інновацій, під яким розуміють діяльність, спрямовану на пошук нових сфер і способів використання потенціалу підприємства, розроблення на цій основі нових товарів та технологій і їх просування на ринку з метою задоволення потреб і запитів споживачів більш ефективним, ніж конкуренти, способом, отримання за рахунок цього прибутку та забезпечення умов тривалого виживання і розвитку на ринку.

Проблематика маркетингового забезпечення інноваційної діяльності досліджувалася багатьма зарубіжними і вітчизняними науковцями. Серед фахівців, які в своїх працях виділяють маркетинг як один з найважливіших факторів успіху інноваційної діяльності, слід зазначити таких як: Л.В. Балабанова, Н.В. Білоцерківська, С.М. Ілляшенко А.Ф. Павленко.

Посилення економічної нестабільності та загострення конкуренції на глобальних і національних ринках вимагають від компаній запровадження маркетингових інновацій, які дозволяють частково розв'язати протиріччя між обмеженістю ресурсів та потребою у використанні нововведень в бізнесовій діяльності [1, с.60]. Видане в 2005 р. ОЕсР та Євростатом 3-тє видання «Керівництва Осло» визначає маркетингову інновацію як «запровадження нового методу маркетингу, спрямованого на здійснення значних змін в дизайні, упакуванні, розміщенні продукту, просуванні на ринок або встановленні ціни» [2, с. 34]. Маркетингові інновації є менш витратними, ніж технологічні (продуктові та процесові) інновації, тому їх використання є доцільним, зокрема, в періоди економічної нестабільності.

Маркетинг інноваційних товарів включає в себе безліч особливостей, які необхідно враховувати при розробці інноваційного товару та подальшого збуту. На сьогодні особливості маркетингу інновацій пов'язані насамперед з наступними факторами:

- велика кількість торгових марок у компанії перешкоджає виходу на ринок нових конкурентів [3, с.18-19]. За таких умов саме інновації допомагають перемагати ті компанії, які сильніші та мають більший вплив на ринок та компаніям-челенджерам і новим компаніям завоювати свою нішу на ринку та свого споживача;

- розвиток цифрових технологій збільшує темп інновацій і кількість нових товарів. Інтернет сприяє, з одного боку, появі нових брендів і форм ведення бізнесу, а з іншого – відкриває нові можливості для розподілу та просування товару до кінцевого споживача. Швидкість, з якою з'являються нові марки, технології, на сьогодні зростає, а час життя нових товарів на ринку скорочується;

- зростає вартість інформування про новий товар. Для ефективного охоплення аудиторії необхідно представити бренд в декількох ЗМІ, і як наслідок, зростає вартість виходу нового товару на ринок. Компанії змушені створювати не просто нові товари, а нові вигоди для споживачів.

Розуміння зазначених особливостей маркетингу інновацій важливо для вироблення стратегії комерціалізації новинок, без чого неможливе просування на шляху до інноваційної економіки. При відсутності попередньої інформації про новий товар її поява на ринку може бути зустрінута споживачем насторожено і процес формування попиту буде занадто тривалий, що в свою чергу відіб'ється на витратах і фінансових результатах фірми виробника. До найбільш вдалих маркетингових прийомів просування інновацій на ринок можна віднести:

- розробка додатків, які змушують оновлювати базовий продукт (нові програмні продукти, комп'ютерні ігри);

- залучення потенційних користувачів в розробку нових продуктів. Було навіть введено термін проз'юмери (скорочено від proactive consumer);

- створення легенди для нового товару, що особливо важливо в епоху економіки вражень, створення інтересу до новинки (смартфон iPhone).

За допомогою маркетингу інновацій формується ряд дій, спрямованих на визначення, дослідження та аналіз факторів впливу на процеси просування товарів в умовах інноваційної діяльності підприємства. Однак основне завдання маркетингу інновацій полягає не лише у збільшенні попиту, але й у спробах впливати на нього так, щоб він відповідав пропозиції. Слід зазначити, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники активності маркетингових інновацій на підприємствах мають Португалія – 26% та Греція – 29%, але навіть вони у 2 рази вищі, ніж в Україні. У порівнянні з країнами-лідерами, такими як Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%) розрив з Україною ще більший і складає 3-4 рази [4].

Кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю в Україні, залишається вкрай низькою. Так, у 2017 році інноваційною діяльністю займалися 1620 підприємств, або 16,2 % загальної кількості промислових підприємств України [5].

У 2015 році інноваційну продукцію реалізовувало 1185 підприємств. Крім того продукцію, яка була новою для ринку, реалізовувало тільки 303 підприємства, решта реалізовувала псевдоінновації, тобто продукцію, яка була новою лише для окремого підприємства.

Аналіз наявних статистичних даних щодо застосування методів і інструментів маркетингу на інноваційних підприємствах України показав, що маркетинг відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності їх інноваційної діяльності. Проте масштаби його застосування є недостатніми. Так лише 43,9% інноваційно активних підприємств впроваджували маркетингові інновації, хоча (як свідчать результати проведеного аналізу) інструменти і методи маркетингу інновацій і маркетингу знань застосовували практично всі підприємства, що впроваджували технологічні інновації [5].

Зважаючи, що частка інноваційно активних підприємств становила 16,2% від загальної кількості підприємств можна зробити висновок про недостатню увагу їх керівників до маркетингових інновацій. А це не дає змоги своєчасно зреагувати на зміни умов ринкового середовища, виявити і проаналізувати ринкові можливості і загрози і знайти шляхи виживання і розвитку в нових умовах. Тобто, окреслити напрями інноваційної діяльності які дозволять визначити і посилити порівняльні конкурентні переваги вітчизняних підприємств на національному і міжнародних ринках, забезпечити умови їх інноваційного зростання. Відповідно, необхідним є посилення уваги до використання інструментів маркетингу інновацій вітчизняними товаровиробниками.

Список використаних джерел

1. Тараненко І.Б. Маркетингові інновації: методологія дослідження та досвід впровадження в країнах ЄС / І.Б.Тараненко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. - № 4. – С. 58-65.
2. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. 3rd Edition.: OECD. – 2006. – 112 р.
3. Котлер Ф. Латеральный маркетинг: технология поиска революционных идей / Филипп Котлер, Фернандо Триас де Бес; пер. с англ. – М.: Альпина паблишерз, 2010. - 206 с.
4. Iliashenko S.M. Innovative process rational choice grounding in organization / S.M. Iliashenko // Marketing and Management of Innovation, 2015. - № 2. – Р. 11-20.
5. Державна служба статистики України. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Гаркуша В.О., студентка 3 курсу,
групи 6.01.70.16.01, факультету консалтингу та міжнародного бізнесу
Науковий керівник: **Ус М.І.**, к.е.н., викладач
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (м. Харків, Україна)
e-mail: garkusha_vladyslava@ukr.net

СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ

У сучасних соціально-економічних умовах класичний маркетинг та його методи виявлення прихованих потреб споживачів відходить на другий план, адже сьогодні більшість людей вже забезпечені найнеобхіднішими товарами та послугами для цілком повноцінного життя. Проте, глобальна економіка не зупиняється ні на секунду. Саме тому сучасний маркетинг, який отримав назву «ноомаркетинг», спрямований на створення нових потреб. За часів агресивного маркетингу мерчендайзери знаходять все нові способи впливу на поведінку та рішення споживачів. Однак сучасні покупці вже не в такій мірі схильні піддаватися маніпуляціям, не довіряють акційним пропозиціям, які заповнили магазини і майже не реагують на цінники з надписом «99» в кінці. Сьогодні майже сформувалося покоління нових споживачів, які мало довіряють маркетинговим акціям і «супер-вигідним» пропозиціям. До того ж, споживачі починають негативно реагувати на справді агресивні способи продажу товарів. У зв'язку з цим маркетологам доводиться винаходити все нові способи впливу на споживачів.

Проблеми впливу на поведінку покупців висвітлені наукових працях видатних науковців: Котлера Ф., Бейтсона Дж., Ратмела Д., Ейгліє П., Ламбена Ж., Сондерса Дж., Райса С., Бітнера М., Траута Дж., Девіса С. В більшості досліджень розкривається перелік методів і форм збору інформації.

Актуальність теми дослідження щодо факторів, які впливають на споживчу поведінку обумовлюється тим, що маркетингові дослідження поведінки і потреб клієнтів на сучасному етапі - одна з найважливіших складових корпоративної інформаційної діяльності в комплексі маркетингу.

Перш за все, необхідно зазначити, що сучасні методи впливу на рішення про покупку характеризуються унікальністю та завуальованістю. Наприклад, маркетологи прагнуть

акцентувати увагу на ексклюзивності товару. Так, у знаменитій піраміді А. Маслоу над потребою в любові перебуває потреба в повазі, оскільки люди хочуть відчувати себе значущими, бути в числі обраних. Тому в рекламі часто звучать слогани, суть яких полягає в наступному: «Наш основний продукт далеко не для кожного». Така вмiла рекламна компанія здатна також відтіснити конкурентів - репозиціонувати їх в невігідне положення.

Не можна не звернути увагу на такі засоби впливу реклами як страх, невпевненість і сумнів (СНС), які є ефективними важелями для того, щоб змусити споживача замислитися і змінити свою поведінку. При вмiлому використанні СНС можна повністю ліквідувати конкурентів, змусивши їх залишити ринковий сегмент [1, с. 224].

Слід зауважити, що звернення до емоцій покупця має на нього значно більший вплив, ніж перерахування якостей продукту. Маркетологи зосереджують увагу на очікуваннях споживачів від покупки, щоб у подальшому представити йому всі вигоди того чи іншого товару або послуги.

Незважаючи на те, що люди схильні вважати себе істотами раціональними, здатними самостійно приймати різноманітні рішення, оцінювати та аналізувати ситуацію, на прийняття рішень впливає безліч факторів, включаючи біологію, психологію та зовнішнє середовище.

Важливо відмітити, що певні візуальні або вербальні подразники викликають у різних людей аналогічну реакцію, засновану на почуттях, емоціях, інстинктах, слабкостях, фобіях. Під дією провокуючих чинників - тригерів, людина діє імпульсивно і не обдуманно. В цьому і полягають головні секрети маркетингу - впливати на психіку людини і підштовхнути до придбання товару чи послуги.

Необхідно відмітити, тригери, які застосовуються в маркетингу, впливають на вроджені, набуті та поведінкові сфери людської психіки, тобто на різні форми людської свідомості з метою створити сумнів, інтерес, бажання і привести до конкретно визначеної заздалегідь дії.

Перш за все, зовнішні подразники діють на природі (вроджені) інстинкти, такі як безпека, коли мається на увазі можливість повернення товару або частини суми за купівлю. Сюди також можна віднести максимальне прагнення покупців до комфорту без великих витрат часу, енергії на вибір товару чи послуги, чим користується продавець, влаштовуючи експрес-доставки, замовлення онлайн, звичайно, за додаткову оплату. До того ж, така природні характеристика споживачів як лiнь, небажання вникати в особливості товару, витрачати час на пошуки також робить популярними онлайн-продажі, можливість віртуального розрахунку та готові пропозиції.

Переходячи до аналізу набутих рис, слід зазначити, що ошадливість, яка в деяких випадках може трактуватися як жадібність, є одним з найбільш дієвих методів впливу на покупця, адже прагнення заощадити завжди породжує інтерес до вигідних на перший погляд акцій, розпродажів, знижок.

Аналізуючі поведінкові сфери психіки споживачів, варто відмітити важливість залучення продавця до популярних трендів, пов'язаних з благодійністю, патріотичною спрямованістю, просуванням основ здорового способу життя, що завжди привертає достатню кількість покупців-одноразовців з огляду на сучасні тенденції.

Не можна залишити поза увагою суттєвий вплив різноманітних рейтингів покупця, що означає можливість отримати за покупки бали, бонуси, привілеї, які будуть в подальшому використані в якості знижок. Результатом цього може бути розповсюдження стратегії важливості клієнта, яка базується на постійному підкресленні значимості його думки, зауважень, побажань, які, безумовно, будуть враховуватися.

Далі хотілось би проаналізувати загальні способи впливу на вибір споживачів, основним з яких є реклама. Проте, у сучасному маркетингу, на думку цілого ряду фахівців, реклама є вторинною і поступається стратегії просування онлайн для всіх продавців, що займаються, в першу чергу, реалізацією споживчих, роздрібних товарів (виключенням є великі бренди).

Отже, першим і одним з найбільш перспективних інструментів впливу на споживачів є Інтернет-реклама. На сьогоднішній день можливості «всесвітньої павутини» як засобу реклами зараз тільки починають усвідомлюватися. Сприйняття онлайн-реклами споживачем

цілком відповідає сприйняттю реклами в традиційних засобах масової інформації. Причому іноді достатньо лише одного показу онлайн-реклами, щоб різко збільшилася поінформованість про товар чи послугу. Якщо яскраво і доступно розмістити інформацію про свій товар або послугу в Інтернеті, використовуючи професійні методи просування, вдасться значно випередити навіть активніших конкурентів, адже людина набагато уважніша до екрану монітора, ніж до екрану телевізора, оскільки він знаходиться на ближчій відстані до зорових рецепторів і притягує увагу яскравими зображеннями, особливо у форматі GIF та звуковими ефектами. Важливо також додати, що згідно з проведеним компанією Frito Lay аналізом було встановлено, що 30-секундна реклама більш ефективна, ніж 60-секундна, що більше вписується у формат Інтернет-реклами, особливо у соціальних мережах [2, с. 73]. На цьому тлі, інтернет-маркетинг і соціальні медіа стали невід'ємною частиною сучасного комплексу маркетингу.

Взагалі, ефективне використання соціальних мереж в маркетингу передбачає наявність наступних атрибутів: індивідуального профілю підприємства з коротким описом підприємства з використанням ключових слів, які вживає цільова аудиторія, а також інформативний, яскравий персональний фон (зображення, що формує у споживачів образ підприємства). Важливим сьогодні є використання хештегів – міток для написання ключових слів або фраз, які використовуються в публікаціях у соціальних мережах. Розміщуючи хештег у своєму твіті, продавець позначає твіт, і всі, хто шукатиме такий хештег, побачать всю стрічку повідомлень від різних користувачів по заданому слову.

Варто акцентувати увагу на суттєвості встановлення зв'язку з клієнтами у формі SMS-повідомлень для сповіщення про новинки, акції, спеціальні пропозиції. Сучасні інноваційні технології роблять можливим використання програм, які дозволяють автоматизувати цей процес. Яскравим прикладом є додаток Twidium, який являє собою спеціалізоване програмне забезпечення, призначене для спілкування в соціальних мережах з територіально близькими споживачами через точне розташування їх ір-адрес: із зазначенням точки у вигляді географічної широти і довготи, а також радіуса навколо вказаної точки [3, с. 55]. За словами Т. Шия, засновника компанії Zarros та автора книги «Доставляючи щастя. Від нуля до мільярда», до цього сьогодні прагнуть безліч торгових марок, але мати безперервний комунікаційний зв'язок з існуючими та потенційними клієнтами стає все важче, оскільки споживачі не бажають ділитися персональною інформацією з огляду на небезпечність та небажання отримувати нав'язливі повідомлення з рекламою [3, с. 59].

Матеріали здійсненого обстеження дозволяють визначити поняття реклами як інструменту масового маркетингу (на відміну від методів особистого продажу, які націлені на конкретних покупців). Рекламу можна розглядати як форму комунікації, яка намагається перекласти якість товарів і послуг на мову потреб і запитів споживачів

Як відомо, рекламний стиль складається з художньо-графічних та вербальних компонентів. Щоб бути корисною й приносити прибуток рекламодавцям реклама має відповідати сучасним стандартам з точки зору подачі матеріалу, макетування, мовностилістичного оформлення тексту, візуального розміщення тексту у тій зоні, де найбільше концентрується увага покупців.

Слід акцентувати увагу на тому, що зовнішня реклама – це графічна, текстова, або інша інформація рекламного характеру, яка розміщується на спеціальних тимчасових або стаціонарних конструкціях на відкритій місцевості; на зовнішніх поверхнях будинків, споруд є найпоказовішою рисою з максимальним інформаційним навантаженням при мінімальній текстовій частині.

Враховуючи вищезазначену інформацію, текст вуличної реклами виконує кілька важливих функцій. По-перше, він є підґрунтям для передачі основної ідеї самої реклами; по-друге, він може наштовхнути потенційного споживача на потрібну думку та спонукати до дії; по-третє, рекламний текст підсилює внутрішню мотивацію, зменшує критичність споживача до рекламного тексту й реклами в цілому, тобто виконує мотиваційну функцію.

Наступним інструментом впливу на споживачів є аромаркетинг. Дану особливість ароматизації варто використовувати в маркетингових комунікаціях з метою збільшення продажів товарів і послуг. За статистикою, наведеною американськими вченими, ароматизатори й ароматизація торговельного приміщень збільшує час перебування покупця в даній зоні на 15%, при цьому збільшення обсягу продажів продукції досягає 20% [4, с. 505]. До того ж, ароматизація приміщень сприяє більш глибокому проникненню необхідної інформації у свідомість людини.

Метою ароматизації повітря й приміщень є: залучення клієнтів та створення сприятливої атмосфери в торговельному залі; залучення клієнтів до виставочних стендів і промоакцій; спонукання до здійснення покупок і збільшення обсягів продажів; створення розслаблюючої обстановки для клієнтів.

Далі варто проаналізувати не менш важливий спосіб дії на підсвідомість споживачів – маніпулювання візуальним сприйняттям. Маркетологи надають цьому методу особливого значення, і не випадково, адже більшість людей – візуали. Тому робота над дизайном і грамотне колірне оформлення логотипу компанії, упаковки, сайту надзвичайно важливе для успішного брендингу. Наприклад, для логотипу зазвичай ефективно використовують яскраві кольори (червоний, жовтий, зелений), а доказом цього є успіх таких компаній, як Laus (використовує в логотипі червоний, помаранчевий колір), McDonalds (червоний, яскраво-жовтий, зелений), Pringles (червоний, жовтий) тощо [5, с. 100]. Найвідомішим прикладом ефективності використання червоного кольору є компанія Coca Cola, у якої є внутрішня лабораторія для систематичних досліджень на основі методів нейровізуалізації. Ці дослідження допомагають зрозуміти, які рекламні відеоролики або навіть окремі кадри, кольори, відео ефекти, технологічні прийоми впливають на людей.

Однак, не всі успішні компанії використовують яскраві кольори, оскільки вони орієнтуються на сферу діяльності компанії. Проілюструвати наведене вище твердження можуть такі приклади: холодний блакитний колір ефективно використовувати компаніям, які бажають підкреслити свій професіоналізм (наприклад, консалтинговим агентствам), а металевий колір успішно застосовується брендами, які випускають електроніку (найвдаліший приклад – Apple Inc.).

За даними досліджень компанії KISSmetrics, яка займається розробкою системи веб-аналітики, 85% покупців назвали колір в якості головної причини, чому вони вибрали конкретний товар. До того ж, колір здатний підвищити впізнаваність бренду на 80%, який безпосередньо пов'язаний з рівнем довіри споживачів [5, с. 99].

Наступним ефективним мотиватором до покупок є також фонові музика в магазинах, яка діє на слухову підсвідомість покупців. Зазвичай, це легка, приємна, але в той же час ритмічна і досить динамічна мелодія, яка спонукає до покупок. Через слухові рецептори на споживачів також впливає телевізійна- та радіореклама. Особливо добре запам'ятовуються римовані рядки, які часто не несуть великого смислового навантаження.

Взагалі, нейромаркетинг, як інструмент впливу на споживчу поведінку, займає все більшу нішу серед маркетологів-практиків і стає обов'язковою умовою запуску успішних рекламних кампаній. Це пояснюється тим, що за його допомогою можна точно визначити, який колір, смак, звук, запах, образ приваблює цільову аудиторію і здійснює максимальний вплив на підсвідомість.

Таким чином, можна зробити висновок, що в сучасних умовах відношення до нейромаркетингу, який спрямований впливати на психіку людини на підсвідомому рівні, а також до візуальних або вербальних подразників, тригерів, зовнішньої та Інтернет-реклами сприймається досить неоднозначно, адже сучасний тип споживача характеризується усвідомленістю, раціональністю, тому застосування вищеперерахованих способів впливу на його поведінку є неетичним. Це пояснюється тим, що компанії мають доступ до підсвідомості клієнтів, отримують необхідну їм інформацію, яку споживачі не можуть приховати, і, таким чином, впливають на їхнє кінцеве рішення про покупку.

Проте з іншого боку вмiле застосування методiв впливу на поведiнку покупцiв обумовлює успiх компанii, пiдвищує рентабельнiсть бiзнесу, розширює клiєнтську базу та сприяє закрiпленню авторитету торгової марки на ринку.

Список використаних джерел

1. Котлер Ф. Маркетинг от А до Я / Ф. Котлер. – СПб.: Нева, 2003. – 224 с.
2. Дубовик О.В. Концептуальні засади Інтернет-реклами торговельного підприємства / О.В. Дубовик // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 11. – С. 71-76.
3. П'ятницька Г. Просування товарів і торговельних послуг засобами Інтернет-реклами / Г. П'ятницька // Товари і ринки. – 2014. – № 1. – С. 49-59.
4. Хамініч С. Ю. Інтернет-реклама як основний чинник просування товару в сучасних умовах / С. Ю. Хамініч // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 7. – С. 504-507.
5. Окландер Т. О. Інноваційні методи впливу на споживачів: аромамаркетинг / Т. О. Окландер // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2015. - № 3 (2). - С. 97-101.

Гельман Х.С., студентка 4 курсу, група МР-151
Науковий керівник: **Москаленко В.А.**, к.е.н. доцент
кафедри маркетингу PR-технологій та логістики
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: alyona.murai@gmail.com

ПРИНЦИПИ ЦІНОУТВОРЕННЯ МАРОЧНИХ ТОВАРІВ

Загострення конкуренції спонукає українських виробників на створення власних товарних брендів. Товарний бренд, тобто цілісна сукупність товарного знаку та пов'язаних з ним знань, образів і асоціацій у споживачів — це дорога «іграшка», наприклад, вартість бренду «Олейна» перевищує 500 млн грн [1]. Створення та виведення нового загальнонаціонального бренду харчового продукту обійдеться виробнику як мінімум в 10 млн грн [2]. Витрачаючи такі значні ресурси виробник повинен знати, що він отримає саме такий бренд, який потрібно. Вдалий бренд для одного виробника може бути зовсім непридатним для іншого. Концепцію нового бренду слід узгоджувати з можливостями та перспективами виробництва. Помилки під час формування вимог до нового бренду обходяться виробнику занадто дорого. Для зменшення помилкових рішень виробник має знати якими бувають бренди і в чому полягають переваги та недоліки кожного з типів бренду [3].

Торгова марка є надзвичайно цінним активом будь-якої компанії. Вона визначає співвідношення цінової стратегії компанії з реальним підвищенням прибутку.

Маркова ціна це надбавка (премія, як її називають в маркетинговій літературі) до ціни, яку ринок готовий заплатити за марочний продукт, в порівнянні з цінами іншої продукції.

У стратегії марочного ціноутворення (або, як її ще називають, підвищення маржі) торгова марка розглядається як важіль, за допомогою якого ціна марки збільшує її прибутковість. Якщо компанія використовує свою марку як актив, то вона встановлює на неї преміальну ціну (різниця між собівартістю товару і ціною покупця) і отримує високу вартість бренду.

Використання торгової марки як активу і правильна стратегія управління активами бренду дозволяють компанії отримати додатковий прибуток. Головні цілі преміального ціноутворення збільшення доходів, зниження витрат, підвищення прибутковості і визначення динаміки марочних активів в довгостроковій перспективі.

Марочне ціноутворення відрізняється від традиційних підходів до визначення ціни на продукцію (товар або послуги).

При марочному ціноутворенні необхідно враховувати нематеріальні активи:

- вплив торгової марки на споживача;
- реалізацію вартості марки як активу, тобто збільшення її прибутковості визначити позицію марки;

- інвестиційну політику і канати розподілу, тобто врахувати всі складові процесу управління активами марки [4, с. 123].

Лояльне ставлення споживачів до марки дозволяє встановити більш високу ціну на неї. Тому при визначенні ціни і пріоритетів компанії необхідно встановити, які додаткові вигоди отримують споживачі за рахунок цінностей марки: атрибутів, якості, іміджу, комфорту, лояльності.

Правильне управління процесом використання переваг торговельної марки як активу приносить виробникові додатковий прибуток. Її джерелом є преміальна ціна або збільшення марочного прибутку (різниця між біржовою ціною товару і ціною покупця) за рахунок зниження пов'язаних з брендингом витрат.

Принципи ціноутворення марочних товарів:

1. Преміальна ціна на розширений асортимент продукції.
2. На марку порівняно з конкуруючими товарами може бути встановлена більш висока ціна. Чим сильніше марка, тим вище її потенціал на встановлення преміальної (підвищеної) ціни стосовно найближчого конкуруючого бренду. Сильні марки заслуговують більш високі ціни.
3. Випуск продукції з мінімальними витратами в порівнянні з конкурентами. У такому випадку за допомогою сильних марок компанії домагаються прийняття нової продукції споживачами, завойовують значну частку ринку і тим самим досягають цільових показників прибутковості;
4. Швидке відшкодування витрат на розробку і випуск товарів. Чим сильніше марка, тим імовірніше, що покупець готовий придбати новий продукт під її ім'ям і рекомендувати його іншим. Чим швидше вони це зроблять, тим швидше окупляться витрати на розробку продукту і будуть досягнуті цільові показники повернення інвестицій. Слабкі марки завжди починають цей процес з зниження ціни і таким чином привертають нових споживачів марки, за рахунок чого прискорюються.
5. Окупність інвестицій;
6. Залучення нових покупців коштує дешевше, що безпосередньо впливає на практичні результати.
7. Преміальна ціна, що забезпечує більшу ступінь контролю каналу розподілу [5].

Якщо популярна марка продається за високою ціною, тоді учасники розподілу отримують високі доходи і вступають в конкуренцію між собою. Сильна марка диктує свої права на додатковий прибуток іншим учасникам каналу розподілу. Підвищення прибутковості за рахунок спільного брендингу, ліцензування та франчайзингу. Такий підхід до використання марочних назв набув широкого поширення. Цей бізнес формується на основі угод споживачів з торговою маркою, але при цьому необхідно враховувати, що головне це не сильно розширювати канали використання марки заради прибутку;

8. Можливість для компаній пропонувати свої марки різним сегментам споживачів і завоювати всю товарну групу без зниження цінностей бренду.

9. Лояльні клієнти згодні заплатити за марку преміальну ціну, що збільшує показник її прибутковості в розрахунку на одного покупця.

10. З'являються прибуткові можливості для спільного брендингу і ліцензування [6, с. 100].

Спільний брендинг і видача ліцензій на використання марочних назв усе більше поширюються. Зрозуміло, що головне при цьому — не «розтягувати» марку занадто сильно тільки заради того, щоб отримати додаткові прибутки.

Марочне ціноутворення повинно ґрунтуватися на використанні інтегрованих характеристик марок, з яких складається образ, з метою формування ціни на продукцію під її ім'ям.

Основні марочні характеристики:

1. Діалог з споживачами - виробники надсилають свою інформацію та отримують її від споживачів за принципом зворотної зв'язку, і від того, наскільки ефективно вдається підтримувати діалог з споживачем, залежить її успіх і просування;

2. Відносини (впечатки) – гарні враження про марку викликають бажання продовжити спілкування і встановити близькі відносини, а також підтримувати дані відносини в подальшому;

3. Особистісний характер - індивідуальна інтерпретація вражень кожним конкретним покупцем робить марку особливим та особистим об'єктом;

4. Лояльність марки - формує тривалі її відносини з споживачами на основі міцності їх емоцій і створює основу формування вартості марки та маркового капіталу;

5. Емоції - надають сильний вплив на поведінку споживачів. У зв'язку з цим в основу просування марки повинно бути закладено вплив як на раціональні, так і на емоційні характеристики ціннісних орієнтацій споживачів [7, с. 197].

Марочне ціноутворення - складна проблема, яка вимагає ефективного процесу організації формування марки. Можливо використовувати і простий спосіб формування ціни на основі рівня управління процесом маркового ціноутворення. Суть його полягає в тому, що марочна ціна формується по етапам, що відображає процес формування ціни на товарну марку.

На першому рівні ціна формується на основі визначення витрат на виробництво продукції та мінімальної прибутку (у грошовій формі), яка повинна бути отримана для покриття невикористаних витрат та внутрішніх витрат.

На другому рівні організаційного процесу враховується ціна на товари конкурентам. Вона може подорожчати і знижуватися залежно від того, які ціни встановили конкуренти на товари. Цей метод марочного ціноутворення підходить для фірм, які вперше виходять на ринок, на якому конкуренти дотримуються певних правил гри.

На третьому рівні до ціни додана деяка премія на основі використання двох змінних: цінності пропонованої вигоди та унікального характеру пропозиції. Тут використовується традиційна модель «цінність за гроші», тобто компанія є постачальником ексклюзивної продукції та надає ексклюзивну вигоду споживачеві, тим самим вона придбає великі можливості ціноутворення [8, с. 97].

На четвертому рівні за основу беруться не тільки ексклюзивна вигода, але й засоби реалізації маркетингових програм, і канали розподілу. На цьому рівні ціноутворення використовуються такі вхідні дані, як влада в каналі розподілу (володіння каналами) і маркетингові можливості. Чим більшими можливості повідомити про свою марку має компанія, тим більше потенційних можливостей зайняти долю ринку і, отже, сильніше бажання покупців придбати цю продукцію.

На вищому рівні в основу встановлені сильні образи та позиції марки, тобто цінність марки, яку вона вносить у пропонований товар. Вхідна змінна в ціноутворення - це додана вартість марки, тобто її цінність [6, с. 100].

Таким чином, чим довше марці вдається утримувати покупця, тим більш прибутковою вона стає і тим більш споживач готовий заплатити за товар під її ім'ям преміальну ціну. Менеджери сильних брендів знають, що утримання покупців такими недорогими способами, як знижки постійним авіапасажирам, дозволяє зберегти їхню лояльність, одночасно зберігаючи преміальні ціни.

Список використаних джерел

1. Иваненко О. Подсолнухи в бутылках // Корреспондент. — № 42. — 2003. — С. 33.
2. Сэх Н. С брендом на потребителя // Корреспондент. — № 42. — 2003. — С. 28—30.
3. Штовба В.О. Класифікація товарних брендів/ В.О. Штовба/ Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2005. № 4, С. 25 – 33
4. Диксон П. Управление маркетингом: Пер. с англ. — М.: ЗАО «Изд-во БИНОМ», 1998. — 395с.
5. Дугіна С.І. Навч. посібник. — К.: КНЕУ, Маркетингова цінова політика, 2005. — 393 с.
6. Ивуть Р. Б., Гайнутдинов Э. М., Поддргина Л. И. Основы маркетинга: Учеб. пособие. — Мн.: ООО «Минсанта», 1998. —356с.
7. Ламбен Ж. Ж. Стратегический маркетинг. — К.: СПб.: Наука, 1996. —298с.
8. Лук'яненко Д. Г. Міжнародна економічна інтеграція. — К.: Віпол, 1996.

МОЖЛИВОСТІ ФРАНЧАЙЗИНГУ В УМОВАХ УКРАЇНИ

Однією з високоефективних форм організації діяльності, що характеризується стабільним рівнем прибутковості, низьким рівнем ризику та коротким періодом окупності є франчайзинг. Він має найефективнішу схему розвитку малого і середнього бізнесу.

Франчайзинг – це форма ліцензування, згідно з якою одна фірма (франчайзер) за визначену плату передає іншій (франчайзі) франшизу, тобто право користування пакетом послуг.

Франчайзинг поєднує елементи ліцензійного договору та дистриб'юторської угоди, пов'язаної з винятковим правом реалізації товарів і послуг на договірній території.

На сьогоднішній день франчайзинг є дуже перспективною формою виходу на ринок. Найбільш поширені типи – франчайзинг виробу і франчайзинг торгової назви компанії та Бізнес-франчайзинг – це коли пакет франчайзингу крім продукції і фірмової назви містить методи роботи і контролю над якістю [1].

Франчайзером може бути:

- виробник певних товарів чи послуг;
- оптовий або роздрібний торговець;
- особа, яка володіє цінною комерційною інформацією або надає певного виду послуги.

Отже, франчайзі – це особа, яка купує право на ведення бізнесу під іменем або торговою маркою франчайзера і таким чином створює перспективні підприємства [2, с.176].

Джерелами отримання доходу франчайзера є:

- початкові франчайзингові збори;
- роялті-комісійні для франчайзі;
- збір на рекламу;
- ліцензійний збір;
- адміністративний збір;
- продаж продукції;
- плата за оренду і прокат.

У міжнародній бізнес-практиці франчайзинг набуває різних форм відповідно до таких критеріїв:

1. Залежно від профілю економічної діяльності:
 - виробничий франчайзинг;
 - франчайзинг розподілу;
 - франчайзинг послуг;
2. Залежно від рівня посередництва:
 - прямий франчайзинг;
 - майстер-франчайзинг;
3. За ступенем участі партнера у статутному капіталі:
 - франчайзі як засновник;
 - спільне володіння [2, с. 181].

Система франчайзингу – приклад найвищого ступеня захисту від ринкового провалу. Франчайзингова система забезпечує рух важливої інформації про ринок між франчайзерами та франчайзі.

Питанням розвитку франчайзингу в Україні є актуальним і новим, заслуговує на увагу з боку підприємців і держави.

Згідно законів України поняття франчайзингу трактується як «комерційна концесія». Протягом 2011-2012 рр. в сфері законодавства суттєвих змін не відбулося, за винятком того, що уже більшість державних чиновників розуміють термін «франчайзинг» та з цікавістю розглядають можливості для розвитку галузей економіки по даній моделі.

Згідно проекту Закону України "Про франчайзинг" від 21.15.2017 р. франчайзинг – підприємницька діяльність, за якою на договірній основі одна сторона (правоволоділець) зобов'язується передати іншій стороні (користувачеві) за винагороду на визначений строк або без такого комплекс виключних прав на використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, послуг, технологічного процесу і (або) спеціалізованого обладнання, ноу-хау, комерційної інформації, що охороняється законом, а також інших передбачених договором об'єктів виключних прав. Крім того наведені наступні поняття:

1) правоволоділець (франчайзер) – суб'єкт підприємницької діяльності (юридична або фізична особа), власник комплексу виключних прав;

2) користувач (франчайзі) – суб'єкт підприємницької діяльності (юридична або фізична особа), який одержує у право володільца на визначених умовах комплекс виключних прав для провадження підприємницької діяльності [3].

Основними моментами, які цікавлять франчайзера є наступні питання:

- як підприємство-франчайзер повинно починати свою боротьбу за потенційного інвестора-франчайзі;

- кому і куди пропонувати свою франшизу;

- як розрахувати роялті (платежі за ко-ристування товарним знаком, ноу-хау а також підтримкою у вигляді поточних послуг згідно з франчайзинговим договором) та паушальний платіж (вступна франчайзингова оплата);

- які формати бізнесу будуть найбільш доцільними на основі франчайзингу та багато інших.

Об'єктивними передумовами розвитку малого та середнього бізнесу є:

- наявність певної кількості підприємців, які спроможні створити підприємницьку структуру і кваліфіковано здійснювати менеджмент;

- чинна модель економічного регулювання;

- попит на результати діяльності малого та середнього бізнесу, що дає змогу реалізувати створенні ним продукти.

Україна має перспективи для розвитку франчайзингових відносин. Але, на превеликий жаль, вони послаблені внаслідок недосконалої законодавчої бази, відсутності практики ведення франчайзингових операцій.

Таким чином, аби франчайзинг розвивався в Україні потрібно:

1. Забезпечити його нормативно-правове регулювання;

2. Збільшити інформованість про франчайзинг;

3. Створити мережі навчально-консультаційних центрів із вивченням франчайзингу на території держави [2, с. 188].

Отже, можна зробити висновок, що франчайзинг сприятиме активізації дій вітчизняних підприємців, навчить етики ведення бізнесу та змогу отримати конкурентні переваги та прискорить розвиток бізнесу, а як наслідок і держави.

Список використаних джерел

1. Кравцова Ю. С. Особливості використання франчайзингу в Україні [Електронний ресурс] / Ю. С. Кравцова // Ефективна економіка. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2183>.

2. Новітній маркетинг : Навч. посібник / Савельєв Є.В., Чеботар С.І., Шевчик М.Г., Мартинюк В.О., Матвійв М.Я. [та ін.]; за ред. Є.В. Савельєва. – К.: Знання, 2008. – 420 с.

3. Проект Закону про франчайзинг [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63201.

Григор'єва К.О., студентка 4 курсу,
група ІБ-151, факультет електронних та інформаційних технологій
Науковий керівник: **Рябова Т.А.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
oksana124@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Що ж насправді є інтернет-маркетингом? На сьогоднішній день продажі будь-яких товарів чи послуг в Інтернеті посідають чи не перше місце. Адже саме при використанні інтернет-маркетингу ціни на товари і послуги нижче, оскільки немає необхідності фізичної присутності. Він включає в себе такі напрямки, як просування в соціальних мережах (SMM), оптимізація сайту для пошукових систем (SEO), e-mail маркетинг, маркетинг в пошукових системах (SEM), вхідний маркетинг та інші види.

Найчастіше маркетологи невеликих компаній не використовують відразу всі інструменти. Для однієї людини виконання всіх завдань маркетолога – непосильне навантаження. Тому в великих компанія існують відділи маркетингу, що складаються з кількох людей, кожен з яких виконує певні обов'язки [1].

Саме із-за своєї багатогранності, часто люди, які працюють в сфері інтернет-послуг чи продажів не розуміють, який саме напрям з запропонованих інтрнет-маркетингом їм необхідно вибрати, тобто самого розуміння, що собою являю цей вид маркетингу та як він працює, у людини немає.

Інтернет-маркетинг (англ. Internet marketing) - практика використання всіх аспектів традиційного маркетингу в Інтернеті, з метою продажу продукту або послуги покупцям і управління взаємовідносинами з ними [2].

Інтернет-маркетинг – це не весь бізнес, а тільки його частина, така ж, як найм співробітників або мотивація персоналу тощо. Це важлива частина, яка працює на єдину мету – отримання прибутку або його зростання. Чи можливо збільшити прибуток шляхом SEO, SEM чи просуванням у соціальних мережах? Можливо так, але можливо й ні. Адже всі ці методи будуть направлені на можливість залучення клієнтів, а не на співпрацю з ними, а прибуток ми і отримуємо від поточних клієнтів. Тобто головною ціллю є клієнти. Базисом інтернет-маркетингу по-перше є залучення відвідувачів, збільшення контактів цільової аудиторії з пропозицією для неї. Базисне завдання по охопленню потрібно вирішувати в двох напрямках постійно – це збільшення охоплення максимально, та зменшення вартості контакту при збереженні якості контакту, тобто залучення саме цільових відвідувачів - тих, хто шукає саме ваші послуги або товари.

Наступний етап – перетворення відвідувачів у ліди, (звернення по телефону, заповнення форми заявки на сайті, зверненню в інтегрований на сайті чат і т. д.). У більшості випадків для швидкого залучення цільової аудиторією найнадійнішим каналом будуть контекстні системи – вміння створювати конверсійні тексти, що підвищують мотивацію користувача вступити з вами у взаємодію. На цьому етапі вкрай важлива веб-аналітика. Необхідно оцінювати поведінку аудиторії на тих чи інших сторінках, щоб міняти і покращувати конверсійний сценарій на сайті. Але найважливіша компетенція для цього етапу: вміння будувати гіпотези щодо збільшення конверсії і проводити тестування. Цей етап є дуже важливим. Звичайний приклад: у конкурентів трафік менше (при тій же якості трафіку), а замовлень більше. Чому? Тому що незначні показники по збільшенню конверсії можуть збільшувати кількість клієнтів дуже істотно. У вас на 100 відвідувачів два ліда, а у них – чотири. Від двох до чотирьох – такий крихітний кроків, а клієнтів в результаті в два рази більше при рівних показниках на конверсії.

Останній етап – це дохід, показник, який потрібно обов'язково фіксувати і прагнути підвищувати. Яким чином можна його підвищити? Найлегшим способом є підвищенням ціни на послугу або товар, але у більшості випадків є й інша можливість. Якщо це продаж товарів, то підвищення середнього чека можна домогтися за рахунок крос-продажів, тобто пропозиція

потрібну клієнту товару придбати ще додаткову необхідну до нього річ. У послугах це може бути продаж додаткового сервісу до основного. Але основне завдання – не просто продати додаткову послугу, а продати ту, яка потрібна клієнтові – яка може або посилити дію першої послуги, або допомогти йому в чомусь іншому, про що клієнт поки не здогадується.

Експерти у сфері електронних комунікацій упевнені, що нові технології Інтернету в максимальному ступені вплинуть на засоби масової інформації та будуть спостерігатися у подальшому такі тренди:

- хвиля захоплень інтернет-магазинами піде на спад;
- майбутнє за нішевими майданчиками, які будуть надавати споживачеві вибір товарів по вузькому запиту;
- майбутнє за нішевими ЗМІ, які будуть об'єднувати у себе на майданчику інформацію від незалежних блогерів, різні види контенту;
- майбутнє за YouTube;
- майбутнє за мобільним маркетингом [3].

Тобто інтернет-маркетинг – це не просто велика кількість напрямів, які включають в себе можливість покращення бізнесу в Інтернет. В першу чергу – це показники вашого сайту по кожному пункту, конкретні цифри: трафіку, конверсії, нових клієнтів, середнього чеку. Тільки працюючи узгоджено по всім напрямам, можна досягнути ефективності в продажах. Робити акцент, на якийсь конкретний напрям в даному виді маркетингу – це пастка втрати не тільки капіталу, а й клієнтів, що приведе до втрати бізнесу.

Список використаних джерел

1. 7 инструментов успешного интернет-маркетолога [Електронний ресурс] // – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.stud-point.com/chem-zanimaetsya-internet-marketolog/>.
2. Интернет-маркетинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Интернет-маркетинг>.
3. Как изучит интернет-маркетинг? [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://webpromoexperts.com.ua/blog/kak-izuchit-internet-marketing/>.

Криволап О.В., студент 2 курсу,
група ММРп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Бабаченко Л.В., к.е.н., доцент кафедри маркетингу,
PR-технологій та логістики
Чернігівський національний технологічний університет,
e-mail: babachenko_lv@ukr.net

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМ ПРЯМОГО МАРКЕТИНГУ

Особливості розвитку форм прямого маркетингу розглядалися у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. Ф. Котлер виділяв директ-маркетинг як засіб підвищення рівня ефективності реклами [1]. Луї К. Геллер у своїх працях наголошував про методи побудови успішного бізнесу із використанням технологій директ-маркетингу [7].

В Україні питаннями розвитку прямого маркетингу займаються учасники Української асоціації директ-маркетингу, а також науковці і маркетологи. Вирішення проблеми законодавчого регулювання директ-маркетингу Т. Копитько вбачає у розробленні і впровадженні так званого Етичного кодексу, який регулював би діяльність українських директ-маркетингових компаній [5].

Багато вчених займаються розробленням методів оцінки якості виконаних рекламних послуг в рамках директ-маркетингу, серед них виділяють: професійну оцінку фахівцями різного профілю, що працюють в області маркетингу і реклами, анкетування, конкурси [4, 6].

Аналіз результативності маркетингу здійснюється після збору інформації про реальних і можливих клієнтів підприємства, конкурентів, існуючих та ймовірних партнерів.

Аналіз результативності директ-маркетингових акцій полягає в наступному: для кожної визначеної акції потрібно визначити, які показники будуть застосовуватися для оцінки її результатів, причому в кожному окремому випадку застосовується конкретний спосіб оцінки.

Сумарна оцінка ефективності директ-маркетингової діяльності проводиться тоді, коли не можливо визначити ефект від різних окремих заходів.

Показниками результативності директ - маркетингового заходу як правило визначають:

- кількість нових клієнтів, які звертаються до підприємства за результатами конкретного маркетингового заходу;

- обсяг продажу, збільшення якого відбулося після проведення певних директ-маркетингових акцій (відомості можна отримати, здійснивши аналіз обсягу продажів після дати проведення маркетингового заходу).

Аналітичні можливості дозволяють визначити ефективність директ-маркетингу шляхом аналізу комунікаційних каналів, типів частоти і тривалості маркетингових впливів (розсилок, публікацій, реклами в Інтернеті) [2, 3].

Одним із методом оцінки ефективності форм прямого маркетингу виступає тестування. При оцінці ефективності потрібно завжди дотримуватися важливого правила: тестування має охоплювати достатню кількість респондентів.

Існують певні правила тестування, які дозволяють визначити ефективність засобів директ-маркетингу. В процесі залучення нових клієнтів слід раціонально проводити тестування адрес, одним з плюсів якого є те, що воно проводиться з невеликими витратами. У цьому випадку можливе застосування такого тесту, який дозволяє одночасно перевірити альтернативні варіанти зв'язку з адресатом і вибрати найбільш результативний. Це так званий спліт-тест [6]. Він дозволить не тільки вибрати найкраще креативне рішення, але і перевірити результативність окремих етапів, побачити, яким чином отримані контакти можуть далі продовжити співпрацю. Непогані результати показує вибіркове інтерв'ювання респондентів із заздалегідь підготовленого списку адресатів і пропозицій. При існуванні на ринку різних списків адресатів необхідно провести тестування цільових груп.

Наприклад, для того щоб вибрати найбільш вдалу форму упаковки, бажано провести попереднє тестування. Воно потребує додаткових витрат, але ці витрати є виправданими, оскільки можливі витрати підприємства можуть бути набагато більшими, якщо форма упаковки буде неприйнятна для споживача, адже тоді доведеться відмовлятися від вже впровадженої у виробництво упаковки і розробляти нову.

Після проведеного тестування можливо розрахувати обсяг ймовірних покупок у всієї цільової групи, краще оцінити потреби свого ринку і мати можливість перевірити витрати на розробку і виробництво. Також існує потреба проводити тестування ціни як комерційної пропозиції.

Ретельно проведений аналіз результатів тестування виявить, що буде найбільш доцільним: продаж товару за низькою ціною (великий обсяг продажу товару при невеликій різниці у витратах і доходах) або продаж товару за високою ціною (невеликий обсяг продажу товару і велика різниця між доходами і витратами) [4].

Однак існують обмеження, які не дозволяють провести директ - маркетингове тестування в повному обсязі. Це має негативну перспективу, коли необхідно протестувати не довгострокову програму, а окремо взятий проект. Досить важко провести тестування директ-маркетингових проектів, в яких планується працювати з невеликою кількістю адресатів. Труднощі виникають також з проектами з невеликим бюджетом. Тестування забирає більшу частину коштів, запланованих для проведення директ - маркетингової кампанії.

У спліт-тестах бюджетні обмеження мають негативний вплив при проведенні проектів з великим ступенем персоналізації, де частка виробництва відносно невисока, але робота з обліку індивідуальних особливостей адресатів значна [7].

Ще однією незручністю тестування є час, необхідний для його реалізації, через те, що на проведення проекту з невеликим тиражем йде стільки ж часу, як і на тестування великого проекту. Директ-маркетингові проекти в цілому займають 2-3 місяці.

Узагальнюючи всі недоліки, можна зробити висновок, що тестування буде повноцінним, якщо обсяг бюджету і часу дозволяють його проводити. В інших випадках необхідно пов'язувати окремі директ-маркетингові проекти між собою, використовуючи елементи спліт-тестів під час реалізації проектів, досить повно збирати інформацію, враховувати її у ході реалізації проекту. Саме при таких умовах можна буде здійснити проект з меншими витратами.

Список використаних джерел

1. Армстронг Г., Котлер Ф. Маркетинг. Загальний курс, 5-те видання.: Навч.пос. – М.: Видавничий дім “Вільямс”, 2001. – 608с.
2. Бабаченко Л.В. Промисловий маркетинг як спосіб господарювання в ринкових умовах / Л.В. Бабаченко, І.О. Хоменко // Електронний фаховий науково-практичний журнал. Інфраструктура ринку. – 2018. - № 17. – С. 95-99.
3. Бабаченко Л.В. Стратегічний маркетинг у системі управління промисловим підприємством / Л.В. Бабаченко // Науковий вісник Ужгородського національного національного університету. Серія: «Міжнародні економічні відносини та світове господарство».- 2017.- № 15(1).- С.11-14
4. Войчак А.В. Маркетинговий менеджмент: Підручник – К.: КНЕУ, 1998. – 268с.
5. Копитько Т. Директ-маркетинг в індустрії бізнесу // Маркетинг в Україні. – 2006. – № 1. – С.55-65
6. Лук'янець Т. І. Маркетингова політика комунікацій: Навч. посібник. – 2- ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2003. – 524 с.
7. Примак Т. Від маркетингу відносин до маркетингу утримування клієнтів // Маркетинг в Україні. – 2006. – № 3. – С.42–44.

Криса А.В., студентка 4 курсу, група МР-151

Науковий керівник: **Москаленко В.А.**, к.е.н.,

доцент кафедри маркетингу PR-технологій та логістики

Чернігівський національний технологічний університет (м. Чернігів, Україна)

E-mail: m.valentina.an@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Цінова політика підприємства формується та розвивається в межах його загальної стратегії і включає концепцію та тактику ціноутворення. Ціни знаходяться в тісній залежності від інших напрямків діяльності фірми, від рівня цін багато в чому залежить чи досягає підприємство своєї мети. Обрана політика ціноутворення робить багатоплановий вплив на функціонування підприємства. Мета цілеспрямованої цінової політики полягає в тому, щоб встановлювати на продукцію такі ціни і так варіювати ними, в залежності від ситуації на ринку, щоб захопити його максимально можливою часткою, домогтися запланованого обсягу прибутку та успішно вирішувати всі стратегічні і тактичні цілі.

Ціна завжди залишиться основним фактором, що визначає вибір споживача. Кожне підприємство підходить до проблем ціноутворення відповідно до своїх цілей. У малих фірм ціни зазвичай встановлюються головним директором. На великих підприємствах політикою ціноутворення, як правило, займається директор середнього рівня. Але і тут головне керівництво дає певні накази, формує цілі, затверджує ціни, запропоновані нижчими керівниками. У галузях, де фактори ціноутворення відіграють вирішальну роль, підприємства зазвичай створюють спеціальні відділи, які розробляють ціни чи допомагають робити це іншим підрозділам. На політику цін значний вплив спричиняють директори збутових підрозділів, керівники служби фінансів, бухгалтери.

Однією з основних проблем розробки стратегії ціноутворення виступає потреба в узгодженні не лише зовнішніх (продавець-споживач, виробник-продавець, виробники-конкуренти, продавці-конкуренти), але й внутрішніх інтересів. Важливе протиріччя в процесі ціноутворення виникає між фінансовими, виробничими і маркетинговими підрозділами.

Ситуаційно, інтереси деяких сторін можуть збігатися або бути протилежними. Так, для фінансових служб першочерговою метою при встановленні цін є збільшення рентабельності, а для маркетингових – охоплення більшого сегменту ринку. Найчастіше одночасне досягнення таких цілей неможливо.

Альтернативою, що погоджує інтереси фінансистів і маркетологів може стати підвищення довгострокової рентабельності. Слід зазначити, що лише спільна участь у розробці цінової стратегії фахівців з фінансів і маркетингу може забезпечити успішне досягнення такої мети. У зв'язку з цим процес ціноутворення повинен бути формалізованим.

Специфіка легкої промисловості, як галузі економіки, визначається:

- швидкістю зміни вимог до продукції (щодо якості, відповідності тенденціям моди тощо);
- залежністю від уподобань споживачів, що зумовлює необхідність адекватного реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища;
- великою кількістю конкурентів;
- певною залежністю від державної політики;
- креативністю підходів до виробництва продукції;
- залежністю від імпорту та експорту.

На підприємствах легкої промисловості ціна зазвичай розглядається як відображення рівня собівартості та очікуваної рентабельності. Однак традиційний витратний метод ціноутворення, у якому ціна розраховується, виходячи із суми постійних і змінних витрат на одиницю продукції й запланованого прибутку з урахуванням нижнього порогу ціни, втрачає своє стратегічне значення, це зумовлюється тим, що ринки стають складнішими, конкуренція - жорсткішою, а споживачі вибагливішими. Тому процес ринкового ціноутворення має відповідати новим умовам маркетингового середовища [1].

Одна з найважливіших характеристик галузі - чітка орієнтація на задоволення потреб споживачів, які постійно змінюються під впливом НТП, що визначає необхідність швидкого реагування на зміни ринкового попиту. Для забезпечення ефективного функціонування підприємства важливість цінової політики визначається насамперед тим, що вона тісно пов'язана з іншими елементами комплексу маркетингу та певною мірою здатна визначати їх.

Отже, вибір певної цінової стратегії залежить від впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства. Одним з чинників, що має найсильніший вплив на функціонування підприємств легкої промисловості є відкритість вітчизняної економіки для масового напливу зарубіжної продукції, зазвичай неналежної якості, проте за низькими цінами. Наприклад, велику кількість швейної продукції в Україну постачають такі країни як Китай, В'єтнам, Туреччина і Польща. Зважаючи на той факт, що сегмент споживачів з низькими доходами (менше 100 євро на місяць) становить близько 80% від загального обсягу споживачів, така продукція становить 75-80% від загального обсягу продажів. Важливим чинником зменшення продажів продукції вітчизняних підприємств є також ввезення продукції «секенд-хенд». Обсяг її становить близько 120 млн. євро та складається переважно з товарів Західної Європи. За оцінками дослідників, кількість цього одягу перевищує обсяг вітчизняного виробництва таких товарів, внаслідок чого легка промисловість втратила понад 30 тис. робочих місць [2,3].

Крім того, проблемою підприємств галузі залишається здійснення діяльності за давальницькими схемами. За різними оцінками, сьогодні на давальницькій сировині працюють від 75 до 90% підприємств швейної підгалузі, близько 50% - взуттєвої. Текстильні підприємства виробляють з давальницької сировини понад 90% продукції.

Тобто іноземне підприємство - «давалець» завантажує виробничі потужності та платить частиною виробленої продукції, а українські підприємства мають кошти на виплату заробітної плати [2]. Випуск продукції на давальницьких засадах за умов економічної кризи для багатьох підприємств залишався майже єдиною можливістю зберегти виробничий та кадровий потенціал, створити нові робочі місця, освоїти інноваційні технологічні процеси. Протягом періоду адаптації підприємств до вимог ринкової економіки фахівці наголошують на

необхідності самостійного виходу їх на ринок готової продукції. Проте значна частина підприємств не готова до такої переорієнтації. Пов'язано це, поряд з іншими чинниками, з недостатніми обсягами інвестицій у підприємства легкої промисловості. Більшість з них не мають пакета інноваційних та інвестиційних проектів для різних варіантів відновлення і розвитку виробництва.

Загальними для всіх підприємств легкої промисловості є такі основні проблеми, які зображені на схемі 1.

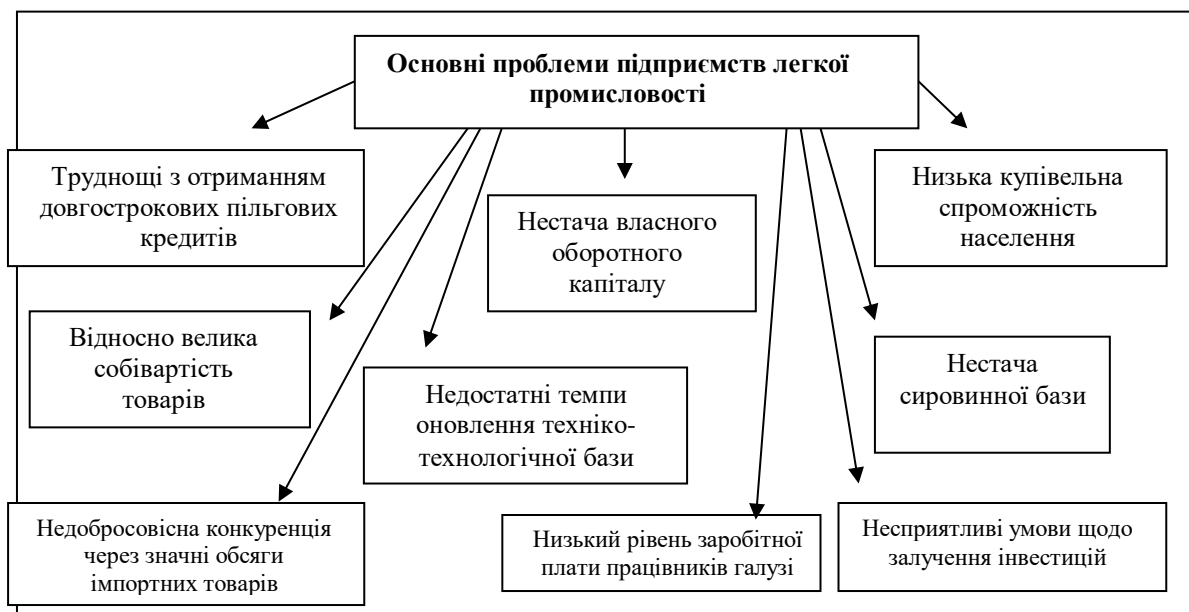

Схема 1. Основні проблеми підприємств легкої промисловості [4].

Однак слід зазначити, що причини незадовільного стану розвитку галузі виникли не лише під впливом зовнішніх чинників. Проблемою легкої промисловості залишається забезпечення належної якості продукції, що виготовляється. Так, за наслідками перевірок підприємств-виробників даної продукції Чернігівської області виявлено, що 93% з них порушують вимоги українських стандартів, норм та правил. Це, зокрема, порушення фізико-механічних показників (понад 34%), недоліки маркування (47,3), дефекти зовнішнього вигляду продукції (близько 10), відсутність обов'язкових сертифікатів на продукцію (17,5%) [4].

Головними причинами такого становища фахівці вважають неналежну організацію контролю за якістю та недотримання технології виробництва.

Щодо регуляторного середовища діяльності підприємств швейної підгалузі, то основними перешкодами на макrorівні є перевірки контролюючими органами; реєстрація та перереєстрація; одержання дозволів (погоджень); процедури, пов'язані з експортом, сертифікація та стандартизація, а також податкова політика щодо операційної діяльності, наслідком якої є зниження рентабельності та гальмування процесу оновлення виробничого устаткування.

Зазначимо, що вартість кінцевої продукції підприємств легкої промисловості значною мірою визначається сировинною наповненістю виробничого процесу. Рівень собівартості продукції має тенденцію до зростання, що зумовлено, передусім, підвищенням цін на сировину та матеріали, а також енергоносії, збільшенням частки амортизаційних відрахувань через технічне оновлення виробництва.

Схема 2. Чинники, що впливають на формування цінової політики підприємства [4].

Проблема полягає також у неспроможності вітчизняних виробників задовольнити потреби споживачів товарів легкої промисловості, внаслідок недостатнього вивчення ринкової ситуації. У зв'язку з цим надзвичайно важливим для забезпечення розвитку підприємництва у галузі є використання маркетингового інструментарію.

Одним із напрямків підвищення ефективності роботи підприємств легкої промисловості є здійснення інноваційної діяльності. Необхідна орієнтація на максимальне задоволення потреб споживачів, тобто виготовлення продукції, потрібної споживачу. З метою впровадження інновацій важливим є їх обґрунтування, що передбачає вивчення потреб споживачів, а також чинників соціокультурного середовища, які визначають споживачські переваги, що зумовлено потребою у знаходженні перспективних цільових сегментів для стратегічних напрямків розвитку підприємств галузі [5].

Важливим чинником взаємодії з ринком є ухвалення обґрунтованих рішень щодо цінової політики підприємства з урахуванням особливостей конкурентного середовища і специфіки споживання продукції легкої промисловості.

Ефективне ціноутворення, орієнтоване на ринок, враховує визначений набір чинників середовища, в якому ухвалюється рішення щодо ціни, і дає можливість якнайпочніше передбачити наслідки певного рішення в коротко- і довготерміновій перспективі (див. схему 2).

Структура цінових чинників впливає також на вибір методів ціноутворення. Існує окрема група вартісних методів ціноутворення, яку зорієнтовано на сукупний обсяг прибутку, а не на рівень рентабельності на одиницю продукції.

Ринкові методи ціноутворення різноманітніші та менш структуровані. Для групи ринкових методів є характерним, що пріоритетною складовою ціни вважається споживча цінність продукту.

З погляду сучасного маркетингу, ціна - це передусім відображення споживчої цінності продукту [6], яка має три складові:

- ступінь задоволення потреби даним продуктом;
- важливість потреби для споживача;
- бюджетні обмеження споживача щодо продукту.

Придбання продукту відбувається за умови, що його цінність вища за ціну або дорівнює їй. Отже, споживач сплачує за продукт найвищу ціну, яку він може собі дозволити, а продавець, в свою чергу, отримує з кожного покупця максимальний прибуток. Основні чинники, що впливають на споживчу цінність - доходи споживачів, соціальні чинники, конкурентна ситуація, організація продажу тощо. Проте найважливішим чинником є сприйняття якості продукту споживачем. Чим вищий рівень сприйняття якості споживачем, тим вищою може бути ціна.

Конкурентні методи ціноутворення визначають ціну на продукт залежно від цінових пропозицій на продукцію конкурентів. Найбільш популярним методом конкурентного ціноутворення є відображення у ціні різниці рівнів якості власного та основних конкуруючих продуктів.

Найкращими для таких підприємств є методи ціноутворення, що зорієнтовані на споживчу цінність та є найкращими з погляду маркетингової концепції. З одного боку, вони забезпечують задоволення споживачів, а з іншого - найбільший фінансовий результат для виробника. Для підприємств галузі важливим є також гнучке реагування на ринкові зміни, тому прийнятне використання конкурентних методів ціноутворення, які ґрунтуються на аналізі поточної ринкової ситуації та забезпечують цінову підтримку конкурентоспроможності підприємства. Характеристики споживачів не ігноруються, а відстежуються через поведінку конкурентів. До того ж ці методи використовують доступну й точну інформацію для розрахунку ціни.

Необхідно підкреслити, що вибір методу ціноутворення на підприємствах галузі зумовлено також специфікою товарів легкої промисловості залежно від особливостей їх призначення. Так, для продукції, що виготовляється великими партіями та реалізується на багатьох ринках, доцільним може бути застосування вартісних методів ціноутворення, проте для виробів, що відповідають новітнім тенденціям моди, ексклюзивних моделей, ціна встановлюється на високому рівні та забезпечує отримання значних прибутків.

Список використаних джерел

1. Длігач, А.О., Маркетингова цінова політика: Світовий досвід, вітчизняна практика [Текст]: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів/А. О. Длігач; М-во освіти і науки України. - К и їв : Професіонал: 2006. - 304 с.
2. Рябошапка, Т. А. Проблеми та перспективи конкурентоспроможності та інноваційного розвитку вітчизняної легкої промисловості [Текст] / Т. А. Рябошапка // Проблеми науки. - 2007. -№ 2 .-С . 25-33.
3. Москалюк С., Ринок швейної продукції: сучасний стан та тенденції розвитку/ С.Москалюк// Легка пом-сть.- 2006.- №4.- с. 46-47.
4. file:///D:/4%20курс/марк.ціноутворення/теза/legpro_2010_1_25.pdf.
5. Лабурцева, О. І. Маркетинг і розвиток підприємництва в легкій промисловості України [Текст]: монографія/ О.І. Лабурцева. - К .: КНУТД 2008. - 364 с.
6. Ламбен, Ж.-Ж., Менеджмент, орієнтований на ринок. Стратегический и операционный маркетинг [Текст]: [пер.с англ.]/ Ламбен Ж .-Ж.; [пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова]. - М .; СПб.; Н. Новгород: Питер, 2004,2006. - 796 с. - (Классика МВА).

Лашкевич В.О., студентка 3-го курсу,
Сита Є.М., ст. викладач кафедри економіки,
підприємництва та економічної безпеки
Херсонський національний технічний університет (м. Херсон, Україна)

СТРАТЕГІЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЯК ОСНОВА ДОСЯГНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА

Посилення конкурентної боротьби супроводжується появою великої кількості конкуруючих підприємств як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, зростанням вимог ринку, що змушує підприємство увесь час розвивати свій стратегічний потенціал, шукати можливі варіанти його ефективного використання, створення нових конкурентних переваг та вибору конкурентних стратегій. Діяльність будь-якої фірми особливо на початковому етапі немислима без планування діяльності, яке переростає у розробку стратегічних планів. Оскільки більшість сфер підприємницької діяльності, особливо малого та середнього бізнесу, є висококонкурентними, то виникає необхідність у розробці, виборі та втіленні конкурентної стратегії діяльності підприємства[1].

Стратегія диференціації забезпечує можливість виробництва товару, який має привабливі для покупця властивості та відрізняється від товарів конкурентів. Диференціація може набувати таких форм: імідж марки, визнання технологічної досконалості, зовнішній вигляд, після продажний сервіс. Диференціація, як і лідерство у витратах, захищає організацію

від п'яти конкурентних сил, але дещо іншим способом. Наявність відмінностей вимагає здебільшого більших витрат, але сприяє підвищенню рентабельності внаслідок прийняття ринком вищої ціни. Ця стратегія не завжди поєднується з бажанням завоювати більшу частку ринку, тому що значна частина покупців може не погодитися на підвищену ціну, навіть за кращий товар.

Стратегії диференціації – це стратегії, що впливають із зовнішньої конкурентної переваги, яка спирається на маркетингове ноу-хау фірми, її перевага у виявленні і задоволенні очікувань покупців незадоволених існуючими товарами. Вони спрямовані на те, щоб поставити на ринок товари або послуги, за своїми якостями більш привабливі в очах споживачів, ніж конкуруюча продукція.

Згідно канонічної теорії М. Портера, конкурентна перевага на ринку виникає на основі надання споживачам продукції, що дає велику цінність за ту ж вартість (диференціація), або надання рівної цінності, але за меншу вартість (низькі витрати).

Стратегія диференціації переважно вимагає значних витрат на маркетингові заходи (наявність маркетингового ноу-хау тощо) для підтвердження особливостей товару. Важливим є передбачення еволюції ринку, координація наукових досліджень, виробництва та маркетингу тощо.

Перевагами диференціації є [3]:

- для конкурентів – підприємство має переваги, оскільки захищене (ізольоване) від стратегій суперників наявністю торговельних знаків, марок або відомого імені виробника;

- для споживачів – зорієнтована на задоволення певних потреб продукція високої якості, підвищує лояльність покупців до конкурентного виробника, створюючи труднощі для альтернативних продавців у боротьбі за їхню прихильність. Якість товарів дає змогу встановлювати вищі ціни, оскільки споживачі готові їх сприйняти;

- для постачальників – високі ціни кінцевої продукції дають змогу отримувати вигідний маржинальний прибуток і встановлювати зв'язки із сильними постачальниками, вибираючи їх за критеріями поставок високої якості. Це посилює економічну позицію виробника, особливо в умовах обмеженого обсягу будь-яких видів сировини, матеріалів і комплектуючих;

- для підприємств, які потенційно можуть увійти у галузь, лідерство у диференціації.

Водночас недоліками диференціації слід вважати наступне:

- ціна товару може досягти такого рівня, що споживачі, незважаючи на переваги товару, перестануть його купувати;

- можливі копіювання товару іншими організаціями, що веде до зменшення вигоди диференціації;

- зміна вподобань споживачів може спричинити зниження або втрату привабливості товару.

При диференціації основний акцент робиться на створенні продукту (сукупності матеріальних і нематеріальних атрибутів), який сприймається споживачем як «щось унікальне». Це можуть бути конструктивні особливості або експлуатаційні характеристики виробу, чудове сервісне обслуговування, престижна марка та інше [4]. Кожен виробник сам вирішує, як йому позиціонувати свій товар, як більш дешевий, або як більш корисний, оригінальний, якісний. Об'єднати ці дві стратегії в одне ціле – майже нереально.

У середовищі маркетологів навіть є такий вислів «Чим більше істотна відмінність товару від конкурентів, тим більше виправданим є кожен зайвий нулик в його цінніку».

При диференціації основний акцент робиться на унікальності продукту. Але товар треба не тільки за допомогою його відмінної якості. Для цих цілей треба задіяти і інші стратегії, щоб покупець був переконаний в особливостях товару настільки, що готовий заплатити за нього ціну вище, ніж коштують схожі товари у конкурентів.

Виділяють кілька видів диференціації, які визначають унікальність і особливість товару.

Продуктова диференціація – коли характеристики та / або дизайн пропонованого продукту краще, ніж у конкурентів. Цей вид диференціації складний в застосуванні, якщо мова йде про будь-яких стандартизованих продуктах (продукти харчування першої необхідності,

нафтопродукти, метал). Зате при просуванні диференційованих продуктів (косметика, одяг) проходження даної стратегії є звичайним явищем.

Сервісна диференціація – це пропозиція додаткових послуг, які супроводжують пропонованого продукту, в яких покупець так чи інакше потребує перед покупкою або після неї. Це може бути навчання і консультування, швидкість і надійність поставок, установка, сервісне обслуговування. Для успішної сервісної диференціації супутні послуги повинні бути або безкоштовними, або більш дешевими, чи перевищувати за своїм рівнем послуги конкурентів.

Диференціація персоналу – коли ставка робиться на персонал, який виконує свої функції більш ефективно, ніж персонал конкурентів. Зазвичай, диференціація персоналу найчастіше використовується в сфері надання послуг. Природно, персонал, який викликає довіру, створює враження надійних, відповідальних і комунікабельних людей і є компетентним у сфері своїх обов'язків отримати непросто. Треба достатньо часу, коштів і зусиль вкласти в його навчання.

Диференціація іміджу полягає в створенні певного образу організації або її продукції, який відрізняє їх в кращу сторону від конкурентів. Також ця стратегія відома як брендування, і досягається виключно за рахунок ефективної реклами.

Залежно від особливостей конкретних продуктів і можливостей компанії можна реалізувати одночасно від одного до декількох напрямків диференціації.

Грамотна диференціація згодом дає наступні результати:

- зростання прибутку, навіть якщо частка ринку залишається незмінною;
- збільшення ринкової частки, що теж забезпечує зростання доходів, навіть якщо ціни порівнянні з цінами конкурентів;
- комбінація зростання частки ринку і розміру доходів;
- отримані доходи покривають інвестиційні витрати і витрати, пов'язані зі створенням стратегії диференціації.

Якщо жоден з результатів досягнуто не було, слід визнати, що стратегія диференціації – неуспішна, а інвестиції виявилися збитковими.

Слід відмітити, що немає ніяких гарантій, що диференціація принесе значну конкурентну перевагу. Якщо покупець бачить мало цінності в унікальності товару (тому що стандартний виріб відповідає його вимогам), тоді стратегія витрат може легко перемогти стратегію диференціації. Стратегія диференціації також може бути легко переможена, якщо конкуренти зможуть скопіювати всі нововведення, пропоновані компанією. Таким чином, успіх диференціації залежить від здатності компанії створити та захистити на тривалий час унікальні характеристики товару, що неможливо швидко та з невеликими витратами скопіювати.

Список використаних джерел

1.Дергачова В.В. Теоретичні основи формування конкурентних переваг підприємства /В.В.Дергачова//Збірник наукових праць молодих вчених факультету менеджменту та маркетингу КПІ ім. І.Сікорського «Актуальні проблеми економіки та управління», №11 2017. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ape.fimm.kpi.ua/article/view/102731/97788>.

2.Іванов Ю.Б. Стратегія формування конкурентних переваг підприємства в умовах інтенсивної конкурентної боротьби / Ю.Б. Іванов, О.Ю. Іванова // Проблеми економіки. – 2012. – №4. – С. 121-128 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2012-4_0-pages-121_128.pdf.

3.Економіка підприємства: магістерський курс Ч. 1:[підручник]. / М. В. Загірняк [та ін.]; – Кременчук : ТОВ "Кременчуцька міська друкарня", 2015. – 25-26 с.

4. Стратегії диференціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moyaosvita.com.ua/menedzhment>.

5. Кіндрацька, Г.І.. Стратегічний менеджмент: [навч. посіб.] / Г.І. Кіндрацька. - К. : Знання, 2006. – 230 с.

ТЕОРЕТИКО – ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМ КОМПЛЕКСОМ

Управління маркетингом – процес планування і реалізації політики ціноутворення, просування і розвитку ідей, продуктів і послуг, спрямований на здійснення обміну, який задовольняє як окремих осіб, так і фірму. Воно має за мету розв'язання завдань впливу фірми на рівень і структуру попиту у певний проміжок часу, визначення оптимального співвідношення попиту і пропозиції, задля досягнення поставленої мети фірми [1, с.10].

В сучасних умовах господарювання маркетингове управління набуває великого значення. Воно дає керівникам ряд переваг:

- стимулює їх до постійного перспективного мислення;
- веде до чіткішої координації зусиль фірми;
- веде до встановлення показників діяльності для подальшого контролю;
- змушує фірму чітко визначати свої завдання;
- робить фірму більш підготовленою до стрімких змін;
- наочніше демонструє взаємозв'язок обов'язків всіх посадовців.

Головними принципами управління є: орієнтація на споживача, адаптативність та гнучкість, спрямованість на перспективу, вплив на споживача, комплексність, системність, свобода виробника і споживача, обмеження потенційного збитку, задоволення базових потреб, економічна ефективність, інновації [2, с.115].

В Україні на сьогоднішній день зростає роль вдосконалення управління маркетинговою діяльністю підприємств. Невід'ємним елементом ефективної підприємницької діяльності виступає розуміння та використання концепції маркетингу в управлінні підприємством. Якісна і соціальна складова маркетингу в управлінні величезна, – вона зумовлює високоприбуткову ритмічну діяльність суб'єктів господарювання [5].

Комплекс маркетингу - це сукупність маркетингових засобів (товар, ціна, розподіл, просування), певна структура яких забезпечує досягнення поставленої мети та вирішення маркетингових завдань.

Елементи комплексу маркетингу можливо простежити на рис.1: [3,с.120].

Товар	Ціна	Розподіл	Комунікації
Властивості Параметри Асортимент Розмір Сервіс Упаковка Марочна назва Гарантії	Прейскурантна ціна Знижки Націнки Терміни виплати Умови кредитування	Канали збуту Форми торгівлі Транспортування Складські запаси	Реклама Стимулювання збуту Пропаганда Паблік рилейшиз Директ - маркетинг Персональний продаж

закордоном активно додають: політику (politics), суспільну думку (public opinion), темп (pace), добровільність (permission), парадигму (paradigm), практику (practice) маркетингових рішень та їх удосконалення, матеріальні свідчення (preferred supplies), персонал (personal), партнерські відносини (partnership), привілейованих постачальників (preferred supplies), психологічне сприйняття споживачем (perceptual psychology) тощо[4,с.58]. Велике значення

для досягнення поставлених маркетингових цілей має створення організаційних підрозділів у службі маркетингу:

- відділ з дослідження ринку, що включає: групу інформаційного дослідження; групу з дослідження попиту на продукцію, групу технічного обслуговування дослідження ринку. Перша група має включати фахівців з економічної інформації, збору і переробки комерційної інформації, бібліотечного та інформаційного обслуговування. У складі групи з дослідження попиту на продукцію має бути спеціаліст у галузі аналізу і прогнозування попиту. У групі технічного обслуговування дослідження ринку необхідні фахівці з автоматизованого опрацювання інформації;

- відділ з управління асортиментом продукції, що включає групу з управління асортиментом старої продукції, групу з управління асортиментом нової продукції;

- відділ збуту, що містить підрозділи з оперативної-збутової роботи, кількість і назва яких залежить від номенклатури виробленої продукції.

- відділ з формування попиту і стимулювання збуту. До його складу входять групи реклами і стимулювання збуту. До групи реклами мають входити фахівці з основних форм і засобів реклами, з організації фірмових магазинів, проведення торгових заходів, виставок, ярмарків, вітрин, демонстрації товарів.

- відділ сервісного обслуговування створюють лише на підприємствах, що роблять машини, складну техніку. У такому відділі працюють фахівці з сервісного обслуговування, управління ремонтними майстернями, забезпечення запасними частинами майстерень і центрів обслуговування.

Розглянемо практичні аспекти управління комплексом маркетингу на прикладі підприємства ТОВ «Компанія Спорттехніка», яке працює у місті Чернігові з 2001 року та входить до структури концерну «Інтер Атлетика». Основною місією ТОВ «Компанія Спорттехніка» є забезпечення жителів спортивним обладнанням з метою оздоровлення нації. Користь здорового способу життя загальновідома та вже довгі роки не підлягає сумнівам. Заняття спортом – це невід’ємна складова життя людини, що забезпечує необхідну активність. Ці заняття дають заряд бадьорості та оптимізму, зміцнюють імунітет і тим самим захищають людину від різних захворювань. Спорт – це ще і відмінний настрій, високий життєвий тонус і надзвичайний душевний підйом [6]. При розробці нового обладнання в ТОВ «Компанія Спорттехніка» надзвичайно важливе місце повинне відводитися якісному управлінню маркетинговим комплексом підприємства. Необхідно здійснювати впровадження комплексу маркетингу, яке створить передумови для забезпечення конкурентоспроможності підприємства та стабільності умов господарювання. Підприємство, що займається виробництвом спортивного обладнання потребує якісного управління маркетинговим комплексом підприємства.

Обладнання, що виготовляє ТОВ «Компанія Спорттехніка» можна простежити в табл. 1.

Ціни за спортивне обладнання в ТОВ «Компанія Спорттехніка» на кожний спортивний інвентар різні. Це зумовлено кількістю деталей, що входять в розробку обладнання та рівнем робочої сили витраченої на його розробку. Додатково також враховуються витрати необхідні на перевезення продукції, запобігання від пошкодження при транспортуванні та збір обладнання за вподобаннями покупців. При встановленні ціни на обладнання здійснюється співставлення з цінами головних конкурентів. Якщо замовлення здійснюється покупцем на велику суму підприємство надає систему знижок. Також знижки на продукцію надаються потенційним покупцям, що здійснюють замовлення постійно.

Рівень просування продукції на підприємстві добрий за показниками 40-45% тренажерів, що виробляє компанія йдуть за кордон. Зокрема в Іспанію, Росію, Бельгію, Туреччину, Францію та ін.

Таблиця 1- Обладнання ТОВ «Компанія Спорттехніка»

Товарна лінія	Опис товарної лінії
спортивне обладнання для дому та офісу	шведські стінки, навісне обладнання, фітнес станції, дитячі кугочки.
професійне спортивне обладнання для залів	силові тренажери, масажні столи, велотренажери.
вуличне обладнання для занять спортом на відкритому повітрі	арки, альтанки, лавки, огорожі.
дитячі гральні комплекси гімнастичні містечка	гірки, пісочниці ,каруселі, гойдалки, тенісний стіл.
Акcesуари	ручки для тяг, грифи, гантелі, диски.

ТОВ «Компанія Спорттехніка» здійснює пошук потенційних покупців шляхом участі у виставках. Такі виставки проводяться в Україні, Голандії, Німеччині, а потім покупці заключають довготермінові контракти на продукцію. Спортивне обладнання ТОВ «Компанія Спорттехніка» в Чернігові клієнт може придбати в магазині «Інтер Атлетіка» також протестувати в великій кількості різноманітних тренажерних залів «Яна», «Олімп», «Інтер Атлетіка» та ін. До споживачів ТОВ «Компанія Спорттехніка» зазвичай відносять і відомих політиків найбільший ажіотаж яких починається під час виборів.

Як і в будь – якого іншого підприємства в компанії є свої конкуренти, одним з яких є «Васіл», «Делта-спорт», ТОВ «Спортмастер». Ці всі підприємства також виготовляють спортивне обладнання, яке конкурує з ТОВ «Компанія Спорттехніка».

Для просування продукції фірма використовує методи зображені на рис.2

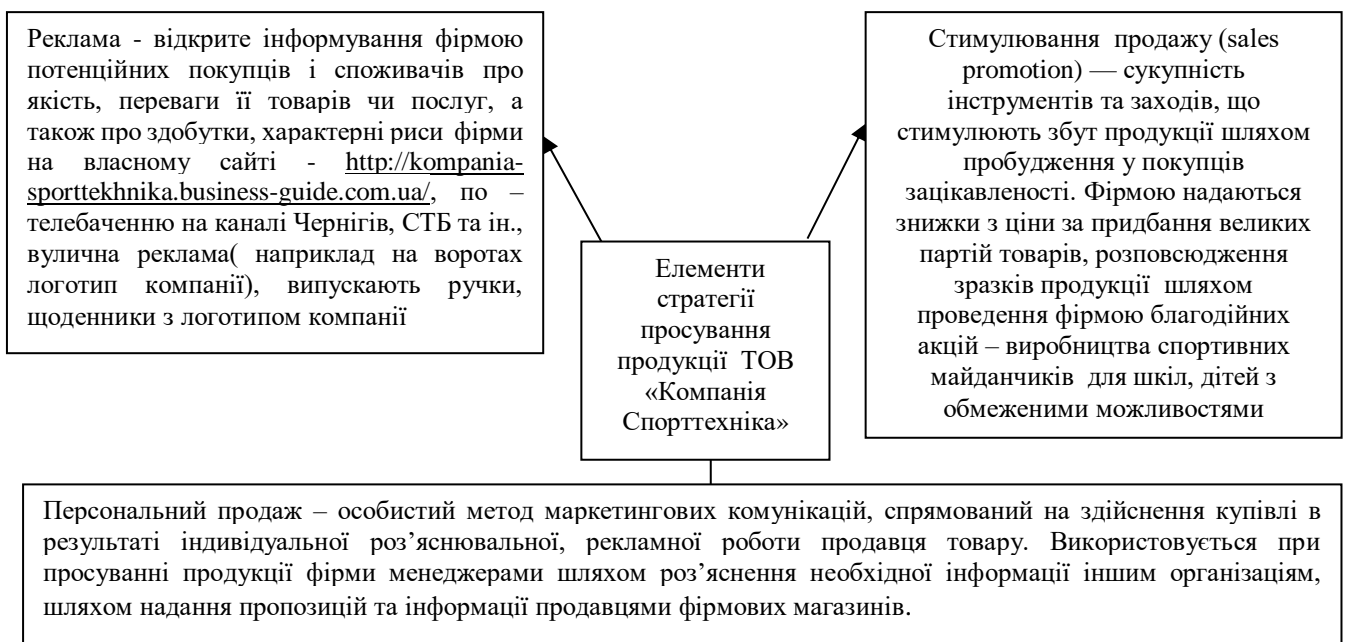

Рисунок 2 - Елементи комплексу просування ТОВ «Компанія Спорттехніка»

На підприємстві ТОВ «Компанія Спорттехніка» використовують рекламу групи компаній «Інтер Атлетіка» на офіційному сайті ТОВ «Компанія Спорттехніка» <http://63366.ua.all.biz>. Співпрацюють з інтернет – магазином «Розетка», де розміщується спортивне обладнання. В газеті «Чернігівські відомості» та по телебаченню канал «Чернігів» також можна почути інформацію про підприємство. А на офіційному сайті Чернігова gogod.cn.ua керівник підприємства дає інтерв'ю про успіхи, яких вдалося досягти підприємству, про власний погляд на рівень роботи та рівень кадрів підприємства.

З метою якісного управління маркетинговим комплексом підприємства доцільно створити службу маркетингу. На підприємстві можливо випустити нову лінію обладнання з виробництва бігових доріжок. Так як підприємство ще не займалося в своїй діяльності

виготовленням бігових доріжок на відміну від виробництва інших тренажерів, які користуються популярністю. Але згідно з дослідженнями, які проводяться провідними компаніями бігова доріжка - це найпоширеніший і найпопулярніший у світі тренажер. Нову модель доріжок можна доповнити додатковими корисними аксесуарами, такими як ТВ, стереосистеми, аудіо і відео. Це допоможе під час бігу слухати улюблену музику або дивитися приємне відео.

Для покращення маркетингової діяльності ТОВ «Компанія Спорттехніка» необхідне проведення таких заходів як: реклама товарів підприємства в ЗМІ; розміщення інформації про акції і обладнання на білбордах у всіх великих містах; транслявання інформації про виробника та його діяльність по радіо, що збільшить аудиторію споживачів; проведення різних акцій і тестування обладнання ТОВ «Компанія Спорттехніка»; постійна реклама по телебаченню, оскільки постійне нагадування про обладнання стимулює споживача до покупки; застосування сувенірної реклами. Наприклад: блокноти, ручки, чашки, календарі, ключниці з логотипом компанії.

Також привернути увагу до продукції ТОВ «Компанія Спорттехніка» можна за допомогою розміщення реклами на білбордах, також буде ефективною реклама на АЗС, оскільки водії дуже часто заїжджають на заправку. Для успішної діяльності ТОВ «Компанія Спорттехніка» необхідно забезпечити вдосконалення сайту - візитки компанії. Сайт – візитка - це невеликий сайт, що складається всього з декількох сторінок, на яких міститься інформація про компанію, її послуги та ціни, координати та умови співпраці. Як і паперова візитка, такий сайт обов'язково розробляється в стилістиці компанії та містить логотип та слоган підприємства.

Необхідними умовами даного сайту має бути наявність:

- головної сторінки з обов'язковим зазначенням основних напрямів діяльності підприємства;
- розділ продукція, який містить детальний опис послуг, які надає підприємство;
- ціни на обладнання;
- контакти (телефон, email, ісq, мапа проїзду);
- корисні посилання;
- сайт зі статичних сторінок (текст та зображення) що періодично редагуються власником або адміністратором сайту.

Розвиток нового товару може бути втілений через перероблення товару фірми чи його якісних параметрів (стилю, іміджу, розширення асортиментної лінії) для існуючого кола споживачів. Наприклад, для дітей робити гойдалки у вигляді персонажів з відомих мультфільмів. Серед людей старшого віку велика увага при виборі спортивного обладнання приділяється якості.

Для підвищення обсягів збуту на існуючих ринках необхідно намагатися переконати споживача про якість наявного товару та збільшити обсяг споживання (наприклад, купувати два елемента з позиції дитячого комплексу замість одного – гойдалку + гірку). Також надзвичайно важливим є запевнення споживача про збільшення частоти використання товару (наприклад використання гірки та гойдалки сприяє розвитку моторики руху у дітей, що є досить важливо, а також дозволяє велику кількість вільного часу проводити на свіжому повітрі).

Таким чином на даний момент існує багато концепцій маркетинг міксу, які поступово змінюються з розвитком суспільства та економіки. Робляться акценти на певних елементах, розширюється їх кількість, змінюється направленість. Але класичною, загальноприйнятою залишається концепція 4Р, розроблена Джеромом Маккарті. Товар, ціна, розподіл та комунікації – чотири кіти, на яких базується маркетингова діяльність будь-якого підприємства, згідно цієї концепції. Підприємство має приділяти достатню увагу кожному з цих елементів для досягнення поставлених цілей.

Список використаних джерел

1. Антищева О. Ю. Управління маркетингом: навчальний посібник. Харків: УПА, 2008. 90 с.
2. Балабанова Л.В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства: навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2010. 288 с.
3. Гаркавенко С.С. Маркетинг: підручник. Київ: Лібра, 2002. 705 с.
4. Механізм управління маркетинговою діяльністю сучасного підприємства: веб - сайт. URL: http://www.rusnauka.com/2_ANR_2016/Economics206292.doc.htm (дата звернення 22.11.2018).
5. Краус К.М. Управління маркетингом малого торговельного бізнесу: концепції, організація, доміанти розвитку: монографія. Полтава: Дивосвіт, 2013. 162с.
6. Inter Atletika: веб – сайт. URL: <https://interatletika.com/production/> (дата звернення 22.11.2018).

Михалочкіна М.О., магістрант,
група Е0-18м-1, факультет економіки
Науковий керівник: **Гільорме Т.В.**, к.е.н., доцент
Дніпровський національний університет ім. О.Гончара
e-mail: maryresh168@gmail.com

ФАКТОРИНГ ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД РЕФІНАНСУВАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Дебіторська заборгованість є досить варіативним та динамічним елементом оборотних активів, крім того, останнім часом на вітчизняних підприємствах відбувається збільшення дебіторської заборгованості, через зростання недисциплінованості покупців, що, в свою чергу призводить до нестачі фінансових ресурсів підприємства, необхідних для ведення господарської діяльності. Тому, виникає необхідність визначення пріоритетних напрямів розвитку сучасних систем рефінансування дебіторської заборгованості, однією з яких є послуги факторингу.

В Україні факторинг регулюється таким основними законодавчими актами, як: ЗУ «Про банки та банківську діяльність», ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Конвенцією УНІДРУА про міжнародний факторинг.

Крім того, дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг стверджують про укладання в Україні протягом 2017 року 29 048 договорів факторингу на загальну суму 31 363,4 млн. грн [1].

Характерною особливістю факторингу є придбання грошової вимоги (права) за плату. Зі ст. 1084 ЦК впливає, що розрахунки між фактором і клієнтом можуть здійснюватися у вигляді фінансування клієнта шляхом купівлі у нього фактором права грошової вимоги або з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором, тобто на момент здійснення факторингової операції вже є заборгованість клієнта перед фактором [2]. Можливим є встановлення плати згідно з договором факторингу у вигляді винагороди за «факторингові послуги» або шляхом визначення ціни вимоги, що передається, у розмірі меншому, ніж основна сума боргу.

Основні схеми факторингу бувають двох видів:

1. однофакторний факторинг, який полягає в участі у операції експортера, імпортера та експорт-фактора;
2. двохфакторний факторинг, що полягає у залучення експорт-фактором імпорт-фактору, через відсутність можливості в першого оцінити платоспроможності імпортера та можливості стягнення з нього боргу [3].

На практиці застосування підходів до управління факторингу в чистому вигляді недоцільне – ефективне управління має враховувати максимальну кількість факторів, наслідки управління та сприяти досягненню завдань при управлінні. У зв'язку з цим найбільш універсальним та бажаним є прибутковий підхід до управління факторингу підприємства – орієнтацією на прибуток на досягнення довгострокового ефекту [4].

Оскільки фінансовий механізм факторингу надає постачальнику принципово нові можливості розвитку основними перевагами є: отримання додаткового фінансування, можливість збільшення кількості потенційних покупців, захист від валютних ризиків, відсутність застави, можливість збільшення обсягів закупівель з відстрочкою платежу [5]. З точки зору покупця основними перевагами факторингу є: збільшення купівельної спроможності, зменшення кредитного платіжного ризику, прискорення оборотності оборотного капіталу.

До основних переваг з точки зору банку (фактора) можна віднести додаткову можливість збільшення клієнтської бази за рахунок залучення на обслуговування платоспроможних дебіторів постачальника та отримання додаткових джерел доходів. Слід зазначити, що в Україні до комерційних банків, що надають послуги факторингу можна віднести: «ОТП Банк», «Райффайзен Банк Аваль», Перший Український Міжнародний Банк, «Укрсоцбанк», «Українська фінансова група», «ТАС-Коммерцбанк», «Альфа-банк» та інші.

Але, слід зауважити, що незважаючи на активний розвиток факторингових послуг в Україні є низка стримуючих факторів, до них можна віднести політичну нестабільність в Україні, недостатню довіреність підприємців до механізмів факторингу, збільшення вартості продукції, асоціювання з кредитом та труднощі документообігу.

Список використаних джерел

1. Дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг про стан і розвиток фінансових компаній, лізингодавців та ломбардів України. – Режим доступу: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-finansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html>
2. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40.
3. Шевченко В.В. Факторинг: нові можливості фінансування / В.В. Шевченко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2007. – № 3. – С. 66-72.
4. Гільорме Т.В. Особливості організації обліку розрахунків з контрагентами в умовах невизначеності / Т. В. Гільорме, О.О. Прохватолю, Н.Л. Хроленко // Economics and Finance. – 2018. – № 5. – С. 10-15.
5. Чепис О.І. Сутність факторингу та його переваги над іншими фінансовими інструментами / О.І. Чепис // Науковий вісник УжНУ. – 2017. – № 4. – С. 91-96.

Мурай А.О., студентка 2 курсу,
група МР-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Рябова Т.А.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
alyona.murai@gmail.com

СУТНІСТЬ ТА РОЗВИТОК МАРКЕТИНГОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Разом з появою і розвитком маркетингу формувались і його концепції, які за час існування пройшли певні етапи еволюційного розвитку. За Ф. Котлером, фірма може обрати будь-який шлях для збільшення обсягів збуту товарів, що відображає один з п'яти підходів до організації маркетингової діяльності, а саме:

- концепція удосконалення виробництва;
- концепція удосконалення товару;
- концепція збуту;
- концепція маркетингу;
- концепція соціально-етичного маркетингу [1].

Необхідно розуміти основні концепції, які допоможуть в розробці довгострокових планів і створюють більш ефективну стратегію підприємств [3].

1. Концепція удосконалення виробництва. Виробництво є одним із основних факторів орієнтації фірми на цільовому ринку. Пріоритетом для споживачів є доступні та дешеві товари. Удосконалення продуктивності підприємства дає змогу зменшити витрати і таким чином забезпечувати низькі ціни на продукцію. Концепція удосконалення виробництва ґрунтується

на підвищенні ефективності підприємства. Такий підхід використовується у наступних ситуаціях:

- існує дефіцит товарів;
- попит можна збільшити, знижуючи ціну;
- існує можливість зменшити витрати завдяки збільшенню обсягів виробництва.

2. Концепція удосконалення товару. Головне місце займає товар. Підприємство зорієнтоване на постійне вдосконалення виробництва задля покращення якості своєї продукції. Фірма має на меті створити якісний товар, який споживачі оберуть, незважаючи на асортимент конкурентів, та заплатять за нього більшу ціну. Технології є одночасно і слабкою і сильною стороною підприємства, адже за допомогою них можна підвищити якість, проте не можна передбачити, що з появою нових товарів, створених за допомогою інновацій, якість продукції втратить свою цінність. Щоб протистояти конкуренції, підприємство повинно знати ціни конкурентів задля аналізу і розробки оптимальної вартості товару. Ця процедура є дорогою, проте ефективною [2].

3. Концепція збуту. Споживачі не будуть купувати товар в достатній кількості, якщо підприємство не приділятиме належних зусиль у сфері збуту. На поведінку клієнтів потрібно впливати різними способами: рекламою, переконливими методами продажу, демонстраціями товару, спеціальними знижками. Використовуючи цю концепцію, підприємства прагнуть здійснити збут товарів, які споживачі навіть не мали наміру придбати. Для даної концепції, задоволення споживача є другорядною ціллю, оскільки найголовніше для продавця - реалізувати товар за будь-яких умов. Коло збуту визначається як невелика група населення. Як тільки підприємство вирішило, який сегмент населення вибрати, починається розробка рекламної стратегії для входу на цільовий ринок [2].

4. Концепція маркетингу. Головна мета маркетингу – це забезпечення рентабельності операцій, отримання високих комерційних результатів, запланованого прибутку у визначений проміжок часу в межах наявних засобів та виробничих можливостей, яке базується на вивченні та задоволенні нужд та потреб споживачів.

Предметом маркетингу є закони і закономірності розвитку ринкових відносин, включаючи механізм їх використання, під яким розуміються не тільки механізм реалізації основних законів, що регулюють ринкові відносини, таких, як закон попиту та пропозиції, закон узвишшя потреб і інші, але і принципи і методи їх реалізації.

Цілі маркетингу є різними для виробників і споживачів продукції, тому що інтереси цих груп істотно змінюються. Цілі маркетингу стосовно виробників полягають в удосконаленні продукції в інтересах покупців і стимулюванні збуту з метою одержання високих комерційних результатів і прибутку. Що ж стосується цілей маркетингу стосовно іншої частини суспільства, то тут, на думку більшості теоретиків маркетингу, можливі чотири альтернативних варіанти:

1. Досягнення максимальне можливого високого рівня споживання.
2. Досягнення максимальної споживчої задоволеності тим або іншим товаром.
3. Забезпечення максимальне можливої розмаїтості товарів з метою надання споживачеві максимально широкого вибору.

4. Максимальне підвищення якості життя за рахунок широкого асортименту, високої якості, доступності продукції і збереження навколишнього середовища [4].

Сутність цієї концепції полягає у визначенні потреб споживача та їх задоволення більш ефективними методами, порівняно з конкурентами. Підприємство орієнтується на певну групу споживачів, постійно проводячи маркетингові дослідження на ринку.

5. Концепція соціально-етичного маркетингу. Основою концепції є необхідність задовольняти споживачів краще, ніж конкуренти, враховуючи інтереси усіх членів суспільства.

Передумовою виникнення цієї концепції є: погіршення якості довкілля, обмеженості природних ресурсів, стрімкого приросту населення тощо [1].

Головним поштовхом до визначення представлених концепцій було прагнення підвищити ефективність діяльності підприємства та вдосконалити виробництво. Пріоритетним стало використання внутрішніх факторів потенціалу підприємства. (перші три концепції).

Через наявність великої конкуренції, підприємство почало концентрувати свою увагу на зовнішніх факторах потенціалу виробництва. Це сприяло виникненню маркетингової концепції та маркетингового підходу в управлінні організаціями, що обумовило появу нового наукового напрямку – маркетингового менеджменту, який концентрував свою увагу на споживача.

Концепція холістичного (цілісного) маркетингу включає останні досягнення маркетингової науки і містить чотири компоненти: маркетинг відносин, інтегрований маркетинг, внутрішній маркетинг і соціально відповідальний маркетинг.

Наведені концепції викладені у послідовності формування і мають таку особливість, що кожна наступна доповнює і поглиблює попередню. Через різноманітність ринків, їх географічного положення, спектру товарів та послуг, організації можуть використовувати одразу декілька концепцій, поєднуючи їх між собою.

Концепція маркетингу є головною і відповідає на питання: «Яка мета організації?» та «Який план стратегічного розвитку організації?» [5].

Маркетинг повинен бути рушійною силою бізнес-стратегії. Завданням маркетолога – досліджувати нові можливості для розвитку компанії та застосовувати сегментацію, вибір цільового ринку та позиціонування, скеровуючи бізнес на шлях вдосконалення. Далі необхідно конкретизувати комплекс маркетингу: продукт, ціну, канали збуту та просування (Product, Price, Place, Promotion), так званий комплекс «4P». Через подальшу еволюцію низка вчених розширили цей комплекс, додавши інші інструменти. Тому, з'явилися такі принципово нові «P», як люди (People), персонал (Personnel), дружні стосунки (Partnership), процеси (Processes) та ін. Після цього, маркетолог повинен виконати поставлені завдання та здійснити оцінку результатів. Коли результати не співпадають з очікуваними, то маркетолог повинен вирішити, чим це спричинено.

Але на сьогодні багато підприємств не контролюють увесь цей процес. Тому маркетинг переважно зведений до функції «1P» (просування), замість використання всього комплексу. І зрештою через те, що компанія виробляє продукт, який погано продається, завдання маркетолога переважно полягає в тому щоб, за допомогою продажу та просування отримати прибуток для фірми [6].

Список використаних джерел

1. Довгань Д. Сутність та розвиток маркетингової концепції [Електронний ресурс] / Д. Довгань. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://sites.google.com/site/lekciie/rozdil-1-vstup-do-marketingu/1-sutnist-ta-rozvitok>.
2. Definition of 'Market Development' [Електронний ресурс] // The EconomicTimes. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://economictimes.indiatimes.com/definition/market-development>.
3. Ashe-Edmunds S. Marketing Concepts & Strategies [Електронний ресурс] / Sam Ashe-Edmunds // Chron. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://smallbusiness.chron.com/marketing-concepts-strategies-64155.html>.
4. Сутність маркетингу та його сучасна концепція [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/197992/mod_resource/content/0/%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B01.pdf
5. Войчак А., Шумейко В. Дослідження сучасних концепцій маркетингу та маркетингового менеджменту // Маркетинг в Україні. – 2009. – 4. – С. 52-55.
6. Kotler Ph. Ten Deadly Marketing Sins and Solutions / Philip Kotler. – Hoboken: Wiley, 2004. – 160 p.

ДЖЕРЕЛА МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕТОДИ ЇЇ ЗБОРУ

Інформація є невід'ємною частиною нашого життя. Важливу роль відіграє саме повна, своєчасна, достовірна та актуальна інформація. Її значення виявляється в тому, як вона вплине на наше рішення і які будуть наслідки. На сьогодні інформаційні технології є лідером науково-технічного прогресу. Удосконалюється процес формування, передачі, накопичення та обробки інформації. Неспроста сучасне суспільство називають інформаційно-розвинутим. Для будь-якого підприємства інформація є важливим чинником формування економічного плану та створення бізнес-ідей. На основі маркетингової інформації організація повинна шукати шляхи до успіху або шляхи вирішення невдач. Розвиток компанії залежить від здатності адекватно реагувати на вимоги ринку та пристосовуватися до ринкового середовища, а в цьому якнайкраще допомагає саме інформація, яка надає дані про чинники впливу на кон'юнктуру ринку.

Одним із важливих питань підприємства є отримання актуальної, своєчасної та достовірної інформації. Маркетингова інформація – це факти і цифри, які певним чином відносяться до маркетингової діяльності організації, характеризують її маркетингове середовище. Так, «портрет» індивідуального споживача створюється за допомогою таких даних, як вік, стать, рівень доходу, освіта, місце проживання, споживацькі звички та інших. У питанні виходу на зовнішні ринки суттєве значення мають, зокрема, такі факти і цифри, як особливості національного менталітету споживачів, розміри ставок ввізного (імпортного) мита, система оподаткування тощо. Інформаційний фактор відіграє важливу роль при створенні успішної діяльності підприємства [1].

Маркетингова інформація допомагає підприємству вирішувати наступні завдання:

- виявити конкурентні переваги підприємства;
- знижувати рівень ризику в бізнесі;
- вивчати ставлення споживачів до продукції фірми;
- слідкувати за змінами в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства;
- розробляти та координувати стратегію організації;
- підвищувати ефективність діяльності підприємства;
- підтримує й обґрунтовує рішення

Основні властивості маркетингової інформації.

1. Достовірність. Інформація має бути правдивою, без перебільшень. Від достовірності залежить точність прийняття рішення та його наслідки.
2. Актуальність. Інформація має бути новою та своєчасною. Розрив часу між отриманням інформації та її передачею має бути мінімальний
3. Повнота. Інформація не повинна мати пробілів, але й не повинна містити багато зайвого.
4. Доступність. Інформація має бути надана в зручному для суб'єкта носії.
5. Економічність. Властивість яка припускає, що витрати на пошук інформації не повинні перевищувати її цінності.
6. Порівнянність. Передбачає можливість черпати інформацію з різних джерел та порівнювати її між собою [2].

Маркетингову інформацію зазвичай поділяють на вторинну та первинну [1]. **Первинну інформацію, або первинні дані (primary data)**, маркетолог збирає спеціально для вирішення конкретної проблеми маркетингового дослідження. Процес отримання первинних даних має відношення до всіх етапів маркетингового дослідження і зазвичай вимагає значних витрат часу

і коштів. Первинні дані виходять у результаті спеціально проведених для рішення конкретної маркетингової проблеми так званих "польових" маркетингових досліджень, їх збір здійснюється шляхом спостережень, опитувань, експериментальних досліджень [3].

Первинна інформація може бути отримана:

- 1) самою організацією-ініціатором дослідження;
- 2) сторонньою – як правило, спеціалізованою дослідницькою організацією, – для відповідного замовника організацією.

Найчастіше процес отримання первинної маркетингової інформації концентрується на споживачеві. Це є зрозумілим, оскільки його поведінка, його ставлення до товарів компанії визначають успіх або невдачу її діяльності. Споживач повинен бути об'єктом постійного моніторингу. Крім поточного спостереження за споживачем фірми періодично вдаються до проведення спеціальних поглиблених оцінок його поведінки на ринку. Поточними питаннями можуть бути: споживацька поведінка у певні сезони – яка продукція, в яких обсягах, коли саме купується, як змінюються частки замовників в обсязі реалізації продукції металургійної компанії за певний період, яким торговим маркам віддають перевагу покупці парфумів у певній торговельній мережі [1].

Збір первинної інформації є одним із найтрудомісткіших і найвідповідальніших серед інших етапів маркетингового дослідження. А тому слід детально вивчити питання щодо методів збору такої інформації.

Опитування — основний метод збору первинної інформації, хоча в останні роки він дещо втрачає свій імідж. Перспектива розвитку опитування — у довготривалому співробітництві зі споживачами (панельні дослідження, консультування, конференції, аукціони, торги тощо).

Опитування респондентів охоплює такі елементи: визначення предмета (предметів) опитування — демографічних, соціально-економічних, психографічних та інших ознак мотивів поведінки, орієнтації, намірів, попиту тощо; визначення об'єкта опитування (споживачі, покупці, посередники, експерти тощо); розрахунок кількості опитуваних (вибірки) і методів її відбору; встановлення кількості одночасно опитуваних (персональне чи групове опитування); визначення способу опитування (особисто, по телефону або по пошті); встановлення частоти опитування (разові, періодичні, регулярні); встановлення міри стандартизації інтерв'ю (структуроване, напівструктуроване, довільне); розробка опитного листа (анкети); відбір інтерв'юерів та їх підготовка; опитування; одержання й обробка даних; складання та захист звіту.

Спостереження як метод збору первинної маркетингової інформації використовуються не так часто, як опитування. Вони, як правило, служать для визначення дослідницької мети чи узагальнення.

Порівняно з опитуванням перевагами спостережень є їх незалежність від бажання (небажання) об'єкта до співробітництва, можливість сприйняття неусвідомленої поведінки, а також урахування дії чинників навколишнього середовища. Недоліками спостережень є те, що часто досить важко забезпечити репрезентативність вибірки, суб'єктивізм спостерігача, неприродність поведінки об'єкта спостереження (якщо він знає, що за ним спостерігають).

Спостереження мають такі форми:

- за характером оточення — польові (в магазині коло вітрини) і лабораторні (в спеціально створених умовах);
- за місцем спостерігаючого — з безпосередньою участю дослідника чи без його участі (спостереження збоку);
- за формою сприйняття інформації — безпосереднє або не персональне (через прилади чи реєстратори);
- за мірою стандартизації — стандартизоване або вільне;
- за повнотою охоплення — суцільне або не суцільне (вибіркове);
- за частотою — разове, періодичне, поточне.

Експеримент — це метод збору інформації, який досить суттєво відрізняється від двох попередніх. Його суттєві ознаки:

- ізольованість змінних (окремі величини змінюються без зміни інших);
- активний вплив дослідника в процесі одержання даних;
- перевірка причинно-наслідкових зв'язків.

Існують лабораторні і польові форми експериментів. Лабораторні (тест продукту) дають змогу контролювати дію постійних чинників (наприклад, вплив упаковки на обсяги збуту). Польові (тест ринку) дозволяють визначати дію чинників на поведінку суб'єктів ринку.

Експерименти проводяться з контролем. У відповідності з цим вимірюють характеристики:

- у однієї експериментальної групи до і після впливу якогось чинника (наприклад, вимірювання обсягів збуту до і після проведення рекламної кампанії);
- у контрольної або експериментальної групи лише після впливу чинника;
- до і після впливу чинника з використанням контрольної групи (наприклад, для визначення впливу заходів підтримки збуту на переваги для покупців).

Імітація як метод збору первинної інформації поки що не набула широкого застосування, але водночас є дуже перспективною.

Анкета – ряд питань, що дають змогу дізнатися ту чи іншу інформацію від споживача. Перш за все потрібно ознайомитись із алгоритмом розробки листів та її структурою.

Структура розділів анкети, що повинен знати маркетолог, який готує її.

Анкета, як правило, складається зі вступу і питань, на які має відповісти респондент, та ідентифікаційних даних респондента.

У вступі міститься інформація щодо мети опитування; мотивації до заповнення анкет; характеристик того, хто проводить опитування, часу, потрібного для проведення опитування тощо.

Анкета повинна бути чітко структурована, що сприяє більшій готовності респондента відповідати на запропоновані питання і більшій його відповідальності, довірі й зацікавленості. Для цього слід:

- чітко розміщувати комунікативні блоки анкети (вони потрібні для звернення до респондента), преамбули, інструкції до її заповнення, вираз вдячності тощо. Так, анкета може починатися з епіграфа і звернення до респондента, які виконують функцію своєрідної настройки. Вони повинні підкреслювати роль та призначення суспільної думки, необхідність мислити самостійно, бути відповідальними за свої відповіді, повідомляти про мету дослідження і використання його результатів, давати інструкції про правила заповнення анкети);
- ідентифікаційні дані (анкетні дані респондента) розміщувати в анкеті в залежності від проблеми, що вивчається, або на початку (після комунікативного блоку), або в кінці (що є більш ефективним);
- використовувати контактні питання, які сприяють адаптації респондента, мотивації його участі в роботі (наприклад: «Ми знаємо Вас як відомого спеціаліста ...»). Такі питання дають змогу респонденту повірити у свою компетентність, відчувати впевненість, необхідність висловити свою думку;
- застосовувати буферні питання, які пом'якшують взаємовплив окремих питань. Вони є перехідними при зміні тем опитування;
- анкета повинна закінчуватися вдячністю респонденту за співробітництво у проведенні опитування.

Безумовно, кожному респонденту окрему анкету розробити неможливо, а тому повинні бути варіанти в залежності від того, які відповіді дають різні групи респондентів. Відмітними особливостями респондентів можуть бути:

- відмова від участі в опитуванні (тут важливим є ретельна організація опитування, чітке формулювання мети, оформлення анкети, час і місце опитування);

- тенденція до вираження згоди із запропонованими варіантами відповідей незалежно від змісту і форми або з орієнтацією переважно на форму. У цьому випадку потрібні розгорнуті формулювання відповідей типу «Ви більше дотримуетесь варіанта А чи Б?»;
- помилки, пов'язані з неухважністю, втомуою чи неохайністю;
- неявне ухилення від відповідей, небажання показувати свою точку зору (не повинно бути варіантів відповідей типу «Важко сказати», «Маю труднощі у відповіді»);
- категоричність суджень (повинні бути запропоновані різні варіанти відповідей);
- уважність до недоліків (якомога менше питань про недоліки).

Питання і відповіді на них потрібно правильно формулювати. Тут існують такі проблеми: спонукання респондента зробити якесь твердження; двозначність питань; наявність питань без відповідей; кілька питань в одному; неоднакова інтерпретація питань різними респондентами; неможливість зробити чітку відповідь на конкретне питання.

В анкеті повинно бути кілька питань щодо призначення товару, міри виконання ним цільової функції.

Розмір анкети має бути оптимальним (опитування максимально на 20—30 хв). Якщо питань багато, краще зробити кілька анкет.

Оформлення анкети повинно бути завершеним, що засвідчує респектабельність фірми. Слід використовувати друкарський спосіб її виготовлення, приділити увагу вибору кольору, паперу тощо.

Текст опитного листка повинен бути простим, легко читатись. Його потрібно форматувати. Анкету слід протестувати і скоригувати [4].

Переваги первинної інформації:

- інформація збирається у відповідності до поставлених точних цілей;
- збір контролюється компанією;
- всі результати дослідження є доступними для робітників компанії;
- немає суперечливості даних серед різних джерел;
- надійність інформації;
- актуальність;
- якщо за допомогою вторинної інформації неможливо вирішити проблему, то збір первинної інформації стане у нагоді.

Недоліки первинної інформації:

- велика кількість часу для збору інформації;
- великі витрати;
- деякі дані можна і не отримати;
- фірма може не мати належних спеціалістів для збору первинних даних.

Вторинна маркетингова інформація – це дані, які зібрані не для вирішення проблем даного дослідження. Тобто ця інформація не створюється в процесі проведення даного маркетингового дослідження. Вона вже існувала в певному готовому вигляді й була знайдена та використана маркетинговими дослідниками. Вторинну інформацію можна поділити на внутрішню та зовнішню [1].

Серед внутрішніх джерел інформації можуть бути - маркетингова статистика (характеристика товарообігу, обсяг збуту, обсяг розпродажів, імпорт, експорт, рекламації), дані про маркетингові витрати (на продукти, рекламні, просування, збут, комунікації), інші дані (про продуктивність обладнання, прайс-листи на сировину і матеріали, характеристика системи складування, карти споживачів та ін.).

Основним і найважливішим джерелом внутрішньої вторинної інформації для більшості зарубіжних фірм служить комп'ютер, в інформаційну базу якого включаються всі значимі дані, що відображають різні функції управління діяльністю фірми (організацію виробництва, закупівлю, продаж, управління кадрами, фінансову, маркетингову діяльність) Використання комп'ютерної технології зберігання та отримання внутрішньої вторинної інформації дозволяє забезпечити високу оперативність отримання інформації.

Система збору зовнішньої поточної маркетингової інформації забезпечує керівників інформацією про останні події. Керівники збирають зовнішню поточну маркетингову інформацію, читаючи книги, газети і спеціалізовані видання, розмовляючи з клієнтами, постачальниками, дистриб'юторами й іншими особами, що не відносяться до штатних працівників фірми, а також обмінюючись даними з іншими керівниками і співробітниками фірми.

Систематизація вторинної інформації проводиться, як правило, після завершення її збору з внутрішніх і зовнішніх джерел і спрямована на полегшення процесу її подальшого аналізу.

Переваги вторинної інформації:

- мала кількість затрат на збори, оскільки не потрібні нові дані;
- швидкий збір;
- різноманітність джерел, які дають змогу зіставити дані;
- інформація, зібрана з незалежних джерел, як правило, є достовірною;
- джерело може містити дані, які фірма сама не зможе одержати.

Недоліки вторинної інформації:

- інформація може бути застарілою і не підходити для обраних цілей підприємства;
- можуть публікуватись не всі результати досліджень;
- можуть існувати суперечливі дані [3].

Таким чином, при організації маркетингової діяльності на підприємствах важливо розробити систему інформаційного забезпечення діяльності маркетингової служби. Це дасть можливість керівництву підприємства оперативно отримувати достовірну інформацію для прийняття управлінських, маркетингових рішень. Для цього необхідно налагодити систему інформаційного забезпечення маркетингу, засновану на використанні всього спектру видів маркетингової інформації, що гарантує її оперативну поставку і регулярне оновлення з метою задоволення диференційованих інформаційних потреб користувачів на всіх етапах маркетингової діяльності.

Список використаних джерел

- 1.Петруня Ю. С. Маркетинг : навчальний посібник / Ю. С. Петруня, В. Ю. Петруня. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – Дніпропетровськ : Університет митної справи та фінансів, 2016. – 362 с.
- 2.Маркетингова інформація: методи її збору, обробки та аналізу – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studme.com.ua/12800528/marketing/marketingovaya_informatsiya_metody_sbora_obrabotki_analiza.htm.
- 3.Джерела маркетингової інформації – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-referat.com/Джерела_маркетингової_інформації.
- 4.Маркетингова інформація – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9572.html>.

Однолько Я.В., студентка 5 курсу, група ЗМУПп-181

Науковий керівник: **Кичко І.І.**, д.е.н., професор

Чернігівський національний технологічний університет

e-mail: YankaFk1@ukr.net

КОУЧІНГ ЯК ФАКТОР БЕЗПЕРЕРВНОГО РОЗВИТКУ І АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ДО ЗМІННИХ УМОВ РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Сьогодні, із постійним розвитком ринкових відносин, ефективна діяльність підприємства все більше має залежність від якості управлінських кадрів. Керівники повинні оцінювати, розкривати і розвивати свій потенціал (як лідерів) та своїх працівників (як креативних виконавців) для ефективної діяльності фірми. Стан розвитку вітчизняних підприємств потребує "людиноцентричного" перегляду місця і ролі у ньому працівника – як з позицій підвищення його творчої, контролюючої й регулюючої ролі, так і зміни структури суспільного виробництва [2].

Умовою успішного функціонування підприємства є зацікавленість і участь всіх членів команди в процесах його роботи. Підприємство потребує зацікавленої участі всіх працівників, що проявляється в особистому внеску і найбільш повній реалізації кожним працівником свого особистісного потенціалу, адже саме цим визначається здатність самоорганізації підприємства, відповідно і його виживання, можливості стати самостійним учасником нової системи господарювання [1].

Рівень сучасного розвитку вітчизняних підприємств тісно пов'язаний з підвищенням рівня кваліфікації їх працівників, з обов'язковим урахуванням постійного динамічного впливу факторів зовнішнього середовища. Традиційні методи навчання персоналу (книги, семінари, програми) можуть бути ефективними лише для розвитку загального рівня знань, але не зможуть забезпечити високого результату і ефективної мотивації, розвиток яких все більше вимагає проведення експериментів, тіснішого людського контакту та отримання зворотного зв'язку від членів команди в режимі онлайн.

Вперше поняття «коучинг» з'явилося у 1974 р. у книзі Тімоті Голвея «Внутрішня гра в теніс», де було сформульовано його концепцію. Головною ідеєю було те, що перешкодою у досягненні мети є «суперник у голові». В даному випадку наставником постає коуч, який вчить гравця шукати шляхи досягнення поставлених цілей, долаючи внутрішні перешкоди [5].

До визначення сутності та особливостей коучингу інтегровано підходить І. Петровська:

- засіб допомоги іншому працівнику в пошуку його власних рішень або службово-посадового просування у будь-якій складній ситуації;

- інструмент для оптимізації людського потенціалу та ефективної діяльності; - такий вид підтримки людей, що мають за своє завдання професійне й персональне зростання, а також підвищення особистісної ефективності;

- постійний процес спілкування керівництва і підлеглих, що сприяє як прибутково - успішній діяльності підприємства, так і професійному становленню працівника в обставинах службової діяльності, що можуть швидко змінюватися;

- розкриття потенціалу особистості з метою максимального підвищення її професійної та особистісної ефективності [3].

За дослідженнями М. Нагари, коучинг виконує такі найбільш важливі функції на підприємстві:

- креативну (дає змогу працівникам максимально виявляти ініціативу, генерувати нові ідеї, приймати креативні рішення);

- консультування, яке проводиться в комплексі (використовується в усіх сферах діяльності та усіма ланками, на будь-якій стадії їх організаційного розвитку);

- мотивуючу та адаптаційну [4].

Перш за все, коучинг це - інструмент підвищення особистісної ефективності персоналу. Він має два напрями, що мають деякі спільні риси, але є й відмінними один від одного. Перший - відповідає за взаємини між керівництвом та підлеглими, а другий – за індивідуальну роботу з менеджерами вищої ланки. Використання коучингу в управлінні значно збільшує продуктивність працівників, так як розвиває найкращі якості людей та команди [6].

Як інструментарій розвитку персоналу коучинг допомагає працівникам у підвищенні рівня їх соціально-психологічної компетентності в процесі виконання спільної роботи та формування командних взаємовідносин. Під час його застосування використовуються певні методи, техніки постановки питань спільного обговорення тощо. На відміну від будь-якого тренінгу (навіть персонального), коучинг є більш сфокусованим та індивідуально спрямованим інструментом розвитку працівників, а також вигідним капіталовкладенням, якщо порівнювати з традиційними тренінговими методами, оскільки він орієнтований більше на досягнення успішних результатів ніж на пошук причин існуючих проблем чи формування корисних навичок [2].

Доцільно зазначити, що розвиток робітників, підвищення їх кваліфікації, вміння пристосовуватися до змін як внутрішнього так і зовнішнього середовища матиме позитивний

вплив на розвиток підприємства в цілому. Адже вміння персоналу бути гнучкими, знаходити вихід із складних ситуацій і є основою для пристосування підприємства до змінних умов ринкового середовища.

Отже, коучинг дає змогу персоналу адаптуватися до змін як зовнішнього так і внутрішнього характеру, знайти шляхи підвищення ефективності своєї праці і направити свої знання на вирішення конкретної проблеми. Він стимулює працівника займатися саморозвитком, підвищувати особисту ефективність, розкривати нові можливості для створення і реалізації реальних конкурентних переваг підприємства в ринковому середовищі.

Список використаних джерел

1. Алексеєнко Л. М. Наука й економіка - Науково-теоретичний журнал [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://uchebniks.net/book/136-nauka-j-ekonomika-naukovo-teoretichnij-zhurnal-alekseyenko-l-m>
2. Миколайчук Ірина. Коучинг у системі управління персоналом.- 2015.- № 4 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua>
3. Петровська І. Р. Підвищення ефективності управлінської діяльності керівника за допомогою коучингу / І. Р. Петровська, Р. Д. Бала // Наук. вісн. НЛТУ України. — 2010. — № 20. — С. 158–161.
4. Нагара М. Б. Роль коучингу в забезпеченні конкурентоспроможності персоналу / М. Б. Нагара // Вісник Донець. нац. ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського : зб. наук. пр. — 2009. — № 4 (44). — С. 96–101.
5. У. Тімоті Голвей «Внутрішня гра в теніс» – Альпіна Бізнес Букс, 1974. – 252 с
6. Владимірова М.С., Калущка І.В. Коучинг як елемент управління персоналом [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua>

Семикопенко І.І., здобувач другого (магістерського) рівня спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», факультету менеджменту і економіки

Науковий керівник: **Шиян Н.І.**, к.е.н., доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва (м. Харків, Україна)

e-mail:natashyan1@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ КРИЗИ

Фінансові результати діяльності аграрних підприємств свідчать про актуальність для них питань формування системи управління ними в умовах кризи. При цьому, за словами С.В. Попадюк «набуває актуальності проблема прогнозування кризових ситуацій та розробки ефективних заходів антикризового управління, а також підвищення результативності в цілому» [1].

Тому все частіше підприємства і організації звертаються до розгляду різних аспектів антикризового управління, до ознайомлення із загальними принципами і методами управління в кризових ситуаціях, до удосконалення кадрового менеджменту та інших заходів, які сприяють подоланню і відновленню неплатоспроможності підприємства, забезпечення стабільного його функціонування [2, 3].

Теоретичним аспектам антикризового управління та управління підприємством присвячені роботи І.Бланка, І.Балабанова, Т. Клебанової, М. Хаммера та ін. [4-6]. Одними із цікавих серед них є питання, пов'язані з обґрунтуванням застосування основних інструментів та моделей антикризового управління на підприємстві.

Серед існуючих розробок з даного питання можна зустріти різні підходи до визначення моделей антикризового управління. Однією із них є модель антикризового управління на базі контролінгу. В короткостроковому періоді дія цієї моделі спрямована на створення системи, яка б забезпечувала виживання підприємства. Вона націлена на оптимізацію прибутку, а в довгостроковому періоді – на підтримку реалізації розроблених завдань і планів із заданим рівнем точності.

До поширених в практиці діяльності підприємств моделей антикризового управління належить фінансова діагностика. Виявлення сучасного стану підприємства, визначення

динаміки основних індикаторів його розвитку, розгляд різних фінансових чинників, що описують різні сторони діяльності підприємства дозволяє з використанням показників фінансової звітності здійснити експертизу його діяльності і розробити сукупність напрямків стабілізації насамперед економічної ситуації діяльності підприємства.

Більш широким аналіз діяльності підприємства є потрібним для використання моделі фінансової санації. Вона передбачає більш широке використання фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових і соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості і конкурентоспроможності підприємства боржника в довгостроковому періоді.

За існуючих сучасних умов діяльності аграрних підприємств свого використання набуває диверсифікація як розповсюджений метод реагування на зовнішні загрози. Використання цієї моделі дозволяє підприємствам створювати нові напрямки своєї діяльності з використанням прогресивних технологій, розвивати нові напрямки підприємництва, підвищувати якісні характеристики продукції, яка виробляється і реалізується, активізувати свою політику збуту на ринку. У своїй сукупності ці дії спрямовані на оздоровлення підприємства, забезпечення його стабільності та розвитку.

Залежно від сфери діяльності підприємства можливим є використання моделі маркетингу в антикризовому управлінні. Як правило сутність цієї моделі пов'язана із систематичним оцінюванням зовнішнього середовища підприємства з метою визначення місткості ринку (його сегментів), дослідження поведінки покупців, практики діяльності конкурентів та ін. Отримана в процесі такої оцінки інформація дозволяє зробити висновок щодо можливих загроз або додаткових можливостей підприємства. Крім названих моделей антикризового управління знайшли свій розвиток антикризова стратегія підприємства, інноваційний і інвестиційний менеджмент в стратегії антикризового управління та ін. [5, 6].

Кожна із представлених моделей антикризового управління охоплює певний аспект діяльності підприємства. Тому їх використання обумовлюється конкретною проблемою, яка виникла і адаптацією до середовища, яке склалося.

Сукупність інструментів, які можуть бути використані при вирішенні питання антикризового управління на підприємстві залежить від глибини фінансової кризи. Відповідно до неї антикризове управління може становити систему профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи і систему конструктивних дій, спрямованих на виведення підприємства із фінансової кризи.

До поширених в практиці діяльності підприємств заходів профілактики кризи на підприємстві відносять стратегічне планування діяльності підприємства, належний розподіл ресурсів на всіх рівнях управління, використання ефективної системи контролю, аналіз конкурентоспроможності, фінансовий аналіз, аналіз ефективності системи мотивації персоналу, прогнозування ризиків та ін. [7].

До конструктивних заходів антикризового управління належить контролінг, який повинен бути спрямованим на функціональну підтримку антикризового менеджменту. Цільові орієнтири контролінгу повинні бути підпорядковані цілям і завданням антикризового управління на підприємстві [5].

Таким чином, антикризове управління є одним із важливих напрямків, спрямованих на оздоровлення діяльності сучасних компаній. Існуюча сукупність моделей та інструментів антикризового управління дозволяє оцінити стан функціонування підприємства та розробити сукупність заходів, спрямованих на вирішення проблеми. В той же час використання кожного із підходів повинно враховувати галузь діяльності підприємства, його стан та стратегію розвитку.

Список використаних джерел

1. Попадюк С. В. Проблеми управління підприємством в умовах кризи. URL: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76163.doc.htm (дата звернення: 22.11.2018).
2. Камнева А.В. Дослідження існуючих інструментів та моделей антикризового управління на підприємстві. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії і практики*. 2014. № 4. С.15-20.

3. Кулакова С.Ю. Особливості антикризового управління підприємством у сучасних умовах розвитку економіки. *Ефективна економіка*. 2014. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3429> (дата звернення: 22.11.2018).
4. Клебанова Т.С. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. 272 с.
5. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління та підприємстві: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 268 с.
6. Бланк И. Антикризисное финансовое управление предприятием. Київ: Эльга, Ника-Центр, 2006. 672 с.
7. Пестун І.В. Маркетингове інформаційне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень у фармацевтиці. *Фармацевтичний журнал*. 2007. № 1. С. 9-14.
-

Просунко Д.В., студентка 1 курсу,
група ММРп-181, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Рябов І.Б.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
prosunko97@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ МАРКЕТИНГОВОГО РІШЕННЯ

В наш час надзвичайно зростає роль інформації та інформаційних технологій в маркетингових дослідженнях, розробці реклами, у прискоренні ухвалення рішень.

Інформаційні технології (ІТ) – процес, що використовує сукупність засобів і методів збору, оброблення і передавання даних (первинної інформації) для отримання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу чи явища (інформаційного продукту) [1]. Вона є однією з найважливіших ресурсів суспільства, з допомогою якої успішно функціонують усі суб'єкти господарювання. Фахівці підрахували, що з кожним роком її обсяг зростає удвічі. Що призводить до двох наслідків. Перший це вплив на точність та надійність розрахунків в процесі підготовки управлінських рішень, що призводить до позитивних наслідків. Другий навпаки має негативний характер, адже інформаційні технології призводять до скорочення часу, який відводиться на повне й вірне опрацювання даних, що в свою чергу призводить до зростання імовірності прийняття хибних або неефективних рішень.

Чи буде успішною маркетингова діяльність підприємства значно залежить від ефективного використання інформаційного потенціалу. Який є основою інформаційного забезпечення діяльності та прийняття управлінських рішень. Завдяки сучасним комунікаційним технологіям, яким найголовнішим є Інтернет, які практично знімають просторове обмеження на доступ сховищ даних з одного боку, а з іншого дозволяють отримувати нові дані в інтерактивному режимі безпосередньо від головних учасників ринку – споживачів.

Після аналізу джерел Інтернет ми прийшли до наступного висновку, що інформаційного забезпечення – це сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі [2]. Його головною метою визначено створення системи взаємозалежних і взаємодоповнюючих показників, які дозволяють одержувати необхідну і достатню кількісну і якісну характеристику досліджуваних об'єктів для вироблення ефективного маркетингового рішення. Маркетингова інформація є основою прийняття рішення, яка являє собою систематизований набір кількісних та якісних характеристик ринкового середовища, яка отримується в ході дослідження отриманих даних з результатів обміну суспільно корисної діяльності і взаємодії всіх суб'єктів ринкової діяльності. Маркетингове дослідження є головним джерелом маркетингових даних, що визначається, як систематичний пошук, збір, обробка та аналіз, також поділ та характеристика внутрішньої та зовнішньої інформації, яка є складовою для застосування маркетингових засобів [3].

Я вважаю, що метою інформаційної технології є обробка та аналіз інформації людиною, що призводить до ухвалення рішень та виконання певних дій. Будучи складовою автоматизованої інформаційної системи, в рамках якої реалізується інформаційна модель, що

формалізує процеси обробки даних, інформаційна технологія замикає через себе прямі і зворотні інформаційні зв'язки між об'єктом управління і апаратом управління, а також вводить в інформаційну систему потоки зовнішніх інформаційних зв'язків.

Як визначали Г. Черчилль та Т. Браун, маркетингові дослідження проводяться згідно до концепції 4Р за такими напрямками: дослідження ринку, товару, ціни та просування товару. На кожному з напрямів застосовуються свої інформаційні технології, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 - Напрямки маркетингових досліджень і основні завдання, які вирішуються в рамках інформаційної технології

Напрямок дослідження	Види дослідження	Завдання дослідження
Ринок	дослідження стану ринку	аналіз ринкових тенденцій та динаміки продаж; визначення потенціалу ринку; визначення ємності ринку; дослідження сегментації ринку.
	анкетування споживачів	дослідження структури споживачів товару з урахуванням соціальних та демографічних чинників; прогнозування поведінки споживачів продукту; визначення цільових груп споживачів; дослідження мотивів споживачів
	отримання даних про конкурентів	прогнозування кон'юнктури ринку; прогнозування ємності ринку; прогнозування сегментації ринку; прогнозування поведінки конкурентів.
	дослідження обсягу продаж	прогнозування обсягу продаж.
Товар	замисел нового продукту	дослідження можливостей та сфери застосування продукту; прогнозування попиту на продукт; прогнозування частки ринку під новий продукт.
	тестування продукту	тестування застосування продукту; дослідження іміджу торгової марки; тестування назви продукту; аналіз життєвого циклу продукту; дослідження переважних з точки зору споживачів характеристик продукту.
	вибір упаковки	тестування упаковки.
Ціна	визначення цінової політики на всіх стадіях життєвого циклу продукту	дослідження реакції споживачів на зміну ціни продукту; моделювання залежності ціна-попит; моделювання залежності ціна-якість; моделювання залежності прибуток-ціна; визначення стратегій для забезпечення цінової переваги за рахунок якості запропонованих товарів.
Просування	дослідження просування продукту	аналіз способів та методів просування продукту; аналіз регіональних особливостей просування продукту; аналіз ефективності діяльності сервісних служб; дослідження ефективності діяльності комунікаційних служб.
	дослідження ефективності реклами	тест способів реклами; тест носіїв реклами; аналіз ефективності застосування засобів масової інформації; дослідження цільової аудиторії засобів масової інформації; визначення засобів формування споживчого попиту.

Джерело [4; 5]

Проаналізувавши таблицю 1, можна зробити висновок, що основними технологіями на кожному з етапів є: технологія збору, опрацювання та аналізу даних. Також в порівнянні з іншими технологіями, можна визначити що більшою ефективністю користуються експертні технології інтелектуального аналізу даних. Інформаційні технології відіграють дуже важливу

роль при досліджуванні ринку та підтримки прийняття рішень, адже ми повинні мати певні аргументи, щоб реалізувати свій план.

Отже, ефективність маркетингової діяльності підприємств залежить від ряду факторів, в числі яких особливе місце займає процес маркетингового дослідження і ухвалення на його основі маркетингових рішень. При цьому доводиться враховувати велику кількість чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, які схильні до швидких змін. Все це призводить до зростання обсягів інформації, яку необхідно опрацювати в процесі підготовки рішення. Для підвищення ефективності процесу опрацювання даних і підготовки управлінських рішень необхідно використовувати автоматизовані інформаційні системи, однією зі складових яких є інформаційна технологія опрацювання даних. Проте сама по собі інформаційна технологія не може бути єдиним інструментом в досягненні поставлених цілей при прийнятті маркетингових рішень.

Список використаних джерел

1. Соколов В.Ю. Інформаційні системи і технології : Навч. посіб. – К. : ДУІКТ, 2010. – 138 с
2. Поняття інформаційного забезпечення інформаційних систем [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
3. Жовтанецький М. Особливості формування системи маркетингової інформації та її захист / М. Жовтанецький, Н. Чуба. // Львів. – 2015.
4. Лихолат С. М. Бенчмаркінг і маркетингові рішення / С. М. Лихолат // Торгівля, комерція, підприємництво. - 2010. - Вип. 11. - С. 193-196. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2010_11_46.
5. Черчилль, Гилберт А. Маркетинговые исследования [Текст] / Г. А. Черчилль ; пер.с англ. Н. Амид [и др.]. – СПб. : Питер, 2000. - 752 с.

Харченко Н.Ю., студентка 4 курсу,
група МРт-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Рябова Т.А.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
madam.knat@ukr.net

МЕРЧАНДАЙЗИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОСУВАННЯ ТОВАРІВ

Нестабільна економічна ситуація в країні досить суттєво позначилася на потребах та вподобаннях українського споживача. Широке розмаїття товарів та послуг сформувало у вітчизняних споживачів почуття перебірливості, яке на сьогодні доповнилося ще й заощадливістю. На ринку товарів легкої промисловості чітко простежуються тенденції до скорочення товарної пропозиції та звуження асортиментних лінійок. Внаслідок різкого зниження попиту на товари невеликі підприємства – як виробники, так і постачальники – змушені були піти з ринку; у той же час конкуренція між фірмами, що залишилися, різко загострилася [1].

Мерчандайзинг (від англ. merchandising – "торгувати", або "товарознавство") – один з "молодих" інструментів маркетингу, який став невід'ємним елементом культури торгівлі для відомих виробників товарів широкого вжитку та роздрібних торгових мереж лише наприкінці ХХ ст. [2].

Мерчандайзинг як мистецтво представлення товарів в торговельній точці використовує візуальні компоненти, комунікаційні підходи, категорійне управління асортиментом тощо. Це дає можливість створити класифікацію ознак мерчандайзингу та систематизувати його види, таким чином підкреслюючи важливість мерчандайзингової діяльності та формуючи теоретичне підґрунтя для становлення мерчандайзингу як науки.

Основна мета мерчандайзингу – викликати бажання споживача купити товар.

Необхідність використання заходів щодо мерчандайзингу обумовлена, насамперед, стрімкими темпами зростання різних форм позамагазинної торгівлі, особливо електронної комерції. Інновації у сфері роздрібною торгівлі стимулюють власників магазинів і виробників

підвищувати ефективність зусиль щодо завоювання та утримання покупців, у тому числі за допомогою пошуку і застосування різноманітних методів і прийомів у місцях продажу [3].

Мерчандайзинг є специфічною маркетинговою технологією, реалізованою на рівні роздрібних торгових підприємств, кінцевою метою якої є максимізація обсягів продажу товарів кінцевим споживачам.

Завдання мерчандайзингу:

- інформування покупця про місце знаходження викладення товару;
- надання максимально повної інформації про суть товару і його ціну;
- залучення максимальної уваги до конкретного місця викладення товару;
- вплив на покупця з метою переконання його здійснити купівлю негайно, "Тут і зараз!".

Ключовими інструментами мерчандайзингу виступають: дизайн магазину (як зовнішній, так і внутрішній); планування магазину (точніше, планування потоків руху покупців); реклама та інші інструменти на місці продажу; кольорування блоків; асортимент товарів (merchandise ranges); комплексні заходи.

З точки зору роботи мерчандайзера виділяють наступні види мерчандайзингу: ексклюзивний та сумісний. Ексклюзивний мерчандайзинг – вид мерчандайзингу, що передбачає роботу мерчандайзера виключно з торговельною маркою одного виробника. Цей вид ефективний в разі великої кількості SKU (Stock Keeping Unit) – асортиментних позицій та оборотності асортименту. Мова йде про роботу з брендовими товарами. Сумісний (комплексний) – вид мерчандайзингу, що передбачає роботу мерчандайзера з продукцією [4].

Залежно від впровадження мерчандайзингових технологій протягом певного проміжку часу: постійний та сезонний. Постійний мерчандайзинг – вид мерчандайзингу, спрямований на реалізацію запланованих мерчандайзингових заходів протягом тривалого часу, незалежно від пори року. Сезонний мерчандайзинг – це комплекс заходів з планування та просування торговельного асортименту на основі взаємопов'язаних продажів товарів підвищеного попиту в кожному пору року. У мерчандайзингу прийнято виділяти наступні чотири сезони: "весняний" час (квітень, травень, червень); "літній" час (липень, серпень, вересень); "осінній" час (жовтень, листопад, грудень); "зимовий" час (січень, лютий, березень).

Залежності від способу дії на споживача: реальний та віртуальний. Реальний мерчандайзинг – вид мерчандайзингу, що передбачає використання мерчандайзингових технологій в традиційній роздрібній мережі. Віртуальний (електронний) мерчандайзинг – це сукупність технологій презентації та продажу товарів в Інтернеті. Досліджено, що до комплексу електронного мерчандайзингу входять елементи вебмосфери, які можна поділити на декілька категорій: візуальний ряд (текст, графіка, фотографії, дизайн, колірна гама, відео, тривимірні зображення, масштабування зображень); звук (музика, клацання при натисканні кнопок на сайті та інші звукові ефекти); запах (зразки духів і іншої парфумерії); зручність у використанні (інтерактивні засоби взаємодії з користувачем, зручність і легкість навігації, «покупка в три натискання», кнопки управління відео та звуком, швидке завантаження файлів, аватари тощо); персоналізація та індивідуалізація веб-сторінок, продуктів і послуг [5].

Залежно від подібності викладення товарів в магазинах: індивідуальний та мережевий. Індивідуальний мерчандайзинг – вид мерчандайзингу, що передбачає особливе викладення товарів в кожному з магазинів, що обслуговується мерчандайзером. Мережевий мерчандайзинг – один з видів мерчандайзингу, що передбачає дотримання асортиментної політики в кожній точці продажу роздрібною мережі та здійснювати викладення товару відповідно до затвердженої планограми. Залежності від сфери діяльності: фармацевтичний, ресторанний, кондитерський тощо. Потрібно розуміти, що є певні правила викладення товару у вітринах аптеки, кафе-кондитерської, ресторану, адже всі товари є різними за складом, терміном зберігання, властивостями тощо.

Залежно від правомірності: "чистий" та "чорний". "Чистий" мерчандайзинг передбачає застосування мерчандайзингових технологій, які не суперечать законам та етичним нормам ведення бізнесу. "Чорний" мерчандайзинг – незаконні прийоми, які використовуються в торговельних точках, що шкодять просуванню конкурентних товарів.

Виділяють напівзаконні методи: тимчасове розширення викладки своєї продукції за допомогою уявної перевірки начальства; збільшення площі викладки продукції за рахунок притиснення сусідньої продукції; заповнення чужих стійок, холодильників; підстанова своєї продукції в чужу викладку (дублювання власної викладки); змішування викладки конкурентів; відвернення "фейсингів" продукції; змішування цінників тощо. До незаконних методів відносять: підстанова одиниці продукції "несумісної" категорії в викладку конкурента, крадіжка і заміна цінників тощо. Саме тому торговельні точки повинні прикладати максимум зусиль, щоб мінімізувати дії так званих "чорних" мерчандайзерів шляхом запровадження санкцій проти таких людей посилення активності служби безпеки в роздрібній мережі [4].

Отже, застосування прийомів мерчандайзингу при розробці асортиментної концепції торгової мережі є запорукою успішного ведення бізнесу і суттєвою конкурентною перевагою.

Список використаних джерел

1. Мурована Л.В. Візуальний мерчандайзинг – новий погляд на асортимент // Вісник Хмельницького національного університету 2009, № 5, Т. 3. – С. 96–98
2. Веллхофф А. Мерчандайзинг: эффективные инструменты и управление товарными категориями / А. Веллхофф, Ж.-Э. Масон. – М. : Издательский Дом Гребенникова, 2004. – 280 с.
3. Прушковська Є.Є. Формування та використання інструментарію мерчандайзинга в роздрібній торгівлі споживчої кооперації / Є.Є. Прушковська. – Белгород : Белгородський університет споживчої кооперації, 2009. – 23 с.
4. Ільченко Н.В. Мерчандайзинг – маркетинг / Н.В. Ільченко // Маркетинг і реклама. – 2007. – № 2. – С. 45–50.
5. Савенко І.В. Використання інструментів мерчандайзингу в діяльності інтернет-магазинів / І.В. Савенко, Л.В. Капінус, Н.П. Скригун // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 5 (143). – С. 125–132.

Хоменко В.О., студентка 2 курсу,
група МР-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Рябова Т.А.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
nitsenko_03@ukr.net

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ В УКРАЇНІ

Термін «маркетинг» з'явився наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. і означав «ринкову діяльність». В цей період маркетинг прирівнювали зі збутом і розподілом товарів. Коли почалося значне перенасичення товарних ринків підприємствами, потрібно було розширювати сферу своєї діяльності, отже значення маркетингу змінилося [1, с. 9].

Маркетинг в Україні пройшов кілька етапів. Перший етап – це період до 1991 р. Він відзначався слабким розвитком обмінних процесів. У цей період маркетингова діяльність характеризувалася постачанням товарів на експорт. Другий етап характеризувався періодом, який включає в себе роки після 1991 р. і до кінця 90-х років. Цей період визначається плавним переходом від концепції вдосконалення виробництва, до концепцій вдосконалення товару та інтенсифікації комерційних зусиль. Ці концепції не виправдали надії економічного ринку, тому що вони мало орієнтувалися на потреби і бажання покупців. На заміну їм приходить концепція маркетингу. В Україні вона утворюється у середині 90-х років, через утворення конкуренції з зарубіжними виробниками, що набагато раніше запровадили цю концепцію. Цей період відзначився великою нестачею маркетингологів, слабкою маркетинговою підготовкою керівництва. Однак не все було так погано, керівники успішно застосовували інструменти стратегічного та операційного маркетингу в практиці. Великою подією у розвитку маркетингу було створення у 1997 році Української Асоціації Маркетингу (УАМ).

У теперішній час визначають третій етап розвитку маркетингу. Цей етап характеризується тим, що українці враховують раніше здобутий досвід і узагальнюють отримані результати попередніх років. Останнім часом збільшення витрат на маркетинг,

утворюється через зниження результативності маркетингових програм. Також починає розвиватися напрямок зниження результативності реклами. За прогнозами науковців всього 10 % громадян позитивно ставляться до рекламної інформації [3]. Однак не все так погано. Можна визначити свого споживача, якщо використовувати методи зворотного зв'язку, наприклад, Інтернет та соціальні мережі.

Сьогодні тренди світової економіки утворюють зміну сучасного маркетингу, а саме: від маркетингу «зроблено-продано» до маркетингу «відчув-відгукнувся»; від зосередження на привабливості клієнта до фокусування на утриманні клієнта; від гонитви за часткою ринку до гонитви за часткою споживачів; від маркетингового монологу до діалогу з споживачем; від масового маркетингу до маркетингу, пристосованого до потреб споживачів; від власних матеріальних цінностей до власних брендів; від роботи на ринку до роботи у кіберпросторі; від одноканального до багатоканального маркетингу; від маркетингу, що орієнтується на товар, до маркетингу, що орієнтується на споживача. У цих складних умовах маркетингологи повинні адаптувати свої рішення до змінюваних умов економічного ринку. Зараз підприємства ведуть боротьбу за частку на ринку, пристосовуються до швидкої зміни вподобань споживачів, до розвитку технологічного процесу тощо. Зараз можна побачити, що маркетингова концепція переходить від орієнтації на збут до орієнтації на споживача. Аналіз функцій маркетингу, який здійснили науковці показує, що стимулювання збуту підприємствах все ще стоїть на головному місці, а вивченню потреб покупців займає мале значення. Жаль, але мало підприємств використовують маркетингові дослідження, для основи операційних плануваль.

Зараз великою проблемою є відсутність професійних маркетингологів. Більшість підприємств зіткнулися з цією проблемою, але таких фахівців з досвідом роботи на ринку не достатньо. Тому керівники підприємств, наймаючи до себе таких працівників повинні підвищувати їх кваліфікацію, оплачуючи дорогі тренінги. В результаті можна одержати фахівця, який не вмє орієнтуватися на ринку загалом [4]. На сьогоднішній день деяка кількість менеджерів з маркетингу працюють за великі кошти, але вони не відстежують ефективність проведених маркетингових заходів. Однак не у багатьох українських підприємствах взагалі є бюджет на маркетинг.

Недоліком маркетингу на підприємствах є їх короткостроковий характер. За даними опитування, щодо того, «яку роль відіграє маркетинг у стратегічному плануванні на підприємстві?», 68 % респондентів відповіли: «Дуже слабку» або «Ніякої ролі» і лише 10 % респондентів підкреслили важливість стратегічного маркетингу на підприємств [2, с. 70]. Тому можна зробити висновок, що стратегічне планування на українському ринку відділене від маркетингової діяльності.

На нашу думку, у майбутньому, розвиток маркетингу в Україні буде мати такі напрямки: соціальний маркетинг; зелений маркетинг; нейромаркетинг; краудмаркетинг; інтернет-маркетинг; муніципальний (регіональний) маркетинг.

Маючи до уваги, все вище згадане, можна зробити висновки, що українська практика маркетингу має широкі можливості та перспективи розвитку.

Список використаних джерел

1. Мороз Л.А., Чухрай Н.І. Маркетинг: підручник – 2-е вид. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», Інтелект – Захід. 2002. – 244 с.
2. Хамидова О.М. Проблеми и перспективы развития маркетинга в Украине [Електронний ресурс] / О.М. Хамидова, Е.В. Зимица // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 156. – С. 69 – 72. – Режим доступу до журналу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/texts.html.
3. Логвіна Ю.М. Сучасні тенденції розвитку маркетингу в Україні [Електронний ресурс]. Ю.М. Логвіна, Г.О. Лихачева, Д.П. Михайлова – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Economics/6_86769.doc.htm.
4. Набока Р.М. Проблеми застосування стратегічного маркетингу на підприємствах України [Електронний ресурс]. 5Головко А.Я. Соціальний маркетинг: генеза та перспектива розвитку в Україні. / А.Я. Головко // Стратегія
6. Вудвуд В.В. Нейромаркетинг - новітній інструмент впливу на поведінку споживачів у недосконалих умовах ринкової економіки України / В.В. Вудвуд, А.Я. Білоус // Інноваційна економіка. - 2013. - №7. - С.210-212.
7. Зозулев А.В. Краудмаркетинг как современный подход к управлению маркетинговой деятельностью предприятия / А.В. Зозулев, К.А. Полторац // Маркетинг и реклама. - 2014. - №4. - С.46-52.
8. Гейтс Билл. Бизнес со скоростью мысли / Билл Гейтс; изд. 2-е, исправленное - М.: ЭКСМОПресс, 2001. - 480 с. 9. Гришунін О.В. Муніципальний маркетинг в системі управління торгівельною сферою державних структур / Гришунін О.В. // Гуманітарний журнал. - 2009. - №3-4. - С.106-112.

Кліперт О.В., студентка 3 курсу, група ЕПР-16,
Науковий керівник: **Сервачак О.В.**, к.психол.н.
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (м. Покровськ, Україна)

ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК ФОРМУВАННЯ МЕТОДІВ ВПЛИВУ НА СПОЖИВАЧІВ

В умовах соціально-економічних трансформацій системи України все більшого розповсюдження набуває розвиток відносно молодій науки - економічної психології.

З поширенням науково-технічного прогресу та перенасиченням ринку товарами та послугами, одним із факторів успішної діяльності підприємства є виявлення нових підходів та методів щодо впливу на поведінку споживачів та стимулювання попиту. З огляду на це, доцільно враховувати усі соціально-психологічні особливості людини.

Дослідженню питання економічної психології приділяли багато уваги ще з часів розвитку промислового виробництва у XVIII ст., коли тема дослідження споживчого вибору тільки починала формуватися. Ця тема знайшла відображення в працях зарубіжних та вітчизняних вчених: Т. Веблена, Дж. Мак-Клеланда, Р. Мітчела, В. Іноземцева, А. Крилова, Г. Кабаченко, Г. Ложкіна та ін. Тобто, ще з давніх часів дослідники намагалися знайти методи впливу на економічну поведінку людини. А сама людина, як споживач, іноді навіть не замислюється як потрапляє до рук маркетологів [1, с 134].

Саме тому метою статті є дослідження методів та засобів щодо впливу на економічну поведінку людини, що дасть змогу багатьом споживачам по-новому подивитися на своє економічне мислення.

Економічна психологія як самостійна наука почала розвиватися в першій третині ХХ століття. Вона виникла тоді, коли без психологічних особливостей поведінки людини та врахування її суб'єктивних біхевіористичних аспектів стало складно розуміти поведінку споживача в сфері економічних відносин.

Якщо звернутися до визначення економічної психології, на думку Т.Веблена- головним мотивом економічної поведінки людей є прагнення підвищити соціальний статус, а це стимулює технічний прогрес. У зв'язку з цим, науковець підкреслював на доцільності дослідження людської природи, яка визначається, цілями людської поведінки і культурно-обумовленим характером. І тому, Т. Веблен акцентував увагу на доцільності аналізу економічної реальності за допомогою методів психології. [2, с 134].

Із становленням промислового перевороту, який дав початок руху в індустріальну епоху, почалися великі зміни як в суспільстві так і в економіці. Як підкреслює відомий вітчизняний дослідник проблем постіндустріального суспільства В. Іноземцев, перехід до нового соціуму означає, перш за все, зміну мотивації діяльності самої людини. У зв'язку з чим, постіндустріальне суспільство змінило сферу споживання, поставивши за мету економіки задоволення потреб самої особистості, індивідуума, а не як було раніше- декількох груп населення. Зрозуміло, що для дослідження економічної поведінки людини чи суспільства, потрібно звертатися до сфери спеціальних наук про людину, в першу чергу до психології [3, с. 134].

Першим, хто почав дослідження наявності психологічних феноменів у економічних явищах і процесах був американський психолог Джордж Катон. Він започаткував в економіці такі поняття, як «відношення до чогось...», «настрій» і «очікування». Він перший почав систематично застосовувати психологічну теорію і методи для дослідження економічних проблем. Завдяки йому була введена одна з базових ідей економічної психології: купівля залежить не тільки від здатності (економічній можливості) купувати, а й від бажання це зробити (психологічної готовності). Його базова модель наведена на схемі 1.

Схема 1. "Базова модель економічної поведінки за Дж.Катоном"

Якщо звернутися до психологічного закону Дж. Кейнса, то можна визначити, що "люди схильні, як правило, збільшувати своє споживання із зростанням доходу, але не в тій мірі, в якій зростає дохід".

Що стосовно України, то формування і становлення економічної психології як окремої галузі психологічної науки розпочалося з початку 90-х рр. Перш за все, завдяки розробкам наукових співробітників Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Саме в цей час почали друкуватися перші підручники з економічної психології. Так в 90-х роках вийшли: «Підручник з економічної психології» під редакцією Ф. Рая, Г. Фельдховена, К. Вернеріда; «Індивід в економіці» авторства С. Лі, Р. Тарпі, П. Веблі. Завдяки своїм працям, багато вчених зробили суттєвий поштовх для подальшого розвитку становлення економічної психології, що звісно добре для підприємств та організацій, але по відношенню до споживачів це своєрідне втручання в їх простір [4, с 134].

Сфера економічного життя багатогранна і тому з часом з'являється все більше методів дослідження економічної поведінки людини, про які багато людей навіть не здогадуються. Немає чіткої класифікації методів дослідження, але серед поширених виділяють наступну:

1. Основні методи психологічно-наукового дослідження. До них відносять: спостереження, експеримент, анкетування, та багато інших.

2. Основні методи економічного дослідження та методи, які споріднені до інших наук. До них належать такі, як аналіз та синтез, індукція та дедукція, системний та графічний підхід та ін.

3. Методи, що виникли з поєднанням двох наук: економіки та психології. Наприклад: метод економічного дослідження, метод економічного спостереження, та ін.

Розглянемо детально методи впливу на економічну поведінку людини на прикладі крамниць, супермаркетів, різних закладів харчування, кав'ярні, якими активно користується й по сьогодні. До таких методів можна віднести наступні:

1. Ціна вказана не цілим числом, а дробова. Наприклад 5.99 грн. Це робиться для того, що покупець, побачивши таку ціну, буде округляти в меншу сторону, тобто не 6, а 5 грн. Звісно, підприємству це дуже вигідно, але з точки зору споживача це можна вважати як черговий прийом попадання у рекламні трюки.

2. Завжди біля каси ми можемо побачити всілякі шоколадні батончики, цукерки, та ін. Суть маркетингового ходу в тому, що поки ми стоїмо в черзі, ми мимоволі будемо це помічати. Але споживач, якому буде відомо про цей факт, зможе обійти це стороною. 3. Аромат свіжої випічки. Помічали ви, що коли ми заходимо в будь-який супермаркет ми відчуваємо смачні запахи? Саме ці запахи свіжої випічки активують наші слинні залози, і ми одразу хочемо це придбати. Тому, багато людей не рекомендують приходити в магазин голодними.

4. Не менш важливе значення має колір приміщення. Розглянемо таблицю значення коліру на психологічний стан людини.

Таблиця 1- Значення коліру на психологічний стан людини

Колір	Значення
Жовтий	Привертає увагу і зберігається в нашому мозку довше інших кольорів.
Червоний	Провокує збудження психіки.
Помаранчевий	Створює добрий настрій.
Зелений	Заспокоює, знімає втому.
Білий	Асоціюється з новизною, високою якістю товару.
Синій	Колір спокою та гармонії
Коричневий	Створює відчуття захищеності, колір стабільності.

Саме цьому багато закладів мають доброзичливі тона приміщення: помаранчевий, зелений, жовтий та ін.

5. Приємна музика змушує нас знаходитися більше часу у крамниці, тим самим збуджує здійснювати нові покупки.

Всі вищесказані методи безумовно впливають на нашу психічну свідомість, це допомагає підприємству та фірмам збільшувати обсяги виробництва та переважати на конкурентному ринку. Але з часом все більше людей пізнають ці прийоми, і фірмам доводиться шукати нові способи та методи впливання на економічну свідомість людини.

Отже, не дивлячись на те, що економічна психологія є молодого наукою, вона отримала надзвичайну актуальність та стрімко розвивається й досі. Економічна психологія стала об'єктивною реальністю нашого повсякденного життя. Багато фірм та організацій звертаються саме до економічної психології, оскільки вона дає змогу розкрити основні поняття сутності впливу на споживачів, методи залучення уваги, акцентуючи увагу на психологічних особливостях людини. Будь-який вплив містить у собі елементи переконання і навіювання. Тому легко буде впливати на тих людей, які мають орієнтацію на інших, а не на себе; занижену самооцінку; страх відмовити і т.п.

Слід сказати, що існує багато методів психологічного впливу на споживчу аудиторію. При виборі певного методу підприємцям та усім організаціям, слід керуватися цілями, які вони ставлять перед собою та особливостями цільової аудиторії, на яку спрямовані ці методи. Для досягнення найбільшої ефективності слід використовувати не один метод, а їх сукупність, але пам'ятати про те, що все повинно бути в міру. Підприємство не може зовсім відмовитися використовувати методи впливу на споживачів, адже це може призвести до занепаду бізнесу. Звісно, по відношенню до клієнтів це не дуже чесно, але ці методи та прийоми використовуються по всьому світу, просто слід пам'ятати про них.

Список використаних джерел

1. Машкова А.О. Економічна теорія Дж. М. Кейнса [Електронний ресурс] / Машкова А.О. – Режим доступу: <http://djerelo.com/economika/125-osnovu-ekonomichnoi-teorii-politekonomichnijui-aspekt/7871-153-ekonomichna-teoriya-dzh-m-keynsa>; М. П. Бутко, А. П. Неживенко, Т. В. Пепа Економічна психологія [Електронний ресурс] Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Butko_Mykola/Ekonomichna_psykholohiia.pdf;
2. Веблен, Торстейн. Ограниченность теории предельной полезности // Философия экономики: антология / под ред. Дэниела Хаусмана ; [пер. с англ. Н. Автономовой]. - М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2012
3. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество : природа, противоречия, перспективы [Электронный ресурс] / В. Л. Иноземцев. — М. : Логос, 2000. — 304 с. — Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000946/index.shtml>.
4. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/structure/institutions/psychology/>
5. Максименко С.Д. Економічна психологія і практика господарювання / С.Д. Максименко // Політика і час. – 1992. – № 3. – С. 74–94.

Бортновский А.В., магистрант 2 курса,
группа 1773зУЛС2, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Богущ В.В.**, к.э.н., доцент
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)
bogushw55@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ГРУЗОПЕРЕВОЗОК АВТОМОБИЛЬНЫМ ТРАНСПОРТОМ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Повышение эффективности управления является одной из актуальнейших проблем, успешное решение которой дает огромные возможности для дальнейшего развития деятельности субъекта хозяйствования и трудового коллектива. В рыночных условиях важным требованием потребителя транспортных услуг является своевременная и качественная доставка груза. Выполнить заданные условия представляется возможным с применением логистики, т. е. управляющего алгоритма, который с помощью различных экономико-математических методов позволяет оптимизировать работу отдельных элементов транспортного процесса и объединить эти элементы в единую систему. Недостаточное развитие логистических прогрессивных транспортно-технологических систем перевозок приводит к увеличению транспортных расходов, следовательно, к потере рынка. В условиях постоянно растущей конкуренции как среди производственных предприятий, так и среди торговых организаций, появляется необходимость поиска все новых и новых способов снижения затрат, в целях если не повышения прибыльности бизнеса, то как минимум сохранения его рентабельности.

Одним из направлений снижения затрат является усовершенствование логистических входных цепей поставок сырья, полуфабрикатов, комплектующих и выходных цепей по отгрузке готовой продукции потребителям и посредникам.

При совершенствовании транспортно-логистической структуры предприятия, независимо от его специализации торговой либо производственной, на транспортную подсистему ложится ряд ключевых задач по доставке потребителю как можно быстрее необходимого количества продукции с минимальными затратами, связанными с ее доставкой.

Наиболее низкой стоимостью отличаются тарифы на осуществление железнодорожных перевозок грузов в расчете на 1 т перевозимого груза. Но здесь необходимо учитывать, что сроки доставки железнодорожным транспортом, как правило в 2-2,5 раза дольше, чем автомобильным транспортом. На сроки доставки грузов железнодорожным транспортом влияют следующие особенности выполнения доставки:

- при наличии собственных подъездных путей: дополнительные временные затраты на подачу вагонов, их очистку, и отправку на сортировочную станцию;
- при отсутствии собственных подъездных путей: необходимость доставки автомобильным транспортом на станцию отправки, подготовленного к отправке груза, его перегрузка из автомобилей в железнодорожные вагоны, что влечет дополнительные временные и финансовые затраты.

В пункте назначения возникает аналогичная ситуация, связанная с подачей вагонов и выгрузкой продукции из них, будь то собственные склады, либо дополнительно привлеченный автомобильный транспорт для выгрузки на станции назначения.

Преимущества автомобильного перед железнодорожным и другими видами транспорта проявляются в маневренности, срочности и регулярности доставки груза, обеспечении большей сохранности перевозимых грузов. Автомобильный транспорт может быть подан на загрузку в день подачи заявки, и в этот же день будет произведена его загрузка, оформление таможенных документов, и автомобиль может убыть в пункт назначения. При этом автомобиль может произвести дозагрузку в дополнительном пункте загрузки, а также произвести выгрузку в нескольких пунктах. Кроме того, за 2-3 дня, которые требуются

железнодорожной дороге для подачи на погрузку и выгрузку железнодорожного подвижного состава, грузовой автомобиль может осуществить доставку груза на расстояние 1200-1500 км.

Но, к сожалению, такая эффективность при осуществлении автомобильных перевозок грузов может быть сведена на нет как природно-климатическими факторами (например снежные заносы), так и сложившимися обстоятельствами, например, длительность нахождения автомобиля в очереди на пунктах таможенного оформления при пересечении государственных и таможенных границ.

Транзитное геополитическое положение Республики Беларусь признано Европейским Союзом, которое, определяя существующие и будущие грузопотоки, выделило на территории страны два (названных Критскими) транзитных коридора – II и IX.

В направлении Запад–Восток республику пересекает Критский коридор II: Берлин (Германия) – Варшава (Польша) – Минск (Беларусь) – Москва (Россия) – Нижний Новгород (Россия), соединяющий Западную Европу, Польшу, Беларусь и Россию. Европейским Союзом определен высший приоритет для данного транспортного коридора в связи с важным значением перемещающихся по нему торговых потоков между Западом и Востоком.

На территории республики участником коридора является автомобильная дорога М1 /Е30 Брест – Минск – Орша – граница Российской Федерации, протяженностью 606 км и двухпутная электрифицированная железнодорожная линия Брест – Минск – Орша – граница Российской Федерации протяженностью 615 км.

В направлении Север – Юг республику пересекает IX Критский коридор, соединяющий города Хельсинки (Финляндия) – Санкт-Петербург (Россия) – Москва/Псков (Россия) – Киев (Украина) – Любашевка (Украина) – Кишинев (Молдова) – Бухарест (Румыния) – Пловдив (Болгария) – Александруполис (Греция). Автомобильная дорога М8/Е95 граница Российской Федерации – Витебск – Гомель – граница Украины является участком IX Критского коридора и имеет протяженность по территории республики 456 км.

Важную роль играет и ответвление коридора Киев – Минск – Вильнюс – Каунас – Клайпеда, в которое входят автомобильные дороги М5 Минск – Гомель, М6 Минск – Гродно и М7 Минск – Ошмяны – граница Литовской республики (на Вильнюс), протяженностью 468 км. Ответвление данного коридора обеспечивает выход грузовладельцев из областей Восточной Украины и Центральной России к специализированным морским портам Клайпеды, Вентспилса и Калининграда.

Автомобильный транспорт, обслуживая практически все виды международных экономических отношений, является важнейшим источником валютных поступлений в республике, выступая на международном рынке как экспортер транспортных услуг.

Эффективность использования автомобильного транспорта, как впрочем, и любого иного, определяется стоимостью перевозки груза из расчета на 1 т/км. Отсюда логическое стремление максимально использовать грузоподъемность, используемого автотранспортного средства. При этом полное использование технической грузоподъемности автотранспортного средства не всегда возможно. Максимальная загрузка транспортного средства ограничивается его загрузкой с учетом оказываемого предельно допустимого давления (нагрузки) каждой оси транспортного средства на дорожное покрытие.

В странах Западной Европы, предельно допустимая нагрузка на ось транспортного средства составляет 11,5 т. В случае превышения указанного давления транспортное средство считается тяжеловесным и должно получать специальное разрешение с указанием маршрута движения и осуществлением дополнительной оплаты.

Если рассматривать эту проблему на примере Республики Беларусь, то здесь необходимо отметить несколько ключевых моментов. В Республике Беларусь в настоящее время существует ограничение на автомагистралях и дорогах республиканского назначения в 10 т на ось, и только вводятся отдельные участки автомагистралей с допустимой нагрузкой на ось до 11,5 т. К сожалению, на сегодняшний день они не перекрывают полностью транзитные коридоры, что существенно снижает транзитный поток из-за увеличения стоимости 1 т/км. Так, при максимальной допустимой нагрузке на ось 10 т, средняя масса перевозимого груза

составляет 20-21 т, в зависимости от типа груза. При повышении допустимой нагрузки на ось до 11,5 т появляется возможность увеличить массу перевозимого груза этими же транспортными средствами до 25 т, что позволит повысить загрузку транспортного средства до 20 % и соответственно повысит его эффективность при осуществлении международных перевозок.

Также, при выполнении международных автомобильных грузоперевозок с пунктом загрузки либо выгрузки в Республике Беларусь необходимо учитывать предельно допустимую нагрузку на ось при подъезде к пунктам погрузки либо выгрузки. Поскольку для подъезда к ним приходится съезжать с дорог республиканского назначения на дороги местного назначения, которые, как правило, имеют более низкие допустимые нагрузки на ось, требуется получение специального разрешения на проезд по ним. В случае игнорирования этого требования к перевозчику будут применены существенные экономические и административные санкции.

Кроме того, в Республике Беларусь в весенний период вводятся ограничения по нагрузке на ось на дорогах, подверженных подтоплениям, – до 6 т на ось. А 6 т на ось – это, как правило, только вес современного тягача без груза. А с 21 мая по 31 августа 2018 года (летний период) вводится максимально допустимая нагрузка на одиночную ось не более 6 тонн в отношении республиканских автомобильных дорог с асфальтобетонным покрытием с 11 часов 00 минут до 20 часов 00 минут включительно при дневной температуре воздуха выше 25°C., что так же необходимо учитывать при планировании осуществления перевозки грузов. Указанная информация является открытой и размещается на сайтах Министерства транспорта и коммуникаций Республики Беларусь и РУП «Белдорцентр», а также Ассоциаций автомобильных перевозчиков «БАМАП» и экспедиторов «БАМЭ».

С введением в Беларуси с 2013 г., системы платных дорог, необходимо учитывать, что съезд с платной дороги к месту загрузки должен быть совершен только после полного проезда платного участка. В случае съезда в середине платного участка и въезда на платную дорогу в середине участка у оператора платных дорог будут отсутствовать сведения о фиксации проезда по платному участку, т.е. будет произведена фиксация только въезда или только выезда. Следовательно, оплата проведена не будет, соответственно перевозчику будет выставлено нарушение в виде неоплаты проезда по двум участкам платной автодороги (в случае съезда, а затем выезда на платную дорогу в середине платного участка), что повлечет применение платы в повышенном размере, которая в десятки раз превышает стоимость проезда самого участка.

Таким образом, достижение существенного экономического эффекта от внедрения передовых методов организации логистической деятельности возможно только при тесном сотрудничестве всех участников процесса международных грузовых перевозок, учета национальных особенностей, влияющих на выполнение логистических задач, основной целью которых является снижение издержек, связанных с движением материальных потоков для увеличения рентабельности основных видов деятельности.

Кобрусева Е.А., Гришай А.В., студентки 2 курса,
группа 1771-Л, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Ковалев М.Н.**, к.э.н., доцент
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Беларусь)
e-mail: Kobruseva.99@gmail.com

ЗАДАЧИ УПРАВЛЕНИЯ ЗАКУПКАМИ В ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Эффективность работы предприятия, нацеленного на инновационное развитие, в значительной степени зависит от рациональной организации его логистической системы.

В логистической системе предприятия можно выделить ряд функциональных областей: закупочную, производственную, распределительную, транспортную, складскую и информационную. Закупочная логистика – управление материальными потоками в процессе обеспечения предприятия материальными ресурсами.

В процессе обеспечения предприятия сырьем и материалами решаются задачи закупочной логистики. На этом этапе изучаются и выбираются поставщики, заключаются договоры и контролируется их исполнение, принимаются меры в случае нарушения условий поставки.

Любое производственное предприятие имеет службу, которая осуществляет перечисленные функции. Логистический подход к управлению материальными потоками требует, чтобы деятельность этой службы, связанная с формированием параметров сквозного материального потока, не была обособленной, а подчинялась стратегии управления сквозным материальным потоком. Деятельность по организации и управлению закупками направлена на то, чтобы компания получала необходимое по качеству и количеству сырье, материалы, товары и услуги в нужное время, в нужном месте, от надежного поставщика, своевременно выполняющего свои обязательства, с хорошим сервисом (как до осуществления продажи, так и после нее) и по выгодной цене. Неприемлемо осуществлять закупку по самой низкой цене, если доставлен некачественный товар или он доставлен две недели после установленного срока, что привело к остановке производственной линии. Цена может быть и намного выше обычной, если закупка – срочная, а у покупателя нет времени на переговоры о выгодной цене. Работник, отвечающий за принятие решений, пытается найти баланс между всеми, часто противоречивыми, целями и совершает сделку исходя из их оптимального сочетания. Осуществление закупок (снабжения) – одна из важнейших функций в каждой фирме. Ее значение можно рассматривать в двух аспектах – тактическом и стратегическом. Закупки в тактическом, оперативном плане – ежедневные операции, традиционно связанные с закупками и направленные на избежание дефицита или отсутствия необходимого продукта. Работники компании испытывают различные неудобства, когда снабжение не отвечает их минимальным ожиданиям. Отсутствие товара необходимого количества и качества, его несвоевременная доставка могут создать проблему у конечного потребителя продукции или услуги.

Стратегическая сторона закупок – собственно сам процесс управления закупками, связи и взаимодействия с другими отделами компании, внешними поставщиками, потребностями и запросами конечного потребителя, планирование и разработка новых закупочных схем и методов и т.п. Потенциал стратегической сферы закупок очень велик. Его развитие и использование зависит как от знаний о таком потенциале у руководства компании, так и от способности эффективно распределять корпоративные ресурсы. Обязанность тех, кто уполномочен управлять функцией снабжения, – повсюду находить стратегические возможности и привлекать к ним внимание высшего исполнительного руководства компании. Многим производственным предприятиям приходится работать на ресурсно-товарных рынках в условиях нестабильной конкурентной среды, для которой характерны: неравномерная насыщенность рынка товарами вследствие промышленного спада, перепрофилирования многих производственных предприятий, традиционной для отдельных отраслей экономики

высокой степени монополизации производства; ограниченность информации о ресурсно-товарном рынке; низкая контрактная дисциплина производителей и поставщиков товаров производственного назначения и др. [1]. Сфера деятельности, связанная с закупками, значительно шире, чем разовая покупка (приобретение) товаров. Она также подразумевает все функции, выполнение которых необходимо для непрерывного обеспечения фирмы ежедневно и в долгосрочном периоде.

Сфера деятельности логистического менеджера (менеджера по закупкам) включает следующие задачи: определение потребности в материальных ресурсах, поиск потенциального поставщика, оценка возможности закупки в нескольких альтернативных источниках, выбор метода закупки, установление приемлемой цены и условий поставки, мониторинг товара до момента его доставки, а также оценка продукции поставщика и услуг. Управление закупками в значительной степени влияет на конкурентоспособность компании. Если эта функция закупок не выполняется, то компания не получит сырья или готовой продукции к нужному сроку, нужного качества и по цене, которая сохранит стоимость конечной продукции конкурентоспособной и контролируемой. Целью закупок является приобретение товаров нужного качества в нужном количестве по установленной заранее цене в конкретном источнике и в нужное время. В моменты товарного дефицита фирмы в первую очередь будут заботиться о том, чтобы гарантировать поставки, а в периоды перенасыщения товарного рынка особенно важным становится поддержание товарооборота компании на достаточном уровне при минимизации вложений в товарные запасы. При этом, основными задачами, решаемыми закупочной логистикой, являются следующие: что закупить, у кого закупить, в каком количестве произвести закупки, а так же на каких условиях и у какого поставщика [1].

Обозначенный круг вопросов закупочной логистики определяет состав решаемых в данной функциональной области задач и характер выполняемых работ. Рассмотрим задачи и работы, относящиеся к закупочной логистике:

1. Определение потребности в материальных ресурсах. В процессе определения потребности в материальных ресурсах необходимо идентифицировать внутрифирменных потребителей материальных ресурсов. Затем выполняется расчет потребности в материальных ресурсах. При этом устанавливаются требования к весу, размеру и другим параметрам поставок, а также к сервису поставок. Далее разрабатываются планы – графики и спецификации на каждую позицию номенклатуры и (или) номенклатурные группы.

2. Исследование рынка закупок. Исследование рынка закупок начинают с анализа поведения рынка поставщиков. При этом необходимо идентифицировать всех возможных поставщиков по непосредственным рынкам, рынкам заменителей и новым рынкам. Далее следует предварительная оценка всех возможных источников закупаемых материальных ресурсов, а также анализ рисков, связанных с выходом на конкретный рынок.

3. Выбор поставщиков. Включает поиск информации о поставщиках, поиск оптимального поставщика, оценку результатов работы с выбранными поставщиками.

4. Осуществление закупок. Реализация данной функции начинается с проведения переговоров, которые должны завершиться оформлением договорных отношений, то есть заключением контракта. Договорные отношения формируют хозяйственные связи, рационализация которых также является задачей логистики. Осуществление закупок включает в себя выбор метода закупок, разработку условий поставки и оплаты, а также организацию транспортировки материальных ресурсов. При этом составляются графики поставки, осуществляется экспедирование, возможно, организуются таможенные процедуры. Завершаются закупки организацией приемного контроля.

5. Контроль поставок. Одной из значимых задач контроля поставок является контроль качества поставки, то есть учет количества рекламаций и брака. Контроль поставок включает в себя также отслеживание сроков поставки (количество ранних поставок или опозданий), отслеживание сроков оформления заказа, сроков транспортировки, а также контроль состояния запасов материальных ресурсов.

6. Подготовка бюджета закупок. Существенной частью закупочной деятельности являются экономические расчеты, так необходимо точно знать, во что обходятся те или иные работы и решения [1]. При этом определяют следующие виды затрат:

- затраты на выполнение заказа по основным видам материальных ресурсов;
- затраты на транспортировку, экспедирование и страхование;
- затраты на грузопереработку;
- затраты по контролю за соблюдением условий договора поставки;
- затраты на приемку и проверку материальных ресурсов;
- затраты на поиск информации о потенциальных поставщиках [2, с.157].

Решение перечисленных задач в сфере закупочной деятельности возлагается на логистический менеджмент предприятия.

Список использованных источников

1. Гаджинский А.М. Закупочная логистика //Справочник экономиста. – 2007. – №12. – С. 34–40.
2. Щербанин Ю.А. Основы логистики. – М., Изд-во «Юнити», 2007. – 350 с.

Кожиков С.Г., Шенько М.В., студенты 3 курса,
группа 1671-Л, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Ковалев М.Н.**, к.э.н., доцент
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: raino151@gmail.com

МАРКЕТИНГОВЫЕ И ЛОГИСТИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Современной концепцией логистического менеджмента является управление цепями поставок. Ее внедрение позволяет оптимизировать издержки инновационно-ориентированных предприятий.

Концепция SCM (Supply Chain Management – «управление цепью/цепями поставок») предполагает, как правило, выполнение функций планирования, организации и контроля цепей поставок, звеньями которых являются поставщики сырья и материалов, изготовители продукции, посредники и потребители товаров. Д. Ламберт и Дж. Сток так определяют это понятие [1, с. 51]: управление цепями поставок – это интегрирование ключевых бизнес-процессов, начинающихся от конечного пользователя и охватывающих всех поставщиков товаров, услуг и информации, добавляющих ценность для потребителей и других заинтересованных лиц. По их мнению, управление цепями поставок – это интеграция ряда ключевых бизнес-процессов [1, с. 62-66]:

- 1) управления взаимоотношениями с потребителями;
- 2) обслуживания потребителей;
- 3) управления спросом;
- 4) управления выполнением заказов;
- 5) обеспечения производственных процессов;
- 6) управления снабжением;
- 7) управления разработкой новой продукции и доведением её до коммерческого использования;
- 8) управления возвратными материальными потоками.

Управление цепями поставок – это современная концепция управления, которая явилась развитием интегрированного подхода к логистике. По нашему мнению, управление цепями поставок в экономике есть не что иное, как совокупность управленческих решений по обеспечению поставок материальных ресурсов. Целями управления цепями поставок являются: минимизация совокупных логистических издержек, достижение максимальной прибыли или минимальных затрат отдельных звеньев.

Внедрение концепции управления цепями поставок должно быть согласовано с корпоративными и логистическими стратегиями предприятия.

Разработке стратегий предшествует стратегический анализ внутренней и внешней маркетинговой среды, для осуществления которого разработано множество методов: SWOT-анализ, PEST- и STEP-анализ, аудит маркетинга, портфельный анализ и т. п.

Анализируя внутреннюю среду предприятия, выявляются сильные и слабые стороны его деятельности. Анализ внешней среды предполагает исследование микро- и макросреды предприятия, выявление возможностей и угроз. С помощью модели М. Портера выявляются конкурентные силы отрасли. При этом особое внимание следует уделить вопросам изучения конкурентов.

Как указывал М. Портер [2], корпоративные стратегии заключаются в выборе видов бизнеса: 1) в отказе от отдельных видов; 2) в освоении новых видов бизнеса; 3) в определении направлений инвестирования. Цель корпоративной стратегии заключается в получении синергетического эффекта от взаимодействия бизнесов корпорации.

При освоении новых видов и сфер деятельности могут применяться стратегии интеграционного развития, совместной деятельности, объединения, поглощения других фирм. Реализация стратегий вертикальной интеграции «вверх» и «вниз» может быть направлена на создание вертикально интегрированных маркетинговых структур.

Для бизнес-единиц предприятия (корпорации) разрабатываются стратегии поведения на рынке – конкурентные стратегии, суть которых заключается в основном конкурентном преимуществе, которое получает бизнес-единица при ее успешной реализации. Стратегия лидерства (преимущества) в издержках дает возможность понизить цену и позволяет добиться ценового конкурентного преимущества на рынке. Специализация товарной номенклатуры позволяет накопить опыт производства, добиваться достижения высокого качества товаров. Реализация стратегии концентрации на узких рыночных сегментах обеспечивает высокое качество обслуживания клиентов.

Среди множества маркетинговых стратегий И. Ансофф выделял базовые (базисные) стратегии [3], определяемые набором двух значений переменных «товар» и «рынок». Стратегии освоения новых товаров и новых рынков являются важнейшими маркетинговыми стратегиями, с них начинается любой бизнес. Разработка нового товара есть не что иное, как инновация.

Логистические стратегии зависят от стратегий маркетинга [4]. Стратегические решения в области логистики направлены на оптимизацию материальных потоков экономической системы.

Стратегии логистики базируются на товарных и сбытовых стратегиях предприятия.

Если предприятие применяет стратегии инновационного развития, стратегии диверсификации товаров и/или рынков, то разработка логистических стратегий заключается, в первую очередь, с проектирования цепей поставок, определения стратегических поставщиков и рынков сбыта. Иначе анализируются существующие цепи поставок с целью их оптимизации.

На следующем этапе определяются стратегии логистики по стадиям обращения (стратегии закупочной логистики, стратегии сбытовой логистики), производства (стратегии производственной логистики) и потребления (стратегии сервисной логистики). Отметим особую актуальность сервисной логистики для предприятий, производящих машины и оборудование, в т. ч. сельскохозяйственные машины.

Для принятия стратегических решений в области управления запасами и складирования, прежде всего, необходимо определиться с выбором системы управления материальными потоками: «тянущая» («вытягивающая») или «толкающая» («выталкивающая»).

Важное значение для определения основных направлений развития логистики предприятия играет выбор системы пополнения запасов: с фиксированным размером партии поставки или с фиксированной периодичностью пополнения запасов. От этого зависят стратегические решения в сфере складского и транспортного обеспечения предприятия.

Стратегии складского и транспортного обслуживания зависят, в первую очередь, от выбора альтернативы: инсорсинг (собственными силами) или аутсорсинг (привлечение сторонних лиц). Следует отметить, что использование аутсорсинга возможно гораздо шире: в производственной логистике, сервисной логистике и т. д.

Важнейшие стратегические решения в области информационной логистики связаны с определением:

- типа информационной системы;
- комплекса технических средств;
- базового программного и информационного обеспечения;
- системы управления базами данных;
- конфигурации вычислительной сети;
- способа распределения баз данных по узлам сети.

Применение логистического подхода и стратегий позволит повысить эффективность управленческой деятельности менеджмента предприятий.

Список использованных источников

1. Сток, Дж. Р. Стратегическое управление логистикой / Джеймс Р. Сток, Дуглас М. Ламберт. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 831 с.
2. Портер, Майкл, Э. Конкуренция / М. Э. Портер; пер. с англ.: – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.
3. Ансофф, И. Стратегическое управление / И. Ансофф; сокр. пер. с англ.; науч. ред. и автор предисл. Л. И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
4. Ковалёв, М.Н. Механизм разработки стратегий маркетинга и логистики машиностроительного предприятия /М.Н. Ковалёв // Логистика. – 2014. – № 3. – С. 53–56.

Саприко В.Д., магистрант 1 курса,
1871дПРВД, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Колесников С.Д.**, к.э.н., доцент
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: y292013@mail.ru

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПЕРЕВОЗКИ ГРУЗОВ АВТОМОБИЛЬНЫМ ТРАНСПОРТОМ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В КОММЕРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Объективные условия трансформационных процессов в развитии Республики Беларусь обуславливают ее нацеленность на вхождение в мировую экономическую систему и, прежде всего, на экономическую интеграцию с ведущими западноевропейскими государствами. Этот процесс, безусловно, сопровождается ростом товарообменных операций между сотрудничающими странами.

Важнейшим показателем интегрирования транспортной системы Республики Беларусь является рациональное использование существующих транспортных сетей, реализация преимуществ их географического расположения и коммуникационной способности, обеспечивающей кратчайший путь европейским странам к Азиатскому континенту.

Географическое положение Беларуси предопределило ее роль в качестве транзитной дорожной державы: республика находится на перекрестке основных транспортных маршрутов, связывающих государства Западной Европы с Востоком, регионы Черноморского побережья со странами Балтийского моря. Территорию Беларуси пересекают два трансъевропейских транспортных коридора, определенных по международной классификации под номером II (Запад - Восток) и номером IX (Север - Юг) с ответвлением IX В. Автомобильная дорога М-1/ Е30 Брест – Минск - граница Российской Федерации является участком трансъевропейского транспортного коридора II Берлин – Варшава - Минск – Москва

-Нижний Новгород, соединяющего Германию, Польшу, Беларусь и Россию. Этот транспортный коридор определен Европейским Союзом как высший приоритет среди трансъевропейских транспортных коридоров, в связи с важным значением проходящих по нему торговых потоков между Востоком и Западом. Протяженность его по территории республики составляет 610 км. Интенсивность движения на отдельных участках этой автомобильной дороги достигает 8500-10000 автомобилей в сутки. Сегодня автомобильная дорога М-1/Е30 по техническим параметрам отвечает международным стандартам, на ней применяются самые современные технологии и средства организации дорожного движения. Большой ее части придан статус дороги для автомобилей, а значит, здесь увеличена разрешенная максимальная скорость движения до 120 км/ч, что позволяет увеличить пропускную способность дороги и улучшить экологическую обстановку. Автомобильная дорога М-8/Е-95 граница Российской Федерации – Витебск – Гомель - граница Украины пересекает территорию республики с севера на юг, имеет протяженность 456 км и является участком трансъевропейского транспортного коридора IX, который соединяет Финляндию, Литву, Россию, Беларусь, Украину, Молдову, Румынию, Болгарию и Грецию. Ответвление этого коридора IX В Гомель – Минск – Вильнюс – Клайпеда - Калининград имеет протяженность по территории Беларуси 468 км и обеспечивает выход грузовладельцев из областей Восточной Украины и Центральной России к специализированным морским портам Клайпеды, Вентспилса и Калининграда. Следует отметить, что на участках трансъевропейских транспортных коридоров, проходящих по территории республики, имеется сеть объектов дорожного сервиса. Расширению объема и повышению качества оказываемых услуг государство уделяет особое внимание, а приоритетом в данной области является строительство комплексов с полным набором сервисных услуг. Министерство транспорта и коммуникаций обеспечивает реализацию разработанного Межправительственным советом дорожников Протокола о международных автомобильных дорогах СНГ, в котором сформулированы основные принципы и подходы к формированию и развитию сети международных автомобильных дорог Содружества; определены меры, направленные на интеграцию автодорог СНГ в Европейскую и Азиатскую системы автомобильных дорог и транспортных коридоров, на создание современной сети объектов дорожного сервиса и оказания услуг международным автоперевозчикам, а также, на организацию взаимодействия дорожных администраций.

Автомобильные перевозки в последнее десятилетие успешно конкурируют с другими видами перевозок. Их преимущество особенно проявляется при перевозках небольших партий грузов, когда товар непосредственно доставляется от продавца к покупателю. Развитая сеть автомобильных дорог и магистралей в нашей стране способствует развитию данного способа доставки грузов.

В настоящее время в сфере транспортной деятельности республики функционирует более 13 тыс. организаций различных форм собственности и свыше 17 тыс. индивидуальных предпринимателей, работает 6,2% общей численности занятых в экономике страны.

Согласно данным Национального статистического комитета по итогам 2016 г. грузооборот автомобильного транспорта составил 25239 млн. т-км, объем перевозок грузов с учетом индивидуальных предпринимателей – 162579 тыс.т. Эти показатели являются максимальными годовыми показателями за пять предыдущих лет.

Сравнительная динамика и структура объема перевозки грузов по видам транспорта за 2010 г. и 2017 г. приведена в таблице 1 [1, 2].

Таблица 1 – Динамика и структура объема перевозки грузов в Республике Беларусь по видам транспорта

Виды транспорта	Годы				Изменения	
	2010		2017		млн.т.	%
	млн.т.	%	млн.т.	%		
Трубопроводный	142,99	31,3	124,43	28,3	- 18,56	87,02
Железнодорожный	139,94	30,7	146,30	33,3	6,36	104,54
Автомобильный	166,86	36,6	166,67	37,9	- 0,19	99,88
Внутренний водный	6,17	1,4	2,02	0,5	- 4,15	32,74
Воздушный	0,02	-	0,05	-	0,03	82,5
Всего	455,98	100	439,47	100	- 16,51	96,38

На основании данных таблицы 1 можно сделать вывод, что за анализируемый период объем перевозок грузов всеми видами транспорта снизился на 3,62 %, что составляет 16,51 млн.т, в т.ч. за счет трубопроводного транспорта на 18,56 млн.т и внутреннего водного транспорта на 4,15 млн.т. В то же время увеличился объем перевозок грузов железнодорожным транспортом на 4,54 % или на 6,36 млн.т. Объем автомобильных перевозок грузов за анализируемый период практически не изменился.

Рассмотрим динамику и структуру грузооборота по видам транспорта на основании данных, приведенных в таблице 2 [1, 2].

Таблица 2 – Динамика и структура грузооборота по видам транспорта в Республике Беларусь

Виды транспорта	Годы				Изменения	
	2010		2017		млн.т./км	%
	млн.т./км	%	млн.т./км	%		
Трубопроводный	65743	51,3	57708	43,3	- 8035	87,8
Железнодорожный	46224	36,1	48538	36,4	2314	105,0
Автомобильный	16023	12,5	26987	20,2	10964	168,4
Внутренний водный	110	0,1	32	0,1	-78	29,1
Воздушный	44	0,03	83	0,02	39	188,6
Всего	128144	100	133348	100	5204	104,1

За анализируемый период грузооборот в Республике Беларусь увеличился на 4,1 % или на 5204 млн.т/км. Рост грузооборота достигнут за счет автомобильного транспорта на 10964 млн.т/км (168,4 % к объему 2010 г.) и железнодорожного транспорта на 2314 млн.т/км (105 % к объему 2010 г.). Вырос также грузооборот воздушного транспорта с 44 до 83 млн.т/км. В то же время значительно уменьшился грузооборот трубопроводного транспорта и внутреннего водного транспорта.

В 2016 г. экспорт услуг международного грузового автотранспорта Беларуси составил 902,6 млн. долларов США. За прошедшие четыре года присутствие белорусских международных автоперевозчиков в ряде стран Центральной Азии, Кавказа, региона Юго-Восточной Европы возросло в три раза. Доля белорусских автоперевозчиков в объемах вывоза экспортной продукции составила по итогам 2016 г. 56,4 %. При импорте в республику объемы грузов, перевезенные национальными транспортными компаниями, составляют 54,1 %.

За минувшие пять лет дважды преодолен рубеж в один миллиард долларов США экспортной выручки, что больше чем по любому другому виду экспортируемых услуг в Республике Беларусь.

Согласно данным Аналитического бюро «Евростатик» за 9 месяцев 2017 г. импортные грузоперевозки на автомобильном транспорте из ЕС в Республику Беларусь увеличились на 4,28 %, в то же время, экспортные грузоперевозки из Республики Беларусь в страны ЕС увеличились на 16,8 % по сравнению с аналогичным периодом 2016 г. Наибольший удельный вес в структуре импортных грузоперевозок автомобильным транспортом из ЕС в Республику Беларусь занимают грузоперевозки из Польши, Литвы и Германии.

Приведенные статистические данные свидетельствуют о важной роли международных автомобильных грузоперевозок в коммерческой деятельности страны.

В настоящее время транспортное хозяйство страны функционирует в соответствии с Государственной Программой развития транспортного комплекса Республики Беларусь на 2016-2020 гг., которая направлена на удовлетворение потребностей населения и экономики республики в транспортных услугах. В числе основных задач – обновление подвижного состава, повышение скорости доставки грузов, улучшение инвестиционной привлекательности, формирование сети транспортно-логистических центров, рост эффективности функционирования транспортного комплекса.

Актуальной задачей в сфере логистической деятельности в Республике Беларусь является формирование национальной нормативной правовой базы. Одним из первых законодательных шагов было принятие Постановления Совета Министров Республики Беларусь от 04.11.2006 г. №1475 «Об утверждении Основных направлений социального-экономического развития Республики Беларусь на 2006-2015 годы».

В ходе реализации данной программы было создано 20 логистических центров, общая складская площадь которых составила более 400 тыс.м². Созданные логистические центры являются в основном подразделениями торговых организаций, либо их площади представляются в аренду.

В настоящее время реализуются мероприятия по созданию логистического центра в районе Национального аэропорта Минск, логистический центр «Прилесье», мультимодульного промышленно-логистического центра ООО «ИПЛ Комплекс» на территории общества с ограниченной ответственностью «Оршанский авиаремонтный завод», логистических центров холдинга «Белорусская кожевенно-обувная компания «Марко» и другие.

Программу развития логистической системы в Республике Беларусь до 2015 года сменила Республиканская программа развития логистической системы и транзитного потенциала на 2016-2020 годы. Целью новой программы определено: совершенствование условий логистической деятельности, повышение эффективности использования инфраструктуры, необходимой для оказания логистических услуг, а также транзитного потенциала Республики Беларусь.

В соответствии с Государственной программой по развитию и содержанию автомобильных дорог до 2019 г. планируется реконструировать и построить около 1158 км республиканских автомобильных дорог и 2213 погонных метров мостов и путепроводов, что позволит повысить безопасность, качество и доступность транспортных услуг.

В транспортной деятельности Республики Беларусь вопросам внедрения инноваций уделяется должное внимание. Это подтверждается следующими данными:

- 99 % таможенных деклараций на товары подаются субъектами внешнеэкономической деятельности в электронном виде, что позволяет сократить время проведения таможенных операций и уменьшить финансовые затраты;

- более 70 % партий товаров, вывозимых с таможенной территории ЕАЭС, выпускается белорусскими таможенниками менее чем за 5 минут;

- общая пропускная способность международных автодорожных пунктов пропуска Беларуси составляет более 30,5 тыс. автомобилей в сутки;

- в таможенных органах страны используются 5 мобильных и 5 стационарных инспекционно-досмотровых комплексов, установленных в пунктах пропуска на белорусской границе. С их помощью таможенный контроль осуществляется путем сканирования, без вскрытия и разгрузки транспортного средства. Среднее время сканирования одной машины – 10 минут.

Таким образом, транспорт всегда был и останется важнейшей составной частью экономики страны, фактором, обеспечивающим ее единство и целостность. Необходимость в постоянном перемещении грузов возводит транспорт в самостоятельную отрасль производства.

Список использованных источников

1. Материалы сайта Национального статистического комитета Республики Беларусь / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// www.minstat.gov.by](http://www.minstat.gov.by).

Устименко О.В., магистрант 1 курса,
1873ДУЛС, факультет экономики и права
Научный руководитель: **Ковалев М.Н.**, к.э.н., доцент
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)
e-mail: y292013@mail.ru

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ И АЛГОРИТМ ФОРМИРОВАНИЯ РЕКЛАМНОЙ ПРОГРАММЫ ПРЕДПРИЯТИЯ С УЧЕТОМ МАРКЕТИНГОВОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ

Как показывает зарубежный опыт и подходы специалистов по управлению рекламной деятельностью предприятия в рыночных условиях, эффективное планирование рекламной программы фирмы состоит в принятии решений, их осуществлении и оценке полученных результатов.

Поскольку одной из основных проблем в маркетинговой деятельности ОАО «8 Марта» определено снижение темпов реализации продукции на фоне ужесточения конкуренции на рынке трикотажных и носочно-чулочных изделий, формирование рекламной программы для продвижения продукции на внутреннем и внешнем рынках и сохранение существующих позиций является обусловленным и необходимым.

Руководство предприятия должно обеспечить тщательное планирование взаимосвязанных элементов рекламной деятельности и программы для получения максимально возможного эффекта.

1. Планирование любой деятельности на предприятии начинается с разработки его миссии и видения. Миссию ОАО «8 Марта» можно сформулировать следующим образом: полное и качественное удовлетворение требований потребителей в качественных трикотажных и чулочно-носочных изделиях, направленное на получение прибыли, используемой на развитие предприятия.

Видение своего бизнеса ОАО «8 Марта» должно быть сконцентрировано в двух направлениях: «управление ради прибыли», то есть деятельность в рамках оборонительной стратегии (стратегии поддержания уровня сбыта) на рынке г. Гомеля и Гомельской области; расширение деятельности на внутреннем и внешнем рынках.

В результате проделанной работы была сформирована иерархическая система целей продвижения ОАО «8 Марта» в таблице 1.

Таблица 1 – Иерархическая система целей продвижения ОАО «8 Марта»

Полное и качественное удовлетворение требований потребителей продукции ОАО «8 Марта», направленное на получение прибыли	
Управление ради прибыли на рынке г. Гомеля и Гомельской области	Расширение деятельности на внутреннем и внешнем рынках
Поддержание достигнутого объема продаж и доли рынка	Налаживание постоянного сотрудничества с юридическими лицами и рост объема реализации на рынке конечных и коммерческих потребителей
Поддержание осведомленности конечных потребителей	Рост числа осведомленных среди конечных потребителей и юридических лиц
Напоминающая реклама	Активная информационная и увещательная реклама

Структура продвижения зависит, как указывает Д. Бернет, от ряда факторов (таблица 2) [1, с.389].

2. Бюджет рекламной программы

Существует много научных попыток вывести модель зависимости роста продаж от расходов. Рассмотрим наиболее часто используемые методы расчета бюджета [3, с.124].

Таблица 2 – Факторы, определяющие структуру рекламной программы продвижения продукции ОАО «8 Марта»

Наименование фактора	Содержание влияния факторов
Размер предприятия	ОАО «8 Марта» является крупным рекламодателем
Бюджет рекламной программы продвижения	В связи с недостаточными финансовыми средствами ОАО «8 Марта» целесообразно использовать целевой метод, как наиболее экономически эффективный, т.е. определять список целей, которые нужно достигнуть коммуникационной деятельностью и на каждую цель определять необходимые ассигнования.
Категория потребителей	Конечные потребители и потребители-организации продукции требуют большого персонального внимания.
Характер продукции	Потребительские товары при продвижении на рынок коммерческих торговцев требуют большой доли персональной продажи.
Характеристики канала сбыта	Поскольку продукция предприятия на рынке конечных потребителей реализуется по прямым каналам сбыта, она нуждается в активной поддержке посредством рекламной кампании.

Метод возможных расходов является самым простым методом установления затрат на рекламную деятельность. Рекламодатель, использующий этот метод, считает, что он может ассигновать столько средств, сколько их имеется у него в наличии.

Метод фиксированного процента предполагает, что ассигнования на рекламу устанавливаются как определенный процент от прошлогодней или ожидаемой суммы продаж.

Метод соответствия конкуренту предполагает, что фирма устанавливает свои ассигнования на рекламу на уровне рекламного бюджета конкурентов. Она в этом случае исходит из того, что объем ассигнований определяет позиции на рынке.

Метод прироста предполагает, что вы составляете бюджет на основе предыдущих ассигнований плюс определенный процент.

Метод максимального дохода основан на том, что рекламодатель исходит из положения о существовании связи между объемом продажи и затраченными средствами на его рекламу. Путем установления такой зависимости и применения соответствующих математических методов определяются оптимальные ассигнования на рекламу.

Метод соответствия целям и задачам фирмы обычно используется тогда, когда основные желаемые результаты обеспечиваются благодаря реализации стратегии маркетинга.

Для определения факторов, имеющих наиболее сильное воздействие на деятельность и функционирование ОАО «8 Марта» на рынке, требуется провести корреляционно-регрессионный анализ. Это позволит определить взаимосвязь двух наборов данных при помощи количественной оценки.

Данные, необходимые для расчета коэффициентов корреляции и детерминации, представлены в таблице 3.

Таблица 3 – Исходные данные для стохастического анализа

Год	Показатель		
	Затраты на рекламу, тыс руб.	Прибыль от реализации, тыс руб.	Изменение (+,-)
2016	61,45	1012	-
2017	74,01	1724	+712
2018	105,06	2059	+335

Результаты регрессионного анализа показателей, которые имеют тесную связь (по значению коэффициентов корреляции), представлены в таблице 4.

После проведения всех расчетов получили следующие результаты:

– коэффициент корреляции равный 0,902594 показывает, что величина прибыли от реализации находится в заметной связи и прямо пропорциональной зависимости с таким показателем как расходы на рекламу;

– коэффициент детерминации равный 0,28332 означает, что на 28,33 % увеличение прибыли от реализации зависит от уровня затрат на рекламные мероприятия.

Таблица 4 – Регрессионный анализ влияния на прибыль от реализации затрат на рекламу ОАО «8 Марта»

Регрессионная статистика								
Множественный R	0,902594							
R-квадрат	0,814677							
Нормированный R-квадрат	0,629353							
Стандартная ошибка	13,667							
Наблюдения	3							
Дисперсионный анализ								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	1	821,1092	821,1092	4,39597	0,28332			
Остаток	1	186,7868	186,7868					
Итого	2	1007,896						
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	19,60459	29,9465	0,654654	0,63099	-360,902	400,111	-360,902	400,111
Переменная X 1	0,037895	0,018074	2,096657	0,28332	-0,19176	0,267547	-0,19176	0,267547

Предположим, что целью рекламной программы продвижения продукции ОАО «8 Марта» на рынок станет рост прибыли от реализации согласно средней скользящей за 2016-2018 года на 45,05 %.

Так, прибыль от реализации продукции ОАО «8 Марта» в 2018 году составит: 2059 тыс руб. * 1,4505 = 2986,6 тыс руб.

Прирост прибыли от реализации составит: 2986,6 тыс руб. – 2059 тыс руб. = 927,6 тыс руб. Поскольку увеличение прибыли на 28,33 % зависит от уровня затрат на рекламные мероприятия, то бюджет рекламной программы на перспективу должен составлять: 927,6 * 0,28332 = 262,8 тыс руб.

С учетом недостатков, выявленных нами при анализе рекламных мероприятий ОАО «8 Марта» и суммы бюджета рекламной программы на перспективу в размере 262,8 тыс руб. сформируем структуру рекламной программы продвижения продукции ОАО «8 Марта» на перспективу.

Целевой группой рекламного воздействия ОАО «8 Марта» являются:

- конечные потребители трикотажных и чулочно-носочных изделий в г. Гомеле и Гомельской области, приобретающие продукцию для собственного потребления;
- организации, закупающие продукцию предприятия в целях перепродажи и извлечения прибыли.

Наиболее оптимальные средства рекламного воздействия на обозначенные целевые группы потребителей и мероприятия определены в таблице 5.

Расчет затрат на проектные решения в разрезе структуры рекламной программы продвижения продукции ОАО «8 Марта» на перспективу представлен в таблице 6.

Рост расходов на рекламные мероприятия, определенные в таблице 6, на 119,372 тыс руб. с бюджетом на рекламные мероприятия 2018 года (105,06 тыс руб.) и 10 % на

незапланированные мероприятия позволит достичь рекомендуемой суммы затрат в размере 262,8 тыс руб.

Таблица 5 – Рекламные мероприятия по продвижению продукции ОАО «8 Марта»

Мероприятие	Целевой сегмент			
	Конечные потребители		Юридические лица	
	Средства рекламы	Цель мероприятия	Средства рекламы	Цель мероприятия
1 Участие в выставках	Выставочный стенд	Увеличение числа потенциальных конечных покупателей	Выставочный стенд	Увеличение числа потенциальных оптовых покупателей
2 Наружная реклама	Аренда щитов	Увеличение числа потенциальных конечных покупателей	-	-
3 Интернет-реклама	Интернет	Увеличение числа потенциальных конечных покупателей	Интернет	Увеличение числа потенциальных оптовых покупателей
4 Личная продажа	Рекламная игра	Увеличение числа потенциальных конечных покупателей	-	-
4.1 Реклама в лифтах и на квитанциях ЖКХ	Рекламный блок	Распространение информации о проводимых акциях на рынке конечных покупателей	-	-
4.2 Реклама в общественном транспорте, маршрутном такси	Ролик или рекламный модуль	Распространение информации о проводимых акциях на рынке конечных покупателей	-	-
5. Видеореклама в крупных торговых центрах г. Минска	Ролик	Увеличение числа потенциальных конечных покупателей	-	-
6. Размещение в каталоге «Бизнес-Беларусь 2017»	-	-	Рекламный модуль	Увеличение числа потенциальных оптовых покупателей

Таблица 6 – Расчет затрат по рекламной программе ОАО «8 Марта»

Текущее планирование	Бюджет, тыс руб.	Месяца											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Участие в выставках	34,56	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Наружная реклама	12,96	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Интернет реклама (регистрация на торговой площадке)	2,176	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Интернет реклама (электронная фирменная торговля)	17,82	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-
Личная продажа (программа «Лояльный покупатель»)	23,76		-	0	-	-	0	-	-	0	-	-	0
Реклама на квитанциях ЖКХ	2,376	-	0	-	-	0	-	-	0	-	-	0	-
Реклама в лифтах	2,4	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-
Реклама в городском автотранспорте	3,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Видеореклама в крупных торговых центрах г. Минска	4,32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Размещение в каталоге «Бизнес-Беларусь 2017»	1,0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Изготовление информационных материалов, полиграфической продукции и т.п.)	10,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Изготовление сувенирной продукции	5,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Итого:		119,372											

Расчет эффективности рекламной программы ОАО «8 Марта» рассчитаем по формулам [2, с.245]:

– дополнительный товарооборот под воздействием рекламы, в рублях (Тд):

$$Тд = Тс \times П \times Д/100, \quad (1)$$

где: Тс – среднедневной товарооборот до рекламного периода, в рублях;

П – прирост среднедневного товарооборота за рекламный и послерекламный периоды, в

процентах;

Д – количество дней учета товарооборота в рекламном и послерекламном периодах.

– экономический эффект рекламирования, в рублях (Э):

$$Э = Тд \times Нт/100 - (Ир + Ид), \quad (2)$$

где: Тд – дополнительный товарооборот под воздействием рекламы, в рублях;

Нт – торговая надбавка на товар, в процентах к цене реализации;

Ир – расходы на рекламу, в рублях;

Ид – дополнительные расходы по приросту товарооборота, в рублях.

– рентабельность рекламирования товара, в процентах (Р):

$$Р = П \times 100/И, \quad (3)$$

где: П – прибыль, полученная от рекламирования товара, в рублях;

И – затраты на рекламу товара, в рублях.

Исходные данные: Тс = 31659,0 тыс руб. / 360 дней = 87,94 тыс руб.; П = 39575 тыс руб. / 31659 тыс руб. – 1 = 0,25; Д = 360 дней; Ир = 262,8 тыс руб.; Прибыль = 15,0 % x Тд.

Расчет торговой эффективности рекламной кампании:

Тд = 87,94 тыс руб. x 0,25 x 360 дней = 7914,6 тыс руб.

Э = 7914,6 тыс руб. – 262,8 тыс руб. = 7651,8 тыс руб.

Р = (7651,8 тыс руб. x 0,15 / 262,8 тыс руб.) x 100 % = 436,7 %.

Расчеты показали, что если рентабельность рекламных мероприятий составляет 436,7 %, то в результате осуществления планируемой рекламной кампании предприятие сможет получать реальную прибыль.

Поскольку ОАО «8 Марта» за анализируемый период потеряла часть покупателей на внутреннем рынке, возможным решением данной проблемы может стать активизация рекламной деятельности через предложенные рекламные мероприятия.

Список использованных источников

1. Бернет, Д. Маркетинговые коммуникации. Интегрированный подход / Д. Бернет, под ред. С. Г. Божук. – Санкт-Петербург: Питер, 2013. – 860 с. – (Маркетинг для профессионалов).
2. Маркетинг: учебное пособие / авторы-составители М. Н. Ковалев, Г. Л. Кабаева, О. В. Устименко. – Гомель : ГФ «МИТСО», 2012. – 377 с.
3. Хедберг, Т. Планирование компании. Стратегии маркетинга и реклама промышленных товаров и специальных услуг / Т. Хедберг. – Москва : МЦНТИ, 2010. – 356 с.

8 СЕКЦІЯ / 8 SECTION

Сучасні проблеми розвитку туристичної індустрії

Современные проблемы развития туристической индустрии

Modern problems of development of the tourism industry

Асатрян А.Г., студентка 2 курсу, гр.Т-171

Науковий керівник - Роговий А.В., д.е.н., доцент

Чернігівський національний технологічний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Соціально-економічні та політичні умови розвитку країн світу показують різні підходи до державного регулювання розвитку туристичної діяльності, насамперед: політична та економічна стабільність країн, роль туризму у формуванні державного бюджету країни, стан туристичної привабливості для туристів, природних ресурсів, наявність туристичного потенціалу. Процвітання туристичної індустрії не можливе без підтримки з боку державних органів.

Державне регулювання туристичної діяльності є одним з механізмів реалізації державної політики в галузі туризму, яка включає в себе такі методи як:

- соціальні;
- політичні;
- економічні;
- правові.

Основними проблемами у сфері нормативно – правового забезпечення регулювання туристичної сфери є:

- несприйняття, невизначеність, а також відсутність окремих юридично важливих понять туристичного підприємництва;
- відсутність урахування специфіки туристичної галузі в системі оподаткування;
- наявність окремих податків, що стримують розвиток галузі.

Правову базу діяльності туристичної галузі країни було закладено Законом України „Про туризм”, прийнятим Верховною Радою 15 вересня 1995 р., який констатував: „Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямків розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності”. Найважливішими завданнями Закону України “Про туризм” є створення законодавчої бази для становлення туризму як високоефективної галузі економіки, забезпечення зайнятості населення, захист законних прав та інтересів туристів. В деяких країнах світу для цього було створене окреме міністерство з конкретною структурою управління.

Туризм – найсильніший сектор сфери послуг, особливий вид споживання матеріальних і духовних благ, послуг і товарів, що поступово виходить в окрему самостійну галузь господарства. Відповідно до законодавства, з метою просування туристичного продукту на світовий ринок орган виконавчої влади в сфері туризму створює представництва за межами України. Також важливою метою є охорона природного середовища.

Державне регулювання сфери туризму в Україні здійснюється в трьох основних напрямках: законодавчому; адміністративному; економічному, кожний з яких несе виконання багатьох завдань органами державної влади.

Для законодавчих напрямків регулювання повинні бути вдосконалені існуючі процедури ліцензування і сертифікації туристичних послуг, оскільки вони є недостатньо прозорими і об’єктивними.

Для адміністративних напрямків регулювання передбачають створення окремого управлінського апарату, що формується з системи органів різних рівнів, які чітко розподіляють обов'язки і повноваження.

Для економічних напрямків регулювання мають бути економічні зони і території пріоритетного розвитку в регіонах України, які мають значний туристичний потенціал ві можливості щодо його використання.

Система державного регулювання має недостатньо діючі та застарілі заходи, які потребують внесення коригувань та визначення туризму як пріоритетного напрямку розвитку держави. Державна політика регулювання туристичної галузі повинна опиратися на певну модель управління, яка властива соціально-економічній ситуації в країні. Для України більш підходить європейська модель, оскільки в європейській моделі управління державне регулювання туризму здійснюється з усіх сторін впливу держави на формування, та подальший розвиток туристичної галузі країни. Сьогодні державне регулювання галузі туризму потребує базових та стратегічних напрямків розвитку сфери туризму з одночасним визначенням способів та критеріїв їх досягнення.

Список використаних джерел

1. Давидова О.Г. Моделі державного регулювання розвитку туристичної діяльності: світовий досвід / О.Г. Давидова // Ефективна економіка. – 2012. – № 10
2. Регулювання туристичної діяльності в Україні (електронний варіант) - http://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo21.htm
3. Державне регулювання туристичної діяльності – Студопедія (електронний варіант) - https://studopedia.com.ua/1_404883_tema--derzhavne-regulyuvannya-turistichnoi-diyalnosti.html

Багрицька Д.І., студентка 1 курсу,
група МТп-181, навчально-науковий інститут
бізнесу природокористування і туризму
Науковий керівник **Коваль П.Ф.**, к.е.н., доц..
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: carryroyal@gmail.com

БЕКПЕКІНГ – ІННОВАЦІЙНИЙ ВИД ТУРИЗМУ. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризуються збільшенням впливу глобалізації на всі сфери життя суспільства, в тому числі й на туризм. Туризм у сучасних умовах являє собою явище глобального транснаціонального масштабу. У зв'язку з цим відзначається поява нових видів туризму, пов'язаних, перш за все, з широким розповсюдженням Інтернету, розвитком інноваційних технологій і зміною у світосприйнятті. Світ навколо стає більш мобільним, переміщення стають масштабними та різноманітнішими. До старих форм мобільності додаються нові, пов'язані з використанням нових форм зв'язку, отримання інформації та навігації. [1].

Важливою рисою сучасних туристів є пошук інноваційних напрямків та видів туризму, а також небажання "зливатися з натовпом". Подорож, як і колись, залишається "реалізацією мрій", "поглядом за обрій", тому що "повсякденність вбиває", а подорож рятує від рутинної буденщини, веде до звільнення від стереотипів, вантажу проблем. Туризм одночасно видається і полем свободи, і способом її здобуття через подолання бар'єрів несвободи.

Однією з нових форм соціальної мобільності є бекпекінг (backpacking). Бекпекінг (backpacking від англ. backpack - «рюкзак») – різновид туризму, який надає максимальну свободу у виборі маршруту, є одним з найдешевших видів туризму, принципово відмовляючись від послуг туроператора. Головний атрибут – рюкзак.

Туристичні подорожі з рюкзаками за спиною почалися на початку 60-тих років ХХ століття. Такі подорожі в першу чергу були викликані масовими потоками нового руху молоді,

так званих хіпі. З країн Америки та Європи потоки хіпі рухалися в країни Південно-Східної Азії, а також Індії в пошуках безтурботного існування.

В останні десятиліття рух бекпекерів стрімко набирає обертів. Найчастіше це люди чи студенти, що не обтяжені повсякденною роботою або сім'єю, та мають певний дохід для здійснення подорожі. Бекпекер особисто розробляє план маршруту. При цьому його дії не обмежені умовами туроператорів. Такі люди користуються найдешевшим транспортом, ночують у найдешевших готелях або наметах, в гостьових будинках чи хостелах, споживають невибагливу їжу. Одна з головних умов подорожі – побачити максимум за мінімум фінансових витрат. Подорожують бекпекери, як правило, поодиночки або групою у складі не більше 2-3 осіб.

Щоб максимально здешевити свою подорож та витратити мінімум грошей, можна скористатися послугами каучсерфера (людина, яка пропонує переночувати в своїй оселі, а платою за нічліг є приємне спілкування, міжкультурний обмін), серед транспорту найдешевший спосіб – автостоп, вивчіть наявність бюджетних перевізників (лоукост) на необхідному вам напрямку – вони є як в Європі і Америці, так і в Азії. Нічні переїзди в поїздах і автобусах, а також на поромах – гарна можливість одночасно заощадити час і гроші на готелі.

Бекпекінг не має вікових чи соціальних кордонів. Існують такі групи мандрівників, як гешпекери, які представляють собою студентів західних країн Європи та Америки, котрі подорожують під час канікул або перед початком майбутньої роботи. Такий вид відпочинку приваблює невибагливістю та безліччю позитивних вражень. Також він привертає і забезпечених людей середнього віку, які відрізнялися в середовищі бекпекінг хорошими та вишуканими манерами, дорогою знімальною апаратурою і найсучаснішими засобами зв'язку. Цей контингент мандрівників прийнято називати флешпекерами. Але в кінцевому результаті всіх об'єднує оптимістичний настрій, авантюризм, наявність грошових коштів, які будуть необхідні в умовах кочового життя.

Основна складова бекпекінгу – спонтанність. Такий мандрівник пересувається з країни в країну за невизначеним у часі маршрутом. Зокрема, в Австралії половина доходу від туристичного бізнесу – це прибуток саме від бекпекерів. Цю країну вони обрали для тривалого перебування. [2]. У деяких країнах існують негласні вікові обмеження для таких подорожей. Це час між закінченням навчання і початком кар'єри. Згідно з дослідженнями Всесвітньої конфедерації молодіжного студентського та освітнього туризму (WYSETC), більша частина жителів західних країн у віці від 18 до 34 років подорожували світом. Лише п'ята частина з них їздила за путівкою, а 80% прокладали шлях без сторонньої допомоги, бронюючи авіаквитки в інтернеті, організовуючи проживання і транспорт на місці. Згідно статистики, у середньому тривалість поїздки бекпекера складає 63 дні, а кожен десятий молодий мандрівник залишає домівку більше ніж на півроку. [3].

Такий вид туризму, як бекпекінг найкраще передасть культуру країни, її справжність та неповторність, відтворить її неординарність через спілкування з місцевими жителями. Влучно зазначив Леонід Рагозін в своїй праці “Бекпекери – хто вони?” про людей які подорожують за допомогою туроператорів: “Туристи асоціюються з путівочною індустрією з її відгородженими від навколишньої дійсності готелями-гетто, що відтворюють анонімність міських багатоповерхівок. Вивчаючи країну крізь скло автобуса, вважають адепти вільних подорожей, людина занурюється в її культуру не більш, ніж перед екраном ТБ.” [4]. Звісно подорож за путівкою має високий рівень комфорту, турист не турбується за те, де він буде ночувати, що їсти і куди їздити, за нього цю роботу вже зробив туроператор. Проте такий турист не відчує справжнього колориту тієї місцевості в якій перебуває.

Отримавши інформацію про бекпекінг, можна ознайомитися з його перевагами та недоліками. Отже, розглянемо переваги бекпекінгу:

1) Один з найдешевших видів туризму (такі подорожі представляють собою поїздки без посередників, в таких подорожах туристу не знадобляться важкі валізи, а витрати будуть мінімальними);

2) У мандрівника є можливість пожити життям місцевого населення, яка невідома туристам за туристичними путівками;

- 3) Спонтанність;
- 4) Мобільність та не прикріпленість до маршруту;
- 5) Пізнання та занурення в інші, різні культури;
- 6) Можливість відвідати велику кількість населених пунктів протягом короткого періоду часу;
- 7) Нові знайомства, друзі, спілкування;
- 8) Свобода (як філософія, для кожного вона своя);
- 9) Можливість мандрувати такими країнами й містами, куди ніколи не завезе офіційний туроператор.

Щодо недоліків, можна виокремити такі:

- 1) Безпека (у подорожі бекпекер довіряє випадковим попутникам; сідає в випадково авто, яке зупинилося; селиться в місцях, про які нічого не знає);
- 2) Як і в різних видах туризму – це крадії під час подорожі;
- 3) Проблеми харчування, відпочинку, лікування – самостійно.
- 4) Розраховувати можна в основному лише на себе.
- 5) Незважаючи на дешевизну подорожі, доводиться туго з грошима.

Проте в цілому бекпекінг справляє позитивний вплив на мандрівника, адже саме такі подорожі допомагають: конструктивно мислити, вміння швидко приймати рішення, вчать бути оптимістом, радіти життю, щоб не трапилось. Це численні знайомства, які за інших обставин ніколи б не відбулися.

Список використаних джерел

1. Урри Дж. Взгляд туриста и глобализация / Дж. Урри // Массовая культура: современные западные исследования: Сборник статей. – М.: Фонд научных исследований "Прагматика культуры", 2005. – С. 136-150.
2. Australian Tourism Export Council: Backpacking Tourism Advisory Panel. New Business Development to Drive Backpack Sector [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://groups.yahoo.com/group/greentravel/message/1072> – Загл. с экрана.
3. Пелевин А. Налегке. "Свободные путешественники" совершают кругосветки и открывают новые направления [Электронный ресурс] / А. Пелевин // Турбизнес. – 2010. – № 14. – Режим доступа: <http://www.tourbus.ru/article/1832.html>. – Загл. с экрана.
4. Рагозин Л. Бэкпекеры – кто они? [Электронный ресурс] / Леонид Рагозин // Индостан: путеводитель по Южной Азии. – Режим доступа: http://www.indostan.ru/novosti/101_2301_0.html. – Загл. с экрана.

Безугла Ю.В., студентка гр. ТЗ-152
 Науковий керівник – **Алешугіна Н.О.**, к.е.н., доц.
Чернігівський національний технологічний університет

РОЛЬ АНІМАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ У РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ КАРНАВАЛУ У РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО)

Збагачення та розвиток культури є невід'ємною частиною життя більшості країн світу. Діяльність в цьому напрямку зосереджена на просуванні культурної різноманітності регіону, вивченні мов, сприянні обміну досвідом, а також культурного занурення з метою посилення співпраці між країнами та посилення процесу регіональної інтеграції.

Однією з найбільш об'єднуючих подій культурної та творчої феєрії, що відзначається в світі є карнавал. Свято є яскравим вираженням культури, яка охоплює музику, танець, костюми, вишуканість та продуктивність. Особлива увага до карнавалу обумовлена тим, що він є незвичною формою свята, в рамках якого місцевим людям дають можливість розвивати та ділитися своєю культурою, яка створює почуття цінностей та переконань, що зберігаються із покоління в покоління окремими людьми в місцевій громаді. Туристам – можливість побачити, як місцеві громади, цілі народи святкують свою культуру та допомагають відвідувачам взаємодіяти з приймаючою спільнотою.

Карнавал у Ріо-де-Жанейро відомий у всьому світі як "найбільше шоу на Землі". Традиційно щороку карнавал починається з "офіційної частини" – символічної передачі мером ключів від міста "королю карнавалу". На чотири дні «король» стає повноправним господарем міста і наділяється правом видавати і скасовувати будь-які закони. Втім, головний закон відомий всім: і учасникам і гостям - веселитися. Карнавальна хода самих титулованих шкіл самби щороку присвячена якійсь певній темі. Відповідно до неї протягом усього року школа шие костюми, готує декорації, прикрашає платформи, ставить хореографію, пише свою самбу, і все це робиться тільки для того, щоб краще за всіх пройти 700 метрів по "Самбадрому". У виступі кожної школи беруть участь від трьох до п'яти тисяч чоловік, у тому числі й знамениті артисти і спортсмени, які знають, що це обов'язково додасть їм популярності. Чотирнадцять танцювальних шкіл "вищої ліги" виступають дві ночі. Притому, їх шоу має підкорити не лише серця глядачів, але і суддівську колегію, яка повинна оголосити чемпіонів і переможених цього року. Журі враховує все: музику і слова пісні, синхронність рухів, сюжет постановки, костюми та декорації. Оцінки, зазвичай, знижуються за так звані "діри" у лавах танцюристів, недостатню експресію в танці або поганий відгук глядачів. Але "окрема пісня "бразильського карнавалу – це, зрозуміло, одяг танцівників, хоча в деяких випадках доцільніше говорити про його відсутність. Оголюватися – це другий закон карнавалу в Ріо-де-Жанейро. Однак повна нагота правилами заборонена, тому глядачам пропонуються нескінченні варіанти пікантних костюмів, які зводять з розуму не тільки недосвідчених туристів, але і місцевих глядачів, які звикли вже до всього [1] .

Завдяки щорічному проведенню карнавалу, люди змогли дізнатись і про інші можливості міста Ріо-де-Жанейро і країни в цілому, а саме про наявність великої кількості пляжів: Грумарі, Лемі, Пепіно, Сан-Конраду, Барра де Тіжуки, Фламенгу, Урка, Рекреудус-Бандейрантес, які сприятливі для пляжного туризму, серфінгу, дайвінгу, яхтингу, вітрильних видів спорту. Південний схід почав розвиток розважального, спортивного, екскурсійного, ділового туризму. Південний район розвиває сафари, рафтинг, екскурсійний. Захід країни привабливий для туристів завдяки тому, що тут знаходиться столиця країни – Бразилія. Це місто славиться своєю архітектурою і сучасністю. Цей район сприятливий для розвитку пізнавального, рекреаційного та ділового туризму. Ріо-де-Жанейро успішно збільшує кількість туристичних об'єктів. У ботанічному саду міста нині зібрано понад 7000 рослин з усієї планети. Туристи в захваті від екзотичного парку птахів, національного парку Тіжука з вершиною Корковаду, увінчаною знаменитою велетенською скульптурою Христа Спасителя [2] .

Концепція розвитку туристичного регіону на основі карнавального туризму є дуже перспективною, оскільки дає відносно швидкий і позитивний економічний розвиток. Сприяє розвитку подієвого туризму, який є перспективним видом туризму з невичерпним ресурсним потенціалом, який в свою чергу сприяє розвитку готельно-ресторанного бізнесу та економіки країни в цілому. Адже, у період проведення будь-якої події на національному або міжнародному рівні відбувається 100% заселення номерного фонду готелів.

З року в рік карнавал в Ріо-де-Жанейро набуває більшої популярності, як наслідок, збільшується кількість прибуттів в країну. За статистичними даними кількість в'їзних туристів у Бразилії щороку зростає. В цілому 6,58млн. туристів прибули в Бразилію в минулому році, побивши попередні рекорди 6,02 млн. туристів в 2016 році, і 6,84 млн. туристів в 2014 році. Необхідно також відзначити, що в 2017 році масовий костюмований захід вивів на вулиці Ріо-де-Жанейро 5,98 млн. осіб. У минулому році захід пройшов за участю 4,75 млн. бразильців і іноземних туристів. Найвищий показник "відвідуваності" карнавалу до справжнього моменту становив 5,4 млн чоловік. Кількість іноземних туристів, які приїхали в Ріо-де-Жанейро в дні карнавалу, в 2017 році, складала 1,1 млн чоловік і це займає 17% від загальної кількості прибуттів до країни [3] .

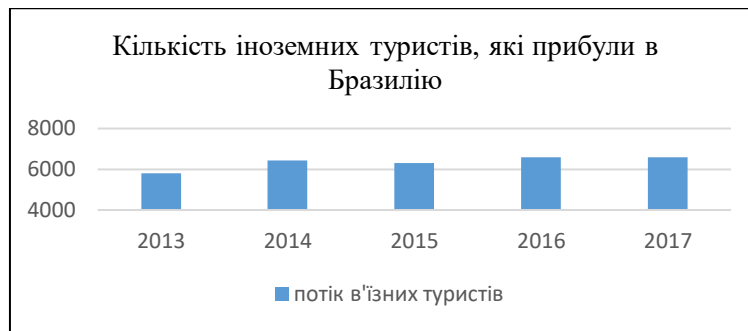

Рисунок 1 - Кількість іноземних туристів, які прибули в Бразилію

Важливо відзначити, що із збільшенням потоків туристів, збільшується і кількість надходжень до бюджету країни, що безпосередньо впливає на розвиток індустрії туризму. Мається на увазі, що з'являється більше можливостей для розбудови готельних і ресторанних мереж, модернізації та реконструкції архітектурних і природних ресурсів. За статистикою загальний внесок від туризму у ВВП країни станом на 2017 рік склав 520,5 (млрд., в національній валюті). За останні 5 років він зріс від 424 млрд., в національній валюті до 520,5 млрд., в національній валюті (рис.2). У 2017 році це становило 29,3 % від його загального обсягу [4].

Рисунок 2 - Загальний вклад в ВВП від туризму (млрд) в Бразилії

Карнавал є об'єктом культурно-розважального туризму. Динаміка туристичних світових потоків, які пов'язані з карнавалами – позитивна. Популярність таких розважально-костюмованих заходів і їх перспективність у майбутньому очевидна. Організація і проведення карнавалів у містах різних країн значно сприяє розвитку як в'їзного так і внутрішнього туризму. Як туристичний ресурс, карнавал має яскраво виражений мультиплікаційний ефект, що "змушує" розвиватися різні сектори туристичної індустрії для ефективнішого використання власного потенціалу. Він також впливає на зміну стилю життя населення, характер трудової діяльності людини, стимулює бажання відпочивати, урізноманітнює життєві враження, дає можливість пізнавати нову культуру та мову, зняти фізичне та психічне навантаження, познайомитись з новими людьми, побути з рідними в умовах відпочинку та розваг.

Список використаних джерел

1. Карнавал в Бразилії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. Південноамериканський макрорайон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr
3. Туристичних потоки Бразилії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.turismo.gov.br/>
4. Всесвітній атлас даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knoema.ru/atlas/Бразилія>

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Під «тіньовою економікою» розуміють незаконну господарську діяльність, яка ведеться поза державним контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці.

Тіньова економіка має три напрямки:

1. Неофіційна («сіра») – дозволена законом діяльність, що не реєструється. Здебільшого виробники ухиляються від офіційного обліку, не бажаючи нести витрати (пов'язані з отриманням ліцензій, сплатою податків тощо).

2. Фіктивна («друга») – заборонена законом діяльність, яка пов'язана з розкраданням, спекуляціями, шахрайством, що приводить до отримання чи передачі грошей. У цілому цей напрям тіньової економіки не виробляє нові товари чи послуги, вигоду отримують одні люди за рахунок втрат, які несуть інші люди.

3. Підпільна («чорна») – заборонені законом види діяльності, що пов'язані з виробництвом та реалізацією заборонених товарів та послуг. (наприклад виробництво і торгівля зброєю, наркотиками тощо).

Тіньова економіка була і залишається однією з основних перешкод до розвитку, процвітання та конкурентоздатності України. Саме вона стає на шляху до підвищення рівня стандарту життя та повної євроінтеграції українців, а також розвитку туристичної сфери України.

Тіньова економіка відображає рівень злочинів пов'язаних з економічною діяльністю, корупції державних органів в країні, а також рівень політичної та правової культури населення. На сьогоднішній день першочерговою метою державних реформ є боротьба з тіньовою економікою.

Як і більшість країн світу, підчас перехідного періоду, Україна близько зштовхнулася з проблемою тіньової економіки, а саме, з процесами суспільного обміну, розподілу та споживання товарів і послуг, що не контролюються. Все це негативно впливає на поточний стан економіки та на розвиток її у майбутньому.

За даними МВФ, починаючи з 1991 року тіньова економіка нашої країни становила 38,96% ВВП, що збільшувалася і у 1998 році досягла позначки 57%, все у 2008 році ця цифра знизилася до 36,65%. Протягом 2009-2014 років під час фінансової кризи цей показник знаходився у межах 39,2-43,5%. 2015 рік характеризувався показником 43%, що не відображає спроб подолання цієї проблеми.

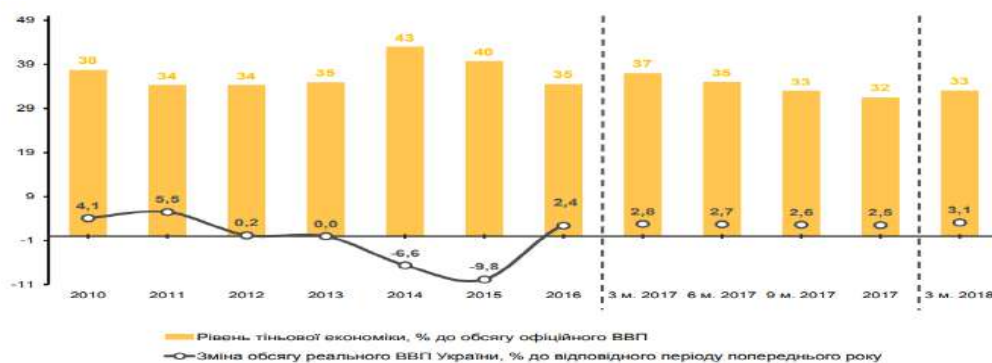

Рисунок 1. - Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року)[2].

Що ніяк не можна сказати про січень-вересень 2017 року, в цей період показник знизився на 3 відсоткових пункти. Ніж у січні-вересні 2016 і становить 33% ВВП [1]. За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку рівень тіньової економіки у I кварталі 2018 року склав 33% від офіційного ВВП, що на 4 в.п.1 менше за показник I кварталу 2017 року[2].

Причини існування та прогресу тіньової економіки в Україні [3]:

- 1) неякісне державне регулювання національною економікою;
- 2) рівень загальної злочинності;
- 3) низька довіра населення до інститутів влади, судової системи та правоохоронних органів;
- 4) надмірна державна політика на позичковому рівні;
- 5) наявність непідконтрольних владі територій;
- 6) недосконалість бюджетної системи, низький контроль використання бюджетних коштів;
- 7) недосконалість судової та правоохоронної системи;
- 8) недосконале грошово-кредитне регулювання;

Для подолання такої величезної проблеми як тіньова економіка потрібно проводити заходи з її детінізації. Вона полягає у проведенні необхідних реформ. Пріоритетами детінізації економіки у контексті реалізації економічних реформ є детінізація фінансових потоків та легалізація ринку праці[4]. А саме:

1. Посилення ринкового регулювання економіки та проведення антикорупційної реформи;
2. Проведення податкової, судової реформ та реформ ринку праці і банківської системи [4].

Отже, тіньова економіка є негативним результатом економічної кризи. Вона становить загрозу для успішного функціонування та існування країни, і якщо не боротися з цією проблемою, то результатом може стати зниження іміджу країни на міжнародній арені, що негативно позначиться на перспективах розвитку туристичної галузі України.

Список використаних джерел

1. Українська правда [Електронний ресурс].-Режим доступу:<https://www.epravda.com.ua/news/2018/02/9/633941/>
2. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронне джерело].-Режим доступу:<http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
3. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації. – Львів: Ахілл, 2008.
4. VisegradFund[Електронний ресурс].-Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf

Волгіна О.В., студентка 5 курсу,
група МТп-181, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Коваль П.Ф.** к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: volginaoll@gmail.com

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КОСМІЧНОГО ТУРИЗМУ. КОСМІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ВИД ТУРИЗМУ

С кожним роком в сучасному світі з'являється все більше нових технологій, які сприяють появі нових видів туризму. Один з таких – космічний туризм. Цей вид туризму тільки починає розвиватися, але вже став одним із популярних видів тому, що багато людей мріють побачити на свої очі космічний простір. Це найдорожчий, екзотичний і найекстремальніший вид

туризму. Саме тому найближчим часом космічний туризм повинен перетворитися з розваги мільярдерів в одну з популярних галузей туризму для більш широкого кола людей.

Мета дослідження полягає у вивченні історії, виявленні особливостей космічного туризму в світі.

Космічний туризм – це космічні польоти за власні кошти в розважальних або науково-дослідних цілях. 28 квітня 2001 року стало офіційним днем народження космічного туризму: саме тоді американський мільйонер Денніс Тіто пробув на орбіті 7 днів. Перед польотом НАСА висунула ряд умов: Денніс підписав документи згідно якимз НАСА знімалася будь-яка відповідальність за можливі інциденти; також був запропонований документ, в якому зазначалось, що перший космічний турист зобов'язується компенсувати всю завдану шкоду; Денніс не матиме ніяких претензій до НАСА, якщо під час польоту постраждає його здоров'я [4]. Наступними космічними туристами були:

1. Марк Шаттлворт (2002) — південноафриканський бізнесмен. Він пробув у космосі з 25 квітня по 5 травня;

2. Грегорі Олсен (2005) — засновник компанії Sensors Unlimited Inc, доктор наук;

3. Ануше Ансари (2006) — американка перського походження, вчений. Голова компанії Prodeasystems, Inc. 18 вересня 2006 стала першим космічним туристом серед жінок;

4. Чарльз Сімоні (2007, 2009) — учасник двох космічних польотів на російських кораблях Союз ТМА до Міжнародної космічної станції. Програміст. Винахідник угорської нотації;

5. Річард Герріот (2008) — програміст і підприємець зі США, відомий як розробник комп'ютерних ігор;

6. Гі Лаліберте (2009) — засновник і керівник компанії Cirque du Soleil (Цирк Сонця). Після Гі Лаліберте космічних туристів не було. Також треба згадати Тохіро Акіяма і Хелен Шарман. Деякі вважають, що першими космічними туристами були громадяни Японії і Великої Британії (1989 і 1990).

Існує багато компаній, які займаються розробкою спеціальних орбітальних літаків, повітряно-космічних літаків, космопланів та космолетів. Орбітальний літак, повітряно-космічний літак — крилатий літальний апарат літакової схеми, що виходить або виведений на орбіту штучного супутника Землі за допомогою вертикального або горизонтального старту і повертається з неї після виконання цільових завдань, здійснюючи горизонтальну посадку на аеродром, активно використовуючи при зниженні підйомну силу планера. Поєднує в собі властивості літака і космічного корабля. Космоплан — орбітальний літак, що виводиться на орбіту допоміжними засобами: ракетою носієм при вертикальному старті, або літаком при горизонтальному (повітряний старт). Космоліт — орбітальний літак, що виводиться на орбіту використовуючи власні двигуни при вертикальному або горизонтальному старті. Деякі моделі орбітальних літаків названі нижче:

1. Boeing X-37;
2. Dragon 2;
3. CST-100 Starliner;
4. Оріон (космічний корабель);
5. SpaceShipOne;
6. SpaceShipTwo;
7. VSS Unity.

На даний момент найпопулярніша компанія SpaceX, яка займається розробкою ракет носіїв Falcon Heavy і Falcon 9, планує запустити космічний корабель BFR (Starship) з туристами до Місяць [1], а 5 березня 2018 року компанія Orion Space провела конференцію де стало відомо, що в 2021 році відбудеться запуск на нижню навколосеземну орбіту космічного готелю, а в 2022 році перші пасажери зможуть заселитися [5]. SpaceShipOne і SpaceShipTwo - це приватні пілотовані суборбітальні космічні кораблі багаторазового використання [3]. Також свої перші польоти випробування пройшов літак-носій WhiteKnightTwo.

Україна відома тим, що українські конструктори спроектували більше 400 штучних супутників Землі, брали активну участь у міжнародній співпраці з Росією, але в 2014 році співробітництво між Україною і Росією було припинено, Європейською космічною агенцією (угода між ЄС і Україною стосується багатьох галузей: авіація, космічна галузь і т.д.), з Бразилією (завдяки цій співпраці українці могли запускати свою ракету-носій Циклоп-4, але з економічних причин угода була ліквідована), з США (зараз українське підприємство співпрацює з Orbital Sciences Corporation в рамках створення ракети-носія), з Японією (1 жовтня 2010 року було підписано меморандум щодо створення, проектування і експлуатацію мікро/наносупутників), з Китаєм і Індією.

Головною проблемою розвитку космічної індустрії є недостатнє фінансування. Деякі проекти неможливо реалізувати через брак коштів, а приватна космонавтика є дуже ризикованою, як комерційно, так і технічно. Для того щоб перейти на комерційне використання необхідно здійснити багато випробувальних польотів. Також у нашої країни немає стартового майданчика, звідки могли б запускати ракети. Побудувати його в Україні неможливо через щільність населення і складність повернення ракети-носія.

За останні декілька років ми стали свідками багатьох подій, яких очікували десятиліттями. Космічний туризм набирає все більше оборотів та через декілька років ми будемо спостерігати, як нові космічні туристи відправляться до Місяць, а може і далі.

Список використаної літератури

1. «SpaceX» [Електронний ресурс]./ Офіційний сайт космічної компанії «SpaceX» - Режим доступу: <https://www.spacex.com/mars>
2. «Virgin Galactic» [Електронний ресурс]./ Офіційний сайт космічної компанії «Virgin Galactic» - Режим доступу: <https://www.virgingalactic.com/>
3. «AirandSpace» [Електронний ресурс]./ Офіційний сайт космічної компанії «AirandSpace» - Режим доступу: <https://airandspace.si.edu/collection-objects/spaceshipone>
4. Іовлева Т., Складенко В., Евмінова С., Мірошникова В. 50 знаменитих чудаков [Електронний ресурс] / ТИТО ДЕННИС. - Режим доступу: <https://rutlib5.com/book/16770/p/39> [2]
5. «Spacecom» [Електронний ресурс]./ Офіційний сайт «Spacecom» - Режим доступу: <https://www.space.com/40207-space-hotel-launch-2021-aurora-station.html>

Зимогляд А.О., студентка 4 курсу
група ТЗ-152, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник – **Алешугіна Н.О.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: alionazimohliad@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТЕМАТИЧНОМУ ПАРКУ «DISNEYLAND» (США, Каліфорнія)

Анімація обслуговування, виникла в результаті конкурентної боротьби між подібними за рівнем сервісу і облаштуванням інтер'єрів готелями та курортами. Анімація обслуговування передбачає розробку і здійснення спеціальних програм по організації вільного часу відпочиваючих, які мають відповідну структуру — фабулу програми відпочинку.

Анімаційні послуги – це додаткові послуги, що надаються туристу і дозволяють поряд з добре організованим відпочинком, проживанням, харчуванням, екскурсіями, створити більш гарні умови для рекреації.

Особливе місце в індустрії розваг займають тематичні парки і парки розваг (themeparks and amusement parks). Цей вид об'єктів виступає як найбільш привабливий для туристського відвідування та є одним з перспективних напрямів анімаційних туристських маршрутів.

Тематичні парки – це один з напрямів анімаційного туризму. Тематичні парки відрізняються від парків розваг тим, що структурно мають тематичні зони (землі), які разом

нібито розповідають певну історію. Наприклад, першим власне тематичним парком вважають парк Діснейленд, що було відкрито у 1955 році в містечку Анахайм штат Каліфорнія, США, в 35 км від Лос-Анджелеса[1]. Каліфорнія – один з найбільших рекреаційних центрів."

«Світ Уолта Діснея», дійсно, є найбільшим, відомим, популярним парком розваг у світі. "Світ Діснея" ділиться на кілька тематичних парків, які будувалися в різний час і кожний з яких цікавий по-своєму. Сьогодні до складу розважального комплексу в Каліфорнії входять сам парк Disneyland, Діснеївський каліфорнійський парк пригод (Disney'sCaliforniaAdventurePark) і «Городок Діснея» (DowntownDisney. Відпочити в Діснейленді можуть люди різних вікових категорій. Для найменших туристів: Лігво Тарзана, карусель Пітера Пена, острів Тома Сойсера, замок Сплячої Красуні. Для дітей старшого віку є безпечні американські гірки, атракціон SpaceMountain, де капсули з людьми провалюються під землю, або Matterhorn[2].

Дорослим буде цікава друга зона - Disney'sCaliforniaAdventurePark. Вона відкрилася в 2001 році і присвячена історії та культурі Каліфорнії. Її символ - рукотворна гора GrizzlyPeak, обриси якої повторюють силует знаменитого представника місцевої живої природи - ведмедя гризлі.

Одночасно з Disney'sCaliforniaAdventure в 2001 році відкрилася третя зона - DowntownDisney. Тут працює безліч тематичних магазинів і ресторанів, а також кінотеатр на 12 залів. Гостей розважають музичні колективи, на вулицях повно лотків з їжею і дрібничками. Над входом кожного торгового павільйону сидить величезний діснеївський персонаж, який веселить народ[2].

Анімаційна діяльність, на якій, в основному, і будується робота парку, організована на найвищому рівні. На всій території працюють аніматори, які розважають туристів.

З моменту відкриття першого тут побувало більше 600 мільйонів відвідувачів. На даний момент, він вважається другим за відвідуваністю парком в світі.

Аналіз відвідувань показав, що лідерами залишаються тематичні парки Сполучених Штатів. Майже 61 % відвідувань вивів на перші місця в рейтингах тематичні парки Діснея, які займають 9 з 10 верхніх позицій в рейтингах відвідувань тематичних парків всього світу. Звичайно, популярність забезпечується популярністю бренду, що входить до десятки найдорожчих світових брендів. Дісней, Юніверсал і Водний Світ контролюють 17 з 25 головних світових парків та акумулюють 80% загального обсягу надходжень[1].

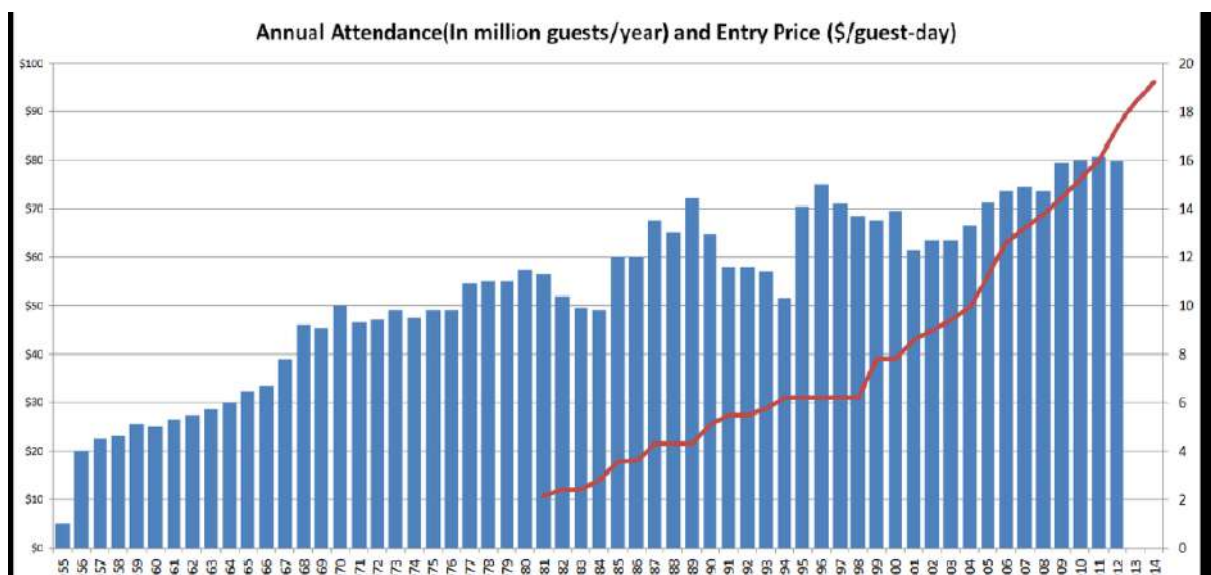

Рисунок 1- Відвідуваність парку Діснея

На рисунку 1, продемонстровано графік відвідуваності парку Дісней, починаючи з самого його відкриття у штаті Каліфорнія 1955 року. Кількість відвідувачів стрімко росла, відповідно збільшувалися прибутки країни і, зокрема, самого парку.

В 2017 році Лос-Анджелес, в тому числі це були відвідувачі Діснейленду, відвідали рекордні 48,5 млн туристів, вони внесли в місцеву економіку 22,7 мільярда доларів[3].

Ринок тематичних парків стабільно розвивається. Збільшення кількості тематичних парків в країні, сприяє розвитку в'їзного і внутрішнього туризму. На даний момент, парки Діснея користуються великою популярністю серед туристів. Вони приваблюють до себе відвідувачів з різних куточків світу та відіграють значну роль в місцевій економіці та економіці країни. Також саме такий різновид анімації, як тематичні парки, розвиває і буде розвивати анімаційну діяльність.

Список використаних джерел

1. Перспективи використання об'єктів індустрії розваг для розвитку туризму [Електронне джерело]. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/miho4.htm
2. Діснейленд (Disneyland) [Електронне джерело]. - Режим доступу: <https://losangeles.zagranitsa.com/place/16288/disneilend-disneyland>
3. Всесвітній атлас даних [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://knoema.ru/atlas/Соединенные-Штаты-Америки/States-profiles>

Коваль П.Ф., к.е.н., доцент, доцент кафедри туризму
Андрєєва Г.П., к.е.н., доцент,
доцент кафедри аграрних технологій та лісового господарства
ННІ Бізнесу, природокористування і туризму
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: aannet82@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИГОДНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Світовий ринок туризму вже сформувався. Лідери ринку визначились. Вступати в конкурентну боротьбу за частку сегменту масового туризму для України є економічно-недоцільним. Окрім того масові види туризму негативно впливають на екологічну та соціальну системи країни, чим суттєво порушують її сталий розвиток. В той же час існує безліч сталих видів туризму, на ринку яких наша країна може вийти в лідери, не вкладаючи великі кошти в розвиток. Одним із них є пригодницький туризм.

В Законі України «Про туризм» серед видів туризму названо і пригодницький [2], а в 2016 році, навіть, було прийнято стандарти: ДСТУ ISO 21101:2016 (ISO 21101:2014, IDT) «Туризм пригодницький. Системи менеджменту безпеки. Вимоги», ДСТУ ISO/TR 21102:2016 (ISO/TR 21102:2013, IDT) «Туризм пригодницький. Лідери. Особиста компетентність» та ДСТУ ISO 21103:2016 (ISO 21103:2014, IDT) «Туризм пригодницький. Інформація для учасників». Однак, розповсюдження цих стандартів не здійснювалось і подальшого розвитку даний напрямок туристичної діяльності так і не набув.

Під терміном «пригодницький туризм» («adventure tourism») розуміють різноманітні види туризму і єдиного визначення на даний момент не існує. Так, наприклад, О.Шандор вважає, що це подорожі, пов'язані з активними способами пересування і відпочинку на природі (альпінізм, скелелазіння, піший, водний, лижний, кінний туризм, каньйонінг, каякінг, дайвінг) [4, С. 24]. А з іншого боку, цей же автор пише, що пригодницький є різновидом туризму, пов'язаного з фізичними навантаженнями та організацією нестандартних турів до екзотичних та екологічно чистих природних резервацій, включає незвичайні подорожі, нетрадиційні транспортні засоби. І відносить до нього пішохідні експедиції, сафарі-тури (мисливство, риболовля, фотополювання), навколосвітнє плавання (яхтинг) [4, С. 261]. Це вказує на те, що пригодницький туризм розглядається як різновид екологічного туризму поряд з науковим, природним і освітнім туризмом. В той же час, Міжнародний Союз Охорони Природи (МСОП) визначає екологічний туризм, як подорожі з відповідальністю перед навколишнім середовищем стосовно непорушених природних територій з метою вивчення і насолоди природою, культурними визначними пам'ятками, яке сприяє охороні природи,

здійснює «м'яку дію» на навколишнє середовище, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевих жителів і отримання ними переваг від цієї діяльності.

На нашу думку, пригодницький туризм – це подорожі з метою отримання фізичного навантаження, адреналіну, унікальних, недоступних для більшості людей, вражень. При цьому за технологічно-організаційними особливостями можна виділити такі його види: спортивний (водний; пішохідний; гірський; лижний; велосипедний); екстремальний (водний, повітряний, гірський, пішохідний, екзотичний); спелеотуризм; мисливство, сафарі; спортивна рибалка тощо [1].

Торгова асоціація пригодницького туризму класифікує пригодницькі подорожі на м'які та жорсткі залежно від важкості їх основної діяльності [5]. Наприклад, сходження на скелю, льодовик – це жорстка подорож, а похід на байдарках, рафтинг, пішохідна прогулянка, екотуризм, рибалка, мисливство – м'яка. Як важкі, так і м'які пригоди є надзвичайно прибутковими сегментами сектора пригодницького туризму.

Асоціація також виділяє різні типи пригодницьких туристів [5]:

ентузіасти пригод – такі як ажіотажні каяки, велосипедисти або спостерігачі за птахами – характеризуються захопленням певним спортом або активністю, прагнуть здійснювати цю ж активність після поїздки, шукаючи нові та захоплюючі напрямки діяльності. Такі туристи можуть витратити більше, ніж інші, оскільки не мають власного обладнання, оцінюють бренди, які відповідають їхнім вузькоспеціалізованим потребам, і шукають місця, які важкодоступні або ще не є популярними. При цьому тривалість подорожі таких туристів, в середньому, на один день більше.

екстремальні авантюристи, такі як базові джемпері і ті, хто перетинає крижану шапку в Гренландії, або бігають 100 км перегонів. Таких туристів менше, ніж ентузіастів пригод і вони витрачають менше грошей, оскільки вони мають власне обладнання, можуть не звертатися туроператорів. Екстремальні авантюристи складають надзвичайно малу частину сектора. Таким чином, хоча вони можуть мати зв'язки з громадськістю та маркетингову цінність для місця призначення або компанії, на них не варто звертати особливу увагу при формуванні політики розвитку туризму.

незалежні мандрівники – самодіяльні туристи.

шукачі відчуттів – шукають нові емоції, пов'язані з ризиком життя, мальовничими видами, але не мають захоплення спортом чи активністю, характерного ентузіастам пригод.

За даними ЮНВО, викладеними в «Глобальному звіті з пригодницького туризму» [5], 57% пригодницьких мандрівників це чоловіки та 43% – жінки. Дослідження також показало, що 37% пригодницьких туристів мають принаймні чотири роки досвіду, 11% мають професійний ступінь, а середній індивідуальний дохід – 46 800 дол. США на рік [5].

Невелика частина пригодницьких мандрівників подорожує поодиноці, 21% подорожує з друзями, 37% подорожують з чоловіком, дружиною або партнером, а 30% подорожують зі своїми сім'ями, включаючи дітей. Пригодницькі мандрівники оцінюють зони природної краси як найважливіший фактор при виборі найновішого місця призначення, а потім доступні види діяльності та клімат. Причини, які залучають людей до пригодницьких подорожей, різноманітні, але найбільш часто цитованими мотивами є: релаксація, вивчення нових місць, час з сім'єю та вивчення різних культур. Не дуже гарним показником є 56% самодільних (без участі туроператорів) туристів в цьому сегменті, що суттєво знижує його прибутковість [5].

Незалежно від того, як фахівці з туризму організують або класифікують пригодницькі подорожі, пригода завжди буде суб'єктивною для самих мандрівників, оскільки це пов'язано з індивідуальним досвідом. Пригода для одного мандрівника може здаватися світським життям для іншого. Пригодницькі туристи розширюють свої власні культурні, фізичні та географічні кордони комфорту, і ці межі для кожної людини відрізняються [5].

Через задокументовану користь для навколишнього середовища, місцевого населення та місцевої економіки уряди дедалі більше ідентифікують пригодницький туризм як інструмент для сталого і відповідального економічного зростання, який надає переваги кожному рівню суспільства.

У багатьох напрямках пригодницький туризм був розроблений без великої інфраструктури. Це також може забезпечити вигоду від швидкого створення локальних робочих місць, що залежить від традиційних знань місцевих жителів щодо керівництва та інтерпретації.

Найбільшою міжнародною організацією, яка замається розвитком пригодницького туризму в світі є Торгова асоціація пригодницького туризму – АТТА (Adventure Trade Travel Association) – міжнародна організація з офісами та учасниками у всьому світі. Вона об'єднує різні зацікавлені сторони у секторі пригодницького туризму, включаючи місця призначення, операторів, агентів, виробників туристичного одягу та інвентарю, а також неурядові організації. Місія АТТА – надихнути, підключити та надати можливість світовій туристичній спільноті надавати досвід, який захищає природний і культурний капітал та створює спільну економічну цінність. Як провідна галузева організація у сфері пригодницького туризму, АТТА прагне зробити стабільність та безпеку нормою в пригодницькій промисловості, пропонує освіту в галузі за допомогою курсів AdventureEDU33 та широкого, постійного розвитку оригінальних галузевих досліджень [5].

На сьогодні, в рейтингу серед популярних напрямків пригодницького туризму України немає. Рейтинг складають Університет Джорджа Вашингтона, Торгова асоціація пригодницького туризму і компанія Vital Wawe Consulting. В його основу були покладені 10 ключових параметрів оцінки конкурентоздатності напрямків на ринку розважальних турів: політика уряду з розвитку економіки, безпека, інфраструктура, природні ресурси, культурні пам'ятки, розважальні ресурси, підприємництво, благодійність, охорона здоров'я, загальний імідж регіону [3].

Але, зважаючи, на перспективність його для України, доцільно здійснювати пошук шляхів розвитку пригодницького туризму. Тим більше, що перші кроки вже зроблено. На нашу думку інтенсифікацію подальшого розвитку можна досягти таким чином:

1) зробити переклад з англійської мови на українську стандартів з пригодницького туризму, прийнятих в 2016 році; забезпечити безкоштовний доступ до них;

2) внести в Закон України «Про туризм» визначення пригодницького туризму на засадах тих нормативних актів, які вже діють (взагалі доцільно прописати визначення всіх видів туризму, зазначених в законі);

3) створити асоціацію пригодницького туризму України, головним завданням якої буде розробка нових турів, популяризація туристично-рекреаційних ресурсів для пригодницького туризму, контроль за безпекою, координація діяльності учасників ринку пригодницького туризму України;

4) організувати підготовку спеціалістів у сфері пригодницького туризму: фахівці супроводу (з подальшим введенням їх сертифікації), фахівці спеціальності «Туризм» (введення в цикл обов'язкових дисциплін таких предметів: «Спортивний туризм», «Діяльність самодіяльної туристської організації», «Пригодницький туризм», «Виробнича практика зі спортивного туризму» (доцільно на 2му курсі), гурток зі спортивного туризму та лабораторія «Спортивного туризму»);

5) популяризувати спортивний та екологічний туризм серед населення України через вплив на студентську молодь (підвищення її фізичної активності, залучення до спортивних походів, оновлення спортивного інвентарю університетів, які випускають фахівців спеціальності «Туризм» та «Фізичне виховання»).

Список використаних джерел

1. Андреева Г.П., Коваль П.Ф. Теоретичні засади спеціалізованого туризму. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаїв, 2015. № 7 URL: <http://www.global-national.in.ua>
2. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення 28.11.2018)
3. Топ 20 лучших направлений для туризма. *TCH*. Веб-сайт. URL: <https://ru.tsn.ua/svit/top-20-luchshih-napravleniy-dlya-turizma.html> (дата звернення 28.11.2018)
4. Шандор Ф.Ф., Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: підручник. Київ: Знання. 2013. 334 с.

Кульгейко Д.В., студент 4 курсу,
група ЛС-151, факультету ННІ Бізнесу природокористуванню і туризму
Науковий керівник: **Коваль П.Ф.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kulgeyko1998dima@gmail.com

СІЛЬСЬКИЙ АГРОТУРИЗМ У СЕРБІЇ

Сербія розташована на стику Центральної і Південно-Східної Європи, на Балканському півострові. На півночі Сербія межує з Угорщиною, на сході - з Румунією і Болгарією, на півдні - з Македонією, а на заході - з Хорватією, Боснією і Чорногорією. Загальна площа цієї балканської країни - 88 361 кв. км, а загальна довжина державного кордону - 2 397 км.

Сербія - на 90% аграрна країна. Тут знаходиться чимало високорозвинених ферм і домашніх господарств. Є і ще один важливий для розвитку сільського туризму фактор. Це добре збереглася традиційна архітектура і природний ландшафт. Села в Сербії зберегли дух минулих часів. Все ще можна побачити, як в невеликих валяльно переробляється шерсть, на водяних млинах перемелюється пшениця, а хліб випікається у великих дворових печах-Фуруно. Можна зустріти майстрів старих ремесел: кошикарі, мідників, гончарів, ковалів, теслярів. Куди можна відправитися на відпочинок?

Індія (Indjija) - містечко в 40 кілометрах на північний захід від Белграда - ветеран сільського туризму. Його перетворення на туристичну визначну пам'ятку почалося ще в 1991 році. Завдяки своєму місцю розташування, величезній кількості старих ферм і близькості до національного парку Фрушка-Гора.

Інший затребуваний напрям у Сербії - готель Vojvodina, розташований в маленькому мальовничому селі Черевіч (Cerevic). Це - колишній фермерський будинок, що стоїть на березі Дунаю.

Гості, що зупиняються в цьому готелі, можуть відправитися в один з найкрасивіших православних монастирів, розташованих по сусідству, взяти в оренду човен або просто відпочити з келихом вина в чудовому фермерському саду. Етно-парки або етно-села. Це цілі комплекси з об'єктами, що представляють собою пам'ятники сербського народного зодчества, що збереглися завдяки проведенню консервації, або новозбудовані в стилі, характерному для окремого географічного регіону.

Салаші. Слово салаш має угорське походження і позначає тип сільського поселення, найбільше нагадує хутір. Поширені вони на території Воєводини. Це місце пасовищ і фруктових садів, городів і виноградників. Тут будують невеликі глинобитні будинки з черепичними дахами для сезонного проживання, а також господарські будівлі.

Етно-купи. Ще один символ Сербії, який представляє історичну, культурну та туристичну цінність. Заможні серби шукають старі будинки («купи» по-сербськи), розбирають їх, маркують, а потім відновлюють. Ви не побачите в етно - селі новомодних круглих форм, алюмінієвих і склобетонних конструкцій. Тут стоять брвнари - родички російських хат.

Список використаної літератури

1. Країнознавство. Частина I. Культура народів слов'янських країн Навчальний посібник Ю.М. Алексєєв, В.І. Наулко, Н.В. Руденко К.: Київський славістичний університет, 2002. - 121 с.

Мурай А.О., студентка 2 курсу, група МР-171,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Полковниченко С.О.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: alyona.murai@gmail.com

МІСЦЕ УКРАЇНИ НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Сьогодні туризм є однією з провідних та найбільш перспективних галузей світової економіки. Туристичний бізнес являє собою систему відносин, які виникають в процесі здійснення туристичної діяльності, тобто при виробництві, розподілі, обміні і споживанні туристичного продукту.

Туристичний продукт – це комплекс туристичних послуг, необхідних для задоволення потреб туриста під час його подорожі (послуги перевезення, послуги розміщення послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо) [1].

На ринку туристичних послуг споживачеві пропонується товар у вигляді конкретного туру, який включає в себе попередньо розроблений комплекс туристичних товарів і послуг, які безпосередньо необхідні при подорожі за певним маршрутом. Завдання щодо формування певного туру лежить на плечах у турфірми, вибраної споживачем [2].

Україна являє собою унікальний комплекс історичних, культурних та природних пам'яток, а також має значні рекреаційні можливості, що сформувалися завдяки географічному положенню та історичному розвитку нашої держави. Тому вона має значні та реальні перспективи розвитку туристичної галузі, завдяки чому повинна зайняти одне з достойних місць серед країн – світових туристичних лідерів [3]. На державному обліку перебуває понад 147 тисяч пам'яток археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва. Чимало пам'яток України мають загальнодержавне значення. До списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено такі об'єкти культурної спадщини, як Собор Святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра у м. Києві, ансамбль історичного центру м. Львова, пункти Геодезичної дуги Струве (Хмельницька та Одеська області), резиденція митрополитів Буковини та Далмації (м. Чернівці), дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі та України (Львівська, Івано-Франківська та Закарпатська області), та природний об'єкт – Букові праліси Карпат [4].

Проте, маючи значні туристичні можливості, туризм займає відносно невелику частку у структурі національної економіки України. Впродовж останніх років в Україні переважає виїзний туризм над в'їзним, тобто ми більше імпортуємо туристичні послуги, ніж експортуємо. Це пояснюється тим, що більшість наших громадян виїжджають на відпочинок у зарубіжні країни, де фінансують туристичну діяльність, сплачуючи кошти за відповідні послуги [4].

В Україні велика кількість туристичних фірм акцентують увагу саме на в'їзному туризмі, тобто відправляють українців відпочивати на закордонні курорти. Через це кількість людей, що від'їжджають з країни значно перевищує кількість тих, що відвідують нашу країну, це один із факторів, що має негативний вплив на формування бюджету нашої країни [2].

За даними Державної служби статистики України, протягом 2014–2017 рр. в динаміці розвитку туристичної галузі нашої держави спостерігаються спади та зростання (табл. 1). Зокрема, у 2015 р. різко скоротилась кількість іноземних туристів, які відвідали Україну (в 13,6 раз порівняно з 2014 р.). І хоча у 2017 р. спостерігалось незначне зростання, кількість іноземних туристів в Україні дуже далека від бажаної.

Таблиця 1 - Показники розвитку туристичної галузі України за 2014–2017 рр.

Показники	2014	2015	2016	2017
Кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності України	3454316	2425089	2019576	2549606
Іноземні туристи, які відвідали Україну	232311	17070	15159	35071
Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	2519390	2085273	1647390	2060974
Внутрішні туристи	702615	322746	357027	453561

Джерело: [5].

На жаль, незважаючи на те, що Україна володіє великим потенціалом для розвитку туризму, а Законом України «Про туризм» регламентовано, що держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності [1], прямий внесок даної сфери у ВВП, зайнятість і капітальні інвестиції нашої країни нижче середніх світових та європейських показників, про що свідчать дані рейтингів економічного розвитку туристичної сфери, які складаються Світовою Радою подорожей та туризму (табл.2).

Таблиця 2 - Україна в рейтингах розвитку туристичної галузі, 2017 р.

Прямий внесок у ВВП			Прямий внесок у зайнятість			Прямий внесок у капітальні інвестиції		
Ранг	Країна	Частка, %	Ранг	Країна	Частка, %	Ранг	Країна	Частка, %
84	Естонія	3,8	74	Чехія	4,4	71	Естонія	7,4
109	Болгарія	3,1	78	Естонія	4	72	Болгарія	7,4
132	Чехія	2,6	95	Угорщина	3,5	108	Угорщина	4,5
	<i>В Європі</i>	2,5	114	Болгарія	2,9		<i>В Європі</i>	4,4
140	Угорщина	2,4	148	Польща	2	122	Фінляндія	3,8
154	Білорусь	2	150	Фінляндія	2	129	Чехія	3,6
156	Польща	1,9	157	Білорусь	1,9	140	Литва	3,2
157	Фінляндія	1,9	160	Литва	1,8	146	Польща	3
162	Литва	1,8		<i>В Європі</i>	1,8	171	Білорусь	2
173	Україна	1,5	171	Україна	1,4	172	Росія	2
179	Росія	1,2	176	Росія	1,2	175	Україна	1,9

Джерело: складено на основі: [6].

Як свідчать дані табл. 2, у 2017 році за прямим внеском у ВВП Україна займала 173 місце з часткою 1,5% при середньому показникові в Європі – 2,5%, за прямим внеском у зайнятість – 171 місце з часткою 1,4% при середньому показникові в Європі – 1,8%, а за внеском у капітальні інвестиції – 175 місце з часткою 1,9% при середньому показникові в Європі – 4,4%.

У 2017 році прямий внесок туризму у ВВП України становив 1,5 млрд дол.; прямий внесок туристичної сфери у зайнятість населення України – 228,1 тис. осіб. Зайнятість в туризмі включає осіб, що працюють у готелях, туристичних агентствах, авіакомпаніях та інших пасажирських перевезеннях (за винятком приміських послуг), ресторанах, індустрії розваг, які підтримуються туристами. Погіршення зазначеного показника в Україні порівняно з попередніми роками пов'язано з політичною нестабільністю, макроекономічним спадом, військовими діями на сході держави.

Розмір вкладених капітальних інвестицій у туристичну сферу України у 2017 р. становив 0,3 млрд дол. Наведені показники свідчать про незначну роль туристичної галузі в національній економіці [6].

У рейтингу 140 країн світу за індексом конкурентоспроможності сектору подорожей та туризму, опублікованому аналітичною групою Всесвітнього економічного форуму у 2017 р., Україна займала 88 місце з індексом 3,5 (із можливих 7) [7].

Сьогодні існує низка проблем, які заважають ефективному функціонуванню туристичної галузі в Україні та суттєво відрізняють її від країн Європейського Союзу. Одним із найболочіших питань усієї туристичної галузі є те, що українські громадяни є своєрідними інвесторами зарубіжних країн. Водночас, за розрахунками фахівців, тільки у вигляді податків туризм міг би щорічно приносити у скарбницю України майже чотири мільярди доларів [8].

Можна виділити такі недоліки сфери туристичних послуг України: відсутність належних інвестицій у сферу туристичної інфраструктури; мала кількість маркетингових досліджень; відсутність сформованого бренду України; низька конкурентоспроможність туристичних продуктів і послуг; невідповідність туристичної інфраструктури європейським стандартам; обмежене державне фінансування; недостатня кількість кваліфікованих кадрів туристичної сфери; відсутність інформаційних центрів, де можна було б дізнатися про цікаві й визначні місця України; нестабільність законодавства; відсталість у науково-технічному прогресі; незадовільний стан доріг; обмежена кількість іноземних компаній на вітчизняному ринку, які б змогли надавати допомогу при виборі туристичного маршруту; відсутня стійкість розвитку цієї галузі; неефективне регулювання іноземних інвестицій; неефективне використання природних ресурсів; низький рівень надання послуг; недостатній рівень розвитку готельної мережі; нестабільний рівень сервісу [3; 4; 9].

До сильних позицій сфери туристичних послуг можна віднести: якість залізничної інфраструктури; достатня кількість банків задля обміну валют іноземними туристами; наявність відносно дешевого і доступного мобільного зв'язку; можливість витратити меншу кількість грошей, ніж іноземці витратили б у своїй країні на той самий товар; багата культурна спадщина; зручне географічне положення; сприятливий клімат; доброзичливе населення; наявність ресурсів для створення оздоровчих комплексів.

Серед шляхів вдосконалення державної політики розвитку туризму в процесі забезпечення євроінтеграційної діяльності України можна виділити наступні: стимулювання підприємств до розвитку туристичної інфраструктури; удосконалення правових засад регулювання у сфері туризму; створення нових робочих місць; розвиток сільського та екологічного туризму; забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб; створення туристичних консорціумів; створення певної системи інвестицій у сферу туризму; впровадження ефективних фінансово-економічних механізмів для стимулювання туристичної діяльності та залучення інвестицій ЄС задля розбудови найбільш відвідуваних місць; наслідування європейським стандартам; збільшення асортименту туристичних послуг; розвиток нетрадиційних видів туризму; покращення якості інформаційних послуг; збільшення кількості маркетингових досліджень; створення корпоративних турів; запровадження системи знижок; підготовка кваліфікованих фахівців; збільшення уваги до іноземних туристів; поширення реклами туристичних місць України за кордоном; співпраця з міжнародними туристичними компаніями; збільшення витрат на маркетингову політику просування; поширення інформації через онлайн-комунікації; проведення відкритих форумів серед молоді щодо пошуку нових ідей для поліпшення туристичної сфери; страхування туристів; створення іміджу країни як безпечної на стабільній державі; покращення екологічної ситуації [3; 4; 9].

Значну роль у туристичному бізнесі відіграє просування туристичного продукту до споживача. Оскільки саме споживач приносить прибуток, необхідно здійснити ряд заходів, які спрямовані привернути увагу на ту чи іншу послугу і пробудити бажання нею скористатися. До таких заходів відносяться: реклама в засобах масової інформації, реклама на телебаченні, фантазійна реклама, товарна реклама, директ-мейл, зовнішня реклама, ярмарки, виставкові центри, інтернет-реклама [2].

Отже, незважаючи на ресурсну забезпеченість та безмежні потенційні туристичні можливості, Україна сьогодні не може конкурувати з розвинутими туристичними державами на світовому та європейському ринку туристичних послуг. Для того, щоб забезпечити раціональне та ефективне використання туристичних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів України необхідно сформувати туристично-рекреаційний простір шляхом створення та забезпечення функціонування зон розвитку туризму та курортів. Також доцільно розробити, впровадити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний туристичний продукт.

Список використаних джерел

1. Про туризм. Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР, редакція від 04.11.2018, підстава – 2581-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
2. Фаринюк Н.В., Наумова М.А. Статистичний аналіз ринку туристичних послуг України. URL: jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/4860/4890
3. Степаненко Н.О. Розвиток туристичної діяльності України в умовах євроінтеграції. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2017. №10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3107
4. Давидюк Л.П., Турлюк І.В. Україна на міжнародному ринку туристичних послуг: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С.717-720.
5. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
6. Travel & Tourism Economic Impact 2018 Ukraine. URL: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/ukraine2018.pdf>
7. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017>
8. Туризм може приносити до чотирьох мільярдів доларів на рік. URL: <http://www.golos.com.ua/article/274332>
9. Полковниченко С.О. Сучасні тенденції співробітництва України та Європейського Союзу у сфері туризму. *Євроінтеграційний вектор України: спрямування соціально-економічного розвитку* [монографія кафедри економічної теорії] / за заг. ред. В.Ф.Савченка, Т.Л.Шестаковської. Чернівці: ЧНТУ, 2017. С.258-276.

Огнівенко Ю.А., студентка 5 курсу,
Група МТп-181, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Коваль П.Ф.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail:ognivenko23.96@bigmir.net

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПЕЛЕОТУРИЗМУ

На сьогоднішній день спелеотуризм є досить популярним видом відпочинку для туристів. Цей вид туризму приваблює туристів завдяки своїй підземній красоті, а саме казковими кам'яними квітками із кристалічних утворень, печерними озерами та багато інших цікавих споруд, які знаходяться тільки в печерах.

Мета дослідження полягає у вивченні та ознайомленні зі станом спелеотуризму в світі. Взагалі, спелеотуризм – це різновид спортивного туризму, зміст якого полягає в подорожах по природним підземним порожнинам (печерам) і подоланням у них різних перешкод (сифони, колодязі) з використанням різного спеціального спорядження (акваланги, карабіни, мотузки, гаки, індивідуальні страхувальні системи й ін.)[1]. Раніше спелеотуризмом не кожен міг займатися, це було вузьке коло людей, які займалися спортивним спелеотуризмом. На сьогодні цей вид туризму швидко розвивається але в силу своєї специфіки відноситься до менш масового, тому що вважається ризиковим видом туризму. Спелеотуризм вважається складним видом туризму, тому вимагає ретельної підготовки. Складність полягає в проходженні складних за рельєфом маршрутів в умовах відсутності природного світла, високої відносної вологості[2].

Печери бувають похилими, вертикальними і горизонтальними, тому для кожного виду потрібне різне оснащення, наприклад лебідкові пристрої, самохвати різних конструкцій,

система блоків й інших. Для того щоб вирішити яку печеру тобі обрати треба розглянути характеристику категорій складності печер. При цьому слід враховувати, що спелеологічні туристські маршрути, для проходження яких потрібні спеціальні технічні засоби (окрім касок та джерела світла), поділяються на 9 категорій складності: 1, 2А, 2Б, 3А, 3Б, 4 А, 4Б, 6 А, 5Б. Основними критеріями такого поділу є тривалість маршруту, кількість перешкод на маршруті та їх складність. За прийнятою методикою поділу печери, категорії складності яких позначені однією цифрою, відрізняються одна від одної, головним чином, кількісними характеристиками[4].

Найкращі місця для заняття спелеотуризмом - це гори Альпи, Анди, Гімалаї, Кавказ, Карпати, Кримські гори та ін.. Особливою популярністю користуються соляні печери Велички, які знаходяться на території Польщі. Вони добре відомі на весь світ, і велика кількість туристів постійно відвідують їх з метою дослідження та оздоровлення.

Розглянувши інформацію про спелеотуризм в світі можна виділити найкращі печери світу:

- Флінт-Мамонтова печера, що розташована на території американського штату Кентуккі, вражає своїми розмірами. Її довжина 288 км;

- 144-кілометрова Оптимістична печера в Україні, що утворилася з гіпсу. Показово, що із семи найдовших печер світу три "прописані" в Україні.

- Найглибша в світі - печера П'єр-Сен-Мартен - розташована в Піренейських горах. Пролягла вона під територіями Франції і Іспанії. Найнижча її позначка проходить на рівні 1332 м. Найпівнічніша - карстова печера, розташована за Полярним колом, в Гренландії, сформувалася ще в дольодовиковому періоді. Загальна глибина її 60 м. Найбільша на планеті підводна печерна система Велика печера, розташована в північній частині мексиканського півострова Юкатан.

- Найпротяжніші підземелля в світі під містом - в Одесі, Україна. Розвідана довжина одеських катакомб становить 2500 км. Це ціле підземне місто, де штучно прокладені тунелі з просторими залами перетинаються з природними печерними системами. Для порівняння: довжина римських катакомб 800 км, а підземного Парижа 300 км.[3].

Щодо спелеотуризму в Україні, то ми бачимо, що цей вид туризму досить перспективний для країни, тому що Україна багата на печери. Існує багато печер різного типу від невеликих до гігантських за розмірами відомі на сьогодні в Україні. Деякі печери входять до найкращих печер світу.

Спелеотуризм – вид екстремального туризму, що набуває дедалі більшої популярності серед туристів як в світі, так і в Україні. Існує велика кількість правил та застережень для бажаючих зайнятися даним видом туризму. Пройшовши по маршруту підземелля можна помилуватися красою печер, побачити підземні річки, помилуватись підземними квітами та насолодитись незвичайним світом. Перед тим як пройти маршрут турист пройде підготовку під час якої спеціалістами буде виявлено, чи зможе особа подолати обраний нею маршрут. Пошук і дослідження печер триває і нині. Найбільш цікаві зі спортивної точки зору печери мають класифіковані туристські спортивні маршрути і увійшли до Переліку класифікованих печер України. Всього в Україні на сьогодні класифіковано 157 печер від 1 до 4Б категорії трудності, що дає можливість здійснювати спелеологічні походи від I до IV категорії складності включно.

Список використаних джерел

1. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. – К.: "Палитра", 1998.
2. Бабкін А.В. «Спеціальні види туризму» Фенікс, 2008.
3. Зорин І.В., Квартальнов В.А. Енциклопедія туризма
4. www.tourlib.net

СПЕЦИФІКА АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТУРЕЧЧИНІ

В останні часи Туреччина є одним з найбільших туристичних напрямків, який користується чималою популярністю серед туристів. За даними Всесвітньої туристичної організації у 2016 році Туреччина посіла 10 місце за прибуттями [1]. Тут окрім великої кількості цікавих ресурсів чималу роль відіграє туристична анімація.

Звичайні екскурсії дуже часто супроводжуються анімацією. Так, наприклад, замість простої розповіді екскурсовода про історію Кападокії або Кремни туристичні оператори пропонують ще й політати на повітряній кулі або побачити красу Кемера, піднімаючись по канатній дорозі на гору Тахтали.

Великою популярністю тут користуються екстремальні розваги, такі як параглайдинг, рафтинг, дайвінг, джип-, квад- та багі-сафарі.

Майже всі туроператори також пропонують різноманітні яхт-тури (індивідуальні, «Гарем» або інші тематичні яхти). Зазвичай на такі тури відпочиваючі відправляються з самого ранку і цілий день проводять на яхті, яка має свою анімацію залежно від тематики. Наприклад, прогулянка по морю на піратській яхті «Барбосса», яка дуже популярна серед дітей. Аніматори розважають публіку танцями та проводять з дітьми гру, щоб знайти скарби. А завершується прогулянка пінною вечіркою.

Серед інших розваг можна згадати найбільший у Туреччині тематичний парк розваг «The Land Of Ladgens», морський парк «Sealanya», Discovery парк, дельфінарій, акваріум та дінопарк.

Проте найбільша увага в країні приділяється готельній анімації. У сучасних умовах розвитку туристичної індустрії вибагливого туриста дуже важко здивувати. Готелі, санаторії, курорти та інші місця для відпочинку ведуть дуже жорстоку конкурентну боротьбу за увагу гостя. І так як його основні потреби (проживання, харчування, безпека та пересування) вже задоволені, його необхідно зацікавлювати чимось іншим. Саме тому за майже рівних умов розміщення особлива увага звертається на анімацію.

Сюди туристи приїжджають не за пошуком пригод, а задля простого відпочинку. Саме тому готелі типу «all inclusive» забезпечують високий рівень обслуговування та задовольняють всі потреби, створюють для туристів комфорт та можливості для розваг на будь-який смак.

За даними сайту TopHotels у 2017 році було складено рейтинг 10 готелів з найкращою анімацією:

1. Rixos Sungate 5*
2. Alva Donna Exclusive Hotel & Spa 5*
3. Botanik Hotel & Resort 5*
4. Bellis Deluxe 5*
5. Akka Antedon Hotel 5*
6. Selectum Luxury Resort 5*
7. Kaya Belek 5*
8. Starlight Resort Hotel 5*
9. Haydarpasha Palace Hotel 5*
10. VONRESORT Golden Coast 5* [2].

Основними людьми, які грають дуже важливу роль у створенні психологічного клімату готелю є аніматори.

В країні діють стандартні вимоги, які висуваються до аніматорів:

1. Вік від 18 до 30 років;
2. Знання іноземних мов (як мінімум intermediate);

3. Охайний зовнішній вигляд.
4. Танцювальна, спортивна або атлетична підготовка;
5. Відсутність зайвої ваги та проблем зі здоров'ям;
6. Комунікбельність, відкритість, висока соціальна активність [3].

Менеджери анімації будують програми на основі традицій Туреччини, ставлячи перед собою мету ознайомити іноземних гостей зі звичаями, життям народу, традиціями. Яскраво відмічаються такі свята, як Свято Республіки, День спорту та молоді, Курбан Байрам та Шекер Байрам. І хоч сама країна є дуже цікавою у плані культури та традицій, анімаційні заходи завжди плануються так, щоб врахувати національні особливості усіх туристів. Саме тому на роботу часто наймають аніматорів з тих країн, туристи яких найбільше приїжджають на відпочинок.

Найбільш містку частину анімації в готелі займають театральні шоу, мюзикли та звичайно концерти і вечірки. Турецькі готелі, окрім вітчизняних зірок, дуже часто запрошують співаків та артистів з України та Росії. У середньому у пік сезону в готелі можуть виступати 5 зірок сучасної естради.

Так як Туреччина – дуже сприятлива країна для відпочинку з дітьми, то велика увага приділяється і дитячій анімації. Організуються міні-клуби для дітей, дискотеки, шоу тощо. Навіть коли гості тільки заходять в готель, до дитини одразу підходить аніматор та починає її розважати, даки батьки реєструються.

Отже, підсумовуючи можна сказати, що особливістю туристичної анімації в Туреччині є значна увага, яка звертається на готельну анімацію. Щоб звичайний «all inclusive» не перетворився просто у лінивий відпочинок, необхідно правильно організувати програму розважальних заходів та ретельно підбирати персонал. Відпочинок має запам'ятися, як свято, а гості повинні хотіти ще не раз повернутися.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація ВТО [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://publications.unwto.org/publication/compendium-tourism-statistics-data-2012-2016-2018-edition>
2. Каталог та рейтинг готелів світу TopHotels [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tophotels.ru/ranksandawards/entertainment/82>
3. Сайт освітньої компанії «Pro Study International» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://prostudy.org/rabota-animatorom-turkey.html>

Шкраб В.С., студент 4 курсу,
група ЛС-151, факультету ННІ Бізнесу природокористуванню і туризму
Науковий керівник: **Коваль П.Ф.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: vlad1998shkrab@gmail.com

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ У НІМЕЧЧИНІ. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ ТА ГОЛОВНІ АСПЕКТИ

Сільський туризм у Німеччині має давні традиції, хоча агротуристична діяльність у теперішній її формі почала активно розвиватися в 70-х роках ХХ ст. за підтримки урядових програм та після 1990 р., коли більшість фінансових засобів Європейського Союзу було скеровано на розвиток сільських територій країни.

Відомо, що 90-ті роки ХХ ст. характеризуються збільшенням організаційної активності, а також появою нових різноманітних форм сільського туризму.

У 1991 р. утворюється одна з найвідоміших організацій — Асоціація "Відпочинок на фермі", яка розпочала активно пропагувати сільський туризм, зокрема у Баварії. Її основним завданням є опрацювання привабливих відпочинкових пропозицій і розповсюдження їх на туристичному ринку, а також проведення навчань, професійних стажувань для своїх членів та

обслуговування туристичного руху. Впродовж тривалої діяльності на туристичному ринку товариство прагне поширити у суспільстві популярність відпочинку в сільських господарствах, а також забезпечити цій формі відпочинку кращу допомогу через підтримку політиків, наукових інститутів та громадських організацій.

Клієнтами послуг сільського туризму у Німеччині зазвичай є вітчизняні туристи віком 30-49 років, сім'ї, які відпочивають з дітьми. Наукові дослідження показали, що із загальної сукупності відпочиваючих у агротуристичних господарствах кожний третій надає перевагу відпочинку у сільській місцевості.

Споживачі сільського туризму почали вимагати більше комфорту і професійного туристичного продукту, тобто надання туристичних послуг у різноманітних формах — від відпочинку у традиційних фермерських господарствах, які стилізовані під старовину, до проведення вільного часу в сучасних технічно облаштованих нових будинках.

У сільській місцевості Німеччини функціонує п'ять видів об'єктів розміщення, які надають туристичні послуги, а саме:

- модель А — кімнати для винаймання (Vermieten von Zimmern), де власник селянського господарства виконує обов'язки орендаря;
- модель В — гостьові кімнати (Gästerzimmer mit Einrichtungen für Gäste), де власник селянського господарства може надавати послуги з харчування;
- модель С — "відпустка у селянському господарстві" (Urlaub auf dem Bauernhof) з оплатою харчування (ця модель відповідає поняттю "агротуризм");
- модель D — "гість у селянському господарстві" (Gäste auf dem Bauernhof), коли господар пропонує лише спеціальні послуги і, співпрацюючи з іншими суб'єктами ринку, створює туристичний продукт;
- модель Е — "послуги для гостей у селянському господарстві" (Dienstleistungen für Gäste auf dem Bauernhof).

Наведені моделі сільського туризму засвідчують на еластичність селянських господарств у цій сфері. У період інтенсивного туристичного руху ці господарства можуть бути вигідним доповненням інших форм туристичної пропозиції, завдяки чому агротуризм сприймається більше як додаткова чи альтернативна, ніж конкурентна діяльність.

Сільський туризм у Німеччині характеризується високим рівнем якості, широким спектром послуг та професійною системою популяризації й дистрибуції. Німецькі аграрні спілки за підтримки Міністерства харчової промисловості, сільського і лісового господарства виробили принципи надання знаку якості селянським господарствам, що приймають туристів. Оцінка якості зазвичай здійснюється за визначеними критеріями безпеки у домі й господарстві, загального враження про господарство, категорії околиці для відпочинку, власного відпочинково-рекреаційного і спортивного спорядження, умов розміщення і харчування та санітарно-гігієнічного стану приміщень.

У Німеччині взагалі не існує закону чи законодавчого документу про сільський туризм; ця діяльність є достатньо визначеною і сформованою й не спричинює суперечливих запитань. Законодавчі акти у сфері сільського туризму зосереджені лише на деяких аспектах регулювання діяльності цього типу (підприємницька чи підсобне господарство), регулюванні забудови, харчової та гігієнічної безпеки тощо.

Наприклад, селяни не мають права продавати молоко туристам — це дозволено лише в альпійських регіонах, де природа вважається чистою і цей продукт є відповідно безпечним.

Розмежування двох видів діяльності у сфері сільського туризму (підсобної та підприємницької) зумовили підхід до оподаткування. При наданні до 8 місць для розміщення діяльність селянського господарства вважають підсобною, а більше 8 місць — підприємницькою. Як визначили експерти зі сільського туризму, в Німеччині приблизно половина селян займаються прийманням туристів як невеликим підсобним бізнесом і мають з цього додаткові грошові надходження; для іншої частини господарів це справжня комерційна діяльність.

Сільський туризм у Німеччині є одним з еталонних прикладів серед інших європейських країн. Це підтверджується тим, що Німеччина у сфері сільського туризму надає привабливі відпочинкові пропозиції у сільській місцевості і розповсюджує їх на ринку туристичних послуг, проведення навчань та професійних стажувань для членів туристичних організацій, поширює у суспільстві популярність відпочинку у сільських господарствах та сільських місцевостях в цілому. Ще багато особливостей та аспектів сільського туризму у Німеччині показують цю країну на ринку туристичних послуг, як країну як має добре розвинену туристичну мережу у сільській місцевості та надає послуги у сільському туризмі на відмінному рівні як і інші країни Європи.

Список використаних джерел

[1] Кудла Н. Роль органів місцевого самоврядування у розвитку агротуристичного руху / Н. Кудла // Економіка АПК. -2006. — №2.- С. 34.

[2] Васильєв В.П. Світовий досвід організації сільського туризму: метод. посіб. / В.П. Васильєв, П.А. Горішевський, Ю.В. Зінько та ін.- О. :- 2009. Вин. 1.- С.26.

Хапіліна К.О., студентка 5го курсу, група ЕО-18м-1
Науковий керівник – **Гільорме Т.В.**, к.е.н., доцент
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)
e-mail: karishahapilina@gmail.com

СИСТЕМА МАРКЕТИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Одним із важливих напрямків розвитку суспільства є туристичний бізнес. Туризм є однією з найбільших і динамічних галузей економіки. Високі темпи його розвитку, великі обсяги валютних надходжень активно впливають на різні сектори економіки, що сприяє формуванню власної туристської індустрії. Туризм за доходами, зайнятістю населення й іншими показниками займає перше місце у світовій економіці. Формування цієї перспективної галузі в Україні тільки набирає оберти.

Незважаючи на військові дії, кількість туристів та кількість доходів від туристичної діяльності в Україні щорічно зростає, про що свідчать статистичні дані Державної служби статистики України [1]. Так, в Україні кількість туристів у 2017 році порівняно з 2016 зросла на 10,1%, що складає близько 256 тис. осіб. У 2017 році дохід від надання туристичних послуг склав на 46% більше ніж у 2016 році, та складав близько 18,5 млрд гривень. Найбільший дохід від надання туристичних послуг зареєстрований у місті Києві (17,3 млрд грн), Івано-Франківській області (271 млн грн), Львівській області (380 млн грн) та Одеській області (151 млн грн).

Стрімкий розвиток ринку туристичних послуг, характерними рисами якого сьогодні є динамічна зміна туристського попиту і пропозиції, призвели до різкого зростання ролі маркетингу в управлінні організаціями індустрії туризму. Маркетинг туристичних послуг можна визначити як комплекс заходів, пов'язаних із визначенням і розроблення туристичного продукту, а також його просуванням відповідно до психологічних та соціальних факторів, які необхідно враховувати для задоволення потреб індивідуумів і груп людей у відпочинку, розвагах за допомогою надання їм житла, транспортних засобів, харчування, організації дозвілля тощо. Маркетинг у галузі туризму є системою вивчення туристичного ринку, всебічного впливу на покупця, його запити з метою надання максимальної якості туристичному продукту і одержання прибутку туристичною фірмою.

Головною особливістю, на яку необхідно звертати увагу при виборі певної маркетингової стратегії є специфіка створення та споживання туристичного продукту. Туристський продукт у реальному виконанні представляє собою певний набір властивостей, що дозволяють реалізувати задум: задовольнити якусь потребу клієнта. Повертаючись до головної різниці маркетингу в туризмі від інших сфер насамперед варто визначити: який

характер матиме туристичний продукт, що створюється; які потреби в його товарах та послугах і яким чином вони задовольняються; чим є туристичний продукт та з яких саме елементів він складається; як формуються канали маркетингової стратегії просування та продажу туристичних продуктів.

Проблемна ситуація полягає в тому, що більшість туристичних підприємств України або взагалі не використовують маркетингові технології у своїй діяльності, або застосовують їх тільки в частині просування свого продукту, що нерідко призводить до неповної відповідності пропонованих послуг вимогам споживачів. Причини даного становища у складній соціально-економічній та політичній ситуації в державі, у недостатньому приділенні уваги механізмам стимулювання туристичної індустрії, відсутності ефективної стратегії розвитку цієї галузі. Наслідком цього є відносно низька конкурентоспроможність українського туристичного бізнесу в порівнянні з країнами розвинутого туризму. Ситуація, котра склалася в туристичній сфері, вимагає активного пошуку засобів подолання кризових явищ, створення ефективної системи маркетингу та інтенсифікації виробництва туристичного продукту із забезпеченням необхідної його якості.

Для вирішення цих проблем необхідно дотримуватись наступних правил при розробці ефективної стратегії маркетингу: врахування комплексу чинників, що впливають на вибір стратегії фірми; дотримання принципу поєднання інтересів фірми й потреб покупців; обрана стратегія туристичного підприємства повинна поєднувати інтереси внутрішніх підрозділів та функціональних служб фірми; маркетингова стратегія, має відповідати принципу гнучкості й адаптивності до змін внутрішнього та зовнішнього середовища маркетингу; реалізація маркетингової стратегії повинна бути пов'язана з дотриманням принципу багатоваріантності маркетингових програм і стратегічних планів; дотримання взаємозв'язку стратегічних та тактичних рішень підприємства у сфері маркетингової діяльності; дотримання послідовності етапів маркетингового стратегічного планування за аналогією до "колеса якості" під час розроблення елементів "колеса" маркетингового планування підприємницької діяльності туристичної компанії; необхідно пам'ятати про виняткову роль стратегічного планування в процесі управління маркетингом [2, 76]. За умови застосування вищевказаних правил підприємство зможе отримати бажаний результат та бути конкурентоспроможним на ринку туристичних послуг.

Отже, туристична індустрія України потребує вдосконалення маркетингових технологій, їх адаптації українським можливостям і особливостям умов туризму, адже сучасний маркетинг підприємства туристичної сфери означає більше, ніж просто розробка якісних послуг, встановлення на них привабливої ціни та наближення до них споживачів цільового ринку, бо туристична фірма повинна мати безперервний комунікаційний зв'язок з існуючими й потенційними клієнтами. Використовуючи маркетингове планування, багато туристичних компаній уникають помилок та непередбачених обставин при виході на новий туристичний ринок та досягають гармонізації попиту і пропозиції, їх прогнозування для забезпечення стійкості і стабільного розвитку туристичного підприємства.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Карягін Ю.О. Маркетинг турпродукту / Підручник/ Тимошенко З.І., Демура Т.О., Мунін Г.Б. – К: Кондор, 2009. – 394 с.

Алексієнко О.Г., студент 2 курсу магістратури,
група ЗМУПп - 171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: Борисенко Л.І., старший викладач
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: a.alekseenko@vts.callit.cc

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МЕНЕДЖЕРА ДЛЯ ПОДАЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ

У процесі діяльності працівників організації нерідко виникають різного роду суперечки та протиріччя, які передусім зумовлені зіткненням ідей, життєвих позицій, цілей, думок та особистого досвіду. Такого роду суперечності нерідко переростають у конфлікти.

Будь-яке підприємство, де здійснюються різні види діяльності, не може уникнути проблеми улагоджування конфліктів. Зазвичай конфлікт у соціально-трудої сфері сприймається як ненормальне явище: збій у роботі, перешкода для реалізації стратегічних цілей. Негативне сприйняття цілком обґрунтоване, тому що будь-який конфлікт несе в собі заряд величезної руйнівної сили: порушується процес нормального функціонування підприємства, руйнуються стосунки між людьми, нерідко завдання розв'язання конфлікту супроводжується звільненням частини співробітників. Однак, відсутність конфліктів слід вважати свідченням застою, стагнації. Адже конфлікти не тільки можливі, а й навіть бажані. Вони допомагають виявити різні погляди, нові проблеми та альтернативи вирішення їх, одержати додаткову інформацію [1, с. 21].

Персонал організації є важливою складовою існування будь-якого підприємства, установи. Без персоналу, який виконує свої функції та завдання, неможливо у'явити роботу державних установ, приватних підприємств. Саме персонал є тим «скелетом» на якому тримається існування всіх сучасних підприємств, установ, організації. Як зазначав відомий японський менеджер Коноске Мацусіта щодо ролі персоналу: «Ціна будь-якого підприємства дорівнює ціні його людського чинника» [2, с. 389].

Конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення, сутичка) – зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями [3].

Конфлікт – це протиріччя, що виникає між людьми, колективами в процесі їхньої спільної діяльності через непорозуміння або протилежність інтересів, відсутність згоди між двома та більше сторонами. Конфлікт – це протиріччя, що виникає між людьми, колективами в процесі їхньої спільної діяльності через непорозуміння або протилежність інтересів, відсутність згоди між двома та більше сторонами. Кожна сторона робить усе, щоб була прийнята її точка зору або ціль, і заважає іншій стороні робити те ж саме [1, с. 11].

Конфлікт – це відкрите протистояння як наслідок взаємовиключних інтересів і позицій [4, с.38].

Під соціально-трудоим конфліктом зазвичай розуміють різновид конфлікту соціального, стадію максимального розвитку суперечностей між соціальними суб'єктами економічних і трудових відносин, поведінку (соціальних, соціально-професійних, соціально-демографічних, функціонал-льних та інших груп працівників) безпосередньо в сфері трудової діяльності або пов'язаних із нею сферах (розподілу, обміну, споживання тощо) [5, с. 370].

Конфлікти в організаціях необхідно вирішувати. На сучасний час в науці вироблена значна кількість шляхів та стратегій подолання конфлікту між персоналом. Дослідники їх

умовно поділяють на структурні та міжособистісні методи. Щодо шляхів, то виділяють декілька шляхів подолання конфлікту, які полягають урегулюванні, затуванні, переростанні та усуненні.

Оскільки конфлікт носить крім позитивного також негативний характер, завданням керівників або спеціалістів-менеджерів є докладання зусиль щодо його якнайскорішого подолання. Успішність розв'язання конфлікту залежить від пошуку спільних цілей та інтересів, зниження негативних емоцій опонента, об'єктивного обговорення проблеми, вибору оптимальної стратегії розв'язання конфлікту, а також організаційних, правових, психологічних, культурних чинників. Безпосереднє розв'язання конфлікту передбачає аналіз і оцінку ситуації, вибір засобу, формування плану дій, його реалізацію та оцінку ефективності.

Існують наступні шляхи вирішення конфлікту:

- урегулювання конфлікту – відрізняється від вирішення тим, що в усуненні протиріч між конфліктантами бере участь третя сторона;

- затування конфлікту – тимчасове припинення протидії при збереженні напруги та протиріччя, за якого конфлікт набуває прихованої форми. Воно відбувається внаслідок втрати мотиву до боротьби, зниження значущості цілі, переорієнтації мотивації конфліктантів, виснаження ресурсів;

- переростання в інший конфлікт – настає, коли у відносинах сторін виникає нове, більш значуще протиріччя;

- усунення конфлікту – полягає у ліквідації його структурних елементів за допомогою припинення на тривалий час взаємодії опонентів, усунення об'єкта конфлікту, подолання дефіциту об'єкта конфлікту, вилучення з конфліктної ситуації одного з конфліктантів [6, с. 312].

Методи, за допомогою яких управляють конфліктними ситуаціями, умовно поділяють на:

1. Структурні, до яких відносяться:

- роз'яснення працівникам і підрозділам вимог до роботи (повноважень і відповідальності, очікуваних результатів, процедур і правил);

- координація й інтеграція дій конфліктуючих сторін;

- формування комплексних цілей, що дозволяють об'єднати та скоординувати цілі учасників конфлікту;

- зміна системи винагороди.

2. Міжособистісні, до яких відносяться:

- примушення, для якого характерний високий ступінь уваги до своїх інтересів і низький – до інтересів інших (можливо тільки при явній владній перевазі однієї зі сторін);

- вирішення проблеми, що характеризується великою увагою як до своїх інтересів, так і до інтересів іншої сторони, припускає обмін думками і пошук рішень, які задовольняють усіх, (найбільш продуктивний, тому що закінчується виграшем обох сторін і їхнім переходом до порозуміння і співробітництва);

- відхилення, яке відрізняється низьким ступенем уваги як до своїх інтересів, так і до інтересів іншої сторони, який припускає відхід від обговорення проблеми (найменш продуктивний, тому що не вирішує проблеми, що спричинила конфлікт);

- згладжування, що ґрунтується на високому ступені уваги до інтересів іншої сторони і на низькому – до власних інтересів (відмовлення від вирішення проблеми, блокування розвитку «тихим виром» і, отже, «програш» обох сторін);

- компроміс, тобто пошуки вирішення проблеми взаємними поступками (установлення компромісу на ранніх стадіях конфлікту не вирішує дійсних проблем і може бути неконструктивним) [7, с. 61].

Менеджер грає важливу роль у попередженні то подоланні конфліктів в організації, адже його обов'язками є досягнення кращої взаємодії між працівниками, що передбачає усунення таких перешкод всередині колективу, як стрес та конфлікти. Він повинен уважно ставитися до

потреб підлеглих і по можливості реалізовувати їх у рамках роботи в організації. Для того, щоб зменшити ймовірність утворення конфлікту через незадоволення роботою, слід використовувати правильні важелі стимулювання [8, с. 166].

Важливим у запобіганні виникнення конфліктів в організації є створення зворотного зв'язку, який може бути виражений на підприємстві в різних формах, в залежності від характеру організації і переваг персоналу. Цей зв'язок може здійснюватися в таких формах:

- У вигляді неформального спілкування з керівником лідера робочої групи або групи в цілому;
- Здійснюватися через спеціальний підрозділ організації, який буде проводити заходи і збори, присвячені конкретному конфліктному питанню;
- У вигляді «ящика ідей і побажань» - ящик, куди співробітники можуть помістити бланки зі своїми побажаннями або скаргами;
- Використання стилю лідерства, що відповідає вимогам конкретної ситуації;
- Використання ролі наставника щодо ваших підлеглих, участь у розвитку їхніх здібностей та обговорення з ними складних та спірних питань.

Успішне вирішення трудових конфліктів вимагає у керівництва володіння сукупністю засобів, форм і методів вирішення, уміння поєднувати їх різновиди відповідно до реальних умов.

Отже, суспільне життя не може існувати без зіткнення ідей, життєвих позицій, цілей, як окремих людей, так і малих та великих колективів. Постійно виникають розбіжності думок і різного роду суперечності, що нерідко переростають у конфлікти.

Вирішення соціально-трудова конфліктів являє собою спільну діяльність його учасників, зокрема для менеджера організації і спрямована на припинення протидії і подання проблеми, які привели до зіткнення сторін. Дана діяльність передбачає активність обох сторін щодо перетворення умов, в яких вони взаємодіють, з усунення причин конфлікту та втручання менеджера для якомога кращого пошуку альтернатив подолання конфліктної ситуації. Для вирішення конфлікту необхідна зміна самих опонентів (чи хоча б одного з них), їх позицій, які вони відстоювали в конфлікті.

Список використаних джерел

1. Скібіцька Л. І. Конфліктологія. Навчальний посібник. / Л. І. Скібіцька – Київ.: Центр учбової літератури, 2007. - 384 с.
2. Скібіцька Л.І. Менеджмент. Навчальний посібник. / Л.І. Скібіцька, О.М. Скібіцький. – К.: Центр учбової літератури, 2007. - 416 с.
3. Конфлікт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Конфлікт>
4. Пірен М. І. Конфліктологія: Підручник. / М. І. Пірен. – К.: МАУП, 2003. — 360 с.
5. Лукашевич М.П. Соціологія праці: Підручник./ М. П. Лукашевич. – К.: Либідь, 2004.– 440с.
6. Городяненко В.Г. Соціологія: підручник / За ред. В.Г. Городяненка. – Видавництво: К.: ВЦ "Академія" Рік видання: 2008. – 544 с.
7. Никифоренко В.Г. Управління персоналом: Навчальний посібник. 2-ге видання, виправлене та доповнене. / В.Г. Никифоренко. – Одеса: Атлант, 2013 р. – 275 с.
8. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини : Підруч. / О. А. Грішнова - 3-є вид., виправл. і доповн. - К. : Знання, 2007. - 559 с.

Акуленко Д.І., Безсмертний М.О., студенти 2 курсу магістратури,
група МУПп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: Ільєнко Р.В., к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: dimasakulenko@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Розвиток вітчизняної економіки на даному етапі характеризується зміною вимог до персоналу підприємств, який є важливим фактором його успішної діяльності. На підприємствах спостерігається невирішеність багатьох проблем щодо управління персоналом, що стає головною перешкодою при формуванні ефективної системи їх розвитку, що потребує ретельного підбору методів та прийомів. Методологія управління розвитком персоналом, як невід'ємної частини управління підприємством представлені у багатьох працях таких вчених, як Базалійська Н., Белецкий М., Веснин, В., Дейнека, А., Еремина И., Кузин Б., Холодницька А.

Розвиток персоналу – це вдосконалення та оволодіння якісними, професійними особливостями, знаннями та вміннями у результаті безперервного навчання та саморозвитку працівника на підприємстві. Розвиток персоналу базується на поєднанні інтелектуальних, особистісних, моральних та психофізіологічних якостей, поєднання яких забезпечує результативність підприємства та працівника [1].

Управління розвитком персоналу сприяє ефективному використанню трудового потенціалу особистості, підвищенню її соціальної та професійної мобільності, відіграє значну роль у підготовці працівників для здійснення структурної й технологічної перебудови галузей економіки країни. Це позитивно впливає на збільшення обсягів та оновлення номенклатури випуску продукції чи надання послуг, забезпечує покращання результатів фінансової діяльності.

Об'єктами системи розвитку персоналу на підприємстві є професійно-кваліфікаційні, ділові та особисті характеристики працівників, що є важливими для підприємства. Предметом – система знань, яка пов'язана із цілеспрямованим впливом на розвиток персоналу.

Управління розвитком персоналу має такі складові: підвищення кваліфікації, навчання персоналу, організаційний та професійний розвиток, коучинг та наставництво, планування кар'єри та супроводження процесу змін (див. рис. 1).

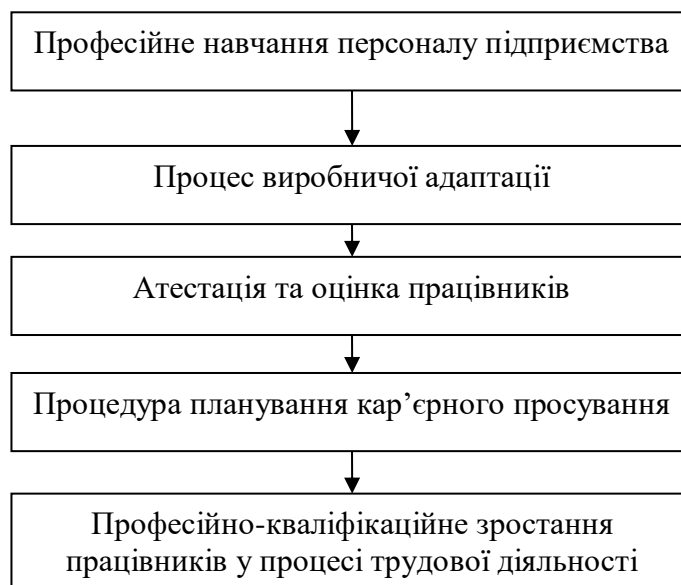

Рисунок 1 – Складові розвитку персоналу на підприємстві [2]

З даного рисунку, спостерігаємо необхідні процедури, які повинен пройти кожний працівник підприємства для майбутнього освоєння нових професійних обов'язків, що допоможуть підвищити рівень власних знань та показники ефективності підприємства в цілому.

Розглянемо актуальні методи професійного розвитку персоналу в галузі управління персоналом на підприємствах України. У таблиці 1 узагальнено порівняльну характеристику методів розвитку персоналу із Великобританією, адже у цій країні спостерігається більший прояв уваги до розвитку власних співробітників.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика методів управління розвитком працівників України та Великобританії

Метод розвитку персоналу	Частка використання підприємствами України, %	Частка використання підприємствами Великобританії, %
Навчання на робочому місці	93	51
Курси підвищення кваліфікації	97	78
Проведення тренінгів	73	90
Система ротації	94	71
Використання наставництва	97	72
Інноваційні методи (коучинг, e-learning, teambulding)	54	99
Застосування аудіо та відео матеріалів	73	81
Внутрішні методи обміну знаннями	84	52

Джерело: складено автором за даними [8]

На підприємствах Великобританії переважає частка використання більш інноваційних методів, а саме: використання коучингу, проведення різноманітних тренінгів, застосування аудіо та відео матеріалів та інших. Щодо українських підприємств, то тут прослідковується застосування більш застарілих методів: навчання на робочому місці, курси підвищення кваліфікації, використання наставництва, внутрішні методи обміну тощо. Можемо зробити висновок, що українським підприємствам для підвищення рівня ефективності менеджменту персоналу слід звернути увагу на розвиток часу та методів навчання персоналу.

Тому пропонуємо для удосконалення організації управління розвитком персоналу на підприємстві використати наступні рекомендації:

1. Запровадити модульне навчання, під час якого потрібний матеріал поділяється на самостійні модулі будь-якої системи знань. Модулі відрізняються цілями, методами та завданнями, які освоюються в кожному модулі. Переваги цього методу в гнучкості, тобто в можливості змінювати модулі в залежності від запиту працівників [5].

2. Використання коучингу (це система реалізації спільного соціального, особистісного та творчого потенціалу працівників, які є учасниками процесу розвитку з метою отримання максимально ефективного результату) [4].

3. Навчання за методом «Shadowing» (від англ. - «тінь»). Цей метод передбачає, що підлеглий стає «тіню» спеціаліста з досвідом, постійно знаходиться поруч з ним на роботі протягом декількох днів. Дане навчання використовується для профорієнтації, первинної адаптації, підвищення інтеграції підрозділів, обмін досвідом та навчання фахівців кадрового резерву.

4. Навчання за методом «Secondment». Це навчання персоналу, яке проводиться за допомогою переведення працівника на інше місце роботи (до іншого підприємства або іншого

відділу / підрозділу) на час, який потрібен йому для оволодіння додатковими новими навичками та знаннями, а потім відбувається його повернення назад на своє робоче місце [7].

5. Навчання за методом «Buddying». В основі цього методу лежить надання один одного інформації та зворотного зв'язку. Метод використовується в процесі адаптації працівника, як нової людини, так і вже працюючої, але змінив позицію на підприємстві.

6. Навчання дією «Actionlearning». Основою в цьому методі є група працівників, кожен з яких вирішує поставлене перед ним реальне завдання (а не штучні ситуації та вправи), тобто аналізують ситуацію і постановку цілей, продумують кроки реальних дій [4].

Таким чином, від правильного вибору методу розвитку персоналу на підприємстві та підвищення їх кваліфікації дозволить керівництву підвищити його ефективність та поліпшить показники продуктивності, що призведе до підвищення прибутку.

Висновки. Керівники підприємств стурбовані пошуком нових шляхів для підвищення рівня управління розвитком персоналу. Ротація кадрів, скорочення персоналу та інвестиції в нього стали основними методами для підвищення ефективності працівників, але якщо до системи розвитку персоналу впровадити інноваційні технології це призведе до зовсім нових результатів діяльності.

Список використаних джерел

1. Базалійська Н.П., Пилипчук У.О. Управління розвитком персоналу як функціональна підсистема системи управління персоналом / Н.П.Базалійська, У.О.Пилипчук // Молодий вчений. - 2015. - № 6(1). - С. 73-75. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6%281%29__19
2. Белецкий М. Менеджмент. Деловая карьера / М. Белецкий. – Мн.: Вища школа, 2011. – 302 с.
3. Веснин, В.Р. Управление персоналом. Теория и практика [Текст] : Учебник. / В.Р. Веснин. - М.: Проспект, 2015. - 432 с.
4. Дауни, Майлз. Эффективный коучинг: Уроки коуча коучей. М.: Хорошая Книга, 2012 – 288 с.
5. Дейнека, А. В. Современные тенденции в управлении персоналом / А. В. Дейнека, Б. М. Жуков. – М.: Академия Естествознания, 2014. – 266 с.
6. Еремина И.Ю., Ячник Д.В. Стратегическое управление развитием персонала организации как инструмент достижения производственных целей // Труды РГУ нефти и газа имени И.М. Губкина. Экономика и менеджмент в отраслях ТЭК. – 2014. – № 4 (265). – С. 188–198.
7. Кузин Б., Юрьев В., Шахдинаров Г. Методы и модели управления фирмы. — СПб.: Питер, 2012. – 364 с.
8. Trainings.ru – портал об обучении и развитии персонала. Методы обучения и развития персонала, применяемые в Великобритании COPYRIGHT 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trainings.ru/library/articles/?id=6299>.

Афіміна Є.М., студентка 5 курсу,
група ЕО-18м-1, економічний факультет
Науковий керівник: **Гільорме Т.В.**, к.е.н., доцент
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)
e-mail: lisa.afimina@gmail.com

ЗАРОБІТНА ПЛАТА ТА ІНШІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

На сьогодні, працівникам необхідно більше, ніж заробітна плата – їм потрібні додаткові переваги для того, щоб збагатити життя, підвищити їх значимість на робочому місці і бути цінними для організації.

Трудові відносини – це не тільки статистична інтерпретація договору між працівником і роботодавцем. Це також сума зв'язків між навичками, здібностями, цінностями та можливостями на роботі. Під час роботи роль співробітника в організації зростає в розрізі значимості та різноманітності. Для робітників трудові відносини стали способом жити, саморозвиватися і отримувати визнання.

В сучасних умовах роботодавці розуміють, що для того, щоб вмотивувати та заручитися відданістю співробітників однієї заробітної плати вже замало. Мова йде про переваги у фінансовому вираженні, але також про безпеку на роботі, забезпечення прав та обов'язків. Ці переваги необхідні для забезпечення задоволеності роботою.

Трудові відносини – це термін, що використовується для визначення процесу між роботодавцем і робітником, керівництвом та профсоюзами для прийняття управлінських рішень. Ці рішення стосуються заробітної плати, умовам праці, часам роботи і безпеки на робочому місці тощо. Саме тому тема управління людськими ресурсами є однією з найважливіших в сучасному менеджменті.

Відомо, що заробітна плата та інші економічні переваги для співробітників представляють не тільки їх поточні доходи, а й потенціал економічного зростання і здатність жити комфортно протягом активного життя і після виходу на пенсію. Заробітна плата вважається важливою економічною змінною для конкурентоспроможності. Світові економічні кризи показали, що роль заробітної плати в підтримці попиту в умовах застійного зростання і низької інфляції дуже важлива і потребує особливої уваги з боку правління, уряду і співробітників через своїх представників.

Заробітна плата і додаткові виплати, отримані працівниками за їх роботу, є компенсацію або «ціною, яка виплачується роботодавцями за їхні послуги для працівників». З цієї точки зору питання заробітної плати вимагає певної аналітичної основи, оскільки робота не може бути відділена від людини і рівень оплати і економічні вигоди співробітників позитивно пов'язані з задоволеністю співробітників на роботі.

Заробітна плата розглядається як найбільш важливе і складне запитання колективних переговорів. У трудових відносинах процес колективних переговорів має кілька наслідків на окремих рівнях, оскільки під час нього роботодавці виступають: по-перше, як детермінант виробничих і трудових витрат серед роботодавців на ринку конкуренції, по-друге, як розподіл доданої вартості між роботодавцями і працівниками, по-третє, для співробітників, як ключовий фактор їх доходів і стійкості на динамічному ринку праці, що виражає солідарність через «рівні заробітної плати», які застосовуються до різних груп працівників на певному рівні переговорів.

Сторони можуть вести переговори про спільний пакет заробітної плати та допомог в односторонньому порядку або колективно, але відображаючи мету трудового договору: працівникам необхідно оплачувати їх роботу, а роботодавці повинні отримувати якісні послуги.

Крім того, переговори відображають інтерес всіх залучених сторін: керівників, співробітників через своїх представників і уряд.

Спираючись на ряд заходів внутрішньо-організаційної політики керівники підприємств мають змогу знайти баланс між забезпеченням прав і підвищенням конкурентоспроможності в своїй організації, а також зробити їх співробітників більш продуктивними, що є ключовим пріоритетом. Важливі аспекти стосуються умов оплати праці, колективних переговорів, репрезентативності співробітників, потреб в області безпеки і охорони, робочого часу і контрактів. Все це впливає на політику і гнучкість ринку праці. Співробітники знаходять задоволення в тому, що вони можуть виконувати завдання адекватно і більш охоче виконують кращу роботу, збільшуючи участь на робочому місці і стаючи конкурентоспроможними.

Вважаючи на все вищесказане стає зрозумілим, що відділ людських ресурсів працює зовсім не так, як це було всього десять років тому. Мінливий ринок праці, нормативні вимоги і проблеми їх дотримання змусили менеджерів по персоналу стати кмітливими партнерами в стратегічному розвитку бізнесу. Власники бізнесу повинні розуміти сучасні проблеми, з якими стикаються менеджери з управління персоналом, щоб вони могли зрозуміти, як найефективніше використовувати цей цінний ресурс.

В розрізі даної теми ми виокремили декілька проблем, які зустрічаються найчастіше при управлінні людськими ресурсами.

По-перше, багато талановитих людей вирішили залишити традиційну «робочу силу» в обмін на позаштатну роботу в своїй галузі знань. Це дає їм бажану гнучкість в їх способі життя і є відмінною точкою продажу для потенційних клієнтів, тому що накладні витрати менші, ніж коли вони були співробітником за контрактом. Хоча це відмінна система для таланту, робота зв цій системі є проблемою для менеджерів з персоналу. Якщо талановитий працівник більше не доступний для внутрішньої позиції, керівники кадрових ресурсів повинні знайти способи створення довгострокових контрактів або пошуку/розробки інших відповідних талантів.

По-друге, відділу з персоналу часто доручається навчання і розвиток співробітників. Це означає, що коли відбувається оновлення компанії, що включає в себе технологічні перебудови, HR-відділ повинен підготуватися до навчання людей. У деяких випадках це означає координацію з розробниками програм для легшої адаптації співробітників. В інших випадках відділ кадрових ресурсів повинен допомогти розробити програму і допомогти у внутрішніх програмах навчання.

По-третє, дотримання нормативних питань є основним обов'язком менеджерів з кадрів. Хоча цей службовий обов'язок не змінювався з роками, але те, що він охоплює, постійно розвивається. Це означає, що менеджери по персоналу повинні бути обізнаними про ці зміни. Складне законодавство, яке впливає на кадрову функцію, є складним завданням для деяких компаній. Це вимагає, щоб HR-відділ постійно підтримував свою кваліфікацію та знання нових проблем, пов'язаних із дотриманням законодавства. Це включає окрім змін в законодавстві стосовно податкових ставок, методів розрахунку податкових соціальних пільг, зміни пільгових категорій тощо, також і постійні розробки законів про дискримінацію, сексуальні домагання та недоторканність медичної інформації. Якщо менеджер з управління персоналом не дотримується нових правил і законів, компанія та відповідальні особи піддаються судовим позовам, на них покладаються штрафи та інші адміністративні та кримінальні покарання.

По-четверте, знайти і зберегти талановитого співробітника складно, особливо для малих підприємств, у яких немає ресурсів для надання величезних пакетів компенсацій та пільг. Це означає, що менеджери по роботі з персоналом завжди прагнуть знайти талановитих, лояльних перспективних для компанії людей. Для менеджерів з персоналу важливо шукати талант як за межами (на «ярмарках вакансій», біржа труда або пошук через онлайн-ресурси), так і всередині. Менеджери по персоналу повинні не тільки розвивати ці відносини, але і навчати внутрішніх співробітників, які підходять для розвитку та просування.

По-п'яте, одним з найважливіших питань є багатоплановість, різноманітність серед працівників. Власники бізнесу знають, що диверсифікована робоча сила, яка працює разом у гармонії, збудує більш сильні команди, дасть кращі ідеї та забезпечить більше задоволення клієнтів. Однак без гармонії ця різноманітна робоча сила має низький моральний дух і, отже, низьку продуктивність. Це не тільки проблема корпоративної культури та продуктивності. Різноманіття з точки зору гендерного, расового або релігійного питання є серйозною юридичною відповідальністю, якщо співробітники або клієнти в будь-який спосіб піддаються переслідуванню. Керівники кадрових ресурсів повинні розуміти закони «про різноманіття» і повинні забезпечити, щоб компанія мала протокол для належного розгляду скарги, а також для того, щоб зосередитися на гармонізації персоналу. Це робиться за допомогою тренінгів та семінарів, які створюють об'єднання та охоплюють різницю в друге.

Таким чином можна зробити висновки про взаємозв'язок заробітної плати, додаткових виплат та пільг з однієї сторони з кваліфікацією, навичками, освітою працівників (конкурентоспроможність робочої сили), з іншої сторони з забезпеченням підприємства необхідними унікальними кадрами (попит на робочу силу). На сьогодні функція підбору кадрів, яка покладена на HR-відділ, пов'язана не тільки з грошовими витратами, але й в більшій мірі з корпоративною культурою, можливістю подальшого розвитку співробітників та дотриманням прав та обов'язків. Все це переносить взаємозв'язок роботодавця/робітника на новий рівень.

Болуто А.О., студентка 4 курсу,
гр. УП-151, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Кичко І.І.**, д.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: aliona.yes98@gmail.com

ШЛЯХИ І РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В сучасних умовах для стабільного функціонування підприємств регіону необхідним є пошук дієвих стратегій розвитку суб'єктів господарювання щодо виробничо-господарської діяльності. Трудова сфера є найважливішою її складовою, яка забезпечує успішний розвиток підприємств. Тому вкрай необхідно знайти шляхи підвищення використання трудових ресурсів регіону.

В наш час держава всебічно сприяє зайнятості населення шляхом реалізації програми продуктивної зайнятості населення, зокрема така програма існує і для Чернігівської області. Програма спрямована на прогнозування, а в майбутньому і реалізації заходів щодо поліпшення ситуації у сфері зайнятості населення. Враховуючи той факт, що в ході програми наявна велика кількість заходів, ми розглянемо лише ті, які на нашу думку є найбільш важливими, зокрема сприяння легалізації зайнятості та доходів громадян, проведення тематичних семінарів з питань підприємницької діяльності тощо (таблиця 1).

Таблиця 1 – Напрями та заходи програми продуктивної зайнятості населення
Чернігівської області на 2018-2020 роки.

Заходи програми	Виконавці	Джерела фінансування	Очікуваний результат
Сприяння збереженню існуючих та створенню нових робочих місць, в т.ч. через реалізацію механізму підтримки суб'єктів малого підприємництва	Департамент економ. розвитку облдержадміністрації «Фонд підтримки підприємництва по Чернігівській області».	Місцеві бюджети, інші не заборонені джерела.	Збільшення чисельності працюючих у суб'єктів: малого і середнього підприємництва:
Проведення тематичних семінарів та надання консультацій з питань підприємницької діяльності	Чернігівський обласний центр зайнятості	Фонд ЗДСС України на випадок безробіття	Сприяння самозайнятості населення
Сприяння створенню мотивації до продуктивної праці, здійснення моніторингових досліджень	Департаменти облдержадміністрації	-	Підвищення рівня заробітної плати в усіх сферах економічної діяльності.
Сприяння впровадженню елементів дуальної форми професійного навчання у закладах професійної освіти	Управління освіти і науки облдержадміністрації	-	Підвищення рівня підготовки робітничих кадрів та працевлаштування випускників.

Сприяння легалізації зайнятості та доходів громадян шляхом виявлення осіб, які працюють без оформлення трудових відносин	Управління Держпраці у Чернігівській області, Головне управління пенсійного Фонду України в області, органи фіскальної служби в області.	-	Детінізація економіки, забезпечення надання найманим працівникам державних соціальних гарантій.
Реалізація комплексу заходів, спрямованих на запобігання масовому вивільненню працівників з метою пом'якшення його негативних наслідків у разі скорочення штату	Чернігівський обласний центр зайнятості, райдерж-адміністрації виконкоми міських, селищних та сільських рад, роботодавці	-	Запобігання масовому вивільненню працівників підприємств, установ та організацій

Джерело: складено автором за [1]

Перераховані заходи дійсно сприяють підвищенню ефективності використання трудових ресурсів Чернігівської області, адже попередня програма, яка була проведена в 2013-2017 роках дала змогу поліпшувати ситуацію на ринку праці. Проте, ми вважаємо, що дані заходи не були досконалими, адже позитивні тенденції були помітними лише в 2017 році.

Серед напрямів та заходів програми продуктивної зайнятості населення Чернігівської області на 2018-2020 роки, спостерігаються певні недоліки. По-перше, в багатьох з програм не вказано джерел фінансування. Зрозуміло, що деякі програми не потребують його, тому що вони входять, наприклад, в звичайний режим роботи обласного центру зайнятості, але це стосується не всіх заходів. Це вказує про неготовність таких заходів, адже питання джерел фінансування та власне розмірів фінансування повинні вирішуватися в першу чергу.

Окрім того, в програмі на 2018-2020 роках не визначені інвестиційно-інноваційні вкладення, кошти підприємств, фізичних осіб-підприємців, хоча такі кошти теж мають залучатися до даної програми.

Також майже по всіх заходах очікуваний результат не прорахований детально. Це не дає змогу відокремити першочергові заходи від другорядних.

Не менш важливим є чіткий контроль за виконанням цих заходів на практиці, тому що як показує досвід, не всі програми реалізуються в повному обсязі та належним чином.

Безперечно, всі заходи, які наведені в таблиці є доцільними, але їх необхідно доробити, більш конкретизувати, детальніше прорахувати очікувані результати та точно визначити джерела і розміри фінансування.

Також служба зайнятості пропонує інноваційні розробки. Їх суть полягає в можливості використанні мобільних додатків, за допомогою яких здійснюється дистанційне обслуговування клієнтів. На нашу думку, це дуже доречно, зручно і надасть змогу скоротити деякі витрати центрів служб зайнятості.

Враховуючи викладений матеріал ми пропонуємо власну систему заходів підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

По-перше, ми пропонуємо поліпшити умови праці. Це є важливим заходом, адже велика кількість підприємств, що функціонують в Чернігівській області не відповідають стандартам. Застаріле обладнання, робота з високим рівнем шуму та старі приміщення є головною причиною невідповідності умов праці. Реалізувати їх вдосконалення можуть самі підприємці, але як показує практика, роботодавці не зовсім зацікавлені в цьому. Так, існують перевірки інспекції праці, проте, як видно, власники підприємств все одно не дотримуються стандартів.

Тому необхідно використовувати більш жорсткі методи притягнення роботодавців до відповідальності.

Наступною пропозицією є проведення лекцій та семінарів для роботодавців органами, що здійснюють працевлаштування. Для цього таким органам на основі даних, отриманих від інспекції праці з приводу умов праці створити презентації на теми: «як поліпшення умов праці дозволить зменшити плинність кадрів», «як поліпшення умов праці підвищить продуктивність праці» і т.д. Зрозуміло, що до таких семінарів прислухаються далеко не всі, але для тих, хто все ж таки не візьме до уваги пропозиції органів працевлаштування, інспекції праці застосовуватимуть санкції.

Підвищення заробітної плати, зокрема мінімальної є найважливішим заходом в сприянні працевлаштуванні на території Чернігівської області. Як показує практика, незадовільний її рівень стає найголовнішою причиною трудових міграцій. Підвищення мінімальної заробітної плати можна досягти через територіальну угоду. Оптимальний мінімальний рівень заробітної плати в Чернігівській області, на нашу думку, повинен бути встановлений на рівні 5000 грн. За даними регіонального центру служби зайнятості середня заробітна плата штатного працівника за січень-грудень 2017 року становила лише 5543 грн.

Не менш важливим заходом є створення сприятливого клімату для іноземних інвесторів. Дійсно, Чернігівська область не є найпривабливішим регіоном в Україні для інвестицій, але все ж таки їх залучення є важливим кроком. Чернігівська область може залучати інвестиції в такі сфери: харчова промисловість, лісова промисловість, хімічна промисловість, легка промисловість. Для прикладу, ПАТ «Берегиня», яке знаходиться в Чернігові, створює дійсно якісне взуття. Головними ринками їх збуту є країни СНД. Але якість їхнього взуття і прибутки, які вони отримують дозволяє їм відкритися для європейського ринку. Це може зацікавити інвесторів, які будуть готові вкладати свої кошти.

У свою чергу залучення інвестицій надасть змогу розширити виробництво, створити нові робочі місця, пропонувати більшу заробітну плату, ніж раніше та взагалі підняти рейтинг підприємства і стати більш престижним в очах працівників [2].

Забезпечення перепідготовки тим верствам населення, що є під загрозою звільнення із-за ініціативи роботодавця є також доволі важливим заходом. Його реалізація, на нашу думку, може відбутися наступним чином:

1) такий працівник звертається до органів працевлаштування, де його заносять в спеціальний реєстр;

2) від органів працевлаштування до роботодавця надходить лист з пропозицією зробити перекваліфікацією або перепідготовку працівника;

3) у разі відмови роботодавця, працівникові служба зайнятості починає пошук нового місця роботи або пропонує отримання нового освітнього рівня.

Аби заохотити роботодавця до перекваліфікації свого працівника, держава може гарантувати за це певні пільги, наприклад, при сплаті податків. Це дає змогу посилити зв'язок між роботодавцями та органами працевлаштування, шляхом спільної підготовки працівника до робочого місця.

На сьогодні існують досить великі санкції з приводу неофіційного працевлаштування до роботодавців, але вони все ж таки не є дієвими. В Чернігівській області велика кількість власників підприємств і зараз офіційно не укладають трудовий договір. Тому необхідно зробити перевірки інспекції праці більш неочікуваними і ретельними, а покарання повинно бути ще жорсткішим.

Створення умов для працевлаштування молоді дасть змогу здійснити забезпечення зайнятості найперспективнішим трудовим ресурсам в Чернігівській області. А враховуючи той факт, що кількість трудових ресурсів молоді значно менша, ніж кількість ресурсів віком старше сорока років, то працевлаштування їх в Чернігівській області є вкрай необхідним.

Використання нестандартних форм зайнятості в Чернігівській області не є поширеним, але все ж таки використовується. Нестандартними формами зайнятості є: дистанційна зайнятість, запозичена праця, самозайнятість і т.д. Їх використання дасть змогу скоротити

фінансові затрати як працівника, так і роботодавця (на харчування, проїзд і т.д.), економити на обслуговуванні робочого місця працівника та добитися гнучкості кадрової політики [3].

Проте введення таких форм зайнятості повинно бути вкрай обережним, адже в основному такі нетипові форми мало врегульовані законом. Тому їх можна врегулювати шляхом територіальних угод.

У Чернігівській області зростають проблеми з раціональним використанням трудових ресурсів. Враховуючи той факт, що в Україні встановлений восьмигодинний робочий день, в певних видах діяльності можна працювати по три зміни. Отже, для того, щоб збільшити випуск продукції не обов'язково будувати нові підприємства, а необхідно повніше і ефективніше використовувати устаткування і робочу силу впродовж доби. Тут міститься один з резервів підвищення рівня зайнятості населення.

Види і методи реструктуризації відображаються напрямами розвитку економіки. У вітчизняній практиці найбільш поширеними є корпоративні перетворення, які спрямовані на розукрупнення підприємств [4]. Враховуючи, що в Чернігівській області є частка підприємств, які працюють неефективно, злиття декількох підприємств дасть змогу використовувати спільні зусилля в підкоренні нових ринків збуту. І хоча з одного боку, через злиття можуть відбуватися скорочення робочих місць, але натомість працівникам пропонуватимуться більш привабливі робочі місця.

Окрім зазначених заходів, також необхідно поліпшити демографічну ситуацію в Чернігівській області, адже діти – це майбутні трудові ресурси.

Враховуючи заходи, які проводить держава і які були запропоновані нами по сприянню ефективного використання трудових ресурсів, ми здійснили прорахунок деяких очікуваних показників. Окрім того, очікуваний результат ми прорахували на основі ретроспективного аналізу і методу аналогії фактичних результатів від програми продуктивної зайнятості населення в 2013-2016 роках як в Чернігівській області, так і в інших областях України (таблиця 2).

Таблиця 2 – Очікуваний результат від заходів підвищення ефективності використання трудових ресурсів в Чернігівській області

Показник	2017 фактично	2019 прогноз	2020 прогноз
Чисельність зайнятого населення віком 15 – 70 років, тис. осіб	426,1	430,9	445,2
Рівень зайнятості, у % до чисельності населення віком 15 - 70 років	55,8	57,1	60,9
Чисельність безробітного населення віком 15-70 років, тис. осіб	53,5	52,8	50,4
Рівень безробіття у % до чисельності населення віком 15 - 70 років	11,3	11,0	9,9
Навантаження на одне робоче місце безробітних, осіб	11	10	10
Середня тривалість пошуку роботи, місяці	6	5	5

Джерело: складено автором

За нашими прогнозами, чисельність зайнятого населення буде невпинно рости. Програма продуктивної зайнятості Чернігівської області в 2017 році дала змогу працевлаштуватися більше ніж 2,5 тис. осіб. До того ж, ці програми набирають обертів з кожним роком і дають ще більшу можливість працевлаштовувати громадян. Тому ми більш ніж впевнені, що

програма дасть змогу збільшити чисельність зайнятого населення в 2019 році на 3 тис. осіб, а в 2020 на 3,5 тис. осіб. До того ж запропоновані нами заходи, такі як поліпшення умов праці та введення більш жорсткого контролю за офіційним працевлаштуванням, також дадуть змогу працевлаштуватися приблизно 2,3 тис. осіб в 2019 і 2020 роках, адже ці заходи дали схожий результат в Харківській та Одеській областях. Зрозуміло, що кожен регіон має певні відмінності, але ми врахували особливості Чернігівської області, і в першу чергу – це мала чисельність населення та високий рівень безробіття. До того ж, на нашу думку, підвищення мінімальної заробітної плати в територіальній угоді дасть змогу більше закріпити позитивні результати заходів по працевлаштуванню. Поряд зі збільшенням чисельності зайнятого населення буде скорочуватися безробітне населення.

На нашу думку, навантаженість на одне робоче місце безробітними не зменшиться. Це відбуватиметься за рахунок того, що в Чернігівській області доволі важко сприяти швидкому зростанню чисельності зайнятих. І навіть запропоновані нами заходи в більшості випадків є доволі довгостроковими, які реалізуються за 3-5 років. Крім того, в Чернігівській області не зовсім просто створити нові місця, через низьку привабливість регіону. В основному, заходи, що проводить держава спрямовані на поліпшення стану існуючих підприємств. Тобто більше скорочується плінність кадрів, але нові робочі місця створюються в невеликій кількості. Тому очікувати швидкого зниження навантаженості не варто. Це і стосується середньої тривалості пошуку роботи.

Зрозуміло, що запропоновані заходи потребують затрат великої кількості часу та коштів, але вони усунуть всі ті причини, через які більшість чернігівців мігрують працевлаштовуватися в інші області або за кордон. І в першу чергу це стосується низького рівня мінімальної заробітної плати.

Лише чітко дотримуючись стратегії, спрямованої на виконання цих заходів дасть змогу не лише створити сприятливий клімат для працевлаштування населення, але найбільш повно почати використовувати трудові ресурси Чернігівської області. В свою чергу залучивши максимальну кількість трудових ресурсів, будуть збільшуватися доходи як на регіональному, так і на державному рівні, буде підвищуватися якість життя населення, а Чернігівська область в рейтингу областей України по рівню безробіття та зайнятості буде в перших рядах, а не в останніх, як це відбувається зараз.

Список використаних джерел

1. Програма продуктивної зайнятості населення Чернігівської області на 2018-2020 роки [Електронний ресурс]: http://upsz.cg.gov.ua/web_docs/1771/2016/12/docs/16.01.2018_%20projekt_program.pf
2. Бондарчук В.Д. Функціонування механізмів державного управління інвестуванням інноваційної діяльності регіону / В.Д. Бондарчук // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 5. — С. 10—13.
3. Іванова, Л. В. Застосування нестандартних форм зайнятості на сучасному ринку праці / Л. В. Іванова, В. Г. Никифоренко // Вісник соціально-економічних досліджень. – Випуск 2 (49), Ч. 1. – 2013 р. – С. 109-115.
4. Крисько Ж.Л. Сутність та види реструктуризації підприємств / Жанна Крисько // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка : Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 28, Ч. 2. – С.71–76.

Волик М.А., здобувач
Чернігівського національного технологічного університету
Науковий керівник: **Кичко І.І.**, д.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: mini_letter@ukr.net

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ВЧЕНИХ ЩОДО КАТЕГОРІЇ ”ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ”

Представники класичної школи політекономії досліджували економічні відносини, які нині дають можливість розуміти економічний зміст інвестиційного потенціалу. При цьому джерелом інвестиційних ресурсів більшість вчених вважали заощадження. У наукових працях А. Сміта зустрічається твердження, що процес утворення інвестиційних ресурсів відбувається

завдяки нагромадженню капіталу (заощадженням), джерелом зростання якого є доходи [1, с. 116-117]. Надбанням марксистської теорії є вчення про капітал та додану вартість. К. Маркс вважав, що основним чинником нарощування капіталу є норма прибутку [2, с. 409]. Так, Дж. Ст. Мілль вважав, що будь-яке збільшення капіталу є результатом заощадження [3, с. 167]. К. Менгер та Є. Бем-Баверк, як представники теорії маржиналізму, доводили залежність інвестиційного потенціалу від граничної корисності вироблених товарів [4, с. 111-114].

Дж. Кейнс обґрунтував необхідність державного регулювання інвестиційних процесів з метою трансформації заощаджень в інвестиції. Йому належить пропозиція щодо поєднання фіскальних та монетарних інструментів при стимулюванні процесів росту інвестиційного потенціалу.

Дж. Кейнс розвинув теорію взаємозв'язків між інвестиціями та нагромадженням капіталу, споживанням, заощадженнями, національним доходом та безробіттям. На його думку, заощадження населення при зростанні сукупного доходу можуть перетворитися в інвестиції. Вирішальний вплив на заощадження справляє дохід, а дохід на інвестиції [5].

І. М. Репіна під потенціалом розуміє «... сукупність ресурсів (виробничих, інвестиційних, технологічних, кадрових, фінансових, наукових тощо), навичок і можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства» [6, с. 265]. Б. А. Маліцький [7] потенціал трактує як особливу продуктивну силу суспільства, як базу знань, що розвивається та один із провідних факторів духовного відтворення. Термін «потенціал» походить від латинського “potentia” та означає сукупність наявних засобів, можливостей у певній галузі тощо. Відносно певного об'єкта потенціал може означати наявність явних чи прихованих можливостей, реалізуючи які за тих чи інших умов можна підвищити ефективність об'єкта (робітника, колективу, підприємства, регіону, суспільства, країни). Поняття «потенціал» не просто показник, що характеризує стан об'єкту (системи), а категорія, яка одночасно відображає сутність методологічних основ відображення реальних процесів та явищ [8].

Можна стверджувати, що потенціал вбирає в себе одразу три аспекти відносин – наслідки минулого, поточний стан об'єкта дослідження та прогноз стану на майбутнє.

Інвестиційний потенціал визначають на рівні країн, регіонів, галузей, суб'єктів господарювання, але найчастіше на макрорівні [9, с. 32]. В. Бочаров, Ф. Тумусов трактують інвестиційний потенціал через призму потреб, а також попиту та пропозиції, зазначаючи, що для досягнення рівноваги між інвестиційним попитом та пропозицією необхідно враховувати попит на інвестиції, які зумовлюються інвестиційними потребами [10, 11]. О. Белова, М. Ломанн під інвестиційним потенціалом на рівні держави розуміють сукупність коштів населення, підприємств, держави та нерезидентів, які можуть бути інвестовані у національну економіку [12, с. 37].

Інвестиційний потенціал країни [13] визначається як сума національного багатства, що накопичене суспільством на момент оцінювання потенціалу, та валового продукту поточного періоду, яка спрямовується на заощадження. І. Ю. Бережна, П. І. Мірошніченко [14, 15] інвестиційний потенціал регіону характеризують як можливості суб'єктів господарювання, сукупність їх інвестиційних ресурсів, що можуть бути задіяні в інвестиційній діяльності у майбутньому, враховуючи при цьому стан і характеристики макроекономічного середовища з метою досягнення сталого економічного розвитку.

А. В. Бандура, Ф. І. Шахманов трактують інвестиційний потенціал у розрізі ресурсного підходу, зазначаючи як сукупність інвестиційних ресурсів, за допомогою яких можна досягти ефекту синергізму при їх використанні [16].

С. Заїка під інвестиційним потенціалом визнає сукупність прихованих інвестиційних ресурсів, джерел, можливостей, засобів, запасів, які під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів інвестиційного середовища формуються і починають взаємодіяти для вирішення поставлених стратегічних завдань [17].

А. Ю. Рамський досліджує інвестиційний потенціал домогосподарств. Він вважає, що формування інвестиційного потенціалу має будуватися з урахуванням тенденцій глобалізаційної економіки, розширення ринків праці, диференціації впливу доходів мігрантів на обсяги інвестиційного потенціалу [18].

На думку І. В. Олександренко складовими інвестиційного потенціалу є: економічна, соціальна, трудова, екологічна, споживча, інституційна, виробнича, інфраструктурна, природно-ресурсна, фінансова, інноваційна, правова компоненти [19].

Узагальнивши підходи вчених щодо трактування інвестиційного потенціалу, можна виділити такі підходи до його тлумачення, а саме:

- ортодоксальний, прихильниками якого були Є. Бем-Баверк, В. Вейц, К. Г. Воблій, К. Маркс, К. Менгер, Дж. Кейнс, В. С. Немчинова, А. Сміт, С. Г. Струмилін. При цьому потенціал досліджувався на рівні національної економіки, або окремих галузей. Домінувало трактування потенціалу як виробничої сили, матеріальних умов і елементів, ресурсних можливостей економіки. В основу була покладена трудова теорія вартості, теорія граничної корисності [20, с. 75];

- ресурсний, який простежується у працях О. І. Анчишкіна, Л. І. Абалкіна, В. М. Архангельського, В. Авдєєнко, А. В. Бандура, О. Белова, В. Бочарова, С. Заїка, М. Ломанн, П. І. Мірошніченко, Ф. Тумусова, Ф. І. Шахманов та трактується як сукупність наявних ресурсів, засобів і запасів, що можуть бути залучені при реалізації певних процесів.

- структурний, прихильники якого є В. Бочаров, Є. А. Бельтюкова, А. Е. Воронкова, Л. Костирко, А. Краснокутської, Н. С. Лапіна, Є. В. Локшинова, А. Н. М. Ломанн, Б. А. Маліцький, І. В. Олександренко, О. І. Олексюк, І. М. Репіна, О. С. Федоніна, В. І. Хомякова визначають потенціал як сукупність наявних і прихованих (альтернативних) можливостей економічної системи;

- стратегічний підхід, що притаманний сучасному етапу розвитку економіки (присутній у працях О. М. Анісімової, О. Б. Альохіна, О. К. Добрикіної, В. І. Довбенко, І. З. Должанського, Т. О. Загорної, І. А. Ігнатєвої, І. М. Карапейчика Н. Б. Кирич, Б. М. Мізюка., М. Удалих, О. О. Репіна, А. В. Череп);

- інституційний підхід при дослідженні інвестиційного потенціалу використовує І. Ю. Бережна [21].

Отже, узагальнивши тлумачення вчених, можна дати визначення інвестиційного потенціалу як сукупності об'єктивних виробничих, економічних, споживчих, інституційних, трудових, природно-географічних та інших характеристик країни, регіону, галузі що впливають на залучення інвестицій та являють собою потенційні об'єкти інвестування.

Список використаних джерел

1. Классика экономической мысли : В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо, Дж. Кейнс, М. Фридмен. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 896с.
2. Маркс. К. Капитал : в 3 т. / К. Маркс. – М. : Политиздат, – Т. 2. – 1984. – 650 с.
3. Милль Дж. Ст. Основы политической экономии в 3 т. /Дж. Ст. Милль; под. общ. ред. А. Г. Милейковского. – М. : Прогресс, 1980. Т. 1. – 1980. – 494 с.
4. Всемирная история экономической мысли : в 6 т. / Е. Ф. Авдокушин, М. М. Вагина, Е. Г. Василевский и др. – М. : Мысль, 1987. – Т. 3. : – 1989. – 605 с.
5. Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей / Дж. М. Кейнс. – М., 1978. – 341 с.
6. Ремизова И. Н. Оценка и механизм активизации рыночного потенциала предприятия : диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.05 Белгород, 2000 184 с.
7. Маліцький Б.А. Обґрунтування системи науково-технологічних та інноваційних пріоритетів на основі «форсайтних» досліджень/ Маліцький Б.А., Попович О.С., Онопрієнко М.В.– К.: Фенікс, 2008. – 86 с.
8. Инновационный потенциал: современное состояние и перспективы развития : монография / .Г.Матвейкин, С.И.Дворецкий, Л.В.Минько, В.П.Таров, Л.Н.Чайникова, О.И.Летунова. – М.: «Издательство Машиностроение – 1», 2007. –284 с. Глава 1.
9. Вдовічев А.А. Теоретико-методологічні та методичні основи оцінки інвестиційних параметрів регіонального розвитку. — Л.: Ін-т регіон. досліджень, 2005. — 285 с.
10. Бочаров В. В. Финансово-кредитные методы регулирования рынка инвестиций / В. В. Бочаров. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 144 с.

11. Тумусов Ф. С. Стратегия формирования и реализации инвестиционного потенциала региона / Ф. С. Тумусов. – М.: РАГС, 1995. – 254 с.
12. Національний інвестиційний потенціал як фундамент економічного зростання в Україні / О. Белов, М. Ломанн, Я. Жаліло та ін. – К. : НІСД, 2001. – 96 с.
13. Нечитайло І.П. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону / І.П. Нечитайло // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2010. - №24. – С. 13-19.
14. Бережна І. Ю. Теоретико-економічні підходи до обґрунтування змісту інвестиційного потенціалу / І. Ю. Бережна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – №6. – С. 253 – 258.
15. Мірошніченко П.І. Активізація використання інвестиційного потенціалу регіону: автореф. дис. к-та екон. наук: 08.00.05 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2007. – 20 с.
16. Бандура А.В. Проблемы организации эффективной инвестиционной деятельности корпорации в регионе / А.В. Бандура, Ф.И. Шахманов. – М., 1999. – 345 с.
17. Заїка С. О. Інвестиційний потенціал підприємства та варіанти його формування // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 13. Ч. 1. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_13/19.pdf
18. Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств : монографія / А. Ю. Рамський. – К. : КНУТД, 2014. – 352 с.
19. Олександренко І.В. Оцінювання впливу прямих іноземних інвестицій на економічний розвиток регіону / І.В. Олександренко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – №4. – С. 134-142.
20. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда / С. Г. Струмилин. – М. : Госполитиздат, 1982. – 471 с.
21. Бережна І. Ю. Особливості формування інвестиційного потенціалу у транзитивній економіці: інституційний підхід / І. Ю. Бережна // Ефективна економіка. – № 11. – 2012.

Гаврилова А.А., студентка 2 курсу магістратури,
група ЗМУПп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Мекшун Л.М.**, к.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: mushonak21@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОЛПШЕННЯ УМОВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України покращення умов праці для будь-якого підприємства чи організації є актуальним. Воно має велике значення, тому що у виробничому середовищі протікає значна частина життєдіяльності людини. Витрати на поліпшення умов праці окупаються в середньому за 3 - 5 років.

Під умовами праці ми розуміємо сукупність взаємозв'язаних виробничих, психофізіологічних, санітарно-гігієнічних, соціальних і естетичних факторів конкретної праці, обумовлених рівнем розвитку продуктивних сил суспільства, які визначаються станом виробничого середовища та впливають на здоров'я і працездатність людини. Вони залежать від факторів соціально-економічного, техніко-організаційного й природного характеру.

Забезпечення необхідних умов праці здійснюється за трьома напрямками:

- формування сприятливих умов праці, збагачення її змісту;
- поліпшення умов праці у зв'язку із зростаючими потребами суспільства, а при неможливості поліпшення умов праці підтримання їх на досягнутому рівні;
- захист працівників від наявних та можливих небезпек та шкідливого виробництва, тобто охорона праці.

До основних причин сучасних несприятливих умов праці в Україні можна віднести:

- моральну і фізичну зношеність і застарілість обладнання;
- невідповідність значної частини техніки санітарно-гігієнічним, ергономічним або технічним вимогам безпеки праці;
- соціально-трудова відносина щодо умов праці не стимулюють роботодавців щодо покращення умов виробничого середовища [1].

Умови праці значно впливають на підвищення рівня продуктивності праці, адже за сприятливих умов підвищується працездатність людини, зникає необхідність у підтриманні

здоров'я та захисту організму від негативного впливу шкідливих та небезпечних виробничих факторів і травматизму на підприємствах.

В Україні за останні роки спостерігається зниження рівня загального травматизму, але порівняно з розвиненими країнами світу він залишається надто високим. За даними дослідників даної проблеми економіка України в результаті аварій, травм, професійних захворювань щороку втрачає понад 1 млрд грн., при цьому на виробництві травмується понад 23-25 тис. осіб, у тому числі 1200-1300 смертельно; понад 7 тис. працівників отримують профзахворювання; втрати робочого часу у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, пов'язаної з виробничим травматизмом, досягають мільйонів людино-днів. Високий рівень травматизму зі смертельними наслідками спостерігається в агропромисловому комплексі, вугільній промисловості, будівництві, транспорті, у соціально-культурній сфері та торгівлі. Також на малих підприємствах рівень травматизму значно вищий, ніж на середніх і великих [2].

Соціальне значення поліпшення умов праці проявляється в зростанні продуктивності праці, збереженні трудових ресурсів, профілактиці професійних захворювань і збільшенні сукупного національного продукту. При цьому зростання продуктивності праці відбувається в результаті збільшення фонду робочого часу завдяки скороченню простоїв через ліквідацію мікротравм або зниження їх кількості, а також завдяки запобіганню передчасного стомлення внаслідок раціоналізації і покращення умов праці та введенню оптимальних режимів праці і відпочинку та інших заходів, які сприяють підвищенню ефективності використання робочого часу. Завдяки покращенню стану здоров'я і подовженню середньої тривалості життя відбувається збереження трудових ресурсів і підвищення їх професійної активності.

Економічне значення поліпшення умов праці оцінюється за результатами, отриманими при зміні соціальних показників шляхом впровадження заходів з покращення умов праці: підвищення продуктивності праці; зниження непродуктивних витрат часу і праці; збільшення фонду робочого часу; зниження витрат, пов'язаних з плинністю кадрів через умови праці, тощо. Науковці з'ясували, що заходи з покращення умов праці підвищують продуктивність праці на 15-20 %. Правильна організація робочого місця забезпечує збільшення продуктивності праці на 21 %, продумане використання музики – на 12-14 %, раціональне фарбування приміщень – на 25% тощо [3;4]. Унаслідок поліпшення умов праці й впровадження заходів із забезпечення безпеки праці спостерігається скорочення професійних, виробничо зумовлених захворювань і виробничого травматизму, збільшення ефективного фонду робочого часу.

Збільшення фонду робочого часу і ефективність використання обладнання досягається шляхом зниження простоїв протягом зміни внаслідок погіршення самопочуття через умови праці та мікротравми. При комплексній дії на людину декількох шкідливих виробничих чинників простої на робочому місці можуть досягати 20...40% за зміну через виробничий травматизм та погане самопочуття. Зростання непродуктивних витрат часу, а значить і праці, обумовлюється також поганою організацією робочих місць: без урахування ергономічних вимог виникає необхідність виконання зайвих рухів до докладання додаткових фізичних зусиль через незручне положення, невдале розташування органів управління обладнанням і невдале конструктивне оформлення робочих місць. На підприємствах спостерігається висока плинність кадрів серед працівників, робота яких пов'язана з важкою фізичною працею, несприятливими санітарно-гігієнічними умовами, монотонністю виробничого процесу. Із загальної кількості працівників, які звільняються за власним бажанням, від 10 до 25% складають особи, яких не влаштовують несприятливі умови праці [5].

Таким чином, в результаті поліпшення умов праці нормалізується психологічний клімат в трудовому колективі, підвищується налагодженість в роботі, зростає продуктивність праці. Збільшення фонду робочого часу досягається скороченням цілодобових втрат на виробничий травматизм та неявки на роботу.

Список використаних джерел

1. Гринюк Т.Ю. Сучасні проблеми поліпшення умов праці на підприємстві / Т.Ю. Гринюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prpg_2014_1_20
2. Романів Л.В., Бабух І.Б. Охорона праці в Україні: Проблеми, досвід, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ird.gov.ua/sep/sep20144\(108\)/sep20144\(108\)_222_RomanivLV,BabukhIB.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20144(108)/sep20144(108)_222_RomanivLV,BabukhIB.pdf)
3. Чабан В. Й. Соціально-економічні основи охорони праці : Навч. посібник // В. Й. Чабан, С. В. Засанська. – Рівне : НУВГП, 2012. – 224 с.
4. Атаманчук П. С. Охорона праці в галузі : навч. посібник // П. С. Атаманчук, В. В. Мендерещький, О. П. Панчук, Р. М. Білий. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 322 с.
5. Толок А.О. Охорона праці в галузі /А.О. Толок [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/5/10/0-0-b8.pdf>

Гарішина А.В., студентка 4 курсу,
група СР-151, факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Тимофєєва К.О., студентка 4 курсу,
група СР-151, факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Науковий керівник: **Лєскова Л.Ф.**, старший викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: leskova.lyubovj@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Трудова мотивація працівника – важливий фактор його результативної роботи, і в цій якості вона складає основу трудового потенціалу працівника. Мотивація відіграє роль пускового механізму, що визначає, які здібності й у якому ступені працівник захоче і зможе розвивати і використовувати в процесі праці [1, с. 33].

Механізм управління персоналом – це комплекс взаємозалежних процесів управління персоналом (визначення кадрової стратегії та політики; планування персоналу; залучення персоналу; добір персоналу; адаптація, оцінка персоналу; управління кар'єрою персоналу; вивільнення персоналу; охорона праці; визначення політики заробітної плати і соціальних послуг; управління витратами на персонал і керівництво співробітниками та інше), якими керують компетентні фахівці [2, с. 70].

Управління персоналом установ соціальної сфери потребує насамперед вибору оптимальної політики мотивації, яка б акцентувала, стимулювала персонал до продуктивної, творчої праці, направленої на досягнення головної мети – надання якісних соціальних послуг.

Соціальна сфера належить до бюджетоспоживчих, а діяльність в ній за характером і формою послуг, що надаються, є неприбутковою. Звідси впливає і обмеженість використання засобів додаткової заробітної плати — премій, винагороди тощо. Водночас роль матеріальних стимулів у цій сфері очевидна. Численні соціологічні обстеження, які проводяться працівниками різних сфер економічної діяльності, свідчать про пріоритетність для них саме матеріальних (грошових) стимулів. Населення України донині задовольняє свої потреби первинного фізіологічного ряду за рахунок речей, придбаних ще за радянських часів (житло, меблі, електропобутові прилади тривалого користування). У зв'язку з цим необхідно підвищити заробітну плату насамперед працівникам сфер, де вона менша за середню по Україні. Грошова винагорода є якщо не серцевиною, то базисом системи мотивації персоналу, без забезпечення якого важко говорити про ефективність дії всіх інших мотиваційних засобів.

Як свідчить класична теорія ієрархії потреб А. Маслоу, структура потреб ієрархічна, тобто виявлення і задоволення потреб вищого порядку неможливе без реалізації первинних, потреб. Первинні потреби пов'язані з виживанням людини і можуть бути задоволені оплатою праці, створенням належних умов на робочому місці. Слід зважати на те, що ці потреби, важливі для всіх без винятку людей, для окремих з них є виключно переважними. Вони не цікавляться змістом роботи, а концентрують свою увагу на оплаті праці, умовах діяльності,

комфортності на робочому місці. Такий тип працівників не можна вважати прийнятним для соціальної роботи, специфікою якої є зацікавленість саме у змісті діяльності. Зазначимо, що матеріальні стимули навіть у прибуткових організаціях використовуються зрідка. Тому менеджер повинен дбати про інші форми заохочення.

Після задоволення найперших фізіологічних потреб виникають, згідно із зазначеною теорією, потреби у безпеці. Всі люди прагнуть перебувати у стабільному і безпечному стані. Крім належної заробітної плати, ця потреба задовольняється забезпеченням певних соціальних гарантій: зайнятості, соціальних пільг і привілеїв, медичного страхування, пенсії тощо. Люди, орієнтовані на задоволення такої потреби, прагнуть уникати стресових ситуацій, дотримуються певного порядку, чітких правил. Для управління ними слід застосовувати чіткі правила регламентації та регулювання їхньої діяльності, не залучати їх до дій, пов'язаних з ризиком і різними змінами.

Потреби більш високого порядку є соціальними. Цю низку розпочинають потреби належності і причетності. Людина прагне спілкуватись, брати участь у спільних діях, хоче взаєморозуміння і доброзичливого ставлення з боку членів колективу і керівництва. Для управління працівниками з вираженою потребою причетності важливу роль відіграють групові форми організації праці, заходи у позаробочий час, схвалення праці з боку менеджера. Ця потреба є значущою і для соціального працівника. Проте в нашому випадку вона має дві особливості. З одного боку, діяльність соціального працівника є індивідуальною за характером здійснення. Потреба в причетності під час виконання ним трудових функцій виявляється у спілкуванні з клієнтами і спільному вирішенні з ними складних питань. Це, по суті, причетність до людських страждань, негараздів, щире бажання допомогти людям. З іншого боку, соціальна робота передбачає широкий обмін досвідом у процесі спілкування з колегами, спільний пошук шляхів удосконалення різних напрямів соціального захисту вразливих верств населення. Завдяки цьому реалізуються потреби належності до професійної когорти працівників, зайнятих у сфері соціальної роботи.

У діяльності соціальних працівників важливою, за ієрархією А. Маслоу, є потреба у повазі та визнанні. Вона свідчить про бажання людей бути компетентними, впевненими у собі, приймати самостійні рішення, мати успіх та його визнання. Соціальна робота за своїм змістом і значенням у житті суспільства створює сприятливі умови для розвитку цієї потреби та її задоволення.

Останньою у структурі потреб, що розглядаються, є потреба самовираження, самоактуалізації. Розглядувані потреби, на відміну від попередніх, строго індивідуалізовані. Це прагнення творчості, креативності. За словами А. Маслоу, ця потреба виявляє "бажання стати більше, ніж ти є, стати всім, на що ти здатний".

Підводячи підсумок аналізу творчої ієрархії потреб А. Маслоу, зазначимо, що її не можна сприймати як догму, хоча вона дуже зручна в користуванні.

По-перше, виконуючи ту чи іншу роботу, людина керується одразу кількома мотивами, незалежно від того, задоволені чи ні у неї потреби нижчих рівнів.

По-друге, кожна особистість має свою ієрархію потреб, де можуть випадати цілі рівні. Інколи навіть голодний може думати і про соціальні контакти, і про те, як його визнають. Відомі випадки, коли людина самоактуалізується, перебуваючи в умовах соціальної ідеалізації.

По-третє, одні й ті самі потреби по-різному проявляються залежно від багатьох ситуаційних факторів (зміст роботи, вік, стать, статус в організації). При цьому необов'язково спостерігається жорсткий порядок виникнення потреб вищого порядку у міру задоволення попередніх.

Для практики управління важливе значення має знання факторів, що впливають на мотивацію до праці. Їх обґрунтовану класифікацію здійснив Ф. Герцберг, виокремивши фактори — мотиватори (що викликають позитивний стрес) і фрустратори (що провокують не-гативний стрес). До мотиваторів належать:

- просування по службі;

- переживання успіху й досягнень;
- можливість творчого і ділового зростання;
- схвалення результатів роботи, заохочення;
- високий ступінь відповідальності.

До фрустраторів належать:

- міжособистісні стосунки з колегами та керівництвом;
- політика організації та адміністрації;
- умови праці;
- безпосередній власний контроль за роботою.

Між першою і другою групами факторів перебуває грошова винагорода, яка за різних обставин може належати і до верхньої, і до нижньої частини. Застосовуючи фактори обох груп, менеджери можуть досягати конкретних цілей в системі організації діяльності соціальних працівників. При цьому зауважимо, що коли фрустратори не задовольняють працівника, це істотно знижує його мотивацію до праці. Соціологічне опитування керівників соціальних служб показало, що такі фрустратори, як відсутність необхідної офісної техніки, матеріальних засобів, належних умов праці, а також неможливість самостійно приймати управлінські рішення у процесі виконання трудових обов'язків, негативно впливають на трудову мотивацію, значно послаблюють її, а по-деколи — повністю виключають. Якщо ж менеджер усуває фрустратори, то це, безперечно, знімає із співробітника негативне напруження. Але тут є парадокс: власне мотивація при усуненні фрустраторів ще не виникає. Менеджери, які зосереджуються виключно на подоланні фрустраторів (навіть як додаток до матеріальних стимулів), припускаються помилки. Реальна позитивна мотивація, яка має ефект довготривалої дії, виникає при задіянні факторів першої групи — мотиваторів. Це підтверджується численними прикладами з практики багатьох нових українських організацій, керівники яких на початкових етапах своєї діяльності захоплювались створенням комфортних умов праці, оздобленням інтер'єру, але так і не спромоглися підвищити продуктивність праці, розраховуючи на творчу активність своїх підлеглих. Це підтверджує важливий висновок Ф. Герцберга про те, що мотивують людину до праці тільки фактори першої групи, оскільки лише вони здатні перетворюватись на внутрішні мотиви працівника у сфері трудової діяльності.

Необхідно зважати на те, що і усунення фрустраторів, і задіяння мотиваторів ефективно лише за умови, коли співробітник одержує пристойну заробітну плату. Це особливо актуально для соціальних працівників, посадові оклади яких не виправдано низькі. Соціальний працівник за таких умов усвідомлює, що навіть підвищуючи свою професійну майстерність і трудову віддачу, він не може розраховувати на збільшення заробітної плати.

Важливим аспектом матеріального стимулювання і гарантією виконання деяких видів робіт слід обов'язково виділяти такі види стимулюючих виплат, як доплати, надбавки та компенсації [3, с. 233].

Ситуація ускладнюється тим, що згідно з діючим законодавством усі послуги, які надають соціальні працівники, є анонімними і безкоштовними. Винагорода за послуги, які надаються на платній основі — за проведення акредитації певних органів та організацій, соціологічних досліджень, тестувань, опитувань тощо, також не надходить соціальному працівникові, а утворює грошовий фонд для надання послуг у майбутньому.

Це, на наш погляд, є найістотнішим фактором, що негативно впливає на ставлення соціальних працівників до праці.

Таким чином, завданням менеджменту в галузі соціальної роботи є використання мотиваційного резерву. Послідовність запроваджуваних у цій сфері мотиваційних засобів повинна включати:

- посилення матеріального стимулювання у напрямку індивідуалізації стимулів до праці за конкретні здобутки в діяльності та її результати;
- усунення дій фрустраторів у діяльності соціального працівника, а саме забезпечення персоналу соціальних служб необхідними матеріальними засобами, офісною технікою, приміщенням відповідно до науково обґрунтованих норм, транспортом. Транспортне

забезпечення в контексті специфіки соціальної роботи не можна вважати додатковими пільгами, оскільки для соціального працівника наявність службового автомобіля у багатьох випадках є умовою здійснення його трудових обов'язків;

- розвиток мотиваторів, серед яких передусім важливі такі, як можливість самореалізуватись в роботі, підвищити свою професійну майстерність, спілкуватись з колегами, допомагати клієнтам, а також досягти певних успіхів у роботі.

Слід звернути увагу на специфічні риси професійного профілю соціального працівника. Дослідження показують, що цю професію обирають люди з вираженим бажанням допомогти тим, хто належить до вразливих верств населення. Ці люди здатні бачити у кожному клієнті насамперед людину, цінувати її особистісні якості, допомогти владнати життєві негаразди. У розвинених країнах соціальна робота у широкому масштабі виконується волонтерами, тобто повністю безкоштовно. Вищою винагородою такі фахівці вважають для себе позитивний ефект від своїх послуг. Важливим стимулом, який застосовується для заохочення волонтерів, є проведення конкурсів серед них з визначенням і нагородою переможців. Як правило, грошова винагорода також сприймається волонтерами як моральний стимул.

Для активізації розглянутих мотиваційних заходів (матеріальне стимулювання, усунення фрустраторів, задіяння мотиваторів) у менеджменті персоналу напрацьовані ефективні методи.

Методи трудової мотивації спрямовані на організацію роботи підлеглих, яка б мотивувала їх до підвищення ефективності діяльності. Для оволодіння цим методом і застосування його на практиці менеджер у сфері соціальної роботи повинен ретельно продумати основні елементи діяльності соціальних працівників, які можуть впливати на їхню трудову поведінку. За відомою моделлю мотивації Хакмана і Олдхема до таких елементів належать:

- різноманітність вмінь та навичок: підвищення змістовності роботи, насичення її творчими, нестандартними моментами, що посилює інтерес до роботи як вагомий внутрішній мотив;

- цілісність роботи: доручення підлеглому здійснення конкретного завдання в повному обсязі, що дає йому змогу отримати задоволення від завершеної роботи. У галузі соціальної роботи це особливо важливо, оскільки за характером соціальної послуги (супровід, інспектування, патронаж) бажано, щоб її надавала постійно одна людина аж до одержання позитивного результату;

- важливість роботи: формування у підлеглому відчуття важливості, значущості своєї роботи. В українському суспільстві на сучасному етапі необхідно підвищити престиж роботи соціального працівника. Для цього до соціальної роботи слід привернути увагу суспільних організацій, засобів масової інформації. Міністерству молоді та спорту України, Службі у справах дітей, Управлінню у справах сім'ї, молоді та спорту, Управлінням праці і соціального захисту населення та іншим організаціям слід вивчати і узагальнювати передовий досвід, проводити конкурс на кращого соціального працівника з визначенням переможців;

- автономія: звільнення підлеглих від дріб'язкового опікування, надто детального контролю, надання їм самостійності;

- зворотний зв'язок: обговорення з підлеглим шляхів реалізації конкретного завдання та результатів його виконання. Виявляючи постійний інтерес до роботи підлеглому, менеджер сприяє її успішному виконанню.

Зазначені елементи змісту та організації праці формують особливий психологічний стан у підлеглих: відчуття відповідальності, зацікавленості, успіху, значущості та ін. Вони безпосередньо впливають на посилення вмотивованості соціального працівника. При цьому суттєвим є те, що мотивація, яка виникає внаслідок застосування цього методу, стає внутрішнім фактором, який сприяє підвищенню якості роботи, задоволеності від роботи, посилює потребу у зростанні кваліфікації та професійної майстерності, зміцнює стабільність колективу, поліпшує у ньому соціально-психологічний клімат [5].

Одна з найбільш послідовних сучасних концепцій мотивації, що орієнтує на активізацію людського фактору, є концепція Д. Мак-Грегора, котрий аналізує дві умовно названі теорії: теорію «Х» і теорію «У».

Теорія «Х» стверджує, що працівники мають вроджену схильність до ліні і уникатимуть роботи за найменшої можливості. Як наслідок цього виникає необхідність ретельного контролю над працівниками. Для цього потрібна ієрархічна структура зі зниженою нормою управління (кількість працівників, що перебувають у безпосередньому підпорядкуванні менеджера) на кожному рівні.

Згідно з цією теорією головним мотиватором є гроші. Менеджери що використовують цей підхід стають перепоною на шляху до підвищення продуктивності персоналу та зміцнення їх морального духу.

Більшість керівників у 60-х роках ХХ століття підтримували цю теорію, схилившись до авторитарного стилю, заснованого на загрозі покарання.

Теорія «У» стверджує, що працівники мають амбіції та внутрішні стимули, прагнуть взяти на себе більше відповідальності і здійснювати самоконтроль та самоуправління. Вважається, що працівники отримують задоволення від виконання своїх обов'язків, пов'язаними як з розумовою так і з фізичною працею. Отож, виникає необхідність створення гнучкої системи, де пріоритетом будуть можливості для розвитку працівників, а не правила.

Мотиватором виступає задоволення від виконаної роботи, а не матеріальна винагорода.

Сучасні керівники підтримують цю теорію і займаються усуненням перешкод для розкриття потенціалу працівників. Викладаючи ці теорії Мак-Грегор намагався довести, що керівникам слід позитивно ставитись до ініціативи підлеглих і можливостей які вони створюють.

Дуглас Мак-Грегор вів роботу над створенням теорії «Z», яка б пов'язувала індивідуальні інтереси працівника з інтересами організації, проте його життя перервалось раніше ніж він зміг її завершити.

Незакінчену роботу продовжив його учень Вільям Оучі. Він використав її назву, щоб дати ім'я своїй книзі. В ній він виклав уроки японського стилю менеджменту, де як основні елементи виступали довічний найм, турбота про життя співробітників (в тому числі й соціальне), прийняття рішень на основі консенсусу, повільне кар'єрне зростання, добре налагоджені комунікаційні канали, вірність компанії і турбота про високу якість продукції.

Таким чином, мотиваційні теорії вказують менеджерам соціальної сфери, що займаються управлінням персоналом, напрямки здійснення мотиваційної політики, але не дають чіткого механізму дій. Тому головним стимулом для ефективної роботи є достойна заробітна плата, що підтверджує ефективність запропонованих методів, сприятливий психологічний клімат в колективі, а також наявність соціальних пакетів, матеріального заохочення і т.д. [4].

Список використаних джерел

1. Атамась В. О. Мотивація персоналу як складова ефективного функціонування в сучасних умовах господарювання / В. О. Атамась. // «Менеджмент ХХІ століття: сучасні моделі, стратегії, технології» ІV Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція збірник наукових праць. – 2017. – С. 1385.

2. Бондарчук Л. В. Дієві фактори та механізми управління персоналом в період ринкових змін / Л. В. Бондарчук, І. П. Лобозінська. // «Менеджмент ХХІ століття: сучасні моделі, стратегії, технології» ІV Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція збірник наукових праць. – 2017. – С. 1385.

3. Літинська І. Ю. Мотивація персоналу як головний фактор підвищення ефективності діяльності підприємства / І. Ю. Літинська. // «Менеджмент ХХІ століття: сучасні моделі, стратегії, технології» ІV Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція збірник наукових праць. – 2017. – С. 1385.

4. Теорія мотивації Дугласа Мак-Грегора [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%94%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D0%BA-%D0%93%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0.

5. Управлінські аспекти соціальної роботи. Курс лекцій / М.І. Головатий (кер. авт. кол), М.П. Лукашевич, Г.А. Дмитренко та ін. – К.:МАУП, 2004. – 368 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

Процеси планування діяльності банківських установ є найважливішою функцією управління, що впливає на ефективність банківської діяльності. Актуальність планування зростає в сучасних умовах, які характеризуються змінами, що відбуваються в економіці України та її банківському секторі. Ці зміни обумовлені зовнішніми та внутрішніми чинниками, насамперед інтеграцією, глобалізацією, необхідністю забезпечення конкурентоспроможності країни та поліпшення рівня якості життя населення. Все це посилює відповідальність банківської системи за рішення сучасних соціально-економічних завдань.

Рушійною силою перетворень у банківській системі є персонал – основний інтелектуальний ресурс. Саме від ефективної діяльності персоналу залежить конкурентоспроможність банку та збереження його конкурентних переваг в умовах жорсткої конкуренції на фінансовому ринку. Тому професійний рівень персоналу, його компетентність та вмотивованість є визначальними при оцінці перспектив розвитку банку.

Кадрове забезпечення банків – це сукупність всіх працівників, які здійснюють покладені на них обов'язки, що закріплені посадовими інструкціями та іншими нормативними положеннями та забезпечують виконання функцій банку в межах своїх повноважень і компетенцій. Планування кадрового забезпечення, будучи однією з найважливіших функцій менеджменту банку, створює умови для розвитку управлінського процесу, визначає його мету, перспективи, методи оцінки ефективності інвестицій у персонал, методичні підходи до проведення економічного аналізу кадрового забезпечення з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень завдань кадрової політики.

Загальною метою планування кадрового забезпечення банків є визначення конкретних поточних і перспективних потреб банку в цілому і його структурних підрозділах у трудових ресурсах.

Зміст і методи планування персоналу банку залежать від масштабу об'єкта, рівня прийняття рішень, співвідношення стратегічних і поточних цілей і завдань та інших факторів. При цьому реалізуються насамперед завдання стратегічного характеру, головними з яких слід вважати:

- досягнення (або підтримання) відповідності кількості, структури та якості персоналу вимогам перспективної концептуальної моделі банку;
- оптимізацію структури управління персоналом, в тому числі на рівні окремих підрозділів і служб.

Планування системи управління персоналом банку будується на **принципах**:

- концептуальності завдань управління кадрами;
- обліку специфічних властивостей персоналу банку як об'єкта планування і мінімізації їх негативних проявів;
- своєчасного оновлення технологій кадрового менеджменту;
- обліку альтернативних способів вирішення завдань планування і вибору максимально ефективного з них.

Важливим елементом системи планування кадрового забезпечення банківської діяльності є об'єкти процесу управління, до основних з них слід віднести:

- формування стратегії управління; планування вимог до робочих місць (посадам);
- планування процесу додаткового навчання, підвищення кваліфікації й перепідготовки персоналу;

- планування процесу періодичного контролю діяльності персоналу (наприклад, шляхом формування щорічного графіка атестацій);
- планування резерву на висування;
- планування витрат на управління персоналом; планування процесів соціальної й психологічної підтримки персоналу.

Процеси планування кадрового забезпечення банківської діяльності необхідно здійснювати у такій послідовності.

На першому етапі – здійснюється планування професійних (кваліфікаційних) і особистісних якостей персоналу, диференційованих на чотири групи: необхідні якості (наприклад, професійне утворення), відсутність яких виключає можливість заміщення посади; бажані якості (наприклад, наявність знань у суміжних напрямках діяльності фінансових посередників), з тимчасовою відсутністю яких у претендента можна примиритися, забезпечивши їхню появу в процесі його додаткової підготовки; терпимі якості (переважно особистого характеру), з тимчасовою наявністю яких у претендента можна примиритися, забезпечивши їхню ліквідацію в процесі його додаткової підготовки; неприпустимі якості (наприклад, об'єктивні протипоказання по здоров'ю), наявність яких виключає можливість заміщення претендентом відповідної посади.

На другому етапі планування кадрового забезпечення формуються спеціальні внутрішні документи, у яких фіксуються зазначені вище якості банківського персоналу.

Отже, основні результати планування кадрової політики можуть бути використані: у підсистемі регулювання кадрового складу банку – шляхом зіставлення фактично виявлених якостей кандидата на зарахування в штат банку із установленими вимогами; у підсистемі розвитку персоналу – при визначенні конкретних програм додаткової підготовки з метою приведення фактичних якостей співробітника банку в повну відповідність із пропонованими вимогами; у підсистемі оплати праці й соціально-економічної підтримки персоналу – при встановленні розмірів посадового окладу найманому співробітнику (максимальний розмір лише при повній відповідності встановленим вимогам. Нарешті, найбільшою мірою результати даного напрямку планування використовуються при розробці індивідуальних посадових інструкцій як одного з найважливіших прикладних інструментів системи персонального менеджменту.

Список використаних джерел

1. Армстронг М., Практика управління людськими ресурсами: 10-е изд. / Пер. с англ. под ред. С. К. Мордовина / М. Армстронг – СПб.: Питер, 2009. – 848 с.
2. Банківський менеджмент : навч. посібник / за ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко. – К. : Знання, 2005. – 831 с.
3. Васюренко О. В. Персонал банку в умовах конкурентного середовища: мотивація та стимулювання / О. В. Васюренко // Вісн. Ун-ту банків. справи НБУ: зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 1. – С. 127–132.
4. Гончарова М. Л. Використання мотиваційних механізмів у банку / М. Л. Гончарова, Т. В. Турченко // Фінанси, банки, інвестиції / Нац. акад. природоохоронного та курортного будівництва. – Сімферополь, 2011 – Вип. 3. – С. 63–66.
5. Дубовик О. В., Нові підходи до управління персоналом банківських установ: «знанцевий» контекст / О. В. Дубовик, Л. К. Семів, Р. А. Семів // Вісник Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ). – 2011. – № 2 (11). – С. 319–324.
6. Кириченко О. А., Гіленко І.В., Роголь С., Банківський менеджмент: навч. посіб. / Кириченко О. А., Гіленко І.В., Роголь С. – К.: Знання-Прес, 2002. - 438 с.

Євган Л.В., студентка 2 курсу магістратури,
група ЗМУПп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Ільєнко Р.В.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: lesia-evgan-87@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАВДАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасній економіці одним з найбільш актуальних завдань менеджменту підприємства є розробка ефективної корпоративної культури, що спонукає працівника до здійснення дій, спрямованих на досягнення цілей компанії шляхом узгодження особистісних і організаційних завдань, норм та ідеалів. Корпоративна культура являє собою складну композицію розподілених і прийнятих усіма членами колективу норм, цінностей і правил, що склалися в результаті взаємодії працівників між собою і з керівництвом і впливають на їх поведінку, вибір символічних засобів духовного і матеріального спілкування, передаються шляхом внутрішніх і зовнішніх комунікацій і дозволяють членам організації спілкуватися за допомогою корпоративного мови.

Корпоративна культура об'єднує всі види діяльності та всі взаємини всередині підприємства, впливаючи на його ефективність. Знання основ формування та розвитку корпоративної культури, вміння аналізувати й оцінювати її дає можливість керівникам приймати обґрунтовані управлінські рішення, формувати стратегічні цілі та здійснювати результативну діяльність підприємств.

Питання формування, розвитку, визначення типу корпоративної культури та її оцінки розглядали у своїх наукових працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Бала О.І. [1], Балака О.Г. [2], Беляк Т.О. [3], Іванова Т.Б. [4], Ігнетєєва І.А. [5], Кицак Т.Г. [6], Овчаренко М.І. [7], Шейн Е. [8] та ін.

Корпоративну культуру доцільно розглядати як інструмент сфери управління, який дає змогу забезпечити відповідний рівень конкурентоздатності підприємства та його економічної безпеки шляхом формування системи цінностей та норм поведінки, спільних для всіх працівників, створюючи сприятливий мікроклімат для роботи і формуючи правила ведення бізнесу на всіх рівнях.

Корпоративна культура є важливим чинником оновлення економіки організації, саме тому необхідне її використання як інструмента управління, що формуватиме у свідомості працівників прагнення працювати на єдину ціль, використовувати свої знання й досвід для досягнення успіху підприємства.

Виходячи вищенаведеного завданнями корпоративної культури є:

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі підприємства;
- створення належної філософії організації, яка зможе збалансувати вимоги внутрішнього і зовнішнього середовища (чітка корпоративна філософія повинна містити: стислий опис цілей, стратегій, пріоритетних цінностей організації, визначення соціальної відповідальності; пріоритетність мети; знання; прозорість у відносинах на всіх рівнях;
- системна мотивація працівників організації до ефективної ділової активності;
- формування усвідомленого ставлення кожного працівника до своєї ролі й місця в суспільстві;
- формування типу відносин як усередині організації, так і поза її межами, побудованих на етичних засадах, моральних принципах і високій відповідальності [1, с.121].

На сьогоднішній день існує велика кількість типологій корпоративної культури. Ця різноманітність пояснюється тим, що корпоративна культура обумовлюється безліччю взаємопов'язаних елементів і характеристик.

Найбільш об'єктивною та найбільш вживаною у практиці діагностики та вивчення корпоративної культури є типологія за Р.Куінном та К. Камероном, які визначили чотири типи корпоративних культур: ієрархічну; ринкову; кланову; адхократичну [5, с.207].

Організації з клановою культурою фокусують увагу на гнучкості в ухваленні рішень усередині організації, турботі про людей, доброму почутті до споживачів. Лідери в таких організаціях - вихователі.

Організації з адхократичним типом культури фокусують увагу на зовнішніх позиціях у поєднанні з високою гнучкістю і індивідуальним підходом до людей, люди готові йти на ризик.

Ієрархічна культура характерна для організацій, які фокусують увагу на внутрішній підтримці у поєднанні з потрібною стабільністю і контролем.

Організації з ринковою культурою акцентують увагу на зовнішніх позиціях у поєднанні з необхідною стабільністю і контролем.

Але, формування корпоративної культури неможливо проводити без усвідомлення її структури і механізмів формування. Основоположником вивчення структури корпоративної культури є Е. Шейн, який виділив три рівні корпоративної культури [8, с.89]. Також Е. Шейн розробив спрощену модель корпоративної культури, а саме структура представлена двома рівнями: верхній рівень або візуальний надає уявлення про зовнішні атрибути організації (форма одягу, символи, фірмовий стиль та ін.), глибинний рівень або не візуальний представлений цінностями, нормами і правилами поведінки [8, с.90].

Сьогодні однозначної позиції вчених щодо структури та структурних елементів корпоративної культури немає. Традиційно виділяють три рівні корпоративної культури: зовнішній, внутрішній та латентний (прихований), кожному з яких притаманні різні складові (атрибути). З впевненістю можна стверджувати лише те, що набір елементів корпоративної культури кожного окремого підприємства буде унікальним, притаманним лише даному підприємству, і залежатиме від його цілей, факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та інших особливостей підприємства.

Отже, формування корпоративної культури – це складний та тривалий у часі процес, який розвивається за своїми специфічними законами, має свої принципи, та передбачає такі основні етапи: визначення місії організації та філософії її функціонування; встановлення головних базових цінностей і переконань організації; формування стандартів і норм поведінки співробітників організації на основі прийнятих цінностей; запровадження традицій, символіки, ритуалів та інших артефактів (видимих елементів культури); формування мотиваційної структури; нормативне закріплення перелічених вище складових у корпоративному документі (положення про корпоративну культуру документ про корпоративне керівництво, корпоративний кодекс тощо); написання програми розвитку корпоративної культури організації та її поступове впровадження.

На фоні неминучого зростання конкурентного середовища, яке стимулює компанії до більш ефективного використання ресурсів, в тому числі і людських, аналіз і оцінка корпоративної культури як інструмента підвищення конкурентоспроможності, її вплив на ефективність діяльності вітчизняних підприємств, є актуальним питанням для будь-якого підприємства.

Список використаних джерел

1. Бала О.І. Економічне оцінювання та розвиток корпоративної культури машинобудівних підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.І. Бала; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». - Л., 2009. - 20 с.
2. Балака О.Г. Корпоративна культура як інститут удосконалення соціально-трудових відносин: автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.00.07 / О.Г. Балака. – Київ, 2014. – 20 с.
3. Балака О.Г. Корпоративна культура як інститут удосконалення соціально-трудових відносин: автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.00.07 / О.Г. Балака. – Київ, 2014. – 20 с.
4. Иванова Т.Б. Корпоративная культура и эффективность предприятия: Монография / Т.Б. Иванова, Е.А. Журавлёва. – М.: РУДН, 2011. – 152 с.
5. Ігнатєва І. А. Корпоративне управління: підручник / І. А. Ігнатєва, О. І. Гарафонова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. - Київ: ЦУЛ, 2013. - 600 с.

6. Кицак Т.Г. Формування корпоративної культури в процесі розвитку соціально-трудових відносин на підприємстві: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Т.Г. Кицак; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - К., 2008. - 20 с.
7. Овчаренко М.І. Корпоративна культура організації як економічна категорія: її сутність і зміст / М.І. Овчаренко // Збірник наукових праць «Економічний простір». – 2011. – № 52/2. – С. 250-259
8. Шейн Э. Г. Организационная культура и лидерство. 4-е изд. / Пер. С англ. СПб.: Питер, 2013. - 352 с.

Зубрій О.А., студентка I курсу, група УП-181,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Савченко В.Ф., д.е.н., проф., заслужений економіст України
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: laws.inst.312@gmail.com

ВАЖЛИВІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ТА НОРМУВАННЯ ПРАЦІ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Питання організації, контролю та нормування праці є предметом наукової і об'єктом практичної діяльності в різних економічних системах. Особливо важливо це при формуванні соціально-орієнтованої ринкової економіки, де зростає престижність якісної та висококваліфікованої праці, спостерігається підвищення рівня активності працівників. Організація і контроль зумовлюють зростання конкуренції на ринку праці серед працюючих різних сфер діяльності. Нормування умов праці також є невід'ємною складовою формування зайнятого населення.

Три складники – організація, контроль та нормування – своєрідна система заходів, що унормовує, контролює та регулює трудові відносини. Доцільно зазначити, що організація, регулювання і контроль здійснюються на підставі чинного законодавства України, де вказані основні положення та норми організації робочого часу, часу відпочинку, регулювання трудових відносин на прикладі підприємств.

Говорячи про соціальну сторону вивчення питання, необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства існують різні способи контролю умов праці за допомогою дотримання законодавства, регулювання соціально-трудових відносин. Серед них виділяють аудит як один із найсучасніших способів контролю. Його дії поширюються на всі види роботи, пов'язані із працею та її умовами.

Проте питанню контролю, організації та нормування праці не приділяється достатньої уваги. Працівники досить часто потрапляють у незручну ситуацію через дезорганізацію, безконтрольність та відсутність нормування, що провокує виникнення проблем, які має вирішувати держава. Крім того, в умовах сучасної ринкової економіки, коли стандарти змінюються і Україна прагне до стилю життя країн Європи, необхідною умовою є саме регулювання сфери праці. Тому доцільно звернути увагу на питання контролю, нормування та організації праці в реаліях сучасної ринкової економіки.

Дослідженням організації умов праці займалися О.М. Лозовський та О.О. Кузьмінська у своїй науковій роботі «Особливості управління підприємством у сучасних ринкових умовах господарювання», де вони вивчали застосування нових підходів, способів та методів управління підприємством задля забезпечення його повноцінного функціонування. Крім того, Р.В. Бойко досліджував способи контролю у сфері охорони праці. Проблему нормування праці як невід'ємну частину організації підприємства аналізувала Л.В. Синяєва у своїй статті «Роль трудових норм та нормативів в організації праці та її оплаті у ринковій економіці». Вивчення нормування праці у зв'язку із соціально-економічними та соціально-психологічними аспектами управління проводив О.В. Жадан у роботі «Соціально-економічне значення нормування праці у сучасному суспільстві»..

У літературі, присвяченій проблемам управління, існує багато визначень системи управління підприємством, кожне з яких відповідає методології наукового розділу та

наголошує на певному аспекті функціонування, побудови, внутрішніх відносин та ін.

Сучасні складові життя вимагають чіткого нормування, організації та контролю умов праці. При зростанні ринкової економіки та розвитку держави організація праці відіграє вирішальну роль у формуванні повноцінного платоспроможного суспільства. Доцільно зазначити, що організація праці здійснюється залежно від форми власності, рівня розвитку науково-технічного прогресу, економічних законів, які регулюють суспільно-трудові відносини.

Сучасна наукова організація праці – процес удосконалення на основі досягнень науки і передового досвіду, що містить у собі організаційно-технічні, техніко-економічні та психофізіологічні аспекти організації праці і управління .

В Україні існує низка законів, де визначаються основні положення, які регулюють організацію праці. До них належать «Кодекс законів про працю України», Закон України «Про зайнятість населення», Закон України «Про охорону праці» .

Організація виробництва передбачає використання різноманітного технічного забезпечення, організацію роботи основних та додаткових підрозділів, забезпечення виробництва сировиною, використання нових модернізаційних методів управління персоналом та видів транспорту. Організація праці залежить від типу виробництва. Крім того, ефективність використання засобів, предметів праці, ритмічність випуску продукції та питання раціонального використання робочої сили залежать від стану її організації.

Доцільно зазначити, що організація праці – це спосіб поєднання безпосередніх виробників із засобами виробництва з метою створення сприятливих умов для одержання високих кінцевих соціально-економічних результатів. Говорячи про організацію праці, вона містить у собі складники, які сприяють покращенню її умов. До них належать: організація та обслуговування робочих місць, що сприяють раціональному використанню часу, підбору персоналу та його розвитку (перекваліфікація, підвищення кваліфікації); оптимізація режимів праці та відпочинку протягом зміни; оплата праці та матеріальні стимули, раціоналізація трудових процесів, прийомів і методів, створення безпечних та сприятливих умов праці.

Робочий час є загальною мірою кількості праці. Тривалість робочого часу визначається, з одного боку, рівнем розвитку виробництва, а з іншого – фізичними і психофізіологічними можливостями людини. Поліпшення використання робочого часу є одним із основних шляхів підвищення продуктивності праці. Воно залежить від співвідношення екстенсивного та інтенсивного факторів розвитку виробництва .

Згідно з Кодексом законів про працю України, кількість робочого часу в тиждень не може перевищувати 40 годин. Крім того, враховується шкідливість умов праці. В такому разі законом передбачено зменшення загальної кількості робочих годин, що не можуть перевищувати 36 годин на тиждень. Законодавством визначена також організація праці для робітників віком від 16 до 18 років – тривалість робочого тижня для цієї категорії не має перевищувати 36 годин, тоді як для підлітків від 14 до 16 років сягає 24 години на тиждень . Особливості має організація праці жінок, яка гарантує запобігання використуванню жіночої праці на важких роботах або таких, що відбуваються в нічний час.

Ще одним критерієм організації праці є те, що крім передбачених законом принципів існує режим відпочинку. Цей показник є досить важливим. У сучасному виробництві розрізняють змінний, добовий, тижневий та місячний режими праці та відпочинку. Основними показниками, завдяки яким відбувається формування режиму праці і відпочинку, є час входження в роботу, період найбільшої сталої працездатності та період втоми.

Головною метою нормування є встановлення обсягу праці на кожному підприємстві, зменшення витрат виробництва завдяки максимізації та раціоналізації використання робочого часу, звільнення від його непродуктивного використання. Максимізація корисності часу є досить актуальним питанням в умовах ринкової економіки. Причинами цього виступає практичне застосування нормування, суть якого полягає в економії робочого часу та підвищенні ефективності роботи працівників.

Висновки: Організація, нормування та контроль умов праці в поєднанні створюють систему, завдяки якій відбувається організація праці. Основою системи є чинне законодавство України, яке регламентує нормування і організацію та допомагає у здійсненні контролю, оскільки праця – це невід’ємна частина життя населення й основа формування прогресу в економічній та соціальній сферах життєдіяльності. Крім того, сучасні умови ринкових відносин вимагають бути максимально відповідальними і продуктивними у сфері праці. Ми живемо в досить динамічному інформаційному суспільстві. Мало вивченими залишаються психологічні складники, їх організація, нормування та контроль. Досить часто через нехтування правилами нормування відбувається руйнування людського фактора як основного засобу виробництва. Тому дослідження можливо розширити за допомогою аналізу різних психологічних факторів праці.

Список використаних джерел

1. Аудит (основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту). Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 540 с.
2. Васильців Т.Г. Економіка малого підприємства : навч. посіб. / Т.Г. Васильців, О.І. Іляш, Н.Г. Міценко ; Знання, 2013. – 446 с.
3. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 р. № 322-VIII - Харків: Фоліо, 2010.- 256 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
4. Конституція України : [зі змін. та допов., внесеними Законом України від 1 лют. 2011 р. № 2952-VI]. – Харків : Фактор, 2011. – 118 с.

Іваненко В.В., студентка 2 курсу,
група УП-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Мекшун Л.М.**, к.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: vita.ivanenko0408@gmail.com

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЗМЕНШЕННЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Безробітними за класифікацією Міжнародної організації праці є особи, зареєстровані на біржі праці, які активно шукають роботу. Безробіття становить собою ускладнений різноаспектний факт, за якого частка активного працездатного населення не може знайти роботу [1, с.126].

Безробіття викликає такі негативні наслідки в країні, як: зростання соціального поділу населення, підвищення криміногенних подій, витрати коштів на допомогу безробітним із державного бюджету та зменшення національного валового внутрішнього продукту.

Однак, хоч безробіття й визнається проблемою для держави, воно має й позитивні сторони. Зокрема, безробіття заохочує працюючих до збільшення інтенсивної та продуктивної праці, підвищення соціального значення робочого місця, конкурентності між працівниками, спроможності для безробітного використати перерву в зайнятості для перенавчання та підвищення рівня освіти [2, с.2].

Причинами безробіття є: структурні зміни в економіці; нерівномірність розвитку продуктивних сил у народному господарстві, в окремих регіонах; постійний прогрес техніки і технологій; пошук працівниками нових робочих місць, де вища заробітна плата, змістовніша робота; диспропорційність розвитку економіки; обмеженість попиту на товари і послуги тощо.

Рівень безробіття в Україні визначається за методологією Міжнародної організації праці (МОП). У таблиці 1 наведено дані про кількість безробітних в Україні з 2010 по 2017 рр.

Таблиця 1 – Динаміка кількості безробітних в Україні у віці 15 -70 років з 2010 по 2017 роки.

Показники	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Безробіття населення у віці 15 – 70 років, в середньому тис. ос.	1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7	1678,2	1698,0
У % до економічно активного населення	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3	9,1	9,3	9,5

Джерело [3].

Розглянувши дані у таблиці 1, можна зробити висновок, що безробіття мало нестійку тенденцію розширення за дані роки. У 2010 році кількість безробітних у віці 15-70 років в Україні у середньому становила 1713,9 тис. осіб. У наступні роки кількість безробітних у віці від 15 до 70 років зменшилася і вже у 2013 році даний показник налічував 1510,4 тис. Але вже у наступному році кількість безробітних різко зросла і налічувала 1847,6 тис. У 2015 році кількість безробітних знову мало тенденцію до зменшення, а у 2016 і 2017 рр. показники знову зросли.

Важливо визначити причини, які вплинули на структуру безробітного населення. За даними Державної служби зайнятості України найвищу частку (33%) у 2017 році становили безробітні, що звільнилися добровільно та за контрактом. 22% безробітних звільнилися з економічних причин. Теж велику частину у структурі посідали ті безробітні, які не могли знайти роботу після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів. До найменшої частки безробітних відносилися ті, які були демобілізовані з військової строкової служби, а також ті, які були звільнені через оформлення на пенсію і мали проблеми зі здоров'ям. До інших безробітних, частка яких налічувала 4% у 2017 році, відносилися переселенці, котрі через військовий конфлікт лишилися робочого місця та постійного місця проживання [4].

Безробіття є головною проблемою, яку потрібно починати розв'язувати вже сьогодні. Науковці пропонують перелік заходів зменшення рівня безробіття в Україні, а саме:

- ліквідувати тіньову зайнятість, бо у 2017 році в країні частина неофіційно зайнятих осіб в середньому становила приблизно 24,3%. Максимальний показник в Івано-Франківській області – 53,2 %, а найменший – у Київській області 10,3 % [5, с.30].

- підвищити потребу на людські ресурси як з боку приватної так і державної сфери економіки, бо головною причиною безробіття на сьогоднішній день є незбалансованість попиту і пропозиції людських ресурсів [6, с.33]. Одним зі шляхів усунення цієї проблеми є створення нових конкурентноспроможних підприємств в Україні.

У 2016-2017 роках продовжувалося зростання чисельності робочих місць в ІТ – сфері, сферах спорту, дизайну, страхування, діловодства та юриспруденції, сповільнилося у фармацевтиці та медицині, бухгалтерії, видавничій справі та поліграфії.

Пошук хорошої вакансії, кращого досвіду роботи, вищої заробітної плати приводить до зовнішньої трудової міграції. Останніми роками частина українського населення, яка виїхала працювати до ЄС складала біля 6% населення України. Найбільше українців працювало в Польщі, Італії, Іспанії, Німеччині та Чеській Республіці [7]. Зараз Україна входить до першої десятки країн-донорів міжнародних мігрантів у світі. Кількість трудових мігрантів у 2018 р. становила біля 4 млн осіб. При цьому, одночасно за межами країни може знаходитися близько 2,6-2,7 млн осіб. Найголовніша причина трудової міграції – економічна, українці шукають вищої оплати праці. Міграційний потік носить м'ягкий, короткостроковий характер: більшість трудових мігрантів заробляють гроші за кордоном і планують повернутися назад в Україну.

Головними кроками до зменшення зовнішньої трудової міграції є:

- збільшення заробітних плат працівникам та забезпечення їх ефективно функціонуючими та відповідно технічно-оснащеними робочими місцями;
- створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності та малого бізнесу;
- підвищення продуктивності праці;
- створення нових робочих місць шляхом залучення інвестицій;
- зміцнення інституту влади.

Отже, використовуючи запропоновані заходи, можна досягти зниження рівня безробіття, підвищення кількості працевлаштованих осіб і покращення економічної і соціальної ситуації у країні.

Список використаних джерел

1. Зайцева І. С. Проблеми зайнятості та безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу. Управління розвитком / І.С Зайцева// Економіка України. – 2016. – №11. – С.125-130.
2. Борищук А. О, Семенова К. Д. Аналіз рівня безробіття в Україні /А. О Борищук, К. Д Семенова /Збірник наукових студентських праць. – 2017. – №3. – С.2.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/rp/sz_br/sz_br_u/kzbr_m_u2016.htm.
4. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog>.
5. Шаульська Л. О, Якимова Н. А. Проблеми тіньової зайнятості в контексті структурних трансформацій ринку праці /Л. О Шаульська, Н. А Якимова//Економічні науки. – 2017. – №2. – С.28-35.
6. Полуяктова О. В. Проблеми безробіття в Україні /О. В Полуяктова// Економіка та суспільство. – 2016. – №2. – С.31-35.
7. Міграція в Україні: факти і цифри [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iom.org.ua/sites>.

Костенко Є.М., студентка 2 курсу магістратури,
група ЗМУПп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Борисенко Л.І.**, старший викладач
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: zhenkakostenko95@ukr.net

НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ HR-МЕНЕДЖЕРІВ В УПРАВЛІННІ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Реалізація цілей та завдань управління кадровим потенціалом підприємства діє через потенційного HR- менеджера який під час виконання своєї діяльності бере участь у розробці та реалізації стратегії щодо управління персоналом, забезпечує необхідною кількістю працівників, здійснює раціональний підбір та здійснює реалізацію трудового потенціалу працівників відповідно до їх професійних обов'язків, приймає участь у формуванні стабільного трудового колективу та слідкує за вдосконаленням праці робітників.

Кадровий потенціал – це знання та навички працівників підприємства, які використовуються для отримання доходу. З іншого боку, кадровий потенціал являє собою тимчасово вільні або резервні місця, які потенційно можуть бути зайняті спеціалістами у процесі їх розвитку та навчання [3].

HR-менеджери відповідають за ефективність використання людських ресурсів, рівень продуктивності праці, соціально-психологічний клімат та ефективне залучення до виробничого процесу трудового потенціалу. Деякі HR-менеджери входять до складу топ-менеджменту, що зобов'язує їх володіти певними знаннями та навичками, серед яких стратегічне та системне мислення, позиція лідера, властивий командний підхід тощо [1].

Саме HR-менеджери забезпечують стабільний розвиток та успіх підприємства за рахунок використання в управлінні кадровим потенціалом найсучасніших методів та технологій. Ефективне залучення працівників дозволяє реалізувати стратегічні цілі та завдання, а вдосконалення системи управління сприяє перетворенню трудових ресурсів у трудовий капітал. На рисунку 1.1 відобразимо взаємозв'язок HR- менеджера та управління кадровим потенціалом на підприємстві.

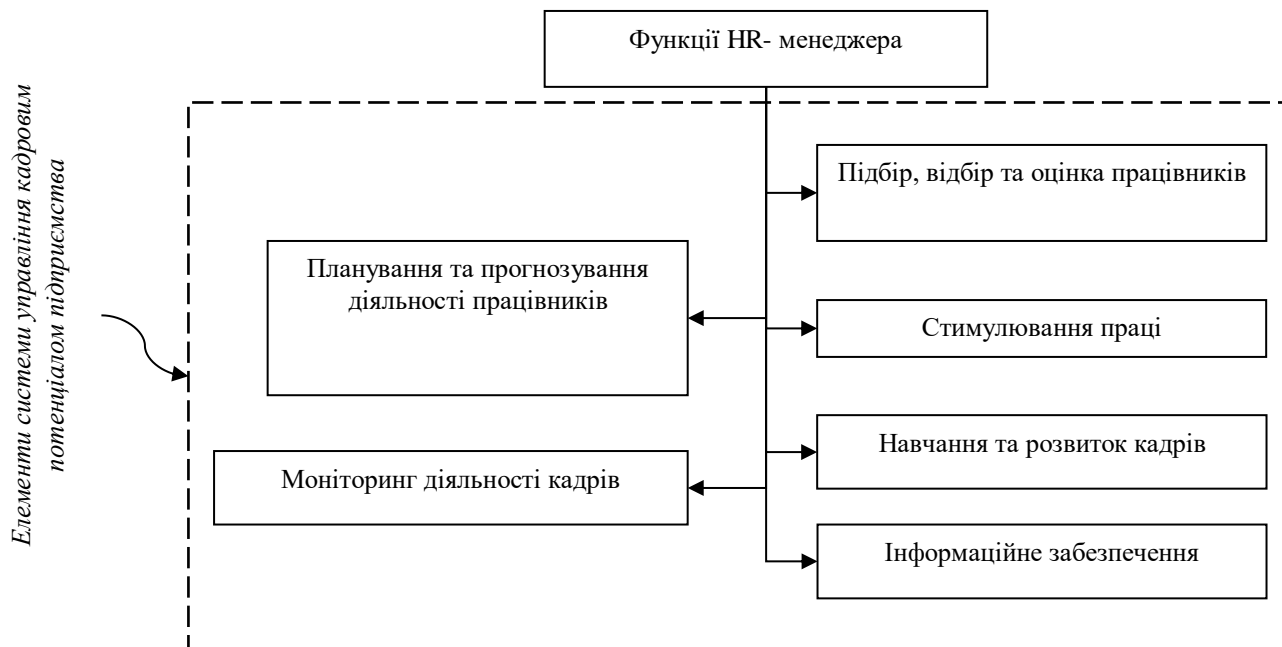

Рисунок 1.1 – Взаємозв'язок діяльності HR- менеджера та системи управління кадровим потенціалом на підприємстві

Отже, з даного рисунку, спостерігаємо, що усі функції, які виконує HR- менеджер є головними елементами системи управління кадровим потенціалом підприємства. Що свідчить, про безпосередній вплив з боку менеджера на рівень даної системи та про потрібне пильнування та вдосконалення його напряду діяльності щодо кадрового потенціалу працівників.

Особистісні характеристики працівників утворюють окрему групу внутрішніх факторів формування системи управління кадровим потенціалом, серед яких:

- професійний та кваліфікаційний рівень (базовий рівень освіти та процес мотивації безперервної системи підвищення кваліфікації працівників, що є основою для формування критеріїв для управління кадровим потенціалом);

- мотивація праці (розробка системи впливу на поведінку працівників для більш повного використання їхнього потенціалу) [4].

- досвід праці як основа процесу розвитку та підвищення професіоналізму працівника [5];

- професійні якості як показник індивідуального прояву кадрового потенціалу працівників підприємства;

- результативність праці виступає як показник психологічних можливостей працівників [6].

Діяльність HR- менеджерів базується на основних принципах управління кадровим потенціалом (таблиця 1).

Таблиця 1 – Основні принципи управління кадровим потенціалом на підприємстві

Назва	Сутність
Принцип системності	Процес аналізування, прогнозування та обліку показників розвитку особистісних факторів працівників та виявлення їх взаємозв'язку із підприємством, такими показниками як рентабельність, сума прибутку, кредитоспроможність та інші.
Принцип науковості	Використання сучасних технологій та комплексу знань у сфері управління працівниками та їх розвитком.
Принцип оптимізації	Це використання кадрового потенціалу персоналу з оптимальним співвідношенням параметрів та існуючих показників.
Принцип специфічності	Це проведення оцінки можливостей трудових ресурсів, а саме працівників, їх розвитку та взаємозв'язок специфіки використання існуючих трудових ресурсів на підприємстві.
Принцип безперервності	Це процес змін (якщо це потрібно) у системі розвитку працівників та його внутрішніми змінами.
Принцип адресності	Визначення цілей, завдань та відповідальності професійних обов'язків працівників.
Принцип рентабельності	Прогнозування економічного ефекту від впровадження необхідних заходів.
Принцип циклічності	За необхідністю відбувається повторювання певного процесу для більшого використання потенціалу працівника.
Принцип стандартизації	Встановлення та застосування правил з метою налагодження ефективної системи управління кадровим потенціалом.

Джерело: [2]

З даної таблиці, бачимо, що HR- менеджер слідкує за усім процесом управління кадровим потенціалом за допомогою цілого ряду принципів. Але, на сьогоднішній день не всі дії та процеси, які виконує менеджер є стандартизованими та відповідають сучасним вимогам. Низький рівень цих показників призводить до уповільнення розвитку підприємства та втрати конкурентоспроможності на ринку праці серед своїх конкурентів, а також призводить до зниження показників діяльності підприємства.

Виходячи з вищесказаного потрібно посилити роль HR- менеджера під час управління кадровим потенціалом підприємства, за допомогою таких напрямів:

- запровадження менеджером сучасних програм для навчання працівників, серед яких можуть бути тренінги, проведення кейс-методів, «мозкового штурму» та інших;
- розроблення чіткого плану підвищення кваліфікації працівників та їх перепідготовка, якщо у цьому є потреба, за виконанням якого HR- менеджер повинен слідкувати та дотримуватись усіх рекомендацій;
- підвищення рівня нематеріальної мотивації, за допомогою впровадження колективних формальних та неформальних зустрічей, вітання із святами, безпосередня похвала від менеджерів вищих ланок;
- підвищити рівень процесу адаптації персоналу, адже від цього залежить чи залишаться працівників на підприємстві чи ні та інші.

Також за допомогою посилення ролі HR- менеджера у процесі управління кадровим потенціалом можна домогтись підвищення його використання за двома напрямками:

- усередині підприємства, а саме через запропонування керівництву поставлення чітких цілей та створення умови, які будуть сприяти вдосконаленню праці персоналу. HR-менеджер повинен слідкувати за дотриманням сприятливої атмосфери для роботи працівників. Для працівників підтримка на виробництві є важливою складовою, що сприяє досягненню поставлених завдань швидше та ефективніше. HR- менеджер повинен слідкувати за уникнення монотонності праці працівників та спонукати їх до саморозвитку [4];

- за межами підприємства, HR-менеджер повинен слідкувати за саморозвитком персоналу. Даний процес може складатись із проведення неформальних бесід з метою виявлення сильних характеристик та можливостей працівників, які вплинуть на прибуток підприємства.

Відділ управління буде працювати ефективніше за умови підтримки керівництва компанії, адже саме управлінці дають поштовх ініціативам, затверджують бюджети і схвалюють пропозиції. Тож керівник має розуміти потребу у початку певних HR-процесів.

Передумовою ефективної роботи є вміння керівника дослухатися до порад коли питання відноситься до роботи відділу. Великий контроль спричинить зайву напругу і відчуття постійного нагляду, недовіри з боку керівництва. У таких умовах працювати ефективно – неможливо. У роботі важливо мати певну автономію, ймовірність виявляти ініціативу і пропонувати нові проекти.

Проблема сучасних керівників полягає у встановленні занижених вимог, правил та норм під час підбору працівників, відсутності прояву креативної діяльності. Усе це є причиною низького рівня мотивації та саморозвитку працівників, що впливає на професійний рівень персоналу та кадровий потенціал. За даним процесом потрібно доцільно слідкувати, що може бути виконано HR-менеджером.

Відповідно, саме потенціал персоналу є основою людського капіталу підприємства, а людський капітал можна розглядати як ресурс, включений у виробництво та успішно при цьому реалізований. За розвиток якого відповідає HR-менеджер, якщо його роль підвищити у даній системі значно підвищуються показники продуктивності праці та професійні знання персоналу.

Список використаних джерел

1. Богачева Т.В., Лустина Т.Н., Панова А.Г. Влияние конкурентоспособной системы управления персоналом на эффективность деятельности предприятий индустрии гостеприимства // Нормирование и оплата труда в промышленности. – 2016. – № 12. – С. 43–48.
2. Гармидер Л. Д. Принципы развития кадрового потенциала предприятия [Текст] // Экономическая наука и практика: материалы Междунар. науч. конф. (г. Чита, февраль 2012 г.). — Чита: Издательство Молодой ученый, 2015. — С. 133-136.
3. Генкин Б. М. Экономика и социология труда. – М. : Норма, 2012. – (Серия: Учебник для вузов).
4. Мак Ноттон Д., Карисон Д.Дж., Дитц К.Т. Кадры современных организаций. М.: ЮНИТИ_ДАНА, 2015. 549 с.
5. Пошерстник Н.В., Мейксин М.С. Карды предприятия. СПб.: Герда, 2015. 296 с.
6. Управление персоналом организации: учебник / Под ред. А.Я. Кибанова. М.: ИНФА – М, 2014. 695 с.

Костюк І.С., студентка 1 курсу, група УП-181,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Савченко В.Ф., д.е.н., професор, заслужений економіст України
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: laws.inst.312@gmail.com

МАЛІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Малий і середній бізнес вважаються одними з вагомих умов забезпечення економічного зростання, важливим чинником оптимізації та структуризації ринків, отримання еластичності попиту та пропозиції, мобілізації основної маси національних ресурсів, збереження національного відтворювального ринкового потенціалу.

У часи планово-авторитарного керівництва взагалі не існувало поняття малого бізнесу. Проте і на сьогодні не досягнуто системного узагальнення проблем, які стримують розвиток малих і середніх підприємств, а також відсутні комплексні наукові рекомендації щодо створення цілісної системи регулювання їхньої діяльності [1, с. 120].

Світова фінансово-економічна криза, відсутність стратегії розвитку, політичне становище негативно впливають на економіку України, зокрема на малий бізнес. На фоні від'ємних факторів малі підприємства набули таких ознак:

- низький рівень технічної озброєності;
- недостатній управлінський вплив;

- поєднання в межах одного малого підприємства декількох видів діяльності;
- відсутність системи самоорганізації та недостатня інфраструктура малого підприємництва;
- критична відсутність фінансово-кредитної підтримки;
- негативне психологічне ставлення населення до підприємців;
- недовіра західних партнерів.

Важливою складовою реанімування економіки України є усунення проблем розвитку малого та середнього бізнесу, його подальший розвиток. Для цього необхідно провести низку заходів, а саме:

- забезпечити спрощення відкриття підприємства;
- стабілізувати систему оподаткування;
- забезпечити страхування малих підприємств [2, с. 124];
- сприяти саморегулюванню та участі суб'єктів малого бізнесу в державних закупівлях.

Важливим кроком на шляху модернізації та розвитку малого бізнесу є залучення до процесу бізнес-інкубаторів. Суть їх діяльності полягає в наданні необхідних для функціонування бізнесу послуг. Наприклад, допомога в юридичному оформленні діяльності або веденні бухгалтерського обліку [3, с. 202 - 207].

Мале підприємництво є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку держав, включаючи і Україну. Практика десятиріч нашої незалежності довела, що малий бізнес здатний сприяти забезпеченню населення роботою, взяти посильну участь у структурних трансформаціях галузей, отримати зростання валового внутрішнього продукту тощо.

Проте ситуація в Україні суттєво відрізняється від тієї, що склалася у розвинених країнах Європейського Союзу та інших частин Планети. Тому бачаться доцільними напрацювання науковців і практиків у частині розроблення механізму підтримки та розвитку малого підприємництва в державі.

Саме малий бізнес досить часто створює інноваційні продукти, оскільки має кращі умови для впровадження інновацій. Більшість інноваційної та креативної продукції було винайдено представниками малого підприємництва. Враховуючи низьку ступінь оптимізації вітчизняної економіки, впровадження інновацій в нашій державі вкрай необхідне, до чого і мають долучитися малі підприємницькі структури.

Через посилення малого бізнесу в Україні можна досягти конкурентоспроможності на світовому ринку, гнучкості економіки, вирішити проблему зайнятості, а також внести вклад у структурну перебудову та економічне зростання.

Список використаних джерел

1. Наук.- метод. посіб. / Т.В. Березянюк, О.В. Ваганова, Р.В. Руднік; / За ред. Березянюк Т.В. – К.: ПІДО НУХТ, 2012. – 120 с.
2. Зелена книга малого бізнесу України - 2012 / Д.В. Ляпін, В.І. Дубровський, О.М. Піщуліна, О.П. Продан. – К.: Інститут власності і свободи, 2012. – 124 с.
3. Бізнес-інкубатори як інструмент державної підтримки розвитку малого підприємництва / В.Ф. Савченко, М.Г. Долгополов // Науковий вісник Полісся. – 2016 – № 4 (8). – С. 202 – 207.

Михайленко В.М., студент 2 курсу магістратури,
група МУПп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Мекшун Л.М.**, к.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: viiaheslav@icloud.com

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

В умовах нестабільного зовнішнього середовища, для ефективного функціонування підприємства, йому необхідно мати певні ресурси, до основних з яких належить персонал, який згідно з Кодексом законів про працю [1] називається трудовим колективом. Працездатний і згуртований трудовий колектив виникає не одразу. У своєму розвитку він проходить тривалий процес становлення, який залежить від низки обставин, які впливають на його формування. Тому в сучасних умовах актуальним залишається питання управління розвитком персоналу та правильності підбору трудових ресурсів.

Система управління розвитком персоналу має включати в себе:

1. Аналіз та планування персоналу: розробка кадрової політики, розробка стратегії управління персоналом, аналіз кадрового потенціалу та ринку праці, кадрове планування, прогнозування потреб у персоналі, організація реклами та встановлення взаємодії із зовнішніми організаціями, що забезпечують підприємство кадрами.

2. Підбір та наймання персоналу: проведення співбесід, тестів, анкетування для вияву інтелектуального рівня, професіоналізму, комунікативності та інших необхідних якостей.

3. Оцінювання персоналу: персональна оцінка – рівень знань, умінь, майстерності та особистісної відповідальності; оцінка виконаної роботи та її результатів.

4. Організація навчання та підвищення кваліфікації персоналу: навчання персоналу, перепідготовка та підвищення кваліфікації, введення в посаду, організація кадрового зростання, реалізація службово-професійного просування та кар'єри співробітників, робота з кадровим резервом.

5. Атестація і ротація кадрів: проведення заходів спрямованих на вияв відповідності результатів діяльності, якостей і потенціалу особистості працівника вимогам, що висуваються до виконаної роботи.

6. Управління оплатою праці.

7. Мотивація персоналу: розробка систем мотивації, вироблення систем оплати праці, участі персоналу в прибутках і капіталі підприємства, розробка форм морального стимулювання персоналу.

8. Облік співробітників підприємства: облік прийому, переміщення, винагород співробітників та стягнень з них, звільнення персоналу, організація ефективного використання персоналу, управління зайнятістю персоналу, кадрове діловодство.

9. Організація трудових відносин на підприємстві: оцінювання виконання персоналом своїх функціональних обов'язків, формування у співробітників почуття відповідальності, аналіз та регулювання групових і міжособистісних відносин, управління виробничими конфліктами та стресами, соціально-психологічна діагностика, встановлення норм корпоративної культури, робота зі скаргами на трудові відносини.

10. Створення умов праці: створення безпечних умов для праці співробітників; дотримання норм психофізіології праці, ергономіки, технічної естетики; кадрова безпека.

11. Соціальний розвиток та соціальне партнерство: організація харчування, медичного і побутового обслуговування, відпочинку та культурно-оздоровчих заходів, управління конфліктами та стресами, організація соціального страхування.

12. Кадрова безпека.

13. Правове та інформаційне забезпечення процесу управління персоналом: вирішення правових питань трудових відносин, підготовка нормативних документів, що їх регулюють, забезпечення необхідною інформацією всіх підрозділів управління персоналом [2].

На думку дослідників даної проблеми, на сучасному етапі розвитку підприємств і організацій в Україні мають місце такі негативні ознаки щодо використання персоналу: наявність політичних, економічних, екологічних негараздів, що позначається на здоров'ї та працездатності персоналу; міграційні та демографічні процеси, що впливають на підбір, відбір та використання працівників на підприємствах; недостатня гнучкість діяльності підприємства у ринкових умовах, що знижує економічні результати його діяльності і можливість матеріальної мотивації працівників; непрофесійне управління персоналом на окремих підприємствах (занижені вимоги, необ'єктивне оцінювання, неефективні мотиваційні важелі, нездатність поставити конкретні досяжні цілі перед працівниками); підвищення конкуренції на ринку праці, що знижує ціну та заробітну плату працівників у результаті взаємодії попиту і пропозиції на товар «робоча сила»; недостатнє врахування психологічних особливостей діяльності та співпраці окремих працівників, які відносяться до різних психологічних типів з погляду психології як науки; недостатнє врахування особливостей організаційної поведінки окремих категорій працівників, наприклад, талановитих творчих працівників, які є креативним інноваційним двигуном організацій [3].

Основними напрямками вдосконалення системи управління розвитком персоналу підприємств є:

- постійна оцінка потенціалу для кадрового просування;
- створення умов розширення знань, підвищення кваліфікації та навчання;
- розробка програм навчання та розвитку;
- використання мотиваційних програм;
- формування моральних цінностей;
- організація зворотного зв'язку зі співробітниками;
- розробка принципів, напрямів та методів управління персоналом;
- врахування роботи з персоналом на всіх рівнях стратегічного планування підприємства;
- впровадження нових методів і систем навчання і підвищення кваліфікації;
- визначення та проведення єдиної тарифної політики і оплати праці тощо.

Управління розвитком персоналу – це комплексний процес, який базується на грамотному зіставленні інтересів працівників і роботодавця. Для автоматизації цього процесу є спеціальний модуль SAP «Управління персоналом» (ERP Human Capital Management SAP ERP HCM). Впровадження даного модуля дозволяє вирішити глобальні проблеми HR-напряму, включаючи: оптимізацію роботи кадрових (HR) служб; підвищення ефективності діяльності персоналу у всіх структурних підрозділах; успішну реалізацію корпоративної стратегії та впровадження корпоративної культури і стандартів обслуговування клієнтів. Приклади успішної роботи найбільших міжнародних корпорацій свідчать про те, що в такому понятті як ефективність управління персоналом займає одне з провідних місць, а для підтримки конкурентоспроможності компанії в довгостроковій перспективі необхідно використовувати постійно оновлені технології управління людським капіталом, які сприяють: залученню, утриманню і мотивації кращих співробітників; пошуку та розвитку талантів; досягнення стратегічних завдань шляхом доведення їх розуміння до кожного співробітника; навчання і розвитку кожного працівника зокрема і кадрового потенціалу компанії в цілому з урахуванням поточних цілей і завдань; здійснення стратегічного планування чисельності та формування бюджету на утримання та розвиток персоналу; ведення обліку в області управління персоналом; прийняття правильних кадрових рішень на основі точного і всебічного аналізу одержуваної інформації [4].

Таким чином, вдосконалення управління розвитком персоналу підприємств вимагає комплексного введення керівниками підприємств у практику соціально орієнтованого управління, яке є реальним ефективним механізмом вирішення таких завдань як досягнення

конкурентоспроможності, адаптації до динамічного зовнішнього середовища, реалізації стратегії розвитку підприємства, задоволення потреб персоналу і клієнтів.

Список використаних джерел

1. Кодекс Законів про працю від 10.12.71 р. №322-8 зі змінами та доповненнями / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
2. Сівашенко Т. Удосконалення системи управління персоналом / Т.Сівашенко. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe
3. Копець Г.Р. Удосконалення системи управління персоналом в умовах розвитку вітчизняних підприємств на засадах маркетингу та логістики / Г.Р. Копець, Г.В. Рачинська, К.О. Дзюбіна. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/29365/1/026_168_175.pdf
4. Мельник О.Ю. Удосконалення системи управління персоналом / О.Ю Мельник, Л.Г. Саркісян. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/4858/4888

Мозгова І.В., студентка 1 курсу магістратури,
група ЗМУПп-181, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Холодницька А.В.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НОРМУВАННЯ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Для забезпечення високої ефективності виробництва, що є основою конкурентоспроможності підприємництва в ринкових умовах, нормування праці є першим кроком на шляху оптимізації витрачання виробничих ресурсів, об'єктивно необхідних для ефективного підприємництва за наявного рівня розвитку продуктивних сил. Нормування праці полягає у встановленні необхідних затрат живої праці на виконання певної роботи за нормальної організації та інтенсивності праці [3].

У ринкових умовах науково обґрунтоване нормування праці стає одним з найдієвіших засобів покращення конкурентних позицій підприємства, оскільки ціллю нормування праці є найбільш точне визначення необхідних затрат, а відповідно і результатів праці і їх відбиток у нормах праці.

Сьогодні нормування праці розглядають як метод наукового вивчення процесу праці і встановлення на основі цього науково обґрунтованої міри праці, яка характеризується кількісними та якісними показниками в певних організаційно-технічних умовах виробництва. Норми, визначені методами технічного нормування, сприяють підвищенню продуктивності праці та її матеріальному стимулюванню [7].

Головною особливістю норми є те, що норма – це основа виробничого планування на всіх рівнях та організації виробництва і праці, крім того, вона є підставою для правильного встановлення заробітної плати робітникам виробничої та невиробничої сфери, засобом врахування індивідуальних і колективних результатів праці, а також розповсюдження і закріплення передових ноу-хау [1].

Нормування праці сприяє здійсненню тарифікації та оплати праці на підприємстві. Метою нормування є встановлення обсягу праці в умовах ринкових відносин на кожному підприємстві, зменшення витрат виробництва завдяки максимізації та раціоналізації використання робочого часу, звільнення від його непродуктивного використання. Максимізація корисності використання часу є досить актуальним питанням саме в умовах формування ринкової економіки. Причинами цього є практичне застосування нормування, суть якого полягає в економії робочого часу та підвищенні ефективності роботи працівників [2].

В сучасній науковій літературі зустрічається багато теоретичних та методичних підходів до розгляду питання характеристики нормування праці. Так, неодноразово висвітлювали у

своїх працях такі відомі економісти як Грішнова О.А., Донцова В.Г., Колот А.М., Завіновська Г.Т., Багрова І.В., Чернов О.В та інші.

На думку Донцової В.Г., у ширшому розумінні нормування праці – це регламентування витрат праці на макроекономічному (державному або регіональному) та мікроекономічному (галузевому або внутрішньофірмовому) рівні. Важливий аспект нормування праці полягає у тому, що воно є одним з основних елементів ринку праці [5].

У свою чергу Грішнова О.А, вказує на те, що нормування праці – це основа її організації на підприємстві. В загальному визначенні нормування праці – це вид діяльності з управління підприємством, спрямований на встановлення оптимальних співвідношень між витратами та результатами праці, а також між чисельністю працівників різних груп та кількістю одиниць обладнання [4].

Колот А.М. зазначає, що нормування праці – це один з найважливіших складових суспільної організації праці, який полягає у визначенні об'єктивно необхідних затрат робочого часу в усіх сферах діяльності людини [8].

Нормування праці є складовою і невід'ємною частиною системи управління будь-якого підприємства чи організації і включає визначення необхідних витрат часу як працівниками, так і колективами (бригадами) на виготовлення продукції, надання послуг та виконання на цій основі встановлених норм роботи [6].

Норми витрат праці виконують організаційні, технічні, планові, економічні та соціальні функції. За допомогою норм праці розраховується ступінь завантаження обладнання і кожного робочого місця, використання виробничих можливостей, плануються обсяги виробництва, визначається необхідна кількість персоналу за професіями, спеціальностями та кваліфікаціями, а також низка інших технічно-економічних показників.

Норма праці є тією першоосновою, з якої починається і на якій ґрунтується весь процес планування праці і виробництва: на основі норм праці розраховують трудомісткість виробничої програми, визначають необхідну чисельність персоналу і його структуру на підприємстві, розраховують економічну ефективність науково-технічних та організаційних нововведень тощо.

Таким чином, основними цілями нормування є:

- планування виробництва та визначення потреби в персоналі (якість і кількість);
- розрахунок витрат на заробітну плату;
- оцінка зміни продуктивності, ефективності виробництва.

До завдання нормування праці відносяться [1]:

- 1) встановлення витрат часу на одиницю продукції;
- 2) розробка найбільш раціональної структури виробничого процесу;
- 3) проведення аналізу виконання норм праці для розкриття резервів виробництва і продуктивності праці;
- 4) упровадження ефективної організації праці робітника на робочому місці.

Нормування праці на підприємствах виконує важливі функції, оскільки є основою організації заробітної плати, оскільки норми витрат робочого часу одночасно стають і ступенем винагороди за працю, маючи тісний зв'язок із тарифною системою. Встановлення норм праці має на меті гарантувати певну продуктивність праці, а працівнику певний рівень заробітної плати. За виконанням норм праці оцінюється трудова діяльність кожного працівника й оплачується його праця [9].

Список використаних джерел

1. Багрова І. В. Нормування праці : навч. посібн. / І. В. Багрова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 212 с.
2. В.О.Крайній, Вдосконалення нормування праці в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/1-2014/17.pdf>.
3. Вудвуд В.В. Нормування праці на підприємствах як елемент підвищення її продуктивності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.dnsgb.com.ua>
4. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносин: підручник / О.А. Грішнова. – К. : Знання, 2004. – 535 с.

5. Донцова В.Г. Нормування праці на підприємстві [Електронний ресурс] / В.Г. Донцова.–Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2010/iem/dontsova/diss/indexu.htm>
6. Д.Р. Школьна, В.Г. Уманська, Особливості організації, контролю та нормування праці в умовах ринкової економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/161.pdf
7. Житченко В.О. Значення нормування праці в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/
8. Колот А.М. Мотивація персоналу : підручник [Електронний ресурс] / А.М. Колот – К. : КНЕУ, 2002. – 345 с. – Режим доступу: <http://library.if.ua/books/116.html>.
9. Яременко В. А., Малащенко Ю. А., Напрямки розвитку нормування праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/7198/1/45.pdf>.

Мостовий В.В., магістр 2 курсу
група МУПп – 171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Мекшун Л.М.**, к.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: bam34756yd@gmail.com

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

В сучасних умовах на управління підприємствами впливають процеси глобалізації і конкуренції. Стратегія управління персоналом включає сукупність дій і послідовність прийняття кадрових рішень, за допомогою яких можна вплинути на персонал для реалізації обраного типу стратегії розвитку організації за наявних ресурсних можливостей.

Сучасна кадрова політика має бути спрямована на: формування та підтримку іміджу працівників підприємства; забезпечення дієвої та ефективної системи мотивації, побудованої на вивчені та дослідженні як індивідуальних, так і колективних потреб та стимулів до праці; горизонтальну інтеграцію та реалізацію в системі управління персоналом таких її функцій як набір, оцінка, адаптація, винагородження та розвиток працівників; залучення лінійних керівників та менеджерів вищих ланок управління до процесу розробки та реалізації власних систем управління персоналом; формування корпоративної культури та організацію профорієнтаційної роботи в межах підприємства [1].

Першим етапом в формуванні стратегії управління персоналом є вибір її типу. До типових стратегій управління персоналом відносять: стратегію добору і навчання (добір і навчання персоналу; організація безперервного навчання та ін.); стратегію винагороди і мотивації (формування корпоративних цінностей, оцінювання персонального внеску в загальні результати та ін.); стратегію формування трудових відносин (участь персоналу в управлінні; відносини із профспілками та ін.); стратегію управління персоналом (план добору, найму, навчання, перекваліфікації) [2].

В.І. Дериховська виділяє наступні типи стратегій управління персоналом:

- стратегія інвестування, яка застосовується підприємством, коли пріоритетом бізнес-стратегії є товарна диверсифікація, а не лідерство за витратами. Головні зусилля спрямовані на підвищення якості та функціональності товарів, що виробляє підприємство, або підтримку маркетингової політики щодо реклами власної товарної марки. Характерними рисами для персоналу підприємства повинні стати гнучкість та адаптивність, володіння знаннями в різних галузях;

- стратегія стимулювання найчастіше застосовується підприємствами, які функціонують у висококонкурентному середовищі, що обумовлює фокусування їхньої уваги на мінімізації поточних витрат, утриманні обмеженої кількості працівників та створенні системи безперебійного процесу виробництва через втручання персоналу. Мінімізація витрат на персонал та максимізація його внеску у виконувану роботу є основою даної стратегії;

- стратегії залучення використовується в тому випадку, коли підприємство націлене на одночасне фокусування своєї діяльності на лідерстві по витратах та інноваційності, тобто на підтримці змішаної бізнес-стратегії. Для персоналу характерними рисами у даному випадку є швидке реагування на мінливі зміни навколишнього середовища, відданість власній справі, високий рівень компетентності, що досягається постійним всебічним розвитком працівників. Важливого значення набуває структурованість робочих функцій персоналу, що націлена на забезпечення найбільшої винахідливості, залученості та автономності з метою підвищення мотивації творчих, компетентних працівників й створення чіткої відповідності між отриманими результатами та винагородою;

- стратегія економії витрат на персонал передбачає, що при поліпшенні економічної кон'юнктури залучається додатковий персонал, який звільняється при перших ознаках її погіршення;

- стратегія забезпечення підприємства висококваліфікованим персоналом актуальна під час загострення конкурентної боротьби між підприємствами;

- стратегія додаткових вкладень на підготовку, розвиток та створення необхідних умов для раціонального використання персоналу є характерною для підприємств наукового спрямування, які застосовують досягнення науково-технічного прогресу [1].

Вибір певного типу або типів стратегій управління персоналом залежить від функціональної, конкурентної та загальної стратегії розвитку підприємства, наявності у працівників відповідних знань, навичок, досвіду, необхідного рівня компетентності, системи цінностей, які стануть запорукою досягнення головних цілей розвитку підприємства.

Формування стратегії управління персоналом повинно починатися з оформлення трудової діяльності працівників у відповідності з діючим законодавством і розробки програми соціальної відповідальності підприємства за них. Далі в стратегію необхідно включити кадровий аудит з метою виявлення ступеню відповідності конкретних працівників встановленим до них вимогам і підтримку прагнення працівників підприємства до самодисципліни, покращення особистої відповідальності та професійного розвитку. Також потрібно врахувати яким чином залучати новий персонал високої кваліфікації, підвищувати кваліфікацію наявного персоналу, розвивати нові компетенції, проводити моніторинг за станом психологічного клімату у колективі та формування корпоративної культури. Однією з проблем формування стратегії управління персоналом є визначення потреб персоналу та розробка відповідних заходів щодо його стимулювання, організація оптимальних умов праці, професійного розвитку та кар'єрного зростання працівників; реорганізація організаційної структури управління. Необхідно також враховувати, що розвиток підприємства забезпечується за рахунок професійного, творчого та особистісного розвитку його працівників, тому важливе створення у колективі атмосфери міцної команди ініціативних небайдужих людей, готових до взаємної підтримки та командної роботи. Доцільно запровадити спеціальні премії у формі гарантованого відсотку від додаткового фінансового ефекту, що отримало підприємство за рахунок конкретного працівника. В стратегії також повинні бути передбачені: індивідуальна гарантія від скорочення працівникам, що повністю відповідають вимогам до робочих місць, які вони обіймають; організація взаємодії між робітниками та керівниками підприємства на основі взаємної довіри, поваги та підвищення уваги до проблем робітників; удосконалення системи мотивації та розвитку персоналу; ротация працівників, які обіймають ключові робочі місця, але не повністю відповідають встановленим до них вимогам, проведення управлінського аудиту та кінцеві результати діяльності окремих підрозділів [3].

Реалізація стратегії управління персоналом підприємства дозволить йому: сформувати кадрову політику підприємства і підвищити імідж роботодавця; підвищити результативність кадрової роботи; забезпечити динамічне зростання основних результатів діяльності працівників; в цілому збільшити конкурентоспроможність підприємства.

Список використаних джерел:

1. Дериховська В.І. Класифікація стратегій управління персоналом / В.І. Дериховська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/derihovska-v-i-klasifikatsiya-strategiy-upravlinnya-personalom/>
 2. Потишняк О.М. Сучасна стратегія управління персоналом / О.М. Потишняк //Сталий розвиток економіки. – 2013. – №2. – С. 82-84.
 3. Білорус Т.В. Формування стратегії розвитку системи управління персоналом підприємства на основі портфельного аналізу / Т.В. Білорус //Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2018.- №1. – С. 185-195.
-

Нітченко О.Ю., студентка 2 курсу магістратури,
група МУПп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Мекшун Л.М.**, к.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: nit4enko.alesia@gmail.com

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Удосконалення організації праці на підприємстві на всіх рівнях підвищує ефективність конкретного виробництва, стає чинником зростання продуктивності та зниження витрат. Зважаючи на це, удосконалення організації праці на підприємствах є актуальною проблемою в сучасних умовах господарювання.

На сьогодні існує чимало визначень організації праці. Ми беремо за основу визначення Е. Арона: «Організація праці – це сукупність заходів, спрямована на раціональне поєднання праці працівників із засобами виробництва з метою досягнення високої продуктивності праці і збереження здоров'я та працездатності працюючих» [1].

Організація праці включає в себе економічні, соціальні, психофізіологічні та організаційні завдання. Мета організації праці складається з двох взаємопов'язаних частин: підвищити дохідність підприємства та знизити високе навантаження на працівників та підвищення безпеки праці. Форми організації праці це її різновиди, які відрізняються особливостями розв'язання питань з окремих напрямів організації праці. Вони визначаються відповідними системо-утворювальними ознаками та критеріями. За способом встановлення планових завдань і обліком виконаної роботи форми організації праці бувають індивідуальні та колективні. Для вирішення завдань організації праці в масштабах народного господарства застосовуються прямі і непрямі регулятори, що враховують міру розвитку ринкових відносин. В межах підприємства головне значення для організації праці мають питання правильної розстановки працівників у виробництві на основі раціонального поділу праці і суміщення професій, спеціалізації і розширення зон обслуговування [2].

До основних практичних завдань організації праці належать: розроблення і поліпшення процесів, методів та умов праці та проектування і раціоналізація робочих місць, машин, інструментів, допоміжних засобів, процесів обробки предметів праці з урахуванням характеру трудових процесів. Організація праці передбачає комплекс заходів щодо організації трудових процесів, робочих місць і засобів виробництва.

Основними принципами наукової організації праці є: регламентованість, системність, комплексність, спеціалізація, стабільність та цілеспрямована творчість. Впровадження принципів наукової організації праці сприяє зниженню витрат праці, витрат обігу, підвищенню продуктивності праці працівників, поліпшенню і оздоровленню умов праці, підвищенню змістовності та привабливості праці тощо.

Основними напрямками покращення організації праці на рівні підприємства можуть стати:

- удосконалення розподілу і кооперації праці в колективі;
- удосконалення організації та обслуговування робочих місць;
- вивчення і впровадження передових прийомів і методів праці;
- удосконалення підбору, професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів;

- удосконалення нормування і стимулювання праці;
- поліпшення умов праці та ділової робочої атмосфери у колективі;
- раціоналізація режиму праці та відпочинку;
- виховання сумлінного ставлення до праці і формування корпоративної культури тощо.

Для реалізації запропонованих напрямків удосконалення організації праці на підприємстві доцільно створити єдиний кадровий центр, до складу якого необхідно включити відділи кадрів, організації та оплати праці, соціальної роботи, розвитку персоналу. Узгоджена робота кожного з підрозділів даного центру дозволить забезпечити ефективність процесу організації праці на підприємстві.

Практичну організацію праці на підприємстві можна наблизити до рівня наукової, якщо створити спеціалізовану службу вдосконалення організації управління і праці з безпосереднім підпорядкуванням її вищому керівництву. Головними завданнями такої служби мають бути: підвищення кваліфікації працівників підприємства у галузі організації управління і праці; постійний моніторинг стану управління та організації праці на підприємстві і в структурних підрозділах, інформування керівників; вивчення передового досвіду організації управління і праці; розроблення комплексних планів і окремих заходів щодо підвищення рівня організації управління і праці. Для розробки науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення організацій праці на підприємствах можуть створюватися також лабораторії з наукової організації праці та управління.

Удосконалення організації праці вирішує чотири групи завдань, а саме:

- економічних (ефективне використання робочої сили, забезпечення економії живої та уречевленої праці, підвищення продуктивності праці, зниження трудомісткості продукції (робіт, послуг), ефективне використання сукупного фонду робочого часу);

- організаційних (визначення порядку і послідовності виконання робіт, створення умов для продуктивної та безперебійної роботи виконавців, забезпечення повної та рівномірної завантаженості працівників, індивідуальної і колективної відповідальності за результати діяльності, створення дієвої системи стимулювання праці, нормування праці у відповідності до специфіки виробничої діяльності);

- психофізіологічних (спрямованих на оздоровлення і полегшення умов праці, усунення зайвих витрат енергії працівників, забезпечення психологічного комфорту трудової діяльності, досягнення відповідності психофізіологічних характеристик працівника особливостям трудової діяльності);

- соціальних (підвищення змістовності і привабливості праці, створення умов для професійного розвитку працівників, підвищення їх кваліфікації та освоєння суміжних професій, кар'єрне зростання та забезпечення високого рівня їх добробуту) [3].

Отже, вдосконалюючи організацію виробництва і праці стає можливим створення основи для економічного розвитку підприємства, швидкого і якісного задоволення потреб споживача, задоволення потреб людини у праці.

Список використаних джерел

1. Арон Е. И. Методы исследования и проектирования организации труда на предприятии / Е. И. Арон. – М. : Экономика, 2001. – 112 с.
2. Ступак К.Д. Форми організації праці та їх вдосконалення (на матеріалах ТОВ «Тусмо») / К.Д.Ступак. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Випускна робота. – Житомир, 2016. – С.75.
- 3.Шовкун В.А. Організація праці: теоретичні та інституційні аспекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/484.pdf>

Осипенко С.М., студентка 2 курсу магістратури,
група ЗМУПп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Хмелевський С.М.**, к.е.н., доц.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: svitlana.osypenko@okd.org.ua

ІНВЕСТИЦІЇ У ПЕРСОНАЛ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 30.06.2018 становила 291, у тому числі страхових компаній, що здійснюють страхування життя (далі – СК "life") – 31 компанія, страхових компаній, що здійснюють страхування видів, інших, ніж страхування життя (далі – СК "non-life") – 260 компаній. Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення (див. табл. 1)

Таблиця 1 - Кількість страхових компаній у 2013-2017 роках

	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Загальна кількість	407	382	361	310	294
в т.ч. СК "life"	345	325	312	271	261
в т.ч. СК "non-life"	62	57	49	39	33

Джерело: побудовано автором за даними [5]

Зменшення кількості страхових компаній у досліджуваному періоді має безпосередній вплив на кількість населення зайнятого у страховій діяльності (див. табл. 2).

Таблиця 2 - Частка зайнятого у страховій діяльності населення у 2013-2017 роках

	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Усього зайнято	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4
У сфері страхування, тис. осіб	122,4	114,7	97,4	94,0	86,6
питома вага	0,63%	0,63%	0,59%	0,57%	0,54%

Джерело: розраховано автором за даними [2]

Однак незважаючи на зменшення кількості страхових компаній і штату їх працівників, страховий бізнес – доволі успішний вид діяльності, про що свідчить динаміка валових страхових премій, відображена у табл. 3.

Таблиця 3 - Динаміка валових страхових премій у 2013-2017 роках

	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Млн. грн.	28 661, 9	26 767, 3	29 736, 0	35 170, 3	43 431, 8
Приріст до попереднього року у млн. грн.	–	– 1 894,6	+ 2 968,7	+ 5 434,3	+ 8 261,5
у %	–	– 6,6%	+ 11,1%	+ 18,3%	+ 23,5%

Джерело: розраховано автором за даними [2]

Винятком був лише 2014 рік. Проте це і не дивно, адже військові дії на Сході України негативно відбилися майже на всіх сферах економічної активності в нашій країні.

Зростання ефективності страхового бізнесу, на нашу думку, пов'язано з більш ефективним виконанням працівниками страхових компаній своїх функціональних обов'язків.

Крім того страхові компанії не шкодують коштів на інвестиції в персонал, оскільки прекрасно розуміють, що кадри в страхуванні важливий фактор ефективної діяльності.

Зрозуміло, що кожна страхова компанія формує штат працівників на свій розсуд і в залежності від цілей та рекомендацій керівництва або власників компанії.

Проте, цінність працівника в страховій компанії наразі зростає, і люди вже розглядаються не як кадри, а як людські ресурси. У результаті на зміну системи управління кадрами прийшла система управління людськими ресурсами, яка відіграє важливу роль у забезпеченні умов конкурентоспроможності і довгострокового розвитку страхової компанії.

Розвиток працівників страхових компаній має безпосередній вплив на майбутнє збільшення продуктивності праці і, як наслідок, – приріст валових страхових премій.

Розвиток персоналу тісно пов'язаний з інвестиціями у людський капітал. Подібні інвестиції можуть бути класифіковані наступним чином (див. рис.1).

Рисунок 1 - Класифікація інвестицій у розвиток персоналу

Джерело: [1]

Заходи з розвитку персоналу для страхової компанії нерозривно пов'язані із значними матеріальними витратами. Проте, такі заходи не можуть оцінюватися лише з огляду на затрачені на них кошти. Більш перспективним є ставлення до витрат на розвиток персоналу як до вкладення коштів у людський потенціал страхової компанії, що можуть оцінюватися аналогічно до будь-якого інвестиційного проекту.

Список використаних джерел

1. Заклекта-Берестовенко О. С. Ефективність інвестицій у розвиток персоналу підприємства: дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами / О. С. Заклекта-Берестовенко. – К.: КНУ, 2008. – 193 с.

2. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2017 роках (КВЕД-2010) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2017_u.htm

3. Основні професійні вимоги до фахівців страхової компанії [Електронний ресурс] / GLORIA. Експерти у сфері підбору персоналу. – Режим доступу: http://www.gloria.in.ua/osnovni_profesiyni_vimogi_do_fahivtsiv_strahovoi_kompanii.html

4. Пахненко О.М. Страховий ринок України та країн ЄС: порівняльний аналіз / О.М. Пахненко, А.Ю. Семенов, М.О. Мілютіна // Вісник Мукачівського державного університету. – 2017. – Випуск №12. – С.612-617.

5. Страховий ринок України, 2012-2017 роки [Електронний ресурс] / Статистика страхового ринку України. – Режим доступу: <http://www.forinsurer.com/stat>

6. Шірінян Л. В. Страховий менеджмент: конспект лекцій для студентів спеціальності 7.03050801, 8.03050801 «Фінанси і кредит» денної та заочної форм навчання / Л. В. Шірінян. – К.: НУХТ, 2014. – 143 с.

Чуприна О.В., Пильник С.Ю., студентки 2 курсу магістратури, група МУПп–171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Борисенко Л.І.**, старший викладач
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: svetlanp@ukr.net, oksanachupryna96@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПРАТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ ЗАВОД»

Продуктивність праці відіграє важливу роль в існуванні кожної організації. Наявність у працівників належної професійної підготовки, навичок, досвіду ще не гарантує високої ефективності праці. Двигуном активної трудової діяльності є мотивація. І на першому місці за важливістю серед факторів, що впливають на ефективність використання робочої сили, знаходиться система продуктивності праці. Тільки після задоволення матеріальних мотивів необхідними стають нематеріальні. Сюди відносяться: соціальні (престижність праці, розуміння цінності та корисності праці, можливість професійно-кваліфікаційного росту) та моральні (нагороди, повага співробітників, можливість самовдосконалення і самовираження) стимули.

Продуктивність праці відбиває ступінь ефективності процесу праці. Під нею розуміють ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції. Тобто вона показує співвідношення обсягу вироблених матеріальних або нематеріальних благ та кількості затраченої на це праці [7, с. 869].

Учені–економісти розійшлися в думці, коли мова зайшла про поняття продуктивності праці. Одні автори вважають, що вона представляє собою широку економічну категорію, що відображає уявлення про те, у що повинна реалізуватися продуктивна праця. Вона охоплює більшість сторін підсумкової діяльності господарських об'єктів [4, с. 118].

Інші фахівці вважають, що продуктивність праці – один з оціночних показників. Таких поглядів дотримували більшість економістів радянського періоду, а також закордонні вчені П. Друкер, Д.С. Синг і ін. Основне ж практичне призначення продуктивності праці – сприяти підвищенню ефективності керування. Вчені одноголосні в тім, що продуктивність праці є основою збільшення національного доходу і підйому народного добробуту [2, с. 39].

Продуктивність праці виражає ступінь ефективності конкретної живої праці, що виробляє певну визначену кількість матеріальних благ в одиницю робочого часу. У залежності від продуктивності праці знаходиться рівень кількості вироблених товарів. Ріст продуктивності праці проявляється в тенденції до скорочення витрат робочого часу на виробництво одиниці продукції або ж у збільшенні випуску продукції при тих самих витратах робочого часу [6, с. 237].

Кожне підприємство характеризується певним рівнем продуктивності, що варіюється (зростає або знижується) під впливом ряду чинників. Фактори зростання продуктивності праці – це сукупність всіх рушійних сил і чинників, що ведуть до збільшення продуктивності праці. Класифікація факторів повинна припускати не лише їх теоретичне обґрунтування, а й розробку такої системи, яка б враховувала всі зміни, що виникають на даній ланці

виробництва. Відповідно до сфери дії фактори поділяють на: внутрішньо-виробничі, галузеві та міжгалузеві, регіональні, загальнодержавні [2, с. 44].

Відомо, що кожен керівник зацікавлений у підвищенні продуктивності праці, тому далі поширеною є практика запровадження в межах підприємства різного роду програми з управління продуктивністю праці. Управління продуктивністю праці являє собою складне комплексне завдання, важливе для організацій будь-якої сфери діяльності й будь-якого розміру, яка має на меті досягти успіху у своїй діяльності [1, с. 85].

Резерви зростання продуктивності праці дослідники розглядають як невикористані можливості її підвищення, які виокремлюються на різних рівнях і можуть мати істотний вплив на динаміку продуктивності праці за умови їх використання [8, с. 263].

Резерви підвищення продуктивності праці безмежні, як і науково-технічний прогрес та удосконалення організації виробництва, праці й управління. Тому в кожному конкретний період треба використовувати ті резерви, що забезпечують максимальну економію праці за мінімальних витрат [3, с. 260].

Пошук і аналіз резервів підвищення продуктивності ґрунтується на порівнянні інформації, одержаної під час вимірювання й оцінки досягнутого рівня продуктивності праці на підприємстві загалом і за окремими видами праці зокрема з наявною інформацією про максимально можливий рівень продуктивності праці на аналогічних роботах [5, с.122].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки, в умовах структурної перебудови економіки та значних суспільних змін (як-то інтеграція в Європейське Співтовариство, розрив економічно-торгових зв'язків з Російською Федерацією та АРК Крим, падання рівня промисловості на тимчасово-окупованих територіях Донецької та Луганської областей) фактори та резерви підвищення продуктивності праці персоналу підприємства доцільно знаходити в наступних напрямках:

- оптимізації структури персоналу підприємства;
- покращенні якісного складу персоналу у частині досвіду окремих категорій працівників;
- зменшенні втрат робочого часу.

Відтак, для ефективного зростання продуктивності праці на підприємстві ПрАТ «Чірнигівський інструментальний завод» доцільно реалізувати наступні заходи:

1. Визначення ролі й місця підсистеми управління персоналом як невід'ємної частини загальної системи управління, що має забезпечувати підприємство кваліфікованими кадрами в необхідній кількості;
2. Удосконалення кадрової політики та “кар’єрних” стратегій, які мають враховувати природу людського ресурсу, що розвивається, змінюється не лише професійно, а й у стилі життя та праці, впливаючи на розвиток всього підприємства;
3. Покращення системи підготовки фахівців, орієнтованих на специфіку діяльності та напрямки розвитку підприємства.

Таким чином, зростання продуктивності праці на підприємстві є одним з найважливіших якісних показників його роботи, вираженням ефективності витрат праці. Від рівня продуктивності праці залежать темпи розвитку промислового виробництва, збільшення заробітної плати і доходів, зниження собівартості продукції. Досліджуване підприємство повинно враховувати ряд запропонованих заходів, адже за допомогою їх реалізації можливе зростання чистого доходу підприємства.

Список використаних джерел

1. Бажан І. І. Економічна природа та сутність категорії «трудоий потенціал» / І. І. Бажан // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2010. — № 2(10). — С. 84—89.
2. Галаз Л. В. Методичні підходи щодо аналізування впливу зовнішніх чинників на формування трудового потенціалу підприємства / Л. В. Галаз // Вісник Львівської політехніки. — 2009. — № 640. — С. 38—47.
3. Грибик І. І. Проблеми розвитку персоналу на вітчизняних підприємствах / І. І. Грибик, Г. Р. Копець // Вісник Львівської політехніки. — 2009. — № 640. — С. 258—265.
4. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудоі відносин: Підручник / Грішнова О.А. - К.: Знання, 2004. - 535 с.
5. Прасол В.М. Економіка праці та соціально-трудоі відносини. Навчальний посібник / Прасол В.М. - Харків: ХНАМГ,

2007. 264 с.

6. Заюков І.В. Продуктивність праці в контексті забезпечення інноваційного розвитку економіки України / І.В. Заюков // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 2 (18). – С. 236–242.

7. Саламаха Д.В. Роль продуктивності праці в соціально-економічному розвитку України / Д.В. Саламаха, О.С. Мантур-Чубата // Вісник Мукачівського державного університету. – 2017. – № 13 – С. 868–871.

8. Танасієнко Н. П. Класифікація факторів та резервів продуктивності праці / Н. П. Танасієнко // Україна: аспекти праці. – 2016. – № 2. – С. 260–264.

Ромащенко І.О., студент 2-го курсу магістратури,
група ЗМУПп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Чернігівський національний технологічний університет
Прокопенко Н.В., студентка 3 курсу, група ФК-314,
Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)
Науковий керівник: **Холодницька А.В.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ПРОФЕСІЙНИЙ ПІДБІР КАДРІВ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Ринок праці дуже мінливий. Працівники, як правило, постійно прагнуть до кар'єрного росту та знаходять нові робочі місця вже на інших фірмах або підприємствах. Тоді компанія знову має знаходити для себе відповідних співробітників, які повинні відповідати її інтересам [4].

Бувають ситуації, коли керівники намагаються підібрати персонал самостійно, але не завжди він досконало розбирається в усіх вакансіях та підбирає працівників по помилкових критеріях. Найчастіше керівники звертають увагу де працював раніше кандидат на робоче місце та який в нього стаж роботи. Що є не завжди коректно, так як для працівника, на нашу думку, більш важливими критеріями є вміння працювати в колективі, достатній рівень кваліфікації, здатність творчо мислити, щоб він працював не лише за шаблоном, а й вмів знайти шляхи, для підвищення продуктивності праці та збільшення прибутків підприємства.

В даний час загальної системи підбору кадрів не існує. Кожна компанія самостійно обирає той метод, який підходить для ситуації, яка склалася з економічної точки зору, корпоративної культури, та інших чинників [3].

В залежності від розміру фірми і того, як часто потрібно заповнювати посади, є можливість використання як внутрішніх, так і зовнішніх стратегій найму, коли вони об'єднані разом, вони можуть допомогти гарантувати пошуки кращого кандидата для кожної позиції. Важливо, однак, пам'ятати, що зовнішній набір зазвичай означає відкриття дверей для творчості і нових ідей.

Хоча зовнішній набір може бути більш дорогим і трудомістким, ніж наймання в рамках компанії, вигоди можуть бути істотними. Додаючи нових співробітників в компанію, вона отримує унікальну можливість привнести в свій бізнес свіжі ідеї та концепції і вибрати з більш широкого кола потенційних співробітників з великим і різноманітним досвідом.

Існує кілька методів зовнішнього найму, таких як пошук агентств, безкоштовна або платна реклама в Інтернеті, використання веб-сайту компанії для просування можливостей працевлаштування та використання рекрутерів для пошуку нових талантів.

З великою кількістю заявок, легше знайти найбільш кваліфікованих претендентів на цю посаду. Ці співробітники можуть принести навички і досвід, набуті і реалізовані в попередній роботі, які можуть виявитися корисними для бізнесу. Вони також можуть встановити нові зв'язки для компанії, які вони культивували під час минулої роботи.

Ці вигоди можуть з лишком компенсувати тимчасові і капітальні витрати на проведення співбесід, орієнтацію та підготовку зовнішніх співробітників. З іншого боку, наявність неперевіреної організаційної структури, посади та культури праці, відповідних лише

зовнішніми посиланнями і послужного списку, означає, що в деяких випадках зовнішній набір може бути більш ризикованим, ніж призначення в межах компанії [4].

При наявності вибору слід розглянути і зважити обидва варіанти найму-внутрішній або зовнішній найм - для забезпечення того, щоб у кожному конкретному випадку був прийнятий кращий метод.

Рекрутинг є найбільш використовуваним методом підбору персоналу, як за кордоном, так і в Україні на сьогодні. Кадрові агентства як і раніше, мають кращі результати в пошуку якісних кандидатів, просто тому, що вони зосереджені на наданні своїм клієнтам кандидатів з найкращою якістю. Якщо вони беруть на себе відповідальність за процес найму, це може зайняти менше часу для компанії, в той час як вони також зможуть запропонувати правильну зарплату і пільги, оскільки вони знають, що таке ринок праці і чого очікують професіонали. Найбільшим недоліком є його дорога вартість, що зазвичай відлякує роботодавців [1].

Більш дешевим є метод підбору персоналу, який заснований на застосуванні автоматизованої інформаційної системи «відділ кадрів». Він включає модуль оцінки персоналу, що допомагає процес проведення атестацій проводити автоматизовано, організувати управління по цілях, а також планування розвитку персоналу за результатами оцінки.

Оцінки засновані на індивідуальних заявах, які спільно формують різні сфери компетенції. Окремі пункти анкети описують поведінку співробітника і компетентність за якими формуються розділи, потім об'єкти групуються і обробляються окремо.

Принципи якими керуються при підборі персоналу:

- зосередження на сильних, а не слабких сторонах людини, не слід шукати ідеал, якого немає в природі;
- відповідність вимогам та ступінь якості що пред'являються до кандидата: освіта, досвід роботи, а в деяких випадках стать, вік, стан здоров'я, психологічний стан.

За кордоном останнім часом стали популярними центри оцінки. Вони призначені для оцінки того, чи мають кандидати навички, необхідні для роботи і потенціал, який шукають організації. Центри в основному включають в себе ряд заходів або тестів, призначених для перевірки цих факторів. Деякі із заходів, які включені в центр оцінки є психометричні тести, що включають вправи, групові вправи, рольові ігри, поведінкові інтерв'ю, тематичні дослідження і ін.

Традиційно центр оцінки складався з комплексу вправ, призначених для оцінки набору особистісних характеристик, він розглядався як досить формальний процес, в ході якого особи, які оцінювалися отримували результати в контексті простого рішення про вибір "Так/ні". Проте останнім часом спостерігається певне зрушення у мисленні в бік від цього традиційного погляду на центр оцінки [2].

На сьогодні тести дозволяють оцінити ступінь уважності, розумових здібностей, кмітливості, міркування, здібностей підсумовувати факти, аналізувати співробітника. Дослідження вказаних критеріїв допомагає встановити чи відповідає працівника мінімальним вимогам, які пов'язані з виконанням роботи за конкретною професією. В залежності від мети тести діляться на професійні та психологічні. Професійні тести дозволяють визначити придатність працівника до відповідної професії. За допомогою психологічних тестів випробуйте загальний талант і світогляд, інтелект, спеціальну теоретичну ерудицію працівника.

Отже на ринку праці в умовах конкуренції актуальним є питання правильності вибору підбору кадрів і знаходження персоналу по відповідним вимогам, адже це забезпечить отримання доходу для підприємства, можливості знаходження шляхів розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. Бугусевич А. Підбираємо персонал: методи і типові помилки// Консультатнт кадровика.- №23 (155) 2017 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://kadrhelp.com.ua/pidbyrayemo-personal-metody-i-typovi-pomylky>

2. Майський Д.І. Центри оцінки персоналу, їх переваги у порівнянні з іншими методами оцінювання персоналу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://lubbook.org/book_358_glava_152_161._%D0%A1entrio%D1%81%D1%96nki_persona.html
3. Методи підбору та пошуку персоналу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mykniga.com.ua/biograph/metodi-pidboru-ta-poshuku-personalu.html>
4. Побудова кар'єри : навч.-метод. посіб. / [О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, І. І. Ткачук, О. М. Пархоменко, З. В. Охріменко, Т. С. Попова, М. В. Лузан; за ред. О. В. Мельника]. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 172 с.

Савченко В.Ф., д.е.н., професор, заслужений економіст України
Лавріненко В.В., студентка 1 курсу, група УП-181,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: laws.inst.312@gmail.com

ПЕРЕВАГИ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗА НАКОПИЧУВАЛЬНОЮ БАЛЬНО-РЕЙТИНГОВОЮ СИСТЕМОЮ

Останнім часом у діяльність вищих навчальних закладів України впроваджується методика оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою. Ця система, як один з елементів управління навчальним процесом, призначена для регулярного оцінювання якості його результатів. Накопичувальна бально-рейтингова система може застосовуватися для вдосконалення оцінювання результатів навчання натомість дванадцятибальної системи оцінювання.

Досвід багатьох країн, які використовують у навчальному процесі накопичувальну систему оцінювання результатів навчання студентів, свідчить про те, що ця система має певні переваги щодо бальної системи оцінювання. Однак єдиного шаблону, за яким може здійснюватися оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою, не існує. Кожен вищий навчальний заклад має долучитися до формування нової системи оцінювання результатів навчання студентів, враховуючи специфіку навчальних дисциплін, традиції та досвід. Метою роботи є висвітлення впровадження оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою на прикладі дисципліни «Організація виробництва» та визначення переваг цієї системи оцінювання результатів навчання у порівнянні з дванадцятибальною шкалою. Навчальна дисципліна «Організація виробництва» належить до циклу професійно орієнтованих дисциплін галузі знань «Економіка та підприємництво» і розрахована для бакалаврів з напрямку підготовки «Менеджмент». Загальна кількість годин на вивчення дисципліни «Організація виробництва» складає 100 або 4 кредити відповідно ECTS. Навчальна дисципліна викладається для студентів 1 (3) курсу у 1 (5) семестрі.

Метою дисципліни «Організація виробництва» є формування теоретичних знань і навичок з раціональної організації виробництва та використання методів підвищення результативності виробничих систем промислового підприємства. До професійних компетентностей, які отримують студенти після вивчення навчальної дисципліни «Організація виробництва», можна віднести: здатність розуміти принципи та методи раціональної організації виробничого процесу, основи організаційного забезпечення виробничого процесу тощо [1].

Перелік професійних компетентностей та їх складових сформовано відповідно до Національної рамки кваліфікацій України [2].

Оцінювання студентів з навчальної дисципліни «Організація виробництва» відбувається за результатами чотирьох змістових модулів, індивідуального завдання та екзамену. Поточний контроль знань студентів з навчальної дисципліни «Організація виробництва» виконується на основі розробленого комплексу засобів діагностики [3].

Для оцінювання рівня сформованості компетентностей із навчальної дисципліни «Організація виробництва» розроблені відповідні методичні рекомендації, у яких наведені завдання, обов'язкові для виконання, та форми їх контролю. При проведенні оцінювання рівня сформованості компетентностей з навчальної дисципліни враховуються як аудиторна, так і самостійна робота студентів, зокрема робота на лекції, активна участь у виконанні практичних завдань та їх результати, а також результати виконання студентом самостійної роботи. За кожною формою навчання наводиться кількість балів, яку студент може отримати при відповідному виконанні. Також наводиться розподіл балів за формами та методами навчання по кожній темі, яка передбачена навчальним планом дисципліни, та за тижнями навчання. Тобто, студент має змогу контролювати процес отримання балів по кожній темі або тижню навчання. Загальна кількість балів, які студенти можуть отримати за результатами вивчення дисципліни, складає 100.

Оцінювання результатів навчання за накопичувальною бально-рейтинговою системою сприятиме кращому опануванню інформації, отримуванню знань на достатньому кваліфікаційному рівні.

Список використаних джерел

1. Компетентнісний підхід у побудові навчальної програми за спеціальністю «Економіка підприємства»: навчально-методичний посібник / [М.В. Афанасьєв, М.В. Боровик, І.В. Гондарєва та ін.]. — Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. — 392 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [Електронний ресурс] — Режим доступу [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011- %D0 %BF](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF)
3. Економіка підприємств. Збірник засобів діагностики: навчально-практичний посібник / [М.В. Афанасьєв, М.В. Боровик, І.Я. Іпполітова та ін.]. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2013. — 112 с

Савченко В. Ф., д.е.н. професор, заслужений економіст України
Лях О. М., студентка 1 курсу, група УП-181,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Чернігівський національний університет
e-mail: laws.inst.312@gmail.com

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Актуальність і необхідність модернізації підприємств в Україні обумовлена впливом низки зовнішніх та внутрішніх чинників. Серед найбільш потужних зовнішніх чинників необхідно враховувати той факт, що світовий ринок став глобальним. Це призводить до потреби відповідної орієнтації підприємств і стратегії розвитку країни, її участі у глобальній конкуренції. Також негативним є невміння деяких спеціалістів і підприємств з «минулого» змінюватися і пристосовуватися до нових вимог ринків. Через це значна кількість виробництв закриваються, а ті, що працюють, не можуть конкурувати з новими.

На жаль з кожним роком економіка і розвиток підприємств не покращуються. Можна констатувати, що ми на межі кризи. Більшість виробництв потребують модернізації, не вистачає кваліфікованих спеціалістів і робочої сили. Через малі заробітні плати багато працюючих, особливо молодь, їдуть на роботу за кордон.

Умови діяльності підприємств в нашій державі кардинально змінилися у зв'язку з переходом до ринкових методів господарювання. Діяльність підприємства в умовах планової економіки відрізняється від ринкового середовища за більшістю основних характеристик. Неприйнятне жорстке адміністрування, централізоване планування виробничої діяльності через досягнуті у минулому показники, орієнтація на можливості виробництва, а не потреби ринку.

Сучасне середовище діяльності підприємств України можна охарактеризувати за наступними основними чинниками:

1. Зміна форми власності суб'єктів господарювання та структури промисловості держави в цілому.

2. Нерівномірності розвитку галузей при загальнопромисловій депресії.

3. Слабкість фінансової системи, що негативно впливає на бізнес-середовище підприємств та їх фінансовий стан.

4. Низька інвестиційна привабливість, зниження інвестиційної активності.

5. Зростання тіньової економіки, високі трансакційні витрати підприємств, недосконалість системи прав захисту власності, включаючи інтелектуальну, посилення конкуренції.

6. Низький рівень виконання договорів, слабкість і некомплексність контрактної системи.

7. Складність ведення кадрової політики підприємства – низька порівняно з розвинутими і деякими постсоціалістичними та пострадянськими країнами ціна робочої сили, безправ'я працівників, депресивна ситуація на ринку праці, міграція працездатного населення в інші країни.

8. Політична нестабільність – відсутність стратегії розвитку країни і суспільства щодо економічних та інших перетворень. Консолідація суспільства знаходиться на досить низькому рівні, моральні принципи послаблені.

Назовемо типові проблеми підприємств у основних напрямках:

1. Стратегічна орієнтація – відсутність інформації щодо споживачів, ринків, каналів збуту, можливої кооперації.

2. Організаційна структура управління – неорієнтованість на ринок і клієнта, тривалий період прийняття управлінських рішень, нечіткий розподіл обов'язків.

3. Менеджмент персоналу – надмірна централізація управління, консерватизм мислення, недостатня кваліфікація вищих управлінців, деструктивні конфлікти в колективі.

4. Фінанси – велика дебіторська заборгованість, відсутність різноманітності у кредитуванні, висока частка прибутку на споживання (не на розвиток), слабе фінансове планування.

5. Створення виробів – низькі продуктивність і якість, морально та фізично зношені обладнання і технології, надмірна залежність від постачальників.

6. Реалізація продукції – відсутність гнучкої системи ціноутворення, слабкий маркетинг, однотипна і спрощена система реалізації.

Для покращення ситуації необхідно:

- підтримувати і допомагати підприємцям у створенні бізнесу;
- підвищити обсяги виготовленої продукції;
- підвищувати конкурентоспроможність;
- оновлювати і розвивати технології;
- забезпечити якість товарів чи послуг;
- модернізувати технічно-технологічну базу підприємств;
- привести у відповідність до вимог міжнародних стандартів умови праці;
- підвищувати кваліфікацію спеціалістів.

Важливе значення для прискорення модернізації промислових підприємств має здійснення заходів, спрямованих на концентрацію інвестиційних ресурсів для реалізації інноваційних програм і проектів.

Список використаних джерел

1. Мороз В. С. Організація виробництва: навчальний посібник / В. С. Мороз, А. С. Тельнов. – Львів: Новий Світ – 2000, 2007. – 256 с.
2. Економіка підприємства: навч. посіб. / за ред. А.В. Шегди – Е45 К.: Знання, 2005. – 431 с.
3. Крахмальова Н.А. Системний підхід до управління виставковою діяльністю / Н.А. Крахмальова // Актуальні проблеми економіки, 2009, № 5 – С. 155-160.

4. Малів З.О. Економіка підприємства : навч. посіб., 2-ге вид. / З.О. Малів, І.М. Луцький. — К.: Знання, 2006 – 580 с.

5. Савченко В. Ф. Стратегія управління. Опорний конспект лекцій / В. Ф. Савченко. – Чернігів – ЧДІЕУ, 2012 – 174с.

Савченко В.Ф., д.е.н., професор, заслужений економіст України
Ситник А.О., студентка 1 курсу, група УП-181
Навчально-науковий інститут бізнесу, природокористування і туризму
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: laws.inst312@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НА МАШИНОБУДІВНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Робота сучасного машинобудівного підприємства пов'язана з переміщенням значної кількості різноманітних вантажів як за межами заводу, так і на його території. На завод у загальнозаводські або цехові склади доставляють матеріали, паливо, комплектуючі вироби й інші матеріальні цінності, а зі складів або безпосередньо з цехів вивозять готову продукцію і відходи виробництва.

На території заводу здійснюється транспортування комплектуючих матеріалів й інших виробів із загальнозаводських складів у цехи; заготовок, деталей, складальних одиниць – між цехами; готової продукції і відходів – з цехів у відповідні пункти призначення.

Застосовувані на заводах транспортні засоби класифікують за такими критеріями:

- способом дії – перервні і безперервні;
- напрямом переміщення вантажів – горизонтальні, вертикальні (ліфти, підйомники), горизонтально-вертикальні (кран-балки, автотранспортувачі); похилі (монорельсові дороги, конвеєри).

Структура транспортного господарства заводу залежить від: характеру продукції, що випускається (габаритні розміри, маса); складу цехів; типу і масштабу виробництва.

На великих і середніх підприємствах створюється транспортний відділ, що підпорядковується безпосередньо заступникові директора із загальних питань або з маркетингу і збуту (постачання, збут, транспорт). Цей відділ поєднує низку господарських одиниць за видами транспорту (транспортний цех та ін.). До складу транспортного відділу входять бюро (групи): планово-економічне, диспетчерське, технічне, обліку тощо.

Планово-економічне бюро розробляє план виробничо-господарської діяльності (транстехплан), визначає вантажообіг заводу й обсяг вантажно-розвантажувальних робіт, розраховує потреби в транспортних і вантажно-розвантажувальних засобах, кадрах і фонд заробітної плати, складає кошторис витрат транспортного господарства і калькуляцію собівартості на окремі види послуг.

Диспетчерське бюро здійснює оперативно-виробниче планування роботи транспорту, що полягає у складанні кварталних, місячних і добових планів перевезень та оперативному регулюванні транспортних робіт. Методи складання планів визначаються ступенем стійкості вантажопотоків на підприємстві.

Транспортний цех є матеріальною базою транспортного господарства. Він, як правило, укомплектований різними транспортними засобами для здійснення міжцехових і зовнішніх перевезень вантажів.

Для зовнішніх перевезень використовується автомобільний та інший безрейковий транспорт, для міжцехових – електрокари, роботоелектрокари, візки та ін.

Для внутрішньоцехових перевезень застосовують конвеєри різної конструкції, електровізки й інші спеціальні транспортні засоби, закріплені за відповідними цехами підприємства.

Підсумовуючи, перевезення вантажів та експедиційні операції є важливими складовими діяльності машинобудівних підприємств, що приводить до формування у їх складі самостійних транспортних підрозділів.

Завданнями транспортного підрозділу можна визначити: узгодження транспортних операцій з технологією виготовлення продукції; ефективне використання знань та умінь транспортних робітників; своєчасне проведення профілактичного ремонту техніки; координацію роботи із автомобільним та залізничним транспортом.

Виконання зазначених завдань повністю залежить від правильної організації роботи транспортних господарств на машинобудівних підприємствах.

Список використаних джерел

1. Економіка підприємства: навчальний посібник для студ. ВУЗ. – К.: Знання-Прес, 2001. – 334с.
2. Економіка підприємства: навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 526с.
3. Турцова О.Г. Організація виробництва і управління підприємством, – Мн.: Інфра-М, 2005. – 528 с.
4. Фатхутдінов Р.А. Організація виробництва, – М.: Світ, 2004. – 672 с.
5. Сачко Н.С. Теоретичні основи організації виробництва. – Мн.: Книжковий дім, 2006. – 320 с.
6. Васильков В.Е. Організація виробництва: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2005–524с.

Савченко В.Ф., д.е.н., професор, заслужений економіст України
Токар А.Р., студентка 1 курсу, група УП-181,
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: laws.inst.312@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЕМСТВ: З'ЯСУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ

Будь-яка наука послідовно проходить три етапи розвитку: накопичення матеріалу, його систематизація, встановлення закономірностей. Логістика як наука зараз перебуває на межі другого етапу. Систематизація наявного матеріалу ще не завершена, однак паралельно намагаються визначити принципи та виявити закономірності оптимізації потокових процесів.

Логістика має на меті підвищення організованості систем, а тому вона тісно взаємодіє з організацією виробництва як наукою про проектування, створення та розвиток виробничих систем. Закони та закономірності організації виробництва є базою для вирішення логістичних проблем.

Зараз у теорії організації виробництва можна виділити дві групи закономірностей: організації виробничих систем та організації виробничих процесів.

Досягненням сучасної теорії організації виробництва можна вважати виявлення і опис того, як проявляються закони організації високоефективних ритмічних виробничих процесів. Ідеться про закони:

- упорядкованого руху предметів праці;
- календарної синхронізації тривалості технологічних операцій;
- емерджентності основних та допоміжних процесів;
- резервування ресурсів;
- ритму виробничого циклу виконання замовлення.

Зазначені закони уможливають планувати і підтримувати ритмічну роботу підрозділів підприємства, тобто роботу у формі раціональної організації виробничих процесів, за якою виготовлення окремих деталей і виконання замовлень програми сходяться за визначеним планом. Це зіткнення і забезпечує ритмічну роботу як безперервне поновлення всього виробничого процесу одночасно (паралельно) в усіх підрозділах і на кожному робочому місці у відповідності з плановою пропорційністю, технологічною прямоюточністю і економічно обґрунтованою надійністю випуску виробів у встановлені строки та потрібної якості.

Організація і підтримання ритмічної роботи кожного підприємства та його підрозділів дають змогу уникнути традиційних витрат ресурсів робочого часу працюючих і обладнання (вони складають не менше 40 % первинного розміру ресурсів) з організаційно-технічних причин. Організація та підтримка ритмічної роботи кожного підприємства передбачає цілеспрямоване резервування ресурсів у плані до 5-8 % їх первинного розміру [1].

І нарешті, організація та підтримання ритмічної роботи кожного підприємства забезпечують йому конкурентні переваги: лідерство за мінімумом витрат, гарантований час доставки замовлень, індивідуалізацію виробів на вимоги замовників, гнучке регулювання обсягів виробництва, розширення сервісних послуг та ряд інших.

Традиційна відсутність стандартизації та типізації індивідуальних технологічних маршрутів виготовлення предметів праці (деталей) різних найменувань викликає неупорядкований, майже хаотичний їх рух у виробництві. У цьому неважко впевнитися якщо маршрути руху деталей накласти на планування підприємства та його виробничих підрозділів, що беруть участь у виготовленні. При хаотичному русі деталей час завершення тієї чи іншої операції або виготовлення виробу у цілому може визначатися тільки у порядку прогнозу з тією чи іншою ймовірністю результату.

Ця особливість організації виробничого процесу у просторі і в часі дає змогу сформулювати закон упорядкованості руху предметів праці у виробництві: без попередньої організації руху предметів праці за типовими міжцеховими та внутрішньоцеховими технологічними маршрутами планування ходу виробництва є неможливим [2].

Насправді, якщо напрям руху і середня його швидкість відомі, можна встановити межові строки досягнення заданого пункту на трасі руху, що важливо при плануванні ходу виробництва за окремими замовленнями.

Традиційно вважається, що обробка партії деталей на технологічній операції є рухом всієї партії, а час її міжопераційного пролежування в процесі очікування звільнення наступного робочого місця чи простій робочого місця в процесі очікування завершення обробки партії деталей на попередній операції—це час перерв у ході виробничого процесу. Тривалість перерв має середньоміжній характер, тому надійне планування строків ходу виробництва можливе лише при дотриманні строків виконання робіт.

Упорядкованого руху деталей у виробництві можна досягти двома шляхами:

1) стандартизацією і типізацією міжцехових та внутрішньоцехових технологічних маршрутів (ТСД ПТ);

2) проектуванням типової схеми руху предметів праці у виробництві.

Стандартизація і типізація техмаршрутів не має змоги врахувати всі можливості у формуванні односпрямованих матеріальних потоків, тоді як проектування і використання ТСД ПТ на основі конструкторсько-технологічного класифікатора предметів праці на всю виробничу програму забезпечує використання потенційних можливостей організації односпрямованих матеріальних потоків. ТСД ПТ робить реальним більш як десятикратне скорочення кількості різноманітних міжцехових технологічних маршрутів.

Використання ТСД ПТ також веде до різкого скорочення кількості внутрішньовиробничих зв'язків між дільницями, багатократно зменшує складність та працёмісткість планування і управління виробництвом, створює необхідну організаційну основу для узгодження строків виконання робіт з повною зайнятістю робочих місць та виробничих підрозділів за умов мінімально необхідного та комплектного незавершеного виробництва.

Підвищенню упорядкованості руху предметів праці у виробництві сприяє раціональна черговість запуску деталей у виробництво. Упорядкованість запуску деталей у виробництво, за різними критеріями, може забезпечувати скорочення тривалості сукупного циклу виготовлення деталей, зменшення внутрішньозмінних простоїв робочих місць, підвищення стійкості здійснення виробничого процесу за планом-графіком. Використання цих можливостей також сприяє підвищенню ефективності виробництва.

Початковою фазою використання логістики у виробництві є розробка на підприємстві плану постачань, виходячи з комерційних угод між виробником і споживачем, в яких фіксується конкретна дата постачання готової продукції.

На наступному етапі розробляють графік виробництва готової продукції. Задля синхронізації процесів збуту і виробництва у виробничо-диспетчерський відділ надають інформацію про договірні зобов'язання за термінами відвантаження готової продукції, а також про нормативи часу знаходження готової продукції на збутових складах для виконання процесів пакування, маркування, комплектування та ін.

На третьому етапі визначають тривалість циклів виробництва, складування виробів деталей і закупівлі сировини.

Маючи чітку уяву про планований коопераційний, міжопераційний, міжцеховий рух деталей за технологічним процесом, здійснюють оперативно-календарне планування їх закупівлі.

На останньому етапі розробляють календарну програму закупівлі матеріалів [3].

Висновки

1. Організація і підтримання ритмічної роботи кожного підприємства дають змогу уникнути витрат ресурсів робочого часу працюючих та обладнання, забезпечити конкурентні переваги.

2. Сучасна теорія організації виробництва досягла певних успіхів у вивченні та застосуванні законів створення високоефективних виробничих процесів.

3. Найбільш раціональні такі шляхи упорядкування руху деталей у виробництві: стандартизація і типізація технологічних маршрутів; проектування ринкової схеми руху предметів праці.

Список використаних джерел

1. Гетьман О. О. Економіка підприємства: навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. -487 с.
2. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства: навчальний посібник для студ. ВУЗів. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 381, с.
3. Економіка підприємства: навчальний посібник [М.В. Афанасьєв, М.В. Боровик, І.В. Гонтарева та ін.]. для студ. ВУЗ. - К.: Знання-Прес, 2001. - 334 с.

Сайфудінова В.М., студентка 1 курсу магістратури,
група ЗМУПп-181, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Холодницька А.В.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет

СУЧАСНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПІДПРИЄМСТВІ

Сучасна система управління персоналом базується на тому, що люди є найважливішим економічним ресурсом підприємства, джерелом його прибутків, конкурентоспроможності та процвітання.

В економіці України разом із процесами, які спричинила економічна криза, позначився істотний перелом у сфері керування персоналом. Державні, приватні, корпоративні підприємства на практиці відчували, що розвиток і успіх ринкових відносин неможливий без пошуку нових сучасних форм мотивації і стимулювання праці, які нині використовують закордонні компанії. В даний час у багатьох країнах Західної Європи, США і Японії мотиваційні аспекти управління персоналом набули великого значення, і ці методи і досвід мотивації можуть бути з успіхом перенесені в Україну, що і обумовлює актуальність теми дослідження.

Питанням мотивації праці присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців, а саме: Бенях В. В.[1], Галайда Т. О.[2], Ільєнко Р.С.[3], Киш Л. М.[4], Кольбашенко Д. А.[5], Просянчук Б. Л.[6], Чернишова А. В.[7], Чірікова Н. М.[8] та інших.

Мотивування - це процес формування такого психологічного стану людини, який зумовлює її поведінку. здійснює установку до діяльності, спрямовує і активізує її.

Мотивація праці - це прагнення працівника задовольнити свої потреби; в загальному розумінні - це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які зумовлюють людину до трудової діяльності і надають їй цілеспрямованість, орієнтовану на досягнення певних цілей [4].

Система мотивації персоналу є однією з важливих складових як системи управління персоналом в організації, так і системи безпеки підприємницької діяльності. Правильно розроблена система мотивації дозволяє не тільки активізувати потенціал людини в напрямку досягнення мети, але і приносить задоволення працівнику в процесі праці через задоволення його потреб і забезпечує безпечні умови діяльності всього підприємства[5].

Однією з найважливіших форм мотивації на підприємствах та організаціях є матеріальне стимулювання праці, яке є процесом формування і використання систем матеріальних стимулів праці та розподілу заробітної плати відповідно до дії закону розподілу за кількістю і якістю праці .

Політика винагороди за працю організовується так, щоб свідомі ініціатива працівника була спрямована на підвищення продуктивності праці, вдосконалення своєї кваліфікації, надавала йому можливість збільшувати працею свій дохід.

Заробітна плата є винагородою в грошовому виразі, яку працівник одержує від підприємства чи фізичної особи, для яких виконує обумовлену трудовим договором роботу. Основний заробітною платою визнається винагорода за виконувану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників і службовців. Додатковою заробітною платою є винагорода за працю понад встановлені норми, трудові успіхи та винахідливість і особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати, премії [5].

Сучасна практика деяких українських підприємств показує тенденцію істотних змін в системі мотивації персоналу. Для працівників характерні інші ціннісні орієнтації спонукальних мотивів до трудової діяльності. При цьому на перший план висуваються самореалізація і саморозвиток (нематеріальна мотивація).

Нематеріальне стимулювання персоналу в організації, перш за все, спрямоване на задоволення мотиву збереження соціального статусу працівника в трудовому колективі завдяки залишенню за ним його робочого місця або займаної посади: підвищення соціального статусу працівника в трудовому колективі в результаті одержання ним більш високої відповідальної посади, посилення зацікавленості працівника самим процесом оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками: поглиблення інтересу до професійного спілкування з професіоналами як в організації, так і за її межами [1] .

Нематеріальна мотивація спрямована на підвищення лояльності співробітників до компанії одночасно зі зниженням витрат на компенсацію співробітникам їх трудовитрат. Під нематеріальним ми розуміємо такі заохочення високо – результативної роботи, які не видаються співробітнику у вигляді наявних або безготівкових грошей , але можуть зажадати від компанії інвестицій в якість робочої сили, а саме: можливість розвитку та навчання, планування кар'єри, оздоровлення: пільгове харчування та ін.[4].

Основний ефект досягається за допомогою нематеріальної мотивації – це підвищення рівня лояльності та зацікавленості співробітників в компанії.

До моральних способів мотивації відноситься визнання заслуг (приватне і публічне). Суть особистого визнання у тому, що працівники, які позитивно виділилися в справах підприємства, згадуються в доповідях вищого керівництва фірми або особисто представляються йому, отримують право підпису відповідних документів, у розробці яких вони брали участь, персонально вітаються дирекцією з нагоди свят або сімейних дат [5] .

Вчені відзначають, що кожна людина індивідуальна, і у кожного є індивідуальні потреби, які вона бажає задовольнити працюючи на підприємстві. Таким чином , при побудові системи

мотивації керівнику слід пам'ятати, що не можна мотивувати всіх працівників однаково. Це допоможе йому зробити систему мотивації економічно ефективною. Система нематеріальної мотивації повинна бути різною не тільки для працівників різних рівнів, а й враховувати соціальний статус, вік, стать працівника, а також його психологічні особливості.

Отже, існують такі методи нематеріальної мотивації персоналу [7]:

- постановка перед працівниками чітко сформульованих і досяжних цілей;
- систематичний аналіз успішно досягнутих працівниками цілей;
- залучення працівників до різних програм навчання і підвищення кваліфікації;
- створення якомога прозорішої системи оцінки і оплати їх праці;
- делегування працівникам управлінських повноважень;
- підвищення персональної відповідальності кожного працівника з наданням права вибору методів вирішення поставлених завдань.

Створення мотиваційного середовища на підприємстві, насамперед, через забезпечення залежності винагородження працівника від досягнутих ним результатів і кваліфікації, максимально зацікавити людей у реалізації свого фізичного або інтелектуального потенціалу - головне завдання власників підприємств. Сьогодні потрібні нові механізми, які створюють могутні стимули для продуктивної праці та максимальної реалізації здібностей працівників. Сприяти впровадженню мотиваційного механізму діяльності працівників на підприємстві можна, зокрема, через [4]:

- проведення внутрішньої діагностики ефективності діяльності персоналу;
- розробку мотиваційного механізму управління персоналом на підприємстві;
- перепідготовку, підвищення кваліфікації управлінського персоналу тощо.

Важливим аспектом у вищезазначених напрямках є залучення професійних зовнішніх консультантів консалтингових компаній, що спеціалізуються на управлінському менеджменті. Також, перевагу слід віддавати вітчизняним консультантам, які знають глибинні причини існуючих управлінських проблем, пов'язаних з менталітетом, національними особливостями, і з урахуванням цього розробляють шляхи оптимального їх вирішення.

В узагальненому вигляді типова система мотивації персоналу включає в себе такі групи мотиваційних чинників як: матеріальна, трудова та статусна мотивація. При чому, в основі матеріальної мотивації полягає задоволення потреби у прагненні людини до поліпшення свого матеріального добробуту; в основі трудової мотивації – задоволення бажання працювати взагалі та працювати в даній організації, у даному колективі та займати дану посаду; в основі статусної мотивації лежить задоволення бажання людини до кар'єрного росту, задоволення потреби у визнанні досягнень.

Список використаних джерел

1. Бенья В. В. Еволюція сутності мотивації праці / В. В. Бенья // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. - 2010. - № 4(3). - С. 223-227
2. Галайда Т. О. Європейський досвід застосування ефективних систем оплати праці та мотивації працівників підприємства / Т. О. Галайда, А. І. Рябуха // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. - 2016. - Вип. 16(1). - С. 65-68.
3. Ільєнко Р.С. Вплив мотивації персоналу на підвищення рівня продуктивності праці / Р. Ільєнко, Д. Губенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. - 2016. - № 1. - С. 58-62
4. Киш Л. М. Мотивація праці на підприємствах України / Л. М. Киш, О. О. Гичак // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. - 2014. - Т. 22, вип. 8(1). - С. 65-72
5. Кольбашенко Д. А. Мотивація персоналу як один з факторів підвищення продуктивності праці / Д. А. Кольбашенко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. - 2014. - № 2. - С. 237-244.
6. Просянчук Б. Л. Система мотивації та стимулювання праці, як складова процесу розвитку продуктивних сил [Електронний ресурс] / Б. Л. Просянчук // Бізнес-навігатор. - 2015. - № 1. - С. 86-93.
7. Чернишова А. В. Мотивація та стимулювання праці в системі управління персоналом підприємства / А. В. Чернишова // Молодий вчений. - 2016. - № 6. - С. 141-145.
8. Чірікова Н. М. Мотиваційні теорії персоналу і управління мотивацією праці / Н. М. Чірікова // Молодий вчений. - 2015. - № 11. - С. 109-113.

Сидоренко О.І., студент 2 курсу магістратури, група МУПп-171,
Навчально-науковий інститут бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Кичко І.І.**, д.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: isanya678@gmail.com

ВПЛИВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРА ПО ПЕРСОНАЛУ

Сьогодні система вищої освіти в Україні представлена великою кількістю спеціальностей, освоєння яких передбачає відповідну підготовку фахівців, а відповідно і формування сукупності професійних компетенцій. Здобуваючи фахові знання, кожен спеціаліст повинен зорієнтуватись у необхідному їх переліку, сформуванню системне бачення про якісний навчальний процес, на основі чого поступово освоювати пропонований навчальний матеріал і розвивати професійні навички. Розуміння майбутньої професії є одним із важливих чинників формування компетентності менеджерів з персоналу [6].

У науковій літературі існує багато поглядів на сутність поняття «компетентність».

Зокрема, В. І. Жигір'єв вказує, що компетентність – це властивість особистості, яка володіє знаннями, досвідом у тій чи іншій галузі, що дозволяють використовувати його у змінних умовах; готовність особистості щодо вирішення певних професійних завдань [3].

Г. І. Євтушенко, Л. О. Вітренко під професійною компетентністю менеджера пропонують розуміти особистісні можливості, які дозволяють самостійно та ефективно реалізовувати цілі управлінського процесу [2].

На основі вивчення відповідних публікацій та матеріалів Л. М. Омельченко, О. М. Керницький пропонують під професійною компетентністю менеджера вважати теоретичну, практичну та психологічну його підготовленість до професійної діяльності, що проявляються в творчій здатності та всебічній (особистісній, професійній, психологічній) готовності до її ефективного здійснення та досягнення оптимальних результатів під час виконання посадових обов'язків [5].

І.В. Саух зазначає, що компетентність виступає поняттям, яке висвітлює аспекти поведінки людини, пов'язані з виконанням роботи, визначає основну характеристику особистості, яка досягла або здатна досягти високих результатів у діяльності. В цьому розумінні компетентність є похідною від компетенції, виступає як характеристика індивідуальної специфіки кожного окремого суб'єкта, що володіє компетенцією, вимірюваним умінням, здатністю, знанням або поведінковою характеристикою, необхідною для успішного виконання певної роботи [7].

Аналізуючи запропоновані підходи до поняття «компетентність», можна побачити, що переважна їх більшість стосується досить широкого кола професійних умінь та навичок фахівців з менеджменту з персоналу, які достатньою мірою володіють ними і здатні професійно виконувати поставлені завдання, спрямовані на управління персоналом підприємства. Наведені визначення дають змогу зрозуміти, що під час підготовки фахівців закладам вищої освіти потрібно орієнтуватись на певну галузеву специфіку. Разом з тим існують більш важливі чинники, які потрібно враховувати під час формування вмінь і навичок фахівців з менеджменту [6].

Сучасний соціально-економічний розвиток України в умовах глобалізації висуває нові вимоги до підготовки менеджерів з персоналу. Основними вимогами в цьому процесі є забезпечення умов для самореалізації творчого потенціалу особистості, зв'язок фундаментальних теоретичних знань із високопрофесійними практичними навичками й уміннями, спрямованими на інтелектуалізацію праці. Виникає необхідність готувати управлінський персонал до середовища, де обов'язки постійно змінюються, інформація

надходить через безліч каналів, а ефективність діяльності залежить від уміння вирішувати проблеми обумовлені:

1) глобальною конкуренцією, більш широким спектром протидіючих сил. Це пов'язано з інтернаціоналізацією економік усіх країн, тому сучасні менеджери повинні вміти працювати в різних умовах. До того ж покликані враховувати у своїй діяльності особливості національної культури тієї країни, з якою вони співпрацюють;

2) зміною критеріїв, що визначають кваліфікацію робіт. Застосування інформатизаційних інновацій вимагає підготовки співробітників, які повинні досконало володіти сучасними технологіями;

3) наявністю політичних, соціальних, економічних і психологічних дестимулюючих факторів: стрес, тиск, невизначеність як у суспільстві, так і в конкретних колективах; кількісне збільшення та якісне ускладнення проблем, які потрібно вирішувати поряд з обмеженістю засобів для їх вирішення;

4) недостатністю ділової репутації менеджерів, що вимагає управлінських успіхів, великого досвіду й глибокого знання своєї сфери діяльності, високих моральних якостей, знання іноземних мов тощо;

5) зміною в ціннісних орієнтаціях працівників. Так, одержує новий зміст етика праці: робота виступає не тільки як засіб заробити для задоволення матеріальних потреб, але й як інструмент для саморозвитку і самоорганізації, що потребує безперервного вдосконалення і розвитку професійних умінь та навичок [2].

Принципом роботи менеджера з персоналу має стати дотримання норм ділової етики, що включає такі правила: організація ефективної роботи підлеглих; адекватність самооцінки і самоорганізації; вибір оптимальних інструментів роботи з підлеглими; розподіл винагороди працівників повинен бути справедливим; варто показувати особистий приклад дотримання етичних норм на роботі й у побуті.

Прийнято вважати, що менеджер з персоналу повинен мати психологічну освіту. Але це не завжди виправдано: психологія як наука має опосередковане відношення до функцій, якими наділений такий фахівець. Освіта може бути будь-якою, але обов'язково – системною і глибокою. Особлива увага приділяється і таким моральним якостям, як організованість, практичність, комунікабельність, вміння зрозуміти інших.

Сьогодні панує думка, що здійснення обов'язків менеджера з персоналу неможливе без фундаментальної психологічної освіти. Інший варіант – людина з великим діловим і життєвим досвідом. Ідеал, зрозуміло, в поєднанні цих умов. У невеликій компанії менеджер з персоналу виконує всі функції кадровика і безпосередньо здійснює підбір персоналу. В починаючій фірмі або тій, що розширюється, менеджер з персоналу оцінюється, в першу чергу, по витягнути максимальний прибуток і зникнути або працювати на перспективу; персонал може «вирощуватися» безпосередньо на фірмі або «перекупуватися» на фірмах, що мають більший досвід діяльності [1].

Отже, в сучасних умовах ринкової економіки до менеджера з персоналу ставляться високі вимоги щодо управління персоналом. Для того, щоб досягти успіху в управлінні персоналом необхідно створити належні і необхідні умови для самовдосконалення та професійного становлення менеджерів різних компаній. Необхідно організувати власну систему навчання й підготовки менеджерів при одночасному наданні їм можливостей для отримання нового досвіду, у т.ч. на нових посадах. Необхідно на підприємствах здійснювати регулярні ротації менеджерів для кращого розуміння діяльності компанії та якісного підвищення рівня їхніх навичок і умінь. Необхідно сприяти позитивним змінам установок менеджерів з метою збереження корпоративного командного духу усіх працівників компанії, що є ключовим чинником ефективності її функціонування [1].

Напрямами формування компетентного менеджера з персоналу є:

– врахування економічних, державних, соціальних, особистісних потреб за умови, що названі процеси відбуваються на фоні глобалізації, інтернаціоналізації та інноваційності всіх сфер діяльності фахівців;

– система якісної вищої освіти;

– постійний саморозвиток і підвищення кваліфікації.

Такий підхід дозволяє: забезпечити формування професійної компетентності майбутнього менеджера; виявити компоненти досліджуваної підготовки менеджерів, їх місце та значення в забезпеченні стратегічного розвитку економіки; розкрити діалектику їх взаємозв'язку.

Список використаних джерел

1. Галан О. Розвиток компетенцій менеджера з персоналу в сучасному управлінні / О.Галан, 2017. –Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/20848/1/40-43.pdf>
2. Євтушенко Г. І. Шляхи формування професійної компетентності майбутнього менеджера / Г. І. Євтушенко, Л. О. Вітренко / Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2013. - № 1. - С. 69-78.
3. Жигір В. І. Особливості професійної компетентності менеджерів освіти / В. І. Жигір // Молодь і ринок. – 2011. – № 5. – С. 64–69
4. Кожан Т.О. *Визначення видів компетенцій менеджера з персоналу* / Т. О. Кожан // Соціально-трудові відносини: теорія та практика . - 2013. - № 2. - С. 98-104.
5. Омельченко Л. М. Проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців енергетичного профілю у сучасних умовах / Л. М. Омельченко, О. М. Керницький // Вісник Кременчуцького державного університету імені Михайла Остроградського. – Кременчук : КДУ, 2010. – Вип. 3 (62), ч. 1. – С. 169–172.
6. Пелешко Л. В. Формування професійної компетентності фахівців з менеджменту / Л. В. Пелешко // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. - 2016. - № 3. - С. 97-102.
7. Саух І. В. Моделі професійної компетентності менеджера туристичної індустрії як основа конкурентоспроможності галузі [Електронний ресурс] / І. В. Саух // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2 (4). – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_38.
8. Хілуха, О.А. Оцінка компетентностей менеджерів в системі корпоративного управління на основі використання матриці попарних порівнянь [Текст] / О.А. Хілуха // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2018. - № 1. - С. 259-271.

Труніна А.П., студентка 2 курсу,
група УП-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Мекшун Л.М.**, к.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: truninaanastasia99@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Проблема правильної організації формування трудового колективу є актуальною, адже в ринковій економіці трудовий потенціал є основою ефективної діяльності та конкурентоспроможності підприємства на ринку. Теоретичні основи розуміння проблем формування трудового колективу підприємств розробили такі вітчизняні вчені, як: Амоша О.І., Грیشнова О.А., Дмитренко Г.А., Колот А.М, Лібанова Е.М., Лісогор Л.С., Семикіна М.В., Шаульська Л.В. та інші.

Працездатний та згуртований трудовий колектив створюється поступово. У своєму розвитку він проходить тривалий процес становлення, який залежить від певних обставин, зокрема:

- 1) уявлення про мету створення колективу. Якщо це уявлення чітке, ясне і відповідає внутрішнім переконанням та бажанням людей, то вони готові заради її досягнення повністю чи частково відмовитися від свободи рішень і вчинків;
- 2) позитивна оцінка організацією результатів діяльності колективу. Учасники колективу переконуються у правильності свого рішення щодо входження у нього і з великим задоволенням налагоджуватимуть співпрацю;

3) психологічна і соціально-психологічна сумісність членів колективу. Основу першої складає відповідний темперамент членів колективу; в основі другої – відповідність їх професійних та моральних якостей.

Персонал підприємства формується та змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Вплив останніх виражається у таких параметрах макроекономічного характеру, як: чисельність працездатного населення, загальноосвітній його рівень, пропозиція робочої сили, рівень зайнятості, потенційний резерв робочої сили. У свою чергу ці характеристики означають кількісні та якісні параметри трудових ресурсів [1].

Процес створення трудового колективу являє собою послідовну зміну дій керівників вищої і середньої ланки, які спрямовані на формування персоналу підприємства. Відомо, що процес створення трудового колективу складається з таких етапів, як:

1. Складання графіку робіт.
2. Встановлення конкретних цілей.
3. Аналіз ходу і результатів роботи.
4. Обговорення проблем, проведення дискусій.
5. Організаційна робота з розподілу повноважень,
6. Забезпечення зворотного зв'язку.
7. Узгодження різних видів робіт (проведення експерименту).

Таким чином, для успішного створення трудового колективу підприємства необхідне забезпечення таких умов:

- відкриті відносини у колективі;
- врахування здібностей кожного працівника;
- організаційна побудова колективу повинна відповідати завданням, що стоять перед ним;
- усі члени колективу мають чітко знати ціль спільної роботи;
- у колективі обдумують методи роботи і намагаються постійно їх удосконалювати;
- колектив підтримує своїх членів і створює тісні взаємовідносини;
- розвинута самодисципліна, що дозволяє добре використовувати час і ресурси.

А для створення ефективного трудового колективу його керівник повинен: мати навички керівника; бути послідовним; правильно підбирати робітників; бути небайдужим до членів колективу; створювати сприятливі умови для роботи; підтримувати особистий розвиток робітників, заохочення їхнього творчого потенціалу; вміти правильно використовувати свій робочий час; прагнути до зворотного зв'язку.

Навички керівника з формування трудового колективу особливо важливі у тих випадках, коли потрібно об'єднувати велику кількість людей і навчити їх ефективно працювати для спільної мети в атмосфері співробітництва.

Науковці виділяють такі стадії формування колективу:

1. Зародження колективу.

Для стадії формування трудового колективу притаманні: наявність групи малопов'язаних між собою людей, відсутність соціального контролю, традицій. На даному етапі формуються усі види відносин, норми поведінки, правила регулювання зв'язків, зміцнюються усі види дисципліни, затверджується певний стиль роботи. Формальний характер колективу визначає автократичний стиль керівництва. Для такого колективу є характерною централізація управління в руках керівника, що ставить перед підлеглими конкретні задачі, детально регламентує і жорстко контролює їхнє виконання. На даній стадії розвитку трудового колективу переважають організаційно-розпорядницькі методи управління.

2. Становлення колективу.

На цьому етапі формується актив і починають складатися традиції. Задача керівника на даному етапі полягає в тому, щоб, спираючись на актив колективу, визначити позиції, цілі і мотиви діяльності кожного члена трудового колективу. Це дозволить йому обрати найбільш ефективні методи впливу на мотиви поведінки людей, активізувати і залучити до участі в управлінні усіх членів колективу.

3. Зрілість колективу.

Трудовий колектив на стадії зрілості має усі ознаки і виконує усі функції, які властиві трудовому колективу. Основні регулятори поведінки людей на даному етапі – взаємна вимогливість, соціальний контроль. Для даного етапу є характерними: демократичний стиль керівництва, колегіальне прийняття рішень, переважне застосування соціально-психологічних методів впливу. Даній стадії розвитку трудового колективу притаманні високі економічні показники діяльності підприємства, найбільш повний збіг особистих інтересів з інтересами колективу, сприятливий морально-психологічний клімат.

4. Старіння колективу.

На стадії старіння колектив перестає розвиватися, втрачає здатність до адаптації, соціальний контроль набуває консервативного характеру і визначає статику колективу. На даному етапі роль керівника полягає у підтримці колективу в стані відкритості, поповненні колективу новими членами, орієнтуванні персоналу на інновації, що забезпечать виживання колективу, його адаптацію до оточення, що змінюється [1; 2; 3].

Отже, управління персоналом залежить від ефективності формування трудового колективу та ефективного настільки, наскільки успішно співробітники організації використовують свій потенціал для досягнення поставлених перед нею цілей. Варіанти формування трудового колективу залежать від: фінансування, цінності вакантного місця, швидкості його заповнення тощо. Найпоширенішими способами вибору кандидатів є аналіз анкетних даних та тестування. Проаналізувавши анкетні дані кандидата можна визначити ступінь його можливості виконувати певні виробничі функції. При ознайомленні з наявними даними про кандидата важливо враховувати: зовнішній вигляд заповнення особового листка обліку кадрів і автобіографії, розбірливість почерку та ясність викладу; пропущені або залишені без відповіді запитання анкети; перерви в роботі, особливо якщо вони перевищують встановлений термін; суперечності вказаних в анкеті даних; частоту зміни місця роботи та її причини (розчарування професією чи роботою, конфлікти з керівництвом або колективом, безперспективність роботи, звільнення за порушення трудової дисципліни, неналежні умови праці та ін.); причини, через які кандидат звільнився (його було звільнено) з останнього місця роботи; ступінь правдивості рекомендаційних листів тощо [2,3].

В Україні найбільш поширеними джерелами формування трудового колективу є:

- відбір з числа людей, які шукають роботу;
- випускники середніх шкіл, технікумів, професійно-технічних училищ, вищих навчальних закладів;
- служби працевлаштування, приватні агентства з найму та інші.

Факторами впливу на формування трудового колективу в нашій країні стають: рівень заробітної плати; науково-технічний прогрес; попит на ринку праці та на товарному ринку; соціальна політика зайнятості; політика інших країн, спрямована на зміну трудового потенціалу; культурні цінності, традиції, звичаї; якість та доступність освіти; чисельність, структура, міграція працездатного населення; правові норми тощо [4].

Отже, формування трудового колективу та в цілому процес управління персоналом впливають на ефективність виробництва та сприяють покращенню діяльності підприємства.

Список використаних джерел

1. Колот А.М. Мотивація персоналу / А. М. Колот // Економіка України. – 2002. – №3. – С. 337.
2. Шаульська Л. В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України / Л. В. Шаульська // НАН України. Ін-т економіки промисловості. – 2005. – № 2. – С. 502.
3. Семикіна.М.В. Трудовий потенціал Кіровоградської області: стан та перспективи розвитку / М. В. Семикіної. – Кіровоград : ВАТ Кіровоградське видавництво, 2008. – С. 304.
4. Навольська Н.В. Чинники впливу на формування і використання трудового потенціалу

Сніцаренко О.М., студентка 2 курсу магістратури,
група МУПп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Холодницька А.В.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Перші відносно чіткі визначення культури організації та корпоративної культури почали з'являтися у другій половині ХХ ст., хоча інтерес до цієї сфери виник набагато раніше: вже з початку ХХ ст. як теоретики, так і практики менеджменту шукали певну формулу «організаційного щастя», яка, з одного боку, була б прагматичною, а з іншого, носила ідеологічний характер, так як, за припущеннями дослідників, організація вступає в конкуренцію з іншими соціальними інститутами - сім'єю, громадою і т. д. [1, ст. 7].

Поява самого терміну «організаційна культура» і його детальне вивчення можна датувати 70-ми роками. ХХ ст. Це обумовлено виникненням нових умов господарювання, динамізмом, зростаючою невизначеністю зовнішнього середовища, науково-технічним прогресом, з ростом освіти персоналу, зміною мотивації працівників [4, ст. 7].

На межі 80-90 років, коли представники різних бізнес-шкіл висувають нові погляди на природу організації, виникають теорії лідерства, підвищення ефективності, феномен організаційної культури також опинився в центрі уваги великого кола дослідників. В цей час були видані відомі книги-бестселери: "Теорія Z" Оучі, "В пошуках ефективного управління" Пітерса і Уотермана. В них серед інших були присутні і тези про те, що корпоративна культура є важливим чинником економічної ефективності фірми, а також її адаптації до зовнішнього середовища [3].

У цей період також з'явилися перші описи структури та моделі організаційної культури. Зокрема, в 1981 р американський психолог Едгар Шейн позначив три рівня організаційної культури: поверхневий, внутрішній і глибинний. Ця модель до цього часу є дуже популярною і широко цитованою в літературі з менеджменту. Визначення рівнів було важливим етапом в дослідженні організаційної культури, так як Шейну вдалося не тільки розподілити різні елементи корпоративної культури по рівнях, але і встановити існуючі між ними взаємозв'язки [5].

У 1982 р побачила світ і стала дуже популярною книга експертів Бостонської консультативної групи Теренса Діла і Алана Кеннеді "Корпоративні культури". Саме вони створили концепцію корпоративної культури як найважливішого фактору, що впливає на організаційну поведінку і корпоративний розвиток [7]. Крім того, дослідники запропонували альтернативну, п'ятирівневу модель організаційної культури [2]. Варто зазначити, що цього моменту почалося систематичне вивчення проблеми корпоративної культури, адже після виходу книги модель Діла-Кеннеді здобула багато прихильників. Хоча були і ті, хто скептично ставився до проблем такого роду, вчені продовжили дослідження в цій сфері і згодом створили першу типологію організаційних культур спільно з Чарльзом Хенді та Роджером Харрісоном [6].

В 90-ті роки виникла нова хвиля інтересу до феномену корпоративної культури, тепер у більш практичному напрямку. Дослідники, менеджери ставлять питання: чи можна використовувати культуру організації для підвищення ефективності управління, отримання конкурентних переваг на ринку? Якщо так, то як саме це можна зробити? Теорія корпоративної культури з того часу стає все ближчою до реалій бізнесу, а керівники намагаються розвивати культуру таким чином, щоб вона була тісно пов'язана з місією та призначенням організації. Том Пітерс та Роберт Уотерман в своїй книзі «У пошуках досконалості. Уроки найуспішніших компаній Америки», яка увійшла в класику менеджменту, розглянули культуру як окрему частину організації, і показали, що формування

корпоративної культури і її розвиток - це завдання менеджерів. Едгар Шейн розглядав формування корпоративної культури як свідомий і контрольований процес.

Коротка історія досліджень у галузі корпоративної культури узагальнено наведена в таблиці 1.

Таблиця 1 – Історія вивчення корпоративної культури

Період	Дослідники	Основні ідеї та результати
сер. 20х - поч. 30х р. XX ст.	Е. Мейо	Хоторнський експеримент. Висновки Е. Мейо містили положення про важливість наявності загальних цінностей, які об'єднують людей, «осмисленого життя» працівників в організації; про те, що в організаціях крім формальної організаційної структури є якась соціальна структура, що впливає на поведінку, мотивацію робітників.
50ті рр. XX ст.	М.Далтон	Видав книгу "Людина, яка управляє", яка містила проведені ним дослідження виникнення культур і субкультур в десятках великих і середніх фірм США і Канади.
кін. 50х р. XX ст.	Р. Сайєрт і Дж. Марч	Створили «поведінкову теорію соціальних цілей». В своїх роботах показали, як в процесі їх спільної діяльності в організації працівниками виробляються її основні цінності.
1968 р.	Д. Хемптон	Опублікував книгу «Організаційна поведінка і практика менеджменту», де цілий розділ був присвячений проблемам організаційної культури. Основною причиною виникнення інтересу до організаційної культури Д.Хемптон називає надзвичайну роз'єднаність, розчленованість окремих складових організації на малі керовані одиниці, які необхідно якось знову з'єднати.
поч. 80х р. XX ст.	У. Оучі, Т. Діл, А. Кеннеді	Книги «Теорія Z», «В пошуках ефективного управління», «Корпоративні культури». У даних роботах організаційна культура була розглянута як один з факторів економічної ефективності і успіху організації, а також фактор, що сприяє її пристосуванню до змін у зовнішньому середовищі.
1982 р.	Т. Пітерс і Р. Уотерман	Показали, що організації з сильною, розвиненою ідеологією, цінностями, володіють значною перевагою з точки зору успішної діяльності.
сер. 80х р. XX ст.	Е. Шейн	Видав книгу «Організаційна культура і лідерство» в якій розглядалися проблеми і моделі формування організаційної культури, її основні види, рівні.
1983 р.	Л. Смірчіч	Проведено дослідження розвитку системи загальноприйнятих понять персоналу організації, і як вона підтримується за допомогою символічних організаційних процесів. Результати дослідження показали, що ці поняття утворюють єдину організаційну культуру, формують специфічні риси членів організації.
1989 р.	А. Уілкінс	Проведено дослідження можливості і шляхів зміни негативних складових організаційної культури, не зачіпаючи її позитивних компонент.
1990-ті рр..	Г. Хофстеде	Проведено дослідження типів організаційної культури; визначено організаційну культуру як «психологічний актив організації, який може бути використаний для прогнозування фінансових результатів діяльності фірми через п'ять років»
	Ч. Хенді	В книзі «Боги менеджменту» визначив основні типи організаційної культури і дав їх докладну характеристику
1992 р.	Дж. Коттер, Дж. Хескет	Довели наявність зв'язку між організаційною культурою і її прибутковістю. Основними показниками культури, що сприяють зростанню прибутку назвали: максимальна увага до споживачів, до працівників і контрагентів, постійне вдосконалення праці.
кін. 90х р. XX ст.	К. Камерон, Р.Куїн	В книзі «Діагностика організаційної культури» визначили основні типи організаційної культури, розробили методику її діагностики.
1996 р.	Т. Парсонс	В книзі «Система координат дії і загальна теорія систем: культура, особистість і місце соціальних систем» розглянув питання взаємодії індивідів в соціальних системах і проблеми виникнення, засвоєння культури (символів, цінностей, комунікацій).

Джерело [4, ст. 29-30]

На сьогодні у фокусі уваги теоретиків і практиків менеджменту знаходиться вплив корпоративної культури на ефективність бізнесу, персонал компанії. Корпоративна культура розглядається не як окремий фактор чи інструмент управління, вона нерозривно пов'язана з усіма аспектами організації від цінностей, на яких базується організація, і до цілей, до яких вона прагне. Тема корпоративної культури залишається однією з найбільш популярних та затребуваних у сфері менеджменту.

Список використаних джерел

1. Журавлева В. В. Корпоративная культура – зеркало руководителя? / В. В. Журавлева. – М: SelfPub.ru, 2015. – 210 с.
2. Камерон К. Диагностика и измерение организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн; [пер. с англ. под. ред. И.В. Андреевой] – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.
3. Питерс Т. В поисках эффективного управления / Питерс Т. , Уотерман Р. – М.:Прогресс, 1986. – 335 с.

4. Тихомирова О.Г. Организационная культура: формирование, развитие и оценка / О. Г. Тихомирова – СПб.: СПбГУ ИТМО, 2008. — 154 с.
5. Шейн Э.Х. Организационная культура и лидерство / Э.Х. Шейн. – СПб.: Питер, 2002. – 336 с.
6. Handy C. Gods of management: The Changing Work of Organizations. – Oxford University Press, 1996.
7. Terence E. Deal Kennedy A. Allan. Corporate Cultures: The Rites and Rituals of Corporate Life. Reading, Mass: Addison – Wesley, 1982.

Хмелевська О.О., студентка 1 курсу, група ЗМУПп-181,
 ННІ бізнесу, природокористування і туризму
 Науковий керівник: **Кичко І.І.**, д.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: khmelevska.olga @ukr.net

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАБОРУ КАДРІВ У ДЕРЖАВНИХ ОРГАНАХ

Вирішення кадрових питань та професійний набір персоналу в сучасних умовах має особливо важливе значення, адже саме висококваліфіковані працівники сприятимуть успішному виконанню державним органом поставлених завдань. Людський потенціал виявляється за сприятливих для працівника умов, залежить від багатьох якісних показників, що характеризують його особистісні та професійні компетенції.

Проблеми ефективності роботи з персоналом досліджувалися всебічно і по цій темі опубліковано досить багато праць. Зокрема, проблеми технології найму, оцінки та професійного відбору персоналу висвітлені у працях багатьох українських і російських вчених. У їхньому числі: О.В. Александров, К.О. Ващенко, Л.М. Гатовський, О.Г. Журавльов, Є.П. Качан, І.Н. А.Я. Кібанов, О.В. Крушельницька, Г.О. Ковальова, Д.П. Мельничук, Г.Х. Попов, Я.Р. Рейльян, В.А. Розанова, В.П. Чичканов, Д.Г. Шушпанов, Г.В. Щокін, А.М. Яновський та ін.

Склад і структура персоналу державних органів постійно змінюється відповідно до зміни виконуваних ними функцій, територіального розподілу, організації роботи та управління (див. табл. 1).

Таблиця 1 - Структура зайнятого населення за секторами економіки у 2012-2017 роках

	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Усього зайнято	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4
У державному секторі, тис. осіб	4891,8	4808,7	4709,2	4441,1	4378,9	4330,2
питома вага, %	25,4	24,9	26,1	27,0	26,9	26,8
У недержавному секторі, тис. осіб	14369,6	14505,5	13364,1	12002,1	11898,0	11826,2
питома вага, %	74,6	75,1	73,9	73,0	73,1	73,2

Джерело: розраховано автором за даними [4]

Одним з важливих етапів управління людськими ресурсами у державних органах є професійний набір кадрів. Метою професійного набору персоналу є забезпечення державного органу працівниками, здатними професійно виконувати посадові обов'язки.

З метою добору осіб, здатних професійно виконувати посадові обов'язки, проводиться конкурс на зайняття вакантної посади державної служби (далі – конкурс) відповідно до Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, що затверджується Кабінетом Міністрів України [5].

Порядок проведення конкурсу визначає:

- 1) умови проведення конкурсу;
- 2) вимоги щодо оприлюднення інформації про вакантну посаду державної служби та оголошення про проведення конкурсу;
- 3) склад, порядок формування та повноваження конкурсної комісії;
- 4) порядок прийняття та розгляду документів для участі в конкурсі;

- 5) порядок проведення тестування, співбесіди, інших видів оцінювання кандидатів на зайняття вакантних посад державної служби;
- 6) методи оцінювання кандидатів на зайняття вакантних посад державної служби [7].
- Конкурс проводиться з дотриманням принципів, поданих на рис. 1.

Рисунок 1 - Принципи проведення конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби

Джерело: побудовано автором за даними [6]

Проведення конкурсу здійснюється відповідно до визначених в установленому законом порядку вимог до професійної компетентності кандидата на зайняття вакантної посади державної служби за результатами оцінювання його особистих досягнень, знань, умінь і навичок, моральних і ділових якостей для належного виконання посадових обов'язків.

Вимоги до професійної компетентності кандидата на зайняття посади включають кваліфікаційні вимоги, вимоги до компетентності та вимоги до професійних знань.

Методичні рекомендації щодо оцінювання професійної компетентності кандидата на зайняття посади під час проходження конкурсу затверджуються Національним агентством з питань державної служби України.

Якісний склад кадрів характеризується наступними показниками: освітній рівень, спеціальність, кваліфікація, досвід роботи, віковий склад працівників, співвідношення окремих категорій державних службовців.

Конкурс проводиться етапами поданими на рис. 2

Етапи конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби	→	1) прийняття рішення про оголошення конкурсу
	→	2) оприлюднення оголошення про проведення конкурсу
	→	3) прийняття документів від осіб, які бажають взяти участь у конкурсі
	→	4) перевірка поданих документів на відповідність установленим законом вимогам
	→	5) проведення тестування та визначення його результатів
	→	6) розв'язання ситуаційних завдань та визначення їх результатів
	→	7) проведення співбесіди та визначення її результатів
	→	8) проведення підрахунку результатів конкурсу та визначення переможця конкурсу і другого за результатами конкурсу кандидата
	→	9) оприлюднення результатів конкурсу

Рисунок 2 - Етапи конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби

Джерело: побудовано автором за даними [6]

Стаття 38 Конституції України проголошує: «Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування». Проте статтею 19 Закон України «Про державну службу» передбачаються обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу. Так на державну службу не може вступити особа, яка:

- 1) досягла шістдесятип'ятирічного віку;
- 2) в установленому законом порядку визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;
- 3) має судимість за вчинення умисного злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;
- 4) відповідно до рішення суду позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади;
- 5) піддавалася адміністративному стягненню за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення – протягом 3-ох років з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;
- 6) має громадянство іншої держави;
- 7) не пройшла спеціальну перевірку або не надала згоду на її проведення;

8) підпадає під заборону, встановлену Законом України «Про очищення влади» [2].

Крім того, право на державну службу мають повнолітні громадяни України, які вільно володіють державною мовою та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче:

- 1) магістра - для посад категорій «А» і «Б»;
- 2) бакалавра, молодшого бакалавра - для посад категорії «В».

Сьогодні здійснюються серйозні зусилля у професійному наборі, відборі персоналу, адаптації, підвищенні кваліфікації, практичній підготовці до прийняття більшої відповідальності. Проте, цілком можлива нестача кваліфікованих кандидатів на посади державної служби через невисокий рівень заробітної плати працівників, умови роботи, тривалість робочого дня. Така категорія потенційних кандидатів на посади, як молодь, випускники ВНЗ, у першу чергу зацікавлена у гнучкому графіку роботи та одразу високому рівні заробітної плати. Разом з тим, згідно з законодавством надбавки службовців обраховуються відповідно до розміру стажу державної служби. В усіх випадках вважається необхідним заміщення будь-яких посад керівників і спеціалістів на основі конкурсу, тобто із розглядом кількох кандидатур на посаду державної служби на умовах Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, з участю зовнішніх й внутрішніх кандидатів на посаду. Для більш ефективнішої роботи персоналу необхідно створити атмосферу конструктивної співпраці, коли кожен член колективу зацікавлений у найповнішій реалізації своїх здібностей. Важливим тут є правильний відбір й адаптація персоналу. Відбір працівників зараз проводиться досить ретельно, оскільки якість персоналу великою мірою визначає можливості та ефективність їх подальшого використання. Нині відбувається перехід до активних методів відбору персоналу, націлених залучати до державних органів якомога більшого числа здобувачів, які відповідають вимогам.

При всій різноманітності методів, що використовуються для професійного набору кадрів, його слід проводити так, щоб не порушувалася наступність у роботі, забезпечувалось правильне співвідношення молодих кадрів із досвідченими працівниками. Окремі функції і операції в державних органах можуть досить успішно виконувати молоді працівники, якщо здійснення цих функцій вимагає значної рухливості, енергійності, сміливості тощо. Досвід показує, що працівники у віці 45–60 років найбільш ефективно виконують роботи, які вимагають певної систематичності, витримки і послідовності, врівноваженості й самостійності міркування.

Не слід також забувати, що індивід сучасного суспільства – це особистість зі своїми інтересами, цінностями і можливостями набагато більшими, ніж 20-30 років тому назад. Тому сучасний професійний набір не повинен бути політикою механічного розміщення кадрів. Він повинен використовувати могутні стимули, будуватися на системі соціальних контрактів індивіда з державою, органами місцевого самоврядування, корпораціями й іншими суб'єктами кадрової політики. При цьому в основу таких контрактів має бути покладена життєва програма індивіда, кар'єрограма, що відображає основні етапи його життєвого шляху і кар'єрного зростання.

Список використаних джерел

1. Біндюженко В.М. Система набору та відбору персоналу організації та формування кадрової політики // Ефективна економіка. – 2017. – № 5. – С.56-58.
2. Ващенко К.О. Концептуальні засади осмислення державної кадрової політики // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2017. – № 5. – С.100-103.
3. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку: наук. доповідь / авт. кол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін [та ін.]. – К.: НАДУ, 2012. – 72 с.
4. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2017 роках (КВЕД-2010) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/tp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2017_u.htm
5. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» від 25 березня 2016 р. № 246 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-p>
7. Реформування державної кадрової політики в Україні: монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко, В.В. Толкованов та ін. – К. : НАДУ, 2014. – 280 с.

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ КОНФЛІКТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Соціально-трудова конфлікти в організаціях і на підприємствах потребують швидкого вирішення, адже це сприятиме досягненню спільної мети і поліпшенню відносин у трудовому колективі. Щоб з'ясувати методи вирішення конфліктів, спочатку розглянемо їх види. Науковці виділяють дві класифікації соціально-трудова конфліктів: перша – базується на виявленні сторін, що беруть участь у конфлікті, друга – визначає типи конфліктів.

За першою класифікацією конфлікти можуть виникнути:

- між працівниками(ом) і адміністрацією (адміністратором) підприємства, організації;
- між колективом працівників і профспілковим комітетом;
- між адміністрацією та профкомом;
- між трудовим колективом і керівництвом галузі;
- між трудовими колективами й органами державного управління чи місцевого самоврядування.

Друга класифікація визначає типи конфліктів на основі низки критеріїв, зокрема:

- конфлікти інтересів між конфліктуючими сторонами;
- конфлікти права (виникають через різне юридичне обґрунтування захисту трудових прав роботодавця і працівника);
- ілюзорні конфлікти (виникають через використання неправильної чи перекрученої інформації);
- помилково співвіднесені конфлікти (виникають через нерозуміння сутності суперечностей або приховані реальні причини поведінки іншої сторони);
- заміщені конфлікти (виражають очевидні розходження між висунутими вимогами і справжніми інтересами та цілями сторони, що ініціює конфлікт);
- вимушені конфлікти (навмисно створювана конфронтація з метою зміни стану справ у розподілі ресурсів) [1].

Таким чином, трудові конфлікти можуть бути ініційованими як роботодавцями, так і працівниками. Формами соціально-трудова конфліктів є страйки і страйковий рух. Згідно із Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»: «Страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) працівниками підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту)» [2]. Відповідно до статті 44 Конституції України (254к/96-ВР) ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів [3].

Страйки можуть виникати через: установлення нових або зміни наявних соціально-економічних умов праці та виробничого побуту; укладання чи зміни колективного договору, угоди; невиконання колективного договору, угоди або окремих їхніх положень; невиконання вимог законодавства про працю. Згідно із зазначеним вище Законом не можуть страйкувати студенти, пенсіонери і безробітні, оскільки вони не зайняті в трудових (виробничих) відносинах. Протестні акції цих категорій громадян або їх суспільних об'єднань іноді помилково називають страйками.

Соціально-трудова конфлікти виникають через: умови праці, несвоєчасну виплату заробітної плати, неефективне використання фінансових ресурсів, не виконання умов колективних договорів тощо.

В Україні найпоширенішими конфліктами є конфлікти й трудові суперечки з приводу виплати заборгованості зарплати, збільшення розмірів оплати праці, своєчасності виплати зарплати; забезпечення запобігання масовим звільненням і зростанню безробіття; порушенню трудових прав

громадян, процесів роздержавлення, приватизації власності, конверсії оборонних підприємств; зростанню бідності, падінню реальних доходів і рівня життя населення.

Для керівника підприємства важливо попереджувати соціально-трудова конфлікти. Він повинен володіти знаннями про методи правильної та своєчасної діагностики, а також запобігання конфлікту, якими є регулярне ділове спілкування із співробітниками та диференційований підхід до людей; засновані на діловій аргументації та відсутності емоцій індивідуальні бесіди; прийняття управлінського рішення, здатного усунути базу конфлікту. Керівник у своїй повсякденній діяльності повинний враховувати, що його працівники мають різні характери, соціально-психологічні якості, різну загальноосвітню та спеціальну підготовку. Це вимагає від нього вивчення характеру підлеглих, вміння вибрати способи впливу на людину залежно від рис характеру, специфіки діяльності, соціальних характеристик [4, с. 48].

Методи вирішення соціально-трудова конфліктів поділяються на структурні та міжособові. До структурних методів належать: роз'яснення вимог до змісту роботи; принцип використання ієрархії (звернення до керівника) при вирішенні конфліктних ситуацій; підпорядкування цілей підрозділів загальноорганізаційним цілям; вплив на поведінку через систему винагород.

Міжособові методи залежать від типу поведінки, що їх має обрати конкретна людина при появі перших симптомів конфліктної ситуації. Це, зокрема: 1) ухилення – мається на увазі, що людина, передбачаючи наперед загострення ситуації прагне уникати дій, які провокують інцидент; 2) згладжування – тип поведінки, при якому йде активна профілактика конфлікту; 3) примус – контроль над ситуацією і регулювання її розвитку; 4) компроміс – тимчасове чи нейтральне вирішення проблеми, що умовно задовільняє всі сторони, які беруть участь у конфлікті; 5) вирішення конфлікту – коли сторони детально ознайомлюються з аргументацією як «за», так і «проти», йдуть на взаємні поступки, основні питання вирішують колективним ухваленням рішень [4].

Таким чином, управління соціально-трудова конфліктами впливає на їх наслідки і викликає подолання протиріч, що викликали конфлікт, встановлення нормальних взаємовідносин між сторонами.

Список використаних джерел

1. Конфліктологія: навч. посібник / Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2003. — 315 с.
2. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» №137/98-ВР, редакція від 07.11.2012 №5458-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр>
3. Конституція України, 254к/96 ВР, редакція від 30.09.16 № 1401- VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254вр>
4. Блохіна Л.С. Вирішення конфліктів у трудовому колективі – обов'язок керівника / Л.С., Блохіна, Н.Ю. Ляшок // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. – 2010. - № 1. – С.47-50.

Хмелевський С.М., канд. екон. наук, доцент
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: sergeyv3x@gmail.com

РИНОК ПРАЦІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

З 2006 року Україна офіційно має статус країни з ринковою економікою. Ринкові відносини передбачають існування сукупності ринків, що охоплюють різні сфери людської діяльності: ринок капіталу, ринок товарів та послуг, ринок праці, ринок ресурсів. Однак, як відмічає О. В. Чернявська побудова соціально-орієнтованої економіки (до якої останні роки так прагне наша країна) неможлива без формування і розвитку саме ринку праці. Це і не дивно, адже визначальним серед факторів соціальної організації економіки є людина і її праця. Саме від включення людини у продуктивну діяльність залежить дія усіх інших факторів, бо саме праця як процес реалізації фізичних і творчих здібностей людини є фактором суспільного

прогресу, соціально-економічного розвитку та умовою задоволення різноманітних всезростаючих потреб людини [4, с.13].

Ринок праці (у загальному розумінні) являє собою систему обміну індивідуальних здібностей до праці на фонд життєвих цінностей, необхідних для відтворення робочої сили.

Проте, через багатогранність такого поняття як «ринок праці» О. В. Чернявська запропонувала чотири напрями щодо його визначення: 1) через систему обміну; 2) як сукупність суспільних відносин; 3) як сукупність диференційованих підсистем; 4) через систему економічних механізмів, норм та інститутів.

З тим, що ринок праці – багатогранне поняття погоджується і О.О.Титар. При цьому дає важливе для подальшого викладення нашого матеріалу твердження: ринок праці – економічний простір, сфера працевлаштування, в якій взаємодіють покупці і продавці праці [6, с.6].

В цьому економічному просторі, про який говорить О.О.Титар, останні роки важко не помітити появу якісно нових комунікацій й ефективної інформаційної взаємодії людей на засадах зростаючого доступу до національних і світових інформаційних ресурсів, подолання інформаційної нерівності (бідності), прогресуюче задоволення людських потреб в інформаційних продуктах і послугах.

На рівні країни спостерігається збільшення питомої ваги інформаційно-комунікативних технологій, продуктів та послуг у її валовому внутрішньому продукті.

Також досить очевидним є процес створення глобального інформаційного простору, здатного забезпечити нову якість життя.

Як відмічають Д.В. Дубов, М.А. Ожеван, С.Л. Гнатюк подібні тенденції у суспільстві є нічим іншим як рисами, що вирізняють інформаційне суспільство від постіндустріального.

Україна буде власне інформаційне суспільство. Вперше орієнтацію України на створення «інформаційного суспільства» було офіційно зафіксовано в Стратегії інтеграції України до ЄС (розділ 13), ухваленій у 1998 році. Варто відзначити, що одночасно, в 1998 році було прийнято два Закони України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» та «Про Національну програму інформатизації», якими визначалися принципи і програма дій інформатизації України. Активізувались «будівельники» інформаційного суспільства в Україні на початку 2000-х років, в ході підготовчих робіт до участі делегації України в першому і другому зібранні Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства, а також в ході спроб реалізації Рішень цього саміту після 2005 року. В 2005 році в Україні були проведені Парламентські слухання з цього питання і за їх результатами на початку 2007 року був прийнятий Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007 – 2015 роки». В серпні 2007 року був прийнятий План заходів з виконання завдань цього закону (Розпорядження КМУ від 15.08.2007 № 653-р). 2011 рік був проголошений роком інформаційного суспільства [3, с. 19].

Очевидно, що в Україні відбувається інтенсивна інформатизація більшості сфер людського життя та діяльності, а це є запорукою того, що новітні інформаційні технології невдовзі стануть визначальними чинниками соціально-економічного та інтелектуально-духовного розвитку українського соціуму [2, с. 5].

За такого підходу, не лишається осторонь і ринок праці. Він, як простір, сфера працевлаштування, в якій взаємодіють покупці і продавці праці, чітко реагує на такі об'єктивні показники інформаційного суспільства, про які в своїй аналітичній доповіді говорять Д.В. Дубов, М.А. Ожеван, С.Л. Гнатюк:

- безпрецедентно зросла кількість персональних і корпоративних контактів на локальному і глобальному рівнях, Україна активно включається в процеси формування нових трансдержавних і транснаціональних спільнот та ідентичностей;

- обмін інформацією набув миттєвого та глобального характеру, відстані й державні кордони вже не є суттєвою перешкодою для руху інформаційних потоків;

- значно зросли й продовжують зростати можливості збору, обробки, зберігання, передачі інформації, доступу до неї;

– суттєво зросло і продовжує зростати значення доступу до інформації для розвитку різних сфер людської діяльності.

Реакція ринку праці на інформаційне суспільство – відбувається перехід до нових форм зайнятості населення, зокрема формуються нові трудові ресурси за рахунок збільшення кількості зайнятих в інформаційно/інтелектуально орієнтованих типах робіт.

Ціннісні орієнтири інформаційного суспільства, такі як підвищення національної конкурентоспроможності за рахунок розвитку високотехнологічних секторів економіки та людського потенціалу, насамперед у високоінтелектуальних сферах праці; підвищення якості життя громадян за рахунок економічного зростання, надання легкого й загального доступу до інформації, знань, освіти, послуг закладів охорони здоров'я та адміністративних послуг органів державної влади і місцевого самоврядування, а також за рахунок значного розширення можливостей працевлаштування громадян, підвищення соціального захисту вразливих верств населення завдяки широкому використанню інформаційно-комунікаційних технологій теж безумовно перетинаються з ринком праці – в частині суспільних відносин.

На нашу думку модель ринку праці поступово перетворюється з трьохелементної, представленої на рис. 1 на чотирьохелементну, представлену на рис. 2.

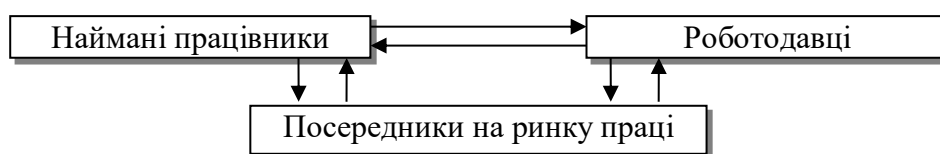

Рис. 1 – Модель ринку праці постіндустріального суспільства

Джерело: побудовано автором за [2] та [6]

Рисунок 2 – Модель ринку праці інформаційного суспільства

Джерело: пропозиція автора

Список використаних джерел

1. Бебік В.М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації // Інформація і право. – 2011. – № 1 (1) – С.41-49.
2. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості. Аналітична доповідь / Д.В. Дубов, М.А. Ожеван, С.Л. Гнатюк – К.: НІСД, 2010. – 29 с.
3. Інформаційне суспільство. Шлях України. – К.: Бібліотека інформаційного суспільства, 2004. – 309 с.
4. Ринок праці: навч. посіб. 2-ге вид. перероб та доп. / Чернявська О.В. К.: Центр учбової літератури, 2013. – 522 с.
5. Про невідкладні заходи щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт інституту еволюційної економіки – Режим доступу: <http://www.iee.org.ua/ru/news/63/>
6. Титар О. О. Ринок праці: Навч. посібник. – Харків, ХНАДУ, 2008. – 93 с.

Кліперт О.В., студентка 3 курсу, група ЕПР-16

Науковий керівник: к.е.н., доц. **Фіщенко О.М.**

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (м. Покровськ, Україна)

ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

На сучасному етапі глобалізації економіки та руху капіталу все більше уваги приділяється питанням формування людського капіталу, оскільки саме людина з її здібностями є провідним фактором успішного функціонування економіки. Саме від людського капіталу, носієм якого є людина, залежить економічний та інноваційний розвиток як регіону, так і держави в цілому. Економічна категорія «людський капітал» містить у собі рівень знань людини, кваліфікацію, досвід роботи, креативність мислення, за допомогою якої створюються нові ідеї, що сприятимуть

інноваційному розвитку країни. Дослідженню питання розвитку людського капіталу багато уваги приділяли такі вчені як : Л. Алімова, Е. Брукінг, Т. Бюзен, Г. Беккер, Г. Євтушенко, Я. Мінсер, Т.Шульц та ін. Кожний з них зробив вагомий внесок в розвиток становлення людського капіталу в умовах ринкової економіки, але глобалізація економіки потребує подальшого дослідження, наукових розробок щодо питань людського капіталу. [1]. Саме тому метою дослідження є дослідження становлення людського капіталу як способу підвищення економічного добробуту в цілому.

У сучасних умовах розвитку економіки людський капітал є найбільш дієвим засобом для подолання кризових явищ в економіці, підвищення конкурентоспроможності багатьох фірм та організацій, реалізації стратегії підприємства. Як економічна концепція теорія людського капіталу розглядається як інвестування певних ресурсів в людину, її здібності. Адже це допоможе забезпечити основи стійкого економічного зростання. Саме від людського капіталу залежить ефективність інших складових розвитку підприємства. [2, с 32].

Залучення інвестицій у людину, а саме на освіту, на підвищення кваліфікаційних навичок дає можливість створенню та реалізації інновацій, а це в свою чергу, дає забезпечення розвитку і підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

Г. Беккер здійснив обрахунок ефективності капіталовкладень в освіту, обґрунтував визначення людського часу як основного економічного ресурсу [3, с 153]. На його думку витрати на освіту, навчання, медичне обслуговування є інвестиціями в основний капітал.

Інвестування в людський капітал може відбуватися у таких напрямках:

- 1.Інвестиції на роль підготовчих кадрів;
- 2.Інвестиції в охорону здоров'я;
3. Залучення коштів в інформаційне забезпечення;
- 4.Подальші наукові розробки;
5. Екологія навколишнього середовища.

Інвестиції у вищу освіту дуже важливі, адже вони сприяють формуванню у суспільстві певного класу висококваліфікованих працівників, праця яких має найбільший вплив на темпи економічного зростання. [2, с 7]. Інвестування в охорону здоров'я є не менш важливим за освіту, тому що охорона здоров'я здатна продовжувати життя людини, і відповідно, час функціонування людського капіталу. Як показують дослідження, здоров'я людини залежить від охорони здоров'я тільки на 8-10%, від екологічних умов - на 20 %, ще 20% становлять біологічні фактори і останні 50% здоров'я людини залежить від самої людини , тобто способу її життя. До цього відносяться: харчування,шкідливі звички, стреси и т.п. [4, с 7].

Не менш важливе значення у людському капіталі відіграють наукові розробки, адже завдяки їм формуються і запроваджуються нові технології у виробництво.

За останні роки економіка України зазнала підвищення конкурентної боротьби. Це дало поштовх до пошуку нових резервів і нових шляхів підвищення її ефективності. Саме людський ресурс стає тим головним фактором, який має найбільш високі резерви для підвищення ефективності функціонування організацій та підприємств. Таким чином, на сучасному етапі інвестиції в людину, її творчий, науковий, інтелектуальний та інноваційний потенціали є основою успішного функціонування підприємства та економіки в цілому.

Список використаних джерел

1. Алімова Н.А. Большой справочник кадровика / Н.А. Алімова. - М.: Дашков и Ко, 2007. - 536 с.; Брукінг Э. Интеллектуальный капитал: пер. с англ. / Э. Брукінг; [под ред. Л.Н. Ковалик]. - СПб.: Питер, 2001. - 288 с.;
2. Близнюк В.В. Людський капітал як фактор економічного розвитку (еволюція методологічних підходів та сучасність)//Економіка і прогнозування.- 2005.- №2. – С. 32-37
3. Беккер Г. С. Человеческое поведение. Экономический подход. Избранные труды по экономической теории / Пер. с англ. , сост., науч. ред-р послес-я Р.И. Капелюшников; предис-я – М.И. Левин. - М.: ГУВШЭ. – 2003. – 672с
4. Міщенко В.І. Особливості функціонування вищої школи України в ринкових умовах: вища школа України між минулим і майбутнім / В. Міщенко, С. Науменкова // Вища школа. – 2001. – № 1. – С. 6-17.

РОЗВИТОК АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Сприятливі кліматичні умови та потужний природоресурсний потенціал повинні забезпечити отримання Україною вигідної позиції на світовому продовольчому, енергетичному та екологічному ринках. Для цього державна стратегія розвитку аграрного бізнесу має бути спрямована на:

- створення умов для ефективного розвитку у стратегічно пріоритетних напрямках з урахуванням економічних, соціальних та екологічних стимулів;
- збільшення випуску сільськогосподарської продукції, підвищення конкурентоспроможності товаровиробників;
- покращення життя населення.

Майже на всій території України займаються сільськогосподарською діяльністю. При теперішньому подорожанні продуктів продовольства на світових ринках через збільшення кількості населення, підвищення рівня життя і споживання продукції у країнах Сходу, кліматичні зміни та інше наша країна має змогу стрімко розвивати агропромисловий комплекс. Проте для повноцінного виходу на світові ринки і збільшення експорту сільськогосподарської продукції Україні необхідно відрегулювати власні бюджетну, податкову та зовнішньоекономічну політику.

Постійно відбувається реформування аграрного сектору, пропонуються державні програми та моделі розвитку, проте це не дає очікуваного результату. До основних причин можна віднести низьку конкурентоспроможність, непоширеність інноваційних технологій, високу собівартість сільськогосподарської продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках, недосконалість системи надання державної підтримки, занепад села, що поглиблює демографічну кризу [1, с. 1-2].

Найвагомішим фактором залишається неможливість вільної купівлі-продажу землі. Відсутність приватної власності на землю гальмує розвиток галузі в силу трьох основних причин:

1. Інвестиційний потенціал сектору для іноземного інвестора нижче, ніж при вільній купівлі-продажу землі. Вкладаючи кошти, інвестор хоче бути впевнений у завтрашньому дні, щоб його капіталовкладення мали надійний захист.

2. Нераціональне використання землі. Селяни здають її в оренду на короткий термін, орендарі при цьому вирощують одну і ту ж саму культуру протягом кількох років з метою одержання більш високої прибутковості, проте виснажують ґрунт.

3. Нemoжливiсть залучення кредитів за доступними ставками. Земля не може виступати заставою під фінансування через відсутність узаконеної власності на неї.

Метою стратегії розвитку вітчизняного аграрного бізнесу є забезпечення комплексного дієвого функціонування аграрних підприємств, розвиток високоефективного конкурентоспроможного як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках агробізнесу, продовольча безпека країни, розв'язання проблем села.

Україна є країною аграрної сфери разом із Латинською Америкою, Казахстаном, Росією та Африкою. Наша держава, за висновком міжнародних експертів, є однією з п'яти країн, що мають можливості для рішучого прориву у розвитку агропромислового комплексу. Як аргумент можна привести те, що ми лідери з експорту соняшникової олії та одні з найбільших поставщиків зерна на світові ринки.

Зазначене доводить важливість ролі агропромислового комплексу в економіці України. Для того, щоб агробізнес став більш ефективним, необхідні інвестиції, які дозволять впровадити новітні технології та залучити кваліфікований персонал. Іноземні інвестори зацікавлені в українському ринку і, за наявності гарантій, готові вкладати кошти в український агросектор. Далекоглядні міжнародні інвестори, розуміючи, що першочергове право покупки землі будуть мати орендарі, як раніше, так і в поточний момент продовжують купівлю фермерських господарств, які мають договори оренди з пайовиками (власниками землі).

Проте є серед них такі, що вже активно сприяють розвитку українського агробізнесу. Іноземні інвестори найбільше віддають перевагу переробній промисловості, до якої надходить до 58 % загальних інвестицій. Переважно вкладають у сільське господарство України Кіпр (наші повернені фінанси), Великобританія та Данія. Харчова промисловість розвивається за рахунок вкладів інвесторів з Нідерландів, Швеції та того ж Кіпру [4].

Оскільки обсяги виробництва аграрного сектора значно перевищують внутрішні потреби, це може стати поштовхом до інтеграції національної економіки до світового економічного простору і, як наслідок, зростуть доходи суб'єктів господарювання, що зайняті в сільському господарстві. Щоб витримати конкуренцію на світових ринках, продукція вітчизняних товаровиробників повинна відповідати міжнародним стандартам по якості та екологічній чистоті [2, с. 4-5].

Орієнтуючись на аграрну політику Європейського Союзу, головними принципами якої є охорона навколишнього середовища та безпека продуктів харчування, ми маємо можливість запровадити органічне виробництво, завданнями якого є забезпечення достойного рівня життя фермерів та якісними продуктами харчування за доступними цінами – споживачів.

Заходи, обов'язкові при виробництві екологічної продукції:

- відмова від хімічно-синтетичних засобів захисту рослин, використання корисних комах, птахів та механічна боротьба з бур'янами;
 - використання не мінеральних добрив, заціяння лише органічних засобів підживлення;
 - застосування стійких сортів сільськогосподарських культур при постійній сівоzmіні та ін.
- [1, с. 7-8].

Розвиток сільського господарства не можливий без відповідних наукових досліджень. Вітчизняні вчені-селекціонери створили близько 100 нових високопродуктивних і адаптованих до українських кліматичних умов сортів сільськогосподарських культур – озимої пшениці, кукурудзи тощо. Покращені сорти озимої пшениці вирощують на площі близько 1,7 млн га, а зібраного з цих угідь урожаю майже повністю вистачає для задоволення потреб нашої країни в зерні. Велика увага також приділяється розробці та впровадженню інновацій для сільського господарства, особливо їх застосуванню в проектуванні сучасної техніки, оскільки основні засоби є одним з ключових елементів продуктивних сил сільськогосподарського виробництва [3, С. 6].

На сьогоднішній день в Україні існують різні державні проекти і конкурси, що сприяють розвитку агробізнесу. Для прикладу, всеукраїнський конкурс «Неймовірні села України – 2018», мета якого заключається в тому, щоб сприяти взаємодії малого і середнього бізнесу та органів державного управління для підтримки розвитку сільських територій і громад, популяризувати життя в селі, нагадати про історико-культурну спадщину українського села. Власник кращого бізнес-плану отримає 100 тис. грн на його реалізацію, учасники, що посядуть друге та третє місця – по 25 тис. грн [4].

Висновки: Україна має гарні природні та кліматичні умови і трудові ресурси для розвитку аграрного сектора економіки та налагодження експортних поставок, проте існують проблеми, що гальмують ці процеси. Серед них слабкість державного регулювання, не чітка податкова політика, недотримання графіку сівоzmін та ін.

Впровадження результатів інноваційних досліджень сприятиме розвитку сільськогосподарських суб'єктів господарювання та зростанню їх продуктивності. Запровадження нових технологій, використання кваліфікованих кадрів забезпечить зростання конкурентоспроможності, збільшення обсягів виробництва і продаж.

Список використаних джерел

1. Замлинський В.А. Стан і перспективи розвитку аграрного бізнесу / А.В. Замлинський // Таврійський державний агротехнологічний університет. – 2014. – 11 с.
2. Кулакова С.Ю. Ризики та перспективи розвитку агробізнесу України в умовах глобалізації / С.Ю. Кулакова, Т.В. Бондар, В.М. Швед // Економіка і наука. – 2018. – №6. – 8 с.
3. Патон Б. Інтелектуальний фундамент державності: наука в незалежній Україні / Б. Патон // Голос України. – 2016. – С. 6.
4. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.mayger.ua/uk/analitika/perspektivi-agrobiznesu-ukrayini/>

**Аграрна галузь та лісове господарство: глобальні виклики
та перспективи розвитку**

**Аграрная отрасль и лесное хозяйство: глобальные проблемы
и перспективы развития**

Agrarian sector and forestry: global challenges and development prospects

Афіміна Є.М., студентка 5 курсу
група ЕО-18м-1, економічний факультет
Науковий керівник: **Гільорме Т.В.**, к.е.н., доцент
Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)
e-mail: lisa.afimina@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Бухгалтерський облік – це інформаційна система, яка передає інформацію щодо формування та використання ресурсів підприємства, збільшення або зменшення цих ресурсів внаслідок фінансових операцій та фінансового стану підприємства пов'язаним особам та установам. Бухгалтерський облік має чотири основні функції: запис, класифікація, звітність та інтерпретація. В рамках цієї системи облік визначається як наука та мистецтво обліку, класифікації, підведення підсумків, звітування та інтерпретації фінансових та грошових операцій.

Сфера діяльності та галузь діяльності підприємств можуть відрізнятися. Ці відмінності несуть відповідальність за існування різних типів бухгалтерського обліку. В рамках цієї системи облік складається з трьох основних частин. Це фінансовий, податковий та управлінський облік. Проте у відповідності зі сферою діяльності підприємств існують інші типи бухгалтерського обліку за винятком перерахованих вище. Приклади таких типів – бухгалтерський облік в сфері будівництва страховий облік, банківський облік, готельний бухгалтерський облік, сільськогосподарський облік тощо.

Як зазначалося раніше, сільськогосподарський облік є одним із спеціальних типів бухгалтерського обліку, оскільки підприємства сільськогосподарської діяльності, як правило, ведуть собою діяльність у певних галузях та мають на меті специфічні цілі діяльності. Всі вони використовують дані, надані фінансовим, податковим та управлінським обліком. У цьому контексті, реєстрація фінансових операцій у процесі сільськогосподарського виробництва вимагає використання фінансової звітності; оцінка виробничих витрат, понесених під час вирощування сільськогосподарських товарів, вимагає використання обліку витрат та надання нових даних, отриманих від фінансового або податкового обліку; для прийняття управлінських рішень керівниками підприємств сільськогосподарські підприємства запроваджують ведення управлінського обліку.

Сільськогосподарський облік можна визначити як спеціальний облік, який в першу чергу реєструє фінансові та грошові транзакції за всією сільськогосподарською діяльністю, класифікує фінансові операції щодо їх типів, оцінює виробничі витрати, понесені під час вирощування сільськогосподарських товарів, а потім надає фінансові звіти у відповідності до їх цілей та до вимог законодавства.

Цілі сільськогосподарського обліку можна перерахувати наступним чином:

- Оцінка фактичних витрат, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарських товарів;
- Визначення продажних цін на сільськогосподарські товари;
- Справедливий та збалансований розподіл дивідендів між партнерами підприємства після визначення прибутку/збитку;
- Допомога фермерам та сільськогосподарським підприємствам при визначенні податкової бази,

- Моніторинг міжчасових фінансових та фізичних аспектів сільськогосподарських підприємств,
- Моніторинг рухів у кількісних та вартісних показниках сільськогосподарських товарів,
- Проведення аналізу витрат, за яким слідують раціональні запобіжні заходи,
- Допомога сільськогосподарським підприємствам у плануванні бюджету на майбутнє,
- Надання відповідної інформації провідним керівникам щодо визначення доходів та цінової політики сільського господарства,
- Допомога сільськогосподарським підприємствам у контролі за показниками власних працівників та менеджерів,
- Визначення підтримки цін на сільськогосподарську продукцію, яка підлягає субсидіюванню,
- Надання інформації про сільськогосподарські підприємства кредитним установам,
- Визначення заробітної плати працівників та, допомога у сфері освіти, навчання та дослідницьких послуг.

На сьогодні, менеджери підприємств працюють в умовах постійно мінливої та розвинутої кон'юнктури ринку, що передбачає планування важливих рішень щодо діяльності підприємства. Раціональна практика прийняття управлінських рішень керівниками підприємств за наявності ситуацій, що можуть відбутися у майбутньому, є можливою лише за умови існування достовірної та актуальної інформації. Тому, як і у всіх підприємствах, формування системи бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах матиме особливе значення з точки зору діяльності у майбутньому.

Бухгалтерська інформаційна система, яка є широкою концепцією, що включає традиційний облік як фінансовий, податковий та управлінський облік, також вважається найкращою інформаційною системою, яку колись розробляли підприємства. Система бухгалтерського обліку поєднує в собі дані про всі види діяльності, що стосуються товарів, послуг та оточення підприємства, класифікує отримані дані, збирає їх у порядку, а потім узагальнює їх. Дані також зберігаються в цій системі. Отже, документи та звіти є інструментом облікової інформаційної системи. Таким чином, створення та формування ефективної системи бухгалтерського обліку на сільськогосподарських підприємствах допоможе отримати корисну інформацію та розробити необхідні плани, підготувати відповідні бюджети.

Використовуючи систему бухгалтерського обліку, підприємства зможуть визначити обсяг реальних витрат на сільськогосподарську продукцію та легко оцінити їх продуктивність. Якщо підприємство не сформує ефективну систему бухгалтерського обліку керівники підприємств матимуть труднощі в отриманні актуальної, достовірної та фактичної інформації. З цієї причини менеджери не можуть приймати стратегічні та раціональні рішення щодо майбутнього, виконувати планування виробництва, що у свою чергу може призвести до зіткнення з великими ризиками.

Проте підприємства мають можливість оцінити прибуток від реалізації та витрати на виробничий процес за допомогою облікової інформаційної системи. Крім того, проблем, з якими стикаються підприємства у процесі сільськогосподарського виробництва, можна уникнути та вирішити шляхом використання системи облікової інформації.

Сільськогосподарські підприємства мають певні характеристики, які відокремлюють їх від решти підприємств. Ці характеристики призводять до диференціації облікової організації сільськогосподарських підприємств, що, в свою чергу, призвело до різноманітних труднощів у процесі бухгалтерського обліку. Ті труднощі, що виникли під час здійснення сільськогосподарського обліку, детально обговорюються нижче.

По-перше, різні розміри сільськогосподарських підприємств: сільськогосподарські підприємства різного розміру вимагають різних бухгалтерських процедур, які слід

дотримуватися кожному. Тобто підприємства можуть оподатковуватись або податком на прибуток, або вони можуть бути платниками Єдиного податку.

По-друге, залежність сільськогосподарських підприємств від сезону та клімату: кожен процес виробництва сільськогосподарської продукції вимагає певних особливих умов щодо вирощування, зберігання та збору врожаю. У певні періоди року працівники сільськогосподарських підприємств дуже активно працюють у денні та нічні зміни, а впродовж решти року підприємство залишається вільним. Тому певні труднощі в оцінці витрат виникають через деякі чинники, такі як понаднормова зайнятість, сезонні невизначеності та позасезонні простой. Ці фактори слід враховувати при впровадженні системи сільськогосподарського обліку.

По-третє, стійкість універсальної сільськогосподарської діяльності в аграрних підприємствах. За даними статистики 2016 року [1] приблизно 67 % сільськогосподарських підприємств України виробляють як рослинну, так і тваринну продукцію, виробництво яких так чи інакше пов'язане між собою. Наприклад, у рослинному виробництві використовується тваринний побічний продукт, такий як гній, а при вирощуванні (відгодівлі) тварин, використовують продукти рослинного походження та / або такі побічні продукти, як сіно (солома), ячмінь та жито. Іншими словами, в деяких сільськогосподарських підприємствах побічний продукт одного виду виробництва стає допоміжним продуктом для виробництва іншого товару, що ускладнює формування ціни. Крім того, деякі сільськогосподарські товари протягом всього виробничого процесу можуть мати набагато більший рівень побічних продуктів порівняно з іншими підприємствами, що призводить до труднощів у оцінці фактичної вартості витрат на сільськогосподарське виробництво.

По-четверту, деякі витрати, понесені сільськогосподарськими підприємствами, належать до бюджету наступного року або навіть наступних років. Іншими словами, дохід від реалізації продукції, який пов'язаний з певними витратами, може належати до наступних термінів або років. Наприклад; певні витрати, пов'язані із застосуванням добрив, обробок, встановленням зрошувальних систем на сільськогосподарські поля, включають до наступних періодів, і таким чином, оцінка прибутку від сільськогосподарського виробництва повинна враховувати обчислення амортизації та використання рахунків, які динамічно збігаються.

По-п'яте, плутанина з виявленням поточних (ліквідних) та основних засобів у сільськогосподарських підприємствах. Наприклад; м'ясна велика рогата худоба у бухгалтерському обліку може визначатися як теперішній (ліквідний) актив – товар, а може використовуватися на підприємстві у виробництві протягом тривалого часу. У такому випадку стає необхідним визначити, як їх слід розглядати: як основний капітал, або як поточний (ліквідний) актив. Іншими словами, у балансі сільськогосподарського підприємства одні й ті ж самі активи можуть розглядатися як поточні (ліквідні) або основні засоби.

По-шосте, сільськогосподарські підприємства можуть здійснювати оплату за послугу готівкою або товарами. У разі запозичення сільськогосподарських механізмів від інших підприємств або фізичних осіб, погашення заборгованості може здійснюватися за рахунок заготовлених сільськогосподарських товарів підприємствами. Як наслідок, ускладнює оцінку як прибутку від сільськогосподарського виробництва, так і обсягів виплат, здійснених за рахунок використаних послуг.

Сільськогосподарський сектор став невід'ємним та стратегічним сектором для всіх суспільств. Практика прийняття рішень щодо сільськогосподарської діяльності в такому важливому секторі, що складається з діючих підприємств та фермерів, вимагає розгляду даних, отриманих від системи облікової інформації. За допомогою інструмента бухгалтерської інформаційної системи підприємства та фермери можуть більш точно оцінити собівартість сільськогосподарської продукції, виміряти продуктивність та вирішити проблеми, що виникають у процесі сільськогосподарського виробництва.

На відміну від інших підприємств, сільськогосподарські підприємства мають специфічні характеристики, що, в свою чергу, призвело до певних розбіжностей у практиці обліку сільського господарства. Тому загальноприйняті правила бухгалтерського обліку не завжди

можна використати на підприємствах аграрного сектору. Тим не менше, ефективне використання національних та міжнародних стандартів бухгалтерського та фінансового обліку та високий рівень поінформованості про практику сільськогосподарського обліку можуть надавати сільськогосподарським підприємствам та фермерам більш вигідну та реалістичну картину.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація – Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 12.11.2018).

Баглай А.С., студентка 4 курсу,
група ЛС-151, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Тимошенко О.П.**, к. с.-г. наук, доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: anastasija_baglajj@ukr.net

СТВОРЕННЯ ГОРІХОПЛІДНОЇ ПЛАНТАЦІЇ КЕДРОВИХ СОСЕН

Сосни кедрові – цінні деревні породи, які є прикладом об'єднання в одному дереві довговічності, зимостійкості, декоративності та оздоровлюючих якостей. Відомо про лікарські особливості смоли — живиці, поживні та цілющі якості насіння (горішків) [1]. Крім цінної деревини і плодів, сосни кедрові виконують ґрунтозахисну і водорегулюючу роль. До аборигенних сосен кедрових України належить лише сосна кедрова європейська (*Pinus cembra* L.), а до інтродукованих – кедрова сибірська (*Pinus sibirica* (Rupr.) Mayr.) та корейська (*Pinus koraiensis* Sieb. et Zucc.) (рис. 1).

З погляду на цінність і користь цих порід, а також ідеальні ґрунтово-кліматичні умови потрібно інтенсифікувати роботу по розширенню площ лісових культур сосен кедрових в лісових господарствах Полісся України.

Рисунок 1 - Зліва – шишка сосни кедрової корейської (*Pinus koraiensis* Sieb. et Zucc.), з права – шишка сосни кедрової сибірської (*Pinus sibirica* (Rupr.) Mayr.)

Сибірський кедр – вічнозелене дерево, в сприятливих лісорослинних умовах досягає висоти більше 40 м і діаметра стовбура 1,5-2 м. Максимальна тривалість життя - 600-650 років [2]. За даними деяких дослідників [3], сибірський кедр здатний жити до 800-850 років.

Кедр відрізняється високою пристосованістю до умов середовища. Віддає перевагу суглинистим і супіщаним, досить зволеним, але добре дренованим родючим ґрунтам. Однак в межах природного ареалу зустрічається на найрізноманітніших типах ґрунтів [4].

Тривалий досвід, а також розрахунки економістів показують, що прижиттєве використання кедрових насаджень в кілька разів ефективніше, ніж прибуток від рубки для отримання деревини [5].

Кедрові сосни величні, могутні дерева, які зачаровують красою, вражають своєю могутністю. В Україні вони занесені до Червоної книги, тому ми, створивши кедрову плантацію, збільшимо чисельність популяції цього цінного виду. У світі вже є створені горіхоплідні кедрові плантації, але, на жаль, не в Україні. Так, наприклад, існує промислова плантація кедра сибірського на півдні Томської області (наша широта, а відмінність лише в кліматі – різко – континентальний). Розміщення дерев 8×4 м, вік 40 років, висота 7-8 м, врожайність горіха 350-400 кг/га[6].

Отже, аналізуючи вище наведену інформацію, впевнено можемо сказати, що створення кедрового насадження в Поліссі України принесе велику користь не тільки людям, а й навколишньому середовищу.

Ми живемо в зоні Українського Полісся, в підзоні Чернігівського Полісся, тобто південної тайги. Порівнюючи наші кліматичні умови і біологічні особливості кедрових сосен стає зрозуміло, що наша місцевість повноцінно підходить для них. Так, в нашому регіоні можна зустріти окремі екземпляри кедрових сосен.

На приватній садибі в місті Сновськ росте сосна кедрова сибірська, привезена господарем із Алтайського краю, з міста Бійськ в 1967 році. Кожен рік на ній утворюються шишки, але, на жаль, неповноцінні. Причиною цього є відсутність перехресного запилення.

В Нових Боровичах на приватній садибі також ростуть дві сосни кедрові корейські, привезені з Далекого Сходу близько 60-ти років тому. Вони стабільно плодоносять – 2016 року вродило 28 повноцінних шишок.

На території Сновського вищого професійного училища лісового господарства і у Новоборовицькому лісництві на лісовому розсаднику ростуть щеплені на сосні звичайній сосни кедрові сибірські. Шишки почали утворюватися на 6-й рік після щеплення, яке проводилося у 2007 році.

Уже 12 років Микола Іванович Бага, викладач спецдисциплін ДПТНЗ «Сновське ВПУЛГ» який готує спеціалістів для лісової галузі Сіверського краю, займається вирощуванням кедрових сосен. За цей час, за його словами, не виникало жодних проблем, як з кореневласними, так і з щепленими кедровими соснами: перезимовують добре, не примерзають, кліматичні умови підходять ідеально. При утворенні «Іванових» пагонів, вони прекрасно вступають у зиму, а коли настає весна - продовжують ріст.

Отже, проектуємо створити плантацію з двох видів кедрових сосен: сибірської і корейської. Насадження різних кедрових сосен буде розділене технологічним розривом шириною 3 метри. Більшість необхідних дерев отримаємо шляхом щеплення, при цьому, чим вище від кореневої шийки зроблено щеплення, тим менша різниця у прирості в товщину стовбура. Підтвердженням цього є екземпляри щеплених кедрових сосен в нашому училищі. Було встановлено закономірність, що кедрові сосни, прищеплені на п'ятий рік, через короткий час можуть перегнати раніше щеплені дерева. Проводячи щеплення на різних висотах стовбура, ми досягнемо різноманіття у розмірах крон і зможемо вибрати найкращі. Тим більше, що «індивідуальні особливості сумісності» прищепи і підщепи можуть проявитися у будь-якій формі. Зробивши щеплення 10-ти річних дерев на висоті більше за 2 метри ми отримаємо прекрасний варіант сумісності щеплених компонентів.

Щодо молодих підщеп сосни звичайної (2-3 роки), то при їх використанні спостерігається явище несумісності прищеплених компонентів (переростання щепи по діаметру). Цього можна уникнути, переводячи щепи на власні корені. Після цього на другий рік у 50 % щеп, а на третій у 80-100 % утворюються свої корені [7].

Також на даній плантації буде посаджена деяка кількість кореневласних кедрових сосен, які через декілька десятків років витіснять щеплені екземпляри. Ці дерева проживуть сотні років. Плантація кедрових сосен створюється для отримання в майбутньому товарних кедрових горішків. Тривалість плодоношення у кедрів не менше 200-250 років [8]. Початок плодоношення у щеплених кедрових сосен починається з 6 року, а у кореневласних – з 25 - 30 років. Найбільша продуктивність природних насаджень настає з 80 років.

Отже, створення першої в Україні кедрової плантації яка буде включати два види: сосни кедрової: корейську (*Pinus koraiensis* Sieb. et Zucc.) та сосну кедрову сибірську (*Pinus sibirica* (Rupr.) Mayr.) дасть змогу через деякий час отримати унікальний об'єкт кедрового біоценозу.

Список використаних джерел

1. Игнатенко М.М. Сибирский кедр (биология, интродукция, культура) М.: Наука, 1988. 160 с.
2. Бех И.А., Кривец С.Л., Бисирова Э.М. Кедр — жемчужина Сибири. Томск: Печатная мануфактура, 2009. 50 с.
3. Таланцев Н.К. Кедр. М.: Лесная промышленность, 1981. 96 с.
4. Ткаченко М.Е. Кедр (*Pinus sibirica*) *Общее лесоводство*. Изд.2-е. М.; Л.: Гослесбумиздат, 1955. С. 238–241.
5. Орехоплодовые лесные и садовые культуры / Ф. Л. Щепотьев та ін. Москва. Агропромиздат: 1985.
6. Горошкевич С. Культура кедров URL: http://www.vestnik-cvetovoda.ru/plant_growing/encyclopaedia/sergey-goroshkevich-kult-keadra.html (дата звернення: 15.11.2017)
7. Справочник по лесному секционному семеноводству. / М.М. Вересин та ін. Москва: Агропромиздат, 1985.
8. Первое плодоношение в разных типах кедрового леса. URL: <http://www.activestudy.info/pervoe-plodonoshenie-v-raznyh-tipax-kedrovogo-lesa> (дата звернення: 08.10.2018)

Богущ В.В., к.э.н., доцент
bogushw55@gmail.com

Гомельский филиал Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)

Коробач А.А., соискатель
hors-motors@yandex.ru

Белорусский государственный университет, (г. Минск, Республика Беларусь)

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ

В современных условиях определяющим критерием эффективности деятельности предприятий сельскохозяйственного машиностроения является конкурентоспособность. Проявляясь в конкурентных преимуществах субъекта хозяйствования, конкуренция выступает главным элементом рыночного механизма, формой социально-экономических отношений и взаимодействия субъектов хозяйствования в воспроизводственном процессе. В процессе реализации функций конкуренции появляется необходимость формирования конкурентной среды как в интересах товаропроизводителей, так и потребителей. Исходными средствами конкуренции при этом будут выступать цена и качество выпускаемой продукции, соотношение цены и качества, сервис, престижность, торговая марка и др. В этих условиях значительно возрастает роль инноваций, поскольку в современной экономике без них невозможно создавать, производить и реализовать конкурентоспособную продукцию. Они выступают основой создания новых потребностей, повышают инвестиционную привлекательность, ведут к снижению себестоимости продукции, открывают новые рынки сбыта продукции и т.д.

Государственной программой инновационного развития Республики Беларусь на 2016-2020 годы, утвержденной указом Президента Республики Беларусь от 31 января 2017 г. №31, определена стратегия инновационного развития республики, которая «заключается в синтезе внедрения технологий, относящихся к V и VI технологическим укладам, и индустриально-инновационного развития традиционных секторов экономики. При этом в одних секторах предстоит реализовывать стратегии лидерства на основе собственных разработок и

инноваций, а в других – «догоняющее» развитие при активном заимствовании передовых зарубежных технологий и институтов» [2].

Одним из важнейших условий реализации поставленной задачи является инновационная активность организаций промышленности. Несмотря на важность и актуальность происходящих процессов при продвижении научного знания от идеи до конкретного продукта, технологии или услуги, и повышенного внимания в целом к науке и инновациям со стороны государства, инновационные процессы в Республике Беларусь пока не находят широкого распространения. Так, по данным Национального статистического комитета Республики Беларусь в 2017 году только 21,0 % организаций промышленности от общего числа обследованных организаций промышленности осуществляли технологические инновации. Этот показатель несколько выше уровня 2016 г. (20,4 %), но значительно уступает уровню пятилетней давности, когда 437 организаций промышленности, или 22,8 %, осуществляли различного рода технологические инновации. При этом необходимо отметить значительный рост затрат в 2017 г. на технологические инновации, осуществляемые данными организациями. По сравнению с 2012 г. с учетом деминации они выросли на 54,0 %, а в сравнении с 2016г. – на 57,8 % [2].

В 2017 г. в структуре затрат на технологические инновации по-прежнему доминируют затраты на приобретение машин и оборудования (64,3 %) и производственное проектирование, а также другие виды подготовки производства для выпуска новых продуктов, внедрения новых услуг или методов их производства (20,4 %). В разные годы удельный вес затрат на эти цели колебался от 85,4 % от общей суммы затрат на технологические инновации (2011 г.) до 92,7 % (2015 г.). На другие виды инновационной деятельности (научные исследования и разработка новых продуктов, услуг и методов их производства, подготовка, переподготовка и повышение квалификации персонала, связанного с технологическими инновациями, маркетинговые исследования и т.д.) затрат приходилось значительно меньше. Результатом таких инновационных процессов в организациях промышленности является невысокий удельный вес отгруженной инновационной продукции (работ, услуг) в общем объеме отгруженной продукции (работ, услуг), который в 2017 г. составил 17,4 %. При этом если удельный вес отгруженной инновационной продукции для внутреннего рынка в общем объеме отгруженной продукции составил 49,1 %, то для мирового рынка – только 0,5 % [3].

Для изменения сложившейся ситуации ключевыми приоритетами стратегии повышения конкурентоспособности продукции должны стать: модернизация производственного потенциала и структурная перестройка экономики на основе ускорения инвестиционных и инновационных процессов; изменение экономических отношений в направлении ускорения развития рыночных институтов и мотивационных механизмов, дальнейшего повышения качества человеческого капитала как одного из основных конкурентных преимуществ.

Создание новых производств, подотраслей экономики высших технологических укладов, реализация крупных инвестиционных и инновационных проектов на базе имеющихся макротехнологий с привлечением иностранного капитала обеспечит ускорение роста ВВП Республики Беларусь за счет наукоемкой продукции, вклад которой в экономическое развитие до 2020 г. должен сравняться с вкладом традиционных секторов экономики [1].

Особая роль в реализации поставленных задач принадлежит машиностроению, уровень развития которого характеризует экономическое развитие страны и в определенной степени свидетельствует об индустриальном состоянии экономики в целом. Приоритетное значение сельскохозяйственного машиностроения определяется значением аграрного комплекса в жизни населения и национальной экономике. Оно не только обеспечивает сельское хозяйство необходимым оборудованием и сельскохозяйственной техникой, но и формирует спрос на продукцию других отраслей национальной экономики. Кроме того, высокий уровень механизации сельскохозяйственного труда выступает важнейшим фактором увеличения объемов производства сельскохозяйственной продукции и повышения ее качества, роста

производительности труда, применения современных агротехнологий, снижения зависимости от климатических условий в аграрном секторе.

Анализ уровня технологического развития сельского хозяйства, как объекта вложения капитала, позволил сделать вывод о сравнительно низком уровне использования инноваций в сельскохозяйственном производстве Республики Беларусь. Коэффициент обновления основных средств в сельском хозяйстве в 2017 г. составил 0,052 при степени их износа на конец отчетного периода 38,9 % [3].

Как показывает практика, многие отечественные предприятия сельскохозяйственного машиностроения не готовы к активному ведению конкурентной борьбы, выявлению и завоеванию конкурентных преимуществ. Основными причинами являются: неприспособленность к рыночным условиям модель управления; отсутствие инновационного прорыва в отрасли; высокий уровень затрат, связанный с использованием устаревших технологий, материалов, оборудования; низкая наукоемкость продукции, недостаточное финансирование отрасли, ориентированность на внутренний рынок и государственные заказы; отсутствие у предприятий самостоятельности и др. При этом низкий уровень финансирования исследований и разработок в данной сфере обусловлен сравнительно низким уровнем доходности инвестиций в исследования и разработки при высоких нормах внутренней доходности инвестиционных проектов, а также снижением степени государственной поддержки исследований и разработок в аграрном секторе.

Для преодоления данных причин требуется решение, как минимум, двух комплексных, непростых и взаимосвязанных задач: создание условий для формирования инновационного потенциала предприятий и условий для его реализации. Разработка системы управления формированием инновационного потенциала предприятия относится к числу самых сложных, слабоструктурированных задач, требующих интеллектуализации управления на основе когнитивного моделирования, что будет способствовать трансформации инновационного потенциала в инновационный капитал.

Кроме того, в целях стимулирования инновационных процессов в сельскохозяйственном машиностроении предлагается применять следующие меры воздействия:

- совершенствование механизма и усиление степени защиты интеллектуальной собственности;
- упрощение процедуры импорта технологий;
- создание системы налоговых льгот для предприятий, вовлеченных в процесс создания и использования инноваций;
- стимулирование инвестиций, направленных на финансирование процесса создания и использования инноваций в сельскохозяйственном машиностроении и др.

Использование комплекса указанных мер позволит увеличить объемы проводимых исследований и разработок и вывести на качественно новый уровень предприятия отечественного сельскохозяйственного машиностроения.

Список используемых источников

1. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 года // Экономический бюллетень НИЭИ Министерства экономики Республики Беларусь – 2015. – № 4
2. Государственная программа инновационного развития Республики Беларусь на 2016-2020 годы: утв. Указом Президента Республики Беларусь от 26.03.2007 г., №136 // Консультант Плюс: Беларусь Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр». - Минск, 2017.
3. Основные показатели инновационной деятельности организаций промышленности [Электронный ресурс] // Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Режим доступа: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/nauka-i-innovatsii/osnovnye-pokazateli-za-period-s-___-po-___gody/osnovnye-pokazateli-innovatsionnoi-deyatelnosti-organizatsii-promyshlennosti/ – Дата доступа: 02.10.2018.

Бутурлим Д.А., студентка 2 курсу,
група АГ-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Круподеря Ю.О.**, к.с.-г.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: dianabuturlym17@gmail.com

СИСТЕМА ЗЕМЛЕРОБСТВА NO-TILL В ІНТЕНСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

Територія України належить до одного з ранніх осередків зародження землеробства. Система землеробства ж являє собою продукт тривалого історичного розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, культури суспільства в певних соціально-економічних умовах. Зважаючи на досить велику територію нашої держави, землеробство потребує всебічного врахування природних і економічних умов. Отже є недопустимим розвиток систем землеробства за однією схемою для всієї країни. Значні досягнення аграрної науки дозволяють підібрати сучасну систему землеробства відповідно до особливостей ґрунтово-кліматичних умов певної території.

Високий відсоток розораності земель, розвиток деградаційних процесів, зміна кліматичних умов та значне скорочення органічної складової удобрення сільськогосподарських угідь спонукають до вивчення та впровадження ресурсоощадних технологій виробництва. До них можна з впевненістю віднести систему землеробства No-till, або систему «прямої сівби».

Зародження і розвиток технології No-till відбулося в 1955 році у Великій Британії після винаходу гербіцидів суцільної дії з коротким періодом розкладу [1]. В Україні процес розробки та впровадження системи No-till розпочався ще з 70-х років минулого століття. Вітчизняні товаровиробники методом проб та помилок напрацьовували власний досвід даної технології. Спробуємо розібратися в чому ж її суть та чому технологію No-till вважають революційним моментом у розвитку землеробства.

Згідно із визначенням ФАО (Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН), No-Till, або ґрунтозахисне землеробство, – це концепція ресурсозберігаючого виробництва сільгоспкультур, мета якого – досягти прийняттого прибутку разом із високим рівнем самовідновлюваного виробництва за одночасного збереження довкілля [2].

Ґрунтозахисне землеробство характеризується трьома концептуальними положеннями, які взаємозв'язані між собою: 1) тривале нульове або мінімальне порушення ґрунтового покриву (тобто прямий або суцільний посів культур); 2) постійна присутність на поверхні шару органічної речовини, тобто рослинних залишків або покривних культур; 3) диверсифіковані сівозміни під час обробітку однорічних культур або суміші культур, включаючи бобові, під час вирощування багаторічних культур.

Система землеробства No-till це не просто відмова від механічного обробітку ґрунту, а й зміна підходів до інших складових ланок системи землеробства – удобрення, насінництва, сівозмін, системи організації території, боротьби з бур'янами та ін. [3]

Головною метою і суттю мінімального обробітку ґрунту є зниження перш за все витрат енергії, коштів та часу завдяки зменшенню кількості і глибини обробітків ґрунту, а також поєднання кількох операцій в одному технологічному процесі [4].

Отже до переваг технології No-till можемо віднести:

- підвищення родючості ґрунту (за рахунок збільшення органічної речовини);
- захист ґрунту від водної та вітрової ерозії;
- поліпшення структури ґрунту;
- покращення водного режиму та стійкості до посухи;
- збереження корисної ґрунтової фауни, що підвищує біологічну активність ґрунту;
- зменшення навантаження на ґрунт (менша кількість технологічних операцій);

- зменшення витрат на вирощування сільськогосподарських культур, придбання додаткової техніки та пального;
- вивільнення робочого часу та зменшення зайнятості за рахунок зниження трудомісткості вирощування с.-г. рослин.

Окрім ряду переваг технологія обробітку ґрунту No-till має свої особливості, які змушують деяких аграріїв скептично ставитись до цього нововведення. До недоліків або застережень відносимо:

- впровадження даної системи потребує вищої кваліфікації агрономічного, інженерного та технічного персоналу;
- тривалий (близько 5 років) перехід від традиційної технології, що часто супроводжується зниженням продуктивності ріллі;
- значної уваги потребує захист посівів від бур'янів, хвороб та шкідників;
- повільне прогрівання ґрунту весною;
- зростає щільність ґрунту (необхідне періодичне чизелювання);
- особливої уваги потребує система удобрення;
- використання таких технологій супроводжується зростанням безробіття на селі

Нульовий обробіток ґрунту – елемент інтенсивних агротехнологій, він можливий при достатньому забезпеченні добривами, пестицидами в оптимальних сівозмінах при високій культурі землеробства та при наявності високопрофесійних технологів. Збільшення використання агрохімікатів може призвести до забруднення ґрунтів та підземних вод. Додатково спостерігається повна залежність від забезпеченості пестицидами та потужними тракторами [5].

Тому, для запровадження такої технології на своїх полях, фермерам потрібно все зважити і підлаштувати свої технічні та інтелектуальні ресурси для правильного їх використання в технології No-till. Адже, треба враховувати, що дана система обробітку ґрунту підходить не для всіх с.-г. культур. Найбільш сприйнятливі для вирощування за нульовою технологією: пшениця озима, кукурудза і жито; менше підходять ячмінь та інші зернові культури; недоцільний нульовий обробіток ґрунту для вирощування цукрових буряків і картоплі.

Досвід, який набули країни світу [6], переконує у тому, що ця технологія, незважаючи на деякі невирішені питання і негативні аспекти, має перспективи у країнах з інтенсивним механізованим землеробством, де орні землі переважно деградовані і виснажені. Головні переваги нульового обробітку – в енергозбереженні і ґрунтоохороні.

Опираючись на світовий досвід застосування системи землеробства No-till, можна визнати, що для України вона є перспективною складовою системи землеробства.

Враховуючи всі нагальні проблеми землеробства, перехід від традиційної технології на основі полицевої оранки до нульового обробітку ґрунту та системи no-till в Україні повинен проходити поступово, з урахуванням культури землеробства, типу ґрунтів, матеріально-технічної бази та наукового забезпечення господарств.

Список використаних джерел

1. Танчик С.П. No-Till і не тільки. Сучасні системи землеробства. Київ.: Юнівест Медіа, 2009. 160 с.
2. Сайт холдингу «Агро-Союз» URL: http://www.agro-projects.com/konsalting/pr_rast/technology.php
3. Косолап М.П., Кротінов О.П. Система землеробства No-Till. Київ, 2011. 62 с.
4. Бейкер С.Д., Сэкстон К.Е. Природа риска в no-till. Посев по технологии no-till в рамках почвозащитного земледелия: Перев. с англ. Днепропетровск, 2007. 33–47 с.
5. Сайко В.Ф., Малієнко А.М. Мінімальний та нульовий обробітки ґрунту, стан і перспективи їх запровадження в Україні. *Посібник українського хлібороба*: Науково-виробничий щорічник. К.: Урожай, 2009. С. 178–188.
6. No-till: переваги та недоліки. URL: <http://agro-business.com.ua>.

АЗОТ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВРОЖАЮ

Всі рослини для свого росту і розвитку мають певні вимоги до зовнішнього середовища. До них відносяться повітря, світло, вода, тепло і поживні речовини, причому всі вони рівнозначні і незамінні. Недостатня кількість або відсутність однієї з них неминуче призведе або до значного послаблення росту, або до загибелі рослини.

Отримувати високі врожаї з хорошими технологічними властивостями можливо лише за сприятливих агрокліматичних умов, дотримання технологій, передбачених для певної зони з використанням високоефективних комплексних добрив.

В умовах сьогодення на ринку мінеральних добрив найбільший попит та коефіцієнт застосування мають саме азотні добрива або добрива, що в своєму складі містять значний відсоток азоту. Отримання високих врожаїв без їх використання, як правило, неможливе, оскільки азот входить до складу амінокислот та білків, що з них утворюються. Входить він і в нуклеїнові кислоти, другі за важливістю речовини будь-якої живої клітини, що представляють особливе значення для побудови білків і несучи спадкові ознаки організму. Живі каталізатори – ферменти, теж білкові тіла. Азот міститься в хлорофілі, без якого рослини не можуть засвоювати сонячну енергію; входить до ліпоїдів, алкалоїдів та багатьох інших органічних сполук, що утворюються в рослинах. Однак не всі органічні речовини рослин містять у своєму складі азот. Його немає, наприклад, в найпоширенішому з'єднанні - клітковині, відсутній він у цукрі, крохмалі, маслах, які синтезує рослина [1].

Найважливішим джерелом азоту в живленні рослин, насамперед, є ґрунт. Забезпеченість рослин ґрунтовим азотом в конкретних умовах різних ґрунтово-кліматичних зон неоднакова. У цьому відношенні спостерігається тенденція до зростання ресурсів ґрунтового азоту в напрямку від бідніших ґрунтів підзолистої зони до відносно забезпечених азотом потужних і звичайних чорноземів. Вкрай бідні азотом легкі піщані і супіщані ґрунти.

Головні запаси азоту в ґрунті зосереджені в гумусі. В складі гумусу міститься близько 5 % азоту. Тому, чим вищий вміст гумусу у ґрунті і чим потужніший гумусовий горизонт, тим краще забезпечення рослин азотом. Проте, азот гумусу не можна враховувати в баланс живлення сільськогосподарських культур, адже він може використовуватися рослинами лише після мінералізації – розкладу органічних сполук мікроорганізмами з виділенням мінеральних солей. Процес мінералізації гумусу призводить до деградації ґрунтів, тому є не бажаним явищем та всіляко повинен попереджатися.

Близько 95% азоту ґрунту знаходиться в органічній формі (відмерлі рештки рослин, тварин, мікроорганізмів) і, таким чином, безпосередньо не доступні рослинам. Лише близько 1 % азоту в ґрунті від загального його вмісту представляється водорозчинними мінеральними сполуками, доступними рослинам. Тому внесення азотовмісних добрив є високоефективним.

У польових дослідах встановлено декілька форм математичних залежностей із відзиву урожайності культур на внесення азотних добрив. У більшості випадків крива залежності спочатку стрімко зростає, після чого її крутизна зменшується у міру того, як інші фактори починають лімітувати врожайність. Надалі із зростанням норм азотних добрив може відбуватися навіть зменшення врожайності.

Для якомога ефективного використання азотних добрив слід враховувати форму азоту в добриві (аміачна, нітратна, амідна, змішана), взаємодію добрива з ґрунтом і біологічні особливості культури. Однак немає культур, які б погано реагували на азот, і нема ґрунтів, на яких азот був би неефективним. Потреба в азотних добривах, з одного боку, залежить від сортогенетичних особливостей культур, а з іншого – від освітленості, теплоти, вологості,

особливостей ґрунту та інших факторів, що забезпечують життєдіяльність рослин. Наприклад, для зон зрошення норма азоту різко зростає. У нейтральному середовищі аміачний азот ефективніший за нітратний. Калій та натрій сприяють кращому вбиранню нітратів, а кальцій та магній – аміаку [2].

До 70-х років ХХ століття основою рекомендацій із застосування азотних добрив в обраному регіоні були результати багаторічних польових дослідів із різними нормами добрив [2]. Використання таких рекомендацій піддається значній критиці, адже вміст мінерального азоту у прикореневій зоні не враховувався. На даний час можливий науково обґрунтований підхід до системи розрахунку норм добрив завдяки швидкому та точному визначенню мінеральних сполук азоту по профілю ґрунту та широкому асортименту азотовмісних добрив.

Для поповнення ґрунту мінеральними сполуками азоту та задоволення біологічних потреб рослин сільськогосподарські виробники можуть використовувати органічні (наприклад, гній, пташиний послід, компост та ін.) та різні форми мінеральних добрив. Ринок мінеральних азотовмісних добрив можна умовно поділити на азотні та комплексні добрива. Весь асортимент виробництва азотних добрив можна об'єднати в 3 групи: 1) аміачні добрива (наприклад, сульфат амонію, хлористий амоній); 2) нітратні добрива (кальцієва або натрієва селітри); 3) амідні добрива (сечовина). Крім цього, випускаються добрива, що містять азот одночасно в аміачній і нітратній формі – аміачна селітра. Використання азотних добрив часто необхідно в комплексі з фосфорними і калійними добривами. Тому широкого виробництва та застосування набули комплексні або змішані добрива, що в своєму складі містять азот, фосфор, калій, а іноді й інші елементи живлення, такі як сірка, магній та мікроелементи. До них можемо віднести нітрофоски, амофоси, агрофоски, діамфоска, азото-фосфорно-калійні добрива різних марок. Відсотковий вміст діючих речовин у таких добривах може змінюватися залежно від марки та виробника. Формуляція добрив також може бути різною: кристалічною та гранульованою. Азотні добрива можна застосовувати в усі прийоми внесення: під основний обробіток ґрунту, при посіві та в підживлення. На ґрунтах легкого гранулометричного складу норму азоту в основне внесення зменшують, а підживлення проводять в декілька прийомів. Це дозволяє зменшити непродуктивні втрати азоту та підвищити ефективність його застосування.

Отже, для забезпечення гарного врожаю сільськогосподарських культур азот є обов'язковою складовою системи удобрення. Для раціонального та найбільш ефективного використання мінеральних добрив, в тому числі й азотних, необхідно перш за все спиратися на агрохімічні показники ґрунту, кліматичні умови та біологічні потреби рослин. Підбір оптимальних строків, способу та норми внесення мінеральних добрив є запорукою високої врожайності та стабільного успіху.

Список використаних джерел

1. Азотні добрива - характеристика, групи, користь для рослин, підживлення. URL: <http://montagnik.com/landchaft/7219-azotni-dobruva.html> (дата звернення: 25.11.2018).
2. Якість ґрунтів та сучасні стратегії удобрення / за ред. Д.Мельничука, Дж. Хофмана, М. Городнього. – Київ: Арістей. 2004. 488 с.

Гаврусенко І.В., студентка 6 курсу,
група МФКп-171, фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Тарасенко А.В.**, к.е.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: igavrusenko@ukr.net

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Сільське господарство в Україні завжди вважалася пріоритетною галуззю економіки. В першу чергу сільське господарство гарантує продовольчу безпеку країни, це сировинна база держави, джерело багатьох видів продукції, що експортується. При цьому така розвинена галузь промисловості використовує близько 5% фінансових ресурсів, сформованих підприємствами країни. Проте стан розвитку сільського господарства протягом багатьох років був незадовільним. Тому важливою умовою для піднесення загальної економіки країни є забезпечення розвитку сільського господарства, яке могло б вільно конкурувати на світових ринках.

Аграрна галузь України має величезні потенціали. Станом на 01.01.2018 зареєстровано майже 50000 підприємств, що займаються сільським господарством, з них близько 2300 – це великі підприємства та середні.

На разі швидшими темпами розвивається рослинництво, продукція якого станом на кінець 2017 року становила 72% сільгосппродукції. М'ясо-молочне виробництво на сьогоднішній знаходиться на стадії незначного росту. Саме тому, найбільші компанії України надають перевагу виробництву рослинної продукції. Їх прибутки щорічно становлять близько 8 млн. грн. Лідерами серед підприємств сільського господарства України на сьогодні є: «Кернел», «UkrlandFarming», «Нібулон», «Миронівський хлібпродукт», «ViOil» [1].

Варто звернути також увагу на місце сільського господарства в структурі ВВП країни. У таблиці 1 представлено фактичні показники ВВП та визначена частка сільського господарства України в структурі ВВП.

Таблиця 1 – Частка сільського господарства в структурі ВВП України, 2012-2017 рр.*

Роки	Сільське господарство, млн. грн.	ВВП, млн. грн.	Сільське господарство, % від ВВП
2012	109785	1404669	7,8
2013	128738	1465198	8,8
2014	161145	1586915	10,2
2015	239806	1988544	12,1
2016	279701	2385367	11,7
2017	301594	2982920	10,1

Джерело: створено автором на основі [3]

**без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції*

Проаналізувавши структуру ВВП України, можна зробити висновок, що сільське господарство займає важливе місце в його структурі. Станом на 01.01.2018 10,1 % загального ВВП країни приносили країні сільгосппідприємства. Для прикладу, у 2012 році ця частка становила 7,8% (збільшилась на 2,3%), а у 2015 – 12,1 %. Тож, до 2015 року спостерігалось зростання обсягів виробництва сільгосппродукції, а починаючи з 2016 року, не дивлячись на наявні передумови для розвитку, обсяги виробництва знижуються. Негативна тенденція може бути наслідком кризових явищ у країні, зокрема військовими діями на сході країни, політичною ситуацією, тощо.

Цікавим є те, що у 2016 році обсяги виробництва сільськогосподарських підприємств майже досягли рівня розвитку підприємств переробної промисловості, частка в структурі ВВП яких тоді становила 12,2 %, тобто лише на 0,5 % більше [3].

Відповідно із структурними та динамічними змінами ВВП України за 2017 рік зазначимо ознаки, що характеризують нашу країну. Можемо спостерігати, що сільське господарство розвивається на рівні з промисловістю, а в майбутньому може залишити промисловість позаду. Тоді Україну без вагань можна буде вважати аграрною країною.

Аграрний сектор є рушійною силою, що позитивно впливає на зміни економіки України. Так, у 2015 році ми спостерігали зниження показника експорту, а у 2016 році, завдяки збільшенню продажу закордон соняшникової олії та зерна, даний показник знову зростає [6, с. 46].

Як зазначалося раніше, рослинництво в Україні є більш розвинене, ніж тваринництво.

На території України вирощують картоплю, зернові, технічні, кормові, овочеві культури, займаються садівництвом, виноградарством, квітникарством. При цьому провідними культурами вважаються зернові – пшениця, ячмінь, кукурудза, жито, овес.

Важливість зернового господарства для населення визначається здатністю забезпечувати його хлібом та хлібобулочними виробами, для економіки країни зернові культури є важливою експортною сировиною, що приносять Україні доходи.

За обсягами виробництва зерна Україна займає лідируючі позиції серед країн світу. Протягом останніх 10 років Україна входить в 10 країн світу, що лідирують по обсягам вирощеної пшениці. Відповідно до даних Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (The Food and Agriculture Organization (FAO)) станом на 2016 рік Україна була на 8 місці за обсягами виробництва пшениці і на 7 місці - за обсягами виробництва ячменю [2]. Важливим є також, що у 2017 році 36,6 % від загального обсягу експорту сільськогосподарської продукції складала зернові культури, а це 15 % від всіх експортних товарів України.

Виробляючи, переробляючи та експортуючи зернові культури Україна забезпечує себе грошовими надходженнями до бюджету, а також надає робочі місця для населення. Важливо зазначити, що Україна має значний потенціал для розвитку зернової галузі, вперш за все, завдяки наявності земельних ресурсів і кваліфікованих працівників.

За обсягами виробництва друге місце після зернових займає вирощення картоплі. Переважно картопля використовується як продукт харчування, однак її також можуть застосовувати для виготовлення крохмалю, патоки, для технічної переробки на спирт або як корм для тварин.

Набуває більшої популярності й такі галузі сільського господарства, як садівництво та виноградарство.

Статистичні дані підтверджують, що найбільші об'єми виробництва в Україні саме зернових культур, потім йде виробництво картоплі, цукрових буряків, соняшнику. У 2016 році Україна збрала близько 66,1 млн. т. зернових. За даними Міністерства аграрної політики урожай 2016 року є найбільшим за увесь період незалежної України. Також цей рік відмічається рекордними показниками урожайності зернових.

Овочівництво та садівництво займає невелику частку в загальних об'ємах виробництва сільгосппродукції (7,6 % та 1,6 % відповідно) проте дані галузі сільського господарства є важливими, в першу чергу продукти харчування для домашніх господарств.

Тваринництво в Україні характеризується виробництвом м'яса, м'ясопродуктів, молока, яєць тощо. Тому основними галузями тваринництва є скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво. Головною галуззю є скотарство, на другому місці за значенням - свинарство.

Розміщення даних галузей тваринництва по території України в першу чергу визначається наявністю кормової бази для тварин. Ще однією умовою, що впливає на спеціалізацію та структуру тваринництва є притаманні територіям місцеві особливості.

Привертає увагу виявлена тенденція до скорочення об'ємів виробництва продукції тваринництва. Виробництво м'яса та м'ясопродуктів протягом аналізованого періоду залишається майже на одному рівні. Проте варто відмітити загальне зниження кількості сільськогосподарських тварин, зокрема поголів'я великої рогатої худоби скоротилося з 9,4 млн. голів у 2000 році до 3,5 млн. голів на початок 2018 року, тобто відбулося скорочення у 2,7 разів. Як наслідок, знижується кількість виробництва молока (на 7,2 % з 2012 року). Зміни, що відбулися з кількістю сільськогосподарських тварин наведено у додатках.

Спостерігаємо також тенденцію до скорочення виробництва яєць на 15,8 %, хоча кількість птиці протягом цього періоду зростає на 65,6 %.

Тобто можемо зробити висновок, що тваринництво в Україні перебуває у значній кризі і продовжує занепадати.

Цікавим є дослідження самозабезпеченості населення країни основними видами сільгосппродукції. Так, не зважаючи на занепад тваринництва в Україні, статистичні дані за 2017 рік показують, що основними видами продовольства країна забезпечена на більше ніж 100%. Рівень виробництва зернових культур перевищує фонд споживання майже у 2 рази. Стосовно плодів, ягід та винограду, то їх споживання є більшим від рівня виробництва на 17,1%, тому дані товари імпортуються із-за кордону.

Сільськогосподарські підприємства відповідно до чинного законодавства можуть здійснювати свою діяльність як підприємства з різними організаційно-правовими формами. Кожна з організаційних форм має свої переваги та недоліки, а також особливості діяльності.

Серед сільськогосподарських підприємств великого значення набувають фермерські господарства. Підприємства даної форми організації сільгосппідприємств становлять більше 70 % від загальної кількості і їх кількість продовжує збільшуватися. Збільшення кількості фермерських господарств в Україні може бути результатом підписання Закону, прийнятого 31.03.2016 р. Верховною Радою України, «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств». Тобто, держава націлено створює умови для подальшого розвитку саме фермерських господарств.

Вагомою також залишається частка господарських підприємств – приватних та публічних акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, тощо, хоча їх кількість на кінець 2017 року знизилася на 3% в порівнянні з 2016.

Сільськогосподарські підприємства, що діють в Україні можна також охарактеризувати відносно їх розміру. Законодавче прийнято поділяти підприємства за їх розміром на великі, середні та малі (в тому числі мікропідприємства). За Законом України 2164-VIII від 05.10.2017 до мікропідприємств відносяться підприємства, в яких протягом року працювало не більше 10 осіб, а чистий дохід від реалізації становить не більше 700 тис. євро; малими визначаються підприємства з чистим доходом від реалізації продукції до 8 млн. євро, балансовою вартістю активів - до 4 млн євро і середньою кількістю працівників – до 50 осіб. Середніми та великими підприємствами вважаються ті, що мають відповідно до 250 та понад 250 працівників, балансова вартість їх активів складає до 20 та понад 20 млн. євро, а чистий дохід – до та понад 40 млн. євро відповідно [5].

Статистичні дані свідчать про поширеність створення сільськогосподарських мікропідприємств, тобто підприємств. Розповсюдженість створення таких підприємств може бути результатом впровадження привабливих умов ведення бізнесу, що характеризується спрощеною системою оподаткування. Мікропідприємства відрізняються від більших підприємств також тим, що можуть швидше та ефективніше пристосовуватися до зміни при критичних ситуаціях, тобто мікропідприємства відрізняються своєю гнучкістю.

Сільське господарство в Україні є потужною ланкою економіки країни, яка може стати рушійною силою для подальшого розвитку національної економіки та виходу країни в світовий економічний простір. Правильне використання всіх потенціалів галузі, які на поточний момент уже перевищують ринкові потреби країни, зможе приносити більше надходжень. Використання ефективних технологій, інноваційної техніки, раціональне та

обдумане використання всіх можливостей принесуть доходи не лише країні, а й населенню, задіяному в аграрному секторі. До того ж стрімкий розвиток сільського господарства може дати поштовх для розвитку і інших галузей економіки.

Аналіз стану і тенденцій сільського господарства показує наявність великого потенціалу. І для використання всіх перспектив в першу чергу необхідна ефективна державна підтримка бізнесу. Вважаємо за потрібне для більшої результативності взяти за базу досвід економічно розвинених країн, щодо здійснення державної підтримки. Так, в європейських країнах обсяги підтримки сільськогосподарського сектора в складають близько 20% від валової сільгосппродукції, в цей же час в Україні аналогічний показник у 20 разів менший. Без активного взаємозв'язку держави та аграрного бізнесу можливості виходу української сільськогосподарської продукції на світові ринках будуть обмеженими.

На початку 2016 року в Україні було заплановано запровадити податкову реформу. За цією реформою сільськогосподарські виробники втрачали можливості отримання пільг. Прийняття даної реформи могло значно вплинути на розвиток аграрного сектору. Зокрема, це мало б відображення на зменшенні кількості сільськогосподарських виробників, що у свою чергу вплинуло на обсяги виробництва сільгосппродукції, в тому числі призвело б до зниження експортного потенціалу країни. Інвестиційна привабливість сільського господарства знизилася б. Враховуючи всі негативні сторони, податкова реформа не була впроваджена.

На сьогодні здійснюється комплекс програм з фінансової підтримки сільського господарства, що діють з метою забезпечення ефективності діяльності підприємств та зростання отримуваних доходів. Такою державною програмою розвитку сільського господарства в Україні є Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр.. Ця програма має на меті здійснення комплексу реформ сільського господарства. Стратегією розвитку передбачено програми на довгострокову перспективу, створення стабільної та прозорої правової бази, різноманітні заходи для стимулювання вкладення коштів у розвиток сільського господарства. В основі створення плану дії національної стратегії розвитку аграрного сектору лежать десять стратегічних пріоритетів, які визначають порядок реалізації реформ [4].

Результатом впровадження даної стратегії в життя є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, їх продукції на світових ринках, зростання експорту. З іншого боку запропоновані програмою заходи націлені і на розвиток сільських територій та підвищення на них якості життя населення.

Список використаних джерел

1. Аграрний сектор економіки України: сучасний стан та перспективи розвитку URL: <https://www.vgolos.zt.ua/ahraryny-sektor-ekonomiky-ukrayiny-suchasnyy-stand-ta-perspektyvy-rozvytku/>.
2. Офіційний сайт The Food and Agriculture Organization (FAO) URL: <http://www.fao.org/home/en/>.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.
5. Про внесення змін до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" щодо удосконалення деяких положень. Закон від 05.10.2017 №2164-VIII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>
6. Росола У.В. Сучасний стан ринку сільськогосподарської продукції. Науковий вісник Мукачівського державного університету/ 2017. Вип. 2(8). С. 46-50.

Гаврусенко І.В., студентка 6 курсу,
група МФКп-171, фінансово-економічний факультет
Науковий керівник: **Тарасенко А.В.**, к.е.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: igavrusenko@ukr.net

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Для забезпечення інноваційного розвитку економіки України на сучасному етапі виникає потреба постійного аналізу способів та методів фінансування підприємств, включаючи процеси формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. Важливо досліджувати нові можливі способи забезпечення підприємств фінансовими ресурсами, а також методи раціонального використання джерел фінансування. Виокремлення необхідних способів та методів виникає через потребу ефективного здійснення діяльності підприємства, забезпечення взаємодії із зовнішнім середовищем, пошук способів пристосування підприємства до ринкових інтеграційних умов та процесів. Одним із можливих варіантів для обґрунтованого забезпечення підприємства фінансами та їх ефективного використання є застосування відповідного досвіду розвинутих країн.

Зупиняючись на світових тенденціях управління фінансовими ресурсами необхідно зосередитися на певних особливостях фінансування сільгоспідприємств.

Механізм фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств України недовершений, тому потребує суттєвого поліпшення. В даному випадку позитивним є використання зарубіжного досвіду. В першу чергу необхідно зосередити увагу на питаннях самофінансування сільгоспідприємств закордоном, здійснення заходів ефективного використання фінансових ресурсів, світові методи залучення джерел фінансування, способи надання державної підтримки.

Аналіз структури капіталу сільгоспідприємств України свідчить про те, що переважна частина підприємств фінансується за рахунок власних ресурсів. В той час як аграрні підприємства країн Західної Європи, Азії, Сполучених Штатів надають перевагу банківському кредитуванню. До того ж виявлено пряму залежність розмірів кредитів і строків їх надання від рівня розвитку економіки країни, показників діяльності сільськогосподарських підприємств тощо.

У світовій практиці поширеним є використання таких фінансових засобів для розширення сільського господарства як банківське та експортне кредитування, синдикувані кредити, двосторонні кредити, аграрні розписи, банківські інструменти торгового фінансування (акредитиви, гарантії), складські свідоцтва, єврооблігації. Кожен з даних видів фінансових інструментів мають свої особливості, використання яких дає змогу власниками підприємств обирати найбільш ефективний та оптимальний спосіб забезпечення фінансовими ресурсами.

Важливим джерелом фінансового забезпечення закордоном є надання державою підтримки. Розвинені країни мають високий та ефективний рівень державної допомоги підприємств аграрного сектору. Так, державна допомога у країнах ЄС становить близько 35% вартості готової сільгосппродукції, США в загальному визначає свою допомогу в 40%, Японія та Франція – в 72%, в той час як в Україні даний рівень не перевищує 10%. Європейські країни зазвичай підтримують сільськогосподарські підприємства шляхом надання пільгових кредитів, підтримки твердих цін на продукцію, здійснення безпосередніх виплат, інше. Країни ЄС регулюють близько 90% цін сільськогосподарської продукції, надають субсидії для допомоги виробникам [1, с. 80].

Серед інших інструментів забезпечення підприємства фінансовими ресурсами найбільш поширеним є нарощення власного капіталу за рахунок емісії акцій, тобто перебудова приватних підприємств у акціонерних. Дані процедури у світовому досвіді мають назву IPO.

Такі дії можуть здійснюватися з метою продажу пакету акцій інвесторам на біржі, визначення своєї капіталізації або реальної вартості, забезпечення зростання інвестиційного рейтингу тощо.

Проте виникає проблема з доступом до ринку капіталів, оскільки доступ до нього та право на залучення інвестицій мають лише великі гравці, а всі інші повинні забезпечувати себе власними коштами або залучаючи кредитні.

На сьогодні існує значна проблема із забезпечення фінансовими ресурсами підприємств сільського господарства. Ця проблема є масштабною, глибокою та всеохоплюючою. На нестабільність фінансового стану підприємств значним чином впливають процеси глобалізації. Перед виробникам сільгосппродукції виникає постійна потреба пристосування наявних умов фінансування аграрного підприємства до сучасних потреб національної та світової економік.

Тому в багатьох країнах діють різноманітні програми з надання фінансової допомоги сільськогосподарським підприємствам.

Європейський досвід свідчить про обов'язкове здійснення фінансової підтримки сільському господарству, що надається FEO GA (Європейським фондом сільськогосподарської орієнтації і гарантій). Переважно кошти фонду направлені на забезпечення регулювання ринку, на забезпечення відшкодування витрат. Загалом кошти призначені для реформування сільського господарства та здійснення інших заходів. В країнах ЄС передбачається виділення коштів підприємствам сільського господарства на здійснення модернізації виробництва, виплат збитків, що завдані природними явищами, на розвиток нових, молодих фермерських господарств, подолання нерівномірності розвитку території тощо. Передбачається також надання державами субсидій, зокрема переважають експортні субсидії.

Європейська практика свідчить про можливість окрім державної допомоги надання аграріям державної підтримки, що спрямовується на науково-дослідні програми та роботи, забезпечення контролю за безпекою якості продуктів, маркетингові програми, розвиток інфраструктури села, фінансові урядові програми страхування доходів, виплата збитків від стихійних бід, охорона навколишнього середовища, програми регіонального розвитку [6, с.246-248].

У Франції діє специфічна форма підтримки сільськогосподарських виробників – парафіскальні податки, що регулюють ринок сільгосппродукції. Переважно розміри даного податку не вище 1% від вартості товару. Парафіскальні податки є джерелом фінансування самоврядних організацій, які згуртовують між собою більшість сільськогосподарських виробників Франції.

Як і в Україні, у країнах ЄС переважаючим інструментом підтримки сільського господарства є надання пільгових кредитів. Пріоритет у наданні пільгового кредитування фермерських господарств мають сільськогосподарські кооперативні банки, вони надають близько 40% кредитів від загальної потреби [7, с 138].

В Іспанії підтримка сільськогосподарських виробників здійснюється на основі механізмів страхування сільськогосподарських ризиків. В країні здійснюється страхування на випадок стихійних лих, страхування озимих культур, страхування врожаю вибагливих та нестійких до погодних умов культур.

Італійська підтримка сільського господарства здійснюється через систему кредитної кооперації. Грецька підтримка сільськогосподарських товаровиробників виражається у застосуванні податкових стимулів, що дають можливість в повній мірі звільнитися від оподаткування. Данія гарантує молодим фермерам отримання позик, в тому числі і пільгових кредитів. Франція формує механізм надання пільгових кредитів на основі боніфікації, тобто, гарантується отримання державної компенсації, яка розраховується як різниця договірної процентної ставки і ставки пільгового кредиту [3].

Німеччина для підтримки своїх фермерських господарств надає пільгові кредити за ставкою 1% річних, або ж знижує відсоткову ставку кредитів на 4-7%.

Австрія характеризується наданням пільгових інвестиційних кредитів за диференційованими ставками, яка залежить від виду кредиту та рівня компенсаційних доплат (36% або 50% відсоткової ставки) [5, с.32].

Проаналізувавши світовий досвід управління фінансовими ресурсами дає змогу виділити та сформуванати узагальнюючу характеристику за різними показниками (табл. 1).

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика особливостей управління фінансовими ресурсами сільськогосподарського виробництва різних країн світу

Показники	Країни Азії	Країни Західної Європи	Країни Північної Америки	Україна
Організаційно-правові форми підприємств	Малі, середні і великі фермерські господарства.	Дрібні сімейні ферми, великомасштабні ферми, кооперативи, змішані ферми.	Партнерські ферми, корпоративні ферми, виробничі кооперативи.	Господарські товариства, приватні підприємства, фермерські господарства, виробничі кооперативи, державні підприємства
Джерела формування початкових фінансових ресурсів та внутрішні джерела їх поповнення	Внески засновників, власників, нерозподілений прибуток.	Внески засновників, власників, членів, банківські кредити на організацію бізнесу, нерозподілений прибуток, додаткова емісія акцій.	Внески засновників, членів, власників, банківські та пільгові кредити, нерозподілений прибуток, додаткова емісія акцій.	Внески засновників, власників, акціонерів, членів, нерозподілений прибуток.
Форми залучення капіталу	Короткострокові банківські кредити.	Довгострокові банківські кредити, облігації.	Довгострокові банківські кредити, облігації.	Банківські кредити, лізинг, кредиторська заборгованість.
Державна фінансова підтримка	Кредитні програми, податкові та інвестиційні пільги, транспортні субсидії.	Пільгове оподаткування та кредитування, бюджетні субсидії.	Фінансова підтримка за рахунок федеральних бюджетів.	Державні програми підтримки виробництва продукції рослинництва, тваринництва, програми здешевлення банківських кредитів.
Структура капіталу	Переважає - власний капітал, решта довго- та короткострокові позики.	Переважає - власний капітал, решта довгострокові та короткострокові позики.	Переважає - власний капітал (70 % ВК – вартість землі), решта – довго- та короткострокові позики	До 60 % - власний капітал, понад 20 % - поточні зобов'язання.

Джерело: узагальнено та побудовано автором

У США функціонує Асоціація у справах фермерів, що забезпечує зниження ставок за кредитами і гарантує повернення сільськогосподарському виробникові 4% від відсоткової ставки отриманого кредиту [2, с.63].

У Румунії передбачається компенсація 70% відсоткової ставки, якщо сільгоспідприємство повертає пільговий кредит в обумовлені терміни. У Канаді державна

підтримка надається окремим галузям сільського господарства і фермерським господарствам шляхом надання пільг, гарантій, надбавок [4, с.133].

Використання досвіду високорозвинених країн (країн ЄС, США, Японії) дає можливості використовувати нові способи формування фінансових ресурсів для розвитку діяльності підприємства.

Зарубіжний досвід показує, що в економічно розвинених країнах аграрне виробництво забезпечується комплексом законодавчо та організаційно визначених довгострокових бюджетних заходів з боку держави, які спрямовані передусім на стабілізацію фінансового стану сільськогосподарських підприємств. У країнах Західної Європи, Сполучених Штатах Америки, Азії сільськогосподарські підприємства мають достатній доступ до кредитних ресурсів, широке використання яких стимулюється наявністю різноманітних державних програм підтримки.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк О.М. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України. *Фінанси України*. 2010. № 3. С. 79-93.
2. Гайчук О.І. Агропродовольча стратегія США. *Економіка АПК*. 2003. №9. С. 59-66.
3. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств : Монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 215 с.
4. Кобута І. В. Політика державної підтримки сільського господарства країн-членів СОТ. *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 132-136.
5. Пошкус Б. И. Система поддержки сельского хозяйства в странах Европейского Союза. Глобализация и аграрная экономика России: тенденции, возможные стратегии и риски. Материалы Международной научно-практической конференции. 2011. №1. С.30-36.
6. Смоленюк Р. П. Орієнтири фінансового регулювання сільського господарства. Інноваційна економіка : всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2013. № 3. С. 245-250.
7. Сомик А.В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування у зарубіжних країнах. *Економіка України*. 2004. № 8. С.136-140.

Деркач Ю.Л., студент 2 курсу,
групи МЛСп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Селінний М.М.**, к.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет

СПРИЯННЯ ПРИРОДНОМУ ПОНОВЛЕННЮ ЛІСУ

Сприяння природному поновленню лісу, на відміну від природного заліснення, - це керований процес відновлення насаджень головних порід на вирубках, який передбачає застосування супутніх і спеціальних заходів, спрямованих на поліпшення умов для появи самосіву головних деревних порід і догляду за їх підростом. Згідно з Правилами відновлення лісів [1].

До заходів сприяння природному поновленню лісів належать:

- збереження під час лісозаготівлі життєздатного підросту і молодняка господарсько цінних порід;
- догляд за підростом та самосівом після закінчення лісосічних робіт;
- мінералізація поверхні ґрунту.

При проведенні рубок головного користування на ділянках з наявністю самосіву та підросту головних і супутніх порід технологія лісозаготівель повинна бути спрямована на їх збереження.

Для сприяння природному поновленню слід також віднести підсушування осики, яке проводиться заздалегідь до рубки деревостану. При хімічної підсушування препарати, що вводять в зарубки на стовбурі дерева в період вегетації не раніше ніж за півроку до рубки.

Механічну підсушування виконують шляхом «окільцювання» стовбура дерева бензопилою або зняттям кори шириною не менше 30 см. При механічному підсушуванні дерево відмирає повільно, тому її проводять за 3-4 вегетаційних періоди до рубки. Підсушування осики запобігає масовій появі корневих пасинків, знижує потребу в освітленні культур, створює сприятливі умови для появи самосіву під пологом деревостану.

Супутні заходи, які є елементами організації рубок головного користування, включають: розміщення лісосік довгою стороною поперек пануючих вітрів; вибір ширини лісосік, що забезпечує політ насіння від стін лісу, або джерел обсіменіння; проведення лісосічних робіт в терміни і за технологіями, що сприяють відновленню лісу на всій території вирубки. Найбільш важливе значення серед супутніх заходів має залишення джерел обсіменіння.

До яких відносять поодинокі насінники, насінневі групи, куртини, смуги і стіни лісу, якщо в них є насінневі дерева цільових порід. Джерела обсіменіння повинні бути розташовані по площі лісосіки рівномірно, а відстань між групами насінників з урахуванням розльоту насіння не повинно перевищувати 100 м. Поодинокі насінневі дерева залишають в кількості 20 шт. / га і більше.

Збереження життєздатного підросту цільових порід при лісозаготівлях є найбільш дієвим заходом з природного поновлення хвойних порід на суцільних рубках [2]. Для сосни воно досить ефективно в умовах північної зони Полісся на піщаних ґрунтах. Особливо в тих районах де невисока повнота материнських деревостанів дозволяє підріст сосни тривалий час зберігатися життєздатними і швидко адаптуватися до умов вирубки.

Життєздатний підріст і молодняк сосни та ялини мають конусоподібну симетрично розвинену крону протяжністю не менше 1/3 стовбура, живий верхівковий пагін, хвоєю зеленого кольору, рівномірне охоєння гілок, прямий стовбур без ознак гнилі і механічних пошкоджень [3]. Зростаючий підріст на звалених деревах вважають життєздатним, якщо падалиця розклася, а коріння підросту проникли в мінеральну частину ґрунту.

Підріст хвойних порід, який за своїми біологічним вимогам не відповідає лісорослинним умовам ділянки і не може утворити продуктивне насадження, не зберігається. Наприклад, не доцільно зберігати підріст ялини на сухих піщаних ґрунтах. Крім того, не зберігають підріст хвойних порід, наявний під пологом деревостанів з повнотою 0,8 і більше, так як він гине в умовах суцільної рубки.

Після рубки деревостану необхідно проводити оздоровлення збереженого підросту. Нахиленим екземплярам надають вертикальне положення і обтопують ґрунт навколо стовбура. Завалений порубкових залишків підріст звільняють, вирубують листяні дерева, затінують хвойні, і сильно пошкоджені підріст.

Підріст всіх деревних порід підрозділяється по висоті на три категорії: дрібний - до 0,5 м, середній - 0,6-1,5 м і великий - більше 1,5 м. Молодняк який збереженню враховується разом з великим підростом. При наявності підросту різних висот його облік слід проводити з розподілом на групи по висоті. Для визначення кількості підросту застосовуються коефіцієнти перерахунку дрібного і середнього підросту в великий. Для дрібного підросту застосовується коефіцієнт 0,5, середнього - 0,8, великого - 1,0. Якщо підріст, змішаний за складом, то оцінка відновлення проводиться за головною деревною породою [3].

По густоті підріст ділять на наступні категорії: рідкий - до 2 тис., середньої густоти - 2-8 тис., густий - більше 8 тис. рослин на 1 га. В залежності від того який зустрічається підріст (відношення кількості облікових майданчиків з рослинами до загальної кількості облікових майданчиків, закладених на пробній площі або лісосіці, виражене у відсотках) його ділять на три категорії: рівномірний - зустрічається близько 65 %, нерівномірний – зустрічається від 40-65%, груповий (не менше 10 шт. дрібних або 5 шт. середніх і великих екземплярів життєздатного і зімкнутого підросту).

При відведенні лісових насаджень в суцільну рубку виділяються ділянки лісу площею понад 1 га, на яких є підріст і молодняк в кількості, достатній для забезпечення природного відновлення лісу, і ділянки, де після завершення рубок потрібні заходи з лісовідновлення.

Обробка («мінералізація») ґрунту доцільна при наявності джерел обміненія на бідних піщаних ґрунтах, де створення лісових культур економічно менш ефективно. Основною перешкодою для появи самосіву є лісова підстилка, яка сильно нагрівається і швидко пересихає, що перешкоджає проростанню насіння, викликає всихання проростків і сходів. Тому обробку ґрунту проводять смугами, борознами і майданчиками в роки з врожайністю насіння не менше 3 балів. На сухих піщаних ґрунтах механічна обробка виконується вузькими смугами або дрібними майданчиками. На свіжих супіщаних і суглинних ґрунтах, де інтенсивно розростаються трави, ширина смуг повинна складати від 0,5 м до 1 м. В умовах надмірного зволоження потрібне створювати невелике підвищення.

При механічній обробці ґрунту не допускається пошкодження кореневих систем у насінневих дерев.

Огородження вирубок для сприяння природному поновленню лісу виконується при загрозі знищення підросту господарськоцінних порід тваринами. Це дорогий захід і застосовується вкрай рідко.

Список використаних джерел

1. ПКМУ від 1 березня 2007 р. N 303 Про затвердження Правил відтворення лісів URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2007-%D0%BF>
2. Рекомендации по лесовосстановлению и уходу за молодняками на Северо-Западе России / А. В. Дорошин, В. И. Гулицкий, А. В. Жигунов [и др.]; НИИ леса Финляндии. Йоэнсуу, 2005. 56 с.
3. Сюньёв В.С. Интенсивное лесное хозяйство : учебное пособие для студ. высш. учебных заведений Петрозаводск : Изд-во ПетрГУ, 2014. 173 с.

Єременко Н.О., студентка 4 курсу,
група АГ-151, ННІ Бізнесу, природокористування і туризму
Андрєєва Г.П., к.е.н., доцент,
доцент кафедри аграрних технологій та лісового господарства
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: eremenkon098@gmail.com; aannet82@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОГО РІПАКУ

В 2017-2018 маркетинговому році Україна посіла 3-є місце за обсягами експорту та 7-е місце за обсягами виробництва ріпаку на світовому ринку продовольства. При цьому вироблено було 2,2 млн. т, а експортовано 2,0 млн. т на суму 876 млн. дол. США. У загальній структурі посівів в 2017 року в Україні ріпак займав 0,8 млн. га, що на 75% більше, ніж в попередньому році [1].

Найбільшими виробниками рапсу, за цей же період, є країни ЄС (22,1 млн. т), Канада (21,5 млн. т), Китай (14,4 млн. т). При цьому найбільшими експортерами виступають: Канада (11 млн. т), Австралія (2,5 млн. т) та України (2,0 млн. т). В той час, як Китай та ЄС, не зважаючи на великі обсяги власного виробництва рапсу, ще й виступають найбільшими його імпортерами (4,7 і 4,2 млн. т). Подібну ситуацію спостерігаємо і в Японії: виробництво рапсу на 5-му місці в світі (4,0 млн. т), низький рівень експорту і третій в світі обсяг імпорту: 2,5 млн. т. Із цього можна зробити висновки, що найбільшими споживачами рапсу в світі є: ЄС (26,2 млн. т), Китай (19,1 млн. т), Канада (11,5 млн. т), Японія (6,7 млн. т) та Індія (5,8 млн. т, які країна виробляє самотужки). Все це свідчить, що вирощування ріпаку є досить актуальним як для України, так і для багатьох країн світу [1].

Вирощування ріпаку в Україні можна порівняти з хвиллями. Його популярність зростає – багато господарств починають вирощувати культуру, через деякий час ентузіазм поступово спадає, а ще через якийсь час – зростає знову. Таке хвилеподібне вирощування пов'язане в першу чергу з тим, що ріпак – дуже неоднозначна культура. З одного боку, він дійсно вигідний і має велике господарське значення як джерело високоякісної олії. Це продукт експортоорієнтований, з яким досить просто потрапити на найбільші світові ринки. З іншого

ж боку, ріпак – досить ризикована у вирощуванні культура, яка у невдалий рік замість очікуваних прибутків може стати джерелом збитків. Саме інноваційні технології допомагають знизити ризики втрати врожаю [2].

Мета статті – дослідження технології вирощування ріпаку озимого та інноваційних технологій, які допомагають вирішити проблеми, пов'язані з цією діяльністю.

Наукова назва ріпаку – Brassica napus – походить від латинських слів «капуста» (Brassica) та «ріпа» (napus). Ріпак з'явився близько 1500-1800 років тому назад внаслідок спонтанного схрещування капусти та ріпи. Як культурну рослину ріпак ще використовували у пізньому Середньовіччі. Те, що ріпак є молодшою культурою, проявляється з-поміж іншого в тому, що немає жодних типових хвороб, шкідників які притаманні винятково ріпаку [3].

На світовій карті вирощування ріпаку чітко концентрується у регіонах тривалого дня з помірним кліматом; на північ, а також на південь від регіонів вирощування сої. Озимий ріпак для вегетації потребує щонайменше 170 днів. Вирощують його переважно у Центральній, Західній та Північній Європі. Вимоги ріпаку до ґрунту наразі інші, ніж раніше. Це є наслідком селекційного розвитку (гібридні сорти), кращої посівної і ґрунтообробної техніки та адаптованої технології вирощування. Сьогодні ріпак сіють на піщаних ґрунтах із бонітетом нижче 30 балів, на кращих лесових або на гнилистих юрських ґрунтах. Навіть на ущільнених ґрунтах і таких, де в нижніх шарах ґрунту застоюється вода, ріпак (здебільшого гібридні сорти) сіється [2].

Можна виділити наступні переваги вирощування ріпаку:

1) цінний попередник: завдяки розвиненій кореневій системі забезпечує надходження та акумуляцію вологи у глибоких шарах ґрунту, а також сприяє його кращій аерації;

2) гарний сидерат: він може забезпечити збільшення органічної речовини в ґрунті у кількості, еквівалентній внесенню 10—15 т/га гною;

3) раннє досягання культури: зелену масу озимий ріпак формує раніше за інші кормові культури – вже в середині квітня або на початку травня, що досить важливо для тваринництва;

4) можна успішно використовувати як післяжнивну або озиму проміжну культури;

5) біофумігант: добре розвинена коренева система сприяє зменшенню забур'яненості полів;

б) знижує інтенсивність ерозії ґрунтів внаслідок покращення їхньої структури (за умови правильної технології вирощування і, знову ж таки, завдяки кореневій системі культури);

7) можна вирощувати на всіх типах ґрунтів із рН 6,0—7,0 [2].

В той же час можна виділити такі недоліки вирощування ріпаку:

1) це друга після соняшнику культура, яка виносить із ґрунту найбільшу кількість азоту;

2) ріпак дуже вимогливий до мінерального підживлення та умов його проведення: дефіцит азоту швидко призводить до захворювання рослин та ураження великою кількістю хвороб;

3) перезимівля озимого ріпаку несе у собі немало ризиків (зазвичай ріпак зимує набагато гірше, ніж озимі колосові);

4) ріпак частіше іншого вражають шкідники: на цій культурі охоче годується велика кількість різноманітних шкідників, на сьогодні їх нарахували вже більше 50 видів (зокрема, це слимаки, які майже не звертають уваги на більшість інших популярних культур);

5) через надто дрібне насіння дуже важко провести точний висів культури, але саме точний рівномірний висів є вельми важливим для майбутньої урожайності [2].

Інноваційні технології в рослинництві – це комплекс агротехнологічних заходів вирощування нових гібридів, які мають ряд переваг за біологічними особливостями (зимостійкість, посухо- та жаростійкість, стресостійкість, швидкий стартовий ріст та розвиток) і господарсько-цінними ознаками (різностороннє використання, стійкість до шкідливих організмів та стресових погодних умов, пластичність до строків сівби та площі живлення рослин, стійкість до вилягання та осипання, висока врожайність і якість сировини та ін.).

Серед інновацій у вирощуванні ріпаку можна виділити наступні:

1. Інновації у виробництві насіннєвого матеріалу.

Якість сходів залежить від вмісту функціональних білків (нуклеїнових кислот, ензимів, фітогормонів), резервних речовин (жирні кислоти, як постачальники енергії, та мінеральні речовини – для першого періоду утворення листків і коріння проростання). Від якості посівного матеріалу залежить рівномірність сходів, розвиток молодого рослини ріпаку до моменту, коли вона буде здатна самостійно забезпечувати себе поживними речовинами, поглинаючи їх коренем.

Ріпак може проростати у температурному діапазоні від +2 до 35 градусів (у ґрунті). Оптимум знаходиться у проміжку 18-22 градусів. В цих рамках діє принцип суми температур, тобто в разі достатнього засвоєння вологи ріпаку вистачить суми температур від 70 градусів (непротруєне насіння, падалиця ріпаку) до 90 градусів (протруєне насіння ріпаку). Середньодобова температура понад 20 градусів уповільнює проростання, при 30 градусах процес призупиняється [4].

Якщо температури зростають вище або знижуються нижче критичних, процес розвитку не може продовжуватися далі або незворотно порушується. За температури нижче +2 градусів і понад 35 градусів ріпак проростати не може [4].

Селекція гібридів завдяки ефекту гетерозису вплинула, насамперед, на кращий вегетаційний ріст. Перевага гібридних сортів полягає у тому, що навіть за стресових умов, вони забезпечують вищу закладку врожайності, наприклад краще формування насіння за обмеженої його кількості. Таким чином, гібриди можуть виявляти перевагу, перш за все, за неоптимальних умов, тобто, в разі короткого вегетаційного періоду (пізній посів, пізня весна) і на гірших ґрунтах (піщані, глинисті), а також за зменшеної інтенсивності обробітку ґрунту [4].

2. Смуговий обробіток ґрунту (Strip Till) під озимий ріпак

Ріпак, як цукрові буряки або соя, утворює стрижневий корінь, яким може сягнути вглиб ґрунту. Якщо в орному шарі коріння натикається на перешкоду (ущільнення чи поживні рештки), воно відхиляється вбік або роздвоюється. Роздвоєне коріння, щоб прорости потребує більшого споживання. Тому його проникнення вглиб є обмеженим. Спостерігається також, що рослини ріпаку із роздвоєним корінням та обмеженим ростом кореня вглиб (насамперед у разі посухи) не утворюють стручків на верхівці. Натомість розташовані на стрижневому корені дрібні бічні корені можуть проникнути також крізь ущільнені горизонти й навіть послабити їх. Із цих міркувань у США запровадили основи щодо смугового обробітку ґрунту. У Центральній Європі тему про стрип-тілл підхопила фірма Хорш, розробивши необхідну для цього техніку. На даний момент багато виробників пропонують знаряддя для смугового обробітку ґрунту із глибоким внесенням добрив [2].

3. Глибоке внесення добрив у ґрунт під озимий ріпак

У посушливих фазах верхній шар ґрунту висихає. Рослини можуть задовольнити потребу у поживних речовинах із нижніх шарів ґрунту, які ще містять воду. Культиватори загортають та перемішують поживні речовини, соломі та органічні добрива щонайбільше на половину глибини орного шару. Найпростіше – внести добрива на ґрунт і заорати поживні речовини. Але для цього потрібні високі норми добрив, щоб збільшити концентрацію поживних речовин у всьому орному шарі. Як альтернативу, пропонують вносити фосфорні і калійні добрива через отвори позаду культиваторних лап глибше у ґрунт. Для цього вже створені конструкції зі встановленими на культиваторі туковими боками, перед якими виводять шланги позаду вузьких культиваторних лап. Цими шлангами добрива падають у ґрунт. Таке глибоке внесення добрив може здійснювати й після розпушувальної лапи, за допомогою якої ґрунт рихлять смугами. І фосфор, і калій вносять концентровано у нижній горизонт, де вони пізніше стають краще доступними [2].

4. Інновація від «Сингенти» SAFECROSS. Сейфкрос – це інноваційна технологія у селекції гібридів ріпаку озимого, яка дозволяє значно підвищити ефективність створення нових гібридів із необхідним комплексом господарсько-цінних ознак шляхом більш точної її передачі від батьківських форм. Система Сейфкрос відрізняється від інших тим, що базується на основі використання ядерного типу успадкування чоловічої стерильності. Технологія

передбачає створення нових гібридів озимого ріпаку з дуже високим та стабільним рівнем урожайності, відмінною адаптивністю до різноманітних умов вирощування, стійкістю до хвороб, морозів, посухи та пізнього посіву. Усі Сейфкрос-гібриди відзначаються дуже низьким вмістом глюкозинолатів, що дає можливість значно підвищити якісні показники насіння, отриманого з урожаю [5].

Завдяки стабільним та високим закупівельним цінам, вирощування ріпаку в Україні знову набуло важливого значення. Окрім економічних переваг, ріпак є прекрасним попередником і добре вкладається у технологічні процеси вирощування сільськогосподарських культур в господарствах. Порівняно з іншими, ріпак має оптимальне співвідношення продуктивності та витрат. Слід враховувати також той фактор, що концентрація вирощування ріпаку низька, тому, як правило, виникає потреба застосування дорогих фунгіцидів. Питання якості врожаю, яке є вирішальним для формування ціни продажу, без проблем вирішується ще до висівання – правильним добром сорту гарантованої 00-якості. На легких ґрунтах та в континентальних умовах вирощування (південно-східні регіони) озимий ріпак, за розрахунками експертів, вже за урожайності 2,5 т / га перевищує економічні результати вирощування озимої пшениці. Зрештою, слід зазначити, що доцільно збільшувати обсяги вирощування ріпаку в Україні, оскільки всі економічні аспекти — на користь цієї культури [6].

Список використаних джерел

1. Агробізнес України: інфографічний довідник. Latifundist.com. Веб-сайт. URL: <https://agribusinessinukraine.com/> (дата звернення 26.11.2018 р.)
2. Гансгеорг Шьонбергер Вирощування ріпаку. Посібник з організації догляду за посівами та забезпечення врожайності. AgroConcept GmbH .2012. С.9.
3. Гордєєва О.Ф. Захист сходів ярого ріпаку. Агровісник. 2007. №1. С. 32.
4. Алабердин Е.Ф., Чуркин Б.Г. Влияние способов посева, норм высева на семенную продуктивность рапса. Тр. НИИХ Северо-востока. 1987. С. 55-57.
5. Інновація від «Сингента»: SAFECROSS — новий інструмент у селекції гібридів ріпаку озимого. Пропозиція. Веб-сайт. URL: <https://propozitsiya.com/ua/innovaciya-vid-syngenta-safecross-novyuy-instrument-u-selekcii-gibrydiv-ripaku-ozimogo> (дата звернення 26.11.2018 р.)
6. Вирощування озимого ріпаку – економічні результати справді переконливі! Пропозиція. Веб-сайт. URL: <https://propozitsiya.com/ua/viroshchuvannya-ozimogo-ripaku-ekonomichni-rezultati-spravdi-perekonlivi-povna-versiya> (дата звернення 26.11.2018 р.)

Калюжна А.В., студентка 5 курсу,
група ЕО-18м-1, економічного факультету
Науковий керівник: **Гільорме Т.В.**, к.е.н.,
доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)
e-mail: kaluznaalina@gmail.com

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УКРАЇНІ

Сільське господарство є однією з найважливіших галузей економіки – задовольняє потреби населення та забезпечує матеріальними ресурсами інші галузі економіки. Ця галузь є історично-традиційною для України та налічує тисячолітню історію. Сільське господарство України забезпечує 11,37% валової доданої вартості [1]. В умовах мінливого зовнішнього середовища, інтеграції до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, розвиток аграрного сектора економіки є надзвичайно важливим і перед сільськогосподарською галуззю постають нові проблеми, від оперативності та ефективності вирішення яких залежать подальші перспективи її розвитку [2]. На даний час проблеми обліку основних засобів України в умовах сучасної ринкової економіки набувають особливої

актуальності. Найбільш гостро це питання стоїть для сільськогосподарських підприємств, матеріально-технічна база в яких виступає основним засобом праці.

За результатами аналізу даних Державної служби статистики України, сільськогосподарська галузь займає перше місце за показником рентабельності діяльності за останні 5 років. Основні засоби є ключовим чинником діяльності суб'єктів господарювання досліджуваної галузі. Аналізуючи основні засоби підприємства, необхідно розглядати технічний стан засобів, оскільки від нього значною мірою залежить покращення фінансових результатів підприємства.

Проаналізувавши статистичні дані можна зробити висновки, що загальна вартість основних засобів сільськогосподарської галузі за період 2012-2017рр.. зросла майже на 116% за рахунок введення в експлуатацію об'єктів. Рівень зносу основних засобів за аналізований період зменшився лише на 3,2%.

Найбільший рівень оснащення основними засобами галузі сільського господарства у 2017 році є сфера вирощування однорічних і дворічних культур і складає 68,4% від вартості усіх основних засобів галузі, найнижчий у сфері відтворення рослин – 0,15% (рис. 1).

Рисунок 1- Структура основних засобів за видами економічної діяльності сільського господарства в Україні за 2017р.

Джерело: побудовано на підставі [1]

Найвищий рівень зносу основних засобів станом на 2017 рік спостерігається у сфері допоміжної та післяурожайної сільськогосподарської діяльності - 51,06%, найнижчий у сфері змішаної сільськогосподарської діяльності - 28,68% (рис. 2).

Отже, аналіз рівня оснащення оборотними активами та рівня зносу основних засобів на сільськогосподарських підприємствах свідчить про підвищення рівня технічного забезпечення підприємств галузі.

Проведений аналіз рівня зносу в окремих сферах сільськогосподарської діяльності дає змогу зробити висновки, що загальний стан основних засобів у сфері змішаної економічної діяльності та тваринництва має найкращі показники, тоді як найбільша питома вага основних засобів сільськогосподарської галузі зосереджена у сфері вирощування однорічних і дворічних культур та тваринництві.

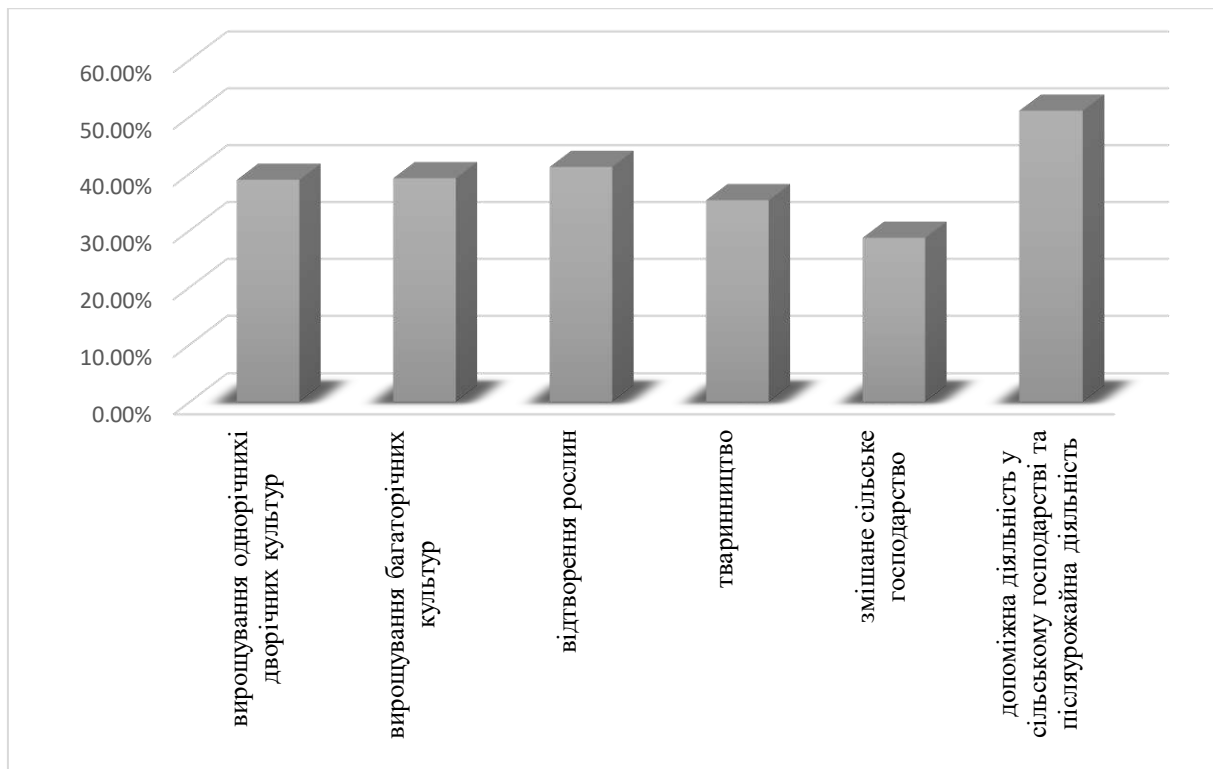

Рисунок 2 - Рівень зносу основних засобів у сферах сільського господарства в Україні за 2017р.

Джерело: побудовано на підставі [1]

Загалом, отримані результати свідчать про задовільний рівень технічного оснащення галузі та про загальну тенденцію зниження рівня зносу основних засобів.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація – Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Гільорме Т.В., Барміна К.О. Організаційно-методичний підхід щодо організації управлінського обліку виробничих запасів сільськогосподарського підприємства. Економіка і фінанси. 2017. № 1. С. 19-28.

Кашенкова В.І., студентка 1 курсу магістратури, група МАГп-181, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
 Науковий керівник: **Андрєєва Г.П.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kashenkova97@gmail.com

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Тривалий час економіка України була спрямована на оптову торгівлю та переробну промисловість. Неспроможність цих галузей вивести країну із затяжного кризового становища, спонукає все більше підприємств та інвесторів дивитися в сторону сільського господарства та аграрного сектору взагалі. Ресурсний, збутовий та людський потенціал сільського господарства нашої держави достатній для виведення економіки із довготривалого падіння та хронічного стану кризи [1].

Світова економіка сьогодні виглядає таким чином, що досить невелика кількість країн може та збільшує виробництво продовольчої продукції, – Україна одна із них. Це надає нам можливість, в перспективі, створювати конкурентний продукт. Для цього ми володіємо гарними природними ресурсами, які дають змогу досить швидко виходити на зовнішні торговельні ринки. Цей фактор водночас допомагає залучити більше робочої сили, що у свою

чергу сприятиме розвитку інфраструктури, малого та середнього бізнесу, та соціальної сфери у селах та невеликих містах.

Вихід на зовнішній ринок надає низку переваг для населення:

- підвищення рівня якості продукції;
- зростання якості безпеки праці;
- покращення стану продовольчої безпеки;
- поліпшення екологічних характеристик вітчизняної продукції.

Тому Україна повинна адаптуватися до нових умов та можливих ризиків [2].

За даними Українського клубу аграрного бізнесу, на першу половину 2018 року частка продукції аграрного сектору склала 36,5%. Експорт сировини (тобто продукція рослинного походження) є основою аграрного експорту, на який припадає 55%. Останні декілька років лідером українського експорту є соняшникова олія, також значну частку складають зернові культури, олійні та продукти переробки олійних. Ця продукція складає 82% всього українського експорту продукції АПК, в країни СНД (36%), Європейського Союзу (24%), Близького (16%) і Далекého Сходу (6%) [4].

Що стосується імпорту: після невеликого спаду, з 2016 року спостерігається зростання імпортих закупівель всієї продукції, в тому числі й агропродовольчої, яка у 2018 році зросла на 20%, в той час коли загальний імпорту навпаки спав у порівнянні з минулим роком [4].

Серед аграрного імпорту України першу позицію займає насіння соняшнику, за січень-червень 2018 року об'єм закупівель склав 213,3 млн дол. США. Це пов'язано із закупівлею якісного посівного матеріалу. На другому місці знаходиться риба морожена (159,9 млн дол. США), а на третьому – кукурудза (108,6 млн дол. США), що також пов'язано із посівною. Замикає Топ-10 продуктів аграрного імпорту олія пальмова, обсяг імпорту за першу половину 2018 року становив 75,4 млн дол. США. Частка топ-10 продуктів агропродовольчого імпорту України становить 47% [4].

Основні проблеми, що можуть завадити просуванню на зовнішні ринки та створювати перешкоди є внутрішні чинники. Вітчизняні аграрні підприємства незастраховані від рейдерства, корупційних шантажів тощо. Для покращення інвестиційного клімату необхідно змінити деякі податкові правила, експортне мито, квотування тощо. Весь сектор повинен знати, що вироблену продукцію він може реалізовувати за власним бажанням. Таким чином бізнес почне співпрацювати з зовнішніми контрагентами та гарантувати обсяги експорту.

Перспективи і успіх аграрного сектору безпосередньо залежить від інвестицій. Існує думка, що лише зовнішня фінансова допомога сприяє розвитку агропромислового комплексу. Однак, внутрішні інвестиції не менш важливі, навіть займають вищу позицію. Існує певний зв'язок: якщо не буде внутрішніх інвесторів, які будуть готові йти на ризик і вкладати гроші, то і зовнішні не з'являться.

Історично склалося так, що раніше більша частина працездатного населення була задіяна в аграрному секторі. Під час занепаду сільського господарства через скорочення виробництва відбувся відтік кадрів в інші галузі народного господарства. Професії в агропромисловому комплексі стали не популярними. Це суттєво знизило кількість агрофахівців на ринку праці. На сьогоднішній день ситуація суттєво змінилась. Сільське господарство стало стрімко розвиватись, що призвело до нестачі працівників. Агропідприємці готові: надавати робочі місця, платити достатню заробітну плату, навчати молодих спеціалістів, які прийшли після університету без досвіду роботи. Галузь потребує фахівців різного спектру – агрономів, земельних інженерів, управлінців, які вміють працювати із західною технікою, лаборантів та інших спеціалістів.

На думку О. Куша (аналітика аграрного ринку), Україні потрібно позбутися ролі «сировинної країни» за рахунок нарощення доданої вартості в аграрному комплексі. Це можливо зробити через розвиток виробничих потужностей переробки продукції національними виробниками. Аналітик наводить розрахунки втраченої доданої вартості: «українська земля щорічно дає урожай в межах 50-60 млн. т зерна при внутрішніх потребах на рівні 20 млн. т. За цінами сировинних ринків – це всього лише \$6 млрд., або 6% ВВП.

Збільшивши рівень доданої вартості за рахунок більш глибокої переробки в 5 разів, ми можемо отримати вже \$30 млрд. або + 30% ВВП, тобто замість нинішніх 3 трлн грн. валового продукту вийти на рівень 4 трлн грн. в рік і створити при цьому кілька десятків тисяч додаткових робочих місць з високим рівнем заробітних плат і соціальних гарантій» [3].

За різними оцінками, підвищення рівня доданої вартості в аграрному секторі в п'ять разів призведе до створення близько 1 млн. нових робочих місць. В цьому випадку ефект мультиплікації призведе до того, що на одну гривню коштів, вкладених в АПК, держава зможе отримати до 20 грн. додаткового ВВП. Тобто, інвестиції в розмірі 1,5% ВВП можуть згенерувати до 30% додаткового валового продукту. Одним із шляхів досягнення цих перспектив є дотації та інвестиції в сільське господарство. Цим шляхом йдуть практично всі європейські країни і не тільки. Але тоді однією з базових умов успіху є наявність прозорого механізму розподілу державних дотацій в АПК і системи контролю за їх цільовим використанням [3].

В результаті розвитку аграрного сектору можна отримати зменшення безробіття, підвищення платоспроможності населення – а це і є вихід із економічної кризи. Адже населення, яке більше купує вітчизняної продукції, стимулює виробників її більше випускати – це призводить до їх розширення і збільшення робочих місць. Виробник, у якого є платоспроможний внутрішній покупець має можливість «виходити» на закордонні ринки, що стимулює його підвищувати якість продукції, генерувати прибутки і сплачувати податки. Держава, яка має кошти може впроваджувати соціальні програми – у такий спосіб підвищується якість життя населення.

Список використаних джерел

1. Як сільське господарство може стати гарантом безпеки України Веб-сайт: URL: <http://www.dsnews.ua/economics/chomu-silske-gospodarstvo-mozhe-stati-garantom-bezpeki-01042015131200> (дата звернення 26.11.2018 р.)
2. Оцінка перспектив та можливостей для агропромислового комплексу України внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом": Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. Веб-сайт: URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1633/> (дата звернення 26.11.2018 р.)
3. Великі аграрні підприємства мають значний потенціал для успішної конкуренції на зовнішніх ринках. Agravery. Веб-сайт: URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/dumka-ukraina-na-tretinu-moze-zbilsiti-vvp-zadoromou-apk> (дата звернення 26.11.2018 р.)
4. Основні показники зовнішньої торгівлі України. UCAB: Український клуб аграрного бізнесу. Веб-сайт: URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini (дата звернення 26.11.2018 р.)

Ковальова К.С., студентка 1 курсу,
група МАГп-181, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Круподеря Ю.О.**, к.с-г.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: katforce52@gmail.com

ІННОВАЦІЙНА АКТИВАЦІЯ НАСІННЯ БУРЯКА ЦУКРОВОГО ЗА ТЕХНОЛОГІЄЮ ЕНЕРДЖ'ХІЛЛ (ENERG'HILL)

Цукрові буряки (*Beta vulgaris saccharifera*) — найважливіша в Україні технічна рослина, сировинна база цукрової промисловості. Станом на 2017 рік цукровим буряком в Україні було засіяно 310 тис. га, що на 6 % (291 тис. га) більше, ніж у 2016 р. Але в 2017 році урожайність цукрового буряка в деяких регіонах зменшилась через несприятливі погодні умови. Середня врожайність даної культури цього року зменшилась на 4 т/га та склала 43,3 т/га. Згідно прогнозу, наступного 2019 року цукровим буряком аграрії засіють 200-220 тис. га проти 270 тис. га у 2018 році. Зменшення посівної площі зумовлене низькою ціною на сировинну

продукцію. Відповідно зі зменшенням посівних площ буряків, скоротиться і кількість працюючих цукрових заводів, яких на даний час налічується близько сорока.

Одним зі шляхів урівноваження необхідної кількості надходження сировини до цукрових заводів, за умов скорочення посівних площ, є вирощування високопродуктивних гібридів. В умовах сьогодення, підхід господарств до вибору гібридів цукрового буряку стає дедалі більш серйозним і виваженим. Якщо раніше всіх цікавив «вал» коренеплодів, то зараз починають звертати увагу на якість сировини, яка безпосередньо впливає на вихід цукру. Кожен гібрид має комплекс характеристик, від яких залежить його загальна продуктивність. Величезне значення у виборі мають погодні умови та ґрунти. Ринок насіння має досить широкий асортимент гібридів буряку різних виробників. Зокрема компанія «Syngenta» представляє технологію Енердж'Хілл (Energh'Hill®), що дозволяє запобігти зменшенню урожайності та цукристості буряків.

Технологія Енердж'Хілл це інноваційна технологія активації насіння буряку цукрового. Вона дає змогу розкрити у повній мірі потенціал рослин за рахунок нових технік обробки насіння, які забезпечують для рослини ранні дружні сходи, зменшення внутрішньої конкуренції, більш ефективного використання сонячної енергії, зменшення фітотоксичної дії засобів захисту рослин.

Компанія «Сингента» в оновленому порт фоліо презентувала два гібриди: Окка та СИ Бадія [3], які проходять активацію за технологією Енердж'Хілл.

Окка — високоврожайний та цукристий інтенсивний гібрид для довготривалого зберігання. Екологічно пластичний, придатний для вирощування в усіх регіонах бурякосіяння. Завдяки високій якості насіння, на полі його можна впізнати за ранніми дружними сходами. Характеризується високою урожайністю й цукристістю при вирощуванні за інтенсивними технологіями. Інтенсивно накопичує цукор за умови якісного захисту від листових хвороб. Коренеплоди мають високу лежкість і придатні для тривалого зберігання.

СИ Бадія — класичний гібрид урожайно-цукристого типу, забезпечує високий збір цукру завдяки гарному поєднанню високої урожайності та цукристості. А завдяки високій технологічній якості сировини гібрид характеризується низькими втратами цукру при переробці. Екологічно пластичний, виведений для умов України з різкими змінами температури і вологи. Рекомендується вирощування в Центральній та Західній Україні.

Перевага технології Енердж'Хілл полягає у суттєвому збільшенні цінності насіння і реалізації генетичного потенціалу гібридів завдяки активації ростових процесів. Для відбору насіння використовується спеціально створене обладнання CAT-scan, завдяки якому здійснюється ключовий аналіз. Під час аналізу за допомогою рентген-проміння сканується внутрішня структура клубочка і насінини, що дозволяє отримати об'ємне зображення насінневого зразка [1].

Далі відбувається активація насіння (priming). Це комплекс численних прийомів, які здійснюються на трьох рівнях, а саме на рівні клітини, насінини та проростка. На рівні клітини шляхом підбору різних режимів насичення вологою і за різних температур скорочується і вирівнюється час спокою. За допомогою технології активації (priming) долається природна різноякісність насіння щодо часу проходження фази від глибокого сну до пробудження. На рівні насінини шляхом спеціального шліфування стирається плодова оболонка, потім насіння старанно промивається. Проведення цих двох процедур забезпечує видалення природних інгібіторів росту рослин. Також важливо, що шлях проходження вологи до насінини скорочується до мінімуму. На рівні проростка з метою його захисту наноситься спеціальний додатковий шар дражувальної маси, яка за надмірного зволоження зберігає запаси кисню або затримує вологу за умови різкого її зменшення, як це буває наприкінці посівної кампанії [2]. У кінцевому підсумку з кожної насінини отримуємо одну здорову рослину, насіння проростає швидше і одночасно, проростки не потерпають від стресів, рослини в полі інтенсивніше формують листову поверхню, краще використовують найкорисніше весняне тепло і світло. Завдяки технології активації Енердж'Хілл зменшується конкуренція рослин, вирівнюється висота розміщення кореневої шийки, забезпечується висока кінцева густина останніх. [1].

Природно-кліматичні та ринкові умови складаються таким чином, що господарствам доводиться ризикувати і сіяти буряк в не оптимальні строки (в надранній період, або в більш пізній час) та далеко не по кращих попередниках. Технологія Enerг'Hill дозволяє зменшити ризики знищення посівів та зниження урожайності цукрового буряку.

Отже, для підтримання конкурентоспроможності та підвищення рівня прибутку, господарствам необхідно «йти в ногу» з новітніми досягненнями та розробками, не боятися впроваджувати у виробництво інноваційні технології, зокрема нові гібриди. Тільки постійно розвиваючись, можна досягти успіху.

Список використаних джерел

1. Мельчук Ю., Лисяна К. Оновлене портфоліо гібридів цукрових буряків компанії «Сингента». *Вісник цукровиків України*. 2015. №10(113). с. 15-16.
2. Технологія ENERГ'HILL. URL: <https://www.syngenta.ua/tehnologiya-energhillr> (дата звернення: 15.11.2018).
3. HILLESHÖG. Гібриди цукрового буряку. 2015. №1. с. 8-9.

Кухаренко В.С., студентка 2 курсу,
група АГ-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Чмель О.П.**
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kukharenko13@ukr.net

ЗАХИСТ ЦУКРОВИХ БУР'ЯНІВ ВІД БУР'ЯНІВ

Цукрові буряки – друга за масштабами культура, яка продукує харчовий цукор у світі. В Україні, як і в багатьох інших країнах світу з помірним кліматом, де вирощування тропічної культури цукрової тростини є неможливим, цукрові буряки залишаються єдиним джерелом сировини для виробництва вітчизняного, до того ж найбільш якісного цукру. Тому і в світових масштабах в цілому, і, особливо в масштабі нашої країни, буряковий цукор залишається постійною та значною складовою харчового балансу. Сільгоспвиробники, які зацікавлені в отриманні високих врожаїв коренеплодів цукрових буряків, за вирощування культури, попри все, повинні ретельно захищати посіви культури від численних шкідливих комах, збудників хвороб та бур'янів [1].

Сегетальна рослинність — небажана рослинність в угіддях, посівах, насадженнях культурних рослин, яка конкурує з ними за світло, воду, поживні речовини, а також сприяє поширенню шкідників та хвороб. Шкідливість більшості бур'янів досить вагома. Вона проявляється, передусім, у зниженні врожайності, засміченні урожаю та погіршенні його якості; перенесенні збудників захворювань та накопиченні шкідників сільськогосподарських культур; порушенні складу та структури агрофітоценозів [2].

На забур'яненість посівів впливає багато факторів: величина потенційної засміченості полів, ротація культур в сівозміні, способи основного обробітку ґрунту під попередники і структура самих бур'янів [3].

Для забезпечення необхідного рівня чистоти посівів від бур'янів потрібно використовувати систему агротехнічних і хімічних прийомів боротьби з бур'янами.

Найвищої ефективності у боротьбі з бур'янами досягають при поєднанні агротехнічного (сівозміна, основний і передпосівний обробіток ґрунту, досходове і післясходове боронування, розпушення міжрядь, присипання бур'янів у рядках та ін.) і хімічного способів [4].

Значною мірою проблему забур'янення можна вирішити застосуванням ґрунтових гербіцидів, які стримують появу сходів бур'янів впродовж 30 днів. Далі їх захисний ефект знижується. Будь-яка хімічна система захисту цукробурякових посівів від бур'янів завжди передбачає три-чотири послідовних обприскування гербіцидами та їхніми сумішами. Найскладніше захистити посіви від однорічних дводольних видів, адже в Україні — величезне

їхнє різноманіття, і всі вони виробили низку пристосувань до виживання. Перше обприскування у посходовій системі захисту проводять після масової появи сходів бур'янів. Найефективнішою буде обробка, якщо дикі рослини перебувають у фазі сім'ядоль — появи двох листків. У подальшому бур'яни характеризуються фазовою резистентністю до гербіцидів, що зумовлена нагромадженням епікутикулярних восків на листках. Такі рослини стійкі навіть до підвищених норм витрати препаратів. Рослини культури на час обприскування мають бути без ознак стресу (ураження заморозками, пошкодження шкідниками), інакше вони можуть загинути [5].

Серед великого розмаїття видів бур'янів, що вегетують на бурякових посівах, найшкідливішими є представники класу дводольних. На сьогодні у виробництві немає жодного селективного до рослин цукрових буряків гербіциду, який би надійно захищав посіви протягом вегетації від усього спектра дводольних видів бур'янів, тому для досягнення бажаного ефекту застосовують різні препаративні суміші. Водночас усі рослини злакових видів — як однорічні, так і багаторічні — можна успішно контролювати одним гербіцидом [5].

Але хімічні препарати не лише екологічно небезпечні, а й дуже дорогі. Застосування їх у рослинництві — надзвичайно серйозна екологічна проблема сільськогосподарського виробництва. Гербіциди здатні змінювати смакові якості рослинної продукції, а також проявляти мутагенні властивості. Тому частіше використовують агротехнічний спосіб боротьби, адже він є більш дешевим способом.

Агротехнічні заходи боротьби з бур'янами поділяють на запобіжні, або профілактичні, заходи очищення ґрунту від насіння та вегетативних органів розмноження бур'янів і заходи знищення бур'янів на посівах. Він включає: суцільний обробіток ґрунту, після глибокої оранки, ранньовесняний обробіток ґрунту перед сівбою, суцільний досходовий обробіток ґрунту, міжрядні розпушування ґрунту [6].

Дослідження Сінченко В.М., Пиркін В.І., Макух Я.П та ін., показали, що за рахунок агротехнічних операцій можна досягти зменшення забур'яненості на 70-80%. А саме: за рахунок дворазового осіннього суцільного обробітку ґрунту кількість бур'янів зменшується на 92-95%, ранньовесняного обробітку ґрунту - на 75-78 %, міжрядних розпушувань - на 67-72 % [6].

Суцільний осінній обробіток ґрунту проводиться після оранки оборотними плугами у міру випадання дощів і появи сходів бур'янів. Поле обробляють широкозахватними агрегатами у складі СГ-21 (зчіпка гідрофікована). Запізнення з обробітком ґрунту може призвести до укорінення бур'янів, що викликає необхідність використання культивації. А це — збільшує витрати та погіршує фізичні властивості ґрунту. Ранньовесняний передпосівний обробіток ґрунту складається з розпушування верхнього шару ґрунту. На полях, які були вирівняні з осені, навесні виключаються технологічні операції із вирівнюванням ґрунту. Коли ж навесні швидко зростає температура ґрунту, то верхній шар ріллі швидко дозріває і розпушування проводять агрегатом з відповідними робочими органами (зчіпка СГ-21 і борона БЗСС-1,0). Суцільний досходовий обробіток ґрунту проводять для знищення бур'янів у стадії проростків. На цьому етапі розпушування застосовують зубові борони. В залежності від ущільнення ґрунту використовують: на ущільнених — посівні ЗБП-06, на не ущільнених — ЗОР-07. Разом з цим ця операція сприяє зміцненню культурної рослини. Розпушування ґрунту в міжряддях проводиться з метою розпушування поверхневого шару і повного знищення бур'янів у міжряддях. Проводиться культиватором УСМК-5,4Б. Також потрібно додержуватись оптимальних умов для росту цукрових буряків, а саме забезпечувати щільність (0,8 г/см) і пористість ґрунту (53-58 %), повітромісткість (близько 10 %) [6].

Інститутом цукрових буряків було розроблено технологію присипання бур'янів ґрунтом у зоні рядків цукрових буряків. Найефективніше присипання сегетальної рослинності у ранні періоди їх розвитку: із 181 шт/м² бур'янів залишилося тільки 13 шт/м² [6].

Елементи технології з обробітку ґрунту по-різному впливають на показники. Найбільш ефективним обробітком є суцільний обробіток після оранки. Механізовані обробітки сприяють економії витрат. Крім цього, зі зменшенням витрат покращується екологія

навколишнього середовища. Захист від бур'янів лише агротехнічними заходами не завжди забезпечує необхідну чистоту посівів. Хімічний метод вважається доцільним, якщо агротехнічні заходи захисту від бур'янів не знищують забур'яненості до економічно невідчутного рівня.

Отже, посіви цукрових буряків навіть з високими економічними витратами неможливо повністю захистити від забур'янення, але можна використати різні методи боротьби. Контролювати бур'яни у посівах сільськогосподарських культур дуже складно, адже потрібно мати глибокі агрономічні знання, специфіки дії гербіцидів, чутливості особливостей вегетації рослин бур'янів і культури, їх реакції на конкретні погодні умови. Лише синтез таких знань може стабільно забезпечити раціональний і надійний захист посівів від бур'янів і в повній мірі реалізувати високий потенціал родючості полів вагомим урожаєм коренеплодів.

Список використаних джерел

1. Бур'яни та заходи боротьби з ними / Ю. П. Манько, І. В. Веселовський, Л. В. Орел та ін. К.: Учбово-методичний центр Мінагропрому України, 1998. 240 с
2. Косолап М. П. Гербологія: Навчальний посібник. К.: Арістей, 2004. 362 с.
3. Зінченко О. І., Салатенко В. Н. Рослиництво: Підручник. К.: Аграрна освіта, 2001. 591 с.
4. Шкодочинність проблемних видів бур'янів у посівах буряків цукрових Правобережного Лісостепу України / Танчик С.П., Петренко І.М. Наукові праці інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків: зб. наук. праць. Ін-т біоенергет. культур і цукр. буряків, Нац. акад. аграр. наук України. К.: ФОП Корзун Д.Ю., 2014. Вип.20. С.100-105
5. Ременюк С. Як захистити цукрові буряки в умовах мінливої весни? *Пропозиція*. 2015. №5. С. 84-86.
6. Агротехнічні способи захисту цукрових буряків від бур'янів при біоадаптивній технології / Сінченко В.М., Пиркін В.І., Макух Я.П., Широкоступ О.В. та ін. Наукові праці інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків: зб. наук. праць. Ін-т біоенергет. культур і цукр. буряків, Нац. акад. аграр. наук України. К.: ФОП Корзун Д.Ю., 2014. Вип.5. С.9-11

Ляшенко А.Г., студентка 3-го курсу,
група Т-161, ННІ Бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Андрєєва Г.П.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: al071098@ukr.net

ВПЛИВ БОТАНІЧНИХ САДІВ НА БІОРІЗНОМАНІТТЯ РОСЛИННОГО СВІТУ

Актуальність збереження рослинного світу, як основної складової частини природного комплексу, не викликає сумнівів. Саме ботанічні сади мають стати ключовими центрами з вивчення, збереження та збагачення рослинного біорізноманіття. Флора України налічує близько 27 тис. видів і за цим показником випереджає майже всі європейські країни.

Різноманіття рослин має надзвичайно велике значення, оскільки забезпечує людство всім необхідним для існування: продуктами харчування, ліками, сировиною для промисловості тощо, а також формує безпечне для життя і здоров'я людини довкілля. Однак, саме з діяльністю людини сьогодні пов'язані головні загрози рослинному біорізноманіттю, які полягають у знищенні та деградації природних місць зростання, екологічно надмірній експлуатації рослинних ресурсів, поширенні чужорідних видів, розповсюдженні шкідників і хвороб рослин, порушенні стабільності екосистеми. Займаючи менш як 6 % території Європи, Україна володіє приблизно 35 % її біорізноманіття [1]. Це покладає на нашу країну велику відповідальність перед світом, який необхідно зберегти для майбутніх поколінь.

Мета статті – дослідити ефективність діяльності ботанічних садів України щодо збереження біорізноманіття рослинного світу, вивити їх проблеми та запропонувати подальші шляхи розвитку.

На сьогодні у різних країнах світу функціонує понад 2200 ботанічних садів, з яких до списку BGCI (Botanic Gardens Conservation International) входить 530 установ, 7 з яких

розташовані в Україні. Це такі як Ботанічний сад в Кривому Розі, Ботанічний сад Чернівецького національного університету, Ботанічний сад ім. М. М. Гришка в Києві, Ботанічний сад ім. О. Фоміна в Києві, Одеський ботанічний сад, Ботанічний сад Хмельницького університету, Кременецький ботанічний сад [3].

У Європі налічується близько 400 ботанічних садів, хоча таксономічний склад їхніх колекцій відносно невеликий і зазвичай не перевищує 30 тис. видів. В Україні функціонують 24 ботанічні сади, 16 дендропарків та 15 арборетумів (територія, на якій на відкритому ґрунті культивуються деревні рослини) [4].

На сьогодні крім інтродукційної роботи, тобто культивування рослин у нових для них умовах, у ботанічних садах проводиться глибоке вивчення біології репродуктивних та потенційних можливостей їх практичного використання. Пріоритетним напрямом стає збереження рослинного біорізноманіття, оскільки саме в ботсадах наука так тісно пов'язана з навчальною, екологічною та культурно-просвітницькою роботою. Першочерговим завданням науково-дослідних робіт ботанічних закладів є збереження рослин, що перебувають під загрозою знищення або входять до Червоної книги України зі статусом «зниклий у природі вид». Прикладом вдалої роботи ботанічних садів можна назвати такі рослини, як [2]:

- ломикамінь супротивнолистий (Івано-Франківська область) – у природі не знаходили з 1933 р.);
- гвоздика граціанопольська (Чернівецька область);
- дрік малонасінний (Закарпатська область) – не фіксували вже 100 років;
- первоцвіт борошністий (Закарпатська область) – останнє місцезростання знайдено в 1960-х роках;
- плетуха сольданелова (південний берег Криму) – останню популяцію зафіксовано в 1980-х роках.

Усі ці види вдалося зберегти і розмножити лише завдяки діяльності ботанічних садів.

Важливим завданням ботанічних садів і дендропарків України є пропагування серед населення сучасних біологічних та екологічних знань, інформування громадян про необхідність природоохоронної діяльності. Фахівці ботанічних установ регулярно проводять семінари, лекції, консультації, часто виступають у засобах масової інформації, висвітлюючи значущість рослинного різноманіття для збереження і розвитку біосфери нашої планети. Вагомою є також освітянська роль ботанічних садів [2].

У Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка створено ділянку рідкісних рослин флори України загальною площею 1,05 га, де зберігається понад 100 видів, занесених до Червоної книги України. За участю співробітників Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка в 2011 р. складено новий Європейський Червоний список судинних рослин (European Red List of Vascular Plants), де наведено інформацію про 110 видів лікарських рослин, що ростуть на території України, узагальнено відомості про колекції рідкісних і зникаючих видів рослин, які інтродуковані й вивчаються в ботанічних садах і дендропарках України [1].

Науковці Донецького ботанічного саду НАН України в 2013 р. запатентували спосіб формування локусів реінтродукційних популяцій рідкісних та зникаючих видів рослин (автори — О.З. Глухов, В.В. Козуб-Птиця, В.М. Остапко) [1].

Однією із найгостріших сучасних проблем ботанічних садів є відсутність єдиної інформаційної бази. В Україні досі не впроваджено міжнародний стандарт документування рослин для ботанічних садів (відомий під назвою міжнародного перевідного формату (ITF) (The International, 1987), хоча програмне забезпечення щодо цього (принаймні його версію 1987 р.) було надано ботанічним садам за сприяння фонду «Дарвінівські ініціативи».

До невирішених проблем, що стоять перед ботанічними садами України, входить також їх участь у виконанні Конвенції щодо транскордонної торгівлі видами, які знаходяться під загрозою (CITES). Гострота проблеми посилюється тим, що дані питання тут практично залишилися поза увагою. Аби не втратити своїх позицій і престижу в майбутньому, ботанічні сади самі вже найближчим часом повинні вивчити стан цього питання і здійснювати пошук шляхів налагодження співпраці з законодавчими, виконавчими і науковими структурами.

Подальші кроки повинні полягати у створенні в кількох ботанічних садах, насамперед тих, що знаходяться найближче до точок митного контролю держави, спеціальних груп фахівців, добре обізнаних з об'єктами зі списків CITES. На думку науковців, одним з можливих шляхів вирішення даного питання є звернення з відповідним обґрунтуванням і пропозиціями до урядових структур (насамперед, до Кабінету Міністрів або уповноваженого органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів) для отримання фінансової підтримки цієї роботи [6].

Таким чином, збереження рослин у ботанічних садах і дендропарках – надзвичайно важлива для науки та суспільства справа, оскільки рослинний світ є основою життя на землі, найбільшим її багатством. Від працівників ботанічних садів значною мірою залежить, чи буде передано це багатство прийдешнім поколінням, адже інтродукція рослин – це найефективніший метод охорони їх різноманіття. Тільки збереження і примноження рослинного різноманіття призведе до сталого розвитку України, тобто до нормального нашого життя. Адже сьогодні світове товариство визначило сталий розвиток як стратегію існування планети Земля на ХХІ століття. Цей розвиток розглядається як такий, що не тільки сприяє економічному зростанню, а й відтворює довкілля в більшій мірі, ніж його порушує [1].

Окрім проблем в інформаційному просторі, ботанічні сади України, зазвичай, стикаються з проблемами фінансування. Оскільки утримання і розвиток ботанічних садів здійснюється відповідно до законодавства за рахунок Державного бюджету України через адміністрацію [5]. Однак, для фінансування можуть залучатися кошти місцевих бюджетів, позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій та громадян [5]. Шляхами залучення додаткових коштів можуть бути:

- спонсори, меценати та інші благодійники – для їх приваблення необхідно здійснювати на рівні держави інформаційно-просвітницьку та популяризаційну діяльність щодо збереження біорізноманіття;

- відвідувачі експозиційних зон ботанічних садів – в тому числі за рахунок екологічних туристів (сприяти можна за допомогою розробки екологічних турів Україною).

Список використаних джерел

1. Про сучасний стан, проблеми і перспективи збереження та збагачення рослинного різноманіття в ботанічних садах і дендропарках України: Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 1 липня 2015 року. Вісник НАН України, 2015. №9. URL: ftp.nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Visnyk_NANU/downloads/2015_09/Visn_9_2015_7.pdf (дата звернення 25.11.2018)
2. Михайловський Л.В. Ботанічні сади як місце збереження та вивчення біорізноманіття рослин. Житомирський національний агроекологічний університет. Веб-сайт. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/2336/1/Problem_introduction_botsad_55-58.pdf (дата звернення 25.11.2018)
3. Ботанічні сади України. IGotoWorld.com. веб-сайт. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/6-235-botanic-gardens-ukraine.htm (дата звернення 25.11.2018)
4. Дендрологічний парк. Вікіпедія. веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Дендрологічний_парк (дата звернення 25.11.2018)
5. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення 25.11.2018)
6. Участь ботанічних садів у збереженні рослинного світу: веб-сайт. URL: <https://studfiles.net/preview/5456552/page:26/> (дата звернення 25.11.2018)

Марцева І.О., студентка 3-го курсу,
група Т-161, ННІ Бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Андрєєва Г.П.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: *martsevaya23@gmail.com*

ВПЛИВ ЗООПАРКІВ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТВАРИННОГО СВІТУ

Поняття «біорізноманіття» почало широко застосовуватись після того, як у 1986 р. у США відбувся Національний форум з біорізноманіття, а у 1988 р. відомий американський біолог Едвард Вілсон видав результати форуму в роботі «Біорізноманіття» [1]. Згідно Конвенції про охорону біологічного різноманіття цей термін визначається як: “різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає у себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманітність екосистем” [1].

За даними зоологів тваринний світ України нараховує майже 45 тисяч видів, з яких 98,5% – безхребетні, в тому числі 20 тис. видів моллюсків, 800 – хребцевих з яких 108 видів ссавців, 367 – птахів, 21 – рептилій, 17 – земноводних, 250 – риб, 12 – інших.

До Червоної книги України занесено 511 видів рослин і 382 види тварин. За багатством біорізноманіття Україна поступається в Європі лише Франції, і це покладає на нас високу відповідальність за його збереження. Згідно з «Загальнодержавною програмою збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки» біорізноманіття є національним багатством України, збереження та невиснажливе використання якого визнано одним із пріоритетів державної політики в сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони довкілля, невід'ємною умовою поліпшення його стану та екологічно збалансованого соціального, економічного розвитку [2].

Найбільша небезпека загрожує таким категоріям рослинних і тваринних організмів:

- ендемікам – через обмежений ареал поширення;
- реліктам – через низьку екологічну пластичність, зумовлену існуванням у природних умовах, що відрізняються від тих, які були в геологічному періоді виникнення цих видів;
- стенобіонтним видам, які можуть існувати у вузькому діапазоні абіотичних та біотичних факторів середовища (такими, зокрема, є багато болотних видів рослин, а також орхідеї, що пов'язані у своєму розвитку з грибами певного виду та ін.);
- лікарським, декоративним і цінним у технічному плані рослинам, промисловим і декоративним видам тварин [3].

Серед хребетних тварин в особливо загрозливому становищі опинилися:

- хижі ссавці (особливо з родини котятчих) і птахи – через своє положення на вершині трофічної піраміди і безпосередню конкуренцію з людиною;
- реліктові групи ссавців (сумчасті та лемури) – через обмежені ареали і низьку здатність адаптуватися до змін у середовищі мешкання;
- примати, хоботні, сирени – через пряме переслідування людиною;
- ендемічні острівні види тварин – через конкуренцію і пряме знищення з боку завезених людиною свійських і синантропних тварин;
- ряд видів плазунів і земноводних – через промисел і відлов з метою продажу в декоративних цілях;
- тварини-мешканці вологих тропіків – внаслідок скорочення площ лісів і зниження до критичного рівня первинно низької щільності популяцій;
- декоративні прісноводні тропічні риби – через вилов з метою продажу [3].

Питанням біорізноманіття займалися такі вчені як Я. Мовчан, В. Гончаренко, О. Деркач, М. Лісовий, В. Чайка, В. Соломаха, Ю.Шеляг-Сосонко, Т. Гардашук та інші. Однак, питання впливу зоопарків на збереження різновидів тварин розглянуто не достатньо, що зумовлює актуальність даного питання.

Метою статті є дослідження доцільності утримання зоологічних парків, як інструменту збереження різновидів фауни.

На сьогодні створення охоронних, природно-заповідних територій є одним із найбільш дієвих заходів збереження біорізноманіття. До складу таких територій входять ділянки суші та водного простору, природні комплекси й об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну й іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного та рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу, забезпечення проведення фонових моніторингу довкілля та забезпечення необхідних умов, для зменшення шкідливого антропогенного впливу на біологічні об'єкти, сприяння збереженню цілісності екологічних систем, у яких можуть підтримуватися природні механізми відносин між біологічними видами, що необхідні для існування системи [4].

Природно-заповідний фонд України включає біосферні й природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Зоологічні парки – створюються з метою організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних екзотичних і місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ розведення диких тварин у неволі [4].

Зоологічні парки, як науково-дослідні установи здійснюють свою наукову діяльність за такими основними напрямками:

- розробка наукових основ утримання та відтворення диких тварин у неволі;
- розведення диких тварин, особливо рідкісних і зникаючих видів, з метою збереження їхнього генофонду;
- розробка найбільш ефективних форм і методів експозиційної науково-просвітньої роботи;
- публікація наукової і популярної літератури, що відображає всі сторони діяльності зоологічного парку (наукові праці, путівники, інформаційні матеріали, довідники, проспекти екскурсій і лекцій, листівки, афіші, плакати, фотоальбоми) [5].

Крім переваг зоопарки мають ряд недоліків. Зокрема, проблемою є втрата твариною із зоопарку вмінь, необхідних для життя в природному середовищі. Тварини стають ручними і нездатними шукати корм, встановлювати територію, остерігатися ворогів. В результаті вони причетені на напівдомашнє існування.

Дуже часто тварин тримають у клітках та вольєрах невідповідного для них розміру, що заважає їм нормально пересуватись. Природні місця існування тварин взагалі не можуть бути відтворені в повній мірі, які б зусилля не докладала адміністрація парку.

Слід зауважити, що експозиційна робота зоопарку є видом підприємницької діяльності. Це спонукає парки купувати нових рідкісних тварин. У такий спосіб створюється попит на вилов тварин із природного середовища їх існування. Нажаль, ця діяльність може супроводжуватись жорстоким поводженням з тваринами, як під час вилову так і при перевезенні. В той же час, зоопарки мають можливість займатись розмноженням тварин і їх подальшим продажем. Та при цьому вони не мають впливу на забезпечення охорони і необхідних умов існування тварин в тому місці, куди їх буде продано.

Отже, вплив зоопарків на біорізноманіття є досить двозначним. З одного боку вони допомагають зберегти та примножити різні види тварин. Проте з іншого боку вони є причиною одомашнення тварин та утримання їх у незручних умовах. Однак, на сьогодні зоопарки все ще залишаються дієвим способом збереження біорізноманіття в світі. Тому, доцільно звернути увагу на покращення умов існування тварин. Необхідно будувати клітки та вольєри відповідного розміру для тварин, також постійно спостерігати за відповідністю умов утримання тварин та покращувати їх при необхідності

Як правило, всі труднощі зоологічних парків України полягають у недостатньому фінансуванні. Тому, на нашу думку, розвиток екологічного туризму, складовою якого є

відвідування зоологічних парків може стати шляхом їх розвитку. А, отже, й інструментом збереження біорізноманіття тварин в Україні.

Список використаних джерел

1. Біорізноманіття. Національний екологічний центр України: веб-сайт. URL: <http://necu.org.ua/bioriznomanittya> (дата звернення: 25.11.2018)
2. Мягченко О. П. Основи екології: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 312 с.
3. Грицик В. Канарський Ю., Бедрій Я. Екологія довкілля. Охорона природи: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2009. 292 с.
4. Бобровський А. Л. Екологічна оцінка та екологічна експертиза: підруч. для студентів ВНЗ. Рівне: О. Зень, 2015. 525 с.
5. Дендрологічні парки. Студопедія: веб-сайт. URL: https://studopedia.com.ua/1_33340_zoologichni-parki.html (дата звернення: 25.11.2018)

Петренко М.М., студент 2 курсу,
групи МЛСп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Селінний М.М.**, к.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ХВОРОБИ ТА НЕДОЛКИ ВИРОЩУВАННЯ СОСНИ

Упродовж останніх років у лісах Полісся України загалом активізувалися лісопатологічні процеси, які стали хронічними та призводять до всихання соснових насаджень. У багатьох насадженнях всихання відбувається швидкими темпами, протягом одного вегетаційного періоду. В більшості випадків це відбувається у пристигаючих насадженнях природного походження, у сприятливих для зростання сосни звичайної умовах.

Однією з причин ослаблення насаджень є грибні хвороби викликані офіостомовими грибами (мікози), які можуть розвиватися у гострій чи хронічній формах. Збудників хвороб родів *Seratocystis* та *Ophiostoma* можуть активно чи пасивно переносити стовбурові шкідники – короїди та вусачі, а також шкідники коріння [1].

Аналіз лісопатологічної ситуації в соснових насадженнях Чернігівського Полісся засвідчив, що близько 17 % соснових насаджень на землях, що тривалий час не були під лісом, в цих умовах уражені кореневою губкою. Найбільша частка уражених насаджень від загальної площі осередків як природного, так і штучного походження знаходиться за умов свіжого субору, відповідно 69 % і 75 %, та за умов свіжого бору – 25 % і 21 %. У свіжих та вологих умовах стійкість культур до кореневої губки дещо менша, ніж у природних сосняків, а в сухуватих, навпаки, стійкість насаджень природного походження істотно нижча. Частка сосни в складі культур становить 85 % факторального впливу на поширення осередків кореневої губки та 50 % в складі природних насаджень. Найбільш прийнятним у складі насаджень на староорних землях є 50-60 % сосни за умови рівномірного змішення її з листовими породами [2].

Дані процеси є наслідками, як стверджує ряд науковців, глобальних кліматичних змін на нашій планеті. Адже процеси всихання, особливо хвойних порід, відмічаються у бореальному поясі хвойних лісів на всіх континентах.

На зростання лісистості України на сучасному етапі впливають два фактори – це зацікавленість світової спільноти в збільшенні лісів, як основного фактора депонування вуглецю через глобальні зміни клімату, та накопичення значних площ низькобальних сільськогосподарських угідь, які виключені з сільськогосподарського користування. Для Східного Полісся, де переважають бідні піщані землі, мало придатні для вирощування високих врожаїв сільськогосподарських культур, але в своїй більшості найкраще відповідають природі лісу, проблема заліснення цих земель набуває особливого значення. За умов Чернігівського Полісся на частині земель, що тривалий час не оброблялись, виникали природні соснові, березові та сосново-березові насадження різної густоти. Сьогодні на переданих державним

лісогосподарським підприємствам Чернігівщини староорних землях зростають як природні, так і штучно створені насадження.

Наслідками розвитку виявленої хвороби є погіршення санітарного стану соснових насаджень, всихання дерев і втрата технічної придатності деревини внаслідок «посиніння», зменшення її ринкової вартості, збільшення чисельності шкідників та їх поширення на суміжні ділянки деревостану. Посиніння деревини, залежно від категорії санітарного стану дерева, може охоплювати тільки верхівкову частину крони або всю крону, частину стовбура або весь стовбур [1].

За породним складом – це переважно чисті та близькі до них сосняки, які тим чи іншим ступенем уражені кореневою губкою. Існує думка, що природні соснові насадження більш стійкі до цієї хвороби, порівняно із сосновими культурами, створеними в цих умовах [3]. Проте масове ураження природного поновлення на староорних землях відзначав ще на початку минулого століття А.М. Бірнбаум [4]. За даними І.А. Алексєєва [5], відпад соснового самосіву в осередках всихання від кореневої губки починається вже з 2-3 років, а масове його всихання спостерігалось у віці 10-20 років, проте різновіковий природний ліс, як результат тривалого відбору, є більш стійким до цієї хвороби. Склад культур істотно впливає на масштаби патологічних процесів у насадженнях. З огляду на те, що сосна звичайна є найбільш нестійкою породою до кореневої губки, масштаби поширення осередків цієї хвороби прямо залежні від участі сосни в складі насадження. Питання щодо складу насаджень, що створюються у цих умовах, залишається не вирішеним. Науковці рекомендували обмежити участь сосни в культурах на староорних землях до 30 % [6]. Більшість дослідників рекомендують в насадженнях на староорних землях зменшити частку сосни за рахунок різних листяних порід та куців, залежно від лісорослинних умов [7]. Проте, незважаючи на рекомендації, на землях, що вийшли з під сільськогосподарського користування, переважно створюються чисті або близькі до них культури сосни, оскільки масовий відпад сосни спостерігають не у всіх випадках. На основі узагальнення досвіду залісення земель, що раніше знаходились у сільськогосподарському користуванні, найбільш прийнятними за складом культури для Західного Полісся за умов свіжого субору є: 50-60 % сосни, 20-30 % і більше берези та 10-20 % інших порід (дуб звичайний, осика, вільха чорна) [8]. Для умов Східного Полісся, де соснові насадження знаходяться в дещо інших ґрунтово-кліматичних умовах, дослідження щодо ураження кореневою губкою насаджень різного складу на таких землях не проводились, хоча рекомендації стосовно створення змішаних сосново-листяних культур давали багато дослідників.

Надзвичайно важливу роль у зменшенні негативних наслідків хвороби відіграють терміни проведення відповідних санітарних заходів. Чим коротший період від виявлення осередків захворювання до їх ліквідації, тим кращими є перспективи збереження насадження. Невчасно проведені санітарні рубки без урахування темпів поширення хвороби призводять також до значних економічних втрат.

Результати досліджень свідчать що частка здорових насаджень на підприємстві становить 83 %, а уражених кореневою губкою – 17 %. Дещо більші площі осередків кореневої губки відзначені в штучно створених насадженнях, порівняно з природними, відповідно 18 % та 14 % від загальної площі насаджень штучного та природного походження. Найбільша частка уражених насаджень від загальної площі осередків як природного, так і штучного походження знаходиться за умов свіжого субору, відповідно 69 % і 75 %, дещо менше – за умов свіжого бору, 25 % і 21 %, тобто чим більша площа типу лісу, тим більша площа насаджень у цих умовах уражена кореневою губкою [2].

У насадженнях штучного походження, у яких частка сосни становить 90 %, відсоток площ уражених насаджень, порівняно з чистими за складом, знижується більш ніж у два рази, а в природних насадженнях – лише на третину. В насадженнях природного походження, в складі яких 60 % сосни, та штучного походження – 50 %, відзначено не було осередків хвороби. Проте в насадженнях із меншою участю сосни як у природних, так і в штучних частка уражених насаджень змінюється від 3 % до 6,5 %. Вірогідно, на поширення хвороби в

насадженнях, у яких участь сосни становить 50-60 % і менше, істотно впливає характер зміщення порід. Якщо зміщення порід рівномірне, без значних площ куртин чистої одновікової сосни, всихання від кореневої губки, якщо і має місце, то відбувається без утворення прогалин і не є критичним. У таких насадженнях хвороба зазвичай не фіксується, оскільки в цьому випадку відсутня основна діагностична ознака осередку кореневої губки – прогалина, оточена ослабленими та сухостійними деревами. У штучних насадженнях виявлена закономірність описує близько 85 % випадків, а в природних – близько 50 %.

Отже, за даними В.Г. Лозицького та ін. близько 17 % соснових насаджень на землях, що тривалий час не були під лісом, за умов Чернігівського Полісся уражені кореневою губкою. Найбільша частка уражених насаджень від загальної площі осередків як природного, так і штучного походження знаходиться за умов свіжого субору, відповідно 69 % і 75 %, дещо менша – за умов свіжого бору, 25 % і 21 % [9]. У свіжих та вологих умовах стійкість культур до кореневої губки дещо менша, ніж у природних сосняків, а в сухуватих, навпаки, стійкість насаджень природного походження істотно нижча. Частка сосни у культурах становить 85 % факторального впливу на поширення осередків кореневої губки та 50 % в складі природних насаджень. Найбільш прийнятним у складі насаджень на староорних землях є 50-60 % сосни за умови рівномірного зміщення її з листяними породами.

Список використаних джерел

1. На Житомирщині тривожна ситуація зі всиханням насаджень. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=129830&cat_id=32888 (дата звернення 18.11.2018).
2. Особливості поширення кореневої губки в соснових насадженнях чернігівського Полісся / В.Г. Лозицький, І.М. Усцький, М.М. Ведмідь, В.І. Роговий. URL: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_14/74_Loz.pdf (дата звернення 18.11.2018).
3. Негруцкий С.Ф. Корневая губка М. : Агропромиздат, 1986. 196 с.
4. Бирнбаум А.Н. Повреждение грибом *Polyporus annosum* сосновых насаждении урочища Червоный Бор Червоноборского лесничества Ломжицкой губернии Лесной журнал : Известия ВУЗов России 1914. Вып. 3. С. 427-440.
5. Алексеев И.А. Лесохозяйственные меры борьбы с корневой губкой М. : Лесн. пром-сть, 1969. 76 с.
6. Технические указания по лесозащите. М. : Изд-во МСХ СССР, 1958. 11 с.
7. Настанова по захисту соснових насаджень від кореневої губки / О.І. Ладейщикова, І.М. Усцький, О.Г. Черних та ін. відп. уклад. О.І. Ладейщикова. Харків, 2001. 27 с.
8. Шкудор В.Д. Підвищення стійкості та збереження рослинного біорізноманіття соснових лісів Західного Полісся України : дис. канд. с.-г. наук Харків, 2006. 254 с.
9. Особливості поширення кореневої губки в соснових насадженнях Чернігівського Полісся / В.Г. Лозицький, І.М. Усцький, М.М. Ведмідь, В.І. Роговий *Науковий вісник НЛТУ України*. Харків: 2012. Вип. 22. С. 14-18.

Пороховнюк В.В., студент 2 курсу,
групи МЛСп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Селінний М.М.**, к.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет

СТИГЛІСТЬ ЛІСУ

Ліс – тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [1].

При суцільно-лісосічній формі господарства, яка є основною для України, ліс відновлюється (штучно або природно) відразу після рубки. Внаслідок цього скорочення обороту лісового господарства можна досягти лише по лінії прискорення зростання насадження або зміни вимог до розміру і якості сортиментів деревини (у бік зменшення) з боку народного господарства.

З рішенням поставленої проблеми виникають і такі питання:

- чи відповідають віки рубання лісу, що застосовуються нині, характеру споживання деревини та раціональному використанню одержуваних при цьому сортиментів і чи немає необхідності вносити які-небудь корективи в існуючі віки рубок лісу;

- які зміни слід очікувати в найближчі 15-20 років у вимогах до продукції лісового господарства, з урахуванням перспективи розвитку всього народного господарства.

Цілком очевидно, що так само як необґрунтовано високі віки рубок зменшать продуктивність лісового господарства, так і без підстави знижені віки рубок приведуть до недовикористання потенціалу лісогосподарського виробництва і до обмеженого споживання крупних сортиментів.

Згідно ст. 42 Лісового кодексу України: «Вік стиглості деревостанів визначається, виходячи з основного цільового призначення лісів, функцій, які вони виконують, продуктивності, біологічних особливостей деревних порід, лісорослинних умов, природних зон, а також способів відновлення лісу.

Стиглість сільськогосподарських культур настає після певного періоду росту та дозрівання. Критерієм стиглості сільськогосподарської продукції є їхня оцінка та час перебування на полі, а, задля запобігання псуванню, мають бути зібрані і покладені на зберігання.

У лісовому господарстві визначення стиглості основного його продукту – деревини – складніше ніж у сільському господарстві. Це пояснюється особливостями лісогосподарської галузі – тривалим періодом вирощування та різними цілями ведення господарства у тому чи іншому лісовому насадженні.

Під стиглістю лісу розуміють такий його стан, при якому він найкраще відповідає меті господарювання, тобто найповніше задовольняє потреби господарства у конкретних сортиментах деревини або проявляє свої корисні властивості. Однак, потрібно розуміти, що поняття стиглості не може бути застосоване до такого складного та багатогранного комплексу, яким є ліс. Навіть на невеликій території лісу ростуть дерева різного віку та різних видів, ділянки цієї території можуть відрізнятися за своїми ґрунтовими умовами та рельєфом.

Вік стиглості деревостанів затверджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

З часів Густава Гайсера розроблено низку методів визначення віку стиглостей лісу для використання його як продукту (переважно деревини) чи як невагомих цінностей. Теорія лісовпорядкування, розробляючи питання стиглостей лісу, виходила з максимізації отримання грошових прибутків у найкоротший термін за мінімальні затрати.

Усю різноманітність стиглостей лісу умовно об'єднують у три групи:

- ті, що зумовлюються природними процесами росту і розвитку дерев;
- ті, що обґрунтовані технічними чи економічними розрахунками;
- ті, що зумовлені господарськими умовами.

Стиглості останньої групи прямо не пов'язані з використанням деревини, тому вибір віку цих стиглостей найменш обґрунтований.

Для лісів експлуатаційного значення найважливішими є стиглості другої групи [2]. В усіх країнах світу провідними є стиглості, що спираються на економічні розрахунки. Оскільки у колишньому СРСР економічні принципи ведення лісового господарства та орієнтація його на найвищі прибутки ввійшли у протиріччя із плановою системою всього господарства, за наявності великих запасів стиглої деревини, то за ініціативою О.І. Кондратьєва (1928), в основу віку рубання у головному користуванні було покладено вік технічної стиглості, що краще вписувалась у систему натурального планування.

Теорія лісовпорядкування розглядає не одну стиглість, а вивчає різні її види. Одні з них визначаються природними процесами росту і розвитку дерев та лісостанів, інші – економічними й технічними розрахунками та господарськими умовами. Кожен із видів

стиглості характеризує відповідність його конкретним вимогам, певний стан насадження, пов'язаним із віком насаджень та господарськими потребами. Всі види стиглості можуть бути поділені на дві групи: економічні (кількісна, технічна, господарська, якісна, захисна) та біологічні (природна, відновлювальна та фізіологічна).

Стан насадження або окремих дерев, при якому вони переходять у стадію відмирання, називається природною стиглістю, а вік, у якому починається цей процес, називається віком природної стиглості. Настання цього віку в окремих дерев можна визначити за об'єктивними ознаками. Деревя припиняють ріст у висоту, мають плоску та рідку крону, часто суховерхі, хвоя почорніла, кора тріщинувата, покрита лишайниками.

Вік природної стиглості залежить від умов місцезростання, походження виду деревної рослини. У високобонітетних деревостанах природна стиглість настає пізніше, ніж у насадженнях з низькою продуктивністю; у лісостанах вік природної стиглості нижчий, ніж у окремих дерев; у насадженнях, що розташовані у північних районах, він нижчий, ніж у південних. Приблизний вік природної стиглості деревостанів та окремих видів деревних рослин, що ростуть у сприятливих умовах наведено в таблиця 1.

Таблиця 1– Приблизний вік природної стиглості деревостанів та окремих видів деревних рослин, що ростуть у сприятливих умовах

Вид деревної рослини	Окреме дерево	Лісостан
Сосна, модрина	300	200
Ялина, ялиця	250	180
Кедр	350	300
Береза	150	120
Осика, вільха чорна	120	100
Дуб насіннєвий	400	300
Дуб порослевий		120
Ясен		200
Бук, липа, в'язи		150
Тис ягідний, самшит	1500	

Природна стиглість є тим максимальним віком, до якого можна тримати дерева на корені. У практиці лісовпорядкування вона знаходить застосування в тих господарствах, де за мету мають не одержання деревини, а використання захисних функцій лісу (курортні ліси, лісопарки, зелені зони і т.п.). Настання природної стиглості супроводжуються не тільки різким зниженням приросту насадження та погіршенням деревини, а й втратою його захисних властивостей.

Фізична або відновлювальна стиглість насаджень настає тоді, коли забезпечується найкраще їхнє природне поновлення. Вона вказує на ту вікову межу, за яку не повинна переходити рубка, що має задовольняти вимоги постійності користування на основі забезпечення природного лісовідновлення. Розрізняють насіннєву та порослеву відновлювальні стиглості.

Порослева стиглість характеризує той максимальний вік, при якому лісостан чи дерево ще спроможні на достатню кількість порослі. З настанням цього віку здатність деревостану до самовідновлення значно зменшується або повністю зникає. Віком насіннєвої стиглості називають той найменший вік, при якому дерева або лісостан уже дають достатній урожай насіння для заліснення зрубів. Плодоносність лісостанів триває до глибокої старості, тобто аж до настання віку природної стиглості [Error! Reference source not found.].

Відновлювальна стиглість деревостанів залежить від панівної породи, їхнього походження, умов місцезростання, ступеня зімкнутості крон дерев, загального стану. У несприятливих умовах вік насіннєвої відновлювальної стиглості у дерев настає раніше, в добрих умовах – пізніше. Деревя, що ростуть окремо, вступають у цей вік дещо раніше ніж у насадженні. Приблизний вік відновлювальної стиглості лісостанів наведено в таблиця 2.

Таблиця 2 – Приблизний вік відновлювальної стиглості лісостанів

Вид деревної рослини	Вік стиглості	
	насіннєвої	порослевої
Модрина	20-30	–
Сосна, кедр	40-50	–
Ялина, ялиця	50-60	–
Береза	20-30	40-50
Осика, липа	20-30	60-70
Вільха чорна	30-40	50-60
Дуб насіннєвий	50-60	70-80
Дуб порослевий	–	50-55
Ясен	40-50	70-75

Фізіологічно стиглим слід уважати такий лісостан, у якому спостерігається найбільший поточний приріст деревної маси. Дослідження свідчать, що саме в цьому віці створюється максимальний ефект оздоровлення навколишнього середовища.

Під кількісної стиглістю лісу розуміється вік деревостану, при якому досягається максимальний загальний середній приріст деревини. У цьому віці величини середнього та поточного приростів деревостанів стають рівними. Однак метою лісового господарства є вирощування не тільки найбільшої маси, але й одержання з деревини необхідного сортиментного складу.

Кількісна стиглість насаджень залежить від панівної деревної породи, типу умов місцезростання, стану дерев. Вік кількісної стиглості дерев, що складають насадження, неоднаковий: у крупних за розмірами дерев він настає раніше ніж у малих; у швидкорослих деревних порід – раніше ніж у повільнорослих; у насадженнях, що ростуть у добрих умовах місцезростання – раніше ніж у поганих; на півночі він настає пізніше ніж на півдні.

Вік кількісної стиглості деревостанів можна встановити за співвідношенням поточного та середнього приростів, скориставшись місцевими таблицями росту. Однак таблиці ходу росту складені для зімкнутих і чистих за складом деревостанів. У природі ж переважають насадження мішані, пройдені рубками догляду, з повнотою, нижчою за максимальну. Тому вік кількісної стиглості таких деревостанів краще визначати безпосередньо у процесі інвентаризації лісу за відсотком об'ємного приросту. Якщо відсоток поточного об'ємного приросту більший за відсоток середнього, то деревостан ще не досяг віку кількісної стиглості, якщо нижчий – деревостан перейшов за цей вік, якщо вони однакові – деревостан перебуває у віці кількісної стиглості. У мішаних насадженнях відсоток поточного об'ємного приросту знаходять для кожної складової породи окремо, а відсоток середнього обчислюють як середньозважений за часткою кожної породи у складі насадження.

Під технічною стиглістю лісу розуміється вік деревостану, при якому досягається максимальний середній приріст цільового для даного господарства сортименту або групи сортиментів ділової деревини.

Технічна стиглість є натуральним показником, який дозволяє максимізувати отримання деревини певних розмірів, але не враховує ефективності відтворення деревних запасів. За нею встановлюють оптимальні віки головної рубки насаджень у експлуатаційних лісах. Вік, коли настає така стиглість, називають віком технічної стиглості. Як і вік кількісної стиглості, він залежить від виду деревної рослини, лісорослинних умов. Крім того, на вік технічної стиглості впливає середній діаметр провідного сортименту, повнота насадження (у зімкнутих деревостанах він настає пізніше). Своєчасним проведенням рубок догляду вік технічної стиглості можна знизити на 10-20 років.

Вік технічної стиглості можна визначити за таблицями ходу росту нормальних деревостанів, з використанням таблиць товарної структури і даних про динаміку відсотка ділових дерев у насажденні. Точніше технічну стиглість визначають за даними пробних площ, спеціально закладених у процесі лісовпорядних робіт. Ряд учених пропонують визначати вік

технічної стиглості не за віком, а за формулою цільового діаметра, тобто діаметра у верхньому відрізі провідного сортименту:

$$A_{mc} = a + r n, \quad \text{де} \quad (1)$$

A_{mc} – вік технічної стиглості;

a – вік середнього дерева у лісостані, котре досягає в нормальних умовах росту висоти, що збігається з довжиною сортименту;

r – радіус сортименту у верхньому відрізі;

n – середня кількість річних шарів деревини в 1 см цього радіуса.

Даний метод за своєю надійністю дещо поступається першим двом, але може бути використаний за відсутності інших матеріалів для визначення віку технічної стиглості [4].

Вік кількісної та технічної стиглості, на яких будує свої розрахунки лісовпорядкування в останні десятиріччя, ігнорують якість деревини та її грошову вартість. Проте в умовах ринкових відносин вартісна оцінка продукції, яку отримують під час рубки насаджень, має вирішальне значення, а прибуток від реалізації деревини визначається не тільки її масою, а залежить, значною мірою, і від її якості.

У першій чверті ХХ-го століття для встановлення віку головної рубки провідними вважалися господарська та фінансова стиглості і рідко – якісна. Вік якісної стиглості для більшості деревних порід настає у досить поважному віці (на кілька класів віку вище віку технічної стиглості на грубу деревину), не забезпечує максимальної продуктивності насаджень, хоч і зменшує витрати на лісоексплуатацію та деревооброблення, що сприяє росту рівня лісової ренти. Перша українська лісовпорядкувальна інструкція, розроблена під керівництвом проф. О.Г. Марченка (1922), передбачала якісну стиглість встановлювати на підставі приросту деревини. Але через високий вік ця стиглість мала обмежене застосування.

Господарська стиглість настає, коли валовий прибуток за таксами стане максимальним. На думку М.П. Анучина (1991), цей вид стиглості вартісно поєднує кількісну і технічну стиглості. Вік цієї стиглості займає проміжне положення у віковому ряді між кількісною і якісною стиглостями. Але через домінування у деревостанах дерев лише вищих класів росту, господарська стиглість може настати дуже пізно, на що звертав увагу Б.О. Шустов, досліджуючи волинські діброви. Цей вид стиглості орієнтується на найвищий економічний ефект за рахунок максимального виходу промислових сортиментів. Вік цієї стиглості близький до віку технічної стиглості.

Менш вивченим, але не менш важливим видом стиглостей лісу захисна стиглість. Відомо, що захисні функції лісів різноманітні. Всі ці функції та ступінь їхнього виявлення перебувають у тісному зв'язку з динамікою нагромадження фіто маси, що значною мірою визначається віком деревостанів. Захисні властивості лісу також залежать від складу, повноти, віку, стану. У період кульмінації приросту у висоту захисний вплив лісу, очевидно, досягає максимуму і триває певний час.

В умовах ринкових відносин провідним видом стиглості лісу повинна стати фінансова, в основу якої покладена теорія рівноваги (Трубников, 1969). Ця стиглість може розраховуватись за земельною рентою і обраним процентом з урахуванням всіх прибутків від деревини, пролонгованих на оберт рубання, а також всіх видатків на створення і вирощування лісу, на плату за землю та адміністративно-господарські витрати.

За підрахунками дослідників вік фінансової стиглості для деревних порід України близький до кінцевого значення існуючого віку рубки у головному користуванні або вищий від нього на 1-2 класи віку.

Застосування фінансової стиглості на сьогоднішньому етапі розвитку українських лісових ринків, на наш погляд, завчасно. З технічної точки зору вирішення цієї задачі не є проблемою, проте результати розрахунків, які базуються на теперішній таксовій вартості, внутрішніх і експортних цінах на лісоматеріали приведуть до протилежних і часто абсурдних результатів. Крім цього, вкрай важко одночасно врахувати попит і ціни на досить тривалому відрізку часу при сучасному розвитку економічних засад в Україні.

Економічна стиглість враховує прибутки і видатки на стадіях “лісовирощування – лісоексплуатація – деревооброблення”. За критерій визначення віку економічної стиглості взято максимальний прибуток, який отримує господарство з одиниці площі за рік оберту рубки. У методичному підході до визначення віку економічної стиглості є різні точки зору: за мінімумом середньорічної собівартості лісовирощування і лісозаготівель; за віком настання максимального чистого прибутку як різниці таксової вартості і собівартості вирощування деревини або як різниці між оптовою ціною на лісопродукцію і собівартістю її вирощування та заготівлі; за віком найвищої рентабельності лісокористування тощо.

За підрахунками А.Д. Янушка (1993), вік економічної стиглості насаджень лісоутворювальних порід України настає у віці технічної стиглості на грубі сортименти або на 10-20 років пізніше.

В економічному розумінні вік стиглостей охоплює віковий ряд насаджень, який забезпечує неперервність лісокористування і спирається на довготермінові прогнози із урахуванням майбутньої структури лісокористування. Зміна характеру мети використання лісових ресурсів вплине і на визначення віку стиглості лісів. Як зазначає М.О. Мойсєєв (1983), “оскільки в майбутньому будуть не тільки інші структури, мета, системи господарювання, але й інший ліс, то правомірно говорити і про майбутній вік стиглості”. Але він буде стосуватись іншої моделі ведення лісового господарства. З літератури відомо, що перехід на плантаційне лісовирощування суттєво скорочує вік стиглості насаджень.

Методики визначення віку економічної стиглості насаджень досить складні у застосуванні, оскільки базуються не тільки на розрахунках собівартості деревної і не деревної продукції, а й на оцінці захисних функцій. Однак економічна стиглість найповніше враховує багатоцільову суть сучасного лісового господарства.

Список використаних джерел

1. Лісовий кодекс України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення 22.11.2018).
2. Гусев Н. Н. История лесоустройства в зарубежных странах. Москва, 1998. 330 с.
3. Гірс О.А., Новак Б.І., Кашпор С.М. Лісовпорядкування. Підручник. К.: «Арістей», 2004. 384 с.
4. Орлов М.М. Лесоустройство В 3-х т. Ленинград: Лесное хозяйство, лесопромышленность и топливо, М. 1927 – 1928. Т.1.

Рудник І.С., студент 4 курсу,
група АГ-151, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Круподеря Ю.О.**, к.с.-г.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: ru.ih.co@gmail.com

ВПРОВАДЖЕННЯ ҐРУНТОЗБЕРІГАЮЧОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «MINI-TILL»

Активне господарювання на розораних землях України не завжди базується на фундаментальних законах землеробства. Широкомасштабна деградація українських ґрунтів, за висновками вітчизняних фахівців, є основним наслідком недосконалості нинішніх технологій вирощування сільськогосподарських культур, існуючої структури земельних угідь і потребує перегляду стратегії і тактики як ґрунтознавчої, так і землеробської науки. Відновлення деградованих земель є складним, а в деяких випадках неможливим, оскільки втрата їх природної родючості тісно пов'язана з порушенням ряду процесів і явищ, у які включені рослини, ґрунт та організми, які його населяють. Ґрунтозахисні технології вирощування культур забезпечують охорону ґрунтів від факторів деградації і дають можливість мати вищу врожайність культур при низькій собівартості вирощеної продукції.

Земля як основа сільськогосподарського виробництва потребує значної уваги науковців і практиків в аспекті раціонального використання, збереження і відтворення родючості. Адже

щорічні втрати гумусу через мінералізацію та ерозію ґрунтів сягають 32-33 млн. тонн або більше 10 млрд. грн. збитків [1].

Останнім часом у вітчизняному землеробстві дедалі ширше застосовуються прогресивні ресурсозберігаючі технології мінімального обробітку ґрунту, що поступово витісняють плужний обробіток: технології «Mini-till», «No-till», «Strip-till»

Ці технології базуються на мінімальному обробітку ґрунту та включають [2]:

- періодичну відмову від оранки, заміну її менш інтенсивним розпушуванням без обороту скиби, зменшення кількості й глибини обробітків аж до повної відмови від них, сівбу безпосередньо в необроблений ґрунт спеціальними сівалками («нульовий обробіток» і пряму сівбу);

- використання широкозахватних знарядь (плоскорізів, дискових борін, луцильників, фрез і інших знарядь), які забезпечують якісний обробіток ґрунту за один прохід агрегату й зменшують кількість проходів ґрунтообробної техніки по полях;

- поєднання операцій з обробітку ґрунту, використання комбінованих машин, які дозволяють поєднати обробіток ґрунту із сівбою і внесенням добрив;

- спеціальну організацію виконання механізованих польових робіт, що усуває зайві проходи машинно-тракторних агрегатів по полю й передбачає використання технологічних карт і здійснення операцій за певними коліями - постійними маршрутами.

Впровадження у виробництво цих технологій забезпечує значну економію палива – в 2-4 рази, мінеральних добрив – у 10 разів (компенсується лише азотна недостатність – 10 кг д.р. азоту на тонну залишених у полі соломи та інших рослинних залишків), пестицидів у 8 разів (обробляється лише насіння), часу на обробіток ґрунту – в 3 рази, і вологозберігаючий ефект до 50 мм продуктивної вологи порівняно з технологіями, які базуються на оранці. В той же час ці технології значно підвищують урожайність сільськогосподарських культур: перші п'ять років – на 0,45-0,70 т/га зернових одиниць; в наступні роки – на 1,2–3,0 т/га. Крім того, технологія протиерозійного обробітку ґрунту сповільнює ерозійні процеси до допустимих меж [3].

Ґрунтозахисні технології впроваджені та успішно застосовуються в багатьох господарствах України, наприклад, в ПП "Агротехнологія" та ПСП "Зоря" Шишацького району, Полтавської області, в агрофірмі "Зоря" Васильківського району і навчоспі НАУ "Великоснятинський" Синельниківського району Дніпропетровської області та інших [4].

Технологія Mini-till базується на обробці ґрунту без перевертання скиби, використанні для відновлення родючості ґрунту, поряд із традиційними органічними добривами (гною), побічної продукції (соломи, стебел кукурудзи, соняшнику, бадилля), сидеральних добрив та біостимуляторів росту і розвитку рослин [5].

Наукове обґрунтування та практичні напрацювання такого обробітку були зроблені ще на початку ХХ ст. агрономом Іваном Овсінським. Як альтернативу глибокій оранці він рекомендував обробляти ґрунт екстирпаторами на глибину 5–7 см для знищення бур'янів. Думку І. Овсінського підтримали й за кордоном. Так, мілкий обробіток без обертання скиби почали застосовувати у Франції, Німеччині, однак через підвищення забур'яненості посівів він не набув значного поширення. Проте в 40-х роках у США знову загострилась увага до безполіцевого, зокрема поверхневого, обробітку ґрунту. Причиною цього стали пилові бурі на заході та паводки на сході цієї країни. Саме тоді виходить книга Едварда Фолкнера «Безумство орача», де автор пропонує відмовитися від оранки та обробляти дисковими знаряддями на глибину до 10 см, що сприяє мульчуванню ґрунту рослинними рештками й істотно знижує негативний вплив як вітрової, так і водної ерозії [6].

Висока продуктивність комбінованих агрегатів і їх комплексність дає змогу суттєво підвищити продуктивності праці за системи Mini-till. Такі знаряддя мають ширший захват і менший, ніж у плугів, питомий опір, а тому за однакової потужності рушіїв вони забезпечують швидше виконання польових робіт із підготовки ґрунту й сівби, вкладаючись в агротехнічні строки навіть після умовно допустимих попередників, які звільняють поле пізніше за рекомендований термін. Особливо це стосується озимих зернових культур, які нині

вирощують після сої, кукурудзи, соняшнику ранніх строків досягання. Отже, організація виробництва, зокрема й підвищення продуктивності праці, і фактор часу польових робіт виступають серед найголовніших переваг технологій Mini-till.

Нині найпоширенішими є два варіанти Mini-till [6]. Перший варіант передбачає застосування комбінованих знарядь, які за один прохід виконують кілька операцій з обробітку ґрунту в одному робочому процесі. Після цього проводять сівбу. Така схема є характерною для господарств, де поширена диференційована система обробітку ґрунту, що передбачає періодичну оранку. Обробіток з обертанням скиби можуть запроваджувати після культур із значною біомасою побічної продукції (кукурудзи, соняшнику) або під ріпак, буряки цукрові й інші культури, що позитивно реагують на оранку. Тому знаряддя, що позиціонуються як техніка для Mini-till, активно застосовуються не лише для проведення основного (найглибшого) обробітку, а й для підготовки зораного ґрунту.

У другому варіанті застосовують посівні комплекси, що складаються з двох блоків: ґрунтообробного, який представлено 1–2 рядами робочих органів, переважно дискового типу, і висівного, де є всі відповідні атрибути сівалки. Комбіновані агрегати такого типу найпоширеніші в господарствах, де спеціалізуються на вузькому наборі сільгоспкультур, які «нейтральні» до способу основного обробітку. Це переважно культури вузькорядної сівби, зокрема зернові колосові, менше — соя, соняшник. Прихильники технологій No-till вважають застосування таких агрегатів проміжним етапом переходу до нульового обробітку.

Щоб сприяти розвитку кореневої системи, за технологіями безплужного обробітку ґрунту, потрібно підвищувати пористість ґрунту без змішування шарів (щільнюванням, глибоким розпушуванням), для зменшення руйнування структури ґрунту і розкладу органічних речовин.

Відмова від обертання скиби і використання соломи як органічного добрива посилює процеси нітрифікації. Це призводить до меншого вимивання нітратів в зимовий період, сповільнення процесів денітрифікації й втрати мінерального азоту. На агротехнічних фонах із мінімальним обробітком ґрунту інтенсивніше, ніж на оранці, відбувається фіксація атмосферного азоту азотобактером та іншими мікробами, які вільно живуть у ґрунті, що поліпшує режим азотного живлення рослин. Внесення соломи в ґрунт стимулює мікрофлору останнього, бо даний матеріал являє собою джерело вуглецю.

Спостерігається значне поліпшення агрофізичних властивостей ґрунтів під впливом ґрунтозахисних технологій: зростає структурність ґрунту, зменшується його щільність, утворюється вертикальна орієнтація пор аерації, що значною мірою поліпшує водопроникність і на порядок підвищує несучу спроможність ґрунтів. На поверхні не утворюється ґрунтова кірка, а карбонати ґрунту близько підходять до його поверхні. Посилюється протиерозійна стійкість ґрунтів, спроможність її протистояти водній і вітровій ерозії [7].

При впровадженні ґрунтозахисних технологій необхідно враховувати елементи ризику, які можуть виникнути при їх застосуванні та здійснювати заходи щодо їх профілактики. Це, зокрема: 1) відносна азотна недостатність, що спостерігається на низьких агрохімічних фонах у перші 2-3 роки після переходу на безплужний обробіток. Для її запобігання необхідно на фонах нижче N_{45} вносити додатково N_{15-20} , краще – навесні; 2) небезпека підвищення забур'яненості полів, внаслідок значної засміченості орного шару насінням бур'янів; 3) небезпека збільшення кількості шкідників і хвороб, що спостерігається при порушенні технологій вирощування культур та сівозмін. Її профілактика полягає у правильному застосуванні технологій і високоякісному виконанні збиральних та інших робіт на полях; 4) несистемність виконання технологічних операцій. Порушення виникають, коли в традиційних технологіях 1–2 технологічні операції замінюють на нові, а інші залишаються від старої технології. Тоді різко знижується її ефективність, оскільки вона в повному наборі технологічних операцій не застосовувалася; 5) несвоєчасність виконання технологічних операцій, що призводить до різкого збільшення шкідників, бур'янів і хвороб, погіршення ґрунтових режимів та недобору врожаю; 6) некомплектність машин і знарядь. Для

впровадження ґрунтозахисних технологій необхідний набір машин щодо їхнього технічного забезпечення; 7) психологічна невідповідність спеціалістів. Психологічний бар'єр і настороженість до новітніх технологій пояснюється консервативністю землеробства [4].

В умовах глобальних змін клімату та значного розвитку деградаційних процесів, ґрунти нашої держави потребують постійного моніторингу та впровадження науково розроблених оощадних систем землекористування. Для збереження та відтворення найбільшого природного багатства – родючості ґрунтів, необхідно науково збагачуватися, впроваджувати розробки та сприяти розвитку землеробства. Рухатися від екстенсивного землекористування чи інтенсивного навантаження на ґрунт в напрямку до «розумного» точного землеробства з новими ґрунто- і ресурсозберігаючими інноваційними технологіями.

Список використаних джерел

1. Власенко В., Маслак О. Формуємо основу врожаю: [технології Mini-till, No-till]. *Agroexpert*. 2010. № 8/9, С. 20–23.
2. Медведєв В.В. Фермеру про ґрунто- і ресурсозберезувальні інновації з обробітку. Харків: вид-во ТОВ «Смугаста типографія», 2015. 200 с.
3. Каплун А. Ресурсозберігаюча технологія: разрушення стереотипов. *Зерно*. 2010. № 6, С. 31–33.
4. Амбросов В.Я. Ресурсозберігаючі технології – напрям підвищення ефективності виробництва. *Вісник ХНТУСГ. Економічні науки*. 2010. № 105, С. 3–12.
5. Кирюшин В. И. Проблема минимизации обработки почвы: перспективы развития и задачи исследований. *Земледелие*. 2013. № 7, С. 3–6.
6. Гаврилов С. Перестороги щодо міні-тілл. *The Ukrainian Farmer*. 13 May. 2015. – URL: <https://www.pressreader.com/ukraine/the-ukrainian-farmer/20150513/282694750732515> (дата звернення: 17.11.2018)
7. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект [монографія] / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.

Рябчун В.Г., студентка 1 курсу,
група МАГп-181, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Круподеря Ю.О.**, к.с-г.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: vriabchun@gmail.com

СОНЯШНИК НА РИНКУ ВИСОКООЛЕЇНОВИХ КУЛЬТУР

Соняшник в Україні – одна з найбільш економічно вигідних сільськогосподарських культур. Свідченням цього є значні площі його посівів – понад 3 млн. га. В Україні промислові посіви соняшнику розміщено в Степу та центральному й південно-східному Лісостепу, де агрокліматичні умови найсприятливіші для вирощування добрих урожаїв повноцінного насіння культури. Проте зміна кліматичних умов (відчутне потепління) дозволила значно зсунути посіви й у північні та західні частини країни.

Водночас із традиційним соняшником сільгоспвиробники, трейдери і переробники сільськогосподарської продукції освоюють новий напрям — вирощування високоолеїнового соняшнику.

Високоолеїновий (ВО) соняшник - це соняшник з підвищеним вмістом олеїнової кислоти Омега-9 (до 85%) і більш низьким вмістом лінолевої кислоти Омега-6 порівняно з традиційною культурою. За користю ВО-олія рівняється, а за деякими пунктами випереджає оливкову, оскільки містить рекордну кількість вітаміну Е (альфа-токоферолу) – 45 мг/100 г, не утворює шкідливих транс-жирів під час смаження, має більший термін зберігання [1]. Таким чином, вона є природним антиоксидантом, що зміцнює імунітет людини, зменшує ризик виникнення ракових захворювань і хвороб серцево-судинної системи, які наразі стали основною причиною смертності серед населення. Попит на високоолеїнову олію на сьогоднішній день формується в основному країнами Євросоюзу [2].

Не так давно було встановлено, що рівень вмісту олеїнової кислоти коригується на генетичному рівні, хоча й має фенотипічну мінливість. Також доведено рівноцінність олеїнової кислоти незалежно від виду рослинної олії в якій вона міститься. Тому почалися інтенсивні роботи зі створення ВО сортів та гібридів соняшнику. Генетичний потенціал вмісту олеїнової кислоти у соняшнику є найвищим серед усіх олійних культур і може досягти 95 %.

Селекційні роботи увінчалися успіхом 1976 року у ВНДІОК (науково-дослідний інститут олійних культур) імені В.С. Пустовойта було створено перший високоолеїновий сорт «Первенец». Роботи зі створення ВО сортів та гібридів були розпочаті й в Україні. На сьогодні до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, внесені гібриди соняшнику з високим вмістом в олії олеїнової кислоти: Одор (не менше 65 %), Зорепад (65 %), Дарій (76 %), Максимус (72–77 %), Антоніо (75 %) та інші [3].

Популярність високоолеїнової олії в світі зростає. Таку соняшникову олію в основному купують заклади громадського харчування – у багатьох країнах це закріплено на законодавчому рівні. Наприклад, в ЄС і США ввели законодавчі обмеження на використання в харчовій промисловості окремих видів олій, зокрема транс-жирів. Це стимулювало виробників шукати альтернативні якісні, але не настільки дорогі в порівнянні з оливковою олією джерела жирів, яким і є ВО-соняшникова олія. Її також застосовують у косметичній промисловості, для виготовлення технічних масел і біопалива. Експерти оцінюють світовий попит на таку олію більш ніж в 2,5 млн тонн на рік, в тому числі приблизно в 800 000 т на ринку ЄС. Вже зараз така олія коштує на 13 % дорожче за звичайну соняшникову [4].

Ще зовсім недавно високоолеїновий ринок був мало відомий, але інтерес до правильного і здорового харчування сприяв тому, що продукція з ВО-насіння і олія стали широко відомі не тільки в світі, але і в Україні. Високоолеїновий різновид є не лише у соняшника - такі самі види мають соя, канола (ярий ріпак) та сафлор. «Але саме соняшник займає у цій ніші близько 70-75 % та поступово стає масовим продуктом...», – говорить Сергій Тимошенко, керівник з розвитку бізнес-рішень в сфері переробки сільгосппродукції в країнах СНД компанії Syngenta. За його словами, в Україні реально засівати ним 10-15 % площ, зараз же цей показник менше 2% [1].

За даними інфографічного довідника «Агробізнес України», що наведені на Agropolit.com [5], протягом останніх трьох років частка площі високоолеїнових культур в Україні збільшилася на 1,4%, а в натуральному вираженні ріст склав 110 тис. га та сягнув 260 тис. га. За три роки також майже подвоїлося і виробництво: з 255 тис. тонн у 2014-2015 рр. до 473 тис. тонн. в 2016-2017 рр.. Завдяки цьому нарощується і експорт: у 2017 році він сягнув 120 тис. тонн у порівнянні з 45,9 у 2013 році.

До 2020 р. очікується середнє зростання рівня споживання ВО-олії до в 8,1 % в світі та до 10,2 % в ЄС. Прогнозується щорічне збільшення на ринку похідної продукції з високим вмістом олеїнової кислоти на 19 % та виникнення ринку брендів олій для забезпечення гнучкості ціноутворення й розширення асортименту [5].

Наразі найбільшими виробниками ВО культур є США та країни Європи: Франція, Португалія, Іспанія, Італія та Австрія. Саме в них надзвичайно високий відсоток засіяності площ ВО культурами. Наприклад, у США це всі 100 %, тоді як у Франції і Португалії 60 % та 41% відповідно. Лідерами експорту високоолеїнової соняшниккової олії є Нідерланди (22 %), Великобританія (19 %), Італія (16 %) та Іспанія (13 %) [2].

У Європі процес заміщення пальмової олії високоолеїновою вже пройшов. У 2014 році там ввели маркування і заборонили транс-жирні кислоти у декількох країнах, а в 2016-му введено обов'язкове зазначення вмісту насичених жирів. Це призвело до того, що, наприклад, в Італії та Іспанії більшість соняшниккової олії в магазинах – високоолеїнова.

Макроекономічна ситуація цього сезону має сприяти соняшнику. Більше того, на відміну від інших продуктів, ринок позитивно дивиться тільки на соняшникову олію. Пальмову, соєву та рапсову олії очікує зниження цін.

Розширенню посівів ВО соняшнику сприяє економічна складова – додаткова премія. В Україні на даний момент вже є декілька переробників, які стабільно платять за насіння ВО-соняшника премію \$ 25 виробникам, що вже дозволяє працювати із цією культурою [4].

Таким чином, в Україні вже наявні сприятливі умови для роботи з насінням висоолеїнового соняшнику, а потенціал росту робить дану культуру вартою інвестицій.

Список використаних джерел

1. Гончар С. "Своя ніша": що отримують та чим ризикують фермери, сіючи висоолеїновий соняшник. *Agravery*. Дата оновлення: 29.01.2018. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/svoa-nisa-so-otrimuut-ta-cim-rizikuut-fermeri-siuci-visokooleinovij-sonasnik> (дата звернення: 20.11.2018).
2. Гідний конкурент оливкам. *Syngenta. Україна*. Дата оновлення: 15.05.2018. URL: <https://www.syngenta.ua/news/sonyashnik/gidniy-konkurent-olivkam> (дата звернення: 18.11.2018).
3. Поляков О., Рожкован В., Нікітенко О. Агроприйоми вирощування висоолеїнового соняшнику. *Пропозиція*. 2013. – URL: <https://propozitsiya.com/ua/agropriyomi-viroshchuvannya-visokooleyinovogo-sonyashniku> (дата звернення: 20.11.2018).
4. Інфографічний довідник "Агробізнес України". Видання 2017 року.
5. Перспективи виробництва висоолеїнових культур в Україні — аналітика. *AgroPolit*. 2017. URL: <https://agropolit.com/news/5445-perspektivi-virobnitstva-visokooleyinovich-kultur-v-ukrayini---analitika> (дата звернення: 18.11.2018).

Сема О.М., студент 2 курсу,
групи МЛСп-171, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Селінний М.М.**, к.е.н, доцент
Чернігівський національний технологічний університет

СТОВБУРОВІ ШКІДНИКИ І СТІЙКІСТЬ ЛІСУ

На стовбурах або усередині дерев харчуються різні види комах, але найбільш шкідливі з них короїди, лубоїди та заболонники (жорсткокрилі). Імаго цих шкідників прогризають кору живих або недавно загиблих дерев і відкладають яйця у камерах поряд з ходами, проточеними в зоні камбію. Нападаючи на дерева дорослі особини виробляють феромони, які разом з живицею, що виділяється при цьому з дерев, приваблюють інші особини того ж виду, тобто такий сумісний напад багатьох короїдів викликає повну загибель або часткове (наприклад, у верхинній частині або смугами) усихання дерев. Феромони також привертають літаючі популяції жуків на дану ділянку насадження, тому загиблі дерева часто формують осередки. Територія такого «масового вбивства», що здійснюється комахами деяких видів, може займати декілька гектарів [1].

Здорові хвойні дерева стійкі проти стовбурових шкідників — у них в місцях пошкодження лубу і деревини інтенсивно виділяється живиця, яка містить токсичні для комах речовини — терпени (ефірні олії). У ослаблених дерев живиця та сік виділяється повільно, до того ж вони містять мало терпенів речовин. Через це зменшується стійкість дерев проти шкідників [2].

За строками розвитку виділяється весняна і літня фенологічні підгрупи стовбурових шкідників. Комахи, які входять у весняну підгрупу, заселяють дерева у квітні-травні. Вже в кінці червня–липні вилітає їх молоде покоління. Шкідники літньої підгрупи заселяють дерева в червні–серпні. Їх потомство, як правило, залишається зимувати під корою або в деревині і закінчує розвиток на наступному році і навіть пізніше [3].

Деякі стовбурові шкідники під час додаткового живлення здатні нападати навіть на здорові дерева, помітно послаблюючи їх цим, інші переносять збудників хвороб.

Спалахи розмноження короїдів відбуваються з нерегулярними інтервалами, але, як правило, типові для ослаблених деревостанів, що знаходяться в стані стресу. Масове розмноження лубоїдів нерідко виникає в надмірно густих насадженнях або в деревостанах на бідних ґрунтах, також в насадженнях, пошкоджених хвоєгризучими комахами. Почавшись, такий спалах іноді розповсюджується і на відносно здорові деревостан. Здатність короїдів і лубоїдів викликати загибель нормальних, здорових дерев при зростанні щільності популяцій, або їх агресивність, пов'язана із стійкістю комах до захисних речовин господаря, патогенністю супутніх їм симбіотичних грибів і активністю феромонів скупчення [4].

Майже все своє життя короїди проводять скрито, поселяючись під корою стовбурів і гілок дерев. Там вони прокладають ходи, що мають форми первинних фігур, характерних кожному виду. По цих ходах легше ніж по жуках визначити кому вони належать. Короїдам характерна цікава спроможність створювати сім'ї в період розмноження. При цьому, одні види короїдів (як правило лубоїди та заболонники) мають моногамну сім'ю (самець і самка), а інші переважно справжні короїди полігамну сім'ю (самець і декілька самок). Прогризаючи вхідний канал під кору полігамні короїди (як правило самці) роблять там так звану "шлюбну камеру". Від неї після спарювання кожна самка проточує окремий маточний хід у вигляді прямого чи зігнутого каналу. З боків ходу вона вигризає дрібні заглиблення (яйцеві камери) в кожному з яких відкладає одне яйце, прикриваючи його порохнею. Через декілька днів (як правило 10-14) із яєць вилуплюються личинки. Кожна з них проточує самостійний личинковий хід. По мірі росту личинки ходи можуть помітно розширятись. Закінчивши живлення личинка на кінці ходу влаштовує лялечкову колисочку і заляльковується там. Там же із лялечки відроджується дорослий жук. Спочатку він майже білий, а згодом змінює колір. Прогризаючи в корі круглі вилітні отвори жуки покидають місце поселення і вилітають в крони дерев. По вилітним отворах можна судити про те, як багато вилетіло молодого покоління короїдів і як будуть вони у майбутньому загрожувати лісу. Багато видів короїдів прогризає у корі над маточним ходом "вентиляційні отвори", які не слід враховувати при визначенні показника "продукція молодих жуків" [3].

Більшість стовбурових шкідників — олігофаги. В межах деревних порід, яким надається перевага, процес вибору і заселення дерев стовбуровими шкідниками визначається послідовною дією атрактантів, які спричиняють первинне приваблювання, і феромонів, які викликають вторинне приваблювання. При польоті комахи орієнтуються по запаху відповідних для заселення дерев, такі дерева зазвичай підсилюють продукування атрактантів в результаті зміни їх фізіологічного стану [5]. Атрактантами зазвичай є деякі монотерпенові сполуки, що входять до складу хвойних порід, різні ефірні масла і інші летючі ароматичні речовини.

Після поселення перших комах на деревах відповідного фізіологічного стану ними починається посилене виділення феромонів, що різко збільшує приваблюєвість дерева. Чим більше таких первинних комах, тим сильніше дія феромонів, що виділяються, і швидше відбувається подальше заселення дерева шкідниками. Зміна фізіологічного стану дерев зазвичай пов'язана з порушенням водного режиму. У хвойних порід при цьому зменшується тиск живиці, яка механічно і токсично захищає дерева від нападу стовбурових шкідників, змінюється тиск лубового шару кори. В цілому можна сказати, що у ослаблених дерев відбуваються глибокі зміни багатьох фізіологічних показників. При цьому багато дерев, мобілізуючи свої внутрішні резерви, відновлюють порушений нормальний стан і успішно відбивають від атаки первинних шкідників. Так, після низової пожежі в сосновому лісі часто можна відмітити смоляні воронки і спроби поселення соснових лубоїдів на корі дерев. Це сліди невдалої атаки дерева комахами [6].

Заселені стовбуровими шкідниками дерева відмирають по-різному. Це пов'язано з характером ослаблення дерева і послідовністю його заселення шкідниками. Існує два основні типи відмирання дерев: кореневий і вершинний.

Всі причини, що ослабляють кореневі системи дерев (низові пожежі, засуха, зміна рівня ґрунтових вод, ущільнення ґрунту, коренева губка, опеньок і ін.) приводять до усихання за кореневим типом. В цьому випадку усихання починається з нижньої частини стовбура, яка першою заселяється шкідниками. Крона в цей час часто буває ще абсолютно зеленою і верхня частина дерева вільна від шкідників. Утворюється характерний сухостій із зеленою кроною.

Колоди і загиблі або усихаючі дерева втрачають також цінність через пошкодження вусачами і златками. Самки цих комах відкладають яйця на кору, а личинки мінують камбій і заболонь.

Умовно до осередків відносяться ослаблені деревостани, де є більше 10% заселених шкідниками дерев.

Утворення осередків стовбурових шкідників відбувається в насадженнях, ослаблених різними чинниками. У ослаблених насадженнях комахи знаходять надлишок їжі за рахунок дерев, що втратили життєздатність, на яких вони поселяються. По мірі зростання чисельності шкідників незаселених дерев в насадженні стає все менше. Коли всі ослаблені дерева заселяться, починає збільшуватися щільність популяції шкідників на дереві. Збільшення щільності популяції спочатку сприяє кращій виживаності шкідників, а потім веде до розвитку міжвидової конкуренції між ними, масовій появі ентомофагів і хвороб.

Осередки стовбурових шкідників в насадженнях утворюються унаслідок засухи, зимових морозів, різкого порушення рівня ґрунтових вод або затоплення, ерозії, масового пошкодження хвоєгризучими комахами, хребетними тваринами, пожежами, блискавкою, вітром і снігом, димом і

газами, ураження грибними хворобами, в результаті порушення санітарних правил в лісах, ущільнення ґрунту і пошкодження кореневих систем при випасанні худоби на узліссях.

Кожен осередок в своєму розвитку проходить декілька фаз. Зазвичай розрізняються їх між собою по співвідношенню дерев різних категорій ослабленості і стану популяції стовбурових шкідників.

У виникаючих осередках переважають ослаблені дерева, частина з яких заселяється шкідниками. Діючі осередки характеризуються тим, що свіжозаселені шкідниками дерева домінують над старим сухостоєм. У затухаючих осередках зустрічається більше всього відмерлих, вже пошкоджених комахами дерев (або пнів, що залишилися) і дуже мало ослаблених і свіжозаселених.

Тривалість розвитку осередку може бути різною. Це залежить від тих причин, під впливом яких він виник, і погодних умов. Розрізняють тимчасові осередки, що діють від 1 року до декількох років, і хронічні осередки, що діють багато років. Останні найчастіше приурочені до місць розвитку грибних захворювань і деревостанів, що ростуть в несприятливих умовах.

Навіть у однакових за лісорослинними умовами і таксаційними показниками насадження можуть утворюватися осередки різних видів стовбурових шкідників, що розвиваються неоднаково [5].

Концепція стабільності (стійкості) лісу зазвичай ускладнюється застосуванням таких загадкових термінів, як «рівновага природи» і «гомеостаз». Стабільна екосистема визначається як екосистема, протягом тривалого часу що залишається близькою до стану рівноваги по числу видів і відносній великій кількості їх популяцій, причому вона має тенденцію повертатися до цієї рівноваги у разі його порушення. Стабільність може бути забезпечена тільки за допомогою процесів зворотного зв'язку. Зворотний зв'язок — це проста концепція, яка витікає з розгляду систем, в яких початковий стимул передається назад, до джерела для створення петлі зворотного зв'язку [6].

Є тільки два види зворотного зв'язку — позитивна або негативна, причому дія їх різна. Позитивний зворотний зв'язок створюється, коли початковий стимул проходить по петлі зворотного зв'язку, кінець кінцем викликаючи посилення первинного стимулу.

Слід враховувати, що системи, регульовані петлями негативного зворотного зв'язку, не завжди знаходяться в постійному стані рівноваги. У певних умовах чисельність популяцій дерев і комах може коливатися або циклувати навколо своїх рівнів рівноваги. Це трапляється, по-перше, коли популяції наближаються до рівноваги дуже швидко, так що вони «перескакують» точку рівноваги, і, по-друге, коли в петлі зворотного зв'язку є затримки в часі. Оскільки в реакції лісонасадження на проріджування, що викликається нападом короїдів, і відповідають популяції короїдів на зміну числа ослаблених дерев цілком вірогідні затримки, можна чекати, що популяції і короїдів, і дерев циклуватимуть щодо своїх рівнів рівноваги [5].

Необхідно також відзначити, що деякі природні системи містять як позитивні, так і негативні петлі зворотного зв'язку, і в цих випадках слід бачити стабільні ситуації в одні періоди часу і нестабільні — в інших. Наприклад, деякі короїди здатні долати опір дерев стрімким масованим нападом, керованим за допомогою феромонів скупчення. Коли щільність популяції шкідників висока, скупчення жуків відбувається настільки швидко, що можуть постраждати навіть здорові дерева. Це дає початок петлі нестабільного позитивного зворотного зв'язку, тобто зростання щільності популяції комах дозволяє їм нападати на більше число дерев, що потім збільшує чисельність популяції жуків [6].

Стрес, викликаний старінням, конкуренцією за вологу, живильні речовини або світло або пошкодженнями коріння або листя (хвої) патогенами або комахами, може понизити ефективність захисних систем рослин. Внаслідок цього комахи зазвичай успішніше нападають і активніше розмножуються на деревах, що знаходяться в стані найбільшого стресу. При загибелі цих дерев живильні речовини, що містяться в їх біомасі, здійснюють кругообіг, поступаючи до здорових дерев. Такий логічний ланцюг дуже важливий, оскільки припускає, що комахи регулюють, в широкому сенсі, середню продуктивність лісових дерев. Іншими словами, діяльність комах, в результаті якої живильні речовини поступають від ослаблених дерев до здорових, зазвичай доводить до максимуму інтенсивність накопичення біомаси або продуктивність середнього дерева.

Комахи здатні регулювати середній приріст рослин аж до максимального рівня для конкретних умов зростання, проте цей природний процес часто вступає в суперечність з короткостроковими господарськими цілями людини. Пошкодження комахами за часом нерідко наближається до того періоду, коли ліс досягає максимальної щільності біомаси або коли живий деревостан має найбільший запас. З погляду лісовода комахи заподіюють сильний збиток лісу, що досяг максимальної товарної цінності в сенсі придатного для реалізації об'єму ділової деревини. Отже, щоб використовувати об'єм деревини, яка може бути знищена шкідниками, потрібно вирубати ці дерева перш, ніж вони стануть прийнятливими (тобто в кінці періоду максимального приросту). Ще ефективніше вирішення проблеми — це проведення рубок догляду, коли приріст починає сповільнюватися. Таким шляхом

вдається зберегти максимальний приріст дерев, що залишаються, а від реалізації заготовленої при рубках догляду деревини отримати дохід, не чекаючи, поки вона буде знищена або знецінена шкідниками і хворобами.

Список використаних джерел:

1. Берриман А. Защита леса от насекомых-вредителей. М.:ВО Агропромиздат, 1990. 288 с.
2. Кучерявенко О.В. динаміка заселення дерев сосни стовбуровими шкідниками при розвитку патологічних процесів. Науковий вісник. К., 2005. Вип. 83. С.106-112.
3. Завада М. М. Лісова ентомологія. К. : КВЦ, 2007. 216 с.
4. Воронцов А. И. Корневая губка. Харьков, 1974 С. 31-33.
5. Воронцов А.И., Семенкова И.Г. Лесозащита. М.: Агропромиздат, 1988. 335с.
6. Кучерявенко О.В. Динаміка заселення дерев сосни стовбуровими шкідниками при розвитку патологічних процесів. Науковий вісник. К., 2005. Вип. 83. С.106-112.

Ткаченко А. В., студентка 1 курсу
група МАГп-181, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Круподеря Ю. О.**, к.с.-г.н.,
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: nastenasoldatenko497@gmail.com

ДРОНИ - СУЧАСНЕ РІШЕННЯ ДЛЯ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Останнім часом розвиток сільськогосподарського виробництва все частіше відбувається завдяки об'єднанню виробників аграрного сектора в потужні аграрно-промислові формування. Земельний банк таких формувань може сягати 30-50 тис. га. Основною проблемою кращого господарювання на величезних полях є відсутність належного контролю за посівами [1].

Агроному, який має у своєму складі сотні або тисячі гектар, уже не просто контролювати усі процеси на таких ділянках.

Аграрний ринок не стоїть на місці і для вирішення цієї проблеми аграрії починають користуватися польовим моніторингом. Система моніторингу – це робота, яка потребує додаткових інвестицій, знання сучасних методів, хорошої теоретичної підготовки. Великі перспективи має дослідження посівів за допомогою дронів [2]. Подібний моніторинг пропонується проводити й за допомогою супутникових знімків. Проте використання дронів має ряд переваг порівняно з супутниковим моніторингом. Дрон надає більш точні дані, дозволяє шукати проблему саме тоді, коли це потрібно, а не тоді, коли супутник пролітатиме над полем. Використання БПЛА (безпілотних літальних апаратів) не залежить від хмарності. Перешкодою для них може стати лише ураганний вітер та дощ.

Початкове використання дронів у сільському господарстві зводилося до отримання фотографії поля. Згодом аграрії бажали отримати не лише карту поля, а й гарну аналітику з цієї карти, інтегровану до певних умов, з власними рішеннями та GPS-системами. Більшим попитом користуються безпілотники з високочутливими NDVI-камерами, датчиками, здатними передавати GPS координати з точністю до 1 см безпосередньо «розумним» сівалкам та тракторам [3].

Застосування дронів у сільгоспвиробництві полягає у виконанні ними двох основних функцій – транспортної й моніторингової. За відносно невеликий проміжок часу дрони можуть обстежити сотні гектарів різних угідь і оперативно надати інформацію щодо їх стану [1].

Таке обстеження виконується шляхом сканування поля різними видами камер і потім проводиться спеціальна обробка отриманої цифрової інформації. Завдяки цьому аграрії можуть дізнатися точні координати проблемних зон і більш точно з'ясувати причину [2].

Наприклад, за умов браку поживних речовин для рослини з допомогою дрона можна визначити якого саме елемента та в якій кількості не вистачає на тій чи іншій ділянці. Використовуючи отримані дані, агроному не потрібно підживлювати все поле, а слід зосередитися тільки на проблемних зонах.

Принцип визначення «здоров'я» рослинності базується на здатності досліджуваної поверхні (грунту чи зеленої рослинності) відбивати або поглинати короткий інфрачервоний спектр випромінювання. Так, наприклад, чим інтенсивніше зелене забарвлення має рослинність, тим менше червоного світла вона відбиває і, навпаки, а завдання мультиспектрального датчика зафіксувати відбитий від поверхні спектр [2].

Аналогічно проводиться моніторинг щодо забур'яненості поля. Польовий моніторинг може виявити основні бур'яни, їх щільність і зони покриття. Для агронома залишається тільки підібрати препарат та прорахувати норму витрат з огляду на щільність й, за потреби, обробити лише проблемні ділянки, а не все поле.

Завдяки дронам також можна визначити густоту стояння рослин, якість внесення препаратів і обробки посівів, провести обмір поля, розрахувати вегетаційні індекси рослин і створити карти стану полів у господарстві, які згодом можна буде використати в системі точного землеробства. Вже розпочато використання дронів для розпилення засобів захисту рослин і добрив [2, 4].

У 2015 році Федеральне авіаційне управління затвердило Yamaha RMAX як перший безпілотний літальний апарат вагою понад 24 кг для перевезення ємностей з добривами і пестицидами для обприскування сільськогосподарських культур. Такі дрони здатні обприскувати культури з набагато більшою точністю, ніж традиційний навісний обприскувач. Це допомагає знизити витрати і потенційний вплив пестицидів на працівників, яким необхідно було б обприскувати ці культури вручну [4].

Використання дронів дозволяє контролювати якість виконання технологічних операцій і моніторити стан посівів. До того ж агрономи та механізатори, знаючи, що проводиться моніторинг стану посівів, більш відповідально ставляться до виконання своїх обов'язків.

Кількість компаній-представників на ринку дронів зростає щомісяця. Умовно їх можна розподілити на тих, що виконують збірку українського обладнання, і тих, що реалізують зарубіжні рішення.

Серед найпопулярніших моделей дронів у сільському господарстві визнано наступні [4]:

1. SenseFly eBee SQ - охоплює понад 200 га в одному польоті;
2. PrecisionHawk Lancaster 5 - має конструкцію, яка здатна витримувати жорсткі посадки, має змінений хвіст, довший розмах крил для більшої стабільності польоту і покращений контроль польоту;
3. Honeycomb AgDrone - час польоту безпілота становить 55 хвилин з резервними 11 хвилинами, які можна активувати, якщо вітер не сильний, крила виготовлені з міцного кевларового композитного матеріалу, має при собі дві камери;
4. DJI Matrice 100 - оснащений подвійними батареями які дозволяють виконувати 40-хвилинний політ.

Серед українських виробників також можна зустріти: Matrix UAV, Ukshtcsystems, UA Technology, Kray Technologies, DroneUA, «Атлон Авіа», «Меридіан», Айтек та інші [3].

Майбутнє дронів для сільського господарства виглядає дуже перспективним. Згідно з прогнозом Global Market Insights [4] розмір ринку аграрних безпілотників до 2024 року перевищить 1 млрд і складе 200 тис. одиниць. Нові досягнення в аграрних технологіях стимулюватимуть попит на дрони. І якщо кілька років тому безпілотниками цікавилися включно великі підприємства, то сьогодні цей показник зростає і серед невеликих виробників.

Список використаних джерел

1. Максимович В. Дрони – інтегровані рішення для аграріїв. *Майстерня Аграрія*. –2017. № 10, С. 140-142.
2. Чоні С. Польовий моніторинг – шлях до оптимізації витрат і збільшення ефективності сільськогосподарського виробництва. *Майстерня Аграрія*. 2018. № 7, С. 66-69.
3. Брикімова М. Розправити крила: яким є ринок агродронів, що сприяє його розвитку, а що гальмує. *LandLord*. 2018. №4, С. 61-64.
4. Червоножка В. Дрони для сільського господарства стають усе розумнішими. *Пропозиція*. 2017. № 8, С. 50-55.

Фатєєва А.І., студентка 1 курсу, група МАГц – 181,
Савченко В. Ф., д.е.н., професор, заслужений економіст України
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: fatieieva@ukr.net

ЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО РИНКІВ КУКУРУДЗИ: ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Кукурудза – культура, яка за врожайністю, поживністю, собівартістю, й іншими економічними показниками має значні переваги над іншими зерновими культурами. В її виробництві зацікавленні галузі харчової, переробної, медичної, мікробіологічної, пивоварної промисловості та паливо-енергетичний сектор держави, оскільки вона є високоенергетичною сировиною для виробництва біоетанолу та інших паливних матеріалів. Водночас кукурудза заслужено користується популярністю серед фахівців сільськогосподарського виробництва як культура, що відіграє значну роль у зростанні продуктивності тваринництва, поліпшенні його економічного стану та підвищенні ефективності зернового господарства в цілому [4, с. 3].

Серед зернових культур в Україні найбільше вирощується кукурудзи. Її частка у загальному виробництві зерна становить близько 45 %, тоді як пшениці – 38 %, а ячменю – 14 % [2, с. 6].

У розрізі регіонів України виявлено суттєву варіацію ключових економічних показників щодо виробництва й реалізації зерна кукурудзи. Найвища врожайність була в сільськогосподарських підприємствах - Полтавської області (88,7 ц/га), а найнижча - в Донецькій області (26,1 ц/га), тобто варіація становить 3,4 рази [2, с. 8].

Найпотужнішим виробником зерна кукурудзи у світі є США, які виробляють 345,51-384,78 млн т (або 35,4 – 35,8 % загальносвітового валового збору зерна цієї культури). Другу позицію посідає Китай, що забезпечує 20,4 - 23,1 % загальносвітового валового збору зерна кукурудзи. Третю сходинку займає Бразилія, яка формує 6,9 - 9,2 % світового валового збору зерна кукурудзи. Великим виробником кукурудзи у світі є країни ЄС, проте для повного покриття попиту вони його імпортують із інших країн Східної Європи, Північної та Південної Америки. Одним із постачальників кукурудзи в ЄС останніми роками є Україна, яка формує 2,4 - 3,1 % загальносвітового валового збору [2, с. 7].

Світові ціни на кукурудзу під впливом мінливих прогнозів щодо вирощування постійно коливалися (тенденція триватиме і надалі). На ціни внутрішнього ринку, окрім змін на світовому, впливала девальвація гривні [3, с. 5].

У період вересня - жовтня 2015 року ціни на кукурудзу знизилися до 2,9 тис. грн/т. У наступні періоди продукція почала дорожчати і закуповувалася в кінці року в середньому по 3,2 тис.грн/т. У лютому 2016 року ціни почали стрімко зростати, досягнувши в середині місяця 3,9 тис.грн/т. Головним причинами стало зменшення світового виробництва кукурудзи та утримання попиту на українську кукурудзу з боку країн-імпортерів. Своєю чергою, на зростання закупівельних цін впливало знецінення вітчизняної грошової одиниці відносно провідних валют світу. В подальшому подорожчання зерна на світових ринках впливатиме на зростання цін на внутрішньому [1, с. 4].

Щодо конкурентних позицій України варто зазначити, що за рівнем урожайності, і, відповідно, за коефіцієнтом конкурентоспроможності, наша держава поступається США на 35,5 - 49,8 %, хоч і дещо перевищує середньосвітові показники. Отже є суттєві резерви для нарощування конкурентоспроможності завдяки підвищенню врожайності кукурудзи [2, с. 8].

Таким чином, у сільськогосподарських підприємствах України є суттєві резерви підвищення врожайності кукурудзи до середнього рівня по країнах ЄС. Реальне зростання врожайності цієї культури прямо пов'язане з підвищенням рівня інтенсивності, що виражене величиною витрат на 1 га посівної площі. Оскільки виробничі витрати досягли нижчого граничного рівня, їх пропонується нарощувати до оптимальних значень із одночасною раціоналізацією структури, що дає змогу суттєво підвищити економічну ефективність виробництва зерна кукурудзи й конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств [2, с. 9].

Список використаних джерел

1. Маслак О. Тенденції світового та внутрішнього ринків кукурудзи. *Пропозиція*. 2016. №3 (Спецвипуск). С. 4-8.
2. Кучер А., КучерЛ. Економіка й ринок кукурудзи: формування конкурентоспроможності. *Пропозиція*. 2018. №3 (Спецвипуск). С. 6-9.

3. Маслак О., Ільченко О. Економіка кукурудзи на зерно в Україні. *Пропозиція*. 2015. №4 (Спецвипуск). С. 5.
4. Рибка В.С., Артеменко С.Ф., Ковтун О. В. Економіка вирощування кукурудзи в коротко ротацийних сівознах. *Агроном*. 2017. № 5 (Спецвипуск). С. 3.

Чмель О.П., Пархоменко М.М.,
викладачі кафедри аграрних технологій та лісового господарства
ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: lena.trizna510@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ АГРОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛІССЯ

Шляхи біологізації та енергозбереження в землеробстві Полісся зараз набувають особливої актуальності. Їх розв'язання дають можливість приймати стратегічні та оперативні управлінські рішення, спираючись на конкретні кількісні показники врожайності окремих культур і продуктивності сівозмін залежно від рівня інтенсифікації технологій та особливостей агрометеорологічних умов [5].

Д.Н. Прянішніков, В.Р. Вільямс, В.Д. Панніков, Е. Рюбензам, К. Рауе, Г. Кант вважали, що рішення теоретичних і практичних завдань землеробства пов'язане з раціональним витрачанням атмосферних опадів, створенням оптимальних умов повітряного, теплового і мінерального живлення рослин.

Інтенсивні технології тягнуть за собою надлишкову мінералізацію гумусу, втрати вологи і біогенних елементів, посилюють процеси ерозії, в тому числі і внутрішньогрунтові, тобто часто ґрунтовий покрив деградує [6].

На основі багаторічних досліджень Т.А.Бобрицька прийшла до висновку, що 13 млн. га дерново-підзолистих супіщаних ґрунтів держав СНД потребують захисту від внутрішньогрунтового стоку, і на таких ґрунтах необхідно враховувати втрати біогенних елементів в силу інфільтрації атмосферних опадів. Таких ґрунтів в зоні Полісся України 3,3 млн. га.

Оптимізувати поживний режим дерново-підзолистих ґрунтів і поліпшити їх агрофізичні властивості представляється можливим при використанні органічних добрив у поєднанні з мінеральними, причому для досягнення бездефіцитного балансу гумусу на дерново-підзолистих ґрунтах Полісся при сформованій структурі посівів доза органічних повинна бути в межах 10-12 т/га [2-4].

Академік Н.З. Мілащенко підкреслював, що вивчення міграції біогенних елементів за профілем ґрунтів та розробка агротехнічних прийомів, які спрямовані на регулювання даних процесів - важливий напрямок наукових досліджень в екології.

В даний час одним з основних методів, що дозволяють з певною достовірністю простежити за процесами міграції ґрунтового розчину, а значить і біогенних елементів, слід вважати лізиметричний метод.

Стаціонарна лізиметрична установка була побудована на Чернігівській обласній с.-г. дослідній станції в 1970 році і функціонує по теперішній час. Ґрунт в лізиметрах дерново-підзолистий середньокультурений, маса ґрунту в комірці 10,5 т, глибина ґрунтового профілю 155 см. Основні варіанти лізиметричних досліджень вивчались в стаціонарних польових дослідах, в яких показано ефективність альтернативної системи удобрення в порівнянні з мінеральною. Альтернативна система удобрення дозволяє одержати 7-7,5 т кормових одиниць з гектра.

Мета досліджень - вивчення балансу поживних речовин в системі «ґрунт-добриво-рослина» та розробка агротехнічних прийомів, спрямованих на регулювання витратних статей балансу.

У цьому напрямку проведено комплекс лізиметричних досліджень в умовах Лівобережного Полісся. Показники родючості дерново-підзолистих ґрунтів, які займають більше 60% сільськогосподарських угідь Полісся, в природному стані характеризуються переважно низьким вмістом гумусу (в межах від 0,7-1% в піщаних і супіщаних до 1,5-2% у суглинкових), мінерального і легкогідролізуемого азоту, середнім або низьким вмістом рухомих форм фосфору і калію та високим рівнем кислотності (рН_{сол} 4,2-5,2), тобто природний фон родючості низький і не дає можливості отримувати високі і стійкі врожаї польових культур [1, 2].

На підставі багаторічних лізиметричних досліджень встановлено: на дерново-підзолистих ґрунтах Полісся спостерігається періодично промивний тип водного режиму. Втрати біогенних елементів за межі кореневмісного шару ґрунту визначаються кількістю профільтрованої води і концентрацією елементів у розчині. Було встановлено: при вирощуванні культур беззмінно втрачалася різна кількість вологи, яка визначалася типом рослинності і системою удобрення - найнижча була під перелогом, максимальна - під чистим паром. Під просапними культурами режим інфільтрації був вище порівняно з зерновими колосовими. Так, під культурою картоплі втрачалася 34 - 46 мм вологи, під паром - 75,5 мм, переліг багаторічних трав - 22,4 мм, що становить 5,0 -16,5% від кількості атмосферних опадів на рік. За кількістю профільтрованої води культури можна розмістити в такому ряду: багаторічні трави <озимі колосові <ярі колосові <зернобобові <просапні <пар чистий.

Таким чином, для ефективного витрачання вологи в сівозмінах слід дотримуватися наступного положення: питома вага просапних культур повинна бути еквівалентна питомій вазі трав; площі під чистим паром доцільно зменшити до мінімуму; при вирощуванні зернових колосових перевагу слід віддати озимим культурам [2].

На основі досліджень, проведених в стаціонарній лізиметричній установці, встановлені такі закономірності: органо-мінеральна (традиційна система удобрення) характеризується великими втратами водорозчинного гумусу і біогенних елементів, особливо азоту (60 кг/га), кальцію (106 кг/га) і магнію (28 кг/га); сидерація в порівнянні з гноєм, дозволяє в 2,4 - 1,6 разів зменшити їх. Традиційну і органічну системи удобрення в аспекті ресурсозбереження доцільно поєднувати з вирощуванням зеленого добрива в проміжних посівах [6].

Отже, сучасна науково обґрунтована система землеробства повинна бути енерго- і ресурсозберігаючою та забезпечувати з урахуванням ґрунтово-кліматичних особливостей зони максимальну продуктивність сільськогосподарських культур. Оскільки вона реалізується в конкретному господарстві, сівозміні та полі, то вихідним і кінцевим пунктом системи землеробства є раціональне використання кожного гектара ріллі, кожного міліметра опадів та кілограма добрив, кожної калорії сонячного світла, що потрапляє на поверхню поля.

Розроблення екологічно безпечних ресурсощадних технологій вирощування польових культур і поліпшення родючості ґрунту нерозривно пов'язане з біологізацією землеробства та енергозбереженням, важливою ланкою якого є використання зеленого добрива.

Список використаних джерел:

1. Бойко Є.І. Агровиробничі властивості ґрунтів Чернігівської області і засоби підвищення їх родючості. К., 1963. 51 с.
2. Бердников А. М. Зеленое удобрение – биологизация земледелия, урожай. Черниговское НПО “Элита”, 1992. 191с.
3. Методические рекомендации по внедрению научно обоснованной системы земледелия в хозяйствах Черниговской области. Чернигов, 1983. 224 с.
4. Носко Б.С. Сучасний стан та перспективні напрямки досліджень агрономії. *Вісн.аграр.науки*. 2002. №9. С. 9-12.
5. Созінов О.О., Дітер Шпаар, Лісовий М.П. Альтернативне землеробство: зарубіжний досвід і перспективи в Україні. *Вісник аграрної науки*. №8. С. 3-12.
6. Тарарико Ю., Бердніков О. Формування біоенергетичних агроєкосистем в зоні Полісся України. (Рекомендації). Науково-технологічне забезпечення аграрного виробництва Лівобережного Полісся. К.:ДІА, 2012. 248с.

Шамшур О.О., студентка 3 курсу,
група АГ-161, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Круподеря Ю.О.**, к.с.-г.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: Shamshur.ok@ukr.net

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ СОРГО В УКРАЇНІ

Кліматичні умови на планеті по різному впливають на розвиток сільськогосподарських культур. Територія України велика, вона включає різні агрокліматичні зони. Зміна клімату, недостатня кількість опадів взимку та в осінній період призводить до малого запасу вологи в весняно-літній період. Тому перед аграріями постає питання про вирощування альтернативних культур.

Одна з таких культур, на яку варто звернути увагу – сорго. Це сприятлива культура, яка виживає навіть у спекотних і посушливих умовах. В умовах посухи сорго значно перевищує врожайність таких традиційних для України культур, як ячмінь, кукурудза та горох. При повному пересиханні ґрунту рослини впадають у стан спокою, але після випадання опадів знову повертаються до активної життєдіяльності. Такі властивості надають сорго не аби якої переваги порівняно з іншими культурами.

Досвід вирощування сорго мають аграрії Херсонської, Одеської, Миколаївської та Запорізької областей. Через нестабільність опадів на даній території, що зумовлює весняні посухи та можливу загибель посівів ярих зернових культур, підприємці практикують вирощування сорго. Воно здатне замінити посіви, в разі загибелі, та при мінімальних витратах на зерно дає високі врожаї [1]. Саме сорго потребує мінімального зрошення, потужна коренева система забезпечує рослину достатньою кількістю мінерального азоту, що знижує потребу рослини в азотних добривах. Загалом культура потребує 100-150 кг д.р./га азоту і по 60 кг д. р/га калію і фосфору. Крім того, сорго повертає в ґрунт в органічній формі 40 % поглинутого азоту, 20-30 % фосфору і 80-85 % калію [2].

За морфобіологічними ознаками та напрямком використання соргові культури діляться на 4 групи: зернове, цукрове (кормове), віничне та трав'янисте (суданська трава та сорго-суданкові гібриди) [3]. Досить активного розвитку набуває вирощування зернового сорго, яке займає четверте місце після пшениці, рису та кукурудзи у світовому виробництві. Основними виробниками зернового сорго є Мексика, США та Аргентина.

Ця культура здатна задовольнити продовольчі потреби та потреби тваринництва. В перспективі, українські виробники матимуть змогу використовувати зерно сорго для виготовлення соргового борошна, крохмалю, олії, консервів, пластівців, барвників, воску, пива, цукру, віників та іншої продукції. Проте зараз його здебільшого використовують для виготовлення високоякісного силосу та зеленої маси. Зернове сорго є відмінною заміною ячменю, кукурудзи, соняшника. Тварини люблять сорго за те, що в ньому міститься більше білка, ніж, наприклад, у кукурудзі. У раціоні свійської птиці сорго може становити 55-70 %, також його додають у концентровані корми для жуйних тварин.

Сорго також є цінним елементом сівозміни. Ця культура допомагає вирішити ряд екологічних і агрономічних проблем: захищає ґрунт влітку від надмірного випаровування і полегшує боротьбу з бур'янами перед посівом інших культур за рахунок високої ефективності в якості покривної культури. Сорго запобігає ерозії ґрунту взимку, вимиванню азоту, а також допомагає зберегти структуру ґрунту. Допомагає зменшити дію шкідливих організмів. Ця культура є відомим засобом боротьби з круглими червами. Сорго рекомендують вирощувати в зонах з високим рівнем шкодочинності жуків-листоїдів та грибів-паразитів.

Щоб забезпечити стійкі врожаї сорго потрібно дотримуватися певних технологій його вирощування. По перше, необхідно вибрати правильний попередник, найкраще підходять зернові, зернобобові, або просапні культури. Обробіток ґрунту під сорго починається з луцення стерні після збирання попередника. За необхідності його проводять двічі, друге луцення можна замінити обробкою гербіцидами. Такий обробіток необхідний для знищення бур'янів. З метою забезпечення достатніх запасів вологи проводять чизельний обробіток. Перед посівом - культивуацію на глибину 5-6 см. Кращому проростанню насіння сприяє правильний підхід до вибору строків та способу сівби, глибини заробки насіння. Правильний та своєчасний догляд за посівами є умовою високого врожаю.

Агрономічно обґрунтована норма висіву має бути встановлена залежно від зимових запасів вологи в метровому шарі ґрунту. Необхідно також враховувати здатність гібридів кушиться, родючість ґрунту та запрограмовану систему живлення. Сорго має унікальну здатність до саморегулювання. Тобто, за низької норми висіву воно інтенсивно кушиться, утворюючи великі волоті. За високих норм висіву чи вузьких міжрядь сорго кушиться менше, до того ж утворюється менше підгонів, що сприяє рівномірнішому досягненню врожаю [4].

Крім того на формування врожаю вагомий вплив мають ґрунтово-кліматичні фактори. Проте грамотно поєднуючи агротехнічні, агрохімічні та біологічні засоби, аграрії в змозі сповна розкрити потенціал гібрида сорго та отримати максимальні врожаї.

Застосування мінеральних добрив позитивно впливає на фотосинтетичну діяльність рослин сорго. За рахунок збільшення листкової поверхні рослин і подовження їх життєдіяльності у варіантах основного внесення мінеральних добрив і позакореневого підживлення істотно зростає фотосинтетичний потенціал – відповідно на 0,16 і 0,20 млн. м² * діб/га [5]

Поганий фітосанітарний стан поля, спричинений недотриманням сівозмін, може бути передумовою і сприятливим середовищем для розвитку та ураження сорго шкідниками (наприклад, совкою) та хворобами (альтернаріоз). Природними особливостями сорго обумовлено його високу

адаптивність, стійкість та пластичність на всіх етапах росту й розвитку. Воно здатне пристосовуватися до несприятливих ґрунтово-кліматичних факторів.

Як бачимо, сорго – унікальна культура, яка, за розумного вирощування, може бути рентабельною в найнесприятливіших умовах. Тому, міркуючи над прибутковістю свого підприємства, зважуючи всі ризики, витрати та зиски, добрий господар завжди знайде місце в сівозміні для цієї культури. Адже вона здатна зростати як на малородючих ґрунтах, так і на засолених чи еродованих. До того ж ця культура незамінна в господарствах, що мають власне тваринництво, адже сорго – недороге джерело високопоживних кормів [4].

Отже, питання вирощування такої культури як сорго для України є актуальним. У світі зростає попит на цю культуру. На сьогодні, Україна вже є експортером зерна сорго в Іспанію, Італію, Ізраїль та Польщу. Та у нас є потенціал не тільки для збільшення експорту зерна, але й для виготовлення та продажу за кордон вже готової продукції з сорго.

Список використаних джерел

1. Сорго як стратегічна та високорентабельна культура. Аграрний тиждень. Україна: [електронна версія журналу]. жовтень 2018,- URL: http://a7d.com.ua/analtika/497-sorgo_jak_strategchna_ta_visokorentabelna_kultura.html (дата звернення 23.11.2018).
2. Продуктивність сорго. Пропозиція: електрон. версія журналу, 2018,- режим доступу: URL: <https://propozitsiya.com/> (дата звернення 19.11.2018).
3. Черенков А. В. Соргові культури: технологія, використання, гібриди та сорти // Рекомендації / А.В.Черенков, М.С.Шевченко, Б.В.Дзюбецький і ін. – Дніпропетровськ, 2011. 25 с.
4. Луцько Г. Серія статей «Усе про сорго». Пропозиція. № 5-11.
5. Мулярчук О. І. Технологія вирощування сорго цукрового для виробництва біопалива. Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. 2016. Випуск 20. С. 54-60

Шекера К.А., студентка 1 курсу,
група АГ-181, ННІ Бізнесу, природокористування і туризму
Андрєєва Г.П., к.е.н., доцент,
доцент кафедри аграрних технологій та лісового господарства
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: katyashekera18@gmail.com; aannet82@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ЛОСЕФЕРМИ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

З кожним роком популяція лосів стає все меншою. З лютого 2017 року в Україні діяв мораторій на відстрілювання лося терміном на 25 років [8]. Але в 2018 році рішенням Окружного адміністративного суду м. Києва його було скасовано [7]. В той же час, Міністерство екології та природних ресурсів України має намір оскарження рішення суду. За статистикою популяція лосів в Україні налічує від 2 до 6 тисяч особин, в той час коли в сусідніх країнах їх налічують приблизно 30 тисяч [7]. Створення лосиної ферми може зберегти популяцію в нашій державі, що є актуальною темою сьогодення.

Цей проект, крім збереження популяції лосів, може забезпечити населення високоякісним молочним продуктом – лосиним молоком, яке, згідно досліджень, сприяє лікуванню виразки шлунку, деяких важких захворювань крові та сприяє виведенню радіонуклідів із організму людини.

Окремими питаннями розведення лосів та їх одомашнення займалися такі вчені: П. Мантейфель, М. Кожухов, А. Купріянов, Е. Лебедева, Е. Ракуть, А. Червочкіна та інші. Однак, питанням створення лосеферми в Україні займалися недостатньо.

Метою статті є оцінка потенціалу створення лосиної ферми та її можливостей для ефективного функціонування на території Чернігівської області. Для цього нам потрібно: дослідити існуючі приклади функціонування лосиних ферм в світі, визначити труднощі, які виникають в їх технологічних процесах, оцінити прогнозовану ефективність функціонування лосиної ферми.

На сьогодні відомо три місця на планеті, де існують лосині ферми. В Росії – Сумароківська лосина ферма в Костромській області, лосина ферма оздоровчо-відновлювального центру екологічного туризму Турнаєво (Тюменська область, Росія), а також «Лосиний будинок» у Швеції Algenhus. В Україні, на даний момент, не створено жодної лосиної ферми [3].

Всі ці ферми займаються екологічним туризмом. Тобто до кожної із них приїжджають туристи, щоб подивитися на живих лосів, почастивати їх морквою, або яблуком. Також на кожній фермі доять

лосиць і здійснюють збір лосиного молока. У Швеції крім збору молока ще й роблять сир, який дуже корисний для здоров'я людини.

Найбільш дослідженою є діяльність Сумароківської лосиної ферми. Вона була створена в 1963 році. Саме в цьому році було привезено перших лосів з дикої природи (одного бика і 4х лосих). На 2018 рік їх вже приблизно 40. Лосеферма розташована на відстані 27 км від міста Кострома. Загальна площа становить 3224 гектари, на якій росте 89 видів кормових рослин для лосів. Доїння у лосих проходить 2 рази на день в передбаченому спеціальному приміщенні, яке обладнане доїльними верстатами, в яких лосих можна зафіксувати. За період лактації одна лосиха дає від 100 до 600 кг молока, в складі якого в середньому – 12% жирів, 9% білка і 25% сухої речовини. Туристам, що приїжджають на лосеферму, пропонується лікування молоком з червня по вересень. Це – природний продукт підвищеної біологічної цінності з різноманітними механізмами лікувальної дії [4].

Турнаєво – позиціонується як оздоровчий, відновлювальний комплекс екологічного туризму. Крім того, є центром органічного виробництва сільськогосподарської продукції, який повністю виключає сумнівні добавки в ґрунт та корм для тварин. Турнаєво знаходиться в однойменному селі в 120 км від обласного центру – міста Тюмень і в 45 км на південний захід від районного центру Нижня Тавда. Загальна площа земельних угідь, що належать Турнаєво, з урахуванням перелісків, боліт, озер, понад 3500 га. Для утримання лосів обладнано 4 вольєри загальною площею 4 гектари. Заготовлюється сіно, культивується овочівництво. Для цього було закуплено 11 одиниць техніки спеціального та сільськогосподарського призначення. Вся продукція Турнаєво користується попитом та успішно реалізується в торгових центрах [5].

Ålgens Hus – перший в Європі парк з ручними лосями. Не дивлячись на те що лосине м'ясо вважається цінним і делікатесним, молоко лосів не прийнято використовувати в сироварній справі Європи. У 1996 році Крістер і Улла Йохансон підібрали двох самотніх лосів і залишили у себе на фермі (Ålgens hus). Виростили і виховали послід. Тепер їх ферма – єдина в Європі, яка виробляє сири з лосиного молока. Пара з радістю приймає у себе туристів, знайомить з тваринами. Лосі дають молоко з травня по вересень і не більше 5 л з однієї тварини. Таким чином сім'я Йохансон отримує трохи більше 300 кг лосиного сиру трьох різновидів в рік. Через високу вартість такі сири вважаються делікатесними. На особливу увагу заслуговує Лосиний сир, яких зберігається в рапсовій олії [1, 11].

Функціонування лосиної ферми має свої особливі труднощі:

- купити лося, як будь-яку домашню тварину – майже не можливо, їх потрібно виловлювати в дикій природі;
- лосі бояться людей і перший час взагалі не підходять до них;
- доїння дикої тварини також має свою специфіку: їх необхідно фіксувати спеціальними пристроями;
- годування тварин не можливо організувати лише комбікормом – лосі потребують випасу, оскільки їх раціон включає велику кількість рослин;
- організація утримання лосів теж має певні вимоги: їх не можливо тримати в неволі, потрібна велика територія, яка забезпечить вигул і контроль популяції одночасно;
- лосиха дає молоко в середньому лише 5 місяців на рік, його кількість залежить від багатьох факторів, одним із яких є стрес.

Таким чином, утримання лосеферми є дуже витратним: оренда землі, оплата праці персоналу, годівля тощо. Але окупити такі витрати за допомогою продажу лосиного молока не можливо, оскільки збирати його можна лише 5 місяців із 12 і досить мало. Подібне підприємство необхідно моделювати на засадах високопродуктивних моделей, які же мають доведену прибутковість.

Правильно обране місце для ферми може допомогти подолати багато труднощів. На нашу думку територія, на якій доцільно організувати лосеферму повинна відповідати таким вимогам:

- 1) природно-кліматичні умови території повинні бути оптимальним для проживання лосів: велике значення для них має наявність боліт, тихих річок і озер, де влітку вони годуються водною рослинністю і рятуються від спеки, взимку для лося необхідні змішані і хвойні ліси з густим підліском [6];
- 2) природні чи антропогенні обмеження, дозволять турбуватись, щодо вільного випасу тварин і їх можливих міграцій в інший ліс;
- 3) наявність водних об'єктів з прісною водою допоможе організувати водопій і підвищить атрактивність місцевості для лосів;
- 4) різноманітність флори на території ферми, або поблизу неї, суттєво скорочує час і витрати на годування і, є важливою складовою в одомашненні лосів: лосі харчуються деревинно-чагарниковою і трав'янистою рослинністю, а також мохами, лишайниками і грибами [6];

- 5) відсутність великої кількості хижаків, які є антогоністами лосів;
 - 6) достатня віддаленість від міст, автошляхів, аеропортів та інших техногенних об'єктів, які можуть створювати шум та забруднення повітря, води, ґрунтів, рослин;
 - 7) чистота від радіаційного та іншого забруднення;
 - 8) наявність поблизу ветеринара (цю проблему можна вирішити введенням цієї посадки на фермі).
- За наявності такої території і професійній роботі персоналу, недовіра тварин до людей може пройти досить швидко.

Аналізуючи діяльність лосеферм, які існують в світі вже тривалий час, звертаємо увагу на те, що виробництво лосиного молока – це не єдине джерело доходів таких підприємств. Додатковою діяльністю (а можливо і основним джерелом доходу) є послуги розміщення, харчування, еко-екскурсії, контактний зоопарк та інші види діяльності, притаманні екологічному туризму.

Екологічний туризм став набирати популярності в 20-му столітті після інформування населення розвинених країн щодо людського впливу на планету і необхідності збереження екологічного балансу. Метою екотуристів, з одного боку, є збереження природи, а з іншого, відпочинок на екологічно-чистій території, подаль від урбанізованих поселень.

Оскільки лосине молоко є не дешевим товаром і пересічний громадянин, навряд чи, зможе стати клієнтом такого підприємства, то доцільно обирати територію, близьку до потенційного ринку збуту як молока так і послуг екологічного туризму.

На нашу думку, створювати лосину ферму в Україні потрібно на території ландшафтного парку «Міжріччинський», Козелецького району Чернігівської області. Переваги даної території наступні [9]:

- тут поєднані найрізноманітніші ландшафти – від тайгових мохових боліт і борів-чорничників, до квітучих лук та заплавної дібров, що відповідає оптимальним умовам існування лосів;
- парк знаходиться між двома річками: Дніпро із заходу та Десна зі сходу, з півночі – військовими полігонами;
- це природоохоронна територія, площа якої перевищує сто тисяч гектарів;
- одним із завдань парку є охорона лосів;
- рослинність парку досить розмаїта, тут можна побачити типові поліські соснові ліси – чорничники, зеленомошники та лишайникові; зустріти усі типи лісових боліт; знайти ділянки вересових пустищ, ковилового степу і найбільші в Україні заплавні луки. Це забезпечує гарну кормову базу;
- через територію парку проходять дороги регіонального та місцевого значення, найближчі дороги міжнародного значення (М1 та М2) знаходяться на сході від парку, за річкою Десна;
- найближча велика агломерація – м Чернігів знаходиться за 70 км;
- відносна близькість потенційного ринку збуту – м. Київ на відстані близько 100 км (1,5 години);
- на території є 3 турбази (наразі невідомо чи функціонують вони);
- поблизу природно-заповідної території є інші об'єкти екологічного туризму (наприклад, парк природи «Беремицьке»);
- наявність поблизу сіл та військового містечка дає можливість набирати персонал (в тому числі лікаря ветеринарної медицини).

Для підвищення прибутковості діяльність лосеферми доцільно доповнити такими послугами (їх розміщення можливе в зоні стаціонарної рекреації регіонального ландшафтного парку):

- розміщення: будівництво екологічного готелю, кемпінгу, або переоснащення вже існуючих туристичних баз;
- громадське харчування: створення ресторану при екоготелі, надання послуг оформлення івентів, кейтерингу; оренда облаштованих мангальних зон та альтанок;
- спортивна рибалка (дві річки);
- послуги лазні;
- контактний зоопарк;
- екологічні екскурсії (на даний момент вже проводять працівниками РЛП «Міжріччинський» [9]);
- продаж сувенірної продукції (наприклад, роги лося, які він скидає щосені [10]).

Таким чином, створення лосеферми Чернігівській області є потенційно привабливим бізнес-проектом, який володіє ознаками соціального підприємництва. Проект є кроком до вирішення таких глобальних проблем сталого розвитку, визначених ООН: номер 3 – гарне здоров'я, і 15 – збереження екосистем суші. Це дозволяє розраховувати на підтримку міжнародних донорів при реалізації даного проекту.

В той же час потребують подальшого дослідження такі питання як: одомашнення лосів в умовах Полісся, збільшення надоїв від однієї лосихи, збільшення періоду лактації, вплив діяльності екоготелю

та інших об'єктів і зони стаціонарної рекреації на лосів (народжуваність, обсяги молока, стан здоров'я тварин), браконьєрство і засоби збереження популяції лосів тощо.

Список використаних джерел

1. 5 сыров, которые обязательно стоит попробовать, часть 5 – из необычных стран, от Скандинавии до Ближнего Востока. Bit.ua. Веб-сайт. URL: <https://bit.ua /2013/03/5-syrov-kotorye-obyazatelno-stoyt-poprobovat-chast-5-uz-neobychnyh-stran/> (дата звернення 28.11.2018 р.)
2. В Україні дозволили полювання на лося. *BBC. News*. Веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian /news-41474509> (дата звернення 28.11.2018 р.)
3. Другие лосефермы (питомники, исследовательские центры, мини-зоопарки). *Сумароковская лосиная ферма*. Веб-сайт. URL: <http://www.moose-farm.ru/r070. htm> (дата звернення 28.11.2018 р.)
4. Заказник «Сумароковский». *Областное государственное бюджетное учреждение Государственной природной заказник «Сумароковский»*. Веб-сайт. URL: <http://www.loseferma.ru/index. htm> (дата звернення 28.11.2018 р.)
5. Лосиная ферма «Турнаево» На село. Ру. Веб-сайт. URL: <http://www.naselo.ru/places/id 15607> (дата звернення 28.11.2018 р.)
6. Лось звичайний. wikipedia.org. Веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лось_звичайний (дата звернення 28.11.2018 р.)
7. Мінекології попри критичне зменшення популяції дозволило відстріл 160 лосів. *TCH*. Веб-сайт. URL: https://tsn.ua/ukrayina/minekologiyi-popri-kritichne-zmshennya-populyaciyi-dozvolilo-vidstril-160-losiv-1003025.html?_ga=2.42220133.1193597304.1543766873-941280899.1519400088 (дата звернення 28.11.2018 р.)
8. Про заборону полювання на лося. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 41 від 03.02.2017. *Міністерства екології та природних ресурсів України*. Веб-сайт. URL: <https://menr.gov.ua/documents/?c=0&g=0&t=0&dn=41&from=01-02-2017&till=01-12-2018&o=ASC&s=> (дата звернення 28.11.2018 р.)
9. Регіональний ландшафтний парк «Міжріччинський» Веб-сайт. URL: <http://www.dniprodesna.org.ua> дата звернення 28.11.2018 р.)
10. Что необычного и зачем скупают рога лося? Fb.ru. Веб-сайт. URL: <http://fb.ru/article/276722/chto-neobyichnogo-i-zachem-skupayut-roga- losya> (дата звернення 28.11.2018 р.)
11. Älgens hus. Visit Västerbotten in Lapland. Веб-сайт. URL: <http://www.visitvasterbotten.se/en/our-destinations/ algens-hus/> (дата звернення 28.11.2018 р.)

Шевченко І.М., студент 4 курсу,
група ЛС-151, ННІ бізнесу, природокористування і туризму

Тимошенко О.П., к.с.-г.н., доцент
кафедри аграрних технологій та лісового господарства
e-mail: timosh_alena@ukr.net; e-mail: igorekshevchenko58@gmail.com
Чернігівський національний технологічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ОДНОРІЧНИХ ТА БАГАТОРІЧНИХ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМУЮЧОГО ВЗЯТКУ В БДЖІЛЬНИЦТВІ

Бджільництво — це галузь сільського господарства, яка націлена, на розведення медоносних бджіл, забезпечення всіма сприятливими умовами для їх існування, а також на отримання продуктів бджільництва та забезпечення більш кращого врожаю шляхом запилення сільськогосподарських культур. Досліджено, що на території нашої країни бджільництвом займались з часів Київської Русі [1], чому сприяла сама природа - оточуючі лісові масиви, пойми річок, вкриті суцільно ковдрою квітів і трав, представляли собою відмінну кормову базу для бджільництва [2]. Відомий математик стародавньої Греції Піфагор (близько 580-500 р. до н.е.) писав, що дожив він до самої старості тому, що вживав мед. Відомий лікар, природознавець і поет Ібн Сіна (Авіцена) радив: «якщо хочеш зберегти молодість – обов'язково їж мед» [3].

На сьогодні в Україні, використання бджіл є досить актуальною темою, тому що, бджоли приносять не тільки мед, а й продукти їх життєдіяльності: пилок, маточне молочко, прополіс, віск, бджолиний підмор, перга, бджолина отрута [3].

Життя бджіл тісно пов'язане з життям рослин. Збираючи нектар та пилок вони одночасно запилюють дикорослі та сільськогосподарські культури, які в свою чергу приносять більші врожаї. Наприклад, при наявності пасіки на полі соняшника, врожайність може збільшитись на 10-15 %. В середньому по Україні це 2-3 ц/га.

Також в даний час широко використовується оздоровлення бджолами шляхом апітерапії [3].

Отже, однією з найважливіших завдань для виробника є забезпечення бджолам постійної кормової бази [4, 5]. Оскільки для гарного розвитку сім'ї, бджолам потрібен постійний взяток, який в

першу чергу, буде націлений на підтримання їх життєдіяльних процесів у вулику, а наступним кроком вже буде заготівля товарного меду.

Тому при знанні цих нюансів, слід враховувати забезпечення постійної кормової бази бджолам та наявності медоносів на весь період їх розвитку.

Кормова база – це база, яка включає в себе багато видів рослин, що за сприятливих умов виділяють нектар який збирають бджоли. Кількість нектару, який виділяється залежить, в першу чергу, від природних умов, а саме: температури повітря, вологості повітря, кількість сонячного світла і т.д., а також безпосередньо від самої рослини. Оскільки, кількість нектару у всіх рослинах різна (наприклад, гречка виділяє до 300 кг/га, а робінія псевдо акація до 1000 кг/га), то слід враховувати період цвітіння тієї чи іншої рослини, щоб не тільки забезпечувати життєдіяльність бджіл, а ще й приносити товарний мед.

Таким чином, кормова база, або ще її називають взятком, поділяється на два підпункти: *медозбір* та *підтримуючий взятком*.

Медозбір – це період, квітування рослин та максимального виділення нектару. Цей період може тривати до 10 днів чи одного місяця. Він залежить від умов навколишнього середовища та самої рослини. За один день в цей період одна сім'я може принести до 8-10 кг нектару.

Підтримуючий взятком – це взятком який потрібен бджолиній сім'ї для її нормального подальшого розвитку. В період, коли основні сільськогосподарські культури не квітнуть. Тобто в без взяткові періоди, використовують підтримуючий взятком зі спеціальних культур, які висівають або насаджують на пасічних ділянках [3].

Підтримуючий взятком є дуже важливим аспектом в розвитку бджолиних сімей, тому що коли до вулика бджоли приносять нектар, то це стимулює матку (*Матка* – це особа жіночої статті, яка займається відкладанням яєць з яких в майбутньому народжуються бджоли) для відкладання більшої кількості яєць і за рахунок цього сім'я набирає «сили» до головного медозбору.

Враховуючи ці аспекти, ми можемо зробити підтримуючий взятком за рахунок висіву та висаджування лікарських трав. По перше, це буде сприяти підтриманню бджолиної сім'ї до головного медозбору. По друге, за рахунок запилення лікарських рослин ми зможемо забезпечити їх розведення в подальшому та реалізацію їх у вигляді чаїв, настоянок та інших корисних лікарських засобів.

Перелік рослин, які пропонуємо брати для вирощування в якості підтримуючого взятку для бджіл впродовж вегетаційного періоду наводимо в таблиці [6-9].

Таблиця 1 - Лікарські медоносні рослини

№	Вид рослини	Строк цвітіння
1	Лофант анісовий (<i>Lophanthus anisatus</i> Adans)	травень-жовтень
2	Лофант тибетський (<i>Lophfantus tibeticus</i>)	травень-жовтень
3	Родіола рожева (<i>Rhodiola rosea</i> L)	червень-серпень
4	Меліса лікарська (<i>Melissa officinalis</i>)	червень-липень
5	Чебрець звичайний (<i>Thymus serpyllum</i> L.)	червень-вересень
6	Розмарин звичайний (<i>Rosmarinus officinalis</i> L.)	квітень-травень
7	Материнка звичайна (<i>Origanum vulgare</i> L.)	червень-жовтень
8	Нагідками (<i>Calendula officinalis</i> L.)	травень-листопад
9	Любисток лікарський (<i>Levisticum officinale</i> L.)	червень-липень
10	Валеріана лікарська (<i>Valeriana officinalis</i> L.)	червень-серпень
11	Перцева м'ята (<i>Mentha piperita</i> L.)	червень-серпень
12	Вереск (<i>Calluna vulgaris</i> (L.)	серпень-вересень
13	Базилік (<i>Ocimum basilicum</i> L.)	червень-липень
14	Крокуси (<i>Crocus sativus</i> L.)	вересень-жовтень

Висновок. Багатство флори Полісся дає можливість підібрати лікарські рослини, які одночасно мають медоносну цінність та високу медпродуктивність і можуть з врахуванням фенології розвитку, біологічних та морфо-функціональних особливостей рослин бути запропоновані в якості кормової бази для підтримуючого взятку в бджільництві. Початок періоду цвітіння однорічних трав ми можемо контролювати за рахунок висіву у відповідний, заздалегідь прорахований час за необхідності до, або після квітування основних сільськогосподарських культур.

Список використаних джерел

1. Подольський М.С., Котова Г.Н., Буренін М.Л. Промислове бджільництво. К.: Вища школа, 1988. 335 с.

2. Суворин А.В. Пчелы и пасака: опыт, советы, рекомендации. Изд. 7-е, доп. и перераб. Ростов н/Д : Феникс. 2010. 286 с.
3. Григус І.М. Нетрадиційні засоби оздоровлення : навчальний посібник. Рівне. : НУВГП, 2017. 242 с.
4. Учебник пчеловода / А.М. Ковалев, А.С. Нуджин, В.И. Полтев, Г.Ф. Таранов. – Изд. 4-е, перераб. и доп. М., «Колос». 1970. 432 с.
5. Атлас медоносних рослин України / Л.І. Боднарчук, Т.Д.Соломаха, А.М.Ілляш, В.А.Соломаха, В.Г.Горовий. К.: Урожай, 1993. 272 с.
6. Носаль М.А. Лікарські рослини і способи їх застосування в народі. К.: Видавництво “Здоров’я”, 1964.
7. Пашинський В.Г. Лечение травами. Изд. 3-е, стереотипное. Л.: «Наука», 1990. 144 с.
8. Жигар М.П., Николайчук Л.В. Мир целебных корней. Мн.: Ураджай, 1991. 176 с.
9. Священник Александр Лазебный. Целебные растения – Божий дар. Донецк: ООО ПКФ «БАО», 2006. 544с.

Шумейко А.Г., студентка 3 курсу,
група АГ-161, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Круподеря Ю.О.**, к.с.-г.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: lolo280499@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ

Останнім часом значну увагу суспільства привертає інтенсивний антропогенний тиск на навколишнє середовище. Зокрема, застосування агрохімікатів як складової інтенсивного сільськогосподарського виробництва породжує чимало нових проблем, основною з яких є екологічна. Численні дослідження вчених-агрохіміків показали, що різні види та форми добрив не однаково впливають на властивості ґрунту. Внесені в ґрунт добрива вступають у складні взаємодії з ним – відбуваються різноманітні перетворення, що залежать від низки чинників: властивостей ґрунту та добрив, агротехніки, погодних умов, технології вирощування культур тощо. Негативний вплив добрив на навколишнє природне середовище, передусім, пов'язаний з хімічним складом добрив та наявністю в ньому баластних речовин. До істотних недоліків багатьох мінеральних добрив слід віднести: наявність залишкової кислоти внаслідок технології їх виробництва; фізіологічна кислотність / лужність, що утворюється в результаті переважного використання рослинами з добрив катіонів / аніонів відповідно; надмірно висока розчинність добрив.

Тривале застосування фізіологічно кислих або лужних добрив змінює реакцію ґрунтового розчину, призводить до втрат гумусу, підвищує рухомість та міграцію багатьох елементів або, навпаки, сприяє утворенню нерозчинних, іноді навіть токсичних сполук. Внесення мінеральних добрив може створювати осередки високої концентрації катіонів, що негативно впливає на фізико-хімічні, фізичні та біологічні властивості ґрунту в зонах локалізації.. систематичне та нераціональне використання мінеральних добрив у високих нормах може призвести до серйозних порушень в біогеохімічному циклі поживних речовин у природному середовищі [1, 2].

Сучасний світовий рівень агрохімічного супроводу землеробства передбачає комплексну допомогу агровиробникам в оптимізації вибору форм добрив, їх поставок, раціональному розподілі в межах землекористування, формування найбільш рентабельної системи та технології удобрення, діагностику живлення рослин і запасів продуктивної вологи в ґрунтах, а також здійснення комплексу робіт із внесення добрив за відсутності необхідної техніки в господарстві [1].

Нажаль, умови сьогодення складаються таким чином, що не кожне господарство може дозволити собі якісний кваліфікований агрохімічний супровід. Здебільшого система застосування добрив на підприємствах розробляється власними силами, опираючись в основному на фінансові можливості та «рекламні» рекомендації. Брошури різноманітних компаній приваблюють яскравим виглядом та, на перший погляд, локанічністю подачі схем удобрення с.-г. культур. І ніби все зрозуміло, легко та правильно, але маркетинговий хід не включає дуже важливу складову – особливість ґрунтово-кліматичної зони розташування конкретного господарства. Адже саме в ґрунт ми вносимо добрива і його властивості є визначальними у підборі тих самих добрив.

Особливо гостро постає питання нераціонального використання азотних добрив. Аналіз структури обсягу внесення мінеральних добрив 2017 року за часткою поживних речовин виявив, що близько 67,3 % їх відносилось до азотних, 17,9 % і 14,8 % – до фосфорних і калійних відповідно [3]. Азот мінеральних добрив легко втрачається з ґрунту в результаті денітрифікації та міграції в глибші його шари, що залежить від типу водного режиму та глибини промивання профілю ґрунту. З двох форм мінерального азоту (нітратна та амонійна) рухомішою є нітратна. На міграцію нітратів по профілю ґрунту та на

забруднення ґрунтових вод впливає цілий ряд чинників, найважливішими з яких вважаються: гранулометричний склад ґрунту, потужність низхідного току води, наявність рослинного покриву, а також дози та форми азотних добрив, спосіб обробітку ґрунту, час застосування добрив [1, 4].

З точки зору охорони здоров'я людей дуже важливо, щоб вміст нітратів і токсичних речовин у воді не перевищував межі допустимої концентрації (МДК). Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВОЗ) встановлена межа допустимої концентрації для нітратного азоту в питній воді, яка для помірних широт становить 22 мг/л. Однак у районах інтенсивного застосування азотних добрив досить часто в питній воді вміст нітратного азоту більше МДК. Які ж причини нагромадження у водоймах підвищеної кількості біогенних елементів, насамперед азоту і фосфору. Вони можуть потрапляти з промисловими і побутовими стічними водами, із стоками з сільськогосподарських угідь, внаслідок біологічної фіксації азоту тощо [2].

Для України наразі це дуже актуальне питання. Прикладом того є Чернігівська та Черкаська області, в селах яких знайдена проблема забруднення криниць нітратами.

Проблема якісної питної води існує в усьому світі, і щороку вона загострюється дедалі більше. Майже 80 % інфекційних та неінфекційних хвороб людей пов'язані з вживанням неякісної питної води. Навіть такі хвороби, як рак прямої кишки або рак сечового міхура можуть бути спровоковані неякісною водою.

Тому ігнорувати проблему забруднення питної води — це готувати ґрунт для екологічної катастрофи. За результатами досліджень, кількість нітратів у питній воді фактично всіх регіонів сільської місцевості часто перевищує допустимі показники на 10—20 %. Таким чином, вода в більшості криниць є непридатною для пиття. Таке перевищення нітратів призводить до трагедій: по Україні в кожній області від нітратного отруєння щорічно помирає 10-12 немовлят [5].

Отже, для запобігання екологічним катастрофам та небажаним наслідкам, необхідно дотримуватися раціональної концепції застосування мінеральних добрив, що базується на чотирьох основних правилах: добрива необхідно вносити в найбільш відповідних формі та вигляді, в оптимальній дозі, в необхідні терміни і кращим способом. Дотримання цих правил стане запорукою збереження екосистем, здоров'я та добробуту.

Список використаних джерел

1. Система удобрення сільськогосподарських культур у землеробстві початку XXI століття / за ред. С.А. Балка, М.М. Мірошніченка. Київ: Альфа-стевія. 2016. 400 с.
2. Писаренко В.Н., Писаренко П.В., Писаренко В.В. Экологические проблемы при использовании минеральных удобрений: Основные факторы негативного влияния минеральных удобрений на биосферу. *Агроэкология*, Полтава. 2008. URI: https://agromage.com/stat_id.php?id=546&fbclid=IwAR3dgSpTsgJ7GD0E-7rYbZc1EDvszlFaAY2S1mw0mHUT5z5unEbToR95V8I (дата звернення 20.11.2018).
3. Ринок мінеральних добрив. *Агробізнес сьогодні* (дата оновлення 07.2018). URI: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/10772-rynok-mineralnykh-dobryv.html> (дата звернення 19.11.2018).
4. Духанин Ю.А. миграция нитратного азота по профилю почвы при разных системах удобрения. Экологическая агрохимия: материалы исследований кафедры агрохимии МГУ. М.: 2008. С. 213-235.
5. Забруднення води нітратами – найбільша проблема криниць у сільській місцевості- (дата оновлення 12.2013). URI: <https://novadoba.com.ua/1927-zabrudnennya-vody-nitratamy-naybilsha-problema-krynyc-u-silskiy-miscevosti.html?fbclid=IwAR15wfb5uQPHsn5oSSKZX3hAGOqSTMtxhqcE1YMWOGbtZvxqpgSbz-lywsk> (дата звернення 20.11.2018).

Щерба А.Ю., студент 3 курсу,
група АГ-161, ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Науковий керівник: **Круподеря Ю.О.**, к.с.-г.н.
Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: archivolleyballmen099@gmail.com

СИСТЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ДОБРИВ У СІВОЗМІНІ

Під системою удобрення в сівозмінах слід розуміти комплекс організаційно-господарських заходів раціонального використання мінеральних і органічних добрив. Ці заходи спрямовані на підвищення родючості ґрунту, а також для підвищення врожайності всіх культур сівозміни.

Раціональна система удобрення повинна вирішувати ряд наступних завдань:

- збільшення кількості та якості урожаю сільськогосподарських культур;
- підвищення і поступове вирівнювання родючості ґрунту;
- інтенсифікація землеробства;
- ефективне використання добрив;
- охорона навколишнього середовища.

Під час розробки системи удобрення в сівозміні обов'язково необхідно враховувати: біологічні особливості живлення даної культури та рослин-попередників, ґрунтово-кліматичні умови вирощування, порядок чергування культур у сівозміні, реакцію певних культур на окремі елементи добрив та взаємодію добрив з ґрунтом [2].

Кожен вид культурної рослини і навіть її сорти мають свої особливості у живленні. Певні культури, формуючи урожай, виносять різну кількість і в різному співвідношенні елементів живлення. Наприклад, картопля засвоює з ґрунту під час формування урожаю бульб 300 ц/га (з побічною продукцією) $N_{158}P_{82}K_{258}$, цукрові буряки за урожайності коренеплодів 400 ц/га – $N_{200}P_{60}K_{200}$; озима пшениця за зернової продуктивності 40 ц/га - $N_{128}P_{44}K_{104}$, горох при 30 ц/га - $N_{198}P_{45}K_{60}$ тощо. Причому картопля виносить з ґрунту більшу кількість калію, пшениця і цукрові буряки – калію і азоту, горох – азоту [2].

Вносячи добрива під озими і багаторічні рослини, треба враховувати їх вплив на зимостійкість. Так, наприклад, надмірне внесення азотних добрив знижує зимостійкість, а калійні і фосфорні добрива підвищують її [3].

Добрива впливають не тільки на першу культуру (дія), а й на наступні (післядія). Тому розробляючи системи удобрення треба брати до уваги і порядок чергування культур у сівозміні, під які вносяться добрива. Необхідно конкретизувати норми та види добрив. Важливо враховувати особливості попередників та дані про внесення добрив у попередні роки. Наприклад, більше калійних добрив потрібно вносити під культури, які вирощують у полях сівозміни після цукрових буряків, картоплі, соняшника.

Розробляючи систему удобрення в сівозміні враховують також особливості взаємодії добрив з ґрунтом та реакцію ґрунтового розчину. Якщо в сівозміні проводять вапнування кислих або гіпсування засолених ґрунтів один раз чи двічі за ротацию сівозміни, то ефективність добрив значно підвищується. Також потрібно враховувати фізіологічну реакцію самого добрива. Простим прикладом є необхідність чергування внесення добрив, які підкислюють ґрунт (більшість азотних мінеральних добрив, суперфосфат, торф та ін.), з добривами, які його підлужують (фосфоритне борошно, фосфатшлак, кальцієва і натрієва селітри, попіл тощо) [2].

Важливе значення в системі удобрення має співвідношення органічних і мінеральних добрив. Їх комбіноване використання є набагато ефективнішим, ніж роздільне. За строками розрізняють основні три види внесення добрив у ґрунт - основне, припосівне і підживлення [2].

Основне удобрення передбачає внесення добрив під основний обробіток ґрунту - оранку та у передпосівну культивуацію:

- вносять всю заплановану кількість органічних добрив і не менше 1/2, а то і 2/3 та 3/4 мінеральних;
- основну кількість фосфорно-калійних добрив, а також частину азотних добрив – вносять під зяблеву оранку (за умови важкого механічного складу ґрунту та обмеженій кількості опадів);
- основне удобрення є головним джерелом живлення рослин, яке підвищує врожай не тільки першої культури, але і наступних [3].

У *притосівний спосіб* вносять 10-20% запланованої кількості добрив під культуру під час сівби; використовують мінеральні добрива, які заробляють у ґрунт разом з насінням (зернові культури) або збоку (цукрові буряки, кукурудза, картопля, соняшник); частіше всього використовують гранульований суперфосфат, амофос або суміші інших мінеральних добрив; необхідно в 3-4 рази менше добрив для досягнення значних приростів урожаю (10-20 кг/га діючої речовини) [2].

Підживлення:

- частка добрив, які вносяться у підживлення, може становити 25-30% від загальної запланованої кількості;

- підживлення рослин проводять твердими та рідкими добривами (селітри, суперфосфати, калійні солі в твердому та розчиненому стані, аміачна вода, настій пташиного посліду тощо). Їх вносять у ґрунт з метою кореневого підживлення, а також обприскування надземної частини рослин - позакореневе підживлення [2].

Складаючи системи удобрення важливо дотримуватися оптимальних норм внесення добрив під культуру. Тому для більш точних показників використовують розрахунковий метод. Розрахунок здійснюється двома способами: за виносом поживних елементів та на основі середніх норм, які рекомендуються для даної зони.

Перший спосіб розрахунку внесення норм добрив базується на виносі поживних речовин урожаєм основної та побічної продукції. Отримати його планується на даному полі, з урахуванням коефіцієнта використання поживних речовин з добрив та ґрунту [2].

В основу розрахунку другим способом беруть середні норми добрив у діючій речовині, рекомендовані для певної культури, а також зони на підставі даних польових досліджень науково-дослідних установ. На основі даних про вміст рухомих форм поживних елементів у певному ґрунті, розраховують коефіцієнти поправки до середніх норм удобрення, що рекомендуються [2].

Найбільша ефективність добрив виявляється на фоні високої культури землеробства, тобто із застосуванням усього комплексу агротехнологічних заходів. Роль агротехнології зростає з підвищенням норм внесення добрив [1].

Тому, підводячи підсумки, слід пам'ятати:

- високими нормами добрив не можна компенсувати невиконання або неякісне виконання деяких агротехнологічних заходів;

- за тривалого застосування органічні та мінеральні добрива стають приблизно однаково ефективними;

- важливо враховувати попередники, їх удобрення, зокрема органічними, фосфорними та калійними добривами;

- потрібно здійснювати контроль постійний та постійний моніторинг відтворення родючості ґрунту, балансом елементів живлення і гумусу в ґрунті з урахуванням вимог культур сівозміни і реалізації потенціалу їх продуктивності;

- треба сприяти підвищенню продуктивності праці під час застосування добрив;

- слід ретельно та на постійній основі виконувати зростаючі вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища під час застосування агрохімікатів [1].

Список використаних джерел

1. Система удобрення в сівозміні. URL: https://pidruchniki.com/76238/agropromislovist/sistema_udobrennya_sivozmini (дата звернення 20.11.2018).

2. Система застосування добрив у сівозміні. URL: <https://raiaagrohim.jimdo.com> (дата звернення 19.11.2018)

3. Загальне землеробство: Підручник / За ред. В.О. Єщенка. К.: Вища освіта, 2004. 336 с.

Селютін С.Т., здобувач

Чернігівський національний технологічний університет

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА УКРАЇНИ

Для успішного впровадження у тваринництво типових управлінських рішень і спрощення користування ними в практиці оперативного управління необхідно розробляти спеціальні методики, довідники по прийняттю рішень у типових виробничих ситуаціях з наступною формалізацією й алгоритмізацією цих методик, створенням сучасних інформаційних систем, які видаватимуть потрібну інформацію у вигляді порад. До початку вказаних розробок необхідно попередньо створити відповідну

методологію, яка спиратиметься на дослідження: принципів диференціації факторів продуктивності аграрного виробництва; методів сегментації (якісного розподілу) факторів продуктивності аграрного сектору економіки й формування сегментів типів (типових комбінацій факторів); методів побудови й типізації внутрішніх зв'язків між факторами продуктивності в сегментах; методів типізації сегментів і способів їх перенесення на реальні технологічні операції; методів типізації агротехнічних й агрометеорологічних умов, які впливають на технологічні операції в аграрному виробництві (на його продуктивність); структуризація (визначення місця й значущості) та формалізація управлінських рішень за типами (факторів продуктивності й типовими умовами господарювання); методичних принципів типізації й формалізації прийняття управлінських рішень [1].

При розгляді оперативного управління під вказаним кутом зору виникає ряд питань і проблем, для розв'язання яких необхідно провести такі дослідження:

1. Розкрити основний зміст оперативного управління як кінцевої ланки управління тваринницьким виробництвом, що безпосередньо забезпечує його дієвість. Тут необхідно показати, як у структурі тваринницького виробництва на різних його ієрархічних рівнях здійснюється оперативне управління діяльністю різних організацій і підрозділів, що входять у систему АПВ, як воно впливає на кінцеві результати цієї діяльності, показати, як впливають оперативні рішення, прийняті на вищих ієрархічних рівнях структури АПВ, на результати виробничої діяльності в підрозділах і т.д.

2. Визначити критерії оцінки якості оперативних рішень. Насамперед, необхідно обґрунтувати й сформулювати саме поняття якості оперативних рішень, загальні вимоги до них і зв'язати їх з кінцевим продуктом, потім створити систему критеріїв оцінки якості оперативних рішень і тільки після цього розробити й експериментально перевірити методику розрахунку оцінок в умовах АПВ.

3. Розробити методичні підходи побудови імітаційних моделей технологічних процесів для застосування в оперативному управлінні тваринницьким виробництвом. Основи імітаційного моделювання в управлінні аграрним виробництвом нині розроблені стосовно низової ланки АПВ. Аналогічні розробки слід здійснити й для вищих ієрархічних рівнів АПВ, пов'язавши їх з уже відомими методами моделювання. Необхідно розробити практичні методи оптимізації оперативних рішень для об'єктів описаних стохастичними й детермінованими системними імітаційними моделями, використовуючи досвід, нагромаджений в інших галузях національного господарства.

4. Обґрунтувати методичні підходи до прогнозування оцінок кінцевої результативності технологічних процесів для застосування в системі оперативного управління тваринницьким виробництвом. З нашої точки зору, найбільш перспективно для цієї мети використовувати імітаційні структурно-функціональні моделі, які дають змогу одержувати не лише прогнозні оцінки результатів функціонування виробничих підрозділів як об'єктів управління, але й прогнози оцінок пофакторних недоборів кінцевої продукції. Викладені моделі, як правило, досить складні й тому їх використання в оперативному управлінні може викликати певні труднощі. У зв'язку із цим виникає необхідність у розробці методики побудови більш простих моделей. Параметри цих моделей повинні періодично коригуватися для різних виробничих ситуацій, пов'язаних із сезонними особливостями функціонування виробничих об'єктів, з удосконаленням технології виробництва, а також при зміні вимог до виробничого процесу. Створення таких моделей підвищить оперативність процесу прийняття управлінських рішень.

5. Розробити методичні підходи використання прогнозних оцінок кінцевої результативності технологічних процесів при оперативному управлінні тваринницьким виробництвом. З цією метою слід виявити завдання, які необхідно розв'язувати при оперативному управлінні на всіх рівнях виробництва, провести аналіз методів їх розв'язання й, при необхідності, знайти можливості вдосконалення цих методів шляхом використання прогнозних оцінок впливу організаційно-технологічних і погодних факторів на кінцевий результат виробництва. Одним із шляхів практичного використання вказаних прогнозних оцінок є одержання їх за допомогою згаданих вище моделей навчання [1-2].

Список використаних джерел

1. Карасова Н.А. Реновація основних засобів сільськогосподарських галузів галузі лізингових умовах. *Економіка: проблеми теорії та практики*, 2008. №244. С.539-546.
2. Череп А. В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. *Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць*. 2014. № 4. С. 43–46.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**VII Міжнародна науково-практична
конференція студентів та молодих учених**

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА:
ЕКОНОМІКО-УПРАВЛІНСЬКІ, ПРАВОВІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

12 грудня 2018 року

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

**VII International Research and Practice Conference
of Students and Young Scientists**

**INNOVATIVE DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY:
ECONOMIC AND MANAGERIAL, LEGAL AND SOCIOCULTURAL ASPECTS
December 12, 2018**

CONFERENCE PROCEEDINGS

**VII Международная научно-практическая
конференция студентов и молодых ученых**

**ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА:
ЭКОНОМИКО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ, ПРАВОВЫЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ
12 декабря 2018 года**

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ КОНФЕРЕНЦИИ

Формат 60x84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. – 86,9.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.